

Галузевий державний архів Служби безпеки України
Інститут культури та історії німців Північно-Східної Європи
при університеті м. Гамбург (ФРН)
Інститут історії України Національної академії наук України

«ВЕЛИКИЙ ТЕРОР» В УКРАЇНІ: НІМЕЦЬКА ОПЕРАЦІЯ 1937–1938 РОКІВ

Збірник документів

Київ 2017

УДК 94(477):[323.281:323.15]"1937-1938"

Редакційна колегія:

Альфред Айсфельд, Андрій Когут, Сергій Кокін,
Отто Лухтерхандт, Ірина Лябах, Наталія Сердюк, Йоахим Таубер

Упорядники:

Альфред Айсфельд, Наталія Сердюк

Рецензенти:

Кудряченко А.І., доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

Лисенко О.Є., доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;

Ченцов В.В., доктор історичних наук, доктор політичних наук, професор.

Спонсоровано Уповноваженою Федерального уряду Німеччини
з питань культури та ЗМІ на підставі рішення Бундестагу Німеччини.
Gefördert durch die Bundesbeauftragte für Kultur und Medien
aufgrund eines Beschlusses des Deutschen Bundestages

До збірника включено документи, що висвітлюють процес підготовки і проведення органами НКВС УРСР масової «німецької операції» — складової «Великого терору» в СРСР у 1937–1938 рр. Розкриваються історичні обставини появи наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. та специфіка його виконання в УРСР. Характеризуються методика відбору «контингенту», який репресували — жертв операції, технологія проведення у рамках операції масових репресій та їх трагічні наслідки для німецького населення України.

Для фахівців, які вивчають історію комуністичного терору і національної політики в СРСР, а також радянсько-німецькі відносини у міжвоєнний період.

**NORD
OST
INSTITUT**
an der Universität Hamburg

- © Айсфельд А., вступна стаття, 2017
- © Кокін С.А., вступна стаття, 2017
- © Галузевий державний архів
Служби безпеки України,
Інститут культури та історії німців
Північно-Східної Європи
при університеті м. Гамбург (ФРН),
2017

ISBN 978-617-684-207-1

Отраслевой государственный архив Службы безопасности Украины

Институт культуры и истории немцев Северо-Восточной Европы
при университете г. Гамбург (ФРГ)

Институт истории Украины Национальной академии наук Украины

«БОЛЬШОЙ ТЕРРОР» В УКРАИНЕ: НЕМЕЦКАЯ ОПЕРАЦИЯ 1937–1938 ГОДОВ

Сборник документов

Киев – 2017

УДК 94(477):[323.281:323.15]"1937-1938"

Редакционная коллегия:

Альфред Айсфельд, Андрий Когут, Сергей Кокин, Отто Лухтерхандт,
Ирина Лябах, Наталья Сердюк, Иоахим Таубер

Составители:

Альфред Айсфельд, Наталья Сердюк

Рецензенты:

Кудряченко А.И., доктор исторических наук, профессор,
заслуженный деятель науки и техники Украины;

Лысенко А.Е., доктор исторических наук, профессор,
заслуженный деятель науки и техники Украины;

Ченцов В.В., доктор исторических наук, доктор политических наук, профессор.

Спонсировано Уполномоченной Федеральным правительством Германии по
вопросам культуры и СМИ на основании решения Бундестага Германии.

Gefördert durch die Bundesbeauftragte für Kultur und Medien
aufgrund eines Beschlusses des Deutschen Bundestages

В сборник включены документы, освещающие процесс подготовки и проведения органами НКВД УССР массовой «немецкой операции» — составляющей части «Большого террора» в СССР в 1937–1938 гг. Раскрываются исторические обстоятельства появления приказа НКВД СССР № 00439 от 25 июля 1937 г. и специфика его исполнения в УССР. Характеризуются методика отбора репрессированного «контингента» — жертв операции, технология проведения в рамках операции массовых репрессий и их трагические последствия для немецкого населения Украины.

Для специалистов, изучающих историю коммунистического террора и национальной политики в СССР, а также советско-германские отношения в межвоенный период.

**NORD
OST
INSTITUT**
an der Universität Hamburg

© Айсфельд А., вступительная статья, 2017
© Кокин С.А., вступительная статья, 2017
© Отраслевой государственный архив
Службы безопасности Украины,
Институт культуры и истории немцев
Северо-Восточной Европы при
университете г. Гамбург (ФРГ), 2017

ISBN 978-617-684-207-1

Від редколегії

Це видання побачило світ завдяки співпраці Галузевого державного архіву Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ) та Інституту культури та історії німців Північно-Східної Європи при університеті м. Гамбург (ФРН). Для обох установ цей збірник документів є продовженням попередньої видавничої роботи, зокрема й спільної.

Для ГДА СБУ — це продовження публікації збірників документів до історії «Великого терору». Раніше з'явилися видання про дві наймасовіші операції НКВС 1937–1938 рр. — «куркульську» і польську¹.

Ця книга стала результатом подальшої тематичної розробки архівних фондів на предмет виявлення, обліку та опису наявних архівних документів про репресивну діяльність комуністичних спецслужб на території України у 1930-ті роки.

Виданню збірника також сприяла новелізація законодавства, а саме — прийнятий у квітні 2015 р. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Відкриття «архівів КДБ» дає можливість продовжити архівну революцію та ввести в науковий обіг всі збережені документи репресивних органів СРСР.

Зі свого боку Інститут культури та історії німців Північно-Східної Європи при університеті м. Гамбург багато років займається вивченням проблем політичної, соціально-економічної і соціально-духовної історії СРСР та УРСР, зокрема національної політики більшовицького тоталітарного режиму. Впродовж цієї роботи велику увагу приділено вивченню архівів як у Росії, так і в Україні. Одним із видів наукової продукції, яку готує Інститут за результатами цієї роботи, є наукові збірники документів. Публікація архівних документів,

---

¹ Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр. / Упоряд.: С. Кокін, М. Юнге. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. — Ч. 1. — 614 с.; Ч. 2. — 598 с. Великий терор: польська операція 1937–1938 / Галузевий держ. архів СБ України; Інститут національної пам'яті — Комісія з розслідування злочинів проти польського народу; НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень; редкол.: Є. Беднарєк, В. В'ятрович, С. Кокін та ін. — Варшава — К., 2010. — Ч. 1. — 1037 с.; Ч. 2. — С. 1038–1983. — (Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. — Т. 8).

що раніше не були відомі дослідникам і широкому колу громадськості, розширює можливості для ретельнішого вивчення складних і трагічних питань радянської історії спеціалістами різних країн.

Одним з таких проектів стала підготовка і публікація у 2016 р. збірника документів і матеріалів «Дело “Национального союза немцев на Украине” 1935–1937 гг.»² за участі А. Айсфельда. Фактично це видання висвітлює події, що передували масовій німецькій операції 1937–1938 рр. Збірник було підготовлено переважно за матеріалами фондів ГДА СБУ.

Як і до видання про справу проти «Національного союзу німців на Україні», до підготовки цього збірника документів був залучений Інститут історії України НАН України. Вчені цього провідного наукового закладу України багато років плідно займаються розробкою архівних фондів ГДА СБУ, зокрема й у рамках спільних науково-видавничих проектів. Одним з останніх стало видання у 2017 р. збірника статей «Чекисты на скамье подсудимых»³, проблематика якого стосується висвітлення питання про виконавців німецької операції НКВС та багатьох інших репресивних акцій сталінського режиму в 1937–1938 рр.

Видання містить вступне слово від редколегії, огляд історіографії, оглядову історичну статтю, документальну частину, примітки до документів, іменний та географічний покажчики, список скорочень, ілюстрації та перелік опублікованих документів.

* * *

Цей збірник документів у цілому підготовлено в рамках підходу, що став уже традиційним для публікації архівних документів з історії державного терору й політичних репресій 1937–1938 рр., а також історії радянських органів держбезпеки. Цей підхід передбачає комплексну публікацію архівних документів колишніх радянських партійних і державних органів за обраною темою.

Однак, у нашому випадку практично відсутні документи партійних органів, оскільки їх вже чимало опубліковано, і в них достатньо повно розкрита керівна роль партійних органів усіх рівнів щодо ініціювання і здійснення Великого терору. Від серпня 1937 р. секретарі обкомів входили до складу позасудових органів проведення репресій — трійок при УНКВС. І хоча першочерговою метою діяльності трійок було визначене репресування контингентів наймасо-

² Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы / Отраслевой государственный архив Службы безопасности Украины, Ин-т истории Украины НАН Украины, Главная редколлегия научно-документальной серии книг «Реабилитированные историей», Отдел по разработке архивов ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ, Гёттингенский исследовательский центр (ФРГ). — К.: ТОВ «Видавництво «Клю», 2016. — 608 с.

³ Чекисты на скамье подсудимых. Сборник статей / Составители: М. Юнге, Л. Виола, Д. Росман. — М.: Пробел-2000, 2017. — 680 с.

вішої — «куркульської» операції, фактично вони репресували і за «національними лініями», у тому числі й німецькою.

Наш збірник є спільним німецько-українським виданням і його специфіка полягає у наявності документів німецького походження. Архіви «тієї сторони» раніше не були представлені у публікаціях щодо німецької операції. Тепер цей недолік виправлено завдяки документам із Політичного архіву Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини.

Згідно з питомою вагою документів сторін у збірнику ми зупинимося на короткій характеристиці переважно документів радянського походження. Відповідно до класифікації джерел з історії «Великого терору», яку запропонував Г. Папакін, вони належать до її другої категорії — джерела партійно-радянського походження. Усередині цієї категорії історичних джерел вони представляють другий їхній вид — документи репресивно-каральних органів СРСР⁴.

Абсолютна більшість цих джерел є документами Національного архівного фонду України і перебувають на постійному зберіганні у ГДА СБУ, а деяка частина — в архівах тимчасового зберігання документів регіональних управлінь СБУ в Одеській і Харківській областях.

Документи представляють шість фондів ГДА СБУ:

- фонд № 6 — архівно-кримінальні справи на осіб — жертв політичних репресій, що були реабілітовані (зберігаються у Києві, Одесі і Харкові), а також протоколи рішень позасудових органів;
- фонд № 9 — нормативно-правові й розпорядчі документи радянських органів держбезпеки (ВУНК–ДПУ/ОДПУ–НКВС–НКДБ–МДБ–МВС–КДБ);
- фонд № 13 — колекція друкованих видань КДБ УРСР (документи спостереження за німецькими консульськими установами в УРСР);
- фонд № 16 — секретаріат ДПУ УСРР—КДБ УРСР (документи секретного і несекретного діловодства органів держбезпеки УРСР);
- фонд № 42 — оперативно-статистична звітність органів держбезпеки УРСР;
- фонд № 62 — колекція документів радянських органів держбезпеки 1921–1990 рр. (документи спостереження за Німецьким консульством в Одесі).

Варто звернути особливу увагу на документи з фонду № 16. У 2012–2017 рр. було здійснено планове науково-технічне опрацювання цього фонду, під час якого були переформатовані та перенумеровані архівні справи, складені нові внутрішні описи справ і фонду в цілому. Як наслідок, архівні дані документів з цього фонду, посилання на які трапляються у працях істориків, отримали нові архівні легенди.

⁴ Папакін Г. Джерела з історії «Великого терору»: проблеми класифікації. — С. 25–27.

Збірник документів, що публікується, є другим за «німецькою» тематикою, в якому наведено нові архівні пошукові дані документів з цього фонду. Вперше це було зроблено у збірнику «Дело “Национального союза немцев на Украине” 1935–1937 гг.: Документы и материалы». У ньому використані документи тільки з однієї справи (№ 65) з фонду № 16 (опис 1).

Також у книзі подано документи з архівно-кримінальних справ, переданих СБУ в середині 1990-х років на зберігання до Державного архіву Запорізької області. У збірнику опубліковано переклади 11 документів з Політичного архіву Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини.

Загалом у збірнику опубліковано 258 документів, які датовані 1934–1991 рр. Основний масив документів, а саме 249 документів, безпосередньо датовані 1937–1938 рр. Їх можна поділити на декілька основних груп: керівні документи вищих органів та посадовців ВКП(б), нормативно-правові й розпорядчі документи НКВС СРСР та НКВС УРСР, процесуальні (зокрема, слідчі) документи органів НКВС і судових органів; інформаційні, довідкові й звітні документи НКВС УРСР і його органів, а також дипломатичних представництв Німеччини в СРСР — Німецького посольства в Москві, Німецького Генерального консульства у Києві та Німецького консульства в Харкові.

За своїм типом документи поділяються на накази, циркуляри, вказівки, директиви, телеграми, телефонограми, рапорти, листи (у тому числі супровідні), доповідні записки, спеціальні повідомлення, повідомлення, оперативні зведення, довідки, звіти, донесення, списки, анкети заарештованих, протоколи допитів, обвинувальні висновки, вироки судових органів, протоколи засідань позасудових органів, приписи і акти про виконання їхніх рішень («вироків»), а також дипломатичні ноти, листи, телеграми й повідомлення.

Основна частина документів характеризує зміст діяльності органів НКВС УРСР з організації й проведення німецької операції. Значно менша, але достатньо інформативна частина, — реагування німецьких дипломатичних представництв на події, що відбувалися.

Збірник документів упорядковано за хронологічним принципом без поділу на окремі розділи. Більшість документів уперше вводиться до наукового обігу. Використано також декілька раніше опублікованих документів для відтворення більш цілісної історичної картини і причинно-наслідкових зв'язків в організації й проведенні німецької операції. Перші декілька документів пов'язані з попереднім етапом репресивної діяльності НКВС УРСР проти німців. Наступні ілюструють підготовку і остаточне погодження наркомом внутрішніх справ СРСР М. Єжовим з Й. Сталіним наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р., а також постановку наркомом внутрішніх справ УРСР І. Леплевським конкретних завдань органам НКВС з виконання наказу в Україні.

Текст наказу раніше неодноразово публікували. У нашому виданні публікується його копія, засвідчена начальником секретаріату НКВС УРСР Емануїлом Інсаровим, яка, вірогідно, використовувалася як робочий примірник у службо-

вому діловодстві Центрального апарату НКВС УРСР. Відповідно до тогочасної практики, на місцях оригіналами вважали примірники, що надходили пізніше у збірниках наказів, виготовлених друкарським способом (зшиті зошити), в яких не було жодної послідовності ані в хронології, ані у номерах наказів.

Копію наказу доповнено копією телеграми з Москви, яка також засвідчена Е. Інсаровим і містить додаток до наказу з перерахуванням 29 заводів України (21 завод у повному обсязі й оборонні цехи ще 8 підприємств), персонал яких з числа німецьких підданих підлягав арешту.

Оскільки операцію з проведення арештів необхідно було здійснити за п'ять днів (з 29 липня до 2 серпня включно), І. Леплевський блискавично ретранслявав наказ своїм підлеглим, доповнивши його цього ж дня (25 липня 1937 р.) своїм циркуляром. На машинописній копії циркуляра, що публікується, немає підпису наркома або якоїсь іншої посадової особи, але поставлено дату і вихідний номер документа — № 80138/4497, на який у подальшому посилалися у службовому листуванні обласні управління НКВС.

До надання вказівок з виконання наказу № 00439 І. Леплевський підійшов з властивим йому репресивним розмахом. У його інтерпретації завдання передбачали взяття на оперативний облік і негайну агентурно-оперативну розробку не тільки всіх колишніх і дійсних німецьких підданих, які працювали на оборонних заводах, в оборонних цехах інших заводів, в енергетиці й на залізничному транспорті, але й їхніх зв'язків, тобто людей з числа їхніх колег, родичів, знайомих, сусідів тощо. Результати цієї роботи необхідно було доповісти до 22 серпня 1937 р. Відзначимо, що включення до кола об'єктів операції «зв'язків» німецьких громадян стало важливим фактором її переростання в масову. А швидке її переростання в масову стало особливістю УРСР.

Основними виконавцями операції було визначено 3-ті (контррозвідальні) відділи і реформовані у той період 6-ті (транспортні) відділи, управлінь держбезпеки НКВС Молдавської АРСР і обласних управлінь НКВС. З серпня 1937 р. частково як наступники колишніх 6-х відділів були сформовані шість дорожньо-транспортних відділів (ДТВ) на залізницях України, які стали співвиконавцями німецької операції, але провідна роль у її проведенні залишалась за 3-ми відділами. Саме туди стікалася вся інформація про хід операції. Тому циркуляр І. Леплевського був адресований усім начальникам обласних управлінь НКВС і безпосередньо начальникам 3-х відділів.

Окремий блок документів представляє інформування⁵ Києвом Центру про хід проведення операції. Згідно з вимогами наказу інформація в Москву передавалася телеграфно (у захищеному вигляді) і такий спосіб комунікації у службовому діловодстві НКВС отримав назву «записка по проводу». Інформацію, яку отримували у Москві, друкували наново і доповідали керівництву. Після

⁵ Цей термін використано як нейтральний, фактично йшлося про доповіді про виконання наказу.

опрацювання документів тими особами, яким це належало, вони осідали у секретаріаті НКВС СРСР і згодом архівувалися. Зроблені на їхній основі копії, які доповідали Й. Сталіну, після його ознайомлення з ними або повертали до НКВС СРСР, або залишали в його архіві. Тому, незважаючи на те, що документи, які ми публікуємо, є оригіналами, що були створені в НКВС УРСР, вони мають один істотний недолік — на них немає ніяких резолюцій і поміток, які б дозволяли судити про реагування Центру на інформацію.

Це дуже важлива обставина. В історіографічній статті наведено фрагмент повідомлення начальника УНКВС по Свердловській області Д. Дмитрієва про німецьке шпигунство, копію якого М. Єжов відправив Й. Сталіну, та про реакцію на цю інформацію Й. Сталіна. З огляду на зазначені вище обставини, документи, які ми публікуємо, не дають можливості дізнатися про реакцію на них ані М. Єжова, ані Й. Сталіна. Звичайно, деякі подальші вказівки, що надходили з Москви, певною мірою висвітлюють це, але не повністю. Як приклад наведемо випадок з одним із німецьких дипломатичних працівників в УРСР.

Працівники дипломатичних представництв Німеччини не були цільовою групою репресій згідно з наказом № 00439, але завжди перебували «під ковпаком» органів НКВС. Аби виявити і викрити їх як шпигунів або диверсантів потрібно було чимало часу. Поява наказу № 00439 створила умови для форсування цього процесу. Одним із перших, кого контррозвідники НКВС УРСР хотіли отримати у свої руки, був 39-річний помічник секретаря Німецького консульства у Харкові Герман Штреккер.

Він був уродженцем і постійним мешканцем Харкова, але німецьким підданним, тому питання про його арешт потребувало погодження з Москвою. І. Леплевський не став зволікати і вже 1 серпня 1937 р., посилаючись на здобуті агентурні і слідчі матеріали, згідно з яким Штреккер був «резидентом німецької розвідки» і керував «розвідувальною й диверсійною роботою у промисловості Харкова, Донбасу і Дніпропетровської області», просив у М. Єжова санкцію на арешт Г. Штреккера. Однак недолік цих документів, про який ми зазначили, не дозволяє нам дізнатися про реагування Центру.

Санкція на його арешт, вочевидь, не була отримана і, згідно з повідомленням І. Леплевського від 5 серпня, того дня Г. Штреккер прибув до Києва для роботи на посаді секретаря Генерального консульства. Відповідно його подальша оперативна розробка здійснювалась вже у Києві аж до ліквідації Генконсульства у травні 1938 р. З опублікованих даних відомо, що Г. Штреккер у подальшому працював у Німецькому генеральному консульстві у Ленінграді, після початку німецько-радянської війни, мабуть, був відкликаний до Німеччини, а у 1945 р. його розшукали і заарештували радянські органи держбезпеки. Коли він перебував під слідством, розповів про відомі йому факти довоєнного німецького шпигунства в СРСР, яке проводив німецький дипломат Рудольф

Зоммер у містах СРСР, зокрема у Харкові й Києві⁶. Однак у 1945 р. ця інформація не мала оперативного значення.

Крім інформування за лінією нарком УРСР — нарком СРСР, паралельно здійснювалося інформування за профільною, контррозвідальною лінією 3-й відділ УДБ НКВС УРСР — 3-й відділ ГУДБ НКВС СРСР. Одна з перших записок по проводу від начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Володимира Стирне своєму колезі у Москві Олександру Мінаєву-Цикановському від 10 серпня 1937 р. містила дуже делікатний момент.

Заарештований у Харкові інженер Курт Флемінг на слідстві показав, що у 1935 р. за завданням Гестапо він був завербований як агент НКВС. Саме так йшлося в документі. Відповідно увесь зміст його секретної роботи з усіма її атрибутами: адресами конспіративних квартир, на яких його приймали; характеристиками співробітників НКВС, які працювали з ним; завданнями, що він отримував від НКВС, були відомі секретарю Німецького консульства у Харкові Ерду. Тобто це був той випадок, коли слідчі НКВС вийшли самі на себе, що означало серйозний провал в агентурній роботі та ще на такій складній ділянці. На цьому тлі навіть «резидент німецької розвідки» Г. Штреккер відійшов у повідомленні на другий план. Але знову ж, вище зазначений недолік цього виду документів має місце і тут.

Структурно повідомлення НКВС УРСР про хід виконання наказу № 00439 склалися з кількох невеликих фрагментів, що були виділені за регіональним принципом. Так, повідомлення І. Леплевського про результати слідства стосовно німецько-підданих від 4 серпня містило шість фрагментів, в яких було викладено відомості про п'ятьох заарештованих у чотирьох містах України (Київ, Миколаїв, Харків, Бердянськ).

Повідомлення В. Стирне містило також шість фрагментів з викладом наведеної вище історії про однофамільця майбутнього творця книг про агента «007» Яна Флемінга, а також інформації стосовно ще п'яти заарештованих у Краматорську і Харкові. До речі, випадок з Куртом Флемінгом настільки вибив з колії харківських контррозвідників, що в одному з наступних повідомлень у НКВС УРСР вони доповіли, що цей троцькіст був завербований Гестапо ще у 1929 р., мабуть, забувши, що таємна державна поліція Третього рейху була створена у квітні 1933 р. Заради справедливості слід сказати, що І. Леплевський також підписував повідомлення до Москви про здійснення Гестапо вербовок агентів ще у 1930–1931 рр.

На відміну від коротких телеграфних повідомлень, супровідні листи І. Леплевського до протоколів допитів заарештованих іноземних громадян мали розгорнутий вигляд, що у цілому було не характерним для цього виду документів у діловодстві НКВС. В одному з перших таких листів (від 5 серпня 1937 р.)

⁶ Див.: Раззаков Ф. Пуля для Зої Фёдоровой, или КГБ снимает кино. — М.: Алгоритм, 2016. — С. 34

міститься декілька нюансів, що характеризують проведення німецької операції в УРСР. Ці нюанси полягали у розширенні явочним порядком первинного контингенту операції.

Усвідомлюючи, що задовольнити вимогу Центру стосовно арешту «всіх німецько-підданих» на «всіх оборонних заводах» в «усіх областях» скромними цифрами буде проблемно, керівництво НКВС УРСР і місцевих органів НКВС відразу почало включати до звітів про операцію практично всі матеріали за німецькою лінією, які були напихваті. У супровідному листі І. Леплевського з'явилися заарештовані іноземні робітники шахт Донбасу, функціонери місцевих органів МОПР і профспілок, наукові працівники, про яких не згадувалося ані у наказі, ані у додатку до нього.

І. Леплевський назвав усіх згаданих у листі заарештованих «німецько-підданими» та зарахував до їх числа дійсних і колишніх громадян Австрії, на сім місяців випередивши А. Гітлера щодо аншлюсу Австрії. На початку вересня 1937 р. у звітах з'явилися і громадяни Чехословаччини, наприклад, заарештовані у Дніпропетровську за німецькою лінією Антон і Рудольф Дюффек (Дуффек). Тут вже органи НКВС УРСР випередили більше ніж на рік не лише А. Гітлера, але й усіх учасників Мюнхенської угоди 1938 р.

Серед тих, хто засилав до СРСР цих людей, називалися розвідка Німеччини, а у випадку з колишнім громадянином Австрії і комуністом Леопольдом Влахом, що працював майстром на паровозобудівному заводі у Ворошиловграді (Луганську), — закордонні троцькісти. У повній відповідності до настанов вождя партії було активізовано конструювання «фашистсько-троцькістських» шпигунських, диверсійних і терористичних організацій і груп з німецьким «духом».

Ще одним видом документів, за допомогою яких ішло інформування НКВС СРСР про хід німецької операції, були регулярні оперативні зведення про результати роботи основних оперативних відділів УДБ НКВС УРСР — 3-го (контррозвідувального), 4-го (секретно-політичного) і 5-го (особливого). Відповідний підрозділ «Німецькі шпигуни і диверсанти» включали до інформаційного розділу про результати роботи 3-го відділу. Перший примірник документу на ім'я М. Єжова підписував І. Леплевський, його відправляли до Москви, а другий залишався у відповідній номенклатурній справі секретаріату НКВС УРСР. Звичайно, на таких документах також не було ніяких слідів їхнього опрацювання адресатом.

Інший блок документів у збірнику розповідає про інформування місцевими органами НКВС керівництва НКВС УРСР про хід проведення операції й проблеми, що виникали при цьому. У своєму циркулярі від 25 липня І. Леплевський встановив такий алгоритм: місцеві органи НКВС повинні, починаючи з 30 липня, щоденно до 24 години доносити йому телеграфно про хід і результати операції та «всі отримані слідством матеріали». Один з документів, що публікується, якраз і розповідає про те, що 1 серпня 1937 р. (мабуть, під ранок) черговий НКВС УРСР прийняв повідомлення від УНКВС по Дніпропетровській облас-

ті, в якому йшлося про «очистку» військового заводу № 49 у Бердянську й підприємств залізничного транспорту в м. Запоріжжі. Але, як виявилось, це повідомлення було єдиним, що надійшло з УНКВС протягом доби 31 липня 1937 р. На місцях просто не встигали включитися у перегони з часом.

З інформуванням з місць тісно пов'язаний ще один блок документів, що публікуються, — розпорядчі документи, які виходили від НКВС УРСР під час операції. Для прикладу розглянемо листування НКВС УРСР з УНКВС по Харківській області. У Харкові увага співробітників 3-го відділу УДБ УНКВС зосереджувалась на Німецькому консульстві та його зв'язках. Вони «спантеличили» вище керівництво доволі складним питанням арешту Г. Штреккера і докладали усіх зусиль для збирання додаткового викриваючого матеріалу про нього та інших осіб.

Одним із заарештованих німецьких громадян — «зв'язків» Г. Штреккера був 64-річний пенсіонер Еміль Гертель (Хертель), який раніше працював статистом транспортного відділу на Харківському електромеханічному заводі (ХЕМЗ). Протокол його допиту від 2 серпня 1937 р. наочно ілюструє спрямованість зусиль співробітників НКВС. Але ці зусилля нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський вважав недостатніми. У телеграмі т.в.о. начальника УНКВС по Харківській області Ігорю Шумському від 2 серпня 1937 р. він висунув претензії особисто Шумському, апарату 3-го відділу УДБ УНКВС, вимагав пояснень і мобілізації апарату «на цю найважливішу операцію». Такі документи розкривають механізм «підхльостування» німецької операції.

Співробітники 3-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області залишились без Г. Штреккера, який поїхав до Києва, але не склали руки і «додавлювали» тему на допитах заарештованих, яких звинувачували у шпигунстві. До останніх належав і колишній інженер-калькулятор планово-виробничого відділу ХЕМЗ Вігольд (Віллібальд) Більдт. Протокол його допиту від 9 серпня 1937 р. представлено у цьому виданні не випадково, В. Більдт постійно згадувався у перших повідомленнях про хід німецької операції.

Після викриття «дворушника» К. Флемінга «образ головного ворога» у Німецькому консульстві в Харкові перейшов від Г. Штреккера до Ердта. Про це свідчить протокол допиту німецького громадянина й харківського робітника Вальтера Мюллера від 19 серпня 1937 р. Засвідчена копія протоколу свого часу надійшла до НКВС УРСР і, мабуть, доволі довго використовувалась як робочий документ, після чого врешті-решт осіла в одній з архівних справ секретаріату. Необхідно зазначити, що таких протоколів у справах секретаріату зберглося небагато, хоча у 1937–1938 рр. їх надходила з місць велика кількість.

Услід за І. Шумським прочухана від НКВС УРСР за порушення виконавської дисципліни щодо інформування Києва про хід німецької операції отримав і заступник начальника УНКВС по Харківській області Лев Рейхман. У записці по дроту від 9 серпня 1937 р. начальник 3-го відділу УДБ НКВС УРСР В. Стирне вказував йому на неодноразові нагадування про необхідність на-

дання відомостей про заарештованих тепер уже радянських громадян, які проходили «за показаннями німецьких підданих, що зізналися» К. Флемінга, В. Більдта та інших. Про те, що цим питанням сильно цікавився нарком І. Леплевський, свідчили останні слова послання: «Чекаю на негайну відповідь для доповіді народному комісару». «Негайна відповідь» надійшла до НКВС УРСР як звіт за шість діб роботи вранці 13 серпня 1937 р.

Прикладом «підхльостування» проведення операції були й вказівки І. Леплевського начальника УНКВС по Київській області Миколі Шарову від 8 серпня. В них І. Леплевський ще більше розширив контингенти населення, що підлягали репресіям у ході німецької операції. Він вимагав «на виконання оперативного наказу № 00439 негайно заарештувати» 12 громадян Німеччини, «які проходили за агентурно-слідчими справами як агенти німецької розвідки»; крім чотирьох осіб, які працювали тоді або раніше на київському заводі «Більшовик», він вказав ще на трьох бухгалтерів, які працювали відповідно у «Київенерго», готелі «Інтернаціонал» та їдальні громадського харчування, викладача німецької мови та інших людей, репресії щодо яких не передбачалися наказом № 00439.

Таким чином, вже до 9 серпня 1937 р. контингент людей, яких НКВС УРСР розглядав як об'єкт репресій у ході німецької операції, був значно розширений. Він вмщував усіх колишніх і дійсних громадян Німеччини й Австрії незалежно від їхнього соціального статусу, місця роботи, служби, навчання, проживання. До нього належали й радянські громадяни, «яких підозрювали у шпигунстві, диверсії, терорі, контрреволюції» з німецьким «забарвленням». Серед радянських громадян першочерговими об'єктами були етнічні німці з числа «зв'язків» громадян Німеччини й Австрії — «викритих і тих, що зізналися», «шпигунів», «диверсантів» і «терористів».

Одна з ранніх вказівок І. Леплевського начальникам обласних управлінь щодо розгортання операції містила констатацію наявності низки «шпигунів і диверсантів, які зізналися, з числа заарештованих німецько-підданих». Але на невдоволення наркома, в областях не здійснювали «за їхніми показаннями подальших арештів». Він кваліфікував це як невиконання вимог наказу № 00439 «про розгром німецької шпигунсько-диверсійної низовки». І. Леплевський віддав наказ про негайну оперативну реалізацію показів «усіх німецьких шпигунів і диверсантів, що зізналися». Документ публікується у вигляді автографа, але, на жаль, в ньому не проставлена дата.

Інформування НКВС УРСР і його місцевих органів про хід операції доповнюють архівні документи німецьких диппредставництв в УРСР. Вони отримували інформацію за офіційними каналами від радянської сторони (органів Наркомату закордонних справ СРСР) і доповідали її Посольству Німеччини у Москві для подальшої передачі до МЗС Німеччини. Так, про арешти 31 липня 1937 р. 17-ти німецьких підданих у Харкові, зокрема й згаданого Е. Гертеля, консульство у Харкові поінформувало 4 серпня, а наступного дня воно відпра-

вило відповідного листа до Посольства Німеччини у Москві, який там отримали 10 серпня. Таким чином, інформацію про перші арешти громадян Німеччини, здійснені в УРСР у рамках німецької операції, Посольство Німеччини у Москві отримало від своїх консульств приблизно за 10 днів після їх проведення.

Оскільки операція швидко набирала обертів, розібратися в тому, що відбувалося в Україні, для німецьких дипломатів було непросто. Але, як випливає з телеграми Посольства Німеччини до Берліна від 7 серпня 1937 р., загальну ситуацію в СРСР дипломати бачили наскрізь. Арешти німецьких підданих вони напряму пов'язали «з відомими терористичними акціями, спрямованими проти всіх верств місцевого населення». Іншими словами, німецьку складову того, що потім назвуть «Великим терором», вони бачили і адекватно оцінювали з перших днів проведення німецької операції.

Документи, які публікуються, підтверджують, що трагічним аспектом початку проведення операції стало спрощення і прискорення так званого слідства у «німецьких справах». Не відставали у темпах «роботи» і судові органи, зокрема військові трибунали, які напряму не мали стосунку до проведення німецької операції, але займалися розглядом справ щодо людей, серед яких були і німці — громадяни СРСР, обвинувачені за такими серйозними пунктами статті 54 КК УРСР, як зрада батьківщині, шпигунство, диверсія, терор. Санкція цієї статті майже в усіх випадках передбачала найвищу міру кримінального покарання — розстріл, що широко використовувалось на практиці. Останньою крапкою в документальному оформленні репресій проти жертв цієї категорії були повідомлення органів НКВС до відповідного військового трибуналу про виконання вироку трибуналу. Один з таких документів УНКВС по Донецькій області від 7 серпня 1937 р. інформував Військовий трибунал Харківського військового округу про розстріл 16 осіб (майже усіх німців).

Свій внесок у боротьбу з «ворогами» зробили органи прокуратури і, меншою мірою, Наркомат закордонних справ СРСР. Арешти деяких німецьких громадян погоджували з ними. Так, у вказівці І. Леплевського начальника УНКВС по Київській області М. Шарову про негайний арешт Христофора Бенке від 14 серпня 1937 р. містилось посилання на погодження арешту з Прокуратурою СРСР і НКЗС.

Темі розгортання німецької операції і її перетворення в масову так чи інакше були присвячені практично усі розпорядчі документи НКВС УРСР, адресовані обласним управлінням НКВС. Категоричність їхнього стилю підкреслювало постійне вживання слова «негайно» стосовно проведення арештів і доповідей про них. На початковому етапі операції І. Леплевський вимагав не тільки високих темпів у проведенні арештів і слідства за справами німецьких (в широкому розумінні) громадян, але й інформаційного забезпечення її подальшого ходу. На це вказували неодноразові нагадування «на місця» про необхідність до 20 серпня 1937 р. вислати до Києва детальні меморандуми на всіх без винятку німецьких громадян, які мешкали у кожній області, а також їхні спис-

ки із зазначенням, хто з них вже заарештований. Нарком хотів побачити загальну картину і оцінити, які вона обіцяла репресивні перспективи.

Неповнота наявної архівної джерельної бази не дозволяє відслідкувати документально, як було виконано цей наказ, але він був виконаний. Вже 20 серпня 1937 р. з Києва в області були надіслані телеграми про негайний арешт німецьких підданих згідно з окремо складеним в НКВС УРСР списком. За місяць після отримання наказу № 00439, 25 серпня 1937 р., І. Леплевський запропонував начальникам обласних УНКВС включати дані про хід німецької та інших операцій (за запропонованою ним схемою) до регулярних записок «щодо політичної інформації».

Таким чином, перспектива розгортання німецької операції була оцінена в НКВС УРСР. Нарком внутрішніх справ УРСР резюмував: «Питання полягає в тому, щоб разом з подальшим посиленням оперативного натиску, особливо у частині націоналістичної контрреволюції, з польського, румунського і німецького шпигунства, одночасно бути в курсі політичного життя всієї області». Першу таку записку необхідно було подати до 1 вересня 1937 р., потім направляти через кожні п'ять днів.

Після введення ще однієї форми звітності обласних УНКВС І. Леплевський знову почав «підхльостувати» німецьку операцію. 28–29 серпня 1937 р. він розіслав усім областям телеграму, в якій вказав на «послаблення оперативної роботи з ліквідації німецьких шпигунів і диверсантів» та пропонував «досягти найближчими днями рішучого перелому у темпах слідства у справах заарештованих німців і оперативної реалізації матеріалів з розгрому німецької шпигунсько-диверсійної агентури».

На особливу увагу заслуговує лексика двох останніх розпорядчих документів. У них уперше в документах, що публікуються, було поставлено знак рівності між словосполученнями і словами «німецькі піддані» й «німці», «німецькі шпигуни і диверсанти» й «німецька шпигунсько-диверсійна агентура». У подальшому ці слова і словосполучення використовували у внутрішньовідомчому листуванні органів НКВС УРСР як синоніми.

Співробітники НКВС УРСР намагалися полегшити життя собі й своїм колегам і застосовували й інші словосполучення, наприклад, «німецькі справи». Помічник начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Абрам Сапір вимагав 31 серпня 1937 р. від обласних УНКВС негайно надати відомості про загальну кількість «заарештованих за німецькими справами» для доповіді наркомові і запропонував розділити цих заарештованих на дві групи залежно від того, хто в чому «зізнався»: а) «шпигунстві, диверсії, терорі» та б) «фашистській контрреволюційній діяльності». НКВС УРСР хотів щоденного оновлення таких даних із зазначенням кількості «нових заарештованих за німецькими справами, скільки за добу, що минула, зізналося і в чому».

Однак в інформуванні Центру про хід німецької операції І. Леплевський дотримувався термінології наказу № 00439. У спецповідомленні М. Єжову і

О. Мінаєву від 27 серпня 1937 р. він доповів про результати слідства щодо «німецько-підданих». Саме так були названі згадані у ньому п'ять заарештованих.

Вже за кілька днів наприкінці чергового повідомлення були обережно названі два заарештованих німці без позначення їх як німецьких громадян. З контексту документа видно, що йшлося про радянських громадян, але міцно «пов'язаних» з Німеччиною: один був «братом німецького розвідника», іншого завербував «резидент німецької розвідки». Очевидно, це була свого роду пробна куля. Про реакцію НКВС СРСР ми достеменно судити не можемо, але подальший перебіг подій показав, що ніхто не збирався зупиняти репресивне завзяття виконавців. У записці по дроту І. Леплевського О. Мінаєву від 2 вересня 1937 р. фігурувало вже чотири такі особи, стосовно однієї прямо було зазначено — громадянин СРСР.

Водночас зазначимо, що в копії спецповідомлення від 27 серпня 1937 р., яке публікується, є коротке, але містке речення, згідно з яким другий заарештований «назвав до 70 відомих йому учасників» «великої фашистсько-повстанської організації» у Зельцькому районі Одеської області. Але це речення викреслене, можливо тому, що на той момент було заарештовано 20 з 70 «учасників організації» і це могло викликати запитання у Москві.

Втім, у цей час УНКВС по Одеській області почало упевнено виходити у передовики у проведенні німецької операції, особливо в аспекті «викриття» «шпигунсько-диверсійної низовки». У записці від 2 вересня йшлося про те, що заарештований учасник «диверсійно-шпигунської повстанської організації» на Люстдорфському оборонному будівництві Фрідріх Шмідт «назвав 34 нових, особисто завербованих ним учасників організації з колишніх куркулів та інших антирадянських елементів». Названі соціальні ознаки «учасників організації» дозволяли працівникам УНКВС маневрувати у виборі лінії їх репресій — за куркульською або німецькою операціями.

Про те, що І. Леплевський чітко розмежував цільову групу наказу № 00439 і етнічних німців — радянських громадян, свідчить його вказівка начальникам обласних управлінь НКВС від 31 серпня з приводу додаткової форми звітності, яку він вводив, про що було сказано вище. Тепер пропонувалося УНКВС до 5 вересня 1937 р. надати окрему записку про оперативно-слідчу роботу за «німецьким шпигунством і контрреволюцією» за три місяці, що минули (червень–серпень), виділивши окремим розділом інопідданих. Таким чином, німецька операція в її первинному значенні вливалася до загального напрямку — німецької лінії роботи органів НКВС УРСР. За тих умов це стало бюрократичним «ноу-хау», оскільки дозволило звести до єдиного цілого розрізнені агентурно-оперативні розробки і слідчі справи.

Особливу увагу НКВС УРСР, як ми вже мали можливість переконатися, звертав на Харків — найбільший промисловий центр України і один з центрів оборонної промисловості. Керівництво місцевого УНКВС перебувало під по-

стійним пресингом під час проведення німецької операції. І це дало свій результат.

У збірнику публікується оригінал розгорнутої доповідної записки УНКВС по Харківській області про результати оперативної роботи «щодо боротьби з німецьким шпигунством і контрреволюцією» станом на 1 вересня 1937 р. Такі доповідні записки були найбільш інформаційно насиченим видом документів, що розповідали про хід і результати німецької операції. Структурно вони склалися з кількох невеликих тематичних рубрик, містили фактичний і статистичний матеріал, зокрема у вигляді таблиць, умовні назви і стислу характеристику реалізованих агентурно-оперативних справ та таких, що були у розробці, конкретні дані про заарештованих фігурантів розробок.

Так, у записці з Харкова повідомлялося, що вже були закінчені слідством шість групових справ, за якими було засуджено 102 особи. Було також 139 заарештованих за німецькими справами, з них німецьких підданих — 25, підданих інших держав — 4, а громадян СРСР — 96. Таким чином, радянські громадяни склали 70% людей, заарештованих УНКВС по Харківській області на першому етапі німецької операції. Технологічно це пояснювалося результатами слідства в УНКВС щодо «німецьких шпигунів і диверсантів», яке «дозволило викрити значну кількість радянських громадян, що були причетні до діяльності німецьких розвідувальних органів».

Якщо брати лише цільову групу наказу № 00439, то те, що відбувалося, мало такий вигляд: заарештований громадянин Німеччини, згаданий К. Флемінг (який «доріс» у ході слідства до «резидента німецької розвідки»), на слідстві «зізнався» у вербовках семи радянських громадян, які на підставі показань Флемінга також підлягали арешту. Приблизно так і з'явилося 70% радянських громадян серед перших жертв німецької операції у Харківській області. Із 96 осіб, яких планували заарештувати, радянськими громадянами були 60, причому 36 з них — спецпереселенцями з прикордонної смути. Таким чином, відсоток радянських громадян серед осіб, заарештованих за німецькою операцією, не мав знизитися нижче 62,5%. Насправді ж відсоток радянських громадян серед наступних жертв операції був вищим.

В аналогічній доповідній записці начальника УНКВС по Дніпропетровській області Юхима Кривця від 4 вересня 1937 р. сказано, що УНКВС у червні–серпні заарештувало 220 осіб, але німецько-підданими з них були лише 14 (6,36%). А всього на території області мешкало 120 німецько-підданих, включно з членами родин. Навіть їх поголовний арешт не справив би особливого враження на керівництво НКВС УРСР і НКВС СРСР, оскільки воно вимагало масовості — «викриття» і ліквідації «низовки». Вплив цього фактору проглядається в доповідній записці у вигляді своєрідної ієрархії «організуючих сил» у справі «насадження терористичних і диверсійно-шпигунських організацій і груп» в області.

Відповідно до директивно-розпорядчих документів НКВС СРСР попереднього періоду, на перше місце були поставлені німецькі дипломатичні представництва в СРСР, серед яких особливо виділено Німецьке консульство у Харкові. Другим номером йшла «стара агентура німецької розвідки, зв'язок з якою був відновлений через консульства й іноспеціалістів», а також агентура, яку отримала ця розвідка з числа колишніх російських військовополонених, що перебували під час Першої світової війни у полоні в Німеччині (малось на увазі й перебування у полоні в Австро-Угорщині).

Первинна цільова категорія німецької операції — німецько-піддані, які мешкали на території Дніпропетровської області, була віднесена лише до третьої «організуючої сили», мабуть, через її нечисельність. Відображенням репресивної тенденції у національному питанні, що послідовно зростала, було зарахування «прихованих німецьких націоналістів», які «проникли» у німецьких районах «на керівні партійні й радянські посади», до четвертої категорії організаторів «терористично-диверсійно-шпигунського» руху в Дніпропетровській області.

У записці йшлося, що одержані показання підтвердили той факт, що німецькі громадяни (і дипломатичні працівники, і місцеві жителі) у переважній більшості є «провідниками ідеї німецького фашизму і організаторами диверсійно-шпигунських і терористичних формувань». Це дозволяє нам зробити висновок, що в УНКВС була створена така схема: громадяни Німеччини — «організатори», а радянські громадяни, передусім етнічні німці й колишні військовополонені усіх національностей, — «шпигунсько-диверсійно-повстанська низовка», на повну ліквідацію якої під час німецької операції були націлені органи НКВС.

Як ми бачили, це була не єдина схема. В основу іншої було покладено тезу про четверту «організуючу силу» — про використання німецькими розвідувальними органами «партійних і радянських апаратів національно-німецьких районів з метою фашизації німецького населення і активної підривної діяльності у сільському господарстві». Мовляв, підтвердженням цього була ліквідація у трьох німецьких національних районах (Люксембурзькому, Рот-Фронтівському і Фріц-Геккертовському) «контрреволюційної організації», яка «складалася переважно з районного партійного і радянського активу» (справа «Клубок», за якою було заарештовано 19 осіб).

Таким чином, зміст документів, що публікуються, вказує, що вже на початковому етапі проведення німецької операції органи НКВС УРСР сконструювали різні способи її перетворення на масову. Керівництвом республіканського НКВС це було закріплено у формах звітності та здійснено певне зондування реакції керівництва НКВС СРСР на свої ініціативи. Відсутність з боку Москви будь-яких категоричних заборон, нагадувань про первинну мету операції й т.і. свідчить про те, що виконавці в НКВС УРСР правильно вловили ідеологію наказу № 00439. Ця ідеологія яскраво виявилася у подальших документах орга-

нів НКВС, де відверто йшлося про операцію «щодо німців». Така стислість пояснювалася не стилістичним спрощенням у викладі відомостей про німецьку операцію, а адекватним відображенням її реального змісту.

Формат археографічного опису документів, що публікуються, з елементами їхнього джерелознавчого аналізу не дозволяє повною мірою охопити увесь документальний масив цього видання. Можливо, у цьому і немає потреби. Ми зосередили свою увагу на принципово важливих документах, які характеризують відмінність німецької операції НКВС від усіх інших операцій.

Вона була задумана як першочергова та розпочалася як прицільна, вузькопрофільна, але у традиційно проблемному для сталінського режиму регіоні — в УРСР — практично відразу ж була розгорнута у достатньо масштабну. У збірнику представлено документи, що характеризують процес здійснення «масових вбивств за письмовим столом». Згідно з документами, що опубліковані й публікуються, в абсолютних цифрах жертв німецька операція значно поступалася польській і деяким іншим.

Характерною ознакою значення, яке їй надавалося, є постійне сусідство даних щодо польської і німецької операцій в інформаційних і звітних документах органів НКВС. У документах ГДА СБУ, що були опубліковані у згаданому польсько-українському виданні про польську операцію в Україні, наведені статистичні дані про проведення обох операцій нерозривно пов'язані. Ці документи фізично неможливо було опублікувати у скороченому вигляді, виділяючи дані тільки про ту чи іншу операцію.

* * *

Документи публікуються у хронологічній послідовності мовою оригіналу (за винятком документів німецького походження) зі збереженням їхніх стилістичних особливостей. При публікації відтворено структурні особливості оформлення документів, грифи секретності, машинописні підкреслення, характерне для органів НКВС написання прізвищ великими літерами, відображені типографські бланки.

Німецькі документи, примітки, біографічні довідки, а також, відповідно, скорочення подано російською мовою. Таке рішення прийнято зважаючи на те, що переважна більшість документів подано мовою оригіналу. Вступні статті публікуються в українському та російському варіантах.

Орфографічні та пунктуаційні помилки, описки, які перешкоджають розумінню тексту, в документах виправлено без застережень. При виявленні неточностей у написанні власних імен, в основному прізвищ, імен та географічних назв, відповідні пояснення подано в примітках.

Нерозбірливі та пропущені частини тексту взято в квадратні дужки. Зроблені на документах рукописні нотатки, примітки та резолюції передано за допомогою курсиву. Графічні помітки, виправлення, наявність відбитків штампів і печаток зазначено в примітках. Разом з тим, рукописні написи,

що не впливають на зміст документів та не несуть смислового навантаження — опущені.

Наявність на документах підпису відображено відповідним словом «підпис», виділеним курсивом. За відсутності у документі прізвища підписанта або у випадку, коли підпис ставила інша особа, ніж зазначено, інформація про імовірного підписанта подана у примітках.

Назви населених пунктів і адміністративно-територіальних одиниць переважно подано так, як вони зазначені у документах. У цілому для діловодства органів НКВС УРСР у той період були характерні безсистемність і недбалість у документуванні таких назв з повним ігноруванням змін в адміністративно-територіальному поділі, що існував до 1917 р. і в наступний період. Наприклад, згідно з документом, людина могла народитися у 1895 р. у Дніпропетровській області, а не Катеринославській губернії тощо.

На деякі особливості лексики документів ми вже звернули увагу. Слід також врахувати, що у документах широко використана термінологія подвійного походження.

З одного боку, це ідеологічні кліше, загальноприйняті тоді у діловодстві партійних і державних органів та в пропаганді. За ними, як правило, не було реального змісту. Вони виконували роль своєрідних маркерів для поділу подій на «корисні» і «шкідливі» з точки зору будівництва соціалізму, а людей — на «своїх» і «чужих». Наприклад, терміни «шпигун» і «диверсант» стали настільки загальноживаними стосовно багатьох людей, що вже не відображали того, ким насправді була ця людина.

Інша група термінів у документах належить до професійного сленгу співробітників НКВС, який також мав подвійне значення. Так, прикметники «бойова», «оперативна» і «слідча» стосовно діяльності органів НКВС часто не відповідали характеру і змісту дій співробітників НКВС на практиці й мали умовний характер.

Кожен документ має редакційний заголовок і забезпечений необхідними пошуковими даними, які містять назву архіву (перша згадка — у повному вигляді, наступні — у скороченому варіанті), номери фонду, опису, справи й аркушів. Для опублікованих раніше документів вказано бібліографічні дані.

* * *

У складі редколегії видання представлені: від української сторони — директор ГДА СБУ Андрій Когут, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук Сергій Кокін, співробітниця архіву Ірина Лябах, провідний науковий співробітник ГДА, кандидат історичних наук Наталія Сердюк; від німецької сторони — голова правління Інституту культури та історії німців Північно-Східної Європи при університеті м. Гамбург, професор, доктор Отто Лухтерхандт, директор Інституту, профе-

сор, доктор Йоахим Таубер та науковий співробітник Інституту доктор Альфред Айсфельд.

Упорядниками збірника є Альфред Айсфельд і Наталія Сердюк. Вступні статті до видання підготували Альфред Айсфельд і Сергій Кокін.

Видання стало можливим завдяки залученню команди архівістів ГДА СБУ. У виявленні та доборі документів брали участь Володимир Бірчак, Петро Кулаковський, Ігор Кулик, Ірина Лябах, Наталія Сердюк. Комп'ютерний набір документів здійснювали Ірина Бухарева, Ірина Лябах, Анна Моргун і Оксана Сіроштан. Над примітками, біографічними довідками, списком скорочень і покажчиками працювали Ірина Лябах, Анна Моргун і Наталія Сердюк. Співробітники читального залу архіву Лариса Лавринчук, Марія Панова і Георгій Смірнов максимально допомагали всім учасникам проекту в ефективному виконанні поставлених перед ними завдань. Редколегія висловлює названим особам щиро вдячність за їхній внесок у реалізацію проекту.

Київ — Люнебург, 24 листопада 2017 р.

От редколлегии

Данное издание вышло в свет благодаря сотрудничеству Отраслевого государственного архива Службы безопасности Украины (далее — ОГА СБУ) и Института культуры и истории немцев Северо-Восточной Европы при университете г. Гамбург (ФРГ). Для двух учреждений этот сборник документов является продолжением предшествующей издательской работы, в том числе и совместной.

Что касается ОГА СБУ, — это продолжение публикации сборников документов о «Большом терроре». Ранее были опубликованы издания о двух крупнейших массовых операциях НКВД 1937–1938 гг. — «кулацкой» и польской¹. Эта книга стала результатом дальнейшей тематической разработки архивных фондов на предмет выявления, учета и описывания имеющихся архивных документов в контексте проблематики репрессивной деятельности коммунистических спецслужб на территории Украины в 1930-х годах.

Изданию сборника также способствовала новеллизация законодательства, в частности — принятый в апреле 2015 года Закон Украины «О доступе к архивам репрессивных органов коммунистического тоталитарного режима 1917–1991 годов». Открытость «архивов КГБ» дает возможность продолжить культурную революцию и ввести в научный оборот все сохранившиеся документы репрессивных органов СССР.

Со своей стороны Институт культуры и истории немцев Северо-Восточной Европы при университете г. Гамбург на протяжении многих лет занимается изучением проблематики политической, социально-экономической и социально-духовной истории СССР и УССР, а именно — национальной политики большевицкого тоталитарного режима. В рамках этой работы уделяется много внимания изучению архивов в России и Украине. Одним из видов на-

---

¹ Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр. / Упоряд.: С. Кокін, М. Юнге. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. — Ч. 1. — 614 с.; Ч. 2. — 598 с. Великий терор: польська операція 1937–1938 / Галузевий держ. архів СБ України; Інститут національної пам'яті — Комісія з розслідування злочинів проти польського народу; НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень; редкол.: Є. Беднарек, В. В'ятрович, С. Кокін та ін. — Варшава — К., 2010. — Ч. 1. — 1037 с.; Ч. 2. — С. 1038–1983. — (Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. — Т. 8).

учной продукции, которую подготавливает Институт в результате этой работы, являются научные сборники документов. Публикация архивных документов, ранее не известных исследователям и широкому кругу общественности, расширяет возможности для более углубленного изучения сложных и трагических вопросов советской истории специалистами разных стран. Одним из таких проектов стала подготовка и публикация в 2016 г. сборника документов и материалов «Дело “Национального союза немцев на Украине” 1935–1937 гг.» при участии А. Айсфельда². Это издание фактически освещает события, предшествующие массовой немецкой операции 1937–1938 гг. В основном сборник был подготовлен на материалах фондов ОГА СБУ.

Так же как и к изданию о деле против «Национального союза немцев в Украине», к работе над подготовкой данного сборника документов был привлечен Институт истории Украины НАН Украины. Учёные этого одного из ведущих научных учреждений Украины много лет занимаются плодотворной разработкой архивных фондов ОГА СБУ, в том числе и в рамках совместных научно-издательских проектов. Одним из последних была публикация в 2017 г. сборника статей «Чекисты на скамье подсудимых»³, проблематика которого имеет прямое отношение к освещению вопроса об исполнителях немецкой операции НКВД и многих других репрессивных акций сталинского режима в 1937–1938 гг.

Издание состоит из вступительного слова от редколлегии, обзора историографии, обзорной исторической статьи, документальной части, примечаний к документам, именного и географического указателей, списка сокращений, иллюстраций и перечня опубликованных документов.

* * *

Данный сборник документов в целом подготовлен в рамках подхода, ставшего уже традиционным для публикации архивных документов об истории государственного террора и политических репрессий 1937–1938 гг., а также истории советских органов госбезопасности. Данный подход предполагает комплексную публикацию архивных документов бывших советских партийных и государственных органов по избранной теме.

Однако, в нашем случае практически отсутствуют документы партийных органов, поскольку их уже немало опубликовано, и в них достаточно полно раскрыта руководящая роль партийных органов всех уровней в инициирова-

² Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы / Отраслевой государственный архив Службы безопасности Украины, Ин-т истории Украины НАН Украины, Главная редколлегия научно-документальной серии книг «Реабилитированные истории», Отдел по разработке архивов ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ, Гёттингенский исследовательский центр (ФРГ). — К.: ТОВ «Видавництво «Клю», 2016. — 608 с.

³ Чекисты на скамье подсудимых. Сборник статей / Составители: М. Юнге, Л. Виола, Д. Росман. — М.: Пробел-2000, 2017. — 680 с.

нии и осуществлении Большого террора. С августа 1937 г. секретари обкомов входили в составы внесудебных органов проведения репрессий — троек при УНКВД. И хотя первоочередной целью деятельности троек было определено репрессирование контингентов самой массовой — «кулацкой» операции, фактически они репрессировали и по «национальным линиям», в том числе и немецкой.

Наш сборник является совместным немецко-украинским изданием и его специфика заключается в наличии документов германского происхождения. Архивы «той стороны» ранее не были представлены в публикациях, касавшихся немецкой операции. Теперь этот недостаток исправлен благодаря документам из Политического архива Министерства иностранных дел Федеративной Республики Германии.

В соответствии с удельным весом документов сторон в сборнике мы остановимся на краткой характеристике, в основном, документов советского происхождения. Согласно классификации источников по истории «Большого террора», предложенной Г. Папакиным, они относятся к их второй категории — источникам партийно-советского происхождения. Внутри данной категории исторических источников они представляют второй их вид — документы репрессивно-карательных органов СССР⁴.

Абсолютное большинство данных источников являются документами Национального архивного фонда Украины и находятся на постоянном хранении в ОГА СБУ, а некоторая часть — в архивах временного хранения документов региональных управлений СБУ в Одесской и Харьковской областях.

Документы представляют шесть фондов ОГА СБУ:

- фонд № 6 — архивные уголовные дела на лиц — жертв политических репрессий, реабилитированных в установленном порядке (хранятся в Киеве, Одессе и Харькове), а также протоколы с решениями внесудебных органов;
- фонд № 9 — нормативно-правовые и распорядительные документы советских органов госбезопасности (ВУЧК–ГПУ/ОГПУ–НКВД–НКГБ–МГБ–МВД–КГБ);
- фонд № 13 — коллекция печатных изданий КГБ УССР (документы наблюдения за германскими консульскими учреждениями в УССР);
- фонд № 16 — секретариат ГПУ УССР — КГБ УССР (документы секретного и несекретного делопроизводства органов госбезопасности УССР);
- фонд № 42 — оперативно-статистическая отчетность органов госбезопасности УССР;
- фонд № 62 — коллекция документов советских органов госбезопасности 1921–1990 гг. (документы наблюдения за Германским консульством в Одессе).

⁴ Папакін Г. Джерела з історії «Великого терору»: проблеми класифікації. — С. 25–27.

Следует обратить особое внимание на документы из фонда № 16. В 2012–2017 гг. была проведена плановая научно-техническая обработка этого фонда, в ходе которой произошли переформатирование и перенумерация архивных дел, были составлены новые внутренние описи дел и фонда в целом. В результате архивные данные документов из этого фонда, ссылки на которые встречаются в работах историков, получили новые архивные легенды.

Публикуемый сборник документов является вторым по «немецкой» тематике, в котором приводятся новые архивные поисковые данные документов из данного фонда. Впервые это было сделано в сборнике «Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы». В нём использовались документы только из одного дела (№ 65) фонда № 16 (опись 1).

Также в книге приводятся документы из архивно-уголовных дел, переданных СБУ в середине 1990-х годов на хранение в Государственный архив Запорожской области. В сборнике опубликовано переводы 11 документов из Политического архива Министерства иностранных дел Федеративной Республики Германия.

Всего в сборнике опубликовано 258 документов, датированных 1934–1991 гг. Основной массив, а именно 249 документов, датированы непосредственно 1937–1938 гг. Они делятся на несколько основных групп: руководящие документы высших органов и должностных лиц ВКП(б), нормативно-правовые и распорядительные документы НКВД СССР и НКВД УССР, процессуальные (в частности, следственные) документы органов НКВД и судебных органов; информационные, справочные и отчётные документы НКВД УССР и его органов, а также дипломатических представительств Германии в СССР — Германского посольства в Москве, Германского Генерального консульства в Киеве и Германского консульства в Харькове.

По своему типу документы делятся на приказы, циркуляры, указания, директивы, телеграммы, телефонограммы, рапорта, письма (в том числе сопроводительные), докладные записки, специальные сообщения, сообщения, оперативные сводки, справки, отчёты, донесения, списки, анкеты арестованных, протоколы допросов, обвинительные заключения, приговоры судебных органов, протоколы заседаний внесудебных органов, предписания и акты о приведение в исполнение их решений («приговоров»), а также дипломатические ноты, письма, телеграммы и сообщения.

Основная часть документов характеризует содержание деятельности органов НКВД УССР по организации и проведению немецкой операции. Значительно меньшая, но достаточно информативная часть — реагирование германских дипломатических представительств на происходившие события.

Сборник документов составлен по хронологическому принципу без разделения на отдельные разделы. Большинство документов впервые вводится в научный оборот. Для воссоздания более полной исторической картины и причинно-следственных связей в организации и проведении немецкой операции

использовано также несколько ранее опубликованных документов. Первые несколько документов являются связующими с предшествующим этапом репрессивной деятельности НКВД УССР против немцев. Следующие иллюстрируют подготовку и окончательное согласование наркомом внутренних дел СССР Н. Ежовым с И. Сталиным приказа НКВД СССР № 00439 от 25 июля 1937 г., а также постановку наркомом внутренних дел УССР И. Леплевским конкретных задач перед органами НКВД по выполнению приказа в Украине.

Текст приказа ранее неоднократно публиковался. В нашем издании публикуется его копия, заверенная начальником секретариата НКВД УССР Эммануилом Инсаровым, которая, вероятно, использовалась как рабочий экземпляр в служебном делопроизводстве Центрального аппарата НКВД УССР. По существовавшей тогда практике на местах оригиналами считались экземпляры, поступавшие позднее в напечатанных типографским способом сборниках приказов (тетрадных сшитках), в которых не было никакой последовательности ни в хронологии, ни в номерах приказов.

Копия приказа дополнена копией телеграммы из Москвы, также заверенной Э. Инсаровым и содержащей приложение к приказу с перечислением 29 заводов Украины (21 завод в полном объёме и оборонные цеха ещё 8 предприятий), персонал которых из числа германских подданных подлежал аресту.

Поскольку операцию по проведению арестов необходимо было реализовать за пять дней (с 29 июля по 2 августа включительно), И. Леплевский молниеносно ретранслировал приказ своим подчинённым, дополнив его в этот же день (25 июля 1937 г.) своим циркуляром. На публикуемой машинописной копии циркуляра нет подписи наркома или какого-либо другого должностного лица, но, проставлены дата и исходящий номер документа — № 80138/4497, на который в дальнейшем ссылались в служебной переписке областные управления НКВД.

К постановке задач по выполнению приказа № 00439 И. Леплевский подошёл с присущим ему репрессивным размахом. В его интерпретации задачи включали в себя взятие на оперативный учёт и немедленную агентурно-оперативную разработку не только всех бывших и настоящих германских подданных, работавших на оборонных заводах, в оборонных цехах других заводов, в энергетике и на железнодорожном транспорте, но и их связей, т.е. людей из числа их коллег, родственников, знакомых, соседей и т.д. Результаты этой работы необходимо было доложить к 22 августа 1937 г. Отметим, что включение в круг объектов операции «связей» германских граждан стало немаловажным фактором её перерастания в массовую. А быстрое её перерастание в массовую стало особенностью УССР.

Основными исполнителями операции были определены 3-и (контрразведывательные) отделы и реформируемые в этот период 6-е (транспортные) отделы управлений госбезопасности НКВД Молдавской АССР и областных управлений НКВД. Начиная с августа 1937 г. частично как преемники быв-

ших 6-х отделов были сформированы шесть дорожно-транспортных отделов (ДТО) на железных дорогах Украины, которые стали соисполнителями немецкой операции, однако ведущая роль в её проведении оставалась за 3-ми отделами. Именно туда стекалась вся информация о ходе операции. Поэтому циркуляр И. Леплевского был адресован всем начальникам областных управлений НКВД и непосредственно начальникам 3-х отделов.

Отдельный блок документов представляет информирование⁵ Киевом Центра о ходе проведения операции. В соответствии с требованиями приказа информация в Москву передавалась телеграфно (в защищённом виде), и такой способ коммуникации в служебном делопроизводстве НКВД получил название «записка по проводу». Получаемую информацию в Москве печатали заново и докладывали руководству. После отработки документов теми лицами, кому это полагалось, они оседали в секретариате НКВД СССР и впоследствии архивировались. Сделанные на их основе копии, которые докладывались И. Сталину, после его ознакомления с ними либо возвращались в НКВД СССР, либо оставались в его архиве. Поэтому несмотря на то, что публикуемые нами документы являются оригиналами, созданными в НКВД УССР, они имеют один существенный недостаток — на них нет никаких резолюций и помет, которые бы позволяли судить о реагировании Центра на информацию.

Это очень важное обстоятельство. В историографической части мы приведем фрагмент сообщения начальника УНКВД по Свердловской области Д. Дмитриева о германском шпионаже, отправленного в копии Н. Ежовым И. Сталину, и о реакции на эту информацию И. Сталина. В силу указанных выше объективных обстоятельств публикуемые нами документы не дают возможности узнать о реакции на них ни Н. Ежова, ни И. Сталина. Конечно, некоторые дальнейшие указания, которые приходили из Москвы, в определённой мере проливают на это свет, но не полностью. В качестве примера приведём случай с одним из германских дипломатических работников в УССР.

Работники дипломатических представительств Германии не являлись целевой группой репрессий согласно приказу № 00439, но всегда пребывали «под колпаком» органов НКВД. Чтобы выявить и разоблачить их как шпионов или диверсантов требовалось немало времени. Появление приказа № 00439 создало условия для форсирования этого процесса. Одним из первых, кого контрразведчики НКВД УССР хотели заполучить в свои руки, был 39-летний помощник секретаря Германского консульства в Харькове Герман Штреккер.

Он был уроженцем и постоянным жителем Харькова, но германским подданным. Поэтому вопрос о его аресте требовал согласования с Москвой. И. Леплевский не стал медлить и уже 1 августа 1937 г., ссылаясь на добытый агентурный и следственный материал, согласно которому Штреккер являлся

⁵ Данный термин использован как нейтральный, фактически речь шла о докладах об исполнении приказа.

«резидентом германской разведки» и руководил «разведывательной и диверсионной работой в промышленности Харькова, Донбасса и Днепропетровской области», запросил у Н. Ежова санкцию на арест Г. Штреккера. Однако отмеченный нами недостаток, имеющийся у таких документов, не позволяет нам судить о реагировании Центра.

Санкция на его арест, видимо, получена не была и, согласно сообщению И. Леплевского от 5 августа, в этот день Г. Штреккер прибывал в Киев для работы на должности секретаря Генерального консульства. Соответственно его дальнейшая оперативная разработка велась уже в Киеве вплоть до ликвидации Генконсульства в мае 1938 г. Из опубликованных данных известно, что Г. Штреккер в дальнейшем работал в Германском генеральном консульстве в Ленинграде, после начала германо-советской войны, видимо, был отозван в Германию, а в 1945 г. его разыскали и арестовали советские органы госбезопасности. Пребывая под следствием, он рассказал об известных ему фактах доверенного германского шпионажа в СССР, проводившегося германским дипломатом Рудольфом Зоммером в ряде городов СССР, в том числе в Харькове и Киеве⁶. Однако в 1945 г. эта информация не имела оперативного значения.

Кроме информирования по линии нарком УССР — нарком СССР, параллельно осуществлялось информирование по профильной, контрразведывательной линии 3-й отдел УГБ НКВД УССР — 3-й отдел ГУГБ НКВД СССР. Одна из первых записок по проводу от начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР Владимира Стырне своему коллеге в Москве Александру Минаеву-Цикановскому от 10 августа 1937 г. содержала очень щекотливый момент.

Арестованный в Харькове инженер Курт Флеминг на следствии показал, что в 1935 г. по заданию Гестапо он был завербован в качестве агента НКВД. Именно так это звучало в документе. Соответственно всё содержание его секретной работы со всеми её атрибутами, включая адреса конспиративных квартир, в которых он принимался; характеристики работников НКВД, работавших с ним; задания, получаемые от НКВД, были известны секретарю Германского консульства в Харькове Эрдту. То есть это был тот самый случай, когда следователи НКВД вышли сами на себя, что означало серьёзный провал в агентурной работе, да ещё и на таком трудном участке. На этом фоне даже «резидент германской разведки» Г. Штреккер отошёл в сообщении на второй план. Но опять же, указанный выше недостаток данного вида документов имеет место и здесь.

Структурно сообщения НКВД УССР о ходе исполнения приказа № 00439 состояли из нескольких небольших фрагментов, выделенных по региональному принципу. Так, сообщение И. Леплевского о результатах следствия в отношении германско-подданных за 4 августа состояло из шести фрагмен-

⁶ См.: Раззаков Ф. Пуля для Зои Фёдоровой, или КГБ снимает кино. — М.: Алгоритм, 2016. — С. 34

тов, в которых были изложены сведения о пяти арестованных в четырёх городах Украины (Киев, Николаев, Харьков, Бердянск).

Сообщение В. Стырне состояло также из шести фрагментов с изложением приведённой выше истории об однофамильце будущего творца книг об агенте «007» Яна Флеминга, а также информации в отношении ещё пяти арестованных в Краматорске и Харькове. Кстати, случай с Куртом Флемингом настолько выбил харьковских контрразведчиков из колеи, что в одном из следующих сообщений в НКВД УССР они доложили, что этот троцкист был завербован Гестапо ещё в 1929 г., видимо, позабыв, что тайная государственная полиция Третьего рейха была создана в апреле 1933 г. Справедливости ради следует сказать, что И. Леплевский также подписывал сообщения в Москву о произведённых Гестапо вербовках агентов ещё в 1930–1931 гг.

В отличие от кратких телеграфных сообщений, сопроводительные письма И. Леплевского к протоколам допросов арестованных иностранных граждан имели развёрнутый вид, в целом не характерный для данного вида документов в делопроизводстве НКВД. В одном из первых таких писем (от 5 августа 1937 г.) содержится несколько нюансов, характеризующих проведение немецкой операции в УССР. Эти нюансы состояли в расширении явочным порядком первоначального контингента операции.

Осознавая, что удовлетворить запросы Центра в отношении ареста «всех германско-подданных» на «всех оборонных заводах» во «всех областях» скромными цифрами будет проблематично, руководство НКВД УССР и местных органов НКВД с ходу стало включать в отчёты по операции практически все материалы по немецкой линии, которые были под рукой. В сопроводительном письме И. Леплевского появились арестованные иностранные рабочие шахт Донбасса, функционеры местных органов МОПР и профсоюзов, научные работники, о которых не упоминалось ни в приказе, ни в приложении к нему.

Называя всех указанных в письме арестованных «германско-подданными», И. Леплевский к их числу отнёс действительных и бывших граждан Австрии, на семь месяцев опередив А. Гитлера в вопросе об аншлюсе Австрии. В начале сентября 1937 г. в отчётах появились и граждане Чехословакии, как, например, арестованные в Днепропетровске по немецкой линии Антон и Рудольф Дюффек (Дуффек). Тут уже органы НКВД УССР опередили больше чем на год не только А. Гитлера, но и всех участников Мюнхенского соглашения 1938 г.

Среди тех, кто засылал в СССР этих людей, назывались разведка Германии, а в случае с бывшим гражданином Австрии и коммунистом Леопольдом Влахом, работавшим мастером на паровозостроительном заводе в Ворошиловграде (Луганске), — зарубежные троцкисты. В полном соответствии с установками вождя партии было активизировано конструирование «фашистско-троцкистских» шпионских, диверсионных и террористических организаций и групп с немецким «душком».

Ещё одним видом документов, с помощью которых шло информирование НКВД СССР о ходе немецкой операции, были регулярные оперативные сводки о результатах работы основных оперативных отделов УГБ НКВД УССР — 3-го (контрразведывательного), 4-го (секретно-политического) и 5-го (особого). Соответствующий подраздел «Немецкие шпионы и диверсанты» включался в информационный раздел о результатах работы 3-го отдела. Первый экземпляр документа на имя Н. Ежова подписывал И. Леплевский и он отправлялся в Москву, а второй оставался в соответствующем номенклатурном деле секретариата НКВД УССР. Естественно, на таких документах также не было никаких следов их обработки адресатом.

Другой блок документов в сборнике повествует об информировании местными органами НКВД руководства НКВД УССР о ходе проведения операции и проблемах, которые при этом возникали. В своём циркуляре от 25 июля И. Леплевский установил следующий алгоритм: местные органы НКВД должны были, начиная с 30 июля, ежедневно к 24 часам доносить ему телеграфно о ходе и результатах операции и «все добытые следствием материалы». Один из публикуемых документов как раз и повествует о том, что 1 августа 1937 г. (видимо, под утро) дежурный по НКВД УССР принял сообщение от УНКВД по Днепропетровской области, в котором говорилось об «очистке» военного завода № 49 в Бердянске и предприятий железнодорожного транспорта в г. Запорожье. Но, как оказалось, это сообщение было единственным, поступившим из УНКВД в течение истекших суток 31 июля 1937 г. На местах просто не успевали включиться в гонку со временем.

С информированием с мест тесно связан ещё один блок публикуемых документов — распорядительные документы, исходившие от НКВД УССР в ходе операции. Для примера рассмотрим переписку НКВД УССР с УНКВД по Харьковской области. В Харькове внимание сотрудников 3-го отдела УГБ УНКВД было сосредоточено на Германском консульстве и его связях. «Озадачив» вышестоящее руководство довольно трудным вопросом ареста Г. Штреккера, они прилагали все силы для сбора дополнительного разоблачительного материала и на него, и на других лиц.

Одним из арестованных германских граждан — «связей» Г. Штреккера — был 64-летний пенсионер Эмиль Гертель (Хертель), который ранее работал статистом транспортного отдела на Харьковском электромеханическом заводе (ХЭМЗ). Протокол его допроса от 2 августа 1937 г. наглядно иллюстрирует направленность усилий сотрудников НКВД. Но эти усилия нарком внутренних дел УССР И. Леплевский посчитал недостаточными. В телеграмме вр.и.о. начальника УНКВД по Харьковской области Игорю Шумскому от 2 августа 1937 г. он предъявил претензии лично Шумскому, аппарату 3-го отдела УГБ УНКВД, потребовав объяснений и мобилизации аппарата «на эту важнейшую операцию». Такие документы раскрывают механизм «подхлестывания» немецкой операции.

Оставшись без уехавшего в Киев Г. Штреккера, сотрудники 3-го отдела УГБ УНКВД по Харьковской области не сложили руки и «дожимали» тему на допросах арестованных, которых обвиняли в шпионаже. К таковым относился и бывший инженер-калькулятор планоно-производственного отдела ХЭМЗ Витольд (Виллибальд) Бильдт. Протокол его допроса от 9 августа 1937 г. представлен в данном издании не случайно, В. Бильдт постоянно упоминался в первых сообщениях о ходе немецкой операции.

После разоблачения «двурушника» К. Флеминга «образ главного врага» в Германском консульстве в Харькове перешёл от Г. Штреккера к Эрту. Об этом свидетельствует протокол допроса германского гражданина и харьковского рабочего Вальтера Мюллера от 19 августа 1937 г. Заверенная копия протокола в своё время поступила в НКВД УССР и, видимо, довольно долго использовалась как рабочий документ, отложившись, в конце концов, в одном из архивных дел секретариата. Необходимо отметить, что таких протоколов в делах секретариата сохранилось немного, хотя в 1937–1938 гг. их приходило с мест большое количество.

Вслед за И. Шумским нагоняй от НКВД УССР за нарушение исполнительской дисциплины в части информирования Киева о ходе немецкой операции получил и заместитель начальника УНКВД по Харьковской области Лев Рейхман. В записке по проводу от 9 августа 1937 г. начальник 3-го отдела УГБ НКВД УССР В. Стырне указал ему на неоднократные напоминания о необходимости предоставления сведений об арестованных теперь уже советских гражданах, проходивших «по показаниям сознавшихся германских подданных» К. Флеминга, В. Бильдта и других. О том, что этим вопросом сильно интересуется нарком И. Леплевский, свидетельствовали последние слова послания: «Жду немедленного ответа для доклада народному комиссару». «Немедленный ответ» поступил в НКВД УССР как отчёт за шесть суток работы утром 13 августа 1937 г.

Примером «подхлестывания» проведения операции были и указания И. Леплевского начальнику УНКВД по Киевской области Николаю Шарову от 8 августа. В них И. Леплевский ещё больше расширил контингенты населения, подлежащие репрессиям в ходе немецкой операции. Требуя «во исполнение оперативного приказа № 00439 немедленно арестовать» 12 граждан Германии, «проходящих по агентурно-следственным делам как агенты германской разведки», кроме четырёх человек, работающих или ранее работавших на киевском заводе «Большевик», он указал ещё трёх бухгалтеров, работавших соответственно в «Киевэнгерго», гостинице «Интернационал» и столовой общепита, преподавателя немецкого языка и других людей, репрессирование которых не предусматривалось приказом № 00439.

Таким образом, уже к 9 августа 1937 г. контингент людей, которых НКВД УССР рассматривал как объект репрессий в ходе немецкой операции, был значительно расширен. Он включал в себя всех бывших и действительных гражд-

дан Германии и Австрии независимо от их социального статуса, места работы, службы, учёбы, проживания. К нему были отнесены и советские граждане, «подозрительные по шпионажу, диверсии, террору, контрреволюции» с немецкой «окраской». Среди советских граждан первоочередными объектами были этнические немцы из числа «связей» граждан Германии и Австрии — «разоблачённых и сознавшихся» «шпионов», «диверсантов» и «террористов».

Одно из ранних указаний И. Леплевского начальникам областных управлений по развороту операции содержало констатацию наличия ряда «сознавшихся шпионов и диверсантов из числа арестованных германско-подданных». Но, к неудовольствию наркома, в областях не производили «по их показаниям дальнейших арестов». Он квалифицировал это как невыполнение требований приказа № 00439 «о разгроме германской шпионско-диверсионной низовки». И. Леплевский отдал приказ о немедленной оперативной реализации показаний «всех сознавшихся немецких шпионов и диверсантов». Документ публикуется в виде автографа, но, к сожалению, в нём не проставлена дата.

Информирование НКВД УССР и его местных органов о ходе операции дополняют архивные документы германских диппредставительств в УССР. Получая информацию по официальным каналам от советской стороны (органов Наркомата иностранных дел СССР), они докладывали её в Посольство Германии в Москве для дальнейшей передачи в МИД Германии. Так, об арестах 31 июля 1937 г. 17-ти германских подданных в Харькове, в том числе и упомянутого Э. Гертеля, консульство в Харькове было проинформировано 4 августа, а на следующий день оно отправило соответствующее письмо в Посольство Германии в Москве, которое там получили 10 августа. Таким образом, информацию о первых арестах граждан Германии, производившихся в УССР в рамках немецкой операции, Посольство Германии в Москве получило от своих консульств спустя примерно 10 дней после их проведения.

Поскольку операция быстро набирала обороты, разобраться в том, что происходит в Украине, для германских дипломатов было непросто. Однако, как следует из телеграммы Посольства Германии в Берлин от 7 августа 1937 г., общую ситуацию в СССР дипломаты видели насквозь. Аресты германских подданных они напрямую связали «с известными террористическими акциями, направленными против всех слоев здешнего населения». Иными словами немецкую составляющую того, что потом назовут «Большим террором», они видели и адекватно оценивали с первых дней проведения немецкой операции.

Публикуемые документы подтверждают, что трагическим аспектом начала проведения операции стало упрощение и ускорение так называемого следствия по «немецким делам». Не отставали в темпах «работы» и судебные органы, в частности военные трибуналы, которые напрямую не имели отношения к проведению немецкой операции, но занимались рассмотрением дел на людей, среди которых были и немцы — граждане СССР, обвиняемые по таким серьёзным пунктам статьи 54 УК УССР, как измена родине, шпионаж, ди-

версия, террор. Санкция этой статьи почти во всех случаях предусматривала высшую меру уголовного наказания — расстрел, что широко применялось на практике. Последней точкой в документальном оформлении репрессий против жертв данной категории были сообщения органов НКВД в соответствующий военный трибунал об исполнении приговора трибунала. Один из таких документов УНКВД по Донецкой области от 7 августа 1937 г. информировал Военный трибунал Харьковского военного округа о расстреле 16 человек (почти всех немцев).

Свою лепту в борьбу с «врагами» вносили органы прокуратуры и, в меньшей степени, Наркомат иностранных дел СССР. Аресты некоторых германских граждан согласовывались с ними. Так, в указании И. Леплевского начальнику УНКВД по Киевской области Н. Шарову о немедленном аресте Христофора Бенке от 14 августа 1937 г. содержалась ссылка на согласование ареста с Прокуратурой СССР и НКВД.

Теме разворота немецкой операции в массовую так или иначе были посвящены практически все распорядительные документы НКВД УССР, адресованные областным управлениям НКВД. Категоричность их стиля подчёркивало постоянное применение слова «немедленно» в отношении проведения арестов и докладов о них. На начальном этапе операции И. Леплевский требовал не только взятия высоких темпов в проведении арестов и следствия по делам германских (в его широком понимании) граждан, но и информационного обеспечения её дальнейшего хода. На это указывали неоднократные напоминания «на места» о необходимости к 20 августа 1937 г. выслать в Киев подробные меморандумы на всех без исключения германских граждан, проживавших в каждой области, а также их списки с указанием, кто из них уже арестован. Нарком хотел увидеть общую картину и оценить, какие она сулила репрессивные перспективы.

Неполнота имеющейся архивной источниковой базы не позволяет отследить документально как было исполнено данное приказание, но оно было исполнено. Уже 20 августа 1937 г. из Киева в области были посланы телеграммы о немедленном аресте германских подданных согласно отдельным составленным в НКВД УССР спискам. Спустя ровно месяц после получения приказа № 00439, 25 августа 1937 г., И. Леплевский предложил начальникам областных УНКВД включать данные о ходе немецкой и других операций (по предложенной им схеме) в регулярные записки «по вопросу политической информации».

Таким образом, перспектива развёртывания немецкой операции была оценена в НКВД УССР. Нарком внутренних дел УССР резюмировал это так: «Вопрос сводится к тому, чтобы наряду с дальнейшим усилением оперативного нажима, особенно в части националистической контрреволюции, по польскому, румынскому и немецкому шпионажу, одновременно быть в курсе политической жизни всей области». Первую такую записку необходимо было представить к 1 сентября 1937 г., затем направлять через каждые пять дней.

Введя ещё одну форму отчётности областных УНКВД, И. Леплевский снова начал «подхлёстывать» немецкую операцию. 28–29 августа 1937 г. он разослал во все области телеграмму, в которой указал на «ослабление оперативной работы по ликвидации немецких шпионов и диверсантов» и предлагал «добиться в ближайшие дни решительного перелома в темпах следствия по делам арестованных немцев и оперативной реализации материалов по разгрому германской шпионско-диверсионной агентуры».

Особого внимания заслуживает лексика двух последних распорядительных документов. В них впервые в публикуемых документах был поставлен знак равенства между словосочетаниями и словами «германские подданные» и «немцы», «немецкие шпионы и диверсанты» и «германская шпионско-диверсионная агентура». В дальнейшем эти слова и словосочетания использовались во внутриведомственной переписке органов НКВД УССР как синонимы.

Стремясь облегчить жизнь себе и своим коллегам, сотрудники НКВД УССР применяли и другие словосочетания, например, «немецкие дела». Требуя 31 августа 1937 г. от областных УНКВД немедленно предоставить сведения об общем количестве «арестованных по немецким делам» для доклада наркомму, помощник начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР Абрам Сапир предложил разделить этих арестованных на две группы в зависимости от того, кто в чём «сознался»: а) «шпионаже, диверсии, терроре» и б) «фашистской контрреволюционной деятельности». Такие данные НКВД УССР хотел иметь в виде ежедневно обновляемых с указанием количества «вновь арестованных по немецким делам, сколько за истекшие сутки созналось и в чём».

Однако в информировании Центра о ходе немецкой операции И. Леплевский придерживался терминологии приказа № 00439. В спецсообщении Н. Ежову и А. Минаеву от 27 августа 1937 г. он доложил о результатах следствия по «германско-поданным». Именно так были названы упомянутые в нем пять арестованных.

Уже через несколько дней в конце очередного сообщения были осторожно названы два арестованных немца без обозначения их как германских граждан. Из контекста документа видно, что речь шла о советских гражданах, но накрепко «связанных» с Германией: один был «братом германского разведчика», второго завербовал «резидент немецкой разведки». Очевидно, это был своего рода пробный шар. О реакции НКВД СССР мы достоверно судить не можем, но дальнейший ход событий показал, что никто не собирался останавливать репрессивное рвение исполнителей. В записке по проводу И. Леплевского А. Минаеву от 2 сентября 1937 г. фигурировало уже четыре таких человека, в отношении одного из них прямо было указано, что он — гражданин СССР.

Попутно отметим, что в публикуемой копии спецсообщения от 27 августа 1937 г. имелось краткое, но ёмкое предложение, согласно которому второй арестованный «назвал до 70 известных ему участников» «крупной фашистско-повстанческой организации» в Зельцком районе Одесской области. Но это

предложение было вычеркнуто, возможно, только потому, что на тот момент было арестовано 20 из 70 «участников организации» и это могло вызвать вопросы в Москве.

Тем не менее, в это время УНКВД по Одесской области стало уверенно выходить в передовики в проведении немецкой операции, особенно в аспекте «вскрытия» «шпионско-диверсионной низовки». В записке от 2 сентября говорилось о том, что арестованный участник «диверсионно-шпионской повстанческой организации» на Люстдорфском оборонном строительстве Фридрих Шмидт «назвал 34 новых, лично завербованных им участников организации, состоящих из бывших кулаков и других антисоветских элементов». Названные социальные признаки «участников организации» давали возможность работникам УНКВД маневрировать в выборе линии их репрессирования — по кулацкой или немецкой операции.

О том, что И. Леплевский чётко разграничивал целевую группу приказа № 00439 и этнических немцев — советских граждан, свидетельствовало его указание начальникам областных управлений НКВД от 31 августа по поводу введившейся им дополнительной формы отчётности, о которой было сказано выше. Теперь предлагалось УНКВД к 5 сентября 1937 г. представить отдельную записку об оперативно-следственной работе по «немецкому шпионажу и контрреволюции» за три прошедших месяца (июнь–август), выделив отдельным разделом иноподданных. Таким образом, немецкая операция в её первоначальном смысле вливалась в общее направление — немецкую линию работы органов НКВД УССР. В тех условиях это стало бюрократическим «ноу-хау», поскольку позволило свести в единое целое разрозненные агентурно-оперативные разработки и следственные дела.

Особое внимание НКВД УССР, как мы уже имели возможность убедиться, уделял Харькову — крупнейшему промышленному центру Украины и одному из центров оборонной промышленности. Руководство местного УНКВД находилось под постоянным прессингом в ходе проведения немецкой операции. И это дало свои плоды.

В сборнике публикуется оригинал обширной докладной записки УНКВД по Харьковской области о результатах оперативной работы «по борьбе с германским шпионажем и контрреволюцией» по состоянию на 1 сентября 1937 г. Такие докладные записки являлись самым информационно насыщенным видом документов, повествующих о ходе и результатах немецкой операции. Структурно они состояли из нескольких небольших тематических рубрик, содержали фактический и статистический материал, в том числе в табличном виде, условные названия и краткую характеристику реализованных и разрабатываемых агентурно-оперативных дел, конкретные данные об арестованных фигурантах разработок.

Так, в записке из Харькова сообщалось, что уже были закончены следствием шесть групповых дел, по которым было осуждено 102 человека. Было так-

же 139 арестованных по немецким делам, из них германских подданных — 25, подданных других государств — 4, а граждан СССР — 96. Таким образом, советские граждане составляли 70% людей, арестованных УНКВД по Харьковской области на первом этапе немецкой операции. Технологически это объяснялось результатами следствия в УНКВД по «германским шпионам и диверсантам», которое «позволило вскрыть значительное количество советских граждан, причастных к деятельности германских разведывательных органов».

Если брать только целевую группу приказа № 00439, то происшедшее выглядело так: арестованный гражданин Германии, упомянутый К. Флеминг («доросший» в ходе следствия до «резидента германской разведки»), на следствии «признался» в вербовках семи советских граждан, которые на основании показаний Флеминга также подлежали аресту. Примерно так и получились 70% советских граждан среди первых жертв немецкой операции в Харьковской области. Из намеченных к аресту 96 человек советскими гражданами были 60, причём 36 из них — спецпереселенцами из пограничной полосы. Таким образом, процент советских граждан среди лиц, арестованных по немецкой операции, не должен был опуститься ниже 62,5%. В реальности же процент советских граждан среди следующих жертв операции был выше.

В аналогичной докладной записке начальника УНКВД по Днепропетровской области Ефима Кривца от 4 сентября 1937 г. было сказано, что УНКВД в июне–августе арестовало 220 человек, но германско-подданными из них были лишь 14 (6,36%). А всего на территории области проживало 120 германско-подданных, включая и членов семей. Даже их поголовный арест не произвёл бы особого впечатления на руководство НКВД УССР и НКВД СССР, поскольку оно требовало массовости — «вскрытия» и ликвидации «низовки». Влияние данного фактора просматривается в докладной записке в виде своеобразной иерархии «организующих сил» в деле «насаждения террористических и диверсионно-шпионских организаций и групп» в области.

В полном соответствии с директивно-распорядительными документами НКВД СССР предшествующего периода на первое место были поставлены германские дипломатические представительства в СССР, среди которых особо было выделено Германское консульство в Харькове. Под номером два значилась «старая агентура германской разведки, связь с которой была восстановлена через консульства и иноспециалистов», а также агентура, приобретенная этой разведкой из числа бывших российских военнопленных, находившихся во время Первой мировой войны в плену в Германии (под этим подразумевалось и нахождение в плену в Австро-Венгрии).

Первоначальная целевая категория немецкой операции — германско-подданные, проживавшие на территории Днепропетровской области, были отнесены лишь к третьей «организующей силе», видимо, из-за их малочисленности. Отражением последовательно нараставшей репрессивной тенденции в национальном вопросе являлось причисление «скрытых немецких национа-

листов», которые «проникли» в немецких районах «на руководящие партийные и советские посты», к четвёртой категории организаторов «террористическо-диверсионно-шпионского» движения в Днепропетровской области.

В записке говорилось, что полученными показаниями подтверждался тот факт, что германские граждане (и дипломатические работники, и местные жители) в подавляющем своем большинстве являлись «проводниками идеи германского фашизма и организаторами диверсионно-шпионских и террористических формирований». Это позволяет нам сделать вывод, что в УНКВД была создана такая схема: граждане Германии — «организаторы», а советские граждане, прежде всего этнические немцы и бывшие военнопленные всех национальностей, — «шпионско-диверсионно-повстанческая низовка», на полную ликвидацию которой в ходе немецкой операции были нацелены органы НКВД.

Как мы видели, это была не единственная схема. В основу другой был заложен тезис о четвёртой «организующей силе» — об использовании германскими разведывательными органами «партийных и советских аппаратов национально-немецких районов в целях фашизации немецкого населения и активной подрывной деятельности в сельском хозяйстве». Мол, подтверждением этому была ликвидация в трёх немецких национальных районах (Люксембургском, Рот-Фронтковском и Фриц-Геккертовском) «контрреволюционной организации», которая «состояла, в основном, из районного партийного и советского актива» (дело «Клубок», по которому было арестовано 19 человек).

Таким образом, содержание публикуемых документов показывает, что уже на начальном этапе проведения немецкой операции органы НКВД УССР сконструировали различные способы её превращения в массовую. Руководством республиканского НКВД это было закреплено в формах отчётности и произведено определённое зондирование реакции руководства НКВД СССР на свои инициативы. Отсутствие со стороны Москвы каких-либо категорических запретов, напоминаний о первоначальной цели операции и т.п. говорит о том, что исполнители в НКВД УССР правильно уловили идеологию приказа № 00439. Эта идеология ярко проявилась в дальнейших документах органов НКВД, где откровенно говорилось об операции «по немцам». Такая краткость объяснялась не стилистическим упрощением в изложении сведений о немецкой операции, а адекватным отображением её реального содержания.

Формат археографического описания публикуемых документов с элементами их источниковедческого анализа не позволяет в полной мере охватить весь документальный массив данного издания. Возможно, в этом и нет необходимости. Мы сосредоточили своё внимание на принципиально важных документах, которые характеризуют отличие немецкой операции НКВД от всех остальных операций.

Задуманная как первоочередная, она началась как точечная, узкопрофильная, но в традиционно проблемном для сталинского режима регионе — в УССР — практически сразу же была развёрнута в достаточно масштабную.

В сборнике представлены документы, характеризующие процесс совершения «массовых убийств за письменным столом». Согласно опубликованным и публикуемым документам, в абсолютных цифрах жертв немецкая операция значительно уступала польской и некоторым другим.

Характерным признаком значения, которое ей придавалось, являлось постоянное соседство данных по польской и немецкой операциям в информационных и отчётных документах органов НКВД. В документах ОГА СБУ, опубликованных в упомянутом польско-украинском издании о польской операции в Украине, статистические данные о проведении обеих операций приводятся в неразрывной связи. Эти документы физически невозможно было опубликовать в усечённом виде, выделяя данные только об одной или другой операции.

* * *

Документы публикуются в хронологической последовательности на языке оригинала (за исключением документов германского происхождения) с сохранением их стилистических особенностей. При публикации отображены структурные особенности оформления документов, грифы секретности, машинописные подчеркивания, характерные для органов НКВД написания фамилий заглавными буквами, отображены типографские бланки.

Немецкие документы, примечания, биографические справки, а также, соответственно, сокращения также поданы на русском языке. Такое решение принято в силу того, что преобладающая часть документов подается языком оригинала. Вступительные статьи публикуются в украинском и русском вариантах.

Орфографические и пунктуационные ошибки, опiski, которые препятствуют пониманию текста, в документах исправлены без оговорок. При выявлении неточностей в написании имен собственных, в основном фамилий, имен, а также географических названий, в примечаниях подаются соответствующие пояснения.

Неразборчивые и пропущенные части текста взяты в квадратные скобки. Сделанные в документах рукописные заметки, примечания и резолюции переданы курсивом. Графические пометы, исправления, наличие оттисков штампов и печатей указано в примечаниях. Вместе с тем, рукописные надписи, которые не влияют на содержание документов, и не несут смысловой нагрузки — опущены.

Наличие на документе подписи отражено соответствующим словом «подпись», выделенным курсивом. При отсутствии в документе фамилии либо в случае, когда подпись поставлена другим лицом, информация о вероятной расшифровке подписанта указана в примечаниях.

Названия населённых пунктов и административно-территориальных единиц, в основном, подаются так, как они обозначаются в документах. В целом для делопроизводства органов НКВД УССР в тот период была характерна бессистемность и небрежность в документировании таких названий с полным иг-

норированием изменений в административно-территориальном делении, существовавшем до 1917 г. и в последующий период. Например, согласно документу, человек мог родиться в 1895 г. в Днепропетровской области, а не Екатеринославской губернии, и т.д.

На некоторые особенности лексики документов мы уже обратили внимание. Следует также учесть, что в документах широко использована терминология двойного происхождения.

С одной стороны, это идеологические клише, общепринятые тогда в делопроизводстве партийных и государственных органов и в пропаганде. За ними, как правило, не было реального, соответствующего термину, содержания, они выполняли роль своеобразных маркеров для деления явлений на «полезные» и «вредные» для строительства социализма, а людей — на «своих» и «чужих». Например, широко применявшиеся термины «шпион» и «диверсант» в отношении многих людей были нарицательными, не отображавшими реально того, кем был на самом деле данный человек.

Другая группа терминов в документах относится к профессиональному сленгу сотрудников НКВД, который также имел «двойное дно». Так, прилагательные «боевая», «оперативная» и «следственная» в отношении деятельности органов НКВД часто не соответствовали характеру и содержанию действий сотрудников НКВД на практике и носили условный характер.

Каждый документ имеет редакционный заголовок и снабжен необходимыми поисковыми данными, которые включают в себя название архива (первое упоминание — в полном виде, последующие — в сокращённом варианте), номера фонда, описи, дела и листов. Для ранее опубликованных документов указаны библиографические данные.

* * *

В составе редколлегии издания представлены: от украинской стороны — директор ОГА СБУ Андрий Когут, старший научный сотрудник Института истории Украины НАН Украины, кандидат исторических наук Сергей Кокин, сотрудник архива Ирина Лябах, ведущий научный сотрудник ОГА, кандидат исторических наук Наталья Сердюк; от немецкой стороны — председатель правления Института культуры и истории немцев Северо-Восточной Европы при университете г. Гамбург, профессор, доктор Отто Лухтерхандт, директор Института, профессор, доктор Иоахим Таубер и научный сотрудник Института доктор Альфред Айсфельд.

Составителями сборника являются Альфред Айсфельд и Наталья Сердюк. Вступительные статьи к изданию подготовили Альфред Айсфельд и Сергей Кокин.

Изданию стало возможным благодаря привлечению команды архивистов ОГА СБУ. В выявлении и подборе документов принимали участие Владимир Бирчак, Пётр Кулаковский, Игорь Кулык, Ирина Лябах, Наталья Сердюк. Ком-

пьютерный набор документов осуществили Ирина Бухарева, Ирина Лябах, Анна Моргун и Оксана Сероштан.

В соответствии с положениями протокола в ходе подготовки данного сборника значительный объём архивно-поисковой, научно-вспомогательной и технической работы выполнили сотрудники ОГА СБУ. Примечания, биографические справки, список сокращений и указатели подготовили Ирина Лябах, Анна Моргун и Наталья Сердюк. Сотрудники читального зала архива Лариса Лавринчук, Мария Панова и Георгий Смирнов максимально помогли всем участникам проекта в эффективном выполнении поставленных перед ними задач. Редколлегия выражает названным лицам сердечную благодарность за их вклад в реализацию проекта.

Киев — Люнебург, 24 ноября 2017 г.

Німецька операція НКВС у сучасній історіографії

Фундаментальними проблемами історії Німеччини після Другої світової війни стали колосальні демографічні втрати в результаті війни, позбавлення німецьких етнічних територій, тривалий поділ країни на дві частини, що належали до різних політичних таборів світу, прийом нових контингентів переміщених осіб та емігрантів як етнічних німців, так і представників різних інших етносів. Відбулась повна ревізія всієї попередньої історії німецького розселення і проживання у Центральній і Східній Європі. Такими були наслідки нацистської політики розширення життєвого простору за рахунок інших народів.

Але справедливе бажання покарати по заслугі нацистів мало своїм побічним ефектом покарання й практично всього німецького населення у Центральній і Східній Європі, яке опинилося у зоні радянського впливу. Нічого нового в цьому не було, політика покарання німців та інших народів, що не піддавалися советізації, мала своє коріння у недалекому минулому — у 1920-х — 1930-х роках. Тому наукове знання про історичні процеси, що відбувалися в національній сфері в СРСР у той період, дозволяє краще зрозуміти й логіку всіх наступних подій на територіях колишнього радянського блоку.

Історична література про історію німців колишньої Російської імперії, які внаслідок соціальних катаклізмів 1917-го й наступних років стали так званіми радянськими німцями, достатньо обширна. Ми зупинимося на літературі, яка була видана протягом двох з половиною останніх десятиліть в Україні та Росії, де знаходиться відповідна первісна джерельна база, на основі вивчення якої й було підготовлено наукові, науково-документальні та науково-популярні публікації за темою, що нас цікавить. При цьому ми не претендуємо на повне й всебічне охоплення досягнень і проблем історіографії, оскільки розуміємо, що це має бути предметом спеціальних історіографічних та джерелознавчих досліджень.

За ступенем висвітлення репресій проти німців у роки «Великого терору» і німецької операції НКВС 1937–1938 рр. сучасну літературу можна поділити на кілька груп. Цей поділ доцільно зробити не за видами публікацій або їх географічної чи відомчої належності, а за принципом вивчення предмету від за-

гального до конкретного. Ми зробимо такий поділ за двома напрямками досліджень: 1) вивчення національної політики більшовиків та 2) історіографія державного терору і політичних репресій у СРСР.

Перша група — це література загального плану про історію національних меншин СРСР у цілому та УРСР зокрема у 1920-ті — 1930-ті рр. Одним з компонентів цієї літератури є німецький сегмент. Загальноновизнаним піонером у цій царині української історіографії став Богдан Чирко. Для його праць характерне поєднання викладу конкретно-історичного матеріалу з джерелознавчим аналізом архівно-документальної бази, що почала стрімко розширюватися на межі 1980-х — 1990-х років. Видана у 1995 р. ним книга стала першим комплексним дослідженням про історію етнічних меншин в УРСР 1920-х — 1930-х років¹.

У наступні роки історики суттєво просунулися вперед у дослідженні цієї теми, вивчаючи усе більшу кількість історичних джерел. Історіографічний аналіз цього типу літератури у сучасній українській історичній науці проведено тільки стосовно досліджень, що стосувалися періоду 1920-х — першої половини 1930-х років. Важливою для нашого видання обставиною є те, що у праці українського історика Лариси Якубової аналіз стану вивчення етнонаціональної історії України зазначеного періоду органічно доповнено й характеристикою опрацювання істориками джерельної бази з цієї проблематики².

Другу групу історичної літератури складають дослідження про національну політику радянського партійно-державного керівництва в 1920-ті — 1930-ті рр. У цій літературі, серед інших аспектів, вивчається трансформація політики більшовиків як стосовно титульних етносів (в УСРР — українців), так й національних меншин наприкінці 1920-х років, та перехід до більш жорстоких репресивних методів у внутрішній політиці. Серед українських дослідників, які плідно працюють у даному напрямку, — Геннадій Єфіменко та інші³.

¹ Див: Чирко Б.В. Національні меншості на Україні у 20-х — на початку 30-х рр.: Огляд документів ЦДАЖР УРСР // Архіви України. — 1990. — № 1. — С. 28–33; Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (1920–1930 роки) // Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспективи розвитку. — К., 1994. — С. 80–83; Чирко Б. Нацмен? Значить ворог: Проблема національних меншин в документах партійних і радянських органів України в 20–30-х рр. [XX ст.] // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — 1995. — № 1/2. — С. 95–111; Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20–30 роки XX століття). — К.: Асоціація «Україно», 1995. — 215 с.

² Див.: Якубова Л. Етнічні меншини УСРР у 20-і — першій половині 30-х років XX ст.: історіографія та джерела дослідження. — К.: Інститут історії України НАН України, 2006. — 170 с.

³ Див.: Єфіменко Г.Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП(б) в Україні (1932–1938) // Український історичний журнал. — 2000. — № 2. — С. 82–93; Єфіменко Г.Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП(б) в Україні (1932–1938) (Закінчення) // Український історичний журнал. — 2000. — № 4. — С. 37–47; Єфіменко Г. Національно-культурна політика як один з основних засобів модернізації радянського суспільства у 1920–1930-ті роки // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. — Випуск 9. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. — С. 251–278 та ін.

Часто у таких працях репресивна складова національної політики партії більшовиків закономірно виходить на перший план. Як приклад наведемо статтю німецького історика Альфреда Айсфельда «Національна політика РСДРП, РКП(б), ВКП(б), КПРС стосовно німців» в енциклопедичному виданні «Немцы России». Розпочавши з теоретичних постулатів лідерів більшовизму (в тому числі програмних і передвиборчих 1917 р.), він проілюстрував їхню реальну ціну прикладами з історичної практики нав'язування радянської влади населенню України, зокрема, німцям; особливостями проведення більшовиками національної політики у 1920-ті рр.; посиленням репресивного тиску на німецьку національну меншину на початку 1930-х рр. з переходом до масових репресій напередодні й під час «Великого терору». Прикметно, що німецька операція НКВС виділена в статті окремим сюжетом, в якому автор використав увесь відомий на той момент статистичний матеріал про хід і результати проведення операції в деяких регіонах УРСР (Донбас, Дніпропетровська та Одеська області)⁴.

Звертаємо увагу на це тому, що навіть у відповідних томах академічного видання «Енциклопедія історії України», які з'явилися у 2003–2011 рр., відсутні окремі статті про національну політику партії більшовиків (цей сюжет «розчинений» у статті про національні меншини та в деяких інших), про політичні репресії, про «Великий терор», про національні операції НКВС, не кажучи вже про німецьку операцію. Це відображує реальне становище у вивченні зазначених тем.

Третя група історичної літератури є своєрідним симбіозом двох попередніх. Історія так званих радянських німців розглядається в ній як результат експериментів більшовиків в області національно-державного будівництва й соціальної інженерії. При цьому німці як національна меншина виступають і як об'єкт державної політики, і як суб'єкт історичного процесу. Хрестоматійним виданням у цьому аспекті став збірник документів «Німці в Україні: 20-ті — 30-ті рр. XX ст.»⁵. Тема репресій проти німців у даному виданні, як й в інших працях цієї групи історичної літератури, представлена фрагментарно, оскільки не входила до першочергового кола завдань, які поставили перед собою дослідники.

У збірнику «Наказанный народ», що вийшов у Москві п'ять років потому, ця тема стосовно вже усіх німців у СРСР була висвітлена яскравіше та стала домінуючою. Хоча оголошена тема конференції, за матеріалами якої було підго-

⁴ Айсфельд А. Национальная политика РСДРП, РКП(б), ВКП(б), КПСС по отношению к немцам // Немцы России: Энциклопедия. — Т. 2: К-О / Редкол.: В. Карев (пред.) и др. — М.: ЭРН, 2004. — С. 601–612.

⁵ Див.: Німці в Україні: 20-ті — 30-ті рр. XX ст.: Збірник документів державних архівів України / НАН України: Ін-т національних відносин і політології, Ін-т історії України; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України; Упорядники: Л. В. Яковлева, Б. В. Чирко, С. П. Пишко. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. — 244 с.

товлено збірник, містила словосполучення «у контексті радянської національної політики», у більшості матеріалів збірника цей контекст практично відсутній. Тому цю, без сумніву, етапну публікацію ми відносимо до четвертої групи в історіографії теми.

Четверта група історичної літератури є найбільшою і складається з тисяч праць про історію політичних репресій в СРСР й УРСР⁶. У багатьох з них містяться різноманітні дані й про репресії за етнічною ознакою. Проблема розглядається у широкому хронологічному діапазоні — від 1917 до 1991 рр. Стосовно України це робиться від початку 1918 р. — від першого вторгнення на територію Української Народної Республіки російських більшовицьких військ і перших проявів червоного терору в Києві ще до офіційного його оголошення в Радянській Росії.

Характерною рисою більшості праць українських і багатьох іноземних істориків є широке використання авторами недоступних раніше архівів Компартії України та Комітету держбезпеки УРСР. Початок наукової розробки останніх істориками, літературознавцями, юристами позначився появою вже у 1991–1993 рр. перших книг⁷, які базувалися на документах колишнього 10-го (архівно-облікового) відділу КДБ УРСР, що успадкував у 1994 р. Галузевий державний архів Служби безпеки України.

Створення цього архіву та організація його діяльності у державному правовому полі, яке регулювало й архівну сферу, поклали початок «архівній революції» в Україні. Незважаючи на те, що вона розтягнулася у часі, була більше схожа на еволюцію й набула рис революції лише у 2009–2014 рр., вона сприяла введенню до наукового обігу колосальної кількості документальної інформації про політику державного терору та історію політичних репресій в УРСР. Це дозволило досить швидко приступити й до створення комплексних

⁶ Див.: Політичні репресії в Україні (1917–1980-ті рр.): Бібліографічний покажчик / НАН України; Головна редкол. «Реабілітовані історією», Відділ по розробці архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–КДБ; Упоряд.: С. Калитко, Р. Подкур, О. Рубльов, Л. Шевченко; Автори вступ. статей: С. Білокінь, Р. Подкур, О. Рубльов. — К. — Житомир: Полісся, 2007. — 456 с.; Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Міністерство культури і туризму України; Національна парламентська бібліотека України; Автори-упорядники Є. К. Бабич, В. В. Патока; Автор вступ. статті С. І. Білокінь. — К.: Смолоскип, 2007. — 519 с.; Політичні репресії радянської доби в Україні: Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / М-во культури і туризму України; Державна історична б-ка України; Упорядники: Т. Приліпко, О. Марченко, З. Мусіна. — К.: Арістей, 2008. — 684 с.

⁷ Див.: З порогу смерті... Письменники України — жертви сталінських репресій / Упоряд. О. Мусієнко. — К.: Рад. письменник, 1991. — Вип. І. — 494 с.; Репресоване краєзнавство: 20–30-ті роки / АН України. Ін-т історії України; Всеукр. спілка краєзнавців; Мін-во культури України; Редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. — К.: Рідний край, 1991. — 492 с.; Реабілітовані історією / АН України. Ін-т історії України; та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К.; Полтава: Рідний край, 1992. — 401 с.; Жертвы репрессий / Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого АН Украины; Союз юристов Украины; Ответ. ред. Ю. С. Шемшученко; Авторы: Ю. С. Шемшученко, А. Н. Мироненко и др. — К.: Юринформ, 1993. — 280 с.

узагальнюючих праць, в яких з'явилися згадки про масові, у тому числі й національні, операції НКВС 1937–1938 рр.⁸.

У Росії спостерігалася протилежна картина. Стрімкий початок «архівної революції» у 1990-ті рр., досягнувши свого піку в 2004 р., пізніше поступово зійшов нанівець, практично зробивши неможливим доступ дослідників до архівів НКВС, що перебувають у віданні сучасної російської спецслужби. Проте вже засвоєний інформаційно-документальний масив та продовження у 2000-х роках публікації документів із інших архівів, передусім Державного архіву Російської Федерації, здійснили революцію в історичному пізнанні проблеми державного терору і політичних репресій в СРСР.

В Україні важливою обставиною було те, що Служба безпеки України стала співвиконавцем програми з видання науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». У рамках цієї програми вийшло друком 104 книги, які є складовими регіональних томів серії. На основі вивчення тисяч архівних кримінальних справ репресованих та інших історичних джерел члени Головної редколегії та регіональних науково-редакційних груп опублікували численні документи, біографічні та статистичні дані, що дозволяють побачити «Великий терор» в УРСР в усіх його вимірах.

Матеріали про репресії проти німецької національної меншини присутні практично у кожній книзі, але лише в деяких структурно виокремлені як окремі сюжети.

У 1990-х роках українські історики звертали головну увагу на вивчення й публікацію документів із групових кримінальних справ, що були сфабриковані органами ДПУ УСРР і мали знаковий характер в історії України — справи «Спільки визволення України» (1929–1930 рр.), «Українського національного центру» (1930–1932 рр.), «Української військової організації» (1932–1933 рр.) та ін., а також про репресії органів НКВС проти представників науки, культури, церкви, військовослужбовців Червоної армії. Особливо широкого розповсюдження набула публікація документів з архівних кримінальних справ реабілітованих жертв репресій⁹. Інші види архівних документів публікувалися значно рідше¹⁰.

У 2000-х роках вивчення проблеми політичних репресій стало всеохоплюючим і містило публікацію різних видів архівних документів, що розкрива-

⁸ Див.: Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст.: Історичні нариси / НАН України Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій; Автори: Д. В. Архирейський, О. Г. Бажан, С. І. Білокінь, С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.), В. В. Ченцов, Ю. І. Шаповал та ін. — К.: Наукова думка, 2002. — 952 с. У цій колективній монографії у текстах двох різних авторів є згадки про масові операції НКВС, у тому числі й за етнічним принципом, та стислий опис «куркульської операції». (Див.: Там само. — С. 465, 529–531).

⁹ У зв'язку з цим у 1998 р. у Києві відбулась науково-практична конференція «Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання», за результатами якої було видано відповідний збірник наукових праць.

¹⁰ Див.: Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні. Особи, факти, документи. — К.: Абрис, 1997. — 608 с., а також інші публікації цих авторів.

ли більшість напрямів репресій. Зокрема, відзначимо науково-документальну публікацію про системні репресії проти римо-католицької церкви в УСРР у 1920-х — 1930-х рр.¹¹ Попри її журнальний формат, ця публікація й досі є одним з найвдаліших варіантів репрезентативної вибірки за визначеною темою найбільш інформативних документів ГДА СБУ, що була органічно доповнена документами з інших державних архівів України.

Значення цієї публікації полягає для нас у тому, що репресії проти римо-католицького духовенства і кліру у поєднанні з посиленням репресивного тиску органів ДПУ–НКВС на менонітів та лютеранський пасторат у 1930-ті роки підірвали одну з фундаментальних підвалин способу життя українських поляків та німців — католиків, менонітів і лютеран. У комплексі з іншими «соціалістичними перетвореннями» це створило несприятливі умови для подальшого існування цих релігійно-етнічних спільнот.

Під час масштабних публікацій наукових праць істориків із різних країн та архівних документів у Росії¹² спочатку відбулася еволюція, а згодом, як вже було зазначено, революція у поглядах істориків і на проблему державного терору в СРСР у цілому, і на сутність «Великого терору»¹³. Зокрема, не залишилось «камня на камені» від тези про якусь «стихийність» і «неконтрольованість» «Великого терору». У зв'язку з цим відзначимо висновки, яких дійшов французький історик Ніколя Верт у вступі до документального семитомного видання «Історія сталінського Гулагу».

Але перед цим звернемо увагу на те, що у першому томі даного видання «Масові репресії в СРСР» розділ, присвячений «Великому терору», відкриває оперативний наказ НКВС СРСР № 00439 «Про операцію з репресування німецьких підданих, яких підозрюють у шпигунстві проти СРСР» від 25 липня 1937 р., з якого, умовно кажучи, й почалася німецька операція¹⁴. Однак у підрозділі «Механізм здійснення “масових операцій”» немає жодного документа щодо проведення німецької операції в УРСР та є лише один, що стосується ін-

¹¹ Влада і Костьол в радянській Україні, 1919–1937 рр.: Римо-католицька церква під репресивним тиском тоталітаризму: Документи / Передмова, упорядкув., додатки, покажчики Н. С. Рубльової // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — 2003. — № 2 (21). — С. 3–507.

¹² В рамках лише однієї серії «Історія сталинізму» було видано десятки книг різних фахівців з радянської історії. Про деякі з цих книг ми згадаємо, але про більшість не зможемо фізично.

¹³ Поруч з революційними змінами в розвитку історичної науки відбувалися й зворотні явища. З'явилась ціла історико-ідеологічна течія «контрреволюційного» характеру, в основі якої — намагання виправдати сталінізм, персонально Й. Сталіна, «Великий терор» і багато іншого з теорії і практики більшовизму. Ми не зупиняємося на такого роду публікаціях, оскільки вони можуть бути предметом теоретичних дискусій, але, зазначимо, що більшість спеціалістів навіть не вважають за доцільне брати в них участь.

¹⁴ Історія сталінського Гулага. Кінець 1920-х — перша половина 1950-х років: Собр. док. в 7-ми т. — М.: РОССПЭН, 2004. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 267–268. Текст наказу неодноразово публікувався й раніше. Див., наприклад: Бутовский полигон, 1937–1938 гг. — М., 1997. — С. 348.

шого регіону СРСР¹⁵. Тим не менше думки, висловлені Н. Вертом у зв'язку з публікацією цих та інших документів, становлять інтерес.

Він написав, що із секретних постанов Політбюро ЦК ВКП(б) про репресії проти тих чи інших категорій «ворогів», оперативних наказів НКВС СРСР і листування Політбюро з регіональними комітетами партії та управліннями НКВС про затвердження додаткових лімітів за «куркульською операцією» «ясно слідує, що масові репресії, які проводили у 1937–1938 рр., були у більшості своїй ретельно спланованими і централізованими акціями, які були обговорені на найвищому рівні Сталіним і Єжовим»¹⁶.

Друга думка, яку висловив Н. Верт і підхопили історики, звучить так: «...Слід відрізняти широкомасштабні, терористичні операції, з яких почалися масові арешти і розстріли 1937–1938 рр., від хвилі репресій, що звалилася на еліту політичних, економічних, військових та інтелектуальних кадрів країни. Хоча обидві хвилі репресій проводилися паралельно, сама процедура відрізнялась докорінно і мала на меті різні політичні цілі». З його пояснень випливає, що у другому випадку йшлося про заміну еліти, а масові операції «можна розглядати як підсумок довгої низки кампаній і поліційних заходів, спрямованих протягом багатьох років проти не чітко визначеного контингенту “соціально-шкідливих елементів”»¹⁷.

Хоча не зрозуміло, чи відніс Н. Верт контингенти національних операцій до «соціально-шкідливих» або «соціально-небезпечних елементів», уся попередня історія репресій проти німців та інших національних меншин в УРСР свідчить, що «Великий терор» був їхнім логічним продовженням із підвищенням ступеня державного насильства.

З подальших міркувань Н. Верта видно, що разом із іншими дослідниками¹⁸ він вважає, що національні меншини Й. Сталін розглядав як потенційну «п'яту колону»¹⁹. Сталін, мовляв, почав використовувати цей термін щодо вищих посадових осіб, а потім його екстраполювали й на рядових громадян: «Репресії за національною ознакою були напряму пов'язані з нав'язливою ідеєю

¹⁵ Див.: Докладная записка УНКВД Свердловской области в НКВД СССР об окончании операции по антисоветским элементам, харбинцам, немцам и др. 11 декабря 1937 г. // История сталинского ГУлага. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 298–299.

¹⁶ Верт Н. Введение // История сталинского ГУлага. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 71.

¹⁷ Там же. — С. 72.

¹⁸ Див.: Хлевнюк О.В. Политбюро. Механизмы политической власти в 1930-е годы. — М.: РОССПЭН, 1996. — С. 197–198; Петров Н.В., Рогинский А.Б. «Польская операция» НКВД 1937–1938 гг. // Репрессии против поляков и польских граждан / Ред. коллегия: А. Ю. Даниэль, Н. Г. Охотин, А. Б. Рогинский (председ.) и др.; Сост. А. Э. Гурьянов. — М.: Звенья, 1997. — (Исторические сборники «Мемориала». — Вып. 1. — 256 с.) — С. 32.

¹⁹ Образ, що був навіяний подіями Громадянської війни в Іспанії в 1936–1939 рр., ставший назвою п'єси Е. Хемінгуея, яку він написав у 1937 р. в Мадриді, про роботу республіканської контррозвідки.

існування «п'ятої колони», яка поповнювала свої лави представниками різних діаспор»²⁰.

Звичайно, можна запитати, а як тоді трактувати згадані Н. Вертом депортації польського і німецького населення з України в 1935–1936 рр. у поєднанні з іншими одночасними репресивними акціями режиму проти поляків, німців та представників інших національностей, що мали місце ще до початку іспанських подій? Чи справа тільки в термінології, просто пізніше з'явилося зручне визначення — «п'ята колона»?

Тоді слід мати на увазі, що А. Гітлеру в 1937–1938 рр. було ще не до снаги тягатися із СРСР у Центральній і Східній Європі, навіть під час захоплення нацистами Чехословаччини, про що і він, і Й. Сталін добре знали. У тому історичному контексті версія про очищення радянського найближчого тилу від «неблагонадійного елементу» на випадок наступальних дій Червоної армії на західному стратегічному напрямі була б значно переконливішою. Але у істориків на сьогодні, крім досліджень Віктора Суворова та опублікованих деяких архівних документів, немає даних, які б на сто відсотків підтверджували й цю версію.

Далі, який «легіон» «п'ятої колони» могли скласти жертви грецької операції — нащадки греків, що мешкали у Північному Причорномор'ї з античних часів? А македонці? Про яку загрозу війни можна говорити у випадку з проведенням чеської операції, нехай і не такої масштабної як польська, німецька, румунська та грецька? Адже СРСР був офіційним союзником Чехословаччини. Можливо, прямі відповіді на ці питання можна отримати з першоджерел, доступу до більшості з яких у істориків немає й досі.

Треба розуміти, що версія про «п'яту колону» з'явилась у працях істориків із документальної повісті радянського письменника Фелікса Чуєва «Сто сорок бесед с Молотовым». У його викладі В. Молотов стверджував: «Ми зобов'язані 37-му року тим, що у нас під час війни не було п'ятої колони». При цьому Молотов мав на увазі, передусім, керівні кадри — ту саму «еліту»²¹.

Російський історик Олег Хлевнюк процитував витяги з цієї книги та висловив припущення, що «Молотов відтворював логіку міркувань Сталіна». Як кваліфікований архівіст, який знає ціну історичним джерелам, Хлевнюк у достатньо обережній формі пояснив: «У всякому разі, міркування Молотова близькі, наприклад, заявам Сталіна на лютнево-березневому пленумі [ЦК ВКП(б) 1937 р.]». На підтвердження цього він навів характерні цитати, в яких, до речі, про національні меншини не було ані слова.

У своєму висновку О. Хлевнюк намагався бути максимально коректним: «Говорячи про ліквідацію «п'ятої колони» як основну мету терору 1937–1938 рр., слід, звичайно, мати на увазі, що масові репресії одночасно (можна

²⁰ Верт Н. Введение // История сталинского ГУлага. — С. 73.

²¹ Чуев Ф. Сто сорок бесед с Молотовым: Из дневника Ф. Чуева. — М.: Терра, 1991. — С. 390, 391.

сказати, попутно) були засобом вирішення багатьох інших найважливіших соціальних і політичних завдань»²². Часто-густо історики не мають під рукою надійних історичних джерел і досі з'ясовують, так би мовити, обхідними шляхами, якими ж могли бути ці завдання. Гадаємо, що кожна публікація недоступних раніше документів, у тому числі й наша, сприятимуть розгадці цих таємниць «Великого терору».

Що ж стосується заяви В. Молотова, то вона є беспорядною спробою виправдати себе і свого патрона. Що це означає «у нас під час війни не було п'ятої колони»? А майже мільйон етнічних росіян, які воювали на боці нацистів у складі Російської визвольної армії, козацьких та інших формувань? А сотні тисяч військових і цивільних колабораціоністів практично усіх європейських національностей СРСР? Не випадково ж в анкетних даних повоєнного часу з'явилась графа про перебування на окупованій території. Тому прив'язування операцій проти національних меншин до загрози війни, що зростала в 1937–1938 рр., виглядає поверхневим.

І, навпаки, складно чимось заперечити таке твердження Н. Верта: «Репресії за національною ознакою вказували на те, що образ ворога змінювався й в наступні роки, вочевидь набуваючи “етнічних рис”». Але знову, на його думку, «ці зміни були пов'язані з новою формою сприйняття “небезпеки ззовні”»²³, тобто були зумовлені винятково зовнішніми факторами. Цьому поясненню суперечить увесь подальший опис автором репресій проти місцевого населення у захоплених СРСР східних регіонах Польщі, що стали західними областями Білорусії та України, в країнах Балтії та інших регіонах. Увесь апробований раніше сталінський репресивний набір було повторено до дрібниць на нових територіях, хіба що ніде не встигли штучно організувати голод.

Звернув увагу французький історик й на те, що «репресії за національною ознакою відрізнялися від операції проти куркульства за своєю організацією й метою. За “національними операціями”, наприклад, не передбачалися заздалегідь особливі квоти, а надавалися тільки вельми приблизні вказівки щодо категорій осіб, яких слід було заарештувати». Залишається лише жалкувати, що розвиваючи далі цю думку, вчений не зазначив мету, яку переслідував сталінський режим. Можливо, йому просто нічого було додати до раніше сказаного про загрозу війни.

Він навів також деякі дані про репресії проти поляків і німців, зробивши посилання на відомі статті дослідників з московського Товариства «Меморіал», які, як він висловився, «були допущені до архівів НКВС». Н. Верт акцентував увагу на питомій вазі репресованих осіб щодо всього польського і німецького населення в СРСР. За його словами, «у 1937–1938 рр. було репресовано майже одну п'яту від загальної кількості радянських громадян польського

²² Хлевнюк О.В. Политбюро. Механизмы политической власти в 1930-е годы. — С. 197–198.

²³ Верт Н. Введение // История сталинского ГУлага. — С. 73.

походження»²⁴. При цьому під репресованими він, вочевидь, мав на увазі заарештованих. Стосовно ж радянських громадян німецького походження «число репресованих серед них значно менше — 5%»²⁵. Констатацією цих фактів учений і обмежився.

Завершив сюжет про національні операції Н. Верт у дещо умовний спосіб: «Кількість заарештованих за “національними операціями” була настільки великою, що були створені та діяли із середини вересня до середини листопада 1938 р. “спецтрійки”, які мали у двомісячний термін розглянути всі справи заарештованих цієї категорії»²⁶. У читача закономірно виникало запитання: «Встигли завершити?» Але джерельна база, що була на той момент у розпорядженні істориків, не завжди дозволяла давати вичерпні відповіді на запитання, що виникали.

Ми так докладно зупинилися на одному виданні тільки для того, щоб показати, скільки підводних каменів є у такій, здавалося б, пересічній справі, як публікація збірників документів.

Помітним явищем у європейській історіографії стала поява спеціальних досліджень, присвячених наймасовішій репресивній операції НКВС під час «Великого терору» — так званій куркульській операції. Бібліографія цих праць вже є досить великою і потребує окремого опису, тому ми виокремимо лише один аспект.

Він полягає в тому, що серед європейських вчених найбільший інтерес до цієї операції виявили німецькі дослідники Марк Юнге і Рольф Біннер. Назва їхньої спільної книги, опублікованої в 2003 р., підкреслювала центральне місце «куркульської операції» в системі репресій 1937–1938 рр. — «Як Терор став «Великим»²⁷. Тема настільки захопила їх, що вони ініціювали її вивчення в рамках російсько-українсько-німецького проекту «Сталінізм в радянській провінції 1937–1938 рр. Масова операція на основі наказу № 00447». Долучаючи до участі у проекті зростаючу кількість істориків з Росії та України, вони (але, вже без Р. Біннера, який передчасно пішов з життя) завершили свою багаторічну роботу виданням книг, які майже повністю базуються на документах ГДА СБУ²⁸.

²⁴ Там же. — С. 74. Автор, посилаючись на дані перепису 1937 р., написав про 656 тис. радянських громадян польського походження, що проживали в СРСР. А, у статті Н. В. Петрова і А. Б. Рогинського сказано, що за даними перепису 1937 р., в СРСР проживало 636 220 поляків. (Див.: Петров Н.В., Рогинский А.Б. «Польская операция» НКВД 1937–1938 гг. — С. 25).

²⁵ Верт Н. Введение // История сталинского ГУлага. — С. 74.

²⁶ Там же.

²⁷ Юнге М., Биннер Р. Как Террор стал «Большим»: Секретный приказ № 00447 и технология его исполнения. — М.: АИРО-XX, 2003. — 352 с.

²⁸ Див.: Юнге М., Бордюгов Г., Биннер Р. Вертикаль большого террора: История операции по приказу НКВД № 00447. — М.: Новый Хронограф; АИРО-XXI, 2008. — 784 с.; Сталинизм в советской провинции: 1937–1938 гг. Массовая операция на основе приказа № 00447 / Сост.: М. Юнге, Р. Биннер. — М.: РОССПЭН; Германский исторический ин-т в Мо-

Певним підбиттям попередніх підсумків наукової розробки проблематики «Великого терору» в українській історіографії стала Всеукраїнська наукова конференція «Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації», що відбулася в 2012 р. Опубліковані матеріали цієї конференції свідчать не тільки про досягнуті успіхи, але й про наявність великої кількості недостатньо досліджених тем історії державного терору, його соціальних, етнічних та регіональних особливостей, а також проблем джерелознавчого характеру²⁹.

Відомий український історик і джерелознавець Георгій Папакін, проаналізувавши нечисельну наявну спеціальну літературу, вказав на значну кількість документальних публікацій із архівної спадщини радянських репресивно-каральних органів і на той парадоксальний факт, що «теоретична обробка змістовного складу такого значного джерельного масиву відстає від темпу їх оприлюднення»³⁰.

Дійсно, певною мірою існує гонитва істориків за фактичним матеріалом, намагання зробити надбанням громадськості максимальну кількість архівних документів, тобто створюються немов запаси архівно-документальної інформації на майбутнє, накопичення своєрідних покладів цієї інформації. Виглядає так, що період її первісного накопичення ще не закінчився, а час структурної систематизації цих покладів за видами «корисних копалин» та їхніх «фізико-хімічних якостей» начебто ще не настав. Цілком зрозуміло, що тут є надчим працювати фахівцям-джерелознавцям.

Одну із підгруп у четвертій групі історичної літератури про історію політичних репресій становлять видання, присвячені національним операціям НКВС у роки «Великого терору». Серед них найбільша кількість припадає на публікації про польську операцію. Ця тема достатньо глибоко вивчена й в Україні, й у Польщі, й в Росії. У 2010 р. у рамках багаторічного польсько-укра-

скве, 2009. — 927 с.; Binner R., Bonwetsch B., Junge M. Massenmord und Lagerhaft: Die andere Geschichte des Grossen Terrors. — Berlin: Akademie Verlag, 2009. — 821 p. — (Veroeffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts Moskau); Binner R., Bonwetsch B., Junge M. Stalinismus in der sowjetischen Provinz 1937–1938. Die Massenaaktion aufgrund des operativen Befehls № 00447. — Berlin: Akademie Verlag GmbH, 2010; «Через трупы врага на благо народа». «Кулацкая операция» в Украинской ССР 1937–1941 гг. / Сост.: М. Юнге, С. А. Кокин, Р. Биннер, О. А. Довбня и др.; Под общей ред. О. А. Довбни, Л. С. Макаровой. — М.: РОССПЭН, Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», Германский исторический ин-т в Москве, 2010. — Т. 1. — 743 с.; Т. 2. — 711 с. — (История сталинизма); Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр. / Упоряд.: С. Кокин, М. Юнге. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. — Ч. 1. — 614 с.; Ч. 2. — 598 с.

²⁹ Див.: Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР. Матеріали всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 15 березня 2012 р. / Редколегія: В. А. Смолій, В. М. Литвин (співголови) та ін.; Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. — 456 с.

³⁰ Папакін Г. Джерела з історії «Великого терору»: проблеми класифікації // Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації. — С. 14.

їнського науково-видавничого проекту видано доволі великий корпус документів ГДА СБУ про організацію, хід проведення та результати польської операції НКВС в УРСР³¹. Досвід підготовки видання показав продуктивність двостороннього підходу до такого роду тем і став одним зі стимулів до появи і нашого проекту, присвяченого німецькій операції НКВС в Україні.

Ще однією підгрупою в четвертій групі є дослідження, присвячені політичним репресіям та адміністративним утискам німців. Ця підгрупа менша за всі інші. Загальне уявлення про формування цієї течії у пізній радянській, а потім ранній російській історіографії дають статті Тамари Чернової (Чернової-Дьоке)³², в свою чергу про історичну літературу, що вийшла друком у незалежній Україні, можна судити з бібліографічного покажчика, підготовленого Тетяною Петровою³³. У другій частині покажчика «Німці України в радянській період (1917–1991 рр.)» представлені праці дослідників із різних регіонів України. Деякі з цих праць стали бібліографічною рідкістю і невідомі навіть багатьом спеціалістам у галузі історії політичних репресій³⁴.

Упорядник покажчика поділила літературу на кілька основних груп: 1) документально-довідкові видання; 2) загальні праці; 3) німці України в роки конфліктів і компромісів (який поділено на дві підгрупи за хронологічним принципом: 1917–1920 рр. і 1920–1930-ті рр.); 4) Друга світова (у впорядника — Велика Вітчизняна) війна і становище німецького населення після війни.

Друга підгрупа третьої групи (німці України в 1920–1930-ті рр.), у свою чергу, поділена ще на шість складових, одна з яких має назву «Політичні репресії», а інша — «Національна політика». Як бачимо, систематизацію літератури здійснено за змішаним принципом — за видами публікацій (виокремлено документаль-

³¹ Великий терор: польська операція 1937–1938 / Галузевий держ. архів СБ України; Інститут національної пам'яті — Комісія з розслідування злочинів проти польського народу; НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень; Редкол.: Є. Беднарек, В. В'ятрович, С. Кокін та ін. — Варшава — К., 2010. — Ч. 1. — 1037 с.; Ч. 2. — С. 1038–1983. — (Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. — Т. 8).

³² Див.: Чернова Т. Проблема политических репрессий в отношении немецкого населения в СССР (обзор отечественной историографии) // Наказанный народ. Репрессии против советских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведённой Немецким культурным центром им. Гёте в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 г. / Редактор-сост. Г. Л. Щербакова. — М.: Звенья, 1999. — 288 с. — С. 261–278; Чернова Т. Политические репрессии против немцев СССР: К историографии вопроса // Немцы Сибири: история и культура. Материалы Третьей международной научно-практической конференции, г. Омск, 26–28 мая 1999 г. — Омск, 2002. — С. 56–74.

³³ Петрова Т.Л. Библиография работ по истории немцев, изданных в Украине за годы независимости (1991–2012) / Науч. ред. А. Айсфельд. — Днепропетровск: Акцент ПП, 2015. — 272 с.

³⁴ У найбільших державних бібліотеках України відсутній збірник документів «Немцы Украины — жертвы сталинских репрессий. 1929–1955 гг.» (сост.: А. А. Дынгес, Ю. А. Дынгес. — Донецк: Апекс, 2002. — 129 с.), що був виданий дуже маленьким накладом. Тому у працях багатьох українських істориків немає посилань на це видання.

но-довідкові видання), за їх змістом, за хронологією подій, про які писали автори. Але й цей поділ є досить умовним. Так, одна з книг дослідника історії національних меншин на Півдні України Миколи Шитюка віднесена до третьої групи, а хронологія подій, про які він пише, доходить до початку 1950-х рр.³⁵

Повертаючись до нашої класифікації, серед історичної літератури, що складає четверту групу, слід відзначити книгу Віктора Ченцова «Трагические судьбы»³⁶ та згаданий збірник статей «Наказанный народ»³⁷. Назви цих видань, що вийшли друком практично одночасно у Москві, вказували на загальний підхід дослідників до розгляду історії радянських німців, передусім, як жертв деспотії. Велику наукову цінність в обох виданнях має використання авторами недоступних раніше архівних джерел. У книзі В. Ченцова вперше в сучасній українській історіографії були комплексно представлені не тільки документи з колишнього партійного архіву ЦК Компартії України (нині — Центральний державний архів громадських об'єднань України) та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, але й документи ГДА СБУ і Центрального архіву Федеральної служби безпеки Російської Федерації³⁸.

Окремий розділ книги присвячений подіям «Великого терору»³⁹, який у викладі автора охоплював період від вересня 1936 р. до кінця 1938 р. На той час це був досить нетрадиційний підхід до періодизації «Великого терору», але згодом його застосовували й інші історики⁴⁰. Автор акцентував увагу на підготовці масових операцій згідно з наказами НКВС СРСР від 30 липня, 1 серпня і 20 вересня 1937 р. Фактично йшлося про організаційну підготовку реалізації наказу НКВС СРСР № 00447 від 30 липня 1937 р. («куркульська операція»), а згодом й інших репресивних акцій.

³⁵ Див.: Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-ті — 50-ті роки ХХ століття. — К.: Тетра, 2000. — 533 с.

³⁶ Ченцов В.В. Трагические судьбы: Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — М.: Готика, 1998. — 208 с.

³⁷ Наказанный народ. Репрессии против российских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведённой Немецким культурным центром им. Гёте в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Редактор-сост. Г. Л. Щербакова. — М.: Звенья, 1999. — 288 с.

³⁸ У працях дослідників назва відомчого архіву ФСБ Росії звучить, в основному, аналогічно (див.: Охогин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. — С. 72), але, іноді — й з додаванням слова «оперативний», що точніше відбиває структуру і зміст його фондів (див.: Хаустов В. Репрессии против советских немцев до начала массовой операции 1937 г. // Наказанный народ. — С. 83). Але, видимо, для керівництва відомства бажано, щоби назва архіву «в миру» використовувалась у скороченому вигляді.

³⁹ Див.: Ченцов В.В. Трагические судьбы: Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — С. 95–126. Йдеться про четвертий розділ «Пік репресій».

⁴⁰ Див., наприклад: Україна у добу «Великого терору»: 1936–1938 роки / Ред. колегія: Ю. Шаповал, Г. Куромія та ін.; Авт.-упоряд.: В. Золотарьов, Ю. Шаповал та ін. — К.: Либідь, 2009. — 544 с.

Новизна і складність теми не дозволили автору конкретизувати, які саме організаційні заходи мали відношення до підготовки тієї чи іншої операції, а також уникнути деяких помилок в описуванні позасудових органів, які були спеціально створені для проведення масових операцій — «трійок» при наркоматах внутрішніх справ восьми союзних і всіх автономних республік, крайових і обласних управліннях НКВС, та так званої «вищої двійки» (офіційна назва — Комісія НКВС і Прокурора СРСР).

Операції НКВС було невдало названо як «масові операції з виявлення «контр-революційного елементу»», хоча професійною мовою органів НКВС «виявлення» належало до агентурно-оперативної складової їхньої діяльності. У контексті ж масових операцій йшлося про «ліквідацію», яка містила: 1) проведення арештів тих категорій населення, що були визначені відповідними наказами; 2) прискорене спрощене слідство за справами заарештованих; 3) винесення судовими органами вироків та прийняття спеціально створеними позасудовими органами рішень про їхнє покарання; 4) виконання цих вироків і рішень. Слід підкреслити, що зазначені нами недоліки були виправлені у наступних публікаціях й самим автором, й іншими дослідниками.

В. Ченцов чітко визначив кілька ключових моментів у дослідженні теми політичних репресій проти німецької національної меншини. Він підкреслив, що «репресії в УРСР проходили з акцентом на “націоналістичний”, “фашистський” ухил»⁴¹. І якщо «націоналістами» могли бути і українці, і поляки, і німці, і представники інших національностей (крім, зрозуміло, росіян), то під визначення «фашист» підпадали, в першу чергу, німці.

Можна припустити, що на формування образу німця як найнебезпечнішого внутрішнього і зовнішнього ворога могла значно вплинути й зазначена В. Ченцовим сталінська офіційна точка зору, що «троцькізм — це варіант фашизму, а зінов'євізм — це варіант троцькізму», внаслідок чого «органи НКВС всюди пов'язували троцькістів і фашистів, опозиціонери переважно “ставали” шпигунами Німеччини»⁴².

Таким чином, Й. Сталіним уможлядно була синтезована якась пекельна горюча суміш, що загрожувала перетворити на попіл усю «соціалістичну новобудову». Системоутворюючими молекулами цієї суміші виступали німці. Особливість оперативної обстановки в очах співробітників НКВС була такою, що німці «маячили» за спинами колишніх завзятих революціонерів-більшовиків та «ліваків» усіх «мастей», усіх країн і народів, попри абсурдність цього в тих історичних реаліях.

В. Ченцов уперше увів до наукового обігу доволі великий і різноманітний фактичний матеріал про репресії проти німців в УРСР під час «Великого терору», що міститься в архівних документах НКВС. Він його структурував, пе-

⁴¹ Ченцов В.В. Трагические судьбы... — С. 99.

⁴² Там само.

реважно дотримуючись хронологічної послідовності. Але це не завжди виходило і призвело до того, що у порівняно невеликому фрагменті тексту (менше, ніж на одну сторінку книги) є глухі згадки спочатку про планові арешти «за німецькою контрреволюцією» у червні 1937 р., потім — «про початок проведення чергової операції по німцях» («згідно з наказом НКВС СРСР від 25 липня 1937 року»), далі — про арешти «за німецькою лінією» у Полтавській області, репресії проти німців у Кіровоградській області і, нарешті, про результати власне «німецької операції» в Донбасі без хронологічного датування даних у всіх трьох названих регіонах⁴³.

Вочевидь, у даному випадку більш продуктивним був би проблемно-хронологічний підхід, тим більше, що далі В. Ченцов продемонстрував його на прикладі описування піку репресій проти німців в одній із найбільших областей України — Дніпропетровській. Хоча й цього разу об'єктивні обставини (специфіка відомчої статистики НКВС) не дозволили йому відокремити кількісні показники репресій за різні періоди.

Так, він написав про те, що з червня 1937 р. до квітня 1938 р. УНКВС по Дніпропетровській області репресувало 21673 особи. Зокрема, було заарештовано 4189 німців. Таким був підсумок діяльності УНКВС під час проведення всіх масових операцій та інших репресивних акцій за 11 місяців 1937–1938 рр.⁴⁴ В іншому місці автор навів такі дані: «Всього за період від 1 жовтня 1936 року до 1 липня 1938 року з майже 30 тисяч репресованих у Дніпропетровській області на долю німців припало 7857 осіб»⁴⁵. Ніяк не коментуючи в обох випадках ці цифри стосовно німецької операції, він навів і дані, що на пряму її стосувалися: «У першій половині 1938 року в області під час «німецької операції» заарештували 2576 осіб. З них за національним складом: німців — 2413, австрійців — 6, українців — 96, росіян — 39, євреїв — 8, інших національностей — 4 особи»⁴⁶.

І хоча ці дані неможливо стикувати через їх хронологічне накладання, проте вони дають уяву і про масштаби репресій у Дніпропетровській області, і про пропорційне представництво німців серед жертв цих репресій, і про представництво інших національностей серед жертв німецької операції. Розвиваючи цю тему, В. Ченцов наголосив, що статистичні дані, які додавалися до звітів обласних управлінь НКВС УРСР, свідчили, що «за чисельністю людей однієї національності, репресованих у 1937–1938 роках, німці займали у низці областей друге місце після українців»⁴⁷. Зрозуміло, це стосувалося лише двох–трьох областей УРСР, де проживала найбільша кількість німецького населення.

⁴³ Там само. — С. 104.

⁴⁴ Там само. — С. 108.

⁴⁵ Там само. — С. 113.

⁴⁶ Там само. — С. 109.

⁴⁷ Там само. — С. 113.

Написав В. Ченцов і про деякі технологічні особливості проведення німецької операції, що робили її в Дніпропетровській області справді масовою. Йдеться про фабрикацію органами НКВС групових справ про усілякі «контрреволюційні організації» — «диверсійно-шкідницькі», «терористичні», «повстанські», «шпигунські резидентури і групи», приправлені «націоналістичним», «правотроцькістським» та іншими забарвленнями.

Прив'язку сталінським керівництвом німців до інших «найлютіших ворогів партії» В. Ченцов проілюстрував фактичним матеріалом про виконання на місцях наказу НКВС УРСР від 15 серпня 1937 р. про арешти «право-троцькістських шпигунів», про розгром «військово-фашистського підпілля» в частинах Червоної армії та про інші репресивні акції режиму. Наприкінці він зробив таке узагальнення: «Німці, як громадяни СРСР і жителі України, неминуче підпадали під масові репресії у ході тієї чи іншої операції. Серед німецького населення були прихильники поглядів Л. Д. Троцького і Г. Ю. Зінов'єва, просто ті, що висловлювали опозиційні погляди. Німці працювали і служили в різних державних організаціях, були віруючими, раніше були членами різних політичних партій. Вони були знайомими і друзями репресованих, зустрічалися з іноземцями, відвідували німецькі представництва. Нарешті, вони були просто німцями за національністю, що вже було достатньою підставою для переслідування»⁴⁸.

Серед українських істориків таке узагальнення не викликало будь-яких дискусій. Навпаки, у багатьох працях доповнено набір «гріхів» німців: отримували «гітлерівську допомогу» під час Голодомору в Україні 1932–1933 рр., ділилися цією допомогою із земляками — представниками інших національностей, звичайно ж, з метою «вербування і втягування їх до антирадянської діяльності», мало піддавалися советизації, іноді були сприйнятливими до нацистської радіопропаганди, особливо щодо антисемітизму.

До цінних наукових результатів книги В. Ченцова можна було б віднести зроблену ним спробу типологізації німців як «клієнтів» НКВС. Але він виокремив лише дві категорії німців, які стали об'єктами оперативного інтересу і репресій з боку органів НКВС. До першої він відніс громадян Німеччини. У СРСР «працювали тисячі спеціалістів із Німеччини на різних господарських об'єктах. Для НКВС відкривалася спокуслива перспектива заарештувати іноспеціалістів і добитися від них зізнання у шпигунській діяльності»⁴⁹. До цього залишається лише додати, що дана категорія людей була групою підвищеного ризику і стала першою цільовою групою репресій під час німецької операції НКВС.

До другої групи автор включив уродженців інших країн, політемігрантів, які прийняли громадянство СРСР⁵⁰. Але цим він й обмежився, хоча за його

⁴⁸ Там само. — С. 115.

⁴⁹ Там само. — С. 115.

⁵⁰ Там само. — С. 117.

логікою далі треба було аналізувати різні групи місцевих німців — громадян СРСР. Виходячи зі змісту книги, з деякими зусиллями читач може самостійно виокремити ще декілька груп ризику серед німців: людей, які відвідували коли-небудь консульства Німеччини («консульські зв'язки», вони мали великі шанси бути обвинуваченими у шпигунстві); німців, які служили у Червоній армії; які мали «неблагополучну» соціальну приналежність у минулому і т.д.⁵¹.

Часті згадки про шпигунство, яке приписували німцям, вивели автора на характеристику основних видів обвинувачень, що висувалися проти них. Спектр цих обвинувачень був традиційним для більшості операцій НКВС: «контрреволюційна фашистська агітація», «шкідництво», «диверсійна діяльність», «терористичні тенденції» та ін.

Порушив В. Ченцов і питання про відтворення й діяльність восени 1938 р. «трійок» при УНКВС⁵². При цьому він, щоправда, не згадав, що одним з головних завдань створених тоді «трійок», що отримали у діловодстві НКВС позначення «особливих», було завершення саме національних операцій НКВС, у тому числі й німецької. Але це замовчування з лишком компенсовано при описуванні автором змісту деяких характерних архівних кримінальних справ на німців — жертв репресій, у тому числі й німецької операції. При цьому була відзначена не тільки кричуща фальсифікація матеріалів слідства, зокрема, протоколів допитів заарештованих, але й спосіб, за допомогою якого це робилося.

В. Ченцов здійснив джерелознавчий аналіз цих протоколів і дійшов до висновку про існування в органах НКВС «певних трафаретів, підказок для слідчих». «Якщо ж врахувати, — підсумував автор, — що до листопада 1938 року в системі НКВС справи за так званими державними злочинами вели не кваліфіковані слідчі, а увесь особовий склад управлінь держбезпеки, та беручи до уваги низький рівень освіти співробітників, можна стверджувати, що існували штампи з оформлення документації»⁵³.

Цю думку цілком підтверджують результати досліджень про кампанію по боротьбі з «порушеннями соціалістичної законності» у діяльності органів НКВС, яка розпочалася наприкінці 1938 р. і призвела до кримінального покарання частини «порушників» часів «Великого терору» («берієвська чистка органів НКВС»). У кримінальних справах «порушників» є чимало свідчень про застосування конвеєрних методів ведення слідства і фабрикації співробітниками НКВС слідчих матеріалів саме на основі трафаретних зразків, що й забезпечило високі темпи репресій та їх розмах у 1938 р.⁵⁴

Нехтування нормами Кримінально-процесуального кодексу УРСР під час проведення масових арештів і провадження псевдослідства доповнювалося суто

⁵¹ Там само. — С. 119–120, 122.

⁵² Там само. — С. 107–108.

⁵³ Там само. — С. 111.

⁵⁴ Див.: Чекисты на скамье подсудимых. Сборник статей / Составители: М. Юнге, Л. Виола, Д. Росман. — М.: Пробел-2000, 2017. — 680 с.

формальним розглядом справ на обвинувачених позасудовими органами, що призводило до трагічних наслідків. В. Ченцов навів як приклад рішення «особливої трійки» при УНКВС по Дніпропетровській області від 22 вересня 1938 р. за груповою справою на 207 осіб. За словами автора, «трійка» «винесла вирок щодо вищої міри покарання 201 німцю, інших засудила до 10 років ВТТ»⁵⁵.

Слід зазначити, що тут і в аналогічному випадку з постановою «двійки» від 27 березня 1938 р. стосовно Якова Ейсфельда та ще шістьох осіб — німців за національністю⁵⁶, були використані не зовсім доречні терміни «винесла вирок» і «засудила», оскільки члени «трійок» і «вищої двійки» ніяких вироків не виносили, це було прерогативою судових органів (включно із військовими трибуналами і Військовою колегією Верховного суду СРСР). Позасудові органи приймали **рішення** про міру покарання обвинувачених (а не підсудних), що саме собою вже було порушенням закону. Але у діловодстві НКВС часто-густо використовували згадані терміни, що вказувало на правовий нігілізм співробітників НКВС. Коли історики використовують архівні документи органів НКВС, вони часто машинально повторюють й їхню термінологію.

У книзі В. Ченцова була позначена і проблема, за його висловом, «нелюдського ставлення до родичів заарештованих». Таке ставлення передбачало застосування до них репресій; конфіскацію майна у випадку засудження члена родини за першою категорією (тобто до розстрілу) з подальшою соціальною дискримінацією всіх його родичів; тривале тримання їх у повному незнанні стосовно долі близьких. Ця важлива гуманітарна проблема не втратила свого значення й донині. У науковому ж плані вона, на наш погляд, існує як проблема непрямих жертв німецької операції НКВС.

Таким чином, хоча книга В. Ченцова без сумніву має наукову цінність, її недоліком все ж таки є деяка розмитість у викладі матеріалу про німецьку операцію, сюжети про яку то з'являються, то зникають. Звісно, якщо врахувати назву книги, це можна пояснити більш широкою постановкою питання. Однак, вочевидь, головним фактором тут є загальний на той час підхід істориків до висвітлення подій «Великого терору» без достатнього його структурування і виокремлення в ньому саме масових операцій.

Такий підхід був застосований при підготовці збірника «Наказаний народ». Під рубрикою «Репресії 1937 року» було вміщено дві статті і обидві присвячені «німецькій» темі. Автор однієї з них, російський історик Володимир Хаустов, спираючись на документи ЦОА ФСБ Росії, висвітлює діяльність органів ОДПУ–НКВС з репресування німців у СРСР до початку масової операції 1937 р. При цьому він почав з того, що традиційно для багатьох істориків пов'язав посилення недовіри до німців (яких він називав без будь-якої терито-

⁵⁵ Ченцов В.В. Трагические судьбы: Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — С. 111.

⁵⁶ Там само. — С. 124.

ріальної чи хронологічної прив'язки то радянськими, то російськими) з посиленням впливу нацистів у Німеччині в 1932 р.

На підтвердження цього він коротко виклав зміст циркуляру ОДПУ «Про боротьбу з розвідувальною і шкідницько-диверсійною роботою німецьких фашистів проти СРСР» (липень 1932 р.). Але зміст циркуляру вказує на те, що причиною незадоволення сталінського режиму радянськими німцями стало критичне і повністю адекватне сприйняття ними жадливої радянської дійсності, з якою вони не хотіли миритися⁵⁷. Справа була не в нацистах, які ще тільки претендували на владу в Німеччині, а у внутрішніх проблемах у СРСР.

Як відомо, ці проблеми набули катастрофічного характеру не тільки в УСРР, де лютував Голодомор, але й в інших регіонах СРСР. У зв'язку з цим, дещо посунувши хронологічні рамки, В. Хаустов написав, що «у 1933–1934 рр., коли різке загострення соціально-економічного становища в країні призвело до голоду в ряді регіонів, різко зріс потік допомоги радянським німцям із за кордону...»⁵⁸. Йшлося про Україну, Північно-Кавказький край і Республіку німців Поволжя.

Звісно, соціально-економічне становище загострилось не саме собою. В історичній літературі досить повно висвітлено це питання. За різних підходів українських і російських істориків до трактування дій сталінського режиму щодо України (місцеві німці зовсім не випадково одержали в 1934 р. основну частину іноземної допомоги, що надійшла до СРСР), факт залишається фактом — політика Й. Сталіна призвела до мільйонних жертв. Отже, і тут першо-причиною усіх бід була внутрішня політика, а іноземна допомога голодуючим стала найсильнішим додатковим подразником з усіма наслідками, що з цього випливали. В. Хаустов сформулював це так: «Радянське керівництво зв'язок між німцями двох держав розглядало як фактор, що сприяв посиленню впливу Німеччини на німецьке населення СРСР, а допомогу з боку закордонних німців — як «фашистську допомогу»»⁵⁹.

Автор навів цікавий фактичний матеріал про деякі оперативні розробки органів НКВС за «німецькою лінією» та їхню реалізацію в 1935–1936 рр., а завершив його викладом показових статистичних даних. У 1935–1936 рр. за обвинуваченням у шпигунстві на користь Німеччини органами НКВС СРСР було заарештовано 1315 осіб, мабуть, не тільки етнічних німців (у 1935 р. — 719, у 1936 р. — 596). Тоді ж за обвинуваченням у шпигунстві на користь Польщі було заарештовано 3528 осіб, а на користь Японії — 2263. Для таких серйозних обвинувачень різниця була дуже суттєвою. У тому числі і завдяки цьому В. Хаустов зробив висновок про те, що «репресії стосовно радянських німців у період з 1932 до 1936 рр. (до початку масових операцій) не носили характеру особливо

⁵⁷ Див.: Хаустов В. Репресии против советских немцев до начала массовой операции 1937 г. // Наказанный народ. — С. 75–76.

⁵⁸ Там само. — С. 76.

⁵⁹ Там само. — С. 77.

жорстоких і послідовних переслідувань в СРСР цієї категорії населення. Соціальні й політичні мотиви, що превалювали у процесі різних розробок, які проводив НКВС СРСР, розповсюджувалися на всі категорії населення СРСР»⁶⁰.

Спробуємо хоча б поверхово розібратися у значенні наведених цифр. По-перше, в їх світлі згасає версія про відчуття зростаючої загрози війни між СРСР і Німеччиною. Принаймні це відчуття не є таким, що послідовно посилювалося кожного року на ґрунті німецького шпигунства. По-друге, арешти за обвинуваченням у шпигунстві самі собою ще мало про що свідчать. Їх треба підсумувати з арештами за іншими статтями обвинувачень. По-третє, необхідно враховувати регіональний аспект. Наприклад, специфіку УСРР, де в той же час, у 1935–1936 рр., були здійснені депортації польського і німецького населення з прикордонних районів. А це майже 70 тис. осіб (з них 28 тис. німців) в одному тільки 1936 р. Вони були додані до тисяч депортованих у 1929–1934 рр. селян, у тому числі поляків і німців — так званих куркулів, «підкуркульників» і осадників. Виходить, що в УСРР разом з титульною нацією — українцями, поляки і німці як раз і зазнали «особливо жорстоких і послідовних репресій». І ніякі оперативні розробки за «соціальними і політичними мотивами» не змінювали цього факту. Але якщо говорити й про них, то органи НКВС УСРР і тут були у передовиках, сфабрикувавши справу «Національного союзу німців на Україні».

У цих регіональних нюансах і містяться свого роду пастки, в які потрапляють історики, коли роблять узагальнення «у цілому по СРСР». Історія завжди конкретна стосовно часу, місця, обставин, діючих осіб і наслідків їхньої діяльності, а широкі узагальнення часто мають занадто умовний характер і не спрацьовують щодо конкретних регіонів.

Як вже було сказано, історична література про репресії проти німців у широкому часовому діапазоні є порівняно нечисленною. Однак серед новітніх досягнень української історіографії слід відзначити нещодавно виданий збірник документів, який належить саме до цієї підгрупи вказаної нами четвертої групи історичної літератури.

Йдеться про спільне українсько-німецьке видання «Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.»⁶¹. Творчий задум у рамках даного науково-видавничого проекту спочатку передбачав включення документів, що увійшли до цього збірника, у видання, яке публікується нині. Проте хід роботи виявив доцільність виокремлення і публікації їх окремо як таких, що передували масовій німецькій операції НКВС в Україні. При цьому ретельна

⁶⁰ Там само. — С. 83.

⁶¹ Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы / Отраслевой государственный архив Службы безопасности Украины, Ин-т истории Украины НАН Украины, Главная редколлегия научно-документальной серии книг «Реабилитированные историей», Отдел по разработке архивов ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ, Гёттингенский исследовательский центр (ФРГ). — К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. — 608 с.

робота, яку провів український історик Олександр Рубльов, дозволяє нам не зупинятися на деяких важливих аспектах, пов'язаних з передісторією німецької операції. Це цілком стосується й стану вивчення теми репресій проти німців до початку масових операцій НКВС у 1937 р., оскільки сучасне становище в українській історіографії з цього питання достатньо висвітлене у вступній статті до вже опублікованого збірника документів⁶².

Серед документальних публікацій, що виходили в Росії цілими серіями, відзначимо видання в рамках серії «Россия. XX век. Документы», що була зазначена в 1997 р. Один з томів цієї серії «Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД» присвячений періоду 1937–1938 рр., що нас цікавить⁶³. У томі опубліковано 382 документи з фондів Архіву Президента Російської Федерації (АПРФ), Російського державного архіву соціально-політичної історії (РДАСП), Російського державного архіву новітньої історії (РДАНИ) і ЦА ФСБ Росії. За словами упорядників збірника В. Хаустова і В. Наумова, частина документів була розсекречена для даного збірника. Це підкреслює його ексклюзивність.

Зміст вступу до збірника сильно відрізняється від підходу одного з його упорядників до характеристики періоду, що передував «Великому терору», яку ми піддали критиці вище. Упорядники збалансованіше підійшли до опису факторів, внаслідок яких до літа 1937 р. «склалась вкрай несприятлива міжнародна і внутрішня обстановка». На їхню думку, головним зовнішнім фактором в Європі стало «відродження німецької військової міці. Перше зіткнення з Німеччиною в Іспанії успіху Радянському Союзу не принесло, але фронт небезпеки із Заходу був вочевидь позначений»⁶⁴. Можливо, в оцінці подій в Іспанії це було невеличким забіганням наперед, адже перевага сил генерала Ф. Франко над республіканцями стала очевидною лише наприкінці 1937 р., а Німеччина тоді тимчасово припинила поставки зброї франкістам.

Головний внутрішній фактор виглядав ще драматичніше: «Плани економічного розвитку постійно зривалися. Політика форсованої мілітаризації призвела до трагічних наслідків. Неврожай 1936 року — до голоду»⁶⁵. Прикметно, що проблема тепер розглядалась, передусім, як результат внутрішньої політики радянського керівництва. Упорядники жодного разу не згадали про активізацію діяльності іноземних розвідувальних органів в СРСР, у тому числі

⁶² Див.: Рублёв А. Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг. — малоизвестная страница репрессий против немцев в УССР 1935–1937 гг. // Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы. — С. 11–23.

⁶³ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937–1938 / Под ред. А.Н. Яковлева; Сост.: В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М.: МФД, 2004. — 736 с. — (Россия. XX век. Документы).

⁶⁴ Хаустов В.Н., Наумов В.П. Введение // Там же. — С. 5.

⁶⁵ Там само.

німецького шпигунства, що цілком було б очікуваним, враховуючи тематику збірника документів.

Немає жодного слова і про потенційну «п'яту колону». Згадки про неї зустрічаються лише в коментарях до деяких документів, зокрема, стосовно селян, яких було вислано з європейської частини СРСР на спецпоселення до Західно-Сибірського краю⁶⁶; у коментарях до оперативного наказу НКВС СРСР № 00485 від 11 серпня 1937 р. про початок польської операції⁶⁷ і до спецповідомлення М. Єжова Й. Сталіну з додатком — копією телеграми начальника УНКВС по Свердловській області Д. Дмитрієва про німецьку операцію від 29 серпня 1937 р.⁶⁸

Із ситуації, яка склалась у 1937 р., радянське керівництво, за словами упорядників, «розумного виходу не знайшло. Ставку було знову зроблено на насильство як механізм державного управління». Головний мотив вони вбачали в тому, що «Сталін та його оточення відвертали увагу народу від дійсних винуватців кризи, тобто від себе»⁶⁹. Таким чином, ми знову маємо трактування масового терору 1937–1938 рр. як ситуативної реакції «вождя» та його оточення, але вже з інших міркувань — збереження власного іміджу в очах народу.

Зміст «Великого терору» упорядники охарактеризували у певній ієрархії. На перше місце поставили «куркульську операцію», на друге — «напрямок у проведенні репресій, що ґрунтується на ознаці національної приналежності радянських громадян». Репресії проти «еліти» взагалі не були виокремлені в окремий напрям, а були лише глухо згадані як репресії проти її частини — «керівних працівників партійних і радянських органів».

Вихід з «Великого терору» упорядники розглядали також як результат ряду зовнішньополітичних і внутрішньополітичних факторів. Посилилась міжнародна ізоляція СРСР, інтереси якого, наприклад, при вирішенні долі Чехословаччини, провідні країни (Велика Британія, Франція, Німеччина та Італія) «вже повністю ігнорували». Гадаємо, навряд чи можна було очікувати на якісь інші їх дії з огляду на активне втручання СРСР у громадянську війну в Іспанії й готовність надати «інтернаціональну допомогу» іншим європейським комуністам, які підпорядковувалися Комінтерну.

Іншим негативним фактором, на думку упорядників, стало «обезголовлювання» найважливіших зовнішньополітичних відомств країни: наркомату закордонних справ, розвідки, органів держбезпеки, наркомату оборони. Вочевидь, упорядники мали на увазі й керівників НКВС — жертв терору. Серед них були колишній нарком Генріх Ягода (заарештований 28 березня 1937 р., роз-

⁶⁶ Там само. — С. 644.

⁶⁷ Там само. — С. 648.

⁶⁸ Там само. — С. 649.

⁶⁹ Там само. — С. 5.

стріляний 15 березня 1938 р.) і колишній його перший заступник Яків Агранов (заарештований 20 липня 1937 р., розстріляний 1 серпня 1938 р.).

Постраждали і колишні керівники підрозділу зовнішньої розвідки — начальник іноземного відділу (ІНВ) ОДПУ при РНК СРСР — ГУДБ НКВС СРСР (з 1931 р.), переведений 26 травня 1935 р. на посаду першого заступника начальника 4-го (розвідувального) управління Генерального штабу РСЧА Артур Артузов (заарештований 13 травня 1937 р., розстріляний 21 серпня 1937 р.); колишній його заступник (1931–1935), а потім спадкоємець (1935–1938) Абрам Слуцький (вбитий колегами 17 лютого 1938 р., після смерті оголошений «ворогом народу»); т.в.о. начальника 7-го відділу (ІНВ) ГУДБ НКВС у лютому–березні 1938 р. Сергій Шпигельглас (заарештований восени 1938 р., розстріляний 29 січня 1941 р.); його наступник — начальник 5-го відділу (ІНВ) 1-го управління НКВС СРСР Зальман Пассов (заарештований 22 жовтня 1938 р., розстріляний 15 лютого 1940 р.) і колишні резиденти радянської розвідки у Німеччині (відповідно у 1931–1934 та 1934–1937 рр.) Борис Берман (заарештований 24 вересня 1938 р., розстріляний 22 лютого 1939 р.) і Борис Гордон (заарештований 20 липня 1937 р., розстріляний 21 серпня 1937 р.)⁷⁰.

Наведений нами список є далеко не повним. У коментарі до протоколу допиту Б. Бермана від 13–14 жовтня 1938 р. упорядники навели додаткові дані про втрати серед нижньої керівної ланки зовнішньої розвідки: протягом 1937–1938 рр. у відділенні ІНВ, яке керувало роботою по Німеччині, були послідовно заарештовані чотири начальники відділення, два заступники начальника і сім помічників начальника відділення⁷¹.

У цілому це були серйозні кадрові втрати, оскільки саме ці та деякі інші люди багато років створювали радянську агентурну мережу у всьому світі, в тому числі й у Німеччині. Той же Б. Гордон долучив до співробітництва Арвіда Харнака, який очолив згодом групу німців — учасників антинацистського руху Опору в Німеччині, які увійшли в історію як частина радянської агентурної мережі в країнах Європи під загальною назвою «Червона капела».

Але оцінити «втрати» серед вищого керівництва НКВС можна двояко. Мабуть, Г. Ягода і Я. Агранов були досвідченими професіоналами, зокрема, в області зовнішньої розвідки, але вони ж були провідниками репресивної політики Й. Сталіна, що не мала під собою ніяких реальних підстав. Більш того, вони іноді вгадували побажання «вождя» і були головними постачальниками інформації за лінією НКВС про міжнародне і внутрішнє становище, яка супроводжувала й ініціювала нові репресії. Однак їхні зусилля, щоправда, лише з

⁷⁰ Див.: Петров Н.В., Скоркин К.В. Кто руководил НКВД, 1934–1941: Справочник / Общество «Мемориал», РГАСПИ, ГАРФ; Под ред. Н.Г. Охотина и А.Б. Рогинского. — М.: Звенья, 1999. — 504 с. — С. 82–83, 93–94, 107–108, 334–335, 383, 459 та інші відкриті джерела.

⁷¹ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. — С. 663.

викриття троцькістів, були оцінені в резолюції лютнево-березневого пленуму ЦК ВКП(б) 1937 р. як такі, що запізнилися принаймні на чотири роки⁷².

Упорядники збірника «Лубянка» пояснили негативні наслідки «обезголовлювання» розвідки так: «У результаті радянське керівництво не було своєчасно і повно поінформоване про найважливіші події світової політики». Доказом цього вони навели слова З. Пассова про те, що у зв'язку з відкликанням із за кордону і наступними арештами резидентів радянської розвідки у «період підготовки і захоплення Австрії, Чехословаччини іноземний відділ не мав з Німеччини жодного агентурного повідомлення, жодної інформації»⁷³.

Активна підготовка до аншлюсу Австрії Німеччиною почалась, як мінімум, з листопада 1937 р. Отже, йдеться про період недостатньої поінформованості радянського керівництва, що тривав протягом одного року. Якщо піддати слова З. Пассова сумніву і припустити, що потрібна інформація все ж таки доходила до Й. Сталіна, то численні свідчення, в тому числі й деякі помітки Сталіна на документах, представлених у збірнику, свідчать про те, що з його боку мала місце найглибша криза довіри до цієї інформації, особливо до її закордонних джерел. Мабуть, з урахуванням цієї обставини і слід підходити до аналізу документів, що опубліковані у книзі, про роль Й. Сталіна в організації й діяльності органів НКВС за німецьким напрямом у 1937–1938 рр. З 382-х документів безпосередньо стосуються німецької тематики 37. Вони торкаються кількох основних тем.

Перша — репресії проти німецьких підданих, тобто цільової групи наказу НКВС СРСР № 00439. Але усі сім документів за вказаною темою належать ще до «донаказового» періоду. В одному з них (від 15 січня 1937 р.) міститься «елегантна» пропозиція наркома закордонних справ СРСР Максима Литвинова Й. Сталіну, яка свідчила про чудове знання вищими радянськими функціонерами технології прийняття судових рішень: «Якщо розстрілювати німців не передбачається, то краще було би не засуджувати їх до вищої міри з тим, щоби їх помилувати»⁷⁴. Головний дипломат не хотів зовнішньополітичних ускладнень у період між винесенням смертних вироків й офіційним помилуванням засуджених. Цьому ж питанню (розстрілам німців — німецьких підданих) присвячено ще кілька документів. Є також документ від 13 березня 1937 р., що на прикладі Західно-Сибірського краю ілюструє процес «видавлення» із СРСР іноземців, які проживали в ньому, в тому числі німців⁷⁵.

Друга тема, яка висвітлюється в документах, — це «шкідницька» діяльність німецької розвідки у Західно-Сибірському краю й можлива «диверсійна» за допомогою ворон у Ленінградській області⁷⁶. Сюди ж можна віднести «ке-

⁷² Там само. — С. 109.

⁷³ Там само. — С. 7.

⁷⁴ Там само. — С. 40.

⁷⁵ Там само. — 116.

⁷⁶ Там само. — С. 92–94, 251.

рівництво» німецькими розвідувальними органами «фашистськими організаціями» у Східно-Сибірській області, у Ленінграді, Західно-Сибірському краю, Україні і на Уралі⁷⁷.

Третя тема умовно поділяється на дві частини. Перша — це «німецьке шпигунство» у широкому політичному розумінні, у союзі з троцькістами і «правими» опозиціонерами. Ця тема звучала у промові Й. Сталіна на розширеному засіданні Військової ради при Наркоматі оборони СРСР 2 червня 1937 р. Її посилено розробляли у протоколах допитів відомих радянських функціонерів Лева Карахана, Якова Яковлева (Епштейна), Прокопія Зубарева, згаданого вище Бориса Бермана⁷⁸.

Друга частина — німецьке шпигунство у різних регіонах СРСР у більш «заземленому» варіанті, але із цікавими подробицями, наприклад, про використання у «шпигунстві» у Горьківській області колишніх російських військовополонених періоду Першої світової війни, яких в області нараховувалось понад 2,5 тис. осіб⁷⁹. До речі, за даними М. Єжова, в УРСР їх проживало близько 2,5 млн.⁸⁰ Особливий інтерес для нас становить документ від 27 березня 1938 р. про співробітників консульства Німеччини у Києві⁸¹.

До четвертої теми можна віднести документ від 2 серпня 1937 р. про хід репресій і підготовку до проведення масових операцій у Республіці німців Поволжя та документ від 8 вересня 1937 р. про викриття різних німецьких «шпигунсько-диверсійних груп», «церковно-сектантського підпілля», «повстанських організацій» у початковий період «куркульської» операції⁸².

П'ята тема — основна з точки зору нашого видання. Вона стосується підготовки й проведення німецької операції. Відкриває її постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 20 липня 1937 р. про негайне видання наказу НКВС про арешт усіх німців, які працювали на оборонних заводах⁸³. У коментарі до неї наведено текст рукописної вказівки Сталіна, яка раніше була опублікована у статті М. Охотіна і А. Рогінського (на ній ми зупинимось нижче), але без посилання упорядників на дану статтю, а із зазначенням дещо інших архівних пошукових даних (у М. Охотіна і А. Рогінського номер архівної справи позначено 254а, а у упорядників збірника — 255а, усі ж інші дані збігаються)⁸⁴. Далі у хронологічній послідовності йде записка М. Єжова Й. Сталіну від 27 липня 1937 р. із копією наказу № 00439 у додатку⁸⁵.

⁷⁷ Там само. — С. 186–188, 227–229, 404–414.

⁷⁸ Там само. — С. 202–209, 222–225, 387–395, 418–420, 564–568.

⁷⁹ Там само. — С. 361–362, 461–462, 490–496.

⁸⁰ Там само. — С. 657.

⁸¹ Там само. — С. 505–506.

⁸² Там само. — С. 297, 337–343.

⁸³ Там само. — С. 250–251.

⁸⁴ Там само. — С. 647.

⁸⁵ Там само. — С. 270–272.

Наступний документ характеризує важливу обставину перетворення німецької операції на масову — ініціативу активістів терору з числа керівників регіональних органів НКВС. Одним із найзавзятіших таких активістів був начальник УНКВС по Свердловській області Дмитро Дмитрієв (заарештований 28 червня 1938 р., розстріляний 7 березня 1939 р.). 29 серпня 1937 р. М. Єжов направив Й. Сталіну копію телеграми Д. Дмитрієва про хід слідства у «німецькій справі». Від прочитаного у «вождя» волосся могло стати дибки. Д. Дмитрієв писав:

«Німецька розвідка залучила до своєї діяльності директора заводу № 98 Малишева, директора Молотовського гарматного заводу Премудрова, директора Верхисетського заводу Колгулікіна, директора військового заводу № 10 Петрашка, директора Березниківського хімкомбінату Пучкова та його заступника Рицліна, начальника залізниці імені Кагановича Шахгільдяна, секретаря Молотовського міськкому Височиненка, голову Молотовської міськради Федоренка, низку інших керівних осіб. Широко організовано шпигунство на військових заводах № 98, 10, 172, 19 та інших. Німці отримували відомості про характер виробництва, про розмір виробництва, номенклатуру виробництва та інші відомості. Одночасно була організована велика диверсійна організація на Уралмашзаводі, Березниківському, Солікамському комбінатах, на заводі № 10 та інших підприємствах. [...] Достеменно встановлено: директор Уралмашзаводу Владимиров, який до цього був викритий нами як учасник контрреволюційної організації правих, є німецьким розвідником».

Характерно, що Й. Сталін ані трохи не засумнівався у достовірності цієї інформації. Мабуть, вона цілком відповідала його очікуванням. У нього викликало збентеження інше, і він на документі написав: «Т. Єжову. Хто ж з названих осіб заарештований, хто не заарештований — з повідомлення Дмитрієва неможливо зрозуміти. Владимирова треба заарештувати. Ст[алін]»⁸⁶.

Використання у телеграмі Д. Дмитрієва слів «широко» і «велика» стосовно «шпигунства» і «диверсійної організації» мали трагічні наслідки для кількох тисяч людей в області. У коментарях до документів упорядники зазначили, що М. Єжов у телеграмі Д. Дмитрієву від 5 листопада 1937 р. «конкретизував механізм репресування радянських німців», «дозволивши йому заарештованих у порядку наказу НКВС № 00439 “репресувати у порядку наказу № 00486”⁸⁷», тобто різко розширив масштаб операції»⁸⁸. Однак, як зазначено в іншому коментарі, за деякий час дії Д. Дмитрієва «у центральному апараті викликали негативну реакцію». Перший заступник наркома внутрішніх справ СРСР Михайло Фриновський (заарештований 6 квітня 1939 р., розстріляний 8 лютого 1940 р.) у шифртелеграмі Д. Дмитрієву від 21 березня 1938 р. з очевидним незадово-

⁸⁶ Там само. — С. 331–332.

⁸⁷ Так зазначено у книзі. Можливо, йдеться про наказ НКВС СРСР № 00485.

⁸⁸ Там само. — С. 649.

ленням вказав останньому, що у ході німецької операції УНКВС заарештувало 4142 особи, а німців з них було тільки 390⁸⁹.

Це було побічним ефектом загальної тенденції «підхльостування» репресій. Про «підхльостування» німецької операції вищим керівництвом країни свідчила постанова Політбюро ЦК ВКП(б) «Про кадри оборонної промисловості» від 23 березня 1938 р. У ній визнавалося «ненормальним, що на підприємствах, у головних управліннях і центральному апараті Наркомату Оборонної Промисловості працює велика кількість німців, поляків, латишів, естонців». Було поставлено завдання «очистити оборонну промисловість від осіб зазначених національностей»⁹⁰.

Темпи, з якими це відбувалося, не влаштували Й. Сталіна. Прочитавши пошто-телеграму начальника УНКВС по Тульській області Сергія Лебедева (заарештований 18 жовтня 1938 р., розстріляний 4 березня 1939 р.) від 24 березня 1938 р. про хід національних операцій в області, він зробив помітку: «Важливо»⁹¹. Минув невеликий проміжок часу і вийшла постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 10 квітня 1938 р. із констатацією недостатності зусиль двох тульських радянсько-партійних функціонерів (згодом також заарештованих) з очищення місцевих військових заводів від представників тих чотирьох національностей, про які йшлося у цитованій вище постанові⁹².

Деякі документи у збірнику стосуються продовження й закінчення національних операцій. Це дві постанови Політбюро ЦК ВКП(б) про продовження операцій: від 31 січня 1938 р. — до 15 квітня 1938 р. та від 26 травня 1938 р. — до 1 серпня 1938 р., а також постанова від 15 вересня 1938 р. про створення «особливих трійок». Про закінчення операцій говорять дві постанови Політбюро від 15 і 17 листопада 1938 р. про призупинення з 16 листопада 1938 р. розгляду всіх справ на «трійках», у військових трибуналах і Військової колегії Верховного суду СРСР, у тому числі за національними операціями, та про ухвалення постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства». Завершує тему документ від 26 листопада 1938 р. — наказ наркома внутрішніх справ СРСР Лаврентія Берія про порядок реалізації постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р.⁹³

До окремої теми непрямих жертв німецької операції, але прямих жертв «Великого терору» можна віднести репресії проти членів родин репресованих. У збірнику представлений один документ з цієї теми — спецповідомлення наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова і начальника ГУДБ НКВС СРСР Л. Берія Й. Сталіну від 15 жовтня 1938 р. про зміни у порядку арешту дружин «зрадників батьківщини». У ньому зазначалося, що «за період, що минув, за непо-

⁸⁹ Там само. — С. 659.

⁹⁰ Там само. — С. 502.

⁹¹ Там само. — С. 503–505.

⁹² Там само. — С. 516–517.

⁹³ Там само. — С. 468–469, 538, 549, 606–611, 612–617.

вними даними репресовано понад 18 000 дружин заарештованих зрадників». Керівники НКВС СРСР вважали за доцільне заарештовувати у подальшому не всіх дружин «ворогів народу»⁹⁴.

У коментарях до документів також є чимало цінної інформації, яка стосується німецької операції й отримана, переважно, з фондів ЦА ФСБ Росії. Так, згадується про оперативний наказ НКВС СРСР № 00698 від 28 жовтня 1937 р., що був спрямований «на повне блокування посольств і консульств Німеччини, Японії, Італії і Польщі». Перед органами НКВС «ставили завдання “припинити усі зв’язки посольств і консульств цих країн з радянськими громадянами, піддаючи негайному арешту усіх радянських громадян, які зв’язані з особовим складом цих диппредставництв і відвідують їх службові і домашні помешкання”»⁹⁵.

Так само, як і заходи з блокування диппредставництв, був націлений на виявлення осіб, які раніше мали контакти з іноземцями, розроблений у грудні 1937 р. проект наказу НКВС СРСР «про арешти колишніх службовців акціонерних товариств, банків, промислових і комерційних підприємств, які існували у царській Росії, колишніх службовців іноземних концесій, які діяли в СРСР і згодом були ліквідовані, кореспондентів так званих довідкових контор з наведення довідок про кредитоспроможність». На жаль, зазначивши, що «операцію планувалося провести протягом місяця», упорядники нічого не сказали про її реалізацію⁹⁶.

З аналітичних висновків, що є у коментарях, виокремимо такий: «Подальше посилення масових репресій за ознакою національної приналежності призвело до ескалації проявів геноциду стосовно все більшої кількості національностей»⁹⁷. На підтвердження цього упорядники послалися на прийняття 29 січня 1938 р. директиви НКВС СРСР № 202 про репресії проти іранських громадян і меморандуму № 226 від 9 лютого 1938 р. про арешти усіх підозрюваних афганців (афганських підданих і радянських громадян). В обох випадках вказувалося на широке використання англійською, німецькою і японською розвідками іранських і афганських розвідувальних органів проти СРСР⁹⁸.

Підбиваючи підсумки короткої характеристики книги «Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. 1937–1938», слід визнати, що на українського читача вона справляє двояке враження. З одного боку, опубліковано цінний масив документальної інформації та змістовний вступ і коментарі до нього упорядників, що, без сумніву, збагатили історичну науку. З іншого боку, у книзі дуже мало представлена Україна. Є лише кілька фрагментарних

⁹⁴ Там само. — С. 563.

⁹⁵ Там само. — С. 650.

⁹⁶ Там само. — С. 650.

⁹⁷ Там само. — С. 654.

⁹⁸ Там само. — С. 654–655.

позначень УРСР, що не дозволяють її відрізнити від численних країв і областей РРФСР.

Виглядає це не тільки дивно, але й невірно з наукової точки зору. Увага Й. Сталіна завжди була зосереджена на одному з найбільших регіонів СРСР. Багато подій, що відбувалися в УРСР, особливо в соціально-економічній сфері, мали всесоюзне значення. Тут розташовувалась основна вугільно-металургійна база, тут була головна житниця СРСР. «Вождь» не втомлювався з олівцем в руках рахувати українські мільйони пудів чавуну і сталі, вугілля й хліба. Тут були побудовані символи перших п'ятирічок — Дніпрогес, Харківський тракторний завод і багато іншого. Тут була одна з найвисокорозвиненіших транспортних систем. Врешті-решт, тут базувався найпотужніший військовий округ, і не один. Не зважаючи на Голодомор, який пережила Україна, вона зберігала і свій національний колорит, і свою поліетнічність. Україна набагато більше цікавила іноземні розвідувальні органи, ніж деякі інші регіони СРСР, про які набагато більше згадується у книзі. Відповідно і турбот у ГУДБ НКВС СРСР тут було на порядок більше. Сподіваємось, що коли-небудь ми побачимо нове подібне зібрання документів, в яких будуть присутні і Сталін, і ГУДБ, і Україна⁹⁹.

П'яту групу в історіографії утворюють праці, присвячені власне репресіям проти німців під час «Великого терору» і, зокрема, німецької операції НКВС. Історична література даної групи є самою нечисленною. Початок її формуванню, як ми бачили на прикладі аналізу одного з розділів книги В. Ченцова (віднесеної нами до четвертої групи), поклало ознайомлення дослідників з відповідними архівними документами НКВС. Першим у російській історіографії дослідженням, присвяченим німецькій операції НКВС у СРСР, була стаття М. Охотіна і А. Рогінського¹⁰⁰. У ній чітко визначені головні вузлові питання організації й реалізації німецької операції. Виділимо декілька принципових моментів.

Перше. Стаття новим фактичним матеріалом підтвердила вже опубліковані на той час результати дослідження О. Хлевнюка про технологію прийняття управлінських рішень групою Й. Сталіна в Політбюро ЦК ВКП(б) у 1937 р.¹⁰¹ Як і в абсолютній більшості інших випадків, ініціатором проведення німецької операції виступив сам Й. Сталін, який отримав безумовну підтримку своїх найближчих сподвижників і всього Політбюро. Про це свідчать невелич-

⁹⁹ На основі документів, опублікованих у книзі «Лубянка...», а також статей В. Хаустова, про які було сказано вище, пізніше було опубліковано нове дослідження, на якому у нас немає можливості зараз зупинитися. [Див.: Хаустов В., Самуельсон Л. Сталин, НКВД и репрессии 1936–1938 гг. — М.: РОССПЭН; Фонда Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2009. — 432 с. — (История сталинизма)].

¹⁰⁰ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операция» НКВД 1937–1938 гг. // Наказанный народ. Репрессии против советских немцев. — С. 35–75.

¹⁰¹ Див.: Хлевнюк О.В. Политбюро. Механизмы политической власти в 1930-е годы. — М.: РОССПЭН, 1996. — 304 с.

ка власноручна записка Й. Сталіна і написаний ним же текст рішення Політбюро, підписаний соратниками, що додані до протоколу засідання Політбюро від 20 липня 1937 р. Наукове значення цих документів величезне. Із записки Й. Сталіна, стилістичною особливістю якої було триразове використання слова «всіх» стосовно німців, які працювали на «військових, напіввійськових і хімічних заводах, на електростанціях і будівництвах», на думку авторів статті, й почалася німецька операція¹⁰².

Друге. Автори співставили записку Сталіна з текстом рішення Політбюро і наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. і звернули увагу на звуження завдань операції в наказі. Початковим задумом «вождя» було проведення масової операції, яка лише через ряд обставин була розпочата як точкова репресія й лише з розгортанням інших операцій НКВС — «куркульської» і польської — набула схожих з ними рис.

Третє. Автори статті, не акцентуючи своєї уваги на цьому, фактично вказали на пріоритетність в очах Й. Сталіна проведення німецької операції з-поміж інших національних операцій. Це цілком вкладається у загальноприйнятий історичний дискурс (який ми піддаємо критиці відносно періоду 1932 — першої половини 1937 рр.) про те, що він розглядав Німеччину як головного ймовірного супротивника у майбутній війні в Європі. Мовляв, наявність між територіями двох держав «буферної зони» (країн Балтії, Польщі, Чехословаччини, Угорщини і Румунії) не впливала на загальну оцінку Й. Сталіним стратегічної ситуації, оскільки він припускав об'єднання сил Німеччини і Польщі у боротьбі проти СРСР. Абсурдність цього для нього не була очевидною.

Вищеперераховане дозволяє запропонувати внести деякі корективи в оцінку авторами польської операції як моделі наступних національних операцій НКВС, у тому числі німецької¹⁰³. Виглядає так, що задум Й. Сталіна про проведення масової німецької операції (назвемо його теоретичною моделлю) був спроектований на поляків і почав реалізовуватися під час польської операції, яка потім вже стала практичною моделлю проведення інших національних операцій. Зазначене жодною мірою не принижує трагічного значення польської операції як складової «Великого терору» в СРСР.

На цьому доводиться акцентувати увагу через висунуту авторами статті тезу про те, що «репресії проти німців у попередні чотири роки мали істотно більш жорстокий і масштабний характер, ніж проти тих самих поляків і харбінців, тобто частково чистка тут вже була проведена»¹⁰⁴. У даному випадку злий жарт із авторами зіграла згадана нами раніше схильність істориків до узагальнень і не завжди доречних порівнянь.

¹⁰² Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операция» НКВД 1937–1938 гг. — С. 35.

¹⁰³ Там само. — С. 39–40.

¹⁰⁴ Там само. — С. 37–38.

Немає сумнівів у тому, що протягом багатьох років до 1937 р. політика Й. Сталіна всередині СРСР була спрямована на послідовне звуження легальних і нелегальних можливостей проявів німецької активності. Але ми вже навели статистичні дані про виселення поляків і німців з УСРР у 1936 р., згідно з якими поляків було виселено у півтора рази більше, ніж німців. Оскільки УСРР тоді була головним постачальником депортованих поляків і німців, цей сегмент у загальносоюзному балансі репресованих мав приблизно такий самий вид.

Нагадаємо й про цифри, наведені В. Хаустовим. У 1935–1936 рр. за обвинуваченням у шпигунстві на користь Польщі НКВС СРСР було заарештовано 3528 осіб, а за шпигунство на користь Німеччини — 1315. Де ж тут «більш жорстокий і масштабний характер» репресій стосовно німців? Чистка німецької національної меншини частково, звичайно, вже була проведена. Однак серед жертв самої масової «куркульської операції» у масштабах СРСР на четвертому місці після росіян, українців і білорусів опинилися саме німці, причому з великим відривом від тих же поляків. Отже, німецька, «німецько-куркульська» складова «куркульської операції» і потрапляння німців до числа жертв інших репресивних акцій НКВС стали все ж повноцінною чисткою. Але й це ще не все. Поляки — жертви польської та інших операцій все одно із залишком перекидали загальну кількість жертв серед німців. Вірогідно, справа була не в загальних цифрах.

Несподіваною обставиною боротьби НКВС з передбачуваним «авангардом» «п'ятої колони» ймовірного головного противника стала відсутність регламентуючої бази німецької операції на відміну від польської. Автори констатували: «По суті, крім наказу № 00439, що не у самий прямий спосіб пов'язаний з наступною масовою операцією, ми тут не маємо нічого. Передусім, у нас немає наказу про початок німецької операції». Вони припустили, що «його і не було зовсім — випадок для 1937–1938 рр. не поодиноким»¹⁰⁵.

Виправданою спробою реконструкції такої бази можна вважати звернення їх до двох директивних листів ГУДБ НКВС СРСР — від 14 лютого і 2 квітня 1937 р., зміст яких, по суті, «заточував» органи НКВС на підготовку до проведення масової німецької операції. Певний парадокс полягає у тому, що встановлення авторами причинно-наслідкових зв'язків зроблено якимось відсторонено, без критики історичного джерела. Так, автори звернули увагу на те, що у квітневому листі загальнополітична ситуація була визначена як «передвоєнний період». Але ніяк не відреагували на контекст цього визначення: «Матеріали за справами, ліквідованими у другій половині 1936 р., свідчать про те, що значно посилилась діяльність німецьких фашистів, типова для передвоєнного періоду»¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Там само. — С. 40.

¹⁰⁶ Там само.

Про яку критику історичного джерела ми говоримо? Звичайно ж, про співставлення інформації, яку вона несе, з інформацією з інших джерел. Наприклад, із архівних слідчих справ 1934–1936 рр. Вони свідчать про суцільну фальсифікацію й провокацію в оперативно-слідчій роботі органів ОДПУ–НКВС. Загальновідомо, що одним із найуспішніших епізодів у контррозвідувальній діяльності органів НКВС за німецькою лінією було агентурне проникнення у Посольство Німеччини у Москві, у тому числі дещо пізніше завдяки роботі агента «Колоніст» (М. І. Кузнецов), а також у деякі консульства, зокрема, в Одесі.

Однак багато оперативних працівників органів НКВС справжнього шпигуна, терориста чи диверсанта в очі не бачили, але агентурні розробки і слідчі справи за національним шпигунством, терором і диверсією вели вправно. І вони теж були постачальниками первинної інформації про «діяльність німецьких розвідувальних органів», в яку вмілі керівники вкладали нечисленні реальні факти для доповіді нагору. На такій інформації й даних радянської розвідки і базувалася оцінка загальнополітичної ситуації у 1934–1936 рр.

Якщо дотримуватися загальноприйнятого трактування наступних подій, Й. Сталін відреагував на цю інформацію ініціюванням чистки «еліти» і проведення масових операцій. У 1937 і більшою частиною 1938 рр. він з якимось особливим азартом опрацьовував і спрямовував у потрібному для себе напрямі цю інформацію, що мала усі ознаки провокаційної дезінформації. Але згорнувши «Великий терор», у подальшому він її став дуже сильно фільтрувати у частині, що стосувалася міжнародного становища, будучи твердо переконаним, аж до нападу Німеччини на СРСР, що тримає ситуацію під своїм повним контролем.

Повертаючись до питання про час початку масової німецької операції, автори статті вказали на першу згадку про неї у телеграмі наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова, яку було розіслано 3 листопада 1937 р. всім наркомам внутрішніх справ союзних республік і начальникам регіональних УНКВС. У телеграмі містилась вимога «форсувати проведення операцій щодо антирадянських елементів, німців, поляків, харбінців, дружин зрадників батьківщини»¹⁰⁷. Однопорядковий перерахунок контингентів, що підлягали репресіям, дозволив авторам впевнено заявити: «Немає сумнівів, що тут йдеться саме про німецьку операцію, а не про черговий етап реалізації наказу № 00439».

На основі вивчення статистичних зведень ГУДБ НКВС СРСР про хід репресій автори зазначили: «Найперші (з відомих нам) цифри за німецькою “лінією” відносяться до 16 листопада 1937 р. — 2536 засуджених в “альбомному порядку” по усій країні. Однак ці дані не містять розподілу за регіонами. Він вперше з’являється за місяць. На 15 грудня засуджено вже 5805 осіб, з них 85% (4921 особа) — на Україні, ще 11% — у Москві і Ленінграді, при цьому дві тре-

¹⁰⁷ Там само. — С. 43.

тини репресованих в УРСР припадають на три області — Донецьку (1904 особи), Дніпропетровську (775) і Житомирську (601)»¹⁰⁸.

Виходячи з цих даних, М. Охотін і А. Рогінський справедливо припустили, що масова німецька операція розпочалася в Україні, «скоріш за все, вже у вересні [1937 р.], а також — дещо пізніше — у двох найбільших містах Союзу, тобто саме у тих регіонах, на які вказувала квітнева директива НКВС, що була процитована вище»¹⁰⁹. (Малось на увазі «Орієнтування про діяльність німецьких фашистів у СРСР», яке було додане до директиви НКВС СРСР від 2 квітня 1937 р.).

На думку авторів, розгортання німецької операції як масової звузило сферу дії наказу № 00439 і вплинуло на його подальшу інтерпретацію органами НКВС: «Відігравши свою ініціюючу роль, наказ № 00439 з даного моменту немов вливається у цю, по суті, нову операцію, стає однією з її складових “ліній”, а посилення на нього, що рідко з’являються у листуванні НКВС (переважно у звітності), у новому контексті нерідко слугують умовним позначенням німецької операції у цілому»¹¹⁰. Таким чином, наказ № 00439 втратив своє первинне утилітарне значення і став загальним стосовно німецької національної меншини.

Діяльність органів НКВС з реалізації наказу в його початковому значенні автори пов’язали з тим фактом, що «жоден директивний документ ЦК чи НКВС, присвячений іноземцям (як категорії), не обходився без згадки про німців». Тому автори зробили узагальнення і «вмонтували» виконання наказу № 00439 у контекст репресій проти іноземців за трьома основними напрямками: 1) адміністративне «видавлювання» іноземців із СРСР; 2) ізоляція іноземних дипломатичних представництв; 3) арешти іноземців, зокрема, німецьких громадян. Кожен з напрямів було розкрито з використанням згаданих директивних документів Політбюро ЦК ВКП(б) і НКВС СРСР¹¹¹.

На думку авторів статті, основним завданням масової німецької операції у розумінні місцевих керівників НКВС–УНКВС стала «ліквідація “осередків” і “бази” шпигунсько-диверсійної й повстанської діяльності німецької розвідки в СРСР»¹¹². Оскільки базовою умовою кожної операції НКВС був точний перелік категорій населення, які підлягали репресуванню, вони вказали на першу згадку про перелік «німецьких контингентів» у телеграмі М. Єжова всім НКВС–УНКВС від 1 лютого 1938 р. У ній для тих, хто «не зрозумів», було наказано заарештовувати німців згідно з категоріями, перерахованими у наказі № 00485 про початок польської операції¹¹³.

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Там само. — С. 44.

¹¹¹ Там само. — С. 44–48.

¹¹² Там само. — С. 51–52.

¹¹³ Там само. — С. 52.

М. Охотін і А. Рогінський приділили належну увагу цим категоріям і припустили, що масова німецька операція почалась з арештів чотирьох категорій: 1) колишні німецькі військовополонені; 2) політемігранти; 3) перебіжчики з Німеччини; 4) контрреволюційний актив німецьких національних районів. Під час операції ці контингенти доповнили: 1) колишні німецькі піддані, які працювали тоді або раніше в оборонній промисловості чи на транспорті; 2) «консульські зв'язки» — прямі або непрямі контактери з німецькими дипломатами в СРСР; 3) колишні російські військовополонені, які були у німецькому полоні під час Першої світової війни; 4) колишні службовці німецьких підприємств. По суті, до непрямих жертв німецької операції автори віднесли ще дві категорії: 1) дружини осіб, яких було засуджено за німецькою операцією; 2) в'язні, які відбували термін за шпигунство на користь Німеччини¹¹⁴.

М. Охотін і А. Рогінський проаналізували технологічні аспекти селекції жертв національних операцій із числа названих категорій, а також «ієрархію органів, що засуджували», і систему управління терором, що вказували на «відносно високий статус національних операцій». Назвали вони й деякі фактори, які обумовили появу постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 15 вересня 1938 р. та виданого два дні потому наказу НКВС СРСР № 00606 про створення «особливих трійок».

Одним з цих факторів було те, що Центр з якихось причин перестав справлятися з «перетравлюванням» альбомів за національними операціями, надісланих з місць. Унаслідок цього станом на вересень 1938 р. у Центральному апараті НКВС СРСР залишалось нерозглянутих альбомів на 126 тис. осіб¹¹⁵, основну частину яких, якщо не всі, слідом за наказом № 00606 повернули на місця. Так закінчився перший етап масової німецької операції, який автори назвали «альбомним», і почався її другий етап. За «німецькими» альбомами, за підрахунками авторів, було репресовано 30534 особи, з них німців — 21,4–22 тис. (70–72%)¹¹⁶. На цьому етапі питома вага етнічних німців серед жертв операції була більшою, ніж на другому її етапі.

За два місяці роботи «особливих трійок» (з 16 вересня до 15 листопада 1938 р.) вони розглянули справи майже на 108 тис. осіб: «137 осіб звільнили, справи на 2711 повернули на дослідження або передали до судових органів, 105 032 особи — засудили, у тому числі 72 254 (68,79%) засудили до розстрілу»¹¹⁷. Відносно терміну «засудили» ми вже свої міркування виклали вище. З 105 032 осіб 17 150 були німцями, 95,1% з них репресували, як написали автори, за німецькою «лінією»¹¹⁸.

¹¹⁴ Там само. — С. 54–57.

¹¹⁵ Там само. — С. 61.

¹¹⁶ Там само. — С. 71.

¹¹⁷ Там само. — С. 62.

¹¹⁸ Там само. — С. 70.

Ці цифрові дані про результати діяльності «особливих трійок» автори додали до даних про репресії за національними операціями в «альбомний» період, звели у дві таблиці й доповнили своїми коментарями. Однак наукова цінність цих коментарів сильно страждає від відсутності згадок УРСР або її областей, де було репресовано 21 229 осіб (без урахування даних дорожньо-транспортних відділів ГУДБ НКВС СРСР, що діяли на території України) із загальної кількості 55 005 репресованих за німецькою операцією в СРСР¹¹⁹. Можна припустити, що у авторів не було достатніх архівних даних для проведення відповідних порівнянь та висновків.

Проте вони змогли встановити цифри за результатами операції, зв'язати їх з даними за іншими операціями і встановити у першому наближенні загальну кількість німців, репресованих у 1937–1938 рр. Зробили вони це, «спираючись на вельми суперечливі дані зі статистичних звітів і відомчого листування» НКВС СРСР. За підрахунками М. Охотіна і А. Рогінського, серед 55 005 осіб, репресованих за німецькою операцією, німців було 37,7–38,3 тис. За «куркульською операцією» було репресовано 20–22 тис. німців, за іншими національними операціями — приблизно 2–2,5 тис., ще якась частина, у тому числі й первісна цільова група наказу № 00439 — Особливою нарадою при НКВС і судовими органами. Всього у 1937–1938 рр. було репресовано 69–73 тис. німців¹²⁰. Таким був у їхньому викладі німецький сегмент «Великого терору» в СРСР.

Стаття М. Охотіна і А. Рогінського стала своєрідною класикою для подальших досліджень історії німецької операції не тільки в силу її аналітичного змісту, але й через унікальність архівних документів, що були використані в ній. Унікальними вони стали, здебільшого, через обмеження доступу до них вчешнім у наступні роки. Самі автори скромно відзначали, що вони «спробували описати лише основні установки німецької операції», «не торкнулися зовсім історії її реалізації в окремих регіонах, її зв'язку з попередніми репресіями проти німецького населення...». «Виправдовуючись», вони послалися на те, що «багато за всіма цими напрямками вже зроблено сучасними дослідниками (Л. П. Белковець, В. І. Брулем, А. А. Германом, В. В. Ченцовим та іншими), багато ще треба буде вивчити»¹²¹. Остання теза зберігає свою актуальність й до цього часу.

Особливо це стосується вивчення німецької операції в регіональній площині. Тільки після детального з'ясування всіх нюансів її проведення в усіх союзних і автономних республіках, краях і областях можна буде зробити науково коректні узагальнення і висновки. Крім праць сибірських істориків, як зазначених вище М. Охотіним і А. Рогінським, так й інших, серед літератури про проведення німецької операції в різних регіонах РРФСР зазначимо кни-

¹¹⁹ Там само. — С. 62–70.

¹²⁰ Там само. — С. 71.

¹²¹ Там само.

гу Олександра Ватліна. Справа не тільки у такому цікавому регіоні як Москва і Московська область. Кидаються в очі й широкі хронологічні рамки дослідження — 1936–1941 рр., що виразно відрізняються від звичного часового діапазону 1937–1938 рр.¹²²

Незважаючи на очевидні досягнення у вивченні проблеми політичних репресій і у наповненні конкретно-історичним матеріалом великої кількості наявних лакун, у сучасній історіографії іноді має місце й недостатньо глибоке теоретичне осмислення природи російського більшовизму, його теорії й практики ведення політичної боротьби. Зокрема, залишається поза увагою багатьох дослідників основний постулат марксизму-ленінізму, тобто більшовизму — використання насильства («повитухи історії») як засобу захоплення, утримання і поширення своєї влади на нові території й контингенти населення. Організований державою в тій чи іншій формі масовий терор довгий час розглядався не як універсальний спосіб державного управління¹²³, що застосовували і В. Ленін, і Л. Троцький, і Й. Сталін, а як ситуативні дії «вождів» у мінливих конкретно-історичних обставинах.

Ще у роки перебудови радянський філософ Олександр Ципко закликав дослідників звернутися до «передумов сталінізму, і передусім до доктринальних». Реагуючи на тодішню демонізацію Й. Сталіна в історичній публіцистиці, він справедливо зазначав: «... Чим більше ми будемо обурюватися з приводу пороків цього “зрадника справи революції”, тим менше ми будемо думати про саму революцію, про її внутрішні, об’єктивні протиріччя, про внутрішні суперечності лівого радикалізму, про діалектику революційного насильства і т.д.»

Висловлюючись у той час у межах дозволеного, О. Ципко застерігав: «Звичайно, розчинення злочинів Сталіна у безглузких жорстокостях, терорі всіх інших великих революцій не просуне нас на шляху до істини. За такого підходу ми втратимо історичну конкретику, втратимо правду. Але, з іншого боку, немає ніяких підстав виривати витвір сталінізму — 30-ті роки — із загальної логіки розвитку нашої революції, втім, як і відривати терор 1937 року від терору 1929 року».

Із зрозумілих причин філософ не пішов глибше за хронологією подій, обмежився 1929 роком. Він не мав тоді можливості тоді назвати речі своїми іменами, тобто прямо вказати на насильницький спосіб захоплення і утримання влади в Росії більшовиками-узурпаторами (так і спливають на думку слова В. Леніна «ми Росію завоювали»), він, втім, розставив потрібні акценти: «На-

¹²² Ватлин А.Ю. «Ну, и нечисть». Немецкая операция НКВД в Москве и Московской области 1936–1941 гг. — М.: РОССПЭН, 2012. — 104 с. — (История сталинизма).

¹²³ Науковою розробкою даного питання займається, зокрема, український історик Сергій Білокінь. Див.: Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. — К., 1999. — 448 с.; а також написаний ним розділ «Управління державним терором» у кн. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст.: Історичні нариси. — С. 496–547.

віщо обманювати себе, міфологізувати Сталіна і його справу? І він, і його діяльність є породженням революційного руху, який почався задовго до того, як Сталін прийшов до влади. Спочатку було слово, бажання і намагання побудувати комунізм у Росії»¹²⁴.

Доводиться констатувати, що такий методологічний підхід до вивчення проблеми державного терору і політичних репресій в СРСР довгий час не був домінуючим. Внаслідок цього теоретичні побудови більшості авторів обмежувалися висуванням наукових гіпотез про поетапне захоплення влади Й. Сталіним, мудровану соціальну інженерію більшовиків або про посилення загрози війни і пов'язані саме з цим репресивні наслідки для противників режиму і найрізноманітніших категорій населення, у тому числі й німців. Закликаючи до більш загального погляду на сталінську репресивну політику, той самий Н. Верт зазначав, що «форми репресій та їх цілі змінювалися залежно від внутрішньої і міжнародної ситуації»¹²⁵. Звичайно, це вірно, але ці теоретичні побудови все ж є окремими, похідними від загальної теорії й практики більшовизму.

Останніми роками ситуація стала змінюватися, й історики у повний голос заговорили про марксистсько-ленінську послідовність Й. Сталіна у розумінні проблем комунізму, способі його мислення і дій на практиці. Так було пройдено шлях від авторитаризму до тиранії у формі державного правління, але насильство, терор завжди були ключовим елементом проходження цього шляху.

Інформаційно-документальний потік, що навалився на істориків усіх країн, невідворотно вивів їх на новий рівень розуміння природи сталінізму і суті «Великого терору». На порядку денному опинилися питання про етнізацію сталінізму і про геноциди Сталіна¹²⁶, які раніше абсолютна більшість міжнародної спільноти істориків віднесла б до питань політики та ідеологічної боротьби. Наразі ці питання стали предметом історичного аналізу.

Особливо яскраво це стало проявлятися починаючи з публікацій 2003–2004 рр. Вище вже були наведені міркування Н. Верта про те, що репресії за національною ознакою вказували на зміни в образі ворога, який набував все більш виразних «етнічних рис». А упорядники збірника документів «Лубянка» В. Хаустов і В. Наумов, як ми пам'ятаємо, вказали на те, що «подальше посилення масових репресій за ознакою національної приналежності призвело до ескалації проявів геноциду стосовно все більшої кількості національностей». В обох випадках у своїх висновках усі три історики спиралися на цінні історичні джерела, які вони вводили до наукового обігу з фондів провідних державних і відомчого архівів Росії.

¹²⁴ Ципко А. О зонах, закрытых для мысли // Суровая драма народа: Учёные и публицисты о природе сталинизма / Сост. Ю. П. Сенокосов. — М.: Политиздат, 1989. — С. 180–181.

¹²⁵ Верт Н. Введение // История сталинского ГУЛАГа. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 57.

¹²⁶ Naimark Norman M. Stalin's Genocides. — Princeton: Princeton University Press, 2010. — 176 p.

Якщо творчо використати відому з 1990-х років образну формулу польського професора Люціана Суханека у контексті етнізації терору, то можна констатувати, що «остаточне вирішення» українського, польського, німецького чи будь-якого іншого національного питання в СРСР носило подвійний характер: або створення «гомо советікус» (справді «советської людини») як елементу радянського колективістського організму, або фізичне знищення «ворожих етносів».

Німецький історик Йорг Баберовскі у своїй книзі, що була видана у 2003 р. у Німеччині й у 2007 р. у Росії і Україні, навів аргументи на користь того, що сталінське керівництво ідентифікувало населення СРСР не тільки за соціальним, але й етнічним принципом. Нації воно поділяло на апріорі «революційні» і «контрреволюційні». Причому зміна якості була практично неможливою. Про період «Великого терору» він писав: «Для більшовиків ворог виступав як у соціальних, так і в національних групах. ...Де етнічні меншини викликали собою двозначність, там крилися неконтрольовані загрози. Ці загрози для більшовиків могли бути усунуті лише шляхом насильства»¹²⁷.

На підтвердження цього він навів деякі дані про національні операції НКВС, у тому числі й про німецьку, внаслідок якої «загинуло 42 000 осіб». В якості одного із красномовних фактів він зазначив: «У листопаді 1937 року в Києві виселено зі своїх будинків і депортовано 5 000 німецьких сімей...»¹²⁸. Й. Баберовскі продовжив свою думку і написав далі: «Більшовики мріяли про етнічно однорідний ландшафт, в якому вже не проживали б жодні нелояльні народності. Але без широкомасштабних етнічних чисток такий проект не міг бути реалізований»¹²⁹.

Американський історик Тімоті Снайдер у своїй книзі, що описує злочини гітлерівського і сталінського режимів на території Центральної і Східної Європи, широкомасштабні етнічні чистки охарактеризував як «національний терор» і «етнічні вбивства»¹³⁰.

Це лише кілька прикладів висування наукових гіпотез спеціалістами різних країн, які розглядають події «Великого терору» у широкому історичному контексті. Поява на порядку денному історичної науки таких понять, як «геноцид», «контрреволюційні нації», «етнічні чистки», «етнічне вбивство», свідчить про те, що проблема вивчення національного сегменту «Великого терору» вийшла на якісно новий рівень теоретичного осмислення.

Для того, щоб підтвердити або спростувати тезу про етнізацію сталінізму, російський історик Андрій Савін закликав до подальшого конкретно-історичного вивчення національних операцій і порівняльного аналізу їх з іншими репресивними акціями НКВС у період «Великого терору». Він продемонстру-

¹²⁷ Баберовскі Й. Червоний терор. Історія сталінізму. — К.: Видавництво «К.І.С.», 2007. — С. 164.

¹²⁸ Там само. — С. 164, 165.

¹²⁹ Там само. — С. 166.

¹³⁰ Снайдер Т. Кровавые земли: Европа между Гитлером и Сталиным. — К.: Дуліби, 2015. — С. 132.

вав такий підхід на прикладі порівняння проведення у Західному Сибіру національних і «куркульської» операцій.

У результаті він дійшов висновку, що «у 1937–1938 роках сила класових догм й інерція соціальної чистки суспільства, що проводилася з 1917 року», були занадто великими, аби їх значною мірою могло замінити огульне застосування репресій за етнічною ознакою. Отже, спроби оголосити 1937-й рік роком соціальної, а 1938-й — роком етнічної чистки в СРСР, на його думку, не знаходять свого однозначного підтвердження в архівних та інших історичних джерелах. При цьому вчений не відкидає загальну тенденцію «етнізації каральної політики сталінізму», що була розтягнута у часі¹³¹.

Таким чином, необхідне продовження спеціальних досліджень різних аспектів кожної операції й комплексного вивчення усіх репресивних акцій НКВС періоду «Великого терору», що мали між собою незаперечний зв'язок. Гадаємо, що публікація збірника документів про німецьку операцію НКВС 1937–1938 рр. в Україні буде сприяти появі додаткових перспектив щодо подальшого їх вивчення.

Сергій Кокін,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту історії України НАН України

---

¹³¹ Савин А. Этнизация сталинизма? «Национальные» и «кулацкая» операции НКВД: сравнительный анализ // Россия XXI. — 2012. — № 3. — С. 40–61.

Немецкая операция НКВД в современной историографии

Фундаментальными проблемами истории Германии после Второй мировой войны стали колоссальные демографические потери в результате войны, утрата немецких этнических территорий, длительный раскол страны на две части, принадлежавшие к разным политическим лагерям мира, приём новых контингентов перемещённых лиц и эмигрантов как немцев по этническому происхождению, так и представителей различных других этносов. Произошла полная ревизия всей предыдущей истории немецкого расселения и проживания в Центральной и Восточной Европе. Таковы были последствия нацистской политики расширения жизненного пространства за счёт других народов.

Однако справедливое стремление наказать по заслугам нацистов имело своим побочным эффектом наказание и практически всего немецкого населения в Центральной и Восточной Европе, оказавшегося в зоне советского влияния. Ничего нового в этом не было, своими корнями политика наказания немцев и других народов, не поддававшихся советизации, уходила в недавнее прошлое — в 1920-е — 1930-е годы. Поэтому научное знание об исторических процессах, происходивших в национальной сфере в СССР в этот период, позволяет лучше понять и логику всех последующих событий на территориях бывшего советского блока.

Историческая литература об истории немцев бывшей Российской империи, ставших в результате социальных катаклизмов 1917-го и последующих годов так называемыми советскими немцами, довольно обширна. Мы остановимся на литературе, изданной в последние два с половиной десятилетия в Украине и России, где находится соответствующая первичная источниковая база, на основе изучения которой и были подготовлены научные, научно-документальные и научно-популярные публикации по интересующей нас теме. При этом мы не претендуем на полный и всесторонний охват достижений и проблем историографии, поскольку понимаем, что это должно быть предметом специальных историографических и источниковедческих исследований.

По степени освещения репрессий против немцев в годы «Большого террора» и немецкой операции НКВД 1937–1938 гг. современную литературу можно разделить на несколько групп. Это деление целесообразно сделать не по видам публикаций или их географической и ведомственной принадлежности, а по принципу изучения предмета от общего к частному. Мы проведем такое деление по двум направлениям исследований: 1) изучение национальной политики большевиков и 2) историография государственного террора и политических репрессий в СССР.

Первая группа — это литература общего плана об истории национальных меньшинств СССР в целом и УССР в частности в 1920-е — 1930-е гг. Одним из компонентов этой литературы является немецкий сегмент. Общеизвестным пионером в этом отношении в украинской историографии стал Богдан Чирко. Для его работ характерно сочетание изложения конкретно-исторического материала с источниковедческим анализом архивно-документальной базы, начавшей стремительно расширяться на рубеже 1980-х — 1990-х годов. Изданная в 1995 г. его книга стала первым комплексным исследованием об истории этнических меньшинств в УССР 1920-х — 1930-х годов¹.

В последующие годы историки существенно продвинулись вперед в исследовании этой темы на основе изучения всё большего количества исторических источников. Историографический анализ данного типа литературы в современной украинской исторической науке имеется только в отношении исследований, касающихся периода 1920-х — первой половины 1930-х годов. Важным для нашего издания обстоятельством является то, что в соответствующей работе украинского историка Ларисы Якубовой анализ состояния изучения этнонациональной истории Украины указанного периода органично дополнен и характеристикой освоения историками источниковой базы по этой проблематике².

Вторую группу исторической литературы образуют исследования о национальной политике советского партийно-государственного руководства в 1920-е — 1930-е гг. В этой литературе, среди прочих аспектов, исследуется трансформация политики большевиков как в отношении титульных этносов (в УССР — украинцев), так и национальных меньшинств в конце 1920-х годов и переход к всё более жестким репрессивным методам во внутренней полити-

¹ См.: Чирко Б.В. Національні меншості на Україні у 20-х — на початку 30-х рр.: Огляд документів ЦДАЖР УРСР // Архіви України. — 1990. — № 1. — С. 28–33; Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (1920–1930 роки) // Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспективи розвитку. — К., 1994. — С. 80–83; Чирко Б. Нацмен? Значить ворог: Проблема національних меншин в документах партійних і радянських органів України в 20–30-х рр. [XX ст.] // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — 1995. — № 1/2. — С. 95–111; Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20–30 роки XX століття). — К.: Асоціація «Україно», 1995. — 215 с.

² См.: Якубова Л. Етнічні меншини УСРР у 20-і — першій половині 30-х років XX ст.: історіографія та джерела дослідження. — К.: Інститут історії України НАН України, 2006. — 170 с.

ке. Среди украинских исследователей, плодотворно работающих в данном направлении, — Геннадий Ефименко и другие³.

Часто в таких работах репрессивная составляющая национальной политики партии большевиков закономерно выходит на первый план. В качестве примера приведём статью немецкого историка Альфреда Айсфельда «Национальная политика РСДРП, РКП(б), ВКП(б), КПСС по отношению к немцам» в энциклопедическом издании «Немцы России». Начав с теоретических постулатов лидеров большевизма (в том числе программных и предвыборных 1917 г.), он показал их реальную цену примерами из исторической практики навязывания советской власти населению Украины, в частности, немцам; особенностями проведения большевиками национальной политики в 1920-е гг.; усилением репрессивного давления на немецкое национальное меньшинство в начале 1930-х гг. с переходом к массовым репрессиям накануне и во время «Большого террора». Примечательно, что немецкая операция НКВД выделена в статье отдельным сюжетом, в котором автор использовал весь известный на тот момент статистический материал о ходе и результатах проведения операции в некоторых регионах УССР (Донбасс, Днепропетровская и Одесская области)⁴.

Обращаем внимание на это потому, что даже в соответствующих томах академического издания «Энциклопедия истории Украины», появившихся в 2003–2011 гг., отсутствуют отдельные статьи о национальной политике партии большевиков (этот сюжет «растворён» в статье о национальных меньшинствах и в некоторых других), о политических репрессиях, о «Большом терроре», о национальных операциях НКВД, не говоря уже о немецкой операции. Это является свидетельством реального положения дел в изучении данных тем.

Третья группа исторической литературы является своеобразным симбиозом двух предыдущих. История так называемых советских немцев рассматривается в ней как результат экспериментов большевиков в области национально-государственного строительства и социальной инженерии. При этом немцы как национальное меньшинство выступают и в качестве объекта государственной политики, и в качестве субъекта исторического процесса. Хрестоматийным изданием в этом плане стал сборник документов «Немцы в Украи-

³ См.: Ефименко Г.Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП(б) в Україні (1932–1938) // Український історичний журнал. — 2000. — № 2. — С. 82–93; Ефименко Г.Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП(б) в Україні (1932–1938) (Закінчення) // Український історичний журнал. — 2000. — № 4. — С. 37–47; Ефименко Г. Національно-культурна політика як один з основних засобів модернізації радянського суспільства у 1920–1930-ті роки // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. — Випуск 9. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. — С. 251–278 та ін.

⁴ Айсфельд А. Национальная политика РСДРП, РКП(б), ВКП(б), КПСС по отношению к немцам // Немцы России: энциклопедия. — Т. 2: К-О / Редкол.: В. Карев (пред.) и др. — М.: ЭРН, 2004. — С. 601–612.

не. 20-е — 30-е гг. XX ст.»⁵. Тема репрессий против немцев в данном издании, как и в других работах этой группы исторической литературы, представлена фрагментарно, поскольку не входила в первоочередной круг задач, поставленных перед собой исследователями.

В вышедшем в Москве пятью годами позже сборнике «Наказанный народ» эта тема применительно уже ко всем немцам в СССР была выражена более ярко и являлась доминирующей. И, хотя заявленная тема конференции, по материалам которой был подготовлен сборник, содержала словосочетание «в контексте советской национальной политики», в большинстве материалов сборника этот контекст практически отсутствует. Поэтому эту, безусловно, этапную публикацию мы относим к четвёртой группе в историографии темы.

Четвёртая группа исторической литературы наиболее обширна и состоит из тысяч работ об истории политических репрессий в СССР и УССР⁶. Во многих из них содержатся разнообразные данные и о репрессиях по этническому принципу. Проблема рассматривается в широком хронологическом диапазоне — от 1917 до 1991 г. Применительно к Украине это делается от начала 1918 г. — от первого вторжения на территорию Украинской Народной Республики российских большевистских войск и первых проявлений красного террора в Киеве ещё до официального его объявления в Советской России.

Характерной чертой большинства работ украинских и многих зарубежных авторов является широкое использование недоступных ранее архивов Компартии Украины и Комитета госбезопасности УССР. Начало научной разработки последних историками и специалистами других профилей (литературоведами, юристами) ознаменовалось появлением уже в 1991–1993 гг. первых книг⁷, базировавшихся на документах бывшего 10-го (архивно-учётного) отде-

⁵ См.: Німці в Україні: 20-ті — 30-ті рр. XX ст.: Збірник документів державних архівів України / НАН України: Ін-т національних відносин і політології, Ін-т історії України; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України; упорядники: Л. В. Яковлева, Б. В. Чирко, С. П. Пишко. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. — 244 с.

⁶ См.: Політичні репресії в Україні (1917–1980-ті рр.): Бібліографічний покажчик / НАН України; Головна редкол. «Реабілітовані історією», Відділ по розробці архівів ВУНК–ДПУ–НКВС–КДБ; Упоряд.: С. Калитко, Р. Подкур, О. Рубльов, Л. Шевченко; Автори вступ. статей: С. Білокінь, Р. Подкур, О. Рубльов. — К. — Житомир: Полісся, 2007. — 456 с.; Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Міністерство культури і туризму України; Національна парламентська бібліотека України; Автори–упорядники Є. К. Бабич, В. В. Патока; Автор вступ. статті С. І. Білокінь. — К.: Смолоскип, 2007. — 519 с.; Політичні репресії радянської доби в Україні: Науково-допоміжний бібліографічний покажчик / М-во культури і туризму України: Державна історична б-ка України; Упорядники: Т. Приліпко, О. Марченко, З. Мусіна. — К.: Арістей, 2008. — 684 с.

⁷ См.: З порогу смерті... Письменники України — жертви сталінських репресій / Упоряд. О. Мусієнко. — К.: Рад. письменник, 1991. — Вип. I. — 494 с.; Репресоване краєзнавство: 20–30-ті роки / АН України. Ін-т історії України; Всеукр. спілка краєзнавців; Мін-во культури України; Редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. — К.: Рідний край, 1991. — 492 с.; Реабілітовані історією / АН України. Ін-т історії України; та ін.; Редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.) та ін. — К.; Полтава: Рідний край, 1992. — 401 с.; Жертвы репрессий / Ин-т государства и права

ла КГБ УССР, унаследованных в 1994 г. Отраслевым государственным архивом Службы безопасности Украины.

Создание этого архива и организация его деятельности в государственном правовом поле, регулировавшем и архивную сферу, положили начало «архивной революции» в Украине. Несмотря на то, что она растянулась по времени и была больше похожа на эволюцию, приобретя черты революции лишь в 2009–2014 гг., она способствовала введению в научный оборот колоссального количества документальной информации о политике государственного террора и истории политических репрессий в УССР. Это позволило сравнительно быстро приступить и к созданию комплексных обобщающих работ, в которых появились упоминания о массовых, в том числе и национальных, операциях НКВД 1937–1938 гг.⁸

В России наблюдалась обратная картина. Резвое начало «архивной революции» в 1990-е гг., достигнув своего пика к 2004 г., позднее постепенно сошло на нет, практически сделав невозможным доступ исследователей к архивам НКВД, находящимся в ведении современной российской спецслужбы. Тем не менее, уже освоенный информационно-документальный массив и продолжавшиеся в 2000-е годы публикации документов из других архивов, прежде всего Государственного архива Российской Федерации, совершили революцию в историческом познании проблемы государственного террора и политических репрессий в СССР.

В Украине важным обстоятельством являлось то, что Служба безопасности Украины стала соисполнителем программы по изданию научно-документальной серии книг «Реабилитированные историей». В рамках этой программы вышло 104 книги, являющиеся составными частями региональных томов серии. На основе изучения тысяч архивных уголовных дел репрессированных и других исторических источников члены Главной редколлегии и региональных научно-редакционных групп опубликовали многочисленные документы, биографические и статистические данные, позволяющие увидеть «Большой террор» в УССР во всех его измерениях.

Материалы о репрессиях против немецкого национального меньшинства присутствуют практически в каждой книге, но лишь в некоторых структурно выделены как отдельные сюжеты.

им. В. М. Корецкого АН Украины; Союз юристов Украины; Ответ. ред. Ю. С. Шемшученко; Авторы: Ю. С. Шемшученко, А. Н. Мироненко и др. — К.: Юринформ, 1993. — 280 с.

⁸ См.: Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст.: Історичні нариси / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. В. А. Смолій; Автори: Д. В. Архірейський, О. Г. Бажан, С. І. Білокінь, С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.), В. В. Ченцов, Ю. І. Шаповал та ін. — К.: Наукова думка, 2002. — 952 с. В этой коллективной монографии, в текстах двух разных авторов, имеются упоминание о массовых операциях НКВД, в том числе и по этническому принципу, и краткое описание «кулацкой операции». (См.: Там же. — С. 465, 529–531).

В 1990-х годах украинские историки обращали главное внимание на изучение и публикацию документов из групповых уголовных дел, сфабрикованных органами ГПУ УССР и носивших знаковый характер в истории Украины — дела «Спилки вызволення України» («Спілки визволення України») (1929–1930 гг.), «Украинского национального центра» (1930–1932 гг.), «Украинской военной организации» (1932–1933 гг.) и др., а также о репрессиях органов НКВД против представителей науки, культуры, церкви, военнослужащих Красной армии. Особенно широкое распространение получила публикация документов из архивных уголовных дел реабилитированных жертв репрессий⁹. Другие виды архивных документов публиковались значительно реже¹⁰.

В 2000-х годах изучение проблемы политических репрессий стало всеохватывающим и включало в себя публикацию различных видов архивных документов, раскрывающих большинство направлений репрессий. В частности, следует отметить научно-документальную публикацию о системных репрессиях против римско-католической церкви в УССР в 1920-х — 1930-х гг.¹¹ Несмотря на журнальный формат, эта публикация и поныне представляет собой один из самых удачных вариантов репрезентативной выборки по теме наиболее информативных документов ОГА СБУ по теме, органично дополненной документами из других государственных архивов Украины.

Значение данной публикации для нас заключается в том, что репрессии против римско-католического духовенства и клира в сочетании с усилением репрессивного давления органов ГПУ–НКВД на немцев-меннонитов и лютеранский пасторат в 1930-е годы подорвали одну из фундаментальных основ образа жизни украинских поляков и немцев — католиков, меннонитов и лютеран. В комплексе с другими «социалистическими преобразованиями» это создало неблагоприятные условия для дальнейшего существования этих религиозно-этнических общностей.

В ходе широкомасштабных публикаций научных работ историков из разных стран и архивных документов в России¹² сначала происходила эволюция, а затем произошла, как было отмечено выше, революция во взглядах историков и на проблему государственного террора в СССР в целом, и на сущность

⁹ В связи с этим в 1998 г. в Киеве состоялась научно-практическая конференция «Архивно-следственные дела репрессированных: научно-методические аспекты использования», по результатам которой был издан соответствующий сборник научных работ.

¹⁰ См.: Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні. Особи, факти, документи. — К.: Абрис, 1997. — 608 с., а также другие публикации этих авторов.

¹¹ Влада і Костьол в радянській Україні, 1919–1937 рр.: Римо-католицька церква під репресивним тиском тоталітаризму: Документи / Передмова, упорядкув., додатки, покажчики Н. С. Рубльової // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — 2003. — № 2 (21). — С. 3–507.

¹² В рамках одной только серии «История сталинизма» были изданы десятки книг различных специалистов по советской истории. О некоторых из этих книг мы упомянем, но о большинстве не сможем физически.

«Большого террора»¹³. В частности, не осталось камня на камне от тезиса о некоей «стихийности» и «неконтролируемости» «Большого террора». В связи с этим отметим выводы, к которым пришёл французский историк Николя Верт во введении к документальному семитомному изданию «История сталинского Гулага».

Перед этим обратим внимание на то, что в первом томе данного издания «Массовые репрессии в СССР» раздел, посвящённый «Большому террору», открывается оперативным приказом НКВД СССР № 00439 «Об операции по репрессированию германских подданных, подозреваемых в шпионаже против СССР» от 25 июля 1937 г., с которого, условно говоря, и началась немецкая операция¹⁴. Однако в подразделе «Механизм осуществления “массовых операций”» нет ни одного документа, касающегося проведения немецкой операции в УССР, и имеется лишь один, относящийся к другому региону СССР¹⁵. Тем не менее, соображения, высказанные Н. Вертом в связи с публикацией этих и других документов, представляют интерес.

Он написал, что из секретных постановлений Политбюро ЦК ВКП(б) о репрессиях против тех или иных категорий «врагов», оперативных приказов НКВД СССР и переписки Политбюро с региональными комитетами партии и управлениями НКВД об утверждении дополнительных лимитов по «кулацкой операции» «ясно следует, что массовые репрессии, проводимые в 1937–1938 гг., были в большинстве своём тщательно спланированными и централизованными акциями, обсуждёнными на самом высоком уровне Сталиным и Ежовым»¹⁶.

Вторая мысль, высказанная Н. Вертом и подхваченная историками, звучит так: «...Следует проводить различие между широкомасштабными, террористическими операциями, с которых начались массовые аресты и расстрелы 1937–1938 гг., от волны репрессий, обрушившихся на элиту политических, экономических, военных и интеллектуальных кадров страны. Хотя обе волны репрессий проводились параллельно, сама процедура отличалась коренным

¹³ Наряду с революционными изменениями в развитии исторической науки происходили и обратные явления. Появилось целое историко-идеологическое течение «контрреволюционного» характера, в основе которого — стремление оправдать сталинизм, персонально И. Сталина, «Большой террор» и многое другое из теории и практики большевизма. Мы не останавливаемся на такого рода публикациях, поскольку они могут быть предметом теоретических дискуссий, но, отметим, что большинство специалистов даже не считает целесообразным вступать в них.

¹⁴ История сталинского Гулага. Конец 1920-х — первая половина 1950-х годов: Собр. док. в 7-ми т. — М.: РОССПЭН, 2004. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 267–268. Текст приказа неоднократно публиковался и ранее. См., например: Бутовский полигон, 1937–1938 гг. — М., 1997. — С. 348.

¹⁵ См.: Докладная записка УНКВД Свердловской области в НКВД СССР об окончании операции по антисоветским элементам, харбинцам, немцам и др. 11 декабря 1937 г. // История сталинского Гулага. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 298–299.

¹⁶ Верт Н. Введение // История сталинского Гулага. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 71.

образом и преследовала различные политические цели». Из его пояснений следует, что во втором случае речь шла о замене элиты, а массовые операции «можно рассматривать как итог длинной вереницы кампаний и полицейских мер, направленных в течение ряда лет против не чётко обозначенного контингента “социально-вредных элементов”»¹⁷.

И хотя не ясно, отнёс ли Н. Верт контингенты национальных операций к «социально-вредным» или «социально-опасным элементам», вся предыдущая история репрессий против немцев и других национальных меньшинств в УССР свидетельствует, что «Большой террор» был их логическим продолжением с повышением степени государственного насилия.

Из дальнейших рассуждений Н. Верта видно, что вслед за другими исследователями¹⁸ он считает, что национальные меньшинства в глазах И. Сталина выглядели как потенциальная «пятая колонна»¹⁹. Сталин, мол, начал применять термин в отношении высших должностных лиц, а затем его экстраполировали и на рядовых граждан: «Репрессии по национальному признаку были напрямую связаны с навязчивой идеей существования “пятой колонны”, пополняющей свои ряды представителями различных диаспор»²⁰.

Конечно, можно задаться вопросом, а как же тогда трактовать упомянутые Н. Вертом депортации польского и немецкого населения из Украины в 1935–1936 гг. в сочетании с другими одновременными репрессивными акциями режима против поляков, немцев и представителей других национальностей, которые имели место ещё до начала испанских событий? Или всё дело в терминологии, просто позднее появилось удобное определение — «пятая колонна»?

Тогда следует учитывать, что А. Гитлеру в 1937–1938 гг. было не по плечу потягаться с СССР в Центральной и Восточной Европе, даже во время захвата нацистами Чехословакии, о чём и он, и И. Сталин хорошо знали. В том историческом контексте версия об очистке советского ближайшего тыла от «неблагонадёжного элемента» в случае наступательных действий Красной армии на западном стратегическом направлении выглядела бы куда более правдоподобно. Но на сегодня у историков, кроме исследований Виктора Суворова и опубликованных некоторых архивных документов, нет данных, стопроцентно подтверждающих и эту версию.

¹⁷ Там же. — С. 72.

¹⁸ См.: Хлевнюк О.В. Политбюро. Механизмы политической власти в 1930-е годы. — М.: РОС-СПЭН, 1996. — С. 197–198; Петров Н.В., Рогинский А.Б. «Польская операция» НКВД 1937–1938 гг. // Репрессии против поляков и польских граждан / Ред. коллегия: А. Ю. Даниэль, Н. Г. Охотин, А. Б. Рогинский (председ.) и др.; Сост. А. Э. Гурьянов. — М.: Звенья, 1997. — (Исторические сборники «Мемориала»). — Вып. 1. — 256 с.) — С. 32.

¹⁹ Образ, навеянный событиями Гражданской войны в Испании в 1936–1939 гг., ставший названием пьесы Э. Хемингуэя, написанной в 1937 г. в Мадриде, о работе республиканской контрразведки.

²⁰ Верт Н. Введение // История сталинского ГУЛАГа. — С. 73.

Далее, какой «легион» «пятой колонны» могли составить жертвы греческой операции — потомки греков, которые жили в Северном Причерноморье со времён античности? А македонцы? О какой угрозе войны можно говорить в случае с проведением чешской операции, пусть и не такой масштабной как польская, румынская, немецкая и греческая? Ведь СССР был официальным союзником Чехословакии. Возможно, прямые ответы на эти вопросы можно получить из первоисточников, доступа к большинству из которых у историков нет и поныне.

Надо полагать, что версия о «пятой колонне» появилась в работах историков из документальной повести советского писателя Феликса Чуева «Сто сорок бесед с Молотовым». В его изложении В. Молотов утверждал: «Мы обязаны 37-му году тем, что у нас во время войны не было пятой колонны». При этом Молотов имел в виду, прежде всего, руководящие кадры — ту самую «элиту»²¹.

Процитировав выдержки из этой книги, российский историк Олег Хлевнюк предположил, что «Молотов воспроизводил логику рассуждений Сталина». Как квалифицированный архивист, знающий цену историческим источникам, Хлевнюк в достаточно осторожной форме пояснил: «Во всяком случае, рассуждения Молотова близки, например, заявлениям Сталина на февральско-мартовском пленуме [ЦК ВКП(б) 1937 г.]». В подтверждение этого он привёл характерные цитаты, в которых, кстати, о национальных меньшинствах не было ни слова.

В своём выводе О. Хлевнюк постарался быть максимально корректным: «Говоря о ликвидации “пятой колонны” как основной цели террора 1937–1938 гг., следует, конечно, иметь в виду, что массовые репрессии одновременно (можно сказать, попутно) были средством решения многих других важнейших социальных и политических задач»²². Не имея зачастую под рукой надёжных исторических источников, историки до сих пор выясняют, так сказать, окольными путями, какими же могли быть эти задачи. Думается, что каждая публикация недоступных ранее документов, в том числе и наша, будет способствовать разгадке этих тайн «Большого террора».

Что же касается заявления В. Молотова, то оно выглядит беспомощной попыткой оправдать себя и своего патрона. Что значит «у нас во время войны не было пятой колонны»? А почти миллион этнических русских, сражавшихся на стороне нацистов в составе Русской освободительной армии, казачьих и других формирований? А сотни тысяч военных и гражданских коллаборационистов практически всех европейских национальностей СССР? Не случайно же в анкетных данных послевоенного времени появилась графа о пребывании на оккупированной территории. Поэтому привязка операций против националь-

²¹ Чуев Ф. Сто сорок бесед с Молотовым: Из дневника Ф. Чуева. — М.: Терра, 1991. — С. 390, 391.

²² Хлевнюк О.В. Политбюро. Механизмы политической власти в 1930-е годы. — С. 197–198.

ных меньшинств к нарастающей угрозе войны в 1937–1938 гг. выглядит поверхностной.

И, напротив, сложно что-либо возразить на следующее утверждение Н. Верта: «Репрессии по национальному признаку указывали на то, что образ врага менялся и в последующие годы, явно приобретая “этнические черты”». Но, опять же, по его мнению, «эти изменения были связаны с новой формой восприятия “опасности извне”»²³, т.е. были обусловлены сугубо внешними факторами. Этому пояснению противоречит всё последующее описание автором репрессий против местного населения в захваченных СССР восточных регионах Польши, ставших западными областями Белоруссии и Украины, в странах Балтии и других регионах. Весь апробированный ранее сталинский репрессивный набор был повторен до деталей на новых территориях, разве что нигде не успели искусственно организовать голод.

Обратил внимание французский историк и на то, что «репрессии по национальному признаку отличались от операции против кулачества по своей организации и преследуемым целям. По “национальным операциям”, например, не предусматривались заранее особые квоты, а давались только весьма приблизительные указания по поводу категорий лиц, подлежащих аресту». Остаётся только сожалеть, что, развивая дальше эту мысль, учёный не указал на цели, которые преследовал сталинский режим. Возможно, ему просто нечего было добавить к сказанному ранее об угрозе войны.

Он привёл также некоторые данные о репрессиях против поляков и немцев, сославшись на известные статьи исследователей из московского Общества «Мемориал», которые, как он выразился, «были допущены к архивам НКВД». Н. Верт акцентировал внимание на удельном весе репрессированных лиц ко всему польскому и немецкому населению в СССР. По его словам, «в 1937–1938 гг. было репрессировано около одной пятой от общего числа советских граждан польского происхождения»²⁴. При этом под репрессированными он, видимо, имел ввиду арестованных. В отношении же советских граждан немецкого происхождения «число репрессированных среди них значительно меньше — 5%»²⁵. Констатацией этих фактов учёный и ограничился.

Завершил же сюжет о национальных операциях Н. Верт в несколько ослабительном наклонении: «Количество арестованных по “национальным операциям” было столь велико, что были созданы и действовали с середины сентября по середину ноября 1938 г. “спецтройки”, которые должны были в двухме-

²³ Верт Н. Введение // История сталинского Гулага. — С. 73.

²⁴ Там же. — С. 74. Автор, ссылаясь на данные переписи 1937 г., написал о проживавших в СССР 656 тыс. советских граждан польского происхождения. А, в статье Н. В. Петрова и А. Б. Рогинского сказано, что по данным переписи 1937 г., в СССР проживало 636 220 поляков. (См.: Петров Н.В., Рогинский А.Б. «Польская операция» НКВД 1937–1938 гг. — С. 25).

²⁵ Верт Н. Введение // История сталинского Гулага. — С. 74.

сячный срок рассмотреть все дела арестованных этой категории»²⁶. У читателя закономерно возникал вопрос: «Успели завершить?». Но источниковая база, имевшаяся на тот момент в распоряжении того или иного историка, не всегда позволяла давать исчерпывающие ответы на возникавшие вопросы.

Мы так подробно остановились на одном издании только для того, чтобы показать, сколько подводных камней имеется в таком, казалось бы, заурядном деле, как публикация сборников документов.

Заметным явлением в европейской историографии стало появление специальных исследований, посвящённых самой массовой репрессивной операции НКВД во время «Большого террора» — так называемой кулацкой операции. Библиография этих работ уже довольно обширна и требует отдельного описания, поэтому мы выделим лишь один аспект.

Он заключается в том, что среди европейских учёных наибольший интерес к этой операции проявили немецкие исследователи Марк Юнге и Рольф Биннер. Название их совместной книги, опубликованной в 2003 г., подчёркивало центральное место «кулацкой операции» в системе репрессий 1937–1938 гг. — «Как террор стал «Большим»²⁷. Тема настолько захватила их, что они инициировали её изучение в рамках российско-украинско-немецкого проекта «Сталинизм в советской провинции 1937–1938. Массовая операция на основе приказа № 00447». Привлекая к участию в проекте всё большее количество историков из России и Украины, они (но уже без преждевременно ушедшего из жизни Р. Биннера) завершили свою многолетнюю работу изданием книг, почти целиком базирующихся на документах ОГА СБУ²⁸.

Определённым подведением предварительных итогов научной разработки проблематики «Большого террора» в украинской историографии стала Всеукраинская научная конференция «Политические репрессии в Украинской ССР

²⁶ Там же.

²⁷ Юнге М., Биннер Р. Как Террор стал «Большим»: Секретный приказ № 00447 и технология его исполнения. — М.: АИРО-XX, 2003. — 352 с.

²⁸ См.: Юнге М., Бордюгов Г., Биннер Р. Вертикаль большого террора: История операции по приказу НКВД № 00447. — М.: Новый Хронограф; АИРО-XXI, 2008. — 784 с.; Сталинизм в советской провинции: 1937–1938 гг. Массовая операция на основе приказа № 00447 / Сост.: М. Юнге, Р. Биннер. — М.: РОССПЭН; Германский исторический ин-т в Москве, 2009. — 927 с.; Binner R., Bonwetsch B., Junge M. Massenmord und Lagerhaft: Die andere Geschichte des Grossen Terrors. — Berlin: Akademie Verlag, 2009. — 821 p. — (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts Moskau); Binner R., Bonwetsch B., Junge M. Stalinismus in der sowjetischen Provinz 1937–1938. Die Massenaktion aufgrund des operativen Befehls № 00447. — Berlin: Akademie Verlag GmbH, 2010; «Через трупы врага на благо народа». «Кулацкая операция» в Украинской ССР 1937–1941 гг. / Сост.: М. Юнге, С. А. Кокин, Р. Биннер, О. А. Довбня и др.; Под общей ред. О. А. Довбни, Л. С. Макаровой. — М.: РОССПЭН, Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», Германский исторический ин-т в Москве, 2010. — Т. 1. — 743 с.; Т. 2. — 711 с. — (История сталинизма); Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр. / Упоряд.: С. Кокин, М. Юнге. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. — Ч. 1. — 614 с.; Ч. 2. — 598 с.

1937–1938 гг.: исследовательские рефлексии и интерпретации», состоявшаяся в 2012 г. Опубликованные материалы этой конференции свидетельствуют не только о достигнутых успехах, но и о наличии большого количества недостаточно исследованных тем истории государственного террора, его социальных, этнических и региональных особенностей, а также проблем источниковедческого плана²⁹.

Известный украинский историк и источниковед Георгий Папакин, проанализировав немногочисленную имеющуюся специальную литературу, указал на наличие большого количества документальных публикаций из архивного наследия советских репрессивно-карательных органов и на тот парадоксальный факт, что «теоретическая обработка содержательного состава такого значительного источникового массива отстаёт от темпа их обнаружения»³⁰.

Действительно, в определённой мере имеет место погоня историков за фактическим материалом, стремление сделать достоянием общественности максимальное количество архивных документов, т.е. делаются как бы заготовки архивно-документальной информации впрок, накопление своеобразных залежей этой информации. Выглядит так, что период её первичного накопления ещё не закончился, а время структурной систематизации этих залежей по видам «полезных ископаемых» и их «физико-химических свойств» как бы ещё не наступило. Совершенно ясно, что тут есть над чем работать специалистам-источниковедам.

Одну из подгрупп в четвёртой группе исторической литературы об истории политических репрессий образуют издания, посвящённые национальным операциям НКВД в годы «Большого террора». Среди них наибольшее количество приходится на публикации о польской операции. Эта тема достаточно глубоко изучена и в Украине, и в Польше, и в России. В 2010 г. в рамках многолетнего польско-украинского научно-издательского проекта издан довольно внушительный корпус документов ОГА СБУ об организации, ходе проведения и результатах польской операции НКВД в УССР³¹. Опыт подготовки издания показал продуктивность двустороннего подхода к такого рода темам и послу-

²⁹ См.: Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР. Матеріали всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 15 березня 2012 р. / Редколегія: В. А. Смолій, В. М. Литвин (співголови) та ін.; Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. — 456 с.

³⁰ Папакін Г. Джерела з історії «Великого терору»: проблеми класифікації // Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації. — С. 14.

³¹ Великий терор: польська операція 1937–1938 / Галузевий держ. архів СБ України; Інститут національної пам'яті — Комісія з розслідування злочинів проти польського народу; НАН України. Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень; редкол.: Є. Беднарек, В. В'ятрович, С. Кокін та ін. — Варшава — К., 2010. — Ч. 1. — 1037 с.; Ч. 2. — С. 1038–1983. — (Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. — Т. 8).

жил одним из стимулов к появлению и нашего проекта, посвящённого немецкой операции НКВД в Украине.

Ещё одной подгруппой в четвёртой группе являются исследования, посвящённые политическим репрессиям и административным притеснениям немцев. Эта подгруппа малочисленнее всех остальных. Общее представление о формировании этого течения в поздней советской, а затем ранней российской историографии дают статьи Тамары Черновой (Черновой-Дёке)³², в свою очередь об исторической литературе, вышедшей в независимой Украине, можно судить из библиографического указателя, подготовленного Татьяной Петровой³³. Во второй части последнего «Немцы Украины в советский период (1917–1991 гг.)» представлены работы исследователей из разных регионов Украины. Некоторые из этих работ стали библиографической редкостью и неизвестны даже многим специалистам в области истории политических репрессий³⁴.

Составитель указателя разделила литературу на несколько основных групп: 1) документально-справочные издания; 2) общие работы; 3) немцы Украины в годы конфликтов и компромиссов (разделённого на две подгруппы по хронологическому принципу: 1917–1920 гг. и 1920–1930-е гг.); 4) Вторая мировая (у составителя — Великая Отечественная) война и положение немецкого населения после войны.

Вторая подгруппа третьей группы (немцы Украины в 1920–1930-е гг.), в свою очередь, поделена ещё на шесть составляющих, одна из которых называется «Политические репрессии», а другая — «Национальная политика». Как видим, систематизирование литературы выполнено по смешанному принципу — по видам публикаций (выделены документально-справочные издания), по их содержанию, по хронологии описываемых авторами событий. Но и это деление выглядит достаточно условным. Так, одна из книг исследователя истории национальных меньшинств на Юге Украины Николая Шитюка включена в

³² См.: Чернова Т. Проблема политических репрессий в отношении немецкого населения в СССР (обзор отечественной историографии) // Наказанный народ. Репрессии против советских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведённой Немецким культурным центром им. Гёте в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 г. / Редактор-сост. Г. Л. Щербакова. — М.: Звенья, 1999. — 288 с. — С. 261–278; Чернова Т. Политические репрессии против немцев СССР: К историографии вопроса // Немцы Сибири: история и культура. Материалы Третьей международной научно-практической конференции, г. Омск, 26–28 мая 1999 г. — Омск, 2002. — С. 56–74.

³³ Петрова Т.Л. Библиография работ по истории немцев, изданных в Украине за годы независимости (1991–2012) / Науч. ред. А. Айсфельд. — Днепропетровск: Акцент ПП, 2015. — 272 с.

³⁴ В крупнейшем государственном библиотеках Украины отсутствует выпущенный очень маленьким тиражом сборник документов «Немцы Украины — жертвы сталинских репрессий. 1929–1955 гг.» (сост.: А. А. Дынгес, Ю. А. Дынгес. — Донецк: Апекс, 2002. — 129 с.). Поэ тому в работах многих украинских историков нет ссылок на это издание.

третью групу, а хронологія описуваних їм подій тягнеться вправо до початку 1950-х рр.³⁵

Возвращаясь к нашей классификации, среди составляющей четвертую группу исторической литературы следует отметить книгу Виктора Ченцова «Трагические судьбы»³⁶ и упомянутый сборник статей «Наказанный народ»³⁷. Названия этих изданий, вышедших практически одновременно в Москве, указывали на общий подход исследователей к рассмотрению истории советских немцев, прежде всего, как жертв деспотии. Большую научную ценность в обоих изданиях представляет использование авторами недоступных ранее архивных источников. Так, в книге В. Ченцова впервые в современной украинской историографии были комплексно представлены не только документы из бывшего партийного архива ЦК Компартии Украины (ныне — Центральный государственный архив общественных объединений Украины) и Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины, но и документы ОГА СБУ и Центрального архива Федеральной службы безопасности Российской Федерации³⁸.

Отдельная глава книги посвящена событиям «Большого террора»³⁹, который в изложении автора охватывал период от сентября 1936 г. до конца 1938 г. На то время это был достаточно нетрадиционный подход к периодизации «Большого террора», а впоследствии его применяли и другие историки⁴⁰. Автор акцентировал внимание на подготовке массовых операций в соответствии с приказами НКВД СССР от 30 июля, 1 августа и 20 сентября 1937 г. Фактически речь шла об организационной подготовке реализации приказа НКВД СССР № 00447 от 30 июля 1937 г. («кулацкая операция»), а затем и других репрессивных акций.

³⁵ См.: Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-ті — 50-ті роки ХХ століття. — К.: Тетра, 2000. — 533 с.

³⁶ Ченцов В.В. Трагические судьбы: Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — М.: Готика, 1998. — 208 с.

³⁷ Наказанный народ. Репрессии против российских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гёте в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Редактор-сост. Г. Л. Щербакова. — М.: Звенья, 1999. — 288 с.

³⁸ В работах исследователей название ведомственного архива ФСБ России звучит, в основном, аналогичным образом (см.: Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. — С. 72), но, иногда — и с добавлением слова «оперативный», что точнее отображает структуру и содержание его фондов (см.: Хаустов В. Репрессии против советских немцев до начала массовой операции 1937 г. // Наказанный народ. — С. 83). Но, видимо, для руководства ведомства предпочтительнее, чтобы название архива «в миру» употреблялось в сокращенном виде.

³⁹ См.: Ченцов В.В. Трагические судьбы: Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — С. 95–126. Речь идет о четвертой главе «Пик репрессий».

⁴⁰ См., например: Україна у добу «Великого терору»: 1936–1938 роки / Ред. колегія: Ю. Шаповал, Г. Куромія та ін.; Авт.-упоряд.: В. Золотарьов, Ю. Шаповал та ін. — К.: Либідь, 2009. — 544 с.

Новизна и сложность темы не позволили автору конкретизировать, какие именно организационные мероприятия относились к подготовке той или иной операции, а также избежать некоторых ошибок в описании внесудебных органов, специально создававшихся для проведения массовых операций — «троек» при наркоматах внутренних дел восьми союзных и всех автономных республик, краевых и областных управлениях НКВД, и так называемой «высшей двойки» (официальное название — Комиссия НКВД и Прокурора СССР).

Операции НКВД были неудачно названы как «массовые операции по выявлению “контр-революционного элемента”», хотя на профессиональном языке органов НКВД «выявление» относилось к агентурно-оперативной составляющей их деятельности. В контексте же массовых операций речь шла о «ликвидации», которая включала в себя: 1) проведение арестов тех категорий населения, которые были определены соответствующими приказами; 2) ускоренное упрощённое следствие по делам арестованных; 3) вынесение судебными органами приговоров и принятие специально созданными внесудебными органами решений об их наказании; 4) исполнение этих приговоров и решений. Следует подчеркнуть, что отмеченные нами погрешности были исправлены в последующих публикациях и самим автором, и другими исследователями.

В. Ченцов чётко обозначил несколько ключевых моментов в изучении темы политических репрессий против немецкого национального меньшинства. Он подчеркнул, что «репрессии в УССР проходили с акцентом на “националистический”, “фашистский” уклон»⁴¹. И если «националистами» могли быть и украинцы, и поляки, и немцы, и представители других национальностей (кроме, разумеется, русских), то под определение «фашист» попадали, в первую очередь, немцы.

Можем предположить, что на формирование образа немца как опаснейшего внутреннего и внешнего врага значительное влияние могла оказать и отмеченная В. Ченцовым сталинская официальная точка зрения, что «троцкизм — это вариант фашизма, а зиновьевизм — это вариант троцкизма», в результате чего «органы НКВД всюду увязывали троцкистов и фашистов, оппозиционеры в своём большинстве “становились” шпионами Германии»⁴².

Таким образом, И. Сталиным умозрительно была синтезирована некая адская горячая смесь, грозившая испепелить весь «социалистический новострой». Системообразующими молекулами этой смеси выступали немцы. Особенность оперативной обстановки в глазах сотрудников НКВД выглядела теперь так, что немцы маячили за спинами бывших рьяных революционеров-большевиков и «леваков» всех мастей, всех стран и народов, несмотря на абсурдность этого в тех исторических реалиях.

⁴¹ Ченцов В.В. Трагические судьбы... — С. 99.

⁴² Там же.

В. Ченцов впервые ввёл в научный оборот довольно обширный и разнообразный фактический материал о репрессиях против немцев в УССР во время «Большого террора», содержащийся в архивных документах НКВД. Он его структурировал, придерживаясь, в основном, хронологической последовательности. Но это не всегда получалось и привело к тому, что в сравнительно небольшом фрагменте текста (меньше, чем на одну страницу книги) есть глухие упоминания сначала о плановых арестах «по немецкой контрреволюции» в июне 1937 г., затем — «о начале проведения очередной операции по немцам» («в соответствии с приказом НКВД СССР от 25 июля 1937 года»), далее — об арестах «по немецкой линии» в Полтавской области, репрессиях против немцев в Кировоградской области и наконец, о результатах собственно «немецкой операции» в Донбассе без хронологической датировки данных по всем трём названным регионам⁴³.

Очевидно, в данном случае более продуктивным был бы проблемно-хронологический подход, тем более, что далее В. Ченцов продемонстрировал его на примере описания пика репрессий против немцев в одной из крупнейших областей Украины — Днепропетровской. Однако объективные обстоятельства (специфика ведомственной статистики НКВД) не позволили ему разграничить количественные показатели репрессий по различным периодам.

Так, он написал о том, что с июня 1937 г. по апрель 1938 г. УНКВД по Днепропетровской области репрессировало 21673 человека. В частности, было арестовано 4189 немцев. Таким был итог деятельности УНКВД в ходе проведения всех массовых операций и других репрессивных акций за 11 месяцев 1937–1938 гг.⁴⁴ В другом месте автор привёл следующие данные: «Всего за период с 1 октября 1936 года по 1 июля 1938 года из почти 30 тысяч репрессированных в Днепропетровской области на долю немцев пришлось 7857 человек»⁴⁵. Никак не комментируя в обоих случаях эти цифры применительно к немецкой операции, он привёл и данные, напрямую относящиеся к ней: «В первой половине 1938 года в области в ходе «немецкой операции» арестовали 2576 человек. Из них по национальному составу: немцев — 2413, австрийцев — 6, украинцев — 96, русских — 39, евреев — 8, других национальностей — 4 человека»⁴⁶.

Несмотря на невозможность стыковки этих данных из-за хронологического наложения друг на друга, они дают представление и о масштабах репрессий в Днепропетровской области, и о пропорциональном представительстве немцев среди жертв этих репрессий, и о представительстве других национальностей среди жертв немецкой операции. Развивая эту тему, В. Ченцов подчеркнул, что статистические данные, которые прилагались к отчётам областных управлений НКВД УССР, свидетельствовали, что «по численности людей од-

⁴³ Там же. — С. 104.

⁴⁴ Там же. — С. 108.

⁴⁵ Там же. — С. 113.

⁴⁶ Там же. — С. 109.

ной национальности, репрессированных в 1937–1938 годах, немцы занимали в ряде областей второе место после украинцев»⁴⁷. Разумеется, это относилось лишь к двум–трём областям УССР, где проживало наибольшее количество немецкого населения.

Описал В. Ченцов и некоторые технологические особенности проведения немецкой операции, делавшие её в Днепропетровской области по-настоящему массовой. Речь идёт о фабрикациях органами НКВД групповых дел о всевозможных «контрреволюционных организациях» — «диверсионно-вредительских», «террористических», «повстанческих», «шпионских резидентурах и группах», приправленных «националистическими», «правотроцкистской» и прочими окрасками.

Увязку сталинским руководством немцев с другими «злейшими врагами партии» В. Ченцов проиллюстрировал фактическим материалом об исполнении на местах приказа НКВД УССР от 15 августа 1937 г. об арестах «правотроцкистских шпионов», о разгроме «военно-фашистского подполья» в частях Красной армии и о других репрессивных акциях режима. В итоге он сделал следующее обобщение: «Немцы, как граждане СССР и жители Украины, неизбежно подвергались массовым репрессиям в ходе той или иной операции. Среди немецкого населения были приверженцы взглядов Л. Д. Троцкого и Г. Е. Зиновьева, просто высказывавшие оппозиционные взгляды. Немцы работали и служили в различных государственных организациях, были верующими, ранее состояли членами различных политических партий. Они были знакомыми и друзьями репрессированных, встречались с иностранцами, посещали немецкие представительства. Наконец, они были просто немцами по национальности, что само по себе служило достаточным поводом к преследованию»⁴⁸.

Среди украинских историков такое обобщение не вызвало каких-либо дискуссий. Наоборот, во многих работах дополнен набор «грехов» немцев: получали «гитлеровскую помощь» во время Голодомора в Украине 1932–1933 гг., делились этой помощью с земляками — представителями других национальностей, конечно же, с целью «вербовки и втягивания их в антисоветскую деятельность», мало поддавались советизации, иногда были восприимчивы к нацистской радиопропаганде, особенно, в части антисемитизма.

К ценным научным результатам книги В. Ченцова можно было бы отнести предпринятую им попытку типологизации немцев как «клиентов» НКВД. Однако, он выделил лишь две категории немцев, ставших объектами оперативного интереса и репрессий со стороны органов НКВД. К первой он отнёс граждан Германии. В СССР «работали тысячи специалистов из Германии на различных хозяйственных объектах. Для НКВД открывалась заманчивая перспек-

⁴⁷ Там же. — С. 113.

⁴⁸ Там же. — С. 115.

тива арестовать иноспециалистов и добиться от них признания в шпионской деятельности»⁴⁹. К этому остаётся только добавить, что данная категория людей была группой повышенного риска и стала первой целевой группой репрессий в ходе немецкой операции НКВД.

Во вторую группу автор включил уроженцев других стран, политэмигрантов, принявших гражданство СССР⁵⁰. Этим он и ограничился, хотя по его логике далее нужно было анализировать различные группы местных немцев — граждан СССР. Исходя из содержания книги, с некоторыми усилиями читатель может самостоятельно выделить ещё несколько групп риска среди немцев: людей, посещавших когда-либо консульства Германии («консульские связи», они имели высокие шансы быть обвинёнными в шпионаже); немцев, служивших в Красной армии; имевших «неблагополучную» социальную принадлежность в прошлом и т.д.⁵¹.

Частые упоминания о приписывавшемся немцам шпионаже вывели автора на характеристику основных видов обвинений, выдвигавшихся против них. Спектр этих обвинений был традиционным для большинства операций НКВД: «контрреволюционная фашистская агитация», «вредительство», «диверсионная деятельность», «террористические тенденции» и др.

Затронул В. Ченцов вопрос и о воссоздании и деятельности осенью 1938 г. «троек» при УНКВД⁵². При этом он, правда, не упомянул, что одной из главных задач созданных тогда «троек», получивших в делопроизводстве НКВД обозначение «особых», было завершение именно национальных операций НКВД, в том числе и немецкой. Но это умолчание с лихвой окупилось при описании автором содержания некоторых характерных архивных уголовных дел на немцев — жертв репрессий, в том числе и немецкой операции. При этом была отмечена не только вопиющая фальсификация материалов следствия, в частности, протоколов допросов арестованных, но и способ, при помощи которого это делалось.

Проведя источниковедческий анализ этих протоколов, В. Ченцов пришёл к выводу о существовании в органах НКВД «определённых трафаретов, подделок для следователей». «Если же учесть, — заключил автор, — что до ноября 1938 года в системе НКВД дела по так называемым государственным преступлениям вели не квалифицированные следователи, а весь состав управлений госбезопасности, и, принимая во внимание низкий уровень образования сотрудников, можно утверждать, что существовали штампы в оформлении документации»⁵³.

⁴⁹ Там же. — С. 115.

⁵⁰ Там же. — С. 117.

⁵¹ Там же. — С. 119–120, 122.

⁵² Там же. — С. 107–108.

⁵³ Там же. — С. 111.

Данную формулировку полностью подтверждают результаты исследований о кампании по борьбе с «нарушениями социалистической законности» в деятельности органов НКВД, которая началась в конце 1938 г. и привела к уголовному наказанию части «нарушителей» времён «Большого террора» («бериевская чистка органов НКВД»). В уголовных делах «нарушителей» имеется немало свидетельств о применении конвейерных методов ведения следствия и фабрикации сотрудниками НКВД следственных материалов именно на основе трафаретных заготовок, что и обеспечило поддержание высоких темпов репрессий и их размах в 1938 г.⁵⁴

Пренебрежение нормами Уголовно-процессуального кодекса УССР во время проведения массовых арестов и ведения псевдоследствия дополнялось сугубо формальным рассмотрением дел на обвиняемых внесудебными органами, что приводило к трагическим последствиям. В. Ченцов в качестве примера привёл решение «особой тройки» при УНКВД по Днепропетровской области от 22 сентября 1938 г. по групповому делу на 207 человек. По словам автора, «тройка» «приговорила к высшей мере наказания 201 немца, остальных осудила к 10 годам ИТЛ»⁵⁵.

Следует отметить, что здесь и в аналогичном случае с постановлением «двойки» от 27 марта 1938 г. в отношении Якова Эйфельда и ещё шести человек — немцев по национальности⁵⁶, были использованы не совсем уместные термины «приговорила» и «осудила», поскольку члены «троек» и «высшей двойки» никаких приговоров не выносили, это было прерогативой судебных органов (включая военные трибуналы и Военную коллегия Верховного суда СССР). Внесудебные органы принимали **решения** о мере наказания обвиняемых (а не подсудимых), что само по себе уже являлось нарушением закона. Но в делопроизводстве НКВД зачастую использовались упомянутые термины, что указывало на правовой нигилизм у сотрудников НКВД. Используя архивные документы органов НКВД, историки часто машинально повторяют и их терминологию.

В книге В. Ченцова была обозначена и проблема, как он выразился, «бесчеловечного отношения к родственникам арестованных». Это отношение включало в себя применение к ним репрессий; конфискацию имущества в случае осуждения члена семьи по первой категории (т.е. к расстрелу) с последующей социальной дискриминацией всех его родственников; длительное держание их в полном неведении в отношении судеб близких. Эта важная гуманитарная проблема не утратила своего значения и поныне. В научном же плане она,

⁵⁴ См.: Чекисты на скамье подсудимых. Сборник статей / Составители: М. Юнге, Л. Виола, Д. Россман. — М.: Пробел-2000, 2017. — 680 с.

⁵⁵ Ченцов В.В. Трагические судьбы: Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — С. 111.

⁵⁶ Там же. — С. 124.

на наш взгляд, выглядит как проблема непрямых жертв немецкой операции НКВД.

Таким образом, несмотря на очевидную научную ценность книги В. Ченцова, её недостатком всё-таки является некая размытость в изложении материала о немецкой операции, сюжеты о которой то появляются, то исчезают. Конечно, исходя из названия книги, это можно объяснить более широкой постановкой вопроса. Однако, видимо, главным фактором здесь являлся общий на тот момент подход историков к описанию событий «Большого террора» без достаточного его структурирования и выделения в нём именно массовых операций.

Такой подход был применён при подготовке сборника «Наказанный народ». Под рубрикой «Репрессии 1937 года» были помещены две статьи и обе были посвящены «немецкой» теме. Автор одной из них, российский историк Владимир Хаустов, опираясь на документы ЦОА ФСБ России, осветил деятельность органов ОГПУ–НКВД по репрессированию немцев в СССР до начала массовой операции 1937 г. При этом он начал с того, что традиционно для многих историков связал усиление недоверия к немцам (которых он называл без всякой территориальной или хронологической привязки то советскими, то российскими) с усилением влияния нацистов в Германии в 1932 г.

В подтверждение этого он кратко изложил содержание циркуляра ОГПУ «О борьбе с разведывательной и вредительско-диверсионной работой немецких фашистов против СССР» (июль 1932 г.). Но содержание циркуляра указывает на то, что причиной недовольства сталинского режима советскими немцами стало критическое и полностью адекватное восприятие ими ужасающей советской действительности, с которой они не хотели мириться⁵⁷. Дело было не в нацистах, ещё только претендовавших на власть в Германии, а во внутренних проблемах в СССР.

Как известно, эти проблемы приняли катастрофический характер не только в УССР, где свирепствовал Голодомор, но, и в других регионах СССР. В этой связи, несколько сдвинув хронологические рамки, В. Хаустов написал, что «в 1933–1934 гг., когда резко обострившееся социально-экономическое положение в стране привело к голоду в ряде регионов, резко возрос поток помощи советским немцам из-за рубежа...»⁵⁸. Речь шла об Украине, Северо-Кавказском крае и Республике немцев Поволжья.

Конечно, социально-экономическое положение обострилось не само по себе. В исторической литературе достаточно полно освещён данный вопрос. При разных подходах украинских и российских историков к трактовке действий сталинского режима в отношении Украины (местные немцы совершен-

⁵⁷ См.: Хаустов В. Репрессии против советских немцев до начала массовой операции 1937 г. // Наказанный народ. — С. 75–76.

⁵⁸ Там же. — С. 76.

но не случайно получили в 1934 г. основную часть иностранной помощи, поступившей в СССР), факт остаётся фактом — политика И. Сталина привела к миллионным жертвам. Так что и тут первопричиной всех бед была внутренняя политика, а иностранная помощь голодающим стала сильнейшим дополнительным раздражителем со всеми вытекавшими из этого последствиями. В. Хаустов сформулировал это так: «Советское руководство связь между немцами двух государств рассматривало как фактор, способствовавший усилению влияния Германии на немецкое население СССР, а помощь со стороны зарубежных немцев — как “фашистскую помощь”»⁵⁹.

Автор привёл интересный фактический материал о некоторых оперативных разработках органов НКВД по «немецкой линии» и их реализации в 1935–1936 гг., а завершил его изложение показательными статистическими данными. В 1935–1936 гг. по обвинению в шпионаже в пользу Германии органами НКВД СССР было арестовано 1315 человек, надо полагать, не только этнических немцев (в 1935 г. — 719, в 1936 г. — 596). В то же время по обвинению в шпионаже в пользу Польши было арестовано 3528 человек, а в пользу Японии — 2263. Для таких серьёзных обвинений разница была очень существенной. В том числе и поэтому В. Хаустов сделал вывод о том, что «репрессии в отношении советских немцев в период с 1932 г. по 1936 г. (до начала массовых операций) не носили характера особо жестоких и последовательных преследований в СССР этой категории населения. Социальные и политические мотивы, преваляровавшие в процессе различных разработок, проводимых НКВД СССР, распространялись на все категории населения СССР»⁶⁰.

Попробуем хотя бы поверхностно разобраться в значении приведённых цифр. Во-первых, в их свете меркнет версия об ощущении нарастающей угрозы войны между СССР и Германией. Во всяком случае, это ощущение не выглядит последовательно усиливавшимся с каждым годом на почве германского шпионажа. Во-вторых, аресты по обвинению в шпионаже сами по себе ещё мало что говорят. Их нужно суммировать с арестами по другим статьям обвинений. В-третьих, необходимо учитывать региональный аспект. Например, специфику УССР, где в это же время, в 1935–1936 гг., были осуществлены депортации польского и немецкого населения из приграничных районов. А это около 70 тыс. человек (из них 28 тыс. немцев) в одном только 1936 г. Они добавились к тысячам депортированных в 1929–1934 гг. крестьян, в том числе поляков и немцев — так называемых кулаков, «подкулачников» и осадников. Получается, что в УССР, наряду с титульной нацией — украинцами, поляки и немцы как раз и подвергались «особо жестоким и последовательным репрессиям». И никакие оперативные разработки по «социальным и политическим мотивам» не меняли этот факт. Но если говорить и о них, то органы НКВД

⁵⁹ Там же. — С. 77.

⁶⁰ Там же. — С. 83.

УССР и тут были в передовиках, сфабриковал дело «Национального союза немцев на Украине».

В этих региональных нюансах и заключаются своеобразные ловушки, в которые историки попадают, когда делают обобщения «в целом по СССР». История всегда конкретна в отношении времени, места, обстоятельств, действующих лиц и последствий их деятельности, а широкие обобщения часто носят чересчур условный характер и применительно к конкретным регионам не работают.

Как уже было сказано, историческая литература о репрессиях против немцев в широком временном диапазоне является сравнительно немногочисленной. Тем не менее, среди новейших достижений украинской историографии следует отметить недавно изданный сборник документов, относящийся именно к данной подгруппе обозначенной нами четвёртой группы исторической литературы.

Речь идёт о совместном украинско-немецком издании «Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.»⁶¹. Творческий замысел в рамках данного научно-издательского проекта вначале предусматривал включение документов, вошедших в указанный сборник, в публикуемое ныне издание. Но ход работ показал целесообразность выделения и публикации их отдельно как предваряющих массовую немецкую операцию НКВД в Украине. При этом проделанная украинским историком Александром Рублёвым тщательная работа позволяет нам не останавливаться на некоторых важных аспектах, связанных с предысторией немецкой операции. В полной мере сказанное относится и к состоянию изучения темы репрессий против немцев до разворота массовых операций НКВД в 1937 г., поскольку современное положение в украинской историографии в этом смысле в достаточной степени освещено во вступительной статье к уже опубликованному сборнику документов⁶².

Среди документальных публикаций, вышедших в России целыми сериями, отметим издания в рамках серии «Россия. XX век. Документы», основанной в 1997 г. Один из томов данной серии «Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД» посвящён интересующему нас периоду 1937–1938 гг.⁶³. В томе опубликовано 382 документа из фондов Архива Президента Российской Федерации (АПРФ), Российского государственного архива соци-

⁶¹ Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы / Отраслевой государственный архив Службы безопасности Украины, Ин-т истории Украины НАН Украины, Главная редколлегия научно-документальной серии книг «Реабилитированные историей», Отдел по разработке архивов ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ, Гёттингенский исследовательский центр (ФРГ). — К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. — 608 с.

⁶² См.: Рублёв А. Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг. — малоизвестная страница репрессий против немцев в УССР 1935–1937 гг. // Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы. — С. 11–23.

⁶³ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937–1938 / Под ред. А.Н. Яковлева;

ально-политической истории (РГАСПИ), Российского государственного архива новейшей истории (РГАНИ) и ЦА ФСБ России. По словам составителей сборника В. Хаустова и В. Наумова, часть документов была рассекречена для данного сборника. Это подчёркивает его эксклюзивность.

Содержание введения к сборнику сильно отличается от подхода одного из его составителей к характеристике периода, предшествующего «Большому террору», которую мы подвергли критике выше. Составители более сбалансировано подошли к описанию факторов, в результате действия которых к лету 1937 г. «сложилась крайне неблагоприятная международная и внутренняя обстановка». По их мнению, главным внешним фактором в Европе стало то, что «возрождалась германская военная мощь. Первое столкновение с Германией в Испании успеха Советскому Союзу не принесло, но фронт опасности с Запада был явно обозначен»⁶⁴. Возможно, в оценке событий в Испании это было небольшим забеганием вперёд, ведь преимущество сил генерала Ф. Франко над республиканцами стало явным лишь к концу 1937 г., а Германия тогда временно прекратила поставки оружия франкистам.

Главный внутренний фактор выглядел ещё более драматично: «Планы экономического развития постоянно срывались. Политика форсированной милитаризации привела к трагическим последствиям. Неурожай 1936 года — к голоду»⁶⁵. Примечательно, что проблема теперь рассматривается, прежде всего, как результат внутренней политики советского руководства. Составители не сделали ни одного упоминания об активизации деятельности иностранных разведывательных органов в СССР, в том числе германского шпионажа, что вполне было бы ожидаемо, учитывая тематику сборника документов.

Нет ни слова и о потенциальной «пятой колонне». Упоминания о ней встречаются лишь в комментариях к некоторым документам, в частности, применительно к крестьянам, сосланным из европейской части СССР на спецпоселение в Западно-Сибирский край⁶⁶; в комментариях к оперативному приказу НКВД СССР № 00485 от 11 августа 1937 г. о начале польской операции⁶⁷ и к спецсообщению Н. Ежова И. Сталину с приложением копии телеграммы начальника УНКВД по Свердловской области Д. Дмитриева о «немецкой» операции от 29 августа 1937 г.⁶⁸

Из сложившейся в 1937 г. ситуации советское руководство, по словам составителей, «разумного выхода не нашло. Ставка была вновь сделана на насилие в качестве механизма государственного управления». Главным мотивом

Сост.: В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М.: МФД, 2004. — 736 с. — (Россия. XX век. Документы).

⁶⁴ Хаустов В.Н., Наумов В.П. Введение // Там же. — С. 5.

⁶⁵ Там же.

⁶⁶ Там же. — С. 644.

⁶⁷ Там же. — С. 648.

⁶⁸ Там же. — С. 649.

они посчитали то, что «Сталин и его окружение уводили внимание народа от действительных виновников кризиса, то есть от себя»⁶⁹. Таким образом, мы вновь имеем трактовку массового террора 1937–1938 гг. как ситуативной реакции «вождя» и его окружения, но уже по другим соображениям — сохранения своего имиджа в глазах народа.

Содержание «Большого террора» составители охарактеризовали в определённой иерархии. На первое место поставили «кулацкую операцию», на второе — «направление в проведении репрессий, основанное на признаке национальной принадлежности советских граждан». Репрессии против «элиты» вообще не были выделены в отдельное направление, а были лишь глухо упомянуты как репрессии против её части — «руководящих работников партийных и советских органов».

Выход из «Большого террора» составителям виделся также как результат действия ряда внешнеполитических и внутривнутриполитических факторов. Усилилась международная изоляция СССР, интересы которого, например, при решении судьбы Чехословакии, ведущие страны (Великобритания, Франция, Германия и Италия) «уже полностью игнорировали». Думаем, вряд ли можно было ожидать какого-то другого их поведения в свете активного вмешательства СССР в гражданскую войну в Испании и готовности оказать «интернациональную помощь» другим европейским коммунистам, подчинявшимся Коминтерну.

Другим негативным фактором, по мнению составителей, стало обезглавливание важнейших внешнеполитических ведомств страны: наркомата иностранных дел, разведки, органов госбезопасности, наркомата обороны. Видимо, составители имели в виду и руководителей НКВД — жертв террора. Среди них были бывший нарком Генрих Ягода (арестован 28 марта 1937 г., расстрелян 15 марта 1938 г.) и бывший его первый заместитель Яков Агранов (арестован 20 июля 1937 г., расстрелян 1 августа 1938 г.).

Пострадали и бывшие руководители подразделения внешней разведки — начальник иностранного отдела (ИНО) ОГПУ при СНК СССР — ГУГБ НКВД СССР (с 1931 г.), переведённый 26 мая 1935 г. на должность первого заместителя начальника 4-го (разведывательного) управления Генерального штаба РККА Артур Артузов (арестован 13 мая 1937 г., расстрелян 21 августа 1937 г.); бывший его заместитель (1931–1935), а затем преемник (1935–1938) Абрам Слуцкий (убит коллегами 17 февраля 1938 г., посмертно объявлен «врагом народа»); врид начальника 7-го отдела (ИНО) ГУГБ НКВД в феврале–марте 1938 г. Сергей Шпигельглас (арестован осенью 1938 г., расстрелян 29 января 1941 г.); сменивший его начальник 5-го отдела (ИНО) 1-го управления НКВД СССР Зальман Пассов (арестован 22 октября 1938 г., расстрелян 15 февраля 1940 г.) и бывшие резиденты советской разведки в Германии (соответственно в 1931–

⁶⁹ Там же. — С. 5.

1934 и 1934–1937 гг.) Борис Берман (арестован 24 сентября 1938 г., расстрелян 22 февраля 1939 г.) и Борис Гордон (арестован 20 июня 1937 г., расстрелян 21 августа 1937 г.)⁷⁰.

Приведённый нами список далеко не полный. В комментарии к протоколу допроса Б. Бермана от 13–14 октября 1938 г. составители привели дополнительные данные о потерях среди нижнего руководящего звена внешней разведки: в течение 1937–1938 гг. в отделении ИНО, руководившем работой по Германии, были последовательно арестованы четыре начальника отделения, два заместителя начальника и семь помощников начальника отделения⁷¹.

В целом это были серьёзные кадровые потери, поскольку именно эти и некоторые другие люди многие годы создавали советскую агентурную сеть по всему миру, в том числе и в Германии. Тот же Б. Гордон привлёк к сотрудничеству Арвида Харнака, возглавившего впоследствии группу немцев — участников антинацистского движения Сопrotивления в Германии, вошедших в историю как часть советской агентурной сети в странах Европы под общим названием «Красная капелла».

Оценивать «утраты» среди высшего руководства НКВД можно двояко. Видимо, Г. Ягода и Я. Агранов были опытными профессионалами, в частности, в области внешней разведки, но они же были проводниками репрессивной политики И. Сталина, не имевшей под собой никаких реальных оснований. Более того, они, иногда угадывая желания «вождя», были главными поставщиками информации по линии НКВД о международном и внутреннем положении, сопровождавшей и инициировавшей новые репрессии. Однако их усилия, правда, лишь по разоблачению троцкистов, были оценены в резолюции февральско-мартовского пленума ЦК ВКП(б) 1937 г. как запоздавшие, по крайней мере, на четыре года⁷².

Составители сборника «Лубянка» пояснили негативные последствия обезглавливания разведки так: «В результате советское руководство не было своевременно и полно информировано о важнейших событиях мировой политики». В доказательство этого они привели слова З. Пассова о том, что в связи с отзывами из-за границы и последующими арестами резидентов советской разведки, в «период подготовки и осуществления захвата Австрии, Чехословакии иностранный отдел не имел из Германии ни одного агентурного сообщения, ни одной информации»⁷³.

Активная подготовка к аншлюсу Австрии со стороны Германии началась, как минимум, с ноября 1937 г. Следовательно, речь идёт о периоде недостаточ-

⁷⁰ См.: Петров Н.В., Скоркин К.В. Кто руководил НКВД, 1934–1941: Справочник / Общество «Мемориал», РГАСПИ, ГАРФ; Под ред. Н.Г. Охотина и А.Б. Рогинского. — М.: Звенья, 1999. — 504 с. — С. 82–83, 93–94, 107–108, 334–335, 383, 459 и др. открытые источники.

⁷¹ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. — С. 663.

⁷² Там же. — С. 109.

⁷³ Там же. — С. 7.

ной информированности советского руководства протяжённостью в один год. Если подвергнуть слова З. Пассова сомнению и допустить, что нужная информация всё-таки доходила до И. Сталина, то многочисленные свидетельства, в том числе и некоторые пометы Сталина на документах, представленных в сборнике, говорят о том, что с его стороны имел место глубочайший кризис доверия к этой информации, особенно к её зарубежным источникам. Видимо, с учётом этого обстоятельства и следует подходить к анализу документов, опубликованных в книге, о роли И. Сталина в организации и деятельности органов НКВД по немецкому направлению в 1937–1938 гг. Из 382-х документов напрямую относятся к немецкой тематике 37. В них затрагивается несколько основных тем.

Первая — репрессии против германских подданных, т.е. целевой группы приказа НКВД СССР № 00439. Однако все семь документов по данной теме относятся ещё к «доприказному» периоду. В одном из них (от 15 января 1937 г.) содержится «элегантное» предложение наркома иностранных дел СССР Максима Литвинова И. Сталину, свидетельствующее о прекрасном знании высшими советскими функционерами технологии принятия судебных решений: «Если расстреливать немцев не предполагается, то лучше было бы не приговаривать их к высшей мере с тем, чтобы их помиловать»⁷⁴. Главный дипломат не хотел внешнеполитических осложнений в период между вынесением смертных приговоров и официальным помилованием осуждённых. Этому же вопросу (расстрелам немцев — германских подданных) посвящено ещё несколько документов. Есть также документ от 13 марта 1937 г., иллюстрирующий процесс «выдавливания» из СССР проживавших в нём иностранцев, в том числе немцев, на примере Западно-Сибирского края⁷⁵.

Вторая тема, которая затрагивается в документах, — это «вредительская» деятельность германской разведки в Западно-Сибирском крае и возможная «диверсионная» при помощи ворон в Ленинградской области⁷⁶. Сюда же можно отнести «руководство» германскими разведывательными органами «фашистскими организациями» в Восточно-Сибирской области, в Ленинграде, Западно-Сибирском крае, Украине и на Урале⁷⁷.

Третья тема условно делится на две части. Первая — это «германский шпионаж» в широком политическом смысле, в союзе с троцкистами и «правыми» оппозиционерами. Эта тема звучала в речи И. Сталина на расширенном заседании Военного совета при Наркомате обороны СССР 2 июня 1937 г. Её усиленно разрабатывали в протоколах допросов видных советских функционеров Льва Карахана, Якова Яковлева (Эпштейна), Прокопия Зубарева, упомянутого выше Бориса Бермана⁷⁸.

⁷⁴ Там же. — С. 40.

⁷⁵ Там же. — 116.

⁷⁶ Там же. — С. 92–94, 251.

⁷⁷ Там же. — С. 186–188, 227–229, 404–414.

⁷⁸ Там же. — С. 202–209, 222–225, 387–395, 418–420, 564–568.

Вторая часть — германский шпионаж в различных регионах СССР в более «заземлённом» варианте, но с интересными подробностями, например, об использовании в «шпионаже» в Горьковской области бывших российских военнопленных периода Первой мировой войны, которых в области насчитывалось более 2,5 тыс. человек⁷⁹. Кстати, по данным Н. Ежова, в УССР их проживало около 2,5 млн.⁸⁰ Особый интерес для нас представляет документ от 27 марта 1938 г. о сотрудниках консульства Германии в Киеве⁸¹.

К четвёртой теме можно отнести документ от 2 августа 1937 г. о ходе репрессий и подготовке к проведению массовых операций в Республике немцев Поволжья и документ от 8 сентября 1937 г. о вскрытии различных немецких «шпионско-диверсионных групп», «церковно-сектантского подполья», «повстанческих организаций» в начальный период «кулацкой» операции⁸².

Пятая тема — основная с точки зрения нашего издания. Она касается подготовки и проведения немецкой операции. Открывает её постановление Политбюро ЦК ВКП(б) от 20 июля 1937 г. о немедленном издании приказа НКВД об аресте всех немцев, работающих на оборонных заводах⁸³. В комментарии к нему приводится текст рукописного указания Сталина, ранее опубликованный в статье Н. Охотина и А. Рогинского (на ней мы остановимся ниже), но без ссылки составителей на данную статью, а с указанием несколько иных архивных поисковых данных (у Н. Охотина и А. Рогинского номер архивного дела обозначен 254а, а у составителей сборника — 255а при совпадении всех остальных данных)⁸⁴. Далее в хронологической последовательности идёт записка Н. Ежова И. Сталину от 27 июля 1937 г. с приложением копии приказа № 00439⁸⁵.

Следующий документ характеризует немаловажное обстоятельство прерывания немецкой операции в массовую — инициативу активистов террора из числа руководителей региональных органов НКВД. Одним из самых рьяных таких активистов был начальник УНКВД по Свердловской области Дмитрий Дмитриев (арестован 28 июня 1938 г., расстрелян 7 марта 1939 г.). 29 августа 1937 г. Н. Ежов направил И. Сталину копию телеграммы Д. Дмитриева о ходе следствия по «немецкому делу». От прочитанного у «вождя» волосы могли стать дыбом. Д. Дмитриев писал:

«Германская разведка привлекла к своей деятельности директора завода № 98 Малышева, директора Молотовского оружейного завода Премудрова, директора Верхисетского завода Колгуликина, директора военного заво-

⁷⁹ Там же. — С. 361–362, 461–462, 490–496.

⁸⁰ Там же. — С. 657.

⁸¹ Там же. — С. 505–506.

⁸² Там же. — С. 297, 337–343.

⁸³ Там же. — С. 250–251.

⁸⁴ Там же. — С. 647.

⁸⁵ Там же. — С. 270–272.

да № 10 Петрашко, директора Березниковского химкомбината Пучкова и его заместителя Рыцлина, начальника железной дороги имени Кагановича Шахгильдяна, секретаря Молотовского горкома Высочиненко, председателя Молотовского горсовета Федоренко, ряд других руководящих лиц. Широко организован шпионаж на военных заводах № 98, 10, 172, 19 и других. Немцы получали сведения о характере производства, о размере производства, номенклатуре производства и прочие сведения. Одновременно была организована крупная диверсионная организация на Уралмашзаводе, Березниковском, Соликамском комбинатах, на заводе № 10 и других предприятиях. [...] Достоверно установлено: директор Уралмашзавода Владимиров, до этого разоблаченный нами как участник контрреволюционной организации правых, является германским разведчиком».

Характерно, что И. Сталин несколько не усомнился в достоверности этой информации. Видимо, она вполне соответствовала его ожиданиям. У него вызвало недоумение другое, и он на документе написал: «Т. Ежову. Кто же из названных лиц арестован, кто не арестован — из сообщения Дмитриева невозможно понять. Владимирова надо арестовать. Ст[алин]»⁸⁶.

Использование в телеграмме Д. Дмитриева слов «широко» и «крупная» в отношении «шпионажа» и «диверсионной организации» имели трагические последствия для нескольких тысяч людей в области. В комментариях к документам составители указали, что Н. Ежов в телеграмме Д. Дмитриеву от 5 ноября 1937 г. «конкретизировал механизм репрессирования советских немцев», «разрешив ему арестованных в порядке приказа НКВД № 00439 “репрессировать в порядке приказа № 00486”⁸⁷», то есть резко расширил масштаб операции»⁸⁸. Однако, как отмечалось в другом комментарии, спустя некоторое время действия Д. Дмитриева «в центральном аппарате вызывали негативную реакцию». Первый заместитель наркома внутренних дел СССР Михаил Фриновский (арестован 6 апреля 1939 г., расстрелян 8 февраля 1940 г.) в шифр-телеграмме Д. Дмитриеву от 21 марта 1938 г. с явным неудовольствием указал последнему, что в ходе немецкой операции УНКВД арестовало 4142 человека, а немцев из них было только 390⁸⁹.

Это было побочным эффектом общей тенденции «подхлестывания» репрессий. О «подхлестывании» немецкой операции высшим руководством страны свидетельствует постановление Политбюро ЦК ВКП(б) «О кадрах оборонной промышленности» от 23 марта 1938 г. В нём признавалось «ненормальным, что на предприятиях, в главных управлениях и центральном аппарате Наркомата Оборонной Промышленности работает большое количество

⁸⁶ Там же. — С. 331–332.

⁸⁷ Так указано в книге. Возможно, речь шла о приказе НКВД СССР № 00485.

⁸⁸ Там же. — С. 649.

⁸⁹ Там же. — С. 659.

немцев, поляков, латышей, эстонцев». Ставилась задача «очистить оборонную промышленность от лиц указанных национальностей»⁹⁰.

Темпы, с которыми это происходило, не устраивали И. Сталина. Прочитав почто-телеграмму начальника УНКВД по Тульской области Сергея Лебедева (арестован 18 октября 1938 г., расстрелян 4 марта 1939 г.) от 24 марта 1938 г. о ходе национальных операций в области, он сделал помету: «Важно»⁹¹. Спустя небольшой промежуток времени вышло постановление Политбюро ЦК ВКП(б) от 10 апреля 1938 г. с констатацией недостаточности усилий двух тульских советско-партийных функционеров (впоследствии также арестованных) по очистке местных военных заводов от представителей тех четырёх национальностей, о которых говорилось в процитированном выше постановлении⁹².

Несколько документов в сборнике касаются продолжения и окончания национальных операций. Это два постановления Политбюро ЦК ВКП(б) о продолжении операций: от 31 января 1938 г. — до 15 апреля 1938 г. и от 26 мая 1938 г. — до 1 августа 1938 г., а также постановление от 15 сентября 1938 г. о создании «особых троек». Об окончании операций говорят два постановления Политбюро от 15 и 17 ноября 1938 г. о приостановлении с 16 ноября 1938 г. рассмотрения всех дел на тройках, в военных трибуналах и Военной коллегии Верховного суда СССР, в том числе по национальным операциям, и о принятии постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия». Завершает тему документ от 26 ноября 1938 г. — приказ наркома внутренних дел СССР Лаврентия Берия о порядке осуществления постановления СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 17 ноября 1938 г.⁹³

К отдельной теме не прямых жертв немецкой операции, но прямых жертв «Большого террора» можно отнести репрессии против членов семей репрессированных. В сборнике представлен один документ по этой теме — спецсообщение наркома внутренних дел СССР Н. Ежова и начальника ГУГБ НКВД СССР Л. Берия И. Сталину от 15 октября 1938 г. об изменениях в порядке ареста жён «изменников родины». В нём указывалось, что «за истекший период по неполным данным репрессировано свыше 18 000 жён арестованных предателей». Руководители НКВД СССР посчитали целесообразным арестовывать в дальнейшем не всех жён «врагов народа»⁹⁴.

В комментариях к документам также имеется немало ценной информации, имеющей отношение к немецкой операции и почерпнутой, главным образом, из фондов ЦА ФСБ России. Так, упоминается об оперативном приказе НКВД СССР № 00698 от 28 октября 1937 г., нацеленном «на полное блоки-

⁹⁰ Там же. — С. 502.

⁹¹ Там же. — С. 503–505.

⁹² Там же. — С. 516–517.

⁹³ Там же. — С. 468–469, 538, 549, 606–611, 612–617.

⁹⁴ Там же. — С. 563.

рование посольств и консульств Германии, Японии, Италии и Польши». Перед органами НКВД «ставилась задача “пресечь все связи посольств и консульств этих стран с советскими гражданами, подвергая немедленному аресту всех советских граждан, связанных с личным составом этих диппредставительств и посещающих их служебные и домашние помещения”»⁹⁵.

Так же, как и мероприятия по блокированию диппредставительств, был нацелен на выявление лиц, ранее имевших контакты с иностранцами, разработанный в декабре 1937 г. проект приказа НКВД СССР «об арестах бывших служащих существовавших в царской России акционерных обществ, банков, промышленных и коммерческих предприятий, бывших служащих действовавших в СССР и затем ликвидированных иностранных концессий, корреспондентов так называемых справочных контор по наведению справок о кредитоспособности». К сожалению, указав, что «операцию планировалось провести в течение месяца», составители ничего не сказали о её реализации⁹⁶.

Из аналитических выводов, которые имеются в комментариях, выделим следующий: «Дальнейшее усиление массовых репрессий по признаку национальной принадлежности привело к эскалации проявлений геноцида в отношении всё большего количества национальностей»⁹⁷. В подтверждение этого составители сослались на принятие 29 января 1938 г. директивы НКВД СССР № 202 о репрессиях против иранских граждан и меморандума № 226 от 9 февраля 1938 г. об арестах всех подозрительных афганцев (афганских подданных и советских граждан). В обоих случаях указывалось на широкое использование английской, германской и японской разведками иранских и афганских разведывательных органов против СССР⁹⁸.

Подводя итог краткой характеристике книги «Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. 1937–1938», следует признать, что на украинского читателя она производит двоякое впечатление. С одной стороны, опубликован ценный массив документальной информации и содержательные введение и комментарии к нему составителей, что, несомненно, обогатило историческую науку. С другой стороны, в книге очень мало представлена Украина. Имеется лишь несколько фрагментарных обозначений УССР, не позволяющих её отличить от многочисленных краёв и областей РСФСР.

Выглядит это не только странно, но и неверно с научной точки зрения. Внимание И. Сталина всегда было приковано к одному из крупнейших регионов СССР. Многие события, происходившие в УССР, особенно в социально-экономической сфере, имели всесоюзное значение. Здесь находилась основная угольно-металлургическая база, здесь была главная житница СССР. «Вождь» не уставал с карандашом в руках считать украинские миллионы пудов чугу-

⁹⁵ Там же. — С. 650.

⁹⁶ Там же. — С. 650.

⁹⁷ Там же. — С. 654.

⁹⁸ Там же. — С. 654–655.

на и стали, угля и хлеба. Здесь были построены символы первых пятилеток — ДнепрогЭС, Харьковский тракторный завод и многое другое. Здесь была одна из самых высокоразвитых транспортных систем. В конце концов, здесь базировался самый мощный военный округ, и не один. Несмотря на пережитый Голодомор, Украина сохраняла и свой национальный колорит, и свою полиэтничность. Украина во много раз больше интересовала иностранные разведывательные органы, чем некоторые другие регионы СССР, о которых гораздо больше упоминается в книге. Соответственно и забот у ГУГБ НКВД СССР тут было на порядок больше. Будем надеяться, когда-нибудь мы увидим новое подобное собрание документов, в которых будут присутствовать и Сталин, и ГУГБ, и Украина⁹⁹.

Пятую группу в историографии образуют работы, посвящённые собственно репрессиям против немцев во время «Большого террора» и, в частности, немецкой операции НКВД. Историческая литература данной группы является самой малочисленной. Начало её формированию, как мы видели на примере анализа одного из разделов книги В. Ченцова (отнесённой нами к четвёртой группе), положило ознакомление исследователей с соответствующими архивными документами НКВД. Первым в российской историографии исследованием, посвящённым немецкой операции НКВД в СССР, была статья Н. Охотина и А. Рогинского¹⁰⁰. В ней были чётко обозначены главные узловые вопросы организации и реализации немецкой операции. Выделим несколько принципиальных моментов.

Первое. Статья новым фактическим материалом подтвердила уже опубликованные к тому времени результаты исследования О. Хлевнюка о технологии принятия управленческих решений группой И. Сталина в Политбюро ЦК ВКП(б) в 1937 г.¹⁰¹ Как и в абсолютном большинстве других случаев, инициатором проведения немецкой операции выступил сам И. Сталин, получивший безусловную поддержку своих ближайших сподвижников его всего Политбюро. Об этом свидетельствуют небольшая собственноручная записка И. Сталина и написанный им же текст решения Политбюро, подписанный его соратниками, приложенные к протоколу заседания Политбюро от 20 июля 1937 г. Научное значение этих документов огромно. С записки И. Сталина, стилистической особенностью которой было троекратное употребление слова «всех» в отношении немцев, работавших на «военных, полувоенных и химических за-

⁹⁹ На основе документов, опубликованных в книге «Лубянка...», а также статей В. Хаустова, о которых было сказано выше, позднее было опубликовано новое исследование, на котором у нас нет возможности сейчас остановиться. [См.: Хаустов В., Самуэльсон Л. Сталин, НКВД и репрессии 1936–1938 гг. — М.: РОССПЭН; Фонда Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2009. — 432 с. — (История сталинизма)].

¹⁰⁰ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. // Наказанный народ. Репрессии против советских немцев. — С. 35–75.

¹⁰¹ См.: Хлевнюк О.В. Политбюро. Механизмы политической власти в 1930-е годы. — М.: РОССПЭН, 1996. — 304 с.

водах, на электростанциях и строительствах», по мнению авторов статьи, и началась немецкая операция¹⁰².

Второе. Сопоставив записку Сталина с текстом решения Политбюро и приказа НКВД СССР № 00439 от 25 июля 1937 г., авторы обратили внимание на сужение задач операции в приказе. Изначальным замыслом «вождя» было проведение массовой операции, которая лишь в силу ряда обстоятельств была начата как точечная репрессия и только по мере разворота других операций НКВД — «кулацкой» и польской — приобрела сходие с ними черты.

Третье. Авторы статьи, не акцентируя своего внимание на этом, фактически указали на приоритетность в глазах И. Сталина проведения немецкой операции перед другими национальными операциями. Это целиком ложится в общепринятый исторический дискурс (подвергаемый нами критике в отношении периода 1932 — первой половины 1937 гг.) о том, что он рассматривал Германию как главного вероятного противника в будущей войне в Европе. Мол, наличие между территориями двух государств «буферной зоны» (стран Балтии, Польши, Чехословакии, Венгрии и Румынии) не влияло на общую оценку И. Сталиным стратегической ситуации, поскольку им допускалось объединение сил Германии и Польши в борьбе против СССР. Абсурдность этого для него не была очевидной.

Перечисленные моменты позволяют предложить внести некоторые коррективы в оценку авторами польской операции как модели последующих национальных операций НКВД, в том числе немецкой¹⁰³. Выглядит так, что замысел И. Сталина о проведении массовой немецкой операции (назовём его теоретической моделью) был спроецирован на поляков и начал реализовываться в ходе польской операции, которая затем уже стала практической моделью проведения других национальных операций. Сказанное ни в коей мере не принижает трагическое значение польской операции как составляющей части «Большого террора» в СССР.

На этом приходится акцентировать внимание из-за выдвинутого авторами статьи тезиса о том, что «репрессии против немцев в предшествующие четыре года носили гораздо более жёсткий и масштабный характер, чем против тех же поляков и харбинцев, то есть частично чистка здесь уже была проведена»¹⁰⁴. В данном случае злую шутку с авторами сыграла отмеченная нами ранее тяга историков к обобщениям и не всегда уместным сравнениям.

Нет сомнений в том, что на протяжении многих лет до 1937 г. политика И. Сталина внутри СССР была направлена на последовательное сужение легальных и нелегальных возможностей проявления немецкой активности. Однако мы уже привели статистические данные о выселении поляков и немцев из

¹⁰² Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. — С. 35.

¹⁰³ Там же. — С. 39–40.

¹⁰⁴ Там же. — С. 37–38.

УССР в 1936 г., согласно которым поляков было выселено в полтора раза больше, чем немцев. Поскольку УССР тогда была главным поставщиком депортированных поляков и немцев, этот сегмент в общесоюзном балансе репрессированных имел примерно такой же вид.

Напомним и о цифрах, приведённых В. Хаустовым. В 1935–1936 гг. по обвинению в шпионаже в пользу Польши НКВД СССР было арестовано 3528 человек, а за шпионаж в пользу Германии — 1315. Где же здесь «более жёсткий и масштабный характер» репрессий в отношении немцев? Чистка немецкого национального меньшинства частично, конечно, уже была проведена. Однако среди жертв самой массовой «кулацкой операции» в масштабах СССР на четвёртом месте после русских, украинцев и белорусов оказались именно немцы, причём с большим отрывом от тех же поляков. Значит, немецкая, «немецко-кулацкая» составляющая «кулацкой операции» и попадание немцев в число жертв других репрессивных акций НКВД стали всё-таки полноценной чисткой. Но и это ещё не всё. Поляки — жертвы польской и других операций всё равно с лихвой перекрывали общее число жертв среди немцев. Видимо, дело было не в общих цифрах.

Неожиданным обстоятельством борьбы НКВД с предполагаемым «авангардом» «пятой колонны» вероятного главного противника явилось отсутствие регламентирующей базы немецкой операции в отличие от польской. Авторы констатировали: «По существу, кроме приказа № 00439, не самым прямым образом связанного с последующей массовой операцией, мы здесь не имеем ничего. Прежде всего, у нас нет приказа о начале немецкой операции». Они предположили, что «его и не было вовсе — случай для 1937–1938 гг. не единичный»¹⁰⁵.

Оправданной попыткой реконструкции такой базы можно считать обращение их к двум директивным письмам ГУГБ НКВД СССР — от 14 февраля и 2 апреля 1937 г., содержание которых, по сути, «заточивало» органы НКВД на подготовку к проведению массовой немецкой операции. Определённый парадокс заключается в том, что установление авторами причинно-следственных связей сделано как-то отстранённо, без критики исторического источника. Так, авторы обратили внимание на то, что в апрельском письме общеполитическая ситуация была определена как «предвоенный период». Однако никак не отреагировали на контекст этого определения: «Материалы по делам, ликвидированным во второй половине 1936 г., свидетельствуют о том, что значительно усилилась деятельность германских фашистов, типичная для предвоенного периода»¹⁰⁶.

О какой критике исторического источника мы говорим? Конечно же, о сопоставлении информации, которую он несёт, с информацией из других источ-

¹⁰⁵ Там же. — С. 40.

¹⁰⁶ Там же.

ников. Например, из архивных следственных дел 1934–1936 гг. Они свидетельствуют о сплошной фальсификации и провокации в оперативно-следственной работе органов ОГПУ–НКВД. Общеизвестно, что одним из самых успешных эпизодов в контрразведывательной деятельности органов НКВД по немецкой линии было агентурное проникновение в Посольство Германии в Москве, в том числе несколько позднее благодаря работе агента «Колонист» (Н. И. Кузнецов), а также в некоторые консульства, в частности, в Одессе.

Многие оперативные работники органов НКВД настоящего шпиона, террориста или диверсанта в глаза не видели, но агентурные разработки и следственные дела по национальному шпионажу, террору и диверсии вели исправно. И они тоже были поставщиками первичной информации о «деятельности германских разведывательных органов», в которую умелые руководители вкладывали немногочисленные реальные факты для доклада наверх. На такой информации и данных советской разведки и базировалась оценка общеполитической ситуации в 1934–1936 гг.

Если следовать общепринятым толкованиям последующих событий, И. Сталин реагировал на эту информацию инициированием чистки «элиты» и проведения массовых операций. В 1937 г. и большей части 1938 г. он с каким-то особым азартом обрабатывал и направлял в нужном для себя русле эту информацию, имевшую все признаки провокационной дезинформации. Но свернув «Большой террор», в последующем он её стал очень сильно фильтровать в части, касающейся международного положения, будучи твёрдо уверенным, вплоть до нападения Германии на СССР, что держит ситуацию под своим полным контролем.

Возвращаясь к вопросу о времени начала массовой немецкой операции, авторы статьи указали на первое упоминание о ней в телеграмме наркома внутренних дел СССР Н. Ежова, разосланной 3 ноября 1937 г. всем наркомам внутренних дел союзных республик и начальникам региональных УНКВД. В телеграмме содержалось требование «форсировать проведение операций по антисоветским элементам, немцам, полякам, харбинцам, жёнам изменников родины»¹⁰⁷. Однопорядковое перечисление контингентов, подлежащих репрессиям, позволило авторам уверенно заявить: «Нет сомнений, что здесь речь идёт именно о немецкой операции, а не об очередном этапе реализации приказа № 00439».

На основе изучения статистических сводок ГУГБ НКВД СССР о ходе репрессий авторы указали: «Самые ранние (из известных нам) цифры по немецкой “линии” относятся к 16 ноября 1937 г. — 2536 осуждённых в “альбомном порядке” по всей стране. Однако эти данные не содержат распределения по регионам. Оно впервые появляется через месяц. На 15 декабря осуждено уже 5805 человек, из них 85% (4921 человек) — на Украине, ещё 11% — в Мо-

¹⁰⁷ Там же. — С. 43.

ске и Ленинграде, при этом две трети репрессированных в УССР приходится на три области — Донецкую (1904 человек), Днепропетровскую (775) и Житомирскую (601)¹⁰⁸.

Исходя из этих данных, Н. Охотин и А. Рогинский справедливо предположили, что массовая немецкая операция началась в Украине, «скорее всего, уже в сентябре [1937 г.], а также — несколько позже — в двух крупнейших городах Союза, то есть именно в тех регионах, на которые указывала цитированная выше апрельская директива НКВД»¹⁰⁹. (Имелась ввиду «Ориентировка о деятельности германских фашистов в СССР», приложенная к директиве НКВД СССР от 2 апреля 1937 г.).

По мнению авторов, развёртывание немецкой операции как массовой сузило сферу действия приказа № 00439 и повлияло на его дальнейшую интерпретацию органами НКВД: «Сыграв свою иницилирующую роль, приказ № 00439 с данного момента как бы вливается в эту, по существу, новую операцию, становится одной из составляющих её “линий”, а ссылки на него, изредка появляющиеся в переписке НКВД (в основном в отчётности), в новом контексте нередко служат условным обозначением немецкой операции в целом»¹¹⁰. Таким образом, приказ № 00439 утратил своё первоначальное утилитарное значение и стал нарицательным применительно к немецкому национальному меньшинству.

Деятельность органов НКВД по реализации приказа в его исходном значении авторы связали с тем фактом, что «ни один директивный документ ЦК или НКВД, посвящённый иностранцам (как категории), не обходился без упоминания о немцах». Поэтому, сделав обобщение, авторы «вмонтировали» исполнение приказа № 00439 в контекст репрессий против иностранцев по трём основным направлениям: 1) административное «выдавливание» иностранцев из СССР; 2) изоляция иностранных дипломатических представительств; 3) аресты иностранцев, в частности, германских граждан. Каждое из направлений было раскрыто с использованием упомянутых директивных документов Политбюро ЦК ВКП(б) и НКВД СССР¹¹¹.

По мнению авторов статьи, основной задачей массовой немецкой операции в понимании местных руководителей НКВД–УНКВД стала «ликвидация “очагов” и “базы” шпионско-диверсионной и повстанческой деятельности германской разведки в СССР»¹¹². Поскольку базовым условием каждой операции НКВД был точный перечень категорий населения, подлежащих репрессированию, они указали на первое упоминание о перечне «немецких контингентов» в телеграмме Н. Ежова всем НКВД–УНКВД от 1 февраля 1938 г. В ней для

¹⁰⁸ Там же.

¹⁰⁹ Там же.

¹¹⁰ Там же. — С. 44.

¹¹¹ Там же. — С. 44–48.

¹¹² Там же. — С. 51–52.

тех, кто «не понял», приказывалось арестовывать немцев в соответствии с категориями, перечисленными в приказе № 00485 о начале польской операции¹¹³.

Уделив должное внимание этим категориям, Н. Охотин и А. Рогинский предположили, что массовая немецкая операция началась с арестов четырёх категорий: 1) бывшие германские военнопленные; 2) политэмигранты; 3) перебежчики из Германии; 4) контрреволюционный актив немецких национальных районов. В ходе операции данные контингенты дополнили: 1) бывшие германские подданные, работающие или работавшие ранее в оборонной промышленности или на транспорте; 2) «консульские связи» — прямые или косвенные контактёры с немецкими дипломатами в СССР; 3) бывшие российские военнопленные, побывавшие в германском плену во время Первой мировой войны; 4) бывшие служащие немецких предприятий. По сути, к непрямым жертвам немецкой операции авторы отнесли ещё две категории: 1) жёны лиц, осуждённых по немецкой операции; 2) заключённые, отбывавшие срок за шпионаж в пользу Германии¹¹⁴.

Проанализировав технологические аспекты селекции жертв национальных операций из числа названных категорий, а также «иерархию осуждающих органов» и систему управления террором, указывавших на «относительно высокий статус национальных операций», Н. Охотин и А. Рогинский назвали и некоторые факторы, обусловившие появление постановления Политбюро ЦК ВКП(б) от 15 сентября 1938 г. и изданного два дня спустя приказа НКВД СССР № 00606 о создании «особых троек».

Одним из этих факторов было то, что Центр по каким-то причинам перестал справляться с «перевариванием» присланных с мест альбомов по национальным операциям. В результате этого к сентябрю 1938 г. в Центральном аппарате НКВД СССР оставалось нерассмотренных альбомов на 126 тыс. человек¹¹⁵, основную часть которых, если не все, следом за приказом № 00606 вернули на места. Так закончился первый этап массовой немецкой операции, который авторы назвали «альбомным», и начался её второй этап. По «немецким» альбомам, по подсчётам авторов, было репрессировано 30534 человека, из них немцев — 21,4–22 тыс. (70–72%)¹¹⁶. На этом этапе удельный вес этнических немцев среди жертв операции был больше, чем на втором её этапе.

За два месяца работы «особых троек» (с 16 сентября по 15 ноября 1938 г.) они рассмотрели дела почти на 108 тыс. человек: «137 человек освободили, дела на 2711 вернули на доследование или передали в судебные органы, 105 032 человека — осудили, в том числе 72 254 (68,79%) приговорили к расстрелу»¹¹⁷. В отношении терминов «осудили» и «приговорили» мы уже свои соображения

¹¹³ Там же. — С. 52.

¹¹⁴ Там же. — С. 54–57.

¹¹⁵ Там же. — С. 61.

¹¹⁶ Там же. — С. 71.

¹¹⁷ Там же. — С. 62.

изложили выше. Из 105 032 человек 17 150 были немцами, 95,1% из них репрессировали, как написали авторы, по немецкой «линии»¹¹⁸.

Эти цифровые данные о результатах деятельности «особых троек» авторы присовокупили к данным о репрессиях по национальным операциям в «альбомный» период, свели в две таблицы и добавили свои комментарии. Однако, научная ценность этих комментариев сильно страдает от отсутствия упоминаний УССР или её областей, где было репрессировано 21 229 человек (без учёта данных по дорожно-транспортным отделам ГУГБ НКВД СССР, оперировавших на территории Украины) из общего числа 55 005 репрессированных по немецкой операции в СССР¹¹⁹. Можно предположить, что у авторов не было достаточных архивных данных для проведения соответствующих сравнений и выводов.

Зато они смогли вывести цифры по результатам операции, связать их с данными по другим операциям и установить в первом приближении общее количество немцев, репрессированных в 1937–1938 гг. Сделали они это, «основываясь на весьма разноречивых данных из статистических отчётов и ведомственной переписки» НКВД СССР. По подсчётам Н. Охотина и А. Рогинского, среди 55 005 человек, репрессированных по немецкой операции, немцев было 37,7–38,3 тыс. По «кулацкой операции» было репрессировано 20–22 тыс. немцев, по другим национальным операциям — приблизительно 2–2,5 тыс., ещё какая-то часть, в том числе и первоначальная целевая группа приказа № 00439 — Особым совещанием при НКВД и судебными органами. Всего в 1937–1938 гг. было репрессировано 69–73 тыс. немцев¹²⁰. Таким выглядел в их изложении немецкий сегмент «Большого террора» в СССР.

Статья Н. Охотина и А. Рогинского стала своего рода классикой для дальнейших исследований истории немецкой операции не только в силу её аналитического содержания, но и из-за уникальности использованных в ней архивных документов. Уникальными они стали, во многом, из-за ограничения доступа к ним учёным в последующие годы. Сами авторы скромно отмечали, что они «попытались описать лишь основные установки немецкой операции», «не коснулись вовсе истории её реализации в отдельных регионах, её связи с предшествующими репрессиями против немецкого населения...». В своё «оправдание» они сослались на то, что «многое по всем этим направлениям уже сделано современными исследователями (Л. П. Белковец, В. И. Брулем, А. А. Германом, В. В. Ченцовым и другими), многое ещё предстоит изучить»¹²¹. Последний тезис сохраняет свою актуальность и поныне.

Особенно это касается изучения немецкой операции в региональном разрезе. Только после детального выяснения всех нюансов её проведения во всех

¹¹⁸ Там же. — С. 70.

¹¹⁹ Там же. — С. 62–70.

¹²⁰ Там же. — С. 71.

¹²¹ Там же.

союзных и автономных республиках, краях и областях можно будет сделать научно корректные обобщения и выводы. Кроме работ сибирских историков, как отмеченных выше Н. Охотиным и А. Рогинским, так и других, среди литературы о проведении немецкой операции в различных регионах РСФСР отметим книгу Александра Ватлина. Дело не только в таком интересном регионе как Москва и Московская область. Бросаются в глаза и широкие хронологические рамки исследования — 1936–1941 гг., разительно отличающиеся от привычного временного диапазона 1937–1938 гг.¹²²

Несмотря на очевидные достижения в изучении проблемы политических репрессий и в наполнении конкретно-историческим материалом множества имевшихся лакун, в современной историографии иногда имеет место и недостаточно глубокое теоретическое осмысление природы российского большевизма, его теории и практики ведения политической борьбы. В частности, остаётся вне поля зрения многих исследователей основной постулат марксизма-ленинизма, т.е. большевизма — использование насилия («повивальной бабки истории») как способа захвата, удержания и распространения своей власти на новые территории и контингенты населения. Организованное государством в той или иной форме массовый террор долгое время не рассматривался как универсальный способ государственного управления¹²³, применявшийся и В. Лениным, и Л. Троцким, и И. Сталиным, а как ситуативные действия «вождей» в изменявшихся конкретно-исторических обстоятельствах.

Ещё в годы перестройки советский философ Александр Ципко призвал исследователей обратиться к «предпосылкам сталинизма, и прежде всего к доктринальным». Реагируя на тогдашнюю демонизацию И. Сталина в исторической публицистике, он справедливо отмечал: «... Чем больше мы будем негодовать по поводу пороков этого “изменника делу революции”, тем меньше мы будем думать о самой революции, о её внутренних, объективных противоречиях, о внутренней противоречивости левого радикализма, о диалектике революционного насилия и т.д.».

Выражаясь тогда в рамках дозволенного, А. Ципко предостерегал: «Конечно, растворение преступлений Сталина в бессмысленных жестокостях, терроре всех других великих революций не продвинет нас на пути к истине. При таком подходе мы потеряем историческую конкретику, потеряем правду. Но, с другой стороны, нет никаких оснований вырывать творение сталиниз-

¹²² Ватлин А.Ю. «Ну, и нечисть». Немецкая операция НКВД в Москве и Московской области 1936–1941 гг. — М.: РОССПЭН, 2012. — 104 с. — (История сталинизма).

¹²³ Научной разработкой данного вопроса занимается, в частности, украинский историк Сергей Белоконь. См.: Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. — К., 1999. — 448 с.; а также написанный им раздел «Управление государственным террором» в кн.: Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст.: Історичні нариси. — С. 496–547.

ма — 30-е годы — из общей логики развития нашей революции, впрочем, как и отрывать террор 1937 года от террора 1929 года».

По понятным причинам философ не пошёл вглубь по хронологии событий, ограничившись 1929 годом. Не имея возможности тогда назвать вещи своими именами, т.е. прямо указать на насильственный способ захвата и удержания власти в России большевиками—узурпаторами (так и приходят на ум слова В. Ленина «мы Россию завоевали»), он, тем не менее, расставил нужные акценты: «Зачем обманывать себя, мифологизировать Сталина и его дело? И он, и его деятельность являются порождением революционного движения, которое началось задолго до того, как Сталин пришёл к власти. Сначала было слово, желание и стремление построить коммунизм в России»¹²⁴.

Приходится констатировать, что такой методологический подход к изучению проблемы государственного террора и политических репрессий в СССР долгое время не был доминирующим. Вследствие этого теоретические построения большинства авторов ограничивались выдвиганием научных гипотез о поэтапном захвате власти И. Сталиным, мудрёной социальной инженерии большевиков или об усилении угрозы войны и вытекавших именно из этого репрессивных последствий для противников режима и самых разных категорий населения, в том числе и немцев. Призывая к более общему взгляду на сталинскую репрессивную политику, тот же Н. Верт отмечал, что «формы репрессий и их цели менялись в зависимости от внутренней и международной ситуации»¹²⁵. Конечно, это верно, но, данные теоретические построения всё же являются частными, производными от общей теории и практики большевизма.

В последние годы ситуация стала меняться и историки в полный голос говорили о марксистско-ленинской последовательности И. Сталина в понимании проблем коммунизма, способе его мышления и действий на практике. Да, был пройден путь от авторитаризма к тирании в форме государственного правления, но насилие, террор всегда были ключевым элементом прохождения этого пути.

Информационно-документальный поток, который обрушился на историков всех стран, неизбежно вывел их на новый уровень понимания природы сталинизма и сути «Большого террора». На повестке дня оказались вопросы об этнизации сталинизма и о геноцидах Сталина¹²⁶, которые ранее абсолютное большинство международного сообщества историков отнесло бы к вопросам политики и идеологической борьбы. Теперь же эти вопросы стали предметом исторического анализа.

Особенно ярко это стало проявляться начиная с публикаций 2003–2004 гг. Выше уже были приведены соображения Н. Верта о том, что репрессии по на-

¹²⁴ Ципко А. О зонах, закрытых для мысли // Суровая драма народа: Учёные и публицисты о природе сталинизма / Сост. Ю. П. Сенокосов. — М.: Политиздат, 1989. — С. 180–181.

¹²⁵ Верт Н. Введение // История сталинского Гулага. — Т. 1: Массовые репрессии в СССР. — С. 57.

¹²⁶ Naimark Norman M. Stalin's Genocides. — Princeton: Princeton University Press, 2010. — 176 p.

циональному признаку указывали на изменения в образе врага, который приобретал всё более выразительные «этнические черты». А составители сборника документов «Лубянка» В. Хаустов и В. Наумов, как мы помним, указали на то, что «дальнейшее усиление массовых репрессий по признаку национальной принадлежности привело к эскалации проявлений геноцида в отношении всё большего количества национальностей». В обоих случаях в своих выводах все три историка опирались на вводимые ими в научный оборот ценные исторические источники из фондов ведущих государственных и ведомственного архивов России.

Если творчески использовать известную с 1990-х годов образную формулу польского профессора Люциана Суханека в контексте этнизации террора, то можно констатировать, что «окончательное решение» украинского, польского, немецкого или любого другого национального вопроса в СССР носило двойственный характер: или создание «гомо советикус» (истинно «советского человека») как элемента советского коллективистского организма, или физическое уничтожение «враждебных этносов».

Немецкий историк Йорг Баберовски в своей книге, изданной в 2003 г. в Германии и в 2007 г. в России и Украине, привёл аргументы в пользу того, что сталинское руководство идентифицировало население СССР не только по социальному, но и по этническому принципу. Нации оно разделяло на априори «революционные» и «контрреволюционные». Причём изменение качества выглядело практически невозможным. Говоря о периоде «Большого террора», он писал: «В представлении большевиков враги принимают формы социальных и этнических групп. ... Там, где, благодаря этническим меньшинствам складываются ситуации неопределённости, они таят в себе непредвиденные угрозы. С точки зрения большевиков, эти угрозы можно было устранить, только применяя силу»¹²⁷.

В подтверждение этого он привёл некоторые данные о национальных операциях НКВД, в том числе и о немецкой, в результате которой «погибли 42 тыс. человек». В качестве одного из красноречивых фактов он привёл такой: «В ноябре 1937 г. в Киеве были выдворены из своих квартир и депортированы 5 000 немецких семейств»¹²⁸. Продолжая свою мысль, Й. Баберовски написал далее: «Большевики грезили об этнически гомогенном ландшафте, в котором больше не было бы места для недояльных групп населения. Но этот проект невозможно было осуществить без крупномасштабных этнических чисток»¹²⁹.

Американский историк Тимоти Снайдер в своей книге, описывающей преступления гитлеровского и сталинского режимов на территории Централь-

¹²⁷ Баберовски Й. Красный террор. История сталинизма. — М.: РОССПЭН; Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2007. — С. 185.

¹²⁸ Там же. — С. 186.

¹²⁹ Там же. — С. 187.

ной и Восточной Европы, широкомасштабные этнические чистки охарактеризовал как «национальный террор» и «этнические убийства»¹³⁰.

Это лишь несколько примеров выдвижения научных гипотез специалистами разных стран, которые рассматривают события «Большого террора» в широком историческом контексте. Появление в повестке дня исторической науки таких понятий, как «геноцид», «контрреволюционные нации», «этнические чистки», «этническое убийство», свидетельствует о том, что проблема изучения национального сегмента «Большого террора» вышла на качественно новый уровень теоретического осмысления.

Для подтверждения или опровержения тезиса об этнизации сталинизма российский историк Андрей Савин призвал к дальнейшему конкретно-историческому изучению национальных операций и сравнительному анализу их с другими репрессивными акциями НКВД в период «Большого террора». Он продемонстрировал такой подход на примере сравнения проведения в Западной Сибири национальных и «кулацкой» операций.

В результате он пришёл к выводу, что «в 1937–1938 годах сила классовых догм и инерция проводившейся с 1917 года социальной чистки общества» были слишком велики, чтобы их в значительной степени могло заменить огульное применение репрессий по этническому признаку. Следовательно, попытки объявить 1937-й год годом социальной, а 1938-й — годом этнической чистки в СССР, по его мнению, не находят своего однозначного подтверждения в архивных и других исторических источниках. При этом учёный не отбрасывает общую тенденцию «этнизации карательной политики сталинизма», растянутой во времени¹³¹.

Таким образом, необходимо продолжение специальных исследований различных аспектов каждой операции и комплексного изучения всех репрессивных акций НКВД периода «Большого террора», имевших между собой несомненную связь. Полагаем, что публикуемый сборник документов о немецкой операции НКВД 1937–1938 гг. в Украине будет способствовать появлению дополнительных перспектив в их дальнейшем изучении.

Сергей Кокин,

старший научный сотрудник Института истории Украины
НАН Украины, кандидат исторических наук

¹³⁰ Снайдер Т. Кровавые земли: Европа между Гитлером и Сталиным. — К.: Дуліби, 2015. — С. 132.

¹³¹ Савин А. Этнизация сталинизма? «Национальные» и «кулацкая» операции НКВД: сравнительный анализ // Россия XXI. — 2012. — № 3. — С. 40–61.

«Великий терор» в Україні: Німецька операція 1937–1938 рр.

В історіографії національної політики СРСР 1920-х — 1940-х рр. і дослідженнях з історії репресивної політики сталінізму стосовно цілої низки національностей і етнічних груп, що проживали на території колишньої Російської імперії, використовується визначення їх як «неблагонадійні народи», а насильницька зміна їхнього місця і способу життя, ведення господарства і ломка менталітету отримали пояснення всеохоплюючим поняттям «соціальна інженерія». Метою цього дослідницького проекту, здійсненого спільно Інститутом культури та історії німців Північно-Східної Європи при університеті м. Гамбург (Німеччина) та Галузевим державним архівом Служби безпеки України, було виявлення архівних документів, за якими можна прослідкувати трансформацію політики ВКП(б) і урядових органів стосовно німецького населення України у роки «Великого терору».

Цьому проекту передувало багаторічне вивчення документів партійних, радянських, адміністративних і господарських органів з проведення советизації німців і менонітів України у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), обласних державних архівів Дніпра, Одеси, Миколаєва, Херсона, Державного архіву Автономної Республіки Крим (ДА АРК), Політичного архіву Міністерства закордонних справ Німеччини, Федерального архіву Німеччини, Таємного архіву Пруської культурної спадщини, Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ), Російського державного архіву соціально-політичної історії (РДАС-П), Російського державного військового архіву (РДВА).

Ці матеріали частково були використані для написання наукових статей¹,

---

¹ Национальная политика РСДРП, РКП(б), ВКП(б) КПСС по отношению к немцам // Немцы России: Энциклопедия. Т. 2: К-О / Редкол.: В. Карев (пред. редкол.) и др. — М., 2004. — С. 601–619; Sowjetische Nationalitätenpolitik und die Deutschen in der Sowjetunion in den 1920er Jahren // Deutsche in Rußland und in der Sowjetunion 1914–1941 / Hrsg.: A. Eisfeld, V. Herdt, B. Meissner. Reihe: Geschichte. Forschung und Wissenschaft. Bd. 25. — Berlin: Lit Verlag, 2007. — S. 174–201.

частково увійшли до збірників документів, які готуються до видання².

Іншим періодом, вивченню якого було присвячено доволі багато часу, є роки Другої світової війни і повоєнні десятиліття³. Архівні документи Відділу спецпоселень НКВС СРСР у ДАРФі, архіву Головного управління МВС по Алтайському краю, архіву Міністерства внутрішніх справ Удмуртської Республіки, ЦДАВОУ, обласних державних архівів Дніпра, Одеси, Миколаєва, Херсона, ДА АРК, Політичного архіву МЗС Німеччини, Федерального архіву Німеччини дали розлогу інформацію про політику Німеччини і СРСР щодо етнічних німців, їхнього правового статусу і повсякденного життя.

Ланкою, якої не вистачало у цьому циклі, були 1930-ті роки. Перше знайомство із судово-слідчими справами німців, репресованих у Дніпропетровській області, стало можливим у 1992 р. у Центрі зі зв'язків із громадськістю при Управлінні СБУ у Дніпропетровській області. Деякі з осіб, у т. ч. мої родичі, документи на яких були надані для ознайомлення, відомі мені як малограмотні селяни. Тому викликали подив нібито дані ними «щиросердні зізнання» про причетність до різного роду злочинів: участь у «шпигунсько-диверсійній організації», «контрреволюційній фашистсько-диверсійній організації», шкідництво у колгоспі, агітація проти заходів радянського уряду, готовність до здійснення актів саботажу в тилу Червоної армії у випадку війни Німеччини із СРСР. В інших справах німці-селяни звинувачувалися в антирадянській пропаганді, навіть змови, з метою замаху на життя керівників ВКП(б) і радянського уряду. Приписаний репресованим лексикон відверто не відповідав їхньому рівню освіченості та словниковому запасу. На запитання, як це можна пояснити? — співробітник СБУ коротко відповів: камера № 8 Запорізької тюрми.

Публікація В.В. Ченцова «Трагические судьбы...»⁴ частково відкрила завісу над дійсно трагічними долями німців України, але було зрозуміло, що цією публікацією тема не може бути вичерпана. Рік потому з'явилися статті В. Ха-

² Auf der Suche nach der Zukunft. Mennoniten in den Jahren 1917–1918. Dokumentenedition (готується до видання); Немцы Украины в 1920–1926 гг. Сборник документов / Сост.: А. Айсфельд, Б.В. Чирко, Л.В. Яковлева (готується до друку).

³ Айсфельд А. Репатриация на чужбину... (репатриация советских немцев 1946–1947 гг.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 2007. — № 2 (29). — С. 99–119; Айсфельд А., Мартыненко В. Филтрация и оперативный учет этнический немцев Украины органами НКВД-НКГБ-МВД-КГБ во время войны и в послевоенные годы // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 2010. — № 2 (35). — С. 79–164; Вони ж. Етнічні німці України під час Другої світової війни і в повоєнні роки // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси. Кн. 1. — К., 2011. — С. 595–643; Deutsche in der Ukraine in den ersten Kriegsmonaten: Juni — Dezember 1941 // Keiner ist vergessen. Gedenkbuch zum 70. Jahrestag der Deportation der Deutschen in der Sowjetunion / Hrsg. von der Landsmannschaft der Deutschen aus Russland e. V. — Stuttgart, 2011. — С. 50–55; Немцы Украины в первые месяцы войны: июнь–декабрь 1941 г. // Вопросы германской истории. Сборник научных трудов / Отв. ред. С.И. Бобылева. — Днепропетровск, 2013. — С. 161–172.

⁴ Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. Публикация Гёттингенского исследовательского центра № 481. — М., 1998. — 208 с.

устова, М. Охотіна і А. Рогінського, які розширили коло використаних для вивчення теми джерел⁵. Особливий інтерес становлять документи Центрального оперативного архіву ФСБ Росії, на які інші дослідники не посилаються.

З різних причин цей проект можна було почати у 2010 р. і продовжити, після тривалої перерви, у 2013 р. На цей час вже були доступні видані у Москві Міжнародним фондом «Демократія» фундаментальні публікації документів «Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД». У книгах, виданих за останні 15 років обласними редколегіями «Реабілітовані історією», містяться різні за насиченістю короткі біографи репресованих мешканців України, у т. ч. німців. При аналізі цих даних увагу привертало не тільки склади «злочинів», але й деякі періоди більш масових арештів.

Міжнародні дослідницькі колективи опублікували виявлені у ГДА СБУ документи за «куркульською»⁶ і «польською»⁷ лініями репресій. З них та з джерелознавчого аналізу документів ДПУ–НКВС Р. Подкура і В. Ченцова⁸ були взяті методичні підходи, важливі для розуміння документів та відображених у них процесів. ГДА СБУ за рішенням керівництва України розсекретив недоступні раніше і тому не введени до наукового обігу документи нормативної і розпорядчої бази діяльності органів держбезпеки. Після отримання доступу для вивчення наказів НКВС СРСР і НКВС УРСР, протоколів обласних «трійок», «особливих трійок», «двійки» НКВС СРСР і Прокурора СРСР стало можливим прослідкувати динаміку трансформації ставлення владних структур до німецького населення і застосованих при цьому методів складання картотек «неблагонадійного, соціально небезпечного» елементу, ведення допитів. Арешти здійснювались не за результатами оперативної розробки, а під виглядом такої, на виконання наказів і вказівок вищих органів ВКП(б) і НКВС, при допитах застосовувались методи фізичного впливу аж до групового побиття заарештованих слідчими і тюремним персоналом, а протоколи систематично фальсифікувались. Протоколи допитів заарештованих, таким чином, далекі від їхніх показань, і лише у малій частині матеріали справ (анкета заарештованого) можуть розглядатися як достовірні докумен-

⁵ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг.; Хаустов В. Репрессии против советских немцев до начала массовых операций 1937 г. // Наказанный народ. Репрессии против российских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гете в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Ред.-сост. И.Л. Щербакова. — М., 1999. — С. 35–83.

⁶ Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. У 2-х част. / Упорядн.: С. Кокін, М. Юнге. — К., 2010; «Через трупи врага на благо народа». «Кулацкая операция» в Украинской ССР 1937–1941 гг.: В 2 т. / Сост.: М. Юнге, С.А. Кокин, Р. Биннер и др. — М., 2010.

⁷ Великий терор: польська операція 1937–1938. Wielki Terror: operacja polska 1937–1938. — Варшава-Київ., 2010. — 1983 с.

⁸ Подкур В., Ченцов В. Документы органов государственной безопасности УССР 1920 — 1930-х годов: источниковедческий анализ. — Тернополь, 2010. — 372 с.

ти. Вони також неоднозначні і вельми проблематичні для нащадків репресованих, оскільки у протоколах допитів містяться «покази» про вербування ними інших людей зі свого оточення, які на підставі цих «показів» і «цироросердних зізнань» стали жертвами НКВС. Тому протоколи допитів і очних ставок не могли стати основною частиною цього збірника документів. Неможливим виявилось встановити точну кількість німців, які стали жертвами «Великого терору», оскільки вони проходили за всіма «лініями» репресій, вивчення яких не було метою цього проекту.

У центрі уваги були Одеська, Дніпропетровська і Донецька області у межах 1937 р. На території прикордонної Одеської області проживала значна кількість німецького населення, яке виявило політичну активність у 1917–1918 рр., брало участь у загонах самооборони (1918–1919 рр.) і селянському повстанні (1919 р.). Менонітські й німецькі населені пункти Дніпропетровської області, що також були охоплені політичною боротьбою 1917–1919 рр. і втягнуті у громадянську війну між двома російськими військово-політичними тaboraми (Україна була одним із основних театрів цієї війни між червоними і білими у 1918–1920 рр.), чинили пасивний спротив советизації і колективізації сільського господарства. На території Донецької області розташовувалися численні хутори і села з німецьким населенням, засновані на придбаній або орендованій до 1917 р. землі. На підприємствах і будівництвах Донбасу працювали тисячі селян, які залишили під час колективізації свої села у різних частинах України і Поволжя. Вплив релігії на громадське і культурно-освітнє життя німецького і менонітського населення був традиційно сильним. Соціальна згуртованість і взаємодопомога, характерні з часів заснування перших поселень на українській землі, у роки розрухи і голоду стали соціальною базою для створення невідконтрольних радянській владі кооперативів і громадських організацій. Це все викликало підозру і протидію з боку органів влади.

Нормативно-розпорядча база органів ВКП(б), ОДПУ–НКВС СРСР, НКВС УРСР, документи УНКВС по Дніпропетровській, Сталінській і Одеській областях дозволили вивчити систему розкручування й функціонування репресій за «німецькою лінією», що розпочалися задовго до виходу наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. Долучення документів німецьких консульств в УРСР, німецького посольства у Москві та інших німецьких установ пояснило, який вплив мала політика Німецького рейху на долі німців України.

Важливу роль у системі репресивного апарату відіграли архівні установи і Центральне архівне управління при ЦВК СРСР, яке передало у 1938 р. у підпорядкування НКВС. Діяльність архівів з виявлення компромату на громадян для використання в оперативно-чекістській роботі НКВС стала важливим допоміжним інструментом репресій. Запозичивши брутальні обвинувачення німецьких колоністів у шпигунстві на користь Німеччини, що циркулювали у військових і урядових колах Російської імперії, Центрархів багатотисячними накладками опублікував у 1942 р. брошури про «німецьке шпигунство», а також

збірник документів для службового користування, в основу яких лягли шпигунські міфи початку ХХ століття.

У ході роботи над збірником керівництво ГДА СБУ та його співробітники надали цінну допомогу у виявленні та археографічному опрацюванні документів, написанні біографічних довідок, комп'ютерному наборі та науково-допоміжній роботі. Загальними зусиллями вдалося представити увазі громадськості збірник документів до 80-річчя виходу «німецького» наказу НКВС СРСР № 00439.

* * *

Ставлення ВКП(б) і ОДПУ–НКВС до німців України у 1920–1936 рр.

На території України в межах 1937 р. німці почали селитися з останньої третини XVIII ст. Біловезькі колонії у Чернігівській губернії були засновані у 1767 р. німецькими переселенцями (167 родин), що прибули на підставі маніфесту Катерини II від 22 липня 1763 р. У 1787–1788 рр. на колишні землі запорізьких козаків, що були переведені до царської казни, були переселені понад 2 тис. менонітів і лютеран з Данцига та його околиць. Менонітам відвели землю в урочищі і на острові Хортиця, лютеранам — поблизу Єлисаветграда і Катеринослава⁹.

Від 1803 р. почалося переселення німців, менонітів і швейцарців до Північного Причорномор'я з різних німецьких земель, яке було впорядковано новими правилами, затвердженими Олександром I у 1804 р. Набір переселенців здійснювався в обмеженій кількості дипломатичними представництвами Росії за кордоном. Колоністи після перетину кордону імперії склали присягу і ставали російськими підданими. Для створення нових поселень, які називали колоніями, уряд виділяв неосвоєні у господарському відношенні землі. Свобода віросповідання, наділ землі у 60 дес., довічне звільнення від військового обов'язку, податкові та боргові пільги були основними заохоченнями для нових мешканців. Керували колоніями спеціальні піклувальні органи у системі багатоступінчастої вертикалі адміністративних закладів¹⁰. Будучи російськи-

⁹ Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. — М., 1909. — С. 169, 262–274, 289–310, 335; Plewe I. Die ersten Ansiedler der Belowescher Kolonien im Gebiet Tschernigow // Heimatbuch der Deutschen aus Russland. 1997/98. — Stuttgart, o. J. — S. 86–93.

¹⁰ Устав о колониях иностранцев в империи // Свод законов Российской империи. — Т. 12. — Ч. 2. — СПб., 1857. — 100 с.; Писаревский Г.Г. Переселение прусских менонитов в Россию при Александре I. — Ростов-на-Дону, 1917. — 74 с.; Клаус А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. — СПб., 1869. — С. 1–56, 101–229; Brandes D. Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonisten und die Balkansiedler in Neurossland und Bessarabien 1751–1914. — München, 1993. — S. 35–112, 120–128; Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800–1825 гг. — М., 1970. — С. 126–149; Письма герцога Арма-

ми підданими, німці-колоністи підпорядковувались загальним нормам російського законодавства як державні селяни.

У результаті декількох переселенських хвиль були утворені компактні землеробські поселення у Херсонській губернії: під Одесою, Миколаєвом, Бериславом і Григоріополем, у Таврійській і Катеринославській губерніях: на р. Молочній, у Криму, в районі Маріуполя й Бердянська. До середини XIX ст. у цих губерніях налічувалось 170 материнських колоній із населенням понад 85 тис. осіб.

У губерніях Київського генерал-губернаторства перші німецькі поселенці з'явилися наприкінці XVIII ст. Потік переселенців значно зріс після польського повстання 1863 р. Це були російськопіддані німці з Царства Польського, які селилися на орендованих, а частково і придбаних у власність землях. В останній третині XIX ст. у Волинську, Подільську і Київську губернії переселялися німці — піддані Пруссії, які також селилися на орендованих або придбаних землях. Станом на 1912 р. у Волинській губернії було 987 німецьких колоній, не враховуючи інші сільські населені пункти і міста, де також мешкали німці¹¹. Станом на 1914 р. німецьке населення губернії нараховувало 209 728 осіб.

Під час реформ 1860-х рр. німців-колоністів поступово переводили під загальне цивільне управління, що завершилося у 1871 р. зміною їхнього статусу і адміністративно-територіальним перетворенням колоній. Колоністи стали селянами-власниками. Спеціальні акти закріпили їхнє право на володіння землею. Піклувальні органи було скасовано, колоніальні округи розформовано, на їхній території утворено волості, управління здійснювали губернські та повітові структури¹². До цього часу у Херсонській, Таврійській і Катеринославській губерніях на колишніх казенних землях нараховувалось понад 190 німецьких колоній із населенням 150 тис. душ обох статей і майже стільки ж колоній на придбаних і орендованих землях. В їхньому володінні було понад 1 млн дес. землі.

Із запровадженням загального військового обов'язку (1874 р.) колишні німецькі колоністи втратили свій привілей — звільнення від військової служби. Вони підлягали призову до армії нарівні з іншими. Найактивніше відреагували на це меноніти — 15 тис. осіб виїхали з країни. Ті, що залишилися, змогли відстояти принцип своєї віри — беззбройність. Вони проходили альтернативну службу санітарами у шпиталях, у лісових командах і майстернях морського відомства, їхнє утримування забезпечувалось за рахунок менонітських громад.

на Эммануила де Ришелье Самуилу Христиановичу Контениусу, 1803–1814 гг. / Сост. и ред. О.В. Коновалова. — Одесса, 1999. — 282 с.; Самуил Христианович Контениус об иностранной колонизации Южной России. Сборник документов. 1801–1829 гг. / Под ред. О.В. Айсфельд. — Одесса, 2003. — 376 с.

¹¹ Костюк М. Німецькі колонії на Волині (XIX — початок XX ст.). — Тернопіль, 2003. — 382 с.

¹² Свод узаконений и распоряжений правительства по устройству поселян-собственников (бывших колонистов). — СПб., 1871. — 244 с.

В останній третині ХІХ ст. панславістські шовіністичні кола розгорнули кампанію з розпалювання ворожнечі до російських підданих німецького походження¹³. Головними причинами були розширення їхнього землеволодіння та успіхи німців у господарському розвитку. У центрі уваги цієї кампанії перебували Південно-Західний край, Бессарабія, Херсонська і Катеринославська губернії¹⁴. У 1910 і 1912 рр. до Державної думи на обговорення вносились законопроекти, метою яких було обмежити землеволодіння й землекористування різних категорій німецького населення у Південно-Західному краї. Проте вони не були затверджені.

Перша світова війна стала катастрофою для німців Росії. Репресивна політика царського уряду охопила усі сфери їхнього життя:

- заборона на використання рідної мови;
- закриття навчальних закладів і громадських організацій;
- перейменування німецьких населених пунктів;
- переведення військовослужбовців з австро-німецького на турецький фронт;
- обвинувачення німців-офіцерів у поразках російської армії, яке підштовхувало до зміни німецьких прізвищ на російські;
- запровадження воєнного стану у прикордонній 100- і 150-верстній смузі, звідки передбачалося інтернування усіх австро-угорських і німецьких підданих;
- депортація німців з Царства Польського (200 тис. осіб), Південно-Західного краю Росії (близько 190 тис. осіб)¹⁵, частково з прибалтійських губерній і Причорномор'я¹⁶;

¹³ Липранди А.П. (А. Волинец). Как остановит мирное завоевание наших окраин? Немецкий вопрос, сущность и значение его в Юго-Западной России. Статьи и заметки. — Киев, 1890. — 79 с.; Бобылева С.И. Общественное мнение России конца XVIII — начала XX в. о российском немце // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. / Отв. ред. С.И. Бобылева. — Днепропетровск, 2004. — С. 5–34.

¹⁴ Падалка Л. Главные моменты в хозяйственном развитии Херсонского края // Сборник Херсонского земства. — 1890. — № 23. — Ч. 10. — С. 25–40; Падалка Л. Землевладение немцев — бывших колонистов в Херсонской губернии // Там же. — 1891. — № 6. — с. 1–50.

¹⁵ До 1 серпня 1918 р. до своїх сіл повернулися лише близько 160 тис. волинських німців, яких було депортовано до східних і сибірських губерній Росії.

¹⁶ Нелипович С.Г. Генерал от инфантерии Н.Н. Янушкевич: «Немецкую пакость уволить, и без нежностей...». Депортации в России 1914–1918 гг. // Военно-исторический журнал. — 1997. — № 1. — С. 42–53; Нелипович С.Г. Роль военного руководства России в «немецком вопросе» в годы первой мировой войны // Российские немцы. Проблемы истории, языка современного положения. Материалы международной научной конференции. Астана, 20–25 сентября 1995 г. — М., 1996. — С. 262–283; Айсфельд О.В. Принудительный путь немцев Вольни на Восток (1915–1916 гг.) // Німці в історії Волині. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 1–2 жовтня 2015 р. / За наук. ред. М.П. Костюка. — Луцьк, 2016. — С. 180–190.

- обмеження права власності на нерухомість у містах, торговельно-промислові підприємства, акції і банківський капітал;
- ліквідація землеволодіння і землекористування німців у 1915–1917 рр., поширена на всю територію Росії¹⁷.

Германофобія та шпигуноманія у військових і політичних колах Росії періоду Першої світової війни пережила революцію 1917 р. і зміну влади, була взята на озброєння вищим партійним і радянським керівництвом у 1920–1930-ті рр.

Падіння самодержавства було сприйняте німцями і менонітами як акт звільнення від режиму, який відвів їм роль вигнанців. Протягом весни і літа в їхньому середовищі, як і в усій Російській імперії, взяли гору суспільні сили, що пов'язували з виборами до Установчих зборів надію на створення демократичної парламентської республіки, основою якої будуть рівність усіх громадян незалежно від національності та віросповідання, захист громадянських прав державою, приватна власність на землю і засоби виробництва. Уперше в історії лютерани, католики і меноніти об'єдналися для спільного захисту своїх інтересів і спільної боротьби у виборчій кампанії до Установчих зборів Росії під керівництвом Центрального комітету німців-колоністів Причорномор'я¹⁸. У такий позитивний розвиток подій вірили не всі. Головною причиною було побоювання націоналізації землі. У період присутності німецьких і австро-угорських військ (березень–листопад 1918 р.) частина колоністського населення симпатизувала ідеї отримання німецького підданства або масового переселення до Німеччини, але її керівництво вже у липні 1918 р. відмовилось від таких планів.

Інша частина німецького населення була на боці Української держави, що зароджувалася. Генерали А.Г. Лігнау, А.Ф. Аккерман, О.Г.А. Крігер, С.Н. фон Дельвіг і генерали-вихідці з колоністів А. Шайбле і Г. Шелль зробили вагомий внесок у українізацію військових з'єднань колишньої царської армії і становлення збройних сил Української Народної Республіки. Професор Київського університету О.О. Ейхельман розробив проект Конституції УНР і Статуту МЗСу УНР.

¹⁷ Линдеман К.Э. Законы 2 февраля и 13 декабря 1915 г. (об ограничении немецкого землевладения в России) и их влияние на экономическое состояние Южной России. — М., 1916. — 236 с.; Линдеман К.Э. Прекращение землевладения и землепользования поселян-собственников. Указы 2 февраля и 13 декабря 1915 года и 10, 15 июля и 19 августа 1916 года и их влияние на экономическое состояние Южной России. — М., 1917. — 384 с.; Ликвидация имущества вольнянских немцев в 1915–1916 гг. Именные списки: Сборник документов / Сост. М.П. Костюк. — Луцк, 2014. — 632 с.

¹⁸ Die Russlanddeutschen. 2., erweiterte und aktualisierte Auflage. Eisfeld A. mit Beiträgen von D. Brandes und W. Kahle. — München, 1999. — S. 78–81; Айсфельд А., Герман А. Автономистское движение // Немцы России: Энциклопедия. — Т. 1: А-И / Редкол.: В. Карев (пред. редкол.) и др. — М., 1999. — С. 15–20.

Захоплення влади у Петрограді більшовиками, військова інтервенція проти УНР (війська майбутнього «диктатора Києва» М. Муравйова принесли радянську владу до міста на багнетах¹⁹) і громадянська війна перервали демократичний розвиток.

Від політичного протистояння до розширення репресій

Ставлення радянської влади до німецького населення України було від самого початку упередженим частково через підозру в шпигунстві, що передалася від влади і слов'янофільської частини громадської думки дореволюційного періоду, частково через класові протиріччя між пролетарськими і люмпенізованими елементами, які представляли радянську владу і Червону гвардію, з одного боку, і німцями — сільськими виробниками, ремісниками і власниками промислових підприємств з іншого. У нестабільній внутрішньополітичній ситуації 1918 р. німці-колоністи, як й українське і болгарське населення, створювали загони самооборони для захисту своїх населених пунктів від нападів солдатів царської армії, які дезертирували з фронту, і місцевих банд²⁰. Вони не бажали брати участь у боях громадянської війни, але все ж не змогли цього уникнути, а в одеському регіоні у 1919 р. повстали проти радянської влади, яку частково представляли німецькі і австро-угорські інтернаціоналісти, що входили до складу групи «спартаківців» Червоної гвардії²¹. Після встановлення радянської влади основною дією, що викликала протистояння, були «походи на куркуля» з метою вилучення «надлишків» хліба та ін. сільськогосподарських продуктів.

У результаті збитків, завданих сільському населенню півдня України у роки громадянської війни і насильницького вилучення урожаю 1920 р., наступного року вибухнув голод. Для його подолання в селищах і містах із ні-

¹⁹ Гриневиц В.А., Гриневиц Л.В. Слідча справа М.А. Муравйова: Документована історія. — К., 2001. — 336 с.; Шама О. Красная гвардия. Как большевики впервые захватили Киев и три недели грабили и убивали местных жителей / Новое время. — 2015. — № 5 (13 февраля). — С. 62–65.

²⁰ Айсфельд А., Безносков А. Самообороны отряды // Немцы России: Энциклопедия. — Т. 3: П-Я / Редкол.: О. Кубицкая (пред. редкол.) и др. — М., 2006. — С. 370–376; Beznosov A. Der Kampf ums Überleben: Selbstschutz der Deutschen und Mennoniten in der Ukraine // Von der Autonomiegründung zur Verbannung und Entrechtung. Die Jahre 1918 und 1941 bis 1948 in der Geschichte der Deutschen in Russland / Hrsg. A. Eisfeld. — Stuttgart, 2008. — S. 90–94; Eisfeld A. Selbstschutz im Gouvernement Cherson // Ebenda. — S. 95–105; Lauer J. Wir deutsche Kolonisten gegen den Kommunismus // Die alte und die neue Heimat der Bessarabien-Deutschen. Eine Dokumentation. 1920–1980 / Hrsg. R. Heer. — Bietigheim-Bissingen, o. J. — S. 79–116.

²¹ Шкляев И.Н. Мятёж // Аккерманские древности: Сб. статей. — Вып. 1. — Белгород-Днестровский, 1997. — С. 204–208.

мецьким населенням були створені товариства і спілки взаємодопомоги та допомоги голодуючим, сільськогосподарські й кредитні кооперативи.

Найвідоміші з них:

- зареєстрований 14 травня 1921 р. Запорізьким губвідділом управління «Союз товариств і груп менонітів півдня Росії», перейменованний 25 квітня 1922 р. на «Союз голландських вихідців в Україні» („Verband der Bürger holländischer Herkunft in der Ukraine“)²², 14 серпня 1923 р. — на «Сільськогосподарський союз нащадків голландських вихідців в Україні»²³;
- «Культурно-просвітницьке товариство німців-колоністів Одеської губернії» («Культурферайн», „Kulturverein“)²⁴, створене 6 липня 1923 р. на підставі рішення про створення Всеросійського німецького культурно-просвітницького товариства у Москві і ліквідоване три роки потому;
- «Союз південноросійських колоністів і громадян германської раси» («Союргер», „Verband der Bürger germanischer Rasse“)²⁵;
- Кримський союз південноросійських колоністів і громадян германської раси (Krimmer Verband der Kolonisten und Bürger deutscher Rasse“, «Бундестрой», „Bundestreu“), що існував протягом 1921–1922 рр.²⁶;
- заснований у 1922 р. «Союз громадян германської раси міста Одеси і Одеської губернії» („Verein der Bürger germanischer Rasse der Stadt und des Gouvernement Odessa“, «Деферод», „Deverod“, «Союз германської раси»)²⁷, до ліквідації якого приступили вже наприкінці року, угледівши в його діяльності «вузько національні і куркульські інтереси»;
- Союз німців-колоністів м. Одеси і Одеської губернії («Сонемкол», «Союз німецьких колоністів»)²⁸.

У 1923 р. в одній тільки Одеській губернії було 6 союзів німецьких колоністів.

Для роботи із советизації національних меншин РКП(б) створила національні секції при своїх партійних комітетах²⁹, основними завданнями яких

²² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 1, оп. 12, спр. 28, арк. 79.

²³ Осташева Н.В. На переломе эпох... Меннонитское сообщество Украины в 1914–1931 гг. — М., 1998; статую див.: ЦДАВО України. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 976. — Арк. 1–12.

²⁴ Державний архів Одеської області (ДАОО). — Ф. Р-3865. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 2; статут див.: ДАОО. — Ф. Р-3865. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 6–9 зв.

²⁵ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР: Свет и тени национальной политики 1917–1924 гг. — М., 2003. — С. 654–676.

²⁶ Державний архів Автономної республіки Крим (ДА АРК). — Ф. Р-709. — Оп. 1. — Спр. 29. — Арк. 24.

²⁷ ДАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Спр. 825. — Арк. 110–113; статут див.: ДАОО. — Ф. Р-1915. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 6–9.

²⁸ Статут див.: ДАОО. — Ф. Р-1915. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 58–59 зв.

²⁹ Положение о национальных секциях при партийных комитетах РКП(б) // Известия ЦК РКП(б). — 1920. — № 25. — С. 3.

були збір інформації про кількість національних меншин, їхнє економічне і політичне становище і ведення агітації за радянську владу мовою цих меншин³⁰. Особливістю німецьких секцій було те, що вони склалися з колишніх військовополонених німецької та австро-угорської армій і мали основним завданням проведення агітації серед військовополонених. Після повернення більшості військовополонених на батьківщину, німецьким і австрійським інтернаціоналістам, які залишилися у Радянській Росії, було поставлене нове завдання — агітація серед німецького сільського населення³¹.

Центральне бюро німецьких секцій при ЦК РКП(б) докладало зусиль до створення підконтрольних йому німецьких союзів і товариств та їх об'єднання в одній структурі — Німецькому культурно-економічному товаристві („Deutsche Kultur- und Wirtschaftsgesellschaft“). 16 лютого 1922 р. на спільному засіданні Центрального бюро німецьких секцій при ЦК РКП(б) і керівників німецьких секцій при Наркоматі у справах національностей РСФРР і Наркоматі освіти РСФРР було прийнято статут колоністських організацій РСФРР³². Після такої підготовки 5 квітня 1922 р. у Москві було створено Німецьке культурно-економічне товариство, яке 22–26 червня провело нараду делегатів. У ній брали участь 7 представників³³ німецьких товариств Москви, Уфи, Таганрога, Волині і Поволжя³⁴. На цій нараді було прийнято низку резолюцій, що продовжували розвиток ідей культурного і економічного відродження, включно із можливістю створення національних волостей, що були сформульовані німецькими громадськими діячами у 1917 р.³⁵ Це насторожило владу і секретар ЦБ німсекцій Г. Люфт³⁶ циркуляром від 7 серпня 1922 р. вимагав від усіх німсекцій встановити обов'язковий політичний контроль над усіма місцевими товариствами³⁷. За поданням Люфта такий орган належало створити при Наркоматі у справах національностей³⁸.

³⁰ Шарапов Я.Ш. Национальные секции РКП(б). — Казань, 1967. — С. 173–179.

³¹ Центр документації новейшей истории Саратовской области (ЦДНИСО). — Ф. 1. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 218.

³² Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 24.

³³ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 16.

³⁴ Die Deutschen in Rußland // Wolgadeutsche Monatshefte. Monatsschrift für Kultur und Wirtschaft der Wolgadeutschen. — Berlin, 1922. — Nr. 1 (1. Juli). — S. 57.

³⁵ Resolutionen der Delegierten-Beratung deutscher Kolonisten aus Moskau, Ufa, Taganrog, Wolhynien und der Wolga (22. bis 26. Juni 1922) // Rote Fahne. Organ des Zentralbüros der deutschen Sektionen beim ZK der K.P.R.(B.). — Moskau, 1922. — Nr. 30 (12. Juli). — S. 4.

³⁶ Люфт Генріх Олександрович (Luft, Heinrich) (1899–1938), уродженець колонії Шиллінг Саратовської губ., голова ЦБ німецьких комуністичних секцій (1921–1922), голова ЦВК і РНК АСРР НП (1936–1937).

³⁷ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР... — С. 659.

³⁸ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 23.

Об'єднати німецькі регіональні організації передбачалося на III З'їзді німців-колоністів³⁹, проведення якого планувалося у Москві 25 вересня 1922 р. Німецькі товариства, що існували на той час у Донецькій, Катеринославській, Миколаївській, Запорізькій і Одеській губерніях, докладали зусиль для скликання Всеукраїнського з'їзду колоністів⁴⁰. Тому ЦК РКП(б) циркуляром № 130 від 9 вересня 1922 р. «Про роботу з національними меншинами» вимагав від усіх національних секцій щомісячних зведень про політичні настрої національних меншин стосовно партії і радянської влади, про їхню участь у роботі радянських органів, кооперативів, профспілок і т. д.⁴¹ 17 вересня 1922 р. завідувач відділом нацменшин Наркомнацу О. Пліч⁴² і завідувач німецьким підвідділом Наркомнацу А. Клейн⁴³ звернулись до заступника наркома у справах національностей Г. Бройда⁴⁴ з пропозицією якнайшвидше скликати конференцію німців-колоністів «лише у межах РСФРР без делегатів автономних республік і областей»⁴⁵ (СРСР був формально утворений 29 грудня 1922 р.).

Наприкінці вересня 1922 р. відділ агітації і пропаганди ЦК РКП(б) за підписом В. Куйбишева запросив у низки губернських комітетів партії інформацію про те, чи існують на їхній території німецькі товариства, які політичні настрої членів цих товариств і яким є вплив партії на ці товариства⁴⁶, а 21 жовтня ЦБ німсекції прийняло рішення звернутись до ЦК РКП(б) із проханням про заборону реєстрації Всеукраїнського колоністського союзу⁴⁷. Мотивувалося це тим, що «організація і керівництво роботою багатьох німсоюзів в Україні виходить від нім. еміграції у Німеччині»⁴⁸. Тиждень потому оргбюро з'їзду

³⁹ Перші два з'їзди німців-колоністів відбулися у 1917 р. у Москві (нарада поселенців-власників і землевласників-німців 20–22 квітня і з'їзд російських громадян німецької національності 10–12 вересня).

⁴⁰ Aus den deutschen Siedlungen Russlands // Wolgadeutsche Monatshefte. Monatsschrift für Kultur und Wirtschaft der Wolgadeutschen. — Berlin, 1922. — Nr. 1 (1. Juli). — S. 89–91.

⁴¹ Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). — Ф. 17. — Оп. 60. — Д. 987. — Л. 78, 85.

⁴² Пліч (Пліче) Освальд Юрійович (1893–?), уродженець Ліфляндії, у 1920 р. очолював Сибнац (відділ національностей при Сибревкомі), з 1921 р. на керівній роботі у Наркомнаці РСФРР, був головою організаційно-інструкторського відділу, з квітня 1922 р. — керівник відділу нацменшин.

⁴³ Клейн (Кляйн) Адольф Перигринович (Klein, Adolf Josef) (1890–1938), уродженець Відня (Австрія), військовополонений, інтернаціоналіст, завідувач німецьким підвідділом Наркомнацу РСФРР (1921–1923), член ЦБ німсекції при ЦК РКП(б), 1926–1928 — редактор Німецької центральної газети (Deutsche Zentral-Zeitung, DZZ).

⁴⁴ Бройдо Григорій Ісакович (Герш Іцкович) (1883–1956), уродженець м. Вільно, у 1901–1903 рр. член Бунду, від 1903 член РСДРП, від 1918 — член РКП(б), 1921–1923 — заступник народно-го комісара у справах національностей РСФРР.

⁴⁵ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 5.

⁴⁶ Лист ЦК РКП(б) секретарю Одеського губернського комітету КП(б)У, 13 листопада 1922 р. // ДАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Спр. 555. — Арк. 13.

⁴⁷ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР... — С. 660–661.

⁴⁸ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 1.

колоністів на своїй нараді розробляло деталі його проведення, але вже 1 листопада 1922 р. на меморандум «З питання про німецьких колоністів» була накладена резолюція завідувачу німецьким підвідділом Наркомнацу Г. Клінгеру⁴⁹ скласти на нього висновок. Його висновок від 2 листопада, написаний на цьому ж документі, зводився до такого:

«Створення спеціального німецького радянського органу для німців РСФРР нагадує культ[урно]-нац[іональні] автономії Бауера, Реннера та ін. і суперечить нашій програмі. Інтереси німців, які розкидані по Росії, мають бути забезпечені нашим відділом нацменшин. Якщо він не впорається зі своїм завданням, то необхідно посилити працівниками його німецький п[і]д[і]в[і]д[і]л. Що стосується скликання з'їзду позапартійних німців, то такий є доцільним і бажаним. Але попередньо необхідно скликати нараду німців-комуністів, на якій підготуватися виробити окрему програму і заходи для забезпечення доляльного складу з'їзду, і що я побоююся, що ініціатори цієї справи не впораються з бухами, яких вони викликали, особливо з агрономами та ін. спецами. З'їзд може зіграти на руку німецьким емігрантам у Німеччині, які ведуть посилену агітацію і у своїй газеті якраз агітують на користь скликання такого „позапартійного“ з'їзду».

На меморандумі є ще одна резолюція, але вже т. Плічу. У ній вказано: *«Конфер-ція не повинна [ставити] своїм завданням організа[ці]ю об'єднуючого центру»⁵⁰.*

В УСРР національною політикою з квітня 1921 р. керував відділ національних меншин НКВС України, який допускав контакти німецьких товариств і кооперативів із закордонними організаціями з метою одержання всілякої допомоги голодуючим і підняття сільського господарства. ЦБ німсекцій РКП(б) не поділяло цієї позиції і 5 квітня 1922 р. клопотало перед Наркомзаксправом РСФРР надалі не дозволяти виїзд делегацій без відповідної санкції німецького підвідділу Наркомнаца РСФРР. Мотивувалося це тим, що «делегації, які відправляються, часто-густо складаються із сумнівних елементів, які переслідують нерідко сумнівні цілі». ЦБ німсекцій вважало за необхідне організацію поїздок за кордон делегацій «покласти на німецький підвідділ, який встановить контроль за їхнім складом і метою»⁵¹. У свою чергу ЦК КП(б)У 30 червня 1922 р. звертав увагу Одеського губкому «на посилення впливу куркульського і духовного елементу у німецьких колоніях Одеської губернії», вимагав прискорити реорганізацію німсекцій і посилення боротьби з цими явищами⁵².

⁴⁹ Клінгер Густав Каспарович (Klinger, Gustav) (1876–1937/1943), член РСДРП з 1917 р., член колегії Комісаріату у справах німців Поволжя у Саратові (березень 1918 — березень 1919), керуючий справами Комінтерну (1919), завідувач німецьким відділом Наркомнацу РСФРР (1920–1924), завідувач відділом національних відносин ВЦВК, Секретаріатом Президії ВЦВК (1925–1931).

⁵⁰ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 10.

⁵¹ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР.. — С. 655.

⁵² ДАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Спр. 555. — Арк. 6.

Рішення про відсутність потреби у скликанні з'їзду німців-колоністів було прийняте вже 13 вересня 1922 р. Замість цього акцент робився на позапартійних конференціях німців-колоністів, попередньо підготовлених комуністами. Колонії були оповіщені про відміну скликання з'їзду лише 17 листопада 1922 р.⁵³

Після підписання договору про створення СРСР союзні наркомати отримали можливість активніше впливати на партійні і радянські органи УСРР. Це відбилось і на ставленні до німецьких товариств. Так, на засіданні ЦБ німсекцій при ЦК КП(б)У і німецького підвідділу відділу нацменшин НКВС УСРР 1 квітня 1923 р. була висловлена критика з приводу того, «що Союз голландських вихідців (які власне є німцями) затверджений без відома німецьких органів при ЦК КП(б)У і НКВС»⁵⁴. Трохи згодом, 16 квітня 1923 р., секретар ЦК РКП(б) В. Молотов «запропонував» губземорганам посилити «партроботу серед німців-колоністів» відповідним циркуляром⁵⁵.

Землевпорядкування у німецьких і менонітських поселеннях здійснювалося без урахування особливостей і потреб земельних наділів для товарного виробництва, що було притаманним для цих сільських господарств. Результатами незадовільного землевпорядкування, яке призвело до значного зменшення посівних площ німецьких і менонітських господарств і одночасного вселення до них стороннього інонаціонального населення, стали різке погіршення економічного становища і зростання еміграційних настроїв серед менонітів⁵⁶. За відомостями ЦК КП(б)У до осені 1923 р. «2 500 менонітів, залишаючи хліб на корню, емігрували до Америки»⁵⁷. У 1923–1929 рр. з України емігрувало майже 12 тис. менонітів⁵⁸. Всього за період 1924–1928 рр. із СРСР емігрувало понад 13 000⁵⁹, за іншими даними за 1923–1929 рр. — близько 21 800 менонітів⁶⁰.

9 липня 1924 р. за матеріалами контррозвідувального відділу ОДПУ при РНК СРСР було складено циркулярного листа «По Німецькій розвідці і боротьбі з нею»⁶¹, затвердженого заступником голови ОДПУ Г. Ягодою. Цей до-

⁵³ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР... — С. 664–665.

⁵⁴ Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні (1920-і — 1990-і роки). — Київ, 1994. — С. 102.

⁵⁵ Німці в Україні. 20 — 30-ті рр. XX ст. Збірник документів державних архівів України / Упорядники: Яковлева Л.В., Чирко Б.В., Пишко С.П. — Київ, 1994. — С. 41–42.

⁵⁶ Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20–30 роки XX століття). — Київ, 1995. — С. 65–73; Чирко Б.В. Німецька національна меншина в Україні: етнополітичні та соціально-економічні процеси в умовах радянської політичної системи (перша половина XX століття). — Київ, 2015. — С. 54–56.

⁵⁷ ДАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Спр. 811. — Арк. 7.

⁵⁸ Осташева Н.В. На переломе эпох... — С. 160–161.

⁵⁹ Гусев С.П. Исход советских немцев за рубеж в 1929 году // Социологические исследования. — 1994. — № 10. — С. 143.

⁶⁰ Осташева Н.В. На переломе эпох... — С. 158–163.

⁶¹ Циркулярное письмо Объединенного государственного политического управления № 7/37 (по контрразведывательному отделу). Москва, 1924 // РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 42–46.

кумент задав тон у ставленні керівництва СРСР не тільки до Німеччини і німецьких громадян, але й до німецького населення СРСР на подальші роки. Німецькі організації, фірми і громадяни були звинувачені у шпигунстві. «Підгрунтям для німецької розвідки у Росії є багатомільйонне населення німецького походження (куркульські і «і н т е л і г е н т с ь к і» елементи нім[ецьких] колоній у селах і містах), яке є головним джерелом отримання і збору німецькою розвідкою відомостей, на що з боку німців звертається особлива увага»⁶². Разом із здійсненням внутрішнього спостереження за дипломатичними і консульськими представництвами Німеччини, вербування німецьких громадян для власних розвідувальних і контррозвідувальних цілей, перлюстрації всієї кореспонденції із закордоном і посиленням контролю за пересуванням німецьких громадян через кордон і територією СРСР, органам ОДПУ була дана вказівка:

«6. Встановити ретельне спостереження за всіма німецькими колоністськими союзами, школами, клубами, благодійними товариствами та інш. для виявлення їхньої роботи, зв'язку з представництвами за кордоном, німецьким Червоним Хрестом та інш.»⁶³.

У цьому документі привертає увагу те, що товариства і організації німців-громадян СРСР названо «німецькими», тобто іноземними.

Вже за тиждень (16 липня 1924 р.) на засіданні президії ВУЦВК було розглянуто низку заходів з покращення ситуації, що склалася у Катеринославській і Донецькій губерніях⁶⁴, спрямованих на нормалізацію становища і соціалізацію села. ОДПУ закликали: «спільно з комісією нацмену негайно приступити до відправлення за кордон небажаного елемента з менонітів, а також тих, які вже ліквідували своє майно з метою еміграції»⁶⁵.

На запит Ф. Дзержинського про політику німецького уряду стосовно СРСР від 6 липня 1925 р. начальник контррозвідувального відділу ОДПУ А. Артузов склав довідку «Німецька контрреволюційна робота в СРСР», в якій стверджувалось: «Щодо колоністів посилену роботу розвивають усі німецькі консульства. Німецькі колонії в Росії і за своєю численністю, і за своїм соціальним складом (куркульський), і політичним прагненням (фашистсько-національний) представляють величезну небезпеку як ворожі й комунізму, й СРСР верстви населення (*розрядка наша — А.А.*), з одного боку, а з іншого — як групи, що прагнуть зміцнити національні інтереси Німеччини серед нац[іональних] меншин»⁶⁶. Показово, що у 1925 р., тобто за 7 років до приходу до влади у Німеччині Гітлера, ОДПУ уgliedіло у німців — радян-

⁶² Там само. — Л. 43.

⁶³ Там само. — Л. 45.

⁶⁴ Німці в Україні... — С. 53–58.

⁶⁵ ЦДАВО України. — Ф. 413. — Оп. 2. — Спр. 10. — Арк. 111.

⁶⁶ Справка КРО ОГПУ СССР «Германская контрреволюционная работа в СССР», июль 1925 г. // РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 14–15.

ських громадян фашистсько-національні політичні прагнення!⁶⁷ З цього слідував у т. ч. висновок: «Німецькі колонії є осередками і базою контрреволюції і шпигунства, ... на яких значною мірою будується антирадянська політика (вибух зсередини)»⁶⁸. За оцінкою А. Артузова, «Німецьке населення брало діяльну участь у німецькій окупації в Україні, в усіх білих авантюрах вело активну боротьбу проти Радвлади, займало завжди привілейоване становище і відрізнялося своєю економічною потужністю»⁶⁹.

Це трактування отримало у 1920-х — на початку 1930-х рр. підтвердження вкрай низьким рівнем членства німців у компартії, комсомолі і радянських організаціях⁷⁰, відсутністю провідників комуністичної ідеології у середовищі німецького учительства⁷¹, збереженням громадами підтримки духовенства, спротивом німецького і менонітського населення розкурулюванню і колективізації сільського господарства, і як наслідок — зростанням еміграційних настроїв, а також одержанням допомоги з Німеччини під час голоду 1932–1933 рр.

У той час, коли уряд СРСР розширював військове співробітництво з Німеччиною, вів переговори про одержання німецького кредиту і був зацікавлений у підписанні політичного договору, у січні 1926 р. ДПУ двічі розкривало офіційні пакети німецького консульства у Тифлісі, що були відправлені у багажі німецьких громадян залізницею до Москви. Через цей інцидент німецький уряд у рішучій формі, усно і письмово, висловив радянському уряду протест. Про це було повідомлено членам Політбюро ЦК РКП(б), у т. ч. і Й. Сталіну. Через це 28 січня Політбюро прийняло спеціальну постанову, яка

⁶⁷ Посилення у 1922–1924 рр. протистояння комуністичних сил і фашистських (Італія) і націонал-соціалістичних (Німеччина) організацій з використанням збройних формувань сприймалось функціонерами Комінтерну (які відносили перше піднесення фашизму у Німеччині до 1924 р.) як загроза світовій революції і радянському ладу. За їхньою логікою, троцькісти, націоналісти та інші противники радянської влади, що отримали узагальнену назву «фашисти», готувалися застосувати ті ж методи боротьби з використанням штурмових загонів.

⁶⁸ Справка КРО ОГПУ СССР... // РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 15.

⁶⁹ Там само. — Л. 16–17.

⁷⁰ В Україні у 1927 р. нараховувалось 1 069 членів і кандидатів КП(б)У німецької національності (у т. ч. інтернаціоналісти з числа колишніх військовополонених). У 1925 р. у виборах до місцевих рад взяло участь 57,3 % німецького населення, яке мало право голосу, у 1929 р. — 67,9 %, у 1930 р. — 76 %. Частка комуністів у сільрадах становила у 1925 р. 4,7 %, у 1929 р. — 10,3 %. Ці показники були набагато нижчими, ніж у інших національних меншин. (Национальная политика ВКП(б) в цифрах. — М., 1930. — С. 138–141; Müller A. 15 Jahre Oktoberrevolution im deutschen Dorfe. — Charkow-Kiew, 1932. — S. 71, 72).

⁷¹ Одеський окружком КП(б)У «наприкінці 1925 р. відмічав, що німецьке учительство на 95 % не радянське, і не тільки не допомагає культпросвітроботі, але й саботує її». (Плеская Э.Г. Подготовка национальных кадров для немецких школ Украины (1924–1938 гг.) // Немцы Одессы и Одесского региона. Сборник докладов, сделанных на международных научных конференциях в Гёттингене (Германия). — Одесса, 2003. — С. 287).

зобов'язувала «ДПУ вжити заходів, щоб у подальшому подібні випадки не могли повторюватися»⁷².

6 липня 1930 р. К. Ворошилов передав Й. Сталіну німецький переклад двох листів радника німецького посольства у Москві Ф. Твардовського, які він написав 10 і 16 травня 1930 р. колезі з МЗС Німеччини про становище в СРСР і радянсько-німецькі відносини⁷³. Це стало можливим завдяки витоку інформації з самого посольства або перлюстрації його пошти. Повідомлення німецького консульства в Одесі систематично читалися з 1930 р.⁷⁴

Після чергового інциденту, коли «пакети були розкриті неохайно і надовго затримані», Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило постанову «Про пакети» диппошти (10 серпня 1931 р.)⁷⁵. Суть її зводилася до того, щоб заборонити місцевим органам ОДПУ розкривати і перевіряти дипломатичну і консульську пошту. Політбюро вважало правильним перевірку «закордонних листів, зокрема тих, що йшли за дипломатичною лінією поштою». Для цього ОДПУ зобов'язали виділити досвідчених спеціалістів, «які гарантували б чистоту і швидкість роботи».

ОДПУ неодноразово посилювало репресії проти німецького населення. У липні 1932 р. з цією метою було розіслано циркуляр «Про боротьбу з розвідувальною і шкідницько-диверсійною роботою німецьких фашистів проти СРСР»⁷⁶. Доречно відзначити, що на виборах до рейхстагу, які відбулися у липні 1932 р., НСРПН втратила значну кількість голосів виборців, а до влади Гітлер зі своєю партією прийшов наприкінці січня 1933 р. «Німці-фашисти», проте, були одним з головних напрямів роботи ОДПУ із «забезпечення безпеки» країни, основним способом досягнення якої були депортації і масові репресії, що набували розмаху.

25 листопада 1932 р. Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило: «зважаючи на особливу державну важливість швидкого покращення роботи органів ОДПУ в Україні і зважаючи на наявність у т. Балицького великого досвіду української роботи [...] запропонувати ОДПУ направити як особливого уповноваженого

⁷² Москва — Берлин: Политика и дипломатия Кремля, 1920–1941: Сб. док. в 3 т. / Отв. ред. Г.Н. Севостьянов. — Т. 1: 1920–1926. — М., 2011. — С. 682–683, 685–689, 703–704.

⁷³ Москва — Берлин... — Т. 2: 1927–1932. — М., 2011. — С. 439–442.

⁷⁴ Переклад кореспонденцій російською мовою див.: Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ). — Ф. 62. — Спр. 59. — Т. 1–3.

⁷⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 — декабрь 1936 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост. В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2003. — С. 279.

⁷⁶ Хаустов В. Репрессии против советских немцев до начала массовой операции 1937 г. // Наказанный народ. Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гете в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Ред.-сост. И.Л. Щербакова. — М., 1999. — С. 75.

ОДПУ в Україну терміном на 6 місяців [...] з підпорядкуванням йому [...] всього апарату ОДПУ України...»⁷⁷.

22 січня 1933 р. надійшла директива ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про запобігання масовому виїзду голодуючих селян з Кубані і України. Балицькому і голові ДПУ УСРР С. Реденсу було наказано «не допускати масового виїзду селян з України до інших країв і в'їзд в Україну з Північного Кавказу»⁷⁸. Слідом за цим почалися арешти і висилка з низки областей України, а на шляхах з України, Північного Кавказу і Білорусії транспортними органами ОДПУ були організовані загороджувальні загони і оперативно-розшукові групи⁷⁹.

3 квітня 1933 р. ДПУ УСРР у доповідній записці до ЦК КП(б)У «Про операцію з очистки прикордонної смуги» повідомляло про ліквідацію польських і петлюрівських шпигунських і повстанських підпільних організацій у Київській, Вінницькій і Одеській областях. Крім цього, серед німців-колоністів були «викриті» «велика контрреволюційна повстанська організація» «Німці-фашисти» у Карл-Лібкнехтівському німецькому національному районі і «контрреволюційна повстанська організація» «Тевтонці» у Зельцькому німецькому національному районі Одеської області. Група «німці-фашисти», яка нібито виникла навесні 1932 р., мала зв'язки з Румунією і аналогічними «німецькими контрреволюційними організаціями» у Міллерово. До керівництва групи «Тевтонці» нібито входили Кіфель і Роттекер⁸⁰, які «у минулому були керівниками великих контрреволюційних націоналістичних організацій у німецьких колоніях Одещини». Цій групі ставилася за провину підтримка зв'язку з Німецьким консульством в Одесі⁸¹.

⁷⁷ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 340.

⁷⁸ Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы: В 5 т. — Т. 3. Конец 1930–1933 / Под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. — М., 2001. — С. 634–635; Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 391.

⁷⁹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 398–399.

⁸⁰ Рот(т)екер Лоренц Иванович (1894–1937), уродженець кол. Зельц Одеської губ., вчитель. У 1917 р. створив «Спілку дрібних власників», у 1918 р. працював у редакції щотижневика «Kaukasische Post» (Тифліс). У 1929 р. Заарештований за звинуваченням у контрреволюційній діяльності і засланий на 3 роки на Північ. У 1933 р. заарештований і засуджений до 10 років ВТТ, утримувався у Дмитровському ВТТ НКВС, де 4 листопада 1937 р. був заарештований за участь у контрреволюційній терористичній організації у Дмиттабі і наступного дня розстріляний.

⁸¹ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — С. 6. Доповідні записки, обвинувальні висновки, меморандуми ДПУ УСРР про викриття в Україні УВО, ПОВ, УСДРП, «організації німців-фашистів» та інших антирадянських організацій. — Арк. 38–39.

Радянсько-німецькі відносини після приходу до влади НСРПН та їхній вплив на дії НКВС стосовно німців України

Після входження НСРПН до уряду Німеччини радянське керівництво неодноразово висловлювало свою стурбованість антикомуністичною спрямованістю її політики. У розмові з німецьким послом у Москві Г. фон Дірксенем 7 березня 1933 р. нарком закордонних справ СРСР М. Литвинов висловив «найбільшу стриманість» („größte Zurückhaltung“) з приводу включення націонал-соціалістів до німецького уряду, які відкрито виступають за боротьбу проти більшовизму і не роблять різниці між комунізмом і радянським урядом. За словами Литвинова, рейхсканцлер Гітлер підтримував тісний зв'язок з українською еміграцією, а його зовнішньополітичний радник Розенберг був прибічником плану з відокремлення України від Росії. На це фон Дірксен висловив свої сумніви, що Гітлер симпатизує саме планам українських емігрантів⁸².

Навесні 1933 р. неодноразово говорилося про намір відірвати Україну від СРСР. Так, 12 і 14 березня близьке до військових кіл Польщі агентство новин АТЕ розповсюдило інформацію про нібито наявний у Розенберга план відокремлення України і створення литовсько-білорусько-української держави⁸³. Це повідомлення прокоментували газети «Правда» і «Ізвестія», які опублікували 13 і 14 березня статті, в яких акцентувалася увага на зовнішньополітичних уявленнях міністра внутрішніх справ Німеччини Герінга і редактора центрального органу НСРПН „Völkischer Beobachter“ Розенберга щодо відокремлення України і створення литовсько-білорусько-української держави. Фон Дірксен у бесіді з Литвиновим усіма силами намагався представити ці побоювання радянського керівництва як безпідставні. Для переконливості цього спростування він запропонував, щоб одна з впливових газет націонал-соціалістів дистанціювалася від таких планів⁸⁴.

22 березня 1933 р. Герінг в інтерв'ю газеті «Амстердамер телеграф» заявив, що хвиля знищення німецьких колоністів не має ніякого взаємозв'язку з німецько-російськими (німецько-радянськими) відносинами. Він був твердо переконаний у тому, що ці відносини залишаться такими ж дружніми, як і минулі роки. Німеччини не стосується те, що відбувається у Росії, і навпаки⁸⁵.

Того ж дня у газеті «Ізвестія» була опублікована стаття К. Радека «Куди йде Німеччина», в якій він з посиланням на книгу Гітлера «Mein Kampf» («Моя боротьба») і книгу Розенберга „Zukunftsweg deutscher Außenpolitik“ («Майбутній

⁸² PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 207. Politische Beziehungen zwischen Deutschland und der Sowjetunion. — Bl. 425251–425252.

⁸³ Там само. — Bl. 425301, 425279.

⁸⁴ Там само. — Bl. 425284–425288.

⁸⁵ Там само. — Bl. 425306.

шлях германської зовнішньої політики») розглядав їхню зовнішньополітичну концепцію. За Розенбергом, Німеччина після знищення Польщі мала укласти союз з Україною, встановивши спільний зовнішній кордон. З урахуванням наявності таких документів уряд Німеччини, на думку Радека, мав би довести, що він не несе ніякої відповідальності за минулі літературні твори деяких його членів. Радянська преса критикувала внутрішньополітичний розвиток Німеччини, але ніколи не пропагувала її поділ. Про це посол фон Дірксен телеграфно поінформував німецьке МЗС⁸⁶.

Цілком ймовірно, що загострення радянсько-німецьких відносин після приходу до влади Гітлера безпосередньо пов'язане з посиленням діяльності ДПУ УСРР з реалізації циркуляру «Про боротьбу з розвідувальною і шкідницько-диверсійною роботою німецьких фашистів проти СРСР», який був розісланий ОДПУ у червні 1932 р.

У записці голови ДПУ УСРР В. Балицького секретарю ЦК КП(б)У С. Косіору від 25 вересня 1933 р. «Про діяльність німців-фашистів в Україні» були названі основні напрями «диверсійної, розвідувальної і повстанської» діяльності «німецького фашизму в Україні»:

- організація диверсійних і шпигунських осередків у промисловості, переважно на підприємствах оборонного значення і в частинах РСЧА;
- створення повстанських організацій у німецьких національних районах і колоніях та їхній зв'язок з українським контрреволюційним повстанським підпіллям;
- проведення активної підривної роботи у сільському господарстві України⁸⁷.

Тут же містився перелік промислових підприємств і військових частин, де було «викрито» діяльність «німців-фашистів», і німецьких фірм, представники яких брали у ній участь. Особлива увага зверталася на німецьке сільське населення. У 26 районах Одеської, Донецької, Дніпропетровської, Київської областей і Молдавської АСРР згідно з цим повідомленням було «викрито» 69 німецьких повстанських осередків і організацій⁸⁸. В одній лише Одеській області такі осередки начебто були створені у 22 колоніях. При цьому заарештовано 86 «активних учасників організації»⁸⁹.

За версією ДПУ, «Українська військова організація» (УВО), що була викрита і ліквідована ним у 1933 р., мала на меті створення «Незалежної Соборної України» і орієнтувалася на Німеччину та Польщу. У цитованих Балицьким «показаннях свідків» за справою УВО йдеться про те, що її зближення з Гітлером та його оточенням почалося вже у 1929 р. «Переважно домовленість полягала у тому, що, після повалення Радвлади і встановлення буржуазно-демокра-

⁸⁶ РА АА. Botschaft Moskau. — Bd. 207. — Bl. 425304–425305.

⁸⁷ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 65.

⁸⁸ Там само. — Арк. 66–69.

⁸⁹ Там само. — Арк. 80.

тичної республіки в Україні, з Німеччиною укладається військовий і економічний союз, у першу чергу, проти СРСР»⁹⁰.

15 жовтня 1933 р. заступник голови ОДПУ Я. Агранов направив Й. Сталіну доповідну записку, в якій повідомляв: «ДПУ УСРР викрита і частково ліквідована у м.м. Маріуполі і Миколаєві диверсійно-розвідувальна організація німецької нац.-соціалістичної партії, що працювала під прикриттям фірми „Контроль-К°“. Осередки резидентури цієї організації викриті в оборонних цехах заводів — „Імені Ілліча“ і „Азовсталі“ (Маріуполь), „Імені Марти“ і „61“, „Плуг і молот“ (Миколаїв), у Маріупольському, Бердянському, Миколаївському, Херсонському і Одеському портах і в частинах XV дивізії (44-стр. полк, 15-артполк)»⁹¹.

3 листопада 1933 р. заступник голови ОДПУ Г. Прокоф'єв направив спецповідомлення Сталіну, Молотову і Кагановичу про необхідність арештів австрійських і німецьких громадян, які працювали у фірмі «Контроль-К°». У повідомленні стверджувалося, що їхня диверсійно-повстанська діяльність набула надзвичайно широкого розмаху⁹².

17 листопада 1933 р. В. Балицький направив Косіору ще одну доповідну записку «Про діяльність німців-фашистів в Україні»⁹³. За версією керівника ДПУ УСРР, повстанську роботу скеровували і контролювали працівники німецьких дипломатичних представництв, які спеціально виїжджали до колоній (Шиллер — Москва, Вальтер — Харків, Генке⁹⁴ — Київ). Керівну роль в організації повстанської діяльності мала група німецьких комуністів — Ганауш, Удольний, Вольф, Чапек та ін., колишні військовополонені — агенти німецької розвідки. «Зазначені комуністи СПЕЦІАЛЬНО ДОМАГАЛИСЯ ПРИЗНАЧЕННЯ У РАЙОНИ, ЩО НАСИЧЕНІ НІМЕЦЬКИМИ КОЛОНІЯМИ, ДЕ, ПРОНИКАЮЧИ НА ПАРТІЙНУ І РАДЯНСЬКУ РОБОТУ, ПЕРЕВАЖНО ЗА НАЦМЕНІВСЬКОЮ ЛІНІЄЮ, ПРОВОДИЛИ НАЦІОНАЛІСТИЧНУ КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНУ РОБОТУ»⁹⁵.

Орієнтування на боротьбу з діяльністю «німців-фашистів» в Україні, підписане В. Балицьким 5 грудня 1933 р., починалося з твердження: «Органами ДПУ України викрита і ліквідується велика організація німецьких фашистів, що проводять активну диверсійно-розвідувальну і повстанську діяльність в Україні і в інших місцях. Основними організуючими центрами і провідниками фашистської роботи є представники німецьких фірм, німецькі спеціалісти

⁹⁰ Там само. — Арк. 114.

⁹¹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 468–469.

⁹² Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 470–471.

⁹³ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 103–109.

⁹⁴ 8 січня 1934 р. особливим відділом 2 від. Київського міського ДПУ на А. Генке було заведено справу-формуляр за забарвленням «німецьке шпигунство» // ГДА СБУ. — Ф. 65. — Спр. С-6163. — Т. 1. — Арк. 2. Співробітник консульства (сексот «ЗЕТ») практично нічого не повідомляє у 1934 р. про німців-радпідданих, окрім конфлікту Генке з ними.

⁹⁵ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 109. Виділено в оригіналі.

і консульства в Одесі, Києві, Харкові, Ленінграді і Москві»⁹⁶. Далі перераховані представники німецьких фірм і пароплавств, начебто викритих у веденні розвідувальної діяльності, і велика диверсійна мережа, що була викрита на суднобудівельних заводах м. Миколаєва.

Слід окремо відмітити, що разом із німецькими громадянами у цьому орієнтуванні особлива увага приділяється духовенству, інтелігенції, «антирадянськи налаштованим особам начскладу і червоноармійцям у національних німецьких частинах і частинах, насичених німцями»⁹⁷, нібито створеним у німецьких колоніях України, Північно-Кавказького краю та інших місцях СРСР «штурмовим загонам», «агентам німецької розвідки, що проникли до ВКП(б), а також політемігрантам, які обіймали відповідальні посади за партійною і радянською лінією у німецьких національних районах». Провідниками повстанської роботи, за твердженням Балицького, були німецьке духовенство і німецька інтелігенція — викладачі національних шкіл і вишів, лікарі, службовці радянського апарату у німецьких колоніях та ін. Наполегливо йшлося про організацію, агентура якої «проникла до МТС, МТМ і на керівні посади до колгоспів і низового радянського апарату»⁹⁸.

Грунтуючись на цих твердженнях з'явився наказ про посилення роботи з «повного викриття і ліквідації диверсійних осередків у промисловості і виявлення усієї розвідувальної і повстанської діяльності німців-фашистів», у якому зверталась особлива увага на «виявлену організуючу роль німецької агентури, яка проникла до лав ВКП(б) і перебуває на партійній і радянській роботі у німецьких національних районах і колоніях»⁹⁹. Робота, виконана ДПУ УСРР, була представлена на схемі викритих і ліквідованих в Україні німецьких справ станом на 5 листопада 1933 р.¹⁰⁰

У доповідній записці Г. Ягоди Й. Сталіну від 10 грудня 1933 р., що містила інформацію про «диверсійну» роботу співробітників контори «Контроль-К^о», викладено приклади розгалуженої мережі і «підривної діяльності», яку здійснювали службовці низки оборонних підприємств, священики, селяни. Громадянин Австрії Вайнцетель (м. Маріуполь) «з метою розширення диверсійної шпигунської роботи ... встановив зв'язок з керівником націоналістичної пангерманської організації німецьких колоністів на Одещині, католицьким па-

⁹⁶ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 264. — Арк. 1.

⁹⁷ На дійсній військовій службі в РСЧА німці перебували за мобілізацією. Зі створенням Області німців Поволжя у жовтні 1918 р. при облвиконкомі був створений військовий відділ, якому підпорядкували збройні загоны, що були створені на території області. У 1918–1919 рр. ці загоны були розгорнуті у чотири стрілецькі полки, кавалерійський полк, запасний кавалерійський ескадрон і різні дрібні частини. Докладніше див.: Шульга І.І. Немцы Поволжья в российских вооруженных силах: воинская служба как фактор формирования патриотического сознания. — М., 2008. — С. 66–67, 85–108.

⁹⁸ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 264. — Арк. 2–4.

⁹⁹ Там само. — Арк. 5.

¹⁰⁰ Там само. — Арк. 8.

тером Зисько¹⁰¹..., якому доручив розширити підготовчу роботу з диверсії». Ксьондз «організував» диверсійні групи на заводі і мінних складах у Миколаєві, запланував підрив залізничного мосту¹⁰².

У поданій Й. Сталіну записці заступника прокурора СРСР А. Вишинського за справою «Контроль-К°» від 29 січня 1934 р. також фігурують названі особи. У ній стверджувалося, що:

- «викрита» шпигунсько-диверсійна група працювала на користь Німеччини протягом кількох років до революції;
- ксьондзи Зисько, Вагнер¹⁰³ та ін. «протягом тривалого часу вели серед німців, і зокрема, колоністського населення, антирадянську пропаганду та пропаганду на користь відторгнення України від Союзу і приєднання її до Німеччини»;
- пожежа на заводі ім. Марті у Миколаєві була організована «за вказівкою секретаря німецького консульства в Одесі Гана»¹⁰⁴.

Робота ДПУ УСРР з виконання циркуляру 1932 р. висвітлена в обвинувальному висновку за справою диверсійно-розвідувальної діяльності «німців-фашистів» в Україні від 25 лютого 1934 р., надрукованому типографським способом¹⁰⁵. У ньому представлена нібито створена секретарем німецького консульства в Одесі Карлом Ганном розгалужена мережа «німецької шпигунської і контрреволюційної агентури». Членами цієї мережі названі співробітники німецької комерційної фірми «Контроль-К°», робітники і службовці суднобудівних заводів у м. Миколаєві, католицькі патери півдня України, Криму і Північного Кавказу.

Найвагомішим обвинуваченням, висунутим НКВС, у майбутньому виявиться, однак, не диверсійна робота як така. ДПУ стверджувало: «Водночас і націоналістична діяльність, що проводилася у німецьких колоніях, переводиться на рейки активної пангерманської і фашистської роботи серед німецьких колоністів і українського населення, і створення повстанських „штурмових“ загонів, завдання яких зводяться до збройних виступів у тилу Червоної армії у період

¹⁰¹ Зис(ь)ко (Зісько, Зіске) Християн Леонтійович (1897–1934?), уродженець колонії Шпейер Херсонської губ., настоятель римо-католицької церкви у Миколаєві (1924–1933). Заарештований у 1933 р. за справою «Резидентура» за участь у німецькій диверсійно-повстанській організації. Засуджений у 1934 р. до 10 років. Відправлений до Сиблагу НКВС, при спробі втечі поранений, потім помер.

¹⁰² Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С.473–474.

¹⁰³ Вагнер Адам Касперович (1894–1938), уродженець колонії Ней-Ямбург (Новокрасновка) Катеринославської губ., вікарій приходу у колонії Ландау Одеської губернії (1919–1925), настоятель католицької церкви у м. Маріуполі (1925–1933). Заарештований у 1933 р. за справою «Штурмовики» за участь у «фашистській розвідувально-диверсійній і повстанській організації. Засуджений у 1934 р. до 10 років. Відправлений до Сиблагу НКВС, де у 1937 р. знову заарештований. Розстріляний у 1938 р.

¹⁰⁴ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 479–480.

¹⁰⁵ Обвинительное заключение по делу диверсионно-разведывательной деятельности немцев-фашистов на Украине. — Харьков, 1934. — 82 с. // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 148.

інтервенції»¹⁰⁶. **«Виняткову увагу останнім часом німецькі фашисти приділяють питанням штурмових загонів, пангерманської роботи і створенню „Націонал-соціалістичної партії України“, виходячи з установки, що під впливом добре налагодженої фашистської партійно-політичної роботи, що супроводжується організацією активних диверсійних і розвідувальних резидентур, можна буде достатньою мірою підготувати на Радянській Україні базу для німецької інтервенції»**¹⁰⁷. За версією ДПУ, для створення цих загонів німецькі агенти широко використовували католицьких священників та вцілілих членів громадських організацій німців Причорномор'я початку 1920-х рр. Арешти учасників цієї мережі почалися у Миколаєві у серпні 1933 р.¹⁰⁸

5 березня 1934 р. Балицький у записці на ім'я Сталіна стверджував, що «матеріалами, якими ми володіємо, точно встановлено, що німецькі консульства у Харкові, Києві та Одесі безпосередньо керують роботою»¹⁰⁹:

1. З підготовки організації НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ, яка б об'єднувала фашистські елементи усіх національностей і організації молоді у так званий „СОЮЗ БОЙОВИХ МОЛОДИХ НІМЦІВ“.
2. З пропаганди пангерманських фашистських ідей серед німецького населення і організацій у тилу гітлерівських штурмових загонів, повстанських осередків.
3. З насадження у нашій оборонній промисловості диверсійних і шпигунських груп»¹¹⁰.

Закінчення записки лаконічне: «У зв'язку з вашими [Сталіна — А.А.] вказівками мною ретельно проінструкований апарат ДПУ і робота по консульствах стоїть у центрі уваги»¹¹¹.

У квітні 1934 р. було «викрито» групу німецьких громадян, які нібито створили нелегальну націонал-соціалістичну організацію і займалися військовим шпигунством, шкідництвом, поширенням контрреволюційних фашистських листівок. За рішенням Політбюро ЦК ВКП(б) ці іноземці були вислані із СРСР¹¹². Така ж доля спіткала «учасників» «фашистської організації, що працювала під прикриттям Німецької центральної газети — ДЦЦ (Фрідага Генрі, Вальтера Варта, Кампгаузен Л.Л., Радишток П.Б.)», а справи радянських громадян, які проходили за цими двома розробками, були передані на розгляд Особливої наради НКВС¹¹³.

¹⁰⁶ Там само. — Арк. 4.

¹⁰⁷ Там само. — Арк. 7.

¹⁰⁸ Там само. — Арк. 19.

¹⁰⁹ Підкреслено у документі.

¹¹⁰ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 495.

¹¹¹ Там само. — С. 500.

¹¹² Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 819, сноска 149.

¹¹³ Там само. — С. 565.

Допомога голодуючим

Під час Голодомору допомога продовольством і валютою для закупівлі продуктів харчування у магазинах системи «Торгзін» надходила з Німеччини за лінією організації «Брати у скруті» не лише німецькому населенню, але й мешканцям тих самих населених пунктів інших національностей (українцям, євреям, росіянам, болгарам). Так, з квітня 1933 р. до квітня 1934 р. надійшла допомога у розмірі 487 821 руб. золотом, з них до Одеської області — 132 321 руб., Дніпропетровської — 203 000 руб., Київської — 90 000 руб., Донецької — 60 000 руб., Молдавської АСРР — 2 500 руб.¹¹⁴ Не минала допомога і сільських комуністів, комсомольців, керівних працівників радянських установ¹¹⁵. У Пулинському німецькому національному районі крім 2 892 німецьких родин «гітлерівську допомогу» у 1934 р. одержали 29 % польського населення району¹¹⁶. Організаторами, отримувачами і розпорядниками допомоги були священнослужителі і представники інтелігенції¹¹⁷, тобто, за визначенням партійних і чекістських органів, — класово чужі елементи. За даними ДПУ, допомога голодуючим, що надійшла у 1934 р. через благодійні організації, склала понад 600 тис. марок і 14,5 тис. доларів США. Радянське керівництво вбачало у наданні допомоги голодуючим антирадянську, контрреволюційну діяльність, а провідників надання цієї допомоги (збір інформації, передача листів з проханнями про допомогу, її адресний розподіл і т. д.) почало репресувати. Для отримання інформації про розподіл допомоги голодуючим ДПУ активізувало агентурну роботу із залученням представників німецького населення, яких цілеспрямовано послали до німецьких консульств як відвідувачів¹¹⁸. Отримані відомості у подальшому кваліфікували як консульські зв'язки.

У квітні–липні 1934 р. були «у порядку оперативного натиску проведені репресії стосовно фашистського активу у національних німецьких районах і колоніях», у ході яких секретар німецького консульства в Одесі К. Ганн і представники німецького транспортного товариства «Дойче-Леванте Лініє» видворені за межі СРСР, діяльність благодійних організацій «Брати у скруті», «Фаст і Брілліант», «Світло на Сході» та ін., через які голодуючому населенню надавалась допомога, на території СРСР заборонена, фірма «Контроль-К°» «розгромлена», проведені арешти у Дніпропетровській, Донецькій, Одеській і Київській областях¹¹⁹. Крім священників особлива увага зверталася на вчителів. «Велика роль у к. р. націоналістичній і фашистській діяльності німців належить контр-

¹¹⁴ Чирко Б.В. Національні меншини в Україні... — Л. 94.

¹¹⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 527.

¹¹⁶ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 36 а. — Арк. 85–86.

¹¹⁷ Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — М., 1998. — С. 72–74.

¹¹⁸ ГДА СБУ. — Ф. 13 — Спр. 416. — Арк. 280–286.

¹¹⁹ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 276. — Арк. 1–2.

революційній частині німецького учительства, яке, не зважаючи на проведення чистки, і нині продовжує залишатися надзвичайно засміченим усякого роду антирадянським і к. р. елементом, церковниками, куркулями, кол[ишніми] поміщиками і т. п. елементом, який становить певну базу для к. р. роботи у нім. колоніях. Німецьке учительство у переважній більшості складається з колиш. кістерів, кол. офіцерів, найближчих родичів білоемігрантів та ін. соціально-чужого елемента, представляючи найреакційнішу та антирадянськи налаштовану частину німецької інтелігенції»¹²⁰.

З ідеологічних міркувань допомога голодуючим отримала назву «гітлерівська допомога». Факт її одержання відносили до категорії «антирадянська пропаганда» і кваліфікували як злочин відповідно до ст. 54 КК УСРР (ст. 58 КК СРСР). У доповідній записці голови ДПУ УСРР В. Балицького до ЦК КП(б)У (22 травня 1934 р.) стверджувалося, що консульства Німеччини в Україні значно посилили антирадянський вплив «німецьких націоналістичних організацій». 5 серпня 1934 р. Політбюро ЦК ВКП(б) створило комісію для вироблення пропозицій «про заходи щодо затримки виконання грошових переказів із Німеччини»¹²¹.

Після цього почалися арешти, посилення політичного і адміністративного тиску. 15 вересня 1934 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про роботу Молочанського райкому партії Дніпропетровської області», котра дала вказівку органам НКВС провести заходи «з рішучого звільнення району від антирадянських елементів, пов'язаних з німецьким фашизмом»¹²². 5 листопада 1934 р. Політбюро ЦК ВКП(б) своєю директивою «Про боротьбу з контрреволюційними фашистськими елементами у німецьких колоніях»¹²³ поширило репресії на всю територію СРСР. Воно зобов'язало у німецьких районах «вжити щодо активних контрреволюційно і антирадянськи налаштованих елементів репресивні заходи, здійснити арешти, висилку, а злісних керівників засудити до розстрілу». Місцеві органи влади повинні були «вимагати від німецького населення повного припинення зв'язку із закордонними буржуазно-фашистськими організаціями: одержання грошей, посилок»¹²⁴. Вже наступного дня в НКВС УСРР відбулася нарада, на якій розглядалися два питання:

- про заходи, пов'язані з роботою у прикордонній смузі;
- директива ЦК ВКП(б) про роботу по німцях.

¹²⁰ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 276. — Арк. 9.

¹²¹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 549.

¹²² Ченцов В.В. Трагические судьбы... — С. 76.

¹²³ Директива була направлена національним ЦК, крайкомам і обкомам ВКП(б) у вигляді шифрованої телеграми.

¹²⁴ Герман А.А. Немецкая автономия на Волге. 1918–1941. — Ч. 2: Автономная республика. 1924–1941. — Саратов, 1994. — С. 186, 332–333; Ченцов В.В. Трагические судьбы... — С. 76.

З другого питання прийняли рішення у тижневий термін скласти доповідну записку, що містила:

«а) матеріали про оперативні заходи органів НКВС України з роботи по німцях за минулий рік;

б) всю «суму» заходів НКВС УСРР з роботи серед німців, відповідно до директиви¹²⁵ ЦК ВКП(б) від 4 жовтня п. р.»¹²⁶.

Ще до складання такої записки було заплановано скликати 10 листопада «нараду з питання про роботу серед німців, викликавши на цю нараду начальників органів НКВС районів концентрації німецького населення, а також заст. нач. політвідділів і начальників районних міліцій тих самих районів»¹²⁷.

Одним з ключових документів для розуміння суті заходів, що вживалися стосовно німців України, є директива В. Балицького від 15 листопада 1934 р.¹²⁸ У ній давалася установка на посилення і систематизацію репресивних заходів проти німецького населення. Для цього Балицький наказав «у всі німецькі райони, а також райони, де є компактні маси німецького населення (нім. колонії), відрядити досвідчених, кваліфікованих оперативних працівників, яких залишати на місці надалі до чіткого налагодження агентурного апарату, що працює по німцях, і не менше ніж на місячний термін. Цим працівникам перевірити усі агентурні справи і розробки, що є у провадженні, а також усі види обліків по німцях, і скласти оперативні аркуші на арешт найактивнішого контрреволюційного і антирадянського елементу»¹²⁹.

Особлива увага зверталась на всіх «вчищених колиш[ніх] вчителів, які залишилися в районах і проводять нині антирадянську і к. р. роботу», і на «швидку агентурну розробку німецького духовенства, що проводить фашистську роботу...». Усіх осіб вищезгаданих категорій належало включити до оперативних аркушів для арешту.

Німецькі спеціалісти, яких «викрито у проведенні антирадянської діяльності і які не мають особливої цінності для підприємств, на яких вони працюють», підлягали у першу чергу висилці за межі СРСР. Виявленню у порядку паспортизації і «вилученню» з німецьких національних районів підлягали колишні куркулі та інші особи, які повернулися із заслання і перебували на нелегальному становищі.

Далі Балицький попереджав, що «робота з репресування і вилучення німецького фашистського і антирадянського елементу у жодному разі НЕ Є БУДЬ-ЯКОЮ СПЕЦІАЛЬНОЮ КАМПАНІЄЮ»¹³⁰. Проте для її проведення він наказав «у національних німецьких районах на Україні: Спартаківському, Ко-

¹²⁵ Текст директиви поки що не знайдено.

¹²⁶ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 38.

¹²⁷ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 38.

¹²⁸ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 276. — Арк. 1–23.

¹²⁹ Там само. — Арк. 17.

¹³⁰ Виділено у документі.

мінтерновському, Зельцьському, Карл-Лібкнехтівському, Молочанському, Люксембурзькому і Пулинському ввести спеціальні посади уповноважених ОВ [особливих відділів. — Авт.] для роботи по німцях», а «в усіх районах, де є компактні маси німецького населення, німецькі колонії (Новоград-Волинський, Черняхівський, Емільчинський, Володарськ-Волинський та ін.), ввести посади резидентів ОВ спеціально для роботи по німцях»¹³¹.

Метою цієї директиви було остаточне знищення «німецького контрреволюційного фашистського підпілля, що проводить шпигунсько-диверсійну, підривну роботу». Для досягнення цього наказувалося: «ВЖИТИ РЕПРЕСИВНИХ ЗАХОДІВ СТОСОВНО АКТИВНИХ КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНИХ І АНТИРАДЯНСЬКИ НАЛАШТОВАНИХ ЕЛЕМЕНТІВ, ПІДДАЮЧИ ЇХ АРЕШТАМ І ЗАСЛАННЮ, А СТОСОВНО НАЙБІЛЬШ ЗЛІСНИХ ДОБИВАЮЧИСЬ ВИНЕСЕННЯ ВИРОКІВ ПРО РОЗСТРІЛ»¹³².

Пункт 9 директиви визначав: «У зв'язку з матеріалами, що є у нас і вказують на наявність низки явних перегинів стосовно населення німецьких національних районів з боку місцевої влади, негайно приступити до ретельного, всебічного висвітлення усіх випадків перегинів...»¹³³. Чи мав цей пункт стримуючу функцію або існував лише для видимості дотримання «соціалістичної законності», ще потребує дослідження.

Ця директива особлива не лише тим, що вимагала посилення і систематизації оперативного обліку з включенням підозрюваних до оперативних листів для арешту, але й тим, що надавала можливість застосування репресивних заходів, навіть розстрілу, як німецьких підданих, так і радянських громадян — німців, українців, росіян і представників інших національностей за однаковими обвинуваченнями.

2 грудня помічник начальника ОВ УДБ НКВС УСРР і УВО доповів В. Балицькому про арешт у національних німецьких районах на Дніпропетровщині 27 німців, «які проводили організовану фашистську і антирадянську роботу»¹³⁴. Він стверджував, що «матеріалами слідства цілком підтверджуються наші дані про те, що німецькі закордонні фашистські організації мають свою широку агентуру в німецьких колоніях, яка під виглядом розповсюдження, так званої, „гітлерівської допомоги“ активно проводить роботу із залучення і згуртування контрреволюційних кадрів»¹³⁵.

5 грудня 1934 р. зазначена директива Балицького від 15 листопада була «опрацьована» на нараді ОВ УНКВС по Одеській області за участі начальників райвідділів НКВС дев'яти німецько-національних і змішаних районів спільно з відрядженими до цих районів працівниками облуправління. «На осно-

¹³¹ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 276. — Арк. 18–19, 21–22.

¹³² ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 276. — Арк. 17. Виділено у документі.

¹³³ Там само. — Арк. 20.

¹³⁴ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 127.

¹³⁵ Там само.

ві опрацювання на цій нараді агентурних і слідчих матеріалів» було намічено додатково до вже заарештованих 16 заарештувати ще 14 осіб. При облуправлінні НКВС була створена оперативно-слідча група для «роботи за німецькими справами». Обком КП(б)У було поінформовано «про посилення німецько-фашистського впливу в німколоніях і недостатність партійно-масових заходів місцевих парторганізацій із виконання телеграми ЦК ВКП(б) про роботу у німецьких колоніях»¹³⁶.

9 грудня 1934 р. на підставі шифротелеграми ЦК ВКП(б) № 513ш вийшла постанова ЦК КП(б)У «Про німецькі райони», яка вимагала ретельної перевірки їхнього керівного складу і шкільної мережі¹³⁷. У ній повторено основні методи впливу на німецьке населення (чистки і заслання), що були викладені у директиві ЦК ВКП(б) від 5 листопада 1934 р. 20 грудня 1934 р. побачила світ постанова ЦК КП(б)У «Про переселення з прикордонних районів», спрямована на посилення прикордонної смуги за допомогою «очищення» німецьких і польських сіл від неблагонадійного і антирадянського елементу¹³⁸.

Маховик репресій стрімко набирив обертів. Протягом 1934 р. в СРСР було заарештовано близько 4 тис. німців — радянських громадян¹³⁹.

У грудні 1934 р. начальник іноземного відділу ОДПУ кілька разів інформував Сталіна про отримання розвідкою відомостей відносно підготовки Німеччини до війни у Східній Європі. Одним з двох основних ударів вказувався несподіваний напад на СРСР одночасно з Японією «з десантом у Прибалтиці і підтримкою з боку Фінляндії і втягуванням Польщі на бік Німеччини»¹⁴⁰. У районі Ліда—Барановичі нібито вже почали будівництво підземних ангарів для авіації. Для виконання цих робіт, за інформацією Розвідувального управління РСЧА, до Польщі направлені штурмові загони Гітлера¹⁴¹.

Керівництво СРСР, реагуючи на подібну інформацію, перейшло до більш масштабних зачисток прикордонних районів. За постановою Політбюро ЦК КП(б)У «Про Мархлевський і Пулинський райони» 17 серпня 1935 р.¹⁴², що містила політичне рішення про ліквідацію цих національних районів (польського і німецького), з'явилися його ж постанови «Про переселення польських і німецьких господарств з прикордонної смуги» за межі України (25 листопа-

¹³⁶ Там само. — Арк. 149–150. Підкреслено у документі.

¹³⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 23. — Арк. 170–171.

¹³⁸ Там само. — Спр. 11. — Арк. 316–317.

¹³⁹ Хаустов В. Репрессии против советских немцев... — С. 77.

¹⁴⁰ Москва — Берлин: политика и дипломатия Кремля, 1920–1941: Сб. док.: В 3 т. / Отв. ред. Г.Н. Севостьянов. — Т. 3: 1933–1941. — М., 2011. — С. 93.

¹⁴¹ Москва — Берлин... — Т. 3. — С. 88–89.

¹⁴² ЦДАГО України. Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 396. — Арк. 160–160 зв.; Горбуров К. З історії українсько-польського прикордоння міжвоєнної доби ХХ ст.: Мархлевський польський національний район УСРР 1925–1935 рр. // Регіональна історія України. — 2015. — Вип. 9. — С. 137–138.

да 1935 р.) і «Про переселення 15 000 господарств з Київської і Вінницької областей до Казахстану» (9 квітня 1936 р.)¹⁴³.

У жовтні 1935 р. за обвинуваченням у контрреволюційній роботі були заарештовані редактори та інші співробітники німецьких періодичних видань і «Украцменвидаву»¹⁴⁴.

Всього у 1935 р. в Україні було ліквідовано 27 організацій «фашистського підпілля» із загальною кількістю 1 098 заарештованих, заарештовані майже усі пастори і вислані з прикордонної смуги 10 600 німців¹⁴⁵.

У жовтні 1935 р. проведено арешти австрійських і німецьких емігрантів, які з 1917 р. брали участь у встановленні радянської влади в Україні і обіймали на час арешту керівні посади у німецьких національних районах України і німецькій секції КП(б)У. НКВС визначив їх членами «Національного союзу німців на Україні», що мав розгалужену організаційну структуру в усій республіці¹⁴⁶. У 1936 р. за справами цього союзу засудили 123 особи, а справу його так званого «керівного центру» 13–21 січня 1937 р. заслухав Військовий трибунал Київського військового округу¹⁴⁷.

На січневому пленумі ЦК КП(б)У 1936 р. нарком внутрішніх справ УСРР В. Балицький заявив, що «німецький фашизм» намагається створити свої опорні пункти у німецьких національних районах Правобережної України, «на Донбасі та в інших областях України»¹⁴⁸. Однак, «виявлення» цих «опорних пунктів» відбувалось не так оперативно, як того вимагали. Тому Балицький 20 липня зажадав від начальників обласних УНКВС «посилити темпи оперативної і слідчої роботи за німецькою лінією з урахуванням ретельного, більш глибокого викриття ролі й діяльності німецьких консульств, особливо впродовж останніх років»¹⁴⁹.

НКВС роботу посилив. В одній лише Донецькій області протягом 1936 р. «були викриті і ліквідовані німецькі диверсійні організації» на оборонних під-

¹⁴³ Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні... — С. 76–77. Постанову РНК СРСР № 776–120 СС «Про виселення із УСРР і господарське облаштування у Карагандінській області Казахської АСРР 15 000 польських і німецьких господарств» від 28 квітня 1936 р. див.: Из истории поляков в Казахстане (1936–1956 гг.). Сб. документов: Архив Президента Республики Казахстан / Отв. ред. Л.Д. Дегитаева. — Алматы, 2000. — С. 18–21.

¹⁴⁴ Архів тимчасового зберігання документів Управління СБУ в Харківській області (далі — АТЗ УСБУ в Харківській обл.) — Спр. 018769. — Арк. 438–449.

¹⁴⁵ Доповідна записка В. Балицького Й. Сталіну, квітень 1936 р. // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 408. — Арк. 195.

¹⁴⁶ Орієнтування за справою «Національний союз німців на Україні» // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 265. Докладніше див.: Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: документы и материалы / Сост. А. Рублёв; Ред. А. Айсфельд. — К., 2016. — 608 с.

¹⁴⁷ Матеріали за справою ліквідованої німецької фашистської контрреволюційної організації, названої «Національний союз німців на Україні» («НСНУ»). Київ, 1937 // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 156.

¹⁴⁸ Дело «Национального союза немцев на Украине»... — С. 134.

¹⁴⁹ Золотарев В., Степкин В. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе. 1919–1941. — Донецк, 2010. — С. 29–30.

приємствах, заарештовано 356 осіб, з яких не менше ніж 23 розстріляли. Українські дослідники, які вивчили діяльність УНКВС по Донецькій області, дійшли висновку, що «практично усі „німецькі шпигуни“ були ні у чому не винними радянськими людьми»¹⁵⁰.

У 1932 р. за обвинуваченням у шпигунстві на користь Німеччини у всьому СРСР було заарештовано 119 осіб, у 1935 р. їхня кількість зросла до 719, а у 1936 р. знизилася до 596. Російський дослідник В. Хаустов, який вивчав репресії НКВС за матеріалами Центрального оперативного архіву ФСБ Росії, не побачив в цьому особливого тиску на «радянських німців». За його даними, «за шпигунство на користь Польщі у 1933–1936 рр. було заарештовано 3 528 осіб, на користь Японії — 2 263, а на користь Німеччини — 1 315 осіб»¹⁵¹. Однак напруження, поза сумнівом, зростало.

У 1936 р. НКВС СРСР розіслав орієнтування про діяльність контрреволюційної троцькістської терористичної агентури з числа політемігрантів та про ліквідовану у Ташкенті і Ленінграді шпигунську і диверсійну резидентуру німецької розвідки. У першій з них особлива увага зверталась на політемігрантів, які перебували раніше або нині у комуністичних партіях Німеччини, Австрії, Угорщини і Чехословаччини. При цьому до поля зору потрапили: заарештований в Україні літератор Д.Г. Шелленберг і група співробітників німецьких газет АСРР німців Поволжя¹⁵², яких оголосили контрреволюційною троцькістською організацією у Саратові. Серед заарештованих був В. Леов-Гофман¹⁵³, у минулому член ЦК КПН, який прибув до СРСР у 1933 р., за іншими даними — у 1934 р., і на момент арешту (26 лютого 1936 р.) був заступником директора Німдержвидаву у м. Енгельс. Згідно з розісланим протоколом його допиту, після прибуття до СРСР він «з перших днів став на ворожу позицію до ВКП(б) і рад. влади..., вороже ставився до керівництва ВКП(б), рад. уряду і особисто Сталіна»¹⁵⁴. Він також «зізнався» у створенні троцькістської організації у Москві і Саратові.

У другому орієнтуванні йшлося вже не тільки про контрреволюційну троцькістську організацію, але й про якийсь «Німецький фронт», метою якого

¹⁵⁰ Там само. — С. 30.

¹⁵¹ Хаустов В. Репрессии против советских немцев... — С. 82–83.

¹⁵² Орієнтування про діяльність к.р. троцькістської терористичної агентури з політемігрантів // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 269. — Т. 2. — Арк. 1, 3–5, 9.

¹⁵³ Леов (Леов-Гофман) Віллі (Leow-Hofmann, Willi) (1887–1937), уродженець м. Бранденбурга (Німеччина), від 1904 р. член соціал-демократичної партії Німеччини і профспілки. З часу створення компартії Німеччини — її член і функціонер, соратник Е. Тельмана. Від 1927 р. член ЦК КПН, депутат рейхстагу (1928–1933). У 1933 р. емігрував з Німеччини, від 1934 р. — в СРСР. Редактор, потім керівник «Німдержвидаву» АСРР НП (м. Енгельс). Заарештований 26 лютого 1936 р., 3 жовтня 1937 р. засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР до ВМП. Розстріляний того ж дня // Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur // <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?!D=4707>

¹⁵⁴ Орієнтування про діяльність к.р. троцькістської терористичної агентури з політемігрантів // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 269. — Т. 1. — Арк. 56.

було проведення диверсій на радянських підприємствах¹⁵⁵. Це більш радикальне порівняно з попередніми роками ставлення радянської влади до німецького населення було складовою частиною розправи сталінського керівництва із внутрішньопартійними опонентами і проявом шпигуноманії, що охопила усі сфери держави і суспільства. Резолюція пленуму ЦК ВКП(б) за доповіддю наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова «Уроки шкідництва, диверсій і шпигунства японо-німецько-троцькістських агентів»¹⁵⁶ (3 березня 1937 р.) націлила ВКП(б) і НКВС на посилення репресивної політики проти будь-яких «антирадянських» проявів.

Одним з головних напрямів роботи радянського керівництва була «боротьба з іноземним шпигунством». Для «його викриття» широко використовувалася преса, статті для якої готувались у надрах Розвідувального управління РСЧА і затверджувались вищим партійним керівництвом. Начальник управління С. Урицький 26 квітня 1937 р. доповідав Й. Сталіну: «За Вашою вказівкою колектив працівників розвідувального управління написав низку статей, що характеризують організацію і деякі методи роботи іноземного шпигунства. Сім статей, які попередньо продивилися т.т. Ворошилов і Єжов, вже опубліковані у центральній пресі... П'ять статей, які при цьому представляю Вам, будуть надруковані, якщо на те буде Ваша згода»¹⁵⁷. Сталін, якому НКЗС направляв записки з апеляціями про незастосування вищої міри покарання до заарештованих підданих Німеччини, стежив за кожним випадком арешту іноземців¹⁵⁸.

За 17 років радянської влади в Україні керівництво РКП(б) і КП(б)У застосувало увесь арсенал наявних у нього заходів політичного і адміністративного впливу на німецьке і менонітське населення. Партійне керівництво переконалося у тому, що це населення у переважній більшості не піддається швидкому перевихованню у більшовицькому дусі, не сприймає модель і методи колективного ведення господарства, здатне створювати ефективно працюючі, не контрольовані державою громадські та кооперативні товариства і спілки. Тому партійне керівництво вживало все більш жорстокі заходи для зміни соціального складу і політичної орієнтації німців і менонітів. Для цього воно задіяло у першу чергу і у більшому обсязі силові методи ОДПУ–НКВС.

Важливу роль при цьому відіграли уявлення, що склалися у певних верств чиновників царського уряду і військового керівництва імперії, про шпигунство і небезпеку для держави, що нібито мали місце і виходили від поселених

¹⁵⁵ Орієнтування у справі ліквідованої в Ташкенті та Ленінграді шпійонської та диверсійної резидентури німецької розвідки // ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 267. — Арк. 6–7.

¹⁵⁶ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937–1938 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост.: В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2004. — С. 112–114.

¹⁵⁷ Там само. — С. 134.

¹⁵⁸ Там само. — С. 161, 162.

за планами німецького Генерального штабу цілих німецьких дивізій поблизу західного кордону і вздовж стратегічно важливих сухопутних і водних шляхів. Ці штампки були перейняті представниками радянської влади і грали фатальну роль протягом багатьох десятиліть.

Починаючи з літа 1924 р. ОДПУ ставило на один щабель з німецькими організаціями, фірмами і підданими німецьке населення СРСР, створені ним громадські організації. Ключовим стало резюме у циркулярному листі ОДПУ № 7/37 від 9 липня 1924 р., затвердженому заступником голови ОДПУ Г. Ягодю. У ньому йшлося: «Підгрунтям для німецької розвідки у Росії є багатомільйонне населення німецького походження (куркульські і «і н т е л і г е н т с ь к і» елементи нім[ецьких] колоній у селі і містах), яке є головним джерелом отримання і збору німецькою розвідкою відомостей, на що з боку німців звертається особлива увага».

Задовго до приходу до влади у Німеччині Гітлера соціально і політично незручним представникам німецького населення почали «ліпити» ярлики «троцькісти» і «фашисти». Ці звинувачення були універсальними, використовувалися стосовно громадам СРСР будь-якої національності і, власне, коли їх висували — це був політичний вирок. Міра покарання варіювалась від позбавлення громадянських прав і ув'язнення великої кількості людей до ВТТ на різні терміни до поголовного виселення за національною ознакою (німці і поляки) з прикордонної смуги або розстрілу.

Після приходу до влади Гітлера радянське керівництво і НКВС зробили боротьбу з «німцями-фашистами» всередині кріани одним з головних напрямів своєї діяльності. Директива В. Балицького від 15 листопада 1934 р. поставила під підозру все німецьке населення України. У всіх національних німецьких районах ввели посади уповноважених особливих відділів, в інших місцях, де компактно мешкало німецьке населення — посади резидентів особливих відділів, завданням яких було «скласти оперативні листи на арешт найактивнішого контрреволюційного і антирадянського елементу». Після цього зростала кількість «виявлених» «німецько-фашистських шпигунсько-диверсійних», «штурмових» та інших груп і організацій, нібито створених німецькою розвідкою за сприяння німецьких консульств.

Резолюція пленуму ЦК ВКП(б) «Уроки шкідництва, диверсій і шпигунства японо-німецько-троцькістських агентів» (3 березня 1937 р.) стала сигналом для розширення і посилення репресій проти соціально-чужих елементів (куркулі) і за національними лініями. «Німецький» наказ НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. став першим наказом за «національною» лінією.

Репресії за «німецькою лінією» і наказ НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р.

Організаційна підготовка масових репресій здійснювалась задовго до їх початку. Щоб підтвердити їхню правомірність потрібні були докази. Особливе місце при цьому відводилось архівам. Вже з кінця 1920-х рр. архівні установи отримали прямі вказівки вищих партійних і урядових органів сконцентруватися на роботі з виявлення компрометуючого матеріалу на радянських громадян з метою викриття ворогів народу. З одного боку, архіви були покликані розробляти фонди, що зберігалися у них, у вигляді алфавітних картотек з даними на осіб з контрреволюційним минулим. З іншого боку, вони мали «добувати матеріали» на запити парторганізацій і ОДПУ стосовно біографій конкретних осіб¹⁵⁹.

На засіданні Центрального архівного управління (ЦАУ) СРСР 7 січня 1931 р. були прийняті тези доповіді «Про нові завдання і реорганізацію архівної справи у СРСР», з якими виступив такий собі Ф. Д. Кретов¹⁶⁰. Найближчою метою в них названа «необхідність впровадити у свідомість всіх і вся, що „архівна справа є не самоціллю, а політичним знаряддям пролетарської диктатури і засобом соціалістичного будівництва“». Кретов повідомив, що «за останні 2–3 роки за архівом Департаменту поліції нами у Москві складено 55 000 карток і близько 23 000 довідок різного біографічного характеру для органів ОДПУ та інших радянських установ. Крім того, складено 17 000 карток на осіб, причетних до служби у Колчака, Денікіна, Врангеля та ін.». Тим самим він уточнив сферу «політичних кампаній партії і уряду за участі архівних органів»¹⁶¹.

Тематику і обсяг робіт зі з'ясування компрометуючих даних на громадян було значно розширено після вбивства у 1934 р. С. Кірова. Використання архівних фондів було поставлено у пряму залежність від «конкретних завдань з боку відповідних установ і організацій». Потік запитів буквально паралізував роботу архівів. У 1937 р. архівісти змушені були займатися тільки наведенням довідок для НКВС. Розробки за його завданнями державні архіви проводили безкоштовно. До середини 1930-х рр. з цією роботою справлялися кадро-

¹⁵⁹ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства (1918 — начало 1940-х гг.) // Отечественные архивы. — 1992. — № 3. — С. 15.

¹⁶⁰ Кретов Федір Дмитрович (1900–1989), член РСДРП(б) з 1918 р., делегат I Всесоюзного з'їзду Рад (1922), випускник Інституту червоної професури, 1929–1930 — проректор з навчальної роботи Всесоюзного комуністичного університету ім. Я. М. Свердлова, 1930–1931 — заст. керуючого Центrarхівом СРСР (див.: Чернобаев А.А. Историки России XX века: Библиографический словарь. — Т. 1.: А-Л. — Саратов, 2005. — С. 483). Завідував секретаріатом голови ПВР СРСР М. І. Калініна (1938–1941, 1945–1946). У 1941–1945 — на політроботі у діючій армії. Директор і головний редактор видавництва «Молода гвардія» (1946–1948), професор кафедр історії КПРС Академії суспільних наук при ЦК КПРС, МДУ та ін. навчальних закладів (1946–1961). У 1961–1987 рр. керував кафедрою історії КПРС Вищої партшколи при ЦК КПРС.

¹⁶¹ Хорхордина Т.И. История отечества и архивы. 1917–1980-е гг. — М., 1994. — С. 168, 170–171.

ві співробітники ОДПУ–НКВС в особливих відділах держархівів і перевірені архівісти¹⁶².

2 березня 1938 р., не дочекавшись позитивного рішення про додаткове фінансування, в. о. керівника ЦАУ СРСР розпорядився припинити у двох центральних архівах роботи зі складання картотеки, яку вимагали органи НКВС¹⁶³. І вже цього ж місяця він отримав вказівку підготуватися до передавання архівних органів до підпорядкування НКВС. На підставі постанови президії ВР СРСР від 16 квітня, оголошеної наказом НКВС СРСР від 11 червня 1938 р., Центрархів було передано з підпорядкування колишнього ЦВК СРСР до структури НКВС СРСР¹⁶⁴, де розгорнуло свою роботу Головне архівне управління (ГАУ). В УРСР перехід архівів до структури НКВС було здійснено у 1939 р.

Іншим аспектом в обслуговуванні органів влади зі збирання компромату на громадян є діяльність партійних архівів. У 1935–1938 рр. ними «було видано у партійні, комсомольські організації, органи НКВС близько ½ млн всіляких довідок. Чимало з цих довідок, особливо за останній період, слугувало підставою для викриття ворогів народу: троцькістів, бухарінців, буржуазних націоналістів і всякого роду контрреволюційної фашистської агентури»¹⁶⁵.

Загалом НКВС розглядав державні і партійні архіви як один з інформаційних сегментів і активно використовував архівні документи для вирішення своїх завдань. Архівісти саме цим пояснюють перепідпорядкування всієї архівної системи всюдисущому відомству.

У власному відомстві вже у 1936 р. НКВС СРСР вжив низку заходів з централізації й уніфікації обліково-архівної та обліково-статистичної роботи. Так, наказом № 0026 від 21 січня 1936 р. було скасовано надання двотижневих оперативних зведень. Відтепер оперзведення НКВС республік і УНКВС країв і областей передбачалося надавати до ОСВ ГУДБ НКВС щомісячно¹⁶⁶. Згідно з наказом НКВС СРСР № 0093 від 10 березня 1936 р. «Про агентурний облік політемігрантів, очистку його від підозрілих елементів» органам НКВС було наказано змінити деякі елементи реєстрації політемігрантів «з метою встановлення централізованого обліку політичної еміграції та очистки її від терористичних, шпигунських, диверсійних та інших контрреволюційних елементів». Для цього було наказано у місячний термін «взяти на облік усіх політемігрантів, що прибули до СРСР з 1920 р., незалежно від громадянства і партійної приналежності», і завести на кожного з них справу-формуляр. А потім «на підставі

¹⁶² Хорхордіна Т.И. История отечества и архивы... — С. 176, 177, 178,

¹⁶³ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 19.

¹⁶⁴ Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917–1991. Справочник / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Авторы-сост.: А.И. Кокурин, Н.В. Петров. — М., 2003. — С. 67.

¹⁶⁵ Цит. за: Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 18.

¹⁶⁶ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 7-СП. — Арк. 1.

проведеного обліку до 15 квітня [1936 р. — А.А.] скласти і вислати до ОВ ГУДБ списки на політемігрантів:

- а) тих, що підлягають арешту і суду на підставі наявних агентурних та інших матеріалів, що викривають політемігрантів у шпигунстві, диверсії і провокації, а також на осіб, яких слід видворити за межі СРСР, як во-роже налаштованих і підозрілих на шпигунство, партпровокації та ін. злочини;
- б) тих, що залишаться в СРСР, як такі, що заслуговують на повну довіру»¹⁶⁷.

Після наказу № 00174 від 3 травня 1936 р. «Про реорганізацію обліково-статистичного відділу ГУДБ і ОСВ УДБ УНКВС» наказом НКВС СРСР № 00242 від 17 липня 1936 р. була введена в дію «Інструкція про порядок розробки архівних матеріалів Головного управління державної безпеки та його місцевих органів», яка вводила не тільки систематизацію і централізацію усіх наявних у розпорядженні НКВС справ і матеріалів, але й зосередження певних справ у так званому «Особливому архіві». § 14 Інструкції наголошував: «До „Особливого архіву“ мають бути віднесені справи про найбільші к. р. організації, шпигунські, диверсантські і терористичні групи, ліквідовані повстання, великі банди та інші справи, що мають історичне або політично актуальне значення. До „Особливого архіву“ також мають бути віднесені окремі справи (у тому числі й одинаки), організаційно пов'язані з внутрішніми і закордонними к. р. центрами...»¹⁶⁸.

Оперативне значення створення Особливого архіву полягало у тому, що на підставі його даних можна було розгорнути новий етап репресій. Для їхньої підготовки § 17 Інструкції наказував: «За всіма справами Особливого архіву (як за слідчими матеріалами, так і за агентурними) у процесі їхньої обробки **мають бути виявлені всі особи, що проходять за справами, які з яких-небудь причин не були своєчасно репресовані і не притягнуті до справи**»¹⁶⁹. Привертає увагу те, що зазначене формулювання дає можливість обліку усіх осіб, що проходили за справами, незалежно від того, ставився їм у провину який-небудь злочин чи ні.

З доданого до Інструкції переліку «основних тем для обліку архівних справ ГУДБ НКВС» для включення до Особливого архіву передбачались:

- контрреволюційні політичні партії та організації;
- національно-шовіністичні контрреволюційні політичні партії та організації;
- політичний терор;
- зрада батьківщині;
- шпигунство;

¹⁶⁷ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 7-СП. — Арк. 32–32 зв.

¹⁶⁸ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 7-СП. — Арк. 62.

¹⁶⁹ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 7-СП. — Арк. 62 зв. Текст виділено в Інструкції.

- диверсія;
- іноколонії та духовенство католицьке, лютеранське;
- духовенство;
- сектанти;
- повстанство;
- масові антирадянські виступи;
- антирадянська агітація;
- справи, пов'язані з політичними кампаніями;
- бандитизм;
- провокатори;
- саботаж.

До Особливого архіву не включалися справи і персоналії за такими темами для обліку: розкрадання, спекуляція, фальшивомонетники, контрабанда (кваліфікована), порушення кордону, службово-посадові злочини і соціально-шкідливий елемент. Під соціально-шкідливим елементом малося на увазі: а) моральне і побутове розкладання, б) хулігани, в) аферисти (великі)¹⁷⁰.

Прикметно, що як приклади за темою обліку «іноколонії та духовенство католицьке, лютеранське» названо: польська колонія, чеська колонія, німецька колонія, корейська колонія і т. д. Під «колонією» малися на увазі особи названої національності. Оскільки під «повстанством» розумілися: а) повстання, б) заколоти, в) повстанські контрреволюційні організації, групи і одинаки, а під «масовими антирадянськими виступами»: а) страйки і зволікання, антиколгоспні виступи, б) колективні виступи в армії і т. д., німецьке сільське населення автоматично підлягало обліку НКВС за національною ознакою за участь у повстаннях 1919 р. і активний або пасивний спротив колективізації сільського господарства. Крім того, німці підлягали обліку як «колишні люди», тобто земельні власники, і за «справами, пов'язаними з політичними кампаніями», тобто протидія і невиконання продрозверстки або хлібозаготівлі, саботаж півночі.

Листування з родичами за кордоном, отримування «гітлерівської допомоги» під час Голодомору і відвідування консульств Німеччини були додатковим підтвердженням оцінки, яку зробив у 1925 р. контррозвідувальний відділ (КРВ) ОДПУ при РНК СРСР, що німці являють собою «ворожі і комунізму, і СРСР верстви населення». Від 1925 р. ОДПУ інкримінувало німецькому населенню у цілому і окремим його представникам фашистсько-національні політичні прагнення. Циркулярний лист ОДПУ «По Німецькій розвідці й боротьбі з нею» від 9 липня 1924 р. за підписом заст. голови ОДПУ Г. Ягоди і начальника КРВ ОДПУ А. Артузова¹⁷¹ був надрукований накладом 150 примірників з

¹⁷⁰ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 7-СП. — Арк. 64 зв. — 66 зв.

¹⁷¹ Артузов (Фраучі) Артур Християнович (1891–1937), уродженець с. Устіново Тверської губернії. Член РСДРП(б) з 1917 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1919 р., начальник КРВ ОДПУ (1922–1927), 2-й помічник начальника Секретно-оперативного управління ОДПУ

грифом «цілком таємно». 14 липня 1925 р. Артузов подав на ім'я Ф. Дзержинського п'ять довідок про діяльність німців у СРСР і згаданий вище циркуляр, зазначивши при цьому «загальний висновок — без сумніву, що німецькі націоналісти ведуть у Росії величезну роботу за усіма напрямками і значно випередили наш вплив на німецькі колонії у СРСР»¹⁷². Особливий наголос він зробив на те, що «німецькі колонії є осередками і базою контрреволюції і шпигунства... Усі німецькі колонії та їхні керівники широко використовуються як інформаторська і, у випадку війни, шкідницька база»¹⁷³.

Його повторював кадровий розвідник К. Звонарьов¹⁷⁴, який виділив німців-колоністів особливою групою агентурної мережі німецької розвідки у своєму двотомному дослідженні, виданому у 1929–1931 рр. IV (розвідувальним) управлінням штабу Робітничо-Селянської Червоної Армії для службових цілей. У ньому продубльовано твердження, що неодноразово висувалося з кінця XIX ст., про те, що німецькі колоністи були поселені у Привіслинському і Південно-Західному краях, вздовж військово-стратегічних шляхів у Литві, Волині й Поділлі, «мабуть, за суворим і заздалегідь кимось виробленим планом». Після цього йшов висновок: «Якщо не всі ці колоністи, то їх частина, так чи інакше, були інформаторами німецької розвідки, цілою правильно організованою армією агентів, які були в Росії керівниками, лісниками, наглядачами, вчителями, прикажчиками, самостійними промисловцями, торгівцями і навіть майстрами й чорноробами»¹⁷⁵.

Орієнтування ОДПУ і НКВС свідчать, що «боротьба» з німецьким фашистським шпигунством у першій половині 1930-х років була одним з основних напрямів їхньої діяльності й проти сільського населення, й проти інтелігенції. Викладачам вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, журналістам, письменникам інкримінували у т. ч. «пропаганду націоналістичних і фашистських ідей з метою відриву німецького населення від радянзації, проведення шкідницько-диверсійної діяльності й підготовки до збройного повстання про-

---

(1927–1930), заст. начальника іноземного відділу ОДПУ (1930–1931), начальник ІНВ ОДПУ/НКВС СРСР (1931–1935), член колегії ОДПУ (1931–1934), 1-й заст. начальника 4-го управління Генерального штабу РСЧА (1934–1937). Заарештований (1937), засуджений до ВМП (1937), розстріляний, реабілітований.

¹⁷² Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 11.

¹⁷³ РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 15, 20. Так в документі.

¹⁷⁴ Звонарьов Костянтин Кирилович (справжнє ім'я: Карл Кришьянович Звайгзне) (1892–1938). Розвідник з 1918 р., помічник начальника Агентурної частини Розвідувального відділу штабу РСЧА (1923–1924), 1-й помічник начальника Розвідувального управління штабу РСЧА (1924–1926). Під час видання брошури перебував у резерві РСЧА, начальник Мобілізаційного відділу Наркомату пошт і телеграфів, заступник інспектора військ зв'язку за сумісництвом. Начальник кафедри розвідки і викладач розвідки у Військовій академії ім. М. В. Фрунзе (1934–1937), у розпорядженні РУ РСЧА (березень–листопад 1937).

¹⁷⁵ Звонарев К.К. Агентурная разведка. — Т. II: Германская агентурная разведка до и во время войны 1914–1918 гг. — М., 1931. — С. 27–28.

ти Радвлади в момент інтервенції німецьких військ в Україну», створення «німецької контрреволюційної націоналістичної організації», яка використовувала всю німецьку пресу «для протягування націоналістичних установок і фашистської пропаганди» (див. **Документи №№ 1–4**).

Директива В. Балицького¹⁷⁶ від 15 листопада 1934 р. містить вказівку про введення в національних німецьких районах спеціальної «посади уповноважених ОВ для роботи по німцях» і в усіх районах, де компактно мешкало німецьке населення, — «посади резидентів ОВ спеціально для роботи по німцях»¹⁷⁷. Це свідчить про те, що оперативна робота розгорталася стосовно німецького населення, а не німецьких підданих. 11 січня 1937 р. начальник УНКВС по Донецькій області старший майор держбезпеки В. Іванов¹⁷⁸ писав В. Балицькому, що у Слов'янському, Костянтинівському, Артемівському, Краснолуцькому, Старобільському, Маріупольському і Тельманівському районах є оперативно-слідчі групи за фашистсько-диверсійними справами¹⁷⁹. Обсяг їхньої оперативної роботи у 4-му кварталі, з урахуванням співробітників, яких відрядили до них, став причиною перевитрат виділених коштів.

Одночасно зі змінами агентурного обліку потенційних ворогів радянської системи ЦК ВКП(б) на пленарному засіданні 3 березня 1937 р. прийняв рішення про зміну методів і спрямованості роботи каральних органів (див. **Документ № 5**). НКВС орієнтували на посилення режиму утримання політичних противників (троцькістів, зинов'ївців, правих, есерів та ін.), що передбачало обмеження права на спілкування з іншими ув'язненими і зовнішнім світом, на користування засобами інформації та зв'язку, аж до їхньої повної ізоляції, відмову від отримання слідством «добровільного зізнання обвинуваченого»¹⁸⁰. За оцінкою ЦК ВКП(б), політизолятори були більш схожі на примусові будинки відпочинку, ніж на тюрми.

Для підвищення ефективності роботи НКВС вирішили змінити його компетенцію й повноваження. Побутову злочинність було передано до відання міліції і народних судів, а Особлива нарада при НКВС отримала нові повнова-

¹⁷⁶ Балицький Всеволод Аполонович (1892–1937), уродженець Верхньодніпровська Катеринославської губернії. Член РСДРП–РКП(б)–ВКП(б) з 1915 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1918 р. Народний комісар внутрішніх справ УСРР–УРСР (15 липня 1934 — 11 травня 1937 р). Заарештований (1937), засуджений до ВМП, розстріляний, не реабілітований.

¹⁷⁷ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 276. — Арк. 21–22.

¹⁷⁸ Іванов Василь Тимофійович (1894–1938), уродженець с. Холзково Смоленської губернії. Член РСДРП–РКП(б)–ВКП(б) з 1913 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1919 р. Начальник УНКВС по Донецькій області (15 липня 1934 — 3 квітня 1937 р.), заступник, т.в.о. наркома внутрішніх справ УРСР. Заарештований (1937), засуджений до ВМП (1938), розстріляний, не реабілітований.

¹⁷⁹ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 1.

¹⁸⁰ Лубянка. Сталин и Главное управление государственности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937–1938 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; сост.: В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2004. — С. 110.

ження. Особи, яких НКВС визнавав суспільно-небезпечними, могли бути заслані на 5 років під гласний нагляд у місцевості, визначені НКВС, ув'язнені до виправно-трудоих таборів й ізоляторів при таборах на термін до 5 років, а іноземці — вислані за межі СРСР. Особи, яких підозрювали у шпигунстві, шкідництві, диверсіях і терористичній діяльності, могли бути ув'язнені у тюрми на термін від 5 до 8 років. У Положенні про Особливу нараду при НКВС СРСР, затвердженому 8 квітня 1937 р., ці міри покарання були передбачені для підозрюваних, а не для засуджених¹⁸¹.

Участь Прокурора СРСР або його заступника у засіданні Особливої наради і його право на незгоду і направлення протесту до Президії ЦВК СРСР, а також вимога зазначати причину репресії кожної окремої особи, за умов посилення репресій лише теоретично могли мати стримуючий характер. Це право зводилося до нуля як керівним характером постанов ЦК ВКП(б) про посилення репресій і розширення кола осіб, які під них підпадали, так і створенням у країні атмосфери шпигуноманії за безпосереднього керівництва Й. Сталіна (див.: **Документ № 6**). За його дорученням Розвідувальне управління РСЧА підготувало низку статей, що «характеризували організацію і деякі методи роботи іноземного шпигунства». Сім з них, які попередньо продивилися Ворошилов і Єжов, були опубліковані у центральній пресі до кінця квітня 1937 р. П'ять статей направлені на погодження Сталіну, ще шість готувались¹⁸².

Пасажі про шпигунську діяльність іноземних держав у СРСР у доповіді Сталіна на лютнево-березневому пленумі ЦК ВКП(б) 1937 р. стимулювали появу цілої низки статей у радянській пресі, лейтмотивом яких стали методи і прийоми іноземного шпигунства у СРСР. Підбірки статей — прокурора А. Вишинського, чекіста Л. Заковського¹⁸³, антирелігійника Б. Кандидова та ін. склали цілі збірники, червоною ниткою в яких проходила боротьба зі шпигунством, шкідництвом, терором, диверсіями контрреволюційних елементів, диверсійно-повстанських груп, реакційного духовенства, особливо католицького, та іншої агентури «фашистських японо-німецьких розвідок». «З метою ознайомлення широких мас з методами шпигунської, диверсійно-шкідницької і вербувальної роботи іноземних розвідувальних органів» статті друкували також окремими брошурами накладом 100 тисяч, 300 тисяч, 500 тисяч примірників у різних куточках СРСР. Деякі з них були видані у перекладі німецькою та українською мовами у Києві.

На думку ЦК ВКП(б), найбільшу небезпеку становили японське і німецьке шпигунство, що «підтверджувалось» викриттям й ліквідацією «фашистських

¹⁸¹ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 126–127.

¹⁸² Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 134–135.

¹⁸³ Заковський Леонід Михайлович (справжнє ім'я: Генріх Ернестович Штубіс) (1894–1938). Уродженець Курляндської губернії. У РСДРП з 1913 р. Депутат Верховної Ради СРСР 1-го скликання (1937). В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1917 р. Начальник УНКВС по Ленінградській області (1934–1938). Заарештований (1938), засуджений до ВМП, розстріляний, не реабілітований.

організацій», які нібито перейшли до «створення бойових терористичних груп і до конкретної підготовки терористичних актів проти керівників ВКП(б) і членів уряду СРСР і УРСР»¹⁸⁴. Аналіз спецповідомлення М. Єжова Й. Сталіну про ліквідацію «фашистської організації» (27 червня 1937 р.) свідчить, що «фашистською» могла бути названа будь-яка діяльність, спрямована проти політики радянського керівництва.

Однією з груп, яка традиційно перебувала у полі зору ОДПУ протягом 1920-х років, були іноземні спеціалісти, які працювали у важкій, гірничій, машинобудівній, хімічній, енергетичній промисловості та на транспорті. «Шахтинська справа», що була розкручена за безпосередньої участі Й. Сталіна і Політбюро ЦК ВКП(б)¹⁸⁵, була закінчена 6 липня 1928 р. засудженням обвинувачених у «змові»: 11 осіб — до розстрілу і 38 — до термінів ув'язнення від 1 до 10 років. Згодом розстріляли лише п'ятьох, шістьом смертну кару замінили на 10 років позбавлення волі¹⁸⁶. Хоча Політбюро ЦК ВКП(б) 2 серпня 1928 р. і ухвалило постанову «Про спеціалістів»¹⁸⁷, в якій ДПУ була дана директива систематично і посилено вести роботу з «виявлення контрреволюційно-шкідницьких елементів у госпорганах», але «підходити до репресій, і особливо до арештів великих спеціалістів, з максимальною і більшою, ніж зазвичай, обережністю...», арешти у різних галузях промисловості тривали. Однією з мір покарання стало висилання за кордон.

Висилання за кордон підданих Німеччини набуло після «шахтинського процесу» великого розмаху. Так, до 25 червня 1935 р. з 250 німецьких інженерів і кваліфікованих робітників, які перебували в Україні, за межі СРСР були видворені 40 інженерів і техніків, що «займалися фашистською і шпигунсько-диверсійною роботою»¹⁸⁸.

«Трійки» НКВС

Наказом НКВС СРСР № 00192 від 27 травня 1935 р. при управліннях НКВС у краях, областях і республіках були створені так звані «міліцейські трійки» для розгляду справ «про кримінальні і декласовані елементи і про злісних порушників положення про паспорти». Масові арешти під час цієї операції оголосили «цілком неприпустимими». Участь прокурора у засіданні «трійки» була

¹⁸⁴ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 227–229.

¹⁸⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 — декабрь 1936 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост. В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2003. — С. 147.

¹⁸⁶ Васильев В.Ю. Шахтинська справа // Енциклопедія історії України / Ред.: Я.В. Богданьок, М.М. Ломонос, Т.С. Новікова. — Т. 10: Т-Я. — К., 2013. — С. 600–601. Генеральна прокуратура РФ у 2000 р. реабілітувала всіх 49 засуджених за цією справою.

¹⁸⁷ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 178.

¹⁸⁸ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 36 а. — Арк. 170–171.

обов'язковою. За відсутності заперечень з його боку рішення «трійки» виконували негайно, а її протоколи направляли на затвердження Особливою нарадою при НКВС СРСР через Головне управління робітничо-селянської міліції¹⁸⁹.

3 липня 1937 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло рішення «Про антирадянські елементи», згідно з яким підлягали позасудовим репресіям колишні куркулі, які повернулися із заслання у північних і сибірських районах. Від секретарів обласних, крайових і республіканських організацій компартії і представників НКВС цих рівнів вимагалася інформація про кількість людей, які підлягали розстрілу як найбільш ворожі і висилці. Її вимагали надати до ЦК ВКП(б) у п'ятиденний термін. В інформації, що надійшла, для кожного краю й області було визначено кількість людей для репресування: за 1-ю категорією — розстрілу, і за 2-ю категорією — ув'язнення до ВТТ. Ці «ліміти» неодноразово збільшували. Підготовка куркульської операції і затвердження «трійок» у складі начальника УНКВС області, секретаря обкому КП(б)У і прокурора області докладно розглянуто за матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України¹⁹⁰.

В оперативних планах вилучення куркулів і кримінальників за 1-ю і 2-ю категоріями була дана установка: «При підготовці операції на куркулів і кримінальників широко використовувати матеріали на куркулів — членів різних релігійних сект, зв'язків іноземних консульств, осіб, яких судили за шпигунство, отримувачів „гітлерівської допомоги“, колишніх політбандитів»¹⁹¹. При виконанні цього наказу у полі зору НКВС опинилися тисячі німців, яким висунули обвинувачення за цими категоріями обліку. Фатальну роль у розгортанні репресій зіграла установка на те, що «дотримання процесуальних норм і санкцій на арешт не вимагалось, а рішення „трійок“ були остаточними». Прокурор СРСР А. Вишинський «вимагав від прокурорів активного сприяння успішному проведенню операції»¹⁹².

До 1 жовтня 1937 р. за «куркульською операцією» в Україні було заарештовано 24 405 осіб, серед них 2 197 німців (9,0 % усіх репресованих). Рішеннями обласних «трійок» 1 047 німців віднесли до 1-ї категорії, призначивши розстріл, а 1 150 німців включили до 2-ї категорії — для відправки до ВТТ¹⁹³.

На той час за наказом НКВС СРСР № 00439 було заарештовано значно менше радянських громадян німецької національності. І. Леплевський направив М. Єжову «на затвердження списки і довідки за закінченими справами на 488 осіб». З них по Донецькій області — на 391 особу і по Одеській області —

¹⁸⁹ Мозохин О.Б. Право на репрессии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953). — Жуковский-Москва, 2006. — С. 142–143.

¹⁹⁰ Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр.: У 2-х част. — Частина I / Упоряд.: С. Кокін, М. Юнге. — К., 2010. — С. 5–57.

¹⁹¹ Великий терор в Україні. «Куркульська операція»... — С. 53, 57.

¹⁹² Мозохин О.Б. Право на репрессии... — С. 154.

¹⁹³ ГДА СБУ. — Ф. 42. — Спр. 32. — Арк. 40.

на 97 осіб (див.: **Документ № 76**). Лише за тиждень, 8 жовтня 1937 р., Леплевський доповідав Єжову вже про 3 940 заарештованих за «німецькою лінією», серед яких були 183 підданих Німеччини (див.: **Документ № 85**). Як бачимо, переважна більшість заарештованих за «німецькою лінією» була радянськими громадянами, тобто «низовкою».

Наказ НКВС СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р.

Вказівка про арешт «усіх німців на наших військових, напіввійськових і хімічних заводах, на електростанціях і будівництвах, в усіх областях усіх заарештувати» була дана Й. Сталінім (див.: **Документ № 10**). Наказ НКВС СРСР № 00439 і вказівка про облік і наступний арешт підданих Німеччини на 28 заводах передали до Києва 25 липня 1937 р. о 6 год. 51 хв. (див.: **Документи №№ 12, 13**). Отже, підготовлені вони були не пізніше 24 липня. Згідно з наказом, до арештів належало приступити починаючи від 29 липня і закінчити операцію у п'ятиденний термін, тобто 2 серпня.

У пункті 4 наказу зроблено наголос на тому, щоби «добиватися вичерпного викриття агентури німецької розвідки, яку досі не викрили, і остаточного розгрому диверсійної низовки, що була закладена нею на промислових підприємствах». Під «низовкою» розуміли «зв'язки» німецьких громадян з місцевим населенням. Пункт 5 надавав можливість застосування репресій, як проти радянських громадян, так і проти підданих інших держав. Таким чином, вирішальним стало не громадянство або місце роботи, а зарахування до категорії «шпигуни, диверсанти, терористи».

Нарком внутрішніх справ УРСР І. Леплевський¹⁹⁴ у циркулярі 25 липня 1937 р., адресованому всім начальникам обласних УНКВС УРСР і 3-х (контррозвідувальних) відділів УДБ (див.: **Документ № 14**), вказав ще три групи громадян, які підлягали репресіям:

- 1) німецьких політемігрантів, які прийняли радянське підданство і подали заяву про перехід у радгромадянство, стосовно яких питання ще не вирішене;
- 2) німецьких підданих, які працювали на інших підприємствах, установах і у сільському господарстві, а також колишніх німецьких підданих, що прийняли радгромадянство і працювали раніше на військових заводах і оборонних цехах;

¹⁹⁴ Леплевський Ізраїль Мойсейович (1896–1938), уродженець Брест-Литовська. Член РСДРП(б)–РКП(б)–ВКП(б) з 1917 р. В органах ВНК–ОДПУ–НКВС з 1918 р. Народний комісар внутрішніх справ УРСР (14 червня 1937 — 25 січня 1938 р.). Заарештований (1938), засуджений до ВМП, розстріляний, не реабілітований.

- 3) «провести облік усіх зв'язків¹⁹⁵ німецькопідданих, які працювали на військових заводах, оборонних цехах, залізничному транспорті й енергетичній промисловості та приступити до їх ретельної агентурної розробки».

Термін виконання стосовно першої групи був визначений до 2 серпня, другої групи — на 20 серпня, третьої — на 22 серпня. Під зв'язками німецьких підданих мали на увазі людей будь-якої національності і громадянства, що мали службові або приватні контакти з підданими Німецького рейху.

За відомостями німецького консульства у Харкові (див.: **Документи №№ 28, 84**), отриманими від громадян, які проживали у цьому консульському окрузі, ціла низка німецьких підданих, що працювали на Харківському тракторному заводі та інших підприємствах міста, була заарештована 31 липня 1937 р. за обвинуваченням в антидержавній діяльності чи шпигунстві. Протягом серпня арешти мали місце у різних містах консульського округу.

Незважаючи на те, що з липня 1936 р. проводилася систематизація обліку і **«мали бути виявлені всі особи, що проходять за справами, які з яких-небудь причин не були своєчасно репресовані й не притягнуті до справи»**, операція за «німецькою лінією» розгорталася повільно. За 31 липня 1937 р. звітність за наказом № 00439 надійшла лише від Дніпропетровського УНКВС (див.: **Документ № 22**).

Одночасно з арештами німецьких підданих відбувались арешти радянських громадян за обвинуваченнями у причетності до ліквідованої контрреволюційної диверсійно-терористичної організації, здійсненні контрреволюційно-націоналістичної діяльності «серед німецького населення на користь фашистської Німеччини». Швидкість, з якою при цьому діяв Люксембурзький райвідділ НКВС Дніпропетровської області, видно на такому прикладі. Документи на арешт, санкція районного прокурора, ордер на арешт і анкета заарештованого Я.Ф. Бауна були оформлені протягом одного дня — 1 серпня 1937 р. (див.: **Документи №№ 16–19**). 13 серпня йому було висунуто обвинувачення (див.: **Документ № 40**), а 9 жовтня 3-й відділ УДБ УНКВС Дніпропетровської області звинуватив його та ще 19 жителів Люксембурзького району в участі у контрреволюційному фашистському підпіллі, що існувало у німецьких колоніях цього національного району (див.: **Документ № 86**). 18 жовтня «двійка» винесла рішення про розстріл Бауна. Розстріляли його 2 листопада 1937 р. (див.: **Документи №№ 89, 98**). Він та інші особи, які проходили за цією справою, через роки були реабілітовані (див.: **Документ № 255**).

Кількість заарештованих німецьких підданих після завершення п'ятиденного терміну операції була нижчою за очікувану. Нарком І. Леплевський у телефонограмі від 4 серпня І. Шумському¹⁹⁶ (т.в.о. начальника УНКВС по Хар-

¹⁹⁵ Виділено нами.

¹⁹⁶ Шумський Ігор Борисович (1898–1974), уродженець с. Ішколь Мінської губернії. В РКП(б)–ВКП(б) з 1919 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС–МВС з 1919 р. Заст. начальника УНКВС по Харківській області (травень 1936 — 16 серпня 1937 р.), начальник ОВ ГУДБ НКВС

ківській області) констатував: «Кількість тих, хто зізнався нікчемна. Арешти тих, що проходять за показаннями учасників диверсійної низовки, майже не здійснюються». Нарком дорікнув Шумському: «Ви особисто не включилися у цю роботу» і вимагав: «надішліть ваші пояснення, надсилайте мені всі протоколи і списки всіх заарештованих за показаннями німецькопідданих, які зізналися» (див.: **Документ № 24**). Тобто наголос робився на «низовку». За чотири дні начальник 3-го відділу УДБ НКВС УРСР В. Стирне¹⁹⁷ вже вимагав від УНКВС по Харківській області: «Незважаючи на неодноразові вказівки, досі вами не надіслані відомості про заарештованих німецьких агентів, шпигунів і диверсантів радянських громадян...» (див.: **Документ № 34**).

3 25 серпня 1937 р. Леплевський вимагав від обласних УНКВС для доповіді наркому М. Єжову докладну інформацію про репресії за національними лініями, що має назву шпигунство (див.: **Документи №№ 48, 55**). 3 31 серпня він вимагав «щоденно телеграфно повідомляти кількість нових заарештованих за німецькими справами, скільки за добу, що минула, зізналися і у чому» (див.: **Документ № 56**). У циркулярі Леплевського начальника УНКВС Сталінської, Дніпропетровської, Одеської і Київської областей від 28 серпня 1937 р. його вимога зводилася до такого: «Темпи слідства [за] справами заарештованих німецькопідданих зовсім недостатні. Мало тих, хто зізнався. Арешти тих, що проходять [за] показаннями заарештованих учасників диверсійної низовки, проводяться дуже повільно... Пропоную досягнути найближчими днями рішучого перелому [у] темпах слідства [за] справами заарештованих німців і оперативної реалізації матеріалів [з] розгрому німецької шпигунсько-диверсійної агентури» (див.: **Документ № 50**).

Не мало швидкого реагування і виконання наказу про надання до НКВС УРСР інформації про всіх німецьких підданих, які проживали в областях республіки, а також отримали радянське громадянство та раніше працювали на оборонних підприємствах і транспорті (див.: **Документи №№ 33, 35, 37, 44**). Після отримання витребуваної інформації (меморандумів) І. Леплевський особисто віддавав накази про арешт підданих Німеччини (див.: **Документи №№ 39, 42, 47**). На 3 жовтня 1937 р. по всій Україні були «закінчені слідчі справи заарештованих агентів німецької розвідки», що були порушені щодо 104 іноземців, серед яких був 91 німець¹⁹⁸.

Доповідні про результати «боротьби з німецьким шпигунством і контрреволюцією» почали надходити з 1 вересня 1937 р. Прикметно, що доповідна

Харківського військового округу (1936 — серпень 1937 р.), начальник 5-го відділу УНКВС по Харківській області (грудень 1936 — серпень 1937 р.).

¹⁹⁷ Стирне Володимир Андрійович (1897–1937), уродженець м. Мітави Курляндської губернії. Член РКП(б)–ВКП(б) з 1920 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1921 р. Начальник 3-го відділу УДБ НКВС УРСР (20 липня — 22 жовтня 1937 р.). Заарештований (1937), засуджений до ВМП, розстріляний, реабілітований.

¹⁹⁸ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 27.

УНКВС по Харківській області (див.: **Документ № 57**) охоплює 3 місяці: червень, липень, серпень. Більше половини цього проміжку часу припадає на період до появи наказу № 00439. Зі 139 заарештованих німецькими підданими були лише 25 осіб, 18 — політемігрантами або підданими інших країн, а 96 осіб — радянськими громадянами.

У Дніпропетровській області за цей самий період було заарештовано 220 осіб, з них 203 — «учасники ліквідованих контрреволюційних німецьких організацій». Особливістю ситуації в регіоні обласне УНКВС вважало: «За всіма справами, ліквідованими останнім часом у національно-німецьких районах і колоніях області, виявлена готовність німецького к. р. і антирадянського елемента до надання фізичної допомоги німецькому фашизму в боротьбі з радянською владою» (див.: **Документ № 61**).

В Одеській області за червень–серпень 1937 р., окрім шпигунів-одинаків, було «викрито 32 повстанські й націоналістичні організації із загальною кількістю заарештованих 618 осіб» (див.: **Документ № 65**). По Київській області, до складу якої у цей час ще входили Житомирський, Новоград-Волинський і Коростенський округи, заарештували 430 осіб, серед яких було лише 23 іноземні піддані.

Враховуючи, що «повстанські», «диверсійні», «німецькі фашистські» й подібні групи і організації «виявлялися» органами ДПУ і НКВС від початку 1930-х рр., і беручи до уваги доповідню і орієнтування В. Балицького «Про діяльність німців фашистів на Україні» (25 вересня і 5 грудня 1933 р.), його ж директиву від 15 листопада 1934 р., а також арешти у 1934–1936 рр., масову депортацію разом з польським населенням прикордонної смуги також і німців, які мешкали там, і неодноразові вимоги, «спущені згори», про розгром і ліквідацію «низовки», співробітники НКВС, судячи зі звітів за червень–серпень 1937 р., розуміли наказ НКВС СРСР № 00439 як вимогу посилення репресій за вже давно розроблюваною «німецькою лінією».

22 серпня 1937 р. побачив світ циркуляр № 68 «Про іноземців», підписаний заступником наркома внутрішніх справ СРСР Л. Бельським¹⁹⁹, на початку якого стверджувалося: «Встановлено, що первинними осередками шпигунства і диверсій є переважна більшість іноземців, які проживають у СРСР»²⁰⁰. Для зменшення їхньої кількості відділам віз і реєстрації іноземців було наказано відмовляти іноземцям у продовженні дозволів на проживання після закінчення терміну їх дії і видавати їм виїзні візи. До числа країн (21), громадянам яких це стосувалося, належала і Німеччина. Громадянам ще 10 країн теж було

¹⁹⁹ Бельський Лев Миколайович (1889–1941), уродженець міст. Мир Мінської губернії. Член РСДРП(б)–РКП(б)–ВКП(б) з 1917 р. В органах ВНК–ОДПУ–НКВС з 1918 р. Заст. народно-го комісара внутрішніх справ СРСР (3 листопада 1936 — 8 квітня 1938 р.). Заарештований (1939), засуджений до ВМП (1941), розстріляний, не реабілітований.

²⁰⁰ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 7-СП. — Арк. 133–160.

наказано відмовляти у продовженні дозволів на проживання і видавати їм візні візи «за наявності компрометуючих даних».

Заарештованих під час «німецької операції» німецьких підданих за рішенням «двійки» пізніше висилали за кордон (див.: **Документи №№ 106, 109, 111, 118, 170**). В окрузі німецького консульства у Харкові на 1 жовтня 1937 р. нараховувалось 16 підданих Німеччини, заарештованих у 1936 р., 54 німецькопідданих, заарештованих у 1937 р., та 9 осіб, німецьке громадянство яких ще не було підтверджене (див.: **Документ № 84**)²⁰¹.

Відповідно до ст. 11 договору між СРСР і Німеччиною від 12 жовтня 1925 р., у випадку арешту консул країни, громадянин якої заарештований, має бути поставлений про це до відома у найкоротший термін. На практиці радянські органи цього положення не дотримувалися. Незважаючи на старання посольства і консульств, інформацію про характер справ, місця перебування і стан здоров'я заарештованих від НКЗС СРСР не вдавалося отримувати протягом багатьох місяців.

Із заарештованих німецьких громадян за межі СРСР протягом 9 місяців були видворені 575 осіб:

Місяць	Кількість осіб
листопад 1937	59
грудень	88
січень 1938	103
лютий	70
березень	75
квітень	112
травень	26
червень	26
липень	16

За відомостями посольства у Москві, станом на 20 серпня 1938 р. на території СРСР ще залишалися заарештованими приблизно 300 громадян Німеччини, з яких 150 осіб були заарештовані до серпня 1937 р.²⁰²

²⁰¹ РА АА. Botschaft Moskau. — Bd. 415. Haftliste Charkow von März 1932 bis November 1937. — (Аркуші без нумерації).

²⁰² РА АА. Botschaft Moskau. — Bd. 380. «Geheime Erlasse» des Auswärtigen Amts. Notiz. Moskau, 20. August 1938. — (Аркуші без нумерації).

Німецькі консульства і ДПУ–НКВС

«Консульські зв'язки», тобто контакти радянських громадян зі співробітниками німецьких консульств, для ДПУ–НКВС були нагодою для підозри у шпигунстві, підготовці диверсій та інших злочинів. У річному огляді становища в окрузі німецького консульства в Одесі за 1930 р. консул П. Рот²⁰³ писав, що будь-який контакт населення з консульством розцінювався як антирадянський і шпигунський. Консульство перебувало під постійним наглядом. Відвідувачі, навіть лікарі, вчителі та постачальники продуктів, не кажучи вже про особистих знайомих, наважувалися заходити до його будівлі лише під прикриттям темряви. Вони ризикували при цьому, щонайменше, бути допитаними або й заарештованими за обвинуваченням у тяжких політичних злочинах²⁰⁴.

Консул та його співробітники через службову необхідність читали центральні й регіональні газети, знайомилися з різними публікаціями, ходили на прийоми і самі запрошували як німецьких підданих, так і радянських громадян, у т. ч. службовців радянських установ і працівників промисловості. У межах консульського округу співробітники мали право відвідувати той чи інший населений пункт. Таким чином у консульства складалася картина про реальне становище населення.

У звіті за 1931 р. П. Рот писав: «Колективізація проведена на 80 % і більше, що дозволило прибулим елементам панувати над селами і призвело до подальшого утиску культурного і церковного життя, традиційно тісно пов'язаних один з одним»²⁰⁵. У звіті за 1932 р. він цитував повідомлення з газети «Дас ноє Дорф», згідно з якими у Фрідріх-Енгельському районі мовою діловодства у районних і сільських установах є російська, деякі районні організації повністю русифіковані, а у Карл-Лібкнехтівському районі з 16 секретарів сільських партійних комітетів лише чотири є німцями. Рот дійшов висновку, що більшови́зація тягне за собою подальший занепад німецьких сіл²⁰⁶.

В огляді за 1933 р. консул описував наслідки голоду. «У німецьких селах Одеського регіону населення у голодну зиму 1932/33 рр. сильно страждало, причому становище у навколишніх російських і українських селах було ще гіршим. Кількість смертей у селах, навіть якщо там не було померлих безпо-

²⁰³ Рот Пауль (Roth, Paul) (1885–1967), викладач у школі (1906–1912), учасник Першої світової війни (референт при керуючому Варшавським генерал-губернаторством). 1918–1940 рр. — на дипломатичній службі, консул в Одесі у 1928–1935 рр. (див.: Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. — Bd. 3.: L–R / Bearb.: G. Keiper, M. Kröger. — Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2008. — S. 731–733).

²⁰⁴ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Deutschen Konsulats in Odessa. 12.1930 — 12.1934. Jahresbericht 1930. — Bl. 12.

²⁰⁵ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Deutschen Konsulats in Odessa. 12.1930 — 12.1934. Jahresbericht 1931. — Bl. 5.

²⁰⁶ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Deutschen Konsulats in Odessa. 12.1930 — 12.1934. Jahresbericht 1931. — Bl. 4–5.

середньо від голоду, у 1933 р. багаторазово перевищувала рівень смертності 1932 року. Важче за все було розкуркуленим і виселеним, які без паспорту і місця для проживання перебивалися випадковими поденними заробітками. Допомогою через організацію „Брати у скруті“ більшу частину з них теж не вдається врятувати. Пропаганда виставляє нібито досягнуті успіхи колгоспників і призвела до того, що у кількох селах змушені були у різкій формі відмовитися від цієї допомоги з „Гітлерівської Німеччини“²⁰⁷. В економічному сенсі німецьке населення вже настільки ослабло, що йому більше не до снаги утримувати священнослужителів і церкви. Становище ускладнюється ще й тим, що у керівництві німецьких сіл і районів серед партійних уповноважених і різного роду перевіряючих ще більше євреїв, ніж раніше»²⁰⁸.

П. Рот звертав увагу німецького МЗС і на арешти серед німецького населення. У звіті за 1934 р. він писав: «За період з літа 1933 р. до весни 1934 р. були заарештовані сотні вчителів, священнослужителів, техніків, бухгалтерів та інших представників освічених людей німецького походження, яких звинуватили у приналежності до націонал-соціалістичної організації. За неправдивими доносами їх засудили до 3, 5 або 10 років заслання. Для ДПУ, таким чином, було очевидно, що в організацію, яка існує чи існувала, котра простяглася від Чорного моря до Дону, входили тисячі членів»²⁰⁹.

Про взаємини німецьких дипломатів з радянськими громадянами німецької національності німецький консул у Києві А. Генке²¹⁰ писав, що «тяжке становище відвідувачів було видно вже за їхнім зовнішнім виглядом». «Відвідувачі просили допомоги або включення їх до списків акції допомоги „Брати у скруті“. Влітку 1933 р. бувало до 80 відвідувачів щоденно, вислухати яких в індивідуальному порядку було не просто. При цьому нерідко виникала проблема політичного характеру. Етнічні німці не приховували свого невизнання іс-

²⁰⁷ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Konsulats Odessa. 1930–1934. Deutsches Konsulat Odessa an Deutsche Botschaft Moskau, 6. Dezember 1933. — Bl. 5.

²⁰⁸ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Konsulats Odessa. 1930–1934. Deutsches Konsulat Odessa an Deutsche Botschaft Moskau, 6. Dezember 1933. — Bl. 6.

²⁰⁹ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Konsulats Odessa. 1930–1934. Deutsches Konsulat Odessa. Jahresbericht 1934 [4. Dezember 1934 an Deutsche Botschaft Moskau], 4. Dezember 1934. — Bl. 1,3.

²¹⁰ Генке Андор (Hencke, Andor) (1895–1984), уродженець Берліну. На військовій службі у німецькій армії, старший лейтенант. 1922–1945 рр. — на дипломатичній службі, член НСРПГ з 1935 р. (див.: Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. — Bd. 2.: G–K / Bearb.: G. Keiper, M. Kröger. — Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2005. — S. 263–265). ОВ Київського обласного відділу ДПУ завів на Генке 8 січня 1934 р. справу-формуляр. У 1934 р. Генке, за оцінкою ДПУ, був резидентом контррозвідувального відділу штаба Рейхсвера. Він склав доповідь про перекидання низки військових частин з України на Далекий Схід, про укріпспоруди на західному узбережжі Дніпра, будівництво оборонних споруд на Південно-Західній залізниці і т. д. Доповідь була прочитана ДПУ, яке визначило, що викладені у ній дані «у більшій своїй частині ... не відповідають дійсності» (див.: ГДА СБУ. — Ф. 65. — Спр. С-6163. — Арк. 486). Наглядова агентурна справа на Генке була закрита у червні 1955 р.

нуючого режиму». Співробітники консульства, за спогадами Генке, не могли собі дозволити аби склалося враження, ніби вони під прикриттям імунітету консульства покривають «антирадянську агітацію» чи грають їй на руку. Адже у числі відвідувачів напевно були провокатори, які доносили у ДПУ на своїх земляків і консульство²¹¹. У цьому припущенні Генке не помилявся.

Ще у 1926 р. для агентурної роботи у Генеральному консульстві Німеччини (Харків) ДПУ вдалося завербувати радянську громадянку. До червня 1932 р. ДПУ вже мало там 7 агентів і опрацьовувало можливості вербування секретаря консульства Штреккера²¹² і співробітника консульства Шмідта²¹³. Для «розробки» німецького консульства в Одесі, створеного у 1923 р., також вже у 1927 р. вдалося завербувати агента для «розробки об'єкта за німецьким шпигунством». На кінець лютого 1933 р. Одеський відділ ДПУ мав сім агентів. Причому через одного з них вдавалося «періодично добувати» документи, які становили інтерес для ДПУ²¹⁴. За німецьким консульством у Києві станом на квітень 1932 р. було закріплено 13 агентів²¹⁵.

Вербування агентури для внутрішнього і зовнішнього спостереження за консульствами здійснювалось з перемінним успіхом. З першої половини 1935 р. з консульства в Одесі вдавалося виносити службове листування, яке у перекладі російською мовою з 13 червня відправлялося В. Балицькому. З нього НКВС брав відомості про матеріальну допомогу репресованим лютеранським і католицьким священикам²¹⁶. Наприкінці лютого — початку березня 1937 р. НКВС став відомий список 174 осіб, які у 1933–1934 рр. одержали через це консульство фінансову допомогу (мабуть, «гітлерівську») ²¹⁷.

Найбільшим успіхом УНКВС по Одеській області стала операція з вивезення з консульства агентом «Новим» книги кодового і цифрового шифру обсягом у 431 сторінка. Разом з нею були винесені: інструкція з використання шифру, додаткова таблиця № 1, таблиця фраз і речень, що шифрувалися за допомогою однієї групи. Вже на початку квітня вдалося добути документи з консульського сейфу, у т. ч. цифровий шифр, введений МЗС Німеччини 1 січня 1937 р.²¹⁸. 28 квітня 1937 р. Балицькому відправили повідомлення про те, що сфотографовано зошит ключів до таємного шифру німецького МЗС, при-

²¹¹ Hencke A. Erinnerungen als deutscher Konsul in Kiew in den Jahren 1933–1936 // Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften e. V./ Mitteilungen Nr. 14. — München, 1977. — S. 75.

²¹² Штреккер (Штрекер) Герман Ернстович (Strecker, Hermann) (1898–?), уродженець Харкова, німецький громадянин. Секретар Генерального консульства Німеччини у Харкові, потім у Києві. Після закриття Генконсульства у Києві виїхав з персоналом до Німеччини.

²¹³ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 416. — Арк. 51а–52.

²¹⁴ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 416. — Арк. 101–103.

²¹⁵ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 416. — Арк. 121.

²¹⁶ ГДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 161. — Т. 2. — Арк. 5–26.

²¹⁷ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 17–21.

²¹⁸ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 128–131.

значених для «шифрованого листування між Берліном і німецькими дипломатичними органами на території СРСР». Щоправда, розкрили у зошиті лише «аркуші з ключами на поточну десятиденку. Інші ж аркуші на поточні місяці 1937 року були заклеєні й запечатані сургучною печаткою Міністерства»²¹⁹.

Ключову роль у створенні «шпигунських організацій» на території СРСР НКВС приписував німецьким дипломатичним представництвам. За його версією, вербуванням шпигунів в Україні займалися співробітники консульств Герман Штреккер (Харків) (див.: *Документи №№ 23, 26, 32, 59, 78, 199, 228*), Карл Ганн (Одеса) (див.: *Документи №№ 51, 59*), Герман Баун (Київ) (див.: *Документи №№ 26, 67*).

У розмові, що відбулася 11 червня 1935 р. між уповноваженим НКЗС СРСР А. Петровським і консулом А. Генке з приводу арешту німецького громадянина Давида Адама, перший заявив про отримання зізнань від заарештованих у сільській місцевості осіб у тому, що там існують націонал-соціалістичні організації, які отримують вказівки від співробітника консульства Г. Бауна²²⁰. Його довірені, за словами Петровського, поширюють чутки про майбутню війну між Німеччиною і СРСР і що ті, хто зараз не діє на користь націонал-соціалізму, пізніше за це поплатяться. Консул рішуче спростував наявність націонал-соціалістичних організацій, як і передачу Бауном будь-яких інструкцій цим неіснуючим організаціям²²¹. Він нагадав, що уряд Німеччини суворо заборонив будь-яку організаційну роботу серед німецьких громадян у СРСР²²².

Підтвердження правдоподібності заяв Генке можна побачити у результатах діяльності НКВС з виявлення «нелегального центру німецької фашистської партії», у рамках якої у 1934–1936 рр. розробляли сотні радянських громадян німецької національності, які отримували від німецьких консульств і посольства запрошення на прийоми і зустрічі. За наполяганням М. Єжова у

²¹⁹ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 153.

²²⁰ Баун Герман Карл (Baun, Hermann Karl) (1897–1951), уродженець Одеси, вюртемберзький підданий. У 1915–1918 рр. учасник Першої світової війни, лейтенант німецької армії. У березні 1919 р. в особистих справах повернувся до Одеси. У 1920–1921 рр. — секретар німецького спортивного клубу в Одесі на громадських засадах. Червень 1921 — липень 1922 р. — кур'єр, згодом секретар німецької організації з опікування військово- і цивільнополоними в Одесі. Від 1923 р. — писар Німецького консульства в Одесі, від 1929 р. — у консульстві у Києві (див.: PA AA. Rep. Personalien. — Nr. 715. Baun, Hermann). Коли він повернувся до Німеччини, то як офіцер запасу у липні 1937 р. був прийнятий на військову службу, пройшов напіврічну перепідготовку і був зарахований до 1-го відділу розвідки Канаріса. Завданням Бауна був аналіз відкритих російськомовних друкованих публікацій і преси. Згодом він очолював один з підрозділів армійської розвідки на Східному фронті проти СРСР у званні майора (див.: Pahl M. Hermann Baun (1897–1951). *Der gescheiterte Spionagechef // Spione und Nachrichtenhändler. Geheimdienst-Karrieren in Deutschland 1939–1989*. — Berlin, 2016. — S. 38–77).

²²¹ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Deutsches Konsulat Kiew an die Deutsche Botschaft Moskau, 12. Juni 1935. — Bl. 2–3.

²²² PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Deutsches Konsulat Kiew an die Deutsche Botschaft Moskau, 12. Juni 1935. — Bl. 4.

листопаді 1936 р. Й. Сталін санкціонував масові арешти німецьких громадян. Відкрите судове засідання Військової колегії Верховного суду СРСР мало відбутися 3 січня 1937 р. у Жовтневому залі Будинку Союзів, але нарком закордонних справ М. Литвинов настійно радив Сталіну відмовитися від проведення процесу, який міг призвести до різкого загострення дипломатичних відносин з Німеччиною. Оцінивши «зібрані» докази недостатньо переконливими, керівництво СРСР відмовилося від проведення «гучного процесу»²²³, а Литвинов, вже після лютого-березневого пленуму ЦК ВКП(б) пропонував (як компенсацію за висланих німецьких громадян) спробувати добитися звільнення деяких радянських громадян, заарештованих у Німеччині та Іспанії²²⁴.

Погіршення умов роботи консульств та їх закриття

Протягом літа і осені 1937 р. питання кількості дипломатичного персоналу декілька разів ставало предметом обговорення між посольством Німеччини у Москві і НКЗС СРСР. Німеччина, наприклад, вважала персонал радянського торговельного представництва і двох його філій дипломатичним. Однак вона еквівалента цьому в СРСР не мала. Радянський уряд, у свою чергу, наполягав на закритті німецьких консульств в Одесі та Владивостоці. Німецький уряд з цим не погоджувався, оскільки на підставі окремих домовленостей обох урядів ці консульства існували ще до підписання німецько-радянського договору від 12 жовтня 1925 р. Німеччина мала в СРСР посольство у Москві та сім консульств у портових містах і регіонах проживання німецьких підданих. СРСР мав у Німеччині посольство, два генконсульства, торгпредставництво з двома філіями. Незважаючи на меншу кількість представництв, СРСР мав на території Німеччини більш ніж удвічі більше персоналу²²⁵.

Оскільки Німеччина не погодилася зменшити кількість своїх консульств, радянська сторона почала активно перешкоджати роботі деяких з них. Так, радянських громадян, які обслуговували німецькі консульства, почали посилено допитувати для отримання інформації про діяльність консульських співробітників (див.: **Документи №№ 72, 75**).

28 жовтня 1937 р. М. Єжов підписав оперативний наказ № 00698 про посилення тиску на посольства і консульства Німеччини, Японії, Італії та Польщі. Головною метою наказу було: «Ретельно організованим застосуванням широких репресій припинити всі зв'язки посольств і консульств цих країн з радянськими громадянами, негайно арештовуючи всіх радянських громадян, які

²²³ Хаустов В., Самуельсон Л. Сталин, НКВД и репрессии 1936–1938 гг. — М., 2010. — С. 44–45.

²²⁴ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 133.

²²⁵ РА АА. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Memorandum. 28. August 1937. — (Аркуші без нумерації).

пов'язані з особовим складом цих диппредставництв та відвідують їхні службові і домашні приміщення» (див.: **Документ № 93**).

15 листопада 1937 р. генконсульство у Києві повідомило, що пресинг «з боку НКВС скоро вже неможливо буде посилювати. Постовий міліціонер майже весь час стоїть перед вхідними дверима; за персоналом слідкують безперервно, навіть при відвідуванні магазинів або ринку для здійснення необхідних закупівель; відвідувачів консульства, всіх без винятку, затримують для з'ясування особи і супроводжують до міліцейської дільниці для опитування про мету відвідування». За консулом під час пересування пішки містом слідував автомобіль і, крім того, два «шпики»²²⁶. До квартир співробітників припинялася подача води і електрики, телефони вимикали. У відповідь гестапо з грудня 1937 р. запровадило такі ж заходи проти радянських генконсульств у Гамбурзі та Кьонігсберзі²²⁷. Генконсул Гросскопф, однак, вважав це недостатнім, оскільки подібні дії в умовах Німеччини не мали відчутних наслідків²²⁸.

Влітку і восени 1937 р. у дипломатичному корпусі у Москві припускали, що вимога дотримання паритету у кількості іноземних представництв у СРСР та його представництвами у третіх країнах і скорочення числа консульств спрямовані на країни, з якими у СРСР на цей час склалися погані взаємини. 17 січня 1938 р. німецький посол фон Шуленбург представив МЗС Німеччини свій аналіз з цього питання. Причину вимог радянського уряду він вбачав у посиленні шпигуноманії та тенденції до ймовірно повної ізоляції від зовнішнього світу²²⁹.

Міністр закордонних справ Німеччини Ріббентроп 28 лютого 1938 р. дав вказівку посольству у Москві у відповідь на перешкоджання роботі консульств у Києві і Новосибірську вимагати закриття радянських консульств у Кьонігсберзі і Гамбурзі²³⁰.

На початку березня 1938 р. німецький генконсул у Києві доповідав посольству у Москві про те, що агенти НКВС самовільно сідають у таксі до співробітника генконсульства, ведуть «спостереження» за квартирами його співробітників, розташувавшись на сходовому майданчику, вимагають від місцевого персоналу припинити роботу за наймом у консульстві,²³¹ а німецькопідданих

²²⁶ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Deutsches Konsulat Kiew an die Deutsche Botschaft Moskau, 15. November 1937. — Bl. A 2140.

²²⁷ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Geheime Staatspolizei an das Auswärtige Amt, 9. Februar 1938. Abschrift Pol. V 1275. — Bl. A 316.

²²⁸ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Entziffertes Telegramm Deutsches Generalkonsulat Kiew an Deutsche Botschaft Moskau, 2. März 1938. — (Аркуші без нумерації).

²²⁹ Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, Serie D (1937–1945). — Bd. 1: Von Neurath zu Ribbentrop (September 1937 — September 1938). — Baden-Baden, MCML. — S. 735.

²³⁰ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Entziffertes Telegramm Ribbentrop an Botschaft Moskau, 28. Februar 1938. — Bl. A 346.

²³¹ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 77. Innere Politik der UdSSR. Deutsches Generalkonsulat an die Deutsche Botschaft in Moskau, 5. März 1938. — (Аркуші без нумерації).

відвідувачів до і після відвідування представництва затримують, обшуковують і допитують у міліції або НКВС²³². У перших числах березня 1938 р. були зіпсовані дзвоники на вхідних дверях квартир службовців консульства Вільке, Штреккера, Краузе і Крегера, пошкоджено замок у дверях квартири Штреккера, а його дружина заарештована (див.: **Документи №№ 175, 182–186, 199**)²³³. Протести консула проти порушення Консульського договору між Німеччиною та СРСР від 12 жовтня 1925 р. результату не дали. Радянський уряд у цей час мав на меті скорочення числа іноземних консульств на своїй території з одночасним закриттям деяких своїх за кордоном.

Оскільки уряд СРСР не реагував на скарги німецького посольства у Москві щодо тиску на консульства у Києві та Новосибірську, уряд Німеччини, у свою чергу, 2 березня висунув вимогу закрити до 15 травня радянські консульства у Гамбурзі і Кьонігсберзі (німецькі консульства у Києві і Новосибірську були закриті того ж дня — 15 травня). Заступник керівника НКЗС СРСР В. Потьомкін поцікавився, чи є це пропозицією німецького уряду, на що радник посольства В. фон Тіппельскірх уточнив, що це вимога²³⁴. Три дні потому, 5 березня, Потьомкін поінформував фон Тіппельскірха про згоду радянського уряду з «пропозицією» німецької сторони, уточнивши, що консульства можуть працювати до 15 травня, після чого весь їх персонал повинен залишити СРСР²³⁵. Потьомкін ще раз спробував кваліфікувати вимогу німецького уряду про закриття консульств як «пропозиція», з чим фон Тіппельскірх не погодився, пославшись на зроблений раніше демарш²³⁶.

Арешт, слідство і розгляд справи на засіданні обласної «трійки»

За п'ять днів після «німецького» наказу з'явився «куркульський» наказ НКВС СРСР № 00447 (30 липня 1937 р.), який розробляли з початку липня, тобто до записки Сталіна про арешти всіх німців від 20 липня 1937 р. (див.: **Документ № 10**). У доволі детальному оперативному плані вилучення куркулів і кримі-

²³² PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 77. Innere Politik der UdSSR. Deutsches Generalkonsulat an die Deutsche Botschaft in Moskau, 10. März 1938. — (Аркуші без нумерації).

²³³ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Німецьке генеральне консульство Управлінню уповноваженого НКЗС СРСР при уряді УРСР у Києві, 2 березня 1938 р. — (Аркуші без нумерації); Там само. — Bd. 77. Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 7. März 1938. — (Аркуші без нумерації).

²³⁴ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 7. März 1938. — (Аркуші без нумерації).

²³⁵ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 7. März 1938. — (Аркуші без нумерації).

²³⁶ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Telegramm Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 5. März 1938. — (Аркуші без нумерації).

нальників за 1-ю категорією від 13–15 липня 1937 р. є вказівки, які згодом застосовувалися за «німецькою» та іншими «національними» лініями. До них належать: створення міжрайонних оперативних груп, покладання відповідальності за якість зібраних для арешту матеріалів на керівників міжрайопергруп, начальників районних і міських відділень НКВС. § 20 цього плану містить установку: «При підготовці операції на куркулів і кримінальників широко використовувати матеріали на куркулів — членів різних релігійних сект, зв'язки іноземних консульств, осіб, яких раніше судили за шпигунство, отримувачів „гітлерівської допомоги“, колишніх політбандитів»²³⁷. Немає підстав припускати, що Єжов та його спільники, що готували «куркульський» наказ, у якому основою для арешту значилися категорії обліку з § 14 «Інструкції про порядок розробки архівних матеріалів Головного управління державної безпеки та його місцевих органів» від 17 липня 1936 р., не звернули уваги на ці категорії обліку при розробці «німецького» наказу НКВС СРСР. Вони вже застосовувалися для арешту декількох тисяч німців на території України до появи цього наказу.

2 жовтня 1937 р. ЦВК СРСР ухвалив постанову про посилення міри покарання за шпигунство і шкідництво зі спробами організації вибухів, руйнувань, підпалів з людськими жертвами та інших диверсійних актів, збільшивши термін позбавлення волі з 10 до 25 років²³⁸. У вивчених нами протоколах «трійок» і «двійки» у німців, яким визначили ув'язнення до ВТТ, максимальний термін складав 10 років позбавлення волі.

Арешти проводили міські, районні і створені у липні 1937 р. 45 міжрайонних оперативних груп. В Одеській області місцями дислокації останніх були: Одеса, Миколаїв, Херсон, Кірово²³⁹, Первомайськ; у Донецькій області: Сталіно, Маріуполь, Артемівськ, Ворошиловград, Старобільськ; у Дніпропетровській області: Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кривий Ріг, Мелітополь, Олександрія²⁴⁰. Арешти проводили усі шість відділів УНКВС. Крім того, дорожньо-транспортні відділи НКВС при управліннях залізниць отримали з 1 серпня 1937 р. право на проведення арештів і оформлення справ за «куркульським» наказом № 00447 для подання на розгляд «трійки»²⁴¹. Вони ж проводили арешти і за всіма іншими «лініями». Відомо, що 3-й відділ УДБ УНКВС по Харківській області складався з дев'яти відділень, в яких було від трьох до восьми співробітників. Кожне відділення проводило специфічну оперативну роботу, яка відображалась у його назві: 1-е — німецьке, 2-е — польське, 3-є — середньоевропейське, 4-е — українське, 5-е — біла контрреволюція, 6-е — оборонна промисловість, 7-е — важка промисловість, 8-е — легка промисловість,

²³⁷ Великий терор в Україні. «Куркульська операція»... — С. 53.

²³⁸ Собрание законов СССР. — 1937. — № 66. — С. 297.

²³⁹ Від 1939 р. — Кіровоград, від 2016 р. — Кропивницький.

²⁴⁰ ГДА СБУ. — Ф. 42. — Спр. 32. — Л. 14.

²⁴¹ Мозохин О.Б. Право на репресии... — С.154.

відділення без номеру — оперативний облік²⁴². Органи, які здійснювали арешт, проводили і «слідство», тобто заводили слідчу справу, в якій, крім постанови оперативного співробітника НКВС на арешт, відкладалися: санкція прокурора на арешт, анкета заарештованого, довідка про соціальне походження, протоколи допитів і очних ставок, обвинувальний висновок.

Міжрайонні оперативні групи подавали матеріали, що надходили до них від РВ НКВС і МВ НКВС. Так, на засіданні «трійки» при УНКВС по Дніпропетровській області 17 вересня Г. Шульц²⁴³ доповідав справи по Нікопольському і Запорізькому міськвідділах НКВС, Красноармійському, Люксембурзькому, Куйбишевському і Оріхівському райвідділах НКВС, а М. Латков²⁴⁴ — по Синельниківському, Новомиколаївському, Петриківському, Бердянському, Божедарівському, Андріївському і Верхньо-Дніпровському райвідділах НКВС²⁴⁵. Протоколи засідань «трійки» готували заздалегідь її секретарі, а члени «трійки» підписували готові протоколи, лише рідко змінюючи рішення, які пропонувала міжрайонна оперативна група. «Трійки, залежно від характеру матеріалів і ступеню соціальної небезпеки заарештованого, можуть зараховувати осіб, намічених до репресування за другою категорією, до першої категорії та осіб, намічених до репресування за першою категорією, — до другої»²⁴⁶.

Перший протокол засідання «трійки» УНКВС по Київській області датовано 3 серпня, по Дніпропетровській, Донецькій, Одеській областях — 8 серпня 1937 р.

Фронтальний перегляд 205-ти протоколів «трійки» УНКВС по Дніпропетровській області (8 серпня 1937 р. — 10 листопада 1938 р.) дозволив скласти уявлення про її «роботу». Для арешту міськими і районними відділами НКВС фактично слугували зібрані раніше відомості оперативного обліку. За протоколом № 1 проходило 15 обвинувачених (14 справ) і всім була визначена вища міра покарання — розстріл. З 15-ти обвинувачених 9 були німцями або менонітами. Справи Запорізького міськвідділу НКВС були індивідуальними. Підстава арешту (номер наказу НКВС СРСР чи «лінія») у протоколі не зазначена, але злочини, що інкримінували, відповідають наказу НКВС СРСР № 00439 за «німецькою лінією». Декілька найтипівіших формулювань обвинувачень у цьому протоколі показують цілий спектр категорій обліку заарештованих.

²⁴² Бажан О., Золотарьов В. «Несу моральну відповідальність за викривлення в органах МВС...», або Історія покарання езекутора «масового терору» І.А. Шапіро у часи «хрущовської відлиги» // Краєзнавство. — 2013. — № 3. — С. 170–171.

²⁴³ Шульц Гуго Йоганнович (1910–?), сержант держбезпеки (1936). Оперуповноважений 3-го відділення УДБ Запорозького міськвідділу НКВС УРСР.

²⁴⁴ Латков Микола Олексійович (1907–?), уродженець Катеринослава. Член ВКП(б) з 1932 р. В органах ОДПУ–НКВС з 1930 р. Начальник 2-го відділу УДБ НКВС УРСР. Заарештований (1938), засуджений (1939), згодом було прийняте рішення про припинення справи, звільнений.

²⁴⁵ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 6. — Арк. 1–36.

²⁴⁶ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 280.

Генріх Корнійович Петерс (1898 р. нар., колишній поміщик) звинувачений у тому, що «у період німецької окупації України, брав активну участь у виявленні та розстрілах голови і членів місцевого ревкому. Був вкрай антирадянськи налаштований, проводив активну фашистську пропаганду. З 1930 до 1937 року перебував на засланні. Після повернення із заслання продовжував займатися активною к. р. фашистською агітацією аж до моменту арешту»²⁴⁷.

Корній Францович Паульс (1882 р. нар., розкуркулений у 1933 р., засуджений до 3-х років ув'язнення у концтаборі) звинувачений у тому, що «був антирадянськи налаштований, серед населення с. Хортиці проводив активну антирадянську пропаганду і поширював провокаційні чутки про майбутню війну Німеччини та СРСР, закликаючи населення до підготовки для надання активної допомоги німецьким військам»²⁴⁸.

Генріх Якович Андерс (1885 р. нар., з великих куркулів) звинувачений у тому, що «був активним учасником к. р. фашистської організації „Союз голландських вихідців“²⁴⁹. Був вкрай антирадянськи налаштований, проводив активну фашистську пропаганду і к. р. роботу проти заходів радянської влади»,²⁵⁰ а Гергард Генріхович Функ (1883 р. нар., колишній куркуль) у тому, що у 1922–1928 рр. «очолював контрреволюційний націоналістичний союз „Голландських вихідців“, обробляв активних контрреволюційно налаштованих осіб у пангерманському дусі. У 1931 р. входив до к. р. повстанської організації, вербував до організації інших учасників»²⁵¹.

За протоколом № 2 від 9 серпня 1937 р. пройшло 27 обвинувачених за 14-ма справами. Серед них було 13 німців. За справою Люксембурзького РВ НКВС вирішили розстріляти 6 осіб, а одного — 62-річного Петра Георгійовича Прейса (1875 р. нар.) — ув'язнити до ВТТ на 10 років, рахуючи термін від 9 серпня 1937 р.²⁵², хоча заарештували його 20 липня²⁵³.

3 грудня (протокол № 64) і 26 грудня 1937 р. (протокол № 68) «трійка» УНКВС по Дніпропетровській області за справами Молочанського РВ НКВС прийняла рішення про застосування вищої міри покарання до колишніх учасників загонів самооборони, організованих німцями і менонітами у 1918 р.

За короткою інформацією, що увійшла до протоколів «трійки», видно, однак, що покарання визначали й німцям, заарештованим до появи наказу № 00439. Так, за протоколом № 18 від 23 серпня 1937 р. «трійка» визна-

²⁴⁷ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 3.

²⁴⁸ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 3.

²⁴⁹ «Союз голландських вихідців на Україні». Ця кооперативна спілка була створена 14 травня 1921 р. для надання допомоги голодуючим і відновлення сільського господарства. Зареєстрований офіційно, він працював легально.

²⁵⁰ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 3.

²⁵¹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 6.

²⁵² ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 7.

²⁵³ Реабілітовані історією. Запорізька область. — Кн. 2 / Ред. кол.: О.А. Зайковська (гол.), О.П. Бежний та інш. — Запоріжжя, 2006. — С. 540.

чила 8–10 років ув'язнення у таборах 63-м обвинуваченим, зокрема 10-річний термін — Генріху Йоганновичу Фрізену (1880 р. нар.), заарештованому ще 19 квітня 1937 р.²⁵⁴

За вже наявними даними оперативного обліку проводили арешти й представників інших національностей, звинувачених в інших «злочинах». Так, 2 вересня «трійка» при Дніпропетровському УНКВС «слухала» обвинувачення на 124 особи (110 справ) за участь у Троїцькому куркульському повстанні. З них 91 особі був призначений розстріл, 23 особи отримали по 10 років, 9 — по 8 років ув'язнення до ВТТ²⁵⁵.

Дорожньо-транспортний відділ ГУДБ Сталінської залізниці, що до зміни компетенцій ДТВ НКВС (3 березня 1937 р.) боровся з безбілетниками і різними адміністративними порушеннями на залізничному транспорті, подав 15 серпня на розгляд «трійки» справу № 19555 (наскрізна нумерація збережена, незважаючи на зміну компетенцій!), за якою 13 осіб, з них 12 — німці, звинувачулися в участі у «контрреволюційній фашистській організації „Національний Союз німців на Україні“»²⁵⁶.

З 8 серпня до 5 вересня 1937 р. «трійка» при УНКВС по Дніпропетровській області встигла винести рішення про вищу міру покарання щодо 508 осіб, «забувши» при цьому прийняти рішення про конфіскацію майна, яке особисто їм належало. Таке рішення було прийняте 5 вересня 1937 р. (протокол № 24)²⁵⁷.

Після засідання цієї «трійки» 11 грудня 1937 р. настала перерва до 25 грудня, а після засідання 31 грудня 1937 р. (протокол № 72) перерва тривала більше двох місяців — до 10 березня 1938 р. (протокол № 73). Після засідання «трійки» 10 травня 1938 р. (протокол № 82) роботу було призупинено до 20 вересня (протокол № 83)²⁵⁸, коли винесли рішення про розстріл 264 осіб і одне ув'язнення до ВТТ на 10 років²⁵⁹. Тією ж датою оформлено протоколи № 85 (223 особи) і № 86 (163 особи). 24 вересня міру покарання визначили для 234 осіб (протокол № 87) і 211 осіб (протокол № 88). Важко уявити, що члени «трійки» були спроможні заслухати 22 вересня і 24 вересня справи на 650 і 445 осіб та прийняти за ними рішення.

«Трійка» при УНКВС по Донецькій області засідала з 8 серпня до 31 грудня 1937 р. 86 разів, причому в деякі дні підписували по 2–3 протоколи. Піс-

²⁵⁴ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 3. — Арк. 80.

²⁵⁵ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 4. — Арк. 1–34.

²⁵⁶ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 45.

²⁵⁷ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 5. — Арк. 1–21.

²⁵⁸ Успенський здійснив рейд до Запоріжжя і Миколаєва у середині липня 1938 р. Напередодні його приїзду були проведені арешти (див.: *Документи №№ 215, 217*). Коли саме «слухали» справи цих заарештованих, встановити не вдалося. Вірогідно, це мало місце у вересні 1938 р.

²⁵⁹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 32.

ля 31 грудня 1937 р. (протокол № 86) настала перерва до 7 лютого (протокол № 87), наступний протокол (№ 88) датовано 28 лютого 1938 р.²⁶⁰

Призупинки у роботі «трійок» у цілому залишаються без пояснень. Перерва у засіданнях «трійки» УНКВС по Дніпропетровській області між 31 грудня 1937 р. і 10 березня 1938 р. почалася набагато раніше і лише частково співпадає із заміною І. Леплевського О. Успенським²⁶¹ на посаді керівника НКВС УРСР (25 січня 1938 р.), приїздом до Києва М. Єжова у середині лютого і заміною начальника обласного УНКВС Ю. Кривця²⁶² на П. Коркіна²⁶³ (26 лютого 1938 р.). У Донецькій області зміна начальника УНКВС сталася 26 лютого 1938 р. (замість Д. Соколинського²⁶⁴ призначили П. Чистова²⁶⁵).

Зняття С. Косіора з посади першого секретаря ЦК КП(б)У 27 січня 1938 р., переведення до Москви та його арешт 3 травня також не зовсім співпадають із зазначеними перервами у роботі «трійок». Чистка апарату УДБ НКВС УРСР, що розпочалася після засудження колишнього наркома внутрішніх справ СРСР Г. Ягоди на процесі «право-троцькістського блоку» (2–13 березня 1938 р.), у ході якої з 15 лютого до 5 квітня було «вилучено» 558 осіб, заарештовано — 154, у т. ч. 5 німців²⁶⁶, теж відкриває інше часове «вікно».

²⁶⁰ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 518–566.

²⁶¹ Успенський Олександр Іванович (1902–1940), уродженець с. Верхній Суходол Тульської губернії. Член РКП(б)–ВКП(б) з 1920 р. Депутат Верховної Ради СРСР 1-го скликання (1937). В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1920 р. Народний комісар внутрішніх справ УРСР (25 січня — 14 листопада 1938 р.). Заарештований (1939), засуджений до ВМП (1940), розстріляний, не реабілітований.

²⁶² Кривець Юхим Хомич (1897–1940), уродженець с. Кривці Віленської губернії. Член РСДРП(б)–РКП(б)–ВКП(б) з 1917 р. Депутат Верховної Ради СРСР 1-го скликання (1937). В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1918 р. Начальник УНКВС по Дніпропетровській області (січень 1937 — 26 лютого 1938 р.). Заарештований (1939), засуджений до ВМП (1940), розстріляний, не реабілітований.

²⁶³ Коркін Петро Андрійович (1900–1940), уродженець с. Частоозерне Тобольської губернії. Член ВКП(б) з 1920 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1921 р. Начальник УНКВС по Дніпропетровській області (26 лютого 1938 — січень 1939 р.). Депутат Верховної Ради СРСР 1-го скликання (1937). Заарештований, засуджений до ВМП (1940), розстріляний, не реабілітований.

²⁶⁴ Соколинський Давид Мойсейович (1902–1940), уродженець Одеси. Член ВКП(б) з 1920 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1922 р. Керував управліннями НКВС у різних областях України: в Одесі, Вінниці, Дніпропетровську. Начальник УНКВС по Донецькій області (квітень 1937 — лютий 1938 р.). Заарештований (1939), засуджений до ВМП (1940), розстріляний, не реабілітований.

²⁶⁵ Чистов Павло Васильович (1905–1982), уродженець с. Кондиріно Московської губернії. Член ВКП(б) з 1926 р. Депутат Верховної Ради СРСР 1-го скликання (1937). В органах ОДПУ–НКВС з 1923 р. Начальник УНКВС по Донецькій/Сталінській області (26 лютого 1938 — 1 лютого 1939 р.).

²⁶⁶ Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — М., 1998. — С. 107.

О. Успенський протягом тижня після свого призначення наркомом (25 січня 1938 р.) замінив усіх керівників НКВС в областях²⁶⁷. Перерви у роботі «трі-йок», що настали після цього у лютому 1938 р., цілком можна пояснити кадровими переміщеннями, але чим пояснити перерви у грудні 1937 р. і у першій половині січня 1938 р.?

Посилення репресій в Україні неможливо було тримати у таємниці. Помітили їх і німецькі дипломати, хоча повної інформації не мали. Генеральний консул у Києві Г.-В. Гросскопф у повідомленні посольству в Москві оцінив опубліковані 6 березня 1937 р. рішення пленуму ЦК ВКП(б) як попереднє закінчення великої чистки в Україні. Подальший розвиток подій мали показати «вибори» партійних органів, які планували завершити до 20 травня. За його оцінкою, в Україні було заарештовано до 6 000 осіб і приблизно стільки ж знято з посад²⁶⁸.

Події, однак, розвивалися інакше. 30 жовтня 1937 р. Гросскопф писав: «Минулого місяця терор НКВС на Україні здійснювався проти всіх верств населення з особливим натиском і неабиякою жорстокістю. Кількість заарештованих у жовтні імовірно перевищує кількість заарештованих за два попередні місяці. У Києві неодноразово були реквізовані у великій кількості вантажівки для перевезення заарештованих вночі до тюрми. Більшість заарештованих відразу без суду і слідства депортують до Сибіру. Регулярно, двічі на тиждень, з Києва відправляють потяги з в'язнями по 60 вагонів у кожному. Щоб розмістити всіх підслідних, заповнені всі підвальні приміщення ще не добудованої величезної будівлі НКВС... Особлива жорстокість органів НКВС проявляється при арешті численних заміжніх і незаміжніх жінок. При арешті чоловіків жінок тепер, зазвичай, теж заарештовують і висилають. Дітей передають до дитячих будинків. Крім смертних вироків, винесених на судових процесах, по всій країні, мабуть, відбуваються численні розстріли...»²⁶⁹.

Допити і ведення документації

Обласні «трійки» оформлювали протоколи на арештованих за усіма «лініями» у порядку надходження справ. Про те, як проводилось слідство, можна начисто побачити на прикладі доктора медицини В. Шмельцера, який народився у 1868 р.²⁷⁰ У 1937 р. він за віком вже не працював і жив у Харкові. За постановою оперуповноваженого ДТВ ГУДБ НКВС станції Лозова Південної залізни-

²⁶⁷ Золотарев В. Страницы биографии «нарушителя социалистической законности». Давид Аронович Перцов // Чекисты на скамье подсудимых. Сб. статей / Сост.: М. Юнге, Л. Виола, Дж. Россман. — М., 2017. — С. 233.

²⁶⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3676. — Оп. 3. — Спр. 134. — Арк. 29.

²⁶⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3676. — Оп. 3. — Спр. 134. — Арк. 97.

²⁷⁰ Шмельцер Вільгельм Вільгельмович (1868–1937), уродженець Ліфляндії, випускник Дерптського університету, гістолог, працював у Харківському медичному інституті.

ці від 29 серпня 1937 р. на нього 7 вересня був виписаний ордер на арешт. Під час обшуку в день арешту — 16 вересня, у Шмельцера були вилучені листування з німецьким консульством і 155 листів німецькою мовою. За показаннями іншого обвинуваченого вченого визначили «організатором контрреволюційної шпигунсько-диверсійної організації»²⁷¹. Слідство зробило «групу Шмельцера» частиною польсько-німецької контрреволюційної організації, що мала осередки на залізничних лініях Курськ–Харків, Харків–Лозова і Лозова–Полтава. За версією ДТВ ГУДБ НКВС Південної залізниці, на її шляхах «і районах, прилеглих до полотна зал[ізниці]», до організації було втягнуто 70 осіб²⁷².

Невідомо, які методи застосовувались до Шмельцера, але у протоколі допиту від 7 жовтня є його «свідчення» про те, що у 1924 р. він був завербований співробітником німецького консульства у Харкові Краузе для «збору відомостей шпигунського характеру», а потім — для керівництва контрреволюційною шпигунсько-диверсійною організацією²⁷³. На допиті 17 жовтня Шмельцер «зізнався» у тому, що завербував 6 осіб і назвав своїми знайомими 23 особи, серед яких були 16 професорів харківських вишів²⁷⁴. Ймовірно, імена цих знайомих слідство виявило за конфіскованими листами.

Разом зі Шмельцером у Харківській тюрмі перебувало ще 44 особи, які проходили за тією ж справою²⁷⁵. З них 41 особа зізналась у причетності до антирадянської організації²⁷⁶. 25 жовтня 1937 р. оперуповноважений, який приймав рішення про репресування цієї групи, «виявив», що «за цією справою проходить ціла низка осіб, як прямо, так і опосередковано причетних до цієї справи, яких належало встановити і заарештувати», і виокремив ще 84 особи в «окреме провадження»²⁷⁷. Усі вони, судячи з прізвищ, — українці і росіяни. «Групу Шмельцера», зважаючи на час арешту, «виявили» після отримання циркуляру наркома Леплевського від 28 серпня 1937 р. (див.: **Документ № 50**), а додатковим репресуванням 84 осіб розширили «низовку».

Рішенням «двійки» НКВС і Прокурора СРСР від 9 листопада 1937 р. Шмельцеру була призначена ВМП, яка була виконана у Харкові 16 листопада 1937 р. о 0 год. 52 хв.²⁷⁸ Усі інші теж були розстріляні у листопаді.

У вересні 1956 р. архівно-слідчу справу Шмельцера та інших ще раз розглянули. При цьому було «встановлено, що усі особи, які проходять за справою, були заарештовані і засуджені необґрунтовано. На день їхнього арешту необхідних матеріалів про їхню злочинну діяльність не було». «Перевіркою за

²⁷¹ Державний архів Харківської області (далі — ДАХО). — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2078. — Арк. 113–122 зв.

²⁷² ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2077. — Арк. 271–272.

²⁷³ ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2080. — Арк. 10–13.

²⁷⁴ ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2080. — Арк. 1–5.

²⁷⁵ ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2077. — Арк. 308–310.

²⁷⁶ ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2084. — Арк. 214

²⁷⁷ ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2077. — Арк. 269–270.

²⁷⁸ ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2077. — Арк. 448.

обліками приналежність КРАУЗЕ до інорозвідорганів не встановлена». Допитані знову свідки, які давали свідчення у 1937 р., «заявили, що ніколи антирадянських розмов» від репресованих за цією справою не чули, і характеризували їх позитивно. Один зі свідків показав, що «його слідчий спонукав підписати необ'єктивні характеристики, а двоє інших показали про незаконні методи ведення слідства». 3 вересня 1957 р. Військовий трибунал Київського військового округу скасував рішення «двійки», яку тепер називали Комісією НКВС і Прокурора СРСР, а справу проти них припинив «за відсутності в їхніх діях складу злочину»²⁷⁹.

Побиття підлеглих і заарештованих було широко поширеним методом досягнення потрібних результатів. Так, начальник УНКВС по Дніпропетровській області П. Коркін бив своїх підлеглих під час оперативних нарад у власному кабінеті²⁸⁰. «Наглядач від Луб'янки» за Донбасом Л. Бельський «декілька разів приїжджав до регіону і вчив, як треба працювати». Начальник Ворошиловського МВ НКВС І. Зачепа²⁸¹ свідчив: «Приїжджав Бельський з Москви і давав установки бити заарештованих». Інший співробітник УДБ НКВС УРСР, молодший лейтенант держбезпеки О. Долгушев²⁸², згадував, що у серпні 1937 р. «Бельський же на оперативній нараді працівників наркомату усім дав ясну установку: „шпик чи учасник організації, все одно він буде розстріляний. Так, щоби взяти від нього — дайте йому у морду“. Всі схвально поставилися до цього»²⁸³.

Рейдовий метод натиску

Перехід від арешту окремих «агентів», «диверсантів» та інших «ворогів» до виявлення цілих організацій практикували у ДПУ–НКВС з 1920-х рр., у 1934–1936 рр. він набув значного розмаху. Окрім відрядження для роботи в НКВС перевірених партійців, розсилки орієнтувань про «шпигунську» роботу японської, польської, німецької розвідок, висування на керівні посади найуспішніших працівників НКВС, керівні співробітники НКВС СРСР і НКВС УРСР виїжджали до регіонів для особистого керівництва операціями.

У листопаді 1937 р. для розгляду матеріалів на обвинувачених до УНКВС по Донецькій області у м. Сталіно прибув заступник наркома внутрішніх справ

²⁷⁹ ДАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Спр. 2084. — Арк. 214, 216, 220, 249–259.

²⁸⁰ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 176.

²⁸¹ Зачепа Іван Іванович (1900–1976), уродженець Харкова. Член ВКП(б) з 1920 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС–НКДБ–МДБ (1920–1948). Начальник Ворошиловського МВ НКВС (травень 1937 — серпень 1939).

²⁸² Долгушев Олексій Романович (1902–1973), уродженець Пачелми Пензенської губернії. Член ВКП(б) з 1929 р. В органах ОДПУ–НКВС з 1929 р. Помічник начальника 6-го відділення 5-го відділу УДБ НКВС УРСР (червень — жовтень 1937 р.). Заарештований (1939).

²⁸³ Золотарев В., Степкин В. ЧК–ГПУ–НКВД в Донбасі. 1919–1941. — Донецьк, 2010. — С. 38.

СРСР комісар державної безпеки 2-го рангу Л. Бельський. За тиждень він особисто розглянув справи та ухвалив рішення згідно з наказами НКВС СРСР № 00439 і № 00485 на 907 заарештованих: за 1-ю категорією — на 850 осіб, за 2-ю категорією — на 57 осіб.

Дата	Наказ	1-а категорія /осіб	2-а категорія /осіб	Всього
17 листопада	№ 00439	49	2	51 ²⁸⁴
19 листопада	№ 00485	98	20	118 ²⁸⁵
20 листопада	№ 00485	174	16	190 ²⁸⁶
21 листопада	№ 00439	96	5	101 ²⁸⁷
	№ 00439	58	-	58 ²⁸⁸
22 листопада	№ 00485	171	8	179 ²⁸⁹
23 листопада	№ 00439	54	-	54 ²⁹⁰
	№ 00439	50	1	51 ²⁹¹
	№ 00439	43	5	48 ²⁹²
	№ 00439	57	-	57 ²⁹³
Всього:		850	57	907

19 і 20 листопада 1937 р. підписані протоколи засідань «трійки» при УНКВС по Донецькій області № 53 і 54, які проходили за присутності Бельського у Сталіно. Протокол № 53 незвичний тим, що справи Ворошиловградського МВ НКВС «доповідали» 5 співробітників одного міськвідділу. Причому у кожного з них було відносно мало справ. Не маючи іншої інформації про те, що відбувалося того дня в УНКВС по Донецькій області, припускаємо, що «слухання» справ і прийняття постанов за протоколом № 53 і «розгляд» справ Бельським мали показовий характер для співробітників цього УНКВС.

Підписані Бельським протоколи начальник Донецького УНКВС Д. Соколинський направив Леплевському і просив «дати розпорядження зазначені дані відобразити за управлінням НКВС Донецької області»²⁹⁴. Для виконання рішень йому потрібно було ще отримати відповідне розпорядження. На відмі-

²⁸⁴ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 264.

²⁸⁵ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 286.

²⁸⁶ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 303.

²⁸⁷ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 304–313.

²⁸⁸ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 314–320.

²⁸⁹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 337.

²⁹⁰ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 338–343.

²⁹¹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 344–349.

²⁹² ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 350–354.

²⁹³ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 355–361.

²⁹⁴ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 264.

ну від протоколів «трійки» і протоколів «двійки», в яких перераховані їх члени, протоколи, що підписав Бельський, після назви документу та його номера містять лише дату. Далі йде: «СЛУХАЛИ: Матеріали на обвинувачених, представлені НКВС Української РСР (по Донецькій області) у порядку наказу НКВС № 00439 від 25 липня 1937 року». Протокол підписав тільки Бельський, тому невідомо, хто ще брав участь у «слуханні» поданих справ.

За протоколом від 17 листопада, що отримав номер «9/Д Москва», розстріл було призначено 36 особам, які проходили за справою № 16356 у місті обласного підпорядкування Костянтинівка, 10 особам, які проходили там само за справою № 15975, і 5 особам, які проходили за справою № 14927 у Краматорську²⁹⁵. За протоколом «13 Москва» пройшло ще 7 осіб, які перебували під арештом за справою № 16356 у Костянтинівці²⁹⁶.

19 листопада Бельський виніс рішення розстріляти заарештованих, які перебували у тюрмах Костянтинівки (94 осіб), Ворошиловграда (8 осіб), Держинська (4 особи), Краматорська (4 особи). У наступні дні додалися заарештовані, яких утримували в Артемівську, Держинську, Маріуполі, Макіївці, Ровеньках, Харцизьку, селищах Сніжне, Постишев, Красний Луч, Кагановича, Сорокіно/Краснодон. Спільним для цих населених пунктів, в яких швидко зростала кількість населення, були: робота вугільної промисловості і наявність залізничних станцій. Заарештовані, які проходили за протоколами Бельського, були за походженням селянами з різних областей України і Республіки німців Поволжя. За версією начальника УНКВС по Донецькій області, в одній лише Костянтинівці у 1930–1931 рр. «у промисловості осіло декілька тисяч німців-куркулів, що втекли з Одещини та Волині»²⁹⁷.

Методи ведення допитів періоду «Великого терору» 1937–1938 рр., умови утримання заарештованих, ведення документації органами НКВС, обставини виконання ВМП (розстріл) реконструйовано нами за протоколами партзборів, протоколами допитів співробітників НКВС, що потрапили під чистку у 1938–1939 рр. за порушення соціалістичної законності, та ін. джерелами, які дають більш повну картину того, що відбувалося за стінами тюрем НКВС. Докладно зупинимося на Дніпропетровській області, де було репресовано кілька тисяч німців.

Повідомлення заступника наркома внутрішніх справ УРСР капітана держбезпеки М. Горлінського²⁹⁸ на ім'я начальника ГУДБ НКВС СРСР Б. Кобулова від 23 березня 1939 р. починається так: «Проведеним розслідуван-

²⁹⁵ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 63–67.

²⁹⁶ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 106–111.

²⁹⁷ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 131.

²⁹⁸ Горлінський Микола Дмитрович (1907–1965), уродженець Охтирки Полтавської губернії. Член ВКП(б) з 1931 р. В органах держбезпеки і внутрішніх справ з 1920 р. У 1934–1937 рр. працював у Харківській і Чернігівській областях. 2-й заступник наркома внутрішніх справ УРСР (1938–1940).

ням по Нікопольському і Дніпродзержинському міськвідділу НКВС Дніпропетровської області про незаконні методи слідства встановлено, що протягом 1938 року під виглядом боротьби з контрреволюцією і очистки промисловості від класово-ворожого елемента, мали місце здійснення арештів без достатніх на те підстав, а іноді й без наявності компрометуючих даних, за фальсифікованими довідками.

Крім того, слідчим складом, під тиском, записувалися вигадані показання обвинувачених і свідків, робилися фіктивні підписи заарештованих, проводилися так звані „заочні очні ставки“ за заздалегідь заготовленими протоколами.

Аби заарештовані як найшвидше зізналися, у камерах як у Нікополі, так і в Дніпродзержинську, було створено інститут старостата, завданням якого були обробка заарештованих і надання напрямів у складанні їхніх показань. Встановлені факти штучного створення масових контрреволюційних організацій різних окрасок»²⁹⁹.

Далі коротко перераховувалася ціла низка найгрубших порушень норм утримання заарештованих і ведення слідства. Про них стало відомо після того, як масовий терор за вказівкою Москви почав втрачати інтенсивність і деякі групи населення з нього були вилучені. Про більш гуманне ставлення до окремих осіб, соціальних верств або етнічних груп із вивчених справ нічого не відомо. І. Дараган³⁰⁰ вирізняється тим, що у 1937–1938 рр. виявив себе завзятим виконавцем репресивної політики, і коли його перевели на більш важливі посади у межах Дніпропетровської і Житомирської областей, передавав свій досвід підлеглим. У 1937–1938 рр. він був начальником спочатку Нікопольського, а потім Дніпродзержинського МВ НКВС Дніпропетровської області. За його вказівкою складали **довідки на арешт за відсутності компрометуючих матеріалів**. Незважаючи на це, у довідці зазначалося: «оперативно-слідчими матеріалами встановлено, що такий-то проводить шкідницьку к. р. діяльність і т. д., тоді як міськвідділ ніякими матеріалами не володів»³⁰¹. Камерні старости у зазначених міськвідділах НКВС діяли під особистим керівництвом Дарагана.

Водночас практикувалися камери-«інкубатори», «в яких заарештовані, у великій скупченості стояли по декілька діб, доки не виявляли згоди дати показання»³⁰². За участі Дарагана «створювали» **неіснуючі контррево-**

²⁹⁹ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 1–2.

³⁰⁰ Дараган Іван Андрійович (1901–?), член ВКП(б) з 1926 р., молодший лейтенант держбезпеки (1936), лейтенант держбезпеки (1937), старший лейтенант держбезпеки (1938). Начальник Нікопольського МВ НКВС (1936 — березень 1938 р.), начальник Дніпродзержинського МВ НКВС (березень — липень 1938 р.). Заступник начальника УНКВС по Дніпропетровській області (з липня 1938 р.). Начальник ОВ Житомирської армійської групи Київського особливого військового округу. В. о. начальника УНКВС по Житомирській області (з грудня 1938 р.). Заарештований (1939), засуджений до 10 років позбавлення волі (травень 1941).

³⁰¹ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 2–3.

³⁰² ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 4.

люційні організації³⁰³. Разом з Дараганом їх «створенням» займався начальник 4-го відділення Дніпродзержинського МВ НКВС К. Лиган³⁰⁴, який згодом був переведений до Кривого Рогу. Ці методи ведення слідства, однак, практикували у Дніпродзержинському МВ НКВС ще до появи там Дарагана. Так, оперуповноважений 3-го відділення МВ НКВС м. Дніпродзержинська М. Арутюнов³⁰⁵ «протягом 1937–38 рр. займався підробкою і фальсифікацією, укладав угоди із заарештованими, від яких брав свідомо брехливі показання, для цього протягом тривалого часу незаконно утримував під вартою заарештованих (ГУСАРОВ, РАГУЛІН і ШЕЙБЛЕР), від яких брав різні провокаційні показання за всіма видами контрреволюційної діяльності, як компенсацію за ці показання, зазначеним заарештованим надавали заохочення — побачення з родичами, різні передачі та інш.»³⁰⁶.

Подробиці про утримання Шейблера і застосовані до нього методи слідства досліджував А. Слоневський. «Слідство стосовно Рюрика Шейблера проводили начальник НКВС лейтенант Паперман³⁰⁷ і оперуповноважений ДПУ сержант Арутюнов. На перший допит Рюрика Шейблера викликали тільки за 10 днів після арешту. За цей час він пройшов „камерну обробку“ від раніше заарештованих людей, які дізналися. Тепер вони обробляли кожного новачка, і як досвідчені в'язні підказували як треба себе поводити на допитах у слідчого, щоби уникнути побиття і тортур. Людина після такої обробки, приходячи на перший допит, нацькована своїми „товаришами“, відразу підписувала будь-які звинувачення на свою адресу»³⁰⁸.

На закритих зборах парторганізації Дніпродзержинського міськвідділу НКВС 3–4 лютого 1939 р. методи утримання і допиту заарештованих назвали «школою» Дарагана³⁰⁹.

У роботі НКВС застосування фізичної сили (побиття) було широко розповсюджено. Начальник УНКВС по Дніпропетровській області Коркін та його підлеглі били заарештованих³¹⁰. Якщо співробітник не міг добитися від зааре-

³⁰³ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 4.

³⁰⁴ Лиган Костянтин Сергійович, молодший лейтенант держбезпеки (1936), начальник відділення УДБ Криворізького МВ НКВС Дніпропетровської області. 15 жовтня 1939 р. звільнений.

³⁰⁵ Арутюнов Михайло Артемович, сержант держбезпеки (1936), молодший лейтенант держбезпеки, оперуповноважений Дніпродзержинського МВ НКВС (1938), начальник відділення 3-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області (1938), начальник відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Станом на 1955 р. працював в управлінні міліції м. Києва.

³⁰⁶ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 8.

³⁰⁷ Паперман Веніамін Олексійович (1899–?), член ВКП(б) з 1925 р., лейтенант держбезпеки (1936), начальник Дніпродзержинського МВ НКВС (1937), начальник Темниківського ВТТ НКВС (1939–1940).

³⁰⁸ Куленко В. Методы работы НКВД в 1937–1938 годах. [Електронний ресурс] / В. Куленко. — 2016. Режим доступу до ресурсу: <http://disk-sport.com/index.php/istoriya/4309-metody-raboty-nkvd-v-1937-1938-godakh>.

³⁰⁹ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 53.

³¹⁰ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 158

штованих «потрібних» показань, то їх пересаджували до інших камер, де вони проходили камерну обробку. Також практикували «переробку» справ, які відбирали у співробітників, що не справлялися із заарештованими. Так, справу німця Пет(е)рса, заарештованого як учасника контрреволюційної української націоналістичної організації, було передано іншому співробітнику, який «перекваліфікував» його у німецького шпигуна³¹¹.

Нереальні вказівки керівництва виконувалися беззастережно. Той же Коркін прийняв установку Успенського заарештовувати і закінчувати справи на 5 000 осіб за 10–15 днів, хоча це було неможливо³¹².

«Двійка»

4 листопада 1937 р. І. Леплевський передав усім обласним УНКВС наказ М. Єжова про форсування «національних операцій» до 10 грудня 1937 р. (див.: **Документ № 105**), а 26 грудня зажадав від начальників обласних УНКВС: «З огляду на особливу важливість підбиття підсумків операцій, прослідкуйте особисто за ретельним і правильним складанням цифрових відомостей» за національними операціями (див.: **Документ № 127**).

Постанови обласних «трійок» за національними лініями відправлялися до НКВС СРСР в «альбомному порядку» для заочного розгляду на Особливій нараді при НКВС СРСР, так званій «двійці». Відомості, що надходили з областей, реєстрували у 8-му відділі ГУДБ НКВС СРСР і розглядали «трійкою ГУДБ НКВС» у складі начальника 8-го (обліково-статистичного) відділу В. Цесарського³¹³, начальника 3-го (контррозвідального) відділу О. Мінаєва-Цикановського³¹⁴ і начальника секретаріату НКВС І. Шапіро³¹⁵. «Альбоми» ДТВ НКВС залізниць розглядали за участі начальника 6-го (транспортного) відді-

³¹¹ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 56–57.

³¹² ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 153

³¹³ Цесарський Володимир Юхимович (1895–1940), уродженець Одеси. Член РКП(б)–ВКП(б) з 1919 р. В органах НКВС з 1936 р. Депутат Верховної Ради РРФСР 1-го скликання (1938). Начальник 8-го відділу ГУДБ НКВС СРСР (грудень 1936 — березень 1938). Заарештований (1938), засуджений до ВМП (1940), розстріляний, не реабілітований.

³¹⁴ Мінаєв-Цикановський Олександр Матвійович (1888–1939), уродженець Одеси. Член РКП(б)–ВКП(б) і в органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1919 р. Начальник 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР (квітень — липень 1937 р.), в. о. начальника 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР (липень 1937 — березень 1938 р.). Заарештований (1938), засуджений до ВМП (1939), розстріляний, не реабілітований.

³¹⁵ Шапіро Ісак Ілліч (1895–1940), уродженець м. Борисово Мінської губернії. Член РКП(б)–ВКП(б) з 1919 р. В органах НКВС з 1937 р. Депутат Верховної Ради РРФСР 1-го скликання (1938). Заступник начальника секретаріату НКВС СРСР (січень–липень 1937 р.), начальник 9-го відділу ГУДБ НКВС СРСР (липень 1937 — березень 1938 р.), начальник секретаріату НКВС СРСР (серпень 1937 — жовтень 1938 р.). Заарештований (1938), засуджений до ВМП (1940), розстріляний, реабілітований.

лу М. Волкова-Вайнера³¹⁶. При цьому нерідко виявлялись випадки повторного надавання відомостей на вже розстріляних, на що Цесарський особливо вказував обласним УНКВС у супровідних листах до копій рішень «двійки» (див.: **Документи №№ 108, 134, 139, 153, 163, 171**). Це означає, що члени «двійки» підписували протоколи після звірення даних за персоналіями.

Ця «трійка ГУДБ НКВС» працювала досить «ефективно». Протоколи обласних «трійок» на початку листопада 1937 р. вже наступного дня оформлювали як протоколи засідання «двійки», рішення якої відправляли наркомун УРСР для негайного виконання (див.: **Документ № 97**). Водночас вимагалось справи на розстріляних за рішенням «двійки» з довідками про виконання «вироків» надсилати до Москви, у 8-й відділ ГУДБ НКВС. Показово, що рішення позасудового органу репресування у супровідних листах Цесарського названо «вирок».

Протокол № 33, представлений 11 листопада 1937 р., був оформлений протоколом «двійки» за 7 днів. Протокол № 117, надісланий 9 грудня 1937 р., оформлений протоколом «двійки» 28 грудня, а висланий начальнику УНКВС по Донецькій області 3 січня 1938 р. «Трійка ГУДБ НКВС» вже не встигала за короткий час опрацювати «альбоми», що надходили з регіонів. У Донецькому УНКВС на початок грудня вже досягли, на вимогу Єжова і Леплевського, форсування «національних операцій». За протоколом № 117 було «пропущено» 200 осіб, заарештованих за «німецьким» наказом. За два дні, 11 грудня, за протоколом № 125 їх було вже 420. До чого призводила така «гонка», видно із супровідного листа Цесарського начальнику УНКВС по Донецькій області, в якому перераховано «проколи»: не на всіх заарештованих були надіслані довідки, не на всіх складено списки, на 4-х осіб, стосовно яких вже раніше було винесено рішення про ВМП, довідки були надані вдруге, а на Антона Йосиповича Геєра надано дві довідки, різні за змістом (див. **Документ № 139**). 23 грудня УНКВС по Донецькій області надало на розгляд «двійки» довідки на 186 осіб, у т. ч. на 14 німців — радянських громадян, які вже раніше були «проведені» протоколом «двійки», і на одного німецького громадянина, стосовно якого вже було ухвалене рішення про вислання його із СРСР (див.: **Документ № 153**).

Оформлення матеріалів на осіб, яких репресували у Донецькому УНКВС, незважаючи на зауваження Цесарського, явно «шкунтильгало». 26 січня 1938 р. Цесарський знову висловив управлінню низку претензій (див.: **Документ № 163**): «При зазначеному № вдруге надано 11 довідок на осіб, яких засудили раніше до розстрілу... Вам вже декілька разів вказувалося на неприпустимість надсилання довідок на осіб, засуджених раніше за Вашим же поданням.

³¹⁶ Волков (Вайнер) Михайло Олександрович (1900–1939), народився на шахті № 5 Горлівського повіту Катеринославської губернії. Член РКП(б)–ВКП(б) з 1918 р. В органах ВЧК–ОДПУ–НКВС з 1918 р. Депутат Верховної Ради РРФСР 1-го скликання (1938). Начальник 6-го відділу ГУДБ НКВС СРСР (квітень 1937 — січень 1938 р.). Заарештований (1938), засуджений до ВМП (1939), розстріляний, не реабілітований.

Разом з тим це явище досі не припинилося, а по Донецькій області набуло масового характеру. У даному випадку має місце надання довідок на осіб, яких Ви давно мали б розстріляти, згідно з направленими Вам протоколами і приписами (№ 417564 від 17/ХІІ-37 р., № 450038 від 3/І-38 р. і № 450063 від 5/І-38 р.). З'ясуйте і повідомте у чому тут річ. Вживайте, нарешті, необхідних заходів, щоби покінчити з цим безладом і більше не включати до списків і альбомних довідок, що надсилаєте до центру, т. з. „мертві душі“».

Рішення «двійки» містили вказівку про міру покарання кожній особі, включеній до протоколу. Найчастіше цією мірою був розстріл, рідше приймали рішення про ув'язнення до ВТТ, дорозслідування справи, вислання за кордон або передачу справи до Військової колегії Верховного суду СРСР.

Протокол № 8 «двійки» НКВС СРСР і Прокурора СРСР за матеріалами «трійки» УНКВС по Дніпропетровській області

18 жовтня 1937 р. М. Єжов і А. Вишинський підписали протокол № 8 за «альбомом» УНКВС по Дніпропетровській області на заарештованих за «німецькою лінією» (див.: **Документ № 89**). До «альбому» були включені заарештовані на початку серпня і «засуджені» за обвинуваченням від 9 жовтня 20 мешканців Люксембурзького району (див. **Документ № 86**) і 109 інших осіб. Копія протоколу була направлена наркомун І. Леплевському. Той, у свою чергу, 23 жовтня 1937 р. відправив припис про виконання рішень за цим протоколом начальнику УНКВС по Дніпропетровській області з позначкою «особисто» (див.: **Документ № 90**). За цим протоколом пройшло 129 осіб, які перебували у тюрмах Дніпропетровська, Запоріжжя, Кривого Рогу і Мелітополя. 124 особи, серед них один німецький підданий, підлягали розстрілу, а 5 осіб ув'язненню до концтабору терміном на 10 років.

Цей протокол привернув нашу увагу тим, що на копії, наявній у справі, зазначено місце і дату розстрілу, а акти про виконання ВМП підтверджують ці дані і містять деякі подробиці заподіяного. Це дає можливість за аналогією розшифрувати дати і скорочення, написані від руки на копіях інших протоколів «двійки». За цим протоколом «двійки» у Дніпропетровській тюрмі 27 жовтня 1937 р. було розстріляно 42 особи (див.: **Документ № 92**). Другу, третю і четверту групи розстріляли 2 листопада у м. Запоріжжя. Згідно з актом про виконання ВМП, 7 осіб було розстріляно о 21 год., 11 — о 21 год. 30 хв., 9 — о 22 год. (див.: **Документи №№ 99–102**). Наступного вечора, о 22 год., була розстріляна ще одна людина, включена до цього протоколу. У Мелітополі розстріляли здійснили 3 листопада (15 осіб) і 4 листопада 1937 р. (22 особи) (див.: **Документи №№ 104, 105**). У Кривому Розі 31 жовтня 1937 р. розстріляли 12 осіб,

які пройшли за протоколом № 8. Останнім 14 січня 1938 р. у Дніпропетровську був розстріляний Генріх Петрович Унрау, ім'я якого виправили за вказівкою Леплевського від 16 грудня (див: **Документ № 126**). Начальник 8-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області доповів про виконання рішень за протоколом «двійки» № 8 начальнику 1-го спецвідділу УДБ НКВС УРСР за 6 місяців — 15 липня 1938 р.

В актах про виконання ВМП, заповнених у Дніпропетровську, Запоріжжі і Мелітополі, підписанти засвідчили, що розстріл здійснено і тіла схоронені у землі. У мелітопольських актах йдеться: «Труп схоронено у землі у міс. Мелітополі». Точне місце поховання за цими та іншими вивченими актами встановити неможливо. Відкритим залишається і запитання: ким саме були розстрільниками?

Акт про виконання ВМП у м. Кривий Ріг дещо іншого змісту. Він починається зі слів: «Я — комендант Криворізького міськвідділу НКВС — Кульбашний... виконав вирок шляхом розстрілу...» (див.: **Документ № 95**). Чи означає це, що Кульбашний особисто і сам розстріляв 11 осіб, а два інших підписанти при цьому лише були присутні, невідомо. Залишається без відповіді також запитання: чи були цими вечорами розстріляні люди за іншими лініями репресій?

За розглянутими вище актами видно розпорядчу частину. Отримавши з Москви копію протоколу «двійки» із супровідним листом, Леплевський «пропонує» начальнику УНКВС по Дніпропетровській області Кривцю негайно виконати «вироки» стосовно 123-х осіб. У Запоріжжі розстріл здійснили на підставі припису начальника УНКВС по Дніпропетровській області.

«Дружини ворогів народу»

У жовтні 1937 р. наказ НКВС СРСР № 00486 від 15 серпня 1937 р. був поширений на родини «ворогів народу», засуджених військовими трибуналами військових округів або Військовою колегією Верховного суду СРСР. Дітей, які залишилися після арешту обох батьків, влада віддавала до дитячих будинків, не повідомляючи про місце їх знаходження родичів. За інформацією російських дослідників М. Охотіна і А. Рогінського, 22 листопада 1937 р. цей наказ довелося відмінити, оскільки тюрми були переповнені, а у дитячих будинках не було місць для дітей заарештованих жінок. На цей час в УРСР було затримано майже 4 500 дружин осіб, заарештованих за національними лініями³¹⁷. Між тим, зміни у порядку репресування дружин зрадників батьківщини, учасників пра-

³¹⁷ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. // Наказанный народ. Репрессии против российских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гете в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Ред.-сост. И.Л. Щербакова. — М., 1999. — С. 56.

во-троцькістських організацій, шпигунів і диверсантів були оголошені наказом НКВС СРСР № 00689 від 17 жовтня 1938 р.³¹⁸ Згідно з ним, арешт усіх дружин заарештованих відмінили. Питання про їхній арешт вирішував начальник відповідного органу НКВС залежно від «ступеню причетності їх до контрреволюційної роботи їхніх чоловіків» та інших критеріїв. Водночас органам НКВС було наказано посилити агентурне висвітлення настроїв, поведінки, зв'язків дружин та інших членів родини, намітити і провести вербування серед дружин заарештованих або засуджених, родичів, знайомих, колег, сусідів за місцем роботи і квартири та інш. У такий спосіб посилювали тиск на оточення репресованих.

Заарештованим у вересні 1937 р. жінкам як членам родин зрадників батьківщини після 6 місяців перебування під арештом, за постановою Особливої наради при НКВС СРСР у квітні 1938 р., визначили міру покарання: позбавлення волі терміном на 8 років (див.: **Документ № 193**). Розпорядження про їхню відправку до спецвідділення Картабу НКВС у казахстанському Акмолінську (нині — Астана) було направлено до м. Сталіно 13 травня 1938 р. (див.: **Документ № 200**). Під гласний нагляд за місцем проживання потрапили дружини тих репресованих, які були відправлені до ВТТ (див.: **Документи №№ 200, 201**). Відправлення «з першим етапом, що відходить», могло затягнутися на кілька місяців. Так, С. Ф. Штерцеру Особлива нарада при НКВС СРСР визначила 10 квітня міру покарання — 5 років позбавлення волі з ув'язненням до ВТТ (див.: **Документ № 193**). Його дружині — Надії Петрівні Штерцер — Особлива нарада призначила 13 травня 1938 р. гласний контроль за місцем проживання (див.: **Документ № 201**). 25 серпня 1938 р. до тюрми м. Сталіно було направлено запит для з'ясування, чи перебуває там «підслідний заарештований Штерцер Сергій Францович», для пересилання витягу з постанови Особливої наради (див.: **Документ № 229**). Отже, за 3,5 місяці після отримання розпорядження про відправку Штерцера до Владивостока для відбування покарання на Колімі начальник 1-го спецвідділу УНКВС по Сталінській області називав його «підслідним заарештованим» і ще тільки встановлював місце його перебування.

Нарком Успенський і репресії за «німецькою лінією»

2 лютого 1938 р. наказом М. Єжова № 233 масові репресії за «національними лініями» було подовжено до 15 квітня. Стосовно німців наказ оголошував: «Також піддайте арешту всіх підозрілих [у] шпигунсько-диверсійній та іншій антирадянській діяльності німців, які перебувають [у] радянському

³¹⁸ ГДА СБУ.- Ф. 9. — Спр. 81. — Арк. 163 а — 163 а зв.

громадянстві»³¹⁹. У цей період зберігався позасудовий порядок розгляду справ заарештованих за «національними» наказами.

У середині лютого 1938 р. нарком внутрішніх справ СРСР М. Єжов відвідав Україну³²⁰. Директивою від 21 лютого 1938 р. нарком внутрішніх справ УРСР О. Успенський вимагав від начальників обласних УНКВС «очистити» заводи оборонної промисловості, виокремивши «німців, поляків, латишів та інших підозрілих за диверсією і шпигунством» як одну з чотирьох категорій підозрюваних (див.: **Документ № 176**). Вимогою: «водночас максимально посилюйте агентурну роботу за всіма облікованими контингентами, звертаючи особливу увагу на осіб, які мали зв'язки з іноземними спеціалістами, що працювали раніше на оборонних заводах», «низовка» ще раз була визначена для розширення репресій. Вже у лютому за «польською лінією» було заарештовано 3 533 особи, за «німецькою» — 2 728 осіб і понад 2 000 осіб за іншими національними лініями (див.: **Документ № 179**). 3 березня Успенський доповів Єжову, що на 2 березня «за німецькою операцією по Україні заарештовано 3 565 осіб. Подальшим розгортанням слідства викривається керівна роль німецьких консульств і німецьких фірм у створенні диверсійних і фашистських організацій» (див.: **Документ № 180**). Події на місцях явно відставали від цього повідомлення. Того ж дня нарком наказав усім начальникам обласних УНКВС «шляхом розкопок відповідних архівних матеріалів на місцях у ході слідства за німецькими справами і через агентуру виявити діючі нині центри німецької фашистської роботи на Україні». Мотивувалося це тим, що нібито «слідством за німецькою операцією досі не викриті центри організованої шпигунсько-диверсійної і повстанської роботи німецької військової розвідки на Україні» (див.: **Документ № 181**).

До яких результатів призводили «розкопки» можна наочно побачити на прикладі доктора медицини В. Шмельцера³²¹. 8 березня 1938 р. Успенський дав усім начальникам обласних УНКВС вказівку виявляти і оперативно розробляти «старих службовців» дореволюційних акціонерних товариств та іноземних фірм, назвавши Шмельцера і також вже заарештованого професора Бельца особами, які «повинні були після ліквідації німецького консульства у Харкові очолити всю розвідувальну роботу консульської агентури» (див.: **Документ № 187**).

За місяць після доповіді Єжову — 3 квітня 1938 р., О. Успенський вказав усім начальникам обласних УНКВС на те, що:

«1. Розгром німецького фашистського військово-повстанського підпілля на Україні здійснюється надзвичайно повільними темпами.

2. На Україні ще не викриті значні фашистські військово-повстанські формування, які очолюють колишні учасники німецької «самооборони»

³¹⁹ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 313. — Арк. 15–16.

³²⁰ ГДА СБУ. — Ф. 42. — Спр. 36. — Арк. 8, 17.

³²¹ Див. вище.

Зельшутц»³²², німецьких комендатур і окупаційних військ³²³, а також учасники політбанд і білогвардійсько-куркульських повстань.

3. У Київській, Вінницькій і Донецькій областях фашистські військово-повстанські формування зовсім не викриті» (див.: **Документ № 190**).

Ці дві вказівки прикметні тим, що нарком ставив обласним УНКВС задачу «викрити» організації, про які ті не знали. Разом з тим, він дав вказівку виявляти учасників цих фантомних формувань не через оперативну роботу, а «шляхом розкопок відповідних архівних матеріалів». Деяким обласним УНКВС для виконання цих вказівок знадобилося всього кілька тижнів. Так, начальник УНКВС по Миколаївській³²⁴ області Карамішев³²⁵ вже 24 квітня 1938 р. доповів про ліквідацію великої фашистсько-повстанської організації, арешт членів «міжрайонного штабу цієї організації» і 700 учасників, а також про вилучення 1 289 стволів вогнепальної зброї (див.: **Документ № 199**).

УНКВС інших областей ще відставали, але повідомлення про результати надходили і 2 червня Успенський доповів керівництву НКВС СРСР про ліквідацію «Волинського обласного німецького фашистського центру» у Житомирській області. У Харкові «викрили» і ліквідували «Лівобережний центр німецької націонал-соціалістичної партії», у Донецькій області — «німецьку шпигунсько-диверсійну організацію», яку О. Успенський у доповіді для Москви охарактеризував як обласний центр німецького фашистського підпілля у Сталінській і Ворошиловградській областях (див.: **Документи №№ 204, 208, 209**). У Києві «виявили» організацію, основним завданням якої була підготовка «бактеріологічної диверсії на военний час» (див.: **Документ № 213**). 13 липня направлено повідомлення Успенського Єжову про ліквідацію в Одеській області створеного німецьким генеральним штабом «обласного німецького націонал-соціалістичного центру» і штурмових загонів у німецьких населених пунктах низки областей (див.: **Документ № 218**). Однак кількісні показники явно не відповідали задачі, яку поставив Єжов.

І тоді Успенський другого тижня липня направив до Запоріжжя групу оперативних працівників, яка на чолі з начальником 6-го відділу УДБ НКВС УРСР Грабарем³²⁶ за кілька днів «заарештувала у промисловості Запоріжжя 500 учас-

³²² Нім.: Selbstschutz (Зельбштутц).

³²³ Мався на увазі 1918 р., коли на території України знаходилися австрійські і німецькі війська.

³²⁴ Утворена при поділі Одеської області на Одеську і Миколаївську згідно з постановою ЦВК СРСР від 22 вересня 1937 р.

³²⁵ Карамішев Петро Васильович (1905–1941), уродженець м. Сердобськ Пензенської губернії. Член ВКП(б) з 1928 р. В органах ОДПУ–НКВС з 1928 р. Начальник УНКВС по Миколаївській області (1938–1939). Депутат Верховної Ради УРСР 1-го скликання (1938). Заарештований (1939), засуджений до ВМП, розстріляний (1941), не реабілітований.

³²⁶ Грабар Василь Романович (1908–1940), уродженець Одеси. Член ВКП(б) з 1932 р. В органах ОДПУ–НКВС з 1928 р. Т.в.о. начальника 4-го відділення 5-го відділу УДБ НКВС УРСР (1937–1938 рр.), т.в.о. начальника 6-го відділу 1-го Управління НКВС УРСР (1938). В. о. заст. начальника ОВ ГУДБ НКВС КОВО. Заарештований (1938), засуджений до ВМП, розстріляний.

ників антирадянських формувань, шпигунів і диверсантів». Такого «успіху» ця група змогла досягнути за рахунок того, що провела «розкопки» у матеріалах оперативного обліку МВ НКВС м. Запоріжжя. За оцінкою Грабаря і Успенського, «перевіркою на місці встановлено, що нами операції у Запоріжжі проводилися недостатньо продумано, наявний оперативний облік не використовувався. У міськвідділі є до 10 000 архівних справ, що потребують негайного оперативного опрацювання» (див.: **Документ № 215**). За результатами цих «розкопок» на місцях склали оперативні листи на арешт (див.: **Документ № 214**). Привертає увагу те, що вже 17-річних молодих людей звинувачували в участі у «німецькій контрреволюційній шпигунсько-диверсійній організації».

Ця оперативна група не лише «підняла буквально за 2–3 дні» і заарештувала за 17-ма категоріями обліку 500 осіб, але і визначила «винних» у недоліках. Ними виявилися начальник УНКВС по Дніпропетровській області Коркін та його найближчі співробітники. До Коркіна Успенський, за повідомленням Єжову від 15 липня 1938 р., приглядався, оскільки «лінія його викликає деякі сумніви». Деяких його співробітників нарком відкликав до Києва, призначивши на їхні посади «гарних більшовиків», у т. ч. заступником начальника обласного УНКВС — І. Дарагана. Той привернув увагу Успенського тим, що на нараді 11 липня 1938 р. у Дніпропетровську, де нарком вимагав заарештувати 1 000 осіб, Дараган зобов'язався заарештувати до 1 серпня 1 500 осіб. Для виконання зобов'язання арешти проводили, у т. ч. за національною ознакою, за списками³²⁷. У 1939 р. на засіданні парткому УДБ УНКВС області С. Коган заявив: «Від нас вимагали за одну ніч посадити 500 осіб. Були мобілізовані друкарки зі всього міста, підіймали звіти, заяви, розшифровували їх перед ними. Усі матеріали для арешту готувалися без достатньої перевірки»³²⁸. Своїм підлеглим Дараган повідомив, що коли нарком Успенський дізнався, що у Запоріжжі багато «незизнавшихся» заарештованих, «наказав стосовно них застосовувати міри фізичного впливу»³²⁹.

Коли І. Дараган став заступником начальника УНКВС по Дніпропетровській області, він переніс свої методи роботи в інші міськвідділи. У липні 1938 р. він прибув до Кривого Рогу, «де було близько 1 000 заарештованих, підготовлених для слухання на „трійці“, і надав вказівку всі справи переоформити і добитися від заарештованих [зизнання в — А.А.] їхньої шпигунській діяльності, що й було зроблено, і від усіх заарештованих, у кількості 600–700 осіб, були отримані показання про шпигунство, у більшості протоколів писали „за шпигунством“ за відсутності заарештованих, і останні підписували протоколи під тиском слідчих, не читаючи останніх»³³⁰.

³²⁷ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 56, 63, 117.

³²⁸ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 175.

³²⁹ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 75.

³³⁰ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 38.

З прибуттям Дарагана до Запоріжжя «за його завданням, вночі були підняті всі працівники міськвідділу і розіслані по об'єктах, щоби зібрати характеристики на всі інонаціональності через партійні організації заводів. Після того, як була проведена ця робота, Дараган відразу за цими характеристиками санкціонував арешти...»³³¹.

Призначений наприкінці липня 1938 р. т.в.о. начальника Криворізького МВ НКВС В. Редько³³², виконуючи вказівку Дарагана, перекваліфікував «обвинувачення заарештованих у кількості 600–700 осіб, надав установку оперативному складу підготувати трафаретні протоколи допиту з обов'язковим зазначенням їхньої, нібито шпигунської, діяльності, що й було зроблено»³³³. За висновком оперуповноваженого апарату Особливоуповноваженого НКВС УРСР Помозова від 6 лютого 1939 р., Редько перекваліфікував протоколи допитів на «шпигунство» «механічно», а заарештовані «у більшості своїй підписували» ці протоколи без ознайомлення³³⁴. У тому ж МВ НКВС проводили масові «очні ставки» до 70 осіб при завчасній підготовці протоколів очних ставок, які оформлювали без присутності заарештованих³³⁵.

У середині липня 1938 р. Успенський здійснив рейд до м. Миколаєва, метою якого було: «Провести операцію по Миколаєву, Херсонському, Голоприсланському, Хорлівському, Скадовському та інших районах узбережжя й заарештувати всіх, хто проходив за слідчими й агентурними матеріалами, як агентів переправників, явочників розвідок. Всього намітили до арешту за цими операціями 450 осіб, з яких 250 вже заарештовані, інші будуть взяті у найближчі 2–3 дні»³³⁶. Для цієї операції Успенський попередньо відрядив до Миколаєва бригаду «оперативних працівників на чолі з начальником 3-го відділу наркомату». 16 липня 1938 р. нарком провів «оперативну нараду з усім чекістським складом апарату управління НКВС і міськрайвідділень», налаштувавши чекістів на чолі з начальником УНКВС Карамішевим на те, щоби «форсовано розгорнути слідство за право-троцькістською агентурою японської, англійської та інших розвідок, що діяли на миколаївських суднобудівельних заводах, і остаточно очистити ці заводи від ворожих елементів» (див.: **Документ № 217**).

До кінця липня начальник УНКВС по Ворошиловградській області Г. Коркунов³³⁷ також доповів про «викриття» шпигунсько-диверсійних, фашистсько-

³³¹ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 95.

³³² Редько Володимир Федорович (1908–?), член ВКП(б), в органах НКВС з 1931 р. Начальник Криворізького МВ НКВС (до грудня 1939 р.). Рідний дядько — Редько Тимофій Артемович, у 1938 р. був заарештований як німецький шпигун, у чому і зізнався.

³³³ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 43–44.

³³⁴ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 44.

³³⁵ ГДА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7 — Спр. 111-ОІ. — Арк. 122.

³³⁶ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 300. — Арк. 45.

³³⁷ Коркунов Григорій Іванович (1904–1940), уродженець с. Горевая Пермської губернії. Член ВКП(б) і в органах ОДПУ–НКВС з 1929 р. Начальник УНКВС по Ворошиловградській області (липень 1938 — січень 1939). Заарештований (1939), засуджений до ВМП (1940), розстріляний,

штурмових загонів, шпигунсько-диверсійних резидентських агентур і агентів розвідки, за результатами якого з 12 липня до 29 липня 1938 р. заарештували 200 осіб (див.: **Документ № 222**). У телефонограмі наркомуну О. Успенському у низки заарештованих вказане соціальне походження «куркуль» або «син куркуля», але причиною арешту названі шпигунство, активна підготовка до збройного повстання у період майбутньої війни, підризна робота у промисловості, сільському господарстві й на залізничному транспорті. Цей «склад злочину» відповідав директиві Успенського від 3 квітня 1938 р. і хвилі арештів, проведених напередодні його відвідування Запоріжжя й Миколаєва. У результаті цього тиску Єжова і Успенського у період з 1 січня до 1 серпня в Україні за «німецьким шпигунством» за 1-ю категорією було репресовано 4 136 осіб, за 2-ю — 802 особи і 91 особу вислано за кордон. Найбільше (1 930 осіб за обома категоріями), і це з великим відривом, було репресовано у Сталінській області (див.: **Документ № 223**).

Всього ж за «німецькою лінією» відповідно до наказу НКВС СРСР № 00439 (у його розширеному тлумаченні) за час з 1 жовтня 1936 р. до 1 липня 1938 р. було репресовано 23 036 осіб (див.: **Документ № 231**). З них до 1 липня 1938 р. «засуджено», тобто репресовано за 1-ю і 2-ю категоріями, 11 748 осіб, а інші, мабуть, ще перебували у тюрмах в очікуванні рішення «двійки». Із заарештованих за «німецькою лінією» 23 036 осіб НКВС інкримінував 9 100 особам «німецьке шпигунство», іншим, тобто більше ніж половині, — шкідництво, диверсії, повстанську контрреволюційну діяльність, контрреволюційну агітацію, терор або інші злочини. Але слід зазначити, що ця довідка не дає можливості вирахувати, скільки ж німців було заарештовано і репресовано після появи наказу № 00439.

Не містить розбивки за національною ознакою і пояснювальна записка до цього цифрового звіту, який був підсумком діяльності наркомів Балицького (заарештований 7 липня 1937 р., засуджений до ВМП 27 листопада 1937 р. і розстріляний) і Леплевського (заарештований 26 квітня 1938 р., розстріляний 28 липня 1938 р.). У записці акцентується увага на ліквідований «Всеукраїнський німецький фашистський повстанський центр, що мав свої обласні повстанські центри у Донбасі, Харкові, Одесі і Житомирі». НКВС приписав цій фантомній організації 194 штурмові загони, 5 629 учасників яких, переважно німці, були заарештовані (див.: **Документ № 231**).

не реабілітований (див.: Бажан О., Золотарьов В. Луганський прокурор (штрихи біографії капітана державної безпеки НКВС Григорія Коркунова // Краєзнавство. — 2015. — № 3/4. — С. 257–267; Довбня О. Привлечение сотрудников УНКВД по Ворошиловградской области к уголовной ответственности за нарушение «социалистической законности» // Чекисты на скамье подсудимых... — С. 543–575).

Виконання рішень про ВМП

9 липня 1935 р. нарком внутрішніх справ УСРР В. Балицький заборонив подальше виконання ВМП у міських і районних відділах НКВС, водночас наказавши «вироки над засудженими до ВМСЗ виконувати лише в обласних центрах комендатурами обл[асного] упр[авління] НКВС»³³⁸. Цей цілком таємний наказ мав зберігатися у вогнетривкій шафі начальника обласного УНКВС або начальника прикордонзагону. Півтора роки потому, на грудневому пленумі ЦК ВКП(б) 1936 р. Й. Сталін двічі повторив: «Ми ніколи не оголошували, хто виконує вирок», «ми ніколи не оголошували осіб, які виконують вирок»³³⁹, тим самим підкресливши виняткову таємність цього питання. Таємно мали проходити і самі розстріли, про що недвозначно йдеться у наказі № 00447 від 30 липня 1937 р.: «Вироки за першою категорією виконуються у місцях і порядком за вказівкою наркомів внутрішніх справ, начальників управлінь і обласних відділів НКВС з обов'язковим повним збереженням таємниці часу і місця виконання вироку»³⁴⁰.

У роки «Великого терору» кількість рішень про розстріл зростає настільки, що наказ Балицького від 9 липня 1935 р. був практично скасований і «периферійним керівникам доводилося запускати у дію місцевий конвеєр смерті»³⁴¹.

Акти про виконання ВМП, складені у тюрмах УРСР, значно відрізняються не лише за кількістю розстріляних (від одного до понад двохсот осіб), але й за формою. Найпедантичнішими були виконавці Запорізького МВ НКВС, які зазначали час розстрілу із півгодинними інтервалами. Комендант УНКВС по Одеській області Іванов свідчив, що він виконував ВМП у присутності іншого співробітника УНКВС (див.: **Документи №№ 195, 220**).

Після згортання «Великого терору» заступник наркома внутрішніх справ УРСР А. Кобулов³⁴² встановив, що «документи про виконання вироків стосовно засуджених НКВС СРСР в особливому порядку і особливими трійками за 1-ю категорією у низці обласних управлінь знаходяться у жахливому стані. При виконанні вироків деякі УНКВС не склали встановлених актів, а обмежувалися позначенням на приписах різних умовних знаків („кружечків“, „хрестиків“, „галочок“ і т. п.), значення яких відоме лише їхнім авторам.

³³⁸ Реабілітовані історією: У 27 томах. Вінницька область. — Кн. 1 / Ред. кол.: І.С. Гамрецький (голова), В.П. Лациба, С.С. Нешик та ін; Упорядн.: В.П. Лациба (керівник), В.І. Білоконь, К.Д. Бухін та ін. — Вінниця, 2006. — С. 201.

³³⁹ Фрагменты стенограммы декабрьского пленума ЦК ВКП(б) 1936 года // Вопросы истории. — 1995. — № 1. — С. 9.

³⁴⁰ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 280.

³⁴¹ Бажан О., Золотарьов В. Конвеєр смерті в часи «Великого терору» в Україні: технологія розстрілів, виконавці, місця поховань // Краєзнавство. — 2014. — № 1. — С. 190.

³⁴² Кобулов Амаяк Захарович (1906–1955), уродженець Тифлісу. Член ВКП(б) з 1932 р. В органах ОДПУ–НКВС з 1928 р., 1-й заст. наркома внутрішніх справ УРСР (7 грудня 1938 — 2 вересня 1939 р.). Заарештований (1953), засуджений до ВМП (1954). Розстріляний. Не реабілітований.

В УНКВС по Ворошиловградській області відсутні акти про виконання вироків за першою категорією стосовно засуджених у 1938 р. — 1231 особи, по Сталінській області — на 483 осіб³⁴³.

Реконструювати виконання ВМП за вивченими документами Донецької області можна лише частково через їх фрагментарність. Із наказів про виконання ВМП відомі посадові особи, що віддавали й отримували їх. Наприклад, у серпні, вересні і жовтні 1937 р. начальник УНКВС по Донецькій області Соколинський віддав накази коменданту УНКВС області сержанту держбезпеки Аксельроду³⁴⁴ про виконання ВМП у порядку наказу НКВС СРСР № 00439 стосовно осіб, які перебували у тюрмах Ворошиловграда, Артемівська, Маріуполя. Але у серпні 1937 р. Соколинський як голова «трійки» давав такий наказ начальнику МВ НКВС Ворошиловграда старшому лейтенанту держбезпеки Шапіро³⁴⁵. 15 серпня наказ щодо ув'язнених, які перебували у Маріуполі, був відданий начальнику МВ НКВС Маріуполя старшому лейтенанту держбезпеки Еріку³⁴⁶, а у жовтні 1937 р. — новому начальнику МВ НКВС — начальнику міжрайонної групи старшому лейтенанту держбезпеки Вронському^{347, 348}. Відповідальним за виконання ВМП у Маріуполі став начальник міжрайонної оперативної групи. Відповідальним за виконання ВМП стосовно ув'язнених за різними лініями у тюрмі м. Сталіно був начальник внутрішньої тюрми УНКВС Дерновий³⁴⁹.

³⁴³ Бажан О., Золотарьов В. Конвеєр смерті... — С. 188.

³⁴⁴ Аксельрод Леонід Соломонович (1908–?), уродженець Юзівки (Донецьк). Член ВКП(б) і в органах ДПУ–НКВС з 1932 р. Комендант УНКВС по Донецькій області ([1936] — до 9 серпня 1938 р.). Комендант ОВ НКВС 4-ї армії (1942), комендант ОВ НКВС 15-ї повітряної армії (1943). За деякими даними, у 1950-ті рр. — заст. директора Львівського оперного театру.

³⁴⁵ Шапіро Ісаак Ананійович (1898 — після 1960), уродженець Олександрії Херсонської губернії. Член ВКП(б) і в органах ВЧК–ДПУ–НКВС з 1921 р. Депутат Верховної Ради УРСР 1-го скликання (1938). Начальник Ворошиловградського МВ НКВС (грудень 1936 — грудень 1937 р.), начальник 3-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області (грудень 1937 — березень 1938 р.), т.в.о. помічника начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР (березень 1938 р.). Співробітник ОВ різних військових формувань (1941–1943), начальник відділення Управління контррозвідки «Смерш» 2-го Українського фронту (1943–1945) (див.: Бажан О., Золотарьов В. «Несу моральну відповідальність за викривлення в органах МВС...», або Історія покарання ексекutora «масового терору» І.А. Шапіро у часи «хрущовської відлиги» // Краєзнавство. — 2013. — № 3. — С. 165–175).

³⁴⁶ Ерік Веніамін Йосипович (1898–?), уродженець Вінниці. Член ВКП(б) з 1927 р. В органах ВЧК–ДПУ–НКВС з 1919 р. Заарештований (липень 1938 р.), звільнений (1939). Керував слідчою частиною ОВ НКВС 12-ї армії (серпень 1941 — липень 1942 р.), начальник ОВ НКВС 130-го запасного стрілецького полку стрілецької дивізії (з вересня 1942 р.).

³⁴⁷ Вронський-Шампоньер Яків Ілліч (1906–?), уродженець Житомира. Член РКП(б)–ВКП(б) з 1919 р. В органах ВЧК–ДПУ–НКВС з 1921 р. Начальник Маріупольського МВ НКВС (23 вересня — 29 грудня 1937 р.), помічник начальника УНКВС по Донецькій області (грудень 1937 — травень 1938 р.).

³⁴⁸ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 23.

³⁴⁹ Дерновий Іван Трохимович (1905–?), уродженець с. Хрестилово Полтавської губернії. В органах ОДПУ–НКВС з 1930 р. Інспектор комендатури (1937), начальник внутрішньої тюрми УДБ

Можна припустити, що у Старобільську восени 1937 р. за наказом № 00439, можливо, і за іншими «лініями», не розстрілювали. 13 жовтня 1937 р., згідно з розпорядженням начальника 8-го відділу УДБ УНКВС по Донецькій області, начальник Старобільського окрвідділу НКВС відправив начальнику Ворошиловградського МВ НКВС Шапіро німців, засуджених спецколегією Донецького облсуду до ВМП³⁵⁰, для виконання вироків (розстріл проведено 3 грудня 1937 р.). У листопаді 1937 р. Соколінський відправив із Старобільського окрвідділу НКВС до Ворошиловграда 30 осіб для виконання ВМП³⁵¹, хоча у Старобільську розміщувалася міжрайонна опергрупа.

У грудні 1937 р. Соколінський віддав коменданту УНКВС Аксельроду наказ про виконання ВМП стосовно ув'язнених (відповідно до наказу № 00439), які перебували у тюрмах Маріуполя (17 грудня 1937 р. — 55 осіб), частина з яких була розстріляна 18 грудня 1937 р.³⁵², і Ворошиловграда³⁵³ (розстріляні 21–28 січня 1937 р.).

Після поділу Донецької області³⁵⁴ накази на виконання ВМП у Сталінській області віддавались на ім'я начальника внутрішньої тюрми УДБ УНКВС І. Дернового (див.: **Документ № 242**). «Вироки» виконували заступник начальника УНКВС по Сталінській області Шашков³⁵⁵, начальник внутрішньої тюрми УДБ УНКВС Дерновий і начальник 1-го спецвідділу УНКВС Соломонович³⁵⁶. В акті про розстріл від 5 жовтня 1938 р. заступник начальника УНКВС по Сталінській області Шашков, начальник внутрішньої тюрми УДБ Дерновий, якому Шашков віддав наказ про виконання ВМП, спільно з начальником 1-го спецвідділу УНКВС Зуйковим³⁵⁷ засвідчили, що «цього числа виконали вирoki над

УНКВС по Донецькій/Сталінській області (1937–1939) та в.о. начальника тюремного відділу УНКВС по Сталінській області (лютий–травень 1939). З 23 травня 1939 р. — начальник внутрішньої тюрми та заступник начальника тюремного відділення УНКВС по Сталінській області. Кандидат у члени ВКП(б) з 1938 р.

³⁵⁰ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 86. — Арк. 52.

³⁵¹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 86. — Арк. 43.

³⁵² ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 28–32.

³⁵³ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 88. — Арк. 181–185.

³⁵⁴ З червня 1938 р. із західних і південних районів Донецької області була утворена Сталінська область, зі східних районів Донецької області — Ворошиловградська область.

³⁵⁵ Шашков Олександр Георгійович (1900–1942). Уродженець с. Степное Симбірської губернії. Член РКП(б)–ВКП(б) з 1919 р. В органах ОДПУ–НКВС з 1923 р. Комендант ДПУ УСРР — НКВС УРСР (1933 — березень 1938 р.), заст. начальника УНКВС по Донецькій області (квітень 1938 — травень 1939 р.).

³⁵⁶ Соломонович Яків Володимирович (1908–?), уродженець ст. Лозова Харківської губернії. Начальник 8-го (обліково-статистичного) відділу УДБ УНКВС по Донецькій області (1937–1938), начальник 1-го спецвідділу УДБ УНКВС по Сталінській області (з липня 1938 р.). Секретар трійки та особливої трійки при УНКВС (1937–1938). Заарештований (1938), засуджений до трьох років ув'язнення (1939). Реабілітований.

³⁵⁷ Зуйков Михайло Якович (1902–?), уродженець с. Горки Московської губернії. В органах ОДПУ–НКВС з 1932 р. Начальник адміністративно-господарського відділу УНКВС по Донецькій області (1934–1937); начальник відділення (1937–1938), начальник 1-го спецвідділу

засудженими до ВМКП — розстрілу — особливою трійкою НКВС»³⁵⁸. 13 жовтня і 2 листопада 1938 р. жертвами стали 105 осіб. Ці ж троє розписалися під актом про розстріл двох осіб³⁵⁹. 14 жовтня і 4 листопада 1938 р. були розстріляні по одній особі, в окремих актах на кожну — підписи цих же трьох³⁶⁰. Так хто ж стріляв?

Привертає увагу той факт, що у тюрмі м. Артемівськ 14 жовтня 1938 р. ще перебували ув'язнені, про розстріл яких рішення було прийняте «особливою трійкою» у період 17 листопада 1937 р. — 19 лютого 1938 р.³⁶¹ Так зване «розвантаження» цієї тюрми за невстановлених причин (за документами цього збірника) проводилося доволі пізно.

У квітні 1939 р. начальник Артемівського МВ НКВС повідомляв начальнику 1-го спецвідділу УНКВС по Сталінській області Зуйкову: «Всі вироки виконував комендант УНКВС»³⁶², тобто Аксельрод. Особи, які розстрілювали в інших тюрмах НКВС Донецької, а після її поділу — Сталінської і Ворошиловградської областей, у вивчених нами документах не названі.

Питання про те, хто саме розстрілював під час «Великого терору» в УРСР, на наш погляд, досліджене ще недостатньо. О.Г. Тепляков виокремив як виконавців комендантів обласних УНКВС: М. Бельського³⁶³ (Вінницька область), М. Люлькова³⁶⁴ (Житомирська область), Л. Аксельрода (Донецька область) і О. Шашкова (НКВС УРСР). Серед тих, хто розстрілював в РРФСР, дослідник називає і кількох співробітників НКВС рядового складу³⁶⁵. Короткі біографії комендантів НКВС УРСР і комендантів УНКВС по Київській області, які здійснювали розстріли, опублікували О. Бажан і В. Золотарьов³⁶⁶.

(1938–1940) УДБ УНКВС по Сталінській області, помічник начальника (1940–1941), заступник начальника УНКВС по Сталінській області (з 25 червня 1941 р.). Член ВКП(б) з 1924 р. Подальша доля невідома.

³⁵⁸ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 60–64.

³⁵⁹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 65, 69.

³⁶⁰ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 89. — Арк. 66, 70.

³⁶¹ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 93. — Арк. 198–201.

³⁶² ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 85. — Арк. 4.

³⁶³ Бельський Михайло Наумович. Комендант УНКВС по Вінницькій області (до 28 лютого 1939 р.), звільнений за хворобою.

³⁶⁴ Люльков Митрофан Семенович (1905 — після 1960). Член ВКП(б) з 1930 р. Оперуповноважений УНКВС по Житомирській області (до травня 1938 р.), комендант УНКВС по Житомирській області (травень 1938 — лютий 1939). Заарештований (1939), засуджений до трьох років позбавлення волі у ВТТ (1940).

³⁶⁵ Тепляков А.Г. Исполнители смертных приговоров в ведомственной иерархии ВЧК-МГБ [Электронный ресурс] / А. Г. Тепляков — Режим доступа к ресурсу: http://www.golos-eroh.ru/?ELEMENT_ID=11948.

³⁶⁶ Бажан О., Золотарьов В. «Ті, хто натискали на гачок». Короткі біографії керівників комендатури НКВС УРСР та УНКВС Київської області у часи «Великого терору» // Краєзнавство. — 2016. — № 3/4. — С. 251–283.

В Уманському РВ НКВС Київської області була створена місцева «розстрільна команда» у складі не менше 7 осіб³⁶⁷. Розстрільна команда, що існувала при МВ НКВС у Сумах, згадана у дослідженні О. Бажана і В. Золотарьова³⁶⁸.

У Мелітополі (листопад 1937 р.) виконання ВМП засвідчили: начальник Мелітопольської опергрупи УДБ НКВС Резніков³⁶⁹, фельд'єгер Мелітопольського РВ НКВС і районний прокурор. За одну добу без зазначення часу були розстріляні 24 особи. Акти складено персонально, на кожну людину окремо³⁷⁰.

Від арешту за «національною лінією» до виконання ВМП могли бути задіяні кілька органів НКВС, а процес міг тривати місяцями. При арешті районним чи міським відділом НКВС справу «перевіряли» у міжрайонній оперативній групі, а потім подавали на обласну «трійку». Постанови «трійки» компанували в «альбоми» і направляли на розгляд «двійки» НКВС СРСР і Прокурора СРСР. Опрацювання надісланих з регіонів «альбомів», через зростаючий потік, вимагало до кількох тижнів. Їх зібралася у Москві велика кількість. Одних лише «альбомів», надісланих з України, було на 25 тис. осіб. З лютого до вересня 1938 р. жоден з них не був розглянутий³⁷¹. Через таку ситуацію 17 вересня 1938 р. ця процедура була змінена запровадженням «особливих трійок» з передачею на їх розгляд справ усіх заарештованих до 1 серпня 1938 р.

Виконанню ВМП щодо заарештованих за «національною лінією» передувала, залежно від органу, який здійснив арешт і визначив міру покарання, багатоступенева низка керівних документів. Начальник 8-го відділу НКВС СРСР Цесарський адресував вказівку про виконання міри покарання начальнику обласного УНКВС з копією наркомові внутрішніх справ УРСР. Отримавши цю вказівку, нарком «пропонував» начальнику УНКВС «негайно виконати» рішення «двійки». Начальник УНКВС, отримавши таку вказівку, віддавав наказ коменданту УНКВС, начальнику міжрайонної групи, МВ НКВС (див.: **Документ № 46**) або начальнику 6-го (транспортного) відділу УДБ УНКВС області (див.: **Документ № 38**) залежно від місця перебування ув'язненого.

Військові трибунали Харківського і Київського військових округів, на відміну від «трійок» обласних УНКВС, виносили вироки, на які засуджені могли подавати апеляцію до Верховного суду СРСР. Засуджені перебували в цей час у тюрмі НКВС за територіальною належністю. Після відхилення апеляції Військовою колегією Верховного суду СРСР, Військовий трибунал округу направ-

³⁶⁷ Виола Л. Дело Уманского районного отдела УНКВД по Киевской области // Чекисты на скамье подсудимых... — С. 85.

³⁶⁸ Бажан О., Золотарьов В. Конвеер... — С. 190.

³⁶⁹ Резніков Михайло Емануїлович (1905–[1947]). Начальник Молочанського РВ НКВС (до 23 вересня 1937 р.), начальник 11-го відділу УДБ УНКВС по Дніпропетровській області (з 23 вересня 1937 р.), начальник Криворізького МВ НКВС (до травня 1940 р.), звільнений за хворобою (травень 1940 р.)

³⁷⁰ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Спр. 104. — Арк. 1–24.

³⁷¹ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД... — С. 61.

ляв вимогу обласному УНКВС про етапування осіб, які підлягали розстрілу, до тюрми, де виконували ВМП (див.: **Документи №№ 82, 88**).

Засуджених до ВМП Спецколегією Донецького обласного суду також за наказом начальника УНКВС області відправляли з тюрми, в якій вони перебували, на розстріл до іншої тюрми. Так, засуджені до ВМП, які перебували у Старобільському окружному відділі НКВС, були направлені для виконання ВМП до Ворошиловградського міського відділу НКВС³⁷².

«Особливі трійки НКВС»

Наказом НКВС СРСР № 00606 від 17 вересня 1938 р. «з метою швидкого розгляду слідчих справ» за національними лініями були організовані «особливі трійки» при обласних УНКВС у тому ж складі, що і «трійки», які існували до того часу³⁷³. У циркулярі № 189 від 21 вересня 1938 р. Берія пояснював, що розгляду «особливими трійками» на місцях підлягають справи «усіх осіб польської, німецької, латиської, естонської, фінської, болгарської, македонської, грецької, румунської, іранської, афганської та китайської національностей, а також харбінців і учасників білогвардійських організацій..., заарештованих до 1 серпня 1938 р. і викритих у шпигунській, диверсійній, терористичній та іншій антирадянській діяльності»³⁷⁴. «Особлива трійка» не мала права розглядати справи на іноземних підданих, висококваліфікованих спеціалістів, співробітників НКВС і військовослужбовців, яким присвоєні спеціальні військові звання³⁷⁵.

Після наказу № 00606 «двійка» продовжувала розглядати справи на іноземних підданих, частково відмінюючи рішення про їх висилання із СРСР з передаванням права ухвалення іншого рішення органом НКВС за місцем їхнього знаходження згідно з наказом НКВС СРСР (див.: **Документи №№ 241–243**).

Перший протокол засідання «особливої трійки» при УНКВС по Сталінській області датовано 23 вересня 1938 р.³⁷⁶ За ним пройшли 238 осіб, з них стосовно 16-ти було прийнято рішення: «З огляду на недостатність матеріалів про конкретну шкідницько-диверсійну діяльність повернути справу для дослідження». Перші з цих справ були подані на засідання «особливої трійки» 29 вересня. Постанова була: розстріляти. Інші справи було проведено за протоколами №№ 5, 7, 10, 13, 14.

Незважаючи на роз'яснення Берії, «трійка» при УНКВС по Одеській області ще 23 вересня 1938 р. ухвалила постанову стосовно осіб, які перебували у тюрмі Одеси і були заарештовані 3-м і 11-м відділами УДБ УНКВС по

³⁷² ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 86. — Арк. 52, 90–91.

³⁷³ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 8-СП. — (Аркуші без нумерації).

³⁷⁴ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 10-СП. — Арк. 84–86.

³⁷⁵ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 10-СП. — Арк. 84–86.

³⁷⁶ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. 73. — Арк. 1–113.

Одеській області з лютого до липня 1938 р. за наказом № 00439 (див.: **Документ № 233**). 5 жовтня ця «трійка» оформила протокол засідання № 217, яким ухвалила розстріляти 95 осіб, заарештованих з 18 січня до 10 травня 1938 р. Усі особи, яких провели за цим протоколом, були заарештовані 3-м відділом УДБ УНКВС по Одеській області.

50 осіб, також заарештованих 3-м відділом УДБ УНКВС по Одеській області з 8 лютого до 20 квітня 1938 р., оформили за протоколом обласної «трійки» 7 жовтня 1938 р.³⁷⁷ Їх звинуватили «у шпигунській, диверсійній, шкідницькій та іншій контрреволюційній діяльності на користь Німеччини (у порядку наказу НКВС СРСР № 00439)». У цей час справи мали подаватись на розгляд вже «особливої трійки». Висунуті обвинувачення, згідно з протоколом від 7 жовтня 1938 р., викликають цілу низку запитань. Так, вчителів агрошколи у с. Ландау І.В. Беккера і С.С. Барча звинуватили у створенні «німецько-фашистської організації», до складу якої входили вчителі німецьких шкіл (див.: **Документ № 239**). За даними 3-го відділу УДБ УНКВС області, ця «організація» була створена у 1933 р. «агентами німецької розвідки Міквіцем і Штремом». Обидва, названих агентами німецької розвідки, згідно з постановою Одеського обласного суду від 25 грудня 1968 р., такими бути не могли, оскільки особи, які нібито їх завербували, — ленінградський професор В.М. Жирмунський і Г. Лейббрандт, який у 1918 р. емігрував до Німеччини, — самі агентами не були. Жирмунський був двічі заарештований: у 1933 і 1941 рр., і кожного разу справу проти нього було припинено. У 1939 р. він став членом-кореспондентом Академії наук СРСР, а з 1966 р. — її дійсним членом.

Георг Лейббрандт, який неодноразово приїжджав до СРСР у 1920-ті рр. «з дозволу і під контролем відповідних органів Радянської влади», обіймав високі посади за Гітлера, хоча і «був активним фашистом і видавцем антирадянських книг і брошур», розвідувальною діяльністю, за інформацією суду, не займався. В усякому разі, в архівах таких даних не було (див.: **Документ № 257**). У 1938 р. УНКВС по Одеській області інкримінувало Штрему, Міквіцу та іншим вчителям, заарештованим у 1933 р., «що вони були учасниками антирадянської німецько-фашистської організації, що існувала на початку тридцятих років на території Одеської області, і ставили собі на меті відторгнення Радянської України від Радянського Союзу шляхом збройного повстання у момент нападу фашистської Німеччини на СРСР». Обвинувачення, висунуті проти письменників і журналістів німецькомовних ЗМІ, покараних у 1933 р. позбавленням волі на 3 і 5 років як членів «Харківського центру», президія Верховного Суду УРСР постановою від 24 червня 1960 р. визначила необґрунтованими. Виявилося, що обвинувачення «не утворюють складу державного злочину» (див.: **Документ № 256**). Суд дійшов висновку, що «німецько-фашистська організація» «на території Одеської області не встановлена», і відмінив поста-

³⁷⁷ ГДА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Спр. 164. — Арк. 2–52.

нову судової «трійки» з припиненням справ за недоведеністю обвинувачення. Насправді, обвинувачені вчителі займалися вивченням фольклору німецького сільського населення за дослідницьким проектом Академії наук СРСР³⁷⁸.

Іншими словами: не було ані агентів німецької розвідки, ані «німецько-фашистської організації», а потерпілих репресували за вигаданими 3-м відділом УДБ УНКВС по Одеській області обвинуваченням без будь-яких підстав. Цей контррозвідувальний відділ, що діяв у дусі лютневих вказівок Єжова і директиви Успенського від 3 квітня 1938 р., «виявив» у кожному районі області з німецьким населенням «німецько-фашистські організації», «військово-повстанські формування» і «штурмові загони». Після появи наказу НКВС СРСР № 00606 заарештованих у ході цієї операції розстріляли.

«Великий терор» закінчився, репресії продовжилися

Пeregини і свавілля щодо заарештованих у перший рік «Великого терору» набули такого розмаху, що 23 жовтня 1938 р. вийшов наказ НКВС СРСР № 00701, в якому, крім вказівки на «неохайне» ведення справ, недотримання термінів слідства («часто заарештованих не допитують протягом місяця (місяцями і більше) після арешту»), йшлося, що «часто-густо заарештованого допитують, крім слідчого, який веде справу, багато інших працівників, причому часто навіть без відома слідчого, за яким закріплений заарештований», «під час допитів заарештованого протокол допиту не завжди ведеться» і т. д.³⁷⁹.

17 листопада 1938 р. РНК СРСР і ЦК ВКП(б) ухвалили спільну постанову «Про арешти, прокурорський нагляд і ведення слідства», після якої 26 листопада вийшов наказ НКВС СРСР № 00762. Цим наказом заборонялись групові арешти і виселення і передбачались арешти «у суворо індивідуальному порядку», районні і міські відділення НКВС мали право заарештовувати лише за попередньої санкції керівних органів НКВС. Накази, циркуляри і розпорядження за «куркульською» і «національними» операціями оголосили такими, що втратили силу, а кількість справ, які направляли на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР, необхідно було максимально скоротити — у майбутньому їх мали особисто доповідати наркоми союзних і автономних республік, начальники крайових і обласних УНКВС або їхні заступники. Справи, які вже розгля-

³⁷⁸ Найдич Л.Э., Светозарова Н.Д. В.М. Жирмунский и его фольклорно-диалектологические экспедиции в немецкие колонии на территории СССР // Мир немецкой колонии. Фотографии из фольклорно-диалектологических экспедиций В.М. Жирмунского (1926–1930). — С.-Петербург, 2016. — С. 7–11.

³⁷⁹ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 8-СП. — Арк. 5468.

нули Особлива нарада або «трійки», але «вироки» за якими ще не були виконані, підлягали дослідванню³⁸⁰.

Чистка співробітників НКВС, яка розпочалася після цього, однак, не отримала розмаху, який би відповідав заподіяним ними «порушенням соціалістичної законності». Шифрограмою від 10 січня 1939 р. Й. Сталін надав пояснення секретарям обкомів, крайкомів, ЦК нацкомпартій, наркомам внутрішніх справ, начальникам УНКВС: «ЦК ВКП(б) стало відомо, що секретарі обкомів–райкомів, перевіряючи працівників УНКВС, ставлять їм у провину застосування фізичного впливу до заарештованих, як щось злочинне. ЦК ВКП(б) роз'яснює, що застосування фізичного впливу у практиці НКВС було допущене з 1937 року з дозволу ЦК ВКП. При цьому було вказано, що фізичний вплив допускається, як виняток, і при тому стосовно лише таких явних ворогів народу, які, використовуючи гуманний метод допиту, нахабно відмовляються видавати змовників, місяцями не дають показань, намагаються загальмувати викриття змовників, які залишилися на волі, — отже, продовжують боротьбу із Радянською владою також й у тюрмі. Досвід показав, що така установка дала свої результати, набагато прискоривши справу викриття ворогів народу. Щоправда, згодом на практиці метод фізичного впливу був загиджений мерзотниками Заковським, Литвиним, Успенським та іншими, бо вони перетворили його з винятку на правило і почали застосовувати його до випадково заарештованих чесних людей, за що вони понесли належне покарання»³⁸¹.

Як видно з циркуляру заступника наркома внутрішніх справ УРСР А. Кобулова від 31 грудня 1938 р., на цей час НКВС репресії не припинив. Навпаки, у цьому циркулярі «Про агентурно-оперативну роботу по німецькій к[онтр]-р[еволюції]», адресованому всім начальникам УНКВС, стверджувалося: «Не вся шпигунсько-диверсійна агентура німецької розвідки у промисловості нами викрита. Наше найближче завдання — добитися викриття і очистки промислових підприємств від цієї агентури. Німецька розвідка, незважаючи на удар, який завдали по ній наші органи, за останній час перебудувала свою роботу і в німецьких колоніях, і у промисловості України, не припинила своєї активної діяльності й продовжує свою підривну роботу. Лише відсутність агентури не дає нам змоги викрити нові методи роботи німецької розвідки на наших підприємствах, у колоніях та ін. об'єктах».

Далі йшла вказівка: «Приступити до насадження агентури у німецьких національних районах; Облікувати всіх німців, австрійців і чехів, які працюють у промисловості, і зайнятися їх глибокою агентурною розробкою; Відновити обліки за основною базою німецької контрреволюції, шпигунства і диверсії»³⁸². Далі наводився перелік 16-ти категорій обліку, що закінчувався найчисельні-

³⁸⁰ ГДА СБУ. — Ф. 9. — Спр. 8-СП. — Арк. 352б.

³⁸¹ Реабілітовані історією. Донецька область. — Кн. 1 / Ред. кол.: В.М. Демидко (гол.), В.П. Безродний та ін. — Донецьк, 2004. — С. 283.

³⁸² ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 313. — Арк. 374.

шою групою: «особи, які пройшли за показаннями репресованих за німецькими справами, не репресовані до цього часу, та ін.»³⁸³.

Наприкінці циркуляру містилася вимога: «До 25 січня 1939 року надішліть докладну доповідь про результати Ваших агентурно-оперативних заходів по роботі серед німців»³⁸⁴. Відомо, що доповіді по «німецькій колонії» надходили за 1940 і 1941 рр., а напередодні німецько-радянської війни та у перші її місяці арешти проводили саме за цими категоріями обліку³⁸⁵.

Паралельно з «Великим терором» скрізь проводилося згортання національної політики, яка ще недавно залишала для етнічних груп можливість збереження національної культури та ідентичності. 24 січня 1938 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про реорганізацію національних шкіл» у радянські школи звичного типу, а 10 квітня 1938 р. ЦК КП(б)У ухвалив аналогічну постанову для реалізації вищеназваної директиви в Україні. Підготовчу роботу з перетворення всіх шкіл, технікумів, Одеського німецького педінституту і відділень, що готували викладачів для німецьких, болгарських і польських шкіл з їх переведенням на українську або російську мову викладання було наказано закінчити до 1 вересня 1938 р.³⁸⁶ За постановою ЦК ВКП(б) «Про ліквідацію національних районів» як штучно створених (16 лютого 1939 р.) вийшла постановою ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних районів і сільрад» (5 березня 1939 р.)³⁸⁷, що вимагала ліквідувати в Україні 10 національних районів на підставі рішення ЦК ВКП(б).

У 1939 р. небувалого розмаху набула робота архівних установ за завданнями оперативних органів НКВС. Під час прийому їх до відання НКВС було «встановлено, що в архівах ... залишається нерозробленою велика кількість матеріалів, що становлять великий оперативний інтерес для органів НКВС», яким апріорі було «відомо, що багато антирадянських елементів, на яких є в архівах компрометуючі матеріали, проживають на території СРСР і ведуть ворожу роботу». Знову були визначені «контингенти політичних окрасок» для першочергового «взяття на картковий облік». Виявленню підлягали, крім інших, учасники змов і закатів проти радянської влади, агенти і розвідники іноземних держав. У 1940 р. здійснювалося виявлення документів представництв німецьких фірм, німецьких концесійних підприємств і змішаних німецько-радянських акціонерних товариств, що існували в СРСР до 1935 р. 23 жовтня 1940 р. з'явився наказ НКВС СРСР № 001345 «Про використання архівних матеріа-

³⁸³ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 313. — Арк. 375.

³⁸⁴ ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 313. — Арк. 376.

³⁸⁵ Айсфельд А., Мартыненко В. Фильтрация и оперативный учет этнических немцев Украины органами НКВД-НКГБ-МВД-КГБ во время Второй мировой войны и в послевоенные годы // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. — 2010. — № 2 (35). — С. 96–107.

³⁸⁶ Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Довідник. У 2 ч. / Упоряд.: І.О. Кресіна, В.Ф. Панібудьласка; За ред. В.Ф. Панібудьласка. — Ч. 2. — К., 1997. — С. 255–256.

³⁸⁷ Національні процеси в Україні... — С. 260–262.

лів в оперативно-чекістській роботі», в якому наголос робився на республіканських, крайових і обласних держархіввах³⁸⁸. Напередодні війни виявлення «ворогів народу» за архівними документами досягло неймовірних розмірів: у 1939 р. — 108 694 особи, 1940 р. — 1 399 217 ос., серед яких члени антирадянських політичних партій склали 623 788 осіб, шпигуни і підозрілі у шпигунстві — 61 832 ос., учасники контрреволюційних закатів — 23 627 ос. Списки на виявленій «контрреволюційний елемент» передавали до оперативних відділів НКВС і УНКВС «для реалізації їх в оперативно-чекістській роботі»³⁸⁹.

Ідеологічно обґрунтоване протистояння радянської влади усім категоріям населення, які не бажали насильницької советизації та знеособлення, прагнення до розширення сфери впливу на світовій арені з одночасно зростаючою ксенофобією й шпигуноманією стали вирішальними факторами встановлення тоталітарного режиму в СРСР. Радянські громадяни німецької національності в очах ДПУ і ВКП(б) вже з середини 1920-х рр. були «ворожими і комунізму, і СРСР верствами населення». Прагнення Гітлера до розширення «життєвого простору» стало для німецького населення України і всього СРСР фатальним. НКВС і радянське керівництво на чолі зі Сталіним бачили в ньому «п'яту колону», готову при інтервенції Німеччини здійснювати у тилу Червоної армії диверсійні акти і сприяти відторгненню України від СРСР. У серпні 1941 р. саме ця аргументація стала вирішальною при депортації німців Криму, півдня і сходу України, при поголовній депортації німців з АРСР німців Поволжя, Саратовської і Сталінградської областей, а потім з усієї європейської частини СРСР і Закавказзя.

З початком війни активність НКВС стосовно німецького населення не послабшала, так само як не послабшав, а лише посилювався, «оперативно-чекістський» напрям у діяльності архівів, у тому числі тих, що встигли евакуювати свої секретні підрозділи на схід. Стимулювала виконання специфічних завдань серія наказів НКВС: «Про розробку документальних матеріалів держархівів на німецьких шпигунів» (№ 001321 від 22 червня 1942 р.), «Про заходи з виконання наказу від 22 червня 1942 р.», «Про покращення роботи з використання секретних матеріалів держархівів у агентурно-довідковій роботі» та ін.³⁹⁰

Невипадковою була і поява у 1942 р. брошур «Німецьке шпигунство у царській Росії» і «Німецьке шпигунство у Росії під час війни 1914–1918 рр.»³⁹¹. Вони були видані накладом: перша — 25 тис. примірників, друга — 50 тис., і реанімували міфи про нелояльність німецького населення, ознайомлюючи «з

³⁸⁸ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 20, 21.

³⁸⁹ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 22, 23.

³⁹⁰ Хорхордина Т.И. История отечества и архивы... — С. 272.

³⁹¹ Никитинский И., Софинов П. Немецкий шпионаж в царской России. — Саратов, 1942. — 72 с.; Они же. Немецкий шпионаж в России во время войны 1914–1918 гг. — М.: ОГИЗ, 1942. — 47 с. Того ж року у Тбілісі (Грузинська РСР) була видана ще одна брошура цих же авторів з аналогічною назвою, однак її обсяг і наклад встановити не вдалось.

основними прийомами і методами підривної роботи німецької розвідки у Росії». Брошури, підготовлені на основі документів центральних державних архівів науково-видавничим відділом ГАУ НКВС СРСР за авторства архівного керівництва — Й. Никитинського³⁹² і П. Софінова³⁹³, містять цілі розділи про німецьких колоністів, яким приписали «велику роль у системі підривної роботи німецької розвідки у Росії». Назви розділів говорять самі за себе: «Використання німецьких колоністів з метою шпигунства», «Німецькі колоністи — шпигуни німецької розвідки»³⁹⁴. Ці публікації були підкріплені збірником документів³⁹⁵, який підготували ті ж автори для службового користування, і був покликаний документально «підтвердити» насадження німецьких агентів задовго до початку війни у 1941 р.

Наприкінці 1942 р. С. Круглов³⁹⁶ і Й. Никитинський доповідали Л. Берії, що на виконання наказу № 001321 «за матеріалами держархівів СРСР було обліковано 94 тис. шпигунів і осіб, яких підозрювали у шпигунстві, у тому числі німецьких шпигунів — 43 705, австрійських — 22 067, румунських — 8 305, японських — 3 415, шпигунів інших розвідок — 16 832». На підставі лише архівних даних архівістами було «вже встановлено значну кількість німецьких та інших шпигунів, які продовжували свою злочинну роботу до останнього часу»³⁹⁷.

Після смерті Сталіна почалася амністія у першу чергу родичів вищого партійного і радянського керівництва. Указ ПВР СРСР від 27 березня 1953 р. «Про амністію» і наказ міністра внутрішніх справ СРСР, міністра юстиції СРСР і генерального прокурора СРСР про порядок його виконання відкрили ворота тюрем і таборів для сотень тисяч в'язнів. Спільним наказом Генерального прокурора СРСР, міністра юстиції СРСР, міністра внутрішніх справ СРСР і голови КДБ при РМ СРСР від 19 травня 1954 р. наказувалось: «Переглянути усі кримінальні справи на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, які відбували

³⁹² Никитинський Йосип Іларіонович (1905–1974), уродженець Вологодської губернії. Член ВКП(б) з 1928 р. В органах ОДПУ–НКВС–МВС з 1929 р. Заст. начальника ГАУ НКВС СРСР (березень–квітень 1939 р.), в.о. начальника ГАУ НКВС СРСР (квітень 1939 — серпень 1940 р.), начальник ГАУ НКВС СРСР (серпень 1940 — липень 1941 р.), начальник Управління держархівів НКВС/МВС СРСР (липень 1941 — жовтень 1947 р.).

³⁹³ Софінов Павло Георгійович (1915–1964), уродженець Облaсті Війська Донського. Археограф, начальник науково-видавничого відділу ГАУ НКВС/МВС СРСР (1941–1947).

³⁹⁴ Никитинський Й., Софінов П. Німецький шпiонаж в царской Росiи... — С. 24–33; Они же. Німецький шпiонаж в Росiи... — С. 25–29.

³⁹⁵ Німецький шпiонаж в царской Росiи. Сб. документoв / Сост.: Й. Никитинський, П. Софінов. — М., 1942. — 322 с.

³⁹⁶ Круглов Сергій Никифорович (1907–1977), уродженець Тверської губернії. Член ВКП(б) з 1928 р. В органах НКВС–МВС з 1938 р. Заст. наркома внутрішніх справ СРСР (червень 1941 — квітень 1943 р.).

³⁹⁷ Хорхордина Т.И. История отечества и архивы... — С. 272.

міру покарання у таборах, колоніях і тюрмах МВС, а також стосовно осіб, які перебували на засланні на поселенні»³⁹⁸.

Родичі розстріляних у роки «Великого терору» домагалися їхньої реабілітації індивідуально. За їхніми заявами після XX з'їзду КПРС поступово зростала хвиля перегляду рішень «трійок», «двійок», «особливих трійок», військових трибуналів військових округів, спецколегій обласних судів, у ході яких прокурори і суди встановлювали проведення необґрунтованих масових репресій, припиняли справи «за відсутністю складу злочину» (див.: **Документи №№ 256–258**).

Долі десятків тисяч громадян СРСР німецької національності, які стали жертвами «Великого терору», до цього дня залишаються не дослідженими, а родичі і нащадки не знають, коли, де і чіими руками ці жертви вирвані з життя. У них немає можливості відвідати могили близьких. «Політичні репресії більшовизму завдали країні збитків, які можна порівняти з найспустошливішими катастрофами. Рахунок безвинно постраждалих йде на мільйони. Робітники і селяни, інженери і вчені, літератори і художники, священики і військові, цілі народи пройшли через пекло ленінсько-сталінських тюрем, концтаборів, заслань»³⁹⁹.

Документи, що публікуються, підтверджують справедливість і актуальність цього висновку і стосовно німців України, які зі встановленням радянської влади продовжували залишатися «незручною» частиною населення. «Німецький наказ» не був ані спонтанним, ані винятковою дією НКВС, а був лише частиною і продовженням заходів, що посилили репресії за «німецькою лінією», яку цілеспрямовано розробляли чекісти з середини 1920-х рр. «Великий терор» 1937–1938 рр. став піком цих репресій, але, зовсім не їх закінченням. Попереду на німців у СРСР чекали нові суворі випробування, але це — інша сторінка їхньої історії.

Альфред Айсфельд (Гьоттінген),
доктор, науковий співробітник Інституту культури
та історії німців Північно-Східної Європи
при університеті м. Гамбург (ФРН)

³⁹⁸ Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика / Уклад.: В.Т. Маляренко, Є.І. Овчинніков; Наук. ред.: В.С. Ковальський. — К., 1997. — Л. 160–162.

³⁹⁹ Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. В 3-х тт. — Т. 1: Март 1953 — февраль 1956 / Сост.: Артизов А.Н., Сигачев Ю.В. и др. — М., 2000. — С. 5.

«Большой террор» в Украине: Немецкая операция 1937–1938 гг.

В историографии национальной политики СССР 1920-х — 1940-х гг. и исследованиях по истории репрессивной политики сталинизма по отношению к целому ряду национальностей и этнических групп, проживавших на территории бывшей Российской империи, употребляется определение их как «неблагонадежные народы», а насильственное изменение их места и образа жизни, ведения хозяйства и ломка менталитета получили объяснение всеобъемлющим понятием «социальная инженерия». Целью настоящего исследовательского проекта, проведенного совместно Институтом культуры и истории немцев Северо-Восточной Европы при университете г. Гамбург (Германия) и Отраслевым государственным архивом Службы безопасности Украины, являлось выявление архивных документов, по которым можно проследить трансформацию политики ВКП(б) и правительственных органов по отношению к немецкому населению Украины в годы «Большого террора».

Этому проекту предшествовало многолетнее изучение документов партийных, советских, административных и хозяйственных органов по проведению советизации немцев и меннонитов Украины в фондах Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины (ЦГАВООУ), Центрального государственного архива общественных организаций Украины (ЦГАОО Украины), областных государственных архивов Днепрпетровска, Одессы, Николаева, Херсона, Государственного архива Автономной Республики Крым (ГА АРК), Политического архива Министерства иностранных дел Германии, Федерального архива Германии, Тайного архива Прусского культурного наследия, Государственного архива Российской Федерации (ГАРФ), Российского государственного архива социально-политической истории (РГАСПИ), Российского государственного военного архива (РГВА). Эти материалы отчасти были использованы для написания научных статей¹,

---

¹ Национальная политика РСДРП, РКП(б), ВКП(б) КПСС по отношению к немцам // Немцы России: Энциклопедия: Т. 2: К-О / Редкол.: В. Карев (пред. редкол.) и др. — М., 2004. — С. 601–619; Sowjetische Nationalitätenpolitik und die Deutschen in der Sowjetunion in den 1920er Jahren //

отчасти вошли в готовящиеся к изданию сборники документов².

Другим периодом, изучению которого было посвящено довольно много времени, являются годы Второй мировой войны и послевоенные десятилетия³. Архивные документы Отдела спецпоселений НКВД СССР в ГАРФе, архива Главного управления МВД по Алтайскому краю, архива Министерства внутренних дел Удмуртской Республики, ЦГАВОУ, областных государственных архивов Днепрпетровска, Одессы, Николаева, Херсона, ГА АРК, Политического архива МИДа Германии, Федерального архива Германии дали обширную информацию о политике Германии и СССР по отношению к этническим немцам, их правовому статусу и повседневной жизни.

Недостающим звеном в этом цикле оставались 1930-е годы. Первое знакомство с судебно-следственными делами немцев, репрессированных в Днепрпетровской области, стало возможным в 1992 г. в Центре по связям с общественностью при Управлении СБУ по Днепрпетровской области. Некоторые из лиц, в т. ч. мои родственники, документы на которых были представлены для ознакомления, известны мне как малограмотные крестьяне. Поэтому вызвали недоумение якобы данные ими «чистосердечные признания» о причастности к различного рода преступлениям: участие в «шпионско-диверсионной организации», «контрреволюционной фашистско-диверсионной организации», вредительство в колхозе, агитация против мероприятий советского правительства, готовность к совершению актов саботажа в тылу Красной армии в случае войны Германии с СССР. В других делах немцы-крестьяне обвинялись в антисоветской пропаганде вплоть до заговора с целью покушения на жизнь руководителей ВКП(б) и советского правительства. Приписанный им лексикон явно не соответствовал уровню образования и словарному запасу репрессированных. На вопрос, как это можно объяснить? — сотрудником СБУ был дан краткий ответ: камера № 8 Запорожской тюрьмы.

Deutsche in Rußland und in der Sowjetunion 1914–1941 / Hrsg.: A. Eisfeld, V. Herdt, B. Meissner. Reihe: Geschichte. Forschung und Wissenschaft. Bd. 25. — Berlin: Lit Verlag, 2007. — S. 174–201.

² Auf der Suche nach der Zukunft. Mennoniten in den Jahren 1917–1918. Dokumentenedition (готовится к изданию); Немцы Украины в 1920–1926 гг. Сборник документов / Сост.: А. Айсфельд, Б.В. Чирко, Л.В. Яковлева (готовится к печати).

³ Айсфельд А. Репатриация на чужбину... (репатриация советских немцев 1946–1947 гг.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 2007. — № 2 (29). — С. 99–119; Айсфельд А., Мартыненко В. Филтрация и оперативный учет этнический немцев Украины органами НКВД-НКГБ-МВД-КГБ во время войны и в послевоенные годы // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 2010. — № 2 (35). — С. 79–164; Они же. Етнічні німці України під час Другої світової війни і в повоєнні роки // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси. Кн. 1. — К., 2011. — С. 595–643; Deutsche in der Ukraine in den ersten Kriegsmonaten: Juni — Dezember 1941 // Keiner ist vergessen. Gedenkbuch zum 70. Jahrestag der Deportation der Deutschen in der Sowjetunion / Hrsg. von der Landsmannschaft der Deutschen aus Russland e. V. — Stuttgart, 2011. — С. 50–55; Немцы Украины в первые месяцы войны: июнь–декабрь 1941 г. // Вопросы германской истории. Сборник научных трудов / Отв. ред. С.И. Бобылева. — Днепрпетровск, 2013. — С. 161–172.

Публикация В.В. Ченцова «Трагические судьбы...»⁴ приоткрыла завесу над действительно трагическими судьбами немцев Украины, но было понятно, что этой публикацией тема не может быть исчерпана. Появившиеся годом позже статьи В. Хаустова, Н. Охотина и А. Рогинского расширили круг использованных для изучения темы источников⁵. Особый интерес представляют документы Центрального оперативного архива ФСБ России, на которые другие исследователи не ссылаются.

В силу разных причин данный проект можно было начать в 2010 г. и продолжить, после длительного перерыва, в 2013 г. К этому времени уже были доступны изданные в Москве Международным фондом «Демократия» фундаментальные публикации документов «Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД». В изданных за последние 15 лет областными редколлегиями «Реабилитированные историей» книгах содержатся различные по насыщенности краткие биограммы репрессированных жителей Украины, в т. ч. немцев. При анализе этих данных внимание привлекали не только составы «преступлений», но и некоторые периоды более массовых арестов.

Международные исследовательские коллективы опубликовали выявленные в ОГА СБУ документы по «кулацкой»⁶ и «польской»⁷ линиям репрессий. Из них и из источниковедческого анализа документов ГПУ–НКВД Р. Подкура и В. Ченцова⁸ были почерпнуты методические подходы, важные для понимания документов и отраженных в них процессов. ОГА СБУ по решению руководства Украины рассекретил недоступные ранее, поэтому не введенные в научный оборот, документы нормативной и распорядительной базы деятельности органов госбезопасности. Получив доступ к изучению приказов НКВД СССР и НКВД УССР, протоколов областных «троек», «особых троек», «двоек» НКВД СССР и Прокурора СССР, стало возможным проследить динамику трансформации отношения властных структур к немецкому населению и примененных при этом методов составления картотек «неблагонадеж-

⁴ Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. Публикация Гёттингенского исследовательского центра № 481. — М., 1998. — 208 с.

⁵ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг.; Хаустов В. Репрессии против советских немцев до начала массовых операций 1937 г. // Наказанный народ. Репрессии против российских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гете в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Ред.-сост. И.Л. Щербакова. — М., 1999. — С. 35–83.

⁶ Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр. У 2-х част. / Упорядн.: С. Кокін, М. Юнге. — К., 2010; «Через трупы врага на благо народа». «Кулацкая операция» в Украинской ССР 1937–1941 гг.: В 2 т. / Сост.: М. Юнге, С.А. Кокін, Р. Биннер и др. — М., 2010.

⁷ Великий терор: польська операція 1937–1938. Wielki Terror: operacja polska 1937–1938. — Варшава-Київ., 2010. — 1983 с.

⁸ Подкур В., Ченцов В. Документы органов государственной безопасности УССР 1920 — 1930-х годов: источниковедческий анализ. — Тернополь, 2010. — 372 с.

ного, соціально небезпечного» елемента, ведення допитів. Арешти проводились не по результатам оперативної розробки, а под видом такої, во виконання наказів і указів вищих органів ВКП(б) і НКВД, при допитах застосовувалися методи фізичного впливу в тому числі групового впливу арештованих слідчими і тюремним персоналом, а протоколи систематично фальсифікувалися. Протоколи допитів арештованих, таким чином, далеко від їх показань і тільки в невеликій частині матеріали справ (анкета арештованого) можуть розглядатися як достовірні документи. Вони також неоднозначні і дуже проблематичні для нащадків репресованих, оскільки в протоколах допитів містяться «показання» про вербовку інших людей з свого оточення, які на основі цих «показань» і «чистосердечних визнань» стали жертвами НКВД. Тому протоколи допитів і очних ставок не могли стати основною частиною цього збірника документів. Неможливо встановити точну кількість німців, ставших жертвами «Більшого терору», оскільки вони проходили по всіх «лініях» репресій, вивчення яких не було метою даного проекту.

У центрі уваги були Одеська, Дніпропетровська і Донецька області в межах 1937 р. На території приграничної Одеської області проживало значне число німецького населення, проявившого політичну активність в 1917–1918 рр., учасником вояків самооборони (1918–1919 рр.) і селянському повстанні (1919 р.). Меннонітські і німецькі населені пункти Дніпропетровської області, також охоплені політичною боротьбою 1917–1919 рр., опинилися втягнутими в громадянську війну між двома російськими воєнно-політичними табірними (Україна була одним з основних театрів цієї війни між червоними і білими в 1919–1920 рр.), викликали пасивний опір соціалізації і колективізації сільського господарства. На території Донецької області знаходилися численні хутори і села з німецьким населенням, засновані на придбаній або орендованій до 1917 р. землі. На підприємствах і будівництві Донбасу працювали тисячі селян, покинутих в час колективізації свої села в різних частинах України і Поволжя. Вплив релігії на громадську і культурно-освітню життя німецького і меннонітського населення було традиційно сильним. Соціальна єдність і взаємодопомога, характерна з часів заснування перших поселень на українській землі, в роки руйнування і голоду стали соціальною базою для створення неупереджених радянської влади кооперативів і громадських організацій. Все разом викликало підозру і протидія з боку органів влади.

Нормативно-розпорядчий базис органів ВКП(б), ОГПУ-НКВД СРСР, НКВД УРСР, документи УНКВД по Дніпропетровській, Сталинській і Одеській областям дозволили вивчити систему розкручування і функціонування репресій по «німецькій лінії», почавшихся задовго до виходу наказу НКВД СРСР № 00439 від 25 липня 1937 р. Привлечення документів німецьких

консульств в УССР, германского посольства в Москве и других германских учреждений прояснило, какое влияние оказала политика Германского рейха на судьбы немцев Украины.

Немаловажную роль в системе репрессивного аппарата сыграли архивные учреждения и Центральное архивное управление при ЦИКе СССР, переданное в 1938 г. в подчинение НКВД. Деятельность архивов в выявлении компромата на граждан для использования в оперативно-чеккистской работе НКВД стала важным вспомогательным инструментом репрессий. Переяв огульные обвинения немецких колонистов в шпионаже в пользу Германии, курсировавшие в военных и правительственных кругах Российской империи, Центрархив многотысячными тиражами опубликовал в 1942 г. брошюры о «немецком шпионаже», а также сборник документов для служебного пользования, в основе которых легли шпионские мифы начала XX века.

В ходе работы над сборником руководство ОГА СБУ и его сотрудники оказали неоценимую помощь в выявлении и археографической обработке документов, написании биографических справок, компьютерном наборе и научно-вспомогательной работе. Общими усилиями удалось представить вниманию общественности сборник документов к 80-летию выхода «немецкого» приказа НКВД СССР № 00439.

* * *

Отношение ВКП(б) и ОГПУ-НКВД к немцам Украины в 1920–1936 гг.

На территории Украины в границах 1937 г. немцы начали селиться с последней трети XVIII в. Беловежские колонии в Черниговской губернии были основаны в 1767 г. немецкими переселенцами (167 сем.), прибывшими на основании манифеста Екатерины II от 22 июля 1763 г. В 1787–1788 гг. на бывшие земли запорожских казаков, переведенных в царскую казну, были привлечены более 2 тыс. меннонитов и лютеран из Данцига и его окрестностей. Меннонитам отвели землю в урочище и на острове Хортица, лютеранам — вблизи Елисаветграда и Екатеринослава⁹.

С 1803 г. началось переселение немцев, меннонитов и швейцарцев в Северное Причерноморье из различных германских земель, упорядоченное новыми правилами, утвержденными Александром I в 1804 г. Набор переселенцев осуществлялся в ограниченном количестве дипломатическими представителем

⁹ Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. — М., 1909. — С. 169, 262–274, 289–310, 335; Plewe I. Die ersten Ansiedler der Belowescher Kolonien im Gebiet Tschernigow // Heimatbuch der Deutschen aus Russland. 1997/98. — Stuttgart, o. J. — S. 86–93.

ствами Росии за границей. Колонисты после пересечения границы империи принимали присягу и становились российскими подданными. Для создания новых поселений, которые называли колониями, правительство выделяло неосвоенные в хозяйственном отношении земли. Свобода вероисповедания, надел земли в 60 дес., пожизненное освобождение от воинской повинности, налоговые и долговые послабления были основными льготами для новых жителей. Управляли колониями специальные попечительные органы в системе многоступенчатой вертикали административных учреждений¹⁰. Будучи российскими подданными, немцы-колонисты подлежали общим нормам российского законодательства как государственные крестьяне.

В результате нескольких переселенческих волн были образованы компактные земледельческие поселения в Херсонской губернии: под Одессой, Николаевом, Бериславом и Григориополем, в Таврической и Екатеринославской губерниях: на р. Молочной, в Крыму, в районе Мариуполя и Бердянска. К середине XIX в. в этих губерниях насчитывалось 170 материнских колоний с населением более 85 тыс. чел.

В губерниях Киевского генерал-губернаторства первые немецкие поселенцы появились в конце XVIII в. Поток переселенцев значительно возрос после польского восстания 1863 г. Это были российскоподданные немцы из Царства Польского, селившиеся на арендованных, а отчасти и приобретенных в собственность землях. В последней трети XIX в. в Волынскую, Подольскую и Киевскую губернии переселялись немцы — подданные Пруссии, также селившиеся на арендованных или купленных землях. На 1912 г. в Волынской губернии значилось 987 немецких колоний, не считая других сельских населенных пунктов и городов, где тоже проживали немцы¹¹. На 1914 г. немецкое население губернии насчитывало 209 728 чел.

В ходе реформ 1860-х гг. немцев-колонистов постепенно переводили под общее гражданское управление, завершившееся в 1871 г. изменением их статуса и административно-территориальным преобразованием колоний. Колонисты стали поселянами-собственниками. Специальные акты закрепили их право на владение землей. Попечительные органы были упразднены, ко-

¹⁰ Устав о колониях иностранцев в империи // Свод законов Российской империи. — Т. 12. — Ч. 2. — СПб., 1857. — 100 с.; Писаревский Г.Г. Переселение прусских меннонитов в Россию при Александре I. — Ростов-на-Дону, 1917. — 74 с.; Клаус А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. — СПб., 1869. — С. 1–56, 101–229; Brandes D. Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonisten und die Balkansiedler in Neu-rußland und Bessarabien 1751–1914. — München, 1993. — S. 35–112, 120–128; Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800–1825 гг. — М., 1970. — С. 126–149; Письма герцога Армана Эммануила де Ришелье Самуилу Христиановичу Контениусу, 1803–1814 гг. / Сост. и ред. О.В. Коновалова. — Одесса, 1999. — 282 с.; Самуил Христианович Контениус об иностранной колонизации Южной России. Сборник документов. 1801–1829 гг. / Под ред. О.В. Айсфельд. — Одесса, 2003. — 376 с.

¹¹ Костюк М. Німецькі колонії на Волині (XIX — початок XX ст.). — Тернопіль, 2003. — 382 с.

лониальные округа расформированы, на их территории образованы волости, управление осуществляли губернские и уездные структуры¹². К этому времени в Херсонской, Таврической и Екатеринославской губерниях на бывших казенных землях насчитывалось более 190 немецких колоний с населением 150 тыс. душ обоего пола и почти столько же колоний на купленных и арендованных землях. В их владении имелось более 1 млн дес. земли.

С введением всеобщей воинской повинности (1874 г.) бывшие немецкие колонисты утратили свою привилегию — освобождение от военной службы. Они подлежали призыву в армию наравне с другими сословиями. Наиболее активно отреагировали на это меннониты — 15 тыс. чел. покинули страну. Оставшиеся смогли отстоять принцип своей веры — безоружность. Они проходили альтернативную службу санитарями в госпиталях, в лесных командах и мастерских морского ведомства, их содержание обеспечивалось за счет меннонитских общин.

В последней трети XIX в. в панславистских шовинистических кругах развернулась кампания по разжиганию вражды к российским подданным немецкого происхождения¹³. Главными причинами были расширение их землевладения и успехи в хозяйственном развитии. В центре внимания находились Юго-Западный край, Бессарабия, Херсонская и Екатеринославская губернии¹⁴. В 1910 и 1912 гг. в Государственную думу на обсуждение были внесены проекты законов, целью которых было ограничить землевладение и землепользование различных категорий немецкого населения в Юго-Западном крае. Они утверждены не были.

Первая мировая война стала катастрофой для немцев России. Репрессивная политика царского правительства охватила все сферы их жизни:

- запрет пользования родным языком;
- закрытие учебных заведений и общественных организаций;
- переименование немецких населенных пунктов;
- перевод военнослужащих с австро-германского на турецкий фронт;
- обвинение немцев-офицеров в поражениях российской армии, подталкивавшее к смене немецких фамилий на русские;

¹² Свод узаконений и распоряжений правительства по устройству поселян-собственников (бывших колонистов). — СПб., 1871. — 244 с.

¹³ Липранди А.П. (А. Волянец). Как остановить мирное завоевание наших окраин? Немецкий вопрос, сущность и значение его в Юго-Западной России. Статьи и заметки. — Киев, 1890. — 79 с.; Бобылева С.И. Общественное мнение России конца XVIII — начала XX в. о российском немце // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. / Отв. ред. С.И. Бобылева. — Днепропетровск, 2004. — С. 5–34.

¹⁴ Падалка Л. Главные моменты в хозяйственном развитии Херсонского края // Сборник Херсонского земства. — 1890. — № 23. — Ч. 10. — С. 25–40; Падалка Л. Землевладение немцев — бывших колонистов в Херсонской губернии // Там же. — 1891. — № 6. — с. 1–50.

- введение военного положения в приграничной 100- и 150-верстной полосе, откуда предусматривалось интернирование всех австро-венгерских и германских подданных;
- депортация немцев из Царства Польского (200 тыс. чел.), Юго-Западного края России (около 190 тыс. чел.)¹⁵, частично из прибалтийских губерний и Причерноморья¹⁶;
- ограничение права собственности на недвижимость в городах, торгово-промышленные предприятия, акции и банковский капитал;
- ликвидация землевладения и землепользования немцев в 1915–1917 гг., распространенная на всю территорию России¹⁷.

Германофобия и шпиономания в военных и политических кругах России времен Первой мировой войны пережила революцию 1917 г. и смену власти, была взята на вооружение высшим партийным и советским руководством в 20–30-е гг.

Падение самодержавия было воспринято немцами и меннонитами как акт освобождения от режима, который отвел им роль изгоев. В течение весны и лета в их среде, как и во всей Российской империи, взяли верх общественные силы, связывавшие с выборами в Учредительное собрание надежду на создание демократической парламентской республики, основой которой будут равенство всех граждан независимо от национальности и вероисповедания, защита гражданских прав государством, частная собственность на землю и средства производства. Впервые в истории лютеране, католики и меннониты объединились для совместной защиты своих интересов и совместной борьбы в избирательной кампании в Учредительное собрание России под руководством Центрального комитета немцев-колонистов Причерноморья¹⁸. В такое пози-

¹⁵ К 1 августа 1918 г. в свои села вернулись только около 160 тыс. волыньских немцев, депортированных в восточные и сибирские губернии России.

¹⁶ Нелипович С.Г. Генерал от инфантерии Н.Н. Янушкевич: «Немецкую пакость уволить, и без нежностей...». Депортации в России 1914–1918 гг. // Военно-исторический журнал. — 1997. — № 1. — С. 42–53; Нелипович С.Г. Роль военного руководства России в «немецком вопросе» в годы первой мировой войны // Российские немцы. Проблемы истории, языка и современного положения. Материалы международной научной конференции. Аанапа, 20–25 сентября 1995 г. — М., 1996. — С. 262–283; Айсфельд О.В. Принудительный путь немцев Волыни на Восток (1915–1916 гг.) // Німці в історії Волині. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 1–2 жовтня 2015 р. / За наук. ред. М.П. Костюка. — Луцьк, 2016. — С. 180–190.

¹⁷ Линдеман К.Э. Законы 2 февраля и 13 декабря 1915 г. (об ограничении немецкого землевладения в России) и их влияние на экономическое состояние Южной России. — М., 1916. — 236 с.; Линдеман К.Э. Прекращение землевладения и землепользования поселян-собственников. Указы 2 февраля и 13 декабря 1915 года и 10, 15 июля и 19 августа 1916 года и их влияние на экономическое состояние Южной России. — М., 1917. — 384 с.; Ликвидация имущества волыньских немцев в 1915–1916 гг. Именные списки: Сборник документов / Сост. М.П. Костюк. — Луцьк, 2014. — 632 с.

¹⁸ Die Russlanddeutschen. 2., erweiterte und aktualisierte Auflage. Eisfeld A. mit Beiträgen von D. Brandes und W. Kahle. — München, 1999. — S. 78–81; Айсфельд А., Герман А. Автономист-

тивное развитие событий верили не все. Главной причиной было опасение национализации земли. Во время присутствия германских и австро-венгерских войск (март–ноябрь 1918 г.) часть колонистского населения симпатизировала идее приобретения германского подданства или массового переселения в Германию, но ее руководство уже в июле 1918 г. отказалось от таких планов.

Другая часть немецкого населения была на стороне зарождающегося Украинского государства. Генералы А.Г. Лигнау, А.Ф. Аккерман, О.Г.А. Кригер, С.Н. фон Дельвиц и генералы-выходцы из колонистов А. Шайбле и Г. Шелль внесли весомый вклад в украинизацию войсковых соединений бывшей царской армии и становление вооруженных сил Украинской Народной Республики. Профессор Киевского университета О.О. Эйхельман разработал проект Конституции УНР и Устава МИДа УНР.

Захват власти в Петрограде большевиками, военная интервенция против УНР (войска будущего «диктатора Киева» М. Муравьева принесли советскую власть в город на штыках¹⁹) и гражданская война прервали демократическое развитие.

От политического противостояния к расширению репрессий

Отношение советской власти к немецкому населению Украины было изначально напряженным отчасти из-за подозрения в шпионаже, передавшемся от властей и славянофильской части общественного мнения дореволюционного периода, отчасти из-за классовых противоречий между пролетарскими и люмпенизированными элементами, представлявшими советскую власть и Красную гвардию, с одной стороны, и немцами — сельскими производителями, ремесленниками и владельцами промышленных предприятий, с другой. В нестабильной внутривнутриполитической ситуации 1918 г. немцы-колонисты, как и украинское и болгарское население, создавали отряды самообороны для защиты своих населенных пунктов от нападения дезертировавших с фронта солдат царской армии и местных банд²⁰. Не желая принимать участия в боях

ское движение // Немцы России: Энциклопедия. — Т. 1: А-И / Редкол.: В. Карев (пред. редкол.) и др. — М., 1999. — С. 15–20.

¹⁹ Гриневич В.А., Гриневич Л.В. Слідча справа М.А. Муравйова: Документована історія. — К., 2001. — 336 с.; Шама О. Красная гвардия. Как большевики впервые захватили Киев и три недели грабили и убивали местных жителей / Новое время. — 2015. — № 5 (13 февраля). — С. 62–65.

²⁰ Айсфельд А., Безносос А. Самообороны отряды // Немцы России: Энциклопедия. — Т. 3: П-Я / Редкол.: О. Кубицкая (пред. редкол.) и др. — М., 2006. — С. 370–376; Beznosov A. Der Kampf ums Überleben: Selbstschutz der Deutschen und Mennoniten in der Ukraine // Von der Autonomiegründung zur Verbannung und Entrechtung. Die Jahre 1918 und 1941 bis 1948 in der Geschichte der Deutschen in Russland / Hrsg. A. Eisfeld. — Stuttgart, 2008. — S. 90–94;

гражданской войны, они все же не смогли его избежать, а в одесском регионе в 1919 г. восстали против советской власти, отчасти представленной германскими и австро-венгерскими интернационалистами, входившими в состав группы «спартаковцев» Красной гвардии²¹. После установления советской власти основным действием, вызывавшим противостояние, были «походы на кулака» с целью изъятия «излишков» хлеба и др. сельскохозяйственных продуктов.

В результате причиненного сельскому населению юга Украины ущерба в годы гражданской войны и насильственного изъятия урожая 1920 г., в следующем году разразился голод. Для его преодоления в населенных пунктах и городах с немецким населением были созданы общества и союзы взаимопомощи и помощи голодающим, сельскохозяйственные и кредитные кооперативы.

Наиболее известные из них:

- зарегистрированный 14 мая 1921 г. Запорожским губотделом управления «Союз обществ и групп меннонитов юга России», переименованный 25 апреля 1922 г. в «Союз голландских выходцев на Украине» („Verband der Bürger holländischer Herkunft in der Ukraine“)²², 14 августа 1923 г. — в «Сельскохозяйственный союз потомков голландских выходцев на Украине»²³;
- «Культурно-просветительное общество немцев-колонистов Одесской губернии» («Культурферейн», „Kulturverein“)²⁴, образованное 6 июля 1923 г. на основе решения о создании Всероссийского немецкого культурно-просветительного общества в Москве и ликвидированное через 3 года;
- «Союз южно-русских колонистов и граждан германской расы» («Союргер», „Verband der Bürger germanischer Rasse“)²⁵;
- Крымский союз южно-русских колонистов и граждан германской расы (Krimyer Verband der Kolonisten und Bürger deutscher Rasse“, «Бундестрой», „Bundestreu“), существовавший в 1921–1922 гг.²⁶;

Eisfeld A. Selbstschutz im Gouvernement Cherson // Ebenda. — S. 95–105; Lauer J. Wir deutsche Kolonisten gegen den Kommunismus // Die alte und die neue Heimat der Bessarabien-Deutschen. Eine Dokumentation. 1920–1980 / Hrsg. R. Heer. — Bietigheim-Bissingen, o. J. — S. 79–116.

²¹ Шкляев И.Н. Мятёж // Аккерманские древности: Сб. статей. — Вып. 1. — Белгород-Днестровский, 1997. — С. 204–208.

²² Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины (ЦГАВО Украины). — Ф. 1, оп. 12, д. 28, л. 79.

²³ Осташева Н.В. На переломе эпох... Меннонитское сообщество Украины в 1914–1931 гг. — М., 1998; устав см.: ЦГАВО Украины. — Ф. 5. — Оп. 1. — Д. 976. — Л. 1–12.

²⁴ Государственный архив Одесской области (ГАОО). — Ф. Р-3865. — Оп. 1. — Д. 3. — Л. 2; устав см.: ГАОО. — Ф. Р-3865. — Оп. 1. — Д. 3. — Л. 6–9 об.

²⁵ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР: Свет и тени национальной политики 1917–1924 гг. — М., 2003. — С. 654–676.

²⁶ Государственный архив Автономной республики Крым (ГА АРК). — Ф. Р-709. — Оп. 1. — Д. 29. — Л. 24.

- основанный в 1922 г. «Союз граждан германской расы в городе Одессе и Одесской губернии» („Verein der Bürger germanischer Rasse der Stadt und des Gouvernement Odessa“, «Деферод», „Deverod“, «Союз германской расы») ²⁷, к ликвидации которого приступили уже в конце года, усмотрев в его деятельности «узко национальные и кулаческие интересы»;
- Союз немцев-колонистов г. Одессы и Одесской губернии («Сонемкол», «Союз немецких колонистов») ²⁸.

В 1923 г. в одной только Одесской губернии имелось 6 союзов немецких колонистов.

Для работы по советизации национальных меньшинств РКП(б) создала национальные секции при своих партийных комитетах ²⁹, основными задачами которых были сбор информации о количестве национальных меньшинств, их экономическом и политическом положении и ведение агитации за советскую власть на языках этих меньшинств ³⁰. Особенностью немецких секций было то, что они состояли из бывших военнопленных германской и австро-венгерской армий и имели основной задачей агитацию среди военнопленных. После возвращения большинства военнопленных на родину оставшимся в Советской России немецким и австрийским интернационалистам была поставлена новая задача — агитация среди немецкого сельского населения ³¹.

Центральное бюро немецких секций при ЦК РКП(б) прилагало усилия к созданию подконтрольных ему немецких союзов и обществ и объединению их в одной структуре — Немецком культурно-экономическом обществе („Deutsche Kultur- und Wirtschaftsgesellschaft“). 16 февраля 1922 г. на совместном заседании Центрального бюро немсекций при ЦК РКП(б) и руководителей немецких секций при Наркомате по делам национальностей РСФСР и Наркомате образования РСФСР был принят устав колонистских организаций РСФСР ³². После такой подготовки 5 апреля 1922 г. в Москве было создано Немецкое культурно-экономическое общество, которое 22–26 июня провело совещание делегатов. В нем участвовали 7 представителей ³³ немецких обществ Москвы, Уфы, Таганрога, Волыни и Поволжья ³⁴. На этом совещании был принят ряд резо-

²⁷ ГАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Д. 825. — Л. 110–113; устав см.: ГАОО. — Ф. Р-1915. — Оп. 1. — Д. 26. — Л. 6–9.

²⁸ Устав см.: ГАОО. — Ф. Р-1915. — Оп. 1. — Д. 26. — Л. 58–59 об.

²⁹ Положение о национальных секциях при партийных комитетах РКП(б) // Известия ЦК РКП(б). — 1920. — № 25. — С. 3.

³⁰ Шарापov Я.Ш. Национальные секции РКП(б). — Казань, 1967. — С. 173–179.

³¹ Центр документации новейшей истории Саратовской области (ЦДНИСО). — Ф. 1. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 218.

³² Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 24.

³³ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 16.

³⁴ Die Deutschen in Rußland // Wolgadeutsche Monatshefte. Monatsschrift für Kultur und Wirtschaft der Wolgadeutschen. — Berlin, 1922. — Nr. 1 (1. Juli). — S. 57.

люцій, продовжавших развитие идей культурного и экономического возрождения, включая возможность создания национальных волостей, сформулированных немецкими общественными деятелями в 1917 г.³⁵ Это насторожило власть, и секретарь ЦБ немсекций Г. Люфт³⁶ циркуляром от 7 августа 1922 г. потребовал от всех немсекций установить обязательный политический контроль над всеми местными обществами³⁷. По представлению Люфта такой орган следовало создать при Наркомате по делам национальностей³⁸.

Объединить немецкие региональные организации предполагалось на III Съезде немцев-колонистов³⁹, проведение которого намечалось в Москве 25 сентября 1922 г. Существовавшие к этому времени немецкие общества в Донецкой, Екатеринославской, Николаевской, Запорожской и Одесской губерниях прилагали усилия для созыва Всеукраинского съезда колонистов⁴⁰. Поэтому ЦК РКП(б) циркуляром № 130 от 9 сентября 1922 г. «О работе с национальными меньшинствами» потребовал от всех национальных секций ежемесячных сводок о политическом настроении национальных меньшинств по отношению к партии и советской власти, об их участии в работе советских органов, кооперативов, профсоюзов и т. д.⁴¹ 17 сентября 1922 г. заведующий отделом нацменьшинств Наркомнаца О. Плич⁴² и заведующий немецким подотделом Наркомнаца А. Клейн⁴³ обратились к заместителю наркома по делам национальностей Г. Бройдо⁴⁴ с предложением как можно скорее созвать конференцию

³⁵ Resoluciones der Delegierten-Beratung deutscher Kolonisten aus Moskau, Ufa, Taganrog, Wolhynien und der Wolga (22. bis 26. Juni 1922) // Rote Fahne. Organ des Zentralbüros der deutschen Sektionen beim ZK der K.P.R.(B.). — Moskau, 1922. — Nr. 30 (12. Juli). — S. 4.

³⁶ Люфт Генрих Александрович (Luft, Heinrich) (1899–1938), уроженец колонии Шиллинг Саратовской губ., председатель ЦБ немецких коммунистических секций (1921–1922), председатель ЦИК и СНК АССР НП (1936–1937).

³⁷ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР... — С. 659.

³⁸ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 23.

³⁹ Первые два съезда немцев-колонистов состоялись в 1917 г. в Москве (совещание поселенцев-землевладельцев-немцев 20–22 апреля и съезд российских граждан немецкой национальности 10–12 сентября).

⁴⁰ Aus den deutschen Siedlungen Russlands // Wolgadeutsche Monatshefte. Monatsschrift für Kultur und Wirtschaft der Wolgadeutschen. — Berlin, 1922. — Nr. 1 (1. Juli). — S. 89–91.

⁴¹ Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). — Ф. 17. — Оп. 60. — Д. 987. — Л. 78, 85.

⁴² Плич (Пличе) Освальд Юрьевич (1893–?), уроженец Лифляндии, в 1920 г. возглавлял Сибнац (отдел национальностей при Сибревкоме), с 1921 г. на руководящей работе в Наркомнаце РСФСР, был председателем организационно-инструкторского отдела, с апреля 1922 г. — глава отдела нацменьшинств.

⁴³ Клейн (Кляйн) Адольф Перигринович (Klein, Adolf Josef) (1890–1938), уроженец Вены (Австрия), военнопленный, интернационалист, заведующий немецким подотделом Наркомнаца РСФСР (1921–1923), член ЦБ немсекций при ЦК РКП(б), 1926–1928 — редактор Немецкой центральной газеты (Deutsche Zentral-Zeitung, DZZ).

⁴⁴ Бройдо Григорий Исаакович (Герш Ицкович) (1883–1956), уроженец г. Вильно, в 1901–1903 гг. член Бунда, с 1903 член РСДРП, с 1918 — член РКП(б), 1921–1923 — заместитель народного комиссара по делам национальностей РСФСР.

немцев-колонистов «лишь в пределах РСФСР без делегатов автономных республик и областей»⁴⁵ (СССР был формально создан 29 декабря 1922 г.).

В конце сентября 1922 г. отдел агитации и пропаганды ЦК РКП(б) за подписью В. Куйбышева запросил у ряда губернских комитетов партии информацию о том, существуют ли на их территории немецкие общества, каково политическое настроение членов этих обществ и каково влияние партии на эти общества⁴⁶, а 21 октября ЦБ немсекций постановило просить ЦК РКП(б) о запрете регистрации Всеукраинского колониетского союза⁴⁷. Мотивировалось это тем, что «организация и руководство работой многих немсоюзов на Украине исходит от нем. эмиграции в Германии»⁴⁸. Неделий позже оргбюро съезда колонистов на своем совещании разрабатывало детали его проведения, но уже 1 ноября 1922 г. на меморандум «По вопросу о немецких колонистах» была наложена резолюция заведующему немецким подотделом Наркомнаца Г. Клиндгеру⁴⁹ составить на него заключение. Его заключение от 2 ноября, написанное на этом же документе, сводилось к следующему:

«Создание специального немецкого советского органа для немцев РСФСР напоминает культ[урно]-нац[иональные] автономии Бауэра, Реннера и др. и противоречит нашей программе. Интересы разбросанных по России немцев должны быть обеспечены нашим отделом нацменьшинств. Если он не справится со своей задачей, то необходимо усилить работниками его немецких п[од]отд[ел]. Что касается созыва съезда беспартийных немцев, то таковой является целесообразным и желательным. Но предварительно необходимо созвать совещание немцев-коммунистов, на котором подготовиться выработать отдельную программу и меры для обеспечения лояльного состава съезда, и что я опасюсь, что инициаторы этого дела не справятся с бухами, ими вызванными, особенно с агрономами и др. спецами. Съезд может сыграть в руку немецким эмигрантам в Германии, которые ведут усиленную агитацию и в своей газете как раз агитируют в пользу созыва такого „беспартийного“ съезда».

На меморандуме имеется еще одна резолюция, но уже т. Пличу. Она гласит: «Конференция не должна [ставить] своей задачей организа[цию] объединяющего центра»⁵⁰.

⁴⁵ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 5.

⁴⁶ Письмо ЦК РКП(б) секретарю Одесского губернского комитета КП(б)У, 13 ноября 1922 г. // ГАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Д. 555. — Л. 13.

⁴⁷ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР.. — С. 660–661.

⁴⁸ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 1.

⁴⁹ Клиндгер Густав Каспарович (Klinger, Gustav) (1876–1937/1943), член РСДРП с 1917 г., член коллегии Комиссариата по делам немцев Поволжья в Саратове (март 1918 — март 1919), управляющий делами Коминтерна (1919), заведующий немецким отделом Наркомнаца РСФСР (1920–1924), заведующий отделом национальных отношений ВЦИК, Секретариатом Президиума ВЦИК (1925–1931).

⁵⁰ ГАРФ. — Ф. Р-1318. — Оп. 1. — Д. 58. — Л. 10.

В УССР национальной политикой с апреля 1921 г. руководил отдел национальных меньшинств НКВД Украины, допускавший контакты немецких обществ и кооперативов с заграничными организациями с целью получения всевозможной помощи голодающим и поднятия сельского хозяйства. ЦБ немсекций РКП(б) не разделяло этой позиции и 5 апреля 1922 г. ходатайствовало перед Наркоминделом РСФСР впредь не разрешать выезд делегаций без соответствующей санкции немецкого подотдела Наркомнац РСФСР. Мотивировалось это тем, что «отправляемые делегации сплошь и рядом состоят из сомнительных элементов, преследующих нередко сомнительные цели». ЦБ немсекций считало необходимым организацию поездок за рубеж делегаций «возложить на немецкий подотдел, который установит контроль над их составом и преследуемыми целями»⁵¹. В свою очередь ЦК КП(б)У 30 июня 1922 г. обращал внимание Одесского губкома «на усиливающееся влияние кулацкого и духовного элемента в немецких колониях Одесской губернии», требовал ускорить реорганизацию немсекции и усилить борьбу с этими явлениями⁵².

Решение о ненужности созыва съезда немцев-колонистов было принято уже 13 сентября 1922 г. Вместо этого акцент делался на беспартийные конференции немцев-колонистов, предварительно подготовленные коммунистами. Колонии были оповещены об отмене созыва съезда только 17 ноября 1922 г.⁵³

После подписания договора о создании СССР союзные наркоматы получили возможность более активного воздействия на партийные и советские органы УССР. Это сказалось и на отношении к немецким обществам. Так, на заседании ЦБ немсекций при ЦК КП(б)У и немецкого подотдела отдела нацменьшинств НКВД УССР 1 апреля 1923 г. была высказана критика по поводу того, «что Союз голландских выходцев (в сущности являющихся немцами) утвержден без ведома немецких органов при ЦК КП(б)У и НКВД»⁵⁴. Немного спустя, 16 апреля 1923 г., секретарь ЦК РКП(б) В. Молотов «предложил» губземорганам усилить «партработу среди немцев-колонистов» соответствующим циркуляром⁵⁵.

Землеустройство в немецких и меннонитских селениях велось без учета особенностей и потребностей земельных наделов для товарного производства, свойственного для этих сельских хозяйств. Результатами неудовлетворительного землеустройства, приведшего к значительному уменьшению посевных площадей немецких и меннонитских хозяйств и одновременному вселению в

⁵¹ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР... — С. 655.

⁵² ГАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Д. 555. — Л. 6.

⁵³ Чеботарева В.Г. Наркомнац РСФСР... — С. 664–665.

⁵⁴ Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні (1920-ті — 1990-ті роки). — Київ, 1994. — С. 102.

⁵⁵ Німці в Україні. 20 — 30-ті рр. ХХ ст. Збірник документів державних архівів України / Упорядники: Яковлева Л.В., Чирко Б.В., Пишко С.П. — Київ, 1994. — С. 41–42.

них стороннего инационального населения, стали резкое ухудшение экономического положения и рост эмиграционных настроений среди меннонитов⁵⁶.

По сведениям ЦК КП(б)У до осени 1923 г. «2 500 меннонитов, оставляя хлеб на корню, эмигрировали в Америку»⁵⁷. В 1923–1929 гг. из Украины эмигрировало около 12 тыс. меннонитов⁵⁸. Всего за период 1924–1928 гг. из СССР эмигрировало более 13 000⁵⁹, по другим данным за 1923–1929 гг. — около 21 800 меннонитов⁶⁰.

9 июля 1924 г. по материалам контрразведывательного отдела ОГПУ СССР было составлено циркулярное письмо «По Германской разведке и борьбе с ней»⁶¹, утвержденное зам. председателя ОГПУ Г Ягодой. Этот документ задавал тон в отношениях руководства СССР не только к Германии и германским гражданам, но и к немецкому населению СССР на последующие годы. Германские организации, фирмы и граждане обвинялись в шпионаже. «Почвой для германской разведки в России является многомиллионное население немецкого происхождения (кулацкие и «и н т е л л и г е н т с к и е» элементы нем[ецких] колоний в деревне и городах), каковое является главным источником получения и собирания германской разведкой сведений, на что со стороны немцев обращается особое внимание»⁶². Наряду с осуществлением внутреннего наблюдения за дипломатическим и консульскими представительствами Германии, вербовки германских граждан для собственных разведывательных и контрразведывательных целей, перлюстрации всей корреспонденции с границей и усилением контроля за передвижением германских граждан через границу и по территории СССР, органам ОГПУ давалось указание:

«6. Установить тщательное наблюдение за всеми германскими колониетскими союзами, школами, клубами, благотворительными обществами и проч. для выявления их работы, связи с представительствами за границей, Германским Красным Крестом и проч.»⁶³.

В этом документе обращает на себя внимание то, что общества и организации немцев-граждан СССР именуются **германскими**, т. е. иностранными.

⁵⁶ Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття). — Київ, 1995. — С. 65–73; Чирко Б.В. Німецька національна меншина в Україні: етнополітичні та соціально-економічні процеси в умовах радянської політичної системи (перша половина ХХ століття). — Київ, 2015. — С. 54–56.

⁵⁷ ГАОО. — Ф. П-3. — Оп. 1. — Д. 811. — Л. 7.

⁵⁸ Осташева Н.В. На переломе эпох... — С. 160–161.

⁵⁹ Гусев С.П. Исход советских немцев за рубеж в 1929 году // Социологические исследования. — 1994. — № 10. — С. 143.

⁶⁰ Осташева Н.В. На переломе эпох... — С. 158–163.

⁶¹ Циркулярное письмо Объединенного государственного политического управления № 7/37 (по контрразведывательному отделу). Москва, 1924 // РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 42–46.

⁶² Там же. — Л. 43.

⁶³ Там же. — Л. 45.

Уже через неделю (16 июля 1924 г.) на заседании президиума ВУЦИКа был рассмотрен ряд мер по улучшению ситуации, сложившейся в Екатеринославской и Донецкой губерниях⁶⁴, нацеленных на нормализацию положения и советизацию села. ОГПУ предлагалось: «совместно с комиссией нацмена немедленно приступить к отправке за границу нежелательного элемента из меннонитов, а также тех, которые уже ликвидировали свое имущество в целях эмиграции»⁶⁵.

На запрос Ф. Держинского о политике германского правительства в отношении СССР от 6 июля 1925 г. начальником контрразведывательного отдела ОГПУ СССР А. Артузовым была составлена справка «Германская контрреволюционная работа в СССР», в которой утверждалось, что «По колонистам усиленную работу развивают все германские консульства. Германские колонии в России и по своей многочисленности, и по своему социальному составу (кулацкий), и политическим стремлениям (фашистско-национальный) представляют крупнейшую опасность как враждебные и коммунизму, и СССР слою населения (*разрядка наша* — А.А.), с одной стороны, а с другой как группы, стремящиеся укрепить национальные интересы Германии среди нац[иональных] меньшинств»⁶⁶. Примечательно, что в 1925 г., т. е. за 7 лет до прихода к власти в Германии Гитлера, ОГПУ усмотрело у немцев — советских граждан фашистско-национальные политические стремления!⁶⁷ Из этого следовал в т. ч. вывод: «Германские колонии являются очагами и базой контрреволюции и шпионажа, ... на которых строится в значительной степени антисоветская политика (взрыв изнутри)»⁶⁸. По оценке А. Артузова «Немецкое население принимало деятельное участие в немецкой оккупации на Украине, во всех белых авантюрах вело активную борьбу против Соввласти, занимало всегда привилегированное положение и отличалось своей экономической мощью»⁶⁹.

Эта трактовка получила в 1920-х — начале 1930-х гг. подтверждение крайне низким уровнем членства немцев в компартии, комсомоле и советских ор-

⁶⁴ Німці в Україні... — С. 53–58.

⁶⁵ ЦГАВО Украины. — Ф. 413. — Оп. 2. — Д. 10. — Л. 111.

⁶⁶ Справка КРО ОГПУ СССР «Германская контрреволюционная работа в СССР», июль 1925 г. // РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 14–15.

⁶⁷ Усилившееся в 1922–1924 гг. противостояние коммунистических сил и фашистских (Италия) и национал-социалистических (Германия) организаций с использованием вооруженных формирований воспринималось функционерами Коминтерна (относившими первый подъем фашизма в Германии к 1924 г.) как угроза мировой революции и советскому строю. По их логике, троцкисты, националисты и прочие противники советской власти, получившие собирательное название «фашисты», готовились применять те же методы борьбы с использованием штурмовых отрядов.

⁶⁸ Справка КРО ОГПУ СССР... // РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 15.

⁶⁹ Там же. — Л. 16–17.

ганизациях⁷⁰, отсутствием проводников коммунистической идеологии в среде немецкого учительства⁷¹, сохранением общинной связи и поддержкой духовенства, сопротивлением немецкого и меннонитского населения раскулачиванию и коллективизации сельского хозяйства, и как следствие — росте эмиграционных настроений, а также получении помощи из Германии во время голода 1932–1933 гг.

В то время, когда правительство СССР расширяло военное сотрудничество с Германией, вело переговоры о получении германского кредита и было заинтересовано в подписании политического договора, в январе 1926 г. ГПУ дважды вскрывало официальные пакеты Германского консульства в Тифлисе, отправленные в багаже германских граждан по железной дороге в Москву. Из-за этого инцидента германское правительство в решительной форме, устно и письменно, выразило советскому правительству протест. Об этом были поставлены в известность члены Политбюро РКП(б), в т. ч. и И. Сталин. Политбюро по этому поводу 28 января приняло специальное постановление, которым обязывало «ГПУ принять меры к тому, чтобы в дальнейшем подобные случаи не могли повторяться»⁷².

6 июля 1930 г. К.Е. Ворошилов передал И. Сталину немецкий перевод двух писем советника Германского посольства в Москве Ф. Твардовского, написанные им 10 и 16 мая 1930 г. коллеге в МИДе Германии о положении в СССР и советско-германских отношениях⁷³. Это стало возможно благодаря утечке информации из самого посольства или перлюстрации его почты. Сообщения Германского консульства в Одессе систематически прочитывались с 1930 г.⁷⁴

После очередного инцидента, когда «пакеты были вскрыты небрежно и долго задержаны», политбюро ЦК ВКП(б) приняло постановление «О паке-

⁷⁰ В Украине в 1927 г. насчитывалось 1 069 членов и кандидатов КП(б)У немецкой национальности (в т. ч. интернационалисты из бывших военнопленных). В 1925 г. в выборах в местные советы приняло участие 57,3 % немецкого населения, имевшего право голоса, в 1929 г. — 67,9 %, в 1930 г. — 76 %. Доля коммунистов в сельсоветах составляла в 1925 г. 4,7 %, в 1929 г. — 10,3 %. Эти показатели были намного ниже, чем у других национальных меньшинств. (Национальная политика ВКП(б) в цифрах. — М., 1930. — С. 138–141; Müller A. 15 Jahre Oktoberrevolution im deutschen Dorfe. — Charkow-Kiew, 1932. — S. 71, 72).

⁷¹ Одесский окружком КП(б)У «в конце 1925 г. отмечал, что немецкое учительство на 95 % не советское, и не только не помогает культпросветработе, но и саботирует ее» (Плесская Э.Г. Подготовка национальных кадров для немецких школ Украины (1924–1938 гг.) // Немцы Одессы и Одесского региона. Сборник докладов, сделанных на международных научных конференциях в Гёттингене (Германия). — Одесса, 2003. — С. 287).

⁷² Москва — Берлин: Политика и дипломатия Кремля, 1920–1941: Сб. док. в 3 т. / Отв. ред. Г.Н. Севостьянов. — Т. 1: 1920–1926. — М., 2011. — С. 682–683, 685–689, 703–704.

⁷³ Москва — Берлин... — Т. 2: 1927–1932. — М., 2011. — С. 439–442.

⁷⁴ Перевод корреспонденции на русском языке см.: Отраслевой государственный архив Службы безопасности Украины (далее — ОГА СБУ). — Ф. 62. — Д. 59. — Т. 1–3.

тах» диппочты (10 августа 1931 г.)⁷⁵. Суть его сводилась к тому, чтобы запретить местным органам ОГПУ вскрывать и проверять дипломатическую и консульскую почту. Политбюро считало правильным проверку «заграничных писем, в частности идущих по дипломатической линии по почте». Для этого ОГПУ обязали выделить опытных специалистов, «которые гарантировали бы чистоту и быстроту работы».

ОГПУ неоднократно усиливало против немецкого населения репрессии. В июле 1932 г. с этой целью был разослан циркуляр «О борьбе с разведывательной и вредительско-диверсионной работой немецких фашистов против СССР»⁷⁶. Уместно отметить, что на выборах в рейхстаг, прошедших в июле 1932 г., НСРПГ потеряла значительное количество голосов избирателей, а к власти Гитлер со своей партией пришел в конце января 1933 г. «Немцы-фашисты», тем не менее, были одним из главных направлений работы ОГПУ СССР по «обеспечению безопасности» страны, основным способом достижения которой являлись депортации и набравшие размах массовые репрессии.

25 ноября 1932 г. Политбюро ЦК ВКП(б) постановило: «ввиду особой государственной важности быстрого улучшения работы органов ОГПУ на Украине и ввиду наличия у т. Балицкого большого опыта украинской работы [...] предложить ОГПУ направить в качестве особого уполномоченного ОГПУ на Украину сроком на 6 месяцев [...] с подчинением ему [...] всего аппарата ОГПУ Украины...»⁷⁷.

22 января 1933 г. последовала директива ЦК ВКП(б) и СНК СССР о предотвращении массового выезда голодающих крестьян с Кубани и Украины. Балицкому и председателю ГПУ УССР С. Реденсу было предписано «не допускать массовый выезд крестьян из Украины в другие края и въезд на Украину из Северного Кавказа»⁷⁸. Вслед за этим начались аресты и высылка из ряда областей Украины, а на дорогах из Украины, Северного Кавказа и Белоруссии транспортными органами ОГПУ организованы заслоны и оперативно-розыскные группы⁷⁹.

⁷⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 — декабрь 1936 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост. В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2003. — С. 279.

⁷⁶ Хаустов В. Репрессии против советских немцев до начала массовой операции 1937 г. // Названный народ. Репрессии против российских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гете в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Ред.-сост. И.Л. Щербакова. — М., 1999. — С. 75.

⁷⁷ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 340.

⁷⁸ Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Документы и материалы: В 5 т. — Т. 3. Конец 1930–1933 / Под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. — М., 2001. — С. 634–635; Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 391.

⁷⁹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 398–399.

3 апреля 1933 г. ГПУ УССР в докладной записке в ЦК КП(б)У «Об операции по очистке пограничной полосы» сообщало о ликвидации польских и петлюровских шпионских и повстанческих подпольных организаций в Киевской, Винницкой и Одесской областях. Помимо этого среди немцев-колонистов были «вскрыты» «крупная контрреволюционная повстанческая организация» «Немцы-фашисты» в Карл-Либкнехтовском немецком национальном районе и «контрреволюционная повстанческая организация» «Тевтонцы» в Зельцском немецком национальном районе Одесской области. Группа «немцы-фашисты», якобы возникшая весной 1932 г., имела связи с Румынией и аналогичными «немецкими контрреволюционными организациями» в Миллерово. В руководство группы «Тевтонцы» якобы входили Кифель и Роттекер⁸⁰, которые «в прошлом являлись руководителями крупных контрреволюционных националистических организаций в немецких колониях Одесщины». Этой группе вменялась в вину поддержка связи с Германским консульством в Одессе⁸¹.

Советско-германские отношения после прихода к власти НСРПГ и их влияние на действия НКВД по отношению к немцам Украины

После вхождения НСРПГ в правительство Германии советское руководство неоднократно высказывало свою озабоченность антикоммунистической направленностью ее политики. В беседе с германским послом в Москве Г. фон Дирксом 7 марта 1933 г. нарком иностранных дел СССР М. Литвинов высказал «величайшую сдержанность» („größte Zurückhaltung“) по поводу включения национал-социалистов в германское правительство, которые открыто выступают за борьбу против большевизма и не делают различия между коммунизмом и советским правительством. По словам Литвинова, рейхсканцлер Гитлер поддерживал тесные связи с украинской эмиграцией, а его внешнеполитический советник Розенберг являлся приверженцем плана по отделению

⁸⁰ Рот(т)екер Лоренц Иванович (1894–1937), уроженец колонии Зельц Одесской губ., учитель. В 1917 г. создал «Союз мелких собственников», в 1918 г. работал в редакции еженедельника «Kaukasische Post» (Тифлис). В 1929 г. арестован по обвинению в контрреволюционной деятельности и выслан на 3 года на Север. В 1933 г. арестован и приговорен к 10 годам ИТЛ, содержался в Дмитровском ИТЛ НКВД, где 4 ноября 1937 г. был арестован за участие в контрреволюционной террористической организации в Дмитлаге и на следующий день расстрелян.

⁸¹ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 6. Докладные записки, обвинительные заключения, меморандумы ГПУ УССР о вскрытии в Украине УВО, ПОВ, УСДРП, «организации немцев-фашистов» и других антисоветских организаций. — Л. 38–39.

Украины от России. На это фон Дирксен высказал свои сомнения по поводу того, что Гитлер симпатизирует именно планам украинских эмигрантов⁸².

О намерении отторгнуть Украину от СССР весной 1933 г. речь заходила неоднократно. Так, 12 и 14 марта близкое к военным кругам Польши агентство новостей АТЕ распространило информацию о якобы имеющемся у Розенберга плане отделения Украины и создания литовско-белорусско-украинского государства⁸³. Это сообщение было прокомментировано газетами «Правда» и «Известия», опубликовавшими 13 и 14 марта статьи, в которых акцентировалось внимание на внешнеполитических представлениях министра внутренних дел Германии Геринга и редактора центрального органа НСРПГ «Völkischer Beobachter» Розенберга по отделению Украины и созданию литовско-белорусско-украинского государства. Фон Дирксен в беседе с Литвиновым всеми силами старался представить эти опасения советского руководства как не имеющие реального основания. Для убедительности этого опровержения он предложил, чтобы одна из влиятельных газет национал-социалистов дистанцировалась от таких планов⁸⁴.

22 марта 1933 г. Геринг в интервью газете «Амстердамер телеграф» заявил, что волна уничтожения немецких колонистов не имеет никакой взаимосвязи с немецко-русскими (германо-советскими) отношениями. Он был твердо уверен в том, что эти отношения останутся такими же дружественными, как и в прошлые годы. Германии не касается происходящее в России и наоборот⁸⁵.

В этот же день в газете «Известия» была опубликована статья К. Радека «Куда идет Германия», в которой он со ссылкой на книгу Гитлера «Mein Kampf» («Моя борьба») и книгу Розенберга „Zukunftsweg deutscher Außenpolitik“ («Будущий путь немецкой внешней политики») рассматривал их внешнеполитическую концепцию. По мнению Розенберга, Германия после уничтожения Польши должна была заключить союз с Украиной с установлением общей внешней границы. С учетом наличия таких документов правительство Германии, по мнению Радека, должно было доказать, что оно не несет никакой ответственности за прошлые литературные произведения некоторых его членов. Советская пресса критиковала внутривосточное развитие Германии, но никогда не пропагандировала ее разделение. Об этом посол фон Дирксен телеграфно сообщил германскому МИДу⁸⁶.

Вполне вероятно, что обострение советско-германских отношений после прихода к власти в Германии Гитлера непосредственно связано с усилением деятельности ГПУ УССР по реализации разосланного ОГПУ СССР в июле 1932 г.

⁸² PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 207. Politische Beziehungen zwischen Deutschland und der Sowjetunion. — Bl. 425251–425252.

⁸³ Там же. — Bl. 425301, 425279.

⁸⁴ Там же. — Bl. 425284–425288.

⁸⁵ Там же. — Bl. 425306.

⁸⁶ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 207. — Bl. 425304–425305.

циркуляра «О борьбе с разведывательной и вредительско-диверсионной работой немецких фашистов против СССР».

В записке председателя ГПУ УССР В. Балицкого секретарю ЦК КП(б)У С. Косиору от 25 сентября 1933 г. «О деятельности немцев-фашистов на Украине» были названы основные направления «диверсионной, разведывательной и повстанческой» деятельности «немецкого фашизма на Украине»:

- организация диверсионных и шпионских ячеек в промышленности, преимущественно на предприятиях оборонного значения, и в частях РККА;
- создание повстанческих организаций в немецких национальных районах и колониях и увязка их с украинским контрреволюционным повстанческим подпольем;
- проведение активной подрывной работы в сельском хозяйстве Украины⁸⁷.

Здесь же содержалось перечисление промышленных предприятий и воинских частей, где была «вскрыта» деятельность «немцев-фашистов», и германских фирм, чьи представители были в ней задействованы. Особое внимание обращалось на немецкое сельское население. В 26 районах Одесской, Донецкой, Днепропетровской, Киевской областей и Молдавской АССР, согласно этому сообщению, было «вскрыто» 69 немецких повстанческих ячеек и организаций⁸⁸. В одной только Одесской области такие ячейки были якобы созданы в 22 колониях. При этом арестовано 86 «активных участников организации»⁸⁹.

По версии ГПУ, изблеченная и ликвидированная им в 1933 г. «Украинская военная организация» (УВО), ставившая себе целью создание «Независимой Соборной Украины», ориентировалась на Германию и Польшу. В цитируемых Балицким «свидетельских показаниях» по делу УВО говорится, что ее сближение с Гитлером и его окружением началось уже в 1929 г. «В основном договоренность сводилась к тому, что, после свержения Соввласти и установления буржуазно-демократической республики на Украине, с Германией заключается **военный и экономический союз, в первую очередь, против СССР**»⁹⁰.

15 октября 1933 г. зам. председателя ОГПУ Я. Агранов направил И. Сталину докладную записку, в которой сообщал: «ГПУ УССР вскрыта и частично ликвидирована в г. Мариуполе и Николаеве диверсионно-разведывательная организация немецкой нац.-социалистической партии, работавшая под прикрытием фирмы „Контроль-К“. Ячейки резидентуры этой организации вскрыты в оборонных цехах заводов — „Имени Ильича“ и „Азовстали“ (Мариуполь), „Имени Марти“ и „61“, „Плуг и молот“ (Николаев), в Мариупольском,

⁸⁷ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 6. — Л. 65.

⁸⁸ Там же. — Л. 66–69.

⁸⁹ Там же. — Л. 80.

⁹⁰ Там же. — Л. 114.

Бердянском, Николаевском, Херсонском и Одесском портах и в частях XV дивизии (44-стр. полк, 15-артполк)»⁹¹.

3 ноября 1933 г. зам. председателя ОГПУ Г. Прокофьев направил спецсообщение Сталину, Молотову и Кагановичу о необходимости арестов австрийских и германских подданных, работавших в фирме «Контроль-К°». В нем утверждалось, что их диверсионно-повстанческая деятельность приняла чрезвычайно широкий размах⁹².

17 ноября 1933 г. В. Балицкий направил Косиору еще одну докладную записку «О деятельности немцев-фашистов на Украине»⁹³. По версии руководителя ГПУ УССР, повстанческая работа направлялась и контролировалась специально выезжавшими в колонии работниками германских дипломатических представительств (Шиллер — Москва, Вальтер — Харьков, Генке⁹⁴ — Киев). Руководящую роль в организации повстанчества играла группа немецких коммунистов — Ганауш, Удольный, Вольф, Чапек и др., бывшие военнопленные — агенты немецкой разведки. «Указанные коммунисты СПЕЦИАЛЬНО ДОБИВАЛИСЬ НАЗНАЧЕНИЯ В РАЙОНЫ, НАСЫЩЕННЫЕ НЕМЕЦКИМИ КОЛОНИЯМИ, ГДЕ, ПРОНИКАЯ НА ПАРТИЙНУЮ И СОВЕТСКУЮ РАБОТУ, ГЛАВНЫМ ОБРАЗОМ, ПО НАЦМЕНОВСКОЙ ЛИНИИ, ПРОВОДИЛИ НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКУЮ КОНТРРЕВОЛЮЦИОННУЮ РАБОТУ»⁹⁵.

Ориентировка по борьбе с деятельностью «немцев-фашистов» на Украине, подписанная В. Балицким 5 декабря 1933 г., начиналась с утверждения: «Органами ГПУ Украины вскрыта и ликвидируется крупная организация немецких фашистов, проводящих активную диверсионно-разведывательную и повстанческую деятельность на Украине и в других местах. Основными организующими центрами и проводниками фашистской работы являются представители германских фирм, немецкие специалисты и консульства в Одессе, Киеве, Харькове, Ленинграде и Москве»⁹⁶. Далее перечислены представители различных германских фирм и пароходств, якобы уличенных в разведывательной деятельности, и вскрытая крупная диверсионная сеть на судостроительных заводах г. Николаева.

Следует отдельно подчеркнуть, что наряду с германскими подданными в этой ориентировке особое внимание обращено на духовенство, интеллигенцию, «антисоветски настроенных лиц начсостава и красноармейцев в нацио-

⁹¹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 468–469.

⁹² Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 470–471.

⁹³ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 6. — Л. 103–109.

⁹⁴ 8 января 1934 г. особым отделом 2 отд. Киевского городского ГПУ на А. Генке было заведено дело-формуляр по окраске немецкий шпионаж // ОГА СБУ. — Ф. 65. — Д. С-6163. — Т. 1. — Л. 2. Сотрудник консульства (сексот «ЗЕТ») практически ничего не сообщает в 1934 г. о немцах-совподданных, кроме конфликта Генке с ними.

⁹⁵ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 6. — Л. 109. Выделено в оригинале.

⁹⁶ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 264. — Л. 1.

нальных немецких частях и частях, насыщенных немцами»⁹⁷, якобы созданные в немецких колониях Украины, Северо-Кавказского края и других местах СССР «штурмовых отрядах», на «агентов немецкой разведки, проникших в ВКП(б), а также политэмигрантов, занимавших ответственные посты по партийной и советской линии в немецких национальных районах». Проводниками повстанческой работы, по утверждению Балицкого, являлись немецкое духовенство и немецкая интеллигенция — преподавательский состав национальных школ и вузов, врачи, служащие советского аппарата в немецких колониях и пр. Речь настойчиво шла об организации, агентура которой «проникла в МТС, МТМ и на руководящие должности в колхозы и низовой советский аппарат»⁹⁸.

На основании этого последовал приказ об усилении работы, направленной на «полное вскрытие и ликвидацию диверсионных ячеек в промышленности и выявление всей разведывательной и повстанческой деятельности немец-фашистов», обращая особое внимание на «выявленную организующую роль немецкой агентуры, проникшей в ряды ВКП(б) и находящейся на партийной и советской работе в немецких национальных районах и колониях»⁹⁹. Работа, проделанная ГПУ УССР, представлена на схеме вскрытых и ликвидированных на Украине немецких дел по состоянию на 5 ноября 1933 г.¹⁰⁰

В докладной записке Г. Ягоды И. Сталину от 10 декабря 1933 г., содержащей информацию о «диверсионной» работе сотрудников конторы «Контроль-К^о», изложены примеры разветвленной сети и «подрывной деятельности», которую осуществляли служащие ряда оборонных предприятий, священники, сельские жители. Австрийский подданный Вайнцетель (г. Мариуполь) «в целях расширения диверсионной шпионской работы ... связался с руководителем националистической пангерманской организации немецких колонистов на Одессине, католическим патером Зисько¹⁰¹ ... , которому поручил расширить подготовительную работу по диверсии». Ксендз «организовал» диверсионные группы

⁹⁷ На действительной военной службе в РККА немцы находились по мобилизации. С созданием Области немцев Поволжья в октябре 1918 г. при обласполкоме был создан военный отдел, которому подчинили создаваемые на территории области вооруженные отряды. В 1918–1919 гг. эти отряды были развернуты в четыре стрелковых полка, кавалерийский полк, запасный кавалерийский эскадрон и различные мелкие части. Подробнее см.: Шульга И.И. Немцы Поволжья в российских вооруженных силах: воинская служба как фактор формирования патриотического сознания. — М., 2008. — С. 66–67, 85–108.

⁹⁸ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 264. — Л. 2–4.

⁹⁹ Там же. — С. 5.

¹⁰⁰ Там же. — С. 8.

¹⁰¹ Зыс(ь)ко (Зисько, Зиске) Христиан Леонтьевич (1897–1934?), уроженец колонии Шпейер Херсонской губ., настоятель римско-католической церкви в Николаеве (1924–1933). Арестован в 1933 г. по делу «Резидентура» за участие в немецкой диверсионно-повстанческой организации. Приговорен в 1934 г. к 10 годам. Отправлен в Сиблаг НКВД, при попытке к бегству ранен, затем умер.

на заводе и минных складах в Николаеве, наметил взрыв железнодорожного моста¹⁰².

В поданной И. Сталину записке зам. прокурора СССР А. Вышинского по делу «Контроль-К^о» от 29 января 1934 г. также фигурируют названные лица. В ней утверждалось, что:

- «раскрытая» шпионско-диверсионная группа работала в пользу Германии в течение нескольких лет до революции;
- ксендзы Зисько, Вагнер¹⁰³ и др. «в течение длительного времени вели среди немцев, и в частности, колонистского населения, антисоветскую пропаганду и пропаганду в пользу отторжения Украины от Союза и присоединения ее к Германии»;
- пожар на заводе им. Марти в Николаеве был организован «по указанию секретаря германского консульства в Одессе Гана»¹⁰⁴.

Работа ГПУ УССР по исполнению циркуляра 1932 г. освещена в обвинительном заключении по делу диверсионно-разведывательной деятельности «немцев-фашистов» в Украине от 25 февраля 1934 г., отпечатанном типографским способом¹⁰⁵. В нем представлена якобы созданная секретарем германского консульства в Одессе Карлом Ганном разветвленная сеть «немецкой шпионской и контрреволюционной агентуры». Членами этой сети названы сотрудники германской коммерческой фирмы «Контроль-К^о», рабочие и служащие судостроительных заводов в г. Николаеве, католические патеры юга Украины, Крыма и Северного Кавказа.

Самым веским обвинением, выдвинутым НКВД, в будущем окажется, однако, не диверсионная работа как таковая. ГПУ утверждало: «Одновременно и проводившаяся в немецких колониях националистическая деятельность переводится на рельсы активной пангерманской и фашистской работы среди немецких колонистов и украинского населения и создания повстанческих „штурмовых“ отрядов, задачи которых сводятся к вооруженным выступлениям в тылу Красной армии в период интервенции»¹⁰⁶. **«Исключительное внимание за последний период времени немецкие фашисты уделяли вопросам штурмовых отрядов, пангерманской работы и созданию „Национал-социалистической партии Украины“, исходя из установки, что под вли-**

¹⁰² Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С.473–474.

¹⁰³ Вагнер Адам Касперович (1894–1938), уроженец колонии Ней-Ямбург (Новокрасновка) Екатеринославской губ., викарий прихода в колонии Ландау Одесской губернии (1919–1925), настоятель католической церкви в г. Мариуполе (1925–1933). Арестован в 1933 г. по делу «Штурмовики» за участие в «фашистской разведывательно-диверсионной и повстанческой организации. Приговорен в 1934 г. к 10 годам. Отправлен в Сиблаг НКВД, где в 1937 г. снова арестован. Расстрелян в 1938 г.

¹⁰⁴ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 479–480.

¹⁰⁵ Обвинительное заключение по делу диверсионно-разведывательной деятельности немцев-фашистов на Украине. — Харьков, 1934. — 82 с. // ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 148.

¹⁰⁶ Там же. — С. 4.

анием хорошо налаженной фашистской партийно-политической работы, сопровождающейся организацией активных диверсионных и разведывательных резидентур, можно будет в достаточной степени подготовить на Советской Украине базу для германской интервенции»¹⁰⁷. Для создания этих отрядов германские агенты, по версии ГПУ, широко использовали оставшихся членов существовавших в начале 1920-х гг. общественных организаций немцев Причерноморья и католических священников. Аресты участников этой сети начались в Николаеве в августе 1933 г.¹⁰⁸

5 марта 1934 г. Балицкий в записке на имя Сталина утверждал, что «Материалами, которыми мы располагаем, точно установлено, что немецкие консулы в Харькове, Киеве и Одессе непосредственно руководят работой»¹⁰⁹:

1. По подготовке организации НАЦИОНАЛ-СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ УКРАИНЫ, которая объединяла бы фашистские элементы всех национальностей и организаций молодежи в так называемый „СОЮЗ БОЕВЫХ МОЛОДЫХ НЕМЦЕВ“.
2. По пропаганде пангерманских фашистских идей среди немецкого населения и организаций в тылу гитлеровских штурмовых отрядов, повстанческих ячеек.
3. По насаждению в нашей оборонной промышленности диверсионных и шпионских групп»¹¹⁰.

Окончание записки лаконично: «В связи с вашими [Сталина — А.А.] указаниями мною тщательно проинструктирован аппарат ГПУ и работа по консульствам поставлена в центр внимания»¹¹¹.

В апреле 1934 г. «раскрыли» группу, состоявшую из германских подданных, якобы создавших нелегальную национал-социалистическую организацию и занимавшихся военным шпионажем, вредительством, распространением контрреволюционных фашистских листовок. По решению политбюро ЦК ВКП(б) эти иностранцы были высланы из СССР¹¹². Та же участь постигла «участников» «фашистской организации, работающей под прикрытием Немецкой центральной газеты — ДЦЦ (Фридага Генри, Вальтера Варта, Кампаузен Л.Л., Радишток П.Б.)», а дела советских граждан, проходивших по этим двум разработкам, переданы на рассмотрение Особому совещанию НКВД¹¹³.

¹⁰⁷ Там же. — С. 7.

¹⁰⁸ Там же. — С. 19.

¹⁰⁹ Подчеркнуто в документе.

¹¹⁰ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 495.

¹¹¹ Там же. — С. 500.

¹¹² Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 819, сноска 149.

¹¹³ Там же. — С. 565.

Помощь голодающим

Во время «Голодомора» помощь продовольствием и валютой для покупки продуктов питания в магазинах системы «Торгсин» поступала из Германии по линии организации «Братья в нужде» не только немецкому населению, но и жителям тех же населенных пунктов других национальностей (украинцам, евреям, русским, болгарам). Так, с апреля 1933 г. по апрель 1934 г. поступила помощь в размере 487 821 руб. золотом, из них в Одесскую область — 132 321 руб., Днепропетровскую — 203 000 руб., Киевскую — 90 000 руб., Донецкую — 60 000 руб., Молдавскую АССР — 2 500 руб.¹¹⁴ Не исключали при этом и сельских коммунистов, комсомольцев, руководящих работников советских учреждений¹¹⁵. В Пулинском немецком национальном районе кроме 2 892 немецких семей «гитлеровскую помощь» в 1934 г. получали 29 % польского населения этого района¹¹⁶. Организаторами, получателями и распределителями помощи были священнослужители и представители интеллигенции¹¹⁷, т. е., по определению партийных и чекистских органов, — классово чуждые элементы. По данным ГПУ помощь голодающим, поступившая в 1934 г. через благотворительные организации, составила более 600 тыс. марок и 14,5 тыс. долларов США. Советское руководство усмотрело в оказании помощи голодающим антисоветскую, контрреволюционную деятельность, а проводников оказания этой помощи (сбор информации, передача писем с просьбами о помощи, ее адресное распределение и т. д.) начало репрессировать. Для получения информации о распределении помощи голодающим ГПУ активизировало агентурную работу с привлечением представителей немецкого населения, которых целенаправленно посылали в германские консульства в качестве посетителей¹¹⁸. Полученные сведения в последующем квалифицировались как консульские связи.

В апреле–июле 1934 г. были «в порядке оперативного нажима проведены репрессии в отношении фашистского актива в национальных немецких районах и колониях», в ходе которых секретарь Германского консульства в Одессе К. Ганн и представители Германского транспортного общества «Дойче-Леванте Линие» выдворены за пределы СССР, деятельность благотворительных организаций «Братья в нужде», «Фаст и Бриллиант», «Свет на Востоке» и др., через которые голодающему населению оказывалась помощь, на территории СССР запрещена, фирма «Контроль-К^о» «разгромлена», проведены аресты в Днепропетровской, Донецкой, Одесской и Киевской областях¹¹⁹.

¹¹⁴ Чирко Б.В. Національні меншини в Україні... — Л. 94.

¹¹⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 527.

¹¹⁶ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 85–86.

¹¹⁷ Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — М., 1998. — С. 72–74.

¹¹⁸ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 416. — Л. 280–286.

¹¹⁹ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 276. — Л. 1–2.

Помимо священников особое внимание обращалось на учителей. «Большая роль в к. р. националистической и фашистской деятельности немцев принадлежит контрреволюционной части немецкого учительства, которое, несмотря на проведение чистки, и в настоящее время продолжает оставаться чрезвычайно засоренным всякого рода антисоветским и к. р. элементом, церковниками, кулаками, быв[шими] помещиками и т. п. элементом, представляющим определенную базу для к. р. работы в нем. колониях. Немецкое учительство в значительном большинстве состоит из бывш. кистеров, быв. офицеров, ближайших родственников белоэмигрантов и пр. социально-чуждого элемента, представляя собой наиболее реакционную и антисоветски настроенную часть немецкой интеллигенции»¹²⁰.

Из идеологических побуждений помощь голодающим получила название «гитлеровская помощь». Факт ее получения относили к категории «антисоветская пропаганда» и квалифицировали как преступление соответственно ст. 54 УК УССР (ст. 58 УК СССР). В докладной записке председателя ГПУ УССР В. Балицкого в ЦК КП(б)У (22 мая 1934 г.) утверждалось, что консульства Германии в Украине значительно усилили антисоветское влияние «немецких националистических организаций». 5 августа 1934 г. политбюро ЦК ВКП(б) создал комиссию для выработки предложений «о мерах к задерживанию выполнения денежных переводов из Германии»¹²¹.

За этим последовали аресты и усиление политического и административного давления. 15 сентября 1934 г. ЦК КП(б)У принял постановление «О работе Молочанского райкома партии Днепропетровской области», предписавшее органам НКВД провести мероприятия «по решительному освобождению района от антисоветских элементов, связанных с немецким фашизмом»¹²². 5 ноября 1934 г. Политбюро ЦК ВКП(б) своей директивой «О борьбе с контрреволюционными фашистскими элементами в немецких колониях»¹²³ распространило репрессии на всю территорию СССР. Оно обязало в немецких районах «принять по отношению к активным контрреволюционно и антисоветски настроенным элементам репрессивные меры, произвести аресты, высылку, а злостных руководителей приговорить к расстрелу». Местные органы власти должны были «потребовать от немецкого населения полного прекращения связи с заграничными буржуазно-фашистскими организациями: получение денег, посылок»¹²⁴. Уже на следующий день в НКВД УССР состоялось совещание, на котором рассматривались два вопроса:

¹²⁰ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 276. — Л. 9.

¹²¹ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 549.

¹²² Ченцов В.В. Трагические судьбы... — С. 76.

¹²³ Директива была направлена национальным ЦК, крайкомом и обкомом ВКП(б) в виде шифрованной телеграммы.

¹²⁴ Герман А.А. Немецкая автономия на Волге. 1918–1941. — Ч. 2: Автономная республика. 1924–1941. — Саратов, 1994. — С. 186, 332–333; Ченцов В.В. Трагические судьбы... — С. 76.

- о мероприятиях, связанных с работой в пограничной полосе;
- директива ЦК ВКП(б) о работе по немцам.

По второму вопросу постановили в недельный срок составить докладную записку, содержащую:

«а) материалы об оперативных мероприятиях органов НКВД Украины в работе по немцам за истекший год;

б) всю сумму мероприятий НКВД УССР по работе среди немцев, в соответствии с директивой¹²⁵ ЦК ВКП(б) от 4 октября с. г.»¹²⁶.

Еще до составления такой записки было намечено созвать 10 ноября «совещание по вопросу о работе среди немцев, вызвав на это совещание начальников органов НКВД районов концентраций немецкого населения, а также зам. нач. политотделов и начальников районных милиций тех же районов»¹²⁷.

Одним из ключевых документов для понимания сути мероприятий, проводившихся в отношении немцев Украины, является директива В. Балицкого от 15 ноября 1934 г.¹²⁸ В ней давалась установка на усиление и систематизацию репрессивных мер против немецкого населения. Для этого Балицкий приказал «во все немецкие районы, а также районы, где имеются компактные массы немецкого населения (нем. колонии), командировать опытных, квалифицированных оперативных работников, которых оставлять на месте впредь до четкого налаживания агентурного аппарата, работающего по немцам, и не менее чем на месячный срок. Этим работникам проверить все находящиеся в производстве агентурные дела и разработки, а также все виды учетов по немцам, и составить оперативные листы на арест наиболее активного контрреволюционного и антисоветского элемента»¹²⁹.

Особое внимание обращалось на всех «оставшихся в районах вычищенных бывш[их] учителей, проводящих и в настоящее время антисоветскую и к. р. работу», и на «быструю агентурную разработку немецкого духовенства, проводящего фашистскую работу...». Всех лиц указанных категорий необходимо было включить в оперативные листы для ареста.

Германские специалисты, которые «изобличаются в антисоветской деятельности и не представляют особой ценности для предприятий, на которых они работают», подлежали высылке из пределов СССР в первую очередь. Выявлению в порядке паспортизации и «изъятию» из немецких национальных районов подлежали вернувшиеся из ссылки бывшие кулаки и другие лица, находившиеся на нелегальном положении.

¹²⁵ Текст директивы пока не обнаружен.

¹²⁶ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 13. — Л. 38.

¹²⁷ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 13. — Л. 38.

¹²⁸ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 276. — Л. 1–23.

¹²⁹ Там же. — Л. 17.

Далее Балицкий предупреждал, что «работа по репрессированию и изъятию немецкого фашистского и антисоветского элемента ни в коем случае НЕ ЯВЛЯЕТСЯ КАКОЙ-ЛИБО СПЕЦИАЛЬНОЙ КАМПАНИЕЙ»¹³⁰. Тем не менее, для ее проведения он приказал «в национальных немецких районах на Украине: Спартакoвском, Коминтерновском, Зельцском, Карл-Либкнехтовском, Молочанском, Люксембургском и Пулинском ввести специальные должности уполномоченных ОО [особых отделов. — Авт.] для работы по немцам», а «во всех районах, где имеются компактные массы немецкого населения, немецкие колонии (Новоград-Волынский, Черняхoвский, Эмильчинский, Володарск-Волынский и др.), ввести должности резидентов ОО специально для работы по немцам»¹³¹.

Целью этой директивы было окончательное уничтожение «немецкого контрреволюционного фашистского подполья, проводящего шпионско-диверсионную, подрывную работу». Для достижения этого предписывалось: «ПРИНЯТЬ РЕПРЕССИВНЫЕ МЕРЫ ПО ОТНОШЕНИЮ К АКТИВНЫМ КОНТРРЕВОЛЮЦИОННЫМ И АНТИСОВЕТСКИ НАСТРОЕННЫМ ЭЛЕМЕНТАМ, ПОДВЕРГАЯ ИХ АРЕСТАМ И ВЫСЫЛКЕ, А В ОТНОШЕНИИ НАИБОЛЕЕ ЗЛОСТНЫХ ДОБИВАЯСЬ ВЫНЕСЕНИЯ ПРИГОВОРОВ О РАССТРЕЛЕ»¹³².

Пункт 9 директивы гласил: «В связи с имеющимися у нас материалами, указывающими на наличие ряда явных перегибов в отношении населения немецких национальных районов со стороны местных властей, немедленно приступить к тщательному, всестороннему освещению всех случаев перегибов...»¹³³. Имел ли этот пункт сдерживающую функцию или существовал лишь для видимости соблюдения «социалистической законности», еще требует исследования.

Эта директива примечательна не только тем, что требовала усиления и систематизации оперативного учета с включением подозреваемых в оперативные листы для ареста, но и тем, что давала возможность применения репрессивных мер вплоть до расстрела как германских подданных, так и советских граждан — немцев, украинцев, русских и представителей других национальностей по одним и тем же обвинениям.

2 декабря помощник начальника ОО УГБ НКВД УССР и УВО доложил В. Балицкому об аресте в национальных немецких районах на Днепропетровщине 27 немцев, «проводивших организованную фашистскую и антисоветскую работу»¹³⁴. Он утверждал, что «материалами следствия целиком подтверждаются наши данные о том, что германские закордонные фашистские

¹³⁰ Выделено в документе.

¹³¹ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 276. — Л. 18–19, 21–22.

¹³² ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 276. — Л. 17. Выделено в документе.

¹³³ Там же. — Л. 20.

¹³⁴ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 17. — Л. 127.

организации имеют свою широкую агентуру в немецких колониях, которая под видом распространения, так называемой, „Гитлеровской помощи“ активно проводит работу по привлечению и сколачиванию контрреволюционных кадров»¹³⁵.

5 декабря 1934 г. вышеназванная директива Балицкого от 15 ноября была «проработана» на совещании ОО УНКВД по Одесской области с участием начальников райотделов НКВД 9 немецко-национальных и смешанных районов совместно с командированными в эти районы работниками облуправления. «На основе проработки на этом совещании агентурных и следственных материалов» было намечено дополнительно к уже арестованным 16 арестовать еще 14 человек. При облуправлении НКВД была создана оперативно-следственная группа для «работы по немецким делам». Обком КП(б)У был проинформирован «об усилении немецко-фашистского влияния в немколониях и недостаточности партийно-массовых мер местных парторганизаций по выполнению телеграммы ЦК ВКП(б) о работе в немецких колониях»¹³⁶.

9 декабря 1934 г. на основании шифротелеграммы ЦК ВКП(б) № 513ш последовало постановление ЦК КП(б)У «О немецких районах», предписавшее тщательную проверку их руководящего состава и школьной сети¹³⁷. В нем повторены основные методы воздействия на немецкое население (чистки и высылки), изложенные в директиве ЦК ВКП(б) от 5 ноября 1934 г. 20 декабря 1934 г. увидело свет постановление ЦК КП(б)У «О переселении из приграничных районов», направленное на усиление приграничной полосы посредством «очищения» немецких и польских сел от неблагонадежного и антисоветского элемента¹³⁸.

Маховик репрессий стремительно набирал обороты. За 1934 г. в СССР было арестовано около 4 тыс. немцев — советских граждан¹³⁹.

В декабре 1934 г. начальник иностранного отдела ОГПУ несколько раз информировал Сталина о полученных разведкой сведениях относительно подготовки Германии к войне в Восточной Европе. Одним из двух основных ударов обозначено неожиданное нападение на СССР одновременно с Японией «с десантом в Прибалтике и поддержкой со стороны Финляндии и втягиванием Польши на сторону Германии»¹⁴⁰. В районе Лида—Барановичи якобы уже приступили к постройке подземных ангаров для авиации. Для выполнения этих

¹³⁵ Там же.

¹³⁶ Там же. — Л. 149–150. Подчеркнуто в документе.

¹³⁷ Центральный государственный архив общественных объединений Украины (ЦГАОО Украины). — Ф. 1. — Оп. 16. — Д. 23. — Л. 170–171.

¹³⁸ Там же. — Д. 11. — Л. 316–317.

¹³⁹ Хаустов В. Репрессии против советских немцев... — С. 77.

¹⁴⁰ Москва — Берлин: политика и дипломатия Кремля, 1920–1941: Сб. док.: В 3 т. / Отв. ред. Г.Н. Севостьянов. — Т. 3: 1933–1941. — М., 2011. — С. 93.

работ, по информации Разведывательного управления РККА, в Польшу направлены штурмовые отряды Гитлера¹⁴¹.

Руководство СССР, реагируя на подобную информацию, перешло к более масштабным зачисткам приграничных районов. Вслед за постановлением политбюро ЦК КП(б)У «О Мархлевском и Пулинском районах» 17 августа 1935 г.¹⁴², содержащим политическое решение о ликвидации этих национальных районов (польского и немецкого), последовали его же постановления «О переселении польских и немецких хозяйств из приграничной полосы» за пределы Украины (25 ноября 1935 г.) и «О переселении 15 000 хозяйств из Киевской и Винницкой областей в Казахстан» (9 апреля 1936 г.)¹⁴³.

В октябре 1935 г. по обвинению в контрреволюционной работе были арестованы редакторы и другие сотрудники немецких периодических изданий и «Українаменіздата»¹⁴⁴.

Всего в 1935 г. в Украине было ликвидировано 27 организаций «фашистского подполья» с общим числом 1 098 арестованных, арестованы почти все пасторы и высланы 10 600 немцев из пограничной полосы¹⁴⁵.

В октябре 1935 г. прошли аресты австрийских и германских эмигрантов, отчасти уже с 1917 г. участвовавших в установлении советской власти в Украине и занимавших на время ареста руководящие должности в немецких национальных районах Украины и немецкой секции КП(б)У. НКВД определил их членами «Национального союза немцев на Украине», имевшего разветвленную организационную структуру по всей республике¹⁴⁶. В 1936 г. по делам этого союза осудили 123 чел., а дело его так называемого «руководящего центра» заслушано Военным трибуналом Киевского военного округа 13–21 января 1937 г.¹⁴⁷.

¹⁴¹ Москва — Берлин... — Т. 3. — С. 88–89.

¹⁴² ЦГАОО Украины. Ф. 1. — Оп. 6. — Д. 396. — Л. 160–160 об.; Горбуров К. 3 історії українсько-польського прикордоння міжвоєнної доби ХХ ст.: Мархлевський польський національний район УСРР 1925–1935 рр. // Регіональна історія України. — 2015. — Вип. 9. — С. 137–138.

¹⁴³ Евтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні... — С. 76–77. Постановление СНК СССР № 776–120 СС «О выселении из УССР и хозяйственном устройстве в Карагандинской области Казахской АССР 15 000 польских и немецких хозяйств» от 28 апреля 1936 г. см.: Из истории поляков в Казахстане (1936–1956 гг.). Сб. документов: Архив Президента Республики Казахстан / Отв. ред. Л.Д. Дегитаева. — Алматы, 2000. — С. 18–21.

¹⁴⁴ Архив временного хранения документов Управления СБУ в Харьковской области (далее — АВХ УСБУ в Харьковской обл.). — Д. 018769. — Л. 438–449.

¹⁴⁵ Докладная записка В. Балицкого И. Сталину, апрель 1936 г. // ОГА СБУ — Ф. 13. — Д. 408. — Л. 195.

¹⁴⁶ Ориентировка по делу «Национальный союз немцев на Украине» // ОГА СБУ. — Ф. 13 — Д. 265. Подробнее см.: Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: документы и материалы / Сост. А. Рублёв; Ред. А. Айсфельд. — Киев, 2016. — 608 с.

¹⁴⁷ Материалы по делу ликвидированной немецкой фашистской контрреволюционной организации, именованной «Национальный союз немцев на Украине» («НСНУ»). Киев, 1937 // ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 156.

На январском пленуме ЦК КП(б)У 1936 г. нарком НКВД УССР В. Балицкий заявил, что «немецкий фашизм» старается создать свои опорные пункты в немецких национальных районах Правобережной Украины, «в Донбассе и в других областях Украины»¹⁴⁸. «Выявление» этих «опорных пунктов» проходило, однако, не так оперативно, как требовалось. Поэтому Балицкий 20 июля потребовал от начальников областных УНКВД «усилить темпы оперативной и следственной работы по немецкой линии с учетом тщательного, более глубокого изобличения роли и деятельности немецких консульств, особенно в последние годы»¹⁴⁹.

НКВД работу усилил. По одной только Донецкой области в течение 1936 г. «были разоблачены и ликвидированы немецкие диверсионные организации» на оборонных предприятиях, арестованы 356 чел., из которых не менее 23 расстреляны. Украинские исследователи, изучившие деятельность УНКВД по Донецкой области, пришли к выводу, что «практически все „немецкие шпионы“ были ни в чем не повинными советскими людьми»¹⁵⁰.

В 1932 г. по обвинению в шпионаже в пользу Германии по всему СССР было арестовано 119 человек, в 1935 г. их число возросло до 719, а в 1936 г. снизилось до 596. Российский исследователь В. Хаустов, изучавший репрессии НКВД по материалам Центрального оперативного архива ФСБ России, не видит в этом особого давления на «советских немцев». По его данным, «за шпионаж в пользу Польши в 1933–1936 гг. было арестовано 3 528 чел., в пользу Японии — 2 263, а в пользу Германии — 1 315 человек»¹⁵¹. Однако напряжение, несомненно, росло.

В 1936 г. НКВД СССР разослал ориентировки о деятельности контрреволюционной троцкистской террористической агентуры из политэмигрантов и о ликвидированной в Ташкенте и Ленинграде шпионской и диверсионной резидентуре германской разведки. В первой из них особое внимание обращалось на политэмигрантов, состоявших или состоящих в коммунистических партиях Германии, Австрии, Венгрии и Чехословакии. При этом в поле зрения попали: арестованный в Украине литератор Д.Г. Шелленберг и группа сотрудников немецких газет АССР немцев Поволжья¹⁵², которых объявили контрреволюционной троцкистской организацией в Саратове. Среди арестованных был В. Леов-Гофман¹⁵³, в прошлом член ЦК КПГ, прибывший в СССР в 1933 г., по

¹⁴⁸ Дело «Национального союза немцев на Украине»... — С. 134.

¹⁴⁹ Золотарев В., Степкин В. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе. 1919–1941. — Донецк, 2010. — С. 29–30.

¹⁵⁰ Там же. — С. 30.

¹⁵¹ Хаустов В. Репрессии против советских немцев... — С. 82–83.

¹⁵² Ориентировка о деятельности к. р. троцкистской террористической агентуры из политэмигрантов // ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д 269. — Т. 2. — Л. 1, 3–5, 9.

¹⁵³ Леов (Леов-Гофман) Вилли (Leow-Hofmann, Willi) (1887–1937), уроженец г. Бранденбурга (Германия), с 1904 г. член социал-демократической партии Германии и профсоюза. Со времени создания компартии Германии — ее член и функционер, соратник Э. Тельмана. С 1927 г. член ЦК КПГ, депутат рейхстага (1928–1933). В 1933 г. эмигрировал из Германии,

другим данным — в 1934 г., который на момент ареста (26 февраля 1936 г.) был зам. директора Немгосиздата в Энгельсе. Согласно разосланному протоколу его допроса, по прибытии в СССР он «с первых дней стал на враждебную позицию к ВКП(б) и сов. власти..., враждебно относился к руководству ВКП(б), сов. правительству и лично Сталину»¹⁵⁴. Он также «признался» в создании троцкистской организации в Москве и Саратове.

Во второй ориентировке речь шла уже не только о контрреволюционной троцкистской организации, а о некоем «Немецком фронте», целью которого было проведение диверсий на советских предприятиях¹⁵⁵. Это более радикальное по сравнению с предыдущими годами отношение советской власти к немецкому населению являлось составной частью расправы сталинского руководства с внутрипартийными оппонентами и проявлением шпиономании, охватившей все сферы государства и общества. Резолюция пленума ЦК ВКП(б) по докладу наркома внутренних дел СССР Н. Ежова «Уроки вредительства, диверсий и шпионажа японо-немецко-троцкистских агентов»¹⁵⁶ (3 марта 1937 г.) нацелила ВКП(б) и НКВД на усиление репрессивной политики против любых «антисоветских» проявлений.

Одним из главных направлений работы советского руководства была «борьба с иностранным шпионажем». Для «его изобличения» широко использовалась пресса, статьи для которой готовились в недрах Разведывательного управления РККА и утверждались высшим партийным руководством. Начальник управления С. Урицкий 26 апреля 1937 г. докладывал И. Сталину: «По Вашему указанию коллектив работников разведывательного управления написал ряд статей, характеризующих организацию и некоторые методы работы иностранного шпионажа. Семь статей, предварительно просмотренных т.т. Ворошиловым и Ежовым, уже опубликованы в центральной прессе... Пять статей, которые при сем представляю Вам, будут напечатаны, если на то последует Ваше согласие»¹⁵⁷. Сталин, которому НКВД направлял записки с апелля-

---

с 1934 г. — в СССР. Редактор, затем руководитель «Немгосиздата» АССР НП (г. Энгельс). Арестован 26 февраля 1936 г., 3 октября 1937 г. приговорен военной коллегией Верховного суда СССР к ВМН. Расстрелян в тот же день // Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur // <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?!D=4707>

¹⁵⁴ Ориентировка о деятельности к. р. троцкистской террористической агентуры из политэмигрантов // ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 269. — Т. 1. — Л. 56.

¹⁵⁵ Ориентировка по делу ликвидированной в Ташкенте и Ленинграде шпионской и диверсионной резидентуры германской разведки // ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 267. — Л. 6–7.

¹⁵⁶ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937–1938 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост.: В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2004. — С. 112–114.

¹⁵⁷ Там же. — С. 134.

циями о неприменении высшей меры наказания к арестованным подданным Германии, следил за каждым случаем ареста иностранцев¹⁵⁸.

За 17 лет советской власти в Украине руководство РКП(б) и КП(б)У применило весь арсенал имевшихся у него мер политического и административного воздействия на немецкое и меннонитское население. Рано убедившись в том, что это население в большинстве своем не поддается скорому перевоспитанию в большевистском духе, не воспринимает модель и методы коллективного ведения хозяйства, способно создавать эффективно работающие, не контролируемые государством общественные и кооперативные общества и союзы, партийное руководство принимало все более жесткие меры для изменения социального состава и политической ориентации немцев и меннонитов. Для этого оно задействовало в первую очередь и в большем объеме силовые методы ОГПУ–НКВД.

Немаловажную роль при этом сыграли сложившиеся в определенных слоях чиновников царского правительства и военного руководства империи представления о якобы имевшем место шпионаже и опасности для государства, исходившей от поселенных по планам германского Генерального штаба целых немецких дивизий вблизи западной границы и вдоль стратегически важных сухопутных и водных путей. Эти штампы были переняты представителями советской власти и играли роковую роль на протяжении многих десятилетий.

Начиная с лета 1924 г. ОГПУ ставило на одну ступень с германскими организациями, фирмами и подданными немецкое население СССР, созданные ими общественные организации. Ключевым оказалось резюме в циркулярном письме ОГПУ № 7/37 от 9 июля 1924 г., утвержденное зам. председателя ОГПУ Г. Ягодой. Оно гласило: «Почвой для германской разведки в России является многомиллионное население немецкого происхождения (кулацкие и „интеллигентские“ элементы нем[ецких] колоний в деревне и городах), каковое является главным источником получения и собирания германской разведкой сведений, на что со стороны немцев обращается особое внимание».

Задолго до прихода к власти в Германии Гитлера социально и политически неугодным представителям немецкого населения начали «лепить» ярлыки «троцкисты» и «фашисты». Эти обвинения были универсальны, использовались по отношению к гражданам СССР любой национальности и, по сути, при их предъявлении были политическими приговорами. Меры наказания варьировались от лишения гражданских прав и заключения множества людей в ИТЛ на различные сроки до поголовного выселения по национальному признаку (немцы и поляки) из приграничной полосы или расстрела.

После прихода к власти Гитлера советское руководство и НКВД сделали борьбу с «немцами-фашистами» внутри страны одним из главных направлений своей деятельности. Директива В. Балицкого от 15 ноября 1934 г. постави-

¹⁵⁸ Там же. — С. 161, 162.

ла под подозрение всё немецкое население Украины. Во всех национальных немецких районах ввели должности уполномоченных особых отделов, в других местах с компактно проживающим немецким населением — должности резидентов особых отделов, задачей которых было «составить оперативные листы на арест наиболее активного контрреволюционного и антисоветского элемента». После этого возросло число «выявленных» «немецко-фашистских шпионско-диверсионных», «штурмовых» и иных групп и организаций, якобы созданных германской разведкой при содействии германских консульств.

Резолюция пленума ЦК ВКП(б) «Уроки вредительства, диверсий и шпионажа японо-немецко-троцкистских агентов» (3 марта 1937 г.) явилась сигналом для расширения и ужесточения репрессий против социально-чуждых элементов (кулаки) и по национальным линиям. «Немецкий» приказ НКВД СССР № 00439 от 25 июля 1937 г. стал первым приказом по «национальной» линии.

Репрессии по «немецкой линии» и приказ НКВД СССР № 00439 от 25 июля 1937 г.

Организационная подготовка массовых репрессий проводилась задолго до их начала. Для подтверждения их правомерности необходимы были доказательства. Особое место при этом отводилось архивам. Уже с конца 1920-х гг. архивные учреждения получают прямые указания высших партийных и правительственных органов сконцентрироваться на работе по выявлению компрометирующего материала на советских гражданах с целью разоблачения врагов народа. С одной стороны, архивы были призваны разрабатывать хранящиеся в них фонды в виде алфавитных картотек с данными на лиц с контрреволюционным прошлым. С другой стороны, они должны были «добывать материалы» на запросы парторганизаций и ОГПУ, касавшиеся биографий конкретных лиц¹⁵⁹.

На заседании Центрального архивного управления (ЦАУ) СССР 7 января 1931 г. были приняты тезисы доклада «О новых задачах и реорганизации архивного дела в СССР», с которым выступил некто Ф.Д. Кретов¹⁶⁰. Ближайшей

¹⁵⁹ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства (1918 — начало 1940-х гг.) // Отечественные архивы. — 1992. — № 3. — С. 15.

¹⁶⁰ Кретов Федор Дмитриевич (1900–1989), член РСДРП(б) с 1918 г., делегат I Всесоюзного съезда Советов (1922), выпускник Института красной профессуры, 1929–1930 — проректор по учебной работе Всесоюзного коммунистического университета им. Я.М. Свердлова, 1930–1931 — зам. управляющего Централхивом СССР (см.: Чернобаев А.А. Историки России XX века: Биобиблиографический словарь. — Т. 1.: А–Л. — Саратов, 2005. — С. 483). Заведовал секретариатом председателя ПВС СССР М.И. Калинина (1938–1941, 1945–1946). В 1941–1945 —

целью в них названа «необходимость внедрить в сознание всех и вся, что „архивное дело является не самоцелью, а политическим орудием пролетарской диктатуры и средством социалистического строительства“». Кретов сообщил, что «за последние 2–3 года по архиву Департамента полиции нами в Москве составлено 55 000 карточек и около 23 000 справок разного биографического характера для органов ОГПУ и других советских учреждений. Кроме того, составлено 17 000 карточек на лиц, прикосновенных к службе у Колчака, Деникина, Врангеля и др.». Тем самым он уточнил сферу «политических кампаний партии и правительства с участием архивных органов»¹⁶¹.

Тематика и объем работ по выявлению компрометирующих граждан данных значительно расширились после убийства в 1934 г. С. Кирова. Использование архивных фондов было поставлено в прямую зависимость от «конкретных заданий со стороны соответствующих учреждений и организаций». Поток запросов буквально парализовал работу архивов. В 1937 г. архивисты вынуждены были заниматься только наведением справок для НКВД. Разработки по его заданиям государственные архивы проводили бесплатно. До середины 1930-х гг. с этой работой справлялись кадровые сотрудники ОГПУ-НКВД в особых отделах госархивов и проверенные архивисты¹⁶².

2 марта 1938 г., не дождавшись положительного решения о дополнительном финансировании, и. о. управляющего ЦАУ СССР распорядился прекратить работы над составлением затребованной органами НКВД картотеки в двух центральных архивах¹⁶³. И уже в этом же месяце он получает указание подготовиться к передаче архивных органов в ведение НКВД. На основании постановления президиума ВС СССР от 16 апреля, объявленного приказом НКВД СССР от 11 июня 1938 г., Центрархив из ведения бывшего ЦИК СССР был передан в структуру НКВД СССР¹⁶⁴, где развернуло свою работу Главное архивное управление (ГАУ). В УССР переход архивов в структуру НКВД осуществлен в 1939 г.

Другим аспектом в обслуживании органов власти по сбору компромата на граждан является деятельность партийных архивов. В 1935–1938 гг. ими «было выдано в партийные, комсомольские организации, органы НКВД около ½ млн всевозможных справок. Немало из этих справок, в особенности за последний период, послужили основанием по разоблачению врагов народа: троцкистов,

---

на политработе в действующей армии. Директор и главный редактор издательства «Молодая гвардия» (1946–1948), профессор кафедр истории КПСС Академии общественных наук при ЦК КПСС, МГУ и др. учебных заведений (1946–1961). В 1961–1987 гг. руководил кафедрой истории КПСС Высшей партшколы при ЦК КПСС.

¹⁶¹ Хорхордина Т.И. История отечества и архивы. 1917–1980-е гг. — М., 1994. — С. 168, 170–171.

¹⁶² Хорхордина Т.И. История отечества и архивы... — С. 176, 177, 178,

¹⁶³ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 19.

¹⁶⁴ Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917–1991. Справочник / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Авторы-сост.: А.И. Кокурин, Н.В. Петров. — М., 2003. — С. 67.

бухаринцев, буржуазных националистов и всякого рода контрреволюционной фашистской агентуры»¹⁶⁵.

В целом НКВД рассматривал государственные и партийные архивы как один из информационных сегментов и активно использовал архивные документы для решения своих задач. Архивисты именно этим объясняют переподчинение всей архивной системы вездесущему ведомству.

В собственном ведомстве уже в 1936 г. НКВД СССР предпринял ряд мер по централизации и унификации учетно-архивной и учетно-статистической работы. Так, приказом № 0026 от 21 января 1936 г. отменялось предоставление двухнедельных оперативных сводок. Теперь оперсводки НКВД республик и УНКВД краев и областей предусматривалось предоставлять в УСО ГУГБ НКВД ежемесячно¹⁶⁶. Согласно приказу НКВД СССР № 0093 от 10 марта 1936 г. «Об агентурном учете политэмигрантов, очистке его от подозрительных элементов», органам НКВД предписывалось изменить некоторые элементы регистрации политэмигрантов «в целях установления централизованного учета политической эмиграции и очистки ее от террористических, шпионских, диверсионных и других контрреволюционных элементов». Для этого было приказано в месячный срок «учесть всех прибывших в СССР, начиная с 1920 г., политэмигрантов, независимо от гражданства и партийной принадлежности», и завести на каждого из них дело-формуляр. А затем «на основе проведенного учета к 15 апреля [1936 г. — А.А.] составить и выслать в ОО ГУГБ списки на политэмигрантов:

- а) подлежащих аресту и суду на основе имеющихся агентурных и других материалов, изобличающих политэмигрантов в шпионаже, диверсии и провокации, а также на лиц, которых следует выдворить за пределы СССР, как враждебно настроенных и подозрительных по шпионажу, партпровокации и др. преступлениям;
- б) подлежащих оставлению в СССР, как заслуживающих полного доверия»¹⁶⁷.

После приказа № 00174 от 3 мая 1936 г. «О реорганизации учетно-статистического отдела ГУГБ и УСО УГБ УНКВД» приказом НКВД СССР № 00242 от 17 июля 1936 г. была введена в действие «Инструкция о порядке разработки архивных материалов Главного управления государственной безопасности и его местных органов», которая вводила не только систематизацию и централизацию всех имеющихся в распоряжении НКВД дел и материалов, но и сосредоточение определенных дел в так называемом «Особом архиве». § 14 Инструкции гласил: «к „Особому архиву“ должны быть отнесены дела о крупнейших к. р. организациях, шпионских, диверсантских и террори-

¹⁶⁵ Цит. по: Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 18.

¹⁶⁶ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 7-СП. — Л. 1.

¹⁶⁷ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 7-СП. — Л. 32–32 об.

стических группах, ликвидированных восстаниях, крупных бандах и другие дела, имеющие историческое или политически актуальное значение. К „Особому архиву“ так же должны быть отнесены отдельные дела (в том числе и одиночки), организационно связанные с внутренними и закордонными к. р. центрами...»¹⁶⁸.

Оперативное значение создания Особого архива заключалось в том, что на основе его данных можно было развернуть новый этап репрессий. Для их подготовки § 17 Инструкции предписывал: «По всем делам Особого архива (как по следственным материалам, так и по агентурным) в процессе их обработки **должны быть выявлены все проходящие по делам лица, которые по каким-либо причинам не были своевременно репрессированы и не привлечены к делу**»¹⁶⁹. Обращает на себя внимание то, что указанная формулировка дает возможность учета всех лиц, проходивших по делам, независимо от того, вменялось ли им в вину какое-либо преступление или нет.

Из приложенного к Инструкции перечня «основных тем для учета архивных дел ГУТБ НКВД» для включения в Особый архив предусматривались:

- контрреволюционные политические партии и организации;
- национально-шовинистические контрреволюционные политические партии и организации;
- политический террор;
- измена родине;
- шпионаж;
- диверсия;
- иноколонии и духовенство католическое, лютеранское;
- духовенство;
- сектанты;
- повстанчество;
- массовые антисоветские выступления;
- антисоветская агитация;
- дела, связанные с политическими кампаниями;
- бандитизм;
- провокаторы;
- саботаж.

В Особый архив не включались дела и персоналии со следующими темами для учета: хищения, спекуляция, фальшивомонетчики, контрабанда (квалифицированная), нарушение границ, служебно-должностные преступления и социально-вредный элемент. Под социально-вредным элементом подразумевались: а) моральное и бытовое разложение, б) хулиганы, в) аферисты (крупные)¹⁷⁰.

¹⁶⁸ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 7-СП. — Л. 62.

¹⁶⁹ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 7-СП. — Л. 62 об. Текст выделен в Инструкции.

¹⁷⁰ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 7-СП. — Л. 64 об. — 66 об.

Примечательно, что в качестве примеров по теме учета «иноколонии и духовенство католическое, лютеранское» названы: польская колония, чешская колония, немецкая колония, корейская колония и т. д. Под «колонией» подразумевались лица названной национальности. Поскольку под «повстанчеством» подразумевались: а) восстания, б) мятежи, в) повстанческие контрреволюционные организации, группы и одиночки, а под «массовыми антисоветскими выступлениями»: а) забастовки и волынки, антиколхозные выступления, в) коллективные выступления в армии и т. д., немецкое сельское население автоматически подлежало учету НКВД по национальному признаку за участие в восстаниях 1919 г. и активное или пассивное сопротивление коллективизации сельского хозяйства. Кроме того, немцы подлежали учету как «бывшие люди», т. е. земельные собственники, а также по «делам, связанным с политическими кампаниями», т. е. противодействие и невыполнение продразверстки или хлебозаготовки, саботаж сева.

Переписка с родственниками за границей, получение «гитлеровской помощи» во время Голодомора и посещение германских консульств были дополнительными подтверждениями оценки, сделанной в 1925 г. контрразведывательным отделом (КРО) ОГПУ при СНК СССР, что немцы представляют собой «враждебные и коммунизму, и СССР слои населения». С 1925 г. ОГПУ инкриминировало немецкому населению в целом и отдельным его представителям фашистско-национальные политические стремления. Циркулярное письмо ОГПУ «По Германской разведке и борьбе с ней» от 9 июля 1924 г. за подписью зам. председателя ОГПУ Г. Ягоды и начальника КРО ОГПУ А. Артузова¹⁷¹ было напечатано тиражом 150 экземпляров под грифом «совершенно секретно». 14 июля 1925 г. Артузов подал на имя Ф. Дзержинского 5 справок о деятельности немцев в СССР и выше названный циркуляр, предоставив при этом «общий вывод — несомненно, что немецкие националисты ведут в России громадную работу во всех направлениях и значительно опередили наше влияние на немецкие колонии в СССР»¹⁷². Особый упор он сделал на то, что «Германские колонии являются очагами и базой контрреволюции и шпионажа. ... Все немецкие колонии и их руководители широко используются, как осведомительная и в случае войны, вредительная база»¹⁷³.

¹⁷¹ Артузов (Фраучи) Артур Христианович (1891–1937), уроженец д. Устиново Тверской губернии. Член РСДРП(б) с 1917 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1919 г., начальник КРО ОГПУ СССР (1922–1927), 2-й помощник начальника Секретно-оперативного управления ОГПУ СССР (1927–1930), зам. начальника иностранного отдела ОГПУ СССР (1930–1931), начальник ИНО ОГПУ СССР/НКВД СССР (1931–1935), член коллегии ОГПУ СССР (1931–1934), 1-й зам. начальника 4-го управления Генерального штаба РККА (1934–1937). Арестован (1937), приговорен к ВМН (1937), расстрелян, реабилитирован.

¹⁷² Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 11.

¹⁷³ РГАСПИ. — Ф. 76. — Оп. 3. — Д. 317. — Л. 15, 20. Так в документе.

Ему вторил кадровый разведчик К. Звонарев¹⁷⁴, выделивший немцев-колонистов особой группой агентурной сети германской разведки в своем двухтомном исследовании, изданном в 1929–1931 гг. IV (разведывательным) управлением штаба Рабоче-Крестьянской Красной Армии для служебных целей. В нем повторено неоднократно выдвигавшееся с конца XIX в. утверждение о том, что немецкие колонисты были поселены в Привислинском и Юго-Западном краях, вдоль военно-стратегических путей в Литве, Волыни и Подолии «по-видимому, по строгому и заранее кем-то выработанному плану». За этим следовал вывод: «Если не все эти колонисты, то часть их, так или иначе, являлась информаторами германской разведки, целой правильно организованной армией агентов, занимавших в России места управляющих, лесничих, надсмотрщиков, учителей, приказчиков, самостоятельных промышленников, торговцев и даже мастеровых и чернорабочих»¹⁷⁵.

Как показывают ориентировки ОГПУ и НКВД, «борьба» с германским фашистским шпионажем в первой половине 1930-х гг. была одним из основных направлений их деятельности и против сельского населения, и против интеллигенции. Преподавателям высших и средних специальных учебных заведений, журналистам, писателям инкриминировали в т. ч. «пропагандирование националистических и фашистских идей в целях отрыва немецкого населения от советизации, проведения вредительско-диверсионной деятельности и подготовку к вооруженному восстанию против Соввласти в момент интервенции Украины германскими войсками», создание «немецкой контрреволюционной националистической организации», использовавшей всю немецкую печать «для протаскивания националистических установок и фашистской пропаганды» (см. **Документы №№ 1–4**).

Директива В. Балицкого¹⁷⁶ от 15 ноября 1934 г. содержит указание на введение в национальных немецких районах специальной «должности уполномоченных ОО для работы по немцам» и во всех районах с компактно проживающим немецким населением — «должности резидентов ОО специально для

¹⁷⁴ Звонарев Константин Кириллович (настоящее имя: Карл Кришьянович Звайгзне) (1892–1938). Разведчик с 1918 г, помощник начальника Агентурной части Разведывательного отдела штаба РККА (1923–1924), 1-й помощник начальника Разведывательного управления штаба РККА (1924–1926). Во время издания брошюры в резерве РККА, начальник Мобилизационного отдела Наркомата почт и телеграфов, заместитель инспектора войск связи по совместительству. Начальник кафедры разведки и преподаватель разведки в Военной академии им. М. Фрунзе (1934–1937), в распоряжении РУ РККА (март–ноябрь 1937).

¹⁷⁵ Звонарев К.К. Агентурная разведка. — Т. II: Германская агентурная разведка до и во время войны 1914–1918 гг. — М., 1931. — С. 27–28.

¹⁷⁶ Балицкий Всеволод Аполлонович (1892–1937), уроженец Верхнеднепровска Екатеринославской губернии. Член РСДРП-РКП(б)-ВКП(б) с 1915 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1918 г. Народный комиссар внутренних дел УССР (15 июля 1934 — 11 мая 1937 г.). Арестован (1937), приговорен к ВМН, расстрелян, не реабилитирован.

работы по немцам»¹⁷⁷. Это говорит о том, что оперативная работа разворачивалась по немецкому населению, а не по германским подданным. 11 января 1937 г. начальник УНКВД по Донецкой области ст. майор госбезопасности В. Иванов¹⁷⁸ писал В. Балицкому, что в Славянском, Константиновском, Артемовском, Краснолучском, Старобельском, Мариупольском и Тельмановском районах имеются оперативно-следственные группы по фашистско-диверсионным делам¹⁷⁹. Объем их оперативной работы в 4-м квартале, с учетом прикомандированных сотрудников, стал причиной перерасхода отпущенных средств.

Одновременно с изменениями агентурного учета потенциальных врагов советской системы ЦК ВКП(б) на пленарном заседании 3 марта 1937 г. принял решение об изменении методов и целенаправленности работы карательных органов (см. **Документ № 5**). НКВД ориентировали на ужесточение режима содержания политических противников (троцкистов, зиновьевцев, правых, эсеров и др.), включавшее в себя ограничение права на общение с другими заключенными и внешним миром, на пользование средствами информации и связи, вплоть до их полной изоляции, отказ от получения следствием «добровольного признания обвиняемого»¹⁸⁰. По оценке ЦК ВКП(б), политизоляторы больше походили на принудительные дома отдыха, чем на тюрьмы.

Для повышения эффективности работы НКВД было решено изменить его компетенцию и полномочия. Бытовая преступность передавалась в ведение милиции и народных судов, а Особое совещание при НКВД наделялось новыми полномочиями. Лица, признанные НКВД общественно-опасными, могли быть сосланы на 5 лет под гласный надзор в местности, установленные НКВД, заключены в исправительно-трудовые лагеря и изоляторы при лагерях на срок до 5 лет, а иностранцы — высланы за пределы СССР. Лица, подозреваемые в шпионаже, вредительстве, диверсиях и террористической деятельности, могли быть заключены в тюрьму на срок от 5 до 8 лет. В Положении об Особом совещании при НКВД СССР, утвержденном 8 апреля 1937 г., эти меры наказания предусматривались для подозреваемых, а не для осужденных¹⁸¹.

Участие Прокурора СССР или его заместителя в заседании Особого совещания и его право на несогласие и направление протеста в Президиум ЦИК СССР, равно как и требование указывать причину репрессии каждого отдель-

¹⁷⁷ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 276. — Л. 21–22.

¹⁷⁸ Иванов Василий Тимофеевич (1894–1938), уроженец с. Холзово Смоленской губернии. Член РСДРП-РКП(б)-ВКП(б) с 1913 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1919 г. Начальник УНКВД по Донецкой области (15 июля 1934 — 3 апреля 1937 г.), заместитель, в.и.о. наркома внутренних дел УССР. Арестован (1937), приговорен к ВМН (1938), расстрелян, не реабилитирован.

¹⁷⁹ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 78. — Л. 1.

¹⁸⁰ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937–1938 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; сост.: В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2004. — С. 110.

¹⁸¹ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 126–127.

ного лица, в условиях усиления репрессий лишь теоретически могли иметь сдерживающий характер. Это право сводилось к нулю как руководящим характером постановлений ЦК ВКП(б) об усилении репрессий и расширении круга подвергнутых им лиц, так и созданием в стране атмосферы шпиономании под непосредственным руководством И. Сталина (см.: **Документ № 6**). По его поручению Разведывательным управлением РККА был подготовлен ряд статей, «характеризовавших организацию и некоторые методы работы иностранного шпионажа». Семь из них, предварительно просмотренные Ворошиловым и Ежовым, были опубликованы в центральной прессе к концу апреля 1937 г. Пять статей направлены на согласование Сталину, еще шесть готовились¹⁸².

Пассажи о шпионской деятельности иностранных государств в СССР в докладе Сталина на февральско-мартовском пленуме ЦК ВКП(б) 1937 г. стимулировали появление целого ряда статей в советской прессе, лейтмотивом которых стали методы и приемы иностранного шпионажа в СССР. Подборки статей — прокурора А. Вышинского, чекиста Л. Заковского¹⁸³, антирелигиозника Б. Кандидова и др. составили целые сборники, красной линией в которых проходит борьба со шпионажем, вредительствами, террором, диверсиями контрреволюционных элементов, диверсионно-повстанческих групп, реакционного духовенства, в особенности католического, и другой агентуры «фашистских японо-германских разведок». «В целях ознакомления широких масс с методами шпионской, диверсионно-вредительской и вербовочной работы иностранных разведывательных органов» статьи печатались также отдельными брошюрами тиражом 100 тыс., 300 тыс., 500 тыс. экземпляров в разных уголках СССР. Некоторые из них были изданы в переводе на немецкий и украинский языки в Киеве.

По мнению ЦК ВКП(б), наибольшая опасность исходила от японского и германского шпионажа, что «подтверждалось» раскрытием и ликвидацией «фашистских организаций», якобы приступивших к «созданию боевых террористических групп и к конкретной подготовке террористических актов против руководителей ВКП(б) и членов правительства СССР и УССР»¹⁸⁴. Анализ спецсообщения Н. Ежова И. Сталину о ликвидации «фашистской организации» (27 июня 1937 г.) показывает, что «фашистской» могла быть названа любая деятельность, направленная против политики советского руководства.

Одной из групп, традиционно находившихся в поле зрения ОГПУ на протяжении 1920-х гг., были иностранные специалисты, работавшие в тяжелой, горной, машиностроительной, химической, энергетической промышленно-

¹⁸² Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 134–135.

¹⁸³ Заковский Леонид Михайлович (настоящее имя: Генрих Эрнестович Штубис) (1894–1938). Уроженец Курляндской губернии. В РСДРП с 1913 г. Депутат Верховного Совета СССР 1-го созыва (1937). В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1917 г. Начальник УНКВД по Ленинградской области (1934–1938). Арестован (1938), приговорен к ВМН, расстрелян, не реабилитирован.

¹⁸⁴ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 227–229.

сти и на транспорте. «Шахтинское дело», раскрученное при непосредственном участии И. Сталина и политбюро ЦК ВКП(б)¹⁸⁵, закончилось 6 июля 1928 г. осуждением обвиненных в «заговоре»: 11 человек — к расстрелу и 38 — к срокам заключения от 1 до 10 лет. Впоследствии расстреляны были только пятеро, шестерым смертную казнь заменили на 10 лет лишения свободы¹⁸⁶. Хотя политбюро ЦК ВКП(б) 2 августа 1928 г. и приняло постановление «О специалистах»¹⁸⁷, в котором ГПУ дана директива систематически и усиленно вести работу по «выяснению контрреволюционно-вредительских элементов в хозорганах», но «прибегать к репрессиям, и особенно к арестам крупных специалистов, с максимальной и большей, чем это имеет место сейчас, осторожностью...», аресты в разных отраслях промышленности продолжались. Одной из мер наказания стала высылка за границу.

Высылка за границу германских подданных получила после «шахтинского процесса» довольно большой размах. Так, к 25 июня 1935 г. из числа 250 немецких инженеров и квалифицированных рабочих, находившихся в Украине, за пределы СССР были выдворены 40 инженеров и техников, «занимавшихся фашистской и шпионско-диверсионной работой»¹⁸⁸.

«Тройки» НКВД

Приказом НКВД СССР № 00192 от 27 мая 1935 г. при управлениях НКВД в краях, областях и республиках были созданы так называемые «милицейские тройки» для рассмотрения дел «об уголовных и деклассированных элементах и о злостных нарушителях положения о паспортах». Массовые аресты в ходе этой операции объявлялись «совершенно недопустимыми». Участие прокурора в заседании «тройки» было обязательным. При отсутствии возражений с его стороны решение «тройки» приводилось в исполнение немедленно, а ее протоколы направлялись на утверждение Особым совещанием при НКВД СССР через Главное управление рабоче-крестьянской милиции¹⁸⁹.

3 июля 1937 г. политбюро ЦК ВКП(б) приняло решение «Об антисоветских элементах», согласно которому намечалось внесудебное репрессирование бывших кулаков, вернувшихся из ссылки, отбываемой в северных и сибирских

¹⁸⁵ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922 — декабрь 1936 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; Сост. В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2003. — С. 147.

¹⁸⁶ Васильев В.Ю. Шахтинська справа // Енциклопедія історії України / Ред.: Я.В. Богданьок, М.М. Ломонос, Т.С. Новікова. — Т. 10: Т-Я. — К., 2013. — С. 600–601. Генеральная прокуратура РФ в 2000 г. реабилитировала всех 49 осужденных по этому делу.

¹⁸⁷ Лубянка. Сталин и ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД... — С. 178.

¹⁸⁸ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 170–171.

¹⁸⁹ Мозохин О.Б. Право на репрессии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953). — Жуковский-Москва, 2006. — С. 142–143.

районах. От секретарей областных, краевых и республиканских организаций компартии и представителей НКВД этих уровней была затребована информация о количестве людей, подлежащих расстрелу как наиболее враждебные и высылке. Ее требовалось представить в ЦК ВКП(б) в пятидневный срок. В поступившей информации для каждого края и области определялось количество людей, подлежащих репрессированию: по 1-й категории — расстрелу, и по 2-й категории — заключению в ИТЛ. Эти «лимиты» неоднократно увеличивались. Подготовка кулацкой операции и утверждение «троек» в составе начальника УНКВД области, секретаря обкома КП(б)У и прокурора области подробно рассмотрены по материалам Отраслевого государственного архива Службы безопасности Украины¹⁹⁰.

В оперативных планах изъятия кулаков и уголовников по 1-й и 2-й категориям была дана установка: «При подготовке операции на кулаков и уголовников широко использовать материалы на кулаков — членов различных религиозных сект, связи иностранных консульств, лиц, судившихся за шпионаж, получателей „гитлеровской помощи“, бывших политбандитов»¹⁹¹. При исполнении этого приказа в поле зрения НКВД оказались тысячи немцев, которым предъявляли обвинение по этим категориям учета. Роковую роль в разворачивании репрессий сыграла установка на то, что «соблюдение процессуальных норм и санкций на арест не требовалось, а решения „троек“ являлись окончательными». Прокурор СССР А. Вышинский «требовал от прокуроров активного содействия успешному проведению операции»¹⁹².

До 1 октября 1937 г. по «кулацкой операции» в Украине было арестовано 24 405 человек, в числе которых 2 197 немцев (9,0 % всех репрессированных). Решениями областных «троек» 1 047 немцев отнесли к 1-й категории, определив к расстрелу, а 1 150 немцев включили во 2-ю категорию — для отправки в ИТЛ¹⁹³.

К этому времени по приказу НКВД СССР № 00439 было арестовано значительно меньше советских граждан немецкой национальности. И. Леплевский направил Н. Ежову «на утверждение списки и справки по законченным делам на 488 человек». Из них по Донецкой области — на 391 человека и по Одесской области — на 97 человек (см.: **Документ № 76**). Всего через неделю, 8 октября 1937 г., Леплевский докладывал Ежову уже о 3 940 арестованных по «немецкой линии», в числе которых были 183 германских подданных (см.: **Документ № 85**). Как видно, подавляющее большинство арестованных по «немецкой линии» было советскими гражданами, т. е. «низовкой».

¹⁹⁰ Великий терор в Україні. «Куркульська операція» 1937–1938 рр.: У 2-х част. — Частина I / Упоряд.: С. Кокін, М. Юнге. — К., 2010. — С. 5–57.

¹⁹¹ Великий терор в Україні. «Куркульська операція»... — С. 53, 57.

¹⁹² Мозохин О.Б. Право на репрессии... — С. 154.

¹⁹³ ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 32. — Л. 40.

Приказ НКВД СССР № 00439 от 25 июля 1937 г.

Указание об аресте «всех немцев на наших военных, полувоенных и химических заводах, на электростанциях и строительствах, во всех областях всех арес-товать» было дано И. Сталиным (см.: **Документ № 10**). Приказ НКВД СССР № 00439 и указание об учете и последующем аресте германских подданных на 28 заводах передали в Киев 25 июля 1937 г. в 6 час. 51 мин. (см.: **Документы №№ 12, 13**). Значит, подготовлены они были не позднее 24 июля. Согласно приказу, к арестам дóжны были приступить начиная с 29 июля, и закончить операцию в пятидневный срок, т. е. 2 августа.

В пункте 4 приказа делался упор на то, чтобы «добиваться исчерпывающего вскрытия неразоблаченной до сих пор агентуры германской разведки и окончательного разгрома диверсионной низовки, заложенной ею на промышленных предприятиях». Под «низовкой» понимали «связи» германских граждан с окружающим населением. Пункт 5 давал возможность применения репрессий как против советских граждан, так и против подданных других государств. Решающим стало, таким образом, не гражданство или место работы, а причисление к категории «шпионы, диверсанты, террористы».

Нарком внутренних дел УССР И. Леплевский¹⁹⁴ в циркуляре 25 июля 1937 г., адресованном всем начальникам областных УНКВД УССР и 3-х (контрразведывательных) отделов УГБ (см.: **Документ № 14**), обозначил еще три группы граждан, подлежащих репрессии:

- 1) германских политэмигрантов, принявших советское подданство и подавших заявление о переходе в совгражданство, в отношении которых вопрос еще не решен;
- 2) германских подданных, работающих на других предприятиях, учреждениях и в сельском хозяйстве, а также бывших германских подданных, принявших совгражданство и работавших ранее на военных заводах и оборонных цехах;
- 3) «провести учет всех **связей**¹⁹⁵ германскоподданных, работавших на военных заводах, оборонных цехах, железнодорожном транспорте и энергетической промышленности и приступить к тщательной их агентурной разработке».

Срок исполнения по первой группе был назначен ко 2 августа, по второй группе — на 20 августа, по третьей — на 22 августа. Под связями герман-

¹⁹⁴ Леплевский Израиль Моисеевич (1896–1938), уроженец Брест-Литовска. Член РСДРП(б)-РКП(б)-ВКП(б) с 1917 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1918 г. Народный комиссар внутренних дел УССР (14 июня 1937 — 25 января 1938 г.). Арестован (1938), приговорен к ВМН, расстрелян, не реабилитирован.

¹⁹⁵ Выделено нами.

ских подданных подразумевали людей любой национальности и гражданства, имевших служебные или частные контакты с подданными Германского рейха (Германии).

По сведениям Германского консульства в Харькове (см.: **Документы №№ 28, 84**), полученным от граждан, проживавших в этом консульском округе, целый ряд германских подданных, работавших на Харьковском тракторном заводе и других предприятиях города, был арестован 31 июля 1937 г. по обвинению в антигосударственной деятельности или шпионаже. В течение августа аресты имели место в различных городах консульского округа.

Несмотря на то, что с июля 1936 г. проводилась систематизация учета и **«должны быть выявлены все проходящие по делам лица, которые по каким-либо причинам не были своевременно репрессированы и не привлечены к делу»**, операция по «немецкой линии» разворачивалась медленно. За 31 июля 1937 г. отчетность по приказу № 00439 поступила лишь от Днепропетровского УНКВД (см.: **Документ № 22**).

Одновременно с арестами германских подданных имели место аресты советских граждан по обвинениям в принадлежности к ликвидируемой контрреволюционной диверсионно-террористической организации, ведении контрреволюционно-националистической деятельности «среди немецкого населения в пользу фашистской Германии». Насколько быстро Люксембургский райотдел НКВД Днепропетровской области при этом действовал видно на следующем примере. Документы на арест, санкция районного прокурора, ордер на арест и анкета арестованного Я.Ф. Бауна были оформлены в течение одного дня — 1 августа 1937 г. (см.: **Документы №№ 16–19**). 13 августа ему было предъявлено обвинение (см.: **Документ № 40**), а 9 октября 3-й отдел УГБ УНКВД по Днепропетровской области обвинил его и еще 19 жителей Люксембургского района в участии в контрреволюционном фашистском подполье, существовавшем в немецких колониях этого национального района (см.: **Документ № 86**). 18 октября «двойка» вынесла решение о расстреле Бауна. Расстреляли его 2 ноября 1937 г. (см.: **Документы №№ 89, 98**). Он и другие лица, проходившие по этому делу, через годы были реабилитированы (см.: **Документ № 255**).

Количество арестованных германских подданных по истечении пятидневного срока операции было явно ниже ожидаемого. Нарком И. Леплевский в телефонограмме от 4 августа И. Шумскому¹⁹⁶ (в. и. о. начальника УНКВД по Харьковской области) констатировал: «Количество признавшихся ничтожно. Аресты проходящих по показаниям участников диверсионной низовки почти не производятся». Нарком делал Шумскому упрек: «вы лично не включились в

¹⁹⁶ Шумский Игорь Борисович (1898–1974), уроженец д. Ишколь Минской губернии. В РКП(б)-ВКП(б) с 1919 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД-МВД с 1919 г. Зам. начальника УНКВД по Харьковской области (май 1936 — 16 августа 1937 г.), начальник ОО ГУГБ НКВД Харьковского военного округа (1936 — август 1937 г.), начальник 5-го отд. УНКВД по Харьковской области (декабрь 1936 — август 1937 г.).

данную работу» и требовал: «вышлите ваши объяснения, шлите мне все протоколы и списки всех арестованных по показаниям признавшихся германско-подданных» (см.: **Документ № 24**). То есть упор делался на «низовку». Через четыре дня начальник 3-го отдела УГБ НКВД УССР В. Стырне¹⁹⁷ уже требовал от УНКВД по Харьковской области: «Несмотря на неоднократные указания до сих пор вами не представлены сведения об арестованных немецких агентах, шпионах и диверсантах советских граждан...» (см.: **Документ № 34**).

С 25 августа 1937 г. Леплевский требовал от областных УНКВД для доклада наркому Н. Ежову подробную информацию о репрессиях по национальным линиям, именуемым шпионажем (см.: **Документы №№ 48, 55**). С 31 августа он требовал «ежедневно телеграфно сообщать количество вновь арестованных по немецким делам, сколько за истекшие сутки созналось и в чем» (см.: **Документ № 56**). В циркуляре Леплевского начальникам УНКВД по Сталинской, Днепропетровской, Одесской и Киевской областям от 28 августа 1937 г. его требование сводилось к следующему: «Темпы следствия [по] делам арестованных германскоподданных совершенно недостаточны. Мало сознавшихся. Аресты проходящих [по] показаниям арестованных участников диверсионной низовки проводятся очень медленно... Предлагаю добиться в ближайшие дни решительного перелома [в] темпах следствия [по] делам арестованных немцев и оперативной реализации материалов [по] разгрому германской шпионско-диверсионной агентуры» (см.: **Документ № 50**).

Не получило быстрого разворота и выполнение приказа о предоставлении в НКВД УССР информации обо всех германских подданных, проживающих в областях республики, а также принявших советское гражданство и ранее работавших на оборонных предприятиях и транспорте (см.: **Документы №№ 33, 35, 37, 44**). По получении затребованной информации (меморандумов) И. Леплевский лично отдавал приказания об аресте подданных Германии (см.: **Документы №№ 39, 42, 47**). На 3 октября 1937 г. по всей Украине были «закончены следственные дела арестованных агентов германской разведки», заведенные на 104 иностранцев, в числе которых был 91 немец¹⁹⁸.

Докладные записки о результатах «борьбы с германским шпионажем и контрреволюцией» стали поступать с 1 сентября 1937 г. Примечательно, что докладная записка УНКВД по Харьковской области (см.: **Документ № 57**) охватывает 3 месяца: июнь, июль, август. Больше половины этого времени приходится на период до появления приказа № 00439. Из 139 арестованных германскими подданными были только 25 чел., 18 — политэмигрантами или подданными других стран, а 96 чел. — советскими гражданами.

¹⁹⁷ Стырне Владимир Андреевич (1897–1937), уроженец г. Митавы Курляндской губернии. Член РКП(б)-ВКП(б) с 1920 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1921 г. Начальник 3-го отдела УГБ НКВД УССР (20 июля — 22 октября 1937 г.). Арестован (1937), приговорен к ВМН, расстрелян, реабилитирован.

¹⁹⁸ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 142. — Л. 27.

В Днепропетровской области за этот же период было арестовано 220 чел., из них — 203 «участника ликвидированных контрреволюционных немецких организаций». Особенностью ситуации в регионе областное УНКВД считало: «По всем делам, ликвидированным в последнее время в национально-немецких районах и колониях области, выявлена готовность немецкого к. р. и антисоветского элемента к оказанию физической помощи германскому фашизму в борьбе с советской властью» (см.: **Документ № 61**).

В Одесской области за июнь-август 1937 г., помимо шпионов-одиночек, было «вскрыто 32 повстанческих и националистических организаций с общим числом арестованных по ним 618 человек» (см.: **Документ № 65**). По Киевской области, в которую в это время еще входили Житомирский, Новоград-Волынский и Коростеньский округа, арестовали 430 чел., в числе которых были только 23 иностранных подданных.

Учитывая, что «повстанческие», «диверсионные», «немецкие фашистские» и подобные группы и организации «выявлялись» органами ГПУ и НКВД с начала 1930-х гг., и принимая во внимание докладную и ориентировку В. Балицкого «О деятельности немцев фашистов на Украине» (25 сентября и 5 декабря 1933 г.), его же директиву от 15 ноября 1934 г., а также аресты в 1934–1936 гг., массовую депортацию наряду с польским населением приграничной полосы проживавших там немцев и неоднократно «спущенные сверху» требования о разгроме и ликвидации «низовки», сотрудники НКВД, судя по отчетам за июнь-август 1937 г., понимали приказ НКВД СССР № 00439 как требование усиления репрессий по уже давно разрабатывавшейся «немецкой линии».

22 августа 1937 г. свет увидел подписанный зам. наркома внутренних дел СССР Л. Бельским¹⁹⁹ циркуляр № 68 «Об иностранцах», начинавшийся с утверждения: «Установлено, что подавляющее большинство иностранцев, живущих в СССР, являются организующим началом шпионажа и диверсий»²⁰⁰. Для уменьшения их количества отделам виз и регистрации иностранцев предписывалось отказывать иностранцам в продлении видов на жительство после истечения срока их действия и выдавать им выездные визы. В число стран (21), граждан которых это касалось, входила и Германия. Гражданам еще 10 стран тоже предписывалось отказывать в продлении видов на жительство и выдавать им выездные визы «при наличии компрометирующих данных».

Арестованных в ходе «немецкой операции» германских подданных по решению «двойки» через время высылали за границу (см.: **Документы №№ 106, 109, 111, 118, 170**). В округе Германского консульства в Харькове

¹⁹⁹ Бельский Лев Николаевич (1889–1941), уроженец мест. Мир Минской губернии. Член РСДРП(б)-РКП(б)-ВКП(б) с 1917 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1918 г. Зам. народного комиссара внутренних дел СССР (3 ноября 1936 — 8 апреля 1938 г.). Арестован (1939), приговорен к ВМН (1941), расстрелян, не реабилитирован.

²⁰⁰ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 7-СП. — Л. 133.

на 1 октября 1937 г. арестованными числились 16 подданных Германии, арестованных в 1936 г., 54 германскоподданных, арестованных в 1937 г., и 9 человек, германское гражданство которых еще не было подтверждено (см.: **Документ № 84**)²⁰¹.

Согласно ст. 11 договора между СССР и Германией от 12 октября 1925 г., в случае ареста консул страны, гражданин которой подвергнут аресту, должен быть поставлен об этом в известность в кратчайший срок. На практике советские органы этого положения не придерживались. Несмотря на старания посольства и консульств, информацию о характере дел, местонахождении и состоянии здоровья арестованных от НКВД СССР не удавалось получать на протяжении многих месяцев.

Из арестованных германских граждан за пределы СССР в течение 9 месяцев были выдворены 575 человек:

Месяц	Кол-во / чел.
ноябрь 1937	59
декабрь	88
январь 1938	103
февраль	70
март	75
апрель	112
май	26
июнь	26
июль	16

По сведениям посольства в Москве, на 20 августа 1938 г. на территории СССР еще оставались арестованными примерно 300 граждан Германии, из них 150 чел. арестовали до августа 1937 г.²⁰²

Германские консульства и ГПУ-НКВД

«Консульские связи», т. е. контакты советских граждан с сотрудниками германских консульств, для ГПУ-НКВД были поводом для подозрения в шпионаже, подготовке диверсий и других преступлениях. В годовом обзоре положения в округе Германского консульства в Одессе за 1930 г. консул П. Рот²⁰³ писал,

²⁰¹ РА АА. Botschaft Moskau. — Bd. 415. Haftliste Charkow von März 1932 bis November 1937. — (Листы не нумерованы).

²⁰² РА АА. Botschaft Moskau. — Bd. 380. «Geheime Erlasse» des Auswärtigen Amtes. Notiz. Moskau, 20. August 1938. — (Листы без нумерации).

²⁰³ Рот Пауль (Roth, Paul) (1885–1967), преподаватель в школе (1906–1912), участник Первой мировой войны (референт при управляющем Варшавским генерал-губернаторством). 1918–

что любой контакт населения с консульством расценивался как антисоветский и шпионский. Консульство находилось под постоянным наблюдением. Посетители, даже врачи, учителя и поставщики продуктов, не говоря уже о личных знакомых, решались входить в его здание лишь под покровом темноты. Они рисковали при этом, по меньшей мере, быть подвергнутыми допросу, а то и аресту по обвинению в тяжких политических преступлениях²⁰⁴.

Консул и его сотрудники по долгу службы прочитывая центральные и региональные газеты, знакомились с различными публикациями, ходили на приёмы и сами приглашали как германских подданных, так и советских граждан, в т. ч. служащих советских учреждений и работающих в промышленности. В пределах консульского округа сотрудники имели право посещать тот или иной населенный пункт. Таким образом у консульств складывалась картина о реальном положении населения.

В отчете за 1931 г. П. Рот писал: «Коллективизация проведена на 80 % и более, что дало пришлым элементам господство над селами и привело к дальнейшему ущемлению культурной и церковной жизни, традиционно тесно связанных друг с другом»²⁰⁵. В отчете за 1932 г. он цитировал сообщения из газеты «Дас нойе Дорф», согласно которым во Фридрих-Энгельсском районе языком делопроизводства в районных и сельских учреждениях является русский, некоторые районные организации полностью русифицированы, а в Карл-Либкнехтовском районе из 16 секретарей сельских партийных комитетов только 4 являются немцами. Рот пришел к выводу, что большевизация влечет за собой дальнейшее разложение немецких сел, ранее бывших сплоченными²⁰⁶.

В обзоре за 1933 г. консул описывал последствия голода. «В немецких селах Одесского региона население в голодную зиму 1932/33 гг. сильно страдало, причем положение в окрестных русских и украинских селах было еще хуже. Количество смертей в селах, даже если там не было умерших непосредственно от голода, в 1933 г. многократно превышало уровень смертности 1932 года. Трудней всего пришлось раскулаченным и выселенным, которые без паспорта и места жительства перебивались случайными поденными заработками. Помощью через организацию „Братья в нужде“ бóльшую часть из них тоже не удастся спасти. Пропаганда выставляет якобы достигнутые успехи колхозников и привела к тому, что в нескольких селах вынуждены были в резкой форме

1940 г. — на дипломатической службе, консул в Одессе в 1928–1935 гг. (см.: Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. — Bd. 3.: L–R / Bearb.: G. Keiper, M. Kröger. — Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2008. — S. 731–733).

²⁰⁴ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Deutschen Konsulats in Odessa. 12.1930 — 12.1934. Jahresbericht 1930. — Bl. 12.

²⁰⁵ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Deutschen Konsulats in Odessa. 12.1930 — 12.1934. Jahresbericht 1931. — Bl. 5.

²⁰⁶ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Deutschen Konsulats in Odessa. 12.1930 — 12.1934. Jahresbericht 1931. — Bl. 4–5.

отказаться от этой помощи из „Гитлеровской Германии“²⁰⁷. В экономическом смысле немецкое население уже настолько ослабло, что ему более не под силу содержать священнослужителей и церкви. Положение осложняется еще и тем, что в руководстве немецких сел и районов, среди партийных уполномоченных и различного рода проверяющих еще больше евреев, чем раньше»²⁰⁸.

Обращал П. Рот внимание германского МИДа и на аресты среди немецкого населения. В отчете за 1934 г. он писал: «За период с лета 1933 по весну 1934 г. были арестованы сотни учителей, священнослужителей, техников, бухгалтеров и других представителей образованных людей немецкого происхождения, которых обвиняли в принадлежности к национал-социалистической организации. По ложным доносам их осудили на 3, 5 или 10 лет ссылки. Для ГПУ, таким образом, было очевидно, что в существующую или существовавшую организацию, простиравшуюся от Черного моря до Дона, входили тысячи членов»²⁰⁹.

О взаимоотношениях германских дипломатов с советскими гражданами немецкой национальности германский консул в Киеве А. Генке²¹⁰ писал, что «бедственное положение посетителей было видно уже по их внешнему виду». «Посетители просили помощи или включения их в списки акции помощи „Братья в нужде“. Летом 1933 г. бывало до 80 посетителей ежедневно, выслушать которых в индивидуальном порядке было не просто. При этом нередко возникала проблема политического характера. Этнические немцы не скрывали своего непризнания существующего режима». Сотрудники консульства, по воспоминаниям Генке, не могли себе позволить, чтобы сложилось впечатление будто они под прикрытием иммунитета консульства покрывают «антисоветскую агитацию» или играют ей на руку. Ведь в числе посетителей наверняка

²⁰⁷ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Konsulats Odessa. 1930–1934. Deutsches Konsulat Odessa an Deutsche Botschaft Moskau, 6. Dezember 1933. — Bl. 5.

²⁰⁸ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Konsulats Odessa. 1930–1934. Deutsches Konsulat Odessa an Deutsche Botschaft Moskau, 6. Dezember 1933. — Bl. 6.

²⁰⁹ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 349. (Halb)Jahresberichte des Konsulats Odessa. 1930–1934. Deutsches Konsulat Odessa. Jahresbericht 1934 [4. Dezember 1934 an Deutsche Botschaft Moskau], 4. Dezember 1934. — Bl. 1, 3.

²¹⁰ Генке Андор (Hencke, Andor) (1895–1984), уроженец Берлина. На военной службе в германской армии, старший лейтенант. 1922–1945 гг. — на дипломатической службе, член НСРПГ с 1935 г. (см.: Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. — Bd. 2.: G–K / Bearb.: G. Keiper, M. Kröger. — Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2005. — S. 263–265). ОО ГПУ Киевской области завел на Генке 8 января 1934 г. дело-формуляр. В 1934 г. Генке, по оценке ГПУ, был резидентом контрразведывательного отдела штаба Рейхсвера. Он составил доклад о переброске ряда воинских частей из Украины на Дальний Восток, об укреплении на западном побережье Днепра, строительстве оборонных сооружений на Юго-Западной ж. д. и т. д. Доклад был прочитан ГПУ, который определил, что изложенные в нем данные «в большей своей части ... не соответствовали действительности» (см.: ОГА СБУ. — Ф. 65. — Д. С-6163. — Л. 486). Наблюдательное агентурное дело на Генке было закрыто в июне 1955 г.

ка были провокаторы, которые доносили в ГПУ на своих земляков и консульство²¹¹. В этом предположении Генке не ошибался.

Еще в 1926 г. для агентурной работы в Генеральном консульстве Германии (Харьков) ГПУ удалось завербовать советскую гражданку. До июня 1932 г. ГПУ уже имело там 7 агентов и прорабатывало возможности вербовки секретаря консульства Штреккера²¹² и сотрудника консульства Шмидта²¹³. Для «разработки» Германского консульства в Одессе, созданного в 1923 г., также уже в 1927 г. удалось завербовать агента для «разработки объекта по германскому шпионажу». На конец февраля 1933 г. Одесское ГПУ располагало 7-ю агентами. Причем через одного из них удавалось «периодически добывать» документы, представляющие для ГПУ интерес²¹⁴. По состоянию на апрель 1932 г. по Германскому консульству в Киеве работало 13 агентов²¹⁵.

Вербовка агентуры для внутреннего и внешнего наблюдения за консульствами продолжалась с переменным успехом. С первой половины 1935 г. из консульства в Одессе удавалось выносить служебную переписку, которая с 13 июня в переводе на русский язык отправлялась В. Балицкому. Из нее НКВД черпал сведения о материальной помощи репрессированным лютеранским и католическим священникам²¹⁶. В конце февраля — начале марта 1937 г. НКВД стал известен список из 174 чел., получивших в 1933–1934 гг. через это консульство финансовую помощь (вероятно, «гитлеровскую»)²¹⁷.

Самым большим успехом УНКВД по Одесской области стала операция по выносу из консульства агентом «Новым» книги кодового и цифрового шифра объемом 431 страница. Вместе с нею были вынесены: руководство к пользованию шифром, дополнительная таблица № 1, таблица фраз и предложений, шифрующихся при помощи одной группы. Уже в начале апреля удалось выбирать документы из консульского сейфа, в т. ч. цифровой шифр, введенный МИД Германии 1 января 1937 г.²¹⁸ 28 апреля 1937 г. Балицкому было отправлено сообщение о том, что сфотографирована тетрадь ключей к тайному шифру германского МИДа, предназначенных для «шифрованной переписки между Берлином и германскими дипломатическими органами на территории СССР». Правда, вскрыты в тетради были только «листки с ключами на текущую деся-

²¹¹ Hencke A. Erinnerungen als deutscher Konsul in Kiew in den Jahren 1933–1936 // Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften e. V./ Mitteilungen Nr. 14. — München, 1977. — S. 75.

²¹² Штреккер (Штрекер) Герман Эрнстович (Strecker, Hermann) (1898–?), уроженец Харькова, германский гражданин. Секретарь Генерального консульства Германии в Харькове, затем в Киеве. После закрытия Генконсульства в Киеве выехал с персоналом в Германию.

²¹³ ОГА СБУ. — Ф. 13 — Д. 416 — Л. 51а–52.

²¹⁴ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 416. — Л. 101–103.

²¹⁵ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 416. — Л. 121.

²¹⁶ ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 161. — Т. 2. — Л. 5–26.

²¹⁷ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 78. — Л. 17–21.

²¹⁸ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 78. — Л. 128–131.

тидневку. Остальные же листки на текущие месяцы 1937 года заклеены и запечатаны сургучной печатью Министерства»²¹⁹.

Ключевую роль в создании «шпионских организаций» на территории СССР НКВД приписывал германским дипломатическим представительствам. По его версии, вербовкой шпионов в Украине занимались сотрудники консульств Герман Штреккер, Харьков (см.: *Документы №№ 23, 26, 32, 59, 78, 199, 228*), Карл Ганн, Одесса (см.: *Документы №№ 51, 59*), Герман Баун, Киев (см.: *Документы №№ 26, 67*).

В беседе, состоявшейся 11 июня 1935 г. между уполномоченным НКВД СССР А. Петровским и консулом А. Генке по поводу ареста германского гражданина Давида Адама, первый заявил о получении признаний от лиц, арестованных в сельской местности, в том, что там существуют национал-социалистические организации, которые получают указания от сотрудника консульства Г. Бауна²²⁰. Его доверенные, по словам Петровского, распространяют слухи о предстоящей в скором будущем войне между Германией и СССР и что те, кто сейчас не действуют на пользу национал-социализма, позже за это поплатятся. Консул решительно опроверг наличие национал-социалистических организаций, как и передачу Бауном каких-либо инструкций этим несуществующим организациям²²¹. Он напомнил, что правительство Германии строго запретило какую-либо организационную работу среди германских граждан в СССР²²².

Подтверждение правдоподобности заявлений Генке можно видеть в результатах деятельности НКВД по выявлению «нелегального центра германской фашистской партии», в рамках которой в 1934–1936 гг. разрабатывались сотни советских граждан немецкой национальности, принимавших от германских консульств и посольства приглашения на приемы и встречи. По настоянию Н. Ежова в ноябре 1936 г. И. Сталин санкционировал массовые аресты

²¹⁹ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 78. — Л. 153.

²²⁰ Баун Герман Карл (Baun, Hermann Karl) (1897–1951), уроженец Одессы, вюртембергский подданный. В 1915–1918 гг. участник Первой мировой войны, лейтенант германской армии. В марте 1919 г. по личным делам вернулся в Одессу. В 1920–1921 гг. — секретарь немецкого спортивного клуба в Одессе на общественных началах. Июнь 1921–июль 1922 г. — курьер, затем секретарь германской организации по опеке военно- и гражданскопленных в Одессе. С 1923 г. — писарь Германского консульства в Одессе, с 1929 г. — в консульстве в Киеве (см.: PA AA. Rep. Personalia. — Nr. 715. Baun, Hermann). Вернувшись в Германию, он как офицер запаса в июле 1937 г. был принят на военную службу, прошел полугодовую переподготовку и был зачислен в 1-й отдел разведки Канариса. Задачей Бауна был анализ открытых русскоязычных печатных публикаций и прессы. Впоследствии он возглавлял одно из подразделений армейской разведки на Восточном фронте против СССР в звании майора (см.: Pahl M. Hermann Baun (1897–1951). *Der gescheiterte Spionagechef // Spione und Nachrichtenhändler. Geheimdienst-Karrieren in Deutschland 1939–1989*. — Berlin, 2016. — S. 38–77).

²²¹ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Deutsches Konsulat Kiew an die Deutsche Botschaft Moskau, 12. Juni 1935. — Bl. 2–3.

²²² PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Deutsches Konsulat Kiew an die Deutsche Botschaft Moskau, 12. Juni 1935. — Bl. 4.

германских граждан. Открытое судебное заседание Военной коллегии Верховного суда СССР должно было состояться 3 января 1937 г. в Октябрьском зале Дома Союзов, но нарком иностранных дел М. Литвинов настоятельно советовал Сталину отказаться от проведения процесса, который мог привести к резкому обострению дипломатических отношений с Германией. Оценив «собранные» доказательства как недостаточно убедительные, руководство СССР отказалось от проведения «громкого процесса»²²³, а Литвинов уже после февральско-мартовского пленума ЦК ВКП(б) предлагал (в качестве компенсации за высланных германских граждан) попытаться добиться освобождения некоторых советских граждан, арестованных в Германии и Испании²²⁴.

Ухудшение условий работы консульств и их закрытие

В течение лета и осени 1937 г. вопрос количества дипломатического персонала несколько раз становился предметом обсуждения между Германским посольством в Москве и НКВД СССР. Германия, например, считала персонал советского торгового представительства и двух его филиалов дипломатическим. Однако сама она эквивалента этому в СССР не имела. Советское правительство, в свою очередь, настаивало на закрытии германских консульств в Одессе и Владивостоке. Германское правительство с этим не соглашалось, т. к. на основании отдельных договоренностей обоих правительств эти консульства существовали еще до подписания германо-советского договора от 12 октября 1925 г. Германия имела в СССР посольство в Москве и 7 консульств в портовых городах и регионах проживания германских подданных. СССР имел в Германии посольство, 2 генконсульства, торгпредставительство с двумя филиалами. Несмотря на меньшее количество представительств, СССР имел на территории Германии более чем вдвое больше персонала²²⁵.

Поскольку Германия не согласилась уменьшить количество своих консульств, советская сторона начала активно мешать работе некоторых из них. Так, советские граждане, обслуживавшие германские консульства, стали усиленно подвергаться допросам с целью получения информации о деятельности консульских сотрудников (см.: **Документы №№ 72, 75**).

28 октября 1937 г. Н. Ежов подписал оперативный приказ № 00698 об усилении давления на посольства и консульства Германии, Японии, Италии и Польши. Главной целью приказа было: «Тщательно организованным применением широких репрессий пресечь все связи посольств и консульств этих

²²³ Хаустов В., Самуэльсон Л. Сталин, НКВД и репрессии 1936–1938 гг. — М., 2010. — С. 44–45.

²²⁴ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 133.

²²⁵ РА АА. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Memorandum. 28. August 1937. — (Листы без нумерации).

стран с советскими гражданами, подвергая немедленному аресту всех советских граждан, связанных с личным составом этих диппредставительств, посещающих их служебные и домашние помещения» (см.: **Документ № 93**).

15 ноября 1937 г. генконсульство в Киеве сообщало, что прессинг «со стороны НКВД скоро уже невозможно будет усиливать. Постовой милиционер почти все время стоит перед входной дверью; за персоналом следят беспрепятственно, даже при посещении им магазинов или рынка для совершения необходимых закупок; посетителей консульства, всех без исключения, задерживают для выяснения личности и сопровождают в милицейский участок для опроса о целях посещения». За консулом при его пешем передвижении по городу следовал автомобиль и, кроме того, два «шпики»²²⁶. В квартиры сотрудников прекращалась подача воды и электричества, телефоны отключали. В ответ гестапо с декабря 1937 г. ввело такие же меры против советских генконсульств в Гамбурге и Кёнигсберге²²⁷. Генконсул Гросскопф, однако, считал это недостаточным, поскольку подобные действия в условиях Германии не могли иметь ощутимых последствий²²⁸.

Летом и осенью 1937 г. в дипломатическом корпусе в Москве предполагали, что требование соблюдения паритета в количестве иностранных представительств в СССР и его представительств в третьих странах, а также сокращение числа консульств нацелено на страны, с которыми у СССР к этому времени сложились плохие взаимоотношения. 17 января 1938 г. германский посол фон Шуленбург представил МИДу Германии свой анализ по этому вопросу. Причину требований советского правительства он видел в усиливающейся шпиономании и тенденции к возможно полной изоляции от внешнего мира²²⁹.

Министр иностранных дел Германии Риббентроп 28 февраля 1938 г. дал указание посольству в Москве потребовать закрытие советских консульств в Кёнигсберге и Гамбурге в ответ на продолжающиеся препятствия в работе консульств в Киеве и Новосибирске²³⁰.

В начале марта 1938 г. германский генконсул в Киеве докладывал посольству в Москве о том, что агенты НКВД самовольно подсаживаются в такси к сотруднику генконсульства, ведут «наблюдение» за квартирами его сотрудников, разместившись на лестничной площадке, требуют от местного персона-

²²⁶ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Deutsches Konsulat Kiew an die Deutsche Botschaft Moskau, 15. November 1937. — Bl. A 2140.

²²⁷ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Geheime Staatspolizei an das Auswärtige Amt, 9. Februar 1938. Abschrift Pol. V 1275. — Bl. A 316.

²²⁸ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Entziffertes Telegramm Deutsches Generalkonsulat Kiew an Deutsche Botschaft Moskau, 2. März 1938. — (Листы без нумерации).

²²⁹ Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, Serie D (1937–1945). — Bd. 1: Von Neurath zu Ribbentrop (September 1937 — September 1938). — Baden-Baden, MCML. — S. 735.

²³⁰ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Berichte des Konsulats Kiew. Entziffertes Telegramm Ribbentrop an Botschaft Moskau, 28. Februar 1938. — Bl. A 346.

ла прекратить работу по найму в консульстве²³¹, а германскоподданных посетителей до и после посещения представительства задерживают, обыскивают и допрашивают в милиции или НКВД²³². В первых числах марта 1938 г. были испорчены звонки на входных дверях квартир служащих консульства Вильке, Штреккера, Краузе и Крегера, поврежден замок на двери квартиры Штреккера, а его жена арестована (см.: **Документы №№ 175, 182–186, 199**)²³³. Протесты консула против нарушения Консульского договора между Германией и СССР от 12 октября 1925 г. результата не принесли. Советское правительство в это время преследовало цель сокращения числа иностранных консульств на своей территории с одновременным закрытием некоторых своих за рубежом.

Поскольку правительство СССР не реагировало на жалобы Германского посольства в Москве относительно давления на консульства в Киеве и Новосибирске, правительство Германии, в свою очередь, 2 марта потребовало закрыть к 15 мая советские консульства в Гамбурге и Кёнигсберге (германские консульства в Киеве и Новосибирске будут закрыты в тот же день — 15 мая). Зам. руководителя НКВД СССР В. Потемкин поинтересовался, является ли это предложением германского правительства, на что советник посольства В. фон Типпельскирх уточнил, что это требование²³⁴. Три дня спустя, 5 марта, Потемкин проинформировал фон Типпельскирха о согласии советского правительства с «предложением» германской стороны, уточнив, что консульства могут работать до 15 мая, после чего весь их персонал должен покинуть СССР²³⁵. Потемкин еще раз попытался квалифицировать требование германского правительства о закрытии консульств как «предложение», с чем фон Типпельскирх не согласился, сославшись на сделанный ранее демарш²³⁶.

²³¹ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 77. Innere Politik der UdSSR. Deutsches Generalkonsulat an die Deutsche Botschaft in Moskau, 5. März 1938. — (Листы без нумерации).

²³² PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 77. Innere Politik der UdSSR. Deutsches Generalkonsulat an die Deutsche Botschaft in Moskau, 10. März 1938. — (Листы без нумерации).

²³³ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Германское генеральное консульство Управлению уполномоченного НКВД СССР при правительстве УССР в Киеве, 2 марта 1938 г. — (Листы без нумерации); Там же. — Bd. 77. Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 7. März 1938. — (Листы без нумерации).

²³⁴ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 7. März 1938. — (Листы без нумерации).

²³⁵ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 7. März 1938. — (Листы без нумерации).

²³⁶ PA AA. Botschaft Moskau. — Bd. 80. Telegramm Deutsche Botschaft Moskau an Auswärtiges Amt Berlin, 5. März 1938. — (Листы без нумерации).

Арест, следствие и рассмотрение дела на заседании областной «тройки»

Через пять дней после «немецкого» приказа последовал «кулацкий» приказ НКВД СССР № 00447 (30 июля 1937 г.), который разрабатывали с начала июля, т. е. до записки Сталина об аресте всех немцев от 20 июля 1937 г. (см.: **Документ № 10**). В довольно подробном оперативном плане изъятия кулаков и уголовников по 1-й категории от 13–15 июля 1937 г. имеются указания, которые впоследствии применялись по «немецкой» и другим «национальным» линиям. К ним относятся: создание межрайонных оперативных групп, передача ответственности за качество собранных для ареста материалов на руководителей межрайонергрупп, начальников районных и городских отделений НКВД. § 20 этого плана содержит установку: «При подготовке операции на кулаков и уголовников широко использовать материалы на кулаков — членов различных религиозных сект, связи иностранных консульств, лиц, судившихся за шпионаж, получателей „гитлеровской помощи“, бывших политбандитов»²³⁷. Нет основания предполагать, что Ежов и его подручные, готовившие «кулацкий» приказ, в котором основой для ареста значились категории учета из § 14 «Инструкции о порядке разработки архивных материалов Главного управления государственной безопасности и его местных органов» от 17 июня 1936 г., упустили из виду эти категории учета при разработке «немецкого» приказа НКВД СССР. Они уже применялись для ареста нескольких тысяч немцев на территории Украины до появления этого приказа.

2 октября 1937 г. ЦИК СССР постановил ужесточить меру наказания за шпионаж и вредительство с попытками организации взрывов, крушений, поджогов с человеческими жертвами и других диверсионных актов, увеличив срок лишения свободы с 10 до 25 лет²³⁸. В изученных нами протоколах «троек» и «двоек» у немцев, определенных к заключению в ИТЛ, максимальный срок составлял 10 лет лишения свободы.

Аресты проводили городские, районные и созданные в июле 1937 г. 45 межрайонных оперативных групп. В Одесской области местами дислокации последних были: Одесса, Николаев, Херсон, Кирово²³⁹, Первомайск; в Донецкой области: Сталино, Мариуполь, Артемовск, Ворошиловград, Старобельск; в Днепропетровской области: Днепропетровск, Запорожье, Кривой Рог, Мелитополь, Александрия²⁴⁰. Аресты проводили все шесть отделов УНКВД. Кроме того, дорожно-транспортные отделы НКВД при управлениях железной дороги с 1 августа 1937 г. получили право проведения арестов и оформления дел по

²³⁷ Великий терор в Україні. «Куркульська операція»... — С. 53.

²³⁸ Собрание законов СССР. — 1937. — № 66. — С. 297.

²³⁹ С 1939 г. — Кировоград, с 2016 г. — Кропивницкий.

²⁴⁰ ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 32. — Л. 14.

«кулацкому» приказу № 00447 для подачи на рассмотрение «тройки»²⁴¹. Они же проводили аресты и по всем остальным «линиям». Известно, что 3-й отдел УГБ НКВД по Харьковской области состоял из 9 отделений, в которых было от 3 до 8 сотрудников. Каждое из отделений проводило специфическую оперативную работу, получившую отражение в его названии: 1-й — немецкий, 2-й — польский, 3-й — средневропейский, 4-й — украинский, 5-й — белая контрреволюция, 6-й — оборонная промышленность, 7-й — тяжелая промышленность, 8-й — легкая промышленность, отделение без номера — оперативный учет²⁴². Органы, осуществлявшие арест, проводили и «следствие», т. е. заводили следственное дело, в котором, кроме постановления оперативного сотрудника НКВД на арест, откладывались: санкция прокурора на арест, анкета арестованного, справки о социальном происхождении, протоколы допросов и очных ставок, обвинительное заключение.

Межрайонные оперативные группы подавали материалы, поступившие к ним от РО НКВД и ГО НКВД. Так, на заседании «тройки» при УНКВД по Днепропетровской области 17 сентября Г. Шульц²⁴³ докладывал дела по Никопольскому и Запорожскому горотделам НКВД, Красноармейскому, Люксембургскому, Куйбышевскому и Ореховскому райотделам НКВД, а Н. Латков²⁴⁴ — по Синельниковскому, Новониколаевскому, Петриковскому, Бердянскому, Божедаровскому, Андреевскому и Верхне-Днепровскому райотделам НКВД²⁴⁵. Протоколы заседаний «тройки» готовились заранее ее секретарем, а члены «тройки» подписывали готовые протоколы, лишь изредка меняя предложенное межрайонной оперативной группой решение. «Тройки, в зависимости от характера материалов и степени социальной опасности арестованного, могут относить лиц, намеченных к репрессированию по 2-й категории, — к первой категории и лиц, намеченных к репрессированию по первой категории, — ко второй»²⁴⁶.

Первый протокол заседания «тройки» при УНКВД по Киевской области датирован 3 августа, по Днепропетровской, Донецкой, Одесской областям — 8 августа 1937 г.

Фронтальный просмотр 205-ти протоколов «тройки» при УНКВД по Днепропетровской области (8 августа 1937 г. — 10 ноября 1938 г.) позволил по-

²⁴¹ Мозохин О.Б. Право на репрессии... — С.154.

²⁴² Бажан О., Золотарьов В. «Несу моральну відповідальність за викривлення в органах МВС...», або Історія покарання езекутора «масового терору» І.А. Шапіро у часи «хрущовської відлиги» // Краєзнавство. — 2013. — № 3. — С. 170–171.

²⁴³ Шульц Гуго Йоганнович (1910–?), сержант госбезопасности (1936). Оперуполномоченный 3-го отделения УГБ Запорожского горотдела НКВД УССР.

²⁴⁴ Латков Николай Алексеевич (1907–?), уроженец Екатеринослава. Член ВКП(б) с 1932 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1930 г. Начальник 2-го отдела УГБ НКВД УССР. Арестован (1938), осужден (1939), затем было принято решение о прекращении дела, освобожден.

²⁴⁵ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 6. — Л. 1–36.

²⁴⁶ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 280.

лучить представление о ее «работе». Для ареста городскими и районными отделами НКВД явно служили собранные ранее сведения оперативно-го учета. По протоколу № 1 проходило 15 обвиняемых (14 дел), из которых всем была определена высшая мера наказания — расстрел. Из 15-ти обвиненных — 9 были немцами или меннонитами. Дела Запорожского гортодела НКВД были индивидуальными. Основание ареста (номер приказа НКВД СССР или «линия») в протоколе не указано, но инкриминированные преступления соответствуют приказу НКВД СССР № 00439 по «немецкой линии». Несколько наиболее типичных формулировок обвинений в этом протоколе показывают целый спектр категорий учета арестованных.

Генрих Корнеевич Петерс (1898 г. рожд., бывший помещик) обвинялся в том, что «в период немецкой оккупации Украины, принимал активное участие в выявлении и расстрелах председателя и членов местного ревкома. Будучи крайне антисоветски настроен, проводил активную фашистскую пропаганду. С 1930 по 1937 год был в ссылке. По возвращении из ссылки продолжал заниматься активной к. р. фашистской агитацией вплоть до момента ареста»²⁴⁷.

Корней Францевич Паульс (1882 г. рожд., раскулаченный в 1933 г., осужденный к 3-м годам заключения в концлагере) обвинялся в том, что «будучи антисоветски настроен, среди населения с. Хортицы проводил активную антисоветскую пропаганду и распространял провокационные слухи о предстоящей войне Германии и СССР, призывая население к подготовке для оказания активной помощи германским войскам»²⁴⁸.

Генрих Яковлевич Андерс (1885 г. рожд., из крупных кулаков) обвинялся в том, что «являлся активным участником к. р. фашистской организации „Союз голландских выходцев“²⁴⁹. Будучи крайне антисоветски настроен, проводил активную фашистскую пропаганду и к. р. работу против мероприятий советской власти»²⁵⁰, а Гергард Генрихович Функ (1883 г. рожд., бывший кулак) в том, что в 1922–1928 гг. «возглавлял контрреволюционный националистический союз „Голландских выходцев“, обрабатывал активных контрреволюционно настроенных лиц в пан-германском духе. В 1931 г. состоял в к. р. повстанческой организации, вербовал в организацию других участников»²⁵¹.

По протоколу № 2 от 9 августа 1937 г. прошли 27 обвиняемых по 14-ти делам. В их числе были 13 немцев. По делу Люксембургского РО НКВД постановили расстрелять 6 человек, а одного — 62-летнего Петра Георгиевича Прейса

²⁴⁷ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 2. — Л. 3.

²⁴⁸ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 2. — Л. 3.

²⁴⁹ «Союз голландских выходцев на Украине». Этот кооперативный союз был создан 14 мая 1921 г. для оказания помощи голодающим и восстановления сельского хозяйства. Зарегистрированный официально, он работал легально.

²⁵⁰ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 2. — Л. 3.

²⁵¹ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 2. — Л. 6.

(1875 г. рожд.) — заключить в ИТЛ на 10 лет, считая срок с 9 августа 1937 г.²⁵², хотя арестовали его 20 июля²⁵³.

3 декабря (протокол № 64) и 26 декабря 1937 г. (протокол № 68) «тройка» при УНКВД по Днепропетровской области по делам Молочанского РО НКВД вынесла решение о применении высшей меры наказания к бывшим участникам отрядов самообороны, организованных немцами и меннонитами в 1918 г.

По краткой информации, вошедшей в протоколы «тройки», видно, однако, что наказание определяли и немцам, арестованным до выхода приказа № 00439. Так, по протоколу № 18 от 23 августа 1937 г. «тройка», назначившая 8–10 лет лагерного заключения 63-м обвиняемым, определила 10-летний срок Генриху Иоганновичу Фризену (1880 г. рожд.), арестованному еще 19 апреля 1937 г.²⁵⁴

По уже имевшимся данным оперативного учета проводились аресты и представителей других национальностей, обвиненных в иных «преступлениях». Так, 2 сентября «тройка» при Днепропетровском УНКВД «слушала» обвинения на 124 человек (110 дел) за участие в Троицком кулацком восстании. Из них 91 человеку был назначен расстрел, 23 человека получили по 10 лет, 9 — по 8 лет заключения в ИТЛ²⁵⁵.

Дорожно-транспортный отдел ГУГБ Сталинской железной дороги, борющийся до изменения компетенций ДТО НКВД (3 марта 1937 г.) с безбилетниками и различными административными нарушениями на железнодорожном транспорте, подал 15 августа на рассмотрение «тройки» дело № 19555 (сквозная нумерация сохранена, несмотря на изменение компетенций!), по которому 13 человек, из них 12 — немцы, обвинялись в участии в «контрреволюционной фашистской организации „Национальный Союз немцев на Украине“»²⁵⁶.

С 8 августа по 5 сентября 1937 г. «тройка» при УНКВД по Днепропетровской области успела вынести решения о высшей мере наказания относительно 508 чел., «забыв» при этом вынести решение о конфискации лично им принадлежащего имущества. Такое решение было принято 5 сентября 1937 г. (протокол № 24)²⁵⁷.

После заседания этой «тройки» 11 декабря 1937 г. наступил перерыв до 25 декабря, а после заседания 31 декабря 1937 г. (протокол № 72) перерыв длился больше двух месяцев — до 10 марта 1938 г. (протокол № 73). После заседания «тройки» 10 мая 1938 г. (протокол № 82) работу приостановили до 20 сентября (протокол № 83)²⁵⁸, когда вынесли решение расстрелять 264 чел.

²⁵² ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 2. — Л. 7.

²⁵³ Реабілітовані історією. Запорізька область. — Кн. 2 / Ред. кол.: О.А. Зайковська (гол.), О.П. Бежрежний та інш. — Запріжжя, 2006. — С. 540.

²⁵⁴ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 3. — Л. 80.

²⁵⁵ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 4. — Л. 1–34.

²⁵⁶ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 2. — Л. 45.

²⁵⁷ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 5. — Л. 1–21.

²⁵⁸ Успенский совершил рейд в Запорожье и Николаев в середине июля 1938 г. Перед его приездом были проведены аресты (см.: **Документы №№ 215, 217**). Когда именно «слушали» дела

и одного заключить в ИТЛ на 10 лет²⁵⁹. Этим же числом оформлены протоколы № 85 (223 чел.) и № 86 (163 чел.). 24 сентября меру наказания определили относительно 234 чел. (протокол № 87) и 211 чел. (протокол № 88). Трудно себе представить, что члены «тройки» были в состоянии заслушать 22 сентября и 24 сентября дела на 650 и 445 человек и принять по ним решения.

«Тройка» при УНКВД по Донецкой области заседала с 8 августа до 31 декабря 1937 г. 86 раз, причем в некоторые дни подписывались по 2–3 протокола. После 31 декабря 1937 г. (протокол № 86) наступил перерыв до 7 февраля (протокол № 87), следующий протокол (№ 88) датирован 28 февраля 1938 г.²⁶⁰

Приостановки в работе «троек» в целом остаются необъяснимыми. Перерыв в заседаниях «тройки» УНКВД по Днепропетровской области между 31 декабря 1937 г. и 10 марта 1938 г. начался намного раньше и лишь частично совпадает с заменой И. Леплевского А. Успенским²⁶¹ на посту руководителя НКВД УССР (25 января 1938 г.), приездом в Киев Н. Ежова в середине февраля и заменой начальника областного УНКВД Е. Кривца²⁶² на П. Коркина²⁶³ (26 февраля 1938 г.). В Донецкой области смена начальника УНКВД произошла 26 февраля 1938 г. (вместо Д. Соколинского²⁶⁴ назначили П. Чистова²⁶⁵).

Смещение С. Косиора с должности первого секретаря ЦК КП(б)У 27 января 1938 г., его перевод в Москву и арест 3 мая также не вполне совпадают с указанными перерывами в работе «троек». Последовавшая за осуждением бывше-

---

этих арестованных, установить не удалось. Вероятно, это произошло в сентябре 1938 г.

²⁵⁹ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 32.

²⁶⁰ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1 — Д. 19. — Л. 518–566.

²⁶¹ Успенский Александр Иванович (1902–1940), уроженец с. Верхний Суходол Тульской губернии. Член РКП(б)-ВКП(б) с 1920 г. Депутат Верховного Совета СССР 1-го созыва (1937). В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1920 г. Народный комиссар внутренних дел УССР (25 января — 14 ноября 1938 г.). Арестован (1939), приговорен к ВМН (1940), расстрелян, не реабилитирован.

²⁶² Кривец Ефим Фомич (1897–1940), уроженец д. Кривцы Виленской губернии. Член РСДРП(б)-РКП(б)-ВКП(б) с 1917 г. Депутат Верховного Совета СССР 1-го созыва (1937). В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1918 г. Начальник УНКВД по Днепропетровской области (январь 1937 — 26 февраля 1938 г.). Арестован (1939), приговорен к ВМН (1940), расстрелян, не реабилитирован.

²⁶³ Коркин Петр Андреевич (1900–1940), уроженец с. Частоозерное Тобольской губернии. Член ВКП(б) с 1920 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1921 г. Начальник УНКВД по Днепропетровской области (26 февраля 1938 — январь 1939 г.). Депутат Верховного Совета СССР 1-го созыва (1937). Арестован, приговорен к ВМН (1940), расстрелян, не реабилитирован.

²⁶⁴ Соколинский Давид Моисеевич (1902–1940), уроженец Одессы. Член ВКП(б) с 1920 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1922 г. Руководил управлениями НКВД в различных областях Украины: в Одессе, Виннице, Днепропетровске. Начальник УНКВД по Донецкой области (апрель 1937 — февраль 1938 г.). Арестован (1939), приговорен к ВМН (1940), расстрелян, не реабилитирован.

²⁶⁵ Чистов Павел Васильевич (1905–1982), уроженец д. Кондырино Московской губернии. Член ВКП(б) с 1926 г. Депутат Верховного Совета СССР 1-го созыва (1937). В органах ОГПУ-НКВД с 1923 г. Начальник УНКВД по Донецкой/Сталинской области (26 февраля 1938 — 1 февраля 1939 г.).

го наркома внутренних дел СССР Г. Ягоды на процессе «право-троцкистского блока» (2–13 марта 1938 г.) чистка аппарата УГБ НКВД УССР, в ходе которой с 15 февраля по 5 апреля было «изъято» 558 человек, арестовано — 154, в т. ч. 5 немцев²⁶⁶, тоже открывает иное временное «окно».

А. Успенский в течение недели после своего назначения наркомом (25 января 1938 г.) заменил всех руководителей НКВД в областях²⁶⁷. Наступившие после этого перерывы в работе «троек» в феврале 1938 г. вполне можно объяснить кадровыми перемещениями, но чем объясняются перерывы в декабре 1937 г. и в первой половине января 1938 г.?

Усиление репрессий в Украине невозможно было держать в тайне. Заметили их и германские дипломаты, хотя полной информацией не обладали. Генеральный консул в Киеве Г.-В. Гросскопф в сообщении посольству в Москве оценил опубликованные 6 марта 1937 г. решения пленума ЦК ВКП(б) как предварительное окончание большой чистки в Украине. Дальнейший ход событий должны были показать «выборы» партийных органов, которые наметили завершить к 20 мая. По его оценке, в Украине было арестовано до 6 000 человек и примерно столько же снято с должностей²⁶⁸.

События, однако, развивались иначе. 30 октября 1937 г. Гросскопф писал: «В прошедшем месяце террор НКВД на Украине проводился против всех слоев населения с особым напором и необычайной жестокостью. Количество арестованных в октябре предположительно превышает количество арестованных за два предыдущих месяца. В Киеве неоднократно были реквизированы в большом количестве грузовики и сведены в колонны для перевозки арестованных ночью в тюрьмы. Большинство арестованных сразу без суда и следствия депортируют в Сибирь. Регулярно, дважды в неделю, из Киева отправляются составы с заключенными по 60 вагонов в каждом. Чтобы разместить всех подследственных, заполнены все подвальные помещения еще не совсем достроенного огромного здания НКВД... Особая жестокость органов НКВД проявляется при аресте многочисленных замужних и незамужних женщин. При аресте мужчин женщин теперь, как правило, тоже арестовывают и высылают. Детей передают детским домам. Кроме смертных приговоров, вынесенных на судебных процессах, по всей стране, видимо, происходят многочисленные расстрелы...»²⁶⁹.

²⁶⁶ Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е — 1930-е годы. — М., 1998. — С. 107.

²⁶⁷ Золотарев В. Страницы биографии «нарушителя социалистической законности». Давид Аронович Перцов // Чекисты на скамье подсудимых. Сб. статей / Сост.: М. Юнге, Л. Виола, Дж. Россман. — М., 2017. — С. 233.

²⁶⁸ ЦГАВО Украины. — Ф. 3676. — Оп. 3. — Д. 134. — Л. 29.

²⁶⁹ ЦГАВО Украины. — Ф. 3676. — Оп. 3. — Д. 134. — Л. 97.

Допросы и ведение документации

Областные «тройки» оформляли протоколы на арестованных по всем «линиям» в порядке поступления дел. Как проводилось следствие, можно наглядно увидеть на примере доктора медицины В. Шмельцера, родившегося в 1868 г.²⁷⁰ В 1937 г. он по возрасту уже не работал и жил в Харькове. По постановлению оперуполномоченного ДТО ГУГБ НКВД станции Лозовая Южной железной дороги от 29 августа 1937 г. на него 7 сентября был выписан ордер на арест. При обыске, состоявшемся в день ареста — 16 сентября, у Шмельцера были изъяты переписка с Германским консульством и 155 писем на немецком языке. По показаниям другого обвиняемого ученого определили «организатором контрреволюционной шпионско-диверсионной организации»²⁷¹. Следствие сделало «группу Шмельцера» частью польско-немецкой контрреволюционной организации, имевшей ячейки на железнодорожных линиях Курск–Харьков, Харьков–Лозовая и Лозовая–Полтава. По версии ДТО ГУГБ НКВД Южной железной дороги, на ее пунктах «и прилегающих к полотну жел[езной] дор[оги] районах» в организацию было вовлечено 70 человек²⁷².

Не известно, какие методы были применены к Шмельцеру, но в протоколе допроса от 7 октября имеется его «показание» о том, что в 1924 г. он был завербован сотрудником Германского консульства в Харькове Краузе для «сбора сведений шпионского характера», а затем для руководства контрреволюционной шпионско-диверсионной организацией²⁷³. При допросе 17 октября Шмельцер «сознался» в том, что завербовал 6 человек и назвал своими знакомыми 23-х человек, среди которых были 16 профессоров харьковских вузов²⁷⁴. Вероятно, имена этих знакомых выявило по конфискованным письмам следствия.

Вместе со Шмельцером в Харьковской тюрьме находились еще 44 человека, проходивших по тому же делу²⁷⁵. Из них 41 человек признался в причастности к антисоветской организации²⁷⁶. 25 октября 1937 г. оперуполномоченный, принимавший решение по репрессированию этой группы, «обнаружил», что «по этому делу проходит целый ряд лиц, как прямо, так и косвенно причастных к настоящему делу, подлежащих установлению и аресту», и выделил еще 84 человека в «отдельное производство»²⁷⁷. Все они,

²⁷⁰ Шмельцер Вильгельм Вильгельмович (1868–1937), уроженец Лифляндии, выпускник Дерптского университета, гистолог, работал в Харьковском медицинском институте.

²⁷¹ Государственный архив Харьковской области (далее — ГАХО). — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2078. — Л. 113–122 об.

²⁷² ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2077. — Л. 271–272.

²⁷³ ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2080. — Л. 10–13.

²⁷⁴ ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2080. — Л. 1–5.

²⁷⁵ ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2077. — Л. 308–310.

²⁷⁶ ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2084. — Л. 214

²⁷⁷ ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2077. — Л. 269–270.

исходя из фамилий, — украинцы и русские. «Группу Шмельцера», судя по времени ареста, «выявили» по получении циркуляра наркома Леплевского от 28 августа 1937 г. (см.: **Документ № 50**), а дополнительным репрессированием 84 чел. расширили «низовку».

Решением «двойки» НКВД и Прокурора СССР от 9 ноября 1937 г. Шмельцеру была назначена ВМН, приведенная в исполнение в Харькове 16 ноября 1937 г. в 0 час. 52 мин.²⁷⁸ Все остальные тоже были расстреляны в ноябре.

В сентябре 1956 г. архивно-следственное дело Шмельцера и других было пересмотрено. При этом было «установлено, что все проходящие по делу лица были арестованы и осуждены необоснованно. Ко дню их ареста необходимых материалов о их преступной деятельности не имелось». «Проверкой по учетам принадлежность КРАУЗЕ к иноразведорганам не установлена». Допрошенные вновь свидетели, дававшие показания в 1937 г., «заявили, что никогда анти-советских разговоров» от репрессированных по этому делу не слышали, и характеризовали их положительно. Один из свидетелей показал, что «его следователь понудил подписать необъективные характеристики, а двое других показали о незаконных методах ведения следствия». 3 сентября 1957 г. Военный трибунал Киевского военного округа постановил отменить решение «двойки», которую теперь называли Комиссией НКВД и Прокурора СССР, а дело против них прекратить «за отсутствием в их действиях состава преступления»²⁷⁹.

Избиение подчиненных и арестованных было широко распространенным методом достижения нужных результатов. Так, начальник УНКВД по Днепропетровской области П. Коркин подвергал избиению своих подчиненных во время оперативных совещаний в собственном кабинете²⁸⁰. «Смотрящий от Лубянки» за Донбассом Л. Бельский «несколько раз приезжал в регион и учил, как надо работать». По свидетельствам начальника Ворошиловского ГО НКВД И. Зачепы²⁸¹: «Приезжал Бельский из Москвы и давал установки избивать арестованных». Другой сотрудник УГБ НКВД УССР, мл. лейтенант госбезопасности А. Долгушев²⁸², вспоминал, что в августе 1937 г.: «Бельский же всем дал ясную установку на оперативном совещании работников наркомата: „шпик или участник организации, всё равно он будет расстрелян. Так, чтобы взять от него — дайте ему в морду“. Все с одобрением отнеслись к этому»²⁸³.

²⁷⁸ ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2077. — Л. 448.

²⁷⁹ ГАХО. — Ф. Р-6452. — Оп. 2. — Д. 2084. — Л. 214, 216, 220, 249–259.

²⁸⁰ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 176.

²⁸¹ Зачепа Иван Иванович (1900–1976), уроженец Харькова. Член ВКП(б) с 1920 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ (1920–1948). Начальник Ворошиловского ГО НКВД (май 1937 — август 1939).

²⁸² Долгушев Алексей Романович (1902–1973), уроженец Пачелмы Пензенской губернии. Член ВКП(б) с 1929 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1929 г. Помощник начальника 6-го отделения 5-го отдела УГБ НКВД УССР (июнь — октябрь 1937 г.). Арестован (1939).

²⁸³ Золотарев В., Степкин В. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе. 1919–1941. — Донецк, 2010. — С. 38.

Рейдовый метод нажима

Переход от ареста отдельных «агентов», «диверсантов» и других «врагов» к выявлению целых организаций практиковался ГПУ–НКВД с 1920-х гг. и принял в 1934–1936 гг. значительный размах. Помимо командирования для работы в НКВД проверенных партийцев, рассылки ориентировок по «шпионской» работе японской, польской, германской разведок, выдвижения на руководящие должности наиболее преуспевающих работников НКВД, руководящие сотрудники НКВД СССР и НКВД УССР выезжали в регионы для личного руководства операциями.

В ноябре 1937 г. для рассмотрения материалов на обвиняемых по УНКВД по Донецкой области в г. Сталино прибыл зам. наркома внутренних дел СССР, комиссар государственной безопасности 2-го ранга Л. Бельский. За неделю он единолично рассмотрел дела и вынес решения в порядке приказов НКВД СССР № 00439 и № 00485 на 907 арестованных: по 1-й категории — на 850 чел., по 2-й категории — на 57 чел.

Дата	Приказ	1-я категория /чел.	2-я категория /чел.	Всего
17 ноября	№ 00439	49	2	51 ²⁸⁴
19 ноября	№ 00485	98	20	118 ²⁸⁵
20 ноября	№ 00485	174	16	190 ²⁸⁶
21 ноября	№ 00439	96	5	101 ²⁸⁷
	№ 00439	58	-	58 ²⁸⁸
22 ноября	№ 00485	171	8	179 ²⁸⁹
23 ноября	№ 00439	54	-	54 ²⁹⁰
	№ 00439	50	1	51 ²⁹¹
	№ 00439	43	5	48 ²⁹²
	№ 00439	57	-	57 ²⁹³
Всего:		850	57	907

19 и 20 ноября 1937 г. подписаны протоколы заседаний «тройки» при УНКВД по Донецкой области № 53 и № 54, которые проходили во время при-

²⁸⁴ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 264.

²⁸⁵ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 286.

²⁸⁶ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 303.

²⁸⁷ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 304–313.

²⁸⁸ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 314–320.

²⁸⁹ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 337.

²⁹⁰ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 338–343.

²⁹¹ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 344–349.

²⁹² ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 350–354.

²⁹³ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 355–361.

сутствия Бельского в Сталино. Протокол № 53 необычен тем, что дела Ворошиловградского ГО НКВД «докладывали» 5 сотрудников одного горотдела. Причем у каждого из них было сравнительно мало дел. Не располагая другой информацией о происходившем в этот день в УНКВД по Донецкой области, предполагаем, что «слушание» дел и принятие постановлений по протоколу № 53 и «рассмотрение» дел Бельским имели показательный характер для сотрудников этого УНКВД.

Направляя Леплевскому подписанные Бельским протоколы, начальник Донецкого УНКВД Д. Соколинский просил «дать распоряжение указанные данные отразить по управлению НКВД Донецкой области»²⁹⁴. Для приведения их в исполнение ему нужно было еще получить соответствующее распоряжение. В отличие от протоколов «тройки» и протоколов «двойки», в которых перечислены их члены, протоколы, подписанные Бельским, после названия документа и его номера содержат только дату. Далее значится: «**СЛУШАЛИ:** Материалы на обвиняемых, представленные НКВД Украинской ССР (по Донецкой области) в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года». Протокол подписан только Бельским, поэтому остается неизвестным, кто еще принимал участие в «слушании» представленных дел.

По протоколу от 17 ноября, получившему номер «9/Д Москва», расстрел был назначен 36 лицам, проходившим по делу № 16356 в городе областного подчинения Константиновка, 10 лицам, проходившим там же по делу № 15975 и 5 лицам, проходившим по делу № 14927 в Краматорске²⁹⁵. По протоколу «13 Москва» прошли еще 7 чел., находившиеся под арестом по делу № 16356 в Константиновке²⁹⁶.

19 ноября Бельский вынес решение расстрелять арестованных, содержащихся в тюрьмах Константиновки (94 чел.), Ворошиловграда (8 чел.), Дзержинска (4 чел.), Краматорска (4 чел.). В последующие дни добавились арестованные, которых содержали в Артемовске, Дзержинске, Мариуполе, Макеевке, Ровеньках, Харцызске, поселках Снежное, Постышев, Красный Луч, Кагановича, Сорокино/Краснодон. Общим для этих населенных пунктов с быстро увеличивающимся количеством населения были: работа угольной промышленности и наличие железнодорожных станций. Арестованные, проходящие по протоколам Бельского, были по происхождению крестьянами из различных областей Украины и Республики немцев Поволжья. По версии начальника УНКВД по Донецкой области, в одной лишь Константиновке в 1930–1931 гг. «в промышленности осело несколько тысяч немцев-кулаков, бежавших из Одещины и Волыни»²⁹⁷.

Методы ведения допросов периода «Большого террора» 1937–1938 гг., условия содержания арестованных, ведение документации органами НКВД, об-

²⁹⁴ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 264.

²⁹⁵ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 23. — Л. 63–67.

²⁹⁶ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 23. — Л. 106–111.

²⁹⁷ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 131.

стоятельства приведения ВМН (расстрел) в исполнение реконструируются нами по протоколам партсобраний, протоколам допросов сотрудников НКВД, попавших под чистку в 1938–1939 гг. за нарушение социалистической законности и др. источникам, дающим более полную картину происходившего за стенами тюрем НКВД. Подробно остановимся на Днепропетровской области, в которой были репрессированы несколько тысяч немцев.

Сообщение зам. наркома внутренних дел УССР капитана госбезопасности Н. Горлинского²⁹⁸ на имя начальника ГУГБ НКВД СССР Б. Кобулова от 23 марта 1939 г. начинается так: «Произведенным расследованием по Никопольскому и Днепродзержинскому горотделу НКВД по Днепропетровской области о незаконных методах следствия установлено, что в течение 1938 года под видом борьбы с контрреволюцией и очистки промышленности от классово-враждебного элемента, имело место производство арестов без достаточных к тому оснований, а иногда и без наличия компрометирующих данных, по фальсифицированным справкам.

Кроме того, следовательским составом, под нажимом, записывались вымышленные показания обвиняемых и свидетелей, учинялись фиктивные подписи арестованных, производились так называемые „заочные очные ставки“ по заранее заготовленным протоколам.

Для быстрейшего признания арестованных, в камерах как в Никополе, так и в Днепродзержинске, был создан институт старостата, в задачу которого входила обработка арестованных и дача им направлений в составлении их показаний. Установлены факты искусственного создания массовых контрреволюционных организаций различных окрасок»²⁹⁹.

Далее в краткой форме перечислялся целый ряд грубейших нарушений норм содержания арестованных и ведения следствия. О них стало известно после того, как массовый террор по указанию Москвы стал терять интенсивность, и некоторые группы населения из него были изъяты. О более гуманном отношении к отдельным людям, социальным слоям или этническим группам из изученных дел ничего не известно. И. Дараган³⁰⁰ выделяется тем, что в 1937–1938 гг. проявил себя рьяным исполнителем репрессивной политики, и буду-

²⁹⁸ Горлинский Николай Дмитриевич (1907–1965), уроженец Ахтырки Полтавской губернии. Член ВКП(б) с 1931 г. В органах госбезопасности и внутренних дел с 1920 г. В 1934–1937 гг. работал в Харьковской и Черниговской областях. 2-й зам. наркома внутренних дел УССР (1938–1940).

²⁹⁹ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 1-2.

³⁰⁰ Дараган Иван Андреевич (1901–?), член ВКП(б) с 1926 г., мл. лейтенант госбезопасности (1936), лейтенант госбезопасности (1937), ст. лейтенант госбезопасности (1938). Начальник Никопольского ГО НКВД (1936 — март 1938 г.), начальник Днепродзержинского ГО НКВД (март — июль 1938 г.). Зам. начальника УНКВД по Днепропетровской области (с июля 1938 г.). Начальник ОО Житомирской армейской группы Киевского особого военного округа. И. о. начальника УНКВД по Житомирской области (с декабря 1938 г.). Арестован (1939), осужден на 10 лет лишения свободы (май 1941).

чи перемещенным на более важные должности в пределах Днепропетровской и Житомирской областей, передавал свой опыт подчиненным. В 1937–1938 гг. он был начальником сначала Никопольского, а потом Днепродзержинского ГО НКВД Днепропетровской области. По его указанию составлялись **справки на арест без наличия компрометирующих материалов**. Несмотря на это, в справке указывалось: «оперативно-следственными материалами установлено, что такой-то проводит вредительскую к. р. деятельность и т. д., тогда как горотдел никакими материалами не располагал»³⁰¹. Камерные старосты в указанных горотделах НКВД действовали под личным руководством Дарагана.

Одновременно практиковались камеры-«**инкубаторы**», «в которых арестованные, в большой скученности, стояли по несколько суток до того времени пока не изъявляли согласия давать показания»³⁰². При участии Дарагана «создавались» **несуществующие контрреволюционные организации**³⁰³. Вместе с Дараганом их «созданием» занимался начальник 4-го отделения Днепродзержинского ГО НКВД К. Лыган³⁰⁴, который впоследствии был переведен в Кривой Рог. Эти методы ведения следствия, однако, практиковались в Днепродзержинском ГО НКВД еще до появления там Дарагана. Так, оперуполномоченный 3-го отделения ГО НКВД г. Днепродзержинска М. Арутюнов³⁰⁵ «на протяжении 1937–38 гг. занимался подлогами и фальсификацией, входил в сделку с арестованными, от которых брал заведомо ложные показания, для этой цели на протяжении долгого времени незаконно содержал под стражей арестованных (ГУСАРОВ, РАГУЛИН и ШЕЙБЛЕР), от которых брал различные провокационные показания по всем видам контрреволюционной деятельности, в компенсацию за эти показания, указанным арестованным предоставлял поощрения — свидания с родственниками, различные передачи и проч.»³⁰⁶.

Подробности о содержании Шейблера и примененных к нему методах следствия изучал А. Слоневский. «Следствие в отношении Рюрика Шейблера проводили начальник НКВД лейтенант Паперман³⁰⁷ и оперуполномоченный ГПУ сержант Арутюнов. На первый допрос Рюрика Шейблера вызвали толь-

³⁰¹ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 2–3.

³⁰² ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 4.

³⁰³ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 4.

³⁰⁴ Лыган Константин Сергеевич, мл. лейтенант госбезопасности (1936), начальник отделения УГБ Криворожского ГО НКВД по Днепропетровской области. 15 октября 1939г. уволен.

³⁰⁵ Арутюнов Михаил Артемович, сержант госбезопасности (1936), мл. лейтенант госбезопасности, оперуполномоченный Днепродзержинского ГО НКВД (1938), начальник отделения 3-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области (1938), нач. отделения 3-го отдела УГБ НКВД УССР. На 1955 г. работал в управлении милиции г. Киева.

³⁰⁶ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 8.

³⁰⁷ Паперман Вениамин Алексеевич (1899–?), член ВКП(б) с 1925 г., лейтенант госбезопасности (1936), начальник Днепродзержинского ГО НКВД (1937), начальник Темниковского ИТЛ НКВД (1939–1940).

ко через 10 дней после ареста. За это время он проходил „камерную обработку“ от ранее арестованных людей, давших признательные показания. Теперь они обрабатывали каждого новичка, и как опытные заключенные подсказывали как надо себя вести на допросах у следователя, чтобы не подвергаться побоям и истязаниям. Человек после такой обработки, приходя на первый допрос, науськанный своими „товарищами“, сразу подписывал любые обвинения в свой адрес»³⁰⁸.

На закрытом собрании парторганизации Днепродзержинского горотдела НКВД 3–4 февраля 1939 г. методы содержания и допроса арестованных назвали «школой» Дарагана³⁰⁹.

В работе НКВД применение физической силы (избиение) было широко распространено. Начальник УНКВД по Днепропетровской области Коркин и его подчиненные избивали арестованных³¹⁰. Если сотрудник не мог добиться от арестованных «нужных» показаний, то их пересаживали в другие камеры, где они проходили камерную обработку. Также практиковалась «переделка» дел, которые отбирались у сотрудников, не справлявшихся с арестованными. Так, дело немца Пет(е)рса, арестованного как участника контрреволюционной украинской националистической организации, было передано другому сотруднику, который «переквалифицировал» его в германского шпиона³¹¹.

Нереальные указания руководства исполнялись безоговорочно. Тот же Коркин принял установку Успенского арестовать и закончить дела на 5 000 человек за 10–15 дней, хотя это было невозможно³¹².

«Двойки»

4 ноября 1937 г. И. Леплевский передал всем областным УНКВД приказ Н. Ежова о форсировании «национальных операций» до 10 декабря 1937 г. (см.: **Документ № 105**), а 26 декабря потребовал от начальников областных УНКВД: «Ввиду особой важности подведения итогов операций, проследите лично за тщательным и правильным составлением цифровых сведений» по национальным операциям (см.: **Документ № 127**).

Постановления областных «троек» по национальным линиям отправлялись в НКВД СССР в «альбомном порядке» для заочного рассмотрения на Особом совещании при НКВД СССР, так называемой «двойке». Поступившие из областей сведения регистрировались в 8-м отделе ГУГБ НКВД СССР и рас-

³⁰⁸ Куленко В. Методы работы НКВД в 1937–1938 годах [Электронный ресурс] / В. Куленко. — 2016. — Режим доступа к ресурсу: // <http://disk-sport.com/index.php/istoriya/4309-metody-raboty-nkvd-v-1937-1938-godakh>.

³⁰⁹ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 53.

³¹⁰ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 158

³¹¹ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 56–57.

³¹² ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 153

сматривались «тройкой ГУГБ НКВД» в составе начальника 8-го (учетно-статистического) отдела В. Цесарского³¹³, начальника 3-го (контрразведывательного) отдела А. Минаева-Цикановского³¹⁴ и начальника секретариата НКВД И. Шапиро³¹⁵. «Альбомы» ДТО НКВД железных дорог рассматривали при участии начальника 6-го (транспортного) отдела М. Волкова-Вайнера³¹⁶. При этом нередко выявлялись случаи повторной подачи сведений на уже расстрелянных, на что Цесарский особо указывал областным УНКВД в сопроводительных письмах к копиям решений «двойки» (см.: **Документы №№ 108, 134, 139, 153, 163, 171**). Это означает, что члены «двойки» подписывали протоколы после выверенных данных по персоналиям.

Эта «тройка ГУГБ НКВД» работала весьма «эффективно». Протоколы областных «троек» в начале ноября 1937 г. уже на следующий день оформлялись как протоколы заседания «двойки», решения которой отправлялись наркому УССР для немедленного исполнения (см.: **Документ № 97**). Одновременно требовалось дела на расстрелянных по решению «двойки» со справками об исполнении «приговоров» высылать в Москву, в 8-й отдел ГУГБ НКВД. Обращает на себя внимание то, что решения внесудебного органа репрессирования в сопроводительных письмах Цесарского названы «приговор».

Протокол № 33, представленный 11 ноября 1937 г., был оформлен протоколом «двойки» через 7 дней. Протокол № 117, присланный 9 декабря 1937 г., оформлен протоколом «двойки» 28 декабря, а выслан начальнику УНКВД по Донецкой области 3 января 1938 г. «Тройка ГУГБ НКВД» уже не успевала в короткое время обрабатывать поступающие из регионов «альбомы». В Донецком УНКВД к началу декабря уже добились потребованного Ежовым и Леплевским форсирования «национальных операций». По протоколу № 117 было

³¹³ Цесарский Владимир Ефимович (1895–1940), уроженец Одессы. Член РКП(б)-ВКП(б) с 1919 г. В органах НКВД с 1936 г. Депутат Верховного Совета РСФСР 1-го созыва (1938). Начальник 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР (декабрь 1936 — март 1938). Арестован (1938), приговорен к ВМН (1940), расстрелян, не реабилитирован.

³¹⁴ Минаев-Цикановский Александр Матвеевич (1888–1939), уроженец Одессы. Член РКП(б)-ВКП(б) и в органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1919 г. Начальник 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР (апрель — июль 1937 г.), и. о. начальника 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР (июль 1937 — март 1938 г.). Арестован (1938), приговорен к ВМН (1939), расстрелян, не реабилитирован.

³¹⁵ Шапиро Исаак Ильич (1895–1940), уроженец г. Борисово Минской губернии. Член РКП(б)-ВКП(б) с 1919 г. В органах НКВД с 1937 г. Депутат Верховного Совета РСФСР 1-го созыва (1938). Зам. начальника секретариата НКВД СССР (январь-июль 1937 г.), начальник 9-го отд. ГУГБ НКВД СССР (июль 1937 — март 1938 г.), начальник секретариата НКВД СССР (август 1937 — октябрь 1938 г.). Арестован (1938), приговорен к ВМН (1940), расстрелян, реабилитирован.

³¹⁶ Волков (Вайнер) Михаил Александрович (1900–1939), родился на шахте № 5 Горловского уезда Екатеринославской губернии. Член РКП(б)-ВКП(б) с 1918 г. В органах ВЧК-ОГПУ-НКВД с 1918 г. Депутат Верховного Совета РСФСР 1-го созыва (1938). Начальник 6-го отд. ГУГБ НКВД СССР (апрель 1937 — январь 1938 г.). Арестован (1938), приговорен к ВМН (1939), расстрелян, не реабилитирован.

«пропущено» 200 человек, арестованных по «немецкому» приказу. Через два дня, 11 декабря, по протоколу № 125 их было уже 420. К чему приводила такая гонка, видно из сопроводительного письма Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области, в котором перечислялись «проколы»: не на всех арестованных были высланы справки, не на всех составлены списки, на 4-х человек, по которым уже ранее было вынесено решение о ВМН, справки были представлены повторно, а на Антона Иосифовича Геера поданы две справки, разноречивые по содержанию (см. **Документ № 139**). 23 декабря УНКВД по Донецкой области представило на рассмотрение «двойки» справки на 186 чел., в т. ч. на 14 немцев — советских граждан, уже проведенных ранее по «двойке», и на одного германского гражданина, по которому уже было принято решение о высылке его из СССР (см.: **Документ № 153**).

Оформление материалов на репрессируемых по Донецкому УНКВД, несмотря на замечания Цесарского, явно «хромало». 26 января 1938 г. Цесарский снова предъявил управлению ряд претензий (см.: **Документ № 163**): «При указанном № вторично представлено 11 справок на лиц, приговоренных ранее к расстрелу... Вам уже несколько раз указывалось на недопустимость присылки справок на лиц, осужденных ранее по Вашим же представлениям. Вместе с тем это явление до сих пор не прекратилось, а по Донецкой области приняло массовый характер. В данном случае имеет место представление справок на лиц, которых Вы давно должны были расстрелять, согласно направленным Вам протоколам и предписаниям (№ 417564 от 17/XII-37 г., № 450038 от 3/1-38 г. и № 450063 от 5/1-38 г.). Выясните и сообщите, в чем здесь дело. Примите, наконец, нужные меры, чтобы покончить с этим беспорядком и больше не включать в списки и альбомные справки, присылаемые в центр, т. н. „мертвых душ“».

Решения «двойки» содержали указание на меру наказания каждому включенному в протокол. Наиболее часто этой мерой был расстрел, реже выносились решение о заключении в ИТЛ, дорасследовании дела, высылке за границу или передаче дела в Военную коллегия Верховного суда СССР.

Протокол № 8 «двойки» НКВД СССР и Прокурора СССР по материалам «тройки» УНКВД по Днепропетровской области

18 октября 1937 г. Н. Ежов и А. Вышинский подписали протокол № 8 по «альбому» УНКВД по Днепропетровской области на арестованных по «немецкой линии» (см.: **Документ № 89**). В «альбоме» были включены арестованные в начале августа и «осужденные» 9 октября 20 жителей Люксембургского района (см. **Документ № 86**) и 109 других лиц. Копия протокола была направле-

на наркому И. Леплевскому. Тот, в свою очередь, 23 октября 1937 г. отправил предписание о приведении решений этого протокола в исполнение начальнику УНКВД по Днепропетровской области с пометкой «лично» (см.: **Документ № 90**). По этому протоколу прошло 129 человек, находившихся в тюрьмах Днепропетровска, Запорожья, Кривого Рога и Мелитополя. 124 человека, среди них 1 германский подданный, подлежали расстрелу, а 5 человек заключению в концлагерь сроком на 10 лет.

Этот протокол привлек наше внимание тем, что на имеющейся в деле его копии проставлены место и дата расстрела, а акты о приведении ВМН в исполнение подтверждают эти данные и содержат некоторые подробности совершенного. Это дает возможность по аналогии расшифровать даты и сокращения, написанные от руки на копиях других протоколов «двойки». По этому протоколу «двойки» в Днепропетровской тюрьме 27 октября 1937 г. были расстреляны 42 человека (см.: **Документ № 92**). Вторую, третью и четвертую группы расстреляли 2 ноября в г. Запорожье. Согласно акту о приведении ВМН в исполнение, 7 человек было расстреляно в 21 час, 11 — в 21 час. 30 минут, 9 — в 22 часа (см.: **Документы №№ 99–102**). Вечером следующего дня, в 22 часа, был расстрелян еще 1 человек, включенный в этот протокол. В Мелитополе расстрелы были проведены 3 ноября (15 чел.) и 4 ноября 1937 г. (22 чел.) (см.: **Документы №№ 104, 105**). В Кривом Роге 31 октября 1937 г. расстреляли 12 человек, прошедших по протоколу № 8. Последним 14 января 1938 г. в Днепропетровске был расстрелян Генрих Петрович Унрау, имя которого исправили по указанию Леплевского от 16 декабря (см.: **Документ № 126**). Начальник 8-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области доложил об исполнении решений по протоколу «двойки» № 8 начальнику 1-го спецотдела УГБ НКВД УССР через 6 месяцев — 15 июля 1938 г.

В актах о приведении ВМН в исполнение, заполненных в Днепропетровске, Запорожье и Мелитополе, подписанты засвидетельствовали, что расстрел проведен и тела преданы земле. В мелитопольских актах значится: «Труп предан земле в гор. Мелитополе». Точное место захоронения по этим и другим изученным актам установить невозможно. Открытым остается и вопрос: кто именно были расстрельщики?

Акт о приведении ВМН в исполнение в г. Кривой Рог несколько иного содержания. Он начинается со слов: «Я — комендант Криворожского горотдела НКВД — Кульбашный... привел приговор в исполнение путем расстрела...» (см.: **Документ № 95**). Означает ли это, что Кульбашный лично и один расстрелял 12 человек, а два других подписанта при этом лишь присутствовали, неизвестно. Открытым остается также вопрос: были ли в эти вечера расстреляны люди по другим линиям репрессий?

По рассмотренным выше актам видно распорядительную часть. Получив из Москвы копию протокола «двойки» с сопроводительным письмом, Леплевский «предлагает» начальнику УНКВД по Днепропетровской области Кривцу

немедленно привести в исполнение «приговора» в отношении 123-х человек. В Запорожье расстрел провели на основании предписания начальника УНКВД по Днепропетровской области.

«Жены врагов народа»

В октябре 1937 г. приказ НКВД СССР № 00486 от 15 августа 1937 г. был распространен на семьи «врагов народа», осужденных военными трибуналами военных округов или Военной коллегией Верховного суда СССР. Детей, оставшихся после ареста обоих родителей, власти отдавали в детские дома, не сообщая о месте их нахождения родственникам. По информации российских исследователей Н. Охотина и А. Рогинского, 22 ноября 1937 г. этот приказ пришлось отменить, т. к. тюрьмы были переполнены, а в детских домах не было мест для детей арестованных женщин. К этому времени в УССР было заключено около 4 500 жен арестованных по национальным линиям³¹⁷. Между тем, изменения в порядке репрессирования жен изменников родины, участников право-троцкистских организаций, шпионов и диверсантов были объявлены приказом НКВД СССР № 00689 от 17 октября 1938 г.³¹⁸ Согласно ему, арест всех жен арестованных отменялся. Вопрос об их аресте решался начальником соответствующего органа НКВД в зависимости от «степени причастности их к контрреволюционной работе своих мужей» и других критериев. Одновременно органам НКВД было приказано усилить агентурное освещение настроений, поведения, связей жен и других членов семьи, наметить и провести вербовки среди жен арестованных или осужденных, родственников, знакомых, сослуживцев, соседей по месту работы и квартирам и проч. Таким способом усиливалось давление на окружение репрессированных.

Арестованным в сентябре 1937 г. женщинам как членам семей изменников родины после 6 месяцев нахождения под арестом, по постановлению Особого совещания при НКВД СССР в апреле 1938 г., определили меру наказания: лишение свободы сроком на 8 лет (см.: **Документ № 193**). Распоряжение об их отправке в спецотделение Карлага НКВД в казахстанском Акмолинске (ныне: Астана) было направлено в г. Сталино 13 мая 1938 г. (см.: **Документ № 200**). Под гласный надзор по месту жительства попадали жены тех репрессированных, которые были заключены в ИТЛ (см.: **Документы №№ 200, 201**). Отправка «с первым отходящим этапом» могла затянуться на

³¹⁷ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. // Наказанный народ. Репрессии против российских немцев. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гете в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Ред.-сост. И.Л. Щербакова. — М., 1999. — С. 56.

³¹⁸ ОГА СБУ.- Ф. 9. — Д. 81. — Л. 163 а — 163 а об.

несколько месяцев. Так, С.Ф. Штерцеру Особое совещание при НКВД СССР определило 10 апреля меру наказания — 5 лет лишения свободы с заключением в ИТЛ (см.: **Документ № 193**). Его супруге — Надежде Петровне Штерцер — Особое совещание назначило 13 мая 1938 г. гласный контроль по месту жительства (см.: **Документ № 201**). 25 августа 1938 г. в тюрьму г. Сталино был направлен запрос для выяснения, находится ли там «подследственный арестованный Штерцер Сергей Францевич», для пересылки выписки из постановления Особого совещания (см.: **Документ № 229**). Следовательно, по прошествии 3,5 месяцев после получения распоряжения об отправке Штерцера во Владивосток для отбытия наказания во Владивостокском отделении Севвостлага НКВД на Колыме начальник 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области называл его «подследственным арестованным» и еще только устанавливал место его нахождения.

Нарком Успенский и репрессии по «немецкой линии»

2 февраля 1938 г. приказом Н. Ежова № 233 массовые репрессии по «национальным линиям» были продлены до 15 апреля. Относительно немцев приказ гласил: «Также подвергните аресту всех подозреваемых [в] шпионско-диверсионных и иной антисоветской деятельности немцев, состоящих [в] советском гражданстве»³¹⁹. В этот период сохранялся внесудебный порядок рассмотрения дел арестованных по «национальным» приказам.

В середине февраля 1938 г. нарком внутренних дел СССР Н. Ежов посетил Украину³²⁰. Директивой от 21 февраля 1938 г. нарком внутренних дел УССР А. Успенский потребовал от начальников областных УНКВД «очистить» заводы оборонной промышленности, выделив «немцев, поляков, латышей и других подозрительных по диверсии и шпионажу» как одну из четырех категорий подозреваемых (см.: **Документ № 176**). Требованием: «одновременно максимально усильте агентурную работу по всем подучетным контингентам, обращая особое внимание на лиц, имевших связи с иностранными специалистами, работавшими ранее на оборонных заводах», «низовка» еще раз была определена для расширения репрессий. Уже за февраль по «польской линии» было арестовано 3 533 чел., по «немецкой» — 2 728 чел. и более 2 000 чел. по другим национальным линиям (см.: **Документ № 179**). 3 марта Успенский докладывал Ежову, что на 2 марта «по немецкой операции по Украине арестовано 3 565 человек. Дальнейшим разворотом следствия вскрывается руководящая роль Германских консульств и немецких фирм в создании диверсионных и фашист-

³¹⁹ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313. — Л. 15–16.

³²⁰ ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 36. — Л. 8, 17.

ских организаций» (см.: **Документ № 180**). События на местах явно отставали от этого сообщения. В тот же день нарком приказал всем начальникам областных УНКВД «путем раскопки соответствующих архивных материалов на местах в ходе следствия по немецким делам и через агентуру выявить действующие сейчас центры немецкой фашистской работы на Украине». Мотивировалось это тем, что якобы «следствием по немецкой операции до сих пор не вскрыты центры организованной шпионско-диверсионной и повстанческой работы немецкой военной разведки на Украине» (см.: **Документ № 181**).

К каким результатам приводили «раскопки» можно наглядно увидеть на примере доктора медицины В. Шмельцера³²¹. 8 марта 1938 г. Успенский дал всем начальникам областных УНКВД указание выявлять и оперативно разрабатывать «старослужащих» акционерных обществ и иностранных фирм, существовавших до революции, назвав Шмельцера и тоже уже арестованного профессора Бельца лицами, которые «должны были после ликвидации Германского консульства в Харькове возглавить всю разведывательную работу консульской агентуры» (см.: **Документ № 187**).

Через месяц после доклада Ежову — 3 апреля 1938 г., А. Успенский указал всем начальникам областных УНКВД на то, что:

«1. Разгром немецкого фашистского военно-повстанческого подполья на Украине идет чрезвычайно медленными темпами.

2. На Украине еще не вскрыты значительные фашистские военно-повстанческие формирования, возглавляемые бывшими участниками немецкой „самообороны-Зельшц“³²², немецких комендатур и оккупационных войск³²³, а также участниками политбанд и белогвардейско-кулацких восстаний.

3. В Киевской, Винницкой и Донецкой областях фашистские военно-повстанческие формирования совершенно не вскрыты» (см.: **Документ № 190**).

Эти два указания примечательны тем, что нарком ставил областным УНКВД задачу «вскрыть» организации, о которых те не знали. Вместе с тем, он дал указание выявлять участников этих фантомных формирований не посредством оперативной работы, а «путем раскопки соответствующих архивных материалов». Некоторым областным УНКВД на выполнение этих указаний потребовалось всего несколько недель. Так, начальник УНКВД по Николаевской³²⁴ области Карамышев³²⁵ уже 24 апреля 1938 г. доложил о ликвидации

³²¹ См. выше.

³²² Нем.: Selbstschutz (Зельбштутц).

³²³ Имелся ввиду 1918 г., когда на территории Украины находились австрийские и германские войска.

³²⁴ Образована при разделении Одесской области на Одесскую и Николаевскую согласно постановлению ЦИК СССР от 22 сентября 1937 г.

³²⁵ Карамышев Петр Васильевич (1905–1941), уроженец г. Сердобск Пензенской губернии. Член ВКП(б) с 1928 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1928 г. Начальник УНКВД по Николаевской области (1938–1939). Депутат Верховного Совета УССР 1-го созыва (1938). Арестован (1939), приговорен к ВМН, расстрелян (1941), не реабилитирован.

крупной фашистско-повстанческой организации, аресте членов «межрайонного штаба этой организации» и 700 участников, а также об изъятии 1 289 стволов огнестрельного оружия (см.: **Документ № 199**).

УНКВД других областей еще отставали, но сообщения о результатах поступали и 2 июня Успенский доложил руководству НКВД СССР о ликвидации «Волынского областного немецкого фашистского центра» в Житомирской области. В Харькове «вскрыли» и ликвидировали «Левобережный центр германской национал-социалистической партии», в Донецкой области — «немецкую шпионско-диверсионную организацию», которую А. Успенский в докладе для Москвы характеризовал как областной центр немецкого фашистского подполья в Сталинской и Ворошиловградской областях (см.: **Документы №№ 204, 208, 209**). В Киеве «выявили» организацию, основной задачей которой была подготовка «бактериологической диверсии на военное время» (см.: **Документ № 213**). 13 июля последовало сообщение Успенского Ежову о ликвидации в Одесской области созданного Германским генеральным штабом «областного немецкого национал-социалистического центра» и штурмовых отрядов в немецких населенных пунктах ряда областей (см.: **Документ № 218**). Однако количественные показатели явно не соответствовали поставленной Ежовым задаче.

И тогда Успенский на второй неделе июля направил в Запорожье группу оперативных работников, которая во главе с начальником 6-го отдела УГБ НКВД УССР Грабарем³²⁶ за несколько дней «арестовала в промышленности Запорожья 500 участников антисоветских формирований, шпионов и диверсантов». Такого «успеха» эта группа смогла добиться за счет того, что провела «раскопки» в материалах оперативного учета ГО НКВД г. Запорожья. По оценке Грабаря и Успенского, «проверкой на месте установлено, что нами операции в Запорожье проводились недостаточно продуманно, имеющийся оперативный учет не использовался. В горотделе имеется до 10 000 архивных дел, требующих немедленной оперативной проработки» (см.: **Документ № 215**). По результатам этих «раскопок» на местах составляли оперативные листы на арест (см.: **Документ № 214**). Обращает на себя внимание то, что уже 17-летних молодых людей обвиняли в участии в «немецкой контрреволюционной шпионско-диверсионной организации».

Эта оперативная группа не только «подняла буквально за 2–3 дня» и арестовала по 17-ти категориям учета 500 человек, но и определила «виновных» в недоработках. Ими оказались начальник УНКВД по Днепропетровской области Коркин и его ближайшие сотрудники. К Коркину Успенский, по сообще-

³²⁶ Грабарь Василий Романович (1908–1940), уроженец Одессы. Член ВКП(б) с 1932 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1928 г. В.и.о. начальника 4-го отделения 5-го отдела УГБ НКВД УССР (1937–1938 гг.), в.и.о. начальника 6-го отдела 1-го Управления НКВД УССР (1938). И. о. зам. начальника ОО ГУГБ НКВД Киевского особого военного округа. Арестован (1938), приговорен к ВМН, расстрелян.

нию Ежову от 15 июля 1938 г., присматривался, т. к. «линия его внушает некоторое сомнение». Некоторых его сотрудников нарком отозвал в Киев, выдвинув на их должности «хороших большевиков», в т. ч. заместителем начальника областного УНКВД — И. Дарагана. Он обратил на себя внимание Успенского тем, что на совещании 11 июля 1938 г. в Днепропетровске, где нарком потребовал арестовать 1 000 человек, Дараган взял на себя обязательство арестовать до 1 августа 1 500 чел. Для его выполнения аресты проводились, в т. ч. по национальному признаку, по спискам³²⁷. В 1939 г. на заседании парткома УГБ УНКВД области С. Коган заявил: «С нас требовали в одну ночь посадить 500 чел. Были мобилизованы машинистки со всего города, поднимали отчеты, заявления, расшифровывая их перед ними. Все материалы для ареста подготавливались без достаточной проверки»³²⁸. Своим подчиненным Дараган сообщил, что нарком Успенский, узнав, что в Запорожье много «несознавшихся» арестованных, «приказал в отношении их применять меры физического воздействия»³²⁹.

Став заместителем начальника УНКВД по Днепропетровской области, Дараган перенес свои методы работы в остальные горотделы. Прибыв в июле 1938 г. в Кривой Рог, «где имелось около 1 000 арестованных, подготовленных для слушания на „тройке“, дал указания все дела переоформить и добиться от арестованных [*признания* — А.А.] их шпионской деятельности, что и было проделано, и от всех арестованных, в количестве 600–700 человек, были получены показания о шпионаже, в большинстве протоколы писались „по шпионажу“ без присутствия арестованных, и последние подписывали протоколы под нажимом следователей, не читая последних»³³⁰.

По прибытии Дарагана в Запорожье «по его заданию, ночью были подняты все работники горотдела и разосланы по объектам, чтобы собрать характеристики на все инонациональности через партийные организации заводов. После того, как была проделана эта работа, Дараган тут же по этим характеристикам санкционировал аресты...»³³¹.

Назначенный в конце июля 1938 г. врид. начальника Криворожского ГО НКВД В. Редько³³², исполняя указание Дарагана, переквалифицировал «обвинения арестованных в количестве 600–700 человек, дал установку оперативному составу заготовить трафаретные протоколы допроса с обязательным указанием их, якобы шпионской, деятельности, что и было проделано»³³³.

³²⁷ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 56, 63, 117.

³²⁸ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 175.

³²⁹ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 75.

³³⁰ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 38.

³³¹ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 95.

³³² Редько Владимир Федорович (1908–?), член ВКП(б), в органах НКВД с 1931 г. Начальник Криворожского ГО НКВД (до декабря 1939 г.). Родной дядя, Редько Тимофей Артемович, в 1938 г. был арестован как немецкий шпион, в чем и сознался.

³³³ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 43–44.

По заключению оперуполномоченного аппарата Особоуполномоченного НКВД УССР Помозова от 6 февраля 1939 г., Редько переквалифицировал протоколы допросов на «шпионаж» «механически», а арестованные «в большинстве своем подписывали» эти протоколы без ознакомления³³⁴. В этом же ГО НКВД проводились массовые «очные ставки» до 70 человек при заблаговременной заготовке протоколов очных ставок, которые оформлялись без присутствия арестованных³³⁵.

В середине июля 1938 г. Успенский провел рейд в г. Николаеве, целью которого было: «Провести операцию по Николаеву, Херсонскому, Голопристанскому, Хорловскому, Скадовскому и другим районам побережья и арестовать всех, проходящих по следственным и агентурным материалам, как агентов переправщиков, явочников разведок. Всего намечено к аресту по этим операциям 450 человек, из которых 250 уже арестованы, остальные будут взяты в ближайшие 2–3 дня»³³⁶. Для этой операции Успенский предварительно командировал в Николаев бригаду «оперативных работников во главе с начальником 3-го отдела наркомата». 16 июля 1938 г. нарком провел «оперативное совещание со всем чекистским составом аппарата управления НКВД и горрайотделений», настроив чекистов во главе с начальником УНКВД Карамышевым на то, чтобы «форсированно развернуть следствие по право-троцкистской агентуре японской, английской и других разведок, действующих на николаевских судостроительных заводах, и окончательно очистить эти заводы от вражеских элементов» (см.: **Документ № 217**).

К концу июля начальник УНКВД по Ворошиловградской области Г. Коркунов³³⁷ также доложил о «вскрытии» шпионско-диверсионных, фашистско-штурмовых отрядов, шпионско-диверсионных резидентских агентур и агентов разведки, по результатам которого с 12 июня по 29 июля 1938 г. арестовали 200 человек (см.: **Документ № 222**). В телефонограмме наркому А. Успенскому у ряда арестованных указано социальное происхождение «кулак» или «сын кулака», но причиной ареста названы шпионаж, активная подготовка к вооруженному восстанию в период предстоящей войны, подрывная работа в промышленности, сельском хозяйстве и на железнодорожном транспорте. Эти «составы преступления» соответствовали директиве Успенского

³³⁴ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 44.

³³⁵ ОГА СБУ. — Ф. 12. — Оп. 7. — Д. 111-ОИ. — Л. 122.

³³⁶ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 300. — Л. 45.

³³⁷ Коркунов Григорий Иванович (1904–1940), уроженец д. Горевая Пермской губернии. Член ВКП(б) и в органах ОГПУ-НКВД с 1929 г. Начальник УНКВД по Ворошиловградской области (июль 1938 — январь 1939). Арестован (1939), приговорен в ВМН (1940), расстрелян, не реабилитирован (см.: Бажан О., Золотарьов В. Луганський прокурор (штрихи біографії капітана державної безпеки НКВС Григорія Коркунова // Краєзнавство. — 2015. — № 3/4. — С. 257–267; Довбня О. Привлечение сотрудников УНКВД по Ворошиловградской области к уголовной ответственности за нарушение «социалистической законности» // Чекисты на скамье подсудимых... — С. 543–575).

от 3 апреля 1938 г. и волне арестов, проведенных накануне его посещения Запорожья и Николаева. В результате этого нажима Ежова и Успенского за время с 1 января по 1 августа в Украине по «немецкому шпионажу» по 1-й категории было репрессировано 4 136 чел., по 2-й — 802 чел. и 91 чел. выслан за границу. Больше всех (1 930 чел. по обеим категориям), и это со значительным отрывом, было репрессировано в Сталинской области (см.: **Документ № 223**).

Всего же по «немецкой линии» в соответствии с приказом НКВД СССР № 00439 (в его расширенном толковании) за время с 1 октября 1936 г. по 1 июля 1938 г. было репрессировано 23 036 чел. (см.: **Документ № 231**). Из них до 1 июля 1938 г. «осуждено», т. е. репрессировано по 1-й и 2-й категориям, 11 748 чел., а остальные, по всей видимости, еще находились в тюрьмах в ожидании решения «двойки». Из арестованных по «немецкой линии» 23 036 чел. НКВД инкриминировал 9 100 чел. «германский шпионаж», остальным, т. е. более чем половине, — вредительство, диверсии, повстанческую контрреволюционную деятельность, контрреволюционную агитацию, террор или другие преступления. Но надо заметить, что эта справка не дает возможности вычислить, сколько же немцев было арестовано и репрессировано после появления приказа № 00439.

Не содержит разбивки по национальному признаку и объяснительная записка к этому цифровому отчету, который представлял собой итог деятельности наркомов Балицкого (арестован 7 июля 1937 г., приговорен к ВМН 27 ноября 1937 г. и расстрелян) и Леплевского (арестован 26 апреля 1938 г., расстрелян 28 июля 1938 г.). В записке внимание обращено на ликвидированный «Всеукраинский немецкий фашистский повстанческий центр, имевший свои областные повстанческие центры в Донбассе, Харькове, Одессе и Житомире». НКВД приписал этой фантомной организации 194 штурмовых отряда, 5 629 участников которых, преимущественно немцы, были арестованы (см.: **Документ № 231**).

Приведение решения о ВМН в исполнение

9 июля 1935 г. нарком внутренних дел УССР В. Балицкий запретил дальнейшее приведение в исполнение ВМН в городских и районных отделах НКВД, одновременно приказав «приговора над осужденными к ВМСЗ проводить только в областных центрах комендатурами обл[астного] упр[авления] НКВД»³³⁸. Этот совершенно секретный приказ подлежал хранению в несгораемом шкафу начальника областного УНКВД или начальника погранотряда. Через полтора года, на декабрьском пленуме ЦК ВКП(б) 1936 г., И. Сталин дважды повторил:

³³⁸ Реабілітовані історією: У 27 томах. Вінницька область. — Кн. 1 / Ред. кол.: І.С. Гамрецький (голова), В.П. Лациба, С.С. Нешик та ін; Упорядн.: В.П. Лациба (керівник), В.І. Білоконь, К.Д. Бухін та ін. — Вінниця, 2006. — С. 201.

«Мы никогда не объявляли, кто выполняет приговор», «мы никогда не объявляли лиц, которые приводят приговоры в исполнение»³³⁹, тем самым подчеркнув исключительную секретность в этом вопросе. Под покровом тайны должны были проходить и сами расстрелы, о чем недвусмысленно говорится в приказе № 00447 от 30 июля 1937 г.: «Приговора по первой категории приводятся в исполнение в местах и порядком по указанию наркомов внутренних дел, начальников управлений и областных отделов НКВД с обязательным полным сохранением в тайне времени и места приведения приговора в исполнение»³⁴⁰.

В годы «Большого террора» количество решений о расстреле возросло настолько, что приказ Балицкого от 9 июля 1935 г. был практически отменен и «периферийным руководителям приходилось запускать в действие местный конвейер смерти»³⁴¹.

Акты о приведении ВМН в исполнение, составленные в тюрьмах УССР, значительно отличаются не только по количеству расстрелянных (от одного до более двухсот человек), но и по форме. Самыми педантичными были исполнители Запорожского ГО НКВД, указывавшие время расстрела в получасовых интервалах. Комендант УНКВД по Одесской области Иванов свидетельствовал, что он приводил ВМН в исполнение в присутствии другого сотрудника УНКВД (см.: **Документы №№ 195, 220**).

После сворачивания «Большого террора» зам. наркома внутренних дел УССР А. Кобулов³⁴² установил, что «документы об исполнении приговоров в отношении осужденных НКВД СССР в Особом порядке и Особыми тройками по 1 категории в ряде областных управлений находятся в безобразном состоянии. При приведении приговоров в исполнение некоторые УНКВД не составляли установленных актов, а ограничивались проставлением на предписаниях различных условных знаков („кружочков“, „крестиков“, „птичек“ и т. п.), значение которых известно только их авторам. В УНКВД по Ворошиловградской области отсутствуют акты о приведении в исполнение приговоров по первой категории в отношении осужденных в 1938 г. — 1231 чел., по Сталинской области — на 483 чел.»³⁴³.

Реконструировать приведение ВМН в исполнение по изученным документам Донецкой области можно лишь отчасти, в силу их фрагментарности. Из приказаний о приведении ВМН в исполнение известны должностные лица, отдававшие и получавшие их. Например, в августе, сентябре и октябре 1937 г.

³³⁹ Фрагменты стенограммы декабрьского пленума ЦК ВКП(б) 1936 года // Вопросы истории. — 1995. — № 1. — С. 9.

³⁴⁰ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 280.

³⁴¹ Бажан О., Золотарьов В. Конвейер смерті в часи «Великого терору» в Україні: технологія розстрілів, виконавці, місця поховань // Краєзнавство. — 2014. — № 1. — С. 190.

³⁴² Кобулов Амаяк Захарович (1906–1955), уроженец Тифліса. Член ВКП(б) с 1932 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1928 г., 1-й зам. наркома внутренних дел УССР (7 декабря 1938 — 2 сентября 1939 г.). Арестован (1953), приговорен к ВМН (1954). Расстрелян. Не реабилитирован.

³⁴³ Бажан О., Золотарьов В. Конвейер смерті... — С. 188.

начальник УНКВД по Донецкой области Соколинский отдавал приказание коменданту УНКВД области сержанту госбезопасности Аксельроду³⁴⁴ о приведении в исполнение ВМН в порядке приказа НКВД СССР № 00439 в отношении находящихся в тюрьмах Ворошиловграда, Артемовска, Мариуполя. Но в августе 1937 г. Соколинский в качестве председателя «тройки» давал такое приказание начальнику ГО НКВД Ворошиловграда ст. лейтенанту госбезопасности Шапиро³⁴⁵. 15 августа приказание по заключенным, находившимся в Мариуполе, было дано начальнику ГО НКВД Мариуполя ст. лейтенанту госбезопасности Эрику³⁴⁶, а в октябре 1937 г. — новому начальнику ГО НКВД — начальнику межрайонной группы ст. лейтенанту госбезопасности Вронскому^{347, 348}. Ответственным за приведение ВМН в исполнение в Мариуполе стал начальник межрайонной оперативной группы. Ответственным за приведение ВМН в исполнение относительно заключенных по разным линиям в тюрьме г. Сталино был начальник внутренней тюрьмы УНКВД Дерновой³⁴⁹.

Можно предположить, что в Старобельске осенью 1937 г. по приказу № 00439, возможно, и по другим «линиям», не расстреливали. 13 октября 1937 г., согласно распоряжению начальника 8-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой обла-

³⁴⁴ Аксельрод Леонид Соломонович (1908–?), уроженец Юзовки (Донецк). Член ВКП(б) и в органах ГПУ-НКВД с 1932 г. Комендант УНКВД по Донецкой области ([1936] — до 9 августа 1938 г.). Комендант ОО НКВД 4-й армии (1942), комендант ОО НКВД 15-й воздушной армии (1943). По некоторым данным, в 1950-е гг. зам. директора Львовского оперного театра.

³⁴⁵ Шапиро Исаак Ананьевич (1898 — после 1960), уроженец Александрии Херсонской губернии. Член ВКП(б) и в органах ВЧК-ГПУ-НКВД с 1921 г. Депутат Верховного Совета УССР 1-го созыва (1938). Начальник Ворошиловградского ГО НКВД (декабрь 1936 — декабрь 1937 г.), начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Харьковской области (декабрь 1937 — март 1938 г.), в.и.о. помощника начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР (март 1938 г.). Сотрудник ОО различных воинских формирований (1941–1943), начальник отделения Управления контрразведки «Смерш» 2-го Украинского фронта (1943–1945) (см.: Бажан О., Золотарьев В. «Несу моральну відповідальність за викривлення в органах МВС...», або Історія покарання езекутора «масового терору» І.А. Шапіро у часи «хрущовської відлиги» // Краєзнавство. — 2013. — № 3. — С. 165–175).

³⁴⁶ Эрик Вениамин Иосифович (1898–?), уроженец Винницы. Член ВКП(б) с 1927 г. В органах ВЧК-ГПУ-НКВД с 1919 г. Арестован (июнь 1938 г.), освобожден (1939). Руководил следственной частью ОО НКВД 12-й армии (август 1941 — июнь 1942 г.), начальник ОО НКВД 130-го запасного стрелкового полка стрелковой дивизии (с сентября 1942 г.).

³⁴⁷ Вронский-Шампоньер Яков Ильич (1906–?), уроженец Житомира. Член РКП(б)-ВКП(б) с 1919 г. В органах ВЧК-ГПУ-НКВД с 1921 г. Начальник Мариупольского ГО НКВД (23 сентября — 29 декабря 1937 г.), помощник начальника УНКВД по Донецкой области (декабрь 1937 — май 1938 г.).

³⁴⁸ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 85. — Л. 23.

³⁴⁹ Дерновой Иван Трофимович (1905–?), уроженец с. Крестилово Полтавской губернии. Кандидат в члены ВКП(б) с 1938 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1930 г. Инспектор комендатуры (1937), начальник внутренней тюрьмы УГБ УНКВД по Донецкой/Сталинской области (1937–1939) и и.о. начальника тюремного отдела УНКВД по Сталинской области (февраль — май 1939). С 23 мая 1939 г. — начальник внутренней тюрьмы и заместитель начальника тюремного отделения УНКВД по Сталинской области.

сти, начальник Старобельського окротдела НКВД отправил начальнику Ворошиловградского ГО НКВД Шапиро немцев, осужденных спецколлекгией Донецкого облсуда к ВМН³⁵⁰, для исполнения приговоров (расстрел был проведен 3 декабря 1937 г.). В ноябре 1937 г. Соколинский отправил из Старобельского окротдела НКВД в Ворошиловград 30 чел. для приведения в исполнение ВМН³⁵¹, хотя в Старобельске размещалась межрайонная опергруппа.

В декабре 1937 г. Соколинский давал коменданту УНКВД Аксельроду приказание о приведении ВМН в исполнение в отношении заключенных (согласно приказу № 00439), находившихся в тюрьмах Мариуполя (17 декабря 1937 г. — 55 чел.), часть из которых была расстреляна 18 декабря 1937 г.³⁵², и Ворошиловграда³⁵³ (расстреляны 21–28 января 1937 г.).

После разделения Донецкой области³⁵⁴ приказания о приведении ВМН в исполнение по Сталинской области давались на имя начальника внутренней тюрьмы УГБ УНКВД И. Дернового (см.: **Документ № 242**). «Приговоры» приводили в исполнение заместитель начальника УНКВД по Сталинской области Шашков³⁵⁵, начальник внутренней тюрьмы УГБ УНКВД Дерновой и начальник 1-го спецотдела УНКВД Соломонович³⁵⁶. В акте о расстреле от 5 октября 1938 г. зам. начальника УНКВД по Сталинской области Шашков, начальник внутренней тюрьмы УГБ Дерновой, которому Шашков давал приказание о приведении ВМН в исполнение, совместно с начальником 1-го спецотдела УНКВД Зуйковым³⁵⁷ засвидетельствовали, что «сего числа привели в исполнение приговора над осужденными к ВМУН — расстрелу особой тройкой НКВД»³⁵⁸. 13 октября и 2 ноября 1938 г. жертвами стали 105 человек. Эти

³⁵⁰ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 86. — Л. 52.

³⁵¹ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 86. — Л. 43.

³⁵² ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 88. — Л. 28–32.

³⁵³ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 88. — Л. 181–185.

³⁵⁴ 3 июня 1938 г. из западных и южных районов Донецкой области была образована Сталинская область, из восточных районов Донецкой области — Ворошиловградская область.

³⁵⁵ Шашков Александр Георгиевич (1900–1942). Уроженец с. Степное Симбирской губернии. Член РКП(б)-ВКП(б) с 1919 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1923 г. Комендант ГПУ УССР-НКВД УССР (1933 — март 1938 г.), зам. начальника УНКВД по Донецкой области (апрель 1938 — май 1939 г.).

³⁵⁶ Соломонович Яков Владимирович (1908–?), уроженец ст. Лозовая Харьковской губернии. Начальник 8-го (учетно-статистического) отдела УГБ УНКВД по Донецкой области (1937–1938), начальник 1-го спецотдела УГБ УНКВД по Сталинской области (с июля 1938 г.). Секретарь «тройки» и «особой тройки» при УНКВД (1937–1938). Арестован (1938), осужден к трем годам лишения свободы (1939), реабилитирован.

³⁵⁷ Зуйков Михаил Яковлевич (1902–?), уроженец с. Горки Московской губернии. Член ВКП(б) с 1924 г. В органах ОГПУ-НКВД с 1932 г. Начальник административно-хозяйственного отдела УНКВД по Донецкой области (1934–1937), начальник отделения (1937–1938), начальник 1-го спецотдела (1938–1940) УГБ УНКВД по Сталинской области, помощник начальника (1940–1941), заместитель начальника УНКВД по Сталинской области (с 25 июня 1941 г.).

³⁵⁸ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 89. — Л. 60–64.

же трое расписались под актом о расстреле двух человек³⁵⁹. 14 октября и 4 ноября 1938 г. были расстреляны по одному человеку, в отдельных актах на каждого — подписи этих же троих³⁶⁰. Так кто же стрелял?

Обращает на себя внимание тот факт, что в тюрьме г. Артемовск 14 октября 1938 г. еще находились заключенные, о расстреле которых решение было принято «особой тройкой» в период 17 ноября 1937 — 19 февраля 1938 г.³⁶¹ Так называемая «разгрузка» этой тюрьмы по неустановленным причинам (по документам настоящего сборника) проводилась довольно поздно.

В апреле 1939 г. начальник Артемовского ГО НКВД сообщал начальнику 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области Зуйкову: «все приговора приводились в исполнение комендантом УНКВД»³⁶², т. е. Аксельродом. Расстрельщики в других тюрьмах НКВД в Донецкой, а после ее разделения — в Сталинской и Ворошиловградской областях, в изученных нами документах не названы.

Вопрос о том, кто именно расстреливал во время «Большого террора» в УССР, на наш взгляд, исследован еще недостаточно. А.Г. Тепляков как исполнителей выделил комендантов областных УНКВД: М. Бельского³⁶³ (Винницкая область), М. Люлькова³⁶⁴ (Житомирская область), Л. Аксельрода (Донецкая область) и А. Шашкова (НКВД УССР). Среди расстреливавших в РСФСР исследователь называет и нескольких сотрудников НКВД рядового состава³⁶⁵. Краткие биографии комендантов НКВД УССР и комендантов УНКВД по Киевской области, проводивших расстрелы, опубликовали О. Бажан и В. Золотарев³⁶⁶.

В Уманском РО НКВД по Киевской области была создана местная «расстрельная команда», состоявшая не менее чем из 7 человек³⁶⁷. Расстрельная команда, существовавшая при ГО НКВД в Сумах, нашла упоминание в исследовании О. Бажана и В. Золотарева³⁶⁸.

³⁵⁹ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 89. — Л. 65, 69.

³⁶⁰ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 89. — Л. 66, 70.

³⁶¹ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 198–201.

³⁶² ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 85. — Л. 4.

³⁶³ Бельский Михаил Наумович. Комендант УНКВД по Винницкой области (до 28 февраля 1939 г.), уволен по болезни.

³⁶⁴ Люльков Митрофан Семенович (1905–после 1960). Член ВКП(б) с 1930 г. Оперуполномоченный УНКВД по Житомирской области (до мая 1938 г.), комендант УНКВД по Житомирской области (май 1938 — февраль 1939). Арестован (1939), осужден к трем годам лишения свободы в ИТЛ (1940).

³⁶⁵ Тепляков А.Г. Исполнители смертных приговоров в ведомственной иерархии ВЧК-МГБ [Электронный ресурс] / А. Г. Тепляков. — Режим доступа к ресурсу: http://www.golos-eroh.ru/?ELEMENT_ID=11948.

³⁶⁶ Бажан О., Золотарев В. «Ті, хто натискали на гачок». Короткі біографії керівників комендатури НКВС УРСР та УНКВС Київської області у часи «Великого терору» // Краєзнавство. — 2016. — № 3/4. — С. 251–283.

³⁶⁷ Виола Л. Дело Уманского районного отдела УНКВД по Киевской области // Чекисты на скамье подсудимых... — С. 85.

³⁶⁸ Бажан О., Золотарев В. Конвеер смерті... — С. 190.

В Мелитополе (ноябрь 1937 г.) приведение ВМН в исполнение засвидетельствовали: начальник Мелитопольской опергруппы УГБ НКВД Резников³⁶⁹, фельдъегерь Мелитопольского РО НКВД и районный прокурор. За одни сутки без указания времени были расстреляны 24 человека. Акты составлены персонально, на каждого в отдельности³⁷⁰.

От ареста по «национальной линии» до приведения ВМН в исполнение могли быть задействованы несколько органов НКВД, а процесс мог длиться месяцами. При аресте районным или городским отделом НКВД дело «проверялось» в межрайонной оперативной группе, а затем подавалось на областную «тройку». Постановления «тройки» компоновались в «альбомы» и направлялись на рассмотрение «двойкой» НКВД СССР и Прокурора СССР. Обработка поданных из регионов «альбомов», из-за быстро возросшего потока, требовала до нескольких недель. Их скопилось в Москве большое количество. Одних только «альбомов», присланных из Украины, было на 25 тыс. человек. С февраля по сентябрь 1938 г. ни один из них не был рассмотрен³⁷¹. Из-за такой ситуации 17 сентября 1938 г. эта процедура была изменена введением «особых троек» с передачей на их рассмотрение дел всех арестованных до 1 августа 1938 г.

Приведению ВМН в исполнение в отношении арестованных по «национальной линии» предшествовала, в зависимости от органа, который провел арест и определил меру наказания, многоступенчатая череда руководящих документов. Начальник 8-го отдела НКВД СССР Цесарский адресовал указание о приведении меры наказания в исполнение начальнику областного УНКВД с копией наркому внутренних дел УССР. Получив это указание, нарком «предлагал» начальнику УНКВД «немедленно привести в исполнение» решение «двойки». Начальник УНКВД по получении такого указания давал приказание коменданту УНКВД, начальнику межрайонной группы, ГО НКВД (см.: **Документ № 46**) или начальнику 6-го (транспортного) отдела УГБ УНКВД области (см.: **Документ № 38**) в зависимости от местонахождения заключенного.

Военные трибуналы Харьковского и Киевского военных округов, в отличие от «троек» при областных УНКВД, выносили приговоры, на которые осужденные могли подавать апелляцию в Верховный суд СССР. Осужденные находились в это время в тюрьме НКВД по территориальной принадлежности. После отклонения апелляции Военной коллегией Верховного суда СССР, Военный трибунал округа направлял требование областному УНКВД об этапировании подлежащих расстрелу в тюрьму, где ВМН приводилась в исполнение (см.: **Документы №№ 82, 88**).

³⁶⁹ Резников Михаил Эммануилович (1905–[1947]). Начальник Молочанского РО НКВД (до 23 сентября 1937 г.), начальник 11-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области (с 23 сентября 1937 г.), начальник Криворожского ГО НКВД (до мая 1940 г.), уволен по болезни (май 1940 г.)

³⁷⁰ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 104. — Л. 1–24.

³⁷¹ Охотин Н., Рогинский А. Из истории «немецкой операции» НКВД... — С. 61.

Приговоренных к ВМН Спецколлегией Донецкого областного суда так же по приказанию начальника УНКВД области отправляли из тюрьмы, в которой они находились, на расстрел в другую тюрьму. Так, приговорённые к ВМН, находившиеся в Старобельском окружном отделе НКВД, были направлены для приведения ВМН в исполнение в Ворошиловградский городской отдел НКВД³⁷².

«Особые тройки НКВД»

Приказом НКВД СССР № 00606 от 17 сентября 1938 г. «в целях быстрейшего рассмотрения следственных дел» по национальным линиям были организованы «особые тройки» при областных УНКВД в том же составе, что и «тройки», существовавшие до этого времени³⁷³. В циркуляре № 189 от 21 сентября 1938 г. Берия разъяснял, что рассмотрению «особыми тройками» на местах подлежат дела «всех лиц польской, немецкой, латышской, эстонской, финской, болгарской, македонской, греческой, румынской, иранской, афганской и китайской национальностей, а также харбинцев и участников белогвардейских организаций..., арестованных до 1 августа 1938 г. и изобличенных в шпионской, диверсионной, террористической и иной антисоветской деятельности»³⁷⁴. «Особая тройка» не имела права рассматривать дела на иностранных подданных, высоко квалифицированных специалистов, сотрудников НКВД и военнослужащих, которым присвоены специальные военные звания³⁷⁵.

После приказа № 00606 «двойка» продолжала рассматривать дела на иностранных подданных, отчасти отменяя решения об их высылке из СССР с передачей права принятия иного решения органом НКВД по месту их нахождения в соответствии с приказом НКВД СССР (см.: **Документы №№ 241- 243**).

Первый протокол заседания «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области датирован 23 сентября 1938 г.³⁷⁶ По нему прошли 238 человек, из них по 16-ти было принято постановление: «Ввиду недостаточности материалов о конкретной вредительско-диверсионной деятельности возвратить дело для доследования». Первые из этих дел были поданы на заседание «особой тройки» 29 сентября. Постановление гласило: расстрелять. Другие дела были проведены по протоколам №№ 5, 7, 10, 13, 14.

Несмотря на разъяснения Берии, «тройка» при УНКВД по Одесской области еще 23 сентября 1938 г. приняла постановления по находившимся в тюрьме Одессы лицам, арестованным 3-м и 11-м отделами УГБ УНКВД по Одес-

³⁷² ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 86. — Л. 52, 90–91.

³⁷³ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 8-СП. — (Листы без нумерации).

³⁷⁴ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 10-СП. — Л. 84–86.

³⁷⁵ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 10-СП. — Л. 84–86.

³⁷⁶ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 73. — Л. 1–113.

ской области с февраля по июль 1938 г. по приказу № 00439 (см.: **Документ № 233**). 5 октября эта «тройка» оформила протокол заседания № 217. В нем было постановление расстрелять 95 чел., арестованных с 18 января по 10 мая 1938 г. Все лица, проведенные по этому протоколу, были арестованы 3-им отделом УГБ УНКВД по Одесской области.

50 человек, также арестованных 3-им отделом УГБ УНКВД по Одесской области в период с 8 февраля по 20 апреля 1938 г., оформили по протоколу областной «тройки» 7 октября 1938 г.³⁷⁷ Их обвинили «в шпионской, диверсионной, вредительской и другой контрреволюционной деятельности в пользу Германии (в порядке приказа НКВД СССР № 00439)». В это время дела должны были подаваться на рассмотрение уже «особой тройке». Предъявленные обвинения, согласно протоколу от 7 октября 1938 г., вызывают целый ряд вопросов. Так, учителей агрошколы в с. Ландау И.В. Беккера и С.С. Барча обвинили в создании «немецко-фашистской организации», состоящей из учителей немецких школ (см.: **Документ № 239**). По данным 3-го отдела УГБ УНКВД области, эта «организация» была создана в 1933 г. «агентами германской разведки Миквицем и Штремом». Оба, названные агентами германской разведки, согласно постановлению Одесского областного суда от 25 декабря 1968 г., таковыми быть не могли, т. к. лица, якобы завербовавшие их, — ленинградский профессор В.М. Жирмунский и эмигрировавший в 1918 г. в Германию Г. Лейббрандт — сами агентами не являлись. Жирмунский был дважды арестован: в 1933 и 1941 г., и оба раза дело против него было прекращено. В 1939 г. он стал членом-корреспондентом Академии наук СССР, а с 1966 г. — ее действительным членом.

Георг Лейббрандт, неоднократно приезжавший в СССР в 1920-е гг. «с разрешения и при контроле соответствующих органов Советской власти», занимавший высокие должности при Гитлере, хотя и «являлся активным фашистом и издателем антисоветских книг и брошюр», разведывательной деятельностью, по информации суда, не занимался. Во всяком случае, в архивах таких данных не было (см.: **Документ № 257**). В 1938 г. УНКВД по Одесской области инкриминировало Штрему, Миквицу и другим учителям, арестованным в 1933 г., «что они являлись участниками существовавшей в начале тридцатых годов на территории Одесской области антисоветской немецко-фашистской организации, ставили своей целью отторжение Советской Украины от Советского Союза путем вооруженного восстания в момент нападения фашистской Германии на СССР». Обвинения, выдвинутые против писателей и журналистов немецкоязычных СМИ, наказанных в 1933 г. лишением свободы на сроки в 3 и 5 лет как членов «Харьковского центра», президиум Верховного Суда УССР постановлением от 24 июня 1960 г. определил необоснованными. Оказалось, что обвинения «не образуют состава государственного преступления» (см.: **Документ № 256**). Суд пришел к убеждению, что «немецко-фа-

³⁷⁷ ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 164. — Л. 2–52.

шистская организация» «на территории Одесской области не установлена» и отменил постановление судебной «тройки» с прекращением дел за недоказанностью обвинения. На самом деле обвиненные учителя занимались изучением фольклора немецкого сельского населения в рамках исследовательского проекта Академии наук СССР³⁷⁸.

Другими словами: не было ни агентов германской разведки, ни «немецко-фашистской организации», а пострадавших репрессировали по вымышленным 3-м отделом УГБ УНКВД по Одесской области обвинениям безо всякого на то основания. Этот контрразведывательный отдел, действуя в духе февральских указаний Ежова и директивы Успенского от 3 апреля 1938 г., «выявил» в каждом районе области с немецким населением «немецко-фашистские организации», «военно-повстанческие формирования» и «штурмовые отряды». После появления приказа НКВД СССР № 00606 арестованных в ходе этой операции расстреляли.

«Большой террор» закончился, репрессии продолжились

Перегибы и бесчинства в отношении арестованных в первый год «Большого террора» приняли такой размах, что 23 октября 1938 г. последовал приказ НКВД СССР № 00701, в котором, помимо указания на «неряшливое» ведение дел, несоблюдение сроков следствия («часто арестованные не допрашиваются в течение месяца (местами и больше) после ареста»), говорилось, что «сплошь и рядом арестованного допрашивают, помимо ведущего дело следователя, много других работников, причем часто даже без ведома следователя, за которым числится арестованный», «при допросах арестованного протокол допроса не всегда ведется» и т. д.³⁷⁹

17 ноября 1938 г. СНК СССР и ЦК ВКП(б) приняли совместное постановление «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия», за которым 26 ноября последовал приказ НКВД СССР № 00762. Этим приказом групповые аресты и выселения запрещались, предусматривались аресты «в строго индивидуальном порядке», районные и городские отделения НКВД имели право арестовывать только с предварительной санкции вышестоящих органов НКВД. Приказы, циркуляры и распоряжения по «кулацкой» и «национальным» операциям объявлялись утратившими силу, а количество дел, направляемых на рассмотрение Особому совещанию при НКВД СССР, полагалось максимально сократить — впредь их должны были лично докладывать наркомы

³⁷⁸ Найдич Л.Э., Светозарова Н.Д. В.М. Жирмунский и его фольклорно-диалектологические экспедиции в немецкие колонии на территории СССР // Мир немецкой колонии. Фотографии из фольклорно-диалектологических экспедиций В.М. Жирмунского (1926–1930). — С.-Петербург, 2016. — С. 7–11.

³⁷⁹ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 8-СП. — Л. 5468.

союзных и автономных республик, начальники краевых и областных УНКВД или их заместители. Дела, уже рассмотренные Особым совещанием или «тройками», но «приговоры» по которым еще не были приведены в исполнение, подлежали доследованию³⁸⁰.

Начавшаяся после этого чистка сотрудников НКВД, однако, не получила размаха, соответствующего совершенным ими «нарушениям социалистической законности». Шифрограммой от 10 января 1939 г. И. Сталин дал пояснения секретарям обкомов, крайкомов, ЦК нацкомпартий, наркомам внутренних дел, начальникам УНКВД: «ЦК ВКП(б) стало известно, что секретари обкомов-райкомов, проверяя работников УНКВД, ставят им в вину применение физического воздействия к арестованным, как нечто преступное. ЦК ВКП(б) разъясняет, что применение физического воздействия в практике НКВД было допущено с 1937 года с разрешения ЦК ВКП. При этом было указано, что физическое воздействие допускается, как исключение, и при том в отношении лишь таких явных врагов народа, которые, используя гуманный метод допроса, нагло отказываются выдавать заговорщиков, месяцами не дают показаний, стараются затормозить разоблачение оставшихся на воле заговорщиков, — следовательно, продолжают борьбу с Советской властью также и в тюрьме. Опыт показал, что такая установка дала свои результаты, намного ускорив дело разоблачения врагов народа. Правда, впоследствии на практике метод физического воздействия был загажен мерзавцами Заковским, Литвиным, Успенским и другими, ибо они превратили его из исключения в правило и стали применять его к случайно арестованным честным людям, за что они понесли должную кару»³⁸¹.

Как видно по циркуляру заместителя наркома внутренних дел УССР А. Кобулова от 31 декабря 1938 г., к этому времени НКВД репрессии не прекратил. Напротив, в этом циркуляре «Об агентурно-оперативной работе по немецкой к[онтр]-р[еволюции]», адресованном всем начальникам УНКВД, утверждалось: «Не вся шпионско-диверсионная агентура немецкой разведки в промышленности нами вскрыта. Наша ближайшая задача — добиться вскрытия и очистки промышленных предприятий от этой агентуры. Немецкая разведка, несмотря на нанесенный ей нашими органами удар, за последнее время перестроила свою работу и в немецких колониях, и в промышленности Украины, не прекратила своей активной деятельности и продолжает свою подрывную работу. Лишь отсутствие агентуры не дает нам возможности вскрыть новые методы работы немецкой разведки на наших предприятиях, в колониях и др. объектах».

Далее следовало указание: «Приступить к насаждению агентуры в немецких национальных районах; Учесть всех немцев, австрийцев и чехов, работающих в промышленности и заняться их глубокой агентурной разработкой; Восстановить

³⁸⁰ ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 8-СП. — Л. 3526.

³⁸¹ Реабілітовані історією. Донецька область. — Кн. 1 / Ред. кол.: В.М. Демидко (гол.), В.П. Безродний та ін. — Донецьк, 2004. — С. 283.

учеты по основной базе немецкой контрреволюции, шпионажу и диверсии»³⁸². Далее приводился перечень 16-ти категорий учета, заканчивавшийся самой многочисленной группой: «лица, прошедшие по показаниям репрессированных по немецким делам, не репрессированные до сего времени, и др.»³⁸³.

Циркуляр заканчивался требованием: «К 25 января 1939 года вышлите подробный доклад о результатах Ваших агентурно-оперативных мероприятиях по работе среди немцев»³⁸⁴. Известно, что доклады по «немецкой колонии» поступали за 1940 и 1941 гг., а накануне германо-советской войны и в первые ее месяцы аресты проводились именно по этим категориям учета³⁸⁵.

Параллельно с «Большим террором» повсеместно проводилось сворачивание национальной политики, еще недавно оставлявшей для этнических групп возможность сохранения национальной культуры и идентичности. 24 января 1938 г. ЦК ВКП(б) принял постановление «О реорганизации национальных школ» в советские школы обычного типа, а 10 апреля 1938 г. ЦК КП(б)У принял аналогичное постановление для реализации вышеназванной директивы в Украине. Подготовительную работу по преобразованию всех школ, техникумов, Одесского немецкого пединститута и отделений, готовящих преподавателей для немецких, болгарских и польских школ, и их переводу на украинский или русский язык преподавания предписывалось закончить до 1 сентября 1938 г.³⁸⁶ Вслед за постановлением ЦК ВКП(б) «О ликвидации национальных районов» как искусственно созданных (16 февраля 1939 г.) последовало постановление ЦК КП(б)У «О реорганизации национальных районов и сельсоветов» (5 марта 1939 г.)³⁸⁷ с указанием ликвидировать в Украине 10 национальных районов на основании решения ЦК ВКП(б).

В 1939 г. небывалый размах приобретает работа архивных учреждений по исполнению заданий оперативных органов НКВД. При их приеме в ведение НКВД было «установлено, что в архивах ... остается неразработанным большое количество материалов, представляющих большой оперативный интерес для органов НКВД», которым априори было «известно, что многие антисоветские элементы, на которых имеются в архивах компрометирующие материалы, проживают на территории СССР и ведут вражескую работу». Снова были определены «контингенты политических окрасок» для первоочередного «взятия на карточный учет». Выявлению подлежали, кроме прочих, участники заговоров

³⁸² ОДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313. — Л. 374.

³⁸³ ОДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313. — Л. 375.

³⁸⁴ ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313. — Л. 376.

³⁸⁵ Айсфельд А., Мартыненко В. Филтрация и оперативный учет этнических немцев Украины органами НКВД-НКГБ-МВД-КГБ во время Второй мировой войны и в послевоенные годы // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. — 2010. — № 2 (35). — С. 96–107.

³⁸⁶ Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Довідник. У 2 ч. / Упоряд.: І.О. Кресіна, В.Ф. Панібудьласка; За ред. В.Ф. Панібудьласка. — Ч. 2. — К., 1997. — С. 255–256.

³⁸⁷ Національні процеси в Україні... — С. 260–262.

и мятежей против советской власти, агенты и разведчики иностранных государств. В 1940 г. проводилось выявление документов представительств германских фирм, германских концессионных предприятий и смешанных германо-советских акционерных обществ, существовавших в СССР до 1935 г. 23 октября 1940 г. появился приказ НКВД СССР № 001345 «Об использовании архивных материалов в оперативно-чекистской работе», в котором упор делался на республиканские, краевые и областные госархивы³⁸⁸. Накануне войны выявление «врагов народа» по архивным документам достигло невероятных размеров: в 1939 г. — 108 694 чел, 1940 г. — 1 399 217 чел., среди которых члены антисоветских политических партий составили 623 788 человек, шпионы и подозреваемые в шпионаже — 61 832, участники контрреволюционных мятежей — 23 627. Списки на выявленный «контрреволюционный элемент» передавались в оперативные отделы НКВД и УНКВД «для реализации их в оперативно-чекистской работе»³⁸⁹.

Идеологически обоснованное противостояние советской власти всем категориям населения, не желавшим насильственной советизации и обезличивания, стремление к расширению сферы влияния на мировой арене при одновременно растущей ксенофобии и шпиономании стали решающими факторами установления тоталитарного режима в СССР. Советские граждане немецкой национальности в глазах ГПУ и ВКП(б) уже с середины 1920-х гг. были «враждебными и коммунизму, и СССР слоями населения». Стремление Гитлера к расширению «жизненного пространства» стало для немецкого населения Украины и всего СССР роковым. НКВД и советское руководство во главе со Сталиным видели в нем «пятую колонну», готовую при интервенции Германии совершать в тылу Красной армии диверсионные акты и способствовать отторжению Украины от СССР. В августе 1941 г. именно эта аргументация стала решающей при депортации немцев Крыма, юга и востока Украины, при поголовной депортации немцев из АССР немцев Поволжья, Саратовской и Сталинградской областей, а затем со всей европейской части СССР и Закавказья.

С началом войны активность НКВД в отношении немецкого населения не ослабла, так же как не ослабло, а только усилилось, «оперативно-чекистское» направление в деятельности архивов, в том числе тех, которые успели эвакуировать свои секретные подразделения на восток. Стимулировала выполнение специфических заданий серия приказов НКВД: «О разработке документальных материалов госархивов на немецких шпионов» (№ 001321 от 22 июня 1942 г.), «О мерах по выполнению приказа от 22 июня 1942 г.», «Об улучшении работы по использованию секретных материалов госархивов в агентурно-справочной работе» и др.³⁹⁰

³⁸⁸ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 20, 21.

³⁸⁹ Корнеев В.Е., Копылова О.Н. Архивы на службе тоталитарного государства... — С. 22, 23.

³⁹⁰ Хорхордина Т.И. История отечества и архивы... — С. 272.

Не случайно и появление в 1942 г. брошюр «Немецкий шпионаж в царской России» и «Немецкий шпионаж в России во время войны 1914–1918 гг.»³⁹¹. Вышедшие тиражом: первая — 25 тыс. экземпляров, вторая — 50 тыс., они ранимировали мифы о нелояльности немецкого населения, ознакамливая «с основными приемами и методами подрывной работы германской разведки в России». Брошюры, подготовленные на основе документов центральных государственных архивов научно-издательским отделом ГАУ НКВД СССР в авторстве архивного руководства — И. Никитинского³⁹² и П. Софинова³⁹³, содержат целые разделы о немецких колонистах, которым приписали «крупную роль в системе подрывной работы германской разведки в России». Названия разделов говорят сами за себя: «Использование немецких колонистов в целях шпионажа», «Немецкие колонисты — шпионы германской разведки»³⁹⁴. Эти публикации были подкреплены сборником документов³⁹⁵, подготовленным теми же авторами для служебного пользования и призванным документально «подтвердить» насаждение немецких агентов задолго до начала войны в 1941 г.

К концу 1942 г. С. Круглов³⁹⁶ и И. Никитинский докладывали Л. Берия, что во исполнение приказа № 001321 «по материалам госархивов СССР было учтено 94 тыс. шпионов и лиц, подозреваемых в шпионаже, в том числе немецких шпионов — 43 705, австрийских — 22 067, румынских — 8 305, японских — 3 415, шпионов иных разведок — 16 832». На основании только архивных данных архивистами было «уже установлено значительное количество немецких и иных шпионов, продолжающих свою преступную работу до последнего времени»³⁹⁷.

После смерти Сталина началась амнистия в первую очередь родственников высшего партийного и советского руководства. Указ ПВС СССР от 27 марта 1953 г.

³⁹¹ Никитинский И., Софинов П. Немецкий шпионаж в царской России. — Саратов, 1942. — 72 с.; Они же. Немецкий шпионаж в России во время войны 1914–1918 гг. — М.: ОГИЗ, 1942. — 47 с. В том же году в Тбилиси (Грузинская ССР) была издана еще одна брошюра этих же авторов с аналогичным названием, однако ни ее объем, ни тираж установить не удалось.

³⁹² Никитинский Иосиф Илларионович (1905–1974), уроженец Вологодской губернии. Член ВКП(б) с 1928 г. В органах ОГПУ-НКВД-МВД с 1929 г. Зам. начальника ГАУ НКВД СССР (март — апрель 1939 г.), и. о. начальника ГАУ НКВД СССР (апрель 1939 — август 1940 г.), начальник ГАУ НКВД СССР (август 1940 — июль 1941 г.), начальник Управления госархивов НКВД/МВД СССР (июль 1941 — октябрь 1947 г.).

³⁹³ Софинов Павел Георгиевич (1915–1964), уроженец Области Войска Донского. Археограф, начальник научно-издательского отдела ГАУ НКВД/МВД СССР (1941–1947).

³⁹⁴ Никитинский И., Софинов П. Немецкий шпионаж в царской России... — С. 24–33; Они же. Немецкий шпионаж в России... — С. 25–29.

³⁹⁵ Немецкий шпионаж в царской России. Сб. документов / Сост.: И. Никитинский, П. Софинов. — М., 1942. — 322 с.

³⁹⁶ Круглов Сергей Никифорович (1907–1977), уроженец Тверской губернии. Член ВКП(б) с 1928 г. В органах НКВД-МВД с 1938 г. Зам наркома внутренних дел СССР (июль 1941 — апрель 1943 г.).

³⁹⁷ Хорхордина Т.И. История отечества и архивы... — С. 272.

«Об амнистии» и приказ министра внутренних дел СССР, министра юстиции СССР и генерального прокурора СССР о порядке его исполнения открыли ворота тюрем и лагерей для сотен тысяч заключенных. Совместным приказом Генерального прокурора СССР, министра юстиции СССР, министра внутренних дел СССР и председателя КГБ при СМ СССР от 19 мая 1954 г. предписывалось «Пересмотреть все уголовные дела на лиц, осужденных за контрреволюционные преступления, отбывающих меру наказания в лагерях, колониях и тюрьмах МВД, а также в отношении лиц, находящихся в ссылке на поселении»³⁹⁸.

Родственники расстрелянных в годы «Большого террора» добивались их реабилитации индивидуально. По их заявлениям после XX съезда КПСС постепенно нарастала волна пересмотра решений «троек», «двоек», «особых троек», военных трибуналов Военных округов, спецколлегий областных судов, в ходе которых прокуроры и суды устанавливали проведение необоснованных массовых репрессий, прекращали дела «за отсутствием состава преступления» (см.: **Документы №№ 256–258**).

Судьбы десятков тысяч граждан СССР немецкой национальности, ставших жертвами «Большого террора», по сей день остаются не исследованными, а родственники и потомки не знают, когда, где и чьими руками эти жертвы вырваны из жизни. У них нет возможности посетить могилы близких. «Политические репрессии большевизма причинили стране ущерб, который можно сравнить с самыми опустошительными катастрофами. Счет невинно пострадавших идет на миллионы. Рабочие и крестьяне, инженеры и ученые, литераторы и художники, священники и военные, целые народы прошли через ад ленинско-сталинских тюрем, концлагерей, ссылок»³⁹⁹.

Публикуемые документы подтверждают справедливость и актуальность этого вывода и в отношении немцев Украины, которые с установлением советской власти продолжали оставаться «неудобной» частью населения. «Немецкий приказ» не был ни спонтанным, ни исключительным действием НКВД, а являлся лишь частью и продолжением мероприятий, усиливших репрессии по «немецкой линии», целенаправленно разрабатывавшейся с середины 1920-х гг. «Большой террор» 1937–1938 гг. стал пиком этих репрессий, но отнюдь не их окончанием. Впереди немцев в СССР ждали новые суровые испытания, но это другая страница их истории.

Альфред Айсфельд (Гёттинген),
доктор, научный сотрудник Института культуры и истории немцев
Северо-Восточной Европы при университете г. Гамбург (ФРГ)

³⁹⁸ Реабілітація репресованих: законодавство та судова практика / Уклад.: В.Т. Маляренко, Є.І. Овчинніков; Наук. ред.: В.С. Ковальський. — К., 1997. — Л. 160–162.

³⁹⁹ Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. В 3-х тт. — Т. 1: Март 1953 — февраль 1956 / Сост.: Артизов А.Н., Сигачев Ю.В. и др. — М., 2000. — С. 5.

ДОКУМЕНТИ ДОКУМЕНТЫ

№ 1

Обвинительное заключение по делу Альфреда Штрема

24 февраля 1934 г.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению ШТРЕМА¹ Альфреда
Николаевича в совершении преступлений,
предусмотренных ст. 54–6 и 54–11 УК УССР.

В конце 1933 года Одесским Областным Отделом ГПУ УССР была вскрыта и ликвидирована контрреволюционная немецко-фашистская организация, ставившая своей задачей подготовку и поднятие вооруженного восстания против Соввласти в момент интервенции УССР со стороны Германии с целью отрыва Украины от СССР.

Указанная организация, будучи непосредственно связана с Германским дипломатическим представительством в СССР и фашистскими эмиссарами, руководилась центром, находившимся в гор. Харькове.

Для осуществления задач, стоящих перед организацией, последняя практически проводила:

- а) агитационно-вербовочную работу среди немецкого населения городов и колоний с целью создания повстанческих кадров;
- б) насаждение ячеек организации в промышленности с задачей подготовки и проведения в момент интервенции диверсионных действий, направленных к ослаблению мощи и боеспособности СССР;
- в) проведение шпионской деятельности в пользу Германии;
- г) организационную работу среди немцев, находящихся на службе в частях РККА с установкой на создание там ячеек организации.

---

¹ В некоторых публикуемых документах фамилия иногда ошибочно напечатана с двумя буквами «м» — «Штремм». Правильно — Штрем (нем. — Ströhm).

28 декабря 1933 года был арестован видный участник этой организации — ШТРЕМ Альфред Николаевич, профессор Одесского пед[агогического] института.

Обвиняемый ШТРЕМ примыкал к Одесскому руководству организации и, наряду с широкой вербовочной и разведывательной работой, активно участвовал в проработке вопросов, связанных с усилением деятельности организации и ее тактических действий.

Участник этой организации МАЗУР-МАЗОВ Франц в своих показаниях говорит:

...«Насколько я помню, ВИРКАУ и ШТРЕМ в библиотеке также уведомили меня, что примерно 30 сентября в помещении пед[агогического] института состоится совещание... Это совещание было исключительно посвящено вопросу о том, что нужно в колониях, в которых группы нашей организации отсутствуют, подобрать надежных людей... Выбор таких людей должен происходить с соблюдением максимальной осторожности... Точно также необходимо иметь в каждой колонии явочную квартиру, где можно было бы встречаться с необходимыми лицами и куда можно было бы направлять корреспонденцию...» (л. д. 19).

Показания члена организации МИКВИЦА Роберта в отношении ШТРЕМА и друг., примыкавших к Одесскому руководству, сводятся к следующему:

...«Руководство Одесской немецкой организации на своих совещаниях, где присутствовали я, ШТЕЙНВАНДТ, ШТРЕМ и др., ... ставило вопросы об организационном укреплении ячеек организации как по городу Одессе, так и на периферии, их расширении за счет новых вербовок и усилении шпионской работы на предприятиях оборонного значения. Кроме того, намечалось усиление подрывной работы в сельском хозяйстве...» (л. д. 21).

Обвиняемый ШТРЕМ и друг., примыкавшие к Одесскому руководству организации, поддерживали тесную связь с харьковским руководством в лице ШМИДТА и РОТЕККЕРА путем личных их посещений, получая от последних директивы по усилению на местах организационной к-р, разведывательной и подрывной работы.

По этому вопросу член организации МИКВИЦ говорит:

...«Осенью 1932 г. я, будучи в Харькове связанным с членом Харьковского руководства немецкой к-р организации ШМИДТОМ, имел с ним беседу по вопросам деятельности нашей организации... ШМИДТ Фридрих мне рассказал, что внешнеполитическая программа немецких национал-социалистов направлена на Восток, в частности — на отрыв Украины от Советского Союза при помощи украинских фашистов и последующей оккупации Украины германскими войсками... ШМИДТ просил меня, как одного из членов руководства Одесской немецкой организации, усилить шпионскую деятельность, а вредительскую работу по культурной линии направить в русло фашистских теорий, в частности — расовой теории, теории несоответствия Советск[ой] вла-

сти немцам — теории, что немцы призваны быть освободителями Европы от большевизма...

...О полученной мной директиве от ШМИДТА я поставил в известность руководство в лице ШТРЕМА... С этого периода наша организация начинает перестраиваться в направлении активизации деятельности ее членов... Аналогичные установки получал ШТРЕМ при своих поездках в Харьков...» (л. д. 31, 32).

Из показаний ФРИЦА видно, что ШТРЕМ непосредственно был связан с прибывшим из Германии германским разведчиком ЛЕЙББРАНДТОМ², официально приехавшим в СССР по командировке «Аусланд-Института» в г. Штутгарте (Германия) с заданиями разведывательного характера и для проведения националистической работы среди местных немцев (л. д. 27).

Связь обвиняемого ШТРЕМА по к-р и разведывательной деятельности в пользу Германии с ЛЕЙББРАНДТОМ и друг. «представителем» «Аусланд-Института» на Украине — ПОППЕРОМ — находит себе полное подтверждение также и в показаниях обвиняемого МИКВИЦА (л. д. 42–47).

Допрошенный по существу обвинения ШТРЕМ Альфред Николаевич в своих показаниях полностью признал свою активную деятельность в контрреволюционной, немецкой фашистской организации, ставившей себе задачей подготовку и поднятие вооруженного восстания против Сов. власти в момент интервенции СССР со стороны Германии.

По показаниям ШТРЕМА, он был вовлечен в организацию в 1930 году ТАУБЕРГЕРОМ, коего систематически снабжал материалами разведывательного характера.

После ареста в конце 1930 г. ТАУБЕРГЕРА ШТРЕМ, как видно из его показаний, примкнул к руководству Одесской организации, установив непосредственную связь с Харьковским руководством, оттуда, путем личных поездок, получал установки по работе в организации (см. л. д. 64, 70, 71, 72).

Свою роль и деятельность в организации ШТРЕМ характеризует следующим образом:

...«Со времени моего вхождения в к-р националистическую организацию мною исполнены несколько работ, заключающие в себе признаки вредительства в литературной области и рассчитанные на проведение таким путем в свои печатные труды националистической и антисов. контрабанды...» (л. д. 86, 87, 88, 89).

...Помимо моего отношения к руководству организации и связи с Харьковской организацией, моя деятельность заключалась также в проведении разведывательно-информационной работы в пользу Германии... Этим, однако, моя деятельность не ограничивалась, и я, как другие участники организации, проводил работу по вербовке подходящего элемента, занимался актив-

² Тут и далее в документе фамилия ошибочно напечатана с одной буквой «б» — Лейбрандт.

ной антисоветской и националистической пропагандой, используя при этом свои периодические выезды на село (немецкие колонии), сессии заочного отделения института с преобладающим участием на них немецкого учительства, а также проводил вредительскую работу в своей научной и литературной деятельности (учебно-педагогические работы)...

...Перехожу к изложению своей вербовочной деятельности: в 1930 г., находясь на курорте Сосновке, я познакомился с преподавателем кол. Зельцы, неким ЛЕЛИ... Установившиеся общие взгляды на политику соввласти в конечном итоге привели к вербовке ЛЕЛИ в организацию и посвящение его в деятельности таковой... (л. д. 93, 96).

Из дальнейших показаний ШТРЕМА видно, что им лично были привлечены в организацию одновременно преподавательница 38-й трудшколы ВАЙЕР, рабочий завода им. «А. Марти» МЕРТЕНС, преподаватель школы кол. Мангейм ДЮК, преподаватель 38-й трудшколы РОСБАХ, преподаватель математики Пед[агогического] ин[ститут]а РАЙХ и др. (см. л. д. 94, 95, 96, 97, 98).

Таким образом, материалами следствия и признанием самого обвиняемого, ШТРЕМА Альфреда Николаевича, последний изобличается в том, что, примыкая с 1930 г. к Одесскому руководству к-р немецкой фашистской организации, проводил активно вербовочную, разведывательную и подрывную работу в интересах организации, каковое преступление предусмотрено ст. 54–6 и 54–11 УК УССР, а потому, –

ПОСТАНОВИЛ:

Следственное дело за № 10905 по обвинению ШТРЕМА Альфреда Николаевича, родившегося в 1898 г. в г. Ленинграде, жителя г. Одессы, профессора, заведующего кафедрой немецкого языка и литературы нем[ецкого] сектора Пед[агогического] ин[ститут]а г. Одессы, немца по национальности, подданного УССР, беспартийного, несудимого (с его слов) — в преступлениях, предусмотренных ст. 54–6 и 54–11 УК УССР, представить на рассмотрение Суд[ебной] Тройки при Коллегии ГПУ УССР с ходатайством о применении к ШТРЕМУ А.Н. меры социальной защиты — заключение в концлагерь сроком на семь (7) лет³.

Справка: Обвиняемый ШТРЕМ А.Н. содержится под стражей в тюрподе при Одесском Областном Отделе ГПУ и подлежит перечислению за Судтройкой при Коллегии ГПУ УССР.

Вещдоков по делу нет.

³ Об отмене решения Судебной тройки при коллегии ГПУ УССР от 26 февраля 1934 г. см. постановление Одесского областного суда от 25 декабря 1968 г. (док. № 258).

НАЧАЛЬНИК III ОТДЕЛЕНИЯ ОСОБОТДЕЛА	<i>Подпись</i>	САЙТАН
СОГЛАСЕН: ЗАМ. НАЧ. ОСОБОГО ОТДЕЛА	<i>Подпись</i>	РЫКОВ
УТВЕРЖДАЮ: НАЧАЛЬНИК ОДЕССКОГО ОБЛОТД[ЕЛА] ГПУ	<i>Подпись</i>	ЛЕОНИУК

Сост[авлено] 24 февраля 1934 г.
г. Одесса.

В конце документа от руки синими чернилами сделана пометка: «5 лет к[онц]/л[агеря]. Подпись неразборчивая».

*АВХ УСБУ в Одесской области. — Д. 15879-П. — Т. 1. — Л. 108–114.
Подлинник. Машинопись.*

№ 2

**Обвинительное заключение
по делу Роберта-Гельмута Миквица**

25 февраля 1934 г.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению МИКВИЦА Роберта-Гельмута
Карловича по ст. 54–6 и 54–11 УК УССР.

Одесским Областным Отделом ГПУ УССР в конце 1933 года вскрыта и ликвидирована немецко-фашистская контрреволюционная организация, ставившая своей задачей: насаждение повстанческо-фашистских ячеек, вербовку через них немецкого населения, пропагандирование националистических и фашистских идей в целях отрыва немецкого населения от советизации, проведение вредительско-диверсионной деятельности и подготовку к вооруженному восстанию против Соввласти в момент интервенции Украины германскими войсками.

Указанная организация, будучи непосредственно связана с Германским Консульством в Одессе и Германским Генеральным Консульством в Харькове и фашистскими эмиссарами в лице ЛЕЙББРАНДТА¹, представителем «Аусланддойче²» и УОТМАНА — инспециалиста, ПОППЕРА, ВАЙСБЕРГА и др., руководилась таковыми, а также центром, находившимся в г. Харькове: ДЕЙЧ, БИРТ, ШМИДТ и др., дело в отношении которых задокументировано еще в 1933 г., и часть арестованы, осуждены Судебной Тройкой ГПУ УССР в концлагеря.

В целях осуществления задач, стоящих перед организацией, последняя практически проводила:

а) вербовочную работу среди немецкого населения, главным образом, в среде старых учительских кадров и кулацко-помещичьих элементов;

б) насаждение ячеек организации на селе и городе повстанчески[х], фашистского типа, могущих в случае интервенции поднять вооруженное восстание в тылу Красной Армии;

в) насаждение диверсионно-вредительских ячеек в промышленности с задачей подготовки и проведения в момент интервенции диверсионных действий, направленных к ослаблению мощи и обороноспособности СССР;

---

¹ Здесь и далее в документе ошибочно — Лейбрандта.

² Здесь и далее в документе ошибочно — «Аусланддейтш», «Аусланд-Дейче».

г) разведывательную деятельность в пользу Германии через германское дипломатическое представительство и эмиссаров немецкой разведки;

д) организационную работу среди немцев, находящихся на службе в частях Красной Армии г. Николаева и Одессы с установкой на создание там диверсионно-шпионских ячеек организации.

В декабре м-це 1933 года по настоящему делу был арестован и привлечен к следствию в качестве обвиняемого МИКВИЦ Роберт-Гельмут Карлович, профессор немецкого сектора Одесского педагогического института, сын дворянина. Причастность МИКВИЦА Р.К. к упомянутой контрреволюционной организации и ее деятельности как члена руководства Одесской организации полностью изобличаются показаниями по данному делу МАЗУР-МАЗОВЫМ, ШТЕЙНВАНДОМ, ФРИЦА, БАХМАНА Германа, ШТРЕМА, АДЛЕРА и др., а также — личным сознанием самого обвиняемого МИКВИЦА (см. показания МАЗУР-МАЗОВА, ШТЕЙНВАНДА, ФРИЦА, БАХМАНА, ШТРЕМА, л. д. 6, 7, 10, 18, 29, 124–132, 137–145, 155–156).

Допрошенный обвиняемый МИКВИЦ Роберт-Гельмут Карлович сознался в своей принадлежности к немецкой фашистской организации и активной деятельности в таковой, показав, что в начале принадлежал с 1929 г. к к-р немецкой националистической организации пангерманского направления, и с момента фашизации организации, т. е. с конца 1932 г., перешел механически в последнюю, активизировав свою к-р деятельность как член руководства в Одессе данной организации.

Следствием установлено:

В 1929 г. в Одессу прибыл из Германии герм[анский] поддан[ный] ЛЕЙББРАНДТ, представитель германской разведки, под видом научной командировки в СССР как научный сотрудник «Аусланд-Дойче-Института».

ЛЕЙББРАНДТ привлек МИКВИЦА, наряду с другими лицами, для разведывательно-националистической работы в пользу Германии, на что получил согласие МИКВИЦА. Впоследствии МИКВИЦЕМ через ин[остранного] рабочего МЮЛЛЕРА, выехавшего за кордон в 1932 г., была переслана во исполнение задания ЛЕЙББРАНДТА «Аусланд-Дойче» карта с дислокациями немецких колоний и населенных пунктов Украины (см. пок[азания], л. д. 33, 34, 35–36).

В конце 1929 г. МИКВИЦ был вовлечен в немецкую националистическую пангерманскую организацию ТАУБЕРГЕРОМ, заложившим основы немецкой к-р организации на Одешине³ по поручению германского консульства и ЛЕЙББРАНДТА. ТАУБЕРГЕР выслан в 1930 г. в концлагерь сроком на 10 лет по постановлению Судтройки ГПУ УССР за к-р шпионскую деятельность (см. л. д. 34).

С этого периода МИКВИЦ Р.К. развивает активную деятельность по вовлечению новых членов в организацию, проведению вредительства в области преподавания и воспитания немецкой молодежи и пропагандировании наци-

³ Так в документе.

оналистических идей в целях создания у немецкой интеллигенции ориентации на Германию (см. л. д. 51–56).

Одновременно МИКВИЦ Р.К. собирает информационные сведения через студентов института, преподавателей-немцев, привлеченных им в организацию о политическом и экономическом состоянии немецкого населения города и села, передавая эти сведения в Германию через члена организации Фрица, связанного с германским консульством в Одессе.

Лично МИКВИЦЕМ одновременно завербовано в организацию ряд преподавателей и студентов немецких школ и педагогического [вос]питания в Спартаковском р-не и в г. Одессе, а именно РАЙХ, РОСБАХ, МИЦЕЛЬ, ПОКРАНТ, ВИТМАН, ШУМАХЕР, ГАН и др. (см. л. д. 39–40).

С осени 1932 года, т. е. с момента фашизации немецкой организации, МИКВИЦ связывается с руководством Харьковской организации — ШМИДТОМ Ф.Ф., РОТЕККЕРОМ Л.И. (которого он знает от ТАУБЕРГЕРА), а впоследствии — с ДЕЙЧЕМ и фашистским эмиссаром и разведчиком ПОППЕРОМ (ныне высланным за пределы СССР за кордон за к-р шпионскую деятельность) и становится связующим⁴ звеном между центральным Харьковским руководством организации и Одесской организацией.

Обвиняемый МИКВИЦ в этом направлении показывает:

«... Я осенью 1932 года, будучи в Харькове, связался с членом Харьковского руководства немецкой к-р организации ШМИДТОМ Ф.Ф. и имел с ним беседу по вопросам деятельности нашей организации. ШМИДТ Ф.Ф., будучи связан с германским генеральным консульством, рассказал мне, что, по имеющимся у него данным из консульства, в Германии ведущей политической силой начинает являться партия национал-социалистов, и что в непродолжительном времени она захватит власть в Германии.

ШМИДТ объяснил мне, что внешнеполитическая программа немецких нац[ионал]-социалистов направлена на Восток, в частности — на отрыв Украины от СССР при помощи украинских фашистов, последующей оккупацией Украины германскими войсками.

ШМИДТ просил меня, как одного из членов руководства Одесской немецкой организации, усилить шпионскую деятельность наших членов организации, а вредительскую работу по культурной линии направить в русло фашистских теорий, теории несоответствия советской системы немцами, теории, что немцы призваны быть освободителями [от] большевизма в Европе.

Расовая теория, как мне объяснил ШМИДТ, сводилась к тому, что немцы — исторически действенная раса, сама по себе стоящая выше славянских народов, в частности, русских и украинцев, и что вследствие этого введение на Украине немецко-фашистской культуры будет историческим прогрессом.

⁴ В документе — связывающим.

Аналогичные указания были получены, как мне известно, ШТЕЙНВАНДОМ из Германского консульства в Одессе. ШТЕЙНВАНД лично мне рассказывал об этом.

О полученных мною директивах от ШМИДТА я поставил в известность руководство в лице ШТРЕМА⁵, ШТЕЙНВАНДА, БАХМАНА и АВЕ.

С этого периода наша организация начинает перестраиваться в направлении активизации деятельности ее членов: усиливается шпионская работа по собиранию информации о состоянии немецкого села в целях изучения его как будущей базы помощи германским оккупантам и разворачивается культурно-вредительская работа, главным образом, в ВУЗах по линии учебников и проч.» (см. л. д. 51–52).

Приход к власти в Германии фашистского правительства организацией был встречен, как видно из вышеприведенных показаний, во всеоружии, благодаря чему члены таковой сумели в короткий срок развернуть соответствующую к-р организационную работу в немецкой колонии города и села области.

Далее МИКВИЦ по этому вопросу показывает:

«... С 1933 года, т. е. с момента прихода к власти ГИТЛЕРА в Германии, наша Одесская организация являлась уже по существу национал-социалистической благодаря фашизации Германии, усилила свою деятельность не только по линии популяризации идей ГИТЛЕРА, но и по конкретной подготовке почвы на Украине к интервенции ее Германией.

Руководство Одесской немецкой организации на своих совещаниях, где присутствовали: я — МИКВИЦ, ШТЕЙНВАНД, ШТРЕМ, БАХМАН и др., ставили вопросы об организации укрепления ячеек организации как по г. Одессе, так и на периферии, их расширению за счет новых вербовок и усиления шпионской работы на предприятиях оборонного значения членами организации...» (см. л. д. 53).

Обвиняемый МИКВИЦ Р.К. по поручению ШМИДТА Ф.Ф. связался в Одесским руководством украинской к-р организации в лице МАНУЛЯКА в целях блока и совместной к-р деятельности с данной организацией (см. л. д. 54).

Немецко-фашистская организация, как установлено следствием, распространяла свою деятельность не только на Одесскую область.

Аналогичные организации ликвидированы органами ГПУ УССР в г. Харькове, Днепропетровске, Киеве, в Донбассе — все они в целом представляли из себя мощную немецкую фашистскую диверсионно-повстанческую организацию с единым руководством, связанную между собой по городам Украины и с Германским дипломатическим представительством как на Украине⁶, так и с

⁵ В документе ошибочно — Штремма.

⁶ На территории Украины не было «Германских дипломатических представительств», только консульские.

Германск[им] посольством в Москве, а также с закордонними керівними групами НСРПГ и германской разведки.

На основании изложенного в отношении обвиняемого МИКВИЦА Роберта-Гельмута Карловича, рожд. 1889 г., урож. г. Тарту, Эстония, сын прибалтийского немца, дворянина — присяжно[го] поверенного, поддан[ного] УССР, с высшим образованием, б/п, до ареста работавшего в качестве профессора в Одесском пединституте, женатого, со слов не судившегося, материалами следствия полностью доказана его принадлежность к к-р немецко-фашистской организации и его личная вербовочно-шпионская и организационная к-р деятельность в этой организации, конкретно выразившаяся:

1. В том, что в 1929 г. был привлечен германским разведчиком ЛЕЙББРАНДТОМ к шпионско-националистической работе в пользу Германии.

В 1932 г. переслал в Германию ЛЕЙББРАНДТУ Карлу дислокацию немецких населенных пунктов с количественными данными, а также через иностранца МЮЛЛЕРА⁷.

2. С конца 1929 г. [и] на момент ареста, т. е. до декабря 1933 г., примыкал к немецко-фашистской к-р организации, в которую вовлечен ТАУБЕРГЕРОМ. В Одесской организации был членом руководства.

3. Завербовал в организацию: РАЙХА, РОСБАХА, ЭРМЕНТРАУТА⁸, ВИТМАНА и др., в общей сложности — свыше 8 человек.

4. Собирал информационные сведения о политико-экономическом состоянии немецких колоний и передавал в Германское консульство в Одессе через члена организации ФРИЦА.

5. Осуществлял связь между руководством Харьковской немецкой организации и Одесской, передавая установки центрального руководства членам организации и руководству такового в Одессе.

6. Проводил вредительскую работу в области преподавания в ВУЗах и в выпускаемых им немецких учебниках для школьной немецкой сети в УССР. Наряду с этим внедрял в преподавание и воспитание учащейся молодежи националистические методы с ориентацией на Германию, проводил пропаганду фашистских лозунгов в преподавательских студенческих немецких кругах.

В предъявленном ему обвинении сознался. Преступные деяния обв[иняемого] МИКВИЦА предусмотрены ст. 54–6 и 54–11 УК УССР (см. л. д. 31–56).

ПОЛАГАЛ БЫ:

Следдело № 10624 по обв[инению] МИКВИЦА Роберта-Гельмута Карловича, руководствуясь положением Судтройки при Коллегии ОГПУ, направить

⁷ Так в документе.

⁸ В документе ошибочно — Эрмантраута.

на рассмотрение Судебной Тройки при Коллегии ГПУ УССР с ходатайством о применении к обвиняемому МИКВИЦУ меры социальной защиты — заключение в концлагерь сроком на десять лет.

Справка: 1. Вещдоки: одна брошюра о расовой теории издания НСРПГ, обнаруженная при обыске у МИКВИЦА и полученная им от члена Харьковск[ой] организации ДЕЙЧА.

2. Обв[иняемый] МИКВИЦ содержится под стражей при Тюрподе Одоблотдела ГПУ и с сего числа перечисляется за Судтроякой при Коллегии ГПУ УССР.

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕН[НЫЙ] ОСОБ. ОТД.	<i>Подпись</i>	/НИЛОВ/
СОГЛАСЕН: ЗАМ. НАЧ. ОСОБОГО ОТДЕЛА	<i>Подпись</i>	/РЫКОВ/
УТВЕРЖДАЮ: НАЧ. ОБЛОТДЕЛА ГПУ	<i>Подпись</i>	/ЛЕОНЮК/

Составлено «25» февраля 1934 г.
гор. Одесса

С предложен[ной] мерой соц[иальной] защиты согласен — Согласен
Прокурор *Подпись неразборчивая*

На обратной стороне последнего листа документа проставлен прямоугольный ведомственный штамп, графы которого заполнены от руки чернилами:

«Архивное дело *следств[енное]* № 206996 пересмотрено в соответствии с приказом № 00511 и оставлено для дальнейшего хранения в архиве на основании *n-1*.

Миквиц Роберт-Гельмут Карлович обв[инён] [по] ст. 54–6, 54–11 УК УССР и осуждён по ст. 54–6, [54–]11 на 5 лет⁹.

Пересмотрел: *опер. упол[номоченный] УАО КГБ УССР*
ст. л[ейтена]нт *Подпись* (Ивченко)

Согласны: Ст[арший] группы *нач. отд[елени]я УАО КГБ УССР*
майор (Мельников)

Зам. нач. Учетно-Архивного отдела КГБ при СМ УССР
майор *Подпись* (Дарабан)

13 декабря 1955 г.».

Над штампом простым карандашом сделана отметка, видимо, об ознакомлении: «27/IX —[19]57.
Подпись неразборчивая».

АВХ УСБУ в Одесской области. — 15879-П. — Т. 1. — Л. 186–193.
Подлинник. Машинопись.

⁹ Об отмене решения судебной тройки при коллегии ГПУ УССР от 26 февраля 1934 г. см. постановление Одесского областного суда от 25 декабря 1968 г. (док. № 257).

**Обвинительное заключение в отношении
Фридеберта Фондиса и других лиц, обвиняемых по делу
об участии в так называемой контрреволюционной
фашистской организации**

4 марта 1936 г.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По делу вскрытой контрреволюционной фашистской организации в немецком секторе Укргоснацмениздата, по обвинению ШВАРЦА, ФИХТНЕРА, КНОРРЕ, ФОНДИСА, ШЕЛЛЕНБЕРГА и других, по ст. 54–10 ч. II и 54–11УК УССР.

По сведениям, имевшимся в распоряжении Особого Отдела УГБ Харьковского Облуправления НКВД и ХВО, была установлена организованная контрреволюционная фашистская деятельность целой группы лиц в немецком секторе Укрнацмениздата.

На протяжении ряда лет в издающихся в Харькове немецких газетах и журналах «Дас Нойе¹ Дорф», «Штурм Шритт»², «Юнг Штурм»³, «Тромпете»⁴ и др., неоднократно фиксировались факты контрреволюционного извращения переводимых на немецкий язык выступлений на съездах и конференциях руководителей партии и правительства, а также фиксировались моменты грубейших искривлений и дискредитации национальной политики нашей партии.

Основной костяк работников немецких газет и журналов состоял из лиц, прибывших в разное время из-за границы, выходцев из кулацких семей, исключенных из рядов партии и пролезших в ВКП(б) с целью организации подрывной работы.

На основании этих сведений арестованы и привлечены к следствию следующие лица, входившие в состав контрреволюционной фашистской организации: ФИХТНЕР Готлиб Августович, ФОНДИС Фридеберт Эмильевич, ФОСС Карл Карлович, ШЕЛЛЕНБЕРГ Давид Генрихович, КНОРРЕ Рихард Фридри-

---

¹ Здесь и далее в документе ошибочно — «Найе». Речь идёт о немецкоязычной газете «Das Neue Dorf».

² Здесь и далее в документе ошибочно — «Шритт». Речь идёт о немецкоязычном журнале «Sturmschritt».

³ Речь идёт о немецкоязычной газете «Jungsturm».

⁴ Здесь и далее в документе ошибочно — «Трампете». Речь идёт о немецкоязычной газете «Trompete».

хович, НИККЕЛЬ Самуил Оттович, ШВАРЦ Альфред Карлович, ДЕЙЧ Петр Яковлевич и СИМОНИ Вольдемар Натанаилович⁵.

При обыске обнаружена и изъята в большом количестве контрреволюционная литература⁶. У арестованных ФИХТНЕРА и ДЕЙЧА изъято незаконно хранимое оружие (т. 1, 2, 3, л. д. 6–8, 17–29, 35, 45, 62, 73–75, 87, 247, 754).

Следствием установлено, что в г. Харькове в течение нескольких лет существовала немецкая контрреволюционная националистическая организация, деятельность которой распространялась на немецкие районы Украины и в своей работе она использовала всю немецкую печать, литературу, культурно-просветительскую деятельность на идеологическом фронте.

Организация, захватив в свои руки всю немецкую печать и литературу, использовала все легальные возможности для протаскивания националистических установок и фашистской пропаганды.

Редакции немецких газет и журналов комплектовалась социально-чуждыми и идейно враждебными Советской власти и партии людьми, а наряду с этим дискредитировались и всячески преследовались молодые немецкие советские литературные работники.

На основе единых националистических взглядов с украинскими националистами, членами немецкой контрреволюционной организации в 1930 году было принято решение о вхождении отдельной немецкой секции в украинское литературное объединение «Плуг», стоящее на кулацко-националистической платформе и в своей практической деятельности через журнал «Штурм Шритт» осуществляли националистическую контрреволюционную линию, намеченную правлением «Плуга».

Националистическая контрреволюционная деятельность организации шла по всем каналам немецкой работы и расстановкой сил были предусмотрены все участки:

В немецком секторе Укрнацмениздата по линии выпуска книжной продукции работали ШВАРЦ, МЮЛЛЕР и ГОККЕЛЬ;

В редакции немецкой газеты «Дас Нойе Дорф» работали МЮЛЛЕР, ФОНДИС и НИККЕЛЬ;

В редакциях газет «Юнг Штурм» и «Тромпете» — КНОРРЕ, ФОСС, ВОЛЬФ и СИМОНИ;

В редакции журнала «Нойланд» — ГОККЕЛЬ, РАБИЧ;

В редакции журнала «Штурм Шритт» — ФИХТНЕР, ШЕЛЛЕНБЕРГ и КНОРРЕ;

В журнале «Коммунистическое воспитание» — работал НИККЕЛЬ;

По линии Наркомпроса работали ДЕЙЧ, ПАТАК и ФЛАКС;

⁵ Здесь и далее в документе ошибочно — Нафанаилович.

⁶ Сверху от руки простым карандашом написан знак вопроса («?»).

Правление немецкой секции литературного объединения «Плуг» состояло из ФИХТНЕРА, ШВАРЦА, КНОРРЕ, ФОНДИСА и др.

Кроме того, влиянием организации были охвачены ряд немецких районов Украины — Пулинский, Высокопольский, Молочанский, а также немецкие Педтехникумы в Одессе и Хортице, где контрреволюционную деятельность проводили МИКВИЦ, БАХМАН, ЗАВАДСКИЙ, БИЛИК, ДЮРМАЙЕР и др.

Со стороны отдельных членов организации имели место попытки захватить руководящие должности в немецком клубе и 59-й школе в г. Харькове, где работу проводили СТУПИН, МАЙЕР, ФОСС и ШРАЕР.

Отдельные члены контрреволюционной организации МЮЛЛЕР, ПАТАК, ГОККЕЛЬ и ШВАРЦ пролезли в Центральное Бюро немецкой секции при ЦК КП(б)У, где совместно с заведующим нем[ецкой] секцией ВОГАУ делали неоднократно попытки протаскивания националистических контрреволюционных установок (т. 1, 2, 3, л. д. 127, 223, 225, 226, 245, 255, 431, 464, 498, 501, 505, 513, 705, 969, 975).

Следствием установлены основные политические направления в работе немецкой контрреволюционной организации, которые сводились к следующему:

Доказать невозможность развития немецкой национальной культуры в условиях Советской действительности;

Дискредитировать национальную политику советской партии;

Дискредитировать хозяйственные мероприятия Советской власти и партии в местах наибольшей концентрации немцев;

Подборе националистических кадров и расстановке их на всех участках немецкой работы;

Отрыве немецкого населения от партийного и Советского влияния, воспитывая в националистическом духе молодежь;

Организации боевых дружин из националистических кадров (т. 2, 4, л. д. 256, 363, 365, 457, 504, 850, 852, 1009, 1001).

Для осуществления намеченных целей члены контрреволюционной организации, прикрываясь партийностью, общественным и служебным положением, используя легальные возможности, проводили через аппарат советских и партийных учреждений ряд совещаний, на коих обсуждали вопросы и принимали решения контрреволюционного националистического порядка.

В конце 1929 года пролезший в ЦБ нем[ецкой] секции ВОГАУ созвал совещание по вопросу о причинах контрреволюционного эмиграционного движения среди немцев. В совещании приняли активное участие МЮЛЛЕР, ШВАРЦ, ФОНДИС, ФИХТНЕР, ГОККЕЛЬ, БОН и др., причем докладчиками по этому вопросу были МЮЛЛЕР, ГОККЕЛЬ, ВОГАУ, ФОНДИС и ШВАРЦ, которые до совещания выезжали в немецкие села специально для изучения этого вопроса.

На совещании решено было, что основной причиной эмиграционного движения послужила неправильная политика партии в немецком селе, так как,

по мнению участников совещания, партия должна была рассматривать немецкое село без классово дифференциации, т. е. без деления на кулаков, середняков и бедняков, а как единое национальное целое во всех отношениях.

В качестве практических мероприятий совещание предлагало снижение темпов коллективизации, ряда уступок кулачеству, решительней немизировать советский аппарат в немецких районах, селах и т. д.

Выработанная дважды резолюция по этому вопросу была резко осуждена ЦК КП(б)У, однако, они дальнейшую свою деятельность базировали на принятых на совещании установках.

Соответственно этому они инструктировали актив немецких районов, а также печатали по этому вопросу отдельные статьи Мюллера и др. в немецкой прессе (т. 1, 2, 3, л. д. 127, 218, 322, 323, 330, 331, 410–421, 716).

В 1930 году⁷ по инициативе ГОККЕЛЯ, в целях блокировки с украинскими националистами, группа немецких писателей — ФИХТНЕР, ФОНДИС, ШЕЛЛЕНБЕРГ, ШВАРЦ, БАХМАН, ФИШЕР Густав и др. — вошла как отдельная немецкая секция в украинское литературное объединение «Плуг», стоящее на кулацко-националистической платформе. В том же году на 5-м съезде «Плуга» в перерыве было проведено совещание немецкой секции, на котором было принято решение о создании литературных объединений в ряде немецких районов Украины, которые по существу должны были являться националистическими ячейками.

Такие ячейки под видом литературных объединений были созданы в Одессе — во главе с ШТРЕМОМ и МИКВИЦЕМ, в Хортицком районе — во главе с БАХМАНОМ и ЗАВАДСКИМ, Молочанском р-не (т. 2, 3, л. д. 225, 226, 327, 330, 434, 435, 436, 710, 721, 722).

В начале 1932 года ГОККЕЛЕМ и СТУПИНЫМ начал формироваться под видом отряда красных фронтовиков фашистский отряд, куда вербовались исключительно немцы-иностранцы. Организация отряда, собираясь в немецком клубе, устраивала тайные совещания. Вербовкой иностранцев в отряд по поручению СТУПИНА занимался ФОСС (т. 2, 4, л. д. 355, 457, 504–505, 849, 852, 1009, 1011).

В 1933 году Мюллером было созвано совещание по вопросу расстановки сил в немецком секторе Укрнацмениздата. В совещании принимали участие ГОККЕЛЬ, КНОРРЕ и ШВАРЦ. КНОРРЕ предлагал вызвать из Москвы 2-х человек, разоблаченных фашистов, работавших в немецкой газете «ДЦЦ». В частности, предлагалось пригласить ШПИРО, снятого с работы в «ДЦЦ» за связь с фашистской группой, на должность заместителя редактора «Дас Нойе Дорф» (т. 2, 3, 4, л. д. 540, 563, 622, 814, 819, 837, 839, 921).

⁷ От руки простым карандашом написано: «Фондис —». В конце листа написано слово, возможно, «Шварц».

Созданная в составе Украинского литературного объединения «Плуг» немецкая секция, руководимая ШВАРЦЕМ, ФИХТНЕРОМ, ФОНДИСОМ, КНОРРЕ, была ими широко использована для проведения националистической контрреволюционной деятельности. Практическое осуществление националистических установок «Плуга» и его немецкой секции проводилось через журнал «Штурм Шритт», редактируемый ШВАРЦЕМ, а затем ШЕЛЛЕНБЕРГОМ.

Связывающим звеном между украинскими и немецкими националистами являлись: от немецкой секции в «Плуге» — ФИХТНЕР и от «Плуга» в немецкой секции — ГЖИЦКИЙ (т. 2, 3, 4, л. д. 245, 246, 283, 284, 498, 721, 722, 853, 854, 856–857).

Немецкая секция «Плуга» проводила работу по организации националистических сил в немецких районах Украины, где под видом литературных кружков создавались националистические ячейки в Одессе, Хортице, Молочанске, Пулине. В Донбассе на шахте «Юный коммунар» делались попытки создать ячейку из немецких рабочих.

Показаниями ФИХТНЕРА и ФОССА эти литературные объединения должны были являться базой для выращивания националистических кадров (т. 2, 4, л. д. 226, 469–470, 904).

ФИХТНЕР, будучи ответственным секретарем и председателем немецкой секции в «Плуге», участвовал на всех совещаниях и проводил в жизнь контрреволюционные националистические установки председателя «Плуга» ПИЛИПЕНКО, расстрелянного за контрреволюционную деятельность. ФИХТНЕР направлял и ориентировал немецкую литературу на фашистскую литературу Запада и в своих произведениях доказывал невозможность развития немецкой национальной культуры в условиях СССР (т. 2, л. д. 225, 327, 329).

В немецкую секцию «Плуга» принимали также иностранных писателей, произведения которых националистического толка печатали в журнале «Штурм Шритт». Так, например: ФИХТНЕР рекомендовал в «Плуг» приехавших из Германии писателей КАЛЬТОФЕНА и его жену, как это впоследствии выяснилось, оказался провокатором (т. 2, 3, л. д. 226, 264, 347, 348, 556, 574).

Фихтнер напечатал в журналах «Штурм Шритт» и «Нойланд», а также в немецкой газете «Юнг Штурм», ряд своих контрреволюционных произведений — «Старые и новые надежды», «Мартовские дни в Эльзасе», «Приемыш», «У трактора» и др. (т. 2, 3, л. д. 219, 392, 393, 623).

Журнал «Штурм Шритт» являлся носителем националистических идей, Руководился ШВАРЦЕМ, ФИХТНЕРОМ, КНОРРЕ и ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, которые использовали националистические кадры писателей: БАЙЗЕРА, МИКВИЦА, ШТРЕМА, МЮЛЛЕРА Эриха и др. Произведения последних явно националистического контрреволюционного содержания они печатали и одновременно игнорировали произведения молодых советских писателей.

В 1932 году литературное объединение «Плуг» со всеми секциями, как националистическое контрреволюционное, было ликвидировано, однако, ШЕЛЛЕНБЕРГ, ФИХТНЕР, ФОНДИС, КНОРРЕ и др. сгруппировались вокруг журнала «Штурм Шритт», сохранившийся после ликвидации «Плуга».

Деятельность этой группы активизировал редактор «Штурм Шритта» ШЕЛЛЕНБЕРГ, устраивая ряд вечеров, чток и диспутов, на которых пропагандировались контрреволюционные националистические теории, находившие свое отражение не только в «Штурм Шритта», но и на страницах всей немецкой печати. В частности, ШЕЛЛЕНБЕРГ пропагандировал так называемое «чистое искусство», отрицая роль литературы как орудия классовой борьбы (т. 1, 2, 3, 4, л. д. 138, 139, 182, 187, 188, 191, 202, 237, 258, 527, 541, 542, 572, 651, 853–856, 857).

ШЕЛЛЕНБЕРГ в журнале «Штурм Шритт» напечатал ряд своих произведений националистического характера: «Первый день», «Зов молодых», «Говорит Постышев», «Кролики» и др., в которых характеризует коллективизацию как насильственное мероприятие; агитирует за пребывание кулачества в колхозах и клеветает на партию. Кроме того, напечатал свое произведение «Жажущая земля», где во второй части развивает фашистскую теорию о единой немецкой нации без классовых противоречий и в третьей части этого произведения развивает теорию о «великой Германии от Дона до Рейна» (т. 2, 3, 4, л. д. 295, 296, 388, 553, 573, 574, 651, 853, 857).

Состоя одновременно литературным консультантом газеты «Юнг Штурм», редактируемой КНОРРЕ, ШЕЛЛЕНБЕРГ также проводит контрреволюционную линию организации, заключающуюся в игнорировании молодых советских писателей.

В 1934 году, будучи исключенным из партии, ШЕЛЛЕНБЕРГ уезжает в Москву, однако, КНОРРЕ зачисляет его Московским корреспондентом газеты «Юнг Штурм», печатает его статьи и оказывает ему материальную поддержку (т. 2, л. д. 528, 540).

КНОРРЕ, ФОНДИС, ФИХТНЕР и др. принимают активнейшее участие в работе журнала «Штурм Шритт», где также печатали свои контрреволюционные произведения: «Старые и новые надежды», «Мартовские дни в Эльзасе», «Павел», «Вест-мартовский вечер», «Эссе-Гомо» и др. (т. 1, 2, 3, 4, л. д. 125, 285, 397, 833, 834).

В 1935 году журнал «Штурм Шритт» ликвидируется.

Контрреволюционная организация своей деятельностью широко использовала все немецкие газеты и журналы, издающиеся в Харькове, где тенденциозно освещала факты отдельных перегибов и искажений политики партии на селе, умышленно не освещала социалистический рост села, не допускала статей о жизни рабочей молодежи и заведомо не занималась интернациональным воспитанием молодежи. Для сбора тенденциозных сведений на села специально командировались люди из редакции.

КНОРРЕ, помимо своей деятельности по линии немецкой секции «Плуга», совместно с ФОССОМ, ДАНДЕРОМ и ВОЛЬФОМ проводил контрреволюционную работу среди немецкой молодежи, широко используя для этой цели редактируемые им газеты «Юнг Штурм» и «Тромпете».

В этих газетах КНОРРЕ не печатал статей рабочих корреспондентов, дискредитировал советских и партийных работников не немцев, игнорировал и не допускал в печать молодых немецких советских писателей. Произведения фашистских писателей БАЙЗЕРА, МИКВИЦА и др., троцкиста ЛЕНЦА, а также ФИХТНЕРА и ШЕЛЛЕНБЕРГА — всегда печатал (т. 1, 2, 3, 4, л. д. 132, 138, 257, 401, 402, 431, 437, 542, 543, 554, 623, 624, 838, 840).

Широко поддерживая националистов, КНОРРЕ скрыл и не опубликовал в редактируемых им газетах статьи БАУМГАРТНЕРА, разоблачающего деятельность агента германского фашизма ПОПЕРА, высланного за пределы Союза.

«Юнг Штурм» и «Тромпете» наравне с остальными немецкими газетами на своих страницах извращали смысл выступлений на съездах и конференциях руководителей партии и правительства, безобразно искажали портреты вождей, печатали фашистские шарады и т. д. КНОРРЕ пропустил статью о фашистском съезде в Нюрнберге⁸, где речь идет о Гитлере, и слову «вождь» придал действительный смысл⁹ (т. 2, 3, 4, л. д. 528, 543, 623–624, 838, 841).

В 1931 году КНОРРЕ совместно с ФОНДИСОМ выпустил троцкистскую брошюру «Немецкая советская пролетарско-колхозная литература на новом этапе». В 1934 году была выпущена брошюра тов. Сталина о комсомоле. Перевод делал КНОРРЕ, проверял НИККЕЛЬ, редактировал ШВАРЦ. В результате были допущены контрреволюционные искажения, и брошюра была своевременно конфискована (т. 1, 2, 3, 4, л. д. 205, 238, 442, 443, 594, 595, 622, 623, 629, 657, 783, 816, 819, 831, 832, 839, 840, 991, 993).

КНОРРЕ, как редактор немецких газет, относился отрицательно к советским писателям, в частности, к ЛЮФТУ и БАХУ, которых всячески дискредитировал и травил, в то время, как вместе с ШЕЛЛЕНБЕРГОМ восхваляли в своих статьях националиста БАХМАНА (т. 1, 3, 4, л. д. 138, 649, 650, 819, 835, 837, 961).

ФОСС, будучи зам. редактора «Юнг Штурм», в своей контрреволюционной деятельности был тесно связан с редактором КНОРРЕ. Печатал статьи контрреволюционного содержания и освещал в газете только искажения в ходе социалистического строительства села, а также защищал на страницах печати кулачество.

В 1933 году Фосс совместно с бригадой немецких писателей выезжал в немецкие районы для популяризации кулацко-националистического журнала «Штурм Шритт» (т. 2, 4, л. д. 354, 355, 431, 432, 469, 471, 483, 845, 846).

⁸ Так в документе, правильно — Нюрнберг.

⁹ Начиная со слова «вождь» предложение подчеркнуто синими чернилами.

В целях захвата руководства немецкого клуба ФОСС вместе со СТУПИНЫМ принимал участие в травле правления немецкого клуба, выступая против его руководства, а также принимал активное участие в организации фашистского отряда (т. 2, 4, л. д. 457, 458, 470, 845, 849, 852, 1008, 1009, 1010, 1011).

Ответственным секретарем редакции «Юнг Штурм» контрреволюционной организацией был поставлен сын помещика СИМАНИ, проводивший в жизнь все установки организации и работавший под непосредственным руководством редактора КНОРРЕ (т. 3, л. д. 774, 775, 776, 780).

Газета «Дас Нойе Дорф» так же, как и остальная немецкая печать в Харькове, на своих страницах отражала националистические установки. Этой газетой руководили МЮЛЛЕР, ФОНДИС и НИККЕЛЬ.

В «ДНД¹⁰» печатались контрреволюционные статьи и произведения МЮЛЛЕРА, ГОККЕЛЯ, ВОГАУ, ФОНДИСА, ФИХТНЕРА, НИККЕЛЯ и др., тенденциозно освещающие факты перегибов и искажений политики партии на селе, замазывающие вопросы классовой борьбы, а также дискредитировавшие национальную политику партии. Одновременно зажимались молодые немецкие советские писатели.

ФОНДИС, будучи заместителем редактора «Дас Нойе Дорф» и членом редколлегии и бюро «Плуга», вместе с МЮЛЛЕРОМ и ШВАРЦЕМ привлек к работе фашистский агентов ШТРЕМА, МИКВИЦА, БАХМАНА и др., произведения которых печатал в газете «ДНД» (т. 1, 2, 4, л. д. 124, 126, 219, 331, 332, 397–399).

По заданию МЮЛЛЕРА написал в газете «ДНД» ряд статей и фельетонов, в которых защищал националистические идеи и лозунги, отрицающие роль литературы как орудия классовой борьбы, а также поддерживал в прессе вопрос об использовании на руководящих работах националистической молодежи (т. 2, л. д. 331, 332, 397, 777).

ФОНДИС вместе с КНОРРЕ под редакцией ШВАРЦА выпустили брошюру «Немецкая советская пролетарско-колхозная литература на новом этапе», в которой развивал троцкистские идеи. Кроме того, почти все художественные произведения его — «Карл», «Эмиль», «Пауль», «Рихард Штольц» и др. — носили явно националистический характер (т. 1, 2, 3, 4, л. д. 125, 238, 397, 442, 443, 594, 622, 832, 839, 840).

НИККЕЛЬ, редактировавший журнал «Коммунистическое воспитание», а также руководивший газетой «Дас Нойе Дорф», совместно с МЮЛЛЕРОМ, ГОККЕЛЕМ, ШВАРЦЕМ, ДЕЙЧ и другими, проводил контрреволюционную деятельность. Он привлек к работе также фашистских агентов ШТРЕМА, МИКВИЦА и др., произведения которых контрреволюционного характера печатал на страницах журнала и газеты (т. 3, 4, л. д. 495, 502, 612, 614, 654, 658, 815, 817).

¹⁰ Здесь и далее сокращенная форма от названия газеты «Дас Нойе Дорф».

В газете «ДНД» НИККЕЛЬ также допускал контрреволюционные искажения, освещая отрицательные моменты в ходе соц[иалистического] строительства села и тщательно скрывал, не допуская в печать материалы рабочих корреспондентов о ходе политических кампаний (т. 3, 4, л. д. 804, 844, 785).

Проверяя сделанный перевод КНОРРЕ с брошюры тов. Сталина о комсомоле, НИККЕЛЬ заведомо пропустил допущенные КНОРРЕ контрреволюционные искажения и сдал брошюру в печать редактору ШВАРЦУ. БРОШЮРА была отпечатана, но своевременно изъята (т. 1, 3, 4, л. д. 205, 629, 657, 783, 816, 819, 831, 991, 993).

НИККЕЛЬ свою контрреволюционную деятельность проводил и через журнал «Нойланд». В ноябре 1933 г. в связи с годовщиной Октябрьской революции НИККЕЛЬ написал передовицу, в которой поместил выдержки из речей руководителей фашистской Германии Геббельса¹¹ и Гининга с незначительными комментариями, пропагандируя идеи фашизма.

После исключения ШВАРЦА из партии НИККЕЛЬ все же давал ему переводы серьезнейших материалов.

Большое место в деятельности контрреволюционной организации занимали вопросы подбора кадров на всех участках немецкой работы и травля преданных Советской власти и партии работников.

Большая засоренность социально-чуждыми людьми была в газете «Дас Нойе Дорф», редактируемой МЮЛЛЕРОМ, ФОНДИСОМ и НИККЕЛЕМ — были приняты в качестве корреспондентов ВОЛЬФ — сын кулака, МОЗЕР — бывш. переводчик при немецкой оккупации и контрразведчик, КИШНЕР — бывш. судья при Гетмане.

В газетах «Юнг Штурм», «Тромпете», редактируемых КНОРРЕ, работали СИМАНИ — сын помещика, ФЕЙСТ — дочь кулака, ШМИДТГАЛЬ — дочь кулака, ЭЙЗОЛ — сын кулака, участника восстания против Советской власти, ЛЕНЦ — троцкист, ЦИММЕРМАН — исключенный из комсомола за развал работы и др.

По линии Наркомпроса и Укрнацмениздата были привлечены для работы МЮЛЛЕРОМ, ГОККЕЛЕМ, ШВАРЦЕМ, ДЕЙЧЕМ и др. — МИКВИЦ, ШТРЕМ, ЗАВАДСКИЙ, БАХМАН, украинские националисты — КРУШЕЛЬНИЦКИЙ, СЛЮСАРЕНКО и др.

Все эти лица привлекались для работы во всех немецких газетах и журналах.

Наряду с этим проводилась травля советских преданных работников, которым специально создавали невозможные условия для творческой работы.

Из немецкого сектора Укрнацмениздата был изгнан член партии — красный партизан ЛЮФТ, старый литературный работник, в травле которого принимали участие ШВАРЦ, КНОРРЕ, ШЕЛЛЕНБЕРГ и др.

¹¹ Здесь и далее в документе ошибочно с одной буквой «б» — Геббельса.

МЮЛЛЕР и НИККЕЛЬ выжили из редакции «ДНД» бывш. ответственно-го секретаря СКЕЙГЕРА и корректора ЛАВЕРЕНЦ.

НИККЕЛЬ поднял безосновательную травлю работника газеты РОШЕРА — члена Германской компартии, бывш. депутата рейхстага, многократно сидевшего в германской тюрьме.

В целях дискредитации нового партийного руководства Высокопольского р-на МЮЛЛЕР и НИККЕЛЬ подняли кампанию на страницах «ДНД» против него. Старое руководство было снято за развал работы (т. 1, 2, 3, 4, л. д. 138, 139, 141–159, 179, 390, 391, 432, 495, 612, 613, 629, 656, 695, 715, 756, 757, 775, 797, 799, 804, 805, 815, 816, 819, 820, 970, 988, 999, 1001).

На страницах «Юнг Штурма» КНОРРЕ после снятия секретаря Молочанского Райкома комсомола ЦИММЕРМАНА за развал работы травил новое руководство Райкома комсомола (т. 2, л. д. 352, 448).

ФОСС пытался на страницах «Юнг Штурм» дискредитировать секретаря Одесского Райкома комсомола КРАЕВСКОГО; активно участвовал в травле председателя правления Харьковского немецкого клуба, члена партии ЛЕСИК с тем, чтобы занять руководящую должность председателя клуба (т. 1, 3, 4, л. д. 132, 470, 849, 845, 850).

Контрреволюционной националистической деятельностью был охвачен немецкий сектор Укрнацмениздата, во главе которого стоял ШВАРЦ, и немецкий сектор Наркомпроса, во главе которого стояли ПОТАК и ФЛАКС, а затем в качестве референта по немецкой работе — ДЕЙЧ.

ШВАРЦ — один из активнейших членов организации. Возглавляя немсектор Укрнацмениздата, являлся участником ряда совещаний, на которых выступал докладчиком и на коих принимал контрреволюционные установки:

В 1929 году ШВАРЦ — докладчик по вопросу об эмиграционном движении немцев на Украине на совещании, созванном ВОГАУ.

В 1930 году — активный участник совещания в Наркомпросе, на котором были приняты контрреволюционные решения по докладу ШТРЕМА о реформе немецкого языка.

В 1933 году — участник совещания о расстановке контрреволюционных сил в Нацмениздате (т. 1, 3, 4, л. д. 127, 218, 330, 331, 415, 540, 563, 715, 716, 793, 798, 916).

ШВАРЦ — один из инициаторов организации немсекции «Плуга», председатель бюро этой секции и ответственный редактор «Штурм Шритта».

Ведаая непосредственно издательством художественных произведений и учебников, ШВАРЦ всю свою деятельность направил к подбору контрреволюционных националистических кадров.

Эту работу ШВАРЦ проводил вместе с референтом Наркомпроса ДЕЙЧЕМ, которые в этих целях разъезжали по немецким районам, в Одесский и Хортицкий техникумы. Таким образом ими были привлечены к составле-

нию учебных пособий националисты ШТРЕМ, БАХМАН, МИКВИЦ, ЗАВАДСКИЙ и др. (т. 3, 4, л. д. 710, 711, 721, 727, 767, 827–829).

ШВАРЦЕМ, ДЕЙЧЕМ и перечисленными авторами учебные пособия к сроку не выпускались, срывая учебу в школах. Впоследствии выпущенные ими учебники были признаны националистическими и конфискованы.

Аналогичное положение имело место с выпуском литературы к политическим и сельскохозяйственным кампаниям, которая издавалась с большим опозданием, и этим терялось ее значение (т. 2, 4, л. д. 232, 261, 828, 842).

Помимо указанных авторов-националистов по учебным пособиям, ШВАРЦЕМ был включен в издательский план ряд художественных произведений украинских националистов — СЛЮСАРЕНКО и др.

К переводной работе по этим изданиям ШВАРЦ привлек КРУШЕЛЬНИЦКОГО — украинского националиста, впоследствии расстрелянного за к-р деятельность (т. 3, 4, л. д. 711, 842).

ШВАРЦ, широко используя националистические кадры, совершенно игнорировал старых революционных и молодых советских писателей — ЛЮФТА, ЛОРЕРА, КОНЧАКА и др. и их не печатал (т. 2, 3, 4, л. д. 232, 719, 842).

Выпускаемая продукция ШВАРЦЕМ искажалась, как например: вышла брошюра тов. Сталина о комсомоле, которая была извращена; книга Ленина о молодежи, на обложке которой, при развернутом виде видна фашистская свастика; контрреволюционные искажения в брошюре «О перевыборах в советы» и т. д. (т. 1, 2, 3, 4, л. д. 204, 205, 629, 657, 693, 783, 816, 890, 935).

В 1934 г. из Москвы прибыла бригада московских писателей, обследовавшая всю немецкую работу. Бригада вынесла решение, что немсектор, руководимый ШВАРЦЕМ, оказался в руках контрреволюционных националистических элементов, использовавших его в своих контрреволюционных целях. Бригада также отметила отсутствие работы с молодыми советскими писателями, консультаций для начинающих писателей. Оценка деятельности ШВАРЦА была дана отрицательная (т. 2, 3, л. д. 433, 434, 711).

ШВАРЦ во время чистки партии был исключен за потерю классово-бдительности и как националист (т. 1, 3, л. д. 190, 693).

ДЕЙЧ, находясь на работе в Наркомпросе в должности референта по немецким школам, обеспечивал выпуск учебных пособий, издаваемых Шварцем.

Вместе с ШВАРЦЕМ подбирал националистические кадры для выпуска указанных учебных пособий.

Кроме того, ДЕЙЧ комплектовал немецкие учебные заведения преподавателями из националистической интеллигенции, часть которых выдвигал на руководящую работу.

ДЕЙЧ поддерживал и выдвинул на руководящие должности ЯНЦЕНА — методистом школ Молочанского р-на; ЗАВАДСКОГО — зав. учебной частью Хортицкого педтехникума; ЭППА — учителем 59-й немецкой школы в Харькове; БИЛИКА — директором педтехникума в Хортице и др.

Кроме того, ДЕЙЧ и ШВАРЦ рекомендовали в Наркомпрос ПОППЕРА, который был принят на руководящую работу в области искусства.

Показаниями ШВАРЦА и ДЕЙЧА установлено, что ПОППЕР — политический проходимец, неоднократно ездил в Германию и обратно, связывался с какими-то фирмами, от имени которых приезжал в СССР. Поппер был разоблачен и выдворен из пределов СССР.

Помимо этого, ДЕЙЧ издавал учебник немецкого языка, включив туда ряд националистических статей (т. 2, 3, 4, л. д. 715, 738, 743, 745, 750, 767, 771, 772, 827, 829, 889, 232, 233).

Из числа перечисленных участников контрреволюционной организации в свое время были разоблачены и осуждены:

МЮЛЛЕР — бывш. редактор «Дас Нойе Дорф»;

ГОККЕЛЬ — б[ывший] редактор «Дас Нойе Дорф»;

ПОТАК — бывш. зав. немецкой секции Наркомпроса;

ФЛАКС — бывш. работник немецкой секции Наркомпроса;

ЗАВАДСКИЙ — бывш. преподаватель Хортицкого педагогического техникума;

ЯНЦЕН — литредактор;

ПИЛИПЕНКО — бывш. председатель правления «Плуга» (расстрелян);

КРУШЕЛЬНИЦКИЙ — бывш. литератор (расстрелян);

БАХМАН — бывш. преподаватель немецкого языка Педагогического техникума;

СТУПИН — бывш. руководитель агитмассовой бригады немецкого клуба в Харькове;

БАЙЗЕР — бывш. заведующий отделом газеты «Дас Нойе Дорф»;

ШТРЕМ — бывш. профессор языка;

МИКВИЦ — бывш. профессор литературы;

ПОППЕР — режиссер немецкой труппы, высланный за пределы Союза;

СЛЮСАРЕНКО — бывш. литератор;

ВОГАУ — немецкий работник, пролезший в Центральное Бюро немецкой секции при ЦК КП(б)У.

На основании материалов следствия обвиняются:

1. ФИХТНЕР Готлиб Августович, 1906 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Тарасово Цебриковского р-на Одесской области, из кулаков, раскулаченных, отец имел 32,5 дес[ятин] земли, женат, служащий, литератор, со средним образованием, бывш. член ВКП(б), дважды исключался, бывш. работник журнала «Нойланд», до ареста жил в Харькове, занимался литературным трудом; в том, что¹²:

¹² Простым карандашом написано «29/X [19]35 г.».

а) Будучи членом контрреволюционной организации с начала 1929 г., занимался националистической контрреволюционной деятельностью. Являясь секретарем немецкой секции, проводил националистические к-р установки «Плуга» и был связующим звеном между украинскими и немецкими националистами;

б) После ликвидации кулацко-националистического объединения «Плуг» принимал активное участие в контрреволюционной деятельности группы писателей во главе с ШЕЛЛЕНБЕРГОМ и участвовал в совещаниях, на которых принимались контрреволюционные установки в дальнейшей деятельности;

в) В своих произведениях ФИХТНЕР отрицал возможность развития немецкой национальной культуры в условиях советской власти. Вопросы политического воспитания отодвигал на задний план, рассматривая немецкую молодежь как целое, без классовой дифференциации, и защищал кулацкие элементы села. Эта националистическая точка зрения особенно ярко отражена в его произведениях «Старые и новые надежды», «Мартовские дни в Эльзасе», «Петер Гарден», «Приемыш» и в ряде статей, напечатанных в журнале «Штурм Шритт».

г) В 1932–[19]33 г., работая в журнале «Нойланд», вместе с фашистским агентом ГОККЕЛЕМ напечатал ряд своих контрреволюционных националистических и антинаучных статей по религиозному вопросу;

е) Будучи в 1933 г. зав. массовым отделом журнала «Нойланд», знал о шпионской и фашистской деятельности ГОККЕЛЯ и ФЛЕМИН[ГА] (ГОККЕЛЬ осужден, ФЛЕМИНГ бежал в Германию), не сообщил об этом;

ж) Своими контрреволюционными националистическими произведениями ФИХТНЕР дискредитировал национальную политику партии и способствовал активизации националистических элементов в немецких селах;

з) Хранил огнестрельное оружие без надлежащего на то разрешения;

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II¹³ и 54–11 и 196 УК УССР.

Виновным себя признал.

2. ФОНДИС Фридеберт Эмильевич, 1902 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Старо-Бояут Симферопольского р-на, отец — бывш. кистер (осужден за контрреволюционную деятельность к 10 годам заключения), женат, с незаконченным высшим образованием, литератор, беспартийный, исключен в 1933 г. из КП(б)У, бывш. зам. редактора газеты «Дас Нойе Дорф», последнее место службы в г. Моздоке, СКК¹⁴ — учитель школы; в том, что¹⁵:

а) Будучи членом контрреволюционной организации, совместно с МЮЛЛЕРОМ, ГОККЕЛЕМ, ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, КНОРРЕ, ФИХТНЕРОМ, ШВАР-

¹³ В конце строчки простым карандашом нанесена графическая помета.

¹⁴ В документе ошибочно — «ССК».

¹⁵ Простым карандашом написано «31/X [19]35 г.».

ЦЕМ и друг. проводил через немецкую печать контрреволюционную националистическую деятельность;

б) Являясь основным последователем фашистов ГОККЕЛЯ и МЮЛЛЕРА и пользуясь своим служебным положением зам. редактора немецкой газеты, дискредитировал ленинскую национальную политику партии, отражая в печати отдельные искривления в деле социалистического переустройства, замалчивая положительные стороны;

в) Замазывал в печати вопросы классовой борьбы и не мобилизовал массы на борьбу с классовым врагом. В своих передовых и литературно-критических статьях, напечатанных в 1930–1931 г. в журнале «Штурм Шритт», отражал взгляды, отрицающие возможность развития немецкой национальной культуры в условиях СССР, развития пролетарской культуры в Германии в период реакции;

г) В своей брошюре «Советская пролетарско-колхозная литература на новом этапе», изданной вместе с КНОРРЕ и выпущенной ШВАРЦЕМ, развил троцкистско-националистическую политику. В литературных статьях являлся прямым последователем фашиста Мюллера в зажиме молодых советских писателей;

д) Под руководством и по заданию МЮЛЛЕРА написал в газете «Дас Нойе Дорф» ряд статей и фельетонов, где под прикрытием борьбы с великорусским шовинизмом защищал явно кулацкие националистические идеи и лозунги и поддерживал через печать вопрос о широком использовании на руководящих работах националистической молодежи;

е) Будучи заместителем редактора «ДНД», совместно с МЮЛЛЕРОМ и ШВАРЦЕМ привлек к работе фашистских агентов, ранее осужденных — ШТРЕМА, МИКВИЦА, ГОККЕЛЯ, ВОГАУ и др., статьи которых явно контрреволюционного националистического характера допуская в печать;

ж) В журнале «Штурм Шритт» занимал антипартийные позиции, допустил ряд националистических выступлений в публицистических и литературно-критических статьях, а также в художественных произведениях. Будучи членом редколлегии и бюро разгромленного «Плуга» всегда поддерживал националистические фашистские выступления махровых контрреволюционеров МИКВИЦА, ШТРЕМА, БАХМАНА и др.

з) Все его художественные произведения носили явно националистический характер, проникнуты пессимизмом и рисовали бесперспективность для середняцких слоев немецкого села («Карл», «Эмиль», «Пауль», «Рихард Штольц» и друг.

Своими националистическими контрреволюционными выступлениями в печати ФОНДИС содействовал активизации контрреволюционных элементов немецкого села, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

3. КНОРРЕ Рихард Фридрихович, 1905 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец г. Брауншвейг¹⁶ — Германия, прибыл из Германии в 1923 г., служащий, литератор, со средним образованием, исключен из ВКП(б) в 1935 г., женат, до ареста жил в г. Харькове, занимая должность редактора газеты «Юнг Штурм», в том что¹⁷:

а) Являясь членом контрреволюционной организации вместе с ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, ФИХТНЕРОМ, ФОНДИСОМ, ШВАРЦЕМ и др., проводил контрреволюционную националистическую деятельность;

б) Будучи председателем немецкой секции «Плуг», входил в редакционный совет журнала «Штурм Шритт», через который пропагандировал контрреволюционные установки «Плуга», допуская в печать явно националистические фашистские произведения МИКВИЦА, БАЙЗЕРА, БАХМАНА и друг.;

в) После ликвидации «Плуга» принимал участие в совещаниях группы писателей руководимых ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, на которых принимались контрреволюционные националистические установки в дальнейшей деятельности;

г) Являясь редактором газеты «Юнг Штурм» и «Тромпете» на страницах газет, заведомо не развернул никакой борьбы с фашизмом в Германии, не отражал жизни молодых немецких рабочих в СССР, дискредитировал ленинскую национальную политику партии и допустил ряд контрреволюционных искажений в газете «Юнг Штурм», печатал троцкистские статьи ЛЕНЦА, поместил искаженный снимок т. Сталина и Куйбышева, а также поместил снимок красноармейца со свастикой на шлеме вместо звезды;

д) В 1935 г. поместил в «Юнг Штурме» статью ЦИММЕРМАНА, дискредитировавшую Молочанский райком ЛКСМУ. ЦИММЕРМАН постановлением Днепропетровского обкома ЛКСМУ за развал крупнейших ячеек в 1933 г. был снят с работы секретаря Молочанского райкома и при помощи и поддержке КНОРРЕ на страницах «Юнг Штурма» дискредитировал и травил нового секретаря райкома РАБКИНА;

е) Вместе с ФОНДИСОМ написал брошюру «Советская пролетарско-колхозная литература на новом этапе», изданную в 1931 г. ШВАРЦЕМ, в которой имелись троцкистские контрреволюционные установки;

ж) Укомплектовал редакции газет социально-чуждыми и идейно враждебными Советской власти и партии людьми: СИМОНИ, сыном помещика, пролезшим в комсомол, ЭЙЗОЛ — сыном расстрелянного белогвардейца, ФЕЙСТ — дочерью кулака, ЛЕНЦ — троцкистом и проч.;

з) В 1933 г. совместно с МЮЛЛЕРОМ, ГОККЕЛЕМ, ШВАРЦЕМ участвовал на совещании по вопросу о расстановке контрреволюционных сил в Укрнацмениздате;

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

¹⁶ В документе ошибочно — Броншвайх.

¹⁷ Простым карандашом написано «С 10/Х 1935 г.».

Виновным себя признал.

4. ШЕЛЛЕНБЕРГ Давид Генрихович, 1903 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец хутора вблизи ст[анции] Софиевка на Днепропетровщине, отец имел 65 дес[ятин] земли, женат, служащий, литератор, со средним образованием, беспартийный, исключен из ВКП(б) в декабре 1934 г., бывш. редактор журнала «Штурм Шритт», последнее время занимался литературным трудом, до ареста жил в Москве, в том что¹⁸:

а) Являясь членом контрреволюционной организации, совместно с КНОРРЕ, ФИХТНЕРОМ, ФОНДИСОМ и друг. проводил контрреволюционную националистическую деятельность;

б) После разгрома кулацкого контрреволюционного литературного объединения «Плуг» сгруппировал все националистические немецкие литературные силы (ФИХТНЕР, КНОРРЕ, ФОНДИС и др.) и на дискуссионных вечерах выступал с явно контрреволюционными установками, заключавшимися в том, что в искусстве не нужна «политика» и проповедовал «чистое искусство»;

в) Будучи редактором журнала «Штурм Шритт» использовал националистические кадры, не допуская молодых советских писателей, произведения коих игнорировал, и печатал в журнале контрреволюционные произведения разоблаченных германских фашистов МИКВИЦА, ЯНЦЕНА, БАЙЗЕРА¹⁹;

г) В журнале «Штурм Шритт» заведомо не вел борьбы против фашизма, печатая на его страницах фашистские произведения Эрих[а] МЮЛЛЕРА, ЛАХТОФЕНА и друг.;

д) Напечатал ряд своих произведений контрреволюционного националистического характера: «Генрих Вельк в своей семье», «Кролик», «Жажущая Земля», «1-й день», «Зов молодых», «Следы» и друг.

Во второй и третьей частях романа «Жажущая Земля» протаскивал фашистскую теорию о единой немецкой нации и о создании «Великой Германии от Дона до Рейна»;

е) В VII-м томе литературной энциклопедии взял²⁰ под защиту националистических фашистских писателей ЯНЦЕНА, БАХМАНА, МИКВИЦА и друг., – т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

5. НИККЕЛЬ Самуил Оттович, 1903 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Андреевка Житомирского р-на, сын кистера, учитель, с высшим образованием, исключен из рядов ВКП(б) в 1935 г., женат, бывш. зам. редактора немецкой газеты «Дас Нойе Дорф». До ареста жил в Хортице, занимал должность зав. педагогической частью педтехникума и преподавателя истории, в том что²¹:

¹⁸ Простым карандашом написано «С 26/ХІІ 1935 г.».

¹⁹ Возле этого пункта простым карандашом поставлена графическая помета.

²⁰ В документе ошибочно — «изъял».

²¹ Простым карандашом написано «С 22/Х 1935 г.».

а) Являлся членом к-р националистической организации и вместе с МЮЛ-ЛЕРОМ и ГОККЕЛЕМ, БАЙЗЕРОМ, ШВАРЦЕМ, ДЕЙЧЕМ и друг. проводил к-р националистическую деятельность;

б) Будучи ответственным редактором немецкого журнала «Коммунистическое воспитание», а затем заместителем и редактором «Дас Нойе Дорф», наряду с другими арестованными привлек к работе националистических авторов, произведения которых печатал на страницах журнала и газеты, где допускал контрреволюционные извращения;

в) Напечатал статью фашиста ШТРЕМА в журнале «Коммунистическое воспитание» о реформе немецкого языка для немцев, проживающих в Союзе. Статья явно фашистского характера;

г) В ноябре 1933 г. написал передовицу в немецком журнале «Нойланд» в связи с годовщиной Октябрьской революции, где заведомо поместил выдержки из речей руководителей фашистской Германии Геббельса и Геринга без достаточных комментариев, пропагандируя через журнал фашистские идеи;

д) На страницах газеты «Дас Нойе Дорф» Никкель не освещал положительных сторон социалистического переустройства страны и наших достижений, скрывая материалы корреспондентов о ходе политических кампаний.

В газете печатались контрреволюционные произведения Адама ВИЛЬ-ГЕЛЬМА «Блюд Баллада», стихи ГЕССА, выпускались газеты с контрреволюционными искажениями партийных документов и речей вождей и т. д.

е) В 1934 г., проверяя перевод, сделанный КНОРРЕ, брошюры т. Сталина о молодежи, заведомо пропустил контрреволюционные искажения²²;

ж) Травил и выживал из редакции прибывшего из-за границы германского коммуниста РОШЕРА, работавшего в газете «Дас Нойе Дорф»;

з) Своими контрреволюционными фашистскими установками через печать содействовал активизации националистических элементов немецкого села, –

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

б. ФОСС Карл Карлович — 1906 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец г. Берлин, прибыл в Союз из Германии нелегально в 1930 г.²³, женат, со средним образованием, служащий, исключен из ВКП(б), последнее место службы — зам. редактора газеты «Юнг Штурм», до ареста жил в Харькове, в том что²⁴:

а) Являлся членом к-р организации и вместе с ГОККЕЛЕМ, СТУНИНЫМ и КНОРРЕ проводил к-р националистическую деятельность²⁵;

²² Возле этого пункта простым карандашом поставлена графическая помета.

²³ Год подчеркнут от руки простым карандашом.

²⁴ Простым карандашом написано «С 20/X 1935 г.».

²⁵ Возле этого пункта от руки простым карандашом написано слово, неразборчиво.

б) В 1932/33 г. совместно с ГОККЕЛЕМ под видом отряда «Красных Фронтовиков» формировал националистическо-фашистский отряд, вербуя кадры исключительно из немцев иностранно-подданных²⁶;

в) Будучи зав. отделом информации «Юнг Штурма», писал информации о событиях в Германии в явно националистической контрреволюционной форме;

г) Был связан с большинством арестованных по данному делу лиц и проводил националистическую контрреволюционную работу через печать;

д) По заданиям КНОРРЕ, вместе с бригадой «Плуга» разъезжал по районам в целях широкой популяризации кулацкого контрреволюционного журнала «Штурм Шритт» и организации националистических кадров из числа иностранцев на шахте Донбасса «Юный Коммунар»;

е) Принимал участие в кампании против партийного руководства немецкого клуба в целях передачи этого руководства контрреволюционной организации в лице фашиста СТУПИНА, —

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

ФОСС, отрицая проведение контрреволюцион[ой] деятельност[и], однако изобличается показаниями обвиняемых и свидетелей.

7. ШВАРЦ Альфред Карлович — 1893 г. рождения, гражданин СССР, уроженец Германии, б. военнопленный, из рабочих, женат, журналист и преподаватель, со средним образованием, беспартийный, в 1934 г. исключен из ВКП(б), бывш. ответственный редактор немецкого сектора Укрнацмениздата, до ареста жил в Харькове, был учителем средней школы колонии ХПЗ, в том что²⁷:

а) Состоял членом к-р организации и вместе с МЮЛЛЕРОМ, ВОГАУ, ГОККЕЛЕМ, ДЕЙЧЕМ, ФОНДИС, НИККЕЛЕМ, ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, КНОРРЕ и друг. проводил контрреволюционную националистическую деятельность;

б) Участвовал в ряде совещаний «Плуга» вместе с членами к-р организации, на которых принимались к-р установки, а также принимал участие в совещании по расстановке к-р сил в нацмениздате;

в) Будучи редактором журнала «Штурм Шритт» печатал к-р произведения АВЕРБУХА и ФИХТНЕРА и «Плуга» — по линии литературы;

г) Совместно с ДЕЙЧЕМ привлек к составлению учебников националистических авторов МИКВИЦА, ШТРЕМА, ЗАВАДСКОГО, БАХМАНА и друг., контрреволюционную фашистскую литературу которых включал в издательский план вплоть до 1934 г., а также привлекал к переводной работе КРУШЕЛЬНИЦКОГО (расстрелянного за к-р деятельность);

д) В редакционный план включал националистических авторов, произведения которых печатал. Литературу по политическим и с[ельско]-х[озяй-

²⁶ Возле этого пункта простым карандашом поставлена графическая помета.

²⁷ Простым карандашом написано «С 12/Х 1935 г.».

ственным] кампаниям систематически выпускал с большим запозданием и с к-р извращениями;

е) Выпустил сборник стихов о Ленине, на обложке которого в сочетании цветов германской монархии при развернутом виде выделялась свастика, брошюру т. Сталина о комсомоле с к-р извращениями и друг;

ж) Участвовал в травле советского писателя ЛЮФТА, игнорировал его произведения и не допускал в печать произведения молодых советских писателей, – т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

ШВАРЦ, отрицая систематическую к-р деятельность, однако, изобличается показаниями обвиняемых.

8. ДЕЙЧ Петр Яковлевич, 1905 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Воронцовка Ейского р-на Азово-Черноморского края, из крестьян-середняков, женат, служащий, с высшим образованием, б. член ЛКСМ[У], б. референт Наркомпроса Украины, до ареста жил в Харькове, занимая должность педагога в Лингвистическом институте²⁸:

а) Являясь членом к-р организации, вместе с ШВАРЦЕМ, МЮЛЛЕРОМ, ГОККЕЛЕМ и друг. проводил в Наркомпросе к-р националистическую деятельность;

б) Совместно с ШВАРЦЕМ привлек к работе по выпуску немецких учебников фашистских авторов МИКВИЦА, ШТРЕМА, ЗАВАДСКОГО и друг., протаскивавших свои контрреволюционные фашистские идеи в учебных пособиях и литературе. Поддерживал фашиста ЯНЦЕНА, считавшего существование пионеротрядов и комсомольских организаций для школы вредным и парализующим работу учителя²⁹;

в) Поддерживал фашистскую теорию ШТРЕМА о реформе немецкого языка и совместно с НИККЕЛЕМ допускал в печать на страницах журнала «Коммунистическое воспитание» статьи по этому вопросу;

г) Составил и выпустил хрестоматию по немецкому языку для русских средних школ к-р националистического содержания и по подбору материалов совершенно не годную для изучения;

д) Комплектовал националистическими кадрами немецкие учебные заведения;

е) Хранил огнестрельное оружие (револьвер системы «Маузер») без надлежащего на то разрешения, –

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР. Виновным себя признал.

9. СИМОНИ³⁰ Владимир Натанаилович, 1913 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец кол. Цюрихталь Феодосийского района, из помещиков,

²⁸ Простым карандашом написано «28/X 1935 г.».

²⁹ Пункт выделен по левому полю от руки карандашом красного цвета вертикальной чертой.

³⁰ Простым карандашом исправлено на «Симани».

отец имел 200 дес[ятин] земли (до 1928 г. отец имел крупное кулацкое хозяйство, лишен избирательных прав), холост, служащий, беспарт., исключен из ЛКСМ[У], б. ответственный секретарь газеты «Юнг Штурм». До ареста жил в кол. Еленендорф Наримановского р-на³¹, Азербайджан, занимал должность инструктора районной газеты «Денинвейч»³².

а) Являясь сыном помещика, скрыл [это] обстоятельство при поступлении в комсомол и на работу в немецкий сектор Укрнацмениздата. Будучи разоблачен, выехал в Азербайджан, где вторично скрыл свое социальное происхождение, снова начал работать на идеологическом фронте;

б) Среди работников немецкой группы газет в Харькове проявлял антисоветские настроения. Во время прохождения партийной чистки стал на защиту националиста КНОРРЕ, сравнив партийную чистку аппарата Нацмениздата с фашистским судом в Лейпциге;

в) Будучи ответственным секретарем редакции немецкой газеты «Юнг Штурм», заведомо пропускал и прикрывал наличие многих политических контрреволюционного характера извращений, находясь под влиянием КНОРРЕ, —

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II УК УССР.

Виновным себя признал.

Все обвиняемые по всем пунктам их практической к-р националистической деятельности признали себя виновными, отрицая свою принадлежность к к-р организации.

Однако, показаниями самих обвиняемых и свидетелей организованная контрреволюционная деятельность полностью установлена.

На основании вышеизложенного, руководствуясь ст. 204 УПК УССР,

Постановил:

Следственное дело № 371 по обвинению ФИХТНЕРА Готлиба, ФОНДИСА Фридеберта, КНОРРЕ Рихарда, ФОССА Карла, НИККЕЛЯ Самуила, ШЕЛЛЕНБЕРГА Давида, ШВАРЦА Альфреда, ДЕЙЧА Петра, СИМОНИ Вольдемара — направить Прокурору по спецделам для предания арестованных суду.

СПРАВКА: 1. Арестованные содержатся в Харьковской тюрьме, с сего числа перечисляются содержанием за Прокурором по спецделам Харьковской Областной Прокуратуры.

2. Документы обвиняемых, отобранные во время обыска, прилагаются к делу по описи.

НАЧАЛЬНИК 6 ОТДЕЛЕНИЯ ОО

Подпись

/ТЫШКОВСКИЙ/

³¹ В документе ошибочно кол. Елендорф Нориманского р-на.

³² Карандашом также ошибочно исправлено на «Ленинвейч». Правильно — «Ленинс Вег». Речь идёт о немецкоязычной газете «Lenins Weg».

СОГЛАСЕН:

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. ОО УГБ ХОУ НКВД

Подпись

/НАЙДМАН/

УТВЕРЖДАЮ:

ЗАМ. НАЧ. ХОУ НКВД И НАЧ. ОО УГБ ХВО

МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/СЕМЕНОВ/

Составлено 4 марта 1936 года

г. Харьков

АВХ УСБУ в Харьковской области. — Д. 018769. — Т. 4. — Л. 227–256.

Подлинник. Машинопись.

№ 4

Обвинительное заключение в отношении Фридеберта Фондиса и других лиц, обвиняемых по делу об участии в так называемой контрреволюционной фашистской организации

19 июля 1936 г.

Обвинительное заключение

По делу № 371 по обвинению ФИХТНЕРА, ФОНДИСА, ШЕЛЛЕНБЕРГА и друг.

По сведениям, имевшимся в распоряжении Особого Отдела УГБ Харьковского Облуправления НКВД и ХВО, была установлена организованная контрреволюционная фашистская деятельность группы лиц в немецкой секции Укрнацмениздата.

На протяжении ряда лет в издающихся в Харькове немецких газетах и журналах «Дас Нойе Дорф»¹, «Штурм Шритт»², «Юнг Штурм», «Тромпете»³ и др. неоднократно фиксировались факты контрреволюционного извращения переводимых на немецкий язык выступлений на съездах и конференциях руководителей партии и правительства, а также фиксировались моменты грубейших искривлений и дискредитации национальной политики нашей партии.

Основной костяк работников немецких газет и журналов состоял из лиц, прибывших в разное время из-за границы, выходцев из кулацких семей, исключенных из рядов партии и пролезших в ВКП(б) с целью организации подрывной работы.

Заняв командные должности в немецком секторе Укрнацмениздата, контрреволюционная националистическая организация захватила в свои руки немецкую печать и литературу, через которую протаскивала контрреволюционные фашистские установки и всеми мерами дискредитировала политику партии по национальному вопросу.

На основании этих данных арестованы и привлечены к следствию следующие лица, входившие в состав контрреволюционной фашистской организации:

1. ФИХТНЕР — быв. работник журнала «Нойланд».
2. ФОНДИС — быв. секретарь литературного объединения «Пфлуг».

¹ То же, что и в документе № 3.

² То же, что и в документе № 3.

³ То же, что и в документе № 3.

3. ФОСС — быв. зав. Отделом газеты «Дас Нойе Дорф»⁴.

4. ШЕЛЛЕНБЕРГ — быв. редактор журнала «Штурм Шритт».

5⁵. КНОРРЕ — быв. редактор «Юнг Штурма».

6. НИККЕЛЬ — быв. зам. редактора «Дас Нойе Дорф».

7. ШВАРЦ — быв. ответственный редактор немецкой секции Укрнацмениздата.

8. ДЕЙЧ — быв. референт Наркомпроса.

Следствием установлено, что эта фашистская организация не допускала в печать статьи рабочих корреспондентов, извращала в печати факты социалистической перестройки села и не допускала к освещению почти во всех немецких газетах вопросов борьбы рабочего класса в Германии.

Все обвиняемые тенденциозно освещали факты перегибов и искажений политики партии на селе. Для сбора односторонних сведений на села специально командировались работники редакции (*т. 1, 2, 3, л. д. 127, 218, 322, 323, 330, 331, 410–421, 716*).

Немецкую газету «Юнг Штурм» — орган ЦК ЛКСМУ — обвиняемые превратили в чисто крестьянский орган, не допуская в печать статей о жизни рабочей молодежи, и пытались искусственно оторвать руководство рабочего класса социалистической перестройкой села. Немецкие газеты, в частности «Юнг Штурм», вовсе не занимались интернациональным воспитанием молодежи и мало освещали моменты борьбы рабочей молодежи с фашизмом на Западе.

Обвиняемый КНОРРЕ заведомо укомплектовал редакции газет «Юнг Штурм» и «Тромпете» людьми социально-чуждыми и идейно враждебными Советской власти и партии. На страницах этих газет печатались произведения националистических писателей и одновременно не допускались произведения молодых советских литераторов (*т. 2, 3, 4, л. д. 510, 530, 533, 549–551, 554, 623, 624, 838, 840*).

Контрреволюционная организация в своей практике искусственно тормозила рост молодых немецких литературных кадров, одновременно продвигала в печать произведения националистических писателей явно контрреволюционного фашистского характера.

В немецких газетах и журналах печатались фашистские агенты, впоследствии осужденные за националистическую деятельность: МИКВИЦ, ЯНЦЕН, БАЙЗЕР, МЮЛЛЕР и друг., которых в своей деятельности широко поддерживали КНОРРЕ, ФОНДИС, ШЕЛЛЕНБЕРГ, НИККЕЛЬ (*т. 1, 2, 3, 4, л. д. 132, 138, 257, 401, 402, 431, 437, 542–[5]43, 554, 623–[6]24, 838–840*).

Обвиняемые занимались искривлением национальной политики партии и политической фальсификацией истории трудящихся немцев СССР.

⁴ Предложение зачеркнуто от руки синими чернилами.

⁵ Возле порядкового номера стоит графическая помета.

В художественных произведениях, в публицистических и литературно-критических статьях протаскивались и защищались контрреволюционные националистические идеи. Широко проповедовалось «чистое искусство» и отрицалась роль литературы как орудия классовой борьбы (*т. 1, 2, 3, 4, л. д. 138–[1]39, 182, 187–[1]88, 191, 202, 237, 258, 527, 541–[5]42, 572, 651, 853–[8]57*).

Созданная в составе украинского литературного объединения «Плуг» (ликвидированная контрреволюционная организация) немецкая секция, т. н. «Пфлуг», была организацией широко использована для проведения националистической контрреволюционной работы. «Пфлугом» в лице КНОРРЕ, ФИХТНЕРА, ФОНДИСА и др. принимались националистические кулацкие установки правления «Плуга» и его председателя ПИЛИПЕНКО (расстрелянный за к-р деятельность), причем практическое осуществление этих установок проводилось через немецкий журнал «Штурм Шритт», редактируемый Шелленбергом.

В 1932 г. решением партийных органов «Плуг» со всеми секциями, как кулацко-националистический контрреволюционный, был ликвидирован. Однако, в Харькове создалась группа немецких писателей, руководимая ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, которая сгруппировалась вокруг журнала «Штурм Шритт», сохранившийся после ликвидации «Плуга».

Эта группа в составе ШЕЛЛЕНБЕРГА, КНОРРЕ, ФИХТНЕРА, ФОНДИСА и друг. продолжала проводить националистические контрреволюционные установки «Плуга» и печатала статьи фашистских агентов, осужденных за контрреволюционную деятельность, МИКВИЦА, ЯНЦЕНА, БАЙЗЕРА, БАХМАНА.

Деятельность националистической группы писателей после ликвидации «Плуга» активизирует ШЕЛЛЕНБЕРГ, устраивая ряд вечеров, читок и диспутов, на которых пропагандируются контрреволюционные фашистские теории, находящие свое практическое применение на страницах немецкой печати (*т. 2, 3, 4, л. д. 225–[2]26, 245–[2]46, 283–[2]84, 327–[3]29, 264, 347, 469–[4]70, 498, 556, 574, 721–[7]22, 853–[8]57, 954*).

Показаниями НИККЕЛЯ, ФОССА устанавливается, что журнал «Штурм Шритт» вследствие привлечения к сотрудничанию⁶ националистических авторов был превращен ШЕЛЛЕНБЕРГОМ и КНОРРЕ в фашистскую трибуну, что также констатировала московская выездная бригада немецких литературных работников. Эта же бригада констатировала отсутствие связи немецкой группы газет и журналов с рабочей массой (*т. 1, 2, 3, 4, л. д. 138–[1]39, 182–[1]88, 191, 202, 237, 258, 527, 541–[5]42, 572, 651, 853–856, 857*).

Немецкий журнал «Нойланд» наравне с другими также был превращен в фашистскую трибуну. Печатались статьи контрреволюционного националистического характера. Никкель в № 11 за 1933 г. этого журнала в одной статье поместил две цитаты руководителей фашистской Германии Геббельса и Ге-

⁶ Так в документе, правильно — сотрудничеству.

ринга и «Зимней помощи» с чрезвычайно слабыми комментариями. Эта статья была своевременно изъята (*т. 2, 3, 4, л. д. 219, 392–[3]93, 623, 295–[2]96, 288, 553, 573–[5]74, 651, 853, 857*).

В 1933 г. за националистическую контрреволюционную деятельность было снято руководство Высокопольского района. МЮЛЛЕР при помощи НИККЕЛЯ занимался на страницах «Дас Нойе Дорф» травлей нового партийного руководства. Травля старых немецких советских писателей и игнорирование молодых литературных кадров вообще практиковалось почти всей этой фашистской группой.

Показаниями арестованного ФИХТНЕРА устанавливается, что немецкая контрреволюционная националистическая деятельность шла по трем основным линиям:

По линии немецкой секции Укрнацмениздата во главе с МЮЛЛЕРОМ, ГОККЕЛЕМ и ШВАРЦЕМ (МЮЛЛЕР и ГОККЕЛЬ осуждены за к-р деятельность);

По линии Наркомпроса во главе с ПОТАК, ФЛАКСОМ и ДЕЙЧЕМ (ПОТАК и ФЛАКС осуждены за к-р деятельность);

По линии литературы, во главе с КНОРРЕ.

Кроме того, показаниями обвиняемых установлена вредительская деятельность на школьном фронте, заключающаяся в срыве выпуска доброкачественных учебных пособий для немецких школ.

К составлению немецких учебных пособий привлекалась старая националистическая интеллигенция, выпускавшая националистические учебники без научного содержания.

ШВАРЦ как руководитель немецкого сектора Укрнацмениздата редактировал и издавал учебники националистических авторов. Аппарат самого немецкого сектора ШВАРЦЕМ был засорен классово-чуждыми людьми (*л. д. 187, 223 — [2]26, 245, 255, 431, 464, 498, 501, 505, 513, 965, 969, 975*).

ДЕЙЧ в качестве референта Наркомпроса Украины продолжал контрреволюционную линию еще ранее арестованного и осужденного ПОТАКА на выдвижение старой националистической интеллигенции и санкционировал выпуск их учебников.

На руководящую работу в немецкие школы выдвигались националисты, считавшие существование пионеротрядов и комсомольских организаций для школы вредным и парализующим работу учителя (*т. 2, 3, 4, л. д. 715, 738, 743 — 750, 767 — 772, 827, 889, 232 — 239*).

Также умышленно задерживалось своевременное издание массовой сельскохозяйственной литературы, выпуск которой приурочивался к определенным с[ельско]х[озияйственным] кампаниям. В редакционном плане Центроиздата, руководимого ШВАРЦЕМ, на первой очереди всегда стояли только учебники, а массово-политическая литература выпускалась в последнюю очередь.

Переводы материалов партийных съездов, конференций и пленумов ЦК выходили с большим опозданием, небрежно редактировались, чем извращался политический смысл (*т. 2, 4, л. д. 232, 261, 828, 842*).

Свидетельскими показаниями целиком подтверждается контрреволюционная фашистская деятельность всей группы арестованных по данному делу.

НА ОСНОВАНИИ МАТЕРИАЛОВ СЛЕДСТВИЯ ОБВИНЯЮТСЯ:

17. ФИХТНЕР Готлиб Августович, 1906 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Тарасово Цебриковского р-на Одесской области, из кулаков, раскулаченных, отец имел 32,5 дес[ятин] земли, женат, служащий, литератор, со средним образованием, бывш. чл[ен] ВКП(б), дважды исключался, бывш. работник журнала «Нойланд», до ареста жил в Харькове, занимался литературным трудом. 29/X [19]35 г.

2. ФОНДИС Фридеберт⁸ Эмильевич, 1902 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Старо-Бояут Симферопольского р-на, отец — бывш. кистер (осужден за контрреволюционную деятельность к 10 годам заключения), женат, с незаконченным высшим образованием, литератор, беспартийный, исключен в 1933 г. из КП(б)У, бывш. редактор газеты «Юнг Штурм», последнее место службы в г. Моздоке, СКК — учитель школы. 31/X [19]35 г.

3. КНОРРЕ Рихард Фридрихович, 1905 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец г. Брауншвейг⁹ — Германия, прибыл из Германии в 1923 г., из рабочих, служащий, литератор, со средним образованием, исключен из ВКП(б) в 1935 г., женат, до ареста жил в Харькове, занимая должность редактора газеты «Юнг Штурм». 10/X [19]35 г.

4. ФОСС Карл Карлович, 1906 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец г. Берлин, прибыл в Союз из Германии нелегально в 1930 г., женат, со средним образованием, служащий, исключен из ВКП(б), последнее место службы — зам. редактора газеты «Юнг Штурм», до ареста жил в Харькове. 20/X [19]35 г.¹⁰

5. ШЕЛЛЕНБЕРГ Давид Генрихович, 1903 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец хутора вблизи ст[анции] Софиевка на Днепропетровщине, отец имел 65 дес[ятин] земли, женат, служащий, литератор, со средним образованием, беспартийный, исключен из ВКП(б) в декабре 1934 г., бывш. редактор журнала «Штурм Шритт», последнее время занимался литературным трудом, до ареста жил в Москве. 26/XII [19]35 г.

6. НИККЕЛЬ Самуил Оттович, 1903 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Андреевка Житомирского р-на, из служащих, учитель с

⁷ Возле порядковых номеров 1, 2, 3 и 5 от руки поставлены графические пометы.

⁸ В документе ошибочно — Фриденберт.

⁹ В документе ошибочно — Броншвайх.

¹⁰ Весь абзац с информацией о К. Фоссе перечеркнут от руки синими чернилами.

высшим образованием, исключен из рядов ВКП(б) в 1935 г., женат, бывш. зам. редактора немецкой газеты «Дас Нойе Дорф», до ареста жил в Хортице, занимая должность зав. педагогической частью педтехникума и преподавателя истории. С 22/X [19]35 г.

7. ШВАРЦ Альфред Карлович, 1893 г. рождения, гражданин СССР, уроженец Германии, б. военнопленный, из рабочих, женат, журналист и преподаватель, со средним образованием, беспартийный, в 1934 г. исключен из ВКП(б), бывш. ответственный редактор немецкой секции Укрнацмениздата, до ареста жил в Харькове, был учителем средней школы колонии ХПЗ. 11/X [19]35 г.

8. ДЕЙЧ Петр Яковлевич, 1905 г. рождения, немец, гражданин СССР, уроженец с. Воронцовка Ейского р-на Азово-Черноморского края, из крестьян-средняков, женат, служащий с высшим образованием, б. член ЛКСМ, б. референт Наркомпроса Украины, до ареста жил в Харькове, занимая должность педагога в Лингвистическом институте. 28/X [19]35 г.

ФИХТНЕР Готлиб Августович обвиняется в том, что:

а) С начала 1929 года проводил националистическую контрреволюционную деятельность. Будучи секретарем немецкой секции «Пflug», проводил все националистические к-р установки «Плуга», являясь связующим звеном между украинскими и немецкими националистами.

б) После ликвидации кулацко-националистического объединения «Пflug» принимал активное участие в контрреволюционной деятельности группы писателей во главе с ШЕЛЛЕНБЕРГОМ и участвовал в совещаниях, на которых принимались контрреволюционные фашистские установки.

в) В своих произведениях ФИХТНЕР вопросы политического воспитания отодвигал на задний план, рассматривая немецкую молодежь как целое, без классовой дифференциации, и защищал кулацкие элементы села. Эта националистическая точка зрения особенно ярко вырисовывалась в его романе «Старые и новые надежды» и в отрывке из этого романа, напечатанном в 1931 г. в журнале «Штурм Шритт».

г) В 1932–[19]33 г., работая в журнале «Нойланд», вместе с фашистским агентом ГОККЕЛЕМ напечатал ряд своих контрреволюционных националистических и антинаучных статей по религиозному вопросу, а также ярко отражал кулацко-националистическую контрреволюционную установку в произведениях «Мартовские дни в Эльзасе», «Приёмыш», «У трактора», «Безбожник» и друг.

д) В тоже время напечатал в журнале «Штурм Шритт» свои контрреволюционные произведения — «Восстание баб» (рисующее восстание женщин во время хлебозаготовительной кампании), «Петер Гардер» и друг.

е) Будучи в 1933 г. зав. массовым отделом журнала «Нойланд», способствовал в шпионской и фашистской деятельности ГОККЕЛЮ и ФЛЕМИНГ[У] (ГОККЕЛЬ осужден, Флеминг бежал в Германию). Последние передавали за кордон

адреса подписчиков «Нойланд», которые в основном были членами партии и которые благодаря этому арестовывались полицией.

ж) Своими контрреволюционными националистическими произведениями ФИХТНЕР дискредитировал национальную политику партии и способствовал активизации националистических элементов среди немецкого населения.

з) Хранил огнестрельное оружие без надлежащего на то разрешения, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 и 196 УК УССР. Виновным себя признал.

ФОНДИС Фридеберт Эмильевич, обвиняется в том, что:

а) Вместе с ШЕЛЕНБЕРГОМ, КНОРРЕ, ДЕЙЧЕМ и др. был тесно связан с руководящим центром ликвидированной немецкой фашистской к-р организации (ГОККЕЛЬ — МЮЛЛЕР) и проводил в жизнь через печать их контрреволюционные националистические установки.

б) Являясь основным последователем ликвидированных фашистских агентов ГОККЕЛЯ и МЮЛЛЕРА и пользуясь своим служебным положением зам. редактора немецкой газеты, дискредитировал ленинскую национальную политику партии.

в) Замазывал в печати вопросы классовой борьбы и не мобилизовал массы на борьбу с классовым врагом. В своих передовых и литературно-критических статьях, напечатанных в 1930–[19]31 г. в журнале «Штурм Шритт», отражал взгляды, отрицающие возможность развития немецкой национальной культуры в условиях СССР, развития пролетарской культуры в Германии в период реакции, чем отрицал роль литературы в руках пролетариата как орудия классовой борьбы.

г) В своей брошюре «Советско-немецкая пролетарская колхозная литература на Украине на новом этапе», изданной вместе с КНОРРЕ и выпущенной ШВАРЦЕМ, развил троцкистско-националистическую политику.

д) Под руководством и по заданию МЮЛЛЕРА написал в газете «Дас Нойе Дорф» ряд статей и фельетонов, где под прикрытием борьбы с великорусским шовинизмом защищал явно кулацкие националистические идеи и лозунги и поддерживал через печать вопрос о широком использовании на руководящих работах националистической молодежи.

е) Будучи заместителем редактора «ДНД», совместно с МЮЛЛЕРОМ и ШВАРЦЕМ привлек к работе фашистских агентов, ранее ликвидированных — ШТРЕМА, МИКВИЦА, ГОККЕЛЯ, ВОГАУ и др., статьи которых явно контрреволюционного националистического характера допускал в печать.

ж) В журнале «Штурм Шритт», занимая антипартийные позиции, допустил ряд националистических выступлений в публицистических и литературно-критических статьях, а также в художественных произведениях. Будучи членом редколлегии и бюро разгромленного «Пфлуга», поддерживал националистические фашистские выступления махровых контрреволюционеров МИКВИЦА, ШТРЕМА, БАХМАНА и др.

з) Художественные произведения ФОНДИСА были явно националистического характера, проникнуты пессимизмом, а в некоторых рисовали бесперспективность для середняцких слоев немецкого села («Карл», «Эмиль», «Пауль», и друг). В его рассказе «Рихард Штольц» герой кончает самоубийством.

Своими националистическими контрреволюционными выступлениями в печати ФОНДИС содействовал активизации контрреволюционных элементов немецкого села, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II, 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

КНОРРЕ Рихард Фридрихович обвиняется в том, что:

а) Будучи редактором немецких газет «Юнг Штурм» и «Тромпете», привлек к работе агентов германского фашизма МИКВИЦА, БАЙЗЕРА, ЯНЦЕНА, произведения которых печатал вплоть до их ареста.

б) В своей контрреволюционной деятельности был связан с обвиняемыми ФОНДИСОМ, ШЕЛЛЕНБЕРГОМ и ФИХТНЕРОМ.

в) В целях более широкого ведения контрреволюционной фашистской деятельности укомплектовал редакции газет социально-чуждыми и идейно враждебными Советской власти и партии людьми: СИМОНИ, сын крупного помещика, пролезший в комсомол; ЭЙЗОЛ — сын расстрелянного белогвардейца; ФЕЙСТ — дочка кулака; ЛЕНЦ — троцкист и проч.

г) На страницах газет во время своей работы заведомо не развернул никакой борьбы с фашизмом Германии, не отражал жизни молодых немецких рабочих и благодаря привлечению к сотрудничеству националистических авторов (МЮЛЛЕРА, ФИХТНЕРА, ШЕЛЛЕНБЕРГА) облегчал и потворствовал подрывной деятельности фашистской агентуры в немецких селах.

д) На страницах газет дискредитировал ленинскую национальную политику партии и допустил ряд контрреволюционных искажений в газете «Юнг Штурм» за 1934 г., печатал троцкистские статьи ЛЕНЦА, поместил искаженный снимок красноармейца со свастикой на шлеме вместо звезды.

е) В 1935 г. поместил в «Юнг Штурме» статью ЦИММЕРМАНА, дискредитировавшую Молочанский райком ЛКСМУ. ЦИММЕРМАН постановлением Днепропетровского обкома ЛКСМУ за развал крупнейших ячеек в 1933 г. был снят с работы секретаря Молочанского райкома и при помощи и поддержке КНОРРЕ на страницах «Юнг Штурма» дискредитировал и травил нового секретаря райкома РАБКИНА.

ж) Вместе с ФОНДИСОМ написал брошюру «Советская пролетарско-колхозная литература на новом этапе», изданную в 1931 году Шварцем, в которой имеется ряд троцкистских контрреволюционных установок, и трактующая невозможность развития пролетарской культуры в Германии до полной победы пролетариата во всем мире, а также отстаивает установки кулацкого «Плуга» о развитии двух видов литературы — колхозной и индустриальной.

з) Будучи председателем немецкой секции «Плуг», входил в редакционный совет журнала «Штурм Шритт», через который пропагандировал контрреволюционные установки «Плуга», допуская в печать явно националистические фашистские произведения вышеназванных авторов.

и) После ликвидации «Плуга» принимает участие в совещаниях группы писателей, руководимых фашистом БАЙЗЕРОМ (осужден) и ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, на которых принимаются контрреволюционные националистические установки для дальнейшей деятельности, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

ФОСС Карл Карлович обвиняется в том, что:

а) В 1932–[19]33 гг. формировал совместно с ГОККЕЛЕМ отряд «Красных Фронтовиков». Отряд по существу националистическо-фашистский. Вербовка в этот отряд проводилась исключительно из немецких иностранно-подданных;

б) Будучи зав. отделом информации «Юнг Штурма», писал политически невыгодные обзоры по вопросу международного положения. Писал информации о разных событиях в Германии в явно националистической контрреволюционной форме;

в) Был связан с большинством арестованных по данному делу лиц и проводил националистическую контрреволюционную работу через печать и под руководством КНОРРЕ;

г) По заданиям КНОРРЕ вместе с бригадой «Пфлуга» разъезжал по районам в целях широкой популяризации кулацкого контрреволюционного журнала «Штурм Шритт» и организации националистических кадров вокруг районных литературных немецких объединений;

д) Принимал активное участие в поднятой кампании против партийного руководства немецкого клуба в целях передачи этого руководства немецкой контрреволюционной организации в лице разоблаченного фашиста СТУПИНА для проведения националистической работы. По этому же вопросу принимал участие в совещании совместно со СТУПИНЫМ и КНОРРЕ, т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

ШЕЛЛЕНБЕРГ Давид Генрихович обвиняется в том, что:

а) В своей националистической фашистской деятельности был тесно связан со всем разгромленным руководством контрреволюционной организации МЮЛЛЕРОМ, ГОККЕЛЕМ, КНОРРЕ, ШВАРЦЕМ, ФОНДИСОМ и др.

б) Будучи редактором журнала «Штурм Шритт», стоял на платформе использования старых националистических кадров, отбрасывал необходимость воспитания молодых советских писателей, произведения коих игнорировал, отдавая предпочтения и печатая в журнале контрреволюционные произведения разоблаченных германских фашистов МИКВИЦА, ЯНЦЕНА, БАЙЗЕРА и друг.

в) В журнале «Штурм Шритт» заведомо не вел борьбы против фашизма, протаскивал кулацкую контрреволюционную контрабанду, и, как констатировала московская бригада писателей, обследовавшая работу, что журнал «Штурм Шритт», редактируемый ШЕЛЛЕНБЕРГОМ, превращен в рупор фашизма.

г) После разгрома кулацкого контрреволюционного литературного объединения «Плут» и «Пфлут» сгруппировал все националистические немецкие литературные силы (ФИХТНЕР, КНОРРЕ, ФОСС и др.) и на дискуссионных вечерах выступал с явно контрреволюционными установками, заключающимися в том, что в искусстве не нужна «политика», и проповедовал «чистое искусство», а также вел линию, отвлекающую писательские круги от влияния партии.

д) Выпустил ряд своих произведений контрреволюционного националистического характера: «Генрих Вельк в своей семье», «Кролик», «Жажущая Земля», «1-й день» и друг.

е) Во второй части романа «Жажущая Земля» протаскивал фашистскую теорию о единой немецкой нации с общей религией и отсутствием классовых противоречий и в третьей части этого же романа говорит о создании «Великой Германии от Дона до Рейна».

ж) В одном из номеров журнала «Штурм Шритт» напечатал фашистскую песню, призывающую немцев к походу на Москву, а также напечатал ряд своих стихотворений («Зов молодых», «Следы» и др.) явно националистического характера, клеветца на коллективизацию. В стихотворении «Говорит Постышев» клеветает на партию.

з) В VII-м томе литературной энциклопедии берет под защиту националистических фашистских писателей ЯНЦЕНА, БАХМАНА, МИКВИЦА и др., — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

НИККЕЛЬ Самуил Оттович обвиняется в том, что:

а) Будучи ответственным редактором немецкого журнала «Коммунистическое воспитание», а затем заместителем редактора «Дас Нойе Дорф», наряду с другими арестованными привлек к работе националистических авторов, произведения которых печатал на страницах этого журнала и газеты, где допускал контрреволюционные извращения.

б)¹¹ Напечатал статью агента германского фашизма ШТРЕМА в журнале «Коммунистическое воспитание» о создании особого немецкого языка для немцев, проживающих в Союзе. Статья — явно фашистского характера, сыгравшая отрицательную роль в смысле влияния на немецкое население.

¹¹ Возле пунктов б, в, д проставлены графические пометы.

в) В ноябре 1933 г. написал передовицу в немецком журнале «Нойланд» в связи с годовщиной Октябрьской революции, где заведомо поместил выдержки из речей руководителей фашистской Германии ГЕББЕЛЬСА¹² и ГЕРИНГА¹³.

В 1935 г. была издана его книга «Немцы на Волыни» явно националистического характера¹⁴.

г) Допустил к печатанию стихотворение американского писателя ГЕССА контрреволюционного характера.

д) Допустил в печать в 1934 году брошюру т. Сталина о молодежи, которую переводил КНОРРЕ. Отметив технические ошибки, заведомо пропустил основные контрреволюционные искажения.

е) Травил и выживал из редакции прибывшего из-за границы германского коммуниста РОШЕРА, работавшего в газете «Дас Нойе Дорф».

ж) Своими контрреволюционными фашистскими установками через печать давал пищу для националистических элементов немецкого села, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

ШВАРЦ Альфред Карлович обвиняется в том, что:

а) По линии Укрнацмениздата совместно с ГОККЕЛЕМ и МЮЛЛЕРОМ проводил контрреволюционную националистическую работу, тормозил и не допускал к печатанию молодых советских немецких писателей.

б) Будучи редактором журнала «Штурм Шритт» в 1930–[19]31 г. и председателем бюро «Пфлуг», полностью стоял на националистической платформе «Плуга», санкционировал и всемерно поддерживал контрреволюционную националистическую деятельность Фихтнера и по линии связи с украинскими националистами привлек расстрелянного за контрреволюционную деятельность КРУШЕЛЬНИЦКОГО к переводной работе.

в) Совместно с ДЕЙЧЕМ привлек к составлению учебников националистических авторов МИКВИЦА, ШТРЕМА, ЗАВАДСКОГО, БАХМАНА и др., контрреволюционную фашистскую литературу, которых включал в издательский план вплоть до 1934 г. План этот, признанный враждебным для партии, был изъят комиссией, приехавшей из Москвы.

г) В редакционный план в первую очередь включал учебники, а массово-политическую литературу выпускал в последнюю очередь. Выпускал литературу по с[ельско]х[озяйственным] кампаниям с большим опозданием и также с большим опозданием выпускал материалы партийных съездов, конференций и пленумов ЦК, небрежно отредактированные.

¹² В документе ошибочно с одной буквой «б» — Гебельса.

¹³ Обе фамилии подчеркнуты простым карандашом.

¹⁴ Слова «явно националистического характера» подчеркнуты простым карандашом.

д) Выпустил сборник стихов о Ленине, на обложке которого в сочетании цветов германской монархии при развернутом виде ясно выделялась свастика, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

ШВАРЦ, не отрицая своей вины по всем вышеприведенным моментам, однако отрицает свою виновность в проведении систематической контрреволюционной националистической работы.

ДЕЙЧ Петр Яковлевич обвиняется в том, что:

а) Был тесно связан со всей ликвидированной ранее группой фашистских агентов МИКВИЦЕМ, ШТРЕМОМ, ЗАВАДСКИМ, ЯНЦЕНОМ, БАХМАНОМ и др., контрреволюционную линию которых проводил через Наркомпрос Украины.

б) Продолжал в Наркомпросе Украины контрреволюционную линию ранее арестованного ПОТАКА на выдвижение старой националистической интеллигенции на руководящую работу в немецких учебных заведениях.

в) Совместно с ШВАРЦЕМ привлек к работе по выпуску немецких учебников фашистских авторов МИКВИЦА, ШТРЕМА, ЗАВАДСКОГО и друг., протаскивавших свои контрреволюционные фашистские идеи в учебных пособиях и литературе. Поддерживал также фашиста ЯНЦЕНА, считавшего существование пионеротрядов и комсомольских организаций для школы вредным и парализующим работу учителя.

г) Составил и выпустил хрестоматию по немецкому языку для русских средних школ, националистическую по содержанию и по подбору материалов совершенно не годную для изучения.

д) Хранил огнестрельное оружие (револьвер системы «Маузер») без надлежащего на то разрешения, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. II и 54–11 УК УССР.

Виновным себя признал.

Контрреволюционная деятельность всех обвиняемых на литературном фронте также полностью подтверждена экспертной комиссией, присланной Обкомом КП(б)У, акт которой приложен к делу.

На основании вышеизложенного, руководствуясь ст. 204 УПК УССР —

Постановил:

Следственное дело № 371 по обвинению ФИХТНЕРА Готлиба, ФОНДИСА Фридеберта, КНОРРЕ Рихарда, ФОССА¹⁵, НИККЕЛЯ Самуила, ШЕЛЛЕНБЕРГА Давида, ШВАРЦА Альфреда и ДЕЙЧА Петра направить Прокурору по спецделам для предания арестованных Суду.

Справка: 1. Арестованные содержатся в спецкорпусе НКВД и с сего числа перечисляются содержанием за Прокурором по спецделам Харьковской обл. прокуратуры.

¹⁵ Фамилия К. Фосса зачеркнута.

2. Документы обвиняемых, отобранные во время обыска, прилагаются к делу по описи.

НАЧАЛЬНИК 6 ОТДЕЛЕНИЯ ОО
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
Подпись /ТЫШКОВСКИЙ/

СОГЛАСЕН: ЗАМ. НАЧ. ОО УГБ НКВД И ХВО
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
Подпись /НАЙДМАН/

УТВЕРЖДАЮ: ЗАМ. НАЧ. ХОУ НКВД И НАЧ. ОО УГБ ХВО
ПОЛКОВНИК
Подпись /ШУМСКИЙ/

Составлено 19 июля 1936 года
г. Харьков

Справка: Отобранные во время обыска у ДЕЙЧА револьвер «Маузер» с 18 патронами и мелкокалиберная винтовка с 60 патронами и у Фихтнера револьвер «наган» с 12 патронами и пишущая машинка сданы в Комендатуру Облуправления НКВД по квит[анции] № 265 (т., л. д.).

Часы ручные, отобранные у ДЕЙЧА, сданы по квит[анции] 265 (т., л. д.).

НАЧАЛЬНИК 6 ОТДЕЛЕНИЯ ОО
Подпись /ТЫШКОВСКИЙ/

№ 5

Выдержка из резолюции Пленума ЦК ВКП(б) по докладу наркома внутренних дел СССР Н. Ежова «Уроки вредительства, диверсий и шпионажа японо-немецко-троцкистских агентов»

3 марта 1937 г.

[...] Пленум ЦК ВКП(б) постановляет:

1.) Одобрить мероприятия ЦК ВКП(б) по разгрому антисоветской, диверсионно-вредительской, шпионской и террористической банды троцкистов и иных двурушников.

Обязать Наркомвнудел СССР довести дело до разоблачения и разгрома троцкистских и иных агентов фашизма до конца, с тем, чтобы подавить малейшие проявления их антисоветской деятельности.

2. Одобрить мероприятия ЦК ВКП(б), направленные к улучшению постановки работы в органах Наркомвнудела, и, в частности, мероприятия по организационной перестройке аппарата ГУГБ и укреплению его новыми партийными кадрами.

3. Одобрить мероприятия ЦК ВКП(б), направленные к оздоровлению аппарата органов государственной безопасности за счет выдвижения на руководящую работу новых большевистски проверенных чекистов и удалению из аппарата разложившихся бюрократов, потерявших всякую большевистскую остроту и бдительность в борьбе с классовым врагом и позорящих славное имя чекистов.

Одобрить, в частности, арест и предание суду одного из главных виновников позорного провала органов государственной безопасности в борьбе с зинovieвцами и троцкистами бывшего начальника Секретно-политического отдела ГУГБ Молчанова.

4. Продолжить и завершить реорганизацию аппарата Наркомвнудела, в особенности аппарата ГУГБ, сделав его подлинно боевым органом, способным обеспечить возложенные на него партией и советским правительством задачи по обеспечению государственной безопасности в нашей стране.

5. Учитывая важнейшее народнохозяйственное и оборонное значение железнодорожного транспорта и необходимость ограждения его от антисоветской разрушительной деятельности врагов Советского Союза, реорганизовать 6-й отдел Главного управления государственной безопасности НКВД СССР (отдел транспорта и связи), выделив для обслуживания железнодорожного транспорта специальный отдел.

Возложить на этот отдел борьбу со всеми видами контрреволюции на транспорте, в первую очередь с вредительской, диверсионной и шпионской деятельностью врагов Советской власти.

Освободить Транспортный отдел ГУГБ от функции охраны общественно-

го порядка на железнодорожном транспорте, несения дежурств на вокзалах, борьбы с хищением социалистической собственности, хулиганством и детской беспризорностью.

Для охраны общественного порядка и борьбы с уголовной преступностью на железнодорожном транспорте создать специальную железнодорожную милицию, которую подчинить Главному управлению рабоче-крестьянской милиции НКВД СССР.

Транспортный отдел ГУГБ НКВД СССР организовать по линейному принципу, подчинив дорожно-транспортные отделы непосредственно Транспортному отделу ГУГБ НКВД СССР.

Организовать в составе ГУГБ НКВД СССР XI-й отдел по обслуживанию водного транспорта, шоссейных дорог и системы Наркомата связи.

6. Предложить Наркомвнуделу СССР добиться организации как внутри страны, так и за рубежом квалифицированной надежной агентуры, тщательно подобранной и целесообразно расставленной на тех участках, где проявляется наиболее активно деятельность врагов советского строя.

7. Наркомвнуделу СССР принять строжайшие меры к тому, чтобы были совершенно изжиты позорные случаи, когда отдельные чекисты, вследствие своей болтливости сами являлись источником снабжения врагов советского строя секретнейшими сведениями.

8. Обязать все обкомы, крайкомы и ЦК нацкомпартий уделять больше внимания работе органов Наркомвнудела, оказывая им всемерную помощь в их работе, для чего:

а) систематически укреплять органы Наркомвнудела лучшими проверенными кадрами партийных работников;

б) всячески помогать делу политического воспитания и выращивания большевистских чекистских кадров;

в) не загружать органы государственной безопасности и работников этих органов поручениями и заданиями, не имеющими прямого отношения к делу борьбы с контрреволюцией.

9. Предложить Наркомвнуделу СССР на основании настоящего постановления Пленума ЦК ВКП(б) составить письмо ко всем работникам органов государственной безопасности НКВД СССР об уроках и задачах чекистов, вытекающих из настоящего постановления.

Пленум Центрального комитета ВКП(б) выражает твердую уверенность в том, что все чекисты усвоят уроки ошибок, связанных с разоблачением антисоветского зиновьевского и троцкистского заговора, по-большевистски исправят эти ошибки в кратчайший срок и оправдают на деле высокое звание передового вооруженного отряда партии Ленина–Сталина.

Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937–1938 / Под ред. акад. А.Н. Яковлева; сост.: В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова. — М., 2004. — С. 112–114.

№ 6

**Записка начальника Разведывательного управления
РККА С. Урицкого генеральному секретарю ЦК ВКП(б)
И. Сталину о подготовке для печати статей об
иностранном шпионаже**

26 апреля 1937 г.

№ 579/с

Секретно
ЦК ВКП(б) тов. Сталину

По Вашему указанию коллектив работников разведывательного управления написал ряд статей, характеризующих организацию и некоторые методы работы иностранного шпионажа¹.

Семь статей, предварительно просмотренных т.т. Ворошиловым и Ежовым, уже опубликованы в центральной прессе (газеты при сем представляю).

Пять статей, которые при сем представляю Вам, будут напечатаны, если на то последует Ваше согласие.

Кроме того, еще шесть статей о различных методах работы иностранной разведки находятся в подготовке.

Согласно Ваших личных указаний 25.04.[19]37 [г.], мною совместно с работниками РУ подготавливается большая статья для «Правды» — «О методах вербовки и вовлечения в шпионскую работу».

Эту статью представляю Вам в ближайшие дни.

Начальник Разведывательного управления РККА
комкор С. Урицкий

Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 134–135.

---

¹ Тут и далее выделенный текст документа подчеркнут простым карандашом.

№ 7

**Анкета арестованного сотрудника редакции газеты
«Ди Варгайт» Генриха Якоба, обвиненного в причастности
к немецкой троцкистской контрреволюционной
организации**

14 июня 1937 г.

3 отдел УГБ НКВД УССР Ф. № 20/УСО

Лист №
к делу № 619

Анкета арестованного¹

Фамилия *Якоб*

Имя и отчество *Генрих Августович*

Дата рождения: число *11* месяц *ноября* год *1911*

Место рождения г. *Реклингхаузен Германия*

Местожительство (адрес) г. *Киев, ул. Энгельса, 31, кв. 82*

Профессия и специальность *редакционный работник*

Место службы и должность или род занятий *редакция «Ди Варгайт» Крещатицкий пер. № 3*

Паспорт *10/VI-1935 г. 3 отд. РКМ г. Харькова серия ХЖ № 194015*

Социальное происхождение *рабочий, имущества никакого*

Социальное положение *служащий*

а) до революции

б) после революции *до 1926 г. учился, а с 1926 г. стал рабочим*

Образование (общее и специальное) *неполное среднее*

Партийность (в прошлом и настоящем) *член ВЛКСМ с 1928 г. кандидат КП(б)У с 17/IX-1932 г.*

Национальность и гражданство (подданство) *немец совгражданства*

Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете *снят с учета по ст.ст. 72 и 29*

Служба в белых и др. армиях, участие в бандах и восстаниях против Соввласти (когда и в качестве кого) *не участвовал нигде*

Каким репрессиям подвергался при Соввласти: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что) *никаким репрес[сиям] не подвергался*

¹ Анкета составлена путем рукописного заполнения печатного бланка. Текст, выделенный курсивом, вписан от руки синими чернилами.

Состав семьи жена Навотная Иоганна Эдуардовна, машинистка редакции «Ди Варгайт», мать Цахер Мария Ивановна² живет на шахте Юнком в Донбассе с мужем (отчим) Цахером Густавом Генрихович[ем]³, сестра — Ильза Густавовна Цахер⁴ в Черкассах.

Подпись арестованного

Подпись

[Якоб]

Особые внешние приметы

Кем и когда арестован 3 отделом УГБ НКВД УССР 14/VI-[19]37 г.

Где содержится под стражей

Особые замечания

Подпись сотрудника, заполнившего анкету

Подпись

[Городецкий]

14/VI.1937 г.

Примечание. Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного и проверяется по документам.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Д. 60472-фп. — Л. 9-9 об.
Подлинник. Рукопись на бланке.

² Цахер Мария Ивановна, мать Генриха Якоба, арестована 26 июня 1937 г. как участница контрреволюционной троцкистской организации. Военной коллегией Верховного Суда СССР 20 сентября 1937 г. осуждена к десяти годам тюремного заключения.

³ Цахер Густав Генрихович, отчим Генриха Якоба, арестован 13 сентября 1937 г. за принадлежность к «контрреволюционной фашистской диверсионной организации». Осужден к ВМН 14 октября 1937 г.

⁴ Цахер Ильза Густавовна, сестра Генриха Якоба, арестована 2 февраля 1938 г. ОО 58-й стрелковой дивизии. Тройка при УНКВД по Киевской области за шпионаж и связи с германским консульством 2 октября 1938 г. приняла решение о применении к Ильзе Цахер ВМН.

№ 8

Протокол допроса сотрудника редакции газеты «Ди Варгайт» Генриха Якоба, обвиненного в принадлежности к немецкой контрреволюционной троцкистской организации

26 июня 1937 г.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обвиняемого ЯКОБА Генриха Августовича, 1911 г.
рожд., урож. Германии, газетный работник,
служащий, б. канд[идат] КП(б)У, зав.
корреспонд[ентским] отделом газеты «Ди Варгайт»

от 26-го июня 1937 г.

ВОПРОС: Какие цели и задачи ставила перед собой контрреволюционная немецкая фашистско-троцкистская организация, участником которой Вы являлись, и что практически делалось в осуществление этих задач?

ОТВЕТ: Основной задачей контрреволюционной немецкой фашистско-троцкистской организации, участником которой я являлся, была борьба против политики и мероприятий коммунистической партии и советской власти и, в конечном счете, борьба за свержение советской власти.

Практическая деятельность, направленная на осуществление этой задачи, конкретно выражалась в следующем.

В газетах, издававшихся в Госнацмениздате, протаскивалась контрреволюционная троцкистская контрабанда¹.

Актуальные политические материалы (важнейшие решения партии и правительства) задерживались печатанием по несколько дней.

Печатаемые в газетах материалы умышленно извращались в контрреволюционном духе, а потом это выдавалось за корректорские ошибки.

Так, например: в «ДНД», в опубликованном докладе ДИМИТРОВА на VII конгрессе Ком[мунистического] интерна[ционала], в приведенной им цитате из Сталина, где он дает характеристику фашизму, слово фашизм было заменено словом социализм. Таких примеров было много, но я их сейчас не помню².

---

¹ Абзац выделен по левому полю красным карандашом.

² Абзац выделен по левому полю красным карандашом с пометой «когда».

То же самое делалось с клише. Так, например: в газете «Ди Тромпете» были помещены фотоснимки красноармейцев, у которых на шлемах вместо звезд были нарисованы значки фашистской свастики³.

В газетах игнорировалось стахановское движение и, таким образом, от читателей скрывались достижения героев стахановского труда.

Оказывалось всяческое сопротивление росту и выдвижению молодых советских кадров из селькоровского актива (материалы сель[ских] кор[респондент]ов не печатались, их запросы игнорировались. Б. редактор «Юнг-Штурм» КНОРРЕ, один из руководителей организации, злобно высмеивал начинающих журналистов и писателей из колхозников).

В самом коллективе Госнацмениздата участники троцкистской организации организовано противодействовали партийной организации, игнорировали ее решения, защищали и восхваляли друг друга, выживали честных работников. Так, из редакции «Юнг-Штурм» был выжит способный журналист, начинающий писатель, комсомолец ГАРДОК.

Газета «Ди Тромпете» была направлена не на коммунистическое, а на националистическое воспитание детей.

Так, например, в газете очень часто помещались различные загадки, шарады, в которых речь шла исключительно о Германии, ее природных богатствах, городах и т. д.⁴

Все это было направлено на воспитание читателей в антисоветском контрреволюционном духе.

ВОПРОС: Следствием установлено, что троцкистская организация, участником которой Вы являлись, была организацией фашистско-террористической. Что Вам известно о террористических устремлениях и намерениях организации, и какие установки террористического характера Вы имели как член организации и от кого?

ОТВЕТ: О террористических устремлениях организации мне ничего не известно. Я помню только один случай, когда после зверского убийства КИРОВА, ЛЕНЦ высказал такую мысль, что это еще не конец, а только начало, что еще много будет таких фактов, и что террор осуществлять легче всего⁵.

ВОПРОС: Таким образом, ЛЕНЦ давал установку на террористические методы работы?

ОТВЕТ: Я лично тогда этого не понял как установку.

ВОПРОС: Кто еще присутствовал на этой беседе?

ОТВЕТ: При этом присутствовали ДАНДЕР Франц и еще несколько человек, но я не помню, кто именно.

ВОПРОС: Как реагировали участники беседы на это высказывание ЛЕНЦА?

³ Абзац выделен по левому полю красным карандашом с пометой «где».

⁴ Абзац выделен по левому полю красным карандашом, а затем выделение зачеркнуто.

⁵ Часть предложения, начиная со слова «ЛЕНЦ», подчеркнута от руки красным карандашом.

ОТВЕТ: Ему никто не возражал. Все с ним согласились.

ВОПРОС: Возвращались ли Вы к вопросу о терроре в последующее время?

ОТВЕТ: Я лично к этому вопросу больше не возвращался и ни с кем на эту тему не говорил.

Записано с моих слов правильно, мне прочитано на понятном мне русском языке, в чем и расписываюсь.

ЯКОБ

ДОПРОСИЛ:

ЗАМ. НАЧ. ОТДЕЛЕНИЯ 3-ГО ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/ЛИТОВЧЕНКО/

Верно: Яковенко⁶

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Д. 60472-фп. — Л. 29–32.
Заверенная копия. Машинопись.

⁶ Документ заверил помощник начальника 2-го отделения 3-го отдела УГБ НКВД УССР лейтенант госбезопасности В. Яковенко. Подпись нанесена фиолетовым карандашом.

№ 9

**Сводка наружного наблюдения сотрудниками НКВД
УССР за посетителями Германского консульства в г. Киеве**

1 июля 1937 г.

Совершенно секретно

ПОМОЩНИКУ НАЧАЛЬНИКА III ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАНУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

т. САПИРУ

Задание т. ПИСКАРЕВА

СВОДКА

НАРУЖНОГО НАБЛЮДЕНИЯ ЗА ПОСЕТИТЕЛЯМИ «ОСОБНЯКА»

За I/VII-1937 г.

Приемный день.

За время н[аружного]/н[аблюдения] с 8 ч. до 24 ч. «ОСОБНЯК» посетили 12 чел., из коих 11 чел. известных и 1 чел. неизвестный.

ИЗВЕСТНЫЕ: 1. В 10 ч. 55 м. пришла «КРЕПКАЯ» — ВЮНШЕ Эмилия Вильгельмовна, проживает по ул. 2-го Октября, № 27, кв. 22, в 11 ч. 45 м. она вышла.

2. В 11 ч. пришла «ТИХАЯ¹» — МАРЦИЛЬГЕР Герлина Германовна, проживает по ул. Гершуни № 36, кв. 2, в 11 ч. 35 м. она вышла.

3. В 11 ч. 10 м. пришел «ДИМЕЕВЧАНИН» — МЕРТЦ Гуго-Альберт Юльевич, проживает по Совской ул. № 58, кв. 1, в 11 ч. 50 м. он вышел, в 13 ч. снова пришел, в 13 ч. 15 м. вышел.

4. В 11 ч. 10 м. пришла «ПРОЗРАЧНАЯ» — ГРУНДЛЕР Генриэта Петровна, проживает Прозоровская № 34, кв. 1, в 11 ч. 45 м. она вышла.

5. В 11 ч. 20 м. пришел «АНДРЕЙ» — ВЕГЕНЕР Макс Карлович, проживает Андреевский спуск № 34, кв. 29, в 12 ч. 50 м. ушел.

6. В 11 ч. 35 м. пришел «РЕВМАТИК» — КРОЙС Яков Францевич, проживает Париж[ская] Коммуна 2/4, кв. 44, в 12 ч. 45 м. ушел.

---

¹ Здесь и далее «имена» посетителей Германского консульства подчеркнуты от руки синими чернилами.

7. В 11 ч. 35 м. пришел «АИСТ» — САРАНДО Леонид Анастасьевич, проживает Борохова № 11, кв. 14, в 14 ч. 50 м. ушел.

8. В 11 ч. 40 м. пришла «ДЕВУШКА» подросток, приемная дочь итальянского ген-консула СЕРПИИ, в 12 ч. ушла.

9. В 11 ч. 45 м. пришла «МАЙСКАЯ» — ШТЕНДЕР Александра Рудольфовна, проживает по Софиевской ул. № 25, кв. 25, в 13 ч. 50 м. ушла.

10. В 12 ч. 05 м. пришла «МАМАША» — ГОЛЬДЕР-ЕГЕР Антонина Карловна, проживает 1-я Дачная № 13, кв. 52, в 13 ч. 10 м. ушла.

11. В 15 ч. 10 м. пришел дворник чехословацкого консульства, в 15 ч. 15 м. ушел.

НЕИЗВЕСТНЫЕ: В 11 ч. 10 м. пришла в «ОСОБНЯК» неизвестная, кличка которой дана «НЕРЯХА». В 11 ч. 30 м. вышла и пошла на ул. Пятакова д. № 149, кв. 4, где, по-видимому, и проживает.

В это же время замечено следующее:

В 9 ч. 15 м. приехали «БАБЕР» и «ГАД», в 14 ч. 15 м. они уехали.

В 16 ч. 30 м. снова приехали, в 16 ч. 45 м. уехали вместе с «ПРИЕМНИКОМ». В 18 ч. 15 м. вернулись в «ОСОБНЯК».

В 19 ч. 30 м. вышел «БАБЕР» и «ГАД».

В 9 ч. 30 м. пришла «СТАРШАЯ», в 14 ч. 10 м. она вышла.

В 9 ч. 30 м. пришла «ЗИМНЯЯ», в 14 ч. 15 м. вышли.

В 12 ч. ушел «ЛАКЕЙ», в 13 ч. 40 м. вернулся.

Начальник 2 Отдела УГБ НКВД УССР
Капитан Госбезопасности

Подпись (Морозов)

Начальник 1 Отделения
Ст. Лейтенант Госбезопасности

Подпись (Мироненко)

В левом нижнем углу первого листа документа поставлен прямоугольный штамп УГБ НКВД УССР, заполненный от руки синими чернилами, не прочитывается.

№ 10

**Записка генерального секретаря ЦК ВКП(б) И. Сталина,
приложенная к протоколу № П51/324 заседания
Политбюро ЦК ВКП(б)**

20 июля 1937 г.

Всех немцев на наших военных, полувосенных и химических заводах, на электростанциях и строительствах, во всех областях всех арестовать.

Н. Охотин, А. Рогинский. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 гг. // Репрессии против российских немцев. Наказанный народ. По материалам конференции «Репрессии против российских немцев в Советском Союзе в контексте советской национальной политики», проведенной Немецким культурным центром им. Гете в Москве совместно с Обществом «Мемориал» 18–20 ноября 1998 года / Ред.-сост. И.Л. Щербакова. — М., 1999. — С. 35.

№ 11

**Решение Политбюро ЦК ВКП(б) о немедленной
подготовке приказа об аресте всех немцев, работающих
на оборонных заводах**

20 июля 1937 г.

Вопрос НКВД

Членам Пб

ОП

Предложить т. Ежову дать немедля приказ по органам НКВД об аресте всех немцев, работающих на оборонных заводах (артиллерийские, снарядные, винтовочно-пулеметные, патронные, пороховые и т. п.), и высылке части арестованных за границу.

Копию приказа прислать в ЦК.

О ходе арестов и количестве арестуемых сообщать сводки (ежедневные) в ЦК.

«За» И. Ст[алин]

В. Чубарь, Ежов, В. Молотов, К. Ворошилов, Каганович, А. Микоян.

Н. Охотин, А. Рогинский. Из истории «немецкой операции»... — С. 35.

№ 12
Оперативный приказ наркома внутренних дел СССР
Н. Ежова № 00439

25 июля 1937 г.

ИЗ МОСКВЫ

КИЕВ НКВД — ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ И. М.

ОПЕРАТИВНЫЙ ПРИКАЗ¹
НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР

25 ИЮЛЯ 1937 ГОДА,

НР 00439,

гор. МОСКВА.

Агентурными и следственными материалами последнего времени доказано, что германский генеральный штаб и гестапо в широких размерах организуют шпионскую и диверсионную работу на важнейших и, в первую очередь, оборонных предприятиях промышленности, используя для этой цели осевшие там кадры германских подданных.

Агентура из числа германских подданных, осуществляя уже сейчас вредительские и диверсионные акты, главное внимание уделяет организации диверсионных действий на период войны и в этих целях подготавливает кадры диверсантов. Для полного пресечения этой деятельности германской разведки,

приказываю:

1. В трехдневный срок со дня получения настоящего приказа точно установить и мне донести списки германских подданных:

а) Работающих на всех военных заводах и на заводах, имеющих оборонные цехи, согласно прилагаемому списку заводов.

б) Отдельно список германских подданных, в разное время работавших и уволенных с этих предприятий и цехов, но оставшихся на территории СССР, вне зависимости от того, где они в настоящее время работают.

в) Отдельно список германских подданных, работающих на железнодорожном транспорте. В списках указать: фамилия, имя и отчество германского подданного, занимаемую им должность и наименование предприятия, в котором он работает.

2. Начиная с 29 июля с. г. приступить к арестам всех установленных вами германских подданных, работающих на военных заводах и заводах, имеющих

¹ В документе от руки простым карандашом и синими чернилами сделано множество подчеркиваний.

оборонные цеха, железнодорожном транспорте, а также уволенных с этих заводов, в том случае, если они проживают на территории вашей республики, края или области. Всю операцию по арестам закончить в пятидневный срок.

3. Германских политических эмигрантов, работающих на военных заводах и заводах, имеющих оборонные цеха, арестовывать только в случае, если они сохранили германское подданство. На каждого из германских политических эмигрантов, принявшего советское гражданство, представить мне не позже 5 августа 1937 года подробный меморандум с изложением компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

4. Следствие по делам арестованных вести особо тщательно. Добиваться исчерпывающего вскрытия неразоблаченной до сих пор агентуры германской разведки и окончательного разгрома диверсионной низовки, заложенной ею на промышленных предприятиях. Дела арестованных по окончании следствия направлять в НКВД СССР для последующего рассмотрения их Военной Коллегией или Особым Совещанием НКВД.

5. Вновь выявляемых в процессе следствия германских агентов-шпионов, диверсантов и террористов, как из числа советских граждан, так и подданных других государств — немедленно арестовывать независимо от места их работы.

6. Одновременно с проведением операции приступить к проведению тщательного учета всех немцев — германских подданных, работающих на всех других промышленных предприятиях, в сельском хозяйстве и советских учреждениях, а также бывших германских подданных, принявших советское гражданство и работавших ранее на военных заводах и оборонных цехах других промышленных предприятий. К 1 сентября (ДВК и ВСО — к 15 сентября) с. г. представить мне на каждого из указанных лиц подробный меморандум с изложением в нем установочных данных и подробных компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

7. Ежедневно к 12 часам за истекшие сутки доносить мне телеграфом ход и результаты операций и все добытые следствием материалы.

8. Приказ ввести в действие по телеграфу².

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ЕЖОВ

ВЕРНО:
НАЧ. СЕКРЕТАРИАТА НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ИНСАРОВ/

ОГА СБУ — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 211–214.
Заверенная копия. Машинопись.

² Документ напечатан заглавными буквами.

№ 13

**Телеграмма НКВД СССР наркому внутренних дел УССР
И. Леплевскому об учете и арестах германских подданных
на предприятиях оборонной и тяжелой промышленности**

25 июля 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ИЗ МОСКВЫ

25/7-1937 Г.

6 ЧАС. 51 МИН.

ТЕЛЕГРАММА № 13585¹

КИЕВ НКВД

ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ И. М.

Приложение к оперативному приказу НР 00439 от 25 июля 1937 года.

Учет и последующие аресты германских подданных провести на заводах: 73, 59, 175, 183, 193, 215, 53, 9, 55, 29, 135, 43, 79, 59, 48, 49, 101, Киевском краснзнаменном, Ленинская кузница, им. Чубаря, им. Марти.

На оборонных цехах заводов: Луганского паровозостроительного, им. Сталина, Краматорского, тяжелого машиностроения, Харьковского тракторного, им. Орджоникидзе, Харьковского турбинного и Горловского машиностроительного².

С ПОДЛИННЫМ ВЕРНО: КОМБРИГ

УЛЬМЕР

ВЕРНО:

НАЧ. СЕКРЕТАРИАТА НКВД УССР

КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ИНСАРОВ/

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 215.

Заверенная копия. Машинопись.

---

¹ Приложение к оперативному приказу наркома внутренних дел СССР Н. Ежова № 00439 от 25 июля 1937 г.

² Документ напечатан заглавными буквами.

№ 14

**Циркуляр наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных УНКВД о порядке исполнения
приказа НКВД СССР № 00439**

25 июля 1937 г.

№ 80138/4497
25/VII-[19]37 г.

Всем начальникам областных управлений НКВД УССР
и нач[альникам] 3 отд[елов] УГБ¹

Во исполнение оперативного приказа народного комиссара внутренних дел СССР — генерального комиссара государственной безопасности тов. Ежова № 00439 от с.г.

приказываю:

Первое — списки германских подданных:

а) работающих на заводах, перечисленных в приложении к приказу № 00439;

б) работавших и уволенных с этих заводов, с указанием, где они находятся в настоящее время, и

в) работающих и работавших на ж-д транспорте — представить записками по телеграфу не позже 15 часов 27 июля.

Второе — меморандумы на всех германских политэмигрантов, принявших совподданство, представить ко 2 августа, причем включить и лиц, подавших заявление о переходе в совгражданство, в отношении которых вопрос не разрешен.

Третье — меморандумы на германских подданных, работающих на других предприятиях, учреждениях и в сельском хозяйстве, а также меморандумы на бывших германских подданных, принявших совгражданство и работавших ранее на военных заводах и оборонных цехах, представить мне не позже 20 августа.

Четвертое — провести учет всех связей германскоподданных, работавших на военных заводах, оборонных цехах, железнодорожном транспорте и энер-

---

¹ На нижнем поле первого листа документа синими чернилами от руки написано «3 отд[елы] УГБ».

гетической промышленности, и приступит к тщательной их агентурной разработке.

Списки выявленных связей и меморандумы на лиц, подлежащих аресту, представить мне не позже 22 августа.

Пятое — с 30 июля ежедневно к 24 часам доносить мне телеграфно о ходе и результатах операции и все добытые следствием материалы.

Шестое — по всем уже ведущимся делам по германской диверсии, шпионажу и террору о результатах следствия донести мне к 28 июля с приложением списков арестованных и меморандумов на подлежащих аресту².

Седьмое³ — производство арестов и следствие по германскоподданным и их связям на транспорте возлагаю на соответствующие ДТО⁴ с концентрацией всего учета и результатов следствия в 3-их отделах УНКВД⁵.

Восьмое — обо всех убывших германскоподданных по указанным заводам и цехам сообщать немедленно телеграфно непосредственно в соответствующие УНКВД по месту их проживания, а копии — 3-му отделу НКВД УССР.

Девятое — в 3-м отделе УНКВД организовать четко налаженный точный учет, как всех арестованных и лиц, проходящих по показаниям, так и результатов следствия, выделив для этого специального работника.

Десятое — в целях обеспечения успешного проведения операции и развора следствия укрепите аппараты немецких отделений 3 отдела квалифицированными работниками⁶.

ЛЕПЛЕВСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА

ЛЕПЛЕВСКИЙ

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 216–219.

Копия. Машинопись.

---

² Абзац перечеркнут от руки синими чернилами.

³ Исправлено от руки, поверх напечатанного текста синими чернилами написано: «шестое». Далее в документе нумерация исправлена аналогичным образом.

⁴ Слова «соответствующие ДТО» перечеркнуто синими чернилами и от руки дописано «6 отделы УГБ».

⁵ Подчеркнуто простым карандашом.

⁶ Весь документ напечатан заглавными буквами.

№ 15

**Записка наркома внутренних дел СССР Н. Ежова
генеральному секретарю ЦК ВКП(б) И. Сталину,
приложенная к копии приказа № 00439 об аресте всех
немцев, работающих на оборонных заводах**

27 июля 1937 г.

Совершенно секретно

Секретарю ЦК ВКП(б) тов. *Сталину*

Во исполнение решения от 20 июля с. г. представляю при этом копию моего приказа № 00439, отданного органами НКВД об аресте всех немцев, работающих на оборонных заводах.

Народный комиссар внутренних дел Союза ССР (*Н. Ежов*)

Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД... — С. 270.

№ 16

Постановление Люксембургского РО НКВД об избрании меры пресечения Якову Бауну

1 августа 1937 г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

/об избрании меры пресечения/

1937 года, август 1-го дня, с. Люксембург.

Я, Пом[ощник] Опер. Уполномоченного 3[-го] Отдела УГБ Люксембургского РО НКВД Сержант Государственной Безопасности НАСОНОВ, рассмотрев материалы по обвинению гр[аждани]на БАУН[А] Якова Филипповича, 1896 г. рождения, по национальности немец, гражданин СССР, из кулаков, житель с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского района Днепропетровской области, в 1932 [г]оду судим за расхищение колхозного имущества, б/партийный, член колхоза, в преступлениях, предусмотренных ст. 54-10 ч. 2-я и 54-11 УК УССР,

НАШЕЛ

что БАУН Яков Филиппович материалами следствия изобличается как активный участник ликвидируемой контрреволюционной диверсионно-террористической организации и ведет диверсионно-националистическую деятельность среди немецкого населения в пользу фашистской Германии.

Учитывая, что дальнейшее пребывание на свободе БАУНА Я.Ф. сможет отразиться на ходе следствия и руководствуясь ст. 143, 145 и 156 УПК,

ПОСТАНОВИЛ:

избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по отношению к обвиняемому БАУН[У] Я.Ф. содержание под стражей при КПЗ Люксембургского НКВД.

П[ОМОЩНИК] ОПЕР. УПОЛНОМОЧЕН[НОГО]
3[-го] ОТД. УГБ
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /Насонов/

УТВЕРЖДАЮ: НАЧАЛЬНИК РО НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /Верхось/

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписью по окружности на украинском языке: «Народний Комісаріт [Внутрішніх Справ] УРСР. Люксембурзький РВ НКВС. Дніпро[петровська область]»

ГАЗО. — Ф. Р.-5747. — Оп. 3. — Д. 9920-9923. — Т. 1. — Л. 16.
Подлинник. Машинопись.

№ 17

**Постановление прокурора Люксембургского района
Днепропетровской области Филина об избрании
в качестве меры пресечения в отношении Якова Бауна
содержание под стражей**

1 августа 1937 г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1937 года, август 1-го дня, с. Люксембург.

Я, Прокурор Люксембургского района Днепропетровской области — ФИЛИН, рассмотрев материалы по обвинению гр[аждани]на БАУН Якова Филипповича, 1896 г. рождения, б. крупный кулак, скрывался от высылки, по национальности немец, работает в колхозе, проживает в с. К[арл]-Либкнехт, в пр[еступлениях], предусмотренных ст. 54–10 ч. 2-я и 54–11 УК УССР,

НАШЕЛ

что БАУН Яков Филиппович является активным участником ликвидируемой контрреволюционно-националистической организации и проводит активную контрреволюционную пропаганду в пользу фашистской Германии, одновременно высказывает террористические намерения. Учитывая, что дальнейшее пребывание на свободе БАУНА Я.Ф. сможет отразиться на ходе следствия и руководствуясь ст. 143, 145 и 156 УПК,

ПОСТАНОВИЛ:

избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по отношению к обвиняемому БАУН Якова Филипповича — содержание под стражей при КПЗ Люксембургского НКВД.

ПРОКУРОР ЛЮКСЕМБУРГСКОГО РАЙОНА
/ФИЛИН/

Подпись

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписью на украинском языке: «Прокурор Люксембурзької Дільниці Дніпропетровської обл[асті]».

ГАЗО. — Ф. Р.-5747. — Оп. 3. — Д. 9920–9923. — Т. 1. — Л. 17.
Подлинник. Машинопись.

№ 18
Ордер Люксембургского РО НКВД на обыск
и арест Якова Бауна

[1] августа 1937 г.¹

Действит[елен] на протяжении
одних суток.

Ордер № 107²

[Выдан] _____ Люксембургским _____ РО НКВД
[Кому] _____ РОМ НКВД Кватуру _____
(должность и фамилия)

Для производства _____ *обыска и ареста* _____
[Проживающего] [в] [селе] К[арл]-Либкнехт _____
_____ Баун Яков[а] Филипповича _____
_____ [на изъятие] вещдоков _____
_____ _____
_____ *Баун Яков Филиппович* _____

[...] независимо от обыска _____ задержать
[Зав]исимо от результатов обыска _____

Начальник РО НКВД
Люксембургского района _____ *Подпись неразборчивая*³

Получил _____ Дежурный _____

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписью на украинском языке: «Народний Комісаріат Внутрішніх Справ УРСР, Дніпропетровська область, Люксембурзький РВ НКВС».

ГАЗО. — Ф. Р.-5747. — Оп. 3. — Д. 9920–9923. — Т. 1. — Л. 18.
Подлинник. Рукопись на бланке.

¹ Документ датируется по смежным документам.

² Ордер напечатан на бланке Люксембургского районного отделения НКВД УССР. Дата (...08.37 г.) и регистрационный номер (...107) плохо прочитываются.

³ Документ подписан синим карандашом.

№ 19
Анкета арестованного Якова Бауна

1 августа 1937 г.

НКВД УССР

Ф. № 20/УСО

Лист № __
к делу № __

Анкета арестованного¹

Фамилия *Баун*

Имя и отчество *Яков Филиппович*

Дата рождения: число *17* месяц *февраля* год *1896*

Место рождения *с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского р-на Днепропетровской области.*

Место жительства (адрес) *с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского р[айона]*

Профессия и специальность *хлебопашество*

Место службы и должность или род занятий *рядовой колхозной с[ельско]хоз[яйственной] артели им. т. Сталина с. К[арл]-Либкнехта Люксембургского р-на Днепропетровской области*

Паспорт *паспорта не имеет*

Социальное происхождение *отец имел 60 дес[ятин] земли, 6 шт[ук] лошадей, 3 коровы и весь с[ельско]-хоз[яйственный] инвентарь*

Социальное положение *работает в колхозе*

а) до революции *работал в х[озяйст]ве отца*

б) после революции *18 г[ектаров] земли, 2 лош[ади], 2 коровы и с[ельско]-хоз[яйственный] инвентарь*

Образование (общее и специальное) *окончил сельскую школу*

Партийность (в прошлом и настоящем) *б[ес]партийный, в партии не состоял*

Национальность и гражданство (подданство) *немец, гражданства СССР*

Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете *на учете не состоит*

Служба в белых и др. армиях, участие в бандах и восстаниях против

Совласти (когда и в качестве кого) *был мобилизован в 1918 г., декабре месяце, в белую армию Деникина, в 1919 г., июнь месяце, из армии бежал*

Каким репрессиям подвергался при Совласти: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что) *в 1932 г. был судим за расхищение колхозного им[ущест]ва, по суду был оправдан*

¹ Бланк анкеты, изготовленный типографским способом, заполнен от руки синими чернилами. Рукописный текст выделен курсивом.

Состав семьи *жена Елизавета Вильгельмовна, 43 л[ода], сын — 17 л[ет], Эрна — дочь, 14 л[ет], дочь М[арта], 10 лет*

Подпись арестованного

Подпись

[Баун]²

Особые внешние приметы

Кем и когда арестован *Люксембургским РО НКВД 1/VIII-[19]37 г.*

Где содержится под стражей *при КПЗ Люксембургского РО НКВД*

Особые замечания

Подпись сотрудника, заполнившего анкету

Подпись

[Насонов]

---

1 августа 1937 г.

Примечание. Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного и проверяется по документам.

ГАЗО. — Ф. Р-5747. — Оп. 3. — Д. 9920-9923. — Т. 1. — Л. 21-21 об.
Подлинник. Рукопись на бланке.

---

² На нижнем поле первой страницы анкеты также поставлена подпись Я. Бауна.

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
о шпионской деятельности сотрудника консульства
Германии в г. Харькове Германа Штреккера**

1 августа 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 3736¹

МОСКВА

НКВД

тов. ЕЖОВУ Н.И.

В Германском консульстве [в] Харькове [на] должности помощника секретаря работает германско-подданный ШТРЕККЕР Герман, 39 лет, уроженец и постоянный житель Харькова, член НСРПГ.

Имеющимися агентурными и следственными материалами установлено, что ШТРЕККЕР является резидентом германской разведки, руководящим разведывательной и диверсионной работой в промышленности Харькова, Донбасса и Днепропетровской области.

ШТРЕККЕР [в] 1934 году являлся участником совещания украинских националистов [в] Берлине, на котором присутствовали ГЕРИНГ и РОЗЕНБЕРГ.

О разведывательной и диверсионной работе, проводимой ШТРЕККЕРОМ, располагаем показаниями:

а) осужденного [в] 1937 г. [по] делу «ИНТЕГРАЛ» [в] Донбассе инженера ТИЛЬМАНА Леонарда Христиановича, являвшегося резидентом ШТРЕККЕРА [на] Краматорских машиностроительных заводах;

б) осужденного [в] 1936 году [по] делу «РЕЙХСТАГ» германско-подданного МИШЕВСКОГО Иоганна, являвшегося руководителем крупной фашистской повстанческой организации [в] немецких колониях Днепропетровской области;

в) арестованного австрийско-подданного, инженера КЕСТЕЛЕ Виктора Францевича, сознавшегося в организации [по] заданиям ШТРЕККЕРА нелегальных ячеек НСРПГ [в] Харькове и проведении разведывательной работы, а также рядом показаний арестованных [по] немецким делам агентов ШТРЕККЕРА — граждан СССР.

Арестованная [в] Киеве сотрудница Германского генерального консульства ГЕРНДТ Эрна, сознавшаяся [в] проведении ею фашистской и разведыва-

¹ Номер проставлен от руки черными чернилами и отличается от регистрационного номера, нанесенного в конце документа.

тельной работы, называет ШТРЕККЕРА крупным резидентом германской разведки [в] Харькове, располагающим большим количеством агентуры.

По показаниям ГЕРНДТ, работой ШТРЕККЕРА руководит консул ЭРТ², сын которого является председателем «Антикоминтерна» [в] Берлине.

Арестованный [в] Харькове бывший германско-подданный ПОЛЬМАН Фриц Францевич, бывший член ВКП(б) с 1920 года, инструктор обкома МО-ПРа, на допросе 22 июля с/года показал, что он с 1932 года завербован ШТРЕККЕРОМ для проведения диверсионной и разведывательной работы в промышленности Донбасса, где создал диверсионную организацию на угольных шахтах из числа немецких троцкистов — инорабочих.

Арестованные участники этой организации ЗОММЕР Михель, бывший секретарь Кельнского обкома КПП; ЗЕЛИКАТ Франц и ЦИМЧАК Людвиг — германско-подданные, бывшие члены КПП — троцкисты, сознались [в] проведении конкретной диверсионной работы по заданиям ПОЛЬМАНА, называют ШТРЕККЕРА руководителем диверсионной работы.

В связи с произведенными арестами агентуры ШТРЕККЕРА, он намерен выехать [в] Германию, для чего настойчиво добивается разрешения выхода из совгражданства своей жены.

28 июля с/года ШТРЕККЕР выехал в Донбасс для свидания с осужденными германскими разведчиками — диверсантами БОЛЕСОМ, ШИНДЛЕРОМ и БЕЗГЕРЦЕМ.

Для вскрытия диверсионной работы германской разведки прошу санкционировать арест ШТРЕККЕРА.

№ 2118/сн

Леплевский³

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

нх-3

Стырне⁴

В конце документа наклеена лента с текстом: «ПЕР[ЕДАНА] 1 АВГ[УСТА] [19]37 Г., [в] 6 Ч[АС]. 20 М[ИН].»

ОГА СБУ — Ф. 16. — Оп 1. — Д. 100. — Л. 1–3.
Подлинник. Машинопись.

² В документах НКВД фамилию консула часто печатали неправильно (Эрдт, Эрд), правильно — Эрт (нем. — Ehart). В следующих документах (№ 36 и др.) исправлено без оговорок.

³ Регистрационный номер документа (цифры не просматриваются) и подпись И. Леплевского проставлены синим карандашом, затем цифры в номере документа были исправлены черными чернилами.

⁴ Фамилия написана от руки простым карандашом.

№ 21

**Телефонограмма начальника УНКВД
по Днепропетровской области Е. Кривца наркому
внутренних дел УССР И. Леплевскому с докладом
об аресте членов немецкой диверсионной организации**

1 августа 1937 г.

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ¹

Копия: НАЧАЛЬНИКУ 3[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
тов. СТЫРНЕ

На № 80118. Арестовываем германского подданного ФРИБУСА Е., работающего [на] военном заводе 49 в Бердянске.

По 6-му отделу арестованный ранее КИФЕР, прибывший из Германии в 1930 г., работая до 1937 г. на ст[анции] Запорожье, создал по заданиям Гестапо к-р диверсионную организацию на транспорте.

Из числа завербованных им арестованы: ГАВРИЛОВ И. — нач. отдела службы эксплуатации ст[анции] Запорожье, член КП(б)У и ДЗЕНДЗИЛОВСКИЙ Н. — нач. отдела эксплуатации Сталинской дороги, член КП(б)У.

По ликвидированному 6-м отделом агентурному делу «ДРУЗЬЯ» дополнительно арестованы участники к-р диверсионной организации РЕМПЕЛЬ Я. — рабочий пути, АНТОНЕНКО К. — жел. дор. мастер, ШВЫДСКИЙ Я. — весовщик ст[анции] Запорожье, ОЛЕЙНИК И. и ГОВТЯН Т. — дежурная по ст[анции] Днепростроя.

Организация была создана германским разведчиком ВЕРНЕРОМ, выехавшим в 1936 г. в Германию.

НАЧ. УНКВД по Днепропетровской области
СТ.² МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ /КРИВЕЦ/
ПЕРЕДАЛ: ОПЕР. УПОЛНОМ[ОЧЕННЫЙ] 3[-го] ОТДЕЛА /ПЕТЕНОВ/

¹ В левом верхнем углу документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «т. ...» (фамилия написана неразборчиво).

² Вписано от руки коричневым карандашом.

ПРИНЯЛ: ДЕЖ[УРНЫЙ] ПО НКВД УССР
сержант гос. безопас[ности]

/ПИЛИПЯК/

1VШ-[19]37 г.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 4.
Копия. Машинопись.

№ 22

**Рапорт помощника начальника 1-го отделения 3-го
отдела УГБ начальнику 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне об отчетности областных управлений НКВД
о выполнении приказа НКВД СССР № 00439**

1 августа 1937 г.

*Начальнику 3-го отдела УГБ НКВД УССР
комиссару государственной безопасности
т. Стырне¹*

РАПОРТ

Доношу, что за истекишие сутки 31/VII с/г, за исключением Днепронетровского УНКВД, отчетность по приказу № 00439 от других УНКВД не поступила.

*П[омощник]/нач[альника] I отд[еления] 3 отдела УГБ
ст. лейтенант госбезопасности*

Л. Готовцев

1/VIII-[19]37г.²

*ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 220.
Подлинник. Рукопись.*

¹ В левом верхнем углу документа от руки красным карандашом написана буква «С».

² Рапорт написан от руки фиолетовыми чернилами.

№ 23

Протокол допроса жителя г. Харькова Эмиля Гертеля, обвиняемого в шпионаже в пользу Германии

2 августа 1937 г.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв[иняемого] ГЕРТЕЛЬ Эмиля Оскаровича,
1873 г. рождения, уроженца г. Харькова,
проживающего по Бурсацкому спуску,
№ 7, кв. 4, немца, германскоподданного,
пенсионера, ранее служащего статистиком
на заводе ХЭМЗ, из служащих,
образования среднего, беспартийного.

От 2 августа 1937 г.

ВОПРОС: Следствием установлено, что вы занимались шпионской деятельностью в пользу Германии. Признаете себя в этом виновным?

ОТВЕТ: Признаю, что я занимался шпионской деятельностью в пользу Германии.

ВОПРОС: Кем и когда вы были привлечены для шпионской работы?

ОТВЕТ: Для шпионской работы я был привлечен в конце 1935 г. секретарем Германского консульства в Харькове ШТРЕККЕРОМ.

ВОПРОС: При каких обстоятельствах ШТРЕККЕР привлек вас для шпионской работы?

ОТВЕТ: ШТРЕККЕРА вообще я знаю давно, примерно с 1919 г. Познакомился я с ним в то время у него дома, куда ходил договариваться с матерью ШТРЕККЕРА по вопросу о преподавании уроков музыки моему сыну Георгу. Сын Георг на уроки музыки ходил к матери ШТРЕККЕРА примерно 1,5 года, преподавание проходило на квартире ШТРЕККЕРА. После этого никого из семьи ШТРЕККЕРА я не видел до 1935 г., когда встретился со ШТРЕККЕРОМ в Германском консульстве, куда я пришел по вопросам обмена моего матрикула. ШТРЕККЕР, к которому я обратился по этому вопросу как к секретарю Германского консульства, меня узнал и стал расспрашивать о семье, обо мне лично и о моей работе. Узнав у меня, что я работаю на заводе ХЭМЗ в качестве статистика транспортного отдела, ШТРЕККЕР начал расспрашивать меня об условиях работы на заводе ХЭМЗ, состоянии завода и характере производства, о выпускаемой продукции. Я подробно рассказал ШТРЕККЕРУ все, что мне было известно по этим вопросам о заводе ХЭМЗ. После этого ШТРЕККЕР

просил достать для него чертежи машин (моторов дизелей и пр.), изготавливаемых на заводе. На это я ответил, что транспортный цех не имеет своих чертежей, а хранятся они в соответствующих цехах, и достать их невозможно. Под конец беседы ШТРЕККЕР просил меня достать и принести ему годовой план и производственную программу транспортного отдела завода. Я ему обещал их принести. Через 2–3 дня, когда я пришел к ШТРЕККЕРУ за матрикулом, я вручил ему копии годового плана и производственной программы транспортного отдела завода ХЭМЗ. Эти копии были изготовлены лично мною.

ВОПРОС: Какие еще задания вы получали от ШТРЕККЕРА?

ОТВЕТ: Приблизительно в марте или в апреле 1936 г. я зашел в Германское консульство к ШТРЕККЕРУ с просьбой оказать мне содействие в наведении справок о судьбе моей сестры, проживающей в Бразилии, от которой я долгое время не имел писем. В это время я в осуществление задания, полученного мною от ШТРЕККЕРА, принес ему три чертежа аппаратного завода. Характер этих чертежей сейчас не помню. Чертежи я похитил на станке одного из рабочих во время работы. Этого рабочего я не знаю, и похитил чертежи, воспользовавшись тем, что он не заметил.

ВОПРОС: Где вы встречались со ШТРЕККЕРОМ?

ОТВЕТ: Со ШТРЕККЕРОМ я встречался только в консульстве, где я был 3 раза на протяжении 1935–[19]36 гг. После этого, на протяжении всего 1937 г., я в Германском консульстве не был ни разу. В иных местах я со ШТРЕККЕРОМ ни разу не встречался.

Протокол записан правильно с моих слов и мною прочитан, в чем распи-сываюсь.

Э.О.ГЕРТЕЛЬ

ДОПРОСИЛИ: ОПЕРУПОЛНОМОЧ[ЕННЫЙ] Ш ОТДЕЛА УГБ
мл. лейтенант госбезопасности

ИОСЕЛЕВИЧ

НАЧАЛЬНИК 8[-го] ОТДЕЛЕНИЯ Ш ОТДЕЛА УГБ
лейтенант госбезопасности

АЙЗЕНБЕРГ

ВЕРНО¹:

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 142. — Л. 192–194.
Незаверенная копия. Машинопись.

¹ Заверительная подпись отсутствует.

№ 24

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского вр.и.о. начальника УНКВД
по Харьковской области И. Шумскому
о неудовлетворительном исполнении
приказа НКВД СССР № 00439**

4 августа 1937 г.

Записка по проводу

Харьков, НКВД, Шумскому

Из всех донесений по операции по германско-подданным явствует совершенно недостаточный разворот следствия.

Количество признавшихся ничтожно. Аресты проходящих по показаниям участников диверсионной низовки почти не производятся. Следствие ведется недопустимо медленными темпами: видимо, вы лично не включились в данную работу. Аппарат 3-го отдела не мобилизован на эту важнейшую операцию.

Вышлите ваши объяснения, шлите мне все протоколы и списки всех арестованных по показаниям признавшихся германско-подданных¹.

№ 2177/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«4»² августа 1937 г.

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д 36 а. — Л. 221.
Копия. Машинопись.

---

¹ Документ напечатан заглавными буквами.

² Документ не подписан и не заверен. Регистрационный номер и число месяца вписаны от руки синими чернилами.

№ 25

**Обвинительное заключение по следственному делу
на сотрудника редакции газеты «Ди Варгайт»
Генриха Якоба**

5 августа 1937 г.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По делу № 619 по обвинению ЯКОБА Генриха Августовича по ст. ст. 54–11 и 54–10 УК УССР.

В 3 отдел УГБ НКВД УССР поступили данные о том, что ЯКОБ Генрих Августович является участником немецкой контрреволюционной троцкистской организации, существовавшей в «НАЦМЕНИЗДАТЕЛЬСТВЕ».

На основании этого ЯКОБ Генрих Августович был арестован и привлечен в качестве обвиняемого.

Следствием по делу установлено, что обвиняемый ЯКОБ в 1934 г. в мае месяце был вовлечен в немецкую к-р троцкистскую организацию ЛЕНЦЕМ Вальтером, арестованным органами НКВД в 1936 г. (л. д. 15, 32).

Основной задачей немецкой контрреволюционной троцкистской организации, участником которой являлся обвиняемый ЯКОБ, была борьба против политики и мероприятий Компартии и советской власти.

Практическая работа контрреволюционной организации выражалась в следующем:

- а) в прессе протаскивалась к-р троцкистская контрабанда.
- б) актуальные политические решения партии и правительства задерживались печатанием по несколько дней,
- в) печатаемые в газетах материалы умышленно извращались в контрреволюционном духе,
- г) в прессе игнорировалось стахановское движение, оказывалось сопротивление росту и выдвижению молодых советских кадров,
- д) организовывались противодействия мероприятиям парторганизации, защищали и восхваляли друг друга и выживали честных, преданных советской власти работников. (л. д. 27–29).

Практическая контрреволюционная работа обвиняемого ЯКОБА выразилась в том, что он:

- а) активно защищал разоблаченных контрреволюционеров троцкистов ЛЕНЦА и СОБОЛЕВИЧА,
- б) будучи ответственным за выпуск номера газеты «ЮНГ ШТУРМ», посвященного памяти т. КУЙБЫШЕВА, поместил в газете клише портреты т.т. СТАЛИНА и КУЙБЫШЕВА в изуродованном виде,

в) печатая в газете проект устава комсомола, опубликованного к X съезду ВЛКСМ, с контрреволюционной целью пропустил в печать извращенный перевод текста, придав ему к-р смысл,

г) возвратившись из служебной командировки в Карл-Либкнехтовский район Одесской области, напечатал статью, в которой скрыл разложенческую и контрреволюционную работу врага народа, троцкиста ФАЛЬКЕНБЕРГА. (л. д. 23–24).

На основании вышеизложенного ЯКОБ Генрих Августович, 1911 г. рождения, уроженец м. Реклингхаузен (Германия), гражданин СССР, по национальности немец, из рабочих, служащий — зав. корреспондентским отделом газеты «Ди Варгайт», женат, низшего образования, исключен из кандидатов КП(б)У в связи с арестом, не судим, жит[ель] г. Киева,

обвиняется –

в том, что, будучи участником немецкой контрреволюционной троцкистской организации, проводил активную к-р работу против компартии и советской власти, т.е. в совершении преступлений, предусмотренных ст.ст. 54–11 и 54–10¹ УК УССР.

Обвиняемый ЯКОБ виновным себя ПРИЗНАЛ.

Руководствуясь 204 ст. УПК УССР.

ПОСТАНОВИЛ:

Следственное дело № 619 по обвинению ЯКОБА Генриха Августовича по ст. ст. 54–11 и 54–10 УК УССР направить ПРОКУРОРУ УССР по Спецделам для предания обвиняемого ЯКОБА суду спецколлегии Облсуда².

СПРАВКА: 1. Обвиняемый ЯКОБ содержится под стражей в Спецкорпусе Киевской тюрьмы и содержанием перечисляется за ПРОКУРОРОМ УССР по спецделам.

2. Вещдоков по делу нет.

3. Личные документы — при деле, в отдельном пакете.

¹ Номер статьи подчеркнут красным карандашом.

² Постановлением Спецколлегии Киевского облсуда Генрих Якоб был осужден к лишению свободы в ИТЛ на 7 лет с поражением в избирательных правах на 5 лет. 14 сентября 1940 г. Судебная коллегия по уголовным делам Верховного суда СССР в порядке протеста Председателя Верховного суда СССР об отмене приговора направила дело на дополнительное расследование. Согласно обвинительному заключению, утвержденному наркомом госбезопасности УССР П. Мешиком от 25 июня 1941 г., дело Г. Якоба было направлено на рассмотрение Прокурора УССР по спецделам для передачи по подсудности. 7 июля 1941 г. по решению наркома внутренних дел УССР и Прокурора УССР Г. Якоб был расстрелян «в связи с военной обстановкой». Информация из справки, приобщенной к архивно-следственному делу.

ПОМ. НАЧАЛЬНИКА 2 ОТДЕЛЕНИЯ 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР —
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ:

Подпись

/ЯКОВЕНКО/

СОГЛАСЕН: НАЧ. I ОТДЕЛЕНИЯ 3 ОТДЕЛА —
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ПИСКАРЕВ/

УТВЕРЖДАЮ: ЗАМ. НАЧ. 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР —
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/САМОЙЛОВ/

«5» августа 1937 г.

В конце документа красным карандашом от руки нанесена резолюция вр.и.д. начальника отдела по спецделам Аудринга: «*Направ[ить] в прокур[атуру] УССР. 11.8.[19]37. Аудринг.*».

На обороте последнего листа документа синими чернилами написано: «*С направл[ением] дела через про[курора] по с[пец]/д[елам] УССР на рассматр[ение] Спец. Коллегии С[уда] области. 11. [...].» Подпись неразборчивая.*».

В левом верхнем углу первого листа документа проставлен прямоугольный штамп: «Утверждаю. Зам. Нар[одного] Ком[иссара] Внутр[енних] Дел УССР. 15.VIII.1937 г.». Подпись неразборчивая.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Д. 60472-фп. — Л. 40–41.
Подлинник. Машинопись.

№ 26

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
об исполнении приказа № 00439**

5 августа 1937 г.

№ 3864

ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ

МОСКВА, НКВД СССР

ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.
ТОВ. ФРИНОВСКОМУ
ТОВ. МИНАЕВУ

[Во] исполнение оперативного приказа № 00439 сообщая результаты следствия [в отношении] германскоподданных за 4 августа.

Арестованный [в] Киеве модельщик завода «Ренток» ДЕЙЧ Габриель, ранее работавший [на] оборонном заводе № 215, показал, что является агентом Германского консульства [в] Киеве, завербован [в] 1928 г. секретарем консульства — резидентом разведки БАУНОМ. [По] заданиям БАУНА ДЕЙЧ систематически собирал для разведки сведения об оборонной продукции, изготавливаемой заводами № 215 и «Ленкузня». ДЕЙЧ назвал 4 человека, использовавшихся им по шпионской работе. ДЕЙЧ за шпионскую работу получил [от] консульства разновременно 15 000 рублей.

Арестованный [по] заводу «Марти» [в] Николаеве ЛИНКЕ Бруно сознался [в] проведении шпионско-диверсионной работы, создал диверсионную группу [из] 7 человек.

Арестованный [в] Харькове б[ывший] инженер ХЭМЗа БИЛЬД Витольд сознался, что в 1928 г. был завербован секретарем Германского консульства ШТРЕККЕРОМ, которого систематически снабжал шпионскими сведениями [о] выпускаемой заводом продукции.

Арестованный [в] Харькове германскоподданный ЩЮЦ Эбенгард сознался [в] провокаторской работе [в] КПГ [по] выдаче гестапо г. Франкфурта коммунистов.

Арестованный ФРИБУС Евгений, слесарь завода [№] 49 [в] Бердянске, признался [в] вербовке германской разведкой [и] передаче сведений [об] оборонной продукции завода.

Сотрудник Германского консульства [в] Харькове ШТРЕККЕР сегодня приезжает [в] Киев для работы [в] качестве секретаря Генерального консуль-

ства вместо БАУНА, убывшего [в] Германию. Генконсул ГРОСКОПФ готовит доклад [по] поводу арестов германскоподданных 7 августа¹.

НР 2195/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

Подпись

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«5» августа 1937 г.

г. Киев

Выше строки с обозначением должности И. Леплевского наклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 5/8-[19]37 Г., [в] 23 ЧАСА 58 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 10–11.
Подлинник. Машинопись.

¹ Весь текст документа напечатан заглавными буквами. Адаптирован для публикации в стилистике других официальных документов органов НКВД.

№ 27

**Сопроводительное письмо наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского к направленным в НКВД СССР копиям
протоколов допросов арестованных граждан Германии**

5 августа 1937 г.

г. т. ЕЖОВУ
ФРИНОВСКОМУ
МИНАЕВУ

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАМЕСТИТЕЛЮ НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
КОМКОРУ

тов. ФРИНОВСКОМУ

При этом направляю копии протоколов допросов арестованных германскоподданных, сознавших в проведении шпионской диверсионной и фашистской деятельности.

Арестованный ОСЕНКЕМПФЕР Август, бывший член КПГ, инорабочий шахты № 12 «Брянка», показал, что он прибыл из Германии в СССР в 1931 г. по заданиям разведки для организации диверсионной работы и создал ряд диверсионных групп на шахтах Серговского и Снежнянского районов Донбасса.

Арестованный ВЛАХ Леопольд, бывш. австрийскоподданный, мастер паровозостроительного завода в Ворошиловграде, быв. член ВКП(б), показал, что он переброшен в СССР зарубежными троцкистами с группой 36-и других троцкистов для организации контрреволюционной работы.

ВЛАХ одновременно являлся агентом австрийской разведки и проводил шпионскую деятельность.

ВЛАХ установил связь в Харькове с руководителем контрреволюционной троцкистской организации — научным работником Украинского физико-технического института, австрийскоподданным ВАЙСБЕРГОМ (арестован), под руководством которого проводил свою дальнейшую работу.

По заданиям ВАЙСБЕРГА ВЛАХ создал в Харькове контрреволюционную террористическую группу во главе с австрийским троцкистом СОБЕРЕРОМ, которому поручил организовать террористические акты против г. т. СТАЛИНА и ВОРОШИЛОВА.

Кроме того, ВЛАХ создал ряд диверсионных ячеек на харьковских заводах ХТЗ, ХЭМЗ и др., на паровозостроительном заводе в Ворошиловграде и на металлургическом комбинате в г. Кузнецке.

Арестованный ПОЛЬМАН Фриц, бывш. инструктор обкома МОПРа в Харькове, показал, что завербован в 1932 г. для разведывательной и фашистской работы сотрудником Германского консульства в Харькове — разведчиком ШТРЕККЕРОМ, по заданиям которого создал диверсионные группы на крупнейших шахтах Донбасса № 12 «Брянка», «Американка» и других.

Арестованный ГРИШЕЛЬ, инструктор-модельщик завода ХЭМЗ, показал о своей вербовке для диверсионной и шпионской работы германским разведчиком ТВАРДИ, работавшим инженером треста «Углеобогачение» в Харькове и выехавшим в 1935 г. в Германию.

Арестованный ТИЛЬ-МАМАЙ, инорабочий шахты «Брянка» в Донбассе, сознался в том, что является агентом гестапо и переброшен в 1931 г. в СССР для диверсионной, шпионской и террористической деятельности, показал о своей практической работе как участник фашистско-троцкистской диверсионной организации.

Арестованный ГАЙНЦ Пауль, бывш. работник инобюро ОСПС в Донбассе, признался в участии в фашистско-троцкистской диверсионной организации, называет целый ряд известных ему участников немецкой троцкистской организации в Москве.

Арестованный ВАЙСБЕРГ, научный работник Украинского физико-технического института в Харькове, признался в том, что является руководителем контрреволюционной террористической организации в Харькове, и показал о своей связи по к-р работе с «правыми» в австрийской компартии и в Москве с Григорием РУБИНШТЕЙНОМ — братом Модеста РУБИНШТЕЙНА.

Арестованный ГРОСС Карл, бывший слесарь машиностроительного завода им. Ленина, сознался в том, что является агентом германской разведки с 1929 г. и переброшен в 1934 г. для диверсионной и шпионской работы в СССР. Был связан с Германским консульством в Киеве, через которое направлял разведке шпионские материалы по Укрепрайону погранполосы, Красной армии и оборонным заводам.

Арестованный ДЕЙЧ Габриэль, бывш. модельщик оборонного завода № 215, изготавливающего снаряжение и части к минам и торпедам, показал, что в 1928 г. завербован секретарем Германского консульства в Киеве БАУНОМ, которому систематически передавал сведения по заводу № 215, заводу «Ленкузня», изготавливающему военные суда речной флотилии, и др. За проводимую разведывательную работу ДЕЙЧ получил одновременно от разведки через консульство до 15 000 рублей.

Приложение: Копии протоколов допросов¹.

¹ Копии протоколов допросов в архивном деле отсутствуют.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2-го РАНГА

ЛЕПЛЕВСКИЙ

«5» августа 1937 г.

№ 2190/сн

г. Киев

*ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 6-9.
Копия. Машинопись.*

№ 28

Сообщение Германского консульства в Харькове Министерству иностранных дел Германии об аресте 17-ти германских подданных в г. Харькове

5 августа 1937 г.

Р 6/ Борн и товарищи (Харьков)¹

В дополнение к другому сообщению

По поводу ареста 17 германских подданных из г. Харькова

Министерству иностранных дел

Берлин

Согласно сообщению здешнего Дипломатического агентства Комиссариата иностранных дел от 4-го текущего месяца, 31 июля 1937 г. в Харькове советскими органами еще арестованы перечисленные ниже германские подданные:

1) Борн Александр, родился в 1912 г., от рождения в Харькове, немецким языком не владеет, греко-православного вероисповедания.

2) Борн Николай, родился в 1906 г., от рождения в Харькове, брат указанного под № 1. (Их отец Оскар Борн принял в январе 1937 г. советское гражданство).

3) Войталла Август, родился в 1901 г., от рождения проживает в Харькове, слесарь. Немецким языком не владеет. Католик.

4) Хертель Эмиль, бухгалтер, родился в 1872 г. в Харькове, где и проживает, лютеранин, тяжело болен астмой.

5) Хертель Георг, родился в 1907 г. в Харькове. (Сын названного выше Хертеля).

6) Дейбель Вильгельм, с 1931 г. работает на Харьковском тракторном заводе, в консульстве никогда не появлялся, был известен как коммунист.

7) Дейбель Генрих, предположительно сын указанного выше Дейбеля.

8) Крюгер Рихард, родился 28.9.[18]83 в Попово, провинция Познань, с 1931 г. работает на Харьковском тракторном заводе токарем. Он якобы долго до ареста как украинский гражданин подал заявление на предоставление советского гражданства.

9) Мюллер Фридрих, родился в 1906 г., с 1923 г. проживает со своими родителями в Советском Союзе.

10) Мюллер Вальтер, родился в 1914 г., брат выше названного. (Родители указанных под №№ 9 и 10 в марте 1936 г. приняли советское гражданство).

---

¹ Сообщение было подготовлено в 3-х копиях.

11) Прцибилла Эльфриде, родившаяся в 1905 г. в Одессе, постоянно проживала в Харькове, профессия не известна.

12) Отт Альберт, родился 22.6.[19]05 в Мангейме, с 1932 г. трудится на Харьковском тракторном заводе, слесарь-модельщик, заграничный паспорт № 4099 выдан в Мангейме 7.8.1931.

13) Рётиг Вильгельм, родился 7.5.1894 в Эберсбахе в Саксонии, работает с 1921 г. на Харьковском тракторном заводе токарем, член КПГ. В марте текущего года не забрал свой выписанный здесь заграничный паспорт. Якобы за долго до ареста подал заявление на получение советского гражданства.

14) Цигельманн Вальтер, родился 23.11.[18]99 в Берлине-Вильмерсдорф, машинист-формовщик. С 1931 г. трудится на Харьковском тракторном заводе, заграничный паспорт № 128-48-31 выдан 2.7.[19]31 в Берлине-Веддинг-2.

15) Францен Вальтер, консульству не известен, никогда здесь не появлялся, трудился на Харьковском тракторном заводе с 1931 г.

16) Шнейнбергер (Штейнбейссер?) Иоганн, консульству не известен, может быть, идентичен с занятым с 1931 г. на Харьковском тракторном заводе Иоганном Штейнбейссером², известным как коммунист.

17) Флемминг Курт, родился 20.10.1903 в Цейце, учитель. Ранее член ГКП. Было намерение подать заявление на лишение его германского гражданства.

Причину ареста в отдельном случае еще не объявили. В сообщении Агентства значится лишь, что арест выше перечисленных 17 персон имел место в связи с «антигосударственной деятельностью».

Подробности, видимо, останутся неизвестными до поступления подробных сведений, обещанных Агентством.

Подписано Эртом

В дополнение к другому сообщению предоставлена копия Германскому посольству в Москве
Эрт.

На документе поставлен штамп с входящими данными: «Германское посольство в Москве. Поступило 10 августа 1937 г.».

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA).

Botschaft Moskau 415 (Haftliste Charkow).

Политический архив Министерства иностранных дел Германии.

Посольство в Москве.

Копия на немецком языке. Машинопись.

² Подчеркнуто в документе.

№ 29

**Телеграмма Германского посольства в Москве
Министерству иностранных дел Германии о волне арестов
в СССР**

7 августа 1937 г.

Телеграмма

Цифровой шифр

Иностранных [дел] Берлин.
Телеграмма № 166 от 7 августа
На телеграфное указание № 92 от 6 августа

Новая волна арестов, очевидно, связана с известными публикациями в печати о германской шпионской деятельности. В этих публикациях в настоящее время возвращаются даже в довоенное время, чтобы показать здешней общественности, что систематический шпионаж германских подданных якобы служил подготовке войны против России. Травля против шпионов и постоянные призывы к «повышенной политической бдительности» создали здесь атмосферу, которая проявляется в чрезмерно завышенной подозрительности в отношении иностранцев, в особенности германских подданных, и приводит к арестам. Они находятся во взаимосвязи с известными террористическими акциями, направленными против всех слоев здешнего населения. Волна арестов охватила и эмигрантов, и иностранных членов партии, у которых наличие партийного билета истолковывается как «попытка маскировки».

Наблюдения дают повод предполагать, что сильное внутривнутриполитическое напряжение предположительно будет продолжаться до окончания предстоящих выборов.

Типпельскирх

Изготовлено в 2-х экз.:

- 1) в тематическое дело . . . . .
  - 2) в хронологическое собрание.
- Это № 1.

PA AA. Botschaft Moskau 260 (Verhaftungen Reichsdeutscher. Juli 1937 — August 1937).

Копия на немецком языке. Машинопись.

№ 30

**Сопроводительное письмо вр.и.д. начальника 8-го отдела
УГБ УНКВД по Донецкой области Я. Соломоновича
председателю Военного трибунала ХВО А. Козловскому
к актам о приведении в исполнение приговоров трибунала**

7 августа 1937 г.

УНКВД
ПО ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
8-Й ОТД. УГБ
7/VIII 1937 г.
№ 1157563

СЕРИЯ «К»
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВОЕННОГО ТРИБУНАЛА ХВО
БРИГВОЕНЮРИСТУ тов. КОЗЛОВСКОМУ

гор. Харьков

Препровождаются акты в 5-ти экземплярах о приведении в исполнение приговоров ВТ ХВО над осужденными к ВМУН:

1. КРИГЕР Мартын Иванович	9. ТИЛЬМАН Леонард Христианович
2. ЦАБОТ Иван Мартынович	10. ЦВЕЛОДУБ Павел Иванович
3. ЗИБЕРТ Рудольф Генрихович	11. КНАВА Эмиль Леопольдович
4. ГАМАН Адольф Фридрихович	12. САХНОВСКИЙ Павел Иванович
5. ЭРТМАН Фридрих Петрович	13. ВИТЕК Казимир Самсонович
6. ГЕРЦЕН Давид Давидович	14. ДАНИЛОВ Владимир Григорьевич
7. ШЛИШЕВСКИЙ Василий Васильевич	15. ШПАНБЕРГ Владимир Иванович
8. НОВАК Иосиф Иванович	16. СКОРНО Карл Карлович

ПРИЛОЖЕНИЕ: — 5 актов на 16 человек.

ВРИД. НАЧ. 8-го ОТД. УГБ УНКВД

/СОЛОМОНОВИЧ/

СТ. ИНСПЕКТОР 8-го ОТД.

/ФРОЛОВ/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 107.
Копия. Машинопись.

№ 31

**Почтотелеграмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику УНКВД по Киевской области
Н. Шарову с указанием об аресте граждан Германии
согласно приказу НКВД СССР № 00439**

8 августа 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД
СТ. МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ШАРОВУ

гор. Киев

ПОЧТО-ТЕЛЕГРАММА

Во исполнение оперативного приказа № 00439 немедленно арестовать нижеследующих германско-подданных, проходящих по агентурно-следственным делам, как агенты германской разведки:

1. ГОЛЬДЕР-ЕГЕРА Владимира Леопольдовича, котельщика завода «Большевик».
  2. РАДОНА Оскар-Отто Германовича, машиниста завода «Большевик».
  3. ВАЛЬЧАКА Мечеслава Иосифовича, б. зам. нач. токарного цеха завода «Большевик».
  4. ВАЛЬЧАКА Мечеслава Мечеславовича, б. токаря завода «Большевик».
  5. ШУЛЛЕРА Эдмунда Эдмундовича, бухгалтера «Киевэнерго».
  6. СТРИОВСКОГО Теодора Ивановича, б. работника водного транспорта.
  7. ГАУПТИСА Эмиль-Юлиана Эдуардовича, бухгалтера гостиницы «Интернационал».
  8. ГАУПТИСА Георгия Эмильевича, рабочего областного управления связи.
  9. ВЕРНЕРА Андрей-Александр[a] Александровича, без определенных занятий.
  10. БУРГХАРДТ Жозефину Федоровну, преподавательницу немецкого языка.
  11. КУММЕРФЕЛЬДТА Эроста Августовича, бухгалтера столовой Нарпита.
  12. КУММЕРФЕЛЬДТА Анатолия Эрнстовича, слесаря гаража Коммунтранса.
- О результатах операции донесите.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«8» августа 1937 г.

№ 2222/сн

г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 135. — Л. 62–62 об.
Копия. Машинопись.

**Протокол допроса Виллибальда Бильдта, обвиненного
в шпионаже в пользу Германии**

9 августа 1937 г.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
БИЛЬДТА Виллибальда Юльевича

от 9-го августа 1937 г.

ВОПРОС: Вы признали себя виновным в том, что, будучи агентом германской разведки, занимались шпионской деятельностью. Дайте подробные показания о своей практической шпионской работе.

ОТВЕТ: Как я уже ранее показал, к шпионской работе меня привлек в 1928 г. секретарь Германского консульства в г. Харькове ШТРЕККЕР.

В этот период я работал калькулятором в планово-производственном отделе Харьковского электромеханического завода.

В процессе шпионской деятельности ШТРЕККЕР особо интересовался этим заводом, поскольку на нем изготовлялись моторы и другие машины для военно-морского ведомства, завод являлся поставщиком электромашин для большого количества предприятий, в том числе и оборонных.

За время моей работы на ХЭМЗе, с 1928 по 1935 гг., я по заданию ШТРЕККЕРА систематически лично ему передавал следующие материалы шпионского характера по ХЭМЗу:

1. По военно-морским заказам, изготовлявшимся на заводе:

а) несколько эскизов внешнего вида прожекторов с указанием их мощности и размеров. Эскизы эти мне дал зав. военно-морским отделом ХЭМ-За БЛЮДИС.

б) таблицу изготовлявшихся на заводе моторов для вентиляторов на судах, с указанием их типов и мощности. Данная таблица была получена мною у калькулятора технической конторы завода ЗАЙЦЕВА.

2. Чертежи сварочного агрегата на фундаментальной плите — копию чертежа на бумажной кальке. Данная копия была изготовлена мною лично по чертежу, взятому из центрального архива чертежей по моему требованию под мою расписку.

3. Копии нескольких эскизов изготовлены лично мною по эскизам, взятым из того же центрального архива чертежей по моему требованию и под мою расписку.

4. Иллюстрированную книгу о продукции, выпускаемой заводом ХЭМЗ. Книга эта была издана в промежутке между 1928 и 1931 годами (точно

не помню) для внутреннего пользования, с подробным описанием изготавливавшихся на заводе машин. Данная книга была дана мне на заводе в личное пользование, я о ней рассказал ШТРЕККЕРУ, и он попросил ее у меня. В одно из очередных посещений консульства я принес ее ШТРЕККЕРУ.

5. Помимо этого мною передавались ШТРЕККЕРУ в письменном виде составленная мною информация по таким вопросам:

а) какие машины вырабатываются на заводе ХЭМЗ, т. е., подробная характеристика их (мощность, число оборотов);

б) о продажных ценах на продукцию завода по всем видам выпускаемых машин;

в) информация о количестве рабочих и служащих на заводе как по заводу в целом, так и отдельно по цехам;

г) средний заработок рабочего по заводу и по цехам;

д) информация о стоимости материалов: чугун, сырец, медь, цемент; сведения о стоимости этих материалов имелись у меня в калькуляции;

е) информация о стоимости литья чугунного и литья цветного. Эти данные имелись у меня также по калькуляции;

ж) о стоимости топлива (кокса и угля);

з) о стоимости меди обмотанной и меди коллекторной — также по данным, имевшимся в калькуляции;

и) информация о стоимости обмоток различных машин, по данным калькуляционных карточек, хранившихся у меня;

к) подробную информацию о мощности и площади нагрева котлов центральной электростанции завода. Эти данные были мною взяты из инвентарной книги, хранившейся в конторе электростанции;

л) данные о мощности турбогенераторных установок на электростанции завода. Последние были мною взяты из той же инвентарной книги;

м) информация о количестве продукции, выпускаемой бакелитовым заводом, и стоимости продукции. Эти данные мною получены у ЛЕГДЕРА — зав. подотдела в планово-производственном отделе завода;

н) информация о стоимости миканита по данным, имевшимся в калькуляции;

о) о стоимости заливки бабитом подшипниковых вкладышей;

п) описание процесса сборки и стоимость сборки жестей для электромашин по данным, имевшимся в калькуляции;

р) информация о стоимости штамповки жестей для электромашин, также по данным калькуляции;

с) перечень типов машин (моторов и динамо) малых, переменного тока. Эти данные были мною получены у конструктора завода КЕЛЬЦЕ.

Информация по всем этим вопросам составлялась мною в соответствии с заданиями ШТРЕККЕРА.

О своей последующей шпионской работе дам показания дополнительно.

Записано с моих слов верно, мною прочитано.

В.БИЛЬДТ

ДОПРОСИЛИ: ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 3[-го] ОТД[ЕЛА] УГБ
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ

/ИОСИЛЕВИЧ/

НАЧ. 8[-го] ОТД[ЕЛЕ]НИЯ 3[-го] ОТДЕЛА УГБ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ

/АЙЗЕНБЕРГ/

Верно: ¹

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 142. — Л. 187–191.
Незаверенная копия. Машинопись.

---

¹ Заверительная подпись отсутствует.

№ 33

**Указание начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне областным управлениям НКВД о выполнении
директивы наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
№ 80138/4497**

9 августа 1937 г.

*Сталино, Киев, Харьков, Одесса, Дн[епо]
петровск, Чернигов, Винница, Тирасполь НКВД.*

Напоминаю о точном выполнении пункта три директивы Наркомвнудела т. Леплевского № 80138/4497 о предоставлении в установленный срок — 20 августа меморандумов на всех германско-подданных, проживающих на территории Вашей области, а также принявших сов[етское] гражданство и работавших ранее [на] оборонных объектах, [с] изложением компрометирующих материалов для решения вопроса об их аресте.

9.8.[19]37.

Стырне¹

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 222.
Подлинник. Рукопись.

---

¹ Документ написан синими чернилами. Регистрационный номер отсутствует.

№ 34

**Телефонограмма начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне вр.и.о. начальника УНКВД по Харьковской
области Л. Рейхману о предоставлении сведений
об арестованных германских подданных согласно приказу
НКВД СССР № 00439**

9 августа 1937 г.

ЗАПИСКА [ПО] ПРОВОДУ

ХАРЬКОВ

НКВД Рейхману¹

Несмотря на неоднократные указания до сих пор Вами не представлены сведения об арестованных немецких агентах шпионах и диверсантах советских граждан, проходящих по показаниям сознавшихся германских подданных Флеминга Курта, Бильдта и других арестованных по приказу НР 00439.

Сообщите телеграфно сведения об арестованных советских гражданах [с] указанием фамилий, имени, отчества, занимаемой должности и места работы, по чьим показаниям арестован[ы], и какие показания они дали.

Жду немедленного ответа для доклада народному комиссару². НР ____.

СТЫРНЕ

НАЧАЛЬНИК 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

/СТЫРНЕ/

№ 46501

«9» августа 1937 г.

НАЧ. 1 ОТДЕЛЕНИЯ 3 ОТДЕЛА
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

/ПИСКАРЕВ/

Такая же телеграмма отправлена и в Сталино, Одессу и Дн[епро]петровск³.

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 223.

Копия. Машинопись.

---

¹ Изначально напечатано «Шумскому», затем исправлено от руки синими чернилами на «Рейхману».

² Документ напечатан заглавными буквами.

³ Дописано от руки синими чернилами.

№ 35

**Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных управлений НКВД УССР
об оперативной реализации показаний «сознавшихся
немецких шпионов и диверсантов»**

[9–10 августа 1937 г.]¹

Нач[альникам] обл[астных] управлений НКВД
Харьков, Сталино, Днепропетровск,
Одесса, Киев, Чернигов².

Несмотря на то, что в облуправлениях имеется ряд сознавшихся шпионов и диверсантов из числа арестованных германско-подданных, УНКВД не производят по их показаниям дальнейших арестов, тем самым не выполняется приказ т. Ежова о разгроме германской шпионско-диверсионной низовки.

Приказываю — немедленно оперативно реализовать показания всех сознавшихся немецких шпионов и диверсантов.

Леплевский³

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 224.
Подлинник. Рукопись.

¹ Датируется по смежным документам.

² Слово «Чернигов» зачеркнуто.

³ Текст написан от руки простым карандашом. Дата, регистрационный номер и другие реквизиты отсутствуют.

№ 36

**Телефонограмма начальника 3-го отдела УГБ НКВД
УССР В. Стырне начальнику 3-го отдела ГУГБ НКВД
СССР А. Минаеву об аресте немецких специалистов
на предприятиях г. Харькова и Донбасса**

10 августа 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

МОСКВА

НКВД СССР

т. ЕЖОВУ

т. ФРИНОВСКОМУ¹

т. МИНАЕВУ

[Во] исполнение оперативного приказа № 00439 сообщая результаты следствия [по делам] германско-подданных за 8 августа.

Арестованный [в] Донбассе электросварщик Краматорского завода им. Сталина ГРУДЗИНСКИЙ Август сознался [в] принадлежности [с] 1919 г. [к] германской разведке, [а] также [в] том, что был специально переброшен [в] СССР [с] заданием организовать диверсионно-разведывательную работу. ГРУДЗИНСКИЙ назвал ряд участников, работающих [в] Краматорске, Горловке и Новосибирске.

Арестованный [в] Донбассе ЗЮСС Иоганн, ранее работавший [на] Кра[м] машзаводе, признал, что, являясь активным троцкистом, [в] 1931 г., вместе [с] агентом германской разведки БЕЙ МЛЕМОМ, был переброшен [в] СССР для троцкистской диверсионно-шпионской работы. Провел работу [в] Новосибирске, Краматорске, Ворошиловграде. Был организационно связан [с] бывшим германским консулом [в] Киеве ЗОММЕРОМ.

Арестованный [в] Харькове инженер ФЛЕМИНГ Курт дополнительно показал, что в 1935 г. [по] прямому заданию гестапо завербовался [в] НКВД. От германского консула [в] Харькове ВАЛЬТЕРА и секретаря консульства ЭРТА получил задание выяснить намерения НКВД [в] отношении немцев, изучить методы секретной работы НКВД, установить конспиративные квартиры, секретных осведомителей НКВД, вербовать самих сотрудников НКВД для гестапо путем дачи крупной суммы денег, дезинформировать НКВД, отводя его внимание [от] действительных германских шпионов. ФЛЕМИНГ доне-

---

¹ Фамилии Н. Ежова и М. Фриновского зачеркнуты от руки простым карандашом.

сения, передаваемые НКВД, согласовывал [с] ЭРТОМ. ФЛЕМИНГ сообщал [в] консульство адреса конспиративных квартир, [в] которых принимался, полные характеристики сотрудников НКВД, работавших [с] ним, и информировал [о] заданиях, получаемых от НКВД.

Арестованный [в] Харькове бывший инженер ХЭМЗа ГЕРТЕЛЬ Эмиль признался, что был завербован для шпионажа сотрудником германского консульства — резидентом германской разведки ШТРЕККЕРОМ. Передал ШТРЕККЕРУ ряд материалов шпионского характера, похищенных им [на] заводе: годовые производственные программы, чертежи дизелей, моторов.

Арестованный [в] Харькове бывший калькулятор ХЭМЗа, инженер БИЛЬД Виллибальд [показал], что [в] 1928 году был завербован ШТРЕККЕРОМ. Передал ШТРЕККЕРУ [в] разное время секретные материалы [о] моторах, вентиляторах, прожекторах, электромоторах, изготавливаемых заводом для военно-морского ведомства и оборонной промышленности, снабжал ШТРЕККЕРА данными [о] работе завода. Назвал ряд лиц, от которых получал материалы [о] заводе.

Арестованный [в] Харькове техник ХЭМЗа ГЕРТЕЛЬ Георг признался [о] ведении фашистской пропаганды среди молодых инженеров и техников, работающих [на] разных заводах [в] Харькове².

НР 2260/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ³

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА⁴

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/
Стырне

«10»⁵ августа 1937 г.

НАЧ. 1[-го] ОТДЕЛЕНИЯ 3[-го] ОТДЕЛА УГБ
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ

/ПИСКАРЕВ/

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 22–24.
Подлинник. Машинопись.

² Документ напечатан заглавными буквами.

³ Фамилия И. Леплевского зачеркнута от руки простым карандашом и сверху написано «Стырне».

⁴ Должность и спецзвание И. Леплевского зачеркнуты от руки простым карандашом.

⁵ Подпись В. Стырне и число месяца проставлены черными чернилами.

№ 37

**Телефонограмма начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне руководству УНКВД по Харьковской области
о выполнении директивы наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского № 80138/4497**

10 августа 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

ХАРЬКОВ, НКВД

Напоминаю [о] точном выполнении пункта три директивы Наркомвнудела тов. ЛЕПЛЕВСКОГО № 80138/4497 о предоставлении в установленный срок — 20 августа меморандумов на всех германо-подданных, проживающих на территории Вашей области, а также принявших сов[етское] гражданство и работавших ранее [на] оборонных объектах, [с] изложением компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

НР 46612

СТЫРНЕ

НАЧАЛЬНИК 3[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

/СТЫРНЕ/

«10» августа 1937 г.

г. Киев

НАЧ. 1[-го] ОТДЕЛЕНИЯ
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

/ПИСКАРЕВ/¹

2/СУ

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 225.
Копия. Машинопись.

¹ Документ не подписан и не заверен. В левом верхнем углу от руки синими чернилами написано «Коршевер» — фамилия сотрудника 3-го отдела УГБ НКВД УССР, вероятно, для приобщения документа к соответствующему номенклатурному делу.

№ 38

**Приказание начальника УНКВД по Донецкой области
Д. Соколинского начальнику 6-го отдела УГБ УНКВД
В. Ляшику о приведении в исполнение решения «тройки»
при УНКВД о расстреле семи человек согласно приказу
НКВД СССР № 00439**

11 августа 1937 г.

Совершенно секретно

НАЧАЛЬНИКУ 6-го ОТДЕЛА УГБ УНКВД по ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
КАПИТАНУ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ тов. ЛЯШИКУ

гор. Артемовск¹

Приказание № 1

По получении сего немедленно приведите в исполнение приговора над осужденными ТРОЙКОЙ [при] УНКВД ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ к В.М.УН. — расстрелу, согласно прилагаемых выписок на семь человек.

КУЛИК ² Авксентий Иванович	—	1883 г.
ВОЙТЮК Архип Емельянович	—	1889 г.
ПРУДКИН Иван Иванович	—	1900 г.
БАБИЧ Мирон Григорьевич	—	1895 г.
ЭРЛИХ Иван Иванович	—	1905 г.
РИСТ Эдуард Данилович	—	1895 г.
БАУЭР Александр Петрович	—	1894 г.

Акты о приведении приговоров в исполнение в пяти экземплярах на каждого осужденного в отдельности срочно вышлите в УНКВД на имя начальника 8-го ОТД. УГБ.

ПРИЛОЖЕНИЕ: семь выписок.

¹ В верхнем левом углу документа от руки чернилами написано: «Получил. Подпись неразборчивая. 11/VIII» и далее чернилами другого цвета: «(Шелудченко)».

² Около фамилий осужденных сделаны различные графические пометы простым и красным карандашами. Около фамилий А. Кулика и М. Бабича поставлены знаки вопроса. Все данные о каждом осужденном перечеркнуты простым карандашом.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ [ПРИ] УНКВД
НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/СОКОЛИНСКИЙ/

гор. Сталино
11/VIII 1937 г.
№ 0285

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 84. — Л. 2.
Копия. Машинопись.

№ 39

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского вр.и.о. начальника УНКВД
по Харьковской области И. Шумскому об аресте
участников немецкой диверсионной организации**

11 августа 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

ХАРЬКОВ, НКВД
ШУМСКОМУ

НР 814450. Участников фашистской диверсионной организации БОКА Якова Гергардовича, РЕМПЕЛЯ Гергарда Яковлевича и ГАНЗЕНА Христина¹ Юльевича немедленно арестуйте [на] основании приказа НР 00439.

[О] ходе [и] результатах следствия информируйте².

НР 2294/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«11» августа 1937 г.
г. Киев

1-е отделение 3[-го] отдела.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 29.

Копия. Машинопись.

---

¹ Так в документе. Возможно, — Христиана.

² Документ напечатан заглавными буквами.

№ 40

**Постановление Люксембургского РО НКВД
о привлечении Якова Бауна в качестве обвиняемого**

13 августа 1937 г.

на основании ст. 126 УПК и руководствуясь ст. 127 УПК УССР

ПОСТАНОВИЛ

Привлечь гр[ажданина] Баун Якова Филип[п]овича
в качестве обвиняемого, предъявив ему обвинение по ст.ст. 54-10 ч. 2-я и 54-11
УК УССР, о чем копией настоящего постановления сообщить Люксембург-
скому Районному Прокурору.

П[омощник] о[перативного] Уполномочен[ного] 3 отд[ела] УГБ
Сержант Госбезопасности *Подпись* [Насонов]

Утверждаю: Начальник РО НКВД
Лейтенант Госбезопасности *Подпись* [Верхось]

Постановление мне объявлено *Подпись* [Баун]

13 августа 1937 г.

*ГАЗО. — Ф.Р. — 5747. — Оп. 3. — Д. 9920—9923. — Т. 1. — Л. 22 об.
Подлинник. Машинопись на бланке.*

№ 41

**Телеграмма заместителя начальника УНКВД
по Харьковской области Л. Рейхмана наркому внутренних
дел УССР И. Леплевскому о результатах следствия
по немецкой и польской линиям и диверсионно-
вредительской деятельности в промышленности**

13 августа 1937 г.

ТЕЛЕГРАММА № 1220¹

КИЕВ «ВЧ»

ИЗ ХАРЬКОВА   НАРКОМУ ЛЕПЛЕВСКОМУ
3[-й] ОТДЕЛ тов. СТЫРНЕ

Сообщаем результаты следствия последней шестидневки по немецкой линии²:

1³. БИЛЬДТ, германский подданный, дополнительно дал показания [по] практической шпионской работе. Завербован ШТРЕККЕРОМ, сообщал систематически ШТРЕККЕРУ данные [о] заказах военно-морского ведомства, передавал чертежи военных объектов, подробные данные [о] продукции, *стоимости продукции* и прочее. Назвал ряд лиц [по] заводу, [от] которых получал сведения, а именно: заведующего военно-морским отделом завода БЛЮДИСА, калькулятора техконторы завода ЗАЙЦЕВА, заведующего планово-производственным отделом ЛЕГДЕРА, конструктора завода КЕЛЬПЕ. Всех этих лиц проверяем. Показания высылаем.

2. ГЕРТЕЛЬ Эмиль, немец, статистик завода ХЭМЗ, признался, что занимался шпионажем, завербован ШТРЕККЕРОМ. Сообщал ШТРЕККЕРУ производственные программы, годовые планы [по] заводу, похищал чертежи, передавал ШТРЕККЕРУ. Показания уточняем.

3. ГЕРТЕЛЬ Георг, немец, кладовщик завода ХЭМЗ, признался, что занимался фашистской агитацией среди молодежи. Назвал ряд лиц, которых обрабатывал [в] контрреволюционном фашистском направлении.

4. ФЛЕМИНГ дал показания [о] провокаторской [и] предательской работе с НКВД. Завербован гестапо [в] 1929 году, троцкист [с] 1925 года. Прибыл [в] СССР [по] заданиям гестапо и троцкистских центров за границей. Допол-

¹ Документ напечатан на телеграммном бланке 2-го отдела УГБ НКВД УССР.

² Текст в документе напечатан без деления на абзацы. Адаптирован для публикации исходя из содержания документа.

³ Здесь и далее порядковые номера прописаны буквами: «первый», «второй» и т.д.

нительно *дает* вербовки [по] трестам Шахтострой, КОКС, Ворошиловск. Показания высылаем.

5. УШАН, агент немецкой разведки, арестованный [по] показаниям ПОЛЬМАНА, признался, что был завербован ПОЛЬМАНОМ [в] 1936 году, собрал [и] передал для немцев через ПОЛЬМАНА шпионские сведения [по] ряду районов области, завербовал МИШКИНА и других.

6. МИШКИН Иван Васильевич, арестованный, уполномоченный Заготзерно Петровского района, признался, что завербован [в] 1936 году работником обкома МОПРа, немецким резидентом УШАНОМ для шпионской работы [в] пользу Германии. Получил задание насадить шпионскую сеть [в] Петровском районе. Завербовал секретаря райисполкома ВЕНЧКОВСКОГО, заврайздравотделом НОВАКОВСКОГО, заврайотделом связи КОЖЕВНИКОВА. МИШКИН собрал [и] передал УШАНУ [для] немцев сведения [о] распределении доходов [в] колхозах, об урожаях, политико-экономическом состоянии района. Показания высылаем.

ПО ПОЛЯКАМ:

1. ЛИПЕНКО-КУРТЯК, бывший член ЦК КПЗУ, политэмигрант, дал дополнительные показания [о] своей провокаторской деятельности дефензивы и своем выезде [в] СССР [в] 1932 году для разведывательно-диверсионной работы. Перед выездом [в] СССР имел [в] Варшаве свидание [с] видным работником дефензивы КАЛИЦКИМ. [От] работников дефензивы получил явки [в] Москву полякам СОХАЦКОМУ и ЖАРСКОМУ. Называет тринадцать членов, с которыми связывался [в] Союзе. Дает ячейку ПОВ в Москве [в] составе КАЛИЦКОГО, СЕРПИНСКОГО, КАМИНСКОГО, ЛЮДВИКОВСКОГО, МАЕВСКОГО ПАНАСА, СТРУЖИНСКОГО, ШИМАНСКОГО, ВАЦЛАВСКОГО. Показания обрабатываем.

2. МЕТИЛЬ, политэмигрант [из] Польши, сознался [в] принадлежности [к] УВО и ПОВ, провокаторской деятельности [по] заданиям дефензивы, приехал [в] 1931 году на съезд КСМЗУ, остался [в] Союзе для проведения разведывательной и диверсионной деятельности. Называет завербованных им лиц: одного — в Харькове, и трех — [в] Донбассе, [в] Алчевске. Показания обрабатываются.

3. РАКУС, польско-подданный, химик спиртотреста, сознался [в] связи [с] Польским консульством [в] Харькове, [по] заданиям которого проводил разведывательную работу. Передал консульству чистые бланки совучреждений, шпионские материалы [по] сахпромышленности, заводам Донбасса, данные [по] частям Красной Армии [по] Сумам, Полтаве, Донбассу. Сознался [в] получении денег [от] консульства [на] разведывательную работу. Показания обрабатываются.

По ПРОМЫШЛЕННОСТИ:

1. Арестованный [по] показаниям НАЙДИЧА главинженер треста Коксохиммонтаж КУБРИК сознался [в] участии [в] троцкистской организации, за-

вербован [в] 1934 году ЯНОВСКИМ, назвал участников организации: ГУРЕВИЧА — бывшего начальника ГУМПА, КАННЕРА — зам. начальника ГУМПА, ГОЛУБЕНКО — начальника Запорожского построечного управления, ГАБИНСКОГО — бывшего главинженера Гипрококса, ЛЕВКОВА — инженера Коксохиммонтажа, ШЕВЧЕНКО — бывшего помощника начальника построечного управления Енакиево. Дает практическую вредительскую работу [по] коксохимзаводам. Показания высылаем. Профессор ГАБИНСКИЙ дополнительно показал: со слов ЯНОВСКОГО и БУЧАЛОВСКОГО ему известно [о] подготовке [и] организации диверсий [на] химических заводах на военный период.

2. Арестованный профессор УФТИ ШУБНИКОВ показал [об] участии [в] троцкистской организации и вредительстве. Назвал [в] составе организации ряд физиков и академика ЛЕЙПУНСКОГО, признался, что был завербован [в] 1923 году немецкой разведкой для шпионажа [для] Германии. [В] СССР [по] шпионажу связался [с] австрийским подданным инженером ВАЙСБЕРГОМ, который ему сообщил, что работает [по] заданиям троцкистских закордонных формирований. Дает подробные показания [по] вредительству. Показания ШУБНИКОВА перекрываются показаниями профессора РОЗЕНКЕВИЧА. Показания ШУБНИКОВА [и] РОЗЕНКЕВИЧА обрабатываются, будут высланы.

НР _____

РЕЙХМАН

ПЕРЕДАНА 13-8-[19]37 г. [в] 9 ЧАСОВ.

На первом листе документа, в левом верхнем углу, от руки зелёным карандашом написано: «Наркому доложено».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 37-38 об.
Копия. Машинопись.

№ 42

**Телеграмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальнику УНКВД по Киевской области Н. Шарову
с указанием об аресте гражданина Германии
Христофора Бенке**

14 августа 1937 г.

Сов[ершенно] секретно

3 отдел УГБ НКВД УССР

НАЧАЛЬНИКУ ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД
СТ. МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ШАРОВУ
г. Киев

ПОЧТО-ТЕЛЕГРАММА

Немедленно арестуйте германскоподданного БЕНКЕ Христофора.
Арест согласован [с] Прокуратурой Союза и Наркоминделом.

НР 2321/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«14» августа 1937 г.
Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 113.
Копия. Машинопись.

№ 43

**Протокол № 5 заседания «тройки» при УНКВД
по Донецкой области с решениями в отношении лиц,
обвиняемых в «шпионской, диверсионной, вредительской
и к-р деятельности в пользу Германии»**

14 августа 1937 г.

УНКВД ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ПРОТОКОЛ № 5
ЗАСЕДАНИЯ ТРОЙКИ УНКВД ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

ОТ 14/VIII-[19]37 г.

гор. СТАЛИНО — ДОНБАСС

С №² 371243-371282

ПРОТОКОЛ № 5
ЗАСЕДАНИЯ ТРОЙКИ УНКВД
ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ ОТ 14/VIII-1937 г.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ	тов. СОКОЛИНСКИЙ
Члены:	т.т. ПРАМНЭК
	РУДЕНКО
СЕКРЕТАРЬ	/СОЛОМОНОВИЧ/

¹ В левом верхнем углу красным карандашом сделана отметка: «Проверено I 51. II 22. Дел 40». На обороте документа, в правом верхнем углу, синими чернилами написано: «Получено семьдесят две карт[очки]. Подпись неразборчивая. 10/IV.[19]38. Допол[нительно] одну кар[точку]. 11/IV. Подпись неразборчивая».

² Здесь и далее текст, выделенный курсивом, вписан от руки.

СЛУШАЛИ:

1. Дело Артемовского ГО НКВД № 5 по обвинению ГАЛЕНДЕРА ОТТО Оттовича, 1910 г. рож., кулака, скрывавшегося от высылки. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионной организации, вел активную к-р работу, занимался вредительством на заводе (Алебастровом), кроме того, по заданию организации занимался вербовочной деятельностью.

(доклад[чик] т. Шелудченко)

2. Дело Артемовского ГО НКВД № 6 по обвинению БАУЭР[А] Яков[а] Христиановича, 1904 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионной организации, в каковую был завербован ГАЛЕНДЕРОМ О.О., проводил активную к-р фашистскую работу.

(доклад[чик] т. Шелудченко)

3. Дело Артемовского ГО НКВД № 7 по обвинению РЕЙХЕРТ[А] Александра Августовича 1880 г. рож, кулака, в период раскулачивания скрывавшегося от высылки. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р фашистскую подрывную работу. Занимался вербовкой, помимо этого, по заданию организации должен был достать взрыв[ные] материалы для проведения диверсионных актов.

(доклад[чик] т. Шелудченко)

4. Дело Артемовского ГО НКВД № 7 по обвинению РЕЙХЕРТ[А] Александра Александровича, 1907 г. рож., из кулаков. Обвиняется в том, что, будучи завербован в к-р фашистско-диверсионно-повстанческую организацию, в 1936 г. получил задание проводить диверсионные акты на заводе «Незаможник» и занимался вербовочной деятельностью.

(доклад[чик] т. Шелудченко)

5. Дело № 8 Артемовского ГО НКВД по обвинению РЕЙХЕРТ[А] Фердинанд[а] Александровича, 1911 г. рож., сына кулака, при раскулачивании бежал от высылки совместно с отцом. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, в каковую был завербован ГЕЛЕРТОМ, проводил активную к-р фашистскую работу.

(доклад[чик] т. Шелудченко)

ПОСТАНОВИЛИ:

ГАЛЕНДЕРА³
Отто Оттовича –
расстрелять

БАУЭР[А] Яков[а]
Христиановича —
расстрелять

РЕЙХЕРТ[А] Александра
Августовича –
расстрелять

РЕЙХЕРТ[А] Александра
Александровича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 лет, считая срок
с 13/VII.[19]37⁴.

РЕЙХЕРТ[А]
Фердинанд[а]
Александровича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 12/V.[19]37.

³ Здесь и далее в документе около фамилий красным карандашом и синими чернилами поставлены единообразные графические пометы.

⁴ Здесь и далее в документе вписано от руки синим карандашом.

6. Дело Артемовского ГО НКВД № 9 по обвинению ШИЛЬКЕ Отто Генриховича, 1909 г. рож., осужденного в 1933 г. на 3 года за расхищение колхозного имущества. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р работу. Работая на алебастровом заводе — выводил из строя газогенераторы.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
7. Дело Артемовского ГО НКВД № 10 по обвинению ФРЕЙБЕРГЕРА Роберта Готлибовича, 1911 г. рож., сына кулака. В 1934 г. исключен из колхоза за подрывную деятельность. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, по заданию ШВЕМЛЕРА проводил на алебастровом заводе диверсионную работу. Имел персональное задание от ШВЕМЛЕРА создать диверсионные ячейки на ж. д. транспорте.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
8. Дело Артемовского ГО НКВД № 11 по обвинению МИХЕЛЬ Густав[а] Даниловича, 1885 г. рож. Обвиняется в том, что, будучи завербованным в к-р фашистско-диверсионно-повстанческую организацию агентом германской разведки Гелертом, принял от последнего задание на проведение диверсионных актов и подрывной работы, как в промышленности, так и в сельском хозяйстве, а также по вербовке быв. кулачества в организацию. Одновременно имел задание от Гелерта создать диверсионные ячейки на ж. д. транспорте.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
9. Дело Артемовского ГО НКВД № 12 по обвинению РЕЙТЕР[А] Отто Эдуардовича, 1901 г. рож., сын зажиточного колониста. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-вредительской организации, получил задание от Швемлера проводить вредительскую работу на предприятии и сельском х[озьяйст]ве, а также вовлекать новых людей из числа кулаков в организацию.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
10. Дело Артемовского ГО НКВД № 13 по обвинению КУНН[А] Владимир[а] Ивановича, 1911 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, занимался диверсионной работой на алебастровом заводе, вывел из строя трактор и пустил под откос груженные вагонетки.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
- ШИЛЬКЕ
Отто Генриховича —
расстрелять.
- ФРЕЙБЕРГЕРА
Роберта Готлибовича —
расстрелять.
- МИХЕЛЬ
Густав[а] Даниловича —
расстрелять.
- РЕЙТЕР[А] Отто
Эдуардовича заключить
в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 15/VI.19[37].
- КУНН[А] Владимир[а]
Ивановича —
расстрелять.

11. Дело Артемовского ГО НКВД № 14 по обвинению ФРЕШЕРА Альберта Емельяновича, 1908 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, в каковую был завербован Швемлером, получил задание проводить диверсионную вербовочную работу в пользу организации, кроме этого, ФРЕШЕР получил задание похитить взрывматериалы для диверсионных целей.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
12. Дело Артемовского ГО НКВД № 15 по обвинению ФРЕЙБЕРГЕРА Готлиб[а] Готлибовича, 1914 г. рож., сын кулака, в 1930 г. вместе с родителями был выслан на север. Обвиняется в том, что, будучи завербован в к-р фашистско-повстанческую диверсионную организацию участником этой организации ГАННО, получил задание проводить диверсионную работу, выводить важнейшие агрегаты завода, вербовать новых участников и вести к-р фашистскую пропаганду среди немцев-колонистов. По заданию ГАННО вывел из строя на заводе газогенератор.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
13. Дело Артемовского ГО НКВД № 16 по обвинению ГЕЛЕРТ[А]⁵ Готлиб[а] Готлибовича, 1877 г. рож., б. кулак. В 1918 г. имел связь с немецкими оккупантами. В 1918 г. выезжал в Германию с целью переселения, где связался с известным немецким вербовщиком — разведчиком Менке. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р фашистскую работу. Три сына ГЕЛЕРТА также являются участниками к-р фашистской организации (арестованы).
(доклад[чик] т. Шелудченко)
14. Дело Артемовского ГО НКВД № 17 по обвинению ГЕЛЛЕРТА Отто Готлибовича, 1881 г. рож., б. кулака, активного участника эмиграционного движения в 1929 г. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации с 1933 г., занимался подрывной работой в колхозе, вербовкой новых участников и активной к-р фашистской пропагандой. В результате его вредительской деятельности погибло 500 цент[неров] зерна.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
15. Дело Артемовского ГО НКВД № 18 по обвинению КЕРХЕРА Теодора Ивановича, 1889 г. рож., выходец из семьи кулака. Активный участник эмиграционного движения в 1929 г. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации с 1935 г., вел активную к-р фашистскую работу, получил задание проводить вербовочную деятельность, а также осуществлять диверсионные акты в промышленности и на ж. д. транспорте.
(доклад[чик] т. Шелудченко)

ФРЕШЕРА Альберта Емельяновича заключить в ИТЛ сроком на 10 лет, считая срок с 15/VI.[19]37.

ФРЕЙБЕРГЕРА Готлиб[а] Готлибовича — расстрелять.

ГЕЛЕРТ[А] Готлиб[а] Готлибовича — расстрелять.

ГЕЛЛЕРТА Отто Готлибовича — расстрелять.

КЕРХЕРА Теодора Ивановича — расстрелять.

⁵ Здесь и далее так в документе. Вероятно, правильно — Геллерт.

16. Дело Артемовского ГО НКВД № 19 по обвинению ГЕЛЕРТА Гуго Лоренцовича, 1913 г. рож., выходец из крупной кулацкой семьи, б. комсомолец. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации с 1931 г., в каковую был завербован отцом Гелертом Лоренцом, проводил активную к-р фашистскую работу. Лично занимался вербовками.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
17. Дело Артемовского ГО НКВД № 20 по обвинению ГАН[А] Христиан[а] Генриховича, 1911 г. рож., выходец из семьи кулака. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации с 1935 г. занимался к-р фашистской пропагандой и вредительской работой в совхозе. Систематически выводил из строя сельхозинвентарь. Умышленно устроился на работу в школу комбайнером⁶ для осуществления вредительских актов путем больших потерь зерна во время уборки.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
18. Дело Артемовского ГО НКВД № 21 по обвинению ВЕБЕРА Христиан[а] Яковлевича, 1910 г. рож. В 1933 г. находился под судом за кражу колхозного картофеля. Обвиняется в том, что с 1937 г. состоит в к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, в которую вовлечен Гелертом, от которого получал задания проводить разложенческую работу среди колхозников, выводить из строя живую тягловую силу и другие к-р действия.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
19. Дело Артемовского ГО НКВД № 22 по обвинению МАТУШЕВСКОГО Виктора Федоровича, 1897 г. рож., судим 9 раз на разные сроки, начиная с 1913 г. Обвиняется в том, что возвратившись из ссылки не прекратил своей уголовной преступной деятельности, а продолжал заниматься кражами и др. уголовными преступлениями, имея связь с уголовно-преступным элементом.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
20. Дело Артемовского ГО НКВД № 23 по обвинению ЛИПЫ Николай Семеновича, 1902 г. рож., из семьи крупного кулака, в период раскулачивания скрылся, в 1933 г. за участие в к-р группе осужден спецколлегией Доноблсуда к 7 г. тюремного заключения. Обвиняется в том, что, являясь резко настроенной к-р личностью, вел активную к-р работу. Призывал колхозников к организованному выступлению.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
- ГЕЛЕРТА
Гуго Лоренцовича —
расстрелять.
- ГАН[А] Христиан[а]
Генриховича —
расстрелять.
- ВЕБЕРА
Христиан[а] Яковлевича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 13/VII.[19]37.
- МАТУШЕВСКОГО
Виктора Федоровича —
расстрелять.
- ЛИПУ
Николай Семеновича —
расстрелять.

⁶ Так в документе.

21. Дело Артемовского ГО НКВД № 24 по обвинению ИВКОВА Петра Васильевича, 1906 г. рож., б. кулак. Обвиняется в том, что, являясь резко к-р настроенной личностью, вел активную к-р агитацию, распространял клеветнические слухи против партии и соввласти.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
22. Дело Артемовского ГО НКВД № 25 по обвинению БУТА Даниил Устиновича, 1894 г. рож., б. кулака, добровольно служил в белой армии в период 1919–[19]20 г., скрыв⁷ свое кулацкое происхождение, пролез в ряды ВКП(б), в 1933 г. исключен. Обвиняется в том, что, сгруппировав вокруг себя к-р настроенных кулаков, совместно проводил активную к-р деятельность, направленную против соввласти, проявлял террористические настроения.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
23. Дело Артемовского ГО НКВД № 26 по обвинению ЗАБИРКО Николая Тихоновича, 1890 г. рож., б. кулак. В 1933 г. высылался на север на 5 л[ет] за к-р агитацию и хищение колхозного имущества. Добровольно служил в белой армии. Обвиняется в том, что вел активную к-р деятельность, высказывал пораженческие настроения и тервысказывания.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
24. Дело Артемовского ГО НКВД № 27 по обвинению МАКОГОНА Митрофана Емельяновича, 1880 г. рож., б. кулака, в 1931 г. выслан на север, с места ссылки бежал в 1934 г. Обвиняется в том, что, совершив побег и устроившись в Артемовском районе, проводил активную к-р деятельность, распространял клеветнические слухи против соввласти.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
25. Дело Артемовского ГО НКВД № 28 по обвинению ШЕРЕР Лаврентия Ильича, 1896 г. рож., б. кулака, осужденного в 1932 г. по закону от 7 августа 1932 г. за расхищение соцсобственности. Обвиняется в том, что, возвратясь из ИТЛ, проводил среди рабочих активную к-р фашистскую агитацию. Выступал против всех мероприятий партии и соввласти.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
26. Дело Артемовского ГО НКВД № 29 по обвинению ГОРШКОВА Василия Афанасьевича, 1909 г. рож., из семьи б. крупного кулака. В 1932 г. был выслан на 5 л[ет] в концлагерь, бежал из ссылки. Обвиняется в том, что, возвратившись⁸ с места ссылки, вел активную к-р фашистскую деятельность среди рабочих Сольшахты № 3.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
- ИВКОВА
Петра Васильевича — заключить в ИТЛ сроком на 10 л[ет], считая срок с 7/VIII.[19]37.
- БУТА
Даниил Устиновича — расстрелять.
- ЗАБИРКО
Николая Тихоновича — расстрелять.
- МАКОГОНА Митрофана
Емельяновича — расстрелять.
- ШЕРЕР
Лаврентия Ильича — расстрелять.
- ГОРШКОВА Василия
Афанасьевича — заключить в тюрьму сроком на 10 л[ет], считая срок с 15/VII.[19]37.

⁷ В документе ошибочно — вскрыв.

⁸ В документе — возвратясь.

27. Дело Артемовского ГО НКВД № 30 по обвинению РЯБЧУКА Сидор Степановича, 1898 г. рож., б. кулака, осужденного в 1930 г. судтройкой Коллегией⁹ ГПУ УССР на 5 л[ет] за к-р агитацию. Обвиняется в том, что, возвратившись из ссылки, вел активную к-р деятельность. Разлагал труддисциплину на производстве.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
28. Дело Артемовского ГО НКВД № 31 по обвинению МОРДХИЛЕВИЧА Константин Леонтьевича, 1906 г. рож. В 1930 г. арестовывался как валютодержатель. Обвиняется в том, что, будучи завербован в к-р фашистско-диверсионно-повстанческую организацию, занимался подготовкой диверсионных актов в промышленности, кроме этого, вел активную к-р пропаганду.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
29. Дело Артемовского ГО НКВД № 32 по обвинению ВЫСТЕРОВСКОГО Василия Борисовича, 1896 г. рож. В 1932 г. судим за расхищение колхозного имущества. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р группы, вел активную к-р деятельность, дискредитировал политику партии, занимался вредительской деятельностью в сельском хозяйстве, также распространял пораженческие слухи.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
30. Дело Артемовского ГО НКВД № 33 по обвинению ФАТОВА Карпа Терентьевича, 1897 г. рож. Обвиняется в том, что состоял членом к-р группы, по заданиям которой проводил активную к-р деятельность среди колхозников, распространяя пораженческие слухи.
(доклад[чик] т. Шелудченко)
31. Дело Ровенецкого РО НКВД № 4 по обвинению БОНДАРЕНКО Василия Прокофьевича, 1883 г. рож., б. кулака, высланного в трудпоселок в период раскулачивания. Обвиняется в том, что, возвратившись из трудпоселка в 1935 г., вел активную к-р работу.
(доклад[чик] т. Леоненко)
32. Дело Ровенецкого РО НКВД № 5 по обвинению КАНИВЕЦ Николая Алексеевича, 1877 г. рож., б. кулака. В 1931 г., в период раскулачивания, бежал в Среднюю Азию. Обвиняется в том, что, возвратившись в Ровенецкий район в 1935 г., вел активную к-р деятельность против соввласти.
(доклад[чик] т. Леоненко)
- РЯБЧУКА
Сидор Степановича —
расстрелять.
- МОРДХИЛЕВИЧА
Константин Леонтьевича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 24/II.[19]37.
- ВЫСТЕРОВСКОГО
Василия Борисовича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 17/XII.[19]36.
- ФАТОВА
Карпа Терентьевича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 17/XII.[19]36¹⁰.
- БОНДАРЕНКО
Василия Прокофьевича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 6/VIII.[19]37.
- КАНИВЕЦ Николая
Алексеевича заключить
в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 6/VIII.[19]37.

⁹ Так в документе, правильно — судебной тройкой при коллегии ГПУ УССР.

¹⁰ В документе ошибочно — 17/XII.37.

33. Дело Ровенецкого РО НКВД № 6 по обвинению КОТОВА Ивана Акимовича, 1887 г. рож., проходил по делу ликвидированной в 1931 г. к-р организации «ЮРОО». Обвиняется в том, что вел активную к-р деятельность, а также распространял пораженческие слухи среди рабочих шахт. (доклад[чик] т. Леоненко) КОТОВА Ивана Акимовича заключить в ИТЛ сроком на 10 л[ет], считая срок с 6/VIII.[19]37.
34. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 41 по обвинению ПОЛЬ Мартына Ивановича, 1880 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р деятельность среди колхозников. Восхвалял фашистский строй. По заданию организации должен был на военный период проводить диверсионные акты на авиа-заводе в гор. Ворошиловграде. (доклад[чик] т. Шапиро) ПОЛЬ Мартын Ивановича — расстрелять.
35. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 42 по обвинению ШВАГАРИКА Якова Ивановича, 1885 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р фашистскую работу, восхвалял фашистский строй, в прошлом принимал активное участие в эмиграционном движении среди немцев. (доклад[чик] т. Шапиро) ШВАГАРИКА Якова Ивановича — расстрелять.
36. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 43 по обвинению ГУТЯРА Александра Мартыновича, 1900 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р фашистскую работу среди колхозников. Восхвалял фашистский строй, в 1931 году принимал активное участие в эмиграционном движении среди немцев. (доклад[чик] т. Шапиро) ГУТЕРА¹¹ Александра Мартыновича — расстрелять.
37. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 44 по обвинению ДЕРИНГА Фридриха Егоровича, 1888 г. рож. Проживал в Германии с 1914 по 1918 г. как военнопленный. Обвиняется в том, что являлся членом к-р фашистско-повстанческой организации, которая ставила своей целью свержение советской власти путем вооруженного восстания. В организацию был завербован ЛАНГОМ Яковым. (доклад[чик] т. Шапиро) ДЕРИНГА Фридриха Егоровича заключить в ИТЛ сроком на 10 лет, считая срок с 23/VI.[19]37.
38. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 45 по обвинению КОХ Эммануила Федоровича, 1892 г. рож., бывшего кулака, скрывался от высылки в период коллективизации. В 1934 г. арестовывался органами НКВД за к-р деятельность. Обвиняется в том, что являлся членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р фашистскую работу, лично завербовал двух человек в организацию, поддерживал активную связь с германским разведчиком ВИТОЛЬ. (доклад[чик] т. Шапиро) КОХ Эммануила Федоровича — расстрелять.

¹¹ Так в документе.

39. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 46 по обвинению ШВАГАРИКА Петра Ивановича, 1887 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р фашистскую деятельность.
(доклад[чик] т. Шапиро)
40. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 47 по обвинению ГРЕНИНГА Теодора Ивановича, 1904 г. рож., бывший кулак. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-повстанческой диверсионной организации, вел активную к-р работу. Распространял пораженческие слухи.
(доклад[чик] т. Шапиро)
41. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 48 по обвинению МИХАЙЛЮКА Василия Моисеевича, 1888 г. рож., бывшего кулака. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р повстанческой организации, принимал активное участие в подготовке к свержению советской власти. Занимался активной к-р деятельностью.
(доклад[чик] т. Шапиро)
- 41¹². Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 49 по обвинению САХНО Ивана Марковича, 1897 г. рож., б. кулака, от раскулачивания скрылся, судим за дискредитацию представителей власти. Обвиняется в том, что являясь членом к-р повстанческой организации, вел активную к-р работу. Организация ставила своей целью свержение советской власти, путем вооруженного восстания в момент начала войны.
(доклад[чик] т. Шапиро)
42. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 50 по обвинению СОРОКОВЕНКО Лаврентия Евдокимовича, 1893 г. рож., б. кулака. Обвиняется в том, что, будучи вовлеченным в к-р повстанческую организацию, занимался активной к-р деятельностью, вел пораженческую агитацию, а также распространял клеветнические слухи против соввласти.
(доклад[чик] т. Шапиро)
43. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 51 по обвинению РЕПКИ Федора Филипповича, 1904 г. рож., б. кулака, раскулаченного. Обвиняется в том, что вел активную к-р деятельность, состоя членом к-р повстанческой организации, в которую был вовлечен ПЕРЕШИВАЙЛО Назаром.
(доклад[чик] т. Шапиро)
44. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 52 по обвинению РЕПКИ Ильи Филипповича, 1901 г. рож., б. кулака, раскулаченного. Обвиняется в том, что вел активную к-р деятельность, состоя членом к-р повстанческой организации, в которую был вовлечен ПЕРЕШИВАЙЛО Назаром.
(доклад[чик] т. Шапиро)
- ШВАГАРИКА Петра Ивановича — расстрелять.
- ГРЕНИНГА Теодора Ивановича заключить в ИТЛ сроком на 10 лет, считая срок с 12/IV.[19]37.
- МИХАЙЛЮКА Василия Моисеевича — расстрелять.
- САХНО Ивана Марковича — расстрелять.
- СОРОКОВЕНКО Лаврентия Евдокимовича — расстрелять.
- РЕПКУ Федора Филипповича заключить в ИТЛ сроком на 10 лет, считая срок с 12/VII.[19]37.
- РЕПКУ Илью Филипповича заключить в ИТЛ сроком на 10 лет, считая срок с 23/VI.[19]37.

¹² В документе нарушена нумерация.

45. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 53 по обвинению ПУЧКОВА Даниила Кириловича, 1877 г. рож., б. кулака, раскулаченного. В 1930 г. осужден коллегией ОГПУ на 3 года за к-р деятельность. После революции — активный религиозник. Обвиняется в том, что, возвратившись из ссылки, вел активную к-р деятельность, проявлял террористические настроения против вождей партии и советской власти.
(доклад[чик] т. Шапиро)
46. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 54 по обвинению СЕМЕНОВА Сергея Федоровича, 1906 г. рож., б. кулака, раскулаченного. Обвиняется в том, что систематически группировал вокруг себя к-р элемент, призывал к вооруженному восстанию против советской власти, высказывал террористические намерения по адресу вождей партии и советской власти.
(доклад[чик] т. Шапиро)
47. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 55 по обвинению КОНДРАШЕВА Трофима Авдеевича, 1902 г. рождения, б. кулака, раскулаченного, осужденного коллегией ОГПУ на 5-ть лет за к-р деятельность. Обвиняется в том, что, возвратившись из ссылки, продолжал проводить активную к-р деятельность против советской власти и руководителей партии, распространял провокационные слухи, проявлял повстанческие и террористические намерения.
(доклад[чик] т. Шапиро)
48. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 56 по обвинению ЛОШАДКИНА Никифора Даниловича, 1879 г. рож. В 1912 г. служил в 34 казачьем полку белой армии, в течении четырех месяцев с оружием в руках боролся против Красной армии. Быв. кулак, раскулачен. В 1930 году осужден за саботаж хлебопоставок на 3 г. Обвиняется в том, что возвратившись из ссылки вел активную к-р деятельность, призывал к вооруженному восстанию против сов. власти.
(докл[адчик] т. Шапиро)
49. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 57 по обвинению НОВОЖИЛОВА Ивана Ивановича, он же Фесенко Алексей Абрамович, он же Заулочный Леонид Иванович, 1906 г. рож., судимого три раза за уголовные преступления. Обвиняется в том, что, возвратившись в последний раз из ссылки, не прекратил своей уголовной деятельности, а продолжал систематически заниматься кражами и др. преступлениями Новожилов неоднократно совершал побеги из ссылки.
(докл[адчик] т. Шапиро)
- ПУЧКОВА
Даниила Кириловича —
расстрелять.
- СЕМЕНОВА
Сергея Федоровича —
расстрелять.
- КОНДРАШЕВА
Трофима Авдеевича —
расстрелять.
- ЛОШАДКИНА
Никифора Даниловича —
расстрелять.
- НОВОЖИЛОВА
Ивана Ивановича
он же Фесенко
Алексей Абрамович —
расстрелять.

50. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 58 по обвинению МИЛЛЕРА Карл Христиановича, 1881 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р фашистскую работу и занимался вербовочной деятельностью.
(докл[адчик] т. Шапиро)
51. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 59 по обвинению БАУЭРА Иван Христиановича, 1908 г. рож., б. кулака. Обвиняется в том, что, являясь участником немецкой к-р фашистско-повстанческой организации, должен был на военный период совершать див[ерсионные] акты как в промышленности, так и на ж. д. транспорте.
(доклад[чик] т. Шапиро)
52. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 60 по обвинению ГУТЕРА Мартын Мартыновича, 1891 г. рож. Обвиняется в том, что, состоя членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р работу. Умышленно выводил из стоя колхозных лошадей, вредительски относился к ремонту сельскохозяйственного инвентаря, а также разваливал дисциплину колхоза.
(докл[адчик] т. Шапиро)
53. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 61 по обвинению КАЙЗЕРА Карл Ивановича, 1878 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь членом к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, вел активную к-р деятельность, занимался вербовочной работой.
(доклад[чик] т. Шапиро)
54. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 52 по обвинению КОХА Андрей Карловича, 1888 г. рож. В 1918 г., в период оккупации Украины германскими войсками, работал в качестве переводчика немецкой комендатуры, был завербован для шпионской деятельности. В 1932 г. был вовлечен в к-р фашистскую диверсионно-повстанческую организацию, по заданию которой вел активную к-р фашистскую работу, практически разрабатывал программу диверсионных актов на ж. д. транспорте.
(доклад[чик] т. Шапиро)
55. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 53 по обвинению РЫБАЛКО Леонтий Даниловича, 1884 г. рож., б. кулака. В 1933 г. за расхищение социалистической собственности был осужден на 3 г. Обвиняется в том, что вел активную к-р деятельность, высказывал террористические намерения против вождей партии и правительства, поддерживал тесную связь с участниками ликвидированной к-р повстанческой организации в районе.
(доклад[чик] т. Шапиро)
- МИЛЛЕРА
Карл Христиановича —
расстрелять.
- БАУЭРА Иван
Христиановича
заключить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 3/VI.[19]37.
- ГУТЕРА
Мартын Мартыновича —
расстрелять.
- КАЙЗЕРА
Карл Ивановича —
расстрелять.
- КОХА
Андрей Карловича —
расстрелять.
- РЫБАЛКО
Леонтий Даниловича —
расстрелять.

56. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 54 по обвинению БЕЗГАМОНОВА Дмитрия Филипповича, 1892 г. рож. С 1919 по 1920 г. служил в белой армии. В период коллективизации, как социально опасный высылался из Сталинградского края. В 1932 г. был осужден на 2 г. за развал работы в колхозе. Обвиняется в том, что вел к-р работу, проявлял повстанческие тенденции, распространял провокационные сведения против соввласти. (доклад[чик] т. Шапиро)

57. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 55 по обвинению ЩЕЛКОНОГОВА Гавриила Николаевича, 1885 г. рож., б. кулака, добровольно служившего в белой армии с 1919 г. по день разгрома белых. Будучи в белой армии, активно боролся против соввласти. В 1930 был выслан на 2 г. за саботаж по хлебозаготовкам. Обвиняется в том, что продолжал активно заниматься к-р деятельностью, проявлял повстанческие тенденции, а также распространял клеветнические слухи против существующего строя. (доклад[чик] т. Шапиро)

58. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 56 по обвинению КОНДРАШЕВА Петра Трофимовича, 1882 г. рож., быв. кулака, служившего в белой армии. В 1930 г. за к-р деятельность был осужден коллегией ОГПУ на 5 л[ет]. Обвиняется в том, что, возвратившись из ссылки, продолжал проводить активную к-р деятельность, окружал себя к-р настроенными кулаками из числа б[ывших] белых, среди которых проводил повстанческие разговоры и распространял клеветнические слухи против соввласти. (доклад[чик] т. Шапиро)

59. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 57 по обвинению КУРКИНА Михаила Тихоновича, 1910 г. рож., б. белый. Совместно с отцом принимал активное участие в борьбе с соввластью в период гражданской войны. Обвиняется в том, что, являясь исключительно озлобленным человеком на соввласть, проводит активную к-р деятельность, высказывает повстанческие настроения, а также распространяет пораженческие слухи. (доклад[чик] т. Шапиро)

60. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 58 по обвинению БРАЕРА Эвальд Даниловича, 1903 г. рож., выходец из кулацкой семьи. Обвиняется в том, что, будучи к-р фашистски настроен, вел активную работу среди немцев-колонистов, распространял пораженческие слухи, восхвалял фашистский строй, призывал к вооруженной борьбе против соввласти. (доклад[чик] т. Шапиро)

БЕЗГАМОНОВА
Дмитрия Филипповича
заклучить в ИТЛ сроком
на 10 л[ет], считая срок
с 9/VII.[19]37.

ЩЕЛКОНОГОВА
Гавриила Николаевича —
расстрелять.

КОНДРАШЕВА
Петра Трофимовича —
расстрелять.

КУРКИНА
Михаила Тихоновича —
расстрелять.

БРАЕРА Эвальд
Даниловича заклучить в
ИТЛ сроком на 10 л[ет],
считая срок с 5/VIII.
[19]37.

61. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 59 по обвинению ЧУМАКОВА Иван Ивановича, 1902 г. рож. Добровольно служил в белой армии вместе со своим отцом и братьями. Обвиняется в том, что проводил ярко выраженную террористическую деятельность против вождей партии и правительства. В период пребывания т. Ворошилова в г. Ворошиловграде пытался совершить террористический акт над т. Ворошиловым. В своей террористической деятельности сознался.
(доклад[чик] т. Шапиро)
62. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 60 по обвинению ГРИЦИЦЕНКО Гавриила Иларионовича, 1894 г. рож., б. кулака, бежавшего от высылки в период раскулачивания. Обвиняется в том, что вел активную к-р деятельность против соввласти, высказывал террористические намерения, а также распространял пораженческие слухи.
(доклад[чик] т. Шапиро)
63. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 61 по обвинению КОШКЕ Сидора Федоровича, 1906 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь участником к-р фашистско-повстанческой организации, проводил работу по подготовке вооруженного восстания против соввласти, а также проводил вербовочную деятельность.
(доклад[чик] т. Шапиро)
64. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 62 по обвинению ТАБЛЕРА Ивана Карловича, 1875 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь участником к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, подготавливал контрреволюционные фашистские кадры для вооруженного восстания против СССР, а также вел активную к-р фашистскую агитацию среди колхозников.
(доклад[чик] т. Шапиро)
65. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 63 по обвинению ГОЛЬЦА Фридрих Фридриховича, 1892 г. рож., б. кулака. В период гражданской войны, будучи старостой в колонии, выдавал красноармейцев белогвардейским войскам. Состоял сотрудником комендатуры в немецких оккупационных войсках. Обвиняется в том, что вел активную к-р фашистскую деятельность, восхвалял фашистский строй, распространял клеветнические слухи против соввласти.
(доклад[чик] т. Шапиро)
- ЧУМАКОВА Иван Ивановича — расстрелять.
- ГРИЦИЦЕНКО Гавриила Иларионовича — расстрелять.
- КОШКЕ Сидора Федоровича заключить в ИТЛ сроком на 10 л[ет], считая срок с 2/VIII. [19]37.
- ТАБЛЕРА Ивана Карловича заключить в ИТЛ сроком на 10 л[ет], считая срок с 1/VIII. [19]37.
- ГОЛЬЦА Фридрих Фридриховича — расстрелять.

66. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 64 по обвинению ШВЕДЧЕНКО Иван Алексеевича, 1899 г. рож., б. кулака. В 1930 г. был осужден коллегией ОГПУ на 5 л[ет] за к-р агитацию и террористические действия против сельского актива. Обвиняется в том, что, возвратившись из ссылки, проводил разложенческую работу в колхозе, распространял контрреволюционные провокационные слухи о гибели соввласти, проявляя террористические намерения. (доклад[чик] т. Шапиро)
67. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 65 по обвинению САМОХИНА Петра Николаевича, 1909 г. рож. В 1932 г. был раскулачен и осужден за злостное невыполнение государственных обязательств и к-р деятельность к 10 г. Обвиняется в том, что, возвратившись из ссылки, вел активную к-р деятельность, проводил разложенческую работу среди колхозников, высказывал террористические и повстанческие настроения против вождей партии. (доклад[чик] т. Шапиро)
68. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 66 по обвинению ЗИБЕРТА Александра Готфридовича, 1890 г. рож., б. кулака. В 1933 г. за к-р деятельность был осужден на 3 г[ода] тройкой ГПУ УССР. Обвиняется в том, что, возвратившись из ссылки, продолжал проводить к-р работу, направленную [против] существующего строя, распространял пораженческие слухи, а также среди колхозников систематически восхвалял фашистский строй. (доклад[чик] т. Шапиро)
69. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 67 по обвинению СКРИПНИЧЕНКО Николая Павловича, 1896 г. рож., б. помещика. В годы гражданской войны служил в белой армии. Обвиняется в том, что, будучи враждебно настроенным против соввласти, систематически проводил активную к-р деятельность, распространял клеветнические слухи о скорой гибели соввласти. (доклад[чик] т. Шапиро)
70. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 68 по обвинению СОСНОВЕНКО Никифора Карповича, 1874 г. рож. В прошлом служил в казачьей сотне и выдавал лиц, принимавших участие в революционном движении, б. кулак. Обвиняется в том, что систематически среди колхозников вел активную к-р деятельность, направленную против политики партии и соввласти. (доклад[чик] т. Шапиро)
- ШВЕДЧЕНКО
Иван Алексеевича —
расстрелять.
- САМОХИНА
Петра Николаевича —
расстрелять.
- ЗИБЕРТА Александра
Готфридовича —
расстрелять.
- СКРИПНИЧЕНКО
Николая Павловича —
расстрелять.
- СОСНОВЕНКО
Никифора Карповича —
расстрелять.

71. Дело Ворошиловградского ГО НКВД № 69 по обвинению ШМИДТА Александра Ивановича, 1897 г. рож. Обвиняется в том, что, являясь участником к-р фашистско-диверсионно-повстанческой организации, проводил активную к-р деятельность против коллективизации, а также занимался подготовкой к вооруженному восстанию против соввласти. В 1919 г. добровольно служил в белой армии до момента ликвидации белых банд.
(доклад[чик] т. Шапиро)

ШМИДТА
Александра Ивановича —
расстрелять.

72. Дело Краснодарского РО НКВД № 6 по обвинению ШАБАНОВА Иван Никитовича, 1895 г. рож., добровольно служил в белой армии, участвовал в арестах красногвардейцев и собственноручно расстреливал таковых. Является близким родственником генерала Коноводова, находящегося в эмиграции. Обвиняется в том, что проводил активную к-р деятельность и проявлял повстанческие тенденции. В 1933 г. незаконно хранил у себя оружие.
(доклад[чик] т. Космин)

ШАБАНОВА
Иван Никитовича —
расстрелять.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ

Подпись

/СОКОЛИНСКИЙ/

ЧЛЕНЫ:

ПРАМНЭК
РУДЕНКО

Подпись
Подпись

СЕКРЕТАРЬ:

Подпись

/СОЛОМОНОВИЧ/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 1. — Л. 63, 65–79.
Подлинник. Машинопись.

№ 44

**Циркуляр начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне областным управлениям НКВД
о безоговорочном исполнении приказа НКВД СССР
№ 00439 и предоставлении подробной информации
о проживающих в УССР гражданах Германии**

16 августа 1937 г.

Всем областям

Вторично напоминаю о безоговорочном выполнении к 20 августа приказа № 00439, о высылке подробных меморандумов на всех без исключения германскоподданных независимо, [как] от места их работы, так и должности.

Одновременно вышлите списки всех германских граждан, проживающих в вашей области, с указанием, кто из них арестован.

Стырне¹

16/08–1937 г.

г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 228.

Подлинник. Рукопись.

---

¹ Документ написан синими чернилами. Регистрационный номер отсутствует.

№ 45

Протокол допроса Вальтера Мюллера, обвиненного в шпионаже в пользу Германии

19 августа 1937 г.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обвиняемого МЮЛЛЕР[А] Вальтера Фридриховича, 1914 г. рождения, уроженца г. Гамбурга (Германия), проживающего: Новая Бавария, № 8, немца, германского подданного, из рабочих, токаря завода им. Ленина, образования низшего, беспартийного.

От 19 августа 1937 года.

Вопрос: На предыдущем допросе вы отрицали свою причастность к шпионско-диверсионной деятельности. Мы располагаем конкретными данными, изобличающими вас. Требуем дать правдивые показания.

Ответ: Должен заявить, что я действительно обманывал следствие. Я признаю себя виновным в том, что с января 1936 года являюсь агентом германской разведки.

Для разведывательной работы в пользу Германии я был привлечен в начале 1936 года германским консулом в гор. Харькове ЭРТОМ при следующих обстоятельствах.

27/1-1936 года я явился в Германское консульство обменять паспорт, срок которому истекал. Меня пригласили войти в кабинет консула, где меня принял ЭРТ. В разговоре со мной ЭРТ затронул вопрос о моем призыве в армию, и в связи с этим моим выездом в Германию. ЭРТ мне рассказывал о хорошей жизни в Германии, восхвалял Гитлера, как вождя немецкой нации, говорил о долге каждого честного немца помогать родине. В этой же беседе ЭРТ предложил мне приступить к разведывательной и диверсионной работе по заводу им. Ленина, где я работал.

С предложением ЭРТА я согласился.

От ЭРТА я получил задание: 1) собрать сведения о производственной мощности и количестве выпускаемой продукции на крупных промышленных предприятиях гор. Харькова; 2) о производственной мощности заводов в военное время; 3) о заказах, выполняемых заводами г. Харькова для оборонной промышленности и Красной Армии.

В 1936 году, в августе м-це, будучи в консульстве, я передал ЭРТУ шпионские материалы по заводу ХЭМЗ, а именно: 1) о производстве агрегатов для подводных лодок «ПГВ»; 2) о состоянии заводского оборудования; 3) о произ-

водстве заводом ХЭМЗ машин для электропромышленности СССР; 4) о производстве заводом машин по военным заказам оборонной промышленности.

Вопрос: Вы говорите неправду. Точно установлено, что к разведывательной работе вы были привлечены значительно раньше 1936 года.

Ответ: Да, я признаю, что я, боясь ответственности, дал следствию ложные показания. В действительности я был завербован германским консулом в Харькове ЭРТОМ еще в 1932 году и с этого времени являюсь агентом германской разведки.

В мае 1932 года я, достигнув совершеннолетия, явился в Германское консульство за получением национального паспорта на свое имя и был принят консулом ЭРТОМ. Во время приема я был им завербован для разведывательной работы при обстоятельствах, о которых показал уже выше. ЭРТ, внушая мне патриотические чувства, о долге каждого честного немца помогать своей родине, поставил передо мной эту задачу, и я с ним согласился. В этой же беседе ЭРТ интересовался моими связями на заводе ХЭМЗ. Узнав, что я недавно работаю на заводе, советовал мне приобрести нужные связи для разведывательной работы.

Вопрос: Какие еще сведения вы передали ЭРТУ?

Ответ: Ранее я показал, что мною были переданы в 1936 году ЭРТУ шпионские сведения по заводу ХЭМЗ. В действительности же я эти сведения передал в августе 1934 года, посетив специально для этой цели ЭРТА. До этого посещения я никаких разведывательного характера материалов не передавал, т. к. был учеником токаря, и собрать эти сведения не имел возможности.

В январе 1936 года я вторично посетил консульство, где лично ЭРТУ передал сведения: 1) о выполнении производственного плана заводом «Подвесдор» за 1935 год; 2) производственный план завода по цехам на 4-й квартал 1935 года.

В феврале 1937 года я передал ЭРТУ сведения следующего характера: 1) о производстве заводом «Подвесдор» коробок скоростей для танков; 2) о производстве оборонных заказов — щеткоочистителей для гидроэлектростанций; 3) производственный план завода «Подвесдор» на 1-й квартал 1937 года.

Указанные сведения я доставал на ХЭМЗе и заводе «Подвесдор» различными путями, используя производственные совещания, на которых оглашались цифры и планы производства; доски, на которых популяризовались планы по цехам и их выполнение, и другими способами. Так, например, о заводском оборудовании по заводу ХЭМЗ я дал ЭРТУ сведения, подсчитав все станки и их марки по цехам завода. Об изготовлении моторов для подводных лодок «ПГВ» я достал сведения таким путем: работая на токарном станке, мне приходилось делать вкладыши для различных типов электромоторов по их назначениям. Я заинтересовался вкладышем «ПГВ» и узнал, что он предназначен для моторов на подводные лодки. На цеховом совещании я узнал, какое количество моторов надо выработать цеху М-3 за данный квартал. Производствен-

ный план завода «Подвесдор» за 1935 год я составил, суммируя записанные у меня сведения поквартально.

Все эти сведения я передавал ЭРТУ, с которым был лично связан. Одновременно с передачей шпионских сведений я информировал его о моей диверсионной работе.

Задание по организации диверсий на заводах я получил от ЭРТА в 1932 году. Вначале диверсионная работа сводилась лишь к выводу из строя станков, на которых я работал, о чем подробно изложу позже.

В 1934 году, при встрече с ЭРТОМ в консульстве, после передачи ему собранных для него шпионских сведений, ЭРТ прямо мне заявил, что необходимо приступить к подготовке диверсионных актов и созданию диверсионных групп на ХЭМЗе. ЭРТ предложил мне подобрать из числа контрреволюционно настроенных лиц — кулаков, троцкистов — группу для диверсионных действий на заводе. Он мне подробно указывал, что необходимо поражать сложные агрегаты, имеющие решающее значение для цеха и связанные с другими цехами завода, и таким образом — выводить из строя целые объекты. О способах поражения таких агрегатов: ЭРТ советовал подкладывать гайки в зубчатые колеса, болты и шестерни, портить кабель электропровода и т. д. На военный период ЭРТ мне рекомендовал создать диверсионные группы для вывода из строя цехов завода.

Вопрос: Какие диверсионные группы вами насаждены на заводах по заданию ЭРТА?

Ответ: В октябре 1934 года я уволился с завода ХЭМЗ и создать диверсионную группу¹ не успел.

На заводе «Подвесдор», где я устроился в том же октябре 1934 года, я приступил к организации диверсионных групп. Для этой цели я наметил для вербовки 3-х² молодых рабочих — граждан СССР, а именно: СЕДОВОЛОСОГО Афанасия, КОЛЯДУ, имени не знаю, и ШЕВЧЕНКО Ивана. Все трое — токари³ кранового цеха завода «Подвесдор», работали вместе со мной. Все они — колеблющиеся по своим убеждениям рабочие, недовольные малой заработной платой, дороговизной цен, и на этой почве я их обрабатывал в контрреволюционном духе. Мы часто в обеденный перерыв беседовали о высоких нормах, низкой оплате труда. При этом я им указывал, что в 1925 году было значительно легче жить, что были низкие нормы и более высокая оплата, что дороговизны такой не было, как сейчас. Все они со мной соглашались и слушались меня.

Используя это обстоятельство, я, видя их недовольство малым заработком, советовал им, как будто шутя, поломать станок, вывести его из строя и таким образом избавиться от порученной низкооплачиваемой работы. Таким

¹ В документе — диверсионной группы.

² В документе — 3-е.

³ В документе — токаря.

путем я думал постепенно привлечь их впоследствии для более крупных диверсионных актов.

Прямых заданий по диверсиям я никому не дал, не считая возможным себя заранее перед ними расшифровывать и рассчитывая на их пригодность на случай войны. До их полного привлечения к диверсионной работе я поручал им поломку станков, что они и выполняли. СЕДОВОЛОСЫЙ за 2 года по моим указаниям произвел 6–7 поломок станка № 9 кранового цеха, на котором работал, выводя его из строя на несколько дней. КОЛЯДА работал на станке № 19, также совершил ряд поломок. ШЕВЧЕНКО произвел ряд поломок на станке № 4 кранового цеха, вследствие чего станки выходили на некоторое время из строя. Все это было осуществлено в период 1935–[19]37 гг., дат и времени я показать не могу.

Лично я выполнил ряд диверсионных актов на заводе ХЭМЗ и «Подвесдор», а именно:

1) в июне 1933 года я вывел из строя токарный станок «ФДЕ» № 3115 цеха М-3 завода ХЭМЗ, поломав в станке червячную шестерню;

2) в январе 1934 года я вывел из строя станок № 3 цеха М-3 завода ХЭМЗ, порвав фрикцион, дав станку нагрузку, большую положенной мощности;

3) в 1935 году, примерно в мае м-це, я поломал станок № 19 кранового цеха завода «Подвесдор». Для этого я при точке уперся в заднюю бабку;

4) в конце 1935 года я вывел из строя токарный станок № 4 кранового цеха завода «Подвесдор», поломав тrenzель от долгой работы станка без смазки;

5) поломка станка № 5 того же цеха в августе 1936 года, приведя его к капитальному ремонту тем, что долго его не смазывал.

Все указанные случаи диверсии я сознательно делал, выполняя установки по диверсии, данные мне ЭРТОМ в 1932–[19]34 гг.

Вопрос: ЭРТУ вы сообщили о созданной вами на заводе «Подвесдор» диверсионной группе?

Ответ: Да. В январе 1936 года, при встрече с ЭРТОМ я сообщил ему, что подобрал людей на заводе для диверсионной работы. При этом я указал на проделанную работу по ломке и выводу из строя станков. ЭРТ, выслушав меня, дал указания создать более мощные диверсионные группы и проводить более крупные и ощутительные диверсионные акты. В этой встрече ЭРТ мне еще раз подтвердил необходимость выполнения его указаний по диверсионной работе, данные им в 1934 году.

За представленные мною ему шпионские сведения, а также для организации диверсионных ячеек на заводе, ЭРТ обещал выдать мне деньги, однако свое обещание не выполнил.

Протокол мною прочитан, записан с моих слов верно.

Мюллер

ДОПРОСИЛИ: ВРИД НАЧ. 1[-го] ОТД[ЕЛЕ]НИЯ III ОТД[ЕЛА] УГБ
мл. лейтенант госбезопасности

РЕЗНИКОВ

ОПРЕУПОЛНОМОЧЕННЫЙ III ОТД[ЕЛА] УГБ
сержант госбезопасности

СЕМЯЧКИН

Верно:

Подпись

[РЕЗНИКОВ]

АМ

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 105–111.
Заверенная копия. Машинопись.

№ 46

**Приказание начальника УНКВД по Донецкой области
Д. Соколинского начальнику Артемовского ГО НКВД
по Донецкой области М. Шелудченко о приведении
в исполнение приговора к высшей мере наказания
в отношении 20 человек**

19 августа 1937 г.

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ МЕЖРАЙГРУППЫ — НАЧ. АРТЕМОВСКОГО ГО НКВД
КАПИТАНУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

тов. ШЕЛУДЧЕНКО

г. Артемовск

ПРИКАЗАНИЕ № 2

По получению сего немедленно приведите приговора в исполнение над осужденными тройкой УНКВД по Донецкой области к высшей мере уголовного наказания — расстрелу, согласно прилагаемых выписок 20 чел.

ГАЛЕНДЕР ¹ Отто Оттович	1910 г. Артемовский район ²
БАУЭР Яков Христианович	1904 г. [Артемовский район]
РЕЙХЕРТ Александр Августович	1880 г. [Артемовский район]
ГИНЛЬКЕ Отто Генрихович	1909 г. [Артемовский район]
ФРЕЙБЕРГЕР Роберт Готлибович	1911 г. [Артемовский район]
МИХЕЛЬ Густав Данилович	1885 г. [Артемовский район]
КУН Владимир Иванович	1911 г. [Артемовский район]
ФРЕЙБЕРГЕР Готлиб Готлибович	1914 г. [Артемовский район]
ГЕЛЕРТ Готлиб Готлибович	1877 г. [Артемовский район]
ГЕЛЕРТ Отто Готлибович	1881 г. [Артемовский район]

¹ Напротив порядковых номеров красным карандашом поставлены единообразные графические пометы.

² Ниже в этой графе поставлены символы, означающие повтор уже написанного.

КЕРХЕР Теодор Иванович	1889 г. [Артемовский район]
ГЕЛЕРТ Гуго Горенцович	1913 г. [Артемовский район]
ГАН Христиан Генрихович	1911 г. [Артемовский район]
[М]АТУШЕВСКИЙ Виктор Федорович	1897 г. [Артемовский район]
ЛИПА Николай Семенович	1902 г. [Артемовский район]
БУТА Даниил Устинович	1894 г. [Артемовский район]
ЗАБИРКО Николай Тихонович	1890 г. [Артемовский район]
МАКОГОН Митрофан Емельянович	1880 г. [Артемовский район]
ШЕРЕР Лаврентий Ильич	1896 г. [Артемовский район]
РЯБЧУК Сидор Степанович	1898 г. [Артемовский район]

Акты о приведении приговоров в исполнение в 5 экз. на каждого осужденного в отдельности вышлите срочно в УНКВД на имя нач. 8 отдела УГБ УНКВД³.

ПРИЛОЖЕНИЕ: 20 выписок.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ
НКВД ПО ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/СОКОЛИНСКИЙ/

19/VIII 1937 г.
№ 1177
г. Сталино

В конце документа красным карандашом от руки поставлена дата: «21.VIII.[19]37. Подпись неразборчивая».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 85. — Л. 2.
Копия. Машинопись.

³ Подчеркнуто простым карандашом.

№ 47

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику УНКВД по Днепропетровской
области Е. Кривцу с указанием об аресте германских
подданных**

20 августа 1937 г.

Авг[уст] 20 [193]7 [года]

Киев УГБ НКВД УССР

ДНЕПРОПЕТРОВСК НКВД   КРИВЦУ

Немедленно арестуйте германскоподданных ЛИНДЕМАНА Евгения Генриховича, ФЕРФЮ[Р]ДЕНА Губерта Утовича, ШЕНФЕЛЬДА Георгия Георгиевича, ЩЕБАНКЕВИЧА Иосифа, КОРВЕДИСА Курта Густавовича и БУРБУ Фридриха Фридриховича.

Исполнение донести¹.

ЛЕПЛЕВСКИЙ

---

1 отделение ГОТОВЦЕВ

Послана 20.08.

Такая же телеграмма пошла в другие области в отнош[ении] герм[анских] под[данных] по дополн[ительному] списку².

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36а. — Л. 229.

Копия. Машинопись.

---

¹ Документ напечатан заглавными буквами.

² Выделенный курсивом текст написан от руки синими чернилами.

№ 48

**Циркуляр наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных УНКВД о порядке отчетности по
результатам исполнения приказа НКВД СССР № 00439**

25 августа 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ ОБЛАСТНЫХ УПРАВЛЕНИЙ НКВД УССР

Только _____

гор. _____

За последнее время совершенно отсутствует политическая информация по городу, предприятиям, ВУЗам, по селу, колхозам, совхозам, МТС и т. д.

Нет *также*¹ данных о ходе уборки, хлебосдачи, выполнения и проведения налогового обложения, наличии искривлений, какие реагирования имеются в связи с происходящими арестами троцкистов, шпионов, вредителей, кулаков, националистов и других вражеских элементов.

По директиве народного комиссара внутренних дел СССР тов. ЕЖОВА об операции по кулакам, полякам, румынам, немцам, по разгрому националистической контрреволюции облуправления производят значительные аресты. До сих пор начальники облуправлений не представили обобщенных материалов по каждой линии в отдельности на основе агентурно-следственных материалов.

Примерно, по полякам: сколько всего арестовано, сколько из них выявлено шпионов, сколько ликвидировано организаций «ПОВ», в *каких местах*² и по каким каналам польская разведка проникала в город, промышленность, на село, *как*³ переходили границу, какие кадры использовались, система связи, методы и формы работы.

В таком же порядке — по немцам и румынам.

По националистической контрреволюции — сколько арестовано, какие участки охвачены враждебной работой, какую практическую работу провели, о *вскрытых* повстанческих группах⁴, диверсионных группах на предприятиях, железнодорожных узлах, в селе, вредительская работа в промышленности, в сельском хозяйстве и т. д.

¹ Слово вписано И. Леплевским от руки коричневым карандашом.

² Исправлено от руки коричневым карандашом с «какой мере».

³ Надписано от руки коричневым карандашом над зачеркнутым другим словом (не читается).

⁴ Слово «вскрытых» и исправления в следующих двух словах написаны от руки коричневым карандашом.

Эти данные очень важны для того, чтобы создать соответствующие оперативные выводы — как дальше работать, наметить направление дальнейшего удара, по каким участкам и группам *он должен идти*⁵, где насаждать агентурную сеть, и, кроме того, это нам даст представление, насколько наш оперативный удар на том или другом участке является метким и бьющим по цели.

Надо проследить, насколько изъятие вражеских элементов в районе, где имелись антисоветские проявления, вредительство, отравление скота, аварии в промышленности, крушения, пожары, убийства, ограбления и т. д., дало оперативный эффект, совершенно прекратив или значительно снизив эти враждебные действия.

Короче, вопрос сводится к тому, чтобы наряду с дальнейшим усилением оперативного нажима, особенно в части националистической контрреволюции, по польскому, румынскому и немецкому шпионажу, одновременно быть в курсе политической жизни всей области.

Все возможности для этого наш аппарат имеет.

Первую записку по вопросу политической информации представить мне к 1 сентября с. г., в дальнейшем — регулярно, каждые 5 дней.

Докладные записки о *результатах*⁶ оперативной работы представить к 10 сентября с. г.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

Подпись /ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«25» августа 1937 г.

№ 2452/сн⁷

г. Киев

ОГА СБУ — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 190. — Л. 108–110.

Подлинник. Машинопись.

⁵ Выделенное курсивом вписано от руки коричневым карандашом.

⁶ Надписано от руки коричневым карандашом над зачеркнутым другим словом (не читается).

⁷ Подпись И. Леплевского и число месяца проставлены коричневым карандашом, регистрационный номер — зелеными чернилами.

№ 49

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
об исполнении приказа № 00439
на предприятиях Донбасса**

27 августа 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 4403¹

МОСКВА, НКВД

т. ЕЖОВУ

т. МИНАЕВУ

[Во] исполнение оперативного приказа № 00439 сообщая результаты следствия [по] германско-подданным за 23–25 августа.

Арестованный германско-подданный АНТЕС Курт, работавший [на] шахте Брянка Сергоровского района [в] Донбассе, сознался [в] принадлежности [к] германской разведке [с] 1931 г. [В] 1933 г. вовлечен [в] троцкистскую организацию ныне арестованным германско-подданным ГАЙНЦЕМ Паулем. Провел ряд вербовок [в] диверсионно-разведывательных целях [в] Донбассе.

Арестованный германско-подданный ПАУТЦ Юзеф, бывший токарь Краммашзавода им. Сталина, сознался [в] принадлежности [к] германской тайной полиции [с] 1930 г., приезд [в] СССР [в] разведывательно-диверсионных целях по военному заводу «Баррикады». Совместно [с] другим германским агентом ВАТЕРМАНОМ привлек [к] диверсионной работе [на] заводе «Баррикады» 11 человек, Краммашзаводе им. Сталина — 3 человека, в том числе ныне арестованного германско-подданного ДРОЙФА Вильгельма.

Арестованный германско-подданный МАСТ Гельмут, инженер-конструктор Краммашзавода им. Сталина, ранее работавший на заводе «Баррикады» в Сталинграде, сознался [в] том, что [в] 1931 г. он был завербован гестапо, [по] заданию которого прибыл в СССР для проведения шпионской работы. МАСТ добытые им сведения разведывательного характера передавал работнику германской полиции ШПИККЛЕРУ, который его вербовал.

Арестованный германско-подданный ФРАНЦЕН Виктор, мастер Харьковского тракторного завода, сознался [в] том, что [в] 1931 г., во время ареста, он был завербован гестапо, которое устроило ему побег, при вербовке ФРАН-

---

¹ Номер написан и подчеркнут от руки черными чернилами.

ЦЕН, будучи керівним партійним працівником, видав гестапо все відоме йому по роботі компартії Німеччини.

Арештований колишній німецько-василевський ГЕРЦИГ Вільгельм, працюючий на шахті «3/4» Боков[о]антрацит в Донбасі, визнав, що є агентом німецької розвідки. [По] завданням розвідки створив [на] території Донбасу диверсійну організацію. ГЕРЦИГ назвав агенуру німецької розвідки, переброшену одночасно [в] СРСР [с] шпійсько-диверсійними завданнями, [в] числі названих, арештовані і визнали німецько-василевські МАРЦІНЧИК, ФЕЛЬДКАМПФ, ГЕРЦИГ Генріх, ГЕРЦИГ Анна, ГЕРЦИГ Кароліна.

Виробляємо додаткові арешти².

№ 2468/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ
Подпись

НАРОДНИЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УСССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА

Леплевский

«27» августа 1937 г.
г. Киев

В конце документа наклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 27/8-[19]37 ГОДА, [в] 20 ЧАСОВ 25 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 271–272.
Подлинник. Машинопись.

² Документ напечатан заглавными буквами.

№ 50

**Циркуляр наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам УНКВД по Сталинской, Днепропетровской,
Одесской и Киевской областям об активизации
исполнения приказа НКВД СССР № 00439**

28 августа 1937 г.

СТАЛИНО, ДНЕПРОПЕТРОВСК, ОДЕССА, КИЕВ —
НАЧ[АЛЬНИКАМ] ОБЛУПРАВЛЕНИЙ НКВД¹

Отмечаю ослабление оперативной работы по ликвидации немецких шпионов и диверсантов. Темпы следствия [по] делам арестованных германскоподданных совершенно недостаточны. Мало сознавшихся. Аресты проходящих [по] показаниям арестованных участников диверсионной низовки проводятся очень медленно.

Информация [о] ходе [и] результатах следствия, дополнительных арестах поступает нерегулярно, протоколы высылаются [с] опозданием, качество протоколов низкое, практическая диверсионная и шпионская работа арестованных следствием не вскрывается и [в] протоколах не отражена.

Предлагаю добиться в ближайшие дни решительного перелома [в] темпах следствия [по] делам арестованных немцев и оперативной реализации материалов [по] разгрому германской шпионско-диверсионной агентуры².

ЛЕПЛЕВСКИЙ

«28» августа³ 1937 г.

№ 81843

ВЕРНО:⁴

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 190. — Л. 116.
Незаверенная копия. Машинопись.

---

¹ Аналогичное указание также было передано телефонограммой № 2493/сн от 29 августа 1937 г. заместителю начальника УНКВД по Харьковской области Л. Рейхману. (См.: документ № 52).

² Документ напечатан заглавными буквами.

³ Написано от руки простым карандашом над зачеркнутым словом «сентября».

⁴ Заверительная подпись на документе отсутствует.

**Спецсообщение наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
о результатах исполнения приказа НКВД СССР № 00439
в Донбассе, Одессе и Николаеве**

[После 28 августа 1937 г.]¹

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ²

МОСКВА, НКВД

т. ЕЖОВУ *Н.И.*³

т. МИНАЕВУ

[Во] исполнение оперативного приказа НР 00439 сообщая результаты следствия [по] арестованным германско-подданным за 27–28 августа⁴.

Арестованный [в] Донбассе германско-подданный ГАЙДИС Артур, приемщик Ворошиловградского паровозостроительного завода, сознался [в] том, что, являясь троцкистом, он по предложению троцкистской организации в Германии связался с германской тайной полицией, и, будучи переброшен [в] СССР, проводил по ее заданиям шпионско-диверсионную работу.

Арестованный германско-подданный ДРОЙФ Вильгельм, инструктор тока Краммахзавода им. Сталина, сознался в том, что был завербован в Германии и был переброшен [в] СССР для шпионской и диверсионной работы, которую он проводил совместно [с] германским агентом ШТАРКОМ, выехавшим в Германию.

Арестованный германско-подданный ПОППЕ Отто, токарь Краммахзавода им. Сталина, показал, что является агентом германской полиции, по заданиям которой прибыл в СССР для проведения шпионской работы.

Арестованная [в] Донбассе германско-подданная ГЕРЦИГ Каролина, жена ныне арестованного агента германской разведки ГЕРЦИГА Вильгельма, работавшего на шахте «3/4» Боковантрацит, созналась [в] своей деловой связи с гестапо: под видом отпуска ездила [в] Германию для передачи гестапо шпионских материалов, полученных ею от мужа и других агентов германской разведки — иноспециалистов, работавших в Донбассе.

¹ Документ датируется по содержанию.

² На документе в левом верхнем углу сделаны две пометы: 1) черным карандашом — «3 от-дел»; 2) синим карандашом — «М./ В Москву не пошла. Подпись неразборчивая».

³ Инициалы Н. Ежова написаны от руки коричневым карандашом.

⁴ Фрагмент предложения «за 27–28 августа» в документе зачеркнут зеленым карандашом.

Арестованный [по] тому же делу итальянский подданный ПОППЕК Рудольф, работавший на шахте Боковантрацит, сознался, что он являлся одновременно агентом двух разведок — итальянской и германской и проводил большую вербовочную работу по созданию диверсионно-шпионских ячеек в шахтах Донбасса.

Арестованный [в] Одессе германско-подданный МИЛЛЕР Иоганн, один из организаторов диверсионных ячеек на николаевских оборонных заводах, показал, что он является агентом германской разведки, был завербован [в] 1925 г. бывшим советником Германского консульства [в] Одессе, известным разведчиком ГАНОМ⁵. Проводил большую вербовочную работу по насаждению повстанческих групп [в] немецких колониях. По показаниям МИЛЛЕРА вскрывается немецкая повстанческая организация [в] немецких колониях Одесской области и Молдавии. МИЛЛЕР назвал до 50 человек лично им завербованных. Продолжаем допросы МИЛЛЕРА о его диверсионной работе [на] николаевских заводах.

Арестованный [в] Николаеве германско-подданный ЛИНКЕ Бруно показал [о] своей диверсионно-разведывательной деятельности, проводившейся им по заданиям германской разведки на заводе им. Марти.

Арестованный [в] Одессе бывший германско-подданный НИМАНДТ сознался [в] принадлежности [к] фашистско-троцкистской организации, руководимой Германским консульством. По делу арестовано 10 человек.

Арестованный [в] Одессе брат германского разведчика ФЕЙЛЬМЕР дал показания о существовании шпионской группы [на] Люсдорфском оборонном строительстве. По делу арестовано 5 человек. Все сознались.

Кроме того, сообщая, что показаниями арестованного [в] Зельцком районе Одесской области немца МИЛЛЕРА Игната, завербованного резидентом немецкой разведки БЕРНДТОМ Эмилом (осужден), вскрывается наличие [в] районе крупной фашистско-повстанческой организации, заложенной БЕРНДТОМ. МИЛЛЕР назвал до 70 известных ему участников организации⁶. По делу арестовано 20 человек. Производим дополнительные аресты.

НР _____

ЛЕПЛЕВСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УСССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2-го РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 263–266.

Копия. Машинопись.

⁵ В документе ошибочно — Ганн, правильно Ган (нем. — Hahn).

⁶ Предложение зачеркнуто от руки коричневым карандашом.

№ 52

**Телефонограмма наркома внутренних дел
УССР И. Леплевского заместителю начальника
УНКВД по Харьковской области Л. Рейхману
о неудовлетворительной оперативной работе
по ликвидации немецких шпионов и диверсантов**

29 августа 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ¹

ХАРЬКОВ, НКВД

РЕЙХМАНУ

Отмечаю ослабление оперативной работы по ликвидации немецких шпионов и диверсантов.

Темпы следствия [по] делам арестованных германско-подданных совершенно недостаточны. Мало сознавшихся. Аресты проходящих [по] показаниям арестованных участников диверсионной низовки проводятся очень медленно.

Информация [о] ходе, результатах следствия, дополнительных арестах поступает нерегулярно, протоколы высылаются [с] опозданием, качество протоколов низкое, практическая диверсионная работа арестованных следствием не вскрывается и [в] протоколах не отражена.

Предлагаю добиться в ближайшие дни решительного перелома [в] темпах следствия [по] делам арестованных немцев и оперативной реализации материалов [по] разгрому германской шпионско-диверсионной агентуры².

НР 2493/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

ЛЕПЛЕВСКИЙ

«29» августа 1937 г.
г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 232.
Копия. Машинопись.

---

¹ В левом верхнем углу от руки синими чернилами написано «Корцвер».

² Документ напечатан заглавными буквами.

№ 53

**Телефонограмма заместителя наркома внутренних
дел УССР М. Степанова заместителю начальника
УНКВД по Харьковской области Л. Рейхману
о неудовлетворительном исполнении
приказа НКВД СССР № 00439**

[20–31 августа 1937 г.]¹

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

ХАРЬКОВ НКВД   РЕЙХМАНУ

Последнее время от Вас не поступают установленные приказом № 00439 ежедневные сводки [о] результатах следствия [по] делам арестованных германско-подданных.

Также [с] опозданием и нерегулярно высылаются протоколы допросов германско-подданных.

Немедленно шлите информацию [о] ходе и результатах следствия за последние дни². НР 47188.

СТЕПАНОВ

ЗАМ. НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

СТЕПАНОВ

Эта телеграмма пошла по всем областям. Подпись³.

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 230.
Копия. Машинопись.

---

¹ На документе отсутствует дата. Датируется исходя из содержания смежных документов.

² Документ напечатан заглавными буквами.

³ Написано от руки простым карандашом, подпись неразборчивая.

№ 54

**Сообщение начальника УНКВД по Днепропетровской
области Е. Кривца наркому внутренних дел УССР
И. Леплевскому о результатах следствия по фактам
«диверсионно-вредительской деятельности» германских
и чехословацких подданных**

30 августа 1937 г.

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА
ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ

КОПИЯ — ЗАМЕСТИТЕЛЮ НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСН[ОСТИ]
ТОВ. СТЕПАНОВУ

НАЧ[АЛЬНИКУ] 3[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ТОВ. САМОЙЛОВУ¹

По делу «Мимикрия» дал первичные показания арестованный германско-подданный, врач ШТЕРН Адольф, прибывший в СССР в 1936 году.

ШТЕРН сознался, что завербован для шпионской диверсионной деятельности на территории СССР руководителем Социал-демократической партии Германии ФОГЕЛЕМ, находящимся в Праге.

Наряду с[о] шпионской работой на территории СССР, ШТЕРН имел задание внедриться в Красную армию с целью в момент военных действий развернуть активную работу по бактериологической диверсии.

По делу «Югенд» арестованный чехословацкий подданный ДЮФФЕК Рудольф сознался в принадлежности к немецкой диверсионно-террористической организации, куда вовлечен австрийско-подданным РЕЙТЕРОМ. По заданию последнего ДЮФФЕК завербовал для террористической деятельности 9 чел. Организация готовила покушение на т. т. СТАЛИНА и КОСИОРА 7 ноября с. г.

Дело «Доверенный» — сознался участник террористическо-шпионской группы, германский подданный КЛАССЕН Готлиб, показал, что группа была

¹ На первом листе документа, в левом верхнем углу, от руки нанесены две надписи: синим карандашом — «Днепропетровск», ниже коричневым карандашом — «т. Миллер». Миллер Гельмут Густавович (1895 г. р.) в 1937 г. — оперуполномоченный 3-го отдела УГБ НКВД УССР.

создана и проводила к-р работу по прямому заданию консула ВАЛЬТЕРА² и секретаря консульства ШТРЕККЕРА, группа готовила теракты над руководителями ВКП(б) и местным совпартактивом, также готовила диверсию на транспорте и промышленности.

Подписал		КРИВЕЦ
Передал: секретарь 3[-го] отдела Днепропетровского облуправления НКВД		/РЕБРОВА/
Принял: ДЕЖУРНЫЙ ПО НКВД УССР	<i>Подпись</i>	/ГОЛЬЦМАН/

30/VIII-1937 года

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 274-275.
Подлинник. Машинопись.

---

² В документе ошибочно — Вальдера.

№ 55

Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальникам областных управлений НКВД о подготовке дополнительной отчетности по результатам массовых операций

31 августа 1937 г.

ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ ОБЛАСТНЫХ УПРАВЛЕНИЙ НКВД УССР

В дополнение к моей директиве от 25 августа с. г. № 2452/сн¹ прошу к 5 сентября представить отдельные записки по следующим видам работы:

Первое — по антисоветской националистической организации боротьби-стов;

Второе — по польской контрреволюции и шпионажу;

Третье — по немецкому шпионажу и контрреволюции;

Четвертое — для МАССР, Одессы, Винницы — по румынскому шпионажу.

В этих записках тщательно и полно должно быть отображено, сколько всего арестовано за три месяца, сколько групповых дел и общее число арестованных по ним, сколько шпионских резидентур вскрыто, на каких участках работали, анализ людского состава, характер их работы, методы связи, привести все заслуживающие внимания дела по организациям, группам и отдельным серьезным, повторяю, серьезным делам.

Это касается поляков, румын и немцев, причем, в отношении последних выделите отдельным разделом иноподданных.

В отношении антисоветской националистической организации указать, сколько арестовано, сколько — по городам, по селу, состав арестованных, сколько вскрыто повстанческих ячеек, характер антисоветской работы организации — вредительство, шпионаж, диверсия, приводя соответствующие факты, и изложите наиболее интересные дела.

Прошу отнестись со всей серьезностью к выполнению этого задания с тем, чтобы эти записки полностью могли быть использованы для составления единого доклада для тов. Ежова².

ЛЕПЛЕВСКИЙ

№ 80189

31/VIII-[19]37 г.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 190. — Л. 120–121.

Копия. Машинопись.

¹ См. документ № 48 от 25 августа 1937 г.

² Весь текст напечатан заглавными буквами.

№ 56

**Телефонограмма помощника начальника 3-го отдела
УГБ НКВД УССР А. Сапира начальнику 3-го отдела УГБ
УНКВД по Харьковской области И. Фишеру с указанием
отчитаться о результатах работы по немецким делам**

31 августа 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

ХАРЬКОВ, НКВД
ФИШЕРУ

Для доклада наркому прошу немедленно телеграфно сообщить общее количество арестованных по немецким делам Вашей области [с] указанием сколько созналось [в]: а) шпионаже, диверсии, терроре, б) фашистской к-р деятельности. Впредь ежедневно телеграфно сообщать количество вновь арестованных по немецким делам, сколько за истекшие сутки созналось и в чем. НР_____.

САПИР

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

САПИР

«31» августа 1937 г.
Киев

Эта телеграмма пошла по всем областям¹.

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 231.
Копия. Машинопись.

---

¹ Написано от руки синими чернилами.

№ 57

**Докладная записка заместителя начальника УНКВД
по Харьковской области Л. Рейхмана наркомун внутренних
дел УССР И. Леплевскому о результатах ликвидации
немецких «диверсионно-вредительских организаций»**

1 сентября 1937 г.

НКВД УССР
Харьковское облуправление

Совершенно секретно

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
комиссару государственной безопасности 2-го ранга
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ

г. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О результатах оперативной работы
Харьковского областного управления
НКВД по борьбе с германским
шпионажем и контрреволюцией

По состоянию на 1/IX–1937 г.

Харьковским областным управлением НКВД за последние 3 месяца вскрыт и ликвидирован ряд дел по германскому шпионажу и диверсии.

По некоторым делам следствие уже закончено и арестованные осуждены.

На 1-е сентября закончены следствием 6 групповых дел, осуждено по ним 102 человека.

Имеется арестованных на 1/IX по немецким делам — 139, из них: по городу — 127, по периферии — 12.

Из общего количества: по 7[-ми] групповым делам арестовано 89 человек, одиночек — 50.

Арестованные по германскому шпионажу, диверсии и националистической контрреволюции разбиваются на следующие категории:

Германско-подданных	25
Подданных других государств	4
Политэмигрантов из Германии	5

Политэмигрантов из других стран	7
Шуцбундовцев	2
Граждан СССР	96
Итого —	139

По месту службы арестованные нами лица распределяются следующим образом:

Место службы	Инопод- данные	Полит- эмигранты	Шуцбун- довцы	Граж- дане СССР	Итого
Оборонная промышленность	25	1	–	6	32
Прочие промпредприятия	–	5	2	–	7
Жел. дор. транспорт	4	–	–	8	12
Тресты, соваппарат, обществен[ные] учрежд[ения]	–	3	–	63	66
Науч[ные] и учеб[ные] завед[ения]	–	3	–	7	10
Сельское хозяйство	–	–	–	12	12
Итого	29	12	2	96	139

Из приведенных данных видно, что в соответствии с приказом народного комиссара внутренних дел СССР генерального комиссара государственной безопасности тов. ЕЖОВА, произведены аресты:

- 1) германско-подданных, осевших в оборонной промышленности Харькова;
- 2) политэмигрантов, подозрительных по германскому шпионажу и диверсии, прибывших в Союз в разное время из Германии и других стран.

Проведенное следствие по германским шпионам и диверсантам позволило вскрыть значительное количество советских граждан, причастных к деятельности германских разведывательных органов. Этой категории лиц на 1/IX арестовано 96 человек.

Следует отметить, что должного и массового развития немецкой операции мы еще не имеем.

Пока намечены нами к аресту в ближайшие дни 96 человек, из них по городу — 60, периферии — 36.

Намеченные к аресту лица характеризуются следующими данными:

Германско-подданных	13
Быв. герман[ских] поддан[ных], принявших советское гражданство	5
Подданных других государств	7

Политэмигрантов из Германии	3
Щуцбундовцев	8
Граждан СССР	
Из них: проходящих по показаниям	9
быв. военнопленных	15
спецпересел[енцев] из погранполосы	36

Из числа намеченных к аресту имеется:

германско-подданных, работающих в трестах и совучреждениях	13
быв. германско-подданных, работающих в оборон[ной] промышленности	5

По мере дальнейшего разворота следствия по ликвидированным нами делам будем производить новые аресты.

АНАЛИЗ РАБОТЫ ГЕРМАНСКИХ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Из материалов вскрытых и ликвидированных нами дел по германскому шпионажу и диверсии усматривается, что активную разведывательно-диверсионную работу на территории Харьковской области проводят зарубежные центры германской разведки и Германское консульство в Харькове.

Вскрытые дела показывают, что деятельность немецкой агентуры тесно переплетается с контрреволюционными троцкистскими и «правыми» элементами, а также с украинскими националистами за кордоном и внутри страны.

Ниже приводим наиболее заслуживающие внимание дела.

Разведывательно-диверсионная сеть, насажденная зарубежными центрами германской разведки

По материалам вскрытых следственных дел видно, что агентура Гестапо и германской разведки, прибывающая в Союз на работу под видом специалистов, насаждает на наших предприятиях и научных учреждениях широкую разведывательно-диверсионную сеть:

Вскрытые шпионские организации

Дело «КРЕДО». В Украинском физико-техническом институте вскрыта контрреволюционная шпионско-диверсионная и троцкистская организация,

руководимая агентом германской разведки, австрийско-подданным, инспециалистом ВАЙСБЕРГОМ.

Показаниями арестованных по настоящему делу участников к-р организации ШУБНИКОВА, РОЗЕНКЕВИЧА и ЛЕССИК устанавливается следующее.

Организация на протяжении ряда лет проводила вредительскую работу в Украинском физико-техническом институте (УФТИ), срывала работу этого института, имеющую оборонное значение, замораживала ценные изобретения и предложения советских специалистов.

В частности, членами организации были сорваны работы в области конструкции ионных преобразователей, законсервированы материалы о дьюарах для хранения жидкого кислорода, сорвана работа по применению жидкого водорода в качестве горючего для авиационных двигателей, тормозилась исследовательская работа в области практического применения низких температур, сорвана возможность использования опытной станции глубокого охлаждения, на которую затрачено около 10 млн. руб.

Целый ряд советских специалистов, вносящих ценные предложения и изобретения, был выжит под различными предлогами из института (Бунимович, Пятигорский, Помазанов, Желеховский и др.).

Активным участником к-р организации является директор института — академик ЛЕЙПУНСКИЙ, находившийся в тесной связи с троцкистскими и зиновьевско-бухаринскими элементами и осуществлявший широкую подрывную деятельность в институте.

Арестованная по делу бывш. зав[едующая] немецким клубом ЛЕССИК показала, что, наряду с ВАЙСБЕРГОМ, руководителем организации являлся также ВЛАХ (арестован в Донбассе).

ЛЕССИК показывает, что под прикрытием немецкого клуба члены организации проводили активную фашистскую пропаганду и обрабатывали лиц в контрреволюционную организацию.

Существовавший при клубе так называемый «интернациональный батальон», формально проводивший работу Осоавиахима, в действительности служил целям подготовки кадров для организации вооруженных восстаний в тылу на случай войны Германии с СССР.

По ее показаниям, в начале 1934 года руководители организации выдвигают в качестве основной задачи террор против членов советского правительства, о чем были получены указания от закордонных троцкистских центров.

Организация наметила конкретных исполнителей террористических актов, которые изучали револьверы разных систем и обучались практической стрельбе.

По делу арестовано 7 человек. Намечены дальнейшие аресты.

Дело ЖДАНОВА. В Диканьском районе вскрыта контрреволюционная фашистская организация, созданная германским шпионом ЖДАНОВЫМ.

Кадры организации комплектовались за счет местного кулачества и других враждебных советской власти элементов.

Члены организации противодействовали проведению мероприятий партии и правительства на селе, и подготавливали к осуществлению диверсионные акты в колхозах.

По делу арестовано 8 человек.

Вскрытые резидентуры германской разведки

Дело БОССЕ. Арестованный ст. инженер-конструктор треста Трусталь-проекта — немец БОССЕ сознался в том, что с 1931 года являлся резидентом германской разведки, по заданиям которой проводил вредительскую, шпионскую и диверсионную работу на территории СССР. Завербован был своим родственником ВАГНЕРОМ — крупным германским разведчиком, прибывшим в Союз в качестве представителя фирмы «Эйкгоф».

БОССЕ передал германской разведке сведения шпионского характера, осуществлял вредительство в области оборудования для фабрик и заводов, а также по оборудованию для угольной промышленности.

БОССЕ завербовал 6 человек для работы в пользу Германии и лично наметил мосты в районе Харьковского узла для совершения диверсионных актов на военное время.

Дело ВИКЛЕЙНА. Нами вскрыта и ликвидирована резидентура германской разведки, возглавляемая резидентом Гестапо, германско-подданным ВИКЛЕЙНОМ, инженером машиностроительного завода в г. Сумы.

При обыске у ВИКЛЕЙНА был обнаружен ряд шпионских материалов.

ВИКЛЕЙН на следствии признал, что был завербован в 1935 году в Берлине сотрудником Гестапо майором ЧОККЕ, получив ряд заданий шпионско-диверсионного характера.

Впоследствии ВИКЛЕЙН в СССР установил связь с германским консулом в Харькове ЭРТОМ и по его указанию наметил уязвимые по диверсии точки на заводе им. Фрунзе, электростанции и железной дороги.

ВИКЛЕЙН завербовал для шпионско-диверсионной работы 5 человек.

Арестованные по настоящему делу 8 человек осуждены.

Дело ФЛЕМИНГА. Нами арестован резидент германской разведки, бывш. экономист Харьковского турбогенераторного завода ФЛЕМИНГ, прибывший в СССР в последний раз в 1931 году по заданию Гестапо организовать в Харькове на промышленных предприятиях шпионско-диверсионную группу.

ФЛЕМИНГ сознался, что является старым провокатором германской полиции, и проводил работу по заданиям последней в германской компартии.

Проживая в Германии, был связан с группой БРАНДЛЕРА-ТАЛЬГЕЙМЕРА, а во время первого своего приезда в СССР, в 1926 г., был связным между троцкистом РЯЗАНОВЫМ, бывш. директором Института Маркса-Ленина и ДИТЛОВЫМ, бывш. директором концессии «Друзаг».

Во время второго своего приезда в СССР организовал широкую диверсионную сеть на харьковских заводах ХЭТЗ, «Серп и молот», «Подвесдор» и «Теплоэлектроцентрале».

В своей контрреволюционной работе был связан с Германским консульством в Харькове и по заданию последнего проник в наш секретный аппарат.

По делу арестовано 7 человек.

Дело «ПРАГА». Нами ликвидирована резидентура, возглавляемая агентом германской разведки РАМБКЕ-АРАЦКОЙ, прибывшей в 1933 году в СССР с заданиями руководства Национал-социалистической¹ партии Германии по проведению шпионской и к-р националистической фашистской работы на территории СССР.

РАМБКЕ, являвшаяся в прошлом активным членом НСРПГ, полученное задание осуществляла в тесном контакте с Германским консульством в Харькове.

По ее показаниям, она привлекла для к-р шпионской работы значительную группу лиц, от которых получала сведения разведывательного характера.

К к-р разведывательной деятельности она привлекла своих знакомых галячан — братьев ЛОЗИНСКИХ, прибывших в 1927 г. в СССР по заданиям пражского центра «УВО» для активной контрреволюционной работы. Оба завербовали, в свою очередь, 8 человек.

По делу арестовано 3 человека. Намечаем дополнительные аресты.

Разведывательно-диверсионная сеть, насажденная Германским консульством в Харькове

За последнее время нами вскрыты и ликвидированы несколько контрреволюционных фашистских организаций и шпионских резидентур, насажденных Германским консульством в Харькове.

Эти дела характеризуют широкую антисоветскую работу, проводимую Германским консульством в Харькове.

Вскрытые шпионские организации

Дело «ОЗВЕРЕЛЫЕ». Нами вскрыта крупная фашистская шпионско-диверсионная организация, руководимая Германским консульством в Харькове

¹ В документе — Национал-социалистической.

ве и возглавляемая резидентами германской разведки ГРИШЕЛЕМ — бывш. зав[едующим] инобюро Облпрофсовета и ПОЛЬМАНОМ — бывш. инструктором обкома МОПРа.

Из показаний арестованных по настоящему делу вскрывается широкая шпионско-диверсионная работа членов этой организации.

Организацией были насажены диверсионные ячейки на всех крупных предприятиях Харькова — ХЭТЗ, «Серп и молот», ХТЗ.

Основными каналами вербовочной работы организации служили советские учреждения, связанные с политэмигрантами и шуцбундовцами (инобюро Облпрофсоюза, обком МОПР и иноотделы крупных предприятий).

Руководители организации, пробравшиеся на эти участки, использовали свое положение для осуществления широкой вербовочной и шпионско-диверсионной деятельности, как в городе, так и на периферии.

Одному из руководителей организации — ПОЛЬМАНУ удалось под прикрытием МОПРа создать диверсионные ячейки в Петровском районе и на Государственном артиллерийском ремонтном заводе в Балаклее.

Членам организации ПОЛЬМАНУ, АБИДОРУ, УШАНУ и ДОНИНУ удалось захватить в свои руки аппарат обкома МОПРа и фактически превратить его в прикрытые своей шпионско-диверсионной деятельности.

Наряду с этим, стремились к тому, чтобы направить и саму работу МОПРа по вредительскому, антисоветскому руслу.

Руководители организации ПОЛЬМАН и ГРИШЕЛЬ установили контакт с группой активных членов «ОУН–УВО»², прибывших в СССР в 1932 г. под видом политзаключенных (ВАНТУХ, ХОМИН и др.), а также шуцбундовцами, работающими на советских предприятиях, используя их в своей разведывательной деятельности.

По делу арестовано 33 человека.

Дело «ХАМЕЛЕОНЫ». Вскрыта контрреволюционная монархическая организация, созданная Германским консульством через бывш. служащего консульства ФЕДЧЕНКО.

Организация проводила активную антисоветскую агитацию, собирала для консульства сведения шпионского характера и подготавливала совершение террористических актов против членов правительства.

Состав организации — бывш. чиновники, дворяне, сыновья попов и прочий контрреволюционный элемент.

² Украинская войсковая организация (УВО) была создана в июле 1920 г. в Праге и объединяла бывших австро-венгерских военных, выходцев из Галиции. В 1921 г. УВО возглавил Е. Коновалец. В 1929 г. на Первом Конгрессе украинских националистов на основе УВО и других организаций была создана ОУН. К середине 30-х годов оформилось слияние УВО и ОУН, в результате которого УВО была реформирована из самостоятельной организации в военную референтуру в составе ОУН.

По делу арестовано 80 человек.

Дело ТРЕМБАЧА и др. Нами в настоящее время вскрывается шпионско-диверсионная организация, созданная Германским консульством в Барвенковском районе Харьковской области.

По показаниям арестованных членов организации, они собирали для консульства сведения о состоянии колхозов, настроениях колхозников и ряд других данных.

По поручению резидента консульства ФОХТА, расстрелянного в 1937 году в Донбассе, организация подготавливала диверсионные акты.

Член организации ТРЕМБАЧ вербовал уголовников для организации при их помощи крушения поездов, в которых будут следовать члены правительства.

ТРЕМБАЧ также имел задание ФОХТА³ пробраться на спецстроительство НКВД, совершить поджог бензохранилища с расчетом на уничтожение всего строительства.

Он имел также задание вербовать людей из числа к-р настроенных лиц с тем, чтобы их использовать при возникновении войны для разложенческой и повстанческой работы.

По делу пока арестовано 3 человека. Намечаем дальнейшие аресты.

Вскрытые резиденты и агенты Германского консульства

За последнее время нами вскрыт ряд резидентов и агентов Германского консульства в Харькове, проводивших большую шпионскую работу на харьковских предприятиях:

ВОЙТЕЛЬ — кладовщик ХЭТЗ, имевший задания поджечь на военное время склад горючего на ХЭТЗ;

ВАЛЬКЕР — пом. нач. производства завода «Электростанок», агент германской разведки с 1929 г., снабжал разведку шпионскими материалами по ХЭТЗ, занимался вредительством на заводе и подготавливал диверсионные акты на военное время. Завербовано им для разведывательной работы 2 человека;

БИЛЬДТ — инженер ХЭМЗа, снабжавший консульство сведениями о промпредприятиях Харькова,
и ряд других лиц.

Методы вербовки германских разведывательных органов

³ В документе ошибочно — Фохма.

Вскрытыми и ликвидированными нами делами по германскому шпионажу устанавливается, что германская разведка применяет самые разнообразные методы вербовки агентуры.

Ею вербуются советские граждане (МАЙЕР и др.), прибывающие на учебу в Германию, германские специалисты, выезжающие на работу в СССР (ВИКЛЕЙН, ВАГНЕР и др.), германские граждане, причастные к революционному движению в Германии и арестованные полицией (ШЮЦ), члены контрреволюционных троцкистских формирований (ВАЙСБЕРГ, ФЛЕМИНГ).

Резиденты германской разведки, находящиеся на территории СССР, вербуют людей для разведывательно-диверсионной деятельности в пользу Германии из числа немцев-колонистов, антисоветски настроенных (САМПАЛА-ПАЛЬМ), шущбундовцев (ГРИШЕЛЬ), германско-подданных (РАМБКЕ-АРАЦКАЯ, ВАЙСБЕРГ и др.), украинских националистов (ПОЛЬМАН, РАМБКЕ-АРАЦКАЯ), людей с антисоветским прошлым (ФЕДЧЕНКО, МАЙЕР, КЛАСС).

Типичными для вербовочных методов германской разведки являются способы приобретения агентуры, применявшиеся резидентом германской разведки ФЛЕМИНГОМ.

Нач[альника] кузнечного цеха завода «Серп и молот» ЛАЗЬКО ФЛЕМИНГ привлек к шпионской деятельности, используя недовольство ЛАЗЬКО тем, что его изобретения мало оплачиваются, предложив последнему помочь продать свои изобретения через Германское консульство за границу.

Секретаря бюро технической информации завода «Серп и молот» МАКУХИНА ФЛЕМИНГ завербовал при помощи своего агента ШПЕТНЕР, которую познакомил с МАКУХИНЫМ, поручив ей завязать с ним романтические отношения.

Зам[естителя] нач[альника] литейного цеха завода «Серп и молот» МИНСКОГО ФЛЕМИНГ завербовал на базе вручения ему «взаимы» 500 руб.

Бывш. зав[едующего] экономической группой Шахтостроя БЕРЕЗОВА ФЛЕМИНГ завербовал, используя просьбу БЕРЕЗОВА добыть для него от представителя фирмы «Штиль» данные о шахтном строительстве в Германии, потребовав взамен аналогичные материалы о состоянии шахтного строительства в СССР.

Работников Шахтостроя БЛЕДНОГО и ПАНКИВСКОГО ФЛЕМИНГ завербовал на почве их троцкистской деятельности.

Нач[альника] планового отдела треста «Кокс» РАДЧИКА ФЛЕМИНГ завербовал, используя то, что РАДЧИК посылал статьи за границу в немецкие журналы с описанием лабораторных и опытных работ на коксовых установках.

Способы связи германской разведки

Материалами следствия установлено, что большую часть своей агентуры, перебрасываемой на территорию Союза для разведывательно-диверсионной деятельности, германская разведка передает на связь Германскому консульству.

Имеются также случаи, когда разведка связывается со своей агентурой — германскими специалистами, выезжающими в отпуск на родину, непосредственно (ВИКЛЕЙН и др.).

Консульство осуществляет связь со своими резидентами и агентами чаще всего при посещении последними в качестве германско-подданных помещения консульства под видом продления срока паспортов и проч., а также во время банкетов в консульстве.

Вся система агентурной работы германской разведки построена по принципу широкой сети, связанной с резидентами, причем последние уже непосредственно связываются с консульством или зарубежными центрами (САМПАЛА-ПАЛЬМ⁴, ФЛЕМИНГ, РАМБКЕ-АРАЦКАЯ и др.).

Что же касается резидентов германской разведки, то они связываются с агентурой непосредственно на предприятиях и учреждениях, у себя на квартире или на квартирах агентов.

Работа, проведенная германской агентурой

Данными следствия установлено, что германская разведка, располагая массовой, широко разветвленной сетью агентуры, пытается проникнуть в основные решающие участки народного хозяйства, промышленные предприятия, железнодорожный транспорт, совхозы и колхозы, собирает обширный материал по всем объектам.

По показаниям арестованных резидентов и агентов германской разведки видно, что ряд крупных предприятий Харькова — ХТЗ, ХЭТЗ, «Серп и молот», «Свет шахтера» и др. были засорены немецкой агентурой.

Из вскрытых нами дел видно, что основное свое внимание германская разведка направляет на диверсию и повстанчество, одновременно подготавливая террористические акты против руководителей советского правительства (дело «КРЕДО», ТРЕМБАЧА и др.).

Из дела ТРЕМБАЧА усматривается, что в качестве исполнителей диверсионных актов германская разведка подбирает деклассированный уголовный элемент, которому поручает организовывать крушение правительственных поездов.

Работу Харьковского областного управления по выявлению и разгрому кадров германской разведки считаем совершенно недостаточной.

---

⁴ Фамилия заштрихована черным карандашом.

Ставим перед собой в ближайшее время задачу — выявить и ликвидировать разведывательно-диверсионную сеть германских разведывательных органов на крупных промышленных предприятиях Харькова, в первую очередь, в оборонной промышленности и железнодорожном транспорте, обнаружить и разгромить повстанческую низовку, насажденную на периферии резидентами германской разведки.

Учитывая большую разведывательно-диверсионную и повстанческую работу, проводимую Германским консульством, концентрируем свое внимание на выявлении и ликвидации разведчиков, диверсантов и террористов, проводящих работу под руководством Германского консульства.

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА ХОУ НКВД

капитан государственной безопасности

Подпись

/РЕЙХМАН/

НАЧАЛЬНИК III ОТДЕЛА УГБ

ст. лейтенант государственной безопасности

Подпись

/ФИШЕР/

«1»⁵ сентября 1937 г.

№ _____

г. Харьков

АМ

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 70–86.
Подлинник. Машинопись.

⁵ Подпись Л. Рейхмана проставлена синим карандашом, подпись И. Фишера и число месяца — фиолетовыми чернилами.

№ 58

Выписка из оперативной сводки наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах следственной работы 3-го, 4-го и 5-го отделов УГБ НКВД УССР в отношении граждан, подозреваемых в шпионаже в пользу Германии

2 сентября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 19
О РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ
3[-го], 4[-го] и 5[-го] ОТДЕЛОВ УГБ НКВД УССР

/на 1 сентября 1937 г./

2 сентября 1937 г.

№ 2546/сн

г. Киев

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСН[ОСТИ]
ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 19
О РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ
3[-го], 4[-го] и 5[-го] ОТДЕЛОВ УГБ НКВД УССР

(на 1 сентября 1937 г.)

I. АНТИСОВЕТСКИЕ ПРАВО-ТРОЦКИСТСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ.

[...]

IV. НЕМЕЦКИЕ ШПИОНЫ И ДИВЕРСАНТЫ.

1. РАМИН Г. Г., германско-подданный.

Арестованный РАМИН, германско-подданный, сознался в участии в немецкой шпионской организации, завербован агентом гестапо РЕТШЕМ — германским подданным (арестован).

РАМИН показывает, что по заданию РЕТША он собирал для немецкого консульства в Одессе шпионские сведения о погрузках в Одесском порту военного снаряжения в Испанию.

По показаниям РАМИНА, организация была заложена РЕТШЕМ по заданиям консульства, с которым тот был непосредственно связан.

РАМИН называет ряд участников организации, ранее арестованных.

2. ГРЕВЕ А. Л., германский подданный.

Арестованный ГРЕВЕ, германско-подданный, рабочий Одесского канатного завода, сознался в немецком шпионаже, завербован бывш. секретарем немецкого консульства в Одессе ГАНОМ.

ГРЕВЕ показывает о заложенной им диверсионной сетке, а также о полученных им заданиях по проведению диверсионных актов на оборонных заводах к началу войны.

3. ГЕТЦ К. С., германско-подданный.

Арестованный ГЕТЦ, германско-подданный, слесарь Одесского завода «Большевик», сознался в немецком шпионаже.

ГЕТЦ показывает о своей связи с немецким консульством, которому систематически передавал шпионского характера материалы.

4. ШТРЕЙТ А. Л., германско-подданный.

Арестованный ШТРЕЙТ, германский подданный, рабочий Одесского завода им. Ленина, сознался в немецком шпионаже и в своей связи по линии шпионажа с немецким консульством.

5. МЮЛЛЕР И. Я., германский подданный.

Арестованный в Николаеве германский подданный МЮЛЛЕР сознался в диверсионно-шпионской работе и показывает, что им был завербован и направлен на военные заводы г. Николаева с диверсионными заданиями ЛИ[Д]ТКЕ, слесарь военного завода в Николаеве (арестован, сознался).

МЮЛЛЕР показывает также о созданных им по заданию немецкого консульства в Спартаковском районе диверсионных группах на военное время.

6. ГАН Р. К., доцент немецкого института.

Арестованный в Одессе ГАН, доцент немецкого института, сознался в участии в немецкой шпионско-диверсионной организации, завербован профессором ШТРЕМОМ (осужден).

ГАН показывает о контрреволюционной деятельности организации в Одесской, Днепропетровской и Харьковской областях и называет ряд участников организации, часть которых ранее арестована.

7. МИЛЛЕР И. И.

Арестованный МИЛЛЕР, секретарь колхоза Зельцкого района на Одещине, сознался, что по заданию резидента германской разведки БЕРЕНДТА (осужден) он заложил в Зельцкой районе фашистскую повстанческую организацию.

МИЛЛЕР называет 12 участников организации, им лично завербованных.

8. ШТЕРН А., германско-подданный.

Арестованный ШТЕРН, германско-подданный, прибыл в СССР в 1936 году, врач, сознался в немецком шпионаже, завербован ФОГЕЛЕМ, одним из руководителей германской социал-демократической партии, находящимся в Праге.

ШТЕРН показывает о полученном им задании внедриться в Красную армию с целью проведения бактериологической диверсии в военное время.

9. ДЮФФЕК Р., чехословацкий подданный.

Арестованный в Днепропетровске ДЮФФЕК, чехословацкий подданный, сознался в участии в немецкой диверсионной террористической организации, завербован австрийско-подданным РЕЙТЕРОМ.

10. КЛАССЕН Г., германско-подданный.

Арестованный КЛАССЕН, германско-подданный, сознался в участии в шпионско-террористической группе и показывает, что эта группа была создана по прямому заданию немецкого консульства.

По показаниям КЛАССЕНА, группа готовила террористические акты над руководителями партии и правительства, а также диверсионные акты на транспорте и в промышленности.

11. БАРАНОВ, нач[альник] бронетанковой лаборатории завода им. Ильича.

Арестованный БАРАНОВ, нач[альник] бронетанковой лаборатории Мариупольского металлургического завода им. Ильича, сознался в участии в диверсионной организации, связанной с германской разведкой через инженера фирмы Круппа КЮТНЕРА, которому организация передавала шпионского характера материалы о бронетанковых сталях.

БАРАНОВ называет участниками организации по Ленинградскому институту металлов: РОЖЕВСКОГО — бывш. зам[естителя] нач[альника] спецсектора, ФЁДОРОВА — нач[альника] сектора жидкого металла, ЗАВЯЛОВА — нач[альника] центральной лаборатории и других.

По Москве участником организации, согласно показаниям БАРАНОВА, является ЛЮДОГОВСКИЙ — бывш. ответственный секретарь особого броневого совета Наркомтяжпрома, ныне работает в ГУМПе.

По заводу им. Ильича участниками организации являются, по тем же показаниям, КРАВЦОВ — технический директор и ЮРЬЕВ — нач[альник] спеццеха № 5.

12. МОГИЛА, старший прораб завода им. Сталина.

Арестованный МОГИЛА, старший прораб Краматорского машиностроительного завода им. Сталина, сознался в участии в диверсионной организации, завербован ВЫВИОРКОВСКИМ — нач[альником] прессового цеха (арестован).

МОГИЛА показывает о проведенных им совместно с участником организации, мастером РОМАНЕНКО, диверсионных актах.

13. АНТЕС К., германско-подданный.

Арестованный германский подданный АНТЕС работал на шахте «Брянка» в Серговском районе, сознался в немецком шпионаже, завербован разведкой в 1931 году.

АНТЕС сознался также в участии в немецкой троцкистской организации, в которую вовлечен ГАЙНЦЕМ (арестован, сознался).

АНТЕС показывает о проведенных им вербовках по Донбассу участников организации, которым давал диверсионно-шпионские задания.

14. ПАУТЦ, германско-подданный.

Арестованный ПАУТЦ, германский подданный, работал на Краматорском машзаводе им. Сталина, сознался в немецком шпионаже, в СССР был переброшен разведкой с диверсионно-шпионскими заданиями.

ПАУТЦ называет ряд участников шпионско-диверсионной организации, завербованных им совместно с агентом немецкой разведки ВАТЕРМАННОМ.

[...]

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«2» сентября 1937 г.

№ 2546/сн

г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 174. — Л. 1, 2, 26–31, 34.

Копия. Машинопись.

№ 59

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР
А. Минаеву о результатах исполнения приказа
НКВД СССР № 00439**

2 сентября 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 4562¹

МОСКВА, НКВД

т. ЕЖОВУ²
т. МИНАЕВУ

Во исполнение оперативного приказа № 00439 сообщаю дальнейшие результаты следствия по германско-подданным.

Арестованный [в] Днепропетровске германско-подданный ШТЕРН Адольф, врач, сознался [в] том, что в СССР он прибыл для организации диверсии и шпионажа, завербован видным немецким социал-демократом ФОГЕЛЕМ, находящимся в Праге.

ШТЕРН имел задание внедриться [в] Красную армию для того, чтобы [в] момент военных действий развернуть активную работу по организации бактериологической диверсии.

Арестованный [в] Днепропетровске чехословацкий подданный ДЮФФЕК Рудольф сознался [в] принадлежности к немецкой диверсионно-террористической организации, куда [был] вовлечен австрийско-подданным РЕЙТЕРОМ. ДЮФФЕК завербовал для террористической деятельности 9 человек. Организация готовила покушение на т. т. СТАЛИНА и КОСИОРА к 7 ноября с/года.

Арестованный [в] Днепропетровске германско-подданный КЛАССЕН Готлиб сознался, что является участником террористической группы, проводившей работу по прямым заданиям германского консула [в] Харькове ВАЛЬТЕРА и секретаря консульства ШТРЕККЕРА. Группа готовила теракты над руководителями ВКП(б), диверсию на транспорте и промышленности.

Арестованный [в] Одессе германско-подданный РАМИН Герберт сознался [в] участии [в] фашистско-троцкистской организации, [в] которую был завербован германско-подданным, политэмигрантом РЕТШЕМ Эрвином (арестован). Назвал 7 участников организации, нам известных. [По] поручению

¹ Номер написан от руки чернилами.

² Фамилия Н. Ежова зачеркнута от руки синим карандашом.

РЕТША сообщал Германскому консульству сведения [о] погрузках [в] Испанию военного снаряжения [в] Одесском порту.

Арестованный германско-подданный ГРЕВЕ Антон сознался [в] том, что [в] 1933 г. был завербован бывшим секретарем Германского консульства в Одессе ГАНОМ³ для шпионско-диверсионной работы на оборонных заводах. В военное время должен был перейти [на] нелегальное положение. ГРЕВЕ создал [в] Одессе диверсионно-шпионскую группу из 6-и человек — арестовываются.

Арестованный [в] Николаеве германско-подданный МИЛЛЕР Иоганн показал, что им специально для диверсионной работы на судостроительном заводе им. Марти был завербован и направлен туда немец гражданства СССР ЛИДТКЕ Гуго. Последний арестован, [в] своей диверсионной работе сознался.

Арестованный [в] Одессе ГАН Ренйгольд, доцент немецкого института, бывший агент-двойник, сознался [в] своем участии [в] шпионско-диверсионной организации, [в] которую был вовлечен профессором ШТРЕМОМ (осужден). Организация охватывала своей деятельностью Одесскую, Днепропетровскую, Харьковскую области. Назвал 22 участника организации, часть ранее репрессирована, остальных устанавливаем.

Арестованный германско-подданный ГЕТЦ Карл, рабочий завода «Большевик» [в] Одессе, сознался [в] том, что, будучи завербован Германским консульством, систематически передавал туда шпионские сведения.

Арестованный [в] Одессе германско-подданный ШТРЕЙТ Александр, рабочий завода им. Ленина, сознался [в] том, что являлся активным информатором Германского консульства, которому систематически сообщал сведения шпионского характера.

Арестованный германско-подданный ГЕРВАГЕН Отто, работавший [на] Крамшазаводе имени Сталина, сознался [в] том, что [в] 1931 году направлен [в] СССР агентом германской разведки БАРТЕЛЕМ.

Арестованный [в] Донбассе КВАСМАН Михаил, работавший инженером шамотного завода [в] Часов-Яре, сознался [в] принадлежности к троцкистско-фашистской организации, одновременно является агентом германской разведки, проводил диверсионную работу.

Арестованный немец ШКИЮНБЕК Валентин, преподаватель школы в Артемовске, сознался [в] принадлежности [к] фашистской диверсионно-шпионской организации и проведении работы [по] насаждению диверсионно-шпионских кадров [в] Донбассе.

Арестованный [в] Харькове РЕЙХЕНБАХ, немец, гражданин СССР, бухгалтер завода «Серп и молот», сознался в том, что является участником контрреволюционной фашистской группы завода, назвал участников группы —

³ В документе ошибочно с двумя буквами «н» — Ганном.

служащих завода, немцев АДАМСОНА, ЛЕМБЕРГА, БЕНДУРА, а также украинцев — ЧЕРКАССОВА, ПЕТИНА.

Арестованный [в] Харькове германско-подданный ДОЙБЕЛЬ Генрих дал показания, что [в] 1936 году был завербован [для] шпионской работы иноробочим ШВАЙГЕР[ОМ], выехавшим [в] 1937 году [в] Германию. Передал через ШВАЙГЕРА для Германского консульства [в] Харькове шпионские сведения по ХТЗ.

Кроме того, сообщаю, что арестованный [в] Одессе участник диверсионно-шпионской повстанческой организации, заложенной [на] Люсдорфском оборонном строительстве бывшим представителем «Дойче Левант линии» [в] Одессе германским разведчиком АУЭРБАХОМ, ШМИДТ Фридрих в дополнительных показаниях назвал 34 новых, лично завербованных им участников организации, состоящих из бывших кулаков и других антисоветских элементов⁴.

НР 2557/сн

ЛЕПЛЕВСКИЙ

Подпись

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«2» сентября 1937 г.

г. Киев

В конце документа наклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 3/IX-[19]37 ГОДА, [в] 5 ЧАСОВ 30 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 87–90.
Подлинник. Машинопись.

---

⁴ Документ напечатан заглавными буквами.

№ 60

**Сообщение Германского консульства в Харькове
Министерству иностранных дел Германии об аресте
германских граждан по обвинению в пропаганде
и агитации с целью свержения или подрыва
советской власти**

2 сентября 1937 г.

Р 6/Линдеманн и товарищи¹

В дополнение к другому сообщению
по поводу ареста еще 7 германских подданных

Министерству иностранных дел
Берлин

Согласно поступившему сегодня сообщению здешнего Дипломатического агентства Комиссариата иностранных дел, перечисленные ниже германские подданные арестованы за пропаганду и агитацию с целью свержения или подрыва советских учреждений:

1. ЛИНДЕМАНН Ойген, 23.8.[19]37 арестован в Днепропетровске, родился 25.11.1911 в Благовещенске, немецким языком не владеет, от рождения проживает в Советском Союзе. С 2.3.[19]31 со своими родителями имеет германское подданство по решению начальника окружного управления в Арнсберге. Ничего отрицательного о нем здесь не известно, в настоящее время в тюрьме в Днепропетровске.

2. КРОМБАХ Курт, 23.8.[19]37 арестован в Ново-Златопольском районе Днепропетровской области, Кромбах консульству не знаком, в настоящее время в тюрьме в Днепропетровске.

3. ШТЕРН Адольф, 23.8.[19]37 арестован в Кривом-Роге Днепропетровской области. Штерн консульству не знаком, в настоящее время в тюрьме в Днепропетровске.

4. ШЁНФЕЛЬД Георг, 23.8.[19]37 арестован в Никополе Днепропетровской области, слесарь по сборке и ремонту машин, род. 21.9.1904 в Кёльне, имел заграничный паспорт № 86494 выданный 29.6.1931 полицией-президиумом Кёльна. Консульству он знаком с 1936 г. Ничего отрицательного о нем здесь не известно, в настоящее время в тюрьме в Днепропетровске.

---

¹ Сообщение было подготовлено в 3-х копиях.

5. БУРБА Фридрих, 25.8.1937 арестован в Запорожье Днепропетровской области. Токарь по металлу, родился 20.12.1884 в Хортице, Украина. С 1927 г. записан в реестр-матрикул здешнего консульства. Всё время проживал в Советском Союзе, в настоящее время в тюрьме в Запорожье.

6. КАРВЕЛИС Курт, 25.8.1937 арестован в Запорожье Днепропетровской области, рабочий, род. 3.3.1902 в Мейсене. Консульству знаком с 1934 г. Имел заграничный паспорт № 990, выданный 26.2.1929 начальником окружной администрации Дюссельдорфа; в настоящее время в тюрьме в Днепропетровске. Ничего отрицательного о нем здесь не известно.

7. ФЕРФЮРДЕН Хуберт, 28.8.1937 арестован в Запорожье Днепропетровской области, консульству не знаком, в настоящее время в тюрьме в Запорожье.

Дипломатическое Агентство запросили по возможности немедленно сообщить, в каких именно действиях арестованных замечены нарушения указанных статей Уголовного кодекса. Одновременно его просили об ускорении следствия, сообщении даты судебного слушания и предоставлении как можно скорее возможности свидания со всеми арестованными.

Посольству в Москве и Генеральному консульству в Киеве направлены копии. Дальнейшее оповещение остается за нами².

На обороте документа проставлен штамп с входящими данными: «Германское посольство в Москве. Поступило 8 сентября 1937 г.».

*РА АА. Botschaft Moskau 415 (Haftliste Charkow)..
Копия на немецком языке. Машинопись.*

² На документе поставлена подпись, вероятно, Эрта.

№ 61

**Докладная записка начальника УНКВД
по Днепропетровской области Е. Кривца наркому
внутренних дел УССР И. Леплевскому о ликвидации
«немецких шпионско-диверсионных формирований»
на промышленных предприятиях**

4 сентября 1937 г.

III ОТДЕЛ/1[-ое] отдел[ение]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2-ГО РАНГА
ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ
г. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
о работе по разгрому немецкой контрреволюции

Основное внимание по разгрому немецкой контрреволюции было направлено на вскрытие диверсионно-террористических и шпионских формирований в промышленности, главным образом, оборонного значения, и разгрому фашистского подполья (штурмовых отрядов, диверсионно-вредительских и террористических организаций и групп в Молочанском, Люксембургском, Фриц-Геккертовском и Рот-Фронтовском национально-немецких районах области).

За последние три месяца нами было арестовано 220 человек, из них — 203 участника ликвидированных контрреволюционных немецких организаций. Анализ проведенных дел свидетельствует о том, что организующими силами в деле насаждения террористических и диверсионно-шпионских организаций и групп в Днепропетровской области в основном являлись:

- а) Германские дипломатические представительства в СССР, главным образом, Германское консульство в Харькове;
- б) старая агентура германской разведки, связь с которой была восстановлена через консульства и иноспециалистов, а также агентура, приобретенная из числа бывших военнопленных, находившихся в плену в Германии;
- в) германско-подданные, проживающие на территории области; и
- г) скрытые немецкие националисты, проникшие в немецких районах на руководящие партийные и советские посты.

Деятельность агентуры германской разведки в промышленности, как установлено следствием по ряду ликвидированных дел, направлена к подрыву решающих ее объектов, главным образом, имеющих оборонное значение. Участники ликвидированных диверсионно-шпионских организаций, наряду с проведением широкой шпионской работы по заданию германской разведки, вели также широкую подрывную деятельность по срыву программ выпуска военной продукции, приводили в негодность оборудование, главным образом, импортное и совершали ряд диверсионно-вредительских актов на решающих участках производства.

Руководитель ликвидированной шпионско-диверсионной организации в Запорожье, главный инженер завода «Коммунар» ДИК Петр Иванович сознался в том, что по заданию германской разведки сорвал выпуск снарядов специального типа, под его руководством выпускались снаряды на протяжении ряда лет, до 80% не отвечающие требованиям, передал в распоряжение германской разведки мобплан ряда крупных предприятий г. Запорожья.

На авиазаводе № 29 вскрыта и ликвидирована диверсионно-шпионская организация, заложенная германским разведчиком МАРКСОМ Мартыном (дело «КОРИЧНЕВЫЕ»). Участники этой организации также выпускали бракованную продукцию, вели вредительскую работу и намечали ряд крупных диверсионных актов. Организация через ее активного участника КЛЕЙНА Евгения, старого агента германской разведки, осуществляла связь с Германским консульством в Харькове, от которого исходило практическое руководство деятельности организации.

Работавший на военном заводе [№] 49 германскоподданный ФРИБУС (дело «ДОВЕРЕННЫЕ»), использовался разведкой в целях собирания сведений шпионского характера. Помимо этого, он имел задание вербовать немецкую молодежь, работающую в промышленности, для диверсионной и террористической деятельности.

По ряду дел установлено, что германская разведка вербует свою агентуру среди немецкой молодежи. Вскрытая и ликвидированная диверсионно-террористическая организация из немецкой молодежи в Запорожье (дело «АДОЛЬФЫ», арестовано 14 человек) была создана германским разведчиком ФАЛЬТИНОМ. Организация состояла из учащейся немецкой молодежи ФЗУ металлургического комбината «Запорожсталь».

Активную работу проводит германская разведка через свою агентуру по созданию штурмовых отрядов — боевых групп среди немецкого населения для организованных действий в нашем тылу в период войны.

По всем делам, ликвидированным в последнее время в национально-немецких районах и колониях области, выявлена готовность немецкого к-р и антисоветского элемента к оказанию физической помощи германскому фашизму в борьбе с советской властью. Характерно то, что почти по каждому такому вскрытому к-р формированию одновременно устанавливается шпионаж

и подготовка к совершению террористических актов против руководителей ВКП(б) и правительства, а также против местного партийного и советского актива.

Ликвидируемое нами в настоящее время фашистское подполье в Люксембургском немецком районе (дело «ДРУЗАГ», арестовано 20 человек), заложенное старшим механиком машинотракторной станции, быв. активным карателем ПРИБОМ Евгением, наряду с вербовкой фашистско-повстанческих кадров, насаждало в ряде колоний района шпионско-террористические группы.

В Рот-Фронтском, Сталиндорфском и других районах области по делам «РАЗВЕДЧИКИ», «КРИГСГЕФАНГЕНЕР», «ГОРЯЧИЕ» вскрыты повстанческие формирования, которые были созданы и возглавлялись агентурой германской разведки из числа бывших военнопленных, находившихся в плену в Германии (ГЛЯНЦ, ДИК, ДИРКСЕН, ТЕСКЕ и др.). Указанный контингент агентуры (в прошлом — крупные землевладельцы) прошел в Германии специальную пропагандистско-разведывательную школу и после этого одновременно направлен в Советский Союз с к-р шпионскими заданиями.

Установлено, что обвиняемые по приведенным делам вели также шпионскую работу и проявляли активные террористические тенденции по отношению к членам Политбюро ЦК ВКП(б).

Заслуживают серьезного внимания агентурные и следственные материалы об использовании германскими разведорганами партийных и советских аппаратов национально-немецких районов в целях фашизации немецкого населения и активной подрывной деятельности в сельском хозяйстве. Ликвидированная нами в 3-х немецких районах контрреволюционная организация (дело «КЛУБОК») состояла, в основном, из районного, партийного и советского актива:

БОЛЕЙНИНГЕР — б. секретарь РПК в Люксембурге, в момент ареста — пред[седатель] Рот-Фронтском райисполкома;

ДЕЙЧМАН — уполномоченный комитета заготовок в Фриц-Геккертовском районе;

БЕРГЕР — редактор районной газеты в Люксембурге;

ГОЛЬЦ — нарсудья в в Фриц-Геккертовском районе;

ДЕЙЧ — директор Стульневской МТС Рот-Фронтского района и др.

Все они, состоя формально в рядах ВКП(б), использовали свое пребывание в ней для проведения контрреволюционной террористической и шпионской деятельности.

Аналогичная контрреволюционная немецкая организация ликвидирована в Молочанском районе (дело «АНГРИФ-САКСОНЦЫ»), руководителями которой являлись:

ФРЕШЕР — редактор районной газеты, член бюро РПК;

МОКШТАДТ — инструктор районного партийного комитета;

ЦИМЕРМАН — 6. секретарь райкома комсомола, в момент ареста работавший редактором районной газеты в Рот-Фронтском районе.

Германско-подданные

На территории Днепропетровской области проживают 120 человек германско-подданных, включая и членов семейств.

Из общего числа нами в настоящее время арестовано 14 человек.

Полученными показаниями лишний раз подтверждается тот факт, что германско-подданные в подавляющем своем большинстве являются проводниками идеи германского фашизма и организаторами диверсионно-шпионских и террористических формирований.

Арестованный германско-подданный ФРИБУС Евгений, работавший ранее на военном заводе [№] 49, показал, что он проводил по заданию консульства к-р шпионскую работу.

Германско-подданный БЕХ Герман Германович сознался, что он по заданию секретаря консульства в Харькове ШТРЕККЕРА создал контрреволюционную диверсионно-террористическую группу из 8-и человек.

Германско-подданный КЛАССЕН Готлиб Готлибович признал свое активное участие в контрреволюционной террористической организации. Назвал завербованных им лиц.

Германско-подданный ШТЕРН Альфред, врач, признал себя виновным в том, что он в 1936 году прибыл в Советский Союз с конкретными заданиями «ГЕСТАПО»¹ по шпионажу и бактериологической диверсии.

Германско-подданный ПЕКРУН Георгий Иванович дал показания о том, что является участником к-р террористической и шпионской группы.

Германско-подданный БЕХ Герман Германович (сын) подтвердил вербовку его для контрреволюционной террористической деятельности. Вел фашистскую работу среди немецкой молодежи.

Как руководители к-р немецких формирований, нами арестованы чехословацко-подданные ДУФФЕК Антон и ДУФФЕК Рудольф.

Последний создал террористическую организацию из немецкой молодежи (дело «ЮГЕНД»), готовившую² 7 ноября с. г. террористические акты против вождя партии тов. СТАЛИНА и секретаря ЦК КП(б)У тов. КОСИОРА.

Из числа ликвидированных нами за последнее время дел по немецкой контрреволюции заслуживают особого внимания следующие.

«АНШЛЮСС-ЛЕЙПЦИГ» — шпионско-диверсионная организация в промышленности Запорожья, созданная по заданию германской разведки главным инженером завода «Коммунар» ДИКОМ Петром Ивановичем.

¹ Так в документе.

² В документе — готовившая.

Установлено, что ДИК, являясь старым агентом германской разведки (завербован в 1926 году в Берлине), по заданию последней в течение ряда лет проводил большую работу по насаждению шпионско-диверсионных кадров в промышленности, которые по его указаниям создавали диверсионные ячейки на заводах оборонного значения, совершали диверсионные и вредительские акты.

В 1936 году на заводах оборонного значения была вскрыта и ликвидирована организация, созданная инженером РЕШКЕ Василием, завербованным ДИКОМ Петром.

Арестованный РЕШКЕ сознался в том, что к диверсионной и разведывательной деятельности в пользу Германии он был привлечен еще в 1913 году агентом германской разведки БРАУНОМ.

В 1926 году по заданиям разведки с РЕШКЕ восстановил связь ДИК П. И., от которого получил задание по диверсии и вредительству в довоенное время и в момент войны, в основном, направленных на срыв программы выпуска военной продукции.

Деятельность данной организации была направлена на создание диверсионных ячеек на алюминиевом заводе, «Запорожстали», «Коммунаре», в частях Красной армии (16-й полк зенитной артиллерии, 18-я батарея ПВО), проведение диверсионной работы, как в мирное, так и в военное время, а также подготовку террористических актов над руководителями партии и правительства.

Всего по ликвидированной к-р диверсионно-террористической организации, созданной инженером РЕШКЕ в 1936 году по прямому заданию ДИКА Петра, арестовано 26 человек.

ДИК Петр сознался в том, что по заданию разведки организация, которую он возглавлял, сорвала выпуск снарядов специального типа, под его руководством выпускались снаряды на протяжении ряда лет, до 80% не отвечающих требованиям, передал в распоряжение германской разведки мобплан ряда крупных предприятий г. Запорожья.

По делу «АНШЛЮСС–ЛЕЙПЦИГ» арестовано 19 человек.

«КЛУБОК» — контрреволюционная диверсионно-шпионская организация, ликвидированная в Люксембургском, Рот-Фронтском, Фриц-Геккертовском и друг. районах области.

Организация, в основном, состояла из районного партийного и советского актива. Как участники ее арестованы: БОЛЕЙНИНГЕР — 6. секретарь РПК в Люксембурге, в момент ареста — пред. Рот-Фронтского райисполкома; ДЕЙЧМАН — уполномоченный комитета заготовок в Фриц-Геккертовском районе; БЕРГЕР — редактор районной газеты в Люксембурге и другие, которые, состоя формально в рядах ВКП(б), использовали свое пребывание в ней для проведения контрреволюционной террористической и шпионской деятельности.

Руководители организации (ДУФФЕК, политэмигрант, чехословацко-подданный, БОЛЕЙНИНГЕР, БЕРГЕР), исходя из общности целей и методов борьбы с советской властью фашизма и троцкистов, проводили активную троцкистскую работу, создавая террористические группы из немецкого к-р элемента.

Практическая деятельность арестованных по делу велась также в направлении создания штурмовых отрядов, подготовке кадров для диверсионно-вредительской работы на жел. дор. транспорте и в сельском хозяйстве.

Документально установлено, что организация, поддерживающая связь с Германским консульством в Харькове через ее активного участника БЕРГЕРА, планомерно вела работу в районах, направленную к срыву коллективизации, сохранению немецких кулацких хозяйств в колониях, извращению классовой и национальной политики партии, умышленному созданию затруднений с целью вызвать недовольство масс мероприятиями партии и советской власти. По делу арестовано 19 чел.

«ЮГЕНД». Вскрыта и ликвидирована контрреволюционная террористическая организация из немецкой молодежи, созданная чехословацко-подданным ДУФФЕКОМ Рудольфом Антоновичем по заданию австрийского консульства в Москве через австрийско-подданного РЕЙТЕРЕРА Карла.

ДУФФЕК показал, что он, начиная с 1934 года, по заданию РЕЙТЕРЕРА проводил организационную к-р работу среди немецкой молодежи.

Разновременно ДУФФЕКОМ были завербованы в организацию 9 человек.

Серьезного внимания заслуживают показания ДУФФЕКА, ШТАХА, КОЗЛОВА и др. участников организации о том, что последняя готовила террористические акты против вождя партии тов. СТАЛИНА и секретаря ЦК КП(б)У КОСИОРА.

Теракты намечались к осуществлению 7 ноября с. г.

ДУФФЕК по контрреволюционной работе был также связан с моряком Черноморского флота в Одессе ФИЛИМОНОВЫМ.

Последний, находясь в рейсах дальнего плавания, был во Франции привлечен одним из белогвардейцев к шпионской деятельности на территории СССР.

РЕЙТЕРЕР, узнав о контрреволюционной связи ДУФФЕКА с ФИЛИМОНОВЫМ, предложил ДУФФЕКУ использовать эту связь в целях приобретения необходимых для совершения диверсионных актов взрывчатых веществ.

ФИЛИМОНОВ, по имеющимся данным, в настоящее время арестован УНКВД по Одесской области.

По делу арестовано 8 человек — участников к-р немецкой террористической организации.

«ДРУЗАГ» — крупная контрреволюционная террористическая немецкая организация, созданная главным механиком машинотракторной станции

ПРИБОМ Евгением по заданию резидента германской разведки ОБЕР-ЛЕЙТЕНАНТА КЛЕТТЕ, официально выполнявшего функции администратора германской сельскохозяйственной концессии «КРУППА» и «ДРУЗАГ» на Северном Кавказе.

ПРИБ показал, что к контрреволюционной деятельности в пользу Германии КЛЕТТЕ его привлек в 1926 году, работая в концессии главным механиком ремонтных мастерских.

ПРИБ получил от КЛЕТТЕ следующие конкретные задания:

1. Создать контрреволюционные националистические немецкие кадры для борьбы с советской властью в период развития народного хозяйства страны путем вредительства и срыва проводимых партией и правительством мероприятий.

2. Вести шпионскую работу на территории Союза.

3. Вербовать немцев для диверсионной деятельности в промышленности и на ж. д. транспорте.

4. В немецких колониях добиться такого положения, чтобы немцы были подготовлены к активной организованной борьбе с советской властью.

Первое время (до 1927 года) ПРИБ использовался в качестве связного между КЛЕТТЕ и агентурой германской разведки на территории СССР. В частности, он неоднократно направлялся в гор. Ростов для связи с неким ГАММОМ, и получения от него материалов шпионского характера.

В 1927 году, в связи с внезапным отъездом КЛЕТТЕ в Германию, ПРИБ был последним передан для связи сотруднику концессии, германско-подданному НЕЙМАНУ, который предложил ПРИБУ немедленно включиться в активную к-р шпионскую работу, для чего велел выехать в г. Таганрог, где собирать шпионские сведения об авиационной промышленности.

До конца 1928 года ПРИБ проживал в Таганроге, выполняя задания германской разведки. Для сбора интересовавших его шпионских сведений им были завербованы АМБУРЦЕВ Николай, работавший на авиационном заводе разметчиком, и НЕМЕРЦАЛОВ Александр, рабочий снарядного цеха б. Балтийского завода.

В сентябре мес. 1928 г. ПРИБ, будучи проинструктирован НЕЙМАНОМ, и получив от него специальные к-р задания, выехал в немецкий Люксембургский район.

Здесь он по заданию НЕЙМАНА связывается с пастором ШЛЮППОМ, германско-подданным, и приступает к активной к-р националистической деятельности среди немецкого населения.

В результате, ведя организационную к-р работу под руководством Германского посольства в Москве, ПРИБ создал в Люксембургском районе активное фашистское подполье.

Лично ПРИБОМ одновременно привлечены к контрреволюционной подрывной деятельности 17 человек, причем привлек к этому немцев-кулаков, на-

ходившихся в плену в Германии, и из числа репрессированного в прошлом советской властью элемента.

Арестованный по делу НЕБ Иван Августович, б. кулак, вернувшийся в 1925 году из Германии, где проживал как военнопленный, показал, что он прибыл в Союз с конкретными шпионскими заданиями б. коменданта лагеря военнопленных НИПКО.

Вместе с ПРИБОМ НЕБ и др. арестованные по делу вели работу по вербовке к-р повстанческих и террористических кадров.

По делу арестовано 20 человек.

«АНГРИФ–САКСОНЦЫ». В Молочанском районе ликвидирована контрреволюционная националистическая организация, участниками которой являлись немецкие националисты, обманным путем пробравшиеся в ряды партии, а также лица, в свое время исключенные из ВКП(б) за активные троцкистские проявления.

Организацию возглавлял редактор районной газеты «Дойчер коллективист» ФРЕШЕР Теофил.

Под видом создания литературных кружков среди немецкой интеллигенции и молодежи, ФРЕШЕР проводил активную организационную работу по созданию к-р диверсионных и террористических групп.

Активными участниками организации являлись: ЦИМЕРМАН Отто, быв. секретарь райкома комсомола, исключенный из партии как троцкист; МОК-ШТАДТ Иван, до ареста работал инструктором Молочанского РПК; ЛОРЕНЦ Рейнгольд, зав. пионеротделом райкома комсомола; ШВЕМЛЕР Маркус, преподаватель школы, и др.

ШВЕМЛЕР Маркус являлся одним из руководителей существовавшей в средней немецкой школе троцкистской группировки. По делу арестовано и предано суду 14 человек.

В настоящее время нами намечены и проводятся необходимые мероприятия по дальнейшему активному разгрому немецкой контрреволюции.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР
ПО ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/КРИВЕЦ/

НАЧАЛЬНИК 3[-го] ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/БЕРЕЗОВСКИЙ/

№ 1064151

«4»³ сентября 1937 г.

г. Днепропетровск

В левом нижнем углу первого листа документа поставлен прямоугольный штамп с надписью: «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки фиолетовыми чернилами проставлены регистрационный входящий номер «14347» и дата «7/IX 1937».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 94–107.

Подлинник. Машинопись.

---

³ Подпись Е. Кривца нанесена простым карандашом, Н. Березовского — красным карандашом, число месяца — чернилами.

№ 62

Докладная записка начальника УНКВД по Черниговской области М. Корнева наркомун внутренних дел УССР И. Леплевскому о ликвидации «немецких шпионских формирований» на промышленных предприятиях

4 сентября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НКВД УССР
ЧЕРНИГОВСКОЕ ОБЛУПРАВЛЕНИЕ
НКВД
3-й ОТДЕЛ УГБ
4-го сентября 1937 г.
№ 1317839
Гор. Чернигов

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ 2-го РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ
Гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

«О результатах работы по немецкому шпионажу и контрреволюции»

За время с июня по август м-ц т[екущего] г[ода] 3-м отделом УГБ УНКВД по Черниговской области арестовано по линии немецкого шпионажа и контрреволюции 33 человека.

СОСТАВ АРЕСТОВАННЫХ:

кулаков	11 чел.
инженеров	2 —“—
рабочих	5 —“—
колхозников	14 —“—
прочих	1 —“—

ПРОВЕДЁННЫМ СЛЕДСТВИЕМ ВСКРЫТЫ:

- а) шпионско-диверсионная группа на Шостенских пороховых заводах в количестве 7 чел. (дело «СВЯЗЬ»);
- б) немецкая к-р фашистская организация, охватившая ряд немецких сел Дмитриевского р-на (дело «МЯТЕЖНЫЕ»);

в) одиночки, связанные с Германским консульством и использованные последним в шпионских целях (дело «МЕЧТАТЕЛИ»).

Проникновение агентов германской разведки, как это установлено следствием, шло через такие каналы:

- а) вербовка и насаждение агентуры на оборонных объектах германскими специалистами;
- б) вербовка агентов и насаждение фашистских ячеек немецким лютеранским духовенством;
- в) вербовка агентуры комендатурами германских войск в период оккупации Украины в 1918 году;
- г) использование посетителей Германского консульства.

МЕТОДЫ СВЯЗИ:

Данными следствия установлено, что связь германской разведки со своей агентурой осуществлялась:

- а) непосредственно при посещении ими Германского консульства;
- б) непосредственно германскими специалистами, одновременно являвшимися резидентами германской разведки.

Из ликвидированных дел заслуживают внимания:

Дело «СВЯЗЬ». Ликвидирована шпионско-диверсионная группа, заложенная в 1932 г. на Шостенских пороховых заводах представителями фирмы «Бабкок-Вилькоккс», германскими специалистами, работавшими на монтаже ТЭЦ, ФРЕЙЛИХОМ и МЕДИНГОМ (оба — германско-подданные).

Последними для шпионско-диверсионной работы были завербованы:

1. СЕНИН М. Д. — главный энергетик завода (арестован);
2. ГЕРАСЬКО Г. С. — нач. теплочасты (арестован);
3. ЖЕЖЕЛЬ И. Н. — нач. ТЭЦ (арестовывается);
4. СВИНАРЕНКО — механик ТЭЦ (арестовывается);
5. КОСТЕНКО — механик ТЭЦ (арестован);
6. ГОЙ — слесарь ТЭЦ (арестовывается).

Арестованные СЕНИН и ГЕРАСЬКО, сознавшись в вербовке их ФРЕЙЛИХОМ для работы в пользу Германии, показали, что ими ФРЕЙЛИХУ были переданы сведения об оборонной мощности Шостенских заводов. Кроме этого, показали, что группа имела задание произвести взрыв ТЭЦ в военный период по сигналу, который должен быть дан быв. инспектором котлонадзора — чехом КАЧЕРОМ (быв. чехословацким подданным), являвшимся резидентом германской разведки.

КАЧЕР находится в СССР, нами устанавливается с целью его ареста.

Дело «МЯТЕЖНЫЕ». По делу вскрыта и ликвидирована немецко-украинская контрреволюционная фашистская организация, охватившая своей дея-

тельностью ряд немецких сел Дмитриевского района и украинских сел Бахмачского и Прилукского р[айо]нов.

Следствием вскрыто 7 повстанческих ячеек этой организации.

За последние 3 м[еся]ца по делу арестовано 28 участников организации.

Всего по делу было арестовано и привлечено к ответственности 52 чел., из коих 47 чел. сознались в причастности к этой организации.

Следствием по делу установлено, что организация была заложена в 1928–[19]29 гг. лютеранским пастором МЕЛЬМАНОМ.

Организацией руководили: пропст¹ лютеранских общин на Украине БИРТ и Германское консульство в Харькове, от которых получались установки о ведении к-р работы.

Деятельность организации в 1929–1932 гг. проводилась под знаком противодействия мероприятиям партии и соввласти на селе, а затем, в последний период — под знаком предвоенной подготовки кадров для выступления против соввласти в тылу в случае войны с Германией.

Членам организации удалось провести значительную работу по воспитанию и созданию повстанческих групп, проведению ряда антиколхозных волынок, подрывных вредительских актов и т. п.

Предварительная подготовка и обработка лиц, привлеченных к участию в организации, проводилась пастором МЕЛЬМАНОМ через церковный актив — членов церковного совета лютеранской общины, являвшихся руководящей частью организации.

Под видом совещания членов церковного совета, МЕЛЬМАНОМ систематически проводились совещания руководящих членов организации, на которых обсуждались вопросы проведения к-р деятельности.

На втором этапе своей деятельности, относящемся к 1932–[19]37 гг., организация проводила свою работу в направлении:

- а) воспитания и создания повстанческих кадров;
- б) организации штурмовых отрядов;
- в) подготовки вооруженного выступления против соввласти в тылу действующей Красной армии при войне с Германией;
- г) организации и совершении диверсионных актов: разрушение ж. д. полотна, мостов, сооружений и т. п.;
- д) организации и совершения террористических актов над коммунистами и сельским активом.

Следствием установлено, что ряд участников организации еще в 1918 г. были привлечены к шпионской деятельности комендатурой германских оккупационных войск.

По делу намечено к аресту в ближайшие дни дополнительно 37 участников организации.

¹ В документе ошибочно — пропст.

НАЧАЛЬНИК ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕН. БЕЗОПАСНОСТИ	<i>Подпись</i>	/КОРНЕВ/
ЗАМ. НАЧ. 3[-го] ОТДЕЛА УГБ УНКВД ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ	<i>Подпись</i>	/ШПЕРЛИНГ/

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 108–112.
Подлинник. Машинопись.

№ 63

Справка начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области Д. Орлова по оперативным делам в отношении германских подданных

5 сентября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА

по наиболее крупным немецким делам, находящимся
в стадии следствия

По состоянию на 5-е сентября 1937 г.

1. Дело «ОЗВЕРЕЛЫЕ».

На территории Донбасса, в Серговском, Ворошиловградском, Гришинском, Краматорском, Сталинском, Тельмановском районах, вскрыта крупная немецкая троцкистская диверсионно-шпионская организация.

По делу арестовано 76 человек, из них созналось 55 человек, судебной тройкой УНКВД уже осуждено 19 человек.

Контрреволюционная организация возникла в 1931 году.

Основным костяком ее являются иностранные рабочие — немцы, работавшие в угольной промышленности Донбасса.

Многие участники организации в свою бытность в Германии являлись активными троцкистами (ЗЕЛИКАТ, ЦИМЧАК, БОЙШ, ВЕСЕЛЫЙ и др.), ряд других (ТИЛЬ, ФОГЛЕР, ТИМЕР) являлись кадровой германской агентурой, провокаторами в КПГ и прибыли в СССР со специальными заданиями по шпионажу и диверсии.

Руководство организации исходило от немецкого троцкистского центра в Москве и параллельно — от Германского консульства в г. Харькове.

Практическую деятельность организации в Донбассе направлял политэмигрант ЗОММЕР Михель, непосредственно связанный, с одной стороны, с Московским центром (ФЛОРИН, МИЛЛЕР), с другой стороны, — с Донецким троцкистским центром (СЕРГЕЕВ, ШАЕВ, ВАЙСБЕРГ).

Московский центр, имевший в своем распоряжении подготовленные через КУНМЗ кадры организаторов к-р работы, направлял их (ГАЙНЦА, АНТЕСА, ЦЕКЕР, БЕТГЕ и др.) в Донбасс, которые через ЗОММЕРА и СЕРГЕЕВА расставлялись для возглавления ответвлений к-р организации в Серговском, Ворошиловградском, Гришинском и др. районах.

Немецкая к-р организация практическую свою деятельность контактировала с троцкистским и проч. контрреволюционным подпольем на предприятиях.

Практическая работа организации выражалась в проведении:

- 1) вербовочной работы по расширению состава организации;
- 2) вредительской и диверсионной работы в мирное время, главным образом, в угольной промышленности.

Осуществлялось это путем завалов выработок, порчи шахтного оборудования и механизмов.

Кроме того, в 1936 году на шахте № 12 «Брянка» активом к-р организации был подготовлен и осуществлен взрыв, повлекший за собой 6 человеческих жертв.

- 3) подготовки диверсионных актов в период войны на шахтах № 12, 5/6 Краснополье, 2/5 Каменка треста «Сергоуголь», 1/3 центральная треста «Гришиноуголь», на Ворошиловградском паровозостроительном заводе им. Октябрьской революции и на Краммашзаводе им. Сталина;

- 4) собирании и передаче шпионских сведений Германскому консульству в г. Харькове;

- 5) широкой фашистской троцкистской пропаганды.

Следствие по делу продолжается, производятся дополнительные аресты.

[2.] Дело «МОНОЛИТ».

По делу ликвидируется немецкая фашистская организация, охватившая промышленные предприятия Снежнянского, Боковоантрацитовского, Ворошиловградского, Красно-Лучского и Гришинского районов в Донбассе, а также немецкие села Куйбышевского района АЧК.

К-р организация, также как и вскрытая по делу «ОЗВЕРЕЛЫЕ», возникла в 1931 году за счет внедренной в СССР агентуры германской разведки (ОС-СЕНКЕМПФЕР, РЦАДКИ, ГЕРЦИГ В., МАРЦИНСК и др.), проводившей в последующем вербовки в к-р организацию за счет иностранцев — граждан СССР.

В своей практической работе к-р организация имела тесную увязку вплоть до обмена кадрами с к-р организацией, вскрытой по делу «ОЗВЕРЕЛЫЕ», кроме того, блокировалась с троцкистским диверсионно-вредительским подпольем в районе своей деятельности.

Направление в работе к-р организация получила от одного из руководителей немецкого подполья в Донбассе ЗОММЕРА Михеля.

Практическая деятельность к-р организация шла по линии:

- 1) осуществления вредительства и диверсии в мирное время на шахтах трестов Снежнянантрацит и Боковантрацит и по Ворошиловградскому заводу «ОР».

В 1937 г. к-р организацией осуществлен взрыв в шахте № 18 им. Сталина треста Снежнянантрацит, при коем погибло 5 человек;

2) подготовки диверсионных актов на ряде шахт треста Снежнянантрацит и Боковантрацит, на Штергрессе и по высоковольтной линии передач, по Ворошиловградскому заводу им. «ОР»;

3) собрания для передачи в германские официальные представительства (консульства и посольства), а также переотправки через доверенных лиц в Германию, «ГЕСТАПО»¹, шпионских сведений, в частности, по частям Красной Армии и по оборонной промышленности.

По делу было арестовано 22 человека, из них 15 человек уже созналось, 7 человек уже осуждено тройкой УНКВД.

Подвергается аресту 25 человек.

[3.] Дело «КОНТОРА».

По этому делу вскрыта и ликвидирована немецкая диверсионная повстанческая организация, охватившая своей деятельностью Артемовский, Кагановический, Константиновский, Ворошиловградский, Орджоникидзенский, Ворошиловский, Ровенецкий, Боковоантрацитовский, Лисичанский районы Донецкой области.

Всего арестовано 134 человека, из них сознавшихся — 80 человек.

Из указанного количества уже осуждено судебной тройкой УНКВД 19 человек.

Руководящую роль в этой организации играли группа быв. военнопленных (ГЕЛЛЕРТ Лоренц, МЕЛЬМАН Вальдемар и НОЛЬ Карл), завербованных в Германии и переброшенных в СССР, действовавших в последующем до ареста по указаниям Германского консульства в гор. Харькове.

Организация занималась сколачиванием диверсионных и повстанческих кадров и одновременно проводила колоссальную вредительскую работу по разложению немецких колхозов путем недоброкачественной обработки земли, порчи сортовых участков, введения худших сортов семян, уничтожения тягла и крупного животноводства и пр.

Диверсионными кадрами организации были охвачены военный завод № 60 и паровозостроительный завод им. Октябрьской революции в Ворошиловграде, в Севдонгрессе в Лисичанске, электроподстанция Соли и городская электростанция в Артемовске, вагоноремонтный завод ст[анции] [им.] Кагановича, шахта «Юнком» в Орджоникидзенском районе и ряд других промпредприятий.

На всех этих объектах намечалось осуществление действенной диверсии, главным образом, в военное время.

Следствие продолжается. Подвергаются дополнительно аресту 36 человек вновь выявленных участников организации.

---

¹ Так в документе.

[4.] Дело «ОБНАГЛЕВШИЕ».

В течение 1937 года IV-м отделом УГБ УНКВД вскрыто и ликвидируется широко разветвленное фашистско-повстанческое диверсионно-террористическое шпионское подполье в Донбассе.

Руководство и организация этого подполья, как вскрыто следствием, осуществлялось германскими консульствами в Харькове и Киеве через своих разведчиков, главным образом, иностранно-подданных немцев — колонистов, которых выявлено 24 человека.

Действуя с 1934 года, германские консульства насадили в Донбассе фашистско-повстанческое диверсионное подполье в 21 районе и 66 населенных пунктах, главным образом, в немецких колониях и селе:

в Старобельском округе — [в] 9 районах и 17 нас[еленных] пунктах;

в южных районах области — [в] 13 [районах] и 49 [населенных пунктах].

За указанное выше время по ликвидации этого подполья арестовано 382 человека и осуждено 223 человека.

В судебных инстанциях находятся дела на 57 человек. Из числа содержащихся под стражей в настоящее время — 102 человека — сознавшихся — 68 человек.

Немецко-фашистское подполье строилось на селе по принципу штурмовых отрядов и ячеек национал-социалистической партии, один — на колхоз, и возглавлялось:

- руководитель штурмового отряда;
- пом. руководителя штурмового отряда;
- военный руководитель.

Руководители штурмовых отрядов осуществляли непосредственно связь с консульскими агентами.

Таким образом, вскрыто по Донецкой области за указанный выше промежуток времени на селе 35 штурмовых отрядов и 13 — национал-социалистической партии.

Повстанческие штурмовые фашистские отряды координировали свою деятельность, будучи организационно связаны с диверсионными организациями в промышленности, которые насаждались, главным образом, в предприятиях оборонного значения.

По делу выявлен ряд диверсионных групп на металлургических заводах «Ильича» и «Азовсталь» в Мариуполе, на заводе им. Кирова в Макеевке, которые должны были развернуть диверсионную работу, главным образом, в военное время.

Диверсионная деятельность организации на селе выполнялась штурмовыми и боевыми отрядами.

Помимо этого, в южных районах области вскрыто и ликвидировано 3 террористических группы, ставившие своей задачей организацию террора против руководителей партии и правительства.

Фашистское подполье, подготавливая восстание, использовало ячейки Осо[а]виахима для военной подготовки своих членов, охватив, таким образом, 11 ячеек ОСО.

Наряду с этим, фашистское подполье ко[о]ординировало свою деятельность с к-р троцкистским подпольем, которое вскрыто в Тельмановском и Макеевском районах.

Работа по разгрому вскрытого по этому делу фашистского подполья в Донбассе продолжается.

[5.] Дело «ОККУПАНТЫ».

Вскрыта немецкая фашистская диверсионно-повстанческая организация, охватившая немецкие населенные пункты и предприятия Красно-Лучского, Орджоникидзенского, Боковского, Ровенецкого, Краматорского и Константиновского районов в Донецкой области и Молочанского района Днепропетровской области.

По делу на сегодняшний день арестовано 32 человека, из них созналось 17 человек.

Кроме того, уже осуждено судебной тройкой к ВМН 15 человек и 2 человека — к 10-и годам тюремного заключения.

Подвергаем аресту еще 30 участников к-р организации.

Следствием по делу установлено, что организация была заложена германским резидентом ГАНАУШЕМ (расстрелян в 1933 году по делу «ШТУРМОВИКИ») через старого германского агента КОНРАДА (арестован), создавшим ряд ячеек организации в Красно-Лучском районе.

В дальнейшем руководство организацией перешло к ЯУФМАНУ и ПФЕЙ-ФЕРУ (арестован), которые проводили организационную к-р работу в Молочанском, Краматорском и Орджоникидзенском районах.

Организацией были созданы диверсионные ячейки на:

1) динамитном заводе № 59 в составе 7[-ми] человек,

2) на железнодорожном узле станции Штеровки в составе 6[-ти] человек.

Диверсионные ячейки имели задание по выводу во время войны из строя указанных объектов. Основное внимание к-р организацией было обращено на создание повстанческих штурмовых отрядов в немецких селениях.

Участник к-р организации КАРСТЕН разоблачен как агент германской разведки (арестован).

[6.] По делу «ОЖИВШИЕ».

Вскрыта немецкая фашистская диверсионно-повстанческая организация в Константиновском районе Донецкой области.

По делу арестовано 34 человека, из них 30 человек сознались в своей контрреволюционной деятельности. Дополнительно подвергаем аресту 20 человек.

Организация создана в 1929 году немцами — гражданами СССР БИККЕРТОМ Петром, ВАРКЕНТИНОМ Иваном по заданиям германских разведыва-

тельных органов через работника Германского посольства в Москве. В дальнейшем же руководство организацией исходило из Германского консульства в гор. Харькове, а также от служащего концессии «ДРУЗАГ»² ВЕСТЕРВЕКА (известен по делу «МАГИ» как германский разведчик).

В составе к-р организации были созданы диверсионные группы:

1) на Константиновском химическом заводе им. Сталина (вырабатывает военную продукцию — дымосмесь и т. п.);

2) на машиностроительном заводе им. Ворошилова в Дружковке (выпускает авиабомбы);

3) на железной дороге (основная государственная магистраль НКПС, участок Константиновка–Краматорск).

Повстанческая деятельность к-р организации выразилась в формировании штурмового отряда.

На сегодняшний день выявлено до 100 человек — участников организации.

Участники организации в подавляющем большинстве — быв. крупное кулачество.

Руководство к-р организацией непосредственно осуществляли:

1) ВАРКЕНТИН И. И. — в прошлом крупный кулак, в 1918 г. участвовал в отряде «Зельбштутц»³, один из организаторов эмиграционного движения.

Завербован германской разведкой в 1929 г., во время посещения Германского посольства в Москве. В 1932 г. установил связь со служащим концессии «Друзаг» ВЕСТЕРВЕКОМ.

2) БИККЕРТ Ф. П. — из середняков, один из организаторов эмиграционного движения, завербован германской разведкой в 1929 году в Германском посольстве в Москве. В дальнейшем поддерживал связь с Германским консульством в Харькове.

3) БИККЕРТ Ф. Г. — в прошлом крупный кулак, в 1932 г. завербован ВЕСТЕРВЕКОМ в концессии «Друзаг» и направлен со специальными заданиями в Донбасс.

Из числа арестованных осуждено на сегодняшний день 17 человек, из них 10 человек — к ВМН, остальные к тюремному заключению сроком на 10 лет.

Дальнейшие аресты производятся.

НАЧАЛЬНИК 3[-го] ОТДЕЛА УГБ УНКВД
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись (ОРЛОВ)

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 146–156.

Подлинник. Машинопись.

² Здесь и далее в документе ошибочно — «Друзак».

³ В документе ошибочно — «Зельбштутц», правильно — «Зельбштутц» (нем. — «Selbstschutz»).

№ 64

Справка начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области Д. Орлова о количестве германских подданных, арестованных согласно приказу НКВД СССР № 00439

[5 сентября 1937 г.]¹

СПРАВКА

по иностранно-подданным, арестованным в порядке директивы № 00439 и по конкретным данным

Согласно директивы № 00439 по Донецкой области арестовано 29 германско-подданных, работавших на оборонных предприятиях.

Три человека из числа арестованных — МАСТ, БААТЦ и ГАНКЕ — были направлены в распоряжение НКВД УССР и один — ШТАЙН — в распоряжение УНКВД по Свердловской области.

Следствие в отношении остальных 25 человек ведется на месте, в УНКВД, причем 16 из них уже сознались и дали следующие показания:

1. КРОНЕ Карл показал, что он еще в Германии являлся агентом тайной полиции и использовался для провокаторской работы в КПГ.

В 1931 году он был переброшен в СССР для проведения шпионской работы.

За время своего пребывания в СССР представил германской разведке шпионские материалы по военному заводу № 19 в Москве и по Краматорскому машиностроительному заводу им. Сталина.

Связь поддерживал с германским разведчиком ФИЛЛЕРОМ, Германским посольством в Москве, а затем, по поручению последнего — с Германским консульством в Харькове.

2. ПОППЕ Отто сознался в том, что является агентом германской тайной полиции, прибывшим в СССР со специальным заданием на проведение шпионской работы.

За время пребывания в СССР проводил шпионскую работу по заводу «Баррикады» в г. Сталинграде и по Крамашзаводу им. Сталина.

3. ПАУТЦ Иозеф показал, что является агентом германской тайной полиции с декабря 1930 года.

В СССР переброшен в октябре 1931 года для проведения шпионской работы.

Для облегчения своей работы как разведчика ПАУТЦ по указаниям германской разведки проник в ряды ВКП(б) и ходатайствовал о принятии советского гражданства.

¹ Документ без даты, датирован по предыдущему документу (см. док. № 63).

Проводил шпионскую и диверсионную работу в г. Сталинграде на заводе «Баррикады» и Краммашзаводе им. Сталина.

ПАУТЦ привлек для этой же работы ряд лиц, установил контакт с работавшими вместе с ним германскими агентами ДРОЙФОМ Вильгельмом и ГЕРВАГЕНОМ Отто (арестованы, сознались).

ДРОЙФ и ГЕРВАГЕН — германские подданные, также германские агенты, переброшены в СССР для шпионской и диверсионной работы.

Работали они в контакте с ПАУТЦЕМ.

4. ГРУДЗИНСКИЙ Август — старый (с 1915 г.) агент германской полиции, использовавшийся для провокаторской работы в КПГ.

В 1931 году переброшен в СССР для проведения шпионской и диверсионной работы.

По заданиям германской разведки создал диверсионные группы на Ленинском руднике «Кузбассугля» и в Горловке; работая в Краматорске, связался с одним из организаторов к-р подполья, немцем ВАЛЬДОВСКИМ.

5. ВИЛЛЕ Герман признался в причастности к немецкой диверсионной организации, вскрытой по делу «ОЗВЕРЕЛЫЕ», в которую он был вовлечен ГАЙНЦЕМ Паулем.

Проводил подрывную работу на заводе «ОР» в Ворошиловграде, а также принял задание на подготовку и осуществление конкретного диверсионного акта в военное время на том же заводе.

6. ЛАНДБЕК Вальтер дал показания, что является участником шпионско-диверсионной резидентуры на Ворошиловградском заводе «ОР», созданной германским агентом ФРАНЕКОМ (выехавшим в Германию).

7. ГУНДТ Эрих — член национал-социалистической партии Берлинской организации с 1930 года, штурмовик.

В 1931 году переброшен в Советский Союз с заданием по организации нелегальных ячеек национал-социалистической партии и для проведения диверсионной работы.

Находясь на «Уралмаше» совместно с другими членами НСРПГ², создал нелегальную ячейку НСРПГ, осуществившую в 1934 году поджег прессового цеха «Уралмаша».

С 1935 года работал в контакте с германским разведчиком ЛОКАЧЕМ (выехал).

Систематически, на протяжении своего пребывания в СССР, проводит диверсионную работу.

8. МЕК Герман признался в том, что входит в состав шпионско-диверсионной резидентуры на Ворошиловградском паровозном заводе «ОР», созданной германским подданным ШВАЙЦЕРОМ (арестован, сознался).

² Здесь и далее в документе ошибочно — НСПГ.

Проводил на этом заводе подрывную работу и готовил осуществление диверсионных актов на военное время.

9. ФЕХТЕЛЬ Карл, являясь агентом германской разведки, был переброшен в СССР с заданиями по организации шпионской работы.

В 1934 г. ФЕХТЕЛЬ вошел в состав шпионско-диверсионной организации на заводе «ОР» в г. Ворошиловграде, созданной ГАЙНЦЕМ Паулем (арестован по делу «ОЗВЕРЕЛЫЕ», сознался).

10. ГАЙДИС Артур, являясь агентом германской полиции, был в 1931 году внедрен в СССР с заданиями на проведение шпионской работы.

Связавшись с Германским посольством в Москве, а затем — с Германским консульством в г. Харькове, представлял им шпионские сведения.

Одновременно ГАЙДИС проводил подрывную работу на паровозостроительном заводе им. «ОР» и вербовал агентуру для шпионажа и диверсии.

11. ЗЮСС Иоганн, состоя агентом германской полиции, был внедрен в СССР в 1931 г. в составе группы полицейских агентов под видом иноробочих.

ЗЮСС, работая на заводе «Сибкомбайн», проводил шпионскую и диверсионную работу.

В Донбассе ЗЮСС установил деловой контакт по к-р работе с руководителем немецкой диверсионной организации ЗОММЕРОМ (арестован по делу «ОЗВЕРЕЛЫЕ», сознался), продолжая свою подрывную деятельность.

12. ГЕРЦИГ Анна созналась в том, что, являясь агентом Гестапо, она выполняла функции курьера связи между Гестапо и своим мужем ГЕРЦИГОМ Генрихом, старым полицейским агентом.

Под различными предлогами ГЕРЦИГ выезжала в Германию, переправляла туда шпионские материалы от германской агентуры в СССР, с которой был связан ее муж.

Аналогичную работу для Гестапо также выполняла германская подданная ГЕРЦИГ Каролина, арестованная нами по делу «МОНОЛИТ».

ГЕРЦИГ Каролина призналась в своей причастности к агентуре «Гестапо»³.

13. ПОВАЛЬСКИЙ Адольф сознался в том, что является участником немецкой диверсионной организации, в которую завербован был германским подданным ЗЕЛИКАТОМ Францем (арестован, сознался) в 1934 году.

По заданию ЗЕЛИКАТА ПОВАЛЬСКИЙ осуществлял диверсионную деятельность на шахте № 12 «Брянка» и Краммашзаводе им. Сталина и проводил вербовочную работу.

14. ШПЛИТОРФ Фридрих сознался в причастности к агентуре германской полиции с 1931 года, будучи завербован во время своего пребывания в отпуске в Германии. От полиции ШПЛИТОРФ получил задание на проведение диверсионной работы.

³ Так в документе.

В 1933 году он вошел также в состав немецкой диверсионной организации, будучи вовлечен в таковую германским подданным АНТЕСОМ Куртом (арестован, сознался).

Работая на шах[те] «Брянка», ШПЛИТОРФ осуществил ряд конкретных диверсионных актов на этой шахте.

Некоторая часть арестованных по приказу № 00439 ранее разрабатывалась нами по агентурным делам, а именно:

по делу «ОЗВЕРЕЛЫЕ»: ПОВАЛЬСКИЙ Адольф, ШПЛИТОРФ Фридрих, БААТЦ Вальтер, ВИЛЛЕ Герман, ГАЙДИС Артур, ЗЮСС Иоганн, МЕК Герман, ФЕХТЕЛЬ Карл;

по делу «МОНОЛИТ»: ГЕРЦИГ Анна;

по делу «ДРУЗЬЯ»: ГЕРВАГЕН Отто, ПАУТЦ Иосиф, ДРОЙФ Вильгельм;

по делу «ТРОЙКА-НАЦИОНАЛЫ»: ГРУДЗИНСКИЙ Август.

Помимо арестованных по директиве № 00439, содержится под стражей 23 иностранно-подданных, из коих сознавшихся — 15 человек, репрессированные по конкретным делам «ОЗВЕРЕЛЫЕ» и «МОНОЛИТ».

ЗЕЛИКАТ Франц — руководитель немецкой троцкистской шпионско-диверсионной и повстанческой организации на шахте № 12 «Брянка». Систематически проводил диверсионную работу, осуществил ряд конкретных диверсионных актов, в частности, взрыв на шахте, во время которого погибло 6 человек рабочих.

Занимаясь вербовочной работой, ЗЕЛИКАТ привлек 12 человек для диверсионной работы на шахте № 12 «Брянка».

В своей преступной деятельности ЗЕЛИКАТ сознался.

Наряду с ЗЕЛИКАТОМ, одну из руководящих ролей в организации играл также германский подданный ЦИМЧАК Людвиг, занимавшийся также диверсией и вербовками для расширения состава организации (сознался).

В 1935 году на шахту прибыл для укрепления троцкистской работы германский подданный АНТЕС Курт, осуществивший ряд диверсионных актов. АНТЕС провел большую работу по созданию к-р подполья в ряде районов Донбасса (сознался).

Одну из руководящих ролей в организации играл германский подданный ТИЛЬ-МАМЕЙ.

ТИЛЬ-МАМЕЙ сознался в том, что он является агентом германской полиции, переброшен в СССР по фиктивным документам под видом инорбочего. Создал диверсионную организацию в Кузбассе, а затем провел большую работу в Донбассе, войдя в состав существовавшей на шахте № 12 «Брянка» диверсионной организации.

ТИЛЬ-МАМЕЙ лично осуществлял ряд конкретных диверсионных актов — завалов лав, штреков и привлекал для диверсионной работы других лиц (сознался).

Руководили отдельными диверсионными группами организации и проводили конкретную диверсионную работу германские подданные — БОЙШ Герман, КОЦЕК Франц, ВОРТМАН, РОБАЦЕК и КНОРР.

Все перечисленные германские подданные арестованы и, за исключением КНОРРА, сознались в своей преступной деятельности.

Сознались также в причастности к организованной контрреволюционной шпионской и диверсионной деятельности германско-подданные ФЕЛЬДКАМПФ Бернгардт, ОССЕНКЕМПФЕР Август, РЦАДКИ Эгидиус, ШВАЙЦЕР Иосиф, итальянский подданный ПОППЕК Рудольф и чехословацкий подданный МАСНЫ Эмиль.

Таким образом, из общего количества арестованных иностранных подданных из 48 человек созналось 32 человека.

НАЧАЛЬНИК 3[-го] ОТДЕЛА УГБ УНКВД [ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ]
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕН. БЕЗОПАСНОСТИ

(ОРЛОВ)

Подпись

ЕК/4

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 138–145.
Подлинник. Машинопись.

№ 65

**Докладная записка 3-го отдела УГБ УНКВД по Одесской
области о результатах оперативно-следственной работы
в отношении граждан Германии согласно приказу
НКВД СССР № 00439**

[Не ранее 5 сентября 1937 г.]

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

НКВД УССР

Управление НКВД по Одесской области

Экз. № 1

3-й ОТДЕЛ УГБ

Докладная записка
об итогах оперативно-следственной работы по борьбе
с германским шпионажем и националистической к[онтр]р[еволюцией]

За время июнь–август

№ 749645

г. ОДЕССА
1937 г.¹

Предварительные итоги оперативной работы по немцам за истекшие 3 месяца вскрыли относительно полную картину разведывательной, диверсионной и повстанческой работы, проводимой германскими разведывательными органами на территории Одесской области.

Территориальное и политическое состояние области имеет ряд отличительных особенностей, выделяющих ее по характеру и условиям деятельности фашистской разведки:

а) наличие в Одессе Германского консульства — организующего центра к-р фашистской работы;

б) пограничное расположение ряда основных немецких районов и колоний (Спартакровский, Зельцкий, Беляевский и друг.);

в) наличие в области компактных масс немецкого населения (до 120 000 чел.), в прошлом активно проявлявшего себя в борьбе с советской

¹ Первый лист документа выполнен в виде обложки, напечатанной типографским способом и заполненной от руки чернилами (выделено курсивом).

властью и значительно засоренного быв. полупомещиками, кулаками, церковниками, кулаками и проч. а[нти]советским элементом;

г) наличие в области большого количества активной агентуры консульства из числа германско-подданных и полит[ических] эмигрантов; и

д) расположенные в Николаеве судостроительные заводы; Черноморские и Днестровские оборонные сооружения, привлекающие внимание германской разведки.

Все эти моменты обусловили значительно повышенную активность деятельности германской разведки и немецких контрреволюционных элементов в области.

В результате такой активной деятельности немецкой разведки нами за последние 3 месяца нанесен значительный оперативный удар по к-р фашистскому элементу, который характеризуется следующими данными:

за время с июня по сентябрь 1937 г. по области всего арестовано по немецким делам 1351 человек. Ликвидировано 49 фашистских формирований с общим количеством арестованных по ним — 785 человек.

В числе ликвидированных формирований:

Диверсионных групп и ячеек –	10 с общим числом арестованных 118 ч[ел.]
Шпионских резидентур –	7 [с общим числом арестованных] 49 [чел.]
Повстанческих организаций –	28 [с общим числом арестованных 596 [ч.]
Националистических организаций –	4 [с общим числом арестованных] 22 [чел.]

ПРИМЕЧАНИЕ: В числе 49 человек, арестованных по делам шпионских резидентур, 26 человек одиночек-шпионов.

Из числа ликвидированных формирований:

По городу	17 дел с общим количеством арестованных 233 ч[ел].
По нац[иональным] районам области	22 дела [с общим количеством арестованных] 552 ч[ел].

Данные о социально-политическом лице репрессированных по немецким делам характеризуются следующими цифрами:

В числе арестованных:

Кулаков	301 чел.
Церковников	83 [чел.]
Б[ывших] повстанцев	92 [чел.]
Военнопленных	12 [чел.]

Германскоподданных	19 [чел.]
Политэмигрантов	18 [чел.]
Немецк[ого] учительства	27 [чел.]
Немецк[ой] интеллиг[енции]	126 [чел.]
Б[ывших] коммунистов	33 [чел.]
Прочих	74 [чел.]

Следственными данными устанавливается, что фашистские диверсионные и шпионские формирования, в основном, концентрируются на объектах военного строительства, промышленности, культурно-просветительских учреждений и сельском хозяйстве.

Арестованные концентрировались на следующих участках:

На оборонных предприятиях	35 чел.
На промышленных предприятиях	64 [чел.]
В культ[урно]-просвет[ительских] учрежден[иях]	48 [чел.]
В советском и парт[ийном] аппарате	119 [чел.]
В сельском хозяйстве	519 [чел.]

Эти данные тем более характерны, что в политическом состоянии немецкого населения области выделяются:

а) значительная активизация контрреволюционных церковных и сектантских элементов, в ряде сел инспирирующего антисоветское движение за открытие костелов и кирх, сбор средств для поддержки осужденных патеров и пасторов;

б) активная подготовка контрреволюционных, кулацких и церковных элементов к выборам в советы, направленная к попыткам подготовить протаскивание в советы кулацко-церковных элементов;

в) активизация вербовочной деятельности агентуры германской разведки из числа германских подданных.

Как это установлено всеми агентурно-следственными данными, германская разведка и ее агентура в нашей области в своей вербовочной деятельности опирается на такие многочисленные кадры, как бывшие участники восстания 1919 года, бежавшее с мест высылки кулачество, актив так называемой «гитлеровской помощи», реакционное учительство.

Все это составляет широкую вербовочную почву для германской разведки и обеспечивало последней возможности массовости в ее диверсионной и повстанческой деятельности.

Как устанавливается агентурными и следственными материалами, руководящая и организующая роль в создании диверсионно-шпионского и фа-

шистско-повстанческого подполья принадлежит Одесскому Германскому консульству.

Ряд дел, вскрытых за последние 3 месяца, особенно характеризуют активную деятельность по созданию контрреволюционного подполья бывшим секретарем консульства, разоблаченным разведчиком ГАНОМ Карлом, высланным из СССР в 1934 году.

ГАН заложил ряд диверсионных и повстанческих ячеек на территории Одесской области и МАССР.

В частности, диверсионный акт по поджогу эллинга в 1934 году на Николаевском судостроительном заводе имени Андре Марти был организован ГАНОМ через свою агентуру в Николаеве (ВЕРМАНА, КАРЛА, КРИШАЯ и др.).

Еще теперь ряд ликвидируемых контрреволюционных, диверсионных и шпионских формирований были заложены в прошлом ГАНОМ.

Так, например:

в настоящее время на николаевских судостроительных заводах вскрыта крупная диверсионная организация, ставившая перед собой задачи совершения ряда диверсионных актов в спец[иальных] цехах завода им. А. Марти в военное время.

Руководящая роль в создании организации принадлежала германско-подданному, баптистскому проповеднику МЮЛЛЕРУ Ивану Яковлевичу.

МЮЛЛЕР признался, что он в 1925 году был привлечен для проведения шпионской, диверсионной и фашистской деятельности ГАНОМ.

По прямым заданиям ГАНА МЮЛЛЕР заложил в Спартаковском районе и МАССР крупную диверсионно-повстанческую контрреволюционную организацию численностью до 70 человек.

Одновременно МЮЛЛЕР, выполняя задания ГАНА, специально завербовал и направил для работы на Николаевский судостроительный завод имени Андре Марти слесаря ЛИДТКЕ Гуго, коему поручил создание диверсионных ячеек на заводе.

ЛИДТКЕ Гуго, осуществляя задание МЮЛЛЕРА, создал ряд диверсионных ячеек в спец[иальных] цехах завода «Марти».

Участники ликвидированной в Николаеве диверсионной организации, рабочие завода «Марти» АВДЕЕВ Мирон, СПИХАЛЬСКИЙ Казимир и другие признались в причастности к организации, указав, что ими от ЛИДТКЕ Гуго были получены задания по осуществлению ряда диверсионных актов на заводе «Марти».

По Спартаковскому району в процессе ликвидации контрреволюционных диверсионно-повстанческих ячеек, созданных МЮЛЛЕРОМ, также было установлено, что МЮЛЛЕР вербуемым в организацию поручал проведение ряда диверсионных актов местного значения, как-то: разрушение железнодорожного полотна, взрыв мостов, нарушение телефонной связи и проч.

По настоящему делу арестовано в Николаеве 20 человек, из коих созналось в участии в организации и диверсионной деятельности 9 человек. В Спартаковском районе арестовано 41 человек, из коих созналось 12.

В Карл-Либкнехтовском районе разрабатывалась группа церковников-сектантов, которая вела организованную фашистскую работу под прикрытием нелегальной сектантской деятельности.

Наряду с задачами проведения диверсионно-повстанческой деятельности, группа также ставила перед собой задачу подготовки населения к предстоящим выборам в советы путем использования тайного голосования и продвижения в советы враждебных людей.

Как установлено, организация создана быв. кистером БЕХЛЕРОМ, привлеченным в прошлом к контрреволюционной деятельности ГАНОМ и являвшимся негласным доверенным Германского консульства.

По делу арестовано 26 человек, созналось 18 человек.

23-го августа с. г. дело рассмотрено на областной судебной тройке УНКВД, 14 участников приговорены к расстрелу, остальные — к 10-ти годам заключения в исправительно-трудовых лагерях.

***

ДИВЕРСИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НЕМЦЕВ

Всего за истекшие 3 месяца, вскрыто и ликвидировано 10 диверсионных организаций и ячеек, по которым арестовано 118 человек.

В том числе вскрыты:

а) диверсионная организация на николаевских оборонных заводах — 20 человек;

б) диверсионная группа, заложенная германско-подданным ГРЕВЕ в предприятиях г. Одессы — 6 человек;

в) диверсионная организация в пограничных селах Спартаковского района — 41 человек;

г) диверсионная группа б[ывших] военнопленных в Карл-Либкнехтовском районе — 4 человека;

д) диверсионная группа ветврачей в Кировской ветбаклаборатории — 7 человек;

е) диверсионная группа кулаков, осевших в городском транспорте г. Одессы. Наиболее серьезные из ликвидированных диверсионных формирований:

1. ДЕЛО «ВЫДВОРИТЕЛИ-ИСКАТЕЛИ».

В Спартаковском районе Одесской области ликвидирована диверсионная организация, ставившая своей задачей совершение ряда диверсионных актов по разрушению железнодорожных путей и нарушение телефонно-телеграфной связи в период войны с целью дезорганизации тыла Красной армии.

Показаниями шести участников организации установлена руководящая роль германско-подданного, баптистского проповедника МЮЛЛЕРА Ивана Яковлевича.

Арестованный МЮЛЛЕР на следствии показал, что он, будучи привлечен в 1925 году к контрреволюционной диверсионной деятельности б[ывшим] секретарем Германского консульства ГАНОМ, по его заданиям создал диверсионно-повстанческие организации в Спартаковском районе на николаевских оборонных заводах и винзаводе с. Трехграды МАССР.

Для осуществления диверсионной работы по николаевским оборонным заводам МЮЛЛЕР специально завербовал и направил на работу в Николаев, на завод имени Андре Марти, слесаря, жителя с. Спартак ЛИДТКЕ Гуго.

ЛИДТКЕ Гуго, будучи на работе на Николаевском заводе «Андре Марти», заложил крупную диверсионную организацию, ликвидируемую в настоящее время, численностью в 20 человек.

Как базу для формирования диверсионной организации ЛИДТКЕ Гуго использовал немцев, работавших на заводе и репрессированных нашими органами, в прошлом — контрреволюционный элемент.

В Спартаковском районе МЮЛЛЕРОМ была заложена диверсионно-повстанческая организация численностью в 75 человек, из коих 21 человек арестован.

МЮЛЛЕРОМ также была заложена диверсионная группа на винзаводе в с. Трехграды МАССР, где в последнее время он работал. В эту группу по с. Трехграды входило 8 человек.

Дело в настоящее время находится в стадии следствия.

---

2. ДЕЛО «ПАУТИНА».

Арестованный в Одессе германско-подданный ГРЕВЕ Антон Людвигович, работавший на канатном заводе, сознался в том, что он в 1933 году был привлечен б[ывшим] секретарем консульства ГАНОМ к проведению шпионской и диверсионной работы.

ГРЕВЕ показал, что посещал консульство, по предложению ГАНА систематически передавал ему сведения шпионского характера, характеризующие быт и настроения рабочих завода.

В 1933 году ГРЕВЕ получил задание от ГАНА о проведении диверсионной работы в военное время, для чего ГАН предложил ГРЕВЕ в мобилизационный период, с целью сохранения себя как германско-подданного и проведения диверсионной работы, перейти на нелегальное положение.

Тогда же ГАН предложил ГРЕВЕ проводить вербовку в диверсионную организацию.

ГРЕВЕ завербовал для диверсионной работы 5 человек из числа рабочих промышленных предприятий г. Одессы.

Дело находится в стадии ликвидации. Арестовано 4 человека. Сознанся 1.

---

3. ДЕЛО «ДИВЕРСАНТЫ».

В Карл-Либкнехтовском районе Одесской области ликвидирована диверсионная группа, состоявшая из 4-х человек бывших военнопленных царской армии.

Следствием установлено, что группа была создана германско-подданным, агентом германской разведки, кавалером ордена «железного креста» БРЕЙЗАХЕРОМ Фрицем.

БРЕЙЗАХЕР Фриц нам известен по ряду вскрытых нами ранее диверсионных формирований в Карл-Либкнехтовском районе (дело «ДОВЕРЕННЫЕ», «КАВАЛЕРИСТЫ» и др.). В 1936 году БРЕЙЗАХЕР выехал в Германию.

Ликвидированная группа осуществила ряд диверсионных актов местного значения.

Дело находится в стадии следствия.

---

4. ДЕЛО «ПАТРИОТЫ».

В г. Кирово ликвидирована диверсионная организация ветеринарных врачей численностью в 7 человек, возглавляемая ветврачом ЧИСТОСЕРДОВЫМ.

Агентурными и следственными материалами установлена связь фигурантов дела с германско-подданными братьями ШАНДЕРТАМИ, являющимися агентами германской разведки.

Участники ликвидированной группы, работая на государственной конюшне и свинсовхозах, проводили диверсионную подрывную работу, направленную к срыву снабжения Красной армии конским составом и мясопродуктами в период мобилизации.

По делу установлено, что ШАНДЕРТ Леопольд получал от консульства прямые указания по осуществлению диверсионных актов, направленных к уничтожению выращиваемого для армии конского поголовья.

Дело рассмотрено тройкой [при] УНКВД, 5 участников приговорены к расстрелу и 2 — к заключению по 10 лет в исправительно-трудовые лагеря.

---

5. ДЕЛО «ШАКАЛЫ».

В гор. Одессе ликвидирована диверсионная организация численностью в 6 человек, состоявшая из раскулаченных и осевших в гор. Одессе крупных кулаков и повстанцев.

Следствием установлено, что два основных фигуранта дела (АНГЕЛЬХЕР и БЕРГИНШТОК) были связаны с разоблаченным агентом германской развед-

ки, выдворенным в 1934 г. за пределы СССР, ПОППЕРОМ Леопольдом, по заданиям которого и проводили контрреволюционную работу.

Существовавшая организация, наряду с повстанческими целями, ставила перед собой задачу совершения ряда диверсионных актов, направленных к дезорганизации тыла Красной армии путем разрушения железнодорожных путей, взрыва мостов и поджогов провиантских складов, элеваторов и проч.

Участники организации также ставили перед собой задачи совершения террористических актов над представителями местной власти.

Дело заслушано на областной тройке [при] УНКВД. Все участники группы осуждены к расстрелу.

РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГЕРМАНСКОЙ РАЗВЕДКИ

Основными кадрами и каналами проникновения германских разведчиков на нашу территорию и, в частности, Одесскую область, как установлено следствием по ряду ликвидированных дел, являются:

- а) германско-подданные, проживающие в области — 114 человек;
- б) лица, прибывшие в СССР под видом политэмигрантов;
- в) военнопленные царской армии, возвратившиеся из Германии на нашу территорию;
- г) официальные представители германских торговых фирм, проживавшие в Одесской области и
- д) Германское консульство в Одессе.

За истекшие 3 месяца по области вскрыто 7 шпионских организаций и ячеек, по которым арестовано 23 человека и 26 человек одиночек-шпионов.

Основные шпионские формирования создавались германской разведкой на николаевских оборонных заводах, Одесском порту и объектах военного, оборонного строительства.

Эти данные подтверждаются имеющимися в нашем распоряжении «альбомными» документами, из которых устанавливается широкая осведомленность немцев этими объектами.

В числе ликвидированных дел:

1. Шпионская организация на Николаевском оборонном заводе, созданная политэмигрантом БРУНКОРСТОМ, численностью в 6 человек.
2. Шпионская резидентура на этих же заводах, созданная германско-подданным ЛИНКЕ — 3 человека.
3. Шпионская организация в Одесском порту, состоявшая из германско-подданных и бывших забастовщиков германских пароходов, численностью в 10 человек.

4. Шпионская ячейка, созданная быв. представителем «ДОЙЧЕ²–ЛЕВАНТЕ–ЛИНИЕ» в Одессе, видным германским разведчиком АУЭРБАХОМ на объектах оборонного строительства в с. Люстдорф — 4 человека.

5. Шпионская группа в Николаевском порту — 3 человека.

6. Ряд разоблаченных шпионов-одиночек из числа германско-подданных и военнопленных.

Из числа ликвидированных дел наиболее характерными являются:

1. ДЕЛО «ДОВЕРЕННЫЕ».

В гор. Николаеве арестован политэмигрант из Германии, работавший на Николаевском судоремонтном заводе «Андре Марти» БРУНКОРСТ Генрих, прибывший в СССР в 1930 году и принявший тогда же советское гражданство.

На следствии БРУНКОРСТ показал, что он, проживая в Германии, в г. Бремене, был завербован для разведывательной деятельности германской тайной полицией и направлен в СССР под видом политэмигранта, специально для проведения разведывательной деятельности по Николаевскому заводу.

Прибыв в Николаев и осуществляя задания тайной полиции, БРУНКОРСТ заложил на николаевских заводах шпионскую организацию из 6-ти человек, состоящую из числа рабочих и служащих завода «Марти».

С помощью участников шпионской организации БРУНКОРСТ собрал по заводу ряд серьезных шпионских сведений о военном кораблестроении, которые передал германской разведке через специально приезжавших к нему в 3-х случаях курьеров тайной полиции.

Приезжавшие к БРУНКОРСТУ курьеры германской разведки являлись к нему по специально обусловленному паролю под видом туристов.

Дело находится в стадии следствия.

---

2. ДЕЛО «МЕХАНИК».

В Николаеве арестован германский подданный ЛИНКЕ Бруно, ранее работавший на Николаевском оборонном заводе им. «61»³.

ЛИНКЕ Бруно — сын разоблаченного резидента германской разведки, высланного в Германию в 1934 г. в связи с разоблачением его шпионской и диверсионной деятельности по Николаевскому оборонному заводу.

ЛИНКЕ Бруно после отъезда отца в Германию по заданиям консульства продолжал проводить разведывательную работу по Николаеву, используя насажденные его отцом шпионские кадры.

---

² Здесь и далее в документе — «Дойтше».

³ Речь идет о Николаевском судостроительном заводе имени 61-го коммунара.

В связи с частичным разгромом разведывательных связей отца, ЛИНКЕ Бруно по прямым заданиям консульства лично привлек для шпионской деятельности 3-х человек, работавших на николаевских оборонных заводах, в настоящее время нами арестованных.

За период своей шпионской деятельности ЛИНКЕ Бруно передал германской разведке через Одесское германское консульство ряд шпионских сведений, касающихся состояния и выпуска судов Николаевских оборонных заводов.

По делу арестовано 3 человека. Сознался 1 человек. Дело находится в стадии следствия.

---

3. ДЕЛО «ФЕРЕЙН».

В гор. Одессе вскрыта и ликвидирована фашистско-троцкистская шпионская организация, созданная по заданиям германского консульства в Одессе через германско-подданного, политэмигранта РЕТША Эрвина.

Организация состоит из 10-ти человек, из коих 6 — германско-подданных и 4-е — быв. забастовщика германских пароходов, оставшихся в СССР после забастовки в 1931 году.

Ликвидированная организация возглавлялась германско-подданным, политэмигрантом РЕТШЕМ Эрвином, прибывшим в СССР в 1931 году. В отношении РЕТША имеются данные о его причастности к антипартийной группе, существовавшей в рядах КПГ — брандлеровцев.

РЕТШ Эрвин, будучи связан с консульством по вопросам своего возвращения в Германию, получил от консульства задания о создании в Одессе контрреволюционной фашистско-троцкистской и шпионской организации из числа германско-подданных и политэмигрантов — забастовщиков германских пароходов.

РЕИШ привлек в организацию 9 человек.

От консульства РЕТШ получил задание собирать шпионские сведения по Одесскому порту, так как основная часть участников организации работала в системе Черноморского пароходства.

От последних РЕТШ получил и передал консульству обширные сведения, касающиеся военных погрузок для Испании.

Широкая осведомленность консульства в вопросах военных погрузок для Испании полностью подтверждается имеющимися у нас «альбомными» документами.

Кроме шпионской деятельности, участники организации также проводили широкую фашистско-троцкистскую деятельность, как-то: распространяли получаемую ими из консульства фашистскую и троцкистскую литературу, проводили большую агитационную троцкистскую работу и вовлекали новых участников в организацию.

Дело следствием закончено и направляется на рассмотрение в Военную коллегия Верховного Суда Союза ССР.

---

4. ДЕЛО «ШВАРТОВЩИКИ».

В Николаевском порту ликвидирована шпионская группа численностью в 3 человека.

Участники группы — МАТЕС Юзеф, быв. забастовщик германского парохода, и БАРКОВСКИЙ, собирая ряд данных о работе Николаевского порта, передавали их германской разведке через специально приезжавших в Николаевский порт иностранных моряков.

Участники группы были также связаны с Германским консульством в Одессе, коем также передали ряд шпионских сведений.

---

5. ДЕЛО «КАДРЫ».

В процессе проведения «альбомных» операций нами добыт документ, исходивший из Германии от видного руководителя «ДОЙЧЕ–ЛЕВАНТЕ⁴–ЛИНИИ» в Гамбурге — разведчика ФОЛЬМЕРА Карла к представителю «ДОЙЧЕ–ЛЕВАНТЕ–ЛИНИИ» в Одессе АУЭРБАХУ Эриху, также разоблаченному разведчику разведывательной системы Карстена МЕВЕСА (Германская политическая разведка «ФОРШУНГСАМТ»).

В документе ФОЛЬМЕР Карл сообщил АУЭРБАХУ пароль для связи с его братом ФОЛЬМЕРОМ Яковом Яковлевичем, жителем с. Люстдорф — зоны оборонного военного строительства.

АУЭРБАХ, связавшись с ФОЛЬМЕРОМ Яковом, привлек последнего для шпионской и повстанческой деятельности.

В свою очередь, ФОЛЬМЕР Яков, выполняя задание АУЭРБАХА, создал в Люстдорфе шпионскую повстанческую организацию.

Участники организации собирали подробные данные о военном строительстве УНР на побережье в Люстдорфе, которые ФОЛЬМЕР лично передавал АУЭРБАХУ.

Для сбора шпионских сведений ФОЛЬМЕР привлек 4-х человек кулаков с. Люстдорф.

Одновременно ФОЛЬМЕР занялся вербовкой кулацкого контрреволюционного элемента в диверсионно-повстанческую организацию, поручая вновь вербуемым им лицам проводить самостоятельные вербовки.

В результате проведенной вербовочной работы участниками организации, следствием выявлено 35 человек, причастных к ликвидируемой организации.

---

⁴ Здесь и далее в документе — Ливанте.

Наряду с повстанчеством, перед рядом участников организации ФОЛЬМЕР, по указаниям АУЭРБАХА, ставил задачи осуществления нескольких диверсионных актов, направленных к дезорганизации тыла Красной армии и воспрепятствованию продвижению воинских частей в период войны между Германией и СССР.

По делу арестовано 35 человек. Созналось 5 человек. Дело находится в стадии следствия.

6. ДЕЛО «ПРЕФЕРАНС».

В Зельцком районе в результате агентурной разработки был арестован заведующий Райземотделом МЕЛЛЕМ Яков, б. военнопленный царской армии, вернувшийся из германского плена в СССР в 1927 году.

На следствии показаниями МЕЛЛЕМА было установлено:

МЕЛЛЕМ в 1927 году в г. Упице (Чехословакия) был завербован агентами германской разведки НЕЙМАНОМ Генрихом и МИЛЛЕРОМ, и ему, (МЕЛЛЕМУ) тогда же была присвоена кличка «РЖИГА».

От НЕЙМАНА и МИЛЛЕРА перед выездом в СССР МЕЛЛЕМ получил следующие задания:

1. Осесть в одном из немецких районов Украины и повести работу по организации немецких контрреволюционных кадров.

2. Организовать диверсионно-вредительскую и террористическую деятельность.

3. Вести шпионскую работу, сообщая военно-разведывательные сведения.

Тогда же МЕЛЛЕМ был снабжен агентом разведки МИЛЛЕРОМ явочным письмом к германскому консулу в Одессе, которое провез через границу зашитым в подкладку пиджака.

Прибыв в СССР, МЕЛЛЕМ установил связь с германским консулом в Одессе, а впоследствии был с ним связан через проживающего в Зельцком районе германско-подданного ГРАФА АВГУСТИНА, выехавшего в 1936 г. в Германию.

В осуществление заданий германской разведки МЕЛЛЕМ провел следующее:

1. Насадил в Зельцком районе контрреволюционную организацию.

Называя в числе созданной им организации 12-ти человек, МЕЛЛЕМ указал, что завербованный им лично ШТРАЙФЕЛЬ Евгений, сын кулака, одного из организаторов восстания против Соввласти в 1919 году, телеграфист железнодорожной станции Кучурганы, по его заданиям создал фашистский «штурмовой отряд» молодежи.

Ряд завербованных МЕЛЛЕМОМ участников организации получили от него задание по осуществлению диверсионных актов на железнодорожном транспорте в военное время и подготовки террористических актов по отношению к местному партийному и советскому активу.

Арестованные по настоящему делу ШТРАЙФЕЛЬ, ШНАЛЬ, МАЙЕР и друг. участники организации, в числе 20-ти человек, подтвердили данные показания МЕЛЛЕМА.

2. МЕЛЛЕМ, будучи связан с германским консульством в Одессе, перед[ал] последнему ряд сведений шпионского характера, касающихся экономического и политического положения Зельцкого района.

Сведения шпионского характера передавались МЕЛЛЕМОМ консульству через указанного выше германско-подданного ГРАФА.

---

7. ДЕЛО «БУДАПЕШТ».

Арестованный в Зельцком районе военнопленный австрийской армии, быв. работник Осоавиахима, ранее состоявший в ВКП(б), МАУТНЕР Карл показал, что он, будучи на службе в Красной армии на командной должности, в 1922 году был завербован в Киеве для шпионской работы сотрудником Австрийской миссии ФИАЛЛО.

Поддерживая связь с ФИАЛЛО, а затем — с рядом резидентов разведки, МАУТНЕР на протяжении 13-ти лет передавал им большое количество сведений шпионского характера, касающихся состояния частей Красной армии, железнодорожного транспорта и друг.

Дело МАУТНЕРА находится в стадии следствия.

---

8. ДЕЛО «РАЗЪЕЗДНОЙ».

Арестованный в Одессе военнопленный царской армии ЛИЩУК-ЛИЩЕНКО Феофан Степанович, без определенных занятий, на следствии показал, что он, будучи в плену в Германии, в 1935 году был завербован Гестапо в г. Иоганозбурге и переброшен на нашу территорию для разведывательной и диверсионной деятельности.

Переброска ЛИЩЕНКО на нашу территорию была осуществлена под видом выдворения его за пределы Германии как советского гражданина, заподозренного в революционной коммунистической деятельности.

В показаниях ЛИЩЕНКО заслуживают внимания обстоятельства выброски в СССР со следующей легендой.

Связавшись в 1935 году с сотрудником Гестапо ГУБЕРТОМ, ЛИЩЕНКО был им завербован для агентурной службы, причем, перед ним сразу же была поставлена задача выезда, как советского гражданина, в СССР для разведывательной работы.

Для создания легендарной почвы к выброске ЛИЩЕНКО в СССР, последний предварительно, по заданию Гестапо, написал своим родственникам, живущим в Одесской области, письмо резко революционного содержания.

Затем ЛИЩЕНКО получил от ГУБЕРТА нелегальную коммунистическую литературу, обусловив с ним, что он будет хранить ее в своей квартире, где агентами полиции будет произведен обыск с целью обнаружения вещественных доказательств, уличающих его в нелегальной коммунистической деятельности.

Этот обыск должен был послужить формальным поводом к аресту ЛИЩЕНКО и выдворению его в Советский Союз.

Действительно, после обыска ЛИЩЕНКО был арестован и спустя две недели насильственно посажен на советское судно в порту Киль, откуда прибыл в Ленинград.

Проживая в Одесской области, ЛИЩЕНКО поддерживал связи с германско-подданным ШАНДЕРТОМ Леопольдом, в отношении которого мы располагаем рядом данных о его причастности к разведывательной и диверсионной деятельности немцев.

---

9. ДЕЛО «ВЗРЫВ».

Арестованный в Одессе германско-подданный ШТРЕЙДТ Александр, слесарь завода «Ленина», показал о своей шпионской связи с германским консульством в Одессе.

ШТРЕЙДТ, будучи связан с секретарем консульства ГАНОМ по вопросам национальных документов, был привлечен последним к шпионской деятельности.

Выполняя задание ГАНА, ШТРЕЙДТ передал последнему ряд сведений шпионского характера по вопросам состояния и производственной деятельности ряда промышленных предприятий гор. Одессы, где работал ШТРЕЙДТ.

После отъезда ГАНА, последний связал ШТРЕЙДТА для продолжения шпионской деятельности с секретарем консульства ФОРНЕРОМ, с которым ШТРЕЙДТ также поддерживал шпионские связи.

Аналогичные со ШТРЕЙДТОМ показания дал следствию арестованный германско-подданный ГЕТЦ Карл, также сознавшийся в шпионской связи с Одесским Германским консульством и в получении от последнего заданий диверсионного характера.

Сумма приведенных выше данных с достаточной полнотой устанавливает широкое использование германско-подданных, проживающих на нашей территории, в разведывательных целях в мирное время и диверсионной деятельности на военный период.

Всего в области по состоянию на 5-е сентября 1937 года арестовано 19 германско-подданных, из коих созналось в проведении шпионской, диверсионной и фашистской деятельности 9 человек.

По своему составу в числе арестованных германско-подданных:

инженеров	– 2
служащих	– 2
рабочих	– 13
лиц без опред[еленных] занятий	– 2

Следует подчеркнуть, что среди арестованных германско-подданных имеется 3 моряка германского торгового флота, оставшиеся в Одесском порту в результате забастовки германских судов в Одессе в 1931 году.

Агентурные данные дают основание полагать, что указанная забастовка была инспирирована германской разведкой в целях внедрения на территорию СССР под видом забастовщиков своей активной агентуры.

В свете этого характерно, что подавляющее большинство участников этой забастовки по инициативе Германского консульства на протяжении последних лет возвратилось в Германию.

***

ПОВСТАНЧЕСКАЯ И НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Слабая работа и большая засоренность советского и партийного аппарата в немецких национальных районах области при условии значительно повысившейся активности агентуры германских разведывательных органов и местного контрреволюционного актива в лице кулачества, церковников, быв. коммунистов, предоставила широкие возможности к созданию контрреволюционных повстанческих формирований в немецких колониях области.

Как было установлено следствием по ликвидированному в 1935 году делу «Национального союза немцев Украины», участники организации, заняв ряд руководящих советских и партийных постов (пред. РИКа ИВАНЧИЧ, секретари РПК ГАФТЕЛЬ, ДЮРМАЕР и друг.) в своей практической контрреволюционной работе специально осуществляли линию по сохранению немецких кулацких кадров, как базы для активной повстанческой деятельности против советской власти.

Этой же организацией осуществлялось широкое проведение националистической деятельности и засорение низового советского и партийного аппарата социально чуждым кулацким элементом.

Таким образом, почти все звенья низового советского аппарата в немецком селе, будучи засорены классово чуждым элементом, обеспечивали возможность, а в некоторых случаях прямо содействовали созданию контрреволюционно-повстанческих формирований.

По делам ликвидированных повстанческих организаций арестовано 31 человек быв. коммунистов, причастных к контрреволюционно-повстанческой деятельности.

За истекшие 3 месяца по области было вскрыто 32 повстанческих и националистических организаций с общим числом арестованных по ним 618 человек (повстанческих: 28 формирований — 596 человек, националистических: 4–22 человека).

Деятельность ликвидированных организаций, в основном, была направлена на активные повстанческие действия в период войны.

Таким образом, можно рассматривать ликвидируемые повстанческие ячейки и организации как вскрытые штурмовые отряды немецкой разведки.

Из числа ликвидированных повстанческо-националистических формирований наиболее характерными являются:

1. ДЕЛО «МОЛОДЫЕ».

В Зельцком пограничном районе ликвидирована повстанческо-террористическая организация, по которой арестовано 46 человек ее участников.

Организация вела активную подготовку кадров для организации восстания против Советской власти к моменту начала войны между Германией и СССР.

В целях обеспечения организации оружием МЕЛЛЕМ вовлек в ее состав военнослужащих саперной части УНР, расположенной на территории Зельцкого района, лейтенантов НИКУЛИНА, ПАНЮКОВА, МЕНЬШИКОВА и зав. подсобным хозяйством УНР КУЛИЧКОВА, совместно с которыми был разработан план похищения из части с началом войны большого количества винтовок и пулемета. (Военнослужащие НИКУЛИН, ПАНЮКОВ и МЕНЬШИКОВ еще не арестованы, ожидаем санкцию на их арест).

Особо серьезным является то обстоятельство, что МЕЛЛЕМУ удалось вовлечь в повстанческую организацию целую группу районных руководящих работников, в том числе и быв. коммунистов:

Быв. председателя Райисполкома БОЛДТА.

Быв. секретаря Райкома ЛКСМУ БАРАН.

Быв. зав. Райземотделом ФИХТНЕРА.

Быв. директора МТС ШВАБА.

По заданиям МЕЛЛЕМА бывший секретарь Райкома ЛКСМУ БАРАН Лидия создала контрреволюционную террористическую организацию фашистской молодежи.

Ряд участников организации развили широкую вербовочную деятельность по насаждению повстанческих кадров в районе.

---

2. ДЕЛО «ПОГРАНИЧНИКИ».

В Карл-Либкнехтовском районе ликвидирована контрреволюционно-повстанческая организация численностью в 12 человек, созданная быв. председателем сельского совета ВЕЦЕЛЕМ Яковом Яковлевичем, исключенным из КП(б)У.

Учасники організації створили ряд повстанчих ячеек на території Могилев-Подольського округу Вінницької області.

Організація ставила перед собою задачі активних повстанчих виступів в період війни Німеччини з СРСР.

По справі було арештовано 11 осіб. Созналось 8. В результаті розгляду справи трійкою при УНКВД 6 учасників організації засуджені до страти, решта — до ув'язнення в виправально-працевих таборів.

---

3. ДЕЛО «СВЯЗИСТЫ».

В Спартаківському районі ліквідована німецько-білогвардійська повстанча організація, створена керівником білоемігрантської організації в Берліні — бароном ТРАУБЕНБЕРГОМ — колишнім офіцером царської армії.

ТРАУБЕНБЕРГ неодноразово з Румунії на нашу територію нелегально переотправляв свого емісара, німецько-підданого ГРУБЕРА Вільгельма.

ГРУБЕР, зв'язавшись в Одесі з колишнім офіцером ТЕРЛЕЦКИМ Михайлом, від імені ТРАУБЕНБЕРГА поручив останньому створити в ряді міст України та Одеської області повстанчі організації, рекомендувавши використовувати для цього німецьких колоністів як найбільш активний к-р елемент.

ТЕРЛЕЦКИЙ за завданням ТРАУБЕНБЕРГА закладав в Спартаківському районі контрреволюційні повстанчі організації чисельністю в 14 осіб.

Крім того, ТЕРЛЕЦКИЙ проводив вербовки з числа своїх близьких зв'язей, колишніх офіцерів, яким також поручав створення к-р повстанчих організацій.

По справі арештовано 14 осіб. Созналось — 11. Справа знаходиться в стадії слідства.

---

4. ДЕЛО «ОХОТНИКИ».

В 1935 році в місті Одесі був арештований і Воєнним трибуналом засуджений до 7-ми років ув'язнення резидент німецької політичної розвідки «ФОРШУНГСАМТ», німецько-підданий БЕРНДТ Еміль.

З числа відомих нам по агентурним даним зв'язей БЕРНДТА в Зельцькому районі арештований МІЛЛЕР Ігнат Ігнатович, кулак с. Мангейм.

На слідстві МІЛЛЕР показав, що він був привлечений до к-р фашистсько-повстанчої діяльності БЕРНДТОМ. За завданням БЕРНДТА МІЛЛЕР закладав в Зельцькому районі велику повстанчу організацію, назвавши її особисто завербованих 16 осіб.

З числа виявлених учасників організації частина нам відома по агентурним даним як розвідв'язки БЕРНДТА, які він ра-

нее рекомендовал резиденту «ФОРШУНГСАМТ» — работнику Московского посольства ЮРИКУ.

По делу арестовано 16 человек. Созналось 3 человека. Дело находится в стадии следствия.

---

5. ДЕЛО «ОЖИДАЮЩИЕ».

В июле 1937 года в Одессе был арестован проживавший на нелегальном положении б. кистер ОТТО Иван Генрихович.

Следствием было установлено, что ОТТО, будучи связан с Одесским Германским консульством, получил от последнего задания по насаждению повстанческо-диверсионных к-р ячеек в гор. Одессе, Кирово и ряде районов области.

Выполняя задания консульства, ОТТО проводил широкую вербовочную работу в организуемые им повстанческо-диверсионные ячейки, поручая каждому вновь вербуемому проводить самостоятельную вербовку.

В результате контрреволюционной деятельности ОТТО была создана крупная повстанческая диверсионная организация, ставившая своей задачей активную борьбу с Советской властью в период войны.

По делу арестовано 42 человека. Дело заслушано тройкой [при] УНКВД, 35 участников организации приговорены к расстрелу, остальные — к заключению в ИТЛ.

---

6. ДЕЛО «СВОЙ».

В июне мес. 1937 года ликвидирована немецкая контрреволюционная диверсионно-повстанческая организация, существовавшая на территории Березовского и Спартаковского районов.

Организация была заложена агентом германского консульства в Одессе, быв. деникинцем, пролезшим на работу в качестве председателя совхоза им. Шмидта Березовского района, ФИКСОМ Никодимом Лаврентьевичем, привлеченным консульством для к-р работы в 1936 году.

ФИКС в разрезе полученных установок провел большую вербовочную работу, подготавливая осуществление диверсионных актов на железнодорожном транспорте.

По делу арестован 21 человек, из них 17 кулаков. Дело заслушано на тройке [при] УНКВД, 17 обвиняемых приговорены к расстрелу, остальные — к заключению в ИТЛ.

---

7. ДЕЛО «ПОСОБНИКИ».

В гор. Одессе, в Спартакoвском, Бериславском и Каховском районах ликвидирована повстанческая организация, заложенная германским подданным ГАНШЕМ Вильгельмом, выехавшим в Германию в 1933 году.

ГАНШ перед выездом в Германию привлек для проведения контрреволюционной работы своего тестя ШЕРЕРА Эмиля, коeму поручил создать контрреволюционную организацию для оказания помощи германским войскам в случае войны.

ШЕРЕР, в соответствии с полученными от ГАНША заданиями, провел большую вербовочную работу по созданию к-р ячеек.

Кроме этого, следствием также установлено, что в г. Одессе проводил работу по созданию контрреволюционной фашистско-террористической организации по заданию Германского консульства в Одессе профессор геологии Немецкого педагогического института, иностранно-подданный ВЕРБЕР, который вовлек в состав организации группу учащихся Немецкого пединститута.

Созданная ВЕРБЕРОМ группа в 1934 году готовила террористический акт над наркомом обороны СССР тов. ВОРОШИЛОВЫМ в момент его возвращения из Турции и пребывания в Одессе.

Помимо поднятия вооруженного восстания, организация ставила перед собой задачи осуществления массовых террористических актов над коммунистами и советскими работниками и проведение разложенческой работы в колхозах.

По делу арестовано 43 человека. Дело находится в стадии следствия.

---

8. ДЕЛО «ПОМЕЩИКИ».

В Цебриковском районе ликвидирована немецкая контрреволюционная повстанческо-диверсионная шпионская организация.

Организация была заложена по заданию Германского консульства в Одессе быв. помещиком, административно высланным в 1927 г. и нелегально вернувшимся к месту прежнего жительства, жителем с. Цебриково ГЕОРГОМ Генрихом.

ГЕОРГ в разрезе полученных установок активно начал действовать по созданию контрреволюционной повстанческо-диверсионной⁵ группы в 1936 году.

До 1936 года ГЕОРГ поддерживал связь с Германским консульством в Одессе, передав последнему ряд сведений провокационного характера.

По делу арестовано 21 человек. Дело заслушано тройкой [при] УНКВД. Все обвиняемые осуждены, 7 человек — к расстрелу, остальные — к заключению в ИТЛ.

---

⁵ В документе — во множественном числе: «контр-революционных, повстанческо-диверсионных».

Работа по полному разгрому агентуры германской разведки и ликвидации ее разрушительной повстанческой и шпионской деятельности в Одесской области еще полностью далеко не закончена.

Дальнейшее развитие следствия по вскрываемым фашистским формированиям, несомненно, будет расширять наш оперативный удар по немецко-фашистскому подполью.

Однако, мы считаем, что серьезными оперативными пробелами в нашей оперативной работе по немцам являются следующие:

а) до сих пор не вскрыты полностью каналы, по которым проникает деятельность Бессарабского филиала НСРПГ⁶ и германской разведки в Одесскую область.

Между тем, ряд агентурно-следственных данных достаточно отчетливо свидетельствуют об активной работе бессарабских немецко-фашистских центров по насаждению диверсионно-повстанческих формирований среди немецкого населения области.

Уже теперь в наиболее пораженном в этом отношении участке — пограничном Зельцком районе — нами ликвидированы многочисленные явкодержатели, связи, пособники и переправщики немецких агентов, находящихся в Бессарабии (РОТТЕКЕР, РЕЙНГОЛЬД, ДАЙС и друг.);

б) совершенно не вскрыты каналы деятельности Стамбульской резидентуры германской разведки.

В последнее время в Стамбуле сконцентрирована группа видных и активных агентов германской разведки, имеющих большой опыт ведения работы на Одешине и в 1933–[19]34 гг. высланных из СССР в результате разоблачения их подрывной деятельности (МЕВЕС — генеральный представитель «ДОЙЧЕ-ЛЕВАНТЕ-ЛИНИЕ» по Ближнему Востоку, ГАН — зав. паспортным отделом Германского генерального консульства в Стамбуле, АУЭРБАХ — заместитель МЕВЕСА по «ДЛЛ»).

Доказательством активной работы Стамбульской резидентуры на Одешине является приведенное выше дело, по которому вскрыта шпионская организация в зоне оборонительного военного строительства села Люстдорф, насажденная ФОЛЬМЕРОМ по заданию АУЭРБАХА.

в) По делам арестованных германско-подданных следствием в достаточной степени еще не вскрыта их диверсионно-разведывательная деятельность⁷.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 100. — Л. 276–313.
Подлинник. Машинопись на бланке.

⁶ В документе — НСПГ.

⁷ Окончание документа в архивном деле отсутствует. Документ был подготовлен в то время, когда 3-й отдел УГБ УНКВД по Одесской области возглавлял (с 8 августа 1937 г.) Григорий Гришин-Шенкман (1903 г. р.). Видимо, он был одним из авторов документа и подписавших его должностных лиц.

№ 66

Выписка из оперативной сводки наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах следственной работы 3-го и 4-го отделов УГБ НКВД УССР в отношении граждан, обвиняемых в шпионаже в пользу Германии

8 сентября 1937 г.

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 20

О РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ
3[-го], 4[-го] и 5[-го] ОТДЕЛОВ УГБ НКВД УССР

(на 8 сентября 1937 г.)

№ 2646/СН

«8» сентября 1937 г.

тов. ЕЖОВУ¹

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н.И.

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 20

О РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ
3[-го], 4[-го] ОТДЕЛОВ² УГБ НКВД УССР

(на 8 сентября 1937 г.)

I. АНТИСОВЕТСКИЕ УКРАИНСКО-НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ.

[...]

III. НЕМЕЦКИЕ ШПИОНЫ И ДИВЕРСАНТЫ.

ЛЕВИЦКИЙ А. Ф., быв. декан Киевского вуза.

¹ Окончание первого листа документа, выполненного в виде обложки.

² На втором листе документа в его названии отсутствует упоминание о 5-м отделе УГБ НКВД УССР.

Арестованный 20 августа ЛЕВИЦКИЙ — быв. декан Института механизации и электрификации сельского хозяйства в Киеве, прибыл нелегально из Германии 18 августа с. г., сознался в том, что он является с 1933 г. агентом германской разведки.

Являясь в то же время агентом ИНО, ЛЕВИЦКИЙ ездил за кордон, выполняя задания немецких разведывательных органов.

ЛЕВИЦКИЙ показывает, что по заданию немецкой разведки он приступил к организации нелегальной линии связи разведки с немецкими агентами через Ленинград–Киль–Берлин и с этой целью он прибыл нелегально, по фальшивому чехословацкому паспорту на имя ЛЕГНИЧ Александра, в СССР, где и был арестован.

2. КУШИН Б. А., главный инженер «Донбасводтреста».

Арестованный КУШИН — главный инженер «Донбасводтреста», до революции — военный инженер, сознавшийся ранее в участии в антисоветской диверсионной организации, существующей в названном тресте, показывает о своей диверсионно-шпионской работе в пользу Германии.

По показаниям КУШИНА, он завербован германско-подданным, инспекциалистом ТУСИНГОМ, от которого КУШИН принял задание осуществить в военный период вывод из строя узловых водопроводных сооружений и водохранилищ Донбасса, организовать бактериологическую диверсию путем искусственного заражения источников питьевой воды бактериями тифа или других эпидемических заболеваний.

КУШИН называет завербованных им для осуществления диверсионных актов в нужный момент врачей БЕРЗИНА и СОЛОГУБА — руководят сантехотделом треста «Донбасводтрест», ТОРОПОВА — главинжа районного управления Антрацитовского района и ТРЕТЬЯКОВА — технорука районного управления названного треста.

3. РЕЙХЕНБАХ.

Арестованный РЕЙХЕНБАХ — бухгалтер Харьковского завода «Серп и молот» — сознался в участии в антисоветской фашистской группе, существующей на заводе.

Участниками этой группы РЕЙХЕНБАХ называет служащих завода, немцев по национальности, АДАМСОНА, ЛЕМБЕРГА и украинцев БЕНДУРА, ЧЕРКАСОВА, ПЕТИНА.

4. ДОЙБЕЛЬ, германско-подданный.

Арестованный германско-подданный ДОЙБЕЛЬ сознался в немецком шпионаже, завербован для шпионской работы инорабочим ШВАГЕРОМ, выехавшим в 1937 г. в Германию.

ДОЙБЕЛЬ показывает о сообщенных им немецкому консульству в Харькове через ШВАГЕРА шпионских сведениях по ХТЗ.

5. ВОЙТАЛЬ, германско-подданный.

Арестованный германско-подданный ВОЙТАЛЬ — кладовщик ХТЗ — сознался, что он является немецким агентом, завербован немецким консулом в Харькове.

ВОЙТАЛЬ³ показывает о полученном им от консула задании по диверсии — поджечь склад горючего завода ХТЗ в военное время.

6. БОССЕ, старший инженер «Трубостали».

Арестованный БОССЕ — старший инженер «Трубостали» в Харькове — сознался в том, что в 1930 г. он был завербован в качестве резидента немецкой разведки ВАГНЕРОМ Адольфом, приезжающем ежегодно в СССР из Германии.

БОССЕ показывает о проведенной им большой шпионско-вредительской работе на Шахтострое, в тресте «Углеобогащение», на заводе «Свет шахтера» в Харькове, а также о готовившихся им диверсионных актах — взрывах стратегических мостов Харьковского железнодорожного узла — к началу войны.

БОССЕ называет лично им привлеченных к диверсионно-шпионской работе 10 чел. — инженеров разных трестов и предприятий.

7. ВАЛЬКЕР, инженер ХТЗ.

Арестованный ВАЛЬКЕР — инженер ХТЗ — сознался в немецком шпионаже, завербован немецким агентом ГОМОН в 1927 г.

ВАЛЬКЕР показывает о проводившейся им по заданиям разведки шпионской и вредительской работе и называет лично им завербованных инженеров АКОПОВА и ОЛЬШВАНГА.

8. РАМБКЕ.

Арестованная в Харькове РАМБКЕ созналась, что она прибыла из Германии в 1933 г. с заданиями фашистской партии, членом которой она является, проводить антисоветскую фашистскую работу среди украинских националистов — фашистов.

РАМБКЕ созналась также в шпионской работе, проводившейся ею по заданиям немецкого консульства в Харькове, с которым была связана.

РАМБКЕ называет ряд немецких агентов — инженеров ШТЕЛЬБРИНГА, КИСТЛЕРА, БОССЕ (арестован, сознался), братьев ЛОЗИНСКИХ (арестованы, сознались) и других, в основном, из иностранных специалистов.

³ В документе — Войтель.

9. ЛЕССИК.

Арестованная в Харькове ЛЕССИК, бывший член КП(б)У, призналась, что в 1932 г. она была завербована немецким агентом, активным участником немецкой троцкистской организации ВЛАХОМ (арестован, сознался).

ЛЕССИК показывает, что она входила в состав террористической группы названной организации.

По показаниям ЛЕССИК, интернациональный батальон при немецком клубе был создан в 1933 году по прямому заданию троцкистской организации, как вооруженный отряд из иностранцев, который должен был во время войны организовать восстание в тылу Красной армии.

10. БОК.

Арестованный БОК сознался в том, что он был завербован для шпионской работы еще в 1913 г. германским подданным ШЛАНЦ и показывает о проводившейся им шпионской работе до 1924 года.

11. ЭРЬЯУЦ, австрийско-подданный.

Арестованный шуцбундовец, австрийско-подданный ЭРЬЯУЦ показывает о проведенной им антисоветской работе среди шуцбундовцев в Харькове.

12. ГЕРВАГЕН О., германскоподданный.

Арестованный ГЕРВАГЕН работал на Краматорском машиностроительном заводе им. Сталина, сознался в том, что он является агентом немецкой разведки, завербован в Германии в 1931 г. для шпионской диверсионной работы на территории СССР.

13. КВАСМАН, инженер.

Арестованный КВАСМАН — главный инженер шамотного завода в Часов-Яре Артемовского района — сознался в том, что он является агентом немецкой разведки с 1930 г., по заданиям которой проводил диверсионную и вербовочную работу.

КВАСМАН показывает также о своем участии в антисоветской троцкистской организации, существовавшей в системе «Укрогнеупора».

14. ШКИЮНБЕК В.И., преподаватель школы.

Арестованный ШКИЮНБЕК — преподаватель школы в Артемовске — сознался в том, что он является участником немецкой диверсионно-шпионской организации.

ШКИЮНБЕК показывает о проведенной им работе по насаждению в Донбассе диверсионно-шпионских кадров.

15. ГАЙДИС А., германский подданный.

Арестованный германско-подданный ГАЙДИС — приемщик Ворошиловградского паровозостроительного завода — сознался в том, что по предложению троцкистской организации, членом которой он состоит, он в Германии связался с Гестапо, переброшен в СССР с диверсионно-шпионскими заданиями.

ГАЙДИС показывает о проведенной им на указанном заводе диверсионно-шпионской работе.

16. ДРОЙФ В., германско-подданный.

Арестованный германско-подданный ДРОЙФ — инструктор Краматорского машиностроительного завода им. Сталина — сознался в том, что он является агентом германской разведки, переброшен в СССР для шпионской диверсионной работы.

ДРОЙФ показывает о проведенной им подрывной и шпионской работе совместно с немецким агентом ШТАРКОМ (выехал в Германию).

17. ПОППЕ, германско-подданный.

Арестованный германско-подданный ПОППЕ — токарь Краматорского машиностроительного завода им. Сталина — показывает, что он является агентом германской разведки, по заданиям которой прибыл в СССР для проведения шпионской работы.

18. ГЕРЦИГ К., германско-подданная.

Арестованная в Донбассе германско-подданная ГЕРЦИГ созналась в своей связи с Гестапо. ГЕРЦИГ показывает, что под предлогом отпуска она часто ездила в Германию и передавала Гестапо шпионские материалы, полученные ею от мужа — немецкого агента ГЕРЦИГА, работал на шахте «Боковантрацит» (арестован, сознался) и от других немецких агентов, работающих в Донбассе.

19. ПОППЕК, итальянско-подданный.

Арестованный ПОППЕК, итальянско-подданный, работал на шахте «Боковантрацит», сознался в том, что он является агентом немецкой и итальянской разведок.

ПОППЕК показывает о проведенной им большой вербовочной работе по созданию диверсионно-шпионских групп на шахтах Донбасса.

20. БРУНГОРСТ.

Арестованный в Николаеве БРУНГОРСТ — механик завода им. А. Марти — сознался в диверсионно-шпионской работе.

Он показывает, что по заданиям разведки им заложены на николаевских оборонных заводах фашистские диверсионные группы (арестовано 16 участников этих групп).

21. ФЕЙЛЬМЕР

Арестованный в Одессе ФЕЙЛЬМЕР сознался в немецком шпионаже и показывает о существовании на Люстдорфском оборонном строительстве шпионской группы (5 участников этой группы арестовано, все они сознались).

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II-го РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«8» сентября 1937 г.
№ 2646/сн

*ОГА СБУ. — Ф. 16. — 1. — Д. 174. — Л. 35, 36, 70–77.
Копия. Машинопись.*

№ 67

**Докладная записка начальника УНКВД по Киевской
области Н. Шарова наркомун внутренних дел УССР
И. Леплевскому о результатах работы по ликвидации
«немецкого шпионско-диверсионного подполья»**

8 сентября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

о результатах оперативной деятельности по разгрому
немецкого подполья в Киевской области

За период июнь–август 1937 г.

Проведенной ликвидацией на территории области ряда организаций и групп вскрывается глубокое немецкое фашистское диверсионно-повстанческое подполье и агентура гестапо и Киевского Германского консульства.

Агентура гестапо и консульства через созданные ими организации и группы охватила своей деятельностью, главным образом, г. Киев и пограничные районы, где имеется значительная прослойка немецкого населения, являющаяся базой их контрреволюционной работы.

В соответствии с этим оперативный удар нами был направлен на г. Киев и районы Волыни.

В результате проведенных операций по немецкой линии арестовано по области за июнь–август 1937 г. 430 чел.

Из них:

по Киеву арестовано	— 86 ч[ел].
по Житомирскому округу	— 180 ч[ел].
по Н[овоград-]Волынскому округу	— 76 ч[ел].
по Коростенскому округу	— 63 ч[ел].
по внутренним районам области	— 27 ч[ел].

В том числе:

Германско-подданных	— 21 ч[ел].
---------------------	-------------

Австрийско-подданных — 2 ч[ел].

Из коих:

жителей г. Киева — 18 ч[ел].

жителей районов области — 5 ч[ел].

В результате следствия вскрыто и ликвидировано:

а) агентов Киев[ского] Германского консульства — 34 чел.

б) агентов гестапо, переброшенных из Германии — 7 чел.

в) диверсионно-повстанческих и шпионских организаций — 9

г) диверсионно-повстанческих и шпионских групп — 11

Предварительные оперативные итоги по ликвидированным делам показывают, что германская разведка проводит в СССР шпионско-диверсионную и фашистскую работу по следующим направлениям:

1. Внедрения перебрасываемой агентуры гестапо в промышленные предприятия и учреждения.

2. Создания через Киевское Германское консульство шпионских резидентур, диверсионных групп по линии иностранно-подданных.

3. Насаждения через Германское консульство фашистских шпионско-диверсионных повстанческих организаций среди немецкого населения.

Одновременно вскрывается организующая роль немецкого духовенства и актива нелегальных религиозных общин в фашистско-националистической работе среди немцев.

Изложенное находит подтверждение в следующих конкретных делах, проведенных за последние 3 месяца.

АГЕНТУРА ГЕСТАПО, ПЕРЕБРОШЕННАЯ ИЗ ГЕРМАНИИ

Рядом проведенных за последнее время дел устанавливается, что германская разведка для проникновения в СССР для своей шпионской и диверсионной работы использует¹ следующие категории:

1. Лиц, находившихся ранее в Германии в качестве военнопленных русско-германской войны.

2. Лиц, временно проживавших в Германии по разным причинам.

3. Лиц, прибывающих в СССР из Германии под видом политэмигрантов и специалистов.

Среди указанных контингентов германская разведка производит вербовку агентуры и направляет ее в Советский Союз.

¹ В документе — использует.

Следствием установлено, что часть этой агентуры некоторое время используется² для провокаторской деятельности внутри КПГ и, зарекомендовавшись на этой работе, перебрасывается в СССР с заданиями по шпионско-диверсионной и фашистской работе.

Из наиболее характерных ликвидированных и вскрытых дел заслуживают внимания следующие:

1. За шпионскую деятельность нами арестован АРХИПОВИЧ Филипп Александрович, слесарь Киевского завода «Большевик», прибывший в 1934 году из Германии как политэмигрант.

АРХИПОВИЧ показал, что в Германии он проживал дважды: первый раз — с 1915 по 1918 год как военнопленный русско–германской войны, и второй раз — с 1920 по 1934 год как бывший красноармеец, интернированный после наступления белополяков.

Будучи с 1923 года членом компартии Германии, АРХИПОВИЧ после прихода к власти фашистов был подвергнут аресту и завербован гестапо в гор. Обергаузене для провокаторской работы внутри компартии.

Выполняя задания гестапо, АРХИПОВИЧ выдал подпольную организацию КПГ и 5 коммунистов, [которые] в результате этого были арестованы и осуждены. Кроме этого, АРХИПОВИЧ давал гестапо агентурные материалы на коммунистов, находившихся в лагерях.

В 1934 году АРХИПОВИЧ был переброшен гестапо в СССР с заданиями шпионско-диверсионного характера. По приезду в Москву он через ЦК МОПРа получил назначение на Криворожстрой, где, по указанию гестапо, он должен связаться с агентом гестапо КОЛБИНЫМ и выполнять его поручения.

В дальнейшем АРХИПОВИЧ по поручению КОЛБИНА выполнял задания, направленные к выводу из строя электростанции Криворожстроя. Обезжая промышленные предприятия Харьковской и Днепропетровской областей, собирал сведения шпионского характера. В 1936 году по заданию КОЛБИНА выехал в Киев и поступил на завод «Большевик», где должен был вывести из строя электросиловую станцию и механосборочный цех.

Для этой цели АРХИПОВИЧ обрабатывал фашистски настроенного техника АНДРИЕНКО.

По Киевскому гарнизону АРХИПОВИЧ собирал шпионские сведения о танковых частях и настроении командного состава через командира–немца ГЕПТЕНА, арестованного недавно 5-м отделом УГБ НКВД УССР.

Арестованный нами в Кривом Роге КОЛБИН Иван Андреевич, монтажник Криворожстроя, показал, что он, проживая в Германии в качестве военнопленного, был также в 1929 году завербован германской разведкой, по зада-

² В документе — используется.

нию которой внедрился в КПГ, получив указания по провокаторской деятельности внутри компартии.

В соответствии с этим КОЛБИН выдал разведке до 30-ти активных коммунистов, которые были арестованы при подготовке ими активных действий: организации забастовок, протестов и т. д.

В 1933 году КОЛБИН германской разведкой был переброшен в СССР с заданием поступить на работу на одно из крупных предприятий для организации диверсионных ячеек и совершения диверсионных актов и ведения шпионажа.

Особо следует отметить, что КОЛБИНУ было предложено разведкой проникнуть в компартию для более успешного проведения поставленных перед ним задач.

КОЛБИНЫМ был завербован для шпионско-диверсионной работы техник, б. член КП(б)У КОЛОДНЫЙ (арестован, сознался). При участии КОЛОДНОГО и присланного к нему на связь АРХИПОВИЧА КОЛБИН подготавливал диверсионные акты на основных агрегатах Криворожстроя.

---

2. За шпионско-диверсионную работу арестованы:

1. ГРОСС Карл Юлиусович, проживавший с 1907 по 1934 г. в Германии, к моменту ареста — слесарь цементного завода, м[естечко] Новая Бавария Харьковской области;

2. ГРОСС Герман Юлиусович, колхозник с. Гонорино Барашевского р-на Киев[ской] области.

На следствии ГРОСС Карл сознался в том, что он является агентом гестапо.

Вербовка Гросса, имевшая место в 1920 году, была осуществлена во время нахождения ГРОССА под арестом в германской разведке за революционную деятельность.

Находясь в Германии, ГРОСС выдал Гестапо ряд коммунистов, которые на основе его сообщений были арестованы и осуждены.

Посылке ГРОССА в СССР для проведения шпионской деятельности и диверсионной работы предшествовало прохождение им в г. Кельне в 1934 г. специальных 3-х месячных курсов агентов-разведчиков.

На основе полученных ГРОССОМ от гестапо указаний он, по прибытии на Украину, в ноябре 1934 г. установил связь с Киевским Германским консульством, которое было Гестапо заблаговременно предупреждено.

В консульстве ГРОСС получил указания о проведении шпионской и диверсионной работы.

ГРОСС сознался, что им в Киевское, а затем [в] Харьковское германские консульства передан ряд важных сведений о военно-оборонительных сооружениях на Волыни, огневых точках, войсковых гарнизонах, а также сведения и планы-чертежи по промышленным предприятиям и железнодорожному транспорту.

Имея специальное задание на проведение диверсии во время войны, ГРОСС подготавливал и изучал возможность вывода из строя промышленных предприятий и энергетического хозяйства.

Арестованный ГРОСС Герман сознался в том, что он с 1933 года является агентом Германского консульства в Киеве, которому, как сам непосредственно, так и через Карла ГРОСС, передал ряд сведений по военно-оборонительным объектам и войсковым частям на Волыни.

Показаниями ГРОСС также вскрыта и ликвидирована насажденная и руководимая ими фашистско-повстанческая группа из 5-ти человек (все арестованы, сознались), через которую ГРОСС проводил широкую обработку населения в фашистском духе.

Всего по делу арестовано 8 человек.

Арестованный МАКОВСКИЙ Трофим Сергеевич, проживавший в Германии в качестве военнопленного и возвратившийся в 1936 г., сознался, что, проживая в Германии и являясь с 1928 г. членом НСРПГ, проводил антисоветскую пропаганду среди рабочих г. Берлина.

В 1935 году МАКОВСКИЙ был завербован германской разведкой, прошел специальные 4-х месячные диверсионные курсы, после чего был направлен в СССР с диверсионными заданиями на мобпериод:

1. Создать диверсионные группы для взрыва в начале войны железнодорожных мостов, ж. д. путей, складов и депо.

2. Проводить обработку населения в фашистском духе непосредственно и через завербованных им лиц, сколачивая к-р кадры в фашистские группы.

По прибытии в СССР МАКОВСКИЙ поступил на работу на ж. д. транспорт в Киеве и приступил к подготовке выполнения возложенных на него германской разведкой заданий.

За шпионскую деятельность арестован БОНДАРЬ Василий Никитович, житель Коростеня, проживавший в Германии с 1908 по 1918 г., куда он дезертировал из царской армии.

БОНДАРЬ сознался в том, что он был завербован германской разведкой под псевдонимом «ВИЛЛИ» и направлен в Украину в 1918 году для ведения шпионской работы.

На Украине БОНДАРЬ должен был связаться с дипломатическим³ представительством Германии.

По приезде на Украину БОНДАРЬ с 1922 года установил связь с Киевским Германским консульством через агентов консульства ШТАЙНКЕ и РАВА и через них передавал консульству сведения шпионского характера. В 1928 году

³ Так в документе. В УССР не было дипломатических представительств других стран, а были только консульские.

непосредственно явился в консульство и сообщил, что является агентом германской разведки под кличкой «ВИЛЛИ», получил от секретаря консульства задание по активизации разведывательной деятельности.

За время своей разведывательной работы БОНДАРЬ передал в Киевское Германское консульство сведения о наличии (численности) и состоянии частей гарнизона в Коростене, о политических настроениях населения и экономике района.

ШТАЙНКЕ и РАВА в 1934 году высланы на Север.

В производстве Облуправления НКВД имеется ряд других аналогичных дел о шпионах и диверсантах германской разведки из числа бывших военнопленных, политэмигрантов и других лиц, прибывших в СССР из Германии.

Таким образом, деятельность агентуры гестапо, перебрасываемой в СССР из Германии, в основном, направляется:

1. На подготовку и выполнение диверсионных актов в целях вывода из строя заводов оборонного значения, разрушения стратегических мостов и ж. д. путей;
2. На сбор шпионских материалов об РККА и оборонной промышленности;
3. На создание повстанческо-фашистских организаций и проведение через них шпионско-фашистской работы.

К-Р ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГЕРМАНСКО-ПОДДАННЫХ

Ликвидированные нами за последние 3 месяца дела на германско-подданных показали, что одним из основных каналов деятельности германского фашизма на Украине являются германско-подданные, которые в большинстве — агенты германской разведки или консульства.

Из общего числа арестованных — 23 иностранно-подданных, 18 чел. арестованы до 25.VIII с. г., из них созналось 14 чел., давших показания о своей шпионской работе по заданиям Германского консульства и германских разведывательных органов.

1. Показаниями германско-подданного ВЕРНЕРА Андрея-Александра Андреевича вскрывается серьезная резидентура германской военной разведки в частях КВО, возглавляемая ВЕРНЕРОМ.

ВЕРНЕР показал, что он в 1926 году был завербован в качестве резидента германской разведки своим братом Владимиром, приезжавшим в указанном году из Германии в Киев.

Вербовка ВЕРНЕРА Андрея была осуществлена ВЕРНЕРОМ Владимиром от имени германско-подданного ШВАРЦЕНБЕРГЕРА, проживавшего ранее в Киеве и выехавшего в Германию.

Тогда же ВЕРНЕР Владимир связал Андрея ВЕРНЕРА с агентом германской разведки ОЙГЕНШТЕЙНОМ Борисом Михайловичем, работавшим в то время на командной должности в Киевском артскладе, а с 1931 года — начальником отделения артиллерии штаба КВО, который был привлечен к шпионской работе ШВАРЦЕНБЕРГЕРОМ до выезда последнего в Германию.

Впоследствии ВЕРНЕР также связался со вторым агентом — немцем РЕШКЕ Гербертом Адольфовичем (ОЙГЕНШТЕЙН и РЕШКЕ арестованы, сознались).

По указаниям ШВАРЦЕНБЕРГЕРА ВЕРНЕР Андрей получаемые им материалы шпионского характера от указанных агентов разведки переотправлял ШВАРЦЕНБЕРГЕРУ через Киевское Германское консульство.

В 1928 году ВЕРНЕР получил указание от секретаря Киевского Германского консульства БАУНА прекратить непосредственную связь со ШВАРЦЕНБЕРГЕРОМ и впредь по шпионской работе выполнять указания БАУНА.

В 1931 году, в связи с переводом ОЙГЕНШТЕЙНА из Киева на работу в штаб УВО в Харьков, ВЕРНЕР по заданию БАУНА связал ОЙГЕНШТЕЙНА в Харькове с неким ШАРОВЫМ Петром Ивановичем (устанавливается) и вторично установил непосредственную связь с ОЙГЕНШТЕЙНОМ после перевода штаба КВО в Киев в 1934 году.

В процессе связи с ОЙГЕНШТЕЙНОМ ВЕРНЕР систематически получал от него в письменном виде материалы об артиллерии и вооружении частей РККА, дислокации и изменения частей Киевского военного округа, списки руководящего состава штабов УВО и КВО; по артотделу штаба — списки и место нахождения артскладов, их характеристики, мобготовности и мобзаданиях таковых, списки руководящего состава артотдела — штаба и складов.

Кроме этого, ВЕРНЕР согласно заданий БАУНА получал у ОЙГЕНШТЕЙНА материалы в письменном виде и чертежи по специальным вопросам по артиллерии РККА и другой материальной части.

РЕШКЕ использовался ВЕРНЕРОМ как по линии военного шпионажа, так и по линии получения материалов по энергетической промышленности Киева.

Кроме материалов шпионского характера, каковые ВЕРНЕР получал для германской разведки непосредственно от ОЙГЕНШТЕЙНА и РЕШКЕ, ВЕРНЕР также встречался с рядом лиц (около 12[-ти] человек), с которыми связывался в условленных местах города для получения от них материалов.

В 1935–[19]36 гг. ВЕРНЕР находился в тюрьме, будучи осужденным по ст. 180 УК УССР (за должностные преступления), и в указанный период ОЙГЕНШТЕЙН передавал материалы для германской разведки через ШЕЛЮЖКО Андрея Ивановича и мать ВЕРНЕРА — Юлию Ивановну ВЕРНЕР (ШЕЛЮЖКО арестован, а на ВЕРНЕР Юлию, как германско-подданную, запрошена санкция на арест).

По показаниям ОЙГЕНШТЕЙНА устанавливается, что он был связан с ВЕРНЕР Юлией и ШЕЛЮЖКО на почве шпионской работы не только во вре-

мя нахождения Андрея ВЕРНЕРА в тюрьме, но и до установления связи с ВЕРНЕРОМ Андреем, т. е. до 1926 года.

За все время ВЕРНЕР получил от БАУНА на контрреволюционную работу около 10 тысяч рублей, каковые он выдавал ОЙГЕНШТЕЙНУ, РЕШКЕ и другим.

---

2. Показаниями арестованного нами технического руководителя Спирт-завода ГОРИШЕВСКОГО Иосифа Викентьевича по обвинению в диверсионной и шпионской деятельности установлено, что он в 1928 году обрабатывался для контрреволюционной работы инженером Главспирта германско-подданным ШИЛЛИНГОМ, проживающим в Москве.

Вербовка ГОРИШЕВСКОГО была осуществлена в 1936 году инженером Спиртотреста, немцем ГЕРБСТОМ Гербертом.

В 1936 году на завод, где работает ГОРИШЕВСКИЙ, приехал из Киева ГЕРБСТ Герберт Альбертович, который в процессе обсуждения с ГОРИШЕВСКИМ вопросов контрреволюционного характера проинформировал его о наличии крупных подпольных организаций, руководимых германской разведкой, которыми при участии Германии будет свергнута Советская власть.

В процессе этой беседы ГЕРБСТ, ссылаясь на ШИЛЛИНГА, провел вербовку ГОРИШЕВСКОГО, дав ему задание включиться в активную борьбу с СССР и проводить бактериологическую диверсию в военное время на винокуренных заводах.

Микробиодиверсия рассчитана на массовое распространение инфекционных бактерий среди населения, окружающие спиртные заводы, путем ввода в бродильники и чаны бактерий, разводимых на заводах в специальном аппарате, и отравления рек, у которых заводы строятся, в процессе очистки чанов.

По обоюдной договоренности ГЕРБСТ обещал ГОРИШЕВСКОМУ снабжать его пробирками с заразными бактериями, необходимыми для разведения микроорганизмов на заводе.

ГЕРБСТ арестован. В отношении ШИЛЛИНГА запрошена санкция на арест.

---

3. Арестованный германско-подданный ДЕЙЧ Габриэль Александрович показал, что в 1932 году был завербован для шпионской работы секретарем Киевского Германского консульства БАУНОМ.

Шпионская работа ДЕЙЧА была направлена БАУНОМ, в основном, на получение через него материалов по размещению и выполнению в киевской промышленности заказов Наркомата обороны и наличия военных цехов.

Так, работая на Судоремонтном заводе, ДЕЙЧ передавал БАУНУ материалы о судах Днепровской военной флотилии, ремонтировавшихся на этом заводе.

Впоследствии, перейдя на работу на завод № 215, согласно конкретных указаний БАУНА, ДЕЙЧ собрал и передал материалы о работе спеццеха этого же завода и выпускаемой им продукции. В частности:

а) об изготовлении для флота минных замков, минных коробок, литометров, нефтеметров и другой минной аппаратуры;

б) об изготовлении заводом пулеметных замков, винтовочных затворов и запасных частей.

Не имея непосредственного доступа в военный цех завода № 215, ДЕЙЧ, по указаниям БАУНА, сближался с рабочими этого цеха, а также устраивал в своем доме выпивки, на которые приглашал их и «в темную» получал интересующие его сведения.

Для этих целей ДЕЙЧ получил от БАУНА 15-ть тысяч рублей.

---

4. Арестованный германско-подданный ШУЛЛЕР Эдмунд Эдмундович, по профессии бухгалтер, работавший долгое время в качестве бухгалтера в «Киевэнерго», признался в том, что он в 1936 году был привлечен Киевским Германским консульством к шпионской и диверсионной деятельности и использовался консульством для насаждения диверсионной группы в Киевской энергосистеме.

ШУЛЛЕР показал, что на основе заданий Германского консульства он насадил на центральной электростанции («ЦЭС») диверсионную ячейку, в которую завербовал 3-х человек: ХРОМЕНКО — аварийного монтера, БЕЛОБРОВА — зав. электрокиосками высокого напряжения и рабочего-кочегара.

Перед группой ШУЛЛЕР поставил задачу по подготовке к выполнению диверсионных актов на электростанции. Наряду с этим, в повседневной деятельности ХРОМЕНКО по заданиям ШУЛЛЕРА производил короткие замыкания, в результате чего достигал перебоев в электроснабжении города.

Кроме того, ШУЛЛЕР передал консульству исчерпывающие сведения о состоянии электропредприятия Киева.

---

5. Нами арестованы командир батареи 58[-го] артополка ст. лейтенант РОЖДЕСТВЕНСКИЙ и его жена, быв. германско-подданная МЮЛЛЕР, бывшая в СССР в 1930 г.

РОЖДЕСТВЕНСКАЯ-МЮЛЛЕР созналась в том, что является агентом германской разведки, в которую была завербована в 1933 году германским консулом в Киеве.

Брат ее — Ганс МЮЛЛЕР, выехавший из СССР в 1930 году в Германию, является агентом гестапо и по заданиям последнего занимался хищением секретных документов у ее мужа — РОЖДЕСТВЕНСКОГО, впоследствии также привлеченного ею для шпионской работы.

По заданиям Киевского германского консула РОЖДЕСТВЕНСКАЯ-МЮЛЛЕР передавала в консульство материалы шпионского характера о частях РККА.

6. Показаниями агента-вербовщика Киевского Германского консульства, германско-подданного ЛОЕВСКОГО Густава Эдуардовича вскрыты две резидентуры Германского консульства на территории Красноармейского и Володарск-Волынского районов.

ЛОЕВСКИЙ признался, что, будучи завербован в 1933 году секретарем Киевского Германского консульства БАУНОМ для шпионско-фашистской работы, получил также⁴ задания:

а) подобрать группу лиц из числа надежных людей, настроенных фашистски и располагающими соответствующими возможностями по разведывательной деятельности, которых вербовать для шпионско-диверсионной работы с последующей подставой их БАУНУ для непосредственной связи и руководства;

б) подобрать вторую группу лиц, создав из них шпионско-фашистскую организацию, возглавляемую непосредственно ЛОЕВСКИМ.

В соответствии с этими заданиями ЛОЕВСКИМ завербованы и связаны с БАУНОМ: ЭНГЕЛЬБРЕХТ Юлиус — б. счетовод колхоза, КЛЕЙН Рейнгольд — б. председатель колхоза, к моменту ареста — продавец кооператива, ГАТКЕ Герман и ФЕЛЛИЕР Эдуард — колхозники (все арестованы и первые три полностью сознались), БРОНШ Фридрих (переселен в 1936 г. в Казахстан).

Указанные агенты консульства, как и ЛОЕВСКИЙ, по заданию БАУНА собирали и передавали последнему в письменном виде материалы о политнастроениях населения, представляя на каждого письменные характеристики, сведения об экономическом состоянии района, колхозов и происходящих политических процессах среди населения.

Кроме этого, по заданию БАУНА ЛОЕВСКИЙ и перечисленные выше агенты консульства использовали руководимую ими фашистскую организацию для обработки населения в фашистском духе с целью организовать немецкое население для единого выступления в период войны, для разгрома тыловых частей Красной армии, уничтожения колхозов и террора против руководства района — коммунистов и сельского актива. Участники организации использовались также для сбора шпионских материалов.

Выявлено 16 участников фашистско-шпионской организации.

Показаниями ЛОЕВСКОГО выявлена также резидентура Германского консульства, насажденная агентом-вербовщиком, германско-подданным ШЕЙНОМ, выехавшим в 1936 году в Германию. В составе этой резидентуры — 3 агента консульства: БРОКОП Рейнгольд, ШЕЙН Иоганн, ЭЛЬКЕ Леонард (все арестованы).

⁴ В документе — также.

7. Нами были получены данные о существовании фашистской группы, связанной с Германским консульством в Киеве. По делу арестовано 9 человек, в числе их иностранно-подданные:

1. ШМИДТ Ганс Гансович, германско-подданный, быв. военнотружущий германских оккупационных войск.

2. ПИХЛЕР Виктор Иосифович, австрийско-подданный, быв. военнотружущий австрийской армии, осевший в СССР в качестве военнопленного.

При обыске и ШМИДТА и ПИХЛЕРА, а также у проходящей по делу ДИ-ВИШ Юзефины, обнаружено и изъято 725 экз. немецкой контрреволюционной фашистской литературы, значительная часть которой имеет штамп «Собственность Германского консульства в Киеве, выносить из консульства запрещается».

У ШМИДТА также изъят «почетный» крест, полученный им в 1935 году по ходатайству консульства от Германского правительства.

Показаниями ШМИДТА и ПИХЛЕРА, подтвержденными остальными обвиняемыми, установлено, что ими осуществлялось руководство к-р фашистской организации, насажденной и действовавшей по заданиям Киевского Германского консульства.

Для контрреволюционной работы ШМИДТ и ПИХЛЕР систематически снабжались сотрудниками консульства фашистской периодической литературой, которую они распространяли среди членов организации.

Кроме этого, в целях активизации фашистской деятельности, участники организации собирались в квартире ПИХЛЕРА, где организовывали коллективную проработку фашистской литературы, прием фашистских радиопередач из Германии, и обсуждение вопросов к-р характера.

Путем привлечения к участию в этих собраниях антисоветского элемента, а также соответствующей обработки своих знакомых, подготавливали их для последующего привлечения к организованной к-р деятельности.

Германско-подданные ЛИСКЕ Густав, ГАУПТИС Эмиль, КУМЕРФЕЛЬД Эрнст и др. в количестве 8[-ми] человек, признав, что являются агентами Киевского Германского консульства, дали показания, аналогичные приведенным выше, о своей шпионской деятельности по линии РККА, оборонной промышленности и широкой фашистской обработке населения, а отдельные из них — в создании ими фашистских организаций.

ФАШИСТСКАЯ, ШПИОНСКО-ДИВЕРСИОННАЯ И ПОВСТАНЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СРЕДИ НЕМЕЦКОГО НАСЕЛЕНИЯ

Ликвидированными нами фашистскими организациями и группами вскрывается руководящая роль Киевского Германского консульства, как орга-

низатора к-р работы среди немцев по созданию фашистско-повстанческих и шпионских групп и организаций.

Созданные консульством фашистские организации руководятся через агентов консульства и комплектуются, главным образом, из:

- 1) кулачества, старой интеллигенции и лиц, связанных с зарубежными организациями;
- 2) нелегальных религиозных общин, возглавляемых немецким духовенством, и к-р националистических организаций.

Приводим наиболее характерные дела:

1. В Новоград-Волынском и Красноармейском районах ликвидирована немецкая диверсионно-шпионская контрреволюционная организация, распространившая свою деятельность также на ж. д. станции Рыхальск и Яблонец.

По делу арестовано 15 активных участников организации, из коих в августе с/г 13 приговорены к расстрелу, а 2 — к десяти годам ИТЛ.

Организация создана в 1929 году, однако, наиболее активную работу проводила с 1933 года, что непосредственно связано с агрессивными намерениями Германии и усилением нажима со стороны Киевского Германского консульства, которое руководило к-р деятельностью организации.

В соответствии с заданиями, полученными от консульства через своих участников, к-р организация проводила следующую работу:

1. Путем широкой пропаганды фашизма и антисоветской работы подготавливала ячейки к-р организации для организованной помощи в момент войны германским войскам в захвате территории Украины.

2. Подготовку к совершению диверсионных актов, и проведение широкой вредительской работы в колхозах.

3. Изучение политического состояния немецких колоний, в том числе производила учет репрессий против немцев для передачи этих сведений в Германское консульство.

Методами диверсии, организованного саботажа и вредительства ими в 1932 году в колхозе с. Недбаевка уничтожено 29 лошадей, выведено из строя 14, сорван весенний сев и уборка урожая.

Наряду с руководящей деятельностью Германского консульства в создании руководства к-р организацией, устанавливается активное участие в работе организации немецкого духовенства, в том числе, пастора ГЕРИНГА, осужденного в 1936 году по нашему делу за шпионскую фашистскую работу к расстрелу.

Один из руководителей к-р организации КОЛЬКЕ, посетив в июне 1936 года Германского консула, информировал его о состоянии и деятельности к-р организации, а также вручил собранные сведения о положении немецких колоний и получил от консула указания:

1. Усилить вербовочную работу, вовлекая в организацию не только немцев, но и поляков;

2. Выделить несколько активных членов организации и направить их для к-р работы среди немцев Киевской области, переселенных в Днепропетровскую область и Казахстан.

На расходы, связанные с посылкой людей в Казахстан и Днепропетровскую область, консул выдал КОЛЬКЕ 900 рублей.

В порядке реализации задания консула были командированы: в Днепропетровскую область — КОЛЬКЕ, в Казахстан — ВИЦКЕ.

По возвращении из командировки КОЛЬКЕ информировал консула о проведенной им работе, установлении связей с руководителем немецкой к-р организации в Б[ольше]лепетихском⁵ районе Днепропетровской области КУН-КЕЛЕМ и о переданной ему установке консула об организации диверсионной и вредительской фашистской работы в Днепропетровской области.

2. На территории Житомирского округа ликвидирована немецкая диверсионно-шпионская фашистская организация. Арестовано 25 человек, из коих в августе с/г 24 приговорены к расстрелу, а 1 — к 10[-ти] годам тюремного заключения.

Организация создана осенью 1933 года по прямому заданию Киевского Германского консульства — БАУНА, во главе ячеек этой организации находились ГЕЛЬМАН, КЕЙТ и ГОФМАН, привлеченные БАУНОМ к активной диверсионной и фашистской работе в том же 1933 году.

Показаниями обвиняемых установлено, что к-р организация на основе установок БАУНА подготавливала к моменту войны:

1) взрыв железнодорожных мостов, разрушение ж. д. полотна и телеграфно-телефонных линий, уничтожение паровозов на ж. д. линиях, проходящих через Житомирский округ;

2) организацию в тылу частей РККА вооруженного восстания с последующим влитием повстанцев в состав германских войск.

Участники организации проводили фашистскую деятельность среди немцев для объединения их в духе преданности фашистской Германии.

3. В Киеве вскрыта и ликвидирована немецкая фашистско-шпионская организация из числа немецкой интеллигенции и бывших чиновников.

Показаниями обвиняемых установлено, что организация была создана в 1932 году сотрудниками Киевского Германского консульства АПРИЩЕНКО и ШПАНБРУКЕРОМ. Им же принадлежала руководящая роль в организации.

Участники организации проводили обработку населения в фашистском духе, подготавливая его для активных действий против Соввласти.

⁵ В документе ошибочно — Б[ольше]-Лепетихинском.

Для проведения контрреволюционной работы Германское консульство снабжало участников организации немецкой фашистской литературой.

Отдельные участники организации, в частности, ГАРНИЕР Г. А. и ГАРНИЕР О. Ф., проводили по заданию консульства шпионскую работу, передавая сведения о загрузке Киевской тюрьмы, о порядке конвоирования арестованных, происходящих массовых арестах и т. п.

Кроме этого, ГАРНИЕР Г. А. имел задание от консульства в целях дезинформации органов НКВД внедриться к ним в качестве секретного сотрудника.

Из арестованных 14-ти участников организации в августе с/г 11 приговорены к расстрелу, а остальные — к 10-и годам концлагеря.

---

4. В пограничных районах Житомирского округа ликвидируется фашистская организация среди немецких баптистов, имеющая также ответвление среди немцев, выехавших из погранполосы и осевших в Золотоношском районе. Арестовано 6 человек.

Показаниями одного из активных участников организации МАТЫСА Рихарда установлено, что организация через своих участников руководится Киевским Германским консульством и ведет интенсивную работу по подготовке немецкого населения для организованного выступления в период войны против Соввласти, а также собирает и передает в Германское консульство сведения о наличии в пограничной полосе воинских частей, их вооружении и снаряжении, местах скопления переселенных немцев и настроениях населения.

Из приведенных данных видно, что основным организатором контрреволюционной работы среди немцев в области является Германское консульство в Киеве.

Контрреволюционная активность немцев в последние годы значительно возросла. Свою работу они сосредоточили на подготовке населения к войне, с целью оказания активной помощи германским войскам при военном нападении на Украину.

Особое внимание уделяется:

1. Созданию диверсионно-повстанческих организаций и групп с задачей совершения диверсионных и террористических актов, а также организации восстаний в предвоенный и военный периоды;

2. Пропаганде фашизма среди немецкого населения с целью использования его во время войны для оказания помощи германским войскам в выступлении против Соввласти;

3. Шпионско-разведывательной работе в РККА и в пограничных районах, а также изучению политических настроений на Украине;

4. Установлению связи с контрреволюционными организациями среди немцев, выселенных из Киевской области в Казахстан и другие места, и активизации их к-р работы.

На основе ликвидированных дел и изучения расстановки немецких к-р кадров в Киевской области мы считаем необходимым расширить оперативный удар по к-р фашистским элементам, в первую очередь, на Волыни (в пограничных округах) и в Киеве и Житомире, где сконцентрированы основные кадры немецкого к-р подполья.

В соответствии с этим подготавливаем этими днями проведение операции по немцам с учетом нанесения оперативного удара по немецкому к-р подполью и в тыловых районах.

Подготавливается также операция для изъятия к-р элемента из немцев в рядах Красной Армии.

НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ШАРОВ/

НАЧАЛЬНИК III ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /РОГОЛЬ/

8 сентября 1937 г.

№ 624501

г. Киев

В левом нижнем углу первого листа документа нанесен прямоугольный штамп с надписью (плохо читается): «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки фиолетовыми чернилами проставлены регистрационный входящий номер «14532» и дата «9/IX 1937».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 161–189.

Подлинник. Машинопись.

№ 68

**Сообщение наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
наркому внутренних дел СССР Н. Ежову об исполнении
приказа НКВД СССР № 00439**

9 сентября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н.И.

В соответствии с Вашим оперативным приказом № 00439 об операции по германско-подданным сообщая.

На 1-ое сентября с. г. учтено 509 человек германско-подданных. Учет — неполный. Из областных управлений НКВД продолжают поступать дополнительные данные.

На основании имеющихся материалов, считаю необходимым арестовать 136 германско-подданных и 373 человека выдворить за пределы СССР. Из них:

По Донецкой области	подлежит аресту	48 ч.	выдворению	91 ч.
По Днепропетровской области	—"	17 ч.	—"	66 ч.
По Харьковской области	—"	17 ч.	—"	13 ч.
По Киевской области	—"	24 ч.	—"	93 ч.
По Одесской области	—"	17 ч.	—"	84 ч.
По Винницкой области	—"	13 ч.	—"	25 ч.
По МАССР	—"	—	—"	1 ч.

Контингент подлежащих аресту и выдворению следующий:

инженерно-технического персонала и служащих	аресту	43 ч.	выдворению	54 ч.
рабочих	—"	41	—"	44
крестьян	—"	15	—"	24
иждивенцев	—"	—	—"	142
прочих	—"	37	—"	109

Справки на вышеуказанный контингент германско-подданных направлены в 3-й отдел ГУГБ НКВД СССР.

К 15 сентября представлю дополнительные данные на остальных германско-подданных.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

ЛЕПЛЕВСКИЙ

«9» сентября 1937 года

№ 2708/сн

г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 174. — Л. 155–156.

Копия. Машинопись.

№ 69

**Сопроводительное письмо помощника
начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР А. Сапира
к списку германских подданных, проживающих в областях
УССР, адресованное 3-м отделам УГБ областных
управлений НКВД УССР**

10 сентября 1937 г.

3 ОТДЕЛ УГБ НКВД УССР

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
В[ЕСЬМА] СРОЧНО

3 ОТДЕЛ УГБ ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД

*Гор. Киев, Сталино, Харьков,
Днепропетровск, Одесса, Чернигов¹*

При этом направляем список германско-подданных, проживающих на территории Вашей области, на которых Вами не представлены меморандумы по приказу № 00439.

Немедленно вышлите на каждого из них подробные меморандумы с изложением компрометирующих материалов для решения вопроса об их аресте или выдворении за пределы СССР.

Приложение: по тексту².

ПОМ. НАЧ. 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/САПИР/

НАЧ. 1 ОТДЕЛЕНИЯ 3 ОТДЕЛА
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/ПРАВДИН/

10 сентября 1937 г.

№ 47732

г. Киев

нл/8

*ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 261
Копия. Машинопись.*

¹ Названия городов написаны от руки синими чернилами.

² Приложение к документу в деле отсутствует.

№ 70

**Телефонограмма заместителя начальника 3-го отдела
УГБ НКВД УССР С. Самойлова начальнику 3-го отдела
УГБ УНКВД по Харьковской области И. Фишеру
о направлении дополнительных материалов о подлежащих
аресту граждан Германии**

14 сентября 1937 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ
ХАРЬКОВ НКВД   ФИШЕРУ

Немедленно шлите дополнительные материалы на германско-подданных, подлежащих аресту и выдворению согласно нашего № 47732 от 10 сентября 1937 года¹.

№ 47938

САМОЙЛОВ

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
(САМОЙЛОВ)

КИЕВ 3 ОТДЕЛ УГБ
(КОРШЕВЕР)

14. 9.[19]37 [г.]

*Эта же телеграмма послана и в Одессу, Сталино, Днепрпетровск.
(Подпись²)*

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36 а. — Л. 262
Копия. Машинопись.

---

¹ Документ напечатан заглавными буквами.

² Предложение написано от руки синими чернилами и подписано, вероятно, И. Коршевером.

№ 71

Выписка из оперативной сводки наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах следственной работы в отношении лиц, подозреваемых в шпионаже в пользу Германии

14 сентября 1937 г.

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 21

О РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ
3[-го], 4[-го] и 5[-го] ОТДЕЛОВ УГБ НКВД УССР

(на 14 сентября 1937 г.)

№ 2793/СН

«14» сентября 1937 г.

РАЗОСЛАНО:

тов. ЕЖОВУ¹

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н.И.

ОПЕРАТИВНАЯ СВОДКА № 21

О РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ
3[-го], 4[-го] и 5[-го] ОТДЕЛОВ УГБ НКВД УССР

(на 14 сентября 1937 г.)

I. АНТИСОВЕТСКИЕ УКРАИНСКО-НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ.

[...]

IV. НЕМЕЦКИЕ ШПИОНЫ И ДИВЕРСАНТЫ.

1. СВЕНСОН Н., профессор.

Арестованный 3 сентября в Киеве профессор СВЕНСОН сознался в том, что он является агентом немецкой разведки, на протяжении ряда лет был связан по шпионской работе с немецким консульством в Киеве.

¹ Окончание первого листа документа, выполненного в виде обложки.

СВЕНСОН показывает о проведенной им по заданиям консульства шпионской работе.

2. КРУТЫЙ Г. И., инженер-химик.

Арестованный 12 августа КРУТЫЙ, бывш. офицер австрийской и галицийской армий — доцент химии Кременчугского учительского института — показывает о своей шпионской работе, проведенной по заданиям немецкой разведки.

КРУТЫЙ на Украину прибыл, согласно его показаниям, с заданиями немецких разведывательных органов и как эмиссар центра гетьмана Скоропадского в Берлине.

КРУТЫЙ называет ряд участников украинских националистических организаций, с которыми он был организационно связан, а также лично им завербованных для шпионской работы: служащих киевских учреждений КРАВЦОВА, ПЕТРИЦКОГО, ЯРЕМКО, КОЗАКЕВИЧА и других.

КРУТЫЙ показывает о методах связи немецкой агентуры в СССР с германскими разведывательными органами.

3. БУХТИГ И. В., преподаватель школы в Киеве.

Арестованный БУХТИГ — преподаватель школы в Киеве — сознался в том, что с 1910 по 1916 г. он служил в сыскной полиции, и что с 1915 года является агентом немецкой разведки, а впоследствии был завербован для шпионской работы в пользу поляков.

БУХТИГ показывает о проведенной им шпионской работе и называет польских и немецких агентов, с которыми был связан.

4. ГАЦЕНКО И. М., нач. сектора «Трубостали».

Арестованный 22 августа ГАЦЕНКО, бывш. сотрудник войск и органов ГПУ на Дальнем Востоке — нач. транспортного сектора треста «Трубосталь» в Харькове — сознался, что он с 1935 года является немецким шпионом, завербован агентом немецкой разведки БЕЛЬЦЕМ — профессором Харьковского института неотложной хирургии.

ГАЦЕНКО показывает, что он передавал немецкому консульству в Харькове через БЕЛЬЦА весьма серьезные шпионские материалы по оборонной промышленности.

По показаниям ГАЦЕНКО, он, помимо шпионской работы, проводил большую диверсионную работу в системе «Трубосталь» по заданиям антисоветской правотроцкистской организации, участником которой он является.

5. НЕДЕР Д., бывш. член КПГ.

Арестованный в Виннице НЕДЕР, бывший военнопленный, прибыл из Германии вторично в 1932 году, — сознался в том, что с 1924 года является

агентом немецкой разведки, по заданиям которой вступил в КПГ в провокаторских целях.

НЕДЕР показывает, что после большой провокаторской работы, проведенной им в КПГ, он был переброшен с заданиями по шпионажу и диверсии в СССР.

V. РУМЫНСКИЕ ШПИОНЫ И ДИВЕРСАНТЫ.

[...]

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«14» сентября 1937 г.

№ 2793/сн

г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 174. — Л. 197, 198, 218–221, 234.
Копия. Машинопись.

Протокол допроса арестованной бывшей сотрудницы Германского консульства в г. Одессе Эльзы Лутц-Гарш

23 сентября 1937 г.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

ЛУТЦ-ГАРШ Эльзы Готлибовны, 1893 г. рождения, уроженки г. Двинска (Латвия), по национальности немки, гражданства СССР, со средним образованием, с 1923 по 1937 год — машинистки Германского консульства в Одессе.

От 23 сентября 1937 года.

ВОПРОС: Где Вы работали ко времени Вашего ареста?

ОТВЕТ: Накануне моего ареста я нигде не работала. 31-го июля с. г. я уволилась из Германского консульства в Одессе, в котором служила в должности машинистки.

ВОПРОС: Сколько лет Вы служили в консульстве?

ОТВЕТ: В Германском консульстве в Одессе я находилась на службе непрерывно на протяжении 14 лет с 1923 года, т. е. со времени открытия консульства в Одессе.

ВОПРОС: Каким образом Вы в 1923 году устроились на работу в Германское консульство?

ОТВЕТ: По приезде моем в Одессу в 1922 году по рекомендации моей родственницы ФИХТНЕР Эльзы я устроилась на работу машинисткой в норвежскую миссию Нансена¹ по обмену военнопленных.

Летом 1923 года миссия Нансена ликвидировалась. В момент ликвидации миссии Нансена в этом же помещении стало организовываться Германское консульство, куда я по приглашению Генерального Германского консула ВАС-СЕЛЯ перешла на работу машинистки.

ВОПРОС: Что побудило Вас оставить службу в консульстве?

ОТВЕТ: В 1934 году мой муж ГАРШ Христиан был арестован органами НКВД и впоследствии осужден за контрреволюционную деятельность.

В 1937 году он отбыл срок наказания и, не имея возможности возвратиться на жительство в г. Одессу, решил устроиться на работу в Томске, в связи с чем я решила оставить службу в консульстве и переехать к мужу в г. Томск.

Переезд я не могла осуществить, так как была арестована.

ВОПРОС: К чему сводились служебные обязанности в консульстве?

¹ Здесь и далее в документе — Норвежская Миссия «НАНСЕНА».

ОТВЕТ: Мои служебные обязанности как сотрудницы консульства на протяжении моей 14-тилетней службы сводились к следующему.

Я перепечатывала все документы, доклады и сообщения, исходившие из консульства в адрес Германского Министерства иностранных дел, Германского посольства в Москве, других дипломатических учреждений Германии в СССР и за границей, и частных лиц.

Выполняла отдельные поручения консульства по переводам с русского языка на немецкий и наоборот.

Ведала картотекой, заведенной на лиц, о которых или с которыми консульство вело переписку по различным вопросам, связанным с оформлением подданства, наследства, прочих их юридических прав, розыск родственников и т. д.

Ведала технической работой по делопроизводству консульства.

По роду этих моих служебных обязанностей я имела доступ к документам, делам и служебной переписке консульства.

ВОПРОС: Следовательно, Вы достаточно широко осведомлены о деятельности Германского консульства, направленной против интересов Советского Союза?

ОТВЕТ: Нет, мне не известна такого рода деятельность консульства, которая могла бы рассматриваться как деятельность, враждебная по отношению к Советскому Союзу.

ВОПРОС: Вы говорите неправду. Нам хорошо известно, что Германское консульство в Одессе организовывало шпионскую и антисоветскую фашистскую работу на советской территории.

Как долголетняя сотрудница консульства, Вы этого не могли не знать.

ОТВЕТ: Мне ничего неизвестно о шпионской, антисоветской фашистской деятельности Германского консульства.

ВОПРОС: Выше Вы показывали, что по роду своей службы Вы перепечатывали различные доклады и сообщения консульства в германские дипломатические органы.

Каких вопросов касались эти доклады и сообщения?

ОТВЕТ: Эти доклады и сообщения, направлявшиеся в Берлин, в Министерство иностранных дел, и в Москву, в Германское посольство, освещали вопросы состояния промышленности, сельского хозяйства, Красной армии и флота, транспорта, политического и экономического состояния Одесской области, Крыма и Молдавской АССР, культурного строительства и ряд других отраслей советской жизни.

ВОПРОС: Как освещались эти вопросы в указанных документах?

ОТВЕТ: Как правило, они освещались в антисоветской трактовке и извращенном антисоветски-клеветническом освещении.

ВОПРОС: На основании каких данных составлялись эти документы?

ОТВЕТ: На основании, с одной стороны, тенденциозного подбора материалов советской прессы, а, с другой стороны, на основании неофициальных сообщений некоторых лиц, поддерживавших связь с консульством.

ВОПРОС: Что значит «неофициальные сообщения некоторых лиц»?

ОТВЕТ: Я имею в виду людей, нелегально собиравших по поручению консульства различные сведения по указанным выше вопросам. Эти сведения служили основным материалом к докладам и сообщениям консульства в Москву и Берлин.

ВОПРОС: Мы еще вернемся к вопросу об этих лицах, а теперь ответьте, о какой деятельности консульства идет речь?

ОТВЕТ: Конечно, о шпионской деятельности.

ВОПРОС: И Вы осведомлены о шпионской деятельности консульства?

ОТВЕТ: Признаю, что о шпионской деятельности консульства я осведомлена.

ВОПРОС: Что Вам известно об антисоветской фашистской деятельности консульства среди немецкого населения?

ОТВЕТ: Об этом мне ничего неизвестно.

ВОПРОС: Мы снова уличаем Вас в ложных показаниях на основании только одного факта. Вы осведомлены о кампании так называемой «Гитлеровской помощи»?

ОТВЕТ: Да, мне хорошо известно, что большая часть немецкого населения Украины и, в частности, Одесской области, в 1933–1935 гг. была охвачена кампанией так называемой «Гитлеровской помощи».

ВОПРОС: Какой характер носило это мероприятие?

ОТВЕТ: Явно антисоветский. Организовывалось массовое направление немцами в германские «комитеты помощи» клеветнических писем о голоде в СССР. Я знаю, что эти письма фашистскими организациями и печатью Германии широко использовались для антисоветской пропаганды.

ВОПРОС: Кто организовывал эту кампанию «Гитлеровской помощи»?

ОТВЕТ: Германские дипломатические учреждения в СССР, в частности, Германское консульство в Одессе.

ВОПРОС: И Вы об этом также осведомлены?

ОТВЕТ: Да, в достаточной степени. Я хочу заявить о следующем. Я действительно осведомлена о шпионской, диверсионной и антисоветской деятельности Германского консульства в Одессе.

Я также лично причастна к шпионской деятельности консульства. Мне известен ряд лиц, привлеченных консульством к разведывательной и диверсионной работе.

С самого начала допроса я пыталась дать ложные показания и этим уклониться от ответственности. Будучи уличена в этом, я решила ничего не скрывать и рассказать правду.

ВОПРОС: Приступайте к показаниям.

ОТВЕТ: Прежде всего, я хочу изложить общую характеристику деятельности Германского консульства в Одессе.

Я утверждаю, что консульство, помимо своих официальных функций — защиты интересов германских граждан, в нарушение существующего между Германией и СССР договора, вмешивалось во внутренние дела и жизнь стра-

ны. Это вмешательство выразилось в том, что консульство являлось организатором шпионской и подрывной работы на территории своего консульского округа, вело через специально привлеченных для этих целей [лиц] широкую фашистскую пропаганду, направленную на свержение существующего в стране государственного строя.

Этого рода деятельность консульства приняла наиболее активные формы приблизительно с того времени, как Советская власть начала осуществлять мероприятия по коллективизации сельского хозяйства, ликвидации кулачества как класса и борьбе с реакционным контрреволюционным немецким духовенством.

В связи с проведением этих мероприятий, приблизительно начиная с 1928–1929 гг., консульство стало приобретать широкие связи [среди] немецкого кулачества, антисоветских элементов, противившихся коллективизации, духовенства и церковного актива.

Многие из этих лиц, посещая консульство, получали указания о ведении контрреволюционной работы среди немецкого населения. Эта работа оплачивалась под видом материальной поддержки нуждающимся.

Так, например, в 1928–1929 гг. консульство разновременно посетили следующие немцы-колонисты:

1. БРЕЙЗАХЕР Фридрих, германско-подданный, проживающий в с. Катериненталь Карл-Либкнехтовского района.

2. ГРАФ Отто, советский гражданин, житель с. Ландау Карл-Либкнехтовского района.

3. ШАХЕНМАЙЕР, имени не помню, житель одной из колоний Спартаковского района.

Эти лица обращались к б. канцлеру консульства БУХГОЛЬЦУ Вильгельму за советами: вступать ли в колхозы.

БУХГОЛЬЦ не только рекомендовал им не вступать в колхозы, но и дал прямое поручение вести среди немецкого населения антиколхозную работу и добиваться срыва коллективизации. БРЕЙЗАХЕР, ГРАФ и ШАХЕНМАЙЕР тогда же получили от БУХГОЛЬЦА денежные суммы, предназначенные для материальной поддержки немцев-единоличников, которых БРЕЙЗАХЕР, ГРАФ и ШАХЕНМАЙЕР должны были привлечь к антиколхозной деятельности.

Через этих же лиц консульство собирало данные о политическом и экономическом состоянии немецких сел. Эти сообщения использовались для докладов консульства в Министерство и Посольство.

Широкой антисоветской деятельностью в немецких районах Одесской области, МАССР и в Крыму по заданию консульства непосредственно руководила группа немецкого духовенства в составе католического прелата КРУШИНСКО-ГО Иосифа (Карл-Либкнехтовский район), ксендза ЦЕРРА (Зельцкий район), пастора ШТЕЙНВАНДА² (Березовский район) и пастора ВИТТ (г. Джанкой, Крым).

² Здесь и далее в документе фамилия ошибочно напечатана через букву «а» — Штайнванда.

Эта группа организаторов антисоветской работы имела от консульства, в лице бывшего консула РОТА³ Пауля, бывших канцлеров БУХГОЛЬЦА и АУРИХА, бывшего советника консульства ГАНА, прямую директиву: воспрепятствовать вовлечению немцев в колхозы, организовать движение антисоветских церковных элементов против закрытия церквей.

Для проведения этой контрреволюционной работы КРУШИНСКИЙ, ЦЕРР, ШТЕЙНВАНД и ВИТТ систематически получали из консульства крупнейшие суммы денег.

В 1932–1933 гг. консульство поставило вопрос перед Германским правительством и посольством в Москве о том, что немецкое население Украины и Крыма «гибнет от голода», и поэтому необходимо создание при консульстве фонда «помощи».

По словам РОТА и ГАНА, создание этого фонда преследовало целью материальное субсидирование антисоветских фашистских элементов из числа немецкого населения с целью:

- а) развить в массе немецкого населения Украины националистические чувства, симпатии и «благодарность» к Германскому правительству;
- б) оторвать немецкое население от советского влияния.

Кампания «помощи», как говорил консул РОТ, должна была убедить немцев Украины в том, что в трудную для них минуту их морально и материально поддерживает не Советская власть, а Германское правительство.

Это предложение консульства было принято Германским правительством в 1933 году, после прихода фашизма к власти в Германии, и тогда же консульство из Германии и Германское посольство в Москве начали получать специальные крупные ассигнования на эту антисоветскую кампанию.

Деньги внедрялись и распространялись среди немецкого населения через специальных доверенных лиц из числа немецкого духовенства и кулачества.

Об этой агентуре консульства я покажу отдельно.

Насколько мне известно из документов и денежных отчетов консульства, на эту кампанию «помощи» консульством было израсходовано 500 000 рублей.

Одновременно с этой антисоветской деятельностью, носившей характер массовой фашистской пропаганды, консульство вело большую работу по насаждению своей шпионской и диверсионной агентуры в Одессе, Николаеве и ряде районов области.

ВОПРОС: Назовите известных Вам агентов Германского консульства, привлеченных консульством к шпионской и диверсионной деятельности.

ОТВЕТ: Мне известна следующая шпионская и диверсионная агентура Германского консульства:

1. ЛИНКЕ Бруно, германско-подданный, инженер, до 1934 года проживал в г. Николаеве и работал на Судостроительном заводе им. А. Марти.

³ Здесь и далее в документе фамилия ошибочно напечатана с двумя буквами «т» — Ротт.

Вплоть до 1934 года ЛИНКЕ часто приезжал в Одессу, передавал бывшему советнику консульства Карлу ГАНУ шпионские материалы о состоянии оборонной промышленности г. Николаева. Эти материалы касались состояния строительства торговых и военных судов.

По разведывательной деятельности в г. Николаеве ЛИНКЕ был связан с инженером ВЕРМАНОМ и ФОГЕЛЕМ. Последние в 1934 году были арестованы органами НКВД. ЛИНКЕ, опасаясь разоблачения и ареста, выехал в Германию.

2. ТРОФИМОВ Семен Семенович — муж моей сестры ЛУТЦ Эдиты Готлибовны, в 1934 г. выехал из г. Николаева в Петрозаводск, где работает в качестве инженера по дизелестроению на Онежском судостроительном заводе.

Начало шпионской деятельности ТРОФИМОВА относится примерно к 1925 г., когда он работал в Одессе в качестве секретаря отделения Укрвнешторга.

ТРОФИМОВ мне рассказывал в 1925 году, после одного из посещений им консульства, что он привлечен к шпионской работе ГАНОМ Карлом, которого снабжает сведениями о советской внешней торговле и о деятельности Одесской конторы Укрвнешторга.

ВОПРОС: Нам известно, что по заданиям ГАНА с целью внедрения ТРОФИМОВА на работу на Николаевский судостроительный завод вы лично связали ТРОФИМОВА с германским разведчиком ЛИНКЕ Бруно. Вы это подтверждаете?

ОТВЕТ: Да, действительно, в 1928 году, когда ТРОФИМОВ переехал в г. Николаев по поручению ГАНА, я письмом связала ТРОФИМОВА с ЛИНКЕ Бруно. По этому письму ТРОФИМОВ, установив в Николаеве связь с ЛИНКЕ, был устроен последним на работу на судостроительный завод им. А. Марти. ЛИНКЕ также поместил ТРОФИМОВА на жительство в своей квартире.

В последующем я неоднократно перепечатывала доклады ГАНА в Берлин и Москву по заводу А. Марти. В этих докладах, обнаруживавших весьма широкую осведомленность ГАНА по заводу А. Марти, ГАН приводил подробные данные о состоянии, мощности и оборудовании завода, о типах и назначении строящихся военных и торговых судов, о ремонтирующихся судах и т. д.

Я продолжаю перечислять известную мне агентуру.

3. АВЕ Готлиб, германско-подданный, преподаватель немецкого языка в Одесском немецком педагогическом институте, проживает по ул. К. Маркса, дом № 2.

На протяжении ряда последних лет АВЕ систематически посещал консульство, персонально консула РОТА, канцлера БУХГОЛЬЦА, а впоследствии АУРИХА, секретаря консульства, с которым он находился в особо дружеских отношениях.

Мне известно, что АВЕ при посещении консульства передавал сведения о состоянии немецкого пединститута, о политических настроениях студенчества, а также подробную информацию о деятельности Одесской секции научных работников, в которой он работал.

По заданиям РОТА и АУРИХА АВЕ проводил в институте контрреволюционную работу по воспитанию студентов в националистическом духе. Для этой цели АВЕ регулярно снабжался из консульства фашистской литературой.

4. Группа бывших германских моряков, оставшихся в Одессе в результате забастовки германских пароходов: 1) НИМАНДТ Фридрих, 2) ВЕЙЛАНД Иоганн, 3) РАМИН Герберт, 4) ГОФМАН и 5) германский политэмигрант РЕЧШ Эрвин.

Перечисленные лица мне известны как агенты Германского консульства, выполнявшие шпионские поручения.

НИМАНДТ, ВЕЙЛАНД, РАМИН и ГОФМАН работали в Одесском порту на погрузочных работах.

Все они были привлечены канцлером консульства АУРИХОМ Альбертом к собиранию шпионских сведений о состоянии Одесского порта, прибытии и убытии судов, характере назначения и размерах погрузок и т. д.

Сведения эти передавались АУРИХУ РЕЧШЕМ, ВЕЙЛАНДОМ и НИМАНДТОМ, часто посещавшими консульство.

В 1936 году АУРИХ лично мне говорил, что РЕЧШ, ВЕЙЛАНД и НИМАНДТ доставляют ему сведения о погрузках пароходов с военными грузами и продовольствием для Испании.

На основании сведений, доставлявшихся РЕЧШЕМ, ВЕЙЛАНДОМ и НИМАНДТОМ, АУРИХ и секретарь консульства ФОРНЕР составляли телеграфные зашифрованные⁴ сообщения в Министерство иностранных дел и в Германское посольство в Москве.

5. Группа германско-подданных, работавших на различных заводах г. Одессы: 1) ШТРАЙТ, 2) ГРЕВЕ, 3) ЦИММЕРМАН.

Мне известно, что они были ГАНОМ привлечены к шпионской и диверсионной работе на предприятиях, где они работали. После отъезда ГАНА их работой руководил секретарь консульства ФОРНЕР Альфред.

Посещая неоднократно консульство, ГРЕВЕ, ШТРАЙТ и ЦИММЕРМАН систематически передавали ГАНУ, а впоследствии и ФОРНЕРУ, сведения о состоянии, оборудовании и продукции заводов и цехов, где они работали, положении, быте и настроениях рабочих, выполнении плана, качестве продукции и т. д.

Кроме организации через свою агентуру шпионской работы, консульство готовило своих агентов к осуществлению диверсий на заводах в военное время. С этой целью германско-подданным давались указания проникнуть на работу в предприятия, имеющие оборонное значение.

Мне известно со слов ГАНА, что такого рода задания он давал ГРЕВЕ. ГАН мне лично однажды говорил в 1933 году, что он «дал ГРЕВЕ нужные указания, куда ему устроиться на работу, и что он должен делать во время войны между Германией и СССР».

⁴ В документе — зашифрованные.

6. ШАНДЕРТ Эрнст, германско-подданный, арендатор водяной мельницы, проживает в с. Куцая Балка Ольшанского района Одесской области.

Разновременно был связан с бывшим консулом РОТТОМ, канцлером БУХГОЛЬЦЕМ, ГАНОМ, АУРИХОМ, а в последнее время — с нынешним врид консула БРЕЙТШНАЙДЕРОМ.

По заданию консульства ШАНДЕРТ систематически собирал и передавал сведения о состоянии колхозов, настроении колхозников, а также проводил организационную контрреволюционную работу по сколачиванию в Ольшанском районе антисоветских элементов.

Материалы ШАНДЕРТА особенно широко использовались в докладах консульства об экономическом и политическом состоянии села.

7. БРЕЙЗАХЕР Фридрих, германско-подданный, проживал в с. Катериненталь Карл-Либкнехтовского района.

По заданиям консульства в Карл-Либкнехтовском районе проводил контрреволюционную шпионскую работ, аналогичную деятельности ШАНДЕРТА. БРЕЙЗАХЕР в начале 1937 года выехал в Германию.

8. ФОГЕЛЬ Карл Карлович, советский подданный, пастор Одесской лютеранской церкви.

На протяжении последних 3–4 лет неоднократно посещал консульство, в котором был связан с БУХГОЛЬЦЕМ, а затем — с АУРИХОМ.

Систематически информировал их о настроениях верующих, реакциях верующих, реакциях немцев в связи с закрытием церквей.

От консульства ФОГЕЛЬ получал крупные денежные суммы.

9. ФЛЕММЕР Христиан, советский гражданин, старик лет 60-ти, житель колонии Гросс-Либенталь Спартаковского района.

Начиная приблизительно с 1927 года, был связан с консульством, персонально — с РОТОМ, а затем — с АУРИХОМ, который регулярно при посещениях им консульства, передавал сведения о настроениях немецкого населения, о состоянии сельского хозяйства.

За эти сведения ФЛЕММЕР систематически получал от консульства денежные вознаграждения.

10. ЛУКАЧЕР — работал приблизительно до 1933–1934 гг. в Совторгфлоте, нынешнее его местонахождение мне неизвестно.

ЛУКАЧЕР был ГАНОМ привлечен к шпионской работе и по его поручениям снабжал его материалами по Совторгфлоту о движении судов, погрузках и т. д.

Мне также известно, что шпионскую работу по заданиям консульства, персонально ГАНА, в период 1927–1928 гг. выполняли: германско-подданный ГЮББЕ Генрих, проживавший в Одессе, по профессии лесопромышленник, к тому времени без определенных занятий, передавал в консульство сведения, касающиеся «Лесоэкспорта», завода «Большевик» и им. Октябрьской революции. Подробно о характере и содержании этих сведений я не осведомлена. БРОДСКИЙ, имени не знаю, советский гражданин, в 1924–1926 гг. работал в

конторе «Экспортхлеба», ГАН через него получал сведения об экспорте хлеба. Германско-подданный БЕРНДТ Эмиль вплоть до 1935 г. сообщал и передавал в консульство материалы о политико-экономическом состоянии села.

Вот все, что мне известно об агентуре Германского консульства в Одессе.

Мне известен также ряд лиц, поддерживавших связь с консульством и посещавших консульство, однако, о характере связи этих лиц с консульством я не осведомлена.

ВОПРОС: Назовите этих лиц.

ОТВЕТ: Периодически посещали консульство следующие лица:

1. Инженер-архитектор ДАВЫДОВ, проживающий в г. Одессе, бывал у ГАНА в 1927–1928 гг.

2. РЕМПЛЕР Отто, житель г. Первомайска, занимается сельским хозяйством.

3. ШАЛЬБУРГ Яков, житель г. Судак, Крым.

4. СМЕХОВСКИЙ Казимир, житель гор. Одессы, по профессии учитель.

5. ГЕР Екатерина, проживает в г. Одессе, раскулаченная, из Цебриковского района.

6. РИХТЕР, профессор музыки, житель г. Одессы.

7. МЕЛЬ Владимир, инженер, житель г. Одессы.

8. ЛИДЕР Макс, бухгалтер, житель гор. Херсона.

9. АЛЬБЕРТ Адольф, бухгалтер Облпотребсоюза, житель г. Одессы.

10. ГУСТАВСОН, врач, шведско-подданный, житель г. Одессы.

11. ГОЛУБИЦКАЯ Ида, жительница гор. Николаева.

12. НАИНСКАЯ Таиса, жительница гор. Одессы.

13. КУЛЕША Гедвиг, житель одного из немецких сел в Устимовском районе.

И ряд других лиц, которых я назову по мере восстановления в памяти.

ВОПРОС: Где именно сотрудники консульства осуществляли встречи со своими агентами?

ОТВЕТ: Агентура консульства из числа германско-подданных до последнего времени встречалась с сотрудниками консульства, руководившими их контрреволюционной и шпионской работой, в стенах самого консульства.

Кроме этого, я предполагаю, что для встреч со своей агентурой АУРИХ и ФОРНЕР имели свои конспиративные квартиры у следующих лиц:

1. РЕСКЕ Альберт, германско-подданный, в настоящее время, после моего увольнения, работает в консульстве в качестве канцелярского работника.

РЕСКЕ — владелец изолированной дачи на II-й станции Большого фонтана, вполне приспособленной к конспиративным встречам.

АУРИХ и ФОРНЕР периодически довольно часто приезжали на дачу РЕСКЕ.

2. АВЕ Готлиб, германско-подданный, преподаватель немецкого педагогического института, проживает на ул. К. Маркса, № 2.

Квартиру АВЕ часто посещал АУРИХ.

3. ПЛОТИЧЕР — зубной врач, проживает на углу улиц Ласточкина и Карла Маркса.

Квартиру ПЛОТИЧЕРА часто посещали БЕРНДТ, АУРИХ, ФОРНЕР. ПЛОТИЧЕР сам в консульстве никогда не бывал, причем, что касается АУРИХА и ФОРНЕРА, то их частые посещения ПЛОТИЧЕРА вряд ли были связаны с лечением зубов, т. к. ходили они к ПЛОТИЧЕРУ на протяжении довольно продолжительного времени — около 2-х лет.

ВОПРОС: Какие информационные доклады составлялись Германским консульством, куда они направлялись, и на основании чего эти доклады составлялись?

ОТВЕТ: Германское консульство в Одессе, получая материалы от своей агентуры, реализовывало их в своих информационных докладах, которые посылались в Министерство иностранных дел в Германию и в Германское посольство в Москве. Все эти доклады я печатала на машинке.

Доклады содержали в себе не только действительные факты, но и антисоветское освещение этих фактов и всей советской действительности. В этих докладах освещались следующие вопросы.

По промышленности

Невыполнение производственных планов: заводами много выпускается брака; количество и качество продукции неудовлетворительное, недостаток сырья, необеспеченность заводов и фабрик топливом, в результате чего заводы периодически не работают; техника безопасности на заводах поставлена неудовлетворительно; имеют место на заводах частые несчастные случаи с людскими жертвами; загруженность рабочего дня; заработная плата не соответствует ценам на рынке — очень низка и не обеспечивает прожиточного минимума, выдача заработной платы часто задерживается на несколько месяцев, социальное страхование не обеспечивает семьи рабочих, ушедших с производства на пенсию по старости или инвалидности; отрицательное отношение рабочих к производству.

Эти данные о промышленности собирали и сообщали консульству следующие лица, состоящие в числе агентуры консульства: ГЮББЕ, ГЛАУБИТЦ, ГРЕВЕ, ШТРАЙТ, ЦИММЕРМАН, БЕРНДТ, ВАЛЬДОВ.

По Красной Армии

Данные о расположении, численности и вооружении местных гарнизонов РККА, подробные описания пехотных частей, их обмундировании, состоянии дисциплины, вооружении.

Такие же данные сообщались о соединениях милиции и Осоавиахима.

Наименование артиллерийских частей, количество и калибры пушек, количество, конструкция и вооружение танков.

Количество, тип и вооружение самолетов, качество и выучка летного состава.

По сeльскому хозяйству

Мероприятия Советской власти по коллективизации сельского хозяйства. Колхозы организовываются насильственным путем, в короткое время. Организация колхозов сопряжена с большими трудностями, даже с людскими жертвами. Крестьяне, которые не хотят идти в колхозы, облагаются большими налогами, и хозяйства разоряются.

Мероприятия по коллективизации проводятся с одновременным разорением крестьянских хозяйств (кулачество). Колхозы нерентабельны. Посевные планы колхозами полностью не выполняются. Обработка земли недоброкачественная. В колхозах от недосмотра погибло много скота. Крестьян на работу в колхозы принуждают идти насильственным путем. При определении урожайности с гектара устанавливают слишком высокую урожайность против действительности. Весь хлеб в колхозах забирает государство, колхозники хлебом не обеспечены. Из-за недостатка уборочных машин уборка хлеба задерживается, много зерна высыпается и пропадает на поле. Из-за несвоевременного ремонта тракторов и отсутствия горючего посевкампания задерживается. Крестьяне не хотят быть в колхозах.

О церквях

Несмотря на свободу вероисповедания, церкви закрываются. Массовые аресты среди духовенства. О переполненных церквях верующими. Реагирования населения.

О голоде

Страна охвачена сплошным голодом. Немцы-колонисты, получающие «помощь» извне, подвергаются арестам, ссылке. Передаче денег в МОПР. В городах по улицам и в деревнях валяются людские трупы, умершие от голода. Население ходит опухшее. В магазинах и на рынках отсутствуют продукты питания. Заработная плата рабочих не соответствует ценам на рынке. На все продукты питания введена карточная система. Запрещение продажи продуктов питания на рынке. Везде большие очереди. Открытие «Торгсина». Реагирования населения и его враждебное отношение к Советской власти.

По вопросам сельского хозяйства, о церквях и голоде собирала и сообщала сведения консульству вся агентура консульства.

ВОПРОС: Чем вы хотите дополнить свои показания?

ОТВЕТ: Я хочу заявить о следующем.

На протяжении 14-ти лет моей работы в консульстве я была осведомлена о контрреволюционной шпионской и диверсионной деятельности консульства на советской территории.

Я знала о лицах, привлеченных консульством к разведдеятельности, диверсионной и фашистской деятельности.

Я лично способствовала преступной антисоветской деятельности сотрудников консульства, выполняя в качестве связной их отдельные поручения по передаче писем, связала по заданию ГАНА ТРОФИМОВА с ЛИНКЕ в целях облегчения им выполнения шпионских заданий ГАНА.

Кроме того, лично информировала ГАНА и других сотрудников консульства в антисоветском духе о политическом и экономическом положении в г. Одессе.

Мои преступления перед Советской властью усугубляются еще тем, что я не только покрывала известную мне враждебную деятельность Германского консульства в Одессе, но и стала на путь законченного предательства. Это выразалось в следующем.

Еще в 1923 г., во время моей службы в норвежской миссии Нансена, возглавлявшейся ГАНОМ, а впоследствии, в 1927 г., уже работая в консульстве, мне дважды органами б. ОГПУ делалось предложение секретно сотрудничать с органами ГПУ по выявлении враждебной Советскому государству деятельности.

Я не только отклоняла эти предложения, но об этих попытках ГПУ привлечь меня к сотрудничеству немедленно поставила в известность ГАНА.

Во всем этом мною руководили антисоветские, националистические убеждения, резко враждебное отношение к Советской власти, обострившееся особенно после ареста моего мужа.

Протокол записан с моих слов верно, на вполне понятном мне языке, в чем и расписываюсь.

ЛУТЦ-ГАРШ

ДОПРОСИЛИ:

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА 3[-го] ОТДЕЛА УГБ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

(ШНАЙДЕР)

ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 1[-го] ОТДЕЛЕНИЯ 3[-го] ОТДЕЛА
УГБ УНКВД — СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

(БАЛИЦКИЙ)

ВЕРНО: *Подпись неразборчивая*

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 142. — Л. 262–289.
Заверенная копия. Машинопись.

№ 73

**Сопроводительное письмо наркома внутренних дел
УССР И. Леплевского секретарю ЦК КП(б)У С. Косиору
с докладной запиской начальника УНКВД по Одесской
области Н. Федорова о положении в немецких колониях
Одесской области**

24 сентября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТАРЮ ЦК КП(б)У
тов. КОСИОРУ

Направляю докладную записку начальника Одесского областного управления НКВД тов. ФЕДОРОВА о политическом состоянии немецких колоний в Одесской области.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

Подпись

(ЛЕПЛЕВСКИЙ)

«24» сентября 1937 г.

№ 2939/сн

г. Киев

3/с¹

Копия

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Лично

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ
гор. Киев

К ВОПРОСУ О ПОЛИТИЧЕСКОМ СОСТОЯНИИ
НЕМЕЦКИХ КОЛОНИЙ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

---

¹ Окончание сопроводительного письма на отдельном листе архивного дела.

На территории Одесской области проживает около 120 000 чел. немецкого населения, из них свыше 55 000 чел. сконцентрировано в национально-немецких Спартаковском, Зельцском и Карл-Либкнехтовском районах.

Спартаковский и Зельцкий районы расположены непосредственно у румынской демаркации, К[арл]-Либкнехтский район территориально непосредственно примыкает к г. Николаеву.

В силу ряда исторически сложившихся обстоятельств (социально-экономическая структура колоний в прошлом — кулацкое полупомещичье землепользование, необычайная засоренность кулацкими элементами, поголовное участие всего взрослого населения в антисоветском восстании в 1919 году, исключительно сильное влияние реакционного духовенства и т. д.), значительная часть немецкого населения в течение ряда лет оказывает упорное сопротивление социалистическому строительству в немецкой деревне.

В последние годы, в особенности после установления фашизма в Германии, эти обстоятельства вызвали весьма активное нарастание деятельности немецких контрреволюционных националистических сил, причем организующими центрами этой деятельности на Одещине² являлись:

- а) ГЕРМАНСКОЕ КОНСУЛЬСТВО В ОДЕССЕ,
- б) ЗАРУБЕЖНЫЕ ФАШИСТСКИЕ И РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ,
- в) так называемая «ЮЖНО-РУССКАЯ КАТОЛИЧЕСКАЯ ЕПАРХИЯ», возглавлявшаяся наместником папы Римского на Украине, ныне осужденным прелатом Иосифом КРУШИНСКИМ.

Последним принадлежит руководящая роль в ведении на Одещине фашистской повстанческой и диверсионной работы, необходимость в которой в одном из имеющихся в нашем распоряжении «альбомных» документов (доклад ЭРТА — одного их руководителей «АНТИКОМИНТЕРНА») мотивируется следующим образом:

«...Помимо материальной помощи, немецкие массы Украины нуждаются в срочной моральной поддержке. Надо всеми мерами укрепить веру немцев Украины в Германию и ее жизненную волю. ЭТО БУДЕТ ИМЕТЬ ВЕЛИЧАЙШЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОХРАНЕНИЯ ИХ В КАЧЕСТВЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО АКТИВА».

Таким образом, немецкое население Украины откровенно рассматривается фашистскими разведывательными органами как питательная сила и «ПОЛИТИЧЕСКИЙ АКТИВ» ее подрывной деятельности в Советской Украине.

Это обстоятельство подтверждено всеми материалами по вскрытым нами подпольным фашистским формированиям.

Достаточно указать, что, начиная с 1933 года, в Одесской области (в основном за счет названных трех национальных районов) было вскрыто и ликвидировано

² Так здесь и далее в документе.

ровано 124 фашистських шпiонських, диверсионних и повстанческих формирований.

Только за последние три месяца (июнь–август) в области вскрыто 49 фашистских диверсионных и повстанческих организаций, по которым арестовано свыше 800 чел. Из этого количества 580 чел. арестовано в трех национальных районах.

Анализ ликвидированных дел обнаруживает, что:

1. Все фашистские подпольные формирования заложены Германским консульством и отдельными агентами германской разведки;

2. Консульство и германская разведка в своей вербовочной деятельности опираются на многочисленные кадры [такие] как бывшие участники восстания 1919 года, бежавшее с мест высылки кулачество, актив так называемой «гитлеровской помощи», церковно-сектантский актив, реакционное учительство.

Все это составляет широкую вербовочную почву для германской разведки и обеспечивает ей возможности массовости в ее диверсионно-повстанческой деятельности.

О том, насколько широко захвачено антисоветским движением население национальных районов, свидетельствуют следующие наиболее характерные дела:

Дело «ВЫДВОРИТЕЛИ»

Мы арестовали крупного резидента консульства — германского подданного МЮЛЛЕРА Иоганна, показаниями которого вскрывается многочисленная и разветвленная нелегальная организация германской фашистской партии, создавшая свои диверсионно-повстанческие ячейки в г. Одессе, Николаеве, Спартаковской районе и МАССР.

По этому делу как активные участники диверсионно-повстанческих ячеек проходит уже до 250 человек, из которых арестовано 98 чел., из них созналось 29 чел.

С точки зрения масштабов массовости и широты захвата организованной нелегальной деятельности немецкого населения, чрезвычайно характерны показания арестованного руководителя одной из диверсионно-повстанческих ячеек в Спартаковском районе ШТРЕККЕРА Эдуарда: «... Организация насаждена звеньями, хорошо законспирированными до самого центра и представляющими собой крепкую организацию национал-фашистской партии... МЮЛЛЕР мне заявил, что он является представителем национал-фашистской партии в Спартаковском районе, что организация партии построена по звеньям в 15 человек каждое звено... МЮЛЛЕР заявил, что наша задача — создать количественно мощную организацию в Спартаковском районе, с расчетом вовлечения в нее 60–70% взрослого немецкого населения для обеспечения подрывной деятельности в каждом уголке района».

(Показания ШТРЕККЕРА от 11 сентября 1937 года)

В осуществление этих установок МЮЛЛЕРА ШТРЕККЕРОМ было вовлечено в организацию 26 человек, другие руководители ячеек также развернули в широких масштабах вербовочную работу, вовлекая в организацию десятки людей.

Следствием установлено, что один из участников организации ЛИДТКЕ Гуго был МЮЛЛЕРОМ специально направлен в г. Николаев для внедрения на судостроительный завод им. А. Марти, где ЛИДТКЕ заложил диверсионную группу в 15 человек (арестовано 13 чел., созналось 7 чел.).

Вскрыт также ряд ячеек организации в гор. Одессе и Красно-Окнянском районе МАССР.

Дело «ОХОТНИКИ»

В национальном Зельцском районе мы ликвидировали ряд деловых связей осужденного в 1936 году резидента германской политической разведки «ФОР-ШУНГСАМТ» Эмиля БЕРНДТА.

Арестованные по этому делу МИЛЛЕР Игнат и ШМИДТ Петр дали на допросе показания о существовании в Зельцском районе крупной фашистской повстанческо-диверсионной организации, заложенной БЕРНДТОМ.

По делу уже проходит свыше 150 чел. участников организации (приступили к ликвидации всего дела).

Дело «ПРЕФЕРАНС»

В том же Зельцском районе мы арестовали быв. зав[едующего] райземотделом МЕЛЛЕМА Якова, сознавшегося в том, что он является агентом германской разведки и переброшен в 1927 г. в СССР в порядке обмена военнопленными для ведения на Украине националистической работы.

Осевши по указанию разведки в Зельцском районе и проникнув в ряды ВКП(б), МЕЛЛЕМ впоследствии заложил в районе диверсионно-террористическую организации (по делу арестовано 62 чел., созналось 33 чел.).

МЕЛЛЕМУ удалось вовлечь в эту организацию ряд руководящих районных работников, в том числе секретаря райкома ЛКСМУ Лидию БАРОН и группу комсомольцев.

Последние по заданию МЕЛЛЕМА создали в районе штурмовой террористический отряд, вовлекши в него кулацкую молодежь.

В целях обеспечения организации оружием для поднятия антисоветского восстания в военное время, МЕЛЛЕМ вовлек в организацию также трех военнослужащих саперной части УНР, расположенной на территории Зельцкого района.

Последние обязались по требованию МЕЛЛЕМА похитить в части пулемет и до 100 винтовок.

Дело «ЗАРОДЫШ»

Аналогичное положение, обнаруживающее насколько широко враг использует отсутствие партийно-воспитательной работы среди немецкой молодежи, имело место и в Спартаковском районе, где троцкистка ШАЛЛАЙ — быв. редактор районной газеты — создала контрреволюционную террористическую группу молодежи, в числе которой было несколько комсомольцев.

Один из арестованных по этому делу, бывш. комсорг колхоза РИХТЕР Антон, на следствии показал: «...ШАЛЛАЙ говорила мне, что мы, молодежь, являемся наиболее жизненной силой в борьбе против советской власти и призваны осуществить новую революцию. Мы поэтому должны с начала войны между СССР и Германией организовать террористические акты над районным руководством, партийным и советским активом. ШАЛЛАЙ подчеркивала, что одновременно в Москве будут совершены убийства руководителей партии и правительства...».

Таким образом, следует констатировать широкий массовый захват немецкого населения национальных районов организованной контрреволюционной фашистской деятельностью при нарастании повстанческих тенденций.

Весьма важно подчеркнуть, что по ряду дел устанавливается, что агентура консульства вела активную вербовочную работу и в последние месяцы, т. е. тогда, когда национальные районы уже были задеты массовой операцией.

Следовательно, мы не можем утверждать, что наши оперативные мероприятия радикальны в смысле исчерпывающего пресечения враждебной активности в немецких селах.

В отдельных местах наши репрессии не только не оздоравливают политическую обстановку, но иногда кое-где и усиливают³ враждебность немецкого населения, вызывая демонстративно-фашистские проявления.

Достаточно сослаться на такой исключительный факт.

Только на днях (в конце августа мес. с. г.) в Зельцском районе, где к тому времени во всех селах района было уже арестовано около 300 человек активных участников фашистского подполья, три колхозника открыто назвали своих собак именами вождей партии.

В том же районе начавшийся призыв в Красную армию отличается от прошлых лет тем, что уже зафиксировано 10 случаев демонстративных отказов призывников от службы в РККА.

В Карл-Либкнехтовском районе, в двух селах, на собраниях, при обсуждении нового избирательного закона, имели место провокационные выступления активных церковников, направленные к дискредитации Сталинской конституции.

Наконец, вся сумма материалов, рассматриваемых почти ежедневно областной тройкой по делам арестованных по массовой операции в националь-

³ В документе — усилиют.

ных районах, также обнаруживает, что в немецких селах основательно нарушена сила влияния Советской власти.

Следует подчеркнуть исключительно неблагоприятное положение с немецкими школами и кадрами немецкого учительства.

Идейно-политический уровень школ и качество воспитания детей определяется тем, что около 25% общего количества немецкого учительства области — это бывшие белые, б. служители культов, сыновья кулаков, бывш. повстанцы и проч. антисоветские элементы.

Засорены не только школы, но и районные отделы народного образования.

Только за последние месяцы разоблачены и арестованы как шпионы, троцкисты и участники фашистских формирований зав. райнаробразом Зельцского района ЗАБИГАЛ, инспектора того же РайОНО БАУДЕР и ШТЕЙНБАХ, инспектор райнаробраза К[арл]-Либкнехтовского района ГАУТЕР и другие.

За это же время арестованы 19 директоров немецких школ и свыше 50 чел. немецкого учительства.

Вражеская деятельность разоблаченных фашистов, проникших в немецкие школы, выражается в вопиющих формах политического растления учащих, извращении основ коммунистического воспитания, внедрения шовинизма и антисемитизма, пропагандировании фашистских идей.

В ряде школ эта деятельность принимала исключительно обнаженные формы.

Так, например, в К[арл]-Либкнехтовском районе учитель ДИДРИХ на уроках проповедовал, что все дети «не немецкой крови» — свиньи, призывал к расправе с еврейскими и украинскими школьниками.

В Зельцком и Спартаковском районах учителя — разоблаченные участники фашистских организаций — устраивали в школах коллективные слушания фашистских радиопередач из Германии.

В Т[илигуло]-Березанском районе участник фашистской к-р группы, учитель ПАУЛЬ подготавливал массовое отравление детей колхозников-активистов.

Повсеместно в немецких школах совершенно игнорируется преподавание русского языка. Как результат, — дети школьного возраста, даже в немецких селах, расположенных в 15–20 километрах от города, совершенно не понимают русский язык и поэтому по окончании средней школы лишены возможности поступления в ВУЗы.

По сути, до последнего времени в немецких школах порядок не наведен, для вражеских элементов в них царит обстановка безнаказанности, обусловленная отсутствием руководства немецкими школами со стороны облнаробраза и районных организаций при равнодушии пока к этому участку по стороны областных партийных и советских организаций.

Приведенные материалы в достаточной степени освещают нынешнюю обстановку в немецких районах области.

В этой обстановке областные и районные партийные и советские органы не справились с задачей полной советизации немецкой деревни и успешного преодоления деятельности контрреволюционных элементов.

Нельзя не отметить, что положение усугублялось тем, что вплоть до последнего времени партийное и советское руководство национальных районов находилось в руках врагов — разоблаченных агентов германской разведки и гестапо⁴, провокаторов, террористов и троцкистов из числа германских «политэмигрантов».

Достаточно перечислить разоблаченных в период 1935/[19]37 гг. врагов, проникших в руководство национальных районов:

СЕКРЕТАРИ РАЙКОМОВ КП(б)У:

1. ГАФТЕЛЬ (Зельцкий район), германский шпион, участник шпионской фашистской организации.

2. ПЕРЕЯСЛАВ (К[арл]-Либкнехтовский район), участник к-р националистической организации.

3. ДОЛГАНОВ (К[арл]-Либкнехтовский район), агент гестапо, участник к-р националистической организации, действовавшей по указаниям закордонных петлюровских центров.

4. ДЮРМАЙЕР (Спартакровский район), участник фашистской шпионской организации.

5. МИЛЛЕР (К[арл]-Либкнехтовский район), кадровый троцкист-двурушник.

СЕКРЕТАРИ РАЙКОМОВ ЛКСМУ

6. БАРОН (Зельцкий район), участница шпионско-террористической организации немецкой молодежи.

7. ФАЛЬКЕНБЕРГ (К[арл]-Либкнехтовский район), участник к-р троцкистской организации.

ПРЕДСЕДАТЕЛИ РАЙИСПОЛКОМОВ

8. ИВАНЧИЧ (К[арл]-Либкнехтовский район), участник фашистской шпионской организации.

9. БОЛЬДТ (Зельцкий район), участник шпионской диверсионно-повстанческой организации.

10. ЦИБАРТ (К[арл]-Либкнехтовский район), участник к-р троцкистской организации.

⁴ Здесь и далее в документе — «ГЕСТАПО».

РЕДАКТОРЫ РАЙОННЫХ ГАЗЕТ

11. ЛЕФЛЕР (Спартакровский район), агент гестапо, троцкист, переброшен в СССР под видом политэмигранта с террористическими заданиями.

12. ПАЛОШ-ШАЛЛАЙ (Зельцкий район), активная участница к-р троцкистской организации, связанной с Венгерской политической полицией, организатор террористической группы молодежи.

13. РАУХ (К[арл]-Либкнехтовский район), агент гестапо.

ЗАВ[ЕДУЮЩИЕ] РАЙЗЕМОТДЕЛАМИ И ДИРЕКТОРЫ МТС

14. ШВАБ (директор Кассельской МТС), участник шпионской повстанческой организации.

15. ФИХТНЕР (зав. РайЗУ Зельцкого района), участник шпионско-террористической организации.

16. МЕЛЛЕМ (зав. РайЗУ Зельцкого района), агент германской разведки, переброшенный в СССР со шпионскими и диверсионными заданиями.

17. ГОЛЬЦГОФЕР (директор К[арл]-Либкнехтовской МТС), провокатор, внедренный в СССР под видом «политэмигранта», участник шпионской организации.

В г. Одессе, в областных организациях, разоблачен ряд немецких шпионов и участников правотроцкистских к-р организаций (б. зав[едующий] нацменотделом облисполкома РЕМПЕЛЬ, б. зам[еститель] зав[едующего] облнаробразом БРАНДТ, б. пом[ощник] облпрокурора ШМИДТ, б. инспектор облнаробраза ГАРТУНГ и другие.

В немецких районах области только за последние четыре месяца, в числе ликвидированных участников фашистских диверсионно-повстанческих организаций, арестовано 34 ч[ел]. — членов ВКП(б), в большинстве — руководящие работники районных органов.

Выделяется в этом отношении Зельцкий район, где по вскрытым за последние месяцы делам нами арестована значительная часть руководящих работников (пред. райисполкома, ответственный секретарь РИКа, секретарь райкома ЛКСМУ, зав. райземотделом, зам. директора МТС по политчасти, ряд председателей сельсоветов и колхозов и др.).

Ряд фактов из практики партийно-советской работы в национальных районах свидетельствует о том, что ныне разоблаченные враги, засевающие в областном руководстве (ВЕГЕР, ГОЛУБ и др.), своими вредительскими действиями способствовали фашистской контрреволюции и тормозили оздоровление немецкой деревни.

Это, прежде всего, определилось в создании обстановки, препятствующей разоблачению фашистской агентуры, проникшей на руководящие посты в национальных районах.

Таковы, например, следующие факты.

Уже после того, как бывший секретарь К[арл]-Либкнехтовского РПК ПЕРЕЯСЛАВ был разоблачен как активный контрреволюционер и материалы о нем были доложены обкому, ВЕГЕР и ГОЛУБ не только не дали его разоблачить до конца, не только не посчитались с решениями районной организации, требовавшей исключения ПЕРЕЯСЛАВА из партии, но открыто взяли его под свою защиту и перевели в Одессу на должность заведующего облнаробразом. В то же время были подвергнуты травле и репрессиям работники, участвовавшие в разоблачении ПЕРЕЯСЛАВА.

Только после ареста ВЕГЕРА был арестован ПЕРЕЯСЛАВ.

ВЕГЕРУ были доложены материалы, которыми устанавливалась принадлежность к фашистской шпионской организации б. секретаря Зельцского райкома КП(б)У ГАФТЕЛЯ. В течение 3-х мес[яцев] после этого, ВЕГЕР не давал арестовать ГАФТЕЛЯ, открыто поставив под сомнение правдоподобность этих материалов. Только по настоянию НКВД УССР через ЦК ГАФТЕЛЬ был исключен из партии и арестован.

По настоянию УНКВД был снят с работы б. председатель Спартакоского райисполкома ИВАНЧИЧ, уличенный в грубейших искривлениях национальной политики, засорении советского аппарата контрреволюционными элементами, связи с разоблаченными националистами. Однако, через 2 недели ИВАНЧИЧ был ГОЛУБОМ назначен председателем райисполкома в другой немецкий — К[арл]-Либкнехтовский район, где спустя непродолжительное время он был арестован как разоблаченный шпион и участник фашистской организации.

Несмотря на многочисленные сигналы о неблагополучии в немецких школах, вражеское руководство области, мотивируя отсутствием кадров, всячески препятствовало очищению немецких школ от кулацких и националистических элементов. Указания специально приезжавшей в Одесскую область комиссии КП(б)У по очистке немецких школ от реакционного и националистического учительства выполнены не были.

Мы не имеем прямых данных о том, что правотроцкистское подполье, существовавшее в областном партийном и советском аппаратах и возглавлявшееся ВЕГЕРОМ и др., было непосредственно связано с фашистскими к-р формированиями в немецких районах, однако анализ ряда фактов приводит нас к выводу, что здесь налицо не просто игнорирование вопросов политического благополучия немецких районов, а прямая заинтересованность ныне разоблаченных врагов, проникших в областные органы, в ослаблении советской власти в немецких районах и усилении в них позиции фашизма. Маловероятно, чтобы правотроцкистское подполье, руководимое ВЕГЕРОМ, в своих вражеских планах обошло такую сравнительно организованную контрреволюционную базу, какую представляет собою немецкие районы.

Такой вывод частично подтверждается имеющимися у нас показаниями арестованного быв. заведующего нацменотделом облисполкома РЕМПЕЛЯ —

участника правотроцкистской организации, существовавшей в аппарате об-
лисполкома и возглавлявшейся БОЙКО.

РЕМПЕЛЬ на следствии показал, что эта организация была заинтересо-
вана в сохранении в немецких районах кулацких к-р националистических ка-
дров и всячески способствовала этому.

Нам важны по этому вопросу показания ВЕГЕРА, о чем прошу дать зада-
ние специально допросить его.

Наращение враждебной активности немецкого населения делалось воз-
можным еще и потому, что наши оперативные мероприятия в немецких рай-
онах никогда не сочетались с усилением массово-политической и культурной
работы.

Это не могло не снижать эффективности оперативных мер по борьбе с фа-
шизмом.

В течение последних 3-х лет наши органы перед областными организаци-
ями неоднократно сигнализировали о том, что:

а) районная печать, очутившись во вражеских руках, под внешним при-
крытием «опечаток» и «технического недосмотра», открыто и систематически
протаскивает и пропагандирует на страницах газет фашистские идеи (Зель-
цкий, Спартаковский и К[арл]-Либкнехтовский районы);

б) радиовещание в немецких районах, по сути, — беспризорная отрасль
культурной работы, и этим пользуются враги, организовавшие даже транс-
ляцию передачи фашистского гимна из Германии (Т[илигуло]-Березанский и
К[арл]-Либкнехтовский районы);

в) немецкие школы, по сути, представляют собой очаги фашизма, извра-
щают принципы коммунистического воспитания детей, способствуют нацио-
налистической деятельности;

г) агитационно-пропагандистская работа в немецких селах отсутствует.
Даже теперь такое серьезное дело, как изучение и популяризация Сталинской
конституции и нового избирательного закона, — забытый участок;

д) особенно неблагоприятно с работой среди немецкой молодежи. Комсо-
мольские организации развалены, сплошь засорены враждебными элемента-
ми. По многим ликвидированным фашистским к-р формированиям аресто-
ваны, как участники последних, комсомольцы, в том числе и руководящие ра-
ботники комсомольских организаций;

е) при исключительной фанатичной религиозности немцев и необычай-
ной активизации антисоветских церковных элементов (особенно в католи-
ческих селах), массовой антирелигиозной работы нет, организации общества
«Безбожников» не существует.

Все эти сигналы либо совершенно оставлялись без внимания, либо фор-
мально по ним предпринимались «меры» и выносились решения, не обеспе-
чивающие улучшения и оздоровления политической обстановки в немецких
районах.

Я должен подчеркнуть, что и после разгрома правотроцкистского подполья в областных руководящих организациях, при новом руководстве обкома КП(б)У и облисполкома улучшения политического состояния и партийно-массовой работы в немецких районах нет.

Я неоднократно уже сигнализировал перед первым секретарем обкома КП(б)У т. ЕВТУШЕНКО обо всех изложенных выше явлениях и фактах и ставил пред ним вопрос о необходимости повернуться лицом к немецким районам, в первую очередь, усилить их проверенными и энергичными кадрами, развернуть массовую культурно-политическую и воспитательную работу.

Тов. ЕВТУШЕНКО сам по материалам областной тройки видит, что творится в немецких районах, и, тем не менее, до настоящего времени ничего реального не предпринято.

Мы продолжаем реализацию наших оперативных мероприятий по разгрому фашистского подполья в немецких селах, но, в силу изложенных выше обстоятельств, сами по себе эти меры не обеспечат политического благополучия в немецких районах.

Днями будет поставлен мой доклад на бюро обкома КП(б)У о положении в немецких районах.

Прошу Вас:

1. Поставить перед ЦК КП(б)У вопрос о положении в немецких районах Одесской области в плоскости:

а) дачи указаний Одесскому обкому КП(б)У об усилении партийно-советской работы в немецких районах;

б) направления в немецкие районы Одесской области на руководящую работу группы немцев — партийных и советских работников (примерно 15 человек) — обязательно не из числа выходцев из немецких районов Украины.

2. Дать мне приказ о выселении контрреволюционных элементов из немецких районов Одесской области в пределах до 5000 семей:

из Спартаковского района	– 1800 семей,
[из] Зельцкого района	– 1800 семей,
[из] К[арл]-Либкнехтовского района	– 1400 семей,
Всего:	5000 семей

В пределах этих контингентов полагаю необходимым подвергнуть выселению за пределы Украины состоящих на учете бывших активных повстанцев, антисоветский церковный актив, консульские связи, актив «гитлеровской помощи».

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР ПО ОДЕССКОЙ ОБЛ.
ПОЛКОВНИК

ФЕДОРОВ

14 сентября 1937 г.
№ 749662
г. Одесса

ВЕРНО: НАЧАЛЬНИК 1[-го] ОТДЕЛЕНИЯ 3[-го] ОТДЕЛА УГБ [НКВД УССР]
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Подпись* ПРАВДИН

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 398–420.
Заверенная копия. Машинопись.

**Протокол допроса жителя г. Запорожья Фридриха Бурбы,
обвиненного в шпионаже в пользу Германии**

26 сентября 1937 г.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обвиняемого БУРБА Фридриха Фридриховича,

1884 года рождения, уроженца с. В[ерхняя] Хортица Запорожского района, германско-подданного, немца, слесаря завода им. Войкова в г. Запорожье, семейного, беспартийного, с низшим образованием, проживающего в г. Запорожье, ул. Червоногвардейская, д. № 35, кв. 5.

от 26 сентября 1937 г.

ВОПРОС: Вы обвиняетесь в контр-революционной шпионской деятельности в пользу Германии.

Признаете в этом себя виновным?

ОТВЕТ: Признаю, что в контр-революционной работе против СССР в пользу Германии я впервые был привлечен в сентябре месяце 1932 года агентом германской разведки, немецко-подданным, инженером алюминиевого комбината в гор. Запорожье ГАГЕМАНОМ Германом Васильевичем.

ВОПРОС: Изложите следствию обстоятельства, при которых Вы были привлечены агентом германской разведки ГАГЕМАНОМ к контр-революционной шпионской деятельности на территории СССР в пользу Германии.

ОТВЕТ: С ГАГЕМАНОМ Германом Васильевичем я знаком с малых лет, мы вместе обучались в одной школе в г. Запорожье. Закончив реальное училище, ГАГЕМАН еще в дореволюционное время выехал в Германию, где он продолжал свое образование, закончив высшее техническое учебное заведение в гор. Лейпциге.

В 1919 или 1920 гг. ГАГЕМАН возвратился из Германии в СССР, где проживал непрерывно и работал инженером в разных промышленных предприятиях в гор. Запорожье до ареста его.

В Запорожье на протяжении всего времени я с ним периодически встречался, хотя эти встречи носили общий характер.

Ближе познакомился с ним в 1932 году, когда перешел на работу в инструментальный цех алюминиевого комбината в гор. Запорожье, на котором работал ГАГЕМАН.

По роду своей работы я близко сталкивался с ГАГЕМАНОМ, а после был ему подчинен.

С этого момента ГАГЕМАН в беседах со мной обсуждал вопросы политического характера.

Как идейный германский националист, ко всему негерманскому он относился с презрением, подвергая резкой критике в контрреволюционном духе все мероприятия Советской власти.

Будучи врагом Советской власти и патриотом Германии, я также не скрывал перед ГАГЕМАНОМ своих политических убеждений, заявлял ему, что «остаюсь преданным своему немецкому отечеству, интересы которого буду отстаивать на любом поприще».

Оба мы непримиримо относились к Советской власти и в последующих частых беседах на политические темы обсуждали вопросы борьбы с Советской властью в пользу Германии.

ГАГЕМАН видел во мне вполне преданного Германии человека, это дало ему основание прямо поставить передо мной вопрос о необходимости заняться активной разведывательно-диверсионной работой на территории СССР в пользу Германии.

Приблизительно в первых числах сентября месяца 1932 года, во время работы на алюминиевом комбинате, ГАГЕМАН обратился ко мне с предложением погостить у него на дому. Я согласился. В сентябре 1932 года я приехал к ГАГЕМАНОУ. Во время одной из бесед ГАГЕМАН заявил, что решил поговорить со мной откровенно по одному вопросу чрезвычайной важности, поскольку он убежден в моей преданности интересам Германии, и в готовности ей помогать. Я заверил ГАГЕМАНА, что он во мне не ошибается.

ГАГЕМАН тогда сообщил, что он является агентом Германского консульства в Харькове, по заданиям которого ведет контр-революционную шпионскую работу против Советского Союза в пользу Германии, и что по этой работе он связан лично с секретарем консульства ШТРЕККЕРОМ, являющимся резидентом германской разведки. ГАГЕМАН предложил и мне заняться контр-революционной разведывательной работой в пользу Германии.

Я с предложением ГАГЕМАНА заняться контр-революционной работой и шпионажем на территории Советского Союза в пользу Германии согласился и обещал выполнить все его поручения.

Должен указать, что я и раньше со слов ГАГЕМАНА знал, что он знаком с вице-консулом Харьковского Германского консульства ЭРТОМ и секретарем консульства ШТРЕККЕРОМ. Однако характер этого знакомства мне тогда известен не был.

Получив мое согласие на проведение контр-революционной работы, ГАГЕМАН сообщил, что Германское консульство в гор. Харькове развернуло широкую работу по созданию шпионских и диверсионных ячеек на Украине, причем эта работа, как подчеркивал ГАГЕМАН, имеет большой успех. ГАГЕМАН указал, что основной задачей таких ячеек в настоящее время является сбор ос-

ведомительных материалов о промышленности, воинских гарнизонах и стратегических объектах на Украине.

В период войны значительная часть шпионских кадров должна переключиться на диверсионную работу, в первую очередь, проводить диверсию на объектах оборонного значения.

Завербовав меня для контрреволюционной шпионской работы против СССР в пользу Германии, ГАГЕМАН поставил передо мной следующие задачи.

1. Добиться всемерного расширения контр-революционных кадров путем вербовки из числа обиженных или недовольных по тем или иным причинам Советской властью людей, работающих в промышленности, для диверсионной деятельности.

Вербовать следует, указал ГАГЕМАН, не только немцев, но и украинцев, среди которых, как он утверждал, также имеется много людей, недовольных Советской властью и готовых принять участие в борьбе с ней. Однако при этом необходимо соблюдать максимальную осторожность, тщательно изучить намечаемое лицо к вербовке. Так как я в Запорожье живу, ГАГЕМАН предложил мне использовать все мои связи на металлургическом комбинате «Запорожсталь»¹, заводе сельхозмашиностроения «Коммунар»², алюминиевом комбинате, Днепровской гидроэлектростанции (ДГЭС) и на авиационном заводе № 29 им. Баранова³, и привлечь из числа людей для активной диверсионно-вредительской деятельности в этих предприятиях.

При этом ГАГЕМАН мне сообщил, что Германские власти, со слов ШТРЕККЕРА, уделяют большое внимание Днепровской гидроэлектростанции, алюминиевому комбинату, авиационному заводу № 29 им. Баранова как серьезным оборонным предприятиям⁴.

ГАГЕМАН подчеркивал, что в нашей контр-революционной деятельности мы обязаны брать главный упор на ДГЭС, алюминиевый комбинат и авиационный завод № 29 им. Баранова, обеспечив их крупными диверсионными ячейками, деятельностью которых мы могли бы добиться вывода их из строя.

Помимо этого я лично должен был проводить активную вредительскую работу на алюминиевом заводе путем порчи сложного оборудования и искусственного создания брака продукции.

Собирать шпионские сведения по промышленности Запорожья, в первую очередь, по заводам оборонного значения.

Собирать сведения по воинскому гарнизону и стратегическим объектам Запорожья (роды войск, их численность, вооружение и т. п.) и о политических настроениях инженерно-технических работников, рабочих и служащих.

¹ В документе название завода напечатано заглавными буквами.

² Здесь и далее в документе название этого завода напечатано заглавными буквами.

³ Здесь и далее в документе часть названия завода напечатана заглавными буквами и в кавычках — им. «БАРАНОВА».

⁴ В документе — «как на серьезные оборонные предприятия».

В период военного времени организовать диверсионные акты на железной дороге, в частности, добиться разрушения путем взрыва запорожских мостов, соединяющих левый берег Днепра с островом Хортица и остров Хортица с правым берегом Днепра, и магистраль Запорожье — Никополь — Кривой Рог.

ГАГЕМАН особо подчеркивал значение этой подрывной деятельности, учитывая, что в военный период по этой железнодорожной магистрали будут перевозиться войска, вооружения и руда для металлургических заводов, работающих для нужд Красной армии.

ГАГЕМАН поручил мне подобрать в немецких колониях Запорожского и Молочанского районов, где у меня имеются родственные и иные связи, людей из числа антисоветского националистического элемента, способных организовать и возглавить повстанческое движение против Советской власти в момент войны Германии с Советским Союзом.

Организовать широкую фашистскую пропаганду среди немецкого населения в целях подготовки этого населения к предстоящей войне и помощи германской армии в борьбе с Советской властью.

Выполнение всех этих задач по установкам ГАГЕМАНА необходимо для облегчения победы Германии в войне с СССР за захват Германией Украины. Я дал согласие выполнить все эти поставленные передо мной ГАГЕМАНОМ задачи.

ВОПРОС: Что конкретно по заданиям ГАГЕМАНА Вы проделали?

ОТВЕТ: Выполняя задания ГАГЕМАНА, я в 1934 году завербовал для контр-революционной и шпионской деятельности экспедитора алюминиевого комбината ВОРОШКО Степана. Больше я никого не вербовал.

Работая на алюминиевом комбинате в инструментальном цехе, я активно проводил вредительскую подрывную работу, умышленно портил дорогостоящие инструменты, затягивал ремонтные работы, производил некачественный ремонт инструментов, несвоевременно сдавал отремонтированный инструмент, что в значительной мере тормозило выполнение программы. А, с другой стороны, создало недовольство среди рабочих, т. к. невыполнение программы снижало их заработную плату.

Собирал сведения о настроениях инженерно-технических работников, служащих и рабочих комбината, которые передавал ГАГЕМАНУ для Германского консульства в Харькове.

ВОПРОС: При каких обстоятельствах Вы привлекли к контр-революционной деятельности ВОРОШКО Степана?

ОТВЕТ: Экспедитора алюминиевого комбината ВОРОШКО Степана я привлек к контр-революционной деятельности при следующих обстоятельствах.

По роду своей работы на алюминиевом заводе я сталкивался с ВОРОШКО. Вскоре после вербовки меня ГАГЕМАНОМ я стал приближать ВОРОШКО к себе. Вначале в осторожной форме я стал выяснять политическое лицо

ВОРОШКО. Из неоднократных бесед с ним на политические темы я установил, что ВОРОШКО — противник Советской власти. Убедившись в этом, я стал прямо говорить ВОРОШКО о необходимости борьбы с Советской властью, на что он изъявил свое согласие.

Доложив об этом ГАГЕМАНУ, последний санкционировал вербовку ВОРОШКО. Вслед за тем, примерно в первых числах июля месяца 1934 года, я пригласил ВОРОШКО к себе на квартиру, и, как всегда, начал с ним беседы на контр-революционные темы, предложил ему заняться совместной контр-революционной деятельностью. Мое предложение ВОРОШКО принял, и пообещал все зависящее от него сделать в интересах борьбы с Советской властью.

Получив согласие ВОРОШКО на проведение активной контр-революционной работы против Советской власти и в соответствии с заданиями, полученными мною от агента германской разведки ГАГЕМАНА, я ему поручил следующее:

1. Заняться вербовкой людей на алюминиевом комбинате, недовольных существующим строем, для подрывной диверсионной деятельности.
2. Представлять сведения о количестве отправляемой заводом продукции (алюминия) и ее назначение.
3. Тщательно изучать и сообщать мне сведения о настроениях инженерно-технического персонала, служащих и рабочих.

ВОПРОС: Что конкретно по Вашим заданиям ВОРОШКО проделал?

ОТВЕТ: ВОРОШКО систематически снабжал меня сведениями о количестве отправляемой продукции (алюминия) на авиационные заводы, в частности, на завод им. Баранова в Запорожье и другие. Эти сведения мною были переданы ГАГЕМАНУ для Германского консульства в г. Харькове.

ВОПРОС: Каким путем ВОРОШКО добывал сведения шпионского характера об алюминиевом комбинате?

ОТВЕТ: Как я уже указал, ВОРОШКО работал экспедитором алюминиевого комбината. Пользуясь своим служебным положением, ВОРОШКО было очень легко добывать нужные сведения, так как он непосредственно с ними соприкасался.

ВОПРОС: Каким путем ГАГЕМАН передавал сведения шпионского характера Германскому консульству в г. Харькове?

ОТВЕТ: К ГАГЕМАНУ приезжали специальные люди, которым он передавал для консульства шпионского характера материалы. Фамилии этих людей мне неизвестны.

ВОПРОС: Откуда Вам известно, что к разведчику ГАГЕМАНУ специально приезжали люди для связи?

ОТВЕТ: Об этом лично ГАГЕМАН мне говорил, когда я его спрашивал, каким путем он передает ШТРЕККЕРУ собранные им шпионские материалы, т. к. это связано с большим риском и при малейшей неосторожности может привести к провалу его самого — ГАГЕМАНА.

Тогда же ГАГЕМАН мне сообщил, что он связан с доверенными Германскому консульству людьми, находящимися вне поля зрения органов НКВД, и что пусть этот вопрос меня не беспокоит.

ВОПРОС: Укажите всех участников контрреволюционной шпионской организации, в которой Вы состоите.

ОТВЕТ: ГАГЕМАН мне говорил, что в гор. Запорожье существует большая контр-революционная организация, во главе которой стоят ответственные руководители партийных и советских организаций.

Организация, как мне объяснял ГАГЕМАН, ориентируется в своей контр-революционной деятельности на германский фашизм. Она имеет во всех промышленных предприятиях свои контр-революционные группы, проводящие методами диверсии и вредительства активную работу с целью подрыва оборонной мощи Советского Союза и обеспечения победы Германии в предстоящей войне.

Из активных участников контр-революционной организации ГАГЕМАН называл:

1. ДИКА Петра Ивановича, главного инженера завода сельхозмашиностроения «Коммунар».

2. ЛЕПП[А] Василия Ивановича, до 1933 года работал инженером завода «Коммунар».

3. РЕШКЕ Василия Васильевича, бывш. инженера завода «Коммунар».

4. ЭППА Якова Петровича, бывш. инженера алюминиевого комбината в гор. Запорожье.

5. БЛАНКА Евгения Федоровича, бригадира «Гужтранспорт»⁵ в гор. Запорожье.

6. РЕМПЕЛЯ Ивана Ивановича, радиотехника, проживающего в гор. Запорожье.

Больше из участников контр-революционной организации я никого не знаю.

ВОПРОС: Вы даёте следствию неполные показания.

Следствию известно, что Вы знаете значительно большее количество участников контр-революционной организации.

Требую от Вас откровенных показаний по этому вопросу.

ОТВЕТ: Я утверждаю, что, помимо указанных мною участников контрреволюционной организации, я больше никого не знаю.

Читал, записано с моих слов верно, в чем и расписываюсь.

Ф. БУРБА

⁵ В документе слово напечатано заглавными буквами.

ДОПРОСИЛ:

ОПРЕУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 3[-го] ОТДЕЛА УГБ ЗАПОРОЖСКОГО

ГОРОТДЕЛА НКВД

СЕРЖАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

(ШУЛЬЦ)

ВЕРНО: ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННЫЙ 3[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР

МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(КОРШЕВЕР)

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 142. — Л. 293–305.

Заверенная копия. Машинопись.

№ 75

**Выписка из протокола допроса бывшего шофера
Германского консульства в г. Киеве Александра
Воскобойникова**

27 сентября 1937 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА
Воскобойникова Александра Ивановича

от 27 сентября 1937 года

1893 года рождения, уроженец села Старые Гуты Середино-Будского района Черниговской обл., украинец, беспартийный.
До ареста — шофер Германского консульства в Киеве.

[...]

ВОПРОС: В анкетной части допроса вы показали, что служили до ареста шофером Германского консульства в Киеве.

Когда и каким путем вы поступили на работу в Германское консульство?

ОТВЕТ: На работу в Германское консульство в Киеве в качестве шофера я поступил в 1930 году по совету и рекомендации моего старого знакомого, шофера КРЫЖАНОВСКОГО Ивана¹, служившего еще до меня в этом консульстве и пользовавшегося там доверием.

КРЫЖАНОВСКИЙ рекомендовал меня секретарю консульства БАУНУ Герману Карловичу. Его шофером я и являлся на протяжении всей моей работы в консульстве.

[...]

ВОПРОС: Мы располагаем точными данными о том, что вы проводили шпионскую работу в пользу иностранного государства.

Предлагаем вам дать об этой вашей работе правдивые показания.

ОТВЕТ: Признаю, что я был привлечен секретарем Германского консульства в Киеве БАУНОМ в 1931 году к шпионской работе в пользу Германии. Я содействовал БАУНУ в подборе шпионских кадров, поддерживал связь между БАУНОМ и его агентами и выполнял его поручения по шпионской работе.

ВОПРОС: Перечислите известную вам агентуру Киевского Германского консульства. Укажите, с кем из них и какую связь вы поддерживали?

---

¹ Фамилия и имя подчеркнуты от руки красным карандашом.

ОТВЕТ: Мне известна в результате выполнения шпионских поручений БАУНА и на основе наблюдений следующая агентура Германского консульства в Киеве:

1. **ОБОЗНИКОВ**² и его жена. Его адрес — улица Короленко 67, или 69. Он — художник и преподаватель, преподавал, в частности, в Киевском университете.

На протяжении 1933–1935 годов я неоднократно по поручению БАУНА посещал его на дому, относил ему деньги и письма, а оттуда приносил БАУНУ закрытые пакеты с бумагами.

Кроме того, по поручению БАУНА я часто проверял, дома ли Обозников, предупреждая его о приходе БАУНА, после чего последний лично шел на квартиру **ОБОЗНИКОВА**.

Посещение **ОБОЗНИКОВА** как мною, так и БАУНОМ, происходило без пользования автомашиной. БАУН меня специально предупреждал, чтобы к нему на машине не ехать.

Примерно с 1935 года БАУН стал встречаться с **ОБОЗНИКОВЫМ** на квартире сотрудницы Германского консульства в Киеве **ГЕРНДТ–ОПРЫЩЕНКО**, проживавшей на углу Караваевской и Короленко, кв. 32.

2. **ЧУМАКОВ**. Жил на углу Васильковской и Лабораторной, работал в каком-то учреждении главным бухгалтером.

В 1933–1934 годах я по поручению БАУНА носил ему на квартиру деньги и получил один раз от него для БАУНА закрытый пакет. Его я также по специальному предупреждению БАУНА посещал, не пользуясь автомобилем.

3. **ШПАМБРУКЕР** Иван Иванович, жил на Сырце, на окраине города. Он — зять богатого немца, владельца садоводства **МЕЙЕРА**, где **ШПАМБРУКЕР** работал в качестве технорука. В 1936 году (возможно, в конце 1935 года) перешел на работу в консульство на официальную должность швейцара, а фактически — что-то вроде заведующего хозяйством. Германско-подданный.

Когда **ШПАМБРУКЕР** жил еще на Сырце, я ему отвозил неоднократно деньги и письма, а от него привозил БАУНУ закрытые пакеты. Кроме того, **ШПАМБРУКЕР** часто лично посещал консульство.

4. **ПУЦЫХИН** Александр Андреевич, живет в Пассаже, 25. Заведует оружейным магазином на Крещатике, рядом с почтой. Ездил часто с БАУНОМ на охоту. Приглашения поехать на охоту передавались друг другу через меня. Между **ПУЦЫХИНЫМ** и БАУНОМ сложились весьма близкие отношения. Помню, что **ПУЦЫХИН** хвастался БАУНУ о том, что он — бывший офицер.

5. **БЫСТРИЦКИЙ**, жил на улице Гершуни, 46. Маклер и перекупщик, завел комиссионным магазином на Крещатике.

² Здесь и далее фамилии людей, названных А. Воскобойниковым, подчеркнуты от руки красным карандашом.

БЫСТРИЦКИЙ являлся агентом БАУНА по закупке редких и ценных вещей (ковров, картин, золотых, серебряных и хрустальных изделий и т. п.). Таковые вещи закупались БАУНОМ в больших количествах, доставлялись на его квартиру, а оттуда мною на машине — в консульство, откуда, в свою очередь, переправлялись возможностями дипломатических органов в Германию.

6. «Фрау Миля», фамилии ее не знаю, старуха-немка, живет на улице Энгельса, 6.

Она посещала часто консульство и сообщала БАУНУ различные сведения, добытые ею путем обхода квартир своих многочисленных знакомых.

7. Ян Янович, фамилии не знаю, живет в монастыре на Подоле. Был одно время сторожем лодок консульства на Днепре.

Уже после того, как Ян Янович перестал охранять лодки, я по поручению БАУНА приглашал его несколько раз в консульство, а затем два раза возил БАУНА к нему. По указанию БАУНА я останавливался не у самого дома, где жил Ян Янович, а на некотором расстоянии, и потом вызывал его. БАУН вел с ним продолжительные разговоры.

8. В 1935 году в гостинице «Палас» продолжительное время жил германско-подданный, инженер ГЕРИХ и с ним еще другой германско-подданный, фамилии которого я не знаю. ГЕРИХ работал на вновь строящемся заводе точных приборов, а другой — на одном из больших заводов г. Киева.

Эти инженеры посещали часто БАУНА на его квартире, а еще чаще — Баун их в гостинице. Причем, в номерах немецких инженеров происходили выпивки и кутежи с участием советских инженеров.

Я не знаю фамилий советских инженеров, посещавших ГЕРИХА и его коллегу. О них может дать сведения жена того немецкого инженера, фамилию которого я забыл. Она — подданная СССР и осталась в Киеве после выезда мужа в Германию. Фамилию ее можно узнать в гостинице «Палас».

Все эти факты относятся к периоду 1933–1935 годов. После этого БАУН прекратил дачу мне поручений по связи с агентурой консульства.

ВОПРОС: Ваше заявление о том, что БАУН перестал давать вам после 1935 года поручения по связи с агентурой консульства — ложно. Если предположить, что к вам консульство потеряло доверие, вы были бы уволены. Однако этого не случилось. В чем тут дело?

ОТВЕТ: Я не чувствовал, что мне консульство после 1935 года перестало доверять. Объясняется прекращение использования меня по связи с консульской агентурой с указанного времени тем, что БАУН по каким-то, мне не известным, соображениям нашел нужным возложить эту работу на ШПАМБРУКЕРА, принятого к тому времени на работу в консульство. Он, как старый киевский житель, только во время империалистической войны он был выслан в Сибирь, располагал в городе огромными связями и был, видимо, более подходящим в данном случае человеком.

ВОПРОС: БАУН часто выезжал на автомобиле за город?

ОТВЕТ: БАУН, а иногда с ним и консул, выезжали за город, особенно в 1931–1935 годы, очень часто.

Совершались весьма частые и длительные поездки по консульскому округу, а иногда и за его пределы, причем, не всегда с ведома Уполнаркоминдела. В последних случаях набирались полные баки (стационарные и запасные) горючего и масла из Киева, примерно, на 600 км, чтобы не было надобности снабжаться в пути.

БАУН объездил всю Киевскую, а частично и Винницкую области, включая ряд пунктов на советско-польской и советско-румынской границах. В частности, были посещены: Овруч, Коростень, Шепетовка, Славута, Дунаевцы, Проскуров, Ярмолинцы, Городок, Могилев-Подольск и др.

Посещение пограничных пунктов относится, главным образом, за счет поездок, совершенных без ведома Уполнаркоминдела, без флага на машине.

Затем было совершено три поездки в Одессу и одна — на Кавказ.

ВОПРОС: Какую разведывательную работу проводил БАУН во время своих автомобильных поездок, и с кем он в пути по этой работе связывался?

ОТВЕТ: БАУН совершал свои автомобильные поездки, пользуясь картами немецкого издания, с немецким текстом, и картой шоссежных дорог, добытой мною через зав. гаражом Правления Юго-Западных железных дорог ЕР-МОЛОВИЧА. При этом БАУН корректировал немецкие карты, отмечая на них происшедшие большие изменения, особенно, в части проселочных дорог, после коллективизации.

В пути БАУН отмечал состояние посевов и, останавливая машину, разговаривал с крестьянами, чрезвычайно интересуясь вопросами коллективизации, задавая вопросы о том, какая разница между совхозом и колхозом, что дает коллективизация крестьянству, и какие настроения существуют в связи с этим в селе. Вопросы БАУНОМ задавались так, что являлись, по сути, несколько замаскированной формой антисоветской агитации.

Все интересное, добытое таким путем, заносилось БАУНОМ в записную книжку.

Затем проводилось фотографирование объектов военного значения. Так, например, в одну из поездок 1936 года, в которой, кроме БАУНА, участвовал также консул ГРОСКОПФ, был сфотографирован железный мост через реку Десну, что недалеко от села Староселье, в сторону от Черниговского шоссе на 91-м километре, и мост через реку Тетерев на территории Дымерского района.

В 1937 году уже новым секретарем консульства ШТРЕККЕРОМ и консулом ГРОСКОПФОМ была совершена поездка с целью осмотра военного строительства (ангаров) в Белой Церкви.

Эти последние поездки, несмотря на участие консула, совершались также без флага на машине, о чем мне было дано соответствующее указание БАУНОМ и консулом.

В отношении людей, с которыми БАУН связывался во время своих поездок, мне известно следующее.

1. Во время частых поездок в с. Нивки Дымерского района БАУН останавливался у местного охотника Василия, фамилии не знаю, он хорошо известен там по имени. В Нивках, когда туда приезжал БАУН, собиралась группа в 5–6 человек местных охотников. БАУН с ними во время охоты вел разговоры, характер которых мне точно неизвестен, но БАУН на основе их делал в своей записной книжке подробные заметки.

Василий был несколько раз у БАУНА в консульстве, а жена его — несколько раз на квартире у БАУНА, причем, оба они получали от него деньги. Об этом мне сказал сам Василий, а в одном случае, во время посещения квартиры БАУНА, я, застав там жену Василия, видел у нее в руках деньги, только что полученные от БАУНА.

2. В Каменец-Подольске БАУН останавливался у немца ЯУШ. Он, как я понял из разговоров, научный работник. ЯУШ приезжал нередко в Киев и посещал БАУНА на квартире и в консульстве. Я его встречал иногда по распоряжению БАУНА машиной на вокзале. ЯУШ привозил БАУНУ какие-то письма. Я лично видел, зайдя в кабинет БАУНА в консульстве для того, чтобы поставить там чемодан ЯУША, когда последний вынул из кармана письмо и передал БАУНУ. Последний раз ЯУШ приезжал к БАУНУ недавно, в 1937 году.

3. В Городке БАУН останавливался у одного богатого немца, жившего недалеко от кладбища. БАУН ездил туда 2–3 раза, причем, один раз — с консулом ГЕНКЕ. Кроме этого немца, БАУН был знаком в Городке с председателем охотничьего союза, фамилии его я также не помню. Последняя поездка в Городок относится к 1934 году.

4. Лица, с которыми БАУН связывался в Дунаевцах и некоторых других пунктах (все они немцы), приняли германское подданство и выехали за границу.

5. Во время одной из поездок в Одессу БАУН вручил мне два письма. Одно письмо предназначалось старухе-немке, проживавшей на Тираспольской улице, а другое — некоему ПИСКУНУ, проживавшему на Манежной улице.

В Одессе БАУН останавливался у своего друга БЕРНДТА, проживавшего по Мастерской улице, № 48. После того, как я отнес письмо Пискуну, я его видел на квартире БЕРНДТА, разговаривающим с БАУНОМ.

ВОПРОС: В чем выразилось ваше содействие БАУНУ в подборе шпионских кадров?

ОТВЕТ: Я рекомендовал БАУНУ людей, которые представляли для него интерес и могли быть им использованы в шпионских целях.

Примерно, в 1933 году я пригласил отремонтировать динамо автомобиля знакомого мне с 1928 года электротехника 43[-го] завода ДЕТКОВСКО-ГО³. В процессе выполнения этой работы я познакомил ДЕТКОВСКОГО с БА-

³ Подчеркнуто красным карандашом.

УНОМ. Последний, пригласил ДЕТКОВСКОГО к себе в кабинет, имел с ним продолжительную беседу, содержание которой мне неизвестно.

Примерно в 1931 году я связал БАУНА с хорошими моими знакомыми еще с 1925 года — братьями ШТУНДЕР Владимиром Ивановичем и Степаном Ивановичем⁴. Оба они были мне известны как антисоветски настроенные люди. Первый из них имел тогда свою слесарную мастерскую, а второй работал на 43 заводе в качестве маляра.

После установления знакомства БАУН стал часто ездить с Владимиром ШТУНДЕР на охоту, а последний — посещать БАУНА на его квартире.

Степан ШТУНДЕР красил консульскую машину. В это время БАУН, заходя в гараж, вел с ним беседы о работе 43 завода. Встречался ли БАУН со Степаном ШТУНДЕР еще где-либо, не знаю.

В 1932 году я познакомил БАУНА с зав. гаражом Дирекции Юза ЕРМОЛОВИЧЕМ Николаем Петровичем, которого я знал с 1922 года как собственника крупной мастерской и человека несоветского. Ранее я добыл через него БАУНУ карту шоссейных дорог. Я рекомендовал его БАУНУ на освободившееся место шофера. БАУН в своем кабинете имел с ЕРМОЛОВИЧЕМ продолжительную беседу, результаты которой мне неизвестны.

Этим мое содействие БАУНУ в подборе нужных ему людей ограничилось.

ВОПРОС: Вы оказывали БАУНУ содействие в подборе нужных ему для шпионской работы людей по своей инициативе или имели соответствующее задание?

ОТВЕТ: БАУН интересовался такими людьми, спрашивал меня о них, а я проявлял инициативу в подыскивании их из числа моих знакомых. Каждого из них я подробно характеризовал БАУНУ.

ВОПРОС: Какое вознаграждение вы получали от БАУНА за свою шпионскую работу помимо жалования?

ОТВЕТ: БАУН выдавал мне периодически сверх жалования по 50–100 рублей, оставляя мне деньги, неизрасходованные на ремонт машины, и т. п.

[...]

Протокол записан с моих слов правильно, мне прочитан, в чем подписываюсь.

ВОСКОБОЙНИКОВ

ДОПРОСИЛ: НАЧ. 12[-го] ОТДЕЛЕНИЯ 3[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОС. БЕЗОПАС[НОСТИ]

Клаусен

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Д. 56327-фп. — Л. 10–24.
Подлинник. Машинопись.

⁴ Подчеркнуто красным карандашом.

№ 76

**Письмо наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
наркому внутренних дел СССР Н. Ежову и начальнику
3-го отдела ГУГБ НКВД СССР А. Минаеву о результатах
исполнения приказа НКВД СССР № 00439**

1 октября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
т. ЕЖОВУ Н.И.

НАЧАЛЬНИКУ 3[-го] ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
т. МИНАЕВУ

г. Москва

В соответствии с Вашим оперативным приказом нами была проведена операция по германским подданным.

Следствием вскрыт ряд шпионско-диверсионных и повстанческих организаций и групп, насажденных агентами германской разведки.

Направляю на утверждение списки и справки по законченным делам на 488 человек (советских граждан).

Из них: по Донецкой области — на 391 чел.
по Одесской области — на 97 чел.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ [2-го ранга]

(ЛЕПЛЕВСКИЙ)

«1» октября 1937 г.
№ 3062/сн
г. Киев

Разослано:
1-й экз. — т. ЕЖОВУ
2-й [экз.] — т. МИНАЕВУ

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 174. — Л. 246.
Копия. Машинопись.

№ 77

**Сопроводительное письмо начальника ДТО ГУГБ НКВД
Юго-Западной железной дороги С. Заславского наркому
внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколам
допросов арестованных граждан Германии**

1 октября 1937 г.

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ

По делу «ЭТАП»

В дополнение к № 70836 направляются протоколы допросов резидента германской разведки ПРИБЕ и дополнительно арестованных германских разведчиков АФАНАСЬЕВА, МИКЛУША и МАЙКОПАРА¹.

Дальнейшими допросами ПРИБЕ установлено, что вскрытая нами шпионская резидентура в Управлении дороги являлась основным ядром шпионской диверсионной организации, созданной германской разведкой на Юго-Западной железной дороге.

Это в полной мере подтверждается показаниями арестованных АФАНАСЬЕВА и МИКЛУША.

Одновременно с этим, показаниями ПРИБЕ и МИКЛУША выявлено, что германские разведорганы, проводя работу по созданию на дороге диверсионной организации, контактировали свою деятельность с к-р троцкистским подпольем.

ПРИБЕ показал, что указания по существу связи и увязки действий с троцкистами им были получены в 1935 году от БАУНА — секретаря Германского консульства.

По указаниям БАУНА ПРИБЕ связывался с отдельными участниками к-р троцкистской организации для получения шпионских материалов (АМЛИНСКИЙ, БРЕЙМАН).

На время войны ПРИБЕ получил задание от БАУНА связаться для проведения диверсионной деятельности с руководством к-р троцкистской организации, персонально — сначала с ВЕНГЕРОВЫМ (осужден) и после его ареста в 1937 году — с САХАРОВЫМ, бывш. нач[альником] паровозной службы (арестован).

---

¹ Здесь и далее в документе подчеркнуто от руки красным карандашом.

Допросы ПРИБЕ продолжаем, уточняя отдельные имеющиеся противоречия в показаниях его, МИКЛУША и АФАНАСЬЕВА.

Арестованный МАЙКОПАР подтвердил показания ПРИБЕ о его вербовке и дал показания о своей шпионской деятельности.

Допрошенный нами ГВИНЧЕВСКИЙ, который был арестован как участник к-р троцкистской организации, подтвердил показания АФАНАСЬЕВА, сознавшись, что он им был завербован для работы в пользу германской разведки в 1930 году.

К настоящему времени по делу арестовано 16 человек.

Дополнительно выявлено до десяти участников диверсионной организации, которые арестовываются.

Следствие продолжается.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Протоколы допросов ПРИБЕ от 20-го сентября, АФАНАСЬЕВА от 7-го сентября, МИКЛУША от 20-го сентября, МАЙКОПАРА от 27-го сентября и ГВИНЧЕВСКОГО от 9-го сентября².

НАЧАЛЬНИК ДТО ГУТБ НКВД ЮЗЖД
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

ЗАСЛАВСКИЙ

«1/IX»³ 1937 года
№ 71449/2

На первом листе документа, в левом нижнем углу, нанесен прямоугольный штамп с надписью (плохо читается): «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки фиолетовыми чернилами проставлены регистрационный входящий номер «15783» и дата «1/X 1937».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 1–3.
Подлинник. Машинопись.

² Имеющиеся в архивном деле соответствующие протоколы допросов Г. Прибе (л. 5–15), И. Афанасьева (л. 17–32), Д. Миклуша (л. 33–44), И. Майкопара (л. 46–56) и К. Гвинчевского (л. 57–69) не публикуются.

³ Число и месяц проставлены от руки фиолетовыми чернилами вместо зачеркнутого напечатанного слова «октября». Исправление месяца сделано ошибочно, поскольку приложенные протоколы допросов датированы 7, 9, 20 и 27 сентября 1937 г.

№ 78

Протокол допроса Владимира Эбена, обвиненного в шпионаже в пользу Германии

1–2 октября 1937 г.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обвиняемого ЭБЕНА Владимира Ивановича

от 1–2 октября 1937 года

ЭБЕН Владимир Иванович, 1882 года рождения, уроженец с. Крупец бывш. Курской губ., с высшим образованием, юрист, немец, женатый, гражданства СССР.
До ареста — юрисконсульт треста ресторанов.
В 1933 году арестовывался органами ГПУ.

ВОПРОС: Вы обвиняетесь в шпионаже в пользу иностранного государства.

Следствие требует от Вас исчерпывающих показаний по существу.

ОТВЕТ: Подтверждаю, что для шпионской деятельности я был завербован ответственным сотрудником Германского консульства в Харькове ШТРЕККЕРОМ в 1928 году. Со ШТРЕККЕРОМ я впервые познакомился в 1922 году, когда я работал в Наркоминделе УССР юрисконсультом экономическо-правового отдела, а он — сотрудником германской миссии.

До 1928 года мои взаимоотношения со ШТРЕККЕРОМ заключались в периодических встречах по работе по НКВД и совместных с ним беседах на контр-революционные темы. Я высказывал ШТРЕККЕРУ свои контр-революционные взгляды по вопросам политики Советской власти на Украине. ШТРЕККЕР, в свою очередь, доказывал мне, что Советская власть недолговечна, что могущество Германии как державы, побежденной в период войны, будет восстановлено, что немцы, где бы они не находились, должны твердо это помнить и помогать своему отечеству. На этой почве сложились мои близкие взаимоотношения со ШТРЕККЕРОМ.

До 1928 года я периодически информировал Штреккера о настроениях определенных кругов населения гор. Харькова и о деятельности Наркоминдела.

В 1928 году, с уходом из Уполнаркоминдела УССР зав[едующего] эконом-правовым отделом БРОУНА, частичным переходом его обязанностей ко мне, я по роду своей работы начал посещать находящиеся в Харькове консульские представительства Германии, Польши и Италии.

О произошедших изменениях в моих служебных обязанностях и увеличившимися в связи с этим моими возможностями я сообщил ШТРЕККЕРУ.

В одно из посещений ШТРЕККЕРОМ¹ меня в Наркоминделе по Садово-Куликовской улице в 1928 г. ШТРЕККЕР предложил мне стать на более активный путь оказания помощи Германии и более широко сообщать ему интересные Германское консульство материалы об СССР.

Так как мое враждебное отношение к Советской власти к этому времени не изменилось, а, наоборот, усилилось, я предложение ШТРЕККЕРА о проведении мною активной шпионской работы в пользу Германии принял. Таким образом, с конца 1928 года я являюсь агентом немецкой разведки, и выполнял ее задания.

Считаю необходимым рассказать следствию причины, толкнувшие меня на это преступление. Я родился и воспитывался в буржуазной семье (отец мой — управляющий сахзавода). Октябрьская социалистическая революция разрушила все мои планы и перспективы. Скрепя сердце я должен был взяться за трудовую жизнь. С враждебными настроениями к советскому строю я поступил на работу в органы Наркоминдела в гор. Харькове, где снова столкнулся с прошлым миром, бывая на вечерах и банкетах иностранных дипломатических представительств (германское, польское и итальянское). Сравнительная жизнь сотрудников иностранных консульств с жизнью сотрудников советских учреждений, и, в частности, своей, я начал помышлять о бегстве из СССР. Эти настроения были известны ШТРЕККЕРУ и он их использовал.

Вначале моей шпионской деятельностью в пользу Германии руководил ШТРЕККЕР, а затем — вице-консул ЭРТ, который поддерживал со мной связь в период отсутствия ШТРЕККЕРА в Харькове и давал мне указания о моей шпионской деятельности.

В соответствии с полученными заданиями от сотрудника Германского консульства ШТРЕККЕРА и вице-консула ЭРТА я давал им материалы, не подлежащие оглашению, а именно:

1. Материалы, которые получались от Наркоминдела Союза, циркуляры организационного характера, касающиеся работы НКВД и его органов на местах, инструкционный материал, касающийся иностранцев и деятельности иностранных представительств.

2. Не подлежащие оглашению материалы по линии ИНО НКВД СССР.

3. Все материалы, которые сдавались Наркомюстом и касались иностранцев.

4. Сведения об аппарате Уполнаркоминдела, представляющие интерес для консульства.

5. Сведения об отдельных личностях, известных мне и могущих быть полезными в каком-либо отношении консульству.

---

¹ В документе — Штреккера.

О таких лицах я сообщал материалы, освещающие их служебное положение, связи, авторитет по службе, личные качества; к чему имеет склонности, чем интересуется, чем можно заинтересовать, т. е., иначе говоря, передо мной стояла задача предварительной обработки объектов, могущих впоследствии быть использованным в интересах Германии. Наряду с собиранием вышеуказанных мною объективных данных о лицах, которые могли представлять интерес для Германского консульства, я осторожно прощупывал и их политические настроения.

Когда я перешел в 1930 году на работу в ВУЦИК, я давал подробные сведения о завед[ующем] ИНО административной группы ВУЦИК КРИВОХАЦКОМ, заведующем культурами той же группы КАТУНИНЕ и зав. админгруппой Секретариата Президиума ВУЦИК СОРОКО. Этими лицами специально интересовалась германская разведка.

Кроме этого, я сообщал одновременно сведения о лицах, настроенных антисоветски, с которыми я поддерживал связь как со знакомыми.

Наряду с передачей мною сведений шпионского характера для германской разведки, я производил вербовку лиц, способных вести шпионскую работу.

ВОПРОС: Кого Вы завербовали для германской разведки?

ОТВЕТ: Для шпионажа в пользу Германии мною были завербованы:

1. [И]САЕНКО Андрей Федорович, бывш. бухгалтер Технологического института, с которым я познакомился еще в 1923 г. и сошелся на почве общего пристрастия к вину. При наших весьма частых встречах мы вели разговоры на контр-революционные темы, высказывая друг другу недовольство существующим строем, порядками и т. д.

ИСАЕНКО — большой приверженец Германии, рассказывал мне, что во время германской оккупации завязал близкие отношения с германскими офицерами, квартировавшими в его доме, которые при уходе в Германию предлагали ему выехать с ними.

Брат ИСАЕНКО — бывш. студент Харьковского технологического института, уехал с белыми и находится за границей.

К ИСАЕНКО я часто заходил на дом, где мы совместно устраивали попойки. Частым гостем у него бывал также ФИЛИППОВ Сергей Афанасьевич, бывш. кадровый офицер царской армии, при советской власти специализировавшийся по мясному делу и мясозаготовкам. Сейчас он работает в Сибири, не то в Новосибирске, не то в Иркутске, по мясозаготовительным операциям, куда послан Заготскотом в Москве.

Они оба — ИСАЕНКО и ФИЛИППОВ — были настроены антисоветски. Знали о моих связях с Германским консульством, и мне не стоило большого труда завербовать их для шпионской деятельности.

ИСАЕНКО давал мне информацию о настроениях студенчества, о недовольстве среди интеллигенции в связи с ограничениями приема в ВУЗы, о постановке учебного дела с парттысячниками и антагонизме среди студенчества

в связи с привилегированным положением коммунистов, о продовольственных и жилищных затруднениях студенчества и т. д.

ФИЛИППОВ, работавший в то время в мясокомбинате и мясозаготовительном аппарате Доннарпита, широко освещал трудности заготовок на фоне коллективизации, раскулачивания и т. д.

ИСАЕНКО я завербовал в 1929 году, а ФИЛИППОВА — в 1931 году, предложив им работать для германской разведки, на что они дали согласие, о чем я сообщил вице-консулу ЭРТУ и в последующем — ШТРЕККЕРУ.

ИСАЕНКО живет на Белгородском спуске, № 4, продолжение ул. Красина, опускающейся на Журавлевку.

3². СУХОВ Владимир Васильевич, преподаватель математики техникума, бывш. студент Харьковского технологического института, раньше он работал на железной дороге, а в последние годы занимается преподавательской деятельностью.

В беседах со мной высказывал свое враждебное отношение к советской власти, жаловался на тяжелую жизнь. Проживает на Юрьевской улице, № 4.

СУХОВА я завербовал в 1931 году, и тогда же предложил ему дать мне сведения для Германского консульства, на что он согласился.

СУХОВ давал мне информацию о техникумах гор. Харькова.

Жену свою Елизавету Феликсовну я вначале без ее ведома использовал для работы в пользу германской разведки. От нее получал информацию по вопросам положения и постановки дела в школах нацменьшинств (жена моя по национальности — полька, преподавательница польской школы).

В последующем я сознался ей в своей преступной деятельности, т. е. в проводимой мною шпионской работе в пользу Германии. Это ее не смутило, и она согласилась собирать сведения шпионского характера для германской разведки. Она информировала меня о деятельности польского клуба, о настроении польских националистов и проводящейся среди них контр-революционной работе.

Знали о моих близких связях с Германским консульством и снабжали меня материалами шпионского характера нижеследующие лица:

1. ПАЛИЕНКО Николай Иванович, академик Украинской академии наук, юрист, очень часто встречался с ним, когда он работал консультантом в Наркомюсте. При встречах с ним вели беседы на контр-революционные темы на почве недовольства существующим строем.

Брат его, тоже юрист, до революции служил в окружном суде в Ровно и остался в Польше.

2. КОРЕЦКИЙ Владимир Михайлович, профессор, читает международное право теперь на юридическом факультете. До 1923 года занимал должность

² Так в документе. Вероятно, под номером два имелся ввиду С. А. Филиппов.

заведующего правовым отделом НКВД УССР, настроен контрреволюционно. Им интересовался ШТРЕККЕР.

3. СПАССКИЙ — работает юрисконсульт в Облздравотделе. Знаком я с ним с 1925–[19]26 гг., когда я работал консультантом в Наркомюсте. При встречах вел с ним контр-революционные разговоры. Спасский Николай Васильевич в период его работы в Наркомздраве пользовался большим доверием у бывш. наркома КАНТОРОВИЧА.

4. КОВАЛЕВСКИЙ — профессор Института коммунального хозяйства. С ним я работал вместе в 1930–[19]32 гг. в ВУЦИКе, где он занимал должность старшего консультанта. Вел с ним при встречах контр-революционные разговоры. В свое время я, КОВАЛЕВСКИЙ и умерший консультант ВУЦИКа ДРОБОТЬКО представляли собой тесно спаянную контр-революционную группу.

Использовались мною в шпионских целях без своей расшифровки перед ними как агент[а] германской разведки нижеследующие мои знакомые, контр-революционно настроенные:

1. СЕДЛЕЦКИЙ Константин Константинович, с ним я работал вместе в Харнарпите и при встречах вел с ним контр-революционные разговоры. СЕДЛЕЦКИЙ сейчас работает юрисконсульт в Харнарпите.

2. ПОЗНЯКОВ Григорий Николаевич, бывш. юрисконсульт Харнарпита, настроен контр-революционно, информировал меня о целях Нарпита.

Постоянными гостями на всех вечерах, устраиваемых Германским и Польским консульствами в Харькове, являлись профессор БЕЛЬЦ со всей своей семьей, включая дочь БЕЛЬЦА с мужем, и сына его с женой. Мне также известно, что БЕЛЬЦ, со своей стороны, устраивал у себя приемы для сотрудников консульств.

Кроме БЕЛЬЦА, на вечерах в консульствах бывали также профессор РОЗЕ, профессор ШЕВАНДИН и ВЕЛИЧКО Лев Исаевич — председатель общества культурной связи с границей.

Ответы записаны с моих слов, мною прочитаны, что своей подписью подтверждаю.

ЭБЕН

ДОПРОСИЛ: СОТРУДНИК 3[-го] ОТДЕЛА УГБ ХОУ НКВД

(СКРАЛИВЕЦКИЙ)

ВЕРНО:

Подпись неразборчивая

№ 79

**Сопроводительное письмо вр.и.о. начальника 8-го отдела
УГБ УНКВД по Донецкой области Я. Соломоновича
председателю Военного трибунала ХВО А. Козловскому
к актам о приведении в исполнение приговоров**

2 октября 1937 г.

2/X [19]37.
115840

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
Серия «К»

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ВОЕННОГО ТРИБУНАЛА ХВО
БРИГВОЕНЮРИСТУ тов. КОЗЛОВСКОМУ

гор. Харьков

При этом препровождаю акты о приведении в исполнение приговоров над осужденными к ВМУН — расстрелу Военным Трибуналом ХВО:

1. – АНИКЕЕВ Максим Емельянович, 1895 г.
2. – ЛИНК Готлиб Готлибович, 1902 г.
3. – ШТРОМ Владимир Христианович, 1891 г.
4. – МАЛЕРВЕЙН Отто Иванович, 1901 г.
5. – АКУЛОВ Василий Иванович, 1902 г.
6. – КУРИНОЙ Дмитрий Григорьевич, 1903 г.
7. – ПЕТЕР Николай Васильевич, 1872 г.
8. – ЧИЖЕВСКИЙ Сергей Леонидович, 1895 г.
9. – АНДРИЕВСКИЙ Георгий Васильевич, 1902 г.
10. – ЗАЙОНЦ Иосиф Александрович, 1881 г.
11. – ТИССЕН Генрих Генрихович, 1896 г.
12. – ВЕЛЬК Эдуард Иванович, 1890 г.
13. – ТЕЦЛАВ Теодор (Эдуард) Мартынович, 1905 г.
14. – ВИННИЧЕНКО Григорий Павлович, 1917 г.
15. – КРАВЧЕНКО Трофим Никифорович, 1913 г.
16. – НОРД Фридрих Иванович, 1888 г.
17. – ФАЛЬКЕНШТЕРН Андрей Иванович, 1899 г.
18. – ШТЕНБРЕНЕР Отто Августович, 1899 г.
19. – ВИБЕ Петр Яковлевич, 1897 г.
20. – КЛАССЕН Иван Исаакович, 1887 г.
21. – РЕМПЕЛЬ Генрих Генрихович, 1890 г.
22. – ЖУРАВЛЕВ Петр Васильевич, 1903 г.

23. – ГИЛЬДЕНБРАНДТ Генрих Петрович, 1905 г.

ВСЕГО ДВАДЦАТЬ ТРИ АКТА.

Остальные акты высылаются дополнительной почтой.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

ВРИД НАЧ. 8 ОТД. УГБ УНКВД
по Донецкой обл.

/СОЛОМОНОВИЧ/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 110.
Копия. Машинопись.

№ 80

**Сопроводительное письмо наркома внутренних дел
УССР И. Леплевского к направленным в НКВД СССР
спискам законченных следствием дел в отношении
«участников немецких шпионских организаций»**

3 октября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР¹
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ЕЖОВУ Н. И.

НАЧАЛЬНИКУ 3[-го] ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
ТОВ. МИНАЕВУ

Направляю на утверждение списки на законченные следствием дела участников немецких шпионских диверсионно-повстанческих организаций и групп на 131 чел., из них: по Днепропетровской области — 108 чел., по Киеву — 23 человека².

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА
/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«3» октября 1937 года
№ 3092/сн
г. Киев

Разослано:
экз. № 1 — т. ЕЖОВУ
экз. № 2 — т. МИНАЕВУ

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 142. — Л. 26.
Копия. Машинопись.

¹ В документе ошибочно — УССР.

² Списки в архивном деле отсутствуют.

№ 81

**Письмо заместителя председателя Военного трибунала
ХВО С. Романовского начальнику УНКВД по Донецкой
области об утверждении приговора к высшей мере
наказания в отношении Якова Янцена, Давида Вильмса,
Ивана Янцена и Абрама Фризена**

3 октября 1937 г.

НКО-СССР
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО ВОЕННОГО
ОКРУГА

3 октября 1937 г.
№ 0024437
гор. Харьков
пл. Руднева № 36
тел. № 4-07-63, 4-37-81

Экз. № 1 СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ ДОНЕЦКОГО ОБЛ.
УПРАВЛЕНИЯ НКВД¹

КОПИИ: ВОЕННОМУ ПРОКУРОРУ ХВО

Приговор Военного Трибунала Харьковского военного округа от 2 августа 1937 года в отношении осужденных к высшей мере уголовного наказания — РАССТРЕЛУ: ЯНЦЕН Якова Корнеевича, рождения 1893 года, ВИЛЬМС Давида Петровича, рождения 1892 года, ЯНЦЕН Ивана Гергардовича, рождения 1895 года, и ФРИЗЕН Абрама Петровича, рождения 1882 года, утвержден Военной Коллегией Верх[овного] Суда СССР.

На основании чего прошу сделать соответствующее распоряжение о приведении в исполнение приговора в отношении вышеперечисленных осужденных.

Акт о приведении приговора в исполнение СРОЧНО вышлите в Трибунал.

ПРИЛОЖЕНИЕ: отношение на получение осужденных.

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ТРИБУНАЛА
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись /РОМАНОВСКИЙ/

ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2[-ГО] РАНГА

Подпись /СУВОРОВ/

отп[ечатано] 4 экз.

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Военный Трибунал Харьковского Военного Округа».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 83. — Л. 362.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ Подчеркнуто синими чернилами.

№ 82

**Ходатайство заместителя председателя Военного
трибунала ХВО С. Романовского начальнику тюрьмы
г. Артемовска о выдаче осужденных**

3 октября 1937 г.

СССР — НКО
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

НАЧАЛЬНИКУ ТЮРЬМЫ
ГОРОДА АРТЕМОВСКА

3 октября 1937 г.
№ 0024437
гор. Харьков
пл. Руднева № 36
тел. № 4-07-63, 4-37-81

Предъявителю сего — представителю НКВД тов. _____¹ прошу выдать осужденных ЯНЦЕН Якова Корнеевича, рождения 1893 года, ВИЛЬМС Давида Петровича, 1892 г. рождения, ЯНЦЕН Ивана Гергардовича 1895 г. рождения, и ФРИЗЕН Абрама Петровича 1882 года рождения.

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ТРИБУНАЛА
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись /РОМАНОВСКИЙ/

СТАРШИЙ СЕКРЕТАРЬ
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2[-го] РАНГА

Подпись /СУВОРОВ/

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Военный Трибунал Харьковского Военного Округа».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 83. — Л. 363.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ Фамилия в документе отсутствует.

№ 83

Постановление Люксембургского РО НКВД о привлечении в качестве обвиняемого Якова Бауна

3 октября 1937 г.

По делу № _____

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

(о привлечении в качестве обвиняемого)

[...] Люксембург¹, 3-го октября 1937 г. Я, пом[ощник] [оперативного] уполномочен[ного] 3 отд[ела] УГБ Люксембургск[ого] РО НКВД УССР Сержант Государственной Безопасности Насонов

[просмо]трев следственный материал по обвинению гр[ажданина] Бауна Якова Филипповича

В преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-10 ч. 2-я и 54-11 УК УССР, нашел, [...] произведенными следственными действиями установлено что предъявленное Бауну Я.Ф. обвинение по ст. 54-10 ч. 2-я и 54-11 УК УССР не охватывает полностью совершенных им преступлений как участника контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

На основании ст. 126 УПК и руководствуясь ст. 127 УПК УССР,

ПОСТАНОВИЛ:

Привлечь гр[ажданина] Бауна Якова Филипповича в качестве обвиняемого, предъявив ему обвинение по ст.ст. 54-10 ч. 2-я и 54-[11], 17-54-8 и 17-54-9 УПК УССР, о чем копией настоящего постановления сообщить Люксембургскому Районному Прокурору.

П[омощник] Оперуполномоченный
Сержант Госбезопасности

Подпись

[Насонов]

Согласен: Начальник _____ госбезопасности²

Утверждаю: Начальник РО НКВД
Лейтенант Госбезопасности

Постановление мне объявлено

Подпись

[Баун]

5/X 1937 г.

ГАЗО. — Ф. Р.-5747. — Оп. 3. — Д. 9920-9923. — Т. 1. — Л. 20-20 об.
Подлинник. Рукопись на бланке.

¹ Документ составлен путем рукописного заполнения печатного бланка. Текст, выделенный курсивом, вписан от руки фиолетовыми чернилами.

² Строка перечеркнута фиолетовыми чернилами.

**Список арестованных в округе Германского
консульства в г. Харькове, составленный по состоянию
на 1 октября 1937 г.**

7 октября 1937 г.

г. Харьков

Список арестованных Германского консульства в Харькове
по состоянию на 1 октября 1937 г. (с вновь поступившими)

А. Осужденные, приговоры которых вступили в законную силу

1. Гольц Адольф (Holz Adolf). Наборщик из Тельмана, Донецкая область, возраст 41 год.

Согласно сообщению Агентства НКВД от 20 августа 1936 г., Гольц был арестован 29 мая 1936 г. якобы за пособничество в свержении советского правительства и поддержку антисоветской организации и находится в тюрьме в Сталино. Гольц был посещен сотрудником консульства 10 декабря 1936 г. и 23 февраля с. г.¹. Согласно другому сообщению Агентства, Гольц 4 января 1937 г. был осужден Донецким областным судом к лишению свободы сроком на 10 лет. 21 февраля с. г. он послал в адрес Центрального исполнительного комитета прошение о помиловании. Его супруга Марта Гольц, проживающая в Берлине-Рейникендорф-Вест Аугусте-Виктория-Аллее, 79, оповещена об аресте и осуждении ее супруга. Поданное Гольцем прошение вернулось к нему, поскольку не были приложены копия приговора и другие приложения. Дипломатическое агентство, так же как и Гольц, поставлены в известность о том, что он может подать свое прошение повторно.

2. Шефенакер Фридрих (Schäfenacker Friedrich). Техник из Харькова, тракторный завод, возраст 34 года.

Согласно сообщению Агентства НКВД, Шефенакер 14 августа прошлого года арестован, якобы за шпионаж в пользу иностранного государства и 11 января с. г. приговорен Особой коллегией Харьковского областного суда за антигосударственную пропаганду и агитацию к лишению свободы сроком на 1 год с последующим выдворением из страны. Шефенакер 23 марта и 26 апреля с. г. был посещен в тюрьме сотрудником консульства². Консульство 3 июня с. г. на

¹ Сотрудник Германского консульства в Харькове посетил А. Гольца 10 декабря 1936 г. в тюрьме г. Сталино. При этом выяснилось, что Гольц ранее был членом КПГ. (РА АА, RAV Moskau, R 104388, Bl. 246545).

² Шефенакер (род. 1 января 1902 г.) намеревался вернуться в Германию. Визу на выезд из СССР он должен был получить 15 августа 1936 г., но за день до этого был арестован. 24 октября 1936 г. Шефенакер письменно просил консульство о помощи деньгами и одеждой. Эта

основани положення советского уголовно-процессуального кодекса повторно подало на имя здешнего директора тюрьмы прошение о досрочном освобождении Шефенакера. По последнему сообщению Агентства, против Шефенакера открыто новое дело. Решение о выдворении приостановлено. Супруга Шефенакера, Амалия Шефенакер, в Берлине-Зюдост, 16, Кёппеникерштрассе, 55а, у Проль, о состоянии дела оповещена.

Во вновь заведенном деле Шефенакер, помимо сохраняющего силу обвинения в шпионаже, обвиняется еще и в преступлении согласно статьи 54–9 Уголовного кодекса Украины (террористический акт против общественного транспорта и строений).

3. Роншток Эрих (Rohnstock Erich). Слесарь из Ярославля, возраст 32 года.

Согласно сообщению НКИДа Посольству в Москве, Роншток был арестован 27 мая 1936 г. в Ярославле, после этого переведен сначала в Киев, позже в Днепропетровск. Его обвиняют в шпионаже и вредительстве государственной промышленности. Ронштока 11 февраля с. г. посетил в Днепропетровске представитель консульства. По сообщению Агентства НКИДа, Харьковский военный трибунал осудил Ронштока 7 апреля с. г. к смертной казни. Этот приговор, согласно сообщению НКИДа Посольству в Москве, заменен лишением свободы сроком [на] 10 лет. Проживающая в Ярославле супруга Ронштока, Лилли Роншток, урожд. Ульман, и его мать, Гертруда Роншток, проживающая в Берлине-Бритц, Пинш-Аллее, 12, оповещены об осуждении. Роншток находится в тюрьме в Днепропетровске. Ожидается вскоре его отправка к отбыванию наказания. Фрау Лилли Роншток имела намерение выйти из советского гражданства, к этому вопросу более не возвращалась.

4. Санпалла Юлиус³ (Sanpalla Julius). Служащий и учитель из Лозовой, Харьковская область, 70 лет.

Согласно сообщению НКИДа Посольству от 16 февраля этого года, Санпалла арестован 30 января 1937 г. якобы за шпионаж и саботаж. По сообщению Агенства НКИДа, Санпалла 17 июня приговорен к смертной казни, против которой подал апелляцию в Верховный военный трибунал. Посольство поставлено об этом телеграфно в известность. НКИД тем временем сообщил Посольству о помиловании Санпаллы к 10 годам лишения свободы. По его заявлению не направлять в трудовой лагерь из-за немощности и глубокой старости, решение еще не принято.

просьба была передана консульству через месяц после ее отправки. (РА АА, RAV Moskau, R 104388, Bl. 246547).

³ В документах НКВД — Сампало Юлиус Вильгельмович, 68 лет, германскоподданный. Руководство УНКВД по Харьковской области 3 января 1937 г. запросило у заместителя наркома внутренних дел УССР З. Кацнельсона санкцию на его арест по обвинению в том, что Сампало «на Лозовском железнодорожном узле и прилегающих к полотну железной дороги немецких колониях [...] создана контрреволюционная фашистская диверсионно-шпионская организация». (ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 65. — Л. 3, 5).

5. Хеффнер Юлиус (Heffner Julius). Техник горного дела из Славянска, Донецкая область, возраст 49 лет.

Согласно сообщению супруги, Хеффнер был арестован 26 января с. г. на станции Ява. Оповещение поступило Посольству непосредственно от НКИДа. По сообщению Агентства НКИДа, Хеффнера обвиняют в пособничестве свержению советского правительства. 9 июня его приговорили к смертной казни, но он против этого подал апелляцию в Верховный военный трибунал. НКИД заверил Посольство в том, что смертельный приговор не будет приведен в исполнение. Супруга осужденного вместе с дочерью проживают в Славянске. Адрес его проживающей в Германии матери пока установить не удалось. Хеффнера между тем помиловали на 10 лет лишения свободы. Его супруге было разрешено посетить его. Разрешение на посещение, выданное консульству, было отменено. Переговоры по этому поводу находятся в подвешенном состоянии.

6. Бёзхерц Фридрих (Böshertz Friedrich). Монтажник завода Цшоке в Кайзерслаутерне, на монтаже, на заводе «Азовсталь» в Мариуполе, возраст 39 лет⁴.

Согласно сообщению Агентства НКИДа от 21 ноября 1936 г., Бёзхерц был арестован в Мариуполе, якобы за шпионаж и содействие антисоветской деятельности и сейчас находится в Сталино. Супруга Бёзхерца, фрау Бёзхерц, проживает в Кайзерслаутерне, Бачка-Штрассе, 14. Бёзхерца 30 июня с. г. приговорили к смерти. По решению Центрального исполнительного комитета смертная казнь заменена на лишение свободы сроком [на] 10 лет. 28 июля его посетил представитель консульства. Консульство поддерживает связь с фрау Бёзхерц.

7. Шиндлер Рейнхольд (Schindler Reinhold). Монтёр на заводе «Азовсталь» в Мариуполе, Донецкая область, возраст 41 год.

Согласно сообщению Агентства НКИДа от 21 ноября 1936 г., Шиндлер был арестован якобы за шпионаж и содействие антисоветской деятельности. Шиндлер известен как убежденный коммунист. Семья арестованного находится в Мариуполе. Шиндлера 30 июня с. г. приговорили к смерти. По решению Центрального исполнительного комитета смертная казнь заменена на лишение свободы сроком [на] 10 лет. 28 июля его посетил представитель консульства.

8. Штаммер Германн (Stammer Hermann). Электромеханик из Харькова, с 1922 г. работает на фабрике «Красная нить», возраст 50 лет.

Согласно сообщению Агентства НКИДа от 21 ноября 1936 г., Штаммер был арестован якобы за шпионаж и агитацию против государственной власти. Агентство просили о разрешении на посещение. Разрешение на посещение, несмотря на постоянные напоминания консульства и, невзирая на то, что следствие, по сообщению прокурора супруге, закончено уже более 4 месяцев тому назад, все еще не дано. Семья арестованного проживает в Харькове. Сестра его, фрау Лидия Вармер проживает в Бад-Вармбрунне, Фуллнер Коло-

⁴ Завод Цшоке в Кайзерслаутерне, направивший Бёзхерца на монтаж в Мариуполь, был оповещен об аресте консульством. (РА АА, RAV Moskau, R 104388, Bl. 246549).

ни, 5. По имеющемуся здесь сообщению, Штаммер приговорен к выдворению через Киев. Его жена оповещена.

9. Маркс Мартин⁵ (Marks Martin). Монтажник из Запорожья, Днепропетровская область, под конец проживал в Пскове, возраст 40 лет.

Согласно сообщению Агентства НКИДа, Маркс арестован 2 февраля т. г. в Запорожье и обвиняется в антигосударственной деятельности. Агентство просило об ускорении следствия и получении разрешения на посещение. Местонахождение родственников арестованного пока установить не удалось. Маркса, которого, видимо, предполагали выдворить, по сообщению здешнего Дипломатического агентства от 22 августа т. г., приговорили к смерти. Как оно сообщает далее, мера наказания заменена на 10 лет лишения свободы.

10. Боллес Фридрих Вильгельм (Bolles Friedrich Wilhelm). Инженер из Мариуполя, Донецкая область, в последнее время в Москве, возраст 54 года.

Согласно непосредственному сообщению НКИДа Посольству, Боллес был арестован 23 января т. г. и в настоящее время находится в Сталино. Его обвиняют в шпионаже. Член КППГ и СКФ. Боллес приговорен военным трибуналом в Харькове к смерти. Впоследствии [мера наказания] заменена на 10 лет лишения свободы с конфискацией его имущества. 28 июля Боллеса посетил представитель консульства, при этом ему была передана денежная поддержка. Со своей супругой Боллес разведен с 1927 г. Проживающие в Германии родственники Боллеса оповещены. У компетентных советских органов находится апелляция Боллеса, о судьбе которой здесь, несмотря на многократные напоминания Дипломатическому агентству, еще ничего неизвестно.

11. Брингер Пауль (Bringer Paul). Монтажник из Днепропетровска, возраст 51 год.

Согласно сообщению Агентства НКИДа, Брингер был арестован 5 апреля 1937 г. в Днепропетровске. Его обвиняют в антигосударственной деятельности. Агентство просило добиться разрешения на посещение. Брингер с 1919 г. был членом КППГ. По имеющейся здесь информации, Брингер приговорен к выдворению через Киев.

12. Рёсник Курт (Rösnick Kurt). Каменщик из Харькова, тракторный завод, возраст 25 лет.

Согласно сообщению Агентства НКИДа, Рёсник был арестован 29 апреля 1937 г. Его обвиняют в подготовке террористических актов против членов правительства и функционеров организаций. Родители арестованного, также и его сестра Элли, вместе с которыми он в 1932 г. прибыл в Советский Союз, уже получили советское гражданство. Отец, по сообщению полицейского управления Веддинг-Рейникендорф, был близок к КППГ. По сообщению Дипло-

⁵ 4 января 1937 г. руководство УНКВД по Днепропетровской области запросило у заместителя наркома внутренних дел УССР З. Кацнельсона санкцию на арест германскоподданного Мартина Маркса по обвинению в создании им в Запорожье диверсионной организации (дело «Коричневые»). (ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 65. — Л. 22–23).

матического агентства, Рёсника 15 августа приговорили к шести годам лишения свободы. По последнему, имеющемуся здесь сообщению, предусмотрено выдворение Рёсника через Киев.

13. Платнер Вильгельм (Plathner Wilhelm). Электромонтёр из Сталино, Донецкая область, возраст 26 лет.

Согласно сообщению НКИДа Посольству, Платнер был арестован 20 марта т. г. Его обвиняют в шпионаже и террористических актах против представителей правительства и функционеров организаций. Агентство НКИДа просило о получении разрешения на посещение. Адрес отца: Вильгельм Платнер в Дуйсбурге-Мейдерих, Туннельштрассе, 1. По последнему, имеющемуся здесь сообщению, предусмотрено выдворение Рёсника через Киев.

14. Аппенродт Франц (Appenrodt Franz). Механик из Хортицы, Днепропетровская область, возраст 53 года.

Согласно сообщению Агентства НКИДа, Аппенродт 22 июля 1936 г. был арестован якобы за пропаганду и агитацию против советского правительства, и ещё находится в Днепропетровске, где он из-за заболевания сердца помещен в тюремную больницу. Там его 11 февраля т. г. посетил представитель консульства. По имеющемуся здесь сообщению, Аппенродта 24 сентября т. г. приговорили к смерти. Официального сообщения Дипломатического агентства ещё нет. Консульство немедленно предприняло шаги для того, чтобы выяснить, подал ли Аппенродт апелляцию и прошение о помиловании. Посольство Германии в Москве оповещено об этом по телеграфу. Брат Аппенродта, Вильгельм Аппенродт в Нойенхагене близ Берлина, Болленсдорфер Екк, оповещен приватным письмом.

Б. Незаконченные расследования

15. Фрей Клара (Frey Klara). Частная предпринимательница из Енакиево, Донецкая область, возраст 47 лет.

Согласно сообщению Агентства НКИДа, Клара Фрей была арестована 20 сентября 1936 [г.] якобы за поддержку антисоветской организации и шпионаж и находится в тюрьме в Сталино, где её посетил представитель консульства. На неоднократное напоминание консульства Агентство сообщило, что судебный процесс против Фрей должен состояться вскоре⁶. Брат арестованной, Георг Фрей, проживающий в Эйх, район Вормс, Ратхауштрассе, 3, был в свое время оповещён. По устному сообщению Агентства, против деви-

⁶ Консульство в Харькове 24 сентября 1936 г. просило дипломатического агента НКИДа об ускорении следствия, привлечении адвоката и разрешении на посещение арестованной. Ускорение следствия было обещано 15 ноября 1936 г. При посещении А. Гольца сотрудником консульства в тюрьме г. Сталино 10 декабря 1936 г. сотрудник НКВД сообщил ему, что следствие по делу К. Фрей будет закончено в ближайшие дни. Несмотря на настоятельное напоминание, консульству уведомление об этом до января 1937 г. не поступило. (РА АА, RAV Moskau, R 104388, Bl. 246547).

цы Фрей заведено новое следствие. Агентство просили о повторном разрешении на посещение.

16. Хагеманн Гермманн (Hagemann Hermann). Инженер из Запорожья, Днепропетровская область, возраст 48 лет.

Хагеманн был арестован 6 ноября 1936 г. в Запорожье и после этого переведен в Днепропетровск. Хагеманна обвиняют в пропаганде и агитации, распространении и хранении антисоветской литературы. Неоднократные просьбы консульства об ускорении следствия и предоставлении разрешения на посещение⁷ пока остались безрезультатными, несмотря на то, что предварительное следствие, по сообщению супруги от 9 мая с. г., уже закончено. Со ссылкой на это консульство настоятельно просило о разрешении на посещение. Супруга арестованного, фрау Барбара Хагеманн в Запорожье, смогла навестить своего супруга. Его брат, Адольф Хагеманн, в Делицш, Риттерштрассе, 26, и мать, Эмилия Хагеманн, в Дрездене-Блазевитц, Преллерштрассе, 29, оповещены. По справке Агентства, данной 26 сентября после напоминания, консульству все ещё не дано разрешение на посещение. У Агентства также нет и сообщения об осуждении.

17. Вортманн Адольф (Wortmann Adolf). Горняк с Брянского рудника, возраст 28 лет.

Вортманн был арестован 4 мая с. г. Его обвиняют в шпионаже и подготовке террористических актов против представителей правительства и функционеров организаций; он находится под арестом в Сталино. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. По сообщению Тайной государственной полиции в Берлине, Вортманн был близок к КПГ и в 1932 г. как безработный переселился в Советский Союз. Его супруга, Августа Вортманн, урожд. Лутшер, ещё гражданка СССР, на Брянском руднике, Донбасс, и мать Вортманна в Аннен-Виттен, Брунебекерштрассе, 98, информированы. Следствие еще не закончено. Разрешения на посещение ещё нет.

18. Бойш Гермманн (Beusch Hermann). Горняк с Брянского рудника, Донецкая область, возраст 40 лет.

Согласно сообщению Агентства НКИДа, Бойша арестовали 5 мая с. г.; он находится в Сталино. Его обвиняют в разрушении и порче государственного оборудования и государственной собственности в контрреволюционных целях. Агентство НКИДа просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Супруга арестованного, Августа Бойш, урожд. Штриевски, вместе с двумя детьми в 1933 г. находилась у супруга. Где родственники находятся в настоящее время, неизвестно. Бойш ранее имел судимость в Германии, в Гельзенкирхене. Его в прошлом коммунистические взгляды вне сомнения.

⁷ Консульство впервые обратилось с этой просьбой к агенту НКИДа 11 ноября 1936 г. (РА АА, RAV Moskau, R 104388, Bl. 246548).

19. Хооге Теодор (Hooge Theodor). Учитель из Каменово, Донецкая область. Возраст 39 лет.

Хооге был арестован 24 июня 1937 г. и сейчас находится в Мариуполе. Агентство НКВД просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Супруга арестованного, Гермина, урожд. Майер, вместе с тремя детьми находится в Каменово.

20. Таубе Карл (Taube Karl). Сельхозработчик из Фридрихсталя, Тельманский район Донецкой области, возраст 23 года.

Согласно сообщению супруги Розалии Таубе, урожд. Ретцлафф, Таубе был арестован 20–21 июня т. г. в Фридрихстале. Его обвиняют в вооруженном восстании и нападении на Советскую республику, поддержке мировой буржуазии, террористических актах против общественного транспорта и организационной деятельности в этом направлении. Он находится в тюрьме в Мариуполе. Агентство НКВД просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Его до сего дня не предоставили. Проживающая в Берендорфе, район Ванцлебен, округ Магдебург, сестра, Флорентина Таубе, оповещена об аресте.

21. Древитц Эдгар (Drewitz Edgar). Инженер, Харьков, возраст 56 лет.

Согласно сообщению Дипломатического агентства, арестован 8 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Агентство НКВД просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Его до сего дня не предоставили. Проживающую в Риге сестру оповестили.

22. Бильдт Виллибальд (Bildt Willibald). Инженер, Харьков, возраст 70 лет.

Согласно сообщению Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. за антигосударственную деятельность. Находится в тюрьме в Харькове. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Его до сего дня не предоставили. Одновременно было указано на преклонный возраст Бильдта и сердечное заболевание.

23. Башински Штефан (Baschinski Stephan). Садовник, Харьков, возраст 44 года.

Согласно сообщению Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за антигосударственную деятельность. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Его проживающая здесь супруга информирована.

24. Риттер Петер (Ritter Peter), токарь по дереву из Харькова, возраст 24 года.

Согласно сообщению Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за антигосударственную деятельность. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Проживающая здесь мать информирована.

25. Риттер Ойген (Ritter Eugen). Токарь по дереву из Харькова, возраст 23 года.

Согласно сообщению Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за антигосударственную деятельность. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Проживающая здесь мать информирована.

Брат Петера Риттера (№ 24).

26. Кальмейер Анна (Kallmeyer Anna). Служащая конторы железной дороги в Харькове, возраст 34 года.

По сообщению матери, арестована 31 июля 1937 г. в Харькове. Сообщение здешнего Дипломатического агентства ещё не поступило. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

27. Фрибус Ойген⁸ (Friebus Eugen). Слесарь, Бердянск, возраст 21 год.

Согласно сообщению Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Бердянске. Информация о причине ареста отсутствует. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Проживающую в Бердянске мать Фрибуса информировали. Фрибус якобы находится в тюрьме в Днепропетровске.

28. Швейцер Йозеф (Schweizer Josef). Неизвестен.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 21 июля 1937 г. в Ворошиловграде за шпионаж, террористические акты и организационную деятельность против советского государства. Он находится в тюрьме в Сталино. Швейцер консульству совершенно не знаком. Агентству переслан формуляр для заполнения Швейцером. Одновременно его просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

29. Борн Александр (Born Alexander). Слесарь из Харькова, род. в 1912 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Со дня рождения проживает в Харькове, немецким языком не владеет, греко-православного вероисповедания.

30. Борн Николай (Born Nikolai). Слесарь из Харькова, род. в 1906 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Со дня рождения проживает в Харькове. Брат указанного под № 29. Отец обоих, Оскар Борн, в январе 1937 г. принял советское гражданство.

31. Войталла Август (Woitalla August). Слесарь из Харькова, род. в 1901 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Со дня рождения проживает в Харькове, немецким языком не владеет.

⁸ В сообщении начальника УНКВД по Днепропетровской области Е. Кривца наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому от 1 августа 1937 г. значится: «Арестовываем германского подданного Фрибуса Е., работающего [на] военном заводе 49 в Бердянске». (См. док. № 21).

32. Гертель Эмиль⁹ (Hertel Emil). Бухгалтер из Харькова, род. в 1873 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Постоянно проживал в Харькове; тяжело болен астмой.

33. Гертель Георг (Hertel Georg). Электротехник из Харькова, род. в 1907 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Постоянно проживал в Харькове. Сын указанного под № 32.

34. Дейбель Вильгельм (Deubel Wilhelm). Не известен, из Харькова.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. С 1931 г. работал на Харьковском тракторном заводе. В консульстве никогда не появлялся, был известен как коммунист.

35. Дейбель Генрих (Deubel Heinrich). Не известен, из Харькова.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. В консульстве никогда не появлялся, предположительно сын указанного под № 34.

36. Крюгер Рихард (Krüger Richard). Токарь из Харькова, род. в 1883 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. С 1931 г. работал токарем на Харьковском тракторном заводе. Якобы задолго до ареста подал заявление о предоставлении советского гражданства.

37. Мюллер Фридрих (Müller Friedrich). Из Харькова, род. в 1906 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Проживает вместе со своими родителями в Советском Союзе с 1923 г. Родители в марте 1936 г. приняли советское гражданство.

38. Мюллер Вальтер (Müller Walter). Слесарь по сборке и ремонту станков из Харькова, род. в 1914 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Брат указанного под № 37.

39. Прибилла Эльфриде (Przibilla Elfriede). Из Харькова, род. в 1905 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестована 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Постоянно проживала в Харькове.

40. Отт Альберт (Ott Albert). Слесарь-модельщик из Харькова, род. в 1905 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. С 1932 г. работал на Харьковском тракторном заводе.

41. Рётхиг Вильгельм (Röthig Wilhelm). Токарь из Харькова, род. в 1894 г.

---

⁹ Гертель Эмиль Оскарович, 1873 г. р., уроженец г. Харькова, германскоподданный, арестован по обвинению в шпионаже. Якобы, завербован секретарем Германского консульства в Харькове Германом Штреккером. (См. док. № 23).

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 в Харькове за шпионаж. С 1931 г. работал на Харьковском тракторном заводе. Член КПП. Якобы уже до своего ареста подал заявление на предоставление советского гражданства.

42. Цигельманн Вальтер (Ziegelmann Walter). Формовщик из Харькова, род. в 1899 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. С 1931 г. работал на Харьковском тракторном заводе.

43. Францен Виктор (Franzen Viktor). Из Харькова, не известен.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. С 1931 г. работал на Харьковском тракторном заводе. Консульству не известен, никогда здесь не представлялся.

44. Штейнберг Иоганн (Штейнбайссер) (Steinberg Johann /Steinbeisser/). Из Харькова, не известен.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. Консульству не известен, возможно, идентичен с работавшим с 1931 г. на Харьковском тракторном заводе Иоганном Штейнбайссером, известным как коммунист.

45. Флемминг Курт (Flemming Kurt). Учитель из Харькова. 1903 [г.].

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, арестован 31 июля 1937 г. в Харькове за шпионаж. С 1930 г. в Советском Союзе. Ранее член КПП. Было намерение ходатайствовать о лишении его гражданства Германии.

46. Тшахер Густав (Tschacher Gustav). Слесарь из Панютино, род. в 1886 г.

По сообщению его супруги, арестован 31 июля 1937 г. в Панютино. Он находится в тюрьме в Харькове. Оповещение консульства об аресте со стороны Дипломатического агентства до сих пор не состоялось. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

Тшахер находится в Советском Союзе с 1931 г. Он был членом КПП. Было намерение ходатайствовать о лишении его гражданства Германии.

47. Тшахер Гельмут (Tschacher Helmut). Слесарь из Панютино, род. в 1913 г.

Арестован 31 июля 1937 г. в Панютино. Он находится в тюрьме в Харькове. Он является сыном указанного под № 46.

48. Прцибилла Иоганна (Przibilla Johanna), урожд. Яннсен (Jannsen). Вдова из Харькова, род. в 1891 г.

По сообщению ее сестры, арестована 2 августа 1937 г. в Харькове. Оповещение консульства об аресте со стороны советских органов до сих пор не поступило. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

49. Венгларцик Антон (Wenglarzik Anton). Прокатчик из Дружковки, род. в 1871 г.

По сообщению его сына, арестован 6 августа 1937 г. Оповещение консульства об аресте со стороны советских органов до сих пор не поступило. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

50. Классен Готтлиб (Klassen Gottlieb). Садовник из Бердянска, род. в 1901 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Готтлиб Классен был арестован 2 августа 1937 г. за агитацию с целью свержения или подрыва советской государственной власти и нацеленную на это организационную деятельность. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

51. Пекрун Георг (Pekruhn Georg). Рабочий. Бердянск, род. в 1905 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Георг Пекрун (Georg Pekruhn)¹⁰ был арестован 11 августа 1937 г. за агитацию с целью свержения или подрыва советской государственной власти и нацеленной на это организационной деятельностью. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

52. Бех Герман, старший (Bech Hermann, sen.). Садовник из Бердянска, род. в 1887 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Бех Герман был арестован 11 августа 1937 г. за агитацию с целью свержения или подрыва советской государственной власти и нацеленную на это организационную деятельность. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

53. Бех Герман, младший (Bech Hermann, jun.). Слесарь из Бердянска. Род. в 1916 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Бех Герман был арестован 11 августа 1937 г. Он является сыном указанного под № 52.

Дело находится в стадии как № 52.

54. Циннеманн Курт (Zinnemann Kurt) (еврей). Доктор медицины из Харькова.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Курт Циннеманн арестован за шпионаж и террористический акт на общественном транспорте и общественных строениях с контрреволюционной целью. Дату ареста не сообщили. Он якобы находится в тюрьме в Харькове.

55. Циннеманн Ирене (Zinnemann Irene), урожд. Лёш (Loesch). Техническая ассистентка из Харькова, возраст 26 лет.

¹⁰ В документе ошибочно — Готтлиб Классен (Gottlieb Klassen).

Супруга указанного под № 54 Курта Циннеманна. Она была арестована одновременно с супругом и по тем же причинам.

56. Каршевски Роберт (Karschewski Robert). Слесарь из Никополя, род. в 1897 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Роберт Каршевски был арестован в Никополе. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Дата и причина ареста не указаны. Агентство просили сообщить дату и причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Каршевски проживал постоянно в Никополе.

57. Сцепанкиевич Иосиф (Szozerankiewicz Josef). Инженер из Днепропетровска. 1892 [г.].

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Иосиф Сцепанкиевич был арестован 23 августа 1937 г. за пропаганду и агитацию с целью свержения или подрыва советской государственной власти. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

58. Драверт Пауль (Drawert Paul). Плотник из Постышево, род. в 1900 г.

По достоверному сообщению, был арестован 24 августа 1937 г. в Донецкой области. Оповещения об этом со стороны советских органов власти не последовало. Дипломатическое агентство просили сообщить причину ареста, добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

59. Коски Иоганн (Kosky Johann). Крестьянин из Дрейлиндена (Донецкая область), род. в 1903 г.

По сообщению его супруги, Иоганн Коски был арестован 26 августа 1937 г. в колонии Дрейлинден (Донецкая область). Оповещения об аресте со стороны советских органов власти не последовало. Коски со дня своего рождения проживал в Украине. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

60. Линдеманн Ойген (Lindemann Eugen). Слесарь из Днепропетровска, род. в 1911 г.

По сообщению Дипломатического агентства, Ойген Линдеманн был арестован 23 августа 1937 г. в Днепропетровске за пропаганду и агитацию с целью свержения или подрыва советской государственной власти. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия, сообщить сроки слушания и добиться скорейшего разрешения на посещение. Линдеманн со дня своего рождения проживает в Украине. Его родители в середине сентября этого года выехали в Германию

61. Кромбах Курт (Krombach Kurt). Не знаком.

По сообщению Дипломатического агентства, Курт Кромбах был арестован 23 августа 1937 г. в Ново-Златопольском районе Днепропетровской области. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Кромбах консульству не знаком. Вопросник для заполнения с целью установления персональных данных

Кромбаху передан через Дипломатическое агентство. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия, сообщить сроки слушания и добиться скорейшего разрешения на посещение.

Причина ареста как у № 60.

62. Штерн Адольф (Stern Adolf). Не знаком.

По сообщению Дипломатического агентства, Адольф Штерн был арестован 23 августа 1937 г. в Кривом Роге Днепропетровской области. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Штерн консульству не знаком. Вопросник для заполнения с целью установления персональных данных Штерну передан через Дипломатическое агентство. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия, сообщить сроки слушания и добиться скорейшего разрешения на посещение.

Причина ареста как у № 60.

63. Шёнфельд Георг (Schönfeld Georg). Слесарь по сборке и ремонту станков из Никополя, род. в 1904 г.

По сообщению Дипломатического агентства, Георг Шёнфельд был арестован 23 августа 1937 г. в Никополе, Днепропетровская область. Причина ареста как у № 60. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия, сообщить сроки слушания и добиться скорейшего разрешения на посещение.

64. Бурба Фридрих (Burba Friedrich). Токарь по металлу из Запорожья, род. в 1884 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Фридрих Бурба был арестован 25 августа 1937 г. в Запорожье. Причина ареста как у № 60. Он находится в тюрьме в Запорожье. Бурба всегда проживал в Советском Союзе. Его супруга проживает в Запорожье, Днепропетровская область. Дипломатическое агентство просили добиться ускорения предварительного следствия, сообщить сроки слушания и добиться скорейшего разрешения на посещение.

65. Карвелис Курт (Karwelis Kurt). Рабочий. Запорожье, род. в 1902 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Курт Карвелис был арестован 25 августа 1937 г. в Запорожье. Причина ареста как у № 60. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Консульство знает его с 1934 г. Дипломатическое агентство просили добиться ускорения предварительного следствия, сообщить сроки слушания и добиться скорейшего разрешения на посещение.

66. Ферфюрден Хуберт (Ferfürden Hubert). Не знаком.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Хуберт Ферфюрден был арестован 28 августа 1937 г. в Запорожье. Причина ареста как у № 60. Он находится в тюрьме в Запорожье, Днепропетровская область. Вопросник для заполнения с целью установления персональных данных Ферфюрдену передан через Дипломатическое агентство. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия, сообщить сроки слушания и добиться скорейшего разрешения на посещение.

67. Хензель Пауль (Hensel Paul). Горняк из Постышево, род. в 1887 г.

По сообщению здешнего Дипломатического агентства, Пауль Хензель был арестован 24 августа 1937 г. за подготовку и совершение террористического акта против представителей советской власти в Постышево. Он находится в тюрьме в Сталино, Донецкая область. Агентство просили добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение.

68. Церт Генрих (Zehrt Heinrich). Рабочий из Юн[ого] Коммунара, род. в 1909 г.

По сообщению его супруги, Генрих Церт был арестован 29 июля 1937 г. в Терновой Балке, Донецкая область. Оповещение консульства об аресте со стороны советских органов власти до сих пор не поступило. Агентство просили сообщить причину ареста, место заключения и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Его супруга с её двумя детьми получают поддержку консульства.

69. Козьек Франц (Kozjek Franz). Горняк из Постышево, род. в 1907 г.

По сообщению его супруги, Франц Козьек был арестован 10 сентября 1937 г. на Бердянском руднике, Донецкая область, и переведен в тюрьму в Сталино. Оповещение консульства об аресте со стороны Дипломатического агентства до сих пор не состоялось. Агентство просили сообщить причину ареста и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Отца названного, Иоганна Козьека, в Эссене-Альтенэссене, Рамштрассе, 42, оповестили. Супруге консульство оказывает финансовую поддержку.

70. Робатцек Вильгельм (Robatzek Wilhelm). Горняк с Бердянского рудника, род. в 1898 г.

По сообщению его супруги от 25-го сего месяца, арестован уже 10 июня 1937 г. на Бердянском руднике, Донецкая область. Он якобы находится в тюрьме в Сталино. Оповещение об этом от советских органов власти до сих пор не последовало. Агентство просили сообщить причину ареста, место заключения и добиться ускорения предварительного следствия и разрешения на посещение. Его супруга получает финансовую поддержку.

Д. Арестованные, гражданство которых не установлено.

71. Копански Иоганн (Kopanski Johann). Крестьянин с хутора Вершининов, Тельманский район, Донецкая область, род. в 1902 г.

По сообщению супруги, Иоганн Копански был арестован 15 марта 1937 г. Он находится в тюрьме в Мелитополе. В 1932 г. консульство предоставило ему германское матрикульное свидетельство. После этого он подал в Мариуполе заявление о признании его иностранцем, чего до сих пор не последовало. Дипломатическое агентство уже 2 апреля 1937 г. просили выяснить гражданство, сообщить причину ареста и добиться разрешения на посещение. Несмотря на неоднократные напоминания, ответа до сего дня не последовало.

Менцель¹¹ Макс (Шлебитц, Херберт) (Menzel Max / Schlebitz Herbert/). Полировщик из Днепропетровска, род.¹²

По сообщению его супруги, Макс Менцель был арестован советскими органами власти 29 сентября 1937 г. в Днепропетровске. Он находится в тюрьме в Днепропетровске. Менцель до 1935 г. был членом КПГ и в ноябре 1933 г. въехал в Советский Союз с фальшивым заграничным паспортом на имя Херберт Шлебитц. У здешних учреждений он на учете как Херберт Шлебитц.

Дипломатическое агентство просили выяснить гражданство и сообщить причину ареста.

Селликат Франц (Sellikat Franz). Горняк с Бердянского рудника, не знаком.

Уже с 4 мая 1937 г. арестован советскими органами власти и находится в тюрьме в Сталино. В 1935 г. подал заявление на предоставление советского гражданства, решение по которому до сих пор не принято. Дипломатическое агентство просили, прежде всего, сообщить гражданство¹³.

Бокнер Отто (Bockner Otto). Токарь из Краматорска, род. 1 ноября 1885 г.

Арестован в Краматорске с 5 августа 1937 г.

Раутенберг Эрих (Rautenberg Erich). Горняк из Постышево, род. 13 февраля 1909 г.

По достоверному сообщению, арестован 28 сентября 1937 г. в Постышево.

Хеерваген Отто (Heerwagen Otto). Токарь из Краматорска, родился 13 октября 1885 г. в Биркигт близ Заальфельда.

Арестован 31 июля 1937 г.¹⁴

Зимерс Август (Siemers August). Род. 2 декабря 1889 г. в Гросс-Гоншероуэн (Восточная Пруссия).

Арестован 6 октября 1937 г.

Эбберт Вильгельм (Ebbert Wilhelm). Заведующий производством, родился в Бохуме.

Арестован 6 октября 1937 г. в Ханженково, Донецкая область.

Грот Фридрих (Groth Friedrich). Крестьянин из Дрейлинден, род.¹⁵

[Арестован] 10 октября 1937 г.

РА АА. Botschaft Moskau 415 (Haftliste Charkow).

Копия. Перевод с немецкого языка. Машинопись.

¹¹ Здесь и далее в документе порядковые номера не указаны.

¹² Дата не указана.

¹³ Информация о Франце Селликате перечеркнута синим карандашом. От руки дописано синим карандашом: «7 декабря 1937 г. выслан», черными чернилами: «Возбуждено ходатайство о лишении гражданства».

¹⁴ Информация об Отто Хеервагене перечеркнута синим карандашом. От руки дописано: «1 декабря 1937 г. выслан».

¹⁵ Дата не указана.

№ 85

**Докладная записка наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского в НКВД СССР о результатах работы
по ликвидации «немецкого шпионско-диверсионного
подполья»**

8 октября 1937 г.

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
О РЕЗУЛЬТАТАХ ОПЕРАЦИИ ПО АГЕНТУРЕ НЕМЕЦКОЙ РАЗВЕДКИ

«8» октября 1937 г.
№ 3151/сн
г. Киев

РАЗОСЛАНО:

т.т. ЕЖОВУ
ФРИНОВСКОМУ
НИКОЛАЕВУ
МИНАЕВУ¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н.И.

ЗАМ. НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
КОМКОРУ
тов. ФРИНОВСКОМУ

НАЧАЛЬНИКУ 5[-го] ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
тов. НИКОЛАЕВУ

¹ Окончание первого листа документа, выполненного в виде обложки. Число месяца и регистрационный номер вписаны от руки чернилами.

ВРИД НАЧАЛЬНИКА 3[-го] ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
тов. МИНАЕВУ

Операцией по разгрому фашистской диверсионно-шпионской агентуры немецкой разведки на Украине арестовано 3 940 человек. В этом числе германско-подданных — 183.

Оперативный удар нанесен по агентуре противника в промышленных областях и по массовой базе германских разведывательных органов — в немецких национальных районах: в Одесской области арестовано 1 352 человека, в Днепропетровской области — 1 030, Донбассе — 708, в Киевской области — 430 и Харьковской области — 235 человек.

СЛЕДСТВИЕМ ВСКРЫТО:

82 диверсионно-шпионские организации и резидентуры в промышленности, по которым арестовано 870 человек.

90 фашистско-повстанческих организаций и групп в немецких районах, арестовано по ним 1 823 человека.

Германские разведывательные органы развернули на Украине активную работу по насаждению диверсионных и шпионских организаций и резидентур на заводах и предприятиях, в Красной армии, и охватили немецкие национальные районы сетью фашистских повстанческих организаций.

Материалами следствия устанавливается, что НЕМЕЦКАЯ РАЗВЕДКА особенно широко внедряла свою агентуру через каналы связи нашей промышленности с германскими фирмами. Почти все немцы — иноспециалисты и большая часть инорабочих являются агентами немецкой разведки, по заданиям которой проводили фашистскую работу и организовывали диверсию и шпионаж, вовлекая кадры местных контрреволюционных элементов. Вскрытыми делами ликвидировано 94 немецких резидента, прибывших этими путями из Германии на Украину.

На протяжении многих лет германские разведывательные органы перебрасывали в Советский Союз большие кадры диверсантов и шпионов из числа немецких троцкистов. По каналам связи КПГ под видом политэмигрантов направлялась к нам троцкистская агентура Гестапо, осевшая в промышленности и на важнейших участках оборонного значения, расставившая широкую сеть диверсионных и шпионских резидентур (дело ЗОММЕРА, ВЛАХА, ГАЙНЦА и др. — в Донбассе; дело ПОЛЬМАНА, ГРИШЕЛЯ, ВАЙСБЕРГА и др. — в Харькове; дело РЕГЧА, БАХМАНА и др. — в Одессе).

В деле создания массовых кадров диверсантов, шпионов и фашистских организаторов главное место занимают Германские консульства. Существующие на Украине 3 германских консульства (в Киеве, в Харькове и в Одессе) рас-

ставили широку сеть диверсионной агентуры в промышленности и охватили фашистским влиянием большую часть населения немецких национальных районов. Данными следствия выявлено 128 консульских резидентов и крупных агентов, проводивших, в свою очередь, большую вербовочную работу.

Как устанавливается материалами следствия, немецкая разведка через агентуру консульства провела широкую работу в немецких национальных районах, насадив сеть фашистско-повстанческих организаций.

В 8-ми немецких национальных районах на Украине (350 тысяч населения; в Днепропетровской области — 4 района, Одесской — 3 и Донбассе — 1) и многочисленных немецких колониях, разбросанных по другим районам, немецкая разведка проявила большую активность в деле распространения своего фашистского влияния.

Нами изъят документ, в котором один из руководителей Внешнеполитического отдела НСРПГ² ЭРТ ставит перед консульствами задачу активизации работы в немецких колониях Украины:

«...Помимо материальной помощи, немецкие массы Украины нуждаются в срочной моральной поддержке. Надо всеми мерами укрепить веру немцев Украины в Германию и ее жизненную волю. Это будет иметь величайшее значение для сохранения их в качестве политического актива ...».

Вскрытыми делами устанавливается, что часть партийного и советского руководства национальных районов находилась в руках врагов, разоблаченных агентов германской разведки и Гестапо, участников троцкистских и фашистско-националистических организаций.

Прикрываясь своим положением в руководящих органах национальных районов, эта немецкая агентура организовывала фашистскую работу в немецких селах, создавая повстанческие и диверсионные кадры. В 4-х немецких районах Днепропетровской области по делам арестовано 20 человек руководящих партийных и советских работников. В 3-х районах Одесской области арестовано 24 человека.

Устанавливается также неблагоприятное положение в немецких школах. Преподавательский состав засорен кулацкими и враждебными элементами. Нами арестованы руководители и активные участники фашистско-повстанческих организаций и групп — 27 директоров школ и 110 учителей.

Приводим ряд ликвидированных дел, по которым вскрыта диверсионно-шпионская и повстанческая работа германских разведывательных органов в промышленности, в РККА и в немецких районах Украины:

1) В Донбассе вскрыта крупная немецкая троцкистская диверсионная организация. По делу арестовано 98 человек, из них 25 германско-подданных.

Организацией руководил немецкий троцкист ЗОММЕР Михель, бывший секретарь Обкома КПГ в Кельне, прибывший в 1931 году в СССР как политэ-

² В документе — НСПГ.

мигрант. ЗОММЕР был связан с Германским консульством в Харькове и с руководством троцкистской организации Донбасса (СЕРГЕЕВЫМ, ШАЕВЫМ и др.).

На работе заведующего Инобюро Донецкого облпрофсовета ЗОММЕР использовал свое положение для расстановки широкой диверсионной сети, в основном, из иностранных рабочих — немцев, работающих в угольной промышленности Донбасса. Многие из них еще в Германии были активными троцкистами, агентами-провокаторами Гестапо (ЗЕЛИКАТ, ЦИМЧАК, БОЙШ, ОСЕНКЕМПФЕР и другие).

Вскрыты диверсионные группы на крупнейших шахтах (№ 12 «Брянка», № 5/6 Краснополье, № 2/5 Каменка, № 18 им. Сталина, № 1/3 Центральная и другие), на Паровозостроительном заводе в Ворошиловграде и Краматорском машиностроительном заводе.

В 1936 году на шахте № 12 «Брянка» диверсионной группой (агент германской разведки ЗЕЛИКАТ) был совершен взрыв штрека, повлекший за собой 6 человеческих жертв. Такой же диверсионный акт был организован в 1937 году участниками диверсионной группы на шахте № 18 им. Сталина, в результате которого погибло 5 рабочих.

Крупные диверсионные акты намечались на период войны: организация взрывов на газированных участках шахт, завалы и затопления лав и штреков, массовый вывод из строя шахтных механизмов.

2) Немецким троцкистом ГАЙНЦ Паулем, прибывшем в СССР в 1933 году под видом политэмигранта, была создана в Донбассе на Паровозостроительном заводе им. Октябрьской революции диверсионная резидентура из числа инорбочих и австрийцев.

ГАЙНЦ, находясь до 1934 года в Москве, был связан со своим братом — немецким троцкистом РАКОВЫМ, под руководством которого проводил активную троцкистскую работу в Коммунистическом университете национальных меньшинств Запада (КУНМЗе).

В 1934 году ГАЙНЦ Пауль с группой других троцкистов из КУНМЗа (АНТЕС, КУНСТМАН и другие) был направлен на работу в Донбасс и, осев в Ворошиловграде, создал крупную диверсионную резидентуру на паровозостроительном заводе (арестовано 13 человек).

3) В Харькове вскрыта фашистско-троцкистская организация, расставившая широко свою агентуру по основным промышленным предприятиям Харькова.

Организацией руководил быв. австрийско-подданный ПОЛЬМАН Франц, быв. член КП(б)У, работавший инструктором обкома МОПРа.

ПОЛЬМАН был непосредственно связан с секретарем Германского консульства в Харькове ШТРЕККЕРОМ.

Работая до 1934 года в Донбассе, ПОЛЬМАН был связан с руководителем троцкистской организации ЗОММЕРОМ и по его указанию создал диверсионные группы на крупных шахтах Донбасса («Американка», № 12 «Брянка» и др.).

В Харькове ПОЛЬМАН привлек к активной контрреволюционной работе троцкиста, б. чехословацкого подданного ГРИШЕЛЯ Франца, модельщика-инструктора завода ХЭМЗ.

Совместно с ГРИШЕЛЕМ ПОЛЬМАН создал ряд диверсионных групп на харьковских заводах. Вскрыты диверсионные группы организации на ХТЗ (Харьковский тракторный завод), ХЭМЗе (Харьковский электромеханический завод) и ХПЗ (Харьковский паровозостроительный завод).

Организация проводила широкую шпионскую работу и вела активную подготовку к осуществлению диверсионных актов в период войны. По делу арестовано 33 человека.

4) В Украинском физико-техническом институте в Харькове вскрыта троцкистская диверсионно-террористическая организация, руководившаяся иностранцами — австрийско-подданным ВАЙСБЕРГОМ Александром, бывшим в СССР в 1931 году.

ВАЙСБЕРГ — бывший член КПА (Коммунистической партии Австрии), еще до приезда в СССР примыкал к контрреволюционной группе «правых», возглавлявшейся ШЛАММ Вильгельмом.

По заданиям ШЛАММА ВАЙСБЕРГ создал в Харькове террористическую группу в составе немецких троцкистов: ВЛАХА, австрийско-подданного ЗАУБЕРА и ЛЕСИК. Группа подготавливала террористический акт против т.т. СТАЛИНА и ВОРОШИЛОВА.

В Физико-техническом институте ВАЙСБЕРГ создал контрреволюционную группу, в которую вовлек научных работников Института, советских граждан (ШУБНИКОВ, РОЗЕНКЕВИЧ, КОМАРОВ и другие), проводивших вредительскую работу, направленную к срыву важнейших оборонных тем, разрабатываемых институтом.

5) В Одессе германско-подданный политэмигрант, троцкист РЕТШ Эрвин создал шпионскую резидентуру. Из 10 арестованных по делу — 6 германско-подданных.

Резидентура РЕТША была связана с Германским консульством и вела шпионскую работу по промышленности Одессы и Николаева и, расставив своих агентов в Одесском порту (РАМИН, ГОФМАН, НИМАНД), собирали и передавали консульству сведения о спецпогрузках.

6) В 5-ти районах Донбасса (Артемовский, Лисичанский, Кагановичский, Константиновский, Ворошиловградский) ликвидирована диверсионно-повстанческая организация.

Организация была создана агентами германской разведки ГЕЛЛЕРТОМ³, НОЛЕМ и МЕЛЬМАНОМ. ГЕЛЛЕРТ Лоренц, находясь до 1918 года в плену в Германии, окончил там специальные курсы разведчиков. Здесь он связался с

³ В документе ошибочно — Гиллертом.

Германским консульством в Харькове, которое осуществляло руководство организацией.

ГЕЛЛЕРТОМ и его агентурой была развернута широкая вербовочная работа среди бывших кулаков — немцев, б. военнопленных в Германии, лиц, служивших в германской оккупационной армии на Украине, и другого враждебного элемента. Вскрыты 14 повстанческих и диверсионных ячеек и групп организации.

Организацией были созданы диверсионные резидентуры:

- а) на военном заводе № 60 (патрон[ный]) завод;
- б) на содовом заводе им. Сталина;
- в) на «Севдонгрэсе».

По делу арестовано 143 человека.

7) Германским разведчиком, быв. служащим комендатуры германских оккупационных войск на Украине, в последнее время заведующим немецкой школой КОНРАДОМ и агентами Германского консульства в Харькове — кулаками ЯУФМАНОМ и ПФЕЙФЕРОМ была создана диверсионно-повстанческая организация в 3-х районах Донбасса: Краснолучском, Краматорском и Ровенецком. Ликвидировано 8 ячеек организации с количеством свыше 70 участников.

КОНРАДОМ, ЯУФМАНОМ и ПФЕЙФЕРОМ были организованы диверсионные группы:

- а) на динамитном заводе № 59 и
- б) на жел.-дор. узле ст[анции] Штеровки, подготавливавшие диверсионные акты на период войны.

8) В Горловке, на Азотно-туковом комбинате и Коксохимзаводе № 3, вскрыты 2 диверсионные резидентуры, созданные агентами немецкой разведки — инспециалистом, германско-подданным КЕЛЛЕРОМ и советским гражданином ЖДАНОВЫМ — мастером АТЗ, завербованным Гестапо в период его пребывания до 1926 года в Германии.

На Азотно-туковом комбинате был подготовлен ряд диверсионных актов (взрыв воздушных кабин и коксовых компрессоров), рассчитанных на вывод из строя основного аммиачного цеха.

На Коксохимзаводе № 8 велась на протяжении ряда лет подрывная работа по выводу из строя коксовых печей.

На период войны намечалось полностью вывести завод из строя.

9) В Запорожье ликвидирована диверсионно-шпионская организация, созданная агентами германской разведки — главным инженером завода «Коммунар» ДИК Петром и германско-подданным, инженером алюминиевого завода ГАГЕМАНОМ.

Диверсионные группы организации вскрыты на основных заводах Запорожья: «Коммунар», алюминиевом заводе, металлургическом заводе, «Запорожсталь», Днепрогэсе и в частях Красной армии по охране Днепрогэса (16[-й]

полк зенитної артилерії і 18[-я] батарея ПВО). На цих заводах велась виробнича робота і в період війни готувались активні руйнівні дії.

Диверсійні групи з числа червоноармійців-німців в 16[-ом] зенітному полку по охороні ДніпрогЕСа по плану організації повинні були в період війни вивести зі строю матеріальну частину зенітної артилерії.

Арештовано 45 осіб, з них — 18 інженерів і техніків і 7 червоноармійців-німців.

10) На заводі № 29 (авіа-мото[ро]-строєння) в Запоріжжя ліквідована диверсійно-розвідувальна резидентура, створена німецьким агентом, германсько-підданим МАРКСОМ Мартиним.

Закінчені їм колишні кулаки-німці займалися шпionaжем і готували ряд великих диверсійних актів на заводі.

Робота резидентури керувалась Германським консульством в Харківі, з яким безпосередньо був пов'язаний МАРКС Мартин.

11) В Одеській області виявлена диверсійно-повстанча організація, створена резидентом германської розвідки МЮЛЛЕРОМ Іваном.

Під керівництвом секретаря Германського консульства в Одесі ГАНА МЮЛЛЕРОМ була розгорнута активна вербовочна робота і створені численні диверсійно-повстанчі групи в німецьких колоніях 3-х національних районів Одеської області (К[арл]-Лібкнехтовському, Спартаківському і Зельцькому) і Молдавської АРСР. Арештовано 146 осіб. В плани організації входило активне виступлення в час війни і дезорганізація тилу Червоної армії шляхом проведення диверсії на залізничному транспорті, пошкодження зв'язі, піджоги складського господарства.

МЮЛЛЕРОМ засажені диверсійні групи на оборонних підприємствах Одеси і Николаєва, в тому числі — дві диверсійні резидентури на суднобудівних заводах ім. А. Марти і «61» в Николаєві:

[1.] Агент гестапо БРУНКГОРСТ, колишній підводник, електрик германського військового флоту, прибувши з Німеччини в 1930 році, створив диверсійну групу з шести осіб, майстрів і робітників, які виконували диверсійні акти і збирали шпionські дані про будівництво військових судів.

[2.] На заводі ім. Марти МЮЛЛЕР спеціально устроїв як слесаря свого агента ЛІДТКЕ, який створив диверсійно-шпionську групу з 7 осіб, які виконували шпionську роботу, і мали завдання в час війни вивести зі строю окремі цехи заводу.

12) В Зельцькому (пограничному) районі Одеської області виявлена фашистсько-повстанча організація, створена агентом германської розвідки МЕЛЕМОМ (до 1927 року перебував в Німеччині як військовополонений).

Організацією, крім МЕЛЛЕМА, керували б. районні працівники: БОЛДТ — б. пред. райисполкома, БАРАН — б. секретар райкома ЛКСМУ, ФІХТНЕР — б. зав. Райземотделом, ШВАБ — б. директор МТС.

МЕЛЕМ вовлек в организацию военнослужащих саперной части (в Зельцском районе), лейтенантов Красной армии НИКУЛИНА, ПАНЮКОВА и МЕНЬШИКОВА, и зав. подсобным хозяйством КУЛИЧКОВА, через которых намечалось хищение из части оружия.

Бывшим секретарем райкома ЛКСМУ БАРАНОМ по специальному заданию МЕЛЕМА была создана террористическая группа из немецкой молодежи.

23-го сентября 1937 года группой немецкой молодежи, преимущественно из детей арестованных (БРЕНДЕЛЬ — 17 лет, ВАЛЬД — 18 лет и др.), было совершено нападение на квартиру начальника райотделения НКВД.

БРЕНДЕЛЬ и другие показали, что в ответ на аресты родителей ими намечались теракты над руководящими районными работниками.

Арестовано по делу 54 человека.

13) Вскрыта разведывательная резидентура в штабе Киевского военного округа.

Работа резидентуры направлялась Германским консульством в Киеве через германско-подданного ВЕРНЕРА Андрея.

К шпионской работе были привлечены:

начальник артиллерийского снабжения КВО интендант 2-го ранга КИСЕЛЕВ, нач. отделения артотдела КВО майор МАРТЫНОВ, техник-интендант 1-го ранга ДЬЯКОВ, интендант 2-го ранга ПЕРСИЯНОВ, техник-интендант 1-го ранга ОЙГЕНШТЕЙН и интендант 3-го ранга РИСС.

Все они являлись участниками военного заговора.

Этой группой шпионов были переданы немецкой разведке ценнейшие сведения и документы о состоянии и вооружении частей Киевского военного округа.

14) Арестован и разоблачен агент германской разведки, участник военного заговора, б. командир 52-й дивизии ДАННЕНБЕРГ.

ДАННЕНБЕРГ был завербован немецкой разведкой во время пребывания в Германии в командировке в 1929 году.

Здесь он привлек для разведывательной работы в пользу Германии начальника разведки 24-й стрелковой дивизии ОЗЕРОВА. До конца 1936 года ДАННЕНБЕРГ был связан с германским военным аташе полковником КЕСТРИНГОМ, которому передавал все имеющиеся в его распоряжении сведения о Красной армии.

15) Арестован бывший начальник политотдела 18-й авиабригады (Запорожье) бригадный комиссар ГАМПИ-ТОМСКИЙ, оказавшийся старым немецким агентом.

Завербован он немецкой разведкой в 1917 году, во время пребывания в плену в Германии.

Впоследствии разведка установила с ним связь через разоблаченного фашиста, б. редактора Харьковской немецкой газеты МЮЛЛЕРА⁴.

⁴ В документе ошибочно — Миллера.

16) В Києве ліквідована диверсійно-розвідальна організація, створена Німецьким генеральним консульством. Роботу організації неопосередковано керували секретарь Німецького консульства в Києві БАУН і співробітниця консульства ГЕРНДТ Ерна.

Організація проводила широку розвідальну роботу по Червоній армії, промисловості і по залізничному транспорту.

По заданню колишнього Генерального консула в Києві ГЕНКЕ ГЕРНДТ Ерна (арештована) поручила завербованим їй військовому лікарю Київського військового госпітального і школи зв'язи ОЛЬШИНСКОМУ і лікарю-терапевту центральної поліклініки КАЛАШНИКОВУ вести підготовку до проведення бактеріологічної диверсії в час війни.

17) В Дніпропетровській області виявлена фашистська терористическа група з німецької молоді, створена німцем, чехословацько-підданим ДУФЕКОВ Рудольфом по заданням агента німецької розвідки, австрійсько-підданого РЕЙТЕРЕРА Карла.

Учасники групи (ШТАХ, КОЗЛОВ і інші) готувались до здійсненню терористических актів над керівниками партії і уряду.

З цією метою ними планувались виїзди до Москви і Києва на період Олександрівських свят в 1937 році.

Оперативними заходами наших органів ще не всюди в достатній мірі розгромлена агентура німецької розвідки в промисловості, на залізничному транспорті і в німецьких селах.

Продовжуючи операцію по німцям, ми, в першу чергу, направляємо удар на рішучу очищення всієї промисловості від численних шпійсько-диверсійних кадрів і від прониклого на заводи і підприємства німецького кулацтва і інших фашистських елементів.

Вважаю необхідним поставити перед Вами на розв'язання наступні питання:

1. Для охорони найбільш небезпечних по диверсії заводів і підприємств від диверсійних кадрів німецької розвідки вважаю необхідним існуюче положення про недопуск німців на військові заводи поширити також на підприємства: 1) хімічної промисловості і 2) енергетики.

2. Існуючі на Україні 3 німецькі консульства є основними організаторами диверсії, шпійонажу і повстанства.

Вважаю за вигідним закрити 2 консульства — в Одесі і в Харкові, залишивши на Україні одне Німецьке консульство в Києві.

3. В німецьких районах нараховується велика кількість сімей засуджених керівників і активних учасників фашистських диверсійно-повстанських організацій. Сім'ї ці є носіями антирадянських настроїв і негативно впливають на загальне політичне становище.

Необходимо было бы провести выселение из немецких районов за пределы Украины 4 000 семей осужденных.

4. Областные партийные и советские руководители, как правило, не уделяют немецким районам и селам должного внимания, лично почти не бывают в этих районах, предоставляя их самим себе. Нужно обязать областные партийные и советские органы вплотную заняться немецкими районами и селами и укрепить их проверенными партийными и советскими кадрами.

5. Учитывая неблагоприятное состояние немецких школ и значительную засоренность кадров немецкого учительства, требуется:

а) очистка немецкого учительства от антисоветских, националистических и кулацких элементов; б) укрепление кадров немецкого учительства проверенными людьми и в) усиление руководства немецкими школами со стороны органов Наркомпроса и местных партийных организаций.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

ЛЕПЛЕВСКИЙ

«8» октября 1937 года
№ 3151/сн
г. Киев

ЕШ

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 142. — Л. 123–145.
Копия. Машинопись.

№ 86

**Обвинительное заключение в отношении Якова
Бауна и других 19-ти человек, обвиненных в участии
в «фашистском подполье» в Люксембургском районе
Днепропетровской области**

9 октября 1937 г.

УГБ УНКВД ПО ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ
3-й ОТДЕЛ

По след[ственному] делу № 21721

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по обвинению:

1. НЕБА Ивана Яковлевича,
2. ГИНТЕРА Ивана Филипповича,
3. БАУНА Якова Филипповича,
4. ЗЕЙБЕЛЬ Эмануила Эмануиловича,
5. ПФЛУГ Франца Иосифовича,
6. МАЛЕРВЕЙН Густава Ивановича,
7. ТРАПП Фридриха Карловича,
8. ЛИТКЕ Фридриха Генриховича,
9. ПФЛУГФЕЛЬДЕР Рейнгольда Ивановича,
10. ЗЕЙБЕЛЬ Адама Адамовича,
11. ВЕТЦЕЛЬ Александра Даниловича,
12. ОРТ Эдуарда Ивановича,
13. ДЕНЦЕЛЬ Густава Ивановича,
14. ФИШШЕРА Карла Карловича,
15. ПФЛУГФЕЛЬДЕРА Готлиба Ивановича,
16. ЗАЛЫЦЗЕЛЕРА Абрама Павловича,
17. ШМИДТ Владимира Фридриховича,
18. БОЯРСКОГО Георгия Петровича,
19. МИЛЛЕРА Людвига Людвиговича, и
20. БАУН Генриха Яковлевича

в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 часть 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

УГБ Люксембургского Райотделения НКВД вскрыто и ликвидировано контрреволюционное фашистское подполье, существовавшее в немецких колониях национального Люксембургского района¹.

Первичные данные, коими располагало УГБ, свидетельствовали о том, что определенная группа лиц ведет среди немецкого населения активную контрреволюционно-националистическую работу, обрабатывая население в духе противопоставления его мероприятиям коммунистической партии и советского правительства.

Было также известно, что указанная группа лиц открыто проявляет явно террористические и повстанческие тенденции, призывая население к организованной борьбе с Советской властью на случай военного нападения на СССР со стороны одной из агрессивных капиталистических стран.

Как установлено следствием, арестованные по данному делу: ЗЕЙБЕЛЬ Э.Э., ПФЛУГ Ф.И., МАЛЕРВЕЙН Г.И., ЗЕЙБЕЛЬ А.А., ТРАПП Ф.К. и ряд других, всего 30 человек, являлись активными участниками контрреволюционной диверсионно-террористической организации, куда завербованы в разное время агентом разведки одной из агрессивных капиталистических держав — ПРИБОМ Евгением Михайловичем (арестован по другому делу).

(л. д. 148–149, 158–244, 255–296, 304–316, 416–450)

Все они получили от ПРИБА задания проводить вербовки из числа наиболее враждебно настроенной по отношению к Советской власти *части* немецкого населения и подготавливать контрреволюционные кадры для диверсионной и террористической деятельности на случай войны.

(л. д. 144–177, 180–301, 304–316, 320–349, 352–434, 437–450)

Помимо этого все участники контрреволюционной диверсионно-террористической организации имели задание от ПРИБА по организации вредительства в колхозах.

(л. д. 145–159, 218–221, 228–231, 271–278, 282–285, 312–316, 326, 416, 422, 449)

Арестованные по данному делу: НЕБ Иван Яковлевич, ГИНТЕР Иван Филиппович, БАУН Яков Филиппович, ЗЕЙБЕЛЬ Эмануил Эмануилович, ПФЛУГ Франц Иосифович, МАЛЕРВЕЙН Густав Иванович, ТРАПП Фридрих Карлович, ЛИТКЕ Фридрих Генрихович, ПФЛУГФЕЛЬДЕР Рейнгольд Иванович, ЗЕЙБЕЛЬ Адам Адамович, ВЕТЦЕЛЬ Александр Данилович, ОРТ Эдуард Иванович, ДЕНЦЕЛЬ Густав Иванович, ФИШШЕР Карл Карлович, ПФЛУГФЕЛЬДЕР Готлиб Иванович, ЗАЛЬЦЗЕЛЕР Абрам Павлович, ШМИДТ Владимир Фридрихович, БОЯРСКИЙ Георгий Петрович, МИЛЛЕР Людвиг Людвигович и БАУН Генрих Яковлевич — проведенным следствием полностью изобличены как активные участники контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

¹ Предложение подчеркнуто от руки простым карандашом и выделено по левому полю вертикальной чертой.

(л. д. 144–177, 180–301, 304–316, 320–349, 352–434, 437–450)

Остальные участники контрреволюционной диверсионно-террористической организации: НЕБ Иван Августович, БАУН Иван Яковлевич, БАЛЬЦ Яков Теодорович, ПФЛУГФЕЛЬДЕР Эмануил Иванович, ШМИДТ Иван Иванович, НЕБ Филипп Филиппович, ЗЕЙБЕЛЬ Иван Адамович, ФОЛЬЦ Иван Фридрихович, ОРТ Эдуард Эдуардович и ГАЛЛЕР Рейнгольд Эдуардович арестованы по другому делу и осуждены.

(л. д. 595)

На основании изложенного ОБВИНЯЮТСЯ:

1. НЕБ Иван Яковлевич, 1903 г. рождения, по национальности немец, уроженец с. Карл-Либкнехт Люксембургского р-на, ранее состоял в ВКПб, исключен [за] связь и покровительство кулацкого и к-р элемента, гражданин СССР, до ареста модельщик мотороремонтного завода в с. Н[овый] Каракуб².

в том, что он:

1) Завербован для контрреволюционной работы ДЕЙЧ (расстрелян) и перевербован ПРИБОМ Евгением Михайловичем.

2) Являлся активным участником контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

3) Проводил работу по созданию контрреволюционных диверсионно-террористических кадров для борьбы с Советской властью на случай войны.

4) Лично завербовал в контрреволюционную организацию ШМИДТ (арестован и осужден), ВЕТЦЕЛЬ (арестован) и ФРЕЙМУТ (разыскивается).

5) Проводил вредительский сев по колхозам.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

2. ГИНТЕР Иван Филиппович, 1877 года рождения, по национальности немец, гражданин СССР, уроженец с. Новгород Люксембургского р-на, б/партийный, кулак, до ареста — слесарь колхоза «Фабрициус» в с. Сладководное Ново-Златопольского района.

в том, что он:

1) Завербован для шпионской диверсионно-террористической деятельности пастером ГРЕНЦЕМ в г. Бердянске.

2) Был связан с сотрудником одного из иностранных консульств — неким КРАУЗЕ, которому сообщил ряд шпионских сведений³.

3) По заданию КРАУЗЕ совершил ряд диверсионных актов на Первомайском заводе в Бердянске.

² В предложении сделан ряд подчеркиваний, по левому полю поставлена графическая помета.

³ По левому полю абзац выделен вертикальной чертой.

4) По совместной контрреволюционной деятельности был связан с ПРИБОМ, входя в состав контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

5) Для контрреволюционной работы завербовал по Н[ово]-Златопольскому р-ну: ЛЕБЕДЕВА, МОРОЗА и др., всего 7 чел. (материалы в отношении [н]их выделены в отдельное производство).

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 54–4, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР⁴.

Виновным себя признал полностью.

3. БАУН Яков Филиппович, 1896 г. рождения, по национальности немец, гражданин СССР, уроженец и житель с. Карл-Либкнехт, б/партийный, кулак, до ареста — рядовой колхозник.

в том, что он:

1) Завербован для контрреволюционной работы ПРИБОМ. По контрреволюционной работе был связан с ДЕЙЧЕМ (расстрелян).

2) Входил в состав контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

3) Проводил контрреволюционную фашистскую работу среди немецкого населения, обрабатывая его в духе необходимости борьбы с Советской властью.

4) С целью вовлечения в работу контрреволюционной диверсионно-террористической организации обрабатывал ФОЛЬЦ И.Ф., ГАЛЛЕР Р.Э. (расстреляны), ЗЕЙБЕЛЯ Э.Э. (арестован) и кулака ТРАПП А.А. (разыскивается).

5) Выполняя контрреволюционные задания ПРИБА и ДЕЙЧА, организовал вредительские посеы в колхозе и вывод из строя сель[ско]хоз[яйственных] машин.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

4. ЗЕЙБЕЛЬ Эмануил Эмануилович, 1897 г. рождения, по национальности немец, гражданин СССР, уроженец и житель с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского р-на, б/партийный, сын кулака, до ареста — колхозник в колхозе.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации, куда завербован ПРИБОМ. Был также по контрреволюционной работе связан с ПФЛУГФЕЛЬДЕРОМ Э.И. (расстрелян).

⁴ Здесь и далее в документе номера статей УК УССР подчеркнуты.

2) Принял от ПРИБА и ПФЛУГФЕЛЬДЕРА задания по диверсии и террору на случай войны.

3) Лично завербовал в контрреволюционную диверсионно-террористическую организацию ФОЛЬЦ Ф.Ф. (разыскивается)

4) Среди немецкого населения вел активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

5. ПФЛУГ Франц Иосифович, 1896 г. рождения, по национальности немец, гражданин СССР, уроженец с. Потемкино Фриц-Геккертского р-на⁵, крупный кулак, беспартийный, до ареста — член с[ельско]хоз[яйственной] артели в с. К[арл]-Либкнехт.

в том, что он:

1) Входил в состав ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации и проводил среди немецкого населения контрреволюционную фашистскую деятельность.

2) Лично завербовал в контрреволюционную организацию ЗЕЙБЕЛЯ (осужден) и МАЛЕРВЕЙН (арестован).

3) Помимо принятых контрреволюционных заданий от ПРИБА принял также задания в области контрреволюционной работы от ПФЛУГФЕЛЬДЕРА (расстрелян).

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

6. МАЛЕРВЕЙН Густав Иванович, 1893 г. рождения, по национальности немец, гражданин СССР, уроженец с. Новгород Люксембургского р-на, б/партийный, кулак, дважды арестовывался за контрреволюционную агитацию, до ареста — рядовой колхозник.

в том, что он:

1) Входил в состав ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован ПРИБОМ, [от] которого получил задание проводить вредительства в колхозе и вербовать новых участников в контрреволюционную организацию.

3) Проводил среди немецкого населения активную контрреволюционную фашистскую работу, призывая население к организованной борьбе с Советской властью на случай войны.

⁵ Район имени Фрица Геккерта.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

7. ТРАПП Фридрих Карлович, 1899 г. рождения, уроженец и житель с. Карл-Либкнехт Люксембургского р-на, по национальности немец, гражданин СССР, из кулаков, работал сторожем.

в том, что он:

1) Являлся участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации, куда завербован ПРИБОМ.

2) Принял от ПРИБА задание по организации террористических актов над партийным и Советским активом и диверсии на ж. дор. транспорте на случай войны.

3) Среди немецкого населения вел активную контрреволюционно-националистическую работу.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

8. ЛИТКЕ Фридрих Генрихович, 1908 г. рождения, по национальности немец, гражданин СССР, б/партийный, сын кулака, уроженец с. Ксеньевка Люксембургского р-на, до ареста — шофер колхоза.

в том, что он:

1) Входил в состав ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации, куда завербован ПРИБ[ОМ].

2) Согласился с предложением ПРИБА принять личное участие в убийстве коммунистов и Советского актива, а также в организации диверсионных актов на ж. д. транспорте на случай нападения на СССР со стороны одной из агрессивных капиталистических держав.

3) Проводил среди немецкого населения контрреволюционную фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

9. ПФЛУТФЕЛЬДЕР Рейнгольд Иванович, 1910 года рождения, уроженец и житель с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского района, по национальности — немец, гражданин СССР, из кулаков, работал рядовым колхозником.

в том, что он:

1) Являлся участником ликвидируемой контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован для диверсионной и террористической деятельности в тылу Красной армии на случай войны обвиняемым ПРИБОМ.

3) Проводил среди немецкого населения активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

10. ЗЕЙБЕЛЬ Адам Адамович, 1903 г. рождения, по национальности — немец, гражданин СССР, из кулаков, уроженец и житель с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского района, до ареста — бригадир колхоза.

в том, что он:

1) Входил в состав ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован ПРИБОМ для диверсионной и террористической деятельности на случай войны.

3) Согласился с предложением ПРИБА совершать в условиях военного времени убийства коммунистов и Советских активистов, и вести разрушительную работу на жел[езной] дороге и в сельском хозяйстве.

4) Среди немецкого населения проводил активную контрреволюционную фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

11. ВЕТЦЕЛЬ Александр Данилович, 1900 года рождения, по национальности — немец, гражданин СССР, уроженец и житель с. Карл-Либкнехт Люксембургского района, б/п, до ареста — без определенных занятий.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован ПРИБОМ для диверсионной и террористической деятельности на случай войны.

3) Получил задания от ПРИБА и НЕБА в области вербовки новых участников контрреволюционной организации.

4) Вел активную контрреволюционную фашистскую работу, обрабатывая немецкое население в духе необходимости оказания помощи иностранным интервентам.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал⁶ частично, однако полностью изобличен показаниями других обвиняемых и ряда свидетелей.

12. ОРТ Эдуард Иванович, 1881 года рождения, по национальности — немец, гражданин СССР, б/п, кулак, уроженец с. Чистополье Ст[аро]-Керменчикского района, до ареста — рядовой колхозник.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован для диверсионной и террористической деятельности НЕ-БОМ Ф.Ф. (расстрелян).

3) Лично завербовал в контрреволюционную организацию ДЕНЦЕЛЯ и ФИШЕРА (арестованы).

4) Среди немецкого населения проводил активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

13. ДЕНЦЕЛЬ Густав Иванович, 1883 года рождения, по национальности немец, гражданин СССР, б/п, кулак, уроженец с. Орлинское Ст[аро]-Керменчикского района, до ареста — рядовой член колхоза.

в том, что он:

1) Входил в состав ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован для диверсионной и террористической деятельности обвиняемым ОРТ.

3) Среди немецкого населения проводил активную контрреволюционную фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я и 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

14. ФИШЕР Карл Карлович, 1880 года рождения, по национальности немец, гражданин СССР, из кулаков, б/п, уроженец с. Блюменталь Люксембургского района, до ареста — рядовой член колхоза.

в том, что он:

1) Являлся участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

⁶ Слово подчеркнуто простым карандашом, абзац выделен по левому полю вертикальной чертой.

2) Завербован для диверсионной и террористической деятельности на случай войны обвиняемым ОРТ Э.И.

3) Среди немецкого населения проводил активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

15. ПФЛУГФЕЛЬДЕР Готлиб Иванович, 1891 года рождения, по национальности немец, гражданин СССР, б/п, уроженец и житель с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского района, до ареста — машинист в колхозе.

в том, что он:

1) Является активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован обвиняемым по этому же делу НЕБ И.Я. для диверсионной и террористической деятельности на случай войны.

3) Выполняя контрреволюционные задания НЕБА и ДЕЙЧ (расстреляны), проводил вредительство и совершил ряд диверсионных актов в колхозе.

4) Среди немецкого населения вел активную контрреволюционно фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

16. ЗАЛЫЦЕЛЕР Абрам Павлович, 1900 года рождения, по национальности немец, гражданин СССР, б/п, уроженец и житель с. Каменское Люксембургского р-на, до ареста — бригадир тракторной бригады.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован для диверсионной и террористической работы неким ДЕЙЧ (расстрелян) и перевербован обвиняемым по этому же делу НЕБ И.Я.

3) По заданию НЕБА и ДЕЙЧА совершил ряд диверсионных актов по выводу из строя тракторов.

4) Лично завербовал в контрреволюционную организацию БОЯРСКОГО (арестован).

Среди немецкого населения проводил активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

17. ШМИДТ Владимир Фридрихович, 1900 года рождения, по национальности — немец, гражданин СССР, б/п, уроженец с. Каменское Люксембургского района, до ареста — рядовой член колхоза.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован для диверсионной и террористической работы ДЕЙЧ (расстрелян) и перевербован обвиняемым ПРИБ Е.М. (арестован по другому делу).

3) Выполняя контрреволюционные задания, совершал ряд диверсионных актов по выводу из строя тракторного парка в МТС.

4) Проводил вредительскую работу в колхозах, которые обслуживал.

5) Среди немецкого населения вел активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

18. БОЯРСКИЙ Георгий Петрович, 1899 года рождения, по национальности — немец, гражданин СССР, б/п, уроженец и житель с. Пробуждение Люксембургского района, до ареста — рядовой член колхоза.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован для диверсионной и террористической работы обвиняемым по этому же делу ЗАЛЬЦЗЕЛЕРОМ. По заданию ЗАЛЬЦЗЕЛЕРА совершил ряд вредительских и диверсионных актов в колхозе.

3) Среди немецкого населения проводил активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

19. МИЛЛЕР Людвиг Людвигович, 1890 года рождения, по национальности немец, гражданин СССР, б/п, уроженец кол. Осинова Балка Донецкой области, в 1932 году был осужден за халатность к 3 годам, в 1935 году арестовывался по обвинению по ст. 54–4 УК. До ареста — рядовой член колхоза.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован для диверсионной и террористической работы иностранно-подданным ЦАКЕРТОМ (арестован по другому делу) и перевербован обвиняемым ПРИБОМ.

3) Был связан с сотрудниками одного из иностранных консульств в Москве, неким ГОЛЬДШМИДТОМ, которому сообщал ряд ложных провокационных сведений о положении в немецких колониях⁷.

4) Получал за провокационные информации от указанного ГОЛЬДШМИДТА денежное вознаграждение.

5) Среди немецкого населения проводил активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в пр[еступлениях], предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

20. БАУН Генрих Яковлевич, 1911 г. рождения, по национальности — немец, гражданин СССР, б/п, уроженец кол. Эйгенгейм Воронежской области, до ареста проживал в с. К[арл]-Либкнехт Люксембургского района, работал рядовым колхозником.

в том, что он:

1) Являлся активным участником ликвидированной контрреволюционной диверсионно-террористической организации.

2) Завербован ПРИБОМ для диверсионной и террористической деятельности на случай войны.

3) Принял от ПРИБА задание по вредительству, диверсии и террору.

4) Среди немецкого населения вел активную контрреволюционно-фашистскую работу.

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 2-я, 54–11, 17–54–8 и 17–54–9 УК УССР.

Виновным себя признал полностью.

Контрреволюционная деятельность всех обвиняемых по настоящему делу полностью доказана как признаниями самих обвиняемых, так и показаниями ряда свидетелей.

На основании приказа № 00485⁸, настоящее дело № 21721 по обвинению НЕБ И.Я., ГИНТЕР И.Ф., БАУН Я.Ф., ЗЕЙБЕЛЬ Э.Э., ПФЛУГ Ф.И., МАЛЕРВЕЙН Г.И., ТРАПП Ф.К., ЛИТКЕ Ф.Г., ПФЛУГФЕЛЬДЕР Р.И., ЗЕЙБЕЛЬ

⁷ Этот и следующий абзацы выделены по левому полю вертикальной чертой, нанесенной простым карандашом.

⁸ Так в документе.

А.А., ВЕТЦЕЛЬ А.Д., ОРТ Э.И., ДЕНЦЕЛЬ Г.И., ФИШЕР К.К., ПФЛУГФЕЛЬДЕР Г.И., ЗАЛЫЦЗЕЛЕР А.И., ШМИДТ В.Ф., БОЯРСКОГО Г.П., МИЛЛЕРА Л.Л. БАУН Г.Я. направить на рассмотрение Народному Комиссару Внутренних Дел СССР и Прокурору Союза.

СПРАВКА: 1. По делу допрошены свидетели: МАССОЛЬД А.Ф., ТОРГЛЕР Р.И., ПФЛУГФЕЛЬДЕР И.Э., КАРПЕНКО Г.Ф., ТОРГЛЕР В.И., ПРИБ Ф.М., РЕНЦ О.Л., ВУРЦ И.В., КАСПОР Г.Я., НЕБ А.А., ШЕЛЕНБЕРГ В.И., БАЛЫЦ Я.Т., ТРИБУС В.В., ЗЕЙБЕЛЬ Я.А., РЕНЦ Г.Г., КИДРОВСКИЙ И.И. и др.

2. Все арестованные по данному делу содержатся под стражей в Запорожской тюрьме.

ПОМОЩНИК ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННОГО 3 ОТДЕЛА УГБ
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Подпись* /НАСОНОВ/

УТВЕРЖДАЮ: НАЧАЛЬНИК РО НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ *Подпись* /ВЕРХОСЬ/

Составлено: 9-го октября 1937 г.
Село Люксембург.

№ 87

**Обвинительное заключение по следственному делу
о ликвидации в г. Мариуполе «контрреволюционной
фашистской диверсионно-шпионской организации»
во главе с немцем-пастором Михаилом Гоценбеллером**

12 октября 1937 г.

«Утверждаю»
Зам. Нач. УНКВД по Дон[ецкой] обл.
Майор Госбезопасности
/ЗАГОРСКИЙ/. Подпись

По делу № 18819.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По обвинению граждан:

ЮНКИНД[А] Яков[а] Петровича, ГОЦЕНБЕЛЛЕР[А] Михаил[а] Валентиновича, РЕММЕЛ[Я]¹ Иосиф[а] Кондратьевича, ЮНКИНД[А] Петр[а] Петровича, ЮНКИНД[А] Петр[а] Карловича, РЕММЕЛ[Я] Иван[а] Кондратьевича, ЛАШИЦК[ОГО] Михаил[а] Ивановича, ФИШЕР[А] Антон[а] Николаевича, ЮНКИНД[А] Иван[а] Яковлевича и МАССОЛЬД[А] Яков[а] Ивановича — всего 10 человек

по ст. 17-54-2, 17-54-9 и 54-11

4-м отделом УГБ УНКВД по Донецкой области в июле месяце 1937 года в городе Мариуполе вскрыта и ликвидирована контрреволюционная фашистская повстанческая диверсионно-шпионская организация, заложенная в 1936 году разведчиком одного из иностранных фашистских государств ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ Михаилом Валентиновичем.

Контрреволюционная фашистская повстанческая диверсионно-шпионская организация ставила своей задачей свержение советской власти путем вооруженного восстания в тылу у Красной армии на случай объявления войны Советскому Союзу одним из фашистских государств.

Производство диверсионных актов в промышленности и на железнодорожном транспорте.

Собирание шпионских сведений политического, экономического и военного характера для передачи таковых одному из фашистских государств через

¹ В документе ошибочно — Роммель.

консульство этого же государства, расположенного на территории Советского Союза.

На основании изложенного было возбуждено настоящее следственное дело и подвергнуто аресту 10 человек участников названной к-р фашистской организации, следующих лиц:

1. ГОЦЕНБЕЛЛЕР Михаил Валентинович
2. ЮНКИНД Яков Петрович
3. РЕММЕЛЬ Иосиф Кондратьевич
4. ЮНКИНД Петр Петрович
5. ЮНКИНД Петр Карлович
6. РЕММЕЛЬ Иван Кондратьевич
7. ЛАШИЦКИЙ Михаил Иванович
8. ФИШЕР Антон Николаевич
9. ЮНКИНД Иван Яковлевич и
10. МАСОЛЬД Яков Иванович.

В результате проведенного предварительного следствия по данному делу установлено, что вернувшийся из ссылки в 1936 г. и приехавший в г. Мариуполь разведчик одного из фашистских государств ГОЦЕНБЕЛЛЕР Михаил Валентинович, в соответствии с агрессивными планами данного, враждебно относящегося к СССР, иностранного государства под руководством консульства этого государства, подготовляющего войну против СССР, приступил к созданию контрреволюционной фашистской повстанческой диверсионно-шпионской организации из немцев-кулаков, раскулаченных и ранее судимых органами НКВД, проживающих в г. Мариуполе и работающих на заводе «Азовсталь» и им. Ильича.

ГОЦЕНБЕЛЛЕР Михаил Валентинович, декан римско-католической церкви, будучи недоволен советской властью, в 1922 г. был завербован разведчиком иностранного, враждебно относящегося к Советскому Союзу, государства — ПРИЗЕРОМ Фердинандом (выслан в Германию как шпион) и АЛЕКСЕЕВЫМ Алексеем Николаевичем (работает в Хабаровске), в контрреволюционную повстанческую диверсионно-шпионскую организацию в селе Зульц Карл-Либкнехтовского района Одесской области, где ГОЦЕНБЕЛЛЕР являлся одним из руководителей названной к-р организации и проводил вербовку лиц в эту организацию, завербовал ЗАТЛЕРА Станислава Даниловича (см. л. д. 121, 122, 123, 136).

В 1923 г. был перевербован в эту же к-р фашистскую организацию разведчиком иностранного государства ЛОБОЛЕМ Иваном (выслан из СССР), с которым поддерживал связь до 1927 г.

В 1936 г. из лиц, недовольных советской властью — кулаков, раскулаченных и ранее судимых, создал в г. Мариуполе контрреволюционную фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию, в которую завербовал ЮНКИНДА Якова Петровича, РЕММЕЛЯ Иосифа Кондратьевича и других, всего 9 человек. (см. л. д. 77, 78, 127, 128, 149, 150, 160, 161).

У себя на квартире устраивал нелегальные сборища названной к-р фашистской организации, на котор[ых] стоял вопрос активизации деятельности к-р организации. (см. л. д. 95, 96, 151, 167, 168).

ЮНКИНД Яков Петрович, кулак, раскулачен, в 1935 г. был завербован в к-р фашистскую повстанческо-диверсионную организацию разведчиком фашистского государства КЛЕПФЕРОМ (ранее осужден). (л. д. 72, 73, 74, 75, 76). В 1936 г. был перевербован в контрреволюционную фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию разведчиком фашистского государства ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ Михаилом Валентиновичем. (см л. д. 77, 78, 128, 149, 164, 218).

Лично завербовал в названную к-р фашистскую организацию ЮНКИНДА Петра Карловича, ЛАШИЦКОГО Михаил[а] Ивановича и других, всего 4 человека. (см. л. д. 86, 87).

Участвовал на нелегальных сборищах к-р фашистской организации, где обсуждался вопрос активизации деятельности к-р организации. (см. л. д. 95, 96, 151, 167, 168, 218).

РЕММЕЛЬ Иосиф Кондратьевич, кулак, раскулачен, в 1936 г. был завербован в контрреволюционную фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В. (см. л. д. 127, 149, 159, 160, 161, 217).

Завербовал в названную к-р фашистскую организацию в 1936 г. ФИШЕРА Антона Николаевича. (см. л. д. 150).

Участвовал в нелегальном сборище данной контрреволюционной фашистской повстанческой, диверсионно-шпионской организации, где обсуждался вопрос активизации работы к-р организации. (см. л. д. 95, 96, 151, 167, 168, 217).

ЮНКИНД Петр Петрович, кулак, раскулачен, в 1935 г. был завербован в к-р фашистскую организацию разведчиком фашистского государства КЛЕПФЕРОМ (ранее осужден). (см. л. д. 176, 177, 178, 179).

В 1936 г. перевербован в названную к-р организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В. (см. л. д. 164, 166).

ЮНКИНД Петр Карлович в 1937 г. весной завербован в к-р фашистскую организацию ЮНКИНДОМ Яков[ом] Петровичем. (см. л. д. 84, 226).

В том же 1937 г. перевербован в названную к-р организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М. В. (см. л. д. 127, 149, 165). Дал согласие на участие в вооруженном восстании и принял задание вербовать людей в организацию. (см. л. д. 85, 227).

РЕММЕЛЬ Иван Кондратьевич, в 1936 г. завербован в к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В. (см. л. д. № 127, 150, 165, 166).

Участвовал на нелегальном сборище названной к-р организации и принимал участие в обсуждении вопроса активизации работы к-р организации. (см. л. д. 95, 96, 151, 167, 168, 221, 222).

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против сов. власти в момент начала войны фашистского государства против Советского Союза, а также производство диверсионных актов в промышленности и на ж. д. транспорте. Принял задание проводить вербовку лиц, недовольных существующим строем, в к-р фашистскую организацию (см. л. д. 151).

ЛАШИЦКИЙ Михаил Иванович, кулак, раскулачен, весной 1937 г. завербован в к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию ЮНКИНДОМ Яков[ом] Петровичем (см. л. д. 84, 150, 232).

Принял задание проводить вербовку из лиц, недовольных существующим строем, в контрреволюционную фашистскую организацию.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза в момент начала войны одного из фашистских государств против СССР. (см. л. д. № 85, 233).

ФИШЕР Антон Николаевич, кулак, раскулачен, в 1936 г. был завербован в к-р фашистскую организацию РЕММЕЛЕМ Иосифом Кондратьевичем (арестован), а впоследствии перевербован ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В. (см. л. д. 150, 165, 237).

Участвовал [в] нелегальном сборище названной к-р фашистской организации на квартире у ГОЦЕНБЕЛЛЕРА, где обсуждался вопрос активизации работы к-р организации. (см. л. д. 95, 96). Принял задание проводить вербовку новых членов в к-р организацию и дал свое согласие быть готовым к вооруженному восстанию против Советского Союза (см. л. д. 167, 168).

ЮНКИНД Иван Яковлевич завербован в к-р фашистскую организацию в 1936 г. ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В. (см. л. д. № 89, 90, 240).

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза и принял задание проводить вербовку людей в члены данной к-р фашистской организации.

МАСОЛЬД Яков Иванович, кулак, распродан, вовлечен в к-р фашистскую организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В. в 1937 г. Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза и принял задание проводить вербовку людей в члены названной к-р фашистской организации. Руководство названной контрреволюционной фашистской организации проводило нелегальные сборища участников к-р организации, на которых обсуждались вопросы активизации работы организации, по вербовке новых членов в организацию и подготовки вооруженного восстания против СССР. (л. д. 151).

На основании изложенного обвиняются:

1². ГОЦЕНБЕЛЛЕР Михаил Валентинович, 1878 г. рождения, уроженец колонии Удевичи Одесской области, по национальности немец, гражданства СССР, происходит из кулаков, нелегальный патер — декан римско-католической церкви, имеет среднее образование, беспартийный, ранее в пар-

² Здесь и далее порядковые номера обведены простым карандашом

тии не состоял. В 1929 г. привлекался органами ГПУ к ответственности, в 1933 г. органами ГПУ был осужден на десять лет и по случаю болезни досрочно освобожден. Холост, проживает в г. Мариуполе, левый берег, поселок Грабарей, дом № 12, в том, что:

В 1922 г. состоял руководителем контрреволюционной повстанческой диверсионно-шпионской организации в с. Зульц Карл-Либкнехтовского района Одесской области, им же завербован в названную организацию ЗАТЛЕР Станислав Данилович.

В 1926 г. был перевербован в данную контрреволюционную организацию разведчиком иностранного государства ЛОМБАЛЕМ и поддерживал с ним связь до 1927 г. В 1936 г. в г. Мариуполе создал к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию, в которой и являлся руководителем. Завербовал в названную организацию человек³. Проводил нелегальные сборища названной организации, где обсуждался вопрос активизации работы к-р организации. Изобличается показаниями арестованных ЮНКИНДА Якова Петровича, РЕММЕЛЯ Иосифа Кондратьевича и других.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ ПРИЗНАЛ⁴ (см. л. д. 152).

2. ЮНКИНД Яков Петрович, 1879 года рождения, уроженец с. Новокрасновки Люксембургского района Днепропетровской области, по национальности немец, гражданства СССР, кулак, раскулачен в 1930 г., м[ало] грамотный, беспартийный, ранее в партиях не состоял, женат, в 1930 г. судим к 2 год за хищение колхозного имущества, работал на заводе им. Ильича ассенизатором, проживает в г. Мариуполе, ул. Оджахи, дом № 178, в том, что:

В 1935 г. был завербован в контрреволюционную фашистскую повстанческо-диверсионную организацию разведчиком фашистского государства КЛЕПФЕРОМ, а в 1936 г. перевербован в к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию разведчиком фашистского государства ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ.

Принимал участие на сборищах названной к-р фашистской организации, на котором обсуждался вопрос активизации работы данной организации.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против советской власти в момент начала войны одного из фашистских государств против СССР, а также дал согласие на производство диверсионных актов в промышленности и железнодорожном транспорте.

Завербовал в названную к-р организацию 4 человека.

Изобличается показаниями ГОЦЕНБЕЛЛЕРА и РЕММЕЛЯ.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ ПРИЗНАЛ. (л. д. 102).

³ Так в документе.

⁴ Здесь и далее в документе, в предложении «виновным себя признал/не признал», последнее слово подчеркнуто или обведено красным карандашом.

3. РЕММЕЛЬ Иосиф Кондратьевич, 1895 г. рождения, уроженец с. Новокрасновки Люксембургского р-на Днепропетровской области, происходит из кулаков, немец, гражданства СССР, малограмотный, б[ес]партийный, ранее в партиях не состоял, женат, работал конюхом в конторе Южжилстроя, проживает в г. Мариуполь, левый берег, поселок Грабарей, дом № 2, в том что:

В 1936 г. был завербован руководителем к-р организации Гоценбеллером.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против советской власти в момент начала войны одного из фашистских государств против СССР, а также дал свое согласие на участие и производство диверсионных актов в промышленности и ж. д. транспорте.

Принимал участие на сборище названной организации, проводимом осенью 1936 г., на котором обсуждался вопрос активизации работы к-р организации.

Принял на себя задание обрабатывать и вербовать лиц, недовольных советской властью, в к-р фашистскую организацию и завербовал одного человека — ФИШЕРА А. Н. Изобличается показаниями ГОЦЕНБЕЛЛЕРА и ЮНКИНДА.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ ПРИЗНАЛ. (л. д. 172).

4. ЮНКИНД Петр Петрович, 1886 г. рождения, уроженец с. Новокрасновки Люксембургского р-на Днепропетровской области, кулак, раскулачен, по национальности немец, гражданства СССР, малограмотен, беспартийный, ранее в партиях не состоял, женат, в 1930 г. был судим к высшей мере соц[иальной] защиты — расстрелу, но был помилован и заменен 5 годами, работал чернорабочим на заводе «Азовсталь», проживает в г. Мариуполь, ул. Аджахи, дом № 63,

в том, что:

В 1935 г. был завербован в контрреволюционную фашистскую повстанческо-диверсионную организацию разведчиком фашистского государства КЛЕПФЕРОМ, а в 1936 г. перевербован в к-р фашистскую организацию руководителем этой организации ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза и принял задание производить диверсионные акты в промышленности, на ж. д. транспорте в момент начала войны одного из фашистских государств против СССР. Принял на себя задание производить вербовку новых лиц в названную к-р организацию. Изобличается показаниями обвиняемого РЕММЕЛЬ Иосиф[а] К.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ ПРИЗНАЛ. (л. д. 184).

5. ЮНКИНД Петр Карлович, 1903 г. рождения, уроженец с. Новодворовка Люксембургского района Днепропетровской области, середняк, по национальности немец, гражданства СССР, м[ало]грамотен, б[ес]партийный, ранее в партиях не состоял, женат, судим в 1932 г. на 8 лет за срыв хлебозаготовок, работал на заводе газовых вод возчиком, проживает [в] г. Мариуполь, Новоселовка, ул. Буденного, дом № 46,

[в том, что:]

Весной 1937 г. был завербован в контрреволюционную фашистскую повстанческо-диверсионную организацию ЮНКИНДОМ Яков[ом] Петровичем, а после был перевербован в эту же к-р организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза и производство диверсионных актов в промышленности и на ж. д. транспорте в момент начала войны фашистского государства с СССР.

Принял задание производить вербовку лиц, недовольных советской властью, в к-р фашистскую организацию. Изобличается показаниями обвиняемых ГОЦЕНБЕЛЛЕРА, ЮНКИНДА Я.П. и РЕММЕЛЯ Иосифа К.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ НЕ ПРИЗНАЛ.

6. РЕММЕЛЬ Иван Кондратьевич, 1899 г. рождения, уроженец с. Новокрасновки Люксембургского района Днепропетровской области, середняк, по национальности немец, гражданства СССР, м[ало]грамотен, беспартийный, ранее в партии не состоял, женат, судим в 1930 г. на два года, работал конюхом конторы Южжилстроя, проживает в г. Мариуполь, левый берег, поселок Грабарей, дом № 1,

в том, что:

В 1936 г. завербован в к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию Гоценбеллером М. В.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза и производство диверсионных актов в промышленности и на ж. д. транспорте в начале войны фашистского государства с СССР.

Принял задание производить вербовку новых членов в к-р фашистскую организацию.

Принимал участие на сборище названной организации осенью 1936 г., где обсуждался вопрос активизации деятельности данной к-р организации. Изобличается показаниями обвиняемых ГОЦЕНБЕЛЛЕРА, ЮНКИНДА Я.П. и РЕММЕЛЯ Иосифа К.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ НЕ ПРИЗНАЛ.

7. ЛАШИЦКИЙ Михаил Иванович, 1890 г. рождения, уроженец с. Новокрасновки Люксембургского района Днепропетровской области, кулак, раскулачен, немец, гражданства СССР, м[ало]грамотен, б[ес]партийный, ранее в партии не состоял, женат, в 1932 г. судим суд[ебной] тройкой ГПУ и сослан на три года на север. Работал возчиком на заводе газовых вод. Проживает в г. Мариуполе, Новоселовка, ул. Буденного, дом № 58,

в том, что:

Весной 1937 г. был завербован в к-р фашистскую организацию ЮНКИНДОМ Яковом И.

Дал согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза в момент начала войны одного из фашистских государств против СССР. Принял на себя задание проводить вербовку в контрреволюционную

организацию лиц, недовольных существующим строем. Изобличается показаниями обвиняемых ЮНКИНДА Я.К. и ГОЦЕНБЕЛЛЕРА М.В.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ НЕ ПРИЗНАЛ.

8. ФИШЕР Антон Николаевич, 1887 г. рождения, уроженец с. Н[ово]красновки Люксембургского района Днепропетровской области, по национальности немец, гражданства СССР, кулак, раскулачен, грамотен, б[ес]партийный, ранее в партии не состоял, женат. Судим в 1933 г. органами НКВД к трем годам, не работает нигде⁵, проживает в г. Мариуполе, поселок Блок, 1-й квартал, дом № 105,

в том, что:

В 1936 г. был завербован в к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию РЕММЕЛЕМ Иосифом Кондратьевичем.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза и производство диверсионных актов в промышленности и на ж. д. транспорте в момент начала войны фашистского государства с СССР.

Принял задание проводить вербовку в к-р организацию лиц, недовольных существующим строем.

Принимал участие в нелегальных сборищах названной организации, где обсуждался вопрос активизации деятельности к-р организации. Изобличается показаниями обвиняемых ЮНКИНДА Я.П., РЕММЕЛЯ Иосиф[а] К. и ГОЦЕНБЕЛЛЕРА М.В.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ НЕ ПРИЗНАЛ.

9. ЮНКИНД Иван Яковлевич, 1901 г. рождения, уроженец с. Н[ово]красновки Люксембургского района Днепропетровской области, середняк, по национальности немец, гражданства СССР, грамотен, б[ес]партийный, ранее в партии не состоял, женат, работал — завод им. Куйбышева, старший метчик манесмановского цеха. Проживает в г. Мариуполь, Новоселовка, в том, что:

Был завербован в 1936 г. в к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В.

Дал свое согласие на участие в вооруженном восстании против Советского Союза в момент начала войны фашистского государства против СССР.

Принял задание проводить вербовку в к-р фашистскую организацию лиц, недовольных советской властью.

Изобличается показаниями и на очной ставке с ЮНКИНДОМ Я.П.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ НЕ ПРИЗНАЛ.

10. МАСОЛЬД Яков Иванович, 1894 г. рождения, уроженец с. Н[ово]красновки Люксембургского района Днепропетровской области, кулак, раскулачен в 1929 г., по национальности немец, гражданства СССР, грамотен, б[ес]партийный, ранее в партии не состоял, женат, работал на макарон-

⁵ Подчеркнуто от руки красным карандашом.

ной фабрике чернорабочим, проживает в г. Мариуполе, Новоселовка, 10, дом № 40,

в том, что:

В 1936 г. завербован в к-р фашистскую повстанческую диверсионно-шпионскую организацию ГОЦЕНБЕЛЛЕРОМ М.В.

Дал свое согласие участвовать в вооруженном восстании против Советского Союза в момент начала войны фашистского государства с Советским Союзом.

Принял задание проводить вербовку в контрреволюционную организацию лиц, недовольных существующим строем.

Изобличается показаниями и на очной ставке с обвиняемым ЮНКИНДОМ Я.П.

ВИНОВНЫМ СЕБЯ НЕ ПРИЗНАЛ.

На основании изложенного,

ПОСТАНОВИЛ:

След[ственное] дело № 18819 по обвинению граждан: ГОЦЕНБЕЛЛЕРА Михаила Валентиновича, ЮНКИНДА Якова Петровича, РЕММЕЛЯ Иосифа Кондратьевича, ЮНКИНД[А] Петр[а] Петровича, ЮНКИНД[А] Петр[а] Карловича, РЕММЕЛЬ Иван[а] Кондартъевича, ЛАШИЦКОГО Михаила Ивановича, ФИШЕР[А] Антона Николаевича, ЮНКИНД[А] Иван[а] Яковлевича и МАСОЛЬД[А] Яков[а] Ивановича направить на рассмотрение специальной тройки НКВД СССР г. Москва⁶.

СПРАВКА: 1. Обвиняемые находятся под стражей в Мариупольской тюрьме.
2. Вещ[ественных] док[азательств] в по делу не имеется.

НАЧ. СЛЕД[СТВЕННОЙ] ГРУППЫ УГБ УНКВД
по Д[ОНЕЦКОЙ] О[БЛАСТИ]
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ПРИШИВЦЫН/

«Согласен»: Зам. НАЧ. IV ОТД[ЕЛА] УГБ УНКВД
по Д[ОНЕЦКОЙ] О[БЛАСТИ]
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

*Подпись*⁸ /ГОЛЬДМАН/

⁶ Комиссия (т.н. высшая двойка) при НКВД СССР в октябре 1937 г. приняла решение о расстреле всех проходивших по делу обвиняемых. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Д. 75738-фп. — Т. 2. — Л. 56.).

⁷ Красным карандашом от руки вписано «ст. лейт[енант]».

⁸ Вероятно, подписал заместитель начальника 4-го отдела И. Александрович.

Обвин[ительное] заключ[ение] составлено
12 октября 1937 г.

ОГА СБУ — Ф. 6. — Д. 75738-фп. — Т. 1. — Л. 256–265.
Подлинник. Машинопись.

№ 88

**Письмо начальника Старобельского окротдела НКВД
УССР Ф. Чекменева начальнику Ворошиловградского
горотдела НКВД И. Шапиро об этапировании
осужденных, приговоренных Спецколлегией Донецкого
областного суда к расстрелу**

13 октября 1937 г.

УССР
Народный комисариат
внутришних дел
Старобильский
округовой відділ

УССР
Народный
комиссариат
внутренних дел
Старобельский
окружной отдел

Сов[ершенно] секретно

НАЧ[АЛЬНИКУ] ГОР[ОДСКОГО]
ОТД[ЕЛА] НКВД —
ст. лейтенанту госбезопасности
тов. ШАПИРО

13.10.1937 г.
№ 1632574
г. Старобельск

г. Ворошиловград

Согласно распоряжения начальника 8 отдела УГБ УНКВД по Д[онецкой] о[бласти] тов. СОЛОМОНОВИЧА направляем в Ваше распоряжение осужденных Спецколлегией Дон[ецкого] обл. суда к высшей мере наказания — расстрелу: ДЕБЛИЦА Карла Августовича, ЛЯНГЕ Рихарда Людвиговича, МАЙ-ДАНА Эдуарда Карловича, ЦИЛЬКЕ Беньямина Готлибовича и ЛИТКЕ Юлиуса Фридриховича.

Приговоры на таковых находятся у тов. СОЛОМОНОВИЧА.

НАЧ. СТАРОБЕЛЬСКОГО ОКРОТДЕЛА НКВД
Ст. лейтенант госбезопасности

Подпись

/ЧЕКМЕНЕВ/

ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 86. — Л. 52.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 89

**Протокол № 8 заседания «двойки» с решениями
по материалам, представленным УНКВД
по Днепропетровской области в порядке исполнения
приказа НКВД СССР № 00439**

18 октября 1937 г.

ПРОТОКОЛ № 8

От 18 октября 1937 года

ПРИСУТСТВОВАЛИ: 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР — Генеральный Комиссар Госуд[арственной] Безоп[асности] — т. ЕЖОВ
2) Прокурор Союза ССР. — тов. ВЫШИНСКИЙ

СЛУШАЛИ:

Материалы на обвиняемых, представленные НКВД УССР (по Днепропетровской области) в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 г.

ПОСТАНОВИЛИ:

1	АННУЧ ¹ Отто Фридриховича, 1904 г.р., ур. Германии	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37 г.²</i>
2	БЕРГ Исаака Классовича, 1907 г.р., ур. с. Мировки Фриц-Геккертовского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
3	БЕРХ Юлиус Исааковича, 1895 г.р., ур. колон. Бабурка б. Хортицкого района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
4	БАУН Генриха Яковлевича, 1911 г.р., ур. колон. Эйгенгейм ³ Воронежской области, житель с. Карл- Либкнехт Люксембургского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>

¹ В документе напротив каждой фамилии красными чернилами, простым и красным карандашами сделано множество графических помет.

² Курсивом в этой графе выделены рукописные пометы на документе о месте и дате исполнения решения «двойки» о применении ВМН в отношении людей, указанных в постановлении.

³ В документе ошибочно — Энгейген.

5	БАУН Якова Филипповича, 1896 г.р., ур. и житель с. К[арл] Либкнехт Люксембургского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
6.	БАРНГАРТ ⁴ Петра Петровича, 1914 г.р., ур. с. Екатериненталь К[арл]-Либкнехтского р-на Одесской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
7	БЛОК Петра Петровича, 1903 г.р., ур. с. Озерово Фриц-Геккертовского р-на.	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
8	БОЯРСКОГО Георгия Петровича, 1899 г.р., ур. и житель колон. Пробуждение Люксембургского района Днепропетровской обл.	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
9	БЛЕЧ Якова Яковлевича, 1890 г.р., ур. с. Александровка Артемовского района (Донбасс)	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
10	БРАДЕБУРГ ⁵ Александра Адамовича, 1882 г.р., ур. г. Ленинграда	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
11	ВЕЙНИНГЕР Клементия Иосифовича, 1895 г.р., уроженец с. Мариенгейм ⁶	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
12.	ВЕТЦЕЛЬ Александра Даниловича, 1900 г.р., уроженец и житель с. К[арл] Либкнехт Люксембургского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
13.	ВАРКЕНТИНА Давида Дитриховича, 1891 г.р., ур. с. Зеленое-Поле Криворожского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
14	ВАГНЕР Эмануиль Вильгельмовича, 1901 г.р., ур. кол. Альт-Монталь ⁷ Молочанского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
15	ВЕЙМЕР Эдгард Ивановича, 1912 г.р., уроженец и житель кол. Вассерау Молочанского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
16	ВИБЕ Абрам Абрамовича, 1913 г.р., ур. с. Фриц-Геккерта того же района Николаевской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
17	ВИНС Якова Борисовича, 1891 г.р., ур. с. Рейнфельд ⁸ Херсонского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>

⁴ Так в документе, правильно — Бернгардт.

⁵ По акту об исполнении решения — Брандебург. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 28).

⁶ В документе ошибочно — Мариагейм.

⁷ В документе ошибочно — Альт-Мунталь.

⁸ В документе ошибочно — Рейфельд.

18	ВИНС Исаака Исааковича, 1910 г.р., ур. с. Мировки Фриц-Геккертовского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
19	ВАРКЕНТИНА Ивана Ивановича, <i>I-ый</i> 1904 г.р., уроженец и житель с. Тиге Молочанского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
20	ВАРКЕНТИНА Ивана Ивановича, <i>II-ой</i> 1894 г.р., уроженец и житель с. Тиге Молочанского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
21	ГИНТЕР Иоганеса Филипповича, 1877 г.р., ур. села Новгород Люксембургского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
22	ГИБЕРТ Якова Яковлевича, 1892 г.р., ур. колон. Дубовка Хортицкого района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
23	ГОППЕ Ивана Ивановича, 1910 г.р., ур. и житель колон. Тиге Молочанского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
24	ГОРН Генриха Петровича, 1890 г.р., уроженец с. Блюменталь, б. Запорожского уезда	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г.</i>
25	ГРОСМАН Якова Карловича, 1905 г.р., уроженец колон. Вормс Николаевского района Одесской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
26	ГОЛЬСКЕ Генриха Фридриховича, 1873 г.р., ур. колон. Евгеньевки Пулинского района Киевской области, житель пос. Орджоникидзе Сталиндорфского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
27	ГООГЕ Генриха Яковлевича, 1896 г.р., ур. с. Мировки Фриц-Геккертовского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
28	ГИЛЬДИБРАНДТ ⁹ Гергарда Петровича, 1902 г.р., ур. с. Рюкенау ¹⁰ , житель с. Гиршау Рот-Фронтвского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г</i>
29	ГООГЕ Якова Яковлевича, 1902 г.р., уроженец с. Мировки Фриц-Геккертовского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
30	ГЕДЕРТ Генриха Дитриховича, 1885 г. р., уроженец с. Мировки Фриц- Геккертовского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
31	ДЕРКСЕН Абрама Генриховича, 1894 г. р., уроженец и житель с. Мировки Фриц- Геккертовского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>

⁹ Так в документе, правильно — Гильдебрандт.

¹⁰ В документе ошибочно — Рикинау.

32	ДИК Гергарда Генриховича, 1898 г. р., уроженец с. Ландскроне, житель колон. Гиршау Рот-Фронтовского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 3/XI-37 г</i>
33	ДИК Якова Генриховича, 1904 г. р., ур. и житель колонии Паства Рот- Фронтовского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
34	ДИК Егора Егоровича, 1900 г. р., уроженец и житель колон. Кислечеватая Никопольского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
35	ДОБРОВОЛЬСКОГО Никиту Алексеевича, 1905 г. р., ур. пос. Октябрьского рудника Криворожского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
36	ДОЛИНГЕР Якова Ивановича, 1895 г. р., урож. с. Ново-Комиссаровки Фрунзенского района Одесской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
37	ДРУЯН Константина Захаровича, 1895 г. р., уроженец гор. Бердянска Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
38	ДОЛИНГЕР Альберта Ивановича, 1915 г. р., ур. с. Фрунзе Николаевского района Одесской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
39	ДАРШТ Ивана Ивановича, 1907 г. р., уроженец с. Свистуново Широковского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
40	ДЕЙЧМАН Роберт Альбертовича, 1894 г. р., уроженец г. Днепропетровска Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
41	ДИРКСЕН Якова Яковлевича, 1894 г. р., уроженец села Троицкое Мелитопольского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
42	ДИК Якова Егоровича, 1906 г. р., уроженец и житель кол. Кислечеватая Никопольского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
43	ДРАГУН Виктора Александровича, 1918 г. р., уроженец и житель с. Люксембург того же района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
44	ДИРКС Генриха Генриховича, 1904 г. р., уроженец с. Вальдгейм Рот-Фронтовского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
45	ДРУШЕЛЬ Павла Адамовича, 1885 г. р., урож. г. Риги (Латвия)	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>

- 46 ДЕНЦЕЛЬ Густава Ивановича,
1893 г. р., уроженец села Орлинское Ст[аро]-
Карменчикского р-на Донецкой области, житель села
К[арл] Либкнехт, Люксембургского района РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 47 ЗЕЙБЕЛЬ Эммануила Эммануиловича,
1897 г. р., уроженец и житель с. К[арл] Либкнехт РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
Люксембургского района Днепропетровской области
- 48 ЗИМЕНС Ивана Петровича,
1906 г. р., уроженец колонии Мирополь РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37г.
Никопольского района Днепропетровской области
- 49 ЗИМЕНС Егора Петровича,
1901 г. р., уроженец колон. Мирополь Никопольского РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37г.
района Днепропетровской области
- 50 ЗИМЕНС Якова Петровича,
1896 г. р., уроженец колонии Мирополь РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37г.
Никопольского района Днепропетровской области
- 51 ЗИМЕНС Гергарда Петровича,
1887 г. р., урж. с. Варваровка Запорожского района РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
Днепропетровской области
- 52 ЗЕЛЬ Густава Евгеньевича,
1915 г. р., ур. с. Ново-Монталь Молочанского района РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37 г.
Днепропетровской области
- 53 ЗЕЙБЕЛЬ Адама Адамовича,
1903 г. р., уроженец и житель села К[арл] Либкнехт РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
Люксембургского района Днепропетровской области
- 54 ЗАЛЫЦЗЕЛЕР Абрама Павловича,
1900 г. р., ур. и житель с. Каменское Люксембургского РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
района Днепропетровской области
- 55 КРЕМЕР Георгия Георгиевича,
1906 г. р., уроженец г. Сталинграда Сталинградского РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37г.
края
- 56 КОРНЕЛЬЦЕН Франца Францевича,
1906 г.р., уроженец и житель с. Розенрот РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
Молочанског р-на
- 57 КОФИНГ Густава Ивановича,
1900 г.р., уроженец с. Высокополье РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37
Днепропетровской области
- 58 КАСПЕР Петра Петровича,
1902 г. р., уроженец с. Морозово Запорожского РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
района
- 59 КИРШ Карла Генриховича,
1895 г. р., уроженец села Вишневка Донецкой РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37г.
области

60	КРЕККЕР Петра Петровича, 1895 г. р., уроженец с. Александровки Рот-Фронтковского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
61	ЛЕВЕН Франца Ивановича, <i>I-ый</i> 1885 г. р., уроженец и житель колонии Кислечеватая Никопольского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетровск 27/X-37г.</i>
62	ЛИНК Эммануила Карловича, 1881 г. р., ур. кол. Розенталь Молочанского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
63	ЛЕВЕН Гергарда Гергардовича, 1904 г. р., уроженец и житель колонии Кислечеватая Никопольского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
64	ЛЕРКЕ Густава Даниловича, 1904 г.р., уроженец с. Кайзерталь Мелитопольского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
65	ЛИТКЕ Фридриха Генриховича, 1908 г. р., уроженец с. Ксеньевка, житель с. Маринополе Люксембургского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
66	ЛЕВЕН Арона Генриховича, 1907 г. р., уроженец к. Фирстенау Рот-Фронтковского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
67	ЛЕВЕН Франца Ивановича, <i>II-ой</i> 1900 г. р., уроженец и житель колонии Кислечеватая Никопольского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
68	ЛИДЛЕ Христиана Семеновича, 1910 г. р., уроженец с. Габурово Бирзуланского района, АМССР	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
69	ЛЯЙХТ Якова Яковлевича, 1918 г. р., уроженец с. Захаровки Одесской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
70	ЛАЖЕ Ивана Ивановича, 1875 г. р., уроженец села Кичкас Запорожского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
71	ЛАЖЕ Карла Ивановича, 1879 г. р., уроженец с. Кичкас Запорожского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
72	ЛЕВЕН Абрама Абрамовича, 1909 г. р., уроженец к. Блюменорт Молочанского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
73	МАТИС Исаака Исааковича, 1884 г. р., уроженец с. Руднервейде ¹¹ , житель с. Гросвейде Рот-Фронтковского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>

¹¹ В документе ошибочно — Рудкорвейде.

- 74 МАРТЕНС Ивана Яковлевича,
1891 г. р., ур. с. Кичкас Запорожского р-на
Днепропетровской области РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 75 МЕЕР Мартына Мартыновича,
1905 г. р., уроженец с. Екатериновка Никопольского
района РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 76 МАЛЕРВЕЙН Густава Ивановича,
1893 г. р., урож. с. Новгород Люксембургского
р-на Днепропетровской области, житель с. К[арл]
Либкнехт того же района РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 77 МИЛЛЕР Людвига Людвиговича,
1890 г. р., ур. села Осинова-Балка Донецкой области,
житель с. Маринополе Люксембургского района
Днепропетровской области РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 78 НИКОЛАЕВА Василия Петровича,
1899 г. р., ур. села Преславль Колларовского р-на
Днепропетровской обл. РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетровск 27/X-37 г.
- 79 НЕБ Ивана Яковлевича,
1903 г. р., ур. с. Карла Либкнехта Люксембургского
района Днепропетровской области, житель
с. Новокаракуб Ст[аро]-Керменчикского р-на
Донецкой области РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 80 ОРТ Эдуарда Ивановича,
1881 г. р., уроженец с. Чистополье Ст[аро]-
Керменчикского района Донецкой области, житель
с. К[арла] Либкнехта Люксембургского района РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 81 ПАЛЬМТАГ Фридриха Фридриховича,
1904 г. р., ур. кол. Вайнау Молочанского района РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 82 ПЕТЕРС Генриха (Андрей) Борисовича,
1905 г. р., ур. села Гнаденгейм Рот-Фронтковского
района РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 83 ПЕННЕР Петра Ивановича,
1899 г. р., ур. кол. Францталь¹², житель кол. Паства
Рот-Фронтковского района РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 84 ПЕТЕРС Абрама Абрамовича,
1913 г. р., ур. с. Долиновки б. Суранской волости
б. Оренбургской губернии РАССТРЕЛЯТЬ
Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.
- 85 ПЕННЕР Якова Яковлевича,
1902 г. р., ур. колонии Мариамполь Сталиндорфского
района Днепропетровской области РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37 г.
- 86 ПЕННЕР Ивана Абрамовича,
1884 г. р., ур. и житель колонии Кислечеватая
Николаевского района Днепропетровской области РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37 г.

¹² В документе ошибочно — Франутал.

87	ПАНКРАТЦ Генриха Васильевича, 1884 г. р., ур. и житель колонии Кислечеватая Никопольского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37 г.</i>
88	ПФЛУГФЕЛЬДЕР Рейнгольда Ивановича, 1910 г. р., уроженец и житель села К[арл] Либкнехт Люксембургского р-на Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 3/XI-37 г.</i>
89	ПЕННЕР Якова Васильевича, 1901 г. рождения, уроженец с. Зелено-Поле Криворожского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
90	ПФЛУГ Франца Иосифовича, 1896 г. р., уроженец кол. Потемкино Фриц- Геккертского р-на Днепропетровской области, житель села К[арл] Либкнехт Люксембургского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
91	ПФЛУГФЕЛЬДЕР Готлиба Ивановича, 1891 г. р., уроженец и житель с. Карла Либкнехта Люксембургского р-на Днепропетровск[ой] обл.	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 3/XI-37 г.</i>
92	РЕГЕР Корней Борисовича, 1885 г. р., уроженец и житель кол. Паства Рот- Фронтского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
93	РЕЙНИХ Якова Эммануиловича, 1913 г. р., ур. и житель колон[ии] Вассерау Молочанского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
94	РЕДЕКОПП Исаака Исааковича, 1893 г. р., уроженец колонии Алексейфельд Кировского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37г.</i>
95	РИХТЕР Артура Августовича, 1898 г. р., ур. с. Ново-Рудня Новоград-Волинского района Житомирской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
96	РИДИГЕР ¹³ Гергарда Абрамовича, 1909 г. р., ур. и житель кол. Орлово Молочанского р-на	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
97	РОГИНСКОГО Дмитрия Иосифовича, 1895 г. р., уроженец г. Бобруйска, БССР	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
98	СИПШЛЕ Гуго Густавовича, 1893 г. р., ур. с. Казанка Казанковского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
99	ТЕВС Исаака Ивановича, 1906 г. р., уроженец и житель Никопольского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37</i>

¹³ По акту об исполнении решения — Редигер. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 114).

- 100 ТРАПП Фридриха Карловича,
1899 г. р., ур. и житель с. К[арл] Либкнехт
Люксембургского района Днепропетровской области
РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 101 ТЕЙХРИБ Ивана Гергардовича,
1888 г. р., уроженец с. Водяное Софиевского района
Днепропетровской области
РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37
- 102 УНРУ Корней Корнеевича,
1880 г. р., ур. с. Кичкас Запорожского района
Днепропетровской области
РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 103 УНГЕР Гергарда Петровича,
1910 г. р., ур. г. Кривого Рога
РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 104 УНРАУ Петра¹⁴ Петровича,
1911 г. р., ур. с. Нью-Йорк Горловского района
(Донбасс)
РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.¹⁵
- 105 УНРУ Петра Петровича,
1910 г. р., ур. с. Мунтау Молочанского района
Днепропетровской области
РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетровск 27/X-37г.
- 106 ФАСТ Якова Яковлевича,
1904 г. рождения, уроженец с. Ландскроне,
житель с. Гиршау Рот-Фронтского района
Днепропетровской области
РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 107 ФРИЗЕН Ивана Ивановича,
1894 г. р., ур. кол. Мариеволь, житель кол. Гиршау
Рот-Фронтского района Днепропетровской
области
РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 108 ФОТ Якова Петровича,
1897 г. р., уроженец с. Мировки Фриц-
Геккертского р-на Днепропетровской области
РАССТРЕЛЯТЬ
Днепропетр[овск] 27/X-37 г.
- 109 ФОХТ Генриха Давидовича,
1904 г. р., ур. с. Александровки Тверской области,
житель кол. Паства Рот-Фронтского р-на
Днепропетровской области
РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.
- 110 ФРИЗЕН Давида Давидовича,
1906 г. р., уроженец с. Николай-Поль Запорожского
р-на (Днепропетровской области)
РАССТРЕЛЯТЬ
Запорожье 2/XI-37 г.
- 111 ФАСТ Андрея Яковлевича,
1899 г. р., уроженец с. Александеркроне¹⁶ Рот-
Фронтского района
РАССТРЕЛЯТЬ
Мелитополь 4/XI-37 г.

¹⁴ Имя вычеркнуто и простым карандашом написано: «Генрих».

¹⁵ По акту об исполнении решения — Днепропетровск, 14.01.1938 г. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 122).

¹⁶ В документе ошибочно — Александрокраж.

112	ФАСТ Германа Петровича, 1910 г.р., ур. с. Н[ово]-Григорьевки Межевского р-на Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37 г.</i>
113	ФЕЛЬ Артура Генриховича, 1909 г.р., уроженец с. Александровфельд Мелитопольского р-на Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37 г.</i>
114	ФИШЕР Карла Карловича, 1880 г.р., уроженец с. Блюменталь, житель с. К[арл] Либкнехт Люксембургского района Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
115	ШМИДТ Вольдемара Фридриховича, 1900 г.р., уроженец села Каменское Люксембургского р-на, житель колон. ¹⁷ Розы-Люксембургского р-на Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
116	ШРЕДЕР Корнея Андреевича, 1879 г.р., ур. г. Ново-Московск Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37 г.</i>
117	ШТИХЛИНГ Якова Мартыновича, 1885 г.р., ур. и житель колон. Вассерау Молочанского района	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
118	ШМОЛЬ Якова Яковлевича, 1907 г.р., урож. с. Цебриково Цебриковского р-на Одесской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Кр[ивой Рог] 31/X-37 г.</i>
119	ЭССЕРТ Карла Карловича, 1797 ¹⁸ г.р., ур. г. Волковышка — Литва	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
120	ЯНЦЕН Генриха Генриховича, 1874 г.р., ур. колон. Излучистая Сталиндорфского р-на Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37 г.</i>
121	ЯНЦЕН Даниила Францевича, 1902 г.р., с. Сарена Крымской АССР	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Мелитополь 4/XI-37 г.</i>
122	ЯН Фридриха Яковлевича, 1883 г.р., уроженец с. Богатовка Люксембургского р-на Днепропетровской области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Запорожье 2/XI-37 г.</i>
123	ВАСИЛЬЕВА Илью Андреевича, 1916 года рождения, ур. с. Старый Керменчик того же р-на Донецкой области	РАССТРЕЛЯТЬ <i>Днепропетр[овск] 27/X-37 г.</i>
124	ВАЛЬД Георга Бальтазаровича, 1916 г.р., урож. с. Страсбург Зельцкого р-на Одесской области	ЗАКЛЮЧИТЬ В КОНЦЛАГЕРЬ НА 10 ЛЕТ <i>Днепропетровск</i>
125	ГОЛЬЦРИХТЕР Лидию Яковлевну, 1914 г.р., урож. с. Николаевки Горловского р-на Донецкой области	ЗАКЛЮЧИТЬ В КОНЦЛАГЕРЬ НА 10 ЛЕТ <i>Днепропетровск</i>

¹⁷ Название колонии в документе не указано.

¹⁸ Так в документе. Правильно — 1897.

126	КЛАТТ Эдуарда Ивановича, 1919 г. р. (20 сентября), уроженец с. Мюнстерберг ¹⁹ Молочанского района	ЗАКЛЮЧИТЬ В КОНЦЛАГЕРЬ НА 10 ЛЕТ <i>Мелитополь</i>
127	НИКОЛЬ Эльфрида Христиановна, 1897 г. р., уроженка г. Цюрих (Швейцария)	ЗАКЛЮЧИТЬ В КОНЦЛАГЕРЬ НА 10 ЛЕТ <i>Днепропетровск</i>
128	ЧИЖОВ Василия Ивановича, 1917 г. р., ур. и житель села Люксембург Днепропетровской области	ЗАКЛЮЧИТЬ В КОНЦЛАГЕРЬ НА 10 ЛЕТ <i>Днепропетровск</i>
129	ШТЕНСКОГО Людвиг Вильгельмовича, 1916 г. р., ур. Изяславского р-на Винницкой области с. Михайловки	ЗАКЛЮЧИТЬ В КОНЦЛАГЕРЬ НА 10 ЛЕТ <i>Днепропетровск</i>

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ

(ЕЖОВ)

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР:

(ВЫШИНСКИЙ)

На документе поставлен штамп-клише с текстом: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (Кремнев)» и заверительной подписью указанного лица.

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «*Народный Комиссариат Внутренний Дел СССР*».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 5–18.
Заверенная копия. Машинопись.

¹⁹ В документе ошибочно — Минстенберг.

№ 90

**Предписание наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику УНКВД по Днепропетровской
области Е. Кривцу о приведении в исполнение высшей
меры наказания на основании решений «двойки»
от 18 октября 1937 г.**

23 октября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
СЕРИЯ «К»

Л И Ч Н О
НАЧАЛЬНИКУ ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ —
тов. КРИВЕЦ
г. Д[непро]/Петровск

Направляя один экземпляр копии протокола № 8 от 18.X.1937 года, с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел СССР — Генерального Комиссара Государствен[ной] Безопасности тов. ЕЖОВА и Прокурора Союза ССР тов. ВЫШИНСКОГО, по представленным Вами, в порядке приказа НКВД СССР № 00439 от 25.VII.1937 года, материалам на 129 человек,

ПРЕДЛАГАЮ немедленно привести в исполнение приговора в отношении 123-х человек, осужденных по 1-й категории.

В отношении остальных 6-ти человек, осужденных к заключению в концлагерь, Вам будут высланы дополнительно выписки из постановления Особого Совещания при НКВД СССР.

Об исполнении донесите, выслав в 8-й Отдел УГБ НКВД УССР акты о приведении в исполнение приговоров в отношении 123-х человек и следственные дела на осужденных, как по 1-й, так и по 2-й категориям.

ПРИЛОЖЕНИЕ: копия протокола № 8.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

Подпись

ЛЕПЛЕВСКИЙ

109015

23.X.1937 г.
г. Киев

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью на русском и украинском языках: «Народный Комиссариат Внутренних Дел УССР. Народний Комісаріат Внутрішніх Справ УРСР». В левом верхнем углу от руки простым карандашом нанесена резолюция начальника УНКВД: «8. Составить приказы об исполнении. 25/Х. Е. Кривец».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 3.
Подлинник. Машинопись.

№ 91

**Телеграмма заместителя наркома внутренних дел УССР
М. Степанова начальникам областных управлений НКВД
УССР и НКВД МАССР о продлении срока исполнения
приказа НКВД СССР № 00486**

25 октября 1937 г.

[№] 80253
25/X [19]37 [г.]

НКВД УССР

ВСЕМ НАЧ[АЛЬНИКАМ] ОБЛУПРАВЛЕНИЙ НКВД УССР и НКВД МАССР

Срок выполнения приказа № 00486 продлен согласно распоряжения нар-
кома тов. Ежова на один месяц, то есть, до 25 ноября [1937 г.]¹.

СТЕПАНОВ

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 190. — Л. 215.
Копия. Машинопись.

---

¹ Все предложение напечатано заглавными буквами.

**Акт УНКВД по Днепропетровской области об исполнении
решения «двойки» о расстреле Отто Аннуча,
подвергнутого репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439**

27 октября 1937 г.

АКТ

1937 года, Октября 27-го дня, г. Днепропетровск.

Мы нижеподписавшиеся: Нач[альник] X-го отд[ела] УГБ УНКВД по Днепропетровской области — Лейтенант Государственной Безопасности — ТУРБОВСКИЙ, Прокурор — СОБКО и Секретарь УНКВД — Сержант Государственной Безопасности — ЮРОВСКИЙ составили настоящий акт в том, что сего числа приведен в исполнение приговор — ВЫСШАЯ МЕРА НАКАЗАНИЯ — РАССТРЕЛ над осужденным решением Народного Комиссара Внутренних Дел СССР и Прокурора СССР от 18-го октября 1937 года. (Протокол № 8)

АННУЧ Отто Фридриховичем — 1904 г. рождения.

Тело предано земле. Акт составлен в 3-х экз.¹

¹ В том же архивном деле имеются акты от того же числа и теми же подписантами на расстрелянных: Берга Исаака Классовича, 1907 г. р. (Л. 20); Берха Юлиуса Исааковича. 1895 г. р. (Л. 21); Блокка Петра Петровича, 1903 г. р. (Л. 25); Брандбурга Александра Адамовича, 1882 г. р. (Л. 28); Вибе Абрама Абрамовича, 1913 г. р. (Л. 34); Винса Исаака Исааковича, 1910 г. р. (Л. 36); Гиберта Якова Яковлевича, 1892 г. р. (Л. 40); Гольске Генриха Фридриховича, 1873 г. р. (Л. 44); Гооге Генриха Яковлевича, 1896 г. р. (Л. 45); Гооге Якова Яковлевича, 1902 г. р. (Л. 47); Гедерта Генриха Дитриховича, 1885 г. р. (Л. 48); Дерксена Абрама Генриховича, 1894 г. р. (Л. 49); Дика Егора Егоровича, 1900 г.р. (Л. 52); Добровольского Никиту Алексеевича, 1905 г. р. (Л. 53); Дика Якова Егоровича, 1906 г. р. (Л. 60); Драгуна Виктора Александровича, 1918 г. р. (Л. 61); Друшель Павла Адамовича, 1885 г. р. (Л. 63); Зименса Ивана Петровича, 1906 г. р. (Л. 66); Зименса Егора Петровича, 1901 г. р. (Л. 67); Зименса Якова Петровича, 1896 г. р. (Л. 68); Зель Густава Евгеньевича, 1915 г. р. (Л. 70); Кремера Георгия Георгиевича, 1906 г. р. (Л. 73); Кофинга Густава Ивановича, 1900 г. р. (Л. 75); Кирша Карла Генриховича, 1895 г. р. (Л. 77); Левена Франца Ивановича, 1885 г. р. (Л. 79); Левена Гергарда Гергардовича, 1904 г. р. (Л. 81); Левена Франца Ивановича, 1900 г. р. (Л. 85); Николаева Василия Петровича, 1899 г. р. (Л. 96); Пеннера Якова Яковлевича, 1902 г. р. (Л. 103); Пеннера Ивана Абрамовича, 1884 г. р. (Л. 104); Панкратца Генриха Васильевича, 1884 г. р. (Л. 105); Редеконпа Исаака Исааковича, 1893 г. р. (Л. 112); Увсу Исаака Ивановича, 1906 г. р. (Л. 117); Тейхриба Ивана Гергардовича, 1888 г. р. (Л. 119); Тенру Петра Петровича, 1910 г. р. (Л. 123); Фота Якова Петровича, 1897 г. р. (Л. 126); Фаста Германа Петровича, 1910 г. р. (Л. 130); Феля Артура Генриховича, 1909 г. р. (Л. 131); Шредера Корнея Андреевича, 1879 г. р. (Л. 134); Янцена Генриха Генриховича, 1874 г. р. (Л. 138); Васильева Илью Андреевича, 1916 г. р. (Л. 141).

НАЧ. X-ГО ОТД[ЕЛА] УГБ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ТУРБОВСКИЙ/

ПРОКУРОР

Подпись

/СОБКО/

СЕКРЕТАРЬ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ЮРОВСКИЙ/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 19.
Подлинник. Машинопись.

№ 93

**Из оперативного приказа наркома внутренних дел
СССР Н. Ежова № 00698 об усилении оперативной
работы в отношении иностранных дипломатических
и консульских представительств в СССР
и репрессировании связанных с ними советских граждан**

28 октября 1937 г.

Сов[ершенно] секретно

Экз. № ____

**ОПЕРАТИВНЫЙ ПРИКАЗ
НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР**

№ 00698 28 октября 1937 г., г. Москва.

В целях пресечения всей к-р, шпионской, террористической, диверсионной деятельности, организуемой на территории СССР личным составом посольств и консульств Германии, Японии, Италии и Польши — приказываю:

1. Организовать агентурно-оперативные мероприятия по обслуживанию указанных диппредставительств таким образом, чтобы лишить их всей базы, условий и возможностей для организации враждебной деятельности на территории СССР.

2. Тщательно организованным агентурным и наружным наблюдением выявить и применением широких репрессий пресечь все связи посольств и консульств этих стран с советскими гражданами, подвергая немедленному аресту всех советских граждан, связанных с личным составом этих диппредставительств, посещающих их служебные и домашние помещения¹.

3. Из иностранно-подданных аресту подвергать тех лиц, характер связи которых с диппредставительствами этих стран подозрителен по шпионской и к-р деятельности.

На арест иноподданных испрашивать санкцию НКВД СССР.

4. Следствием по делам репрессированных за связь с диппредставительствами лиц вскрывать их к-р, шпионскую, диверсионную, террористическую деятельность.

5. Организацией непрерывного наблюдения и официальными мероприятиями пресечь все возможности сбора шпионских сведений легальным пу-

---

¹ Предложение подчеркнуто от руки простым карандашом.

тем представителями посольств и консульств указанных стран при поездках по Союзу и посещениях наших предприятий.

б. Для обеспечения указанных выше мероприятий активизировать агентуру, разрабатывающую личный состав диппредставительств и организовать непрерывное наблюдение (наружное и агентурное):

за посольствами, миссиями и консульствами этих стран и общежитиями их сотрудников;

персонально за послами, консулами, военными атташе и всеми служащими посольств, консульств, подозреваемыми в к-р шпионской деятельности, за их квартирами и во время поездок в пути следования;

[...]²

На первом листе документа, в левом верхнем углу, от руки синим карандашом нанесена резолюция: «3-му отделу. К неуклонному решению и исполнению. Подпись неразборчивая».

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 10-сп. — Л. 81–82.

Копия. Машинопись.

² Окончание документа в архивном деле отсутствует. На документе имеется резолюция руководства НКВД УССР, следовательно, это первый или второй экземпляр, подготовленный в НКВД УССР и адресованный, согласно указанной резолюции, для исполнения 3-му отделу УГБ НКВД УССР. Оригинал приказа находился в Москве.

№ 94

**Телефонограмма заместителя наркома внутренних дел
УССР М. Степанова заместителю начальника УНКВД
по Харьковской области Л. Рейхману с пояснениями
о порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00486**

29 октября 1937 г.

Записка по проводу

Харьков НКВД   Рейхману

В порядке разъяснения сообщаю, что приказ № 00486 распространяется и на семейства осужденных по немецким делам¹. НР 49783

СТЕПАНОВ

«29» октября 1937 года

ЗАМ. НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/СТЕПАНОВ/

ОГА СБУ. — Ф. 9. — Д. 36а. — Л. 263
Копия. Машинопись.

---

¹ Документ напечатан заглавными буквами.

№ 95

**Акт Криворожского горотдела НКВД об исполнении
решения «двойки» о расстреле Давида Варкентина,
подвергнутого репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439**

31 октября 1937 г.

АКТ

1937 года, октября 31 дня, гор. Кривой Рог.

Я — Комендант Криворожского Горотдела НКВД — КУЛЬБАШНЫЙ сего числа в присутствии Врид. Горпрокурора — КАМАНОВСКОГО и Нач. 3-го отдел. УГБ — Лейтенант[а] Государственной Безопасности — ИВАШКО привел приговор в исполнение путем расстрела над осужденным к ВЫСШЕЙ МЕРЕ НАКАЗАНИЯ — ВАРКЕНТИН Давидом Дитриховичем, 1891 года рождения.

ОСНОВАНИЕ: Предписание Нач. УНКВД по Д[непро]П[етровской] области, от 29/Х-1937 г., за № 1038742.

КОМЕНДАНТ ГОРОТДЕЛА НКВД	<i>Подпись</i>	/КУЛЬБАШНЫЙ/
ВРИД ГОРПРОКУРОРА	<i>Подпись</i>	/КАМАНОВСКИЙ/
НАЧ. 3 ОТДЕЛ. УГБ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСН[ОСТИ]	<i>Подпись</i>	/ИВАШКО ¹ /

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 31.
Подлинник. Машинопись.

¹ В том же архивном деле находятся акты от того же числа и теми же подписантами на расстрелянных: Гросмана Якова Карловича, 1905 г. р. (Л. 43); Долингера Якова Ивановича, 1895 г. р. (Л. 54); Друяна Константина Захаровича, 1895 г. р. (Л. 55); Долингера Альберта Ивановича, 1915 г. р. (Л. 56); Даршта Ивана Ивановича, 1907 г. р. (Л. 57); Дейчмана Роберта Альбертовича, 1894 г. р. (Л. 58); Лидле Христиана Семеновича, 1910 г. р. (Л. 86); Ляйхта Якова Яковлевича, 1918 г. р. (Л. 87); Петерса Абрама Абрамовича, 1913 г. р. (Л. 102); Рогинского Дмитрия Иосифовича, 1895 г. р. (Л. 115); Шмоля Якова Яковлевича, 1907 г. р. (Л. 135).

№ 96

Докладная записка начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского в НКВД УССР о «диверсионной деятельности немецкой агентуры» в Донбассе

Октябрь 1937 г.

Совершенно секретно

О подрывной работе германской агентуры в Донбассе

Управлением НКВД по Донецкой области за последние 3¹ месяца ликвидирован ряд немецких контр-революционных организаций, в задачи которых входило, главным образом, ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ДИВЕРСИИ, ВРЕДИТЕЛЬСТВА И ШПИОНАЖ ПО ОСНОВНЫМ ОТРАСЛЯМ ПРОМЫШЛЕННОСТИ, НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ И [в] СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ.

Диверсионной работой врага были поражены:

Вид промышленности	Количес[тво] диверс[ионных] групп	Колич[ество] участников	По каким делам
Химическая промышленность (Горловский АТЗ, Константин[овский] химзавод, «Донсода» и др.	5	47	«МЫСЛИТЕЛЬ», «ОЖИВШИЕ», «РЕЗЕРВ», «КОНТОРА»
Оборонная промышленность (заводы № 60, 59, 25) ..	4	21	«РОДСТВЕННИКИ», «ОККУПАНТЫ», «КОНТОРА», «ОЖИВШИЕ»
Энергетическая промышленность (Штергресс, Севдонгрес)	4	9	«МОНОЛИТ», «КОНТОРА»
Угольная промышленность (Сергоуголь, «Снежнянантрацит», «Гришиноуголь» и др.)	29	128	«ОЗВЕРЕЛЫЕ», «МОНОЛИТ», «ОККУПАНТЫ» «ОГОЛТЕЛЫЕ» «РУТИНА»

¹ Исправлено от руки простым карандашом с цифры «4».

Машиностроительная промышленность (завод им. Сталина, Орджоникидзе, Ворошилова, «ОР») ...	7	34	«ОЗВЕРЕЛЫЕ», «МОНОЛИТ», «РОДСТВЕННИКИ», «ОЖИВШИЕ»
Металлургическая промышленность (завод им. Ильича, Азовсталь, имени Фрунзе, Орджоникидзе, Кирова)	10	32	«ОККУПАНТЫ», «ОБНАГЛЕВШИЕ», «ОЖИВШИЕ»
Объекты ж. д. транспорта	7	28	«ОБНАГЛЕВШИЕ» «ОЖИВШИЕ» «ОККУПАНТЫ»

Для более полноценного анализа масштабов работы по диверсии, проведенной противником в Донбассе, приводим также данные о всех диверсионных группах, вскрытых нами, начиная с середины 1936 года, т. е. за последний год.

Вид промышленности	Колич[ество] диверс[ионных] групп	Количест[во] выявлен[ых] диверсант[ов]
Химическая промышленность	18	101
Оборонная промышленность	10	41
Энергетическая промышленность	14	72
Угольная промышленность	38	176
Металлургическая промышленность	25	99
Машиностроительная промышленность	17	66
Объекты ж. д. транспорта	18	68
Прочая промышленность (цементная, керамическая, легпром)	13	37

Таким образом, ликвидированные в течение года контр-революционные организации имели в своем составе 153 диверсионные группы с 660 чел. диверсантов.

В немецких селах, где к-р организации вели работу по линии сколачивания фашистско-повстанческих кадров, так называемых штурмовых отрядов, ячеек НСРПГ², вскрыто 104 группы в составе 796 человек, из них за последние 4 месяца — 57 групп в составе 311 человек.

Столь большая пораженность Донбасса диверсионными формированиями врага объясняется особой важностью Донбасса как одного из основных промышленных центров СССР, его значимостью в деле обороны страны. Дон-

² Здесь и далее в документе — НСРПГ.

басс по отношению ко всей промышленности Союза дает: угля — 60%, кокса — 70%, чугуна, стали и проката — 35–40%, тяжелого машиностроения — 50%, паровозостроения — 55%, химии — 35%.

Вся эта промышленность приводится в действие 3-мя крупными районными и 11-ю заводскими электростанциями и 5-ю подстанциями.

По сельскому хозяйству Донбасс занимает третье место на Украине.

Во время войны Донбасс должен представлять собою грандиозное оборонное предприятие. Именно поэтому Донбасс приковывает к себе внимание иностранных разведок, особенно, германской, стремящейся подорвать работу Донбасса, вывести его из строя.

Совокупность всех проведенных немецких дел, характер переплетения и увязки между собой отдельных контр-революционных формирований наглядно показали, что вскрытые и ликвидированные контр-революционные организации:

1. Созданы германскими разведывательными органами и действовали по установкам последних и под непосредственным руководством их эмиссаров.

2. Проводили свою контр-революционную деятельность в тесном контакте и организационной увязке с право-троцкистским и прочим контр-революционным подпольем.

3. В условиях промышленного Донбасса имели своей основной задачей осуществление в мирное время, а, главным образом, в период войны, вредительства и крупной диверсии для нанесения ощутимого удара по обороноспособности всего Советского Союза.

Вскрытые контр-революционные формирования фактически руководились единым центром в Москве, и имели деловую связь между собой³.

Это уже нащупывалось в агентуре и со всей очевидностью установлено в течение последних 4-х месяцев работы по крупным делам «ОЗВЕРЕЛЫЕ», «МОНОЛИТ», «КОНТОРА», «ОККУПАНТЫ», «АНШЛЮС», «ОБНАГЛЕВШИЕ», а также по делам германско-подданных, арестованных по директиве № 00439.

1. БАЗА И ОРГАНИЗУЮЩИЕ КАДРЫ

Общие данные, характеризующие вышеперечисленные и некоторые другие агентурно-следственные дела по немецкой контр-революции, говорят о следующем.

В следственном производстве в настоящее время находится 16 групповых дел и 8 дел на одиночек.

Всего по этим делам арестовано 708 чел.,
созналось — 536 [чел.]

Из числа арестованных уже осуждено 256 [чел.]

³ Пронумерованные три абзаца и следующий за ними напечатаны в документе заглавными буквами.

Из них: к высшей мере наказания — 101 [чел.],

к разным срокам заключения — 155 [чел.]

Переданы в судебные инстанции дела на 76 [чел.]

Таким образом, следствие сейчас ведется в отношении 476 человек, из коих сознавшихся — 284 чел. В число подследственных входит:

Бывших кулаков — 224 чел.

Исключенных из партии по политическим мотивам — 21 [чел.]

Быв. членов КПП — 34 [чел.]

Учительства — 17 [чел.]

Подлежит аресту как вновь выявленные участники организации — 215 чел.

Для организации такого большого подполья в Донбассе германская разведка располагала весьма обширной базой в лице:

1. Сотен иностранных специалистов и рабочих, находившихся в течение последних 10-ти лет в Донбассе и частично еще оставшихся здесь, большинство которых — замаскированные фашисты, троцкисты и разведчики.

На 1-е мая с. г. в Донбассе оставалось 210 человек германско-подданных. Из них арестовано 48 человек, уже созналось — 30 человек, причем 20 из числа сознавшихся являются агентами германской разведки, специально внедрёнными в СССР.

2. Беглого немецкого кулачества, немцев — спецпереселенцев и жителей немецких сел в Донбассе.

Всего в Донбассе имеется 136 немецких населенных пунктов с общим количеством жителей до 70-ти тысяч человек, многие из которых связаны с промышленностью.

На промышленных предприятиях работают около 4 000 немцев-отходников, в подавляющем своем большинстве — бывшие кулаки.

3. Троцкистско-правых кадров, специалистов-вредителей и контрреволюционно националистических (украинских, польских и пр.) элементов.

Организационная работа проводилась через:

1. Германские официальные представительства (посольство, консульства).

2. Агентуру, внедренную в СССР на длительный период времени под видом иностранных специалистов и рабочих, стремящихся ассимилироваться посредством перехода в советское гражданство.

3. Иностранно-подданных (немцев, австрийцев и др.), постоянно проживающих в СССР.

4. Специально направляемых из Германии (под видом интуристов и пр.) эмиссаров за счет выходцев из СССР, имеющих здесь связи.

5. Старую немецкую агентуру, насажденную в 1918 году германскими комендатурами, и бывших военнопленных, [за]вербованных в период их нахождения в Германии.

6. Немецкую контр-революционную интеллигенцию, главным образом, учительство.

2. ФОРМЫ И МЕТОДЫ ПОСТРОЕНИЯ К-Р ПОДПОЛЬЯ

Конкретные наши данные о том, как строила германская разведка свою работу в Донбассе, фиксируют следующее.

Внедрение агентуры из-за кордона.

Основными кадрами, действовавшими по заданию разведки и проводившими работу по формированию контр-революционной организации, являлись КОНСУЛЬСКАЯ АГЕНТУРА И, В ОСОБЕННОСТИ (с 1930 г.) — ИНОСТРАННЫЕ КОЛЛЕКТИВЫ В РЯДЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ ЦЕНТРОВ В ДОНБАССЕ.

Иностранные коллективы, в подавляющем большинстве своем, комплектовались из ГЕРМАНСКОЙ ТАЙНОЙ АГЕНТУРЫ, ВНЕДРЯВШЕЙСЯ В СССР ИНОСТРАННЫМИ РАЗВЕДКАМИ (германской, австрийской) И ЗАРУБЕЖНЫМИ ТРОЦКИСТСКИМИ ЦЕНТРАМИ, ДЕЙСТВОВАВШИМИ В ТЕСНОМ КОНТАКТЕ.

Особо широко была использована для внедрения агентуры массовая вербовка в Германии, Австрии и Чехо-Словакии (в период 1930–[19]32 гг.) рабочих и специалистов для тяжелой промышленности СССР, а в последующие годы — политэмиграция.

По делам «ОЗВЕРЕЛЫЕ» и «МОНОЛИТ» установлено, что основным вербовщиком рабочей силы для СССР в Рурском бассейне и Вестфалии является агент германской разведки, троцкист ЭССЕР Иозеф, максимально использовавший свою работу для ВНЕДРЕНИЯ В СССР ОФОРМЛЕННЫХ ТРОЦКИСТСКИХ ЯЧЕЕК, ОТДЕЛЬНЫХ ТРОЦКИСТСКИХ ФУНКЦИОНЕРОВ И ПРОЧЕЙ ГЕРМАНСКОЙ АГЕНТУРЫ.

Лично ЭССЕР также прибыл в СССР и находится в Москве.

Арестованные по директиве № 00439 германско-подданные ПАУТЦ Иозеф и ГЕРВАГЕН Отто показали, что аналогичную ЭССЕРУ работу проводил по предприятиям Круппа в гор. Эссене агент германской разведки, троцкист БАРТЕЛЬ Вилли, прибывший в СССР во главе шпионско-диверсионной группы в составе 13-ти человек, осевшие первоначально на Сталинградском заводе «Баррикады», а затем — на Краматорском машиностроительном заводе имени Сталина.

В не меньших масштабах троцкисты и проч. тайная агентура продвигалась через Австрию.

Из показаний ВЛАХА Леопольда и ГАЙНЦА Пауля известно, что руководитель АВСТРИЙСКИХ ТРОЦКИСТОВ КОРИЧОНЕР, ДЕЙСТВУЯ В ТЕСНОМ КОНТАКТЕ С ТАЙНОЙ ПОЛИЦИЕЙ, ПРОДВИГАЛ В СССР (начиная с 1926 года) АКТИВНЫХ ТРОЦКИСТСКИХ ФУНКЦИОНЕРОВ, ДЕЙСТВОВАВШИХ ЗДЕСЬ В ПОЛЬЗУ ГЕРМАНИИ.

Внедрение фашистской агентуры, в особенности троцкистов, проходило также ПОД ПРИКРЫТИЕМ ПОЛИТЭМИГРАЦИИ. Этим путем в СССР проникли крупные организаторы к-р подполья: РАКОВ Вернер (работал под руководством РАДЕКА), ЗОММЕР Михель, КОРИЧОНЕР, ТОМАН, профессор ВАЙСБЕРГ и другие.

Дислоцирование к-р кадров.

Расстановка прибывшей из-за кордона германской агентуры происходила также продуманно и организованно.

Наиболее крупные иноколлективы были созданы на таких промышленных гигантах, как Краматорский машиностроительный завод имени Сталина, Ворошиловградский паровозостроительный завод им. «ОР», Горловский азотно-туковый завод, а также на заводе «Донсода», Севдонгрес, Штергрес.

Большое внимание уделялось охвату угольной промышленности. Расстановка немецких кадров производилась на 4-х крупнейших шахтах, к которым тяготеют определенные угольные районы:

- на шахте № 18 им. Сталина (б. «Американка») треста «Снежнянантрацит» — центре антрацитовых районов Донбасса;
- на шахте № 12 Брянка треста «Сергоуголь» в крупнейшем угольном районе, дающем коксующие[ся] угли;
- на шахте № 1/3 треста «Гришиноуголь» (Ново-Экономический рудник) — центре района, так называемого «Нового Донбасса», дающего уголь для мартенов;
- на шахте «Юнком» — треста «Орджоникидзеуголь» в центральном районе угольного Донбасса (коксующиеся угли).

Линия на концентрацию закордонных к-р кадров проводилась настолько активно, что даже поднимался⁴ вопрос о превращении шахты № 18 им. Сталина в чисто немецкую (по составу трудящихся).

Официально это предложение строилось на обещаниях сделать шахту образцовой, применить в ней опыт работы иностранцев в немецких шахтах, а в действительности имелось в виду СОЗДАТЬ КРЕПКИЙ ОПОРНЫЙ ПУНКТ К-Р РАБОТЫ В ДОНБАССЕ, КОТОРЫЙ СМОГ БЫ ОХВАТИТЬ СВОИМ ВЛИЯНИЕМ И РАЙОНЫ АЗОВО-ЧЕРНОМОРСКОГО КРАЯ.

⁴ В документе — подымался.

Работа через бывших военнопленных и агентуру германских комендатур.

Серьезными организующими кадрами являются бывшие военнопленные, завербованные в бытность свою в Германии, и агентура германских комендатур со времен оккупации Украины.

Впервые работа через эти кадры была вскрыта нами в 1936 году по делу «ПЕРЕЛЕТ».

Этим делом было установлено, что существовавшая в период войны в Германии организация «Ферзорген-Ферайн фюр дойтче рюквандерер», которую возглавлял выходец из России, учитель МЕНКЕ, являлась ФИЛИАЛОМ ГЕРМАНСКОЙ ВОЕННОЙ РАЗВЕДКИ И ВЕРБОВАЛА И ПЕРЕБРАСЫВАЛА В СССР ОГРОМНОЕ КОЛИЧЕСТВО АГЕНТУРЫ ИЗ ЧИСЛА ВОЕННОПЛЕННЫХ.

Делом «ПЕРЕЛЕТ» был разоблачен БЕК Густав, завербованный МЕНКЕ, возвратившийся на Украину в составе оккупационных войск, начавший свою разведывательную работу под руководством германской комендатуры в Краматорске, продолжавший ее как консульский агент и впоследствии — в 1934 году увязавшийся с германской агентурой из числа иностранных специалистов на Краммашзаводе имени Сталина. БЕК провел большую организационную работу по ряду районов Донбасса.

Агентура МЕНКЕ была вскрыта и в начале 1937 года по делу «КОЛЬЦО» (ГИЛЬЦ Вильгельм).

По реализованному сейчас делу «КОНТОРА» выявлена и арестована группа быв. военнопленных в составе 3-х человек (ГЕЛЛЕРТ Лоренц, МЕЛЬМАН Вальдемар и НОЛЬ Карл), также завербованных в Германии МЕНКЕ.

ГЕЛЛЕРТ и др. проводили до момента своего ареста организованную к-р деятельность под руководством Германского генерального консульства в г. Харькове.

Особо ярко работа агентуры германских комендатур выявлена по делу «КОЛЬЦО». Руководителем вскрытой этим делом организации является германско-подданный инженер ГЕФНЕР Юлиус.

ГЕФНЕР — уроженец Украины, отбывал воинскую повинность в Германской армии, прибыл на Украину в составе оккупационных войск, и, как окончивший школу разведки, работал в комендатуре в г. Славянске.

Будучи оставленным для работы на Украине, ГЕФНЕР под руководством Германского генерального консульства в г. Харькове проводил большую работу по организации диверсионного и повстанческого подполья.

Осужденный по делу «МОНОЛИТ» бывший военнопленный ТКАЧЕНКО Кузьма, завербованный для работы в СССР упомянутым выше ЭССЕР Иозефом и представителем «Союзугля» троцкистом КУДЛАЙ, перед убытием в Советский Союз БЫЛ ОСТАВЛЕН В БЕРЛИНЕ, ГДЕ ПРОШЕЛ СПЕЦИАЛЬНЫЕ КУРСЫ ПО ДИВЕРСИИ.

Работа германских эмиссаров.

Наряду с приведенными выше методами внедрения агентуры, в СССР периодически направлялись для насаждения к-р организаций и увязки с уже существующими эмиссары германской разведки, многие из которых подбирались из числа ранее эмигрировавших отсюда немцев-кулаков, располагающих в Донбассе обширными связями.

В 1930–[19]31 гг. в Константиновке, в промышленности, осело несколько тысяч немцев-кулаков, бежавших из Одесчины⁵ и Волыни.

В 1931 году германской разведкой были направлены в СССР эмиссары РАЙХ Густав (к Одесскому землячеству) и ГЕНКЕЛЬ Эмиль (к волынцам), которые за счет своих землячеств создали диверсионно-повстанческие организации, вскоре сблокировавшиеся между собой.

РАЙХ и ГЕНКЕЛЬ приезжали под видом ино-туристов.

В 1934 году тем же путем в Донбасс одновременно прибыли других два германских эмиссара — ФУРМАН Давид и ТРЕЙ Петр, установившие связь с существовавшими к-р организациями на шахте № 18 им. Сталина Снежнянского района и в Куйбышевском районе АЧК (дело «МОНОЛИТ»), в Славянском, Артемовском и Александровском районах (дела «ПЕДАГОГИ» и «КОЛЬЦО»).

3. РУКОВОДСТВО, БЛОКИРОВАНИЕ И МЕТОДЫ ПРОДВИЖЕНИЯ КАДРОВ НА ПЕРИФЕРИЮ.

Следствием доказано, что одним из основных руководителей немецкого подполья в Донбассе являлся ЗОММЕР Михель — быв. зав. инобюро Донецкого облпрофсовета, в прошлом — видный функционер КПП, прибывший в СССР в 1931 году как политэмигрант, до ареста — член КП(б)У — троцкист.

Участвуя в немецкой контр-революционной работе по Донбассу с 1933 года, ЗОММЕР в 1934 году установил личную связь с немецким троцкистским центром в Москве (ФЛОРИН, МЮЛЛЕР и др.) и получил развернутые задания по работе, как в мирное, так и в военное время.

Московский центр требовал максимального расширения кадров подполья и организации в обширном масштабе вредительско-диверсионной работы.

В том же 1934 году ЗОММЕР установил деловой контакт с ДОНЕЦКИМ ТРОЦКИСТСКИМ ЦЕНТРОМ через одного из членов этого центра, расстрелянного врага народа СЕРГЕЕВА.

ЗОММЕР участвовал в совещаниях Донецкого центра, от коего он также имел линию на максимальное использование немецких к-р кадров в подрывной работе по Донбассу.

Московский центр укреплял свою периферию кадрами, которые, главным образом, черпались им из числа студентов НЕМЕЦКОГО СЕКТОРА КОММУ-

⁵ В документе ошибочно — Одещины.

НИСТИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ ЗАПАДА им. МАРХЛЕВСКОГО («КУНМЗ»).

Лица, обработанные и подготовленные в КУНМЗ для организационной контр-революционной работы, ПРОДВИГАЛИСЬ МОСКОВСКИМ ЦЕНТРОМ НА МЕСТА ЧЕРЕЗ СВОИХ ЛЮДЕЙ В ВЦСПС (ЖАРИКОВА, ЭЛПАТЬЕВА, КЛЮЧКОВСКОГО), ИНОСЕКТОРЕ НКТП, А ПО УКРАИНЕ — И ЧЕРЕЗ ВУСПС (МИТРОФАНОВА, КОРИЧОНЕРА).

Этим путем в Донбасс были направлены ГАЙНЦ Пауль, БЕТХЕ-БЛАТЧЕК, АНТЕС Курт, ДЕЛЬВЕНТАЛЬ, ЗАДАЙ, ЦАХЕР и др.

В Донбассе эти кадры через ЗОММЕРА Михеля и при содействии СЕРГЕЕВА соответствующим образом расставлялись по району — в промышленности и на селе, где в большинстве своем возглавили местные к-р формирования.

ЗОММЕР в практической своей деятельности был связан с к-р формированиями в Сталинском, Ворошиловградском, Краматорском, Орджоникидзевском, Гришинском, Тельмановском, Старо-Бешевском, Дзержинском и др. районах Донецкой области и направлял их работу в разрезе установок Московского (немецкого) и Донецкого центров.

Немецкие к-р организации на местах в своей практической деятельности тесно увязывались с троцкистским диверсионно-вредительским подпольем (Серговский, Снежнянский, Ворошиловградский, Гришинский районы).

4. ФОРМИРОВАНИЕ НЕЛЕГАЛЬНОЙ ФАШИСТСКОЙ ПАРТИИ.

В немецком контр-революционном подполье одновременно также велась большая работа по созданию нелегальной фашистской партии — филиала НСРПГ.

Германско-подданный ГУНДТ Эрих (арестованный по директиве № 00439), в прошлом — контрабандист, являлся в Германии членом НСРПГ и был направлен в СССР с заданием создавать фашистские партийные ячейки.

Находясь до 1936 года на Уралмаше, ГУНДТ вместе с другими иностранными специалистами — фашистами организовал ячейку НСРПГ, осуществлявшую, наряду с партийной работой, обширную крупную диверсионную деятельность.

По делу «МОНОЛИТ» установлено, что в 1933 году работу по созданию ячеек фашистской партии проводили из Москвы ЭЛПАТЬЕВ и ВАГНЕР — люди, причастные к деятельности немецкого троцкистского центра.

Оформление членства [в] фашистской партии проводилось посредством ЗАПОЛНЕНИЯ СООТВЕТСТВУЮЩИХ АНКЕТ.

По материалам дела известна работа в этом направлении среди иностранцев по Гришинскому и Снежнянскому районам.

Работа по созданию ячеек нелегальной фашистской партии особо активно велась КОНСУЛЬСКОЙ АГЕНТУРОЙ, ГЛАВНЫМ ОБРАЗОМ, ГЕРМАНСКИМИ ПОДДАННЫМИ, НЕМЦАМИ-КОЛОНИСТАМИ.

По делу «ОБНАГЛЕВШИЕ», по которому в южных районах Донбасса и на Старобельщине вскрыто крупное диверсионно-повстанческое подполье, выявлено также 13 ячеек нелегальной фашистской партии.

5. ПРАКТИЧЕСКАЯ ПОДРЫВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ.

Немецкое фашистское и троцкистское подполье провело в Донбассе большую подрывную работу в направлении:

1. Практического осуществления диверсии и вредительства в мирное время.
2. Подготовки крупной диверсии на период войны.
3. Формирования повстанческих, так называемых, штурмовых отрядов.
4. Собрании и передачи германской разведке шпионских материалов⁶.

Практическая диверсия и вредительство в мирное время установлены нами, главным образом, в угольной и химической промышленности и по сельскому хозяйству.

Контр-революционные организации в угольной промышленности все свое внимание направляли на СРЫВ УГЛЕДОБЫЧИ ПУТЕМ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАВАЛОВ ВЫРАБОТОК, МАССОВОГО ВЫВОДА ИЗ СТРОЯ МЕХАНИЗМОВ И ШАХТНОГО ОБОРУДОВАНИЯ.

Такая подрывная деятельность осуществлялась 29-ю диверсионными группами в составе 129 человек на шахтах № 12 Брянка, № 5/6 Краснополье, № 2/5 Каменка треста «Сергоуголь», № 18 им. Сталина, №№ 27/22, 15, 19 треста «Снежнянантрацит», № 1/3 Центральная треста «Гришиноуголь», №№ 3/4, 13, 1/1-бис, 28/29 треста «Боково-антрацит».

Крупная диверсия — ВЗРЫВЫ В ШАХТАХ С ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ ЖЕРТВАМИ — были осуществлены в 1936 году на шахте № 12 Брянка (погибло 6 человек), и в 1937 году на шахте № 18 им. Сталина (погибло 5 человек).

К-р организация, ликвидированная по делу «МЫСЛИТЕЛЬ» на Горловском коксохимическом заводе № 3, проводила на протяжении ряда лет практическую диверсионную работу по деформации и выводу из строя коксовых печей путем нарушения режима их эксплуатации.

Та же контр-революционная организация, охватывая своей деятельностью Горловский азотно-туковый завод, осуществила ряд диверсионных актов (взрывы воздушных кабин и коксовых компрессоров), рассчитанных на длительное расстройство работы завода и ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЫВОД ИЗ СТРОЯ ОСНОВНОГО — АММИАЧНОГО ЦЕХА.

На селе к-р организации вели колоссальную вредительскую работу по разложению немецких колхозов путем недоброкачественной обработки земли, порчи сортовых участков, введения худших сортов семян, уничтожения тягла

⁶ Все четыре пронумерованных пункта в документе напечатаны заглавными буквами.

и крупного животноводства, срыва поставки лошадей для РККА, провала мясозаготовок и проч.

Все это сопровождалось грубейшими искривлениями примерного устава сельхозартели (дела «КОНТОРА» и «ОБНАГЛЕВШИЕ»).

Существовавшая густая сеть диверсионных групп в промышленности, в основном, БЫЛА ОРИЕНТИРОВАНА НА ПОДГОТОВКУ ДЕЙСТВЕННОЙ ДИВЕРСИИ В ПЕРИОД ВОЙНЫ.

По делам «ОЗВЕРЕЛЫЕ», «МОНОЛИТ», «РОДСТВЕННИКИ», «МЫСЛИТЕЛЬ», «ОККУПАНТЫ», «КОНТОРА», «ОЖИВШИЕ» установлено, что вскрытые по этим делам к-р организации должны были в военное время вывести из строя:

1. Паровозостроительный завод им. «ОР» в Ворошиловграде — путем организации крупных диверсий в ново-инструментальном, ново-паровозном, медно-литейном, бандажном цехах и на ТЭЦ.

2. Машиностроительный завод им. Ворошилова в Дружковке, изготавливающий аэробомбы. Для разрушения завода намечался взрыв мартеновских печей и компрессорного отделения, а также поджог склада хранения аэробомб.

3. Военный завод № 60 в Ворошиловграде — путем разрушения энергетического хозяйства завода и инструментального хозяйства по основному патронному производству.

4. Штеровский динамитный завод № 59 — путем организации на нем серии взрывов.

5. Штеровскую районную электростанцию и высоковольтную линию передачи энергии — путем организации там ряда взрывов.

Контр-революционная организация по шахте № 18 им. Сталина Снежнянского района должна была изыскать динамит и передать его диверсантам по Штергресу.

6. Горловский азотно-туковый завод — путем организации взрыва в аммиачном цехе завода.

7. Химический завод им. Сталина в Константиновке — путем поджога материального склада с расчетом на уничтожение смежных с ним основных цехов завода, работающих на оборону.

8. Содовый завод им. Сталина (Донсода) в Лисичанском районе — путем взрыва цеха каустика.

9. Горловский коксохимический завод № 3 — путем разрушения коксовых печей.

10. Военный аэродром в Ворошиловграде — посредством поджога ангаров.

11. Поражение диверсионным путем шахт (перечисленных выше) — путем осуществления взрывов, пожаров и затопления выработок. В частности, намечались взрывы посредством динамита подъемных устройств и компрессорного хозяйства шахты.

Аналогичного, в основном, характера диверсионные акты намечались на период войны: по Краматорскому машзаводу им. Сталина (в частности, взрыв электропечей стальной), Севдонгресу и металлургическим заводам им. Куйбышева в Краматорске, им. Фрунзе в Константиновке, им. Кирова в Макеевке, им. Ильича и «Азовсталь» в Мариуполе.

На железнодорожном транспорте существовало 7 диверсионных групп, намечавших осуществление крушений поездов путем взрыва железнодорожных мостов и разрушения путей на участках Константиновка — Краматорск, Мариуполь — Нальчик и др.

По немецким селам шло активное формирование повстанческих отрядов, и под прикрытием ячеек Осоавиахима таковые проходили боевую подготовку.

Отдельные участники к-р организации, в особенности из числа иностранцев, вели крупную шпионскую работу.

Шпионские материалы, в том числе по оборонной промышленности и Красной армии, передавались и германским дипломатическим представительствам в СССР (Москва, Харьков), и непосредственно за границу — Гестапо.

Наиболее характерной является переправка группой германских разведчиков, выявленных по делу «МОНОЛИТ» (ГЕРЦИГ Г., ГЕРЦИГ В., МАРЦИНЦИК, ФЕЛЬДКАМПФ, ТОМАН), шпионских сведений в Германию через связанных с Гестапо и специально направлявшихся в Германию жен — ГЕРЦИГ Анну и ГЕРЦИГ Каролину.

Анализ нашей работы по немецкой контр-революции за последние 4 месяца показывает, что:

- 1) Начат разгром серьезной германской агентуры из числа иностранно-подданных.
- 2) Основная сила нашего удара пришлась по немецкому диверсионному подполью в угольной промышленности и по селу.
- 3) Совершенно недостаточной еще является работа по вскрытию и ликвидации диверсионных резидентур в военной, химической, энергетической и машиностроительной промышленности⁷.

В связи с этим, мы в дальнейшем, продолжая разгром вскрытых к-р формирований, основное внимание сосредотачиваем на том, чтобы также выявить и ликвидировать диверсионные подполья в оборонной, химической, энергетической и машиностроительной промышленности.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО Д[ОНЕЦКОЙ]/О[БЛАСТИ]
 СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСН[ОСТИ]
 /СОКОЛИНСКИЙ/

*Подпись*⁸

⁷ Все три пронумерованных пункта в документе напечатаны заглавными буквами.

⁸ Подпись нанесена красным карандашом.

ПРИЛОЖЕНИЕ:

1. Справка по иностранно-подданным, арестованным в порядке директивы № 00439.
2. Справка по наиболее крупным следственным делам⁹.

ОГА СБУ — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 120. — Л. 113–137.

Подлинник. Машинопись.

---

⁹ Приложение — две справки за подписью начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области капитана госбезопасности Д. Орлова — приобщены к тому же архивному делу (лл. 138–145 и 146–156), не публикуются.

№ 97

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ
НКВД СССР В. Цесарского наркому внутренних дел
УССР И. Леплевскому к протоколам заседания «двойки»
в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439**

1 ноября 1937 г.

РГ

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

ГУГБ

8-й отдел

«1» ноября 1937 г.

№ 4131156

МОСКВА, площадь Дзержинского, 2

Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО СРОЧНО

Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

ЛИЧНО

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УКРАИНСКОЙ ССР

КОМИССАРУ

ГОСБЕЗОПАСНОСТИ 2-го РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ¹

гор. Киев

Направляю 2 экз. копий протоколов № 17 и № 18 от 31 октября 1937 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по 2-м спискам на 109 и 132 чел., а всего на 241 чел., представленным Вами за № 3400/СН от 28/Х-[19]37 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25-го июля 1937 г.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении всех 241 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: протоколы №№ 17 и 18 в 2-х экз.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

ЦЕСАРСКИЙ

¹ Фамилия И. Леплевского подчеркнута синим карандашом.

В левом нижнем углу документа поставлен прямоугольный штамп с надписью: «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки чернилами проставлены регистрационный входящий номер «№ 17782» и дата «3/XI 1937 г.».

В верхней части документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «*т. Мунвез. Подпись неразборчивая.*».

На левом поле документа от руки синим карандашом сделана помета: «*Карт[очки] выи[исаны]*».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 22. — Л. 123.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 98

**Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении
решения «двойки» о расстреле Генриха Бауна,
подвергнутому репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439**

2 ноября 1937 г.

АКТ

г. Запорожье, ноября 2 дня, 1937 года.

Мы, нижеподписавшиеся: Помощник начальника Запорожского Горотдела НКВД Старший Лейтенант Государственной Безопасности ЯНКОВИЧ, комендант Горотдела НКВД ДОРОВ и врид. Запорожского Горпрокурора МАЛИШЕВСКИЙ составили настоящий акт в том, что, на основании предписаний: НКВД УССР №№ 109014, 109015 от 23 октября 1937 г. и ГУГБ НКВД СССР № 412707 от 26 октября 1937 года, — сего числа в 21 час приведен в исполнение приговор — высшая мера наказания — РАССТРЕЛ — над осужденным БАУН Генрихом Яковлевичем, 1911 года рождения, — решением Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР от 18 октября 1937 года (протокол № 8).

Тело предано земле.

Акт составлен в 4-х экз.¹

Помощник начальника Горотдела НКВД
Старший Лейтенант Государственной Безопасности
/Янкович/

Подпись

Комендант Горотдела НКВД
/Доров/

Подпись

Врид. Запорожского Горпрокурора
/Малишевский/

Подпись

¹ Акты за тем же числом, временем суток и подписантами составлены и находятся в том же архивном деле на: Бауна Якова Филипповича, 1896 г. р. (Л. 23); Боярского Георгия Петровича, 1899 г. р. (Л. 26); Ветцель Александра Даниловича, 1900 г. р. (Л. 30); Денцель Густава Ивановича, 1893 г. р. (Л. 64); Зейбель Эммануила Эммануиловича, 1897 г.р. (Л. 65); Зименса Гергарда Петровича, 1887 г. р. (Л. 69).

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписями на русском и украинском языках: «Народный [комиссариат внутренних дел]. Народний комісаріат внутрішніх справ. Запорозький [городской отдел]. Запорізьк[ий] міськ[ий] відділ».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 22.
Подлинник. Машинопись.

№ 99

**Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении
решения «двойки» о расстреле Адама Зейбеля,
подвергнутого репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439**

2 ноября 1937 г.

АКТ

г. Запорожье, ноября 2 дня, 1937 года.

Мы, нижеподписавшиеся: Помощник начальника Запорожского Горотдела НКВД Старший Лейтенант Государственной Безопасности ЯНКОВИЧ, комендант Горотдела НКВД ДОРОВ и врид. Запорожского Горпрокурора МАЛИШЕВСКИЙ составили настоящий акт в том, что, на основании предписаний: НКВД УССР №№ 109014, 109015 от 23 октября 1937 г. и ГУГБ НКВД СССР № 412707 от 26 октября 1937 года, — сего числа в 21 час. 30 мин. приведен в исполнение приговор — высшая мера наказания — РАССТРЕЛ — над осужденным ЗЕЙБЕЛЬ Адамом Адамовичем, 1903 года рождения, — решением Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР от 18 октября 1937 года (протокол № 8).

Тело предано земле.

Акт составлен в 4-х экз.¹

Помощник начальника Горотдела НКВД
Старший Лейтенант Государственной Безопасности
/Янкович/

Подпись

Комендант Горотдела НКВД
/Доров/

Подпись

Врид. Запорожского Горпрокурора
/Малишевский/

Подпись

¹ Акты за тем же числом, временем суток и подписантами составлены и находятся в том же архивном деле на: Зальцзейлера Абрама Павловича, 1900 г. р. (Л. 72); Каспера Петра Петровича, 1902 г. р. (Л. 76); Литке Фридриха Генриховича, 1908 г. р. (Л. 83); Лаже Ивана Ивановича, 1875 г. р. (Л. 88); Лаже Карла Ивановича, 1879 г. р. (Л. 89); Мартенса Ивана Яковлевича, 1891 г. р. (Л. 92); Малервейна Густава Ивановича, 1893 г. р. (Л. 94); Миллера Людвиг Людвиговича, 1890 г. р. (Л. 95); Неба Ивана Яковлевича, 1903 г. р. (Л. 97); Орта Эдуарда Ивановича, 1881 г. р. (Л. 98).

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписями на русском и украинском языках: «Народный [комиссариат внутренних дел]. Народний комісаріат внутрішніх справ. Запорозький [городской отдел]. Запорізьк[ий] міськ[ий] відділ».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 71.
Подлинник. Машинопись.

№ 100
Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении
решения «двойки» о расстреле Франца Пфлуга,
подвергнутого репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439

2 ноября 1937 г.

АКТ

г. Запорожье, 2 ноября 1937 года.

Мы, нижеподписавшиеся: Помощник начальника Запорожского Горотдела НКВД Старший Лейтенант Государственной Безопасности ЯНКОВИЧ, комендант Горотдела НКВД ДОРОВ и Врид. Запорожского Горпрокурора МАЛИШЕВСКИЙ составили настоящий акт в том, что, на основании предписаний: НКВД УССР №№ 109014 и 109015 от 23 октября 1937 г. и ГУГБ НКВД СССР № 412707 от 26 октября 1937 года, — сего числа в 22 часа приведен в исполнение приговор — высшая мера наказания — РАССТРЕЛ — над осужденным ПФЛУГ Францем Иосифовичем, 1896 года рождения, — решением Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР от 18 октября 1937 года /протокол № 8/.

Тело предано земле.

Акт составлен в 4-х экз.¹

Помощник начальника Горотдела НКВД
Старший Лейтенант Государственной Безопасности
/Янкович/

Подпись

Комендант Горотдела НКВД
/Доров/

Подпись

Врид. Запорожского Горпрокурора
/Малишевский/

Подпись

---

¹ Акты за тем же числом, временем суток и подписантами составлены и находятся в том же архивном деле на: Рихтера Артура Августовича, 1898 г. р. (Л. 113); Траппа Фридриха Карловича, 1899 г. р. (Л. 118); Унру Корнея Корнеевича, 1880 г. р. (Л. 120); Фризена Давида Давидовича, 1906 г. р. (Л. 128); Фишера Карла Карловича, 1880 г. р. (Л. 132); Шмидта Вольдемара Фридриховича, 1900 г. р. (Л. 133); Эссерта Карла Карловича, 1897 г. р. (Л. 137); Яна Фридриха Яковлевича, 1883 г. р. (Л. 140).

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписями на русском и украинском языках: «Народный [комиссариат внутренних дел]. Народний комісаріат внутрішніх справ. Запорозький [городской отдел]. Запорізьк[ий] міськ[ий] відділ».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 108.
Подлинник. Машинопись.

№ 101

**Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении
решения «двойки» о расстреле Рейнгольда Пфлугфельдера,
подвергнутого репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439**

3 ноября 1937 г.

АКТ

г. Запорожье, ноября 3 дня, 1937 года.

Мы, нижеподписавшиеся: Помощник начальника Запорожского Горотдела НКВД Старший Лейтенант Государственной Безопасности ЯНКОВИЧ, комендант Горотдела НКВД ДОРОВ и Врид. Запорожского Горпрокурора МАЛИШЕВСКИЙ составили настоящий акт в том, что, на основании предписаний: НКВД УССР №№ 109014, 109015 от 23 октября 1937 г. и ГУГБ НКВД СССР № 412707 от 26 октября 1937 года, — сего числа в 21 час. 30 мин. приведен в исполнение приговор — высшая мера наказания — РАССТРЕЛ — над осужденным ПФЛУГФЕЛЬДЕР Рейнгольдом Ивановичем, 1910 года рождения, — решением Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР от 18 октября 1937 года (протокол № 8).

Тело предано земле.

Акт составлен в 4-х экз.

Помощник начальника Горотдела НКВД
Старший Лейтенант Государственной Безопасности
/Янкович/

Подпись

Комендант Горотдела НКВД
/Доров/

Подпись

Врид. Запорожского Горпрокурора
/Малишевский/

Подпись

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписями на русском и украинском языках: «[Народный комиссариат внутренних дел]. Народний комісаріат внутрішніх справ. Запорожський [городской отдел]. Запорізьк[ий] міськ[ий] відділ».

№ 102

**Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении
решения «двойки» о расстреле Готлиба Пфлугфельдера,
подвергнутого репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439**

3 ноября 1937 г.

АКТ

г. Запорожье, ноября 3 дня, 1937 года.

Мы, нижеподписавшиеся: Помощник начальника Запорожского Горотдела НКВД Старший Лейтенант Государственной Безопасности ЯНКОВИЧ, комендант Горотдела НКВД ДОРОВ и Врид. Запорожского Горпрокурора МАЛИШЕВСКИЙ составили настоящий акт в том, что, на основании предписаний: НКВД УССР №№ 109014, 109015 от 23 октября 1937 г. и ГУГБ НКВД СССР № 412707 от 26 октября 1937 года, — сего числа в 22 часа приведен в исполнение приговор — высшая мера наказания — РАССТРЕЛ — над осужденным ПФЛУГФЕЛЬДЕР Готлибом Ивановичем, 1891 года рождения, — решением Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР от 18 октября 1937 года (протокол № 8).

Тело предано земле.

Акт составлен в 4-х экз.

Помощник начальника Горотдела НКВД
Старший Лейтенант Государственной Безопасности
/Янкович/

Подпись

Комендант Горотдела НКВД
/Доров/

Подпись

Врид. Запорожского Горпрокурора
/Малишевский/

Подпись

На документе поставлена круглая гербовая печать с надписями на русском и украинском языках: «Народный [комиссариат внутренних дел]. Народний комісаріат внутрішніх справ. Запорожський [городской отдел]. Запорізьк[ий] міськ[ий] відділ».

№ 103

Акт Мелитопольской опергруппы и райотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Петра Барнгардта, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439

3 ноября 1937 г.

АКТ

1937 года, Ноября 3 дня. Гор. Мелитополь.

Мы, нижеподписавшиеся, составили настоящий акт в том, что сего числа, согласно предписанию Нач. УНКВД по Днепропетровской области от 29/Х-[19]37 года за № 1038742, приведено в исполнение решение Народного Комиссара Внутренних Дел СССР и Прокурора Союза ССР (протокол № 8 от 18/Х-[19]37 г.) о расстреле:

БАРНГАРДТА¹ Петра Петровича, 1914 г. рожд.
Труп предан земле в гор. Мелитополе.

Настоящий акт составлен в 3-х экз.²

Нач. Мелитопольской Опергруппы НКВД Лейтенант Государственной Безопасности	<i>Подпись</i>	/Резников/
Фельдъегерь Мелитопольского Р/О НКВД	<i>Подпись</i>	/Сидоренко/
Прокурор Мелитопольского района	<i>Подпись</i>	/Степанчук/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 24.
Оригинал. Машинопись.

¹ Так в документе, правильно — Бернгардта

² Акты за тем же числом и подписантами составлены и находятся в том же архивном деле на: Блеча Якова Яковлевича, 1890 г. р. (Л. 27); Вейнингера Климентия Иосифовича, 1895 г. р. (Л. 29); Вагнера Эммануила Вильгельмовича, 1901 г. р. (Л. 32); Веймера Эдгарда Ивановича, 1912 г. р. (Л. 33); Винса Якова Борисовича, 1891 г. р. (Л. 35); Варкентина Ивана Ивановича, 1894 г. р. (Л. 37); Варкентина Ивана Ивановича, 1904 г. р. (Л. 38); Гоппе Ивана Ивановича, 1910 г. р. (Л. 41); Горна Генриха Петровича, 1890 г. р. (Л. 42); Гильдибранда [правильно: Гильдебрандта] Гергарда Петровича, 1902 г. р. (Л. 46); Дика Гергарда Генриховича, 1898 г. р. (Л. 50); Дика Якова Генриховича, 1904 г. р. (Л. 51); Дирксена Якова Яковлевича, 1894 г. р. (Л. 59); Диркса Генриха Генриховича, 1904 г. р. (Л. 62).

№ 104

Акт Мелитопольской опергруппы и райотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Франца Корнельцена, подвергнутому репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439

4 ноября 1937 г.

АКТ

1937 года, ноября 4 дня. Гор. Мелитополь.

Мы, нижеподписавшиеся, составили настоящий акт о том, что сего числа, согласно предписанию Нач. УНКВД по Днепропетровской области от 29/Х-[19]37 года за № 1038742, приведено в исполнение решение Народного Комиссара Внутренних Дел СССР и Прокурора Союза ССР (протокол № 8 от 18/Х-[19]37 г.) о расстреле:

КОРНЕЛЬЦЕНА Франца Францевича, 1906 года рожд[ения].

Труп предан земле в гор. Мелитополе.

Настоящий акт составлен в 3-х экз.¹

Нач. Мелитопольской ОперГруппы НКВД
Лейтенант Государственной Безопасности

Подпись

(Резников)

Фельдъегерь Мелитопольского Р/О НКВД

Подпись

(Сидоренко)

Прокурор Мелитопольского Района

Подпись

(Степанчук)

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 74.
Подлинник. Машинопись

¹ В том же архивном деле находятся акты от того же числа и теми же подписантами на расстрелянных: Крекера Петра Петровича, 1895 г.р. (Л. 78); Линка Эммануила Карловича, 1881 г. р. (Л. 80); Лерке Густава Даниловича, 1904 г. р. (Л. 82); Левена Арона Генриховича, 1907 г. р. (Л. 84); Левена Абрама Абрамовича, 1909 г. р. (Л. 90); Матиса Исаака Исааковича, 1884 г. р. (Л. 91); Меера Мартына Мартыновича, 1905 г. р. (Л. 93); Пальмтага Фридриха Фридриховича, 1904 г. р. (Л. 99); Петерса Генриха (Андрея) Борисовича, 1905 г. р. (Л. 100); Пеннера Петра Ивановича, 1899 г. р. (Л. 101); Пеннера Якова Васильевича, 1901 г. р. (Л. 107); Регера Корнея Борисовича, 1885 г. р. (Л. 110); Рейниха Якова Эммануиловича, 1913 г. р. (Л. 111); Редигера Гергарда Абрамовича, 1909 г. р. (Л. 114); Унгера Гергарда Петровича, 1910 г. р. (Л. 121); Фаста Якова Яковлевича, 1904 г. р. (Л. 124); Фризена Ивана Ивановича, 1894 г. р. (Л. 125); Фохта Генриха Давидовича, 1904 г. р. (Л. 127); Фаста Андрея Яковлевича, 1899 г. р. (Л. 129); Штихлинга Якова Мартыновича, 1885 г. р. (Л. 136); Янца Даниила Францевича, 1902 г. р. (Л. 139).

№ 105

**Телеграмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных УНКВД с указанием наркома
внутренних дел СССР Н. Ежова об ускорении проведения
массовых репрессивных операций**

4 ноября 1937 г.

4 ноября [193]7 [г.]

№ 80258
4/XI [19]37¹

ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ ОБЛАСТНЫХ УПРАВЛЕНИЙ НКВД УССР

Передаю телеграмму наркома тов. ЕЖОВА. Докладные записки согласно п. 3 представьте мне к 10 декабря.

ЛЕПЛЕВСКИЙ

«ВСЕМ НАЧ[АЛЬНИКАМ] УНКВД, НКВД КРАЕВ И ОБЛАСТЕЙ.

Проводимые сейчас операции [по] антисоветским элементам, немцам, полякам, харбинцам, женам изменников родины [в] ряде областей идут крайне медленными² темпами. Операция [по] кулакам, уголовникам, отнесенным [ко] 2[-ой] категории, разворота еще не получила. Тройка НКВД Армянской ССР [из] числа 678 арестованных на 30 октября осудила только 89, УНКВД по Татарской АССР из 1630 — только 13, Бурято-Монгольская АССР — из 690 — только 54. На арестованных харбинцев УНКВД Красноярской, Новосибирской, Омской, Ярославской и других областей не представили на рассмотрение ни одного дела. Операция по немцам слабо ведется в Горьковской и Ростовской областях. Операция [по] репрессированию жен изменников родины на Украине разворачивается медленно.

ПРИКАЗЫВАЮ:

1) Форсировать проведение операции [по] антисоветским элементам, немцам, полякам, харбинцам, женам изменников родины.

2) Срок окончания всех этих операций устанавливается до 10-го декабря с/г. К этому сроку провести все аресты, закончить следствие и рассмотреть все следдела. Никакие ходатайства [о] продлении срока приниматься не будут.

¹ Регистрационный входящий номер документа и дата написаны от руки чернилами.

² В документе — медлительными.

3) К 15 декабря представьте мне итоговую докладную записку о том, каких результатов мы достигли, и какие выводы для нашей работы мы должны сделать на будущее. № 49721.

ЕЖОВ»³.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 190. — Л. 231–232.
Копия. Машинопись.

---

³ Документ напечатан заглавными буквами.

№ 106

Протокол № 39 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным УНКВД по Днепропетровской области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439

15 ноября 1937 г.

ПРОТОКОЛ № 39

от 15 ноября 1937 г.

ПРИСУТСТВОВАЛИ: 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР
Генеральный Комиссар Госуд. Безоп[асности] тов. ЕЖОВ
2) Прокурор Союза ССР — тов. ВЫШИНСКИЙ

СЛУШАЛИ:

Материалы на обвиняемых, представленные НКВД УССР (по Днепропетровской области) в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 г.

ПОСТАНОВИЛИ:

1.	Вайс Карла Карловича, 1904 г.р., ур. г. Айзенах, Германия.	Выслать за пределы Союза ССР
2.	Громме Гельмута Робертовича, 1910 г.р., ур. г. Кемница, Германия.	Выслать за пределы Союза ССР
3.	Каршевского Роберта Францевича, 1897 г.р., ур. и жит[еля] г. Никополя.	Выслать за пределы Союза ССР
4.	Майнцер Вильгельма Яковлевича, 1909 г.р., ур. г. Гененгайма, Германия.	Выслать за пределы Союза ССР
5.	Иобстман Антона Антоновича, 1901 г.р., ур. г. Вены, Австрия.	Выслать за пределы Союза ССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ

ЕЖОВ

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР

ВЫШИНСКИЙ

На документе поставлен штамп-клише с текстом: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (КРЕМНЕВ)» и зелеными чернилами поставлена заверительная подпись.

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат Внутренний Дел СССР».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 211. — Л. 3.
Заверенная копия. Машинопись.

№ 107

**Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных управлений НКВД о порядке
отчетности об оперативно-следственной работе**

15 ноября 1937 г.

СЕРИЯ «К»

ВСЕМ НАЧ[АЛЬНИКАМ] ОБЛУПРАВЛЕНИЙ, ПОГРАНОТЯДОВ И ДТО
ГУГБ НКВД

только _____

Направляя при этом схему докладной записки об оперативно-следственной работе, ПРЕДЛАГАЮ:

1. Сведения о работе за время с 1-го июня по 1-го декабря 1937 года представить мне 2-го декабря с. г.

2. Такие же сведения за время с 1-го июня по 5-ое декабря с. г. представить 7-го декабря с. г.

3. Полтавскому, Житомирскому, Николаевскому и Каменец-Подольскому облуправлениям НКВД и ДТО ГУГБ НКВД в сведениях, кроме того, указать общее количество арестованных, переданных в УНКВД (ДТО) к моменту их организации, и сколько было арестованных с начала организации.

ПРИЛОЖЕНИЕ: схема докладной записки.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ¹ 2[-го] РАНГА

Подпись

ЛЕПЛЕВСКИЙ

«15» ноября 1937 г.

№ 109804²

¹ В документе слово «госбезопасности» ошибочно напечатано после слова «ранга».

² Окончание текста на отдельном листе архивного дела, приложение — на следующих двух листах.

СХЕМА ДОКЛАДНОЙ ЗАПИСКИ

ВСЕГО АРЕСТОВАНО С 1 ИЮНЯ ПО 1 ДЕКАБРЯ 1937 г. «_____» чел.

КОЛИЧЕСТВО АРЕСТОВАННЫХ РАЗБИВАЕТСЯ ПО ЛИНИЯМ:

Троцкист[ов] и правых .....чел.
 Участников воен[но]-фашист[ского] заговор[а] ..... [чел.]
 Украинских националистов ..... [чел.]
 По польской к-р и шпионажу ..... [чел.]
 По немецкой к-р и шпионажу ..... [чел.]
 По румынской к-р и шпионажу ..... [чел.]
 По японской к-р и шпионажу ..... [чел.]
 По церков[но]-сект[антской] к-р ..... [чел.]
 Жен изменников родины. .... [чел.]
 По друг. делам (указать каким) ..... [чел.]

ОСУЖДЕНО С 1 ИЮНЯ ПО 1 ДЕКАБРЯ 1937 г. «_____» чел.

Осуждено Военколлегией правых троцкистов и украинских националистов:

По 1-й категории ..... чел.
 По 2-й категории ..... [чел.]

Осуждено Военколлегией по воен[но]-фашист[скому] заговор[у]:

По 1-й категории ..... чел.
 По 2-й категории ..... [чел.]

Осуждено военными трибуналами, Спецколлегией и Особсовещанием по этим же преступлениям:

По 1-й категории ..... чел.
 По 2-й категории ..... [чел.]

ВСЕГО ОСУЖДЕНО ПО ПОЛЯКАМ:

По спискам: По 1-й категории ... чел.

По 2-й категории ..... [чел.]

(То же самое указать отдельно по немецкой, румынской и харбинской операциям).

ЧИСЛИТСЯ ЗА НКВД СССР ЕЩЕ НЕ РАССМОТРЕННЫХ СПРАВОК:

СКОЛЬКО НА 1 ДЕКАБРЯ ОСТАЛОСЬ АРЕСТОВАННЫХ:

(всего и по каждому виду в отдельности)

ЗА ВСЕ ВРЕМЯ ОСУЖДЕНО ПО КУЛАЦКОЙ ОПЕРАЦИИ:

Отдельно по 1-й категории

Отдельно по 2-й категории

ИЗ ОБЩЕГО КОЛИЧЕСТВА ОСУЖДЕННЫХ ТРОЙКОЙ УКАЗАТЬ, СКОЛЬКО ОСУЖДЕНО:

поляков, немцев, украинских националистов, церковников и сектантов.

СКОЛЬКО ОСУЖДЕНО ОТДЕЛЬНО ПО 1[-ой] КАТЕГОРИИ И

ОТДЕЛЬНО ПО 2[-ой] категории на

открытых процессах по вредительству в сельском хозяйстве, по вредительству в животноводстве и по вредительству в системе Комитета заготовок и Заготзерна по каждому виду в отдельности. Указать, сколько было процессов.

СКОЛЬКО ОСУЖДЕНО ЖЕН ИЗМЕННИКОВ РОДИНЫ:³

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 190. — Л. 235–237.

Подлинник. Машинопись.

---

³ Окончание приложения. Реквизиты на приложении отсутствуют.

№ 108

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ
НКВД СССР В. Цесарского наркому внутренних дел УССР
И. Леплевскому к протоколу № 33 заседания «двойки»
в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439**

18 ноября 1937 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

8-й отдел
ГУГБ

«18» ноября 1937 г.
№ 413519

МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит.«.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

ЛИЧНО

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ
2-го РАНГА

ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ
г. Киев

Направляю 2 экз. копии протокола № 33 от 14/XI-1937 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку на 127 чел., представленному Вами за № 3510/СН от 11-го ноября 1937 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25-го июля 1937 г.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 126-ти чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

Обращаю Ваше внимание на то, что Вами вторично представлена справка на ВЕККЕР Самуила Кондратьевича, приговоренного ранее по протоколу № 18 от 31/X 1937 г. к расстрелу.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите¹.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое².

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(ЦЕСАРСКИЙ)

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 22. — Л. 153.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ На левом поле документа синим карандашом сделана помета: «*Карт[очки] выт[исаны]*».

² Приложение находится в том же архивном деле (л. 140–152), не публикуется.

№ 109

Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколу № 37 заседания «двойки» от 15 ноября 1937 г. в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439

18 ноября 1937 г.

РГ

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

8-й отдел ГУГБ
«18» ноября 1937 г.
№ 413530
МОСКВА, площадь
Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД
Краткое содержание:
*Для сведения*¹

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

ЛИЧНО

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ
2-ГО РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ
гор. Киев

Направляю 2 экз. копии протокола № 37 от 15-го ноября 1937 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку на 12 чел., представленному Вами по Донецкой обл. за № 3514/СН от 12/XI — [19]37 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 г.

В отношении всех 12 чел., осужденных к высылке за пределы Союза ССР, Вам будут высланы выписки из постановления Особ[ого] Совец[ания] при НКВД СССР².

Порядок высылки Вам будет сообщено дополнительно.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое³.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись ЦЕСАРСКИЙ

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 22. — Л. 157.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ Написано от руки простым карандашом.

² На левом поле простым карандашом от руки написано: «получены».

³ Приложение находится в том же архивном деле (л. 154–156), не публикуется.

№ 110

Письмо заместителя председателя Военного трибунала ХВО С. Романовского начальнику УНКВД по Донецкой области о приведении в исполнение приговора к высшей мере наказания в отношении восьми осужденных

[Не позднее 19 ноября 1937 г.]¹

СССР-НКО
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

«___» ноября 1937 г.
№ 0026937
гор. Харьков пл. Руднева № 36
тел. № 4-07-63, 4-37-81

Экз. № 1

Сов[ершенно] секретно

НАЧАЛЬНИКУ ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО
ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ
Копия: ВОЕННОМУ ПРОКУРОРУ ХВО

Приговор Военного Трибунала Харьковского Военного округа от 8 сентября 1937 г. в отношении осужденных к высшей мере уголовного наказания — РАССТРЕЛУ:

- 1) КОНДРАТ Михаила Христофоровича, 1892 г. рождения²,
  - 2) РЕЙ Генриха Георгиевича, 1886 г. рождения,
  - 3) ШТЕЙНЕК Федора Михайловича, 1897 г. рождения,
  - 4) ШТОЛЬ Михаила Вениаминовича, 1909 г. рождения,
  - 5) ШРЕДЕР Егора Егоровича, 1900 г. рождения,
  - 6) БОГЕР Федора Ивановича, 1900 г. рождения,
  - 7) ВЕГНЕР Ивана Матвеевича, 1907 г. рождения,
  - 8) БОГЕР Федора Матвеевича, 1904 г. рождения,
- ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИЕЙ ВЕРХСУДА СССР — УТВЕРЖДЕН.

На основании чего прошу сделать соответствующее распоряжение о приведении в исполнение указанных приговоров в отношении вышеперечисленных осужденных к РАССТРЕЛУ.

Акт о приведении приговора в исполнение прошу выслать в Военный Трибунал ХВО для донесения председателю Военной Коллегии Верх[овного] Суда СССР.

ПРИЛОЖЕНИЕ: копия приговора и отношение на получение осужденных.

¹ В тексте документа дата не прочитывается, датируется исходя из резолюции начальника УНКВД.

² Каждый пункт с фамилиями осужденных полностью перечеркнут красным карандашом и проставлена графическая помета.

ВР. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ТРИБУНАЛА
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись

(РОМАНОВСКИЙ)

СТАРШИЙ СЕКРЕТАРЬ
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2 РАНГА

Подпись

(СУВОРОВ)

Отп[ечатано] в 3 экз.

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Военный Трибунал Харьковского Военного Округа».

Сверху на правом поле документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «Соломоновичу привести в исполнение. 19.11.[1937 г.] Соколинский». Ниже — отметка об исполнении «Исполнено. 21.11.[1937 г.]. Я. Соломонович».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 83. — Л. 448.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 111

**Сопроводительное письмо наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику УНКВД по Днепропетровской
области Е. Кривцу к копии протокола № 39 заседания
«двойки» от 15 ноября 1937 г.**

20 ноября 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО¹
СЕРИЯ «К»
ЛИЧНО

НАЧАЛЬНИКУ ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

тов. КРИВЕЦ,
г. Д[непро]/Петровск.

При этом направляю копию протокола № 39 от 15 XI. с. г. с решениями народного комиссара внутренних дел СССР — генерального комиссара госбезопасности тов. ЕЖОВА и прокурора Союза ССР — тов. ВЫШИНСКОГО — по списку на 5 человек, представленному Вами — в порядке приказа НКВД СССР № 00439–[19]37 г.

В отношении всех 5-ти человек, осужденных к высылке из пределов СССР, Вам будут высланы выписки из постановления Особого совещания при НКВД СССР, с сообщением порядка высылки осужденных.

ПРИЛОЖЕНИЕ: копия протокола № 39.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

Подпись /ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«20» ноября 1937 г.
№ 110126

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 211. — Л. 1.
Подлинник. Машинопись.

¹ В верхней части документа, по центру, написано от руки: «Пр. 195. 10/XI. Подпись неразборчивая», в левом верхнем углу простым карандашом — «8».

№ 112

**Сопроводительное письмо начальника УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинского наркому
внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколу
заместителя наркома внутренних дел СССР Л. Бельского
от 17 ноября 1937 г. с решениями относительно 51 человека
в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439**

21 ноября 1937 г.

УРСР
Народний Комісаріат
Внутрішніх Справ
Управління НКВС
по Донецькій Обласі

УССР
Народный Комиссариат
Внутренних Дел
Управление НКВД
по Донецкой Области

Вх[одящий] № ____ на № ____ от 193_г.
При ответах ссылаться на №,
число и отдел.

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ
КОМИССАРУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
2 РАНГА

ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ
г. Киев

отдел 8
21 ноября 1937 г.
№ 7292
г. Сталино. Телефон коммутатор НКВД
Краткое содержание:

Заместитель Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР — Комиссар Государственной Безопасности 2 Ранга тов. БЕЛЬСКИЙИ 17-го ноября 1937 года в гор. Сталино рассмотрел материал на обвиняемых по УНКВД Донецкой области в порядке приказа НКВД СССР № 00439 от 25-го июля 1937 года на 51 человека.

РЕЗУЛЬТАТЫ СЛЕДУЮЩИЕ:

По 1-ой категории 49 чел.

По 2-ой категории 2 чел.

Препровождая при этом протокол Зам. Наркома Союза ССР от 17-го ноября 1937 года и альбом с материалами на 51 чел., прошу дать распоряжение указанные данные отразить по управлению НКВД Донецкой области¹.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/СОКОЛИНСКИЙ/

¹ На левом поле документа синим карандашом написано «К[арточки] в[ыписаны]».

В нижней части документа поставлен прямоугольный штамп с надписью: «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки синими чернилами проставлены регистрационный входящий номер («№ 19404») и дата «25/XI 1937 г.».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 264.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 113

Протокол № 54 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным УНКВД по Одесской области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439

25 ноября 1937 г.

ПРОТОКОЛ № 54

От 25 ноября 1937 года

ПРИСУТСТВОВАЛИ: 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР
Генеральный Комиссар Госуд. Безоп[асности] — т. ЕЖОВ
2) Прокурор Союза ССР — тов. ВЫШИНСКИЙ

СЛУШАЛИ:

Материалы на обвиняемых, представленные НКВД Украинской ССР (по Одесской области) в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 г.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. 7/XII ¹	БАДЕР Артура Яковлевича, 1908 года рождения, ур. с. Александергильф ² Спартаковского района Одесской обл., <i>работал в колхозе</i> ³ .	РАССТРЕЛЯТЬ 28398 ⁴
2. 7/XII	БАДЕР Якова Яковлевича, 1903 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесской области, <i>работал в колхозе</i> .	РАССТРЕЛЯТЬ 28398
3. 7/XII	БАРТ Юнатана Яковлевича, 1896 года рождения, ур. с. Гильдендорф Одесского пригородного района, <i>слесарь, работал в колхозе</i> .	РАССТРЕЛЯТЬ <i>№ не ясно</i>
4. 7/XII	БАУМАН Ивана Ивановича, 1909 года рождения, ур. с. Страссбурга Зельцкого района Одесской обл., <i>агротехник колхоза</i> .	РАССТРЕЛЯТЬ 25236

¹ В данной графе от руки синими чернилами вписаны даты исполнения решения «двойки» о расстрелах лиц, указанных в постановлении.

² Здесь и далее в документе ошибочно — Александрогильф.

³ В данной графе от руки простым карандашом дописаны сведения о месте работы осужденных.

⁴ В данной графе от руки простым карандашом вписаны номера уголовных дел.

5. 7/XII	БАУМГЕРТНЕР Фридриха Фридриховича, 1898 года рождения, ур. с. Спартак Спартаковского района Одесской области, <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28398
6. 7/XII	БЕЕ ⁵ Якова Карловича, 1878 года рождения, ур. с. Спартак Спартаковского района Одесской обл., <i>бригадир дорожно-строительной бригады колхоза.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28593
7. 7/XII	БЕКК Якова Августовича, 1903 года рождения, ур. с. Генфельд Павлоградского района, Днепропетровской области, <i>прож[ивал] в селе Гильдендорф⁶, Одесск[ого] района, учетчик в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ №-?
8. 7/XII	БЕЛИЦЕР Ивана Мартыновича, 1898 года рождения, ур. с. Раштадт ⁷ Мостовского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 27624
9. 7/XII	БЕЛИЦЕР Иосифа Антоновича, 1915 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 27624
10. 7/XII	БЕЛИЦЕР Эдуарда Мартыновича, 1906 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>счетовод колхоза.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
11. 7/XII	БЕНЦ Георгия Иосифовича, 1882 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>зав[едующий] фермой колхоза.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 27624
12. 7/XII	БИТЕРМАН Карла Христиановича, 1888 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесск[кой] обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28398
13. 7/XII	БОГУСЛАВСКОГО Константина Давидовича, 1910 года рождения, ур. Одессы, <i>до ар[еста] инженер-электрик Упр[авления] Черном[орского] пароходства.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 46144
14. 7/XII	ВАЛЬД Людвиг Ивановича, 1893 года рождения, ур. с. Зельцы Зельцкого района Одесск[кой] обл., <i>кладовщик колхоза.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 25237
15. 7/XII	ВАЛЬД Петра Леонардовича, 1903 года рождения, ур. г. Одессы, <i>каменщик Ремстройтреста.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 55814
16. 7/XII	ВАЛЬД Селивестра Леонардовича, 1901 года рождения, ур. г. Одессы, <i>кузнец строительства Одесского Аэропорта.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 55814
17. 7/XII	ВИЛЬДТ Ивана Рафаиловича, 1917 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624

⁵ В акте об исполнении решения «двойки» от 7 декабря 1937 г. — Бей.

⁶ В документе ошибочно — Кильдендорф.

⁷ Здесь и далее в документе ошибочно — Роштадт.

18. 7/XII	ВИЛЬДТ Иосифа Михайловича, 1902 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесс[кой] обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
19. 8/XII	ВОЛЬФ Марию Михайловну, 1898 года рождения, ур. с. Кляйн-Либенталь ⁸ , Спартаковского района Одесской обл., <i>до ар[еста] прожив[ала] в г. Одессе б[ез] опр[еделенных] зан[ятий].</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 55990
20. 7/XII	ВИЛЬД ⁹ Рафаила Станиславовича, 1892 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесс[кой] обл.	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
21 ¹⁰ . 7/XII	ГАБЕРЛАХ Иосифа Бенедиктовича, 1908 года рождения, ур. с. Кандель Зельцкого района Одесской области, <i>зав[едующий] лавкой СКТ.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 25236
22. 7/XII	ГАНЗЕЛЬМАН Ивана Венделиновича, 1892 года рождения, ур. с. Спартак Спартаковского района Одесс[кой] обл., <i>табельщик колхоза.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28398
23. 7/XII	ГАУЭР Марьяну Иосифовну, 1899 года рождения, ур. с. Баден Зельцкого района Одесс[кой] обл., <i>б[ез] опр[еделенных] за[нятий].</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 25238
24. 17/XII	ЧАЛЮК ¹¹ Якова Шаевича, 1900 года рождения, ур. г. Днепропетровска, <i>грузчик порта в г. Одессе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ №
25. 7/XII	ГЕРГАРД ¹² Ивана Михайловича, 1893 года рождения, ур. с. Эльзасс Зельцкого района Одесс[кой] обл., <i>бригадир в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 25235
26. 7/XII	ГЕРИНГ Якова Ивановича, 1886 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 28398
27. 7/XII	ГЕРМАН Теодора Самойловича, 1886 года рождения, ур. с. Гильдендорф Одесского пригородн[ого] района, <i>[работал] секретарем колхоза.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 55922
28. 7/XII	ГЕРТНЕР Леопольда Ивановича, 1888 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл[асти], <i>секретарь сельсовета с. Роштадт.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624

⁸ В документе ошибочно — Клейн-Либенталь.

⁹ В приказании заместителя начальника УНКВД по Одесской области М. Спектора коменданту УНКВД Л. Лелеткину об исполнении решения «двойки» значится «Вильдт» (См.: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 169–174).

¹⁰ Подчеркнуто от руки красным карандашом.

¹¹ Напечатанное «Гелюк» взято в скобки и исправлено от руки синими чернилами на «Чалюк», пояснение об ошибке сделано в акте от 10 декабря 1937 г. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 168).

¹² В приказании заместителя начальника УНКВД по Одесской области М. Спектора коменданту УНКВД по Одесской области Л. Лелеткину об исполнении решения «двойки» значится «Гергардт»

29. 7/ХІІ	ГЕРЦЕЛЬ Эмиля Яковлевича, 1911 года рождения, ур. с. Рорбах Карл-Либкнехт[овского] района Одесской обл., <i>прож[ивал] в г. Первомайск, маляр-поденичник.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28026
30. 7/ХІІ	ГРАФ Христиана Фридриховича, 1896 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесской обл., <i>чл[ен] колхоза.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28398
31. 7/ХІІ	ГЮНТЕР Юрия Измайловича, 1903 года рождения, ур. Литвы, <i>военный преподаватель ВУЗа в г. Одессе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 66728
32. 7/ХІІ	ДЕНИС Николая Николаевича, 1875 года рождения, ур. с. Эльзасса Зельцкого района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 25236
33. 7/ХІІ	ДЕНИСОВА Сергея Васильевича, 1907 года рождения, ур. г. Ярославля, <i>б[ывиший] военнослужащий, проживал в г. Вознесенске.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 55789
34. 7/ХІІ	КЕЛЛЕР Ивана Адамовича, 1897 года рождения, ур. с. Зельцы Зельцкого района Одесской обл., <i>столяр рогового завода в г. Одессе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 55579
35. 7/ХІІ	КЕСЛЕР Ивана Ивановича, 1888 года рождения, ур. с. Кандель Зельцкого района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 25236
36. 7/ХІІ	КОПП Адольфа Антоновича, 1907 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района, Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
37. 7/ХІІ	КОПЕЙКИНА Трофима Емельяновича, 1893 года рождения, ур. с. Нижний Рогачик Днепропетровской обл.	РАССТРЕЛЯТЬ № 69667
38. 7/ХІІ	КОХ Иосифа Антоновича, 1902 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
39. 7/ХІІ	КРЕЙС Карла Ивановича, 1899 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 28398
40. 7/ХІІ	КРЕЙС Фридриха Ивановича, 1903 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28398
41. 7/ХІІ	МАЙЕР Адама Георгиевича, 1869 года рождения, ур. с. Кассель Гроссуловского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 26933
42. 7/ХІІ	МЕРДИАН Рафаила Яковлевича, 1896 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 27624
43. 7/ХІІ	МУХИНА Владимира Александровича, 1882 года рождения, ур. ст[аницы] Ключевской, Кубань, <i>военный руковод[итель] ВУЗа в г. Одессе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 55915

44. 7/XII	НЕЙБАУЭР Христиана Яковлевича, 1890 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаков[ского] района Одесс[кой] обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 28398
45. 7/XII	ПЕЙТЕР Антона Христиановича, 1887 года рождения, ур. с. Ландау Карл-Либкнехтов[ского] района Одесс[кой] обл., <i>проживал в с. Роштадт Мостовского района, работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
46. 7/XII	РЕННЕР Ивана Павловича, 1873 года рождения, ур. с. Гальбштадт ¹³ Карл-Либкн[ехтовского] района Одесской обл., <i>проживал в г. Первомайске, без опр[еделенных] зан[ятий].</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 28026
47. 7/XII	РИГЕЛЬ Фридриха Леопольдовича, 1883 года рождения, ур. с. Аккаржа Спартаковского района Одесской обл., <i>проживал в г. Одессе, учитель-пенсионер.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 55604
48. 7/XII	РИФИНИУС Ивана Вильгельмовича, 1885 года рождения, ур. с. Спартак Спартаковского района Одесской области, <i>уборщиком райбольницы.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ 28398
49. 7/XII	РИФИНИУС Фридриха Вильгельмовича, 1877 года рождения, ур. с. Спартак Спартаковского района Одесской области, <i>без опр[еделенных] занятий.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 28398
50. 7/XII	САВЕЛЬЕВА Павла Васильевича, 1898 года рождения, ур. г. Одессы, <i>шофером Коммунтреста в г. Одессе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 66691
51. 17/XII	САПУНКОВА Азария Сафоновича ¹⁴ , 1903 года рождения, ур. хутора Крамели, Николаев[ского] района Сталинградской обл., <i>проживал в с. Кудрявцево Мостовского района, работал заведующим магазином СКТ.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27523
52. 7/XII	ТРЕММЕЛЬ Христиана Матвеевича, 1881 года рождения, ур. с. Александровка Тилигуло-Березанского района Одесс[кой] обл., <i>учетчиком артели «промстройметал» в г. Одессе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 66690
53. 7/XII	ФЕРДЕРЕР Геронима Яковлевича, 1896 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
54. 7/XII	ФИШЕР Рафаила Францевича, 1897 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесс[кой] обл., <i>председатель колхоза в с. Роштадт.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
55. 7/XII	ФОКТ Иосифа Яковлевича, 1894 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., <i>работал в колхозе.</i>	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624

¹³ В документе ошибочно — Гольбдштадт.

¹⁴ Напечатанное «Сахановича» взято в скобки и от руки синими чернилами исправлено на «Сафоновича». Исправление сделано в соответствии с актом от 10 декабря 1937 г. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 165).

56. 7/XII	ЦЕНТНЕР Едуарда Фомича, 1901 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесс[кой] обл., бухгалтером Госмельницы в Славянске.	РАССТРЕЛЯТЬ № 16831?
57. 7/XII	ЦЕРР Адольфа Готфридовича, 1895 года рождения, ур. с. Аккаржа Спартаковского района Одесской обл., проживал в с. Гильдендорф Одесского района, учитель немецкой школы.	РАССТРЕЛЯТЬ № 66659
58. 7/XII	ШАПИРО Александра Эммануиловича, 1910 года рождения, ур. г. Одессы, инженер завода «XII лет октября» в г. Одессе.	РАССТРЕЛЯТЬ № 46144
59. 7/XII	ШИФФ Ивана Кондратьевича, 1899 года рождения, ур. с. Мангейм Зельцкого района Одесской обл., полеводом в колхозе.	РАССТРЕЛЯТЬ № 25236
60. 7/XII	ШМИДТ Рохус Петровича, 1889 года рождения, ур. с. Баден Зельцкого района Одесской обл., проживал в с. Гильдендорф Одесского района, работал директором школы.	РАССТРЕЛЯТЬ № 66663
61. 7/XII	ШНАЙДЕР Антона Адамовича, 1882 года рождения, ур. с. Страсбург Зельцкого района Одесской обл., колесник-столяр колхоза.	РАССТРЕЛЯТЬ № 25236
62. 7/XII	ШПИЦЕР Августа Фридриховича, 1901 года рождения, ур. с. Кассель Гроссуловского района Одесской обл., работал в колхозе «Тихий Кут».	РАССТРЕЛЯТЬ № 26933
63. 7/XII	ШТЕЙН Антона Флориановича, 1902 года рождения, ур. с. Малахово [Тилигуло]-Березанского района Одесской обл., зав. складом Ленснаба в г. Одессе.	РАССТРЕЛЯТЬ № 66662
64. 7/XII	ШТЕЙФ Георгия Михайловича, 1890 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл., работал в колхозе.	РАССТРЕЛЯТЬ № 27624
65. 7/XII	ШТОЛЬЦ Пиуса Михайловича, 1891 года рождения, ур. с. Зельцы Зельцкого района Одесской обл., председатель колхоза.	РАССТРЕЛЯТЬ № 25236
66. 7/XII	ШТУМП Альберта Викентьевича, 1907 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесской обл., работал в колхозе.	РАССТРЕЛЯТЬ № 28398
67. 7/XII	ШТУМП Эдуарда Викентьевича, 1902 года рождения, ур. с. Александергильф Спартаковского района Одесской обл., работал в колхозе.	РАССТРЕЛЯТЬ № 28398
68. 7/XII	ЮНДТ Филиппа Ивановича, 1891 года рождения, ур. Зельцкого района Одесской области, сторож колхоза.	РАССТРЕЛЯТЬ № 25236
69.	БАУМГЕРТНЕР Владимира Фридрифовича, 1911 года рождения, ур. с. Г[росс] Либенталь Спартаковского района Одесс[кой] обл.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВДТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 55952

70.	ВЕГМАН Маргариту Рохусовну, 1901 года рождения, ур. с. Баден Зельцкого района Одесской области.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 25238
71.	ДЕРЦАПФ Валентина Валентиновича, 1902 года рождения, ур. с. Зельц Зельцкого района Одесской обл.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 25236
72.	КЕСЛЕР Пеату Антоновну, 1895 года рождения, ур. с. Зельц Зельцкого района Одесской области.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 25238
73.	ИОРДАН Евгения Феликсовича, 1916 года рождения, ур. с. Раштадт Мостов[ского] района Одесс[кой] обл.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 27624
74.	МАЙЕР Евгения Антоновича, 1915 года рождения, ур. с. Раштадт Мостовского района Одесской обл.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 27624
75.	РЕТШ-БАУМГЕРТНЕР Адель Фридриховну, 1913 года рождения, ур. с. Гросслибенталь Спартаков[ского] района Одесской обл.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 55952
76.	ФОЛЬК Антонину Кондратьевну, 1896 года рождения, ур. с. Баден Зельцкого района Одесской области.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 25238
77.	ШНАЙДЕР Игната Клементьевича, 1899 года рождения, ур. с. Страссбург Зельцкого района Одесской обл.	ЗАКЛЮЧИТЬ В ИСПРАВТРУДЛАГЕРЬ НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ № 25236
78.	ТАР Освальда Георгиевича, 1891 года рождения, ур. Эстонии.	ПРЕДАТЬ СУДУ ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ ВЕРХСУДА СОЮЗА ССР
79.	КОХ Эммануила Христиановича, 1881 года рождения, ур. с. Гнаденталь ¹⁵ Аккерманского у[езда], Бессарабия.	ДЕЛО ПЕРЕДАТЬ В СУД
80.	ГУТФРЕЙНТ Марьяны Николаевны, 1894 года рождения, ур. с. Кандель Зельцкого района Одесской обл.	ДЕЛО ДОСЛЕДОВАТЬ

¹⁵ Исправлено, в документе ошибочно — Кнадельталь.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ (ЕЖОВ)

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР: (РОГИНСКИЙ)¹⁶

В конце документа поставлен штамп-клише с заверительной надписью: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (Кремнев)» и подписью указанного лица.

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 156–163.
Заверенная копия. Машинопись.

¹⁶ В документе напечатано «Вышинский», исправлено от руки зелеными чернилами на «Рогинский» (второй заместитель Прокурора СССР), перед должностью «Прокурор» поставлена косячая черта.

№ 114

**Письмо начальника Старобельского окротдела НКВД
Ф. Чекменева начальнику Ворошиловградского горотдела
НКВД И. Шапиро об этапировании 19 осужденных,
приговоренных к расстрелу**

3 декабря 1937 г.

УССР

УССР

Сов[ершенно] секретно

Народний Комісаріат
Внутрішніх Справ
СТАРОБІЛЬСЬКИЙ
ОКРУГОВИЙ ВІДДІЛ

Народный Комиссариат
Внутренних Дел
СТАРОБЕЛЬСКИЙ
ОКРУЖНОЙ ОТДЕЛ

НАЧАЛЬНИКУ
ГОР. ОТДЕЛА НКВД
СТАРШЕМУ ЛЕЙТЕНАНТУ
ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

3.12.1937 г.
№ 1633120
г. СТАРОБЕЛЬСК

тов. ШАПИРО
г. Ворошиловград.

Согласно распоряжению начальника УНКВД по Донецкой области ст. майора госбезопасности тов. СОКОЛИНСКОГО, при этом направляю, согласно списка, осужденных к ВМН — расстрелу, 19 чел. для приведения приговора в исполнение.

ПРИЛОЖЕНИЕ: список.

НАЧ. СТАРОБЕЛЬСКОГО ОКРОТДЕЛА НКВД
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ЧЕКМЕНЕВ/¹

[Приложение]

СПИСОК

осужденных, подлежащих направлению в г. Ворошиловград

-
1. ГИПШЕР Вильгельм Людвигович
  2. ГРИНИНГ Иван Давидович
  3. ЭРНСТ Адольф Иванович
  4. ЭРНСТ Яков Иванович
  5. ПЛЕТНЕР Генрих Фридрихович
  6. ДУНСТ Райнгольд Михайлович

---

¹ Окончание письма на отдельном листе архивного дела, список — на следующем листе.

7. БИШЛЕР Август Августович
8. ЯНОТ Фридрих Вильгельмович
9. ЭЙЗИН Юлиус Эдуардович
10. МУЗОЛЬФ Александр Густавович
11. РОЗНЕР Романиус Вильгельмович
12. АНТЕЛЬ Юлиус Иванович
13. БАУЭР Христиан Петрович
14. БУССЕ Теодор Михайлович
15. ШТЕЙНГАУЭР Оскар Рудольфович
16. ПЕЙЛЬ Вильгельм Самуилович
17. ГЕЙЗЛЕР Фердинанд Фердинандович
18. ШМИДТ Самуил Фердинандович
19. КЕЛЬМ Адольф Фердинандович

НАЧАЛЬНИК СТАРОБЕЛЬСКОГО ОКРОТДЕЛА НКВД
старший лейтенант госбезопасности

Подпись

/ЧЕКМЕНЕВ/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 86. — Л. 90–91.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 115

**Докладная записка начальника УНКВД
по Каменец-Подольской области Н. Приходько нарком
внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах
оперативно-следственной работы**

6 декабря 1937 г.

НКВД УССР
КАМЕНЕЦ-ПОДОЛЬСКОЕ
ОБЛУПРАВЛЕНИЕ

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА
ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ
гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
О РЕЗУЛЬТАТАХ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ

На 6.XII-1937 года

С момента организации области (с 5-го октября 1937 года) вместе с принятыми из Винницы арестованными по 5-е декабря с. г. числилось всего арестованных ..... 5808 ч[еловек].

Из них:

Троцкистов и правых ..... — 87 чел.
Участников военно-фашист[ского] загов[ора] ..... — 55 [чел.]
Украинских националистов ..... — 975 [чел.]
По поль[ской] к-р и шп[ионажу] ..... — 2346 ч[ел].
По нем[ецкой] к-р и шп[ионажу] ..... — 28 [чел.]
По рум[ьинской] к-р шп[ионажу] ..... — 152 [чел.]
По японскому шп[ионажу] ..... — 3 [чел.]
По церковн[о]-сектантс[кой] к-р ..... — 631 [чел.]
По кулацкой операции ..... — 1156 [чел.]
По другим делам (диверс[сионное] вредительст[во]
в животн[оводстве] и др.) ..... — 142 [чел.]
Жен осужденных ..... — 226 [чел.]
Латышей — ..... — 16 [чел.]

С момента организации области областным Управлением НКВД арестовано по 5-ое декабря 1937 г. (из общей суммы арестованных 5808)

Из них:	<u>4385 чел.</u>
Троцкистов и правых	— 67 ч[ел.]
Участников воен[но]-фаш[истского] заговора	— 37 [чел.]
Украинских националистов	— 797 [чел.]
По поль[ской] к-р и шп[ионажу]	— 1368 [чел.]
По нем[ецкой] к-р и шп[ионажу]	— 19 [чел.]
По рум[ынскому] шп[ионажу]	— 100 [чел.]
По японскому шп[ионажу]	— 2 [чел.]
По церковн[о]-сектантс[кой] к-р	— 631 [чел.]
По кулацкой операции	— 998 [чел.]
По женам осужденных	— 226 [чел.]
По другим делам (диверс[ионное] вредительст[во] и проч.)	— 124 [чел.]
По латышам	— 16 [чел.]

Из общего количества арестованных по 5-е декабря 1937 года 5808 человек к моменту организации области из Винницы принято

Из них:	<u>1423 чел.</u>
Троцкистов	— 20 [чел.]
Участников воен[но]-фаш[истского] заговора	— 18 [чел.]
Украинских националистов	— 178 [чел.]
По поль[ской] к-р и шп[ионажу]	— 975 [чел.]
По нем[ецкой] к-р и шп[ионажу]	— 9 [чел.]
По рум[ынскому] шп[ионажу]	— 52 [чел.]
По японскому шп[ионажу]	— 1 [чел.]
По кулацкой операции	— 152 [чел.]
По другим делам (диверс[ионное] вредительст[во] и др.)	— 18 [чел.]

Осуждено Военной коллегией

правых, троцкистов и украинских националистов . . . . . — 16 ч[ел].

Из них:

По 1-ой категории	— 15 [чел.]
По 2-ой категории	— 1 [чел.]

Осуждено Военной коллегией

По военно-фашистскому заговору . . . . . — 15 ч[ел].

Из них:

По 1-ой категории	— 10 [чел.]
-----------------------------	-------------

По 2-ой категории	— 5 [чел.]
Осуждено военными трибуналами, Спецколлегией и Особым совещанием	— 52 ч[ел].
Из них:	
По 1-ой категории	— 18 [чел.]
По 2-ой категории	— 34 [чел.]
Осуждено по полякам	— 1098 ч[ел].
Из них:	
По 1-ой категории	— 1012 [чел.]
По 2-ой категории	— 86 [чел.]
Осуждено по румынам	— 40 ч[ел].
Из них:	
По 1-ой категории	— 22 [чел.]
По 2-ой категории	— 18 [чел.]
Осуждено по немцам (по первой категории)	— 1 ч[ел].
Осуждено по харбинцам (по первой категории)	— 1 ч[ел].
Числится за НКВД СССР еще не рассмотренных справок на	— 1175 ч[ел].
Из них:	
По полякам	— 1048 ч[ел].
По румынам	— 111 [чел.]
По немцам	— 15 [чел.]
По харбинцам	— 1 [чел.]
Осуждено по кулацкой операции	— 2352 ч[ел].
Из них:	
По 1-ой категории	— 758 [чел.]
По 2-ой категории	— 1594 [чел.]
Это общее количество осужденных делится на:	
Украинских националистов	— 736 ч[ел].
Церковников и сект[антов]	— 504 [чел.]
Поляков	— 85 [чел.]
Диверсант[ов] и вредит[елей].....	— 60 [чел.]
Кулаков и проч.....	— 967 [чел.]
Осуждено на открытом процессе по вредительству в животноводстве (по 1-ой катег[ории])	— 9 ч[ел].

Направлено на рассмотрение в Военную коллегияю

Верховного суда . . . . . — 49 ч[ел].

Из них:

По правым и троцкистам . . . . . — 24 ч[ел].

По воен[но]-фаш[истскому] заговору . . . . . — 25 [чел.]

Направлено на Спецколлегияю и Особое совещание дел:

на жен осужденных и проч. к-р . . . . . — 228 ч[ел].

Направлено на рассмотрение в Военный трибунал . . . . . — 48 ч[ел].

Освобождено арестованных . . . . . — 147 ч[ел].

Из них завербовано . . . . . — 39 ч[ел].

Осталось арестованных на 6 декабря 1937 года

в Облуправлении НКВД . . . . . — 577 ч[ел.].

Из них:

Троцкистов и правых . . . . . — 16 ч[ел].

По воен[но]-фаш[истскому] заговору . . . . . — 17 [чел.]

По укр[аинским] нац[ионалистам] . . . . . — 236 [чел.]

По поль[ской] к-р и шп[ионажу] . . . . . — 27 [чел.]

По рум[ынскому] шп[ионажу] . . . . . — 2 [чел.]

По японскому шп[ионажу] . . . . . — 1 [чел.]

По нем[ецкой] к-р . . . . . — 11 [чел.]

Диверсантов . . . . . — 18 [чел.]

Вредителей . . . . . — 10 [чел.]

Церковников . . . . . — 127 [чел.]

Жен осужденных . . . . . — 96 [чел.]

Латышей . . . . . — 16 [чел.]

НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО КАМЕНЕЦ-ПОДОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Приходько

№ 1693616

6 декабря 1937 г.

Внизу первого листа документа поставлен прямоугольный штамп с текстом: «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки чернилами проставлены регистрационный входящий номер «№ 19960» и дата «7/XII 1937 г.».

№ 116

Приказание заместителя начальника УНКВД по Одесской области М. Спектора коменданту УНКВД Л. Лелеткину о приведении в исполнение решений «двойки» о расстреле 62 человек

7 декабря 1937 г.

Совершенно секретно

КОМЕНДАНТУ УНКВД ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ
ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ЛЕЛЕТКИНУ
ЛИЧНО

ПРИКАЗАНИЕ

Согласно решения Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР Генерального Комиссара Государственной Безопасности тов. ЕЖОВА и Прокурора Союза ССР т. ВЫШИНСКОГО (протокол № 54 от 25.XI.1937 года), приведите в исполнение приговор в отношении осужденных к РАССТРЕЛУ нижеперечисленных лиц:

1. БАДЕРА Артура Яковлевича, 1908 года рождения, уроженца села Александергильф¹ Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
2. БАДЕРА Якова Яковлевича, 1903 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
3. БАРТ Юнатана Яковлевича, 1896 года рождения, уроженца села Гильдендорф Одесского пригородного района, до ареста работал слесарем в колхозе.
4. БАУМАНА Ивана Ивановича, 1909 года рождения, уроженца села Страсбурга Зельцского района Одесской области, до ареста работал агротехником в колхозе.
5. БАУМГЕРТНЕР Фридриха Фридриховича, 1898 года рождения, уроженца села Спартак Спартаковского р-на Одесской области, до ареста работал в колхозе.

---

¹ Здесь и далее в документе ошибочно — Александрогильф.

6. БЕЕ² Якова Карловича, 1878 года рождения, уроженца села Спартак Спартаковского района Одесской области, до ареста работал бригадиром в дорожно-строительной бригаде колхоза.
7. БЕКК Якова Августовича, 1903 года рождения, уроженца села Генфельд Павлоградского района Днепропетровской области, до ареста проживал в селе Гильдендорф Одесского района, работал учетчиком в колхозе.
8. БЕЛИЦЕР Ивана Мартыновича, 1898 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
9. БЕЛИЦЕР Иосифа Антоновича, 1915 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
10. БЕЛИЦЕР Эдуарда Мартыновича, 1906 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал счетоводом в колхозе.
11. БЕНЦ Георгия Иосифовича, 1882 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал зав. фермой в колхозе.
12. БИТЕРМАН Карла Христиановича, 1888 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского р-на Одесской области, до ареста работал в колхозе.
13. БОГУСЛАВСКОГО Константина Давидовича, 1910 года рождения, уроженца г. Одессы, до ареста — инженер-электрик Управления Черноморского пароходства.
14. ВАЛЬД Людвиг Ивановича, 1893 года рождения, уроженца села Зельцы Зельцкого района Одесской области, до ареста работал кладовщиком в колхозе.
15. ВАЛЬД Петра Леонардовича, 1903 года рождения, уроженца г. Одессы, до ареста работал каменщиком Ремстройтреста.
16. ВАЛЬД Селивестра Леонардовича, 1901 года рождения, уроженца г. Одессы, до ареста работал кузнецом строительства Одесского аэропорта.
17. ВИЛЬДТ Ивана Рафаиловича, 1917 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
18. ВИЛЬДТ Иосифа Михайловича, 1902 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
19. ВОЛЬФ Марии Михайловны, 1898 года рождения, уроженки села Кляйн-Либенталь Спартаковского района Одесской области, до ареста проживала в г. Одессе, без определенных занятий.
20. ВИЛЬДТ³ Рафаила Станиславовича, 1892 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области.

² В акте о приведении в исполнение «приговора» от 7 декабря 1937 г. значится «Бей».

³ В протоколе № 54 заседания «двойки» от 25 ноября 1937 г. значится «Вильд» (см. документ № 113).

21. ГАБЕРЛАХ Иосифа Бенедиктовича, 1908 года рождения, уроженца села Кандель Зельцкого района Одесской области, до ареста — заведующий лавкой СКТ.
22. ГАНЗЕЛЬМАН Ивана Венделиновича, 1892 года рождения, уроженца села Спартак Спартаковского района Одесской области, до ареста — табельщик колхоза.
23. ГАУЭР Марьяны Иосифовны, 1899 года рождения, уроженки села Баден Зельцкого района Одесской области, до ареста — без определенных занятий.
24. ЧАЛЮК⁴ Якова Шаевича, 1900 года рождения, уроженца г. Днепропетровска, до ареста — грузчик порта в Одессе.
25. ГЕРГАРДТ⁵ Ивана Михайловича, 1893 года рождения, уроженца села Эльзасс Зельцкого района Одесской области, до ареста — бригадир в колхозе.
26. ГЕРИНГ Якова Ивановича, 1886 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
27. ГЕРМАН Теодора Самойловича, 1886 года рождения, уроженца села Гильдендорф Одесского пригородного района, до ареста — секретарь колхоза.
28. ГЕРТНЕР Леопольда Ивановича, 1888 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста — секретарь сельсовета.
29. ГЕРЦЕЛЬ Эмиля Яковлевича, 1911 года рождения, уроженца села Рорбах Карл-Либкнехтовского района Одесской области, до ареста проживал в г. Первомайске, маляр-поденщик.
30. ГРАФ Христиана Фридриховича, 1896 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
31. ГЮНТЕР Юрия Измайловича, 1903 года рождения, уроженца Литвы, до ареста военный преподаватель ВУЗа в г. Одессе.
32. ДЕНИС Николая Николаевича, 1875 года рождения, уроженца села Эльзасса Зельцкого района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
33. ДЕНИСОВА Сергея Васильевича, 1907 года рождения, уроженца г. Ярославля, бывшего военнослужащего, до ареста проживал в г. Вознесенске.
34. КЕЛЛЕР Ивана Адамовича, 1897 года рождения, уроженца села Зельцы Зельцкого района Одесской области, до ареста — столяр рогового завода в г. Одессе.
35. КЕСЛЕР Ивана Ивановича, 1888 года рождения, уроженца села Кандель Зельцкого района Одесской области, до ареста работал в колхозе.

---

⁴ В документе «Гелюк» исправлено от руки карандашом на «Чалюк».

⁵ В протоколе № 54 заседания «двойки» от 25 ноября 1937 г. значится «Гергард».

36. КОПП Адольфа Антоновича, 1907 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
37. КОПЕЙКИНА Трофима Емельяновича, 1893 года рождения, уроженца села Нижний Рогачик Днепропетровской области.
38. КОХ Иосифа Антоновича, 1902 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
39. КРЕЙС Карла Ивановича, 1899 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
40. КРЕЙС Фридриха Ивановича, 1903 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
41. МАЙЕР Адама Георгиевича, 1869 года рождения, уроженца села Кассель Гроссуловского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
42. МЕРДИАН Рафаила Яковлевича, 1896 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
43. МУХИНА Владимира Александровича, 1882 года рождения, уроженца станицы Ключевской — Кубань, до ареста — военный руководитель ВУЗа в г. Одессе.
44. НЕЙБАУЭР Христиана Яковлевича, 1890 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
45. ПЕЙТЕР Антона Христиановича, 1887 года рождения, уроженца села Ландау Карл-Либкнехтовского района Одесской области, до ареста проживал в селе Роштадт Мостовского района, работал в колхозе.
46. РЕННЕР Ивана Павловича, 1873 года рождения, уроженца села Гальбштадт Карл-Либкнехтовского района Одесской области, до ареста проживал в г. Первомайске, без определенных занятий.
47. РИГЕЛЬ Фридриха Леопольдовича, 1883 года рождения, уроженца села Аккаржа Спартаковского района Одесской области, проживал в г. Одессе, до ареста учитель-пенсионер.
48. РИФИНИУС Ивана Вильгельмовича, 1885 года рождения, уроженца села Спартак Спартаковского района Одесской области, до ареста — уборщик райбольницы.
49. РИФИНИУС Фридриха Вильгельмовича, 1877 года рождения, уроженца села Спартак Спартаковского района Одесской области, до ареста — без определенных занятий.
50. САВЕЛЬЕВА Павла Васильевича, 1898 года рождения, уроженца г. Одессы, до ареста — шофер коммунтреста в г. Одессе.

51. САПУНКОВА Азарии Сафоновича⁶, 1903 года рождения, уроженца хутора Крамели Николаевского района Сталинградской области, до ареста проживал в селе Кудрявцево Мостовского района, работал зав. магазином СКТ.
52. ТРЕММЕЛЬ Христиана Матвеевича, 1881 года рождения, уроженца села Александровка Тилигуло-Березанского района Одесской области, до ареста — учетчик артели Промстройметалл в г. Одессе.
53. ФЕРДЕРЕР Геронима Яковлевича, 1896 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
54. ФИШЕР Рафаила Францевича, 1897 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста — председатель колхоза.
55. ФОКТ Иосифа Яковлевича, 1894 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
56. ЦЕНТНЕР Эдуарда Фомича, 1901 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста — бухгалтер госмельницы в г. Славянске.
57. ЦЕРР Адольфа Готфридовича, 1895 года рождения, уроженца села Аккаржа Спартакского района Одесской области, до ареста проживал в селе Гильдендорф Одесского района, учитель немецкой школы.
58. ШАПИРО Александра Эммануиловича, 1910 года рождения, уроженца г. Одессы, до ареста — инженер завода «12 ЛЕТ ОКТЯБРЯ» в г. Одессе.
59. ШИФФ Ивана Кондратьевича, 1899 года рождения, уроженца села Мангейм Зельцкого района Одесской области, до ареста — полевод колхоза.
60. ШМИДТ Рохуса Петровича, 1889 года рождения, уроженца села Баден Зельцкого района Одесской области, до ареста проживал в селе Гильдендорф, Одесского района, директором школы.
61. ШНАЙДЕР Антона Адамовича, 1882 года рождения, уроженца села Страсбург Зельцкого района Одесской области, до ареста — колесник-столяр колхоза.
62. ШПИЦЕР Августа Фридриховича, 1901 года рождения, уроженца села Касель Гроссуловского района Одесской области, до ареста работал в колхозе «ТИХИЙ КУТ».
63. ШТЕЙН Антона Флориановича, 1902 года рождения, уроженца села Малахово Т[илигуло]-Березанского района Одесской области, до ареста — зав. складом Ленснаба в гор. Одессе.
64. ШТЕЙФ Георгия Михайловича, 1890 года рождения, уроженца села Роштадт Мостовского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
65. ШТОЛЬЦ Пиуса Михайловича, 1891 года рождения, уроженца села Зельцы Зельцкого района Одесской области, до ареста — председатель колхоза.

---

⁶ В документе «Сахановича» исправлено от руки карандашом на «Сафоновича».

66. ШТУМП Альберта Викентьевича, 1907 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
67. ШТУМП Эдуарда Викентьевича, 1902 года рождения, уроженца села Александергильф Спартаковского района Одесской области, до ареста работал в колхозе.
68. ЮНДТ Филиппа Ивановича, 1891 года рождения, уроженца Зельцкого района Одесской области, до ареста — сторож в колхозе.

ВСЕГО ШЕСТЬДЕСЯТ ВОСЕМЬ ЧЕЛОВЕК.

Акт о приведении приговора в исполнение в 4-х подлинных экземплярах представьте в 8-е Отделение УГБ УНКВД по Одесской области.

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА УНКВД ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/СПЕКТОР/

7 декабря 1937 г.
г. Одесса

Верно: Фишман

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 169–175.
Заверенная копия. Машинопись.

№ 117

**Акт коменданта УНКВД по Одесской области Л. Лелеткина
о приведении в исполнение решения «двойки»
о расстреле 65 человек согласно приказу
НКВД СССР № 00439**

7 декабря 1937 г.

Совершенно секретно

АКТ

Гор. Одесса, 1937 года, декабря 7 дня, 24 часа.

Комендант УНКВД по Одесской области Лейтенант Государственной Безопасности — ЛЕЛЕТКИН, в присутствии Начальника Отделения 3-го Отдела УГБ УНКВД по Одесской области Сержанта Государственной Безопасности т. Раева, на основании приказаания Зам. Начальника Управления НКВД по Одесской области Капитана Государственной Безопасности т. Спектора от сего числа, привел в исполнение приговор в отношении осужденных решением Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР Генерального Комиссара Государственной Безопасности тов. ЕЖОВА и Прокурора Союза ССР — тов. ВЫШИНСКОГО (протокол № 54 от 25.XI.1937 года) к РАССТРЕЛУ следующих лиц¹:

1. БАДЕРА Артура Яковлевича,	1908 г. рождения
2. БАДЕРА Якова Яковлевича,	1903 г. рождения
3. БАРТ Юнатана Яковлевича,	1896 г. рождения
4. БАУМАНА Ивана Ивановича,	1909 г. рождения
5. БАУМГЕРТНЕРА Фридриха Фридриховича,	1898 г. рождения
6. БЕЕ ² Якова Карловича,	1878 г. рождения
7. БЕКК Якова Августовича,	1903 г. рождения
8. БЕЛИЦЕР Ивана Мартыновича,	1898 г. рождения
9. БЕЛИЦЕР Иосифа Антоновича,	1915 г. рождения
10. БЕЛИЦЕР Эдуарда Мартыновича,	1906 г. рождения
11. БЕНЦ Георгия Иосифовича,	1882 г. рождения
12. БИТЕРМАН Карла Христиановича,	1888 г. рождения
13. БОГУСЛАВСКОГО Константина Давидовича,	1910 г. рождения
14. ВАЛЬД Людвига Ивановича,	1893 г. рождения

¹ В документе возле каждой фамилии простым карандашом поставлена графическая помета.

² Исправлено от руки простым карандашом на «Бей».

15. ВАЛЬД Петра Леонардовича, 1903 г. рождения
16. ВАЛЬД Селивестра Леонардовича, 1901 г. рождения
17. ВИЛЬДТ Ивана Рафаиловича, 1917 г. рождения
18. ВИЛЬДТ Иосифа Михайловича, 1902 г. рождения
19. ВИЛЬДТ Рафаила Станиславовича, 1892 г. рождения
20. ГАБЕРЛАХ Иосифа Бенедиктовича, 1908 г. рождения
21. ГАНЗЕЛЬМАН Ивана Венделиновича, 1892 г. рождения
22. ГАУЭР Марьяны Иосифовны, 1899 г. рождения
23. ГЕРГАРД Ивана Михайловича, 1893 г. рождения
24. ГЕРИНГ Якова Ивановича, 1886 г. рождения
25. GERMAN Теодора Самойловича, 1886 г. рождения
26. ГЕРТНЕР Леопольда Ивановича, 1888 г. рождения
27. ГЕРЦЕЛЬ Эмиля Яковлевича, 1911 г. рождения
28. ГРАФ Христиана Фридриховича, 1896 г. рождения
29. ГЮНТЕР Юрия Измайловича, 1903 г. рождения
30. ДЕНИС Николая Николаевича, 1875 г. рождения
31. ДЕНИСОВА Сергея Васильевича, 1907 г. рождения
32. КЕЛЛЕР Ивана Адамовича, 1897 г. рождения
33. КЕСЛЕР Ивана Ивановича, 1888 г. рождения
34. КОПП Адольфа Антоновича, 1907 г. рождения
35. КОПЕЙКИНА Трофима Емельяновича, 1893 г. рождения
36. КОХ Иосифа Антоновича, 1902 г. рождения
37. КРЕЙС Карла Ивановича, 1899 г. рождения
38. КРЕЙС Фридриха Ивановича, 1903 г. рождения
39. МАЙЕР Адама Георгиевича, 1869 г. рождения
40. МЕРДИАН Рафаила Яковлевича, 1896 г. рождения
41. МУХИНА Владимира Александровича, 1882 г. рождения
42. НЕЙБАУЭР Христиана Яковлевича, 1890 г. рождения
43. ПЕЙТЕР Антона Христиановича, 1887 г. рождения
44. РЕННЕР Ивана Павловича, 1873 г. рождения
45. РИГЕЛЬ Фридриха Леопольдовича, 1883 г. рождения
46. РИФИНИУС Ивана Вильгельмовича, 1885 г. рождения
47. РИФИНИУС Фридриха Вильгельмовича, 1877 г. рождения
48. САВЕЛЬЕВА Павла Васильевича, 1898 г. рождения
49. ТРЕММЕЛЬ Христиана Матвеевича, 1881 г. рождения
50. ФЕРДЕРЕР Геронима Яковлевича, 1896 г. рождения
51. ФИШЕР Рафаила Францевича, 1897 г. рождения

52. ФОКТ Иосифа Яковлевича,	1894 г. рождения
53. ЦЕНТНЕР Эдуарда Фомича,	1901 г. рождения
54. ЦЕРР Адольфа Готфридовича,	1895 г. рождения
55. ШАПИРО Александра Эммануиловича,	1910 г. рождения
56. ШИФФ Ивана Кондратьевича,	1899 г. рождения
57. ШМИДТ Рохуса Петровича,	1889 г. рождения
58. ШНАЙДЕР Антона Адамовича,	1882 г. рождения
59. ШПИЦЕР Августа Фридриховича,	1901 г. рождения
60. ШТЕЙН Антона Флориановича,	1902 г. рождения
61. ШТЕЙФ Георгия Михайловича,	1890 г. рождения
62. ШТОЛЬЦ Пиуса Михайловича,	1891 г. рождения
63. ШТУМП Альберта Викентьевича,	1907 г. рождения
64. ШТУМП Эдуарда Викентьевича,	1902 г. рождения
65. ЮНДТ Филиппа Ивановича,	1891 г. рождения

ВСЕГО ШЕСТЬДЕСЯТ ПЯТЬ ЧЕЛОВЕК.

Настоящий акт составлен в 4-х подлинных экземплярах, из коих: 2 — для 8-го Отдела УГБ НКВД УССР, 1 — в делах 8-го Отделения УГБ УНКВД и 1 — в делах Коменданта УНКВД по Одесской области.

Приговор привел в исполнение:

КОМЕНДАНТ УНКВД ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись (ЛЕЛЕТКИН)

Присутствовал:

НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛЕНИЯ 3 ОТДЕЛА УГБ
СЕРЖАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись (РАЕВ)

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью на русском и украинском языках: «Народн[ый] Комиссар[иат] Внутр[енних] Дел УССР. Упр[авление] НКВД по Одесской обл[асти]. Народн[ий] Комісар[іат] Внутр[ішніх] Справ УСРР. Упр[авління] НКВС по Одеській обл[асті]».

№ 118

**Спецсообщение наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР
В. Цесарскому о выдворении граждан Германии**

8 декабря 1937 г.

2 отд[еление] Дерип.¹

8-й ОТДЕЛ УГБ
Декабря «8» 1937 г.
№ 3742/сн

СЕРИЯ «К»

НАЧАЛЬНИКУ 8[-го] ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЦЕСАРСКОМУ

г. Москва

Сообщаю, что во исполнение решений Особого совещания при НКВД СССР от 4 и 17 ноября с. г., за период с 21 ноября по 4 декабря выдворено из пределов СССР через Шепетовский КПП 53 германских граждан, указанных в прилагаемом списке.

Сего числа переданы Уполномоченному НКВД СССР при Правительстве УССР для оформления нацдокументов на следующих 15 германских граждан, подлежащих выдворению:

1. АНТЕС Курт Карлович.
2. ВОРТМАН Адольф Генрихович.
3. ГАНКЕ Франц Оттович.
4. ГРУДЗИНСКИЙ Август Фридрихович.
5. ДРАВЕРТ Пауль Фридрихович.
6. ЗЕЛИКАТ Франц Давыдович.
7. ЗЮСС Иоганн Яковлевич.
8. КЛАУС Вильгельм Вильгельмович.
9. КРУППА Франц Готлибович.
10. ОССЕНКЕМ[Ф]ПЕР Август Фридрихович.
11. ПАУТЦ Юзеф Карлович.
12. РАМИН Герберт Густавович.

¹ Видимо, сокращенная фамилия исполнителя документа.

13. ЦИМЧАК Людвиг Людвигович.
14. ШВАРЦ Фридрих Фридрихович.
15. ШВЕЙЦЕР Иосиф Иванович.

ПРИЛОЖЕНИЕ: список².

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

ЛЕПЛЕВСКИЙ

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 193. — Л. 64.
Копия. Машинопись.

---

² Список в архивном деле отсутствует.

№ 119

Приказание начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского коменданту УНКВД Л. Аксельроду об исполнении решения о расстреле 25 человек согласно приказу НКВД СССР № 00439

[Не позднее 9 декабря 1937 г.]¹

КОМЕНДАНТУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
СЕРЖАНТУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ тов. АКСЕЛЬРОДУ

ПРИКАЗАНИЕ²

Немедленно приведите в исполнение приговора над осужденными к ВМУН — расстрелу, в порядке приказа НКВД СССР № 00439, согласно прилагаемого списка:

1. ГЕРТНЕР ³ Александр Сидорович, 1909 г.	х[утор] Климуш
2. ГРАБОВСКИЙ Эдуард Якубович, 1892 г.	к[ол.] Гринфельд
3. ГУБЕ Александр Александрович, 1902 г.	х[утор] Климуш
4. ГИТ Христиан Яковлевич, 1896 г.	пос[елок]. Ровеньки
5. ГЕРИНГ Радион Готлибович, 1913 г.	кол. Нов[ый] Мариенталь
6. ГЕРЗЕНКОРМ Владимир Адольфович, 1909 г.	г. Ленинград
7. ИОСТ Яков Яковлевич, 1894 г.	кол. Найгоф
8. КЛАССЕН Александр Карлович, 1900 г.	кол. Буровская
9. КЕК Фридрих Готлибович, 1913 г.	хут[ор]. Вершиновка
10. КНОР Михаил Филиппович, 1904 г.	кол. Гринталь
11 ⁴ . ЛАНГ Фридрих Иванович, 1895 г.	хут[ор] Нейрусгардт
12. ЛАНГ Эрнст Оттович, 1898 г.	кол. Розенфельд
13. МААК Яков Михайлович, 1888 г.	кол. Берлин
14. МЕЛЬ Яков Яковлевич, 1890 г.	хут[ор] Литкин

¹ Документ датируется в соответствии с его содержанием.

² На каждом листе документа простым и красным карандашами поставлена подпись начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области Я. Соломоновича. В конце документа около подписи поставлена дата «9/ХП-37 г.».

³ Около фамилий красным и синим карандашами поставлены различные графические пометы, каждая фамилия перечеркнута красным карандашом.

⁴ Этот и следующий порядковые номера обведены чернилами.

15. НЕБ Иван Адамович, 1884 г.	кол. Нейгейм
16. НОРДГЕЙМЕР Филипп Филиппович, 1906 г.	кол. Мало- Констант[иновка]
17. ПРЕЙС Теодор Эрдманович, 1901 г.	кол. Мирская
18. ПОЛЬ Николай Эдуардович, 1907 г. р.	кол. Мирская
19. РЕЦЛАВ Яков Мартынович, 1891 г.	хут[ор] Петровский
20. ТЕЦЛАВ Александр Мартынович, 1890 г.	хут[ор] Дерсово
21. ФОГЕЛЬ Андрей Христианович, 1900 г.	кол. Марксфельд
22. ЦИММЕРМАН Евгений Фридрихович, 1908 г.	кол. Межевая
23. ШМИДТ Яков Петрович, 1912 г.	к[ол.] Александроград
24. ШАУБЕРТ Кондрат Федорович, 1882 г.	с. Луганское
25. ЭЙФЕЛЬД Эммануил Филиппович, 1914 г.	к[ол.] Талово-Тузлово

ВСЕГО ДВАДЦАТЬ ПЯТЬ ЧЕЛОВЕК.
АРЕСТОВАННЫЕ СОДЕРЖАТСЯ В ТЮРЬМЕ г. МАРИУПОЛЬ.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД по ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/СОКОЛИНСКИЙ/

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью на русском и украинском языках: «Народн[ый] Комис[сариат] Внутр[енних] Дел УССР. Народний Комісаріат Внутр[ішніх] Справ УРСР. Упр[авление] НКВД по Дон[ецкой] Обл[асти]. Упр[авління] НКВС по Дон[ецькій] Обл[асті]».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 88. — Л. 61-62.
Подлинник. Машинопись.

№ 120

**Сообщение Зельцкого райотдела НКВД
начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области
С. Шнайдеру относительно Франца Рериха**

14 декабря 1937 г.

УРСР	УССР	<u>Серия «К»</u>
НАРОДНИЙ КОМИСАРИАТ ВНУТРИШНИХ СПРАВ ЗЕЛЬЦЬСКЕ РАЙОННЕ ВІДДІЛЕННЯ	НАРОДНИЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ЗЕЛЬЦКОЕ РАЙОННОЕ ОТДЕЛЕНИЕ	НАЧАЛЬНИКУ 3 ОТДЕЛА ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ тов. ШНАЙДЕРУ
Отдел 3-й 14 декабря 1937 г. № 2071 с. Зельцы		гор. Одесса

«С материалами на завербованного агента АРТЕМ»

С целью активной разработки остатков ликвидированного нами к-р фашистского повстанческого отряда молодежи нами 9-го декабря с/г завербован в качестве агента РЕРИХ Франц Климентьевич.

Два родных брата РЕРИХА Михаил и Климентий осуждены, первый — в Особом порядке, и второй — по тройке УНКВД по Одесской Области, как активные участники к-р фашистской повстанческой организации молодежи.

Кроме этого, также осуждены в особом порядке в 1937 году близкие родственники РЕРИХА Франца, как-то: ШНАЛЬ Яков, ШНАЛЬ Иосиф, ФЕТИХ Иосиф — как активные участники шпионско-повстанческой террористической организации (дело «ПРЕФЕРАНС»).

Для осуществления вербовки РЕРИХ был нами секретно снят на ст[анции] Кучурганы и доставлен на конспиративную квартиру в с. Страсбурге, где и была осуществлена его вербовка.

Беседуя с нами, РЕРИХ вполне откровенно изложил нам к-р настроение и деятельность репрессированных его родственников — братьев и их окружени[я].

РЕРИХ — грамотный, достаточно политически развит, легко разбирается в вопросах текущей политики, задачи органов НКВД представляет себе правильно.

Невзирая на то, что все родственники РЕРИХА осуждены, все же он производит впечатление честного человека, и на вербовку пошел охотно.

Вербовка РЕРИХА является, несомненно, ценной, и вполне обеспечит разработку всех остатков по ликвидированному делу «МОЛОДЕЖЬ».

РЕРИХ Франц Клименьевич, 1909 года рождения, уроженец и житель с. Страсбург Зельцкого района, из середняков, демобилизован из РККА как мл. командир, работает зав[едующим] сельпродмагом села Страсбург.

ПРИЛОЖЕНИЕ: материалы вербовки.

НАЧАЛЬНИК ЗЕЛЬЦКОГО РО НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ЛЕОНТЬЕВ/

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. 1 ОТД. 3 ОТДЕЛА УНКВД
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/КЛЕЦМАН/

ОГА СБУ. – Ф. 62. – Д. 59. – Т. 3. – Л. 221–222.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 121

**Сообщение Зельцкого райотдела НКВД
начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области
С. Шнайдеру относительно Бернгарда Шенфельда**

14 декабря 1937 г.

УРСР
НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЗЕЛЬЦЬКЕ РАЙОННЕ
ВІДДІЛЕННЯ

УССР
НАРОДНЫЙ
КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
ЗЕЛЬЦКОЕ РАЙОННОЕ
ОТДЕЛЕНИЕ

Серия «К»
НАЧАЛЬНИКУ 3-го ОТДЕЛА
ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД
ЛЕЙТЕНАНТУ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ШНАЙДЕРУ

Отдел 3-й
14 декабря 1937 г.
№ 2068
с. Зельцы

гор. Одесса

«С материалами на завербованного агента ПРАВДИНА»

4 декабря с/г с целью проработки для вербовки в качестве агента для разработки немецкого учительства был секретно снят учитель с. Эльзас ШЕНФЕЛЬД Бернгард Георгиевич.

Секретная съемка ШЕНФЕЛЬДА была осуществлена через второго секретаря РПК тов. БРАГИНА под предлогом использования его по работе в избирательном участке х[утора] Миллиардовки, председателем которого является тов. БРАГИН.

С х[утора] Миллиардовки, не выходя из машины, ШЕНФЕЛЬД был доставлен нами в 11 часов вечера в райотделение НКВД.

О ШЕНФИЛЬДЕ располагали данными о его косвенном отношении к участникам ликвидированной к-р националистической организации среди учительства по Зельцкому району.

По тем же данным было известно, что ближайшие родственники ШЕНФЕЛЬДА — отец и два брата, арестованы в 1936 году в Сибири как участники к-р фашистской организации.

На протяжении 18-ти часов работы с ШЕНФЕЛЬДОМ, последний подтвердил материалы в части репрессированных своих родственников, к тому же сообщил о своем брате, б. белом, эмигрировавшем с белой армией за границу в 1920 году, и в настоящее время проживает в Болгарии, но связи с ним не имеет.

В процессе откровенной беседы ШЕНФЕЛЬД был очень удивлен, что при наличии репрессированных родственников за к-р деятельность, и брата, находящегося в эмиграции, он до сих пор органами НКВД не репрессирован.

Наши предложения принять на себя обязательства по оказанию помощи органам НКВД в борьбе с контрреволюцией принял весьма продуманно, дав согласие на активную разведывательную деятельность по выявлению к-р подполья.

ШЕНФЕЛЬД перечислил и охарактеризовал свои связи среди учительства по Зельцкому району, часть которых заслуживает нашего внимания.

ШЕНФЕЛЬД Бернгард Георгиевич, 1902 года рождения, уроженец с. Эльзас Зельцкого района, немец, работает учителем в с. Эльзас.

ПРИЛОЖЕНИЕ: материалы вербовки.

НАЧАЛЬНИК ЗЕЛЬЦКОГО РО НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ЛЕОНТЬЕВ/

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. 1 ОТД. 3 ОТДЕЛА УНКВД
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /КЛЕЦМАН/

ОГА СБУ. – Ф. 62. – Д. 59. – Т. 3. – Л. 223–224.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 122

Сообщение Зельцкого райотдела НКВД начальнику 3-го
отдела УНКВД по Одесской области С. Шнайдеру
относительно Александра Шмидта

14 декабря 1937 г.

УРСР	УССР	Серия «К»
НАРОДНИЙ КОМИСАРИАТ ВНУТРИШНІХ СПРАВ ЗЕЛЬЦЬСЬКЕ РАЙОННЕ ВІДДІЛЕННЯ	НАРОДНИЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ЗЕЛЬЦСКОЕ РАЙОННОЕ ОТДЕЛЕНИЕ	НАЧАЛЬНИКУ 3-го ОТДЕЛА ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ тов. ШНАЙДЕРУ
Отдел 3-й 14 декабря 1937 г. № 2073 с. Зельцы		гор. Одесса

«С материалами на завербованного агента ЕРШОВА»

11 декабря с/г нами завербован в качестве агента для разработки подучетного к-р фашистского и церковного элемента по с.с. Баден и Зельцы ШМИДТ Александр Иванович.

ШМИДТ до 1919 года учился в духовной семинарии. До 1922 года учительствовал в Зельцком районе и в том же году Комиссией по чистке Сов. аппарата был снят по I-й категории как не обеспечивший коммунистического воспитания детей.

Родной брат ШМИДТА в 1937 году Военной Коллегией осужден на 10 лет как активный участник к-р фашистской организации.

Вербовка ШМИДТА была произведена в Райотделении НКВД, куда он был вызван как статист райземотдела с материалами учета с[ельско]х[озияйственных] работ, проводимых по району.

В беседе с нами ШМИДТ изложил нам данные о репрессированных своих родственниках, а также ряд связей, заслуживающих нашего внимания.

ШМИДТ хорошо грамотный, политически развит, производит хорошее впечатление.

На вербовку ШМИДТ пошел охотно и изложил ряд возможностей, в которых он сможет быть полезным в нашей работе.

ШМИДТ Александр Иванович, 1900 года рождения, сын учителя, со средним образованием, немец, работает статистом при Зельцком райземотделе.

ПРИЛОЖЕНИЕ: материалы вербовки.

НАЧАЛЬНИК ЗЕЛЬЦСКОГО РО НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ЛЕОНТЬЕВ/

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. 1 ОТД. 3 ОТДЕЛА УНКВД
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/КЛЕЦМАН/

ОГА СБУ – Ф. 62. – Д. 59. – Т. 3. – Л. 225–226.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 123

**Сообщение Зельцкого райотдела НКВД
начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области
С. Шнайдеру относительно Рафаила Бартле**

14 декабря 1937 г.

УРСР	УССР	<u>Серия «К»</u>
НАРОДНИЙ КОМИСАРИАТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЗЕЛЬЦЬСЬКЕ РАЙОННЕ ВІДДІЛЕННЯ	НАРОДНИЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ЗЕЛЬЦСКОЕ РАЙОННОЕ ОТДЕЛЕНИЕ	НАЧАЛЬНИКУ 3-го ОТДЕЛА ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ тов. ШНАЙДЕРУ
Отдел 3-й 14 декабря 1937 г. № 2074 с. Зельцы		<u>гор. Одесса</u>

«С материалами на завербованного агента ЗЕЛИНСКОГО»

В октябре месяце с/г нами был репрессирован как участник к-р националистической эсеровской организации БАРТЛЕ Иван Петрович и осужден по I-й категории (кулак, б. учитель).

БАРТЛЕ имеет сына 24-х лет — Рафаил Иванович, который работал директором одной из немецких школ Гроссуловского района с. Кассель, в последнее время работал в Раздельнянском районе, и в связи с арестом его отца снят с педагогической работы.

Учитывая серьезные связи сына БАРТЛЕ как по закордону, так и в селах Зельцкого района, нами 7-го декабря с/г под предлогом приписки через милицию был вызван БАРТЛЕ Рафаил.

В процессе беседы с БАРТЛЕ было установлено, что он действительно проживал с женой не приписанными около 2-х недель, что и являлось предложением провести с ним более длительную беседу и касаться всех моментов, интересующих нас.

Установив актуальность фигуры и подтверждение наших предположений о ценности его вербовки, нами было предложено ему явиться в 8 часов за результатами его приписки, где и была осуществлена его вербовка.

БАРТЛЕ очень искренно рассказал о к-р настроениях его отца, о репрессированных его родственниках, а также о своих взглядах на создавшееся у него положение.

Несмотря на свой молодой возраст, БАРТЛЕ очень толковый человек, сообразительный и здраво разбирается в политике Сов. власти.

Будучи директором школы в Гроссуловском районе, официально информировал РО НКВД о ряде националистических проявлений со стороны учительства и учащихся.

Оформляя вербовку, БАРТЛЕ подробно описал свою беседу с нами, изложив все моменты, связанные с репрессиями его близких родственников, а также дал свои связи как по Зельцкому району, так и по закордону, заслуживающих нашего внимания.

Исходя из вышеизложенного, считаем, что он будет вполне ценным агентом для работы среди молодежи, а также с последующей его обработкой для закордонной комбинации.

БАРТЛЕ Рафаил Иванович, 1913 года рождения, уроженец и житель с. Зельцы, немец, с средним образованием, б. учитель.

НАЧАЛЬНИК ЗЕЛЬЦКОГО РО НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ЛЕОНТЬЕВ/

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. 1 ОТД. 3 ОТДЕЛА УНКВД
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/КЛЕЦМАН/

ОГА СБУ – Ф. 62. – Д. 59. – Т. 3. – Л. 227–228.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 124

**Сообщение Спартаковского райотдела НКВД
начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области
С. Шнайдеру о вербовке агентуры из числа немцев**

15 декабря 1937 г.

Вручить немедленно

Сов[ершенно] секретно

Серия «К»

Нач. 3 отдела УНКВД по Одесск[ой] обл.
Лейтенанту Госбезопасн[ости]

т. Шнайдеру

г. Одесса

О вербовке агентуры

В дополнение к нашему № 923 от 9/XII 1937 сообщаем о новых вербовках агентуры.

1. 8 декабря с/г нами завербован бухгалтер колхоза с. К[ляйн]-Либенталь Вагнер¹ Иван Георгиевич, 1904 года рождения, происходящий из кулаков. Один из братьев Вагнера арестован как участник диверсионной группы, инициатор и исполнитель осуществленного с другими в сентябре т/года поджога колхозного табора и загона с конским молодняком (агентурное дело «Поджигатели»). Два других брата и родные жены раскулачены и сосланы. Сам Вагнер в 1934 году был осужден за растрату к 3 годам ИТЛ. Прибыл по отбыванию срока наказания в феврале мес. 1937 года.

Вербовали мы Вагнера в расчете на получение агента-внутренника по разрабатываемому в с. К[ляйн]-Либенталь фашистскому формированию, возглавляемому пред. колхоза Мозером Иваном, б. членом ВКП(б) и участником к-р группы правых (агентурное дело «Свастика»).

Как Вам известно, в октябре т/года по этому делу были арестованы бухгалтер колхоза Кресс Яков, кассир Имбери Иван, экспедитор Вальдман Антон, и член правления Фикс Леонгард. Эти лица сознались в принадлежности к фашистской диверсионно-повстанческой организации, широко проводившемся вредительстве.

---

¹ Здесь и далее в документе фамилии подчеркнуты красным карандашом, публикуется с подчеркиванием.

В процессе следствия не удалось выйти на Мозера и др. не репрессированных фигурантов дела, в свете же агентурных данных причастность Мозера и др. к проводившейся снятой группой к-р деятельности несомненна.

Вагнер является связью Кресса и ставленником Мозера, с арестом Кресса выдвинувшего Вагнера на должность бухгалтера колхоза. Вагнер должным образом не реагировал на раскрытую растрату Кресса и др. арестованных на сумму 14 000 рублей, и по агентурным данным способствовал жене Кресса в ликвидации имущества и скрытом выезде из села.

В предвербовочной беседе добиться откровенности Вагнера с нами не удалось. Завербован он в расчете на использование после дальнейшего закрепления и соответствующей обработки.

Вербовка Вагнера осуществлена в помещении раймилиции, куда он явился для продления приписки. Официальным предлогом для беседы явилось то обстоятельство, что в паспорте Вагнера, полученном им при освобождении из лагеря, изменены год рождения и национальность: вместо 1904–1905 год и «русский» вместо «немец».

Вагнеру присвоен псевдоним «Андреев».

2. 10 декабря с/г под псевдонимом «Морозов» завербован бухгалтер колхоза им. Тельмана в с. Спартак Штромайер Эдуард Фридрихович, 1903 года рождения, из кулаков.

Брат матери Штромайера и ряд родственников по линии жены арестованы в т/году как участники диверсионно-повстанческих организаций.

Близкий родственник по линии жены Эслингер Христофор, крупный землевладелец в прошлом, известен по материалам 3 отдела как организатор кулацкого восстания в 1919 году. С разгромом восстания Эслингер бежал в Румынию, где находится и в настоящее время. В 1924–1925 годах в Румынию бежали два сына Эслингера.

Эти обстоятельства учитываем для возможного в дальнейшем выхода за кордон.

В процессе вербовки Штромайер сообщил, что с мая м-ца т/года ему было известно о существовании в с. Спартак фашистской к-р организации, в которую его «якобы» только пытались завербовать. Как участники организации им названы: Шицле Готлиб, Шицле Теодор и Ясман Адольф, все уже арестованные.

По показаниям Шицле Теодора Штромайер проходит как вербовавшийся им в мае 1937 года и изъявивший согласие на участие в организации.

Для закрепления за нами, сообщение Штромайера мы запротоколировали. Завербован для разработки контрреволюционных, фашистских элементов села, среди которых располагает значительными связями и авторитетом.

С целью вербовки Штромайер негласно был снят с места работы и доставлен в НКВД.

Показания Штромайера прилагаем.

3. 11 декабря с/г под псевдонимом «Матвеев» нами завербован б секретарь сельсовета с. Фрайденталь Мантель Бруно Генрихович, 1905 года рождения, сын пастора.

С должности секретаря сельсовета был снят в ноябре т/года в связи с арестом его брата Мантель Генриха, участника диверсионно-повстанческой организации.

Мантель грамотен, развит, в процессе беседы воспринял, что дальнейшее его благополучие зависит от взаимоотношений с нами, и охотно пошел на вербовку.

По объективным данным (соц[иально]-чуждое происхождение, «обиженность») Мантель подходит для вскрытия и разработки к-р националистических элементов пораженного с. Фрайденталь. В этом направлении соответствующим образом проинструктирован.

Вербовка Мантеля осуществлена путем вызова его паспортистом РК милиции под предлогом выяснения имевших место неясностей по адресным листкам, переданным им еще в бытность секретарем сельсовета.

За период с 6 по 11 декабря нами завербованы «Дымов», «Андреев», «Морозов», «Матвеев».

Проведенные вербовки просим подтвердить.

Приложение по тексту.

Нач. Спартаковского РО НКВД

Сержант Госбезопасности

Подпись

/Шаповалов/

Пом[ощник] начальника 1 отд. 3 отдела УНКВД

Сержант Госбезопасности

Подпись

/Гольдлюст/

В левом верхнем углу первого листа документа поставлен прямоугольный штамп Спартаковского РО НКВД.

В верхней части первого листа документа нанесены две резолюции:

1) синим карандашом «т. Рыба[ко]ву. 21.12.[1938 г.]. *Подпись неразборчивая*»;

2) простым карандашом «т. Гольд[люст]. К к[онтрольно]/н[аблюдательному] делу. 3.01.[1938 г.].

Подпись неразборчивая».

ОГА СБУ – Ф. 62. – Д. 59. – Т. 3. – Л. 229–232.

Подлинник. Рукопись на бланке.

№ 125

**Предписание наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику УНКВД по Днепропетровской
области Е. Кривцу о внесении изменений в протокол № 8
заседания «двойки» от 18 октября 1937 г.**

16 декабря 1937 г.

УССР НАРОДНЫЙ
КОМЫСАРИАТ
ВНУТРЫШНИХ
СПРАВ

УССР
НАРОДНЫЙ
КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Сов[ершенно] секретно
Серия «К»

Вх. №.....на №10387747.от.....193 г.
При ответах ссылаться на № число и отдел.

8 ОТДЕЛ УГБ
16 декабря 1957
№ 110951

г. Киев, Телефон коммутатор НКВД
Краткое содержание:

Лично
НАЧАЛЬНИКУ ОБЛАСТНОГО
УПРАВЛЕНИЯ НКВД
СТ. МАЙОРУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
тов. КРИВЕЦ
г. Днепропетровск

В протоколе № 8 от 18.X.1937 г. внесено следующее изменение:

На стр. 11, порядковый № 104 исправлено «УНРАУ ПЕТРА» на «УНРАУ
ГЕНРИХА»

Внесите соответствующее исправление в имеющийся у Вас экземпляр про-
токола № 8 и немедленно приведите в исполнение приговор над осужденным к
расстрелу УНРАУ Генрихом Петровичем.

Об исполнении донесите¹.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА

Подпись

ЛЕПЛЕВСКИЙ

В нижней части документа поставлена круглая гербовая печать с надписью на русском и украин-
ском языках: «Народный Комиссариат Внутренних Дел УССР. Народний Комісаріат Внутрішніх
Справ УРСР».

В левом верхнем углу от руки простым карандашом написано «8 [отдел]».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 2.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ См.: док. № 154 — Акт об исполнении решения «двойки» о расстреле Генриха Унрау от 14 ян-
варя 1938 г.

№ 126

Из приговора Военного трибунала ХВО по делу шести человек, обвиняемых в участии в контрреволюционной фашистской организации

25 декабря 1937 г.

Дело №-00380–1937 г.

Экз. №

Копия
СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

ПРИГОВОР

ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

1937 года, декабря 25 дня, Военный Трибунал Харьковского военного округа в закрытом судебном заседании в г. Сталино в составе Председательствующего бригавоенюриста РОМАНОВСКОГО и членов: бригавоенюриста т. КРЕСТОВНИКОВА и лейтенанта т. МУРОМЦЕВА при секретаре техники интенданте 2 ранга т. КОТЛ[Я]РЕНКО рассмотрено дело №-00380–1937 г. по обвинению гр[ажд]а[н]:

ШРЕДЕРА Андрея Ивановича, 1910 г. рождения, по соц[иальному] происхождению и соц[иальному] положению рабочий, кол. Нью-Йорк Дзержинского р-на Донецкой области, б/п, грамотный, не судившийся;

КЕНИГА Антона /Адама/ Александровича, 1913 г. рождения, по соц[иальному] происхождению и соц[иальному] положению рабочий г. Константиновки Донецкой обл., б/п, грамотный, не судившийся;

ВИНСА Абрама Абрамовича, 1911 г. рождения, по соц[иальному] происхождению из кр[естья]н середняков, по соц[иальному] положению рабочий кол. Нью-Йорк Дзержинского р-на Донецкой области, б/п, грамотный, не судившийся;

ШРЕДЕРА Петра Ивановича, 1901 г. рождения, по соц[иальному] происхождению из кр[естья]н кулаков, по соц[иальному] положению рабочий кол. Нью-Йорк Дзержинского р-на Донецкой области, б/п, грамотный, не судившийся;

ЭПП Андрея /Генриха/ Гергардовича, 1913 г. рождения, по соц[иальному] происхождению из кр[естья]н середняков — колхозник кол. Нью-Йорк Дзержинского р-на Донецкой области, б/п, грамотный, не судившийся;

ГАССЕН Дмитрия Дмитриевича, 1911 г. рождения, по соц[иальному] происхождению из кр[естья]н бедняков, служащий кол. Нью-Йорк Дзержинского р-на Донецкой области, б/п, грамотный, не судившийся, –

всех шести по ст.ст. 17–54–2, 54–10 ч. 1 и 54–11 УК УССР, Военный трибунал

УСТАНОВИЛ:

В 1929 году быв. помещиком УНГЕРОМ была создана в колонии Нью-Йорк к-р фашистская организация. После ликвидации этой организации частично эту организацию возглавил УНГЕР Юлиус. Начиная с 1934 г. организация ставила перед собой следующие задачи:

1. Подготовить немецкое население к борьбе против советской власти в целях оказания активной помощи одному из иностранных государств в захвате Украины. 2. Расширение организации и вовлечение новых членов. 3. Создание к-р фашистск[ой] [...]мии, в частности, в частях 80[-й] с[трелковой] д[ивизии]. 4. С возникновением [...] из иностранных государств с СССР под-
нять в [...]¹

*ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 22.
Фрагмент документа. Копия. Машинопись.*

¹ Правый нижний угол документа сильно поврежден, окончание документа в деле отсутствует.

№ 127

**Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных управлений НКВД о порядке
отчетности по проведенным национальным операциям**

26 декабря 1937 г.

ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ УНКВД

Ввиду особой важности подведения итогов операций, проследите лично за тщательным и правильным составлением цифровых сведений, требуемых 3-м отделом по польской, немецкой, румынской и латышской операциям.

Сведения представить в Киев не позже 29[-го числа] сего месяца.

ЛЕПЛЕВСКИЙ

№ 93755

26 декабря 1937 г.

верно:¹

*ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 190. — Л. 269.
Копия. Машинопись.*

---

¹ Документ не подписан и не заверен.

№ 128

**Выписка из докладной записки начальника УНКВД
по Киевской области Н. Шарова заместителю наркома
внутренних дел УССР М. Степанову о результатах
проведения национальных операций в Киевской области**

26 декабря 1937 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

УПРАВЛЕНИЕ НКВД ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

ЗАМЕСТИТЕЛЮ НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. СТЕПАНОВУ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О результатах операции по разгрому шпионско-диверсионного
подполья в Киевской области

По состоянию на 26.XII-1937 г.

«26» декабря 1937 г.

№ 658148

г. Киев¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

О результатах операции по разгрому шпионско-диверсионного
подполья в Киевской области

По состоянию на 26 декабря 1937 г.

В соответствии с приказом народного комиссара внутренних дел Союза ССР — Генерального комиссара государственной безопасности т. ЕЖОВА Киевским областным Управлением НКВД за время июнь–декабрь 1937 года проведены массовые операции по польскому, немецкому, латышскому, румынско-

---

¹ Окончание первого листа документа, выполненного в форме обложки.

му, японському и греческому шпiонско-диверсионному и к-р националистиче-
скому подполью.

В результате проведенных операций по всем линиям арестовано 7347 че-
ловек².

Из общего количества арестованных:

а) осуждено НКВД СССР по представленным спискам . . .	<u>5456 чел.</u>
В том числе: по 1-й категории	<u>4725</u>
по 2-й категории	<u>712</u>
к выдворению за кордон	<u>19</u>
б) осуждено особой тройкой [при] НКВД	<u>720 чел.</u>
В том числе: по 1-й категории	<u>291</u>
по 2-й категории	<u>429</u>
в) находится в Москве неразрешенных справок на	<u>475 чел.</u>
г) остаток арестованных на 26.XII.[19]37 г.	<u>695 чел.</u>

В результате следствия по всем линиям вскрыто и ликвидировано ряд
шпiонско-диверсионных и к-р националистических формирований³, в част-
ности:

1. Шпiонско-диверсионных резидентур
иноразведок . . . . . 105 с кол[ичеством] — 622 [чел.]
2. Резидентур иностранных консульств
и миссий . . . . . 21 с колич[еством] — 126 челов.
3. Агентов иноразведок (одиночек, не входящих
в число резидентур) . . . . . 1101 [чел.]
4. Агентов и информаторов иностранных консульств
и миссий . . . . . 337 [чел.]

ВСЕГО ШПИООНОВ: 2186 челов.

5. Организаций «ПОВ» . . . . . 49 с колич[еством] — 1182 чел.
6. Шпiонско-диверсионных повстанческих
организаций . . . . . 36 [с количеством] — 542 [чел.]
7. Диверсионно-повстанческих групп . . . . . 76 [с количеством] — 412 [чел.]
8. К-р националистических групп . . . . . 67 [с количеством] — 354 [чел.]

Проведенные операции по вскрытию шпiонско-диверсионного и к-р на-
ционалистического подполья в отдельности по каждой линии представляется
в следующем виде.

² Окончание предложения «7347 человек» подчеркнуто от руки коричневым карандашом.

³ Подчеркнуто от руки коричневым карандашом.

ПО ПОЛЬСКОЙ ЛИНИИ

[...]

ПО НЕМЕЦКОЙ ЛИНИИ

За время операции арестовано по немецкой линии — 801 человек⁴, в том числе:

а) германско-подданных	28
б) австрийско-подданных	2
в) советских граждан	771

Из указанного количества арестованных:

осуждено НКВД СССР по представленным спискам	<u>393 челов.</u>
в том числе: <u>по 1-й категории . . . . .</u>	<u>343</u>
по 2-й категории	31
к выдворению за кордон	19

осуждено особой тройкой [при] УНКВД.	<u>212 челов.</u>
В том числе: <u>по 1-й категории . . . . .</u>	<u>117</u>
по 2-й категории	95
Всего осуждено:	<u>605 человек</u>
В том числе: <u>по 1-й категории . . . . .</u>	<u>460</u>
<u>по 2-й категории . . . . .</u>	<u>126</u>
<u>к выдворению за кордон . . . . .</u>	<u>19</u>

Находится в Москве неразрешенных справок на . . . . . 5 человек.

Остаток арестованных на 26.XII.[19]37 г. . . . . 191 [чел.]⁵

Следствием по немецким делам вскрыто глубокое шпионско-фашистское подполье, заложенное и руководимое германской разведкой, закордонными фашистскими центрами и Германским консульством в Киеве.

В результате следствия вскрыто и ликвидировано:

Агентов гестапо ⁶ , переброшенных из-за кордона	21
Агентов германской разведки	49
Агентов и информаторов Германского консульства	88
Диверсионно-повстанческих и шпионских организаций	10
Шпионско-диверсионных и повстанческих групп	18

[...]

⁴ Подчеркнуто машинописно при печатании документа и вторично — от руки коричневым карандашом.

⁵ Подчеркнуто от руки коричневым карандашом.

⁶ Слово напечатано заглавными буквами.

Операции по всем линиям продолжаем.

НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(ШАРОВ)

НАЧАЛЬНИК III ОТДЕЛА УГБ УНКВД
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(РОГОЛЬ)

№ 658148

26 декабря 1937 г.

г. Киев

На первом листе документа, внизу, поставлен прямоугольный штамп с текстом: «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки чернилами написаны регистрационный входящий номер «№ 20943» и дата «27/XII 1937 г.».

ОГА СБУ. — Ф 16. — Оп. 1. — Д. 205. — Л. 210–213, 218, 219, 224.
Подлинник. Машинопись.

№ 129

**Справка ДТО ГУГБ НКВД Одесской железной дороги
о результатах оперативно-следственной работы**

30 декабря 1937 г.

ДТО СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА

ОБ ИТОГАХ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ

ВСЕГО АРЕСТОВАНО С 1 ИЮНЯ [1937 Г.] ПО 1 ЯНВАРЯ 1938¹ Г. — 1373 ЧЕЛ.
КОЛИЧЕСТВО АРЕСТОВАННЫХ РАЗБИВАЕТСЯ ПО ЛИНИЯМ:

Троцкистов и правых	65 чел.
Украинских националистов	233 "
По польской к-р и шпионажу	271 "
" немецкой к-р и шпионажу	127 "
" румынской к-р и шпионажу	58 "
" японской к-р и шпионажу	29 "
" разному шпионажу	3 "
" церковно-сектантской к-р	25 "
Латышей	2 "
Греков	17 "
По к-р диверсионно-вредит[ельскому] элементу	108 "
По кулацкой операции	367 "
Жен и соц[иально]-опасных детей изменников родине	69 "

ОСУЖДЕНО С 1 ИЮНЯ [1937 Г.] ПО 1 ЯНВАРЯ 1938 Г. — 1123 ЧЕЛ.

Осуждено Военной Коллегией правых троцкистов:

по 1-й категории	— 10 чел.
" 2-й категории	— 6 "

В настоящее время на рассмотрении Военной Коллегии находится 1 дело на 1 чел.

Осуждено Военным Трибуналом, Спецколлегией и Особсовещанием правых троцкистов и украинских националистов:

по 1-й категории	— 11 чел.
" -2-й -"-	— 21 "

¹ Здесь и далее в документе ошибочно — 1 января 1937.

ВСЕГО ОСУЖДЕНО ПО ПОЛЯКАМ:

По справкам	– 153 чел.
По 1-й категории	– 100 "
" 2-й –"–	– 53 "

ВСЕГО ОСУЖДЕНО ПО ХАРБИНЦАМ:

По справкам	– 11 чел.
По 1-й категории	– 9 "
" 2-й –"–	– 2 "

ВСЕГО ОСУЖДЕНО ПО РУМЫНАМ:

По справкам	– 32 чел.
По 1-й категории	– 18 "
" 2-й –"–	– 14 "

ЧИСЛИТСЯ ЗА НКВД СССР ЕЩЕ НЕ РАССМОТРЕННЫХ СПРАВОК:

По полякам	– 80 чел.
" румынам	– 19 "
" харбинцам	– 12 "
" немцам	– 4 "
" грекам	– 1 "

ЗА ВРЕМЯ ОСУЖДЕНО ПО КУЛАЦКОЙ ОПЕРАЦИИ:

По 1-й категории	– 250 чел.
" 2-й –"–	– 629 "

Из общего количества осужденных Тройкой –

Осуждено:	1 кат.	2 кат.
Поляков	–	–
Немцев	60	75
Украинск[их] националистов	71	173
Церковников-сектантов	9	12

Осужденных жен изменников родине – не было.

Числится за Особым Советом НКВД СССР
еще не рассмотренных дел на жен изменников родине – 36

ОСТАВАЛОСЬ НА 1 ЯНВАРЯ 1938 АРЕСТОВАННЫХ — 253 ЧЕЛ.

По немецкой к-р и шпионажу	2 чел.
" польской к-р —"	41 —"
" румынск[ой] к-р —"	19 —"
" японской к-р —"	3 —"
Троцкистов	33 —"
По укр[аинским] националистам	10 —"
" церковно-сектантской к-р	5 —"
" к-р кулацк[ому] диверсион[но]-вредит[ельскому] элементу	34 —"
Жен изменников родине	32 —"
По проч[ему] а/с элементу	56 —"
Латышей	2 —"
Греков	16 —"

Арестовано с момента организации ДТО — 1223 чел.

За все время с 1 августа по 1 января прошло — 1555 —"

НАЧАЛЬНИК ДТО ГУГБ НКВД ПО ОДЕССКОЙ ДОРОГЕ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись (ИВАНОВСКИЙ)

НАЧАЛЬНИК 6-го ОТДЕЛЕНИЯ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕН. БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись (ВОЛЬПОВ)

30 декабря 1937 г.

№ 1803

г. Одесса

ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 33. — Л. 18–20.

Подлинник. Машинопись.

№ 130

**Справка ДТО ГУГБ НКВД Сталинской железной дороги
о результатах оперативно-следственной работы**

31 декабря 1937 г.

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

СВЕДЕНИЯ

об оперативно-следственной работе ДТО ГУГБ НКВД Сталинской ж.д.

с 1 июня по 31 декабря 1937 года

1. Всего арестовано 2286 ч[еловек]

Арестованные распределяются по линиям:

Троцкистов и правых	217 чел.
Украинских националистов	1 –"–
по польской к-р и шпионажу	487 –"–
по немецкой к-р и шпионажу	141 –"–
по румынской к-р и шпионажу	4 –"–
по японской к-р и шпионажу	72 –"–
по чешской к-р и шпионажу	2 –"–
по греческой к-р и шпионажу	32 –"–
по латвийской к-р и шпионажу	43 –"–
по кулацкой операции	738 –"–
жен изменников родины	174 –"–
диверсия	92 –"–
вредительство	59 –"–
к-р агитация и пропаганда	161 –"–
по авариям и крушениям	34 –"–
служебно-должностные	13 –"–
белая к-р	3 –"–
незаконное хранение оружия	1 –"–
хищение	2 –"–

хулиганство	3 –"
подделка документов	1 –"
незаконный проезд в тов[арных] поездах	6 –"

2. Осуждено — 788 чел.

Осуждено Воен[ной] Коллегией правых троцкистов

по 1-й категории –	41 ч.
по 2-й категории –	14 ч.

Осуждено Воен[ным] Трибуналом, Спецколлегией и Особым Совещанием троцкистов:

по 1-й категории –	3 ч.
по 2-й –"– –	8 ч.
Всего осуждено по полякам —	372 ч.
по спискам:	
по 1-й категории –	191
по 2-й –"– –	181
Всего осуждено [по] харбинцам —	35 ч.
по спискам:	
по 1-й категории –	29
по 2-й –"– –	6
Всего осуждено по немцам —	111 ч.
по 1-й категории –	52 ч.
по 2-й –"– –	59 ч.

3. Числится за НКВД СССР – 138 ч.

в том числе:

по полякам –	56 ч.
по немцам –	30 –"
по латышам –	30 –"
по харбинцам –	22 –"

4. На 1-е января 1938 г. осталось арестованных 423 чел.

Арестованные распределяются по линиям:

троцкистов и правых –	140 ч.
по польской к-р и шпин[ажу] —	19 ч.
по немецкой к-р –"– –	2 ч.
по латвийской к-р –"– –	13 ч.
по греческой к-р –"– –	32 ч.
жен изменников родины –	128 ч.
диверсия –	19 ч.

вредительство –	20 ч.
к-р агитация и пропаганда –	44 ч.
по авариям и крушениям –	4 ч.
по хищениям –	2 ч.

5. За все время осуждено по кулацкой операции — 738 ч.

в том числе:

по 1-й категории –	317
по 2-й –”– –	421

Из общего количества осужденных Тройкой было:

поляков –	6
немцев –	155
харбинцев –	5
укр[аинских] [националистов]	25
церковников –	26
сектантов –	18

НАЧАЛЬНИК ДТО ГУГБ СТАЛИНСКОЙ Ж.Д.
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(САМОВСКИЙ)

ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 33. — Л. 9–11.

Подлинник. Машинопись.

№ 131

Письмо председателя Военного трибунала ХВО А. Козловского начальнику 8-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области со списком осужденных, приговоренных к высшей мере наказания

31 декабря 1937 г.

СССР — НКО
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

31 декабря 1937 г.

№ Н-002037

гор. Харьков

пл. Руднева № 36

тел. № 4-07-63, 4-37-81

Экз. № 1

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ 8 ОТДЕЛА УГБ НКВД ПО
ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

Прошу срочно выслать акты о приведении в исполнение приговоров Военного Трибунала Харьковского Военного Округа в отношении осужденных к РАССТРЕЛУ:

№ п/п	Фамилия имя отчество	Время исполнения		Примечание
1.	РИХЕРТ ¹ Генрих Михайлович	23.[0]9.37	За 0015037	
2.	ПОРШ Готлиб Фридрихович	[0]3.[0]9.37	За 0015337	
3.	АЛЬБРЕХТ Яков Николаевич	[0]3.[0]9.37		
4.	ЭНС Петр Иванович	То же		
5.	ТЕВС Иван Дмитриевич	То же		
6.	КЛАССЕН Корней Корнеевич	То же		
7.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Иван Иванович	То же		
8.	ГИЛЬЦ Василий Васильевич	То же		
9.	ЯНЦ Гергард Абрамович	То же		
10.	НЕЙФЕЛЬД Гергард Гергардович	То же		
11.	НЕЙФЕЛЬД Иоган Гергардович	То же		
12.	ФЕЛЬ Людвиг Людвигович	То же		
13.	АВГУСТИН Корней Яковлевич	[0]4.10.37	За 0021237	

¹ Около всех фамилий, за исключением Рыщенко С.А., от руки поставлены единообразные графические пометы.

14.	КИПКЕ Фридрих Иванович	То же		
15.	ВИТКОВСКИЙ Андрей (Генрих) Карлов[ич]	То же		
16.	КЛАТТ ² Петр Фридрихович	То же		
17.	ФУКС Теодор Эвальдович	То же	За 0021137	
18.	РЫШЕНКО ³ Сергей Антонович	То же		
19.	ЛЫСЕНКО Василий Евстафьевич	То же		
20.	ГЕНЬ Антон Иванович	То же		
21.	РЕЦЛАВ Фридрих Иванович	То же		
22.	БОРУШ Илья Федорович	То же		
23.	САВЧЕНКО Степан Филиппович	То же		
24.	ЯНЦЕН Давид Петрович	То же	№ 0021337	
25.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Яков Иванович	То же		
26.	БАЛЬКЕ Емельян Петрович	То же		
27.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Яков Петрович	То же		
28.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Корней Петрович	То же		
29.	ШМИДТ Отто Яковлевич	То же		
30.	ЯНЦ Абрам Давидович	То же		
31.	ВОЛЬФ Адам Адамович	То же	№ 0023637	
32.	ВЕБЕРА Адам Адамович	То же		
33.	БЛОК Гергард Иванович	То же	№ 00219	
34.	БЕРКМАН Эмиль Фрицевич	То же		
35.	ДИК Яков Корнеевич	То же	№ 0022337	
36.	ЗИМЕНС Генрих Петрович	То же		
37.	ЗИМЕНС Яков Петрович	То же		
38.	ЯНЦЕН Корней Мартынович	То же		
39.	ШЕРБИННИН Иван Федорович	То же	№ 0021537	
40.	КУЦ Иван Ефимович	[0]4.10.37	№ 0021037	
41.	МОРДОВЕЦ Петр Тимофеевич	То же	№ 0020937	
42.	МАРЧЕНКО Иван Григорьевич	То же	№ 0024537	
43.	ИОХИМ Юлиус Яковлевич	То же	№ 0023037	
44.	ШЛОТГАУЭР Готфрид Федорович	То же		
45.	ЯНЦЕН Яков Корнеевич	То же	№ 0024437	
46.	ВИЛЬМС Давид Петрович	То же		
47.	ЯНЦЕН Иван Гергардович	То же		

² В документе сначала было напечатано «Кладт», затем исправлено от руки на «Клатт».

³ Около фамилии от руки поставлена отличающаяся от остальных графическая помета.

48.	ФРИЗЕН Абрам Петрович	То же		
49.	КУЧЕРЕНКО Петр Павлович	То же	№ 002237	
50.	ЗИБЕРТ Теодор Михайлович	То же	№ 0021237	
51.	СОЛОВЬЕВ Федор Григорьевич	17.11.37	№ 0026337	
52.	ГЛУШЕНКО Григорий Яковлевич	То же		
53.	ЦАГИКЯН Степан Арутюнович	То же	№ 0027037	
54.	ШЕВЧЕНКО Дмитрий Дмитриевич	То же	№ 0027937	
55.	ПИГУРНОВ Александр Васильевич	То же		
56.	КОНДРАТ Михаил Христофорович	То же	№ 0026937	
57.	БОГЕР Федор Матвеевич	То же		
58.	ШРЕДЕР Егор Егорович	То же		
59.	ШТЕЙНЕК Федор Михайлович	То же		
60.	ВЕГНЕР Иван Матвеевич	То же		
61.	РЕЙ Генрих Георгиевич	То же		
62.	БОГИН ⁴ Федор Иванович	То же		
63.	ШТОЛЬ Михаил Вениаминович	То же	№ 0026937	
64.	КАЛЬКОВСКИЙ Александр Иванов[ич]	То же	№ 0027637	

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРИБУНАЛА
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись (КОЗЛОВСКИЙ)

СТАРШИЙ СЕКРЕТАРЬ ТРИБУНАЛА
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2 РАНГА

Подпись (СУВОРОВ)

отп[ечатано] 2 экз.

В верхней части первого листа документа от руки синим карандашом написано «8 [отдел]».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 315–316.
Подлинник. Машинопись на бланке.

⁴ В списке осужденных, направленном ВТ ХВО в адрес УНКВД по Донецкой области 2 июня 1938 г., значится как «Богер Федор Иванович». (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 312).

№ 132

**Справка ДТО ГУГБ НКВД Юго-Западной железной дороги
о результатах оперативно-следственной работы**

1 января 1938 г.

С 1.6.[19]37 по 1.1.[19]38 г.

ЦИФРОВЫЕ ДАННЫЕ

**ОБ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЕ ДТО ГУГБ НКВД
ЮГО-ЗАПАДНОЙ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ**

Всего арестовано 2771 чел., из них передано в ДТО из Облуправлений 609 чел.

Число арестованных разбивается по линиям:

	Всего	Передано в ДТО	Арестовано ДТО
Троцкистов и правых	141	82	59
Участников воен[ных] заговоров	5	–	5
Украинская к-р	115	53	62
Поль[ская] к-р и ШП	1299	172	1127
Нем[ецкая] к-р и ШП	146	28	118
Рум[ынская] к-р и ШП	65	3	62
Японск[ая] к-р и ШП	42	6	36
Латв[ышская] к-р и ШП	24	–	24
К-р агитация	619	149	470
Жены изменников родине	126	–	126
Прочие	189	148	41
ВСЕГО:	2771	641	2130

Всего осуждено военным трибуналом, спецколлекцией и Особым Советом:

Всего — 69 чел.

Из них: По 1-й категории — 39 чел.

По 2-й категории — 30 чел.

Из них по видам преступления и категориям:

	Всего	1-я кат.	2-я кат.
Троцкистов	43	29	14
Участн[иков] воен[ных] загов[оров]	5	5	–
Нем[ецких] ШП	1	1	–
Диверсантов	4	4	–
Укр[аинских националистов]	1	–	1
К-р агитация	14	–	14
Поль[ская] к-р	1	–	1
ВСЕГО:	69	39	30

Осуждено НКВД СССР по справкам:

По линиям	Всего осуждено	1-я категория	2-я категория	Числится на рассмотрен[ии] НКВД СССР
Польской	681	384	333	495
Немецкой	74	56	18	–
Румынской	25	16	9	20
Харбинцам	–	–	–	28
Латышам	–	–	–	–
ВСЕГО:	780	420	360	543

Осуждено областными тройками 609 чел., из них:

По 1-й категории	–	130 чел.,
По 2-й категории	–	479
ВСЕГО:		609

Из общего количества осужденных тройками:

По поль[скому] ШП и к-р	–	91
По нем[ецкому] ШП и к-р	–	16
По рум[ынскому] ШП и к-р	–	1
По укр[аинской] к-р	–	68
Политбандитов	–	25
Церковно-сектант[ская] к-р	–	10
Уголовн[ый] и проч[ий] а/с эл[емент]	–	124
Кулаки	–	274
ВСЕГО:	–	609

Осуждено иждивенцев изменников родине — 8 чел.
Осталось в следственном производстве на 1.1.1938 г.

Троцкистская к-р	–	86
Украинская к-р	–	33
Поль[ская] к-р и ШП	–	214
Нем[ецкая] к-р	–	55
Рум[ынская] к-р	–	19
Харбинцы	–	11
Латышская к-р	–	24
Прочие	–	3
ВСЕГО:	–	445

НАЧАЛЬНИК ДТО ГУГБ НКВД ЮГО-ЗАПАДНОЙ ЖД
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ЗАСЛАВСКИЙ/

ОГА СБУ — Ф. 42. — Д. 33. — Л. 4–6.
Подлинник. Машинопись.

№ 133

Справка 8-го отдела УГБ НКВД УССР о количестве арестованных органами НКВД

3 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СВЕДЕНИЯ

ОБ АРЕСТОВАННЫХ ОРГАНАМИ НКВД УССР, ЧИСЛЯЩИХСЯ ПОД СЛЕДСТВИЕМ¹

На 3 января 1938 г.

	ВСЕГО арестовано	Троцкистов и правых	Участ[ников] воен[но]- фаш[истского] заговор[а]	Украинских националистов	По польск[ой] к-р и ш.п.	По нем[ецкой] к-р и ш.п.	По рум[ынской] к-р и ш.п.	По японск[ой] к-р и ш.п.	По греч[еской] к-р и ш.п.	По латвийск[ой] к-р и ш.п.	По болгар[ской] к-р и ш.п.	По церк[овно-] сект[антской] к-р	По кулацк[ой] операции	Жен изменников родины	По другим делам	И з н и к:						
																Членов а[нти]с[оветских] партий	Разн[ый] ш.п. и пр[очая] нац. к-р	Диверсия и вредительство	Сюноисты	К-р агитация	Проч[ие] преслушания	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21		
НКВД УССР	448	66	44	90	76	28	5	5	1	7	-	8	-	11	107	13	31	31	3	14	15	
УНКВД по Донец[кой] обл.	3563	189	7	46	1	50	27	7	2193	122	-	-	-	831	90	-	-	-	-	-	90	
УНКВД по Д[непро]-петров[ской] обл.	2133	356	79	105	149	198	-	4	35	37	6	83	61	797	223	38	2	125	4	54	-	
УНКВД по Житомир[ской] обл.	1554	110	5	56	1018	150	1	3	1	8	-	2	19	-	181	9	-	-	116	-	56	

¹ Строка подчеркнута красным карандашом. Подобным образом подчеркнуты строки таблицы с обобщающими сведениями («Итого» и «Всего»). Вероятно, подчеркивание сделано Л. Мунвезом с целью выделить в документе основную информацию.

<i>I</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
УНКВД по Черниг[овской] обл.	1303	130	26	223	277	109	24	19	4	24	-	75	-	63	329	7	11	60	-	246	5
УНКВД по Харьк[овской] обл.	1152	81	77	17	336	243	5	13	70	114	-	-	-	50	146	64	37	-	-	45	-
УНКВД по Полтавск[ой] обл.	836	45	8	104	60	10	-	6	27	23	-	32	374	82	65	-	-	25	27	13	-
УНКВД по Винницк[ой] обл.	796	70	9	36	474	2	51	1	-	34	-	1	25	14	79	3	3	36	-	35	2
УНКВД по Одесск[ой] обл.	716	87	4	3	3	15	20	2	216	2	-	21	122	107	114	4	22	2	16	70	-
УНКВД по Кам[енец]-Под[ольской] обл.	501	34	26	3	362	34	3	-	-	23	-	-	-	-	16	-	-	8	6	-	2
УНКВД по Киевск[ой] обл.	456	120	29	32	135	10	-	-	1	10	-	25	-	41	53	-	-	3	3	39	8
УНКВД по Николаев[ской] обл.	385	89	5	22	17	7	3	2	6	12	-	15	44	2	161	-	-	-	-	-	-
НКВД МАССР	116	6	-	-	7	7	-	-	7	12	-	-	-	60	17	-	-	-	7	10	-
Погранотряды	358	1	-	1	61	-	85	-	20	-	-	-	-	-	190	-	3	-	-	138	49
ИТОГО	14317	1384	319	738	2976	863	224	62	2581	428	6	262	645	2058	1771	138	109	290	182	664	227
ДТО ГУТБ	1582	369	-	51	278	59	38	14	59	44	-	5	-	204	461	-	93	86	-	272	10
ВСЕГО	15899	1753	319	789	3254	922	262	76	2640	472	6	267	645	2262	2232	138	202	376	182	936	237

НАЧАЛЬНИК 8-ГО ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВБЗ/

ОГА СБУ — Ф. 42. — Д. 33. — Л. 42.
Подлинник. Машинопись.

№ 134

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 117 заседания «двойки» от 28 декабря 1937 г.**

3 января 1938 г.

РГ
СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**
ГУГБ
8-й отдел
«3» января 1938 г.
№ 450038
МОСКВА, площадь
Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД
Краткое содержание:

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

СРОЧНО
Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.
При ответах ссылаться на №, число и Отдел

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР
по ДОНЕЦКОЙ ОБЛ.
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ
тов. СОКОЛИНСКОМУ. ЛИЧНО.
г. Сталино

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА —
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ. ЛИЧНО
гор. Киев

Направляю копию протокола № 117 от 28/XII-1937 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел СССР и Прокурора Союза по списку на 200 чел., представленному Вами за № 1109999 от 9/XII-[19]37 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 183 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров, вышлите в Москву.

В отношении остальных 11 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Сопровещания при НКВД СССР. Дела на них срочно вышлите в Москву.

3 дела по обвинению КРИГЕР А.Г., ФАБРИЦИУС Г.В. и ШАФРИНА Г.М. — необходимо доследовать.

Обращаю Ваше внимание, что Вами вторично представлены справки на ЭБЕЛЬ Карла Ивановича, осужденного ранее по протоколу № 84 от 13/ XII-

[19]37 г. к расстрелу и на КРИСМАН Карла Карловича, осужденного ранее по протоколу № 33 от 14/XI-37 г. к расстрелу¹.

На ГЕЙДТ Даниила Данииловича решение не вынесено, так как возникло сомнение не идентичен ли он Гейдт Даниилу Данииловичу, приговоренному к расстрелу по протоколу № 84 от 13/XII-[19]37 г. (справка на него представлена при № 1110869/2/1 от 3/XII-[19]37 г.). В обеих справках на ГЕЙДТ Даниила Данииловича указаны одни и те же установочные данные и один и тот же № следственного дела, содержание же обвинительного материала разное. Прошу разобраться в путанице с этим делом и сообщить составлены ли обе справки на одно и тоже лицо и чем вызвано разноречие с обвинительным материалом².

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись ЦЕСАРСКИЙ

На первом листе документа, в левом верхнем углу, от руки синим карандашом нанесена резолюция: «*т. Соломонов[ичу]* привести в исполнение. Срочно проверить дело Гейта. 7/1. Соколинский».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 23. — Л. 184–185.

Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ Абзац подчеркнут от руки красным карандашом.

² Абзац выделен от руки красным карандашом вертикальной чертой, нанесенной по левому полю.

№ 135

Отчет 8-го отдела УГБ НКВД УССР наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативно-следственной работы за период с 1 июня 1937 г. по 1 января 1938 г.

4 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НКВД-УССР
УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
8-й ОТДЕЛ

ОТЧЕТ

ОБ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЕ ОРГАНОВ НКВД УКРАИНЫ

за ВРЕМЯ с 1-го ИЮНЯ 1937 г.
по 1-е ЯНВАРЯ 1938 года

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2-ГО РАНГА
ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ

Экз. 1-й

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЦИФРОВЫЕ ДАННЫЕ

ОБ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЕ ОРГАНОВ НКВД УССР¹

1. ВСЕГО АРЕСТОВАНО с 1-го июня 1937 г.
по 4-е января 1938 г. – 177350 чел.
ИЗ НИХ: По центру – 2038 – “ –
По периферийным органам – 175312 – “ –

¹ В документе Л. Мунвезом сделано много подчеркиваний красным карандашом.

ЧИСЛО АРЕСТОВАННЫХ РАЗБИВАЕТСЯ ПО ЛИНИЯМ:

	ВСЕГО:	Из них по центру	
Троцкистов и правых	6705	379	
Участник[ов] воен[но]-фашист[ских] заговоров	1264	174	
Украин[ских] националистов	14919	347	
По польской к-р и ш/п	42201	547	
–"– немецкой к-р и ш/п	15026	137	
–"– румынской к-р и ш/п	5915	67	
–"– японской к-р и ш/п	881	42	
–"– греческой к-р	3879	4	
–"– латышской к-р	1508	26	
–"– болгарской к-р и ш/п	407	–	
–"– церков[но]-сектан[тской] к-р	7245	37	
–"– кулацкой операции	61425	–	
Жен изменников родине	7181	72	
Сионистов	167	3	
Членов других а/с партий	379	22	
Разный шпионаж и проч[ая] нац. к-р	687	31	
Диверсия и вредительство	2002	71	
К-р агитация	3318	30	
Прочие преступления	1240	49	
2. <u>ВСЕГО ОСУЖДЕНО с 1-го ИЮНЯ 1937 г.</u>			
	<u>по 4-е ЯНВАРЯ 1938 г.</u>	– 130685	1597
по 1-й категории	– 67855	1282	
по 2-й категории	– 62830	315	
а) <u>ОСУЖДЕНО ВОЕНКОЛЛЕГИЕЙ</u>			
по 1-й категории	– 2879	611	
по 2-й категории	– 456	41	
<u>ИЗ НИХ:</u>			
Троцкистов, правых и укр[аинских] националистов	2627	472	
по 1-й категории	– 2190	434	
по 2-й категории	– 437	38	

Участников военно-фашист[ского] заговора	– 708	180
по 1-й категории	– 689	177
по 2-й категории	– 19	3

б) ОСУЖДЕНО ВОЕННЫМИ ТРИБУНАЛАМИ, СПЕЦКОЛЛЕГИЯМИ И ОСОБЫМ СОВЕЩАНИЕМ:

ВСЕГО:	6170	235
по 1-й категории –	518	47
по 2-й категории –	5652	188

ИЗ НИХ:

Троцкистов, правых и укр[аинских] националистов	2799	77
по 1-й категории –	265	6
по 2-й категории –	2534	71

в) ОСУЖДЕНО НКВД СССР ПО СПРАВКАМ:

	ВСЕГО:	1 кат.	2 кат.	За пределы СССР
Поляков	27086	22870	4216	–
Немцев	6674	5931	592	151
Румын	3880	2602	1278	–
Харбинцев	418	340	78	–
Итого:	38058	31743	6164	151

КРОМЕ ТОГО, осуждено тройками:

Поляков	–	1818 чел.
Немцев	–	3855 –”–

ИЗ ОБЩЕГО КОЛИЧЕСТВА ОСУЖДЕННЫХ ПО СПРАВКАМ, ОСУЖДЕНО ПО ДЕЛАМ ЦЕНТРАЛЬНОГО АППАРАТА:

	ВСЕГО:	1 кат.	2 кат.	За пределы СССР
Поляков	433	405	28	–
Немцев	58	50	3	5
Румын	47	45	2	–
Харбинцев	36	30	6	–
ИТОГО:	574	530	39	5

ЧИСЛИТСЯ ЗА НКВД СССР НЕРАССМОТРЕННЫХ СПРАВОК:

	ВСЕГО:	Из них по центру:
По полякам	8080	98
–"– немцам	4960	20
–"– латышам	977	10
–"– грекам	780	3
–"– румынам	637	9
–"– харбинцам	172	1
ИТОГО:	15606	141

г) РЕЗУЛЬТАТЫ ПО КУЛАЦКОЙ ОПЕРАЦИИ

Предоставлен[ный] лимит – 77950 чел.

По 1-й категории – 30150 –"–

По 2-й категории – 47800 –"–

Дополнительный лимит по Донецкой области, разрешенный тов. БЕЛЬСКИМ:

По 1-й категории – 2565 –"–

По 2-й категории – 2607 –"–

ВСЕГО осуждено по представленным лимитам – 83122 ч.

Из них:

по 1-й категории – 32715 чел.

по 2-й категории – 50407 –"–

ОСУЖДЕННЫЕ ТРОЙКАМИ РАСПРЕДЕЛЯЮТСЯ:

	ВСЕГО:	1 кат.	2 кат.
Кулаков	40381	16878	23503
Уголовников	13026	3373	9653
Прочих	29715	12688	17027

РЕПРЕССИРОВАННЫЕ ПО КУЛАЦКОЙ ОПЕРАЦИИ ИЗЪЯТЫ:

По городу – 27714 чел.

По селу – 55408 –"–

Из них:

Из колхозов –	25716 чел.
– “– совхозов –	2730 –”–
– “– промпредприятий –	7709 –”–
С транспорта –	3762 –”–
Из соваппарата –	4593 –”–
Со строительства –	1358 –”–
Лиц без определенных занятий и проч. –	33006 –”–

ПРИМЕЧАНИЕ: Нет данных, откуда изъяты 4248 репрессированных по представленному дополнительному лимиту.

Из общего количества изъятых из промпредприятий, на основные отрасли промышленности УССР падает:

Угольная промышленность –	3192 чел.
Металлургическая промышлен[ность] –	2006 –”–
Машиностроение –	1108 –”–
Химическая промышленность –	389 –”–
Рудная промышленность –	258 –”–
Энергетическая промышлен[ность] –	155 –”–
Оборонная промышленность –	219 –”–
Сахарная промышленность –	952 –”–

НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ ОСУЖДЕННЫХ ОБЛТРОЙКАМИ СЛЕДУЮЩИЙ:

Украинцев –	62836 чел.
Русских –	6882 –”–
Евреев –	662 –”–
Немцев –	3861 –”–
Поляков –	1674 –”–
Греков –	304 –”–
Болгар –	381 –”–
Прочих –	2274 –”–

(на 4248 осужденных сведения по нацсоставу еще не получены)

3. ВСЕГО ПРОВЕДЕНО 72 ОТКРЫТЫХ ПРОЦЕССА:

<u>По ним осуждено –</u>	<u>399 чел.</u>
по 1-й категории –	238 –”–
по 2-й категории –	161 –”–

Из них:

а) по вредительству в сельском хозяйстве — 17 процессов

Осуждено:

по 1-й категории – 52 чел.
 – “– 2-й категории – 33 –”–

б) по вредительству в животноводстве — 27 процессов

Осуждено:

по 1-й категории – 110 чел.
 – “– 2-й категории – 55 –”–

в) по вредительству в системе
заготзерно и комитета заготовок – 27 процессов

Осуждено:

по 1-й категории – 70 чел.
 по 2-й категории – 72 –”–

г) по вредительству в угольной
промышлен[ности] – 1 процесс

Осуждено:

по 1-й категории – 6 чел.
 – “– 2-й категории – 1 –”–

4. ОСУЖДЕНО ЖЕН ИЗМЕННИКОВ РОДИНЕ – 877 чел.

Из них: по центру – 33 –”–5. ОСТАЛОСЬ В СЛЕДСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ на 4 ЯНВАРЯ 1938 г.

	ВСЕГО:	Из них по центру
По всем линиям	15899	448
Троцкистов и правых	1753	66
Участник[ов] воен[но]-фашист[ского] заговора	319	44
Украинских национал[истов]	789	90
По польск[ой] к-р и ш/п	3254	76
–”– греческой к-р	2640	1

–"– немецкой к-р и ш/п	922	28
–"– латышской к-р	472	7
–"– румынской к-р и ш/п	262	5
–"– японской к-р и ш/п	76	5
–"– церков[но]-сект[антской] к-р	267	8
–"– кулацкой операции	645	–
жен изменников родине	2262	11
Сионистов	182	3
Других членов а/с партий	138	13
Разный шпионаж и нац. к-р	208	31
Диверс[ия] и вредительство	376	31
К-р агитация	936	14
Проч[ие] преступления	237	15

НАЧАЛЬНИК 8-ГО ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/

4 января 1938 г.

ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 33. — Л. 26–31.
Подлинник. Машинопись.

№ 136
Справка 8-го отдела УГБ НКВД УССР о количестве
осужденных «тройками» при областных
управлениях НКВД

4 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СВЕДЕНИЯ
О КОЛИЧЕСТВЕ ОСУЖДЕННЫХ ОБЛТРОЙКАМИ НКВД УССР
УКРАИНСКИХ НАЦИОНАЛИСТОВ, ЦЕРКОВНИКОВ, СЕКТАНТОВ,
ПО ПОЛЬСКОЙ И НЕМЕЦКОЙ КОНТРЕВОЛЮЦИИ¹

Области:	укр[аинских] националистов	церковн[иков] и сектантов	немцев	поляков
Киевская	1312	1063	252	482
Донецкая	747	664	691	199
Харьковская	1240	721	124	123
Одесская	1156	628	1554	83
Д[непро]петровская	224	278	948	100
Винницкая	2062	981	43	655
Черниговская	822	159	29	2
Житомирская	867	516	3	4
Николаевская	563	232	135	67
Камен[ец]-Подол[ьская]	736	504	–	85
Полтавская	647	366	–	–
МАССР	8	256	76	18
Итого:	10384	6368	3855	1818

НАЧАЛЬНИК 8-ГО ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/

4 января 1938 г.

ОГА СБУ — Ф. 42. — Д. 33. — Л. 39.
Подлинник. Машинопись.

¹ Название документа, графы «немцев», «поляков», а также итоговые сведения подчеркнуты Л. Мунвезом от руки красным карандашом.

№ 137

**Выписка из докладной записки заместителя начальника
УНКВД по Киевской области И. Бабича заместителю
наркома внутренних дел УССР М. Степанову о
результатах оперативно-следственной работы**

4 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАМ[ЕСТИТЕЛЮ] НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТ. МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ТОВ. СТЕПАНОВУ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Об оперативно-следственной работе УНКВД [по]
КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

С 1-го июня 1937 года по 1-е января 1938 года Киевским областным управлением НКВД привлечено 23 321 ч[ел].¹

Кроме того, выслано из Киева 719 семей в составе 1 624 чел.², главы коих осуждены за к-р троцкистскую деятельность, и исключенных из партии правых и троцкистов.

ПО ДЕЛАМ УГБ НКВД ПРИВЛЕЧЕНО:

Троцкистов и правых	980 чел.
Украинск[ой] национал[истической]к-р	2149 [чел.]
Участн[иков] воен[ного]заговора	174 [чел.]
По польской к-р и шпионажу	6378 [чел.]
По немецк[ой] к-р и шпионажу	870 [чел.]
По румынск[ой] к-р и шпионажу	157 [чел.]
По харбинцам	72 [чел.]
По латышской к-р и шпионажу	202 [чел.]
По греческой к-р и шпионажу	27 [чел.]
По церковно-сектанск[ой] к-р	1064 [чел.]
Жен изменников родины	1343 [чел.]

¹ Подчеркнуто от руки красным карандашом.

² Так же.

По кулацкой операции	8642 [чел.]
Террор и диверсия	72 [чел.]
Антисоветская агитация	649 [чел.]
Вредительство	331 [чел.]
Прочее	208 [чел.]

За время с 1-го июня 1937 г. по 1-е января 1938 года осуждено 19 754 чел.

В том числе:

По 1-й категории	10 404 чел.
По 2-й категории	9 331 [чел.]
За пределы СССР	19 [чел.]

[...]

ВСЕГО ОСУЖДЕНО НКВД СССР ПО

ОСОБЫМ СПИСКАМ . . . . . — 5 515 чел.

Из них:

ПО ПОЛЬСКОЙ ОПЕРАЦИИ:

По 1-й категории	— 4 302 чел.
По 2-й категории	— 652 [чел.] — 4 954 ч[ел].

ПО НЕМЕЦКОЙ ОПЕРАЦИИ:

По 1-й категории	— 343 [чел.]
По 2-й категории	— 31 [чел.]
За пределы СССР	— 19 [чел.] — 393 ч[ел].

ПО РУМЫНСКОЙ ОПЕРАЦИИ:

По 1-й категории	— 91 [чел.]
По 2-й категории	— 33 [чел.] — 124 ч[ел].

ПО ХАРБИНЦАМ:

По 1-й категории	— 30 [чел.]
По 2-й категории	— 14 [чел.] — 44 ч[ел].

ЧИСЛИТСЯ ЗА НКВД СССР ЕЩЕ НЕ РАССМОТРЕННЫХ:

ПО СПРАВКАМ . . . . . — 1 258 чел.

Из них:

По полякам	— 807 чел.
По немцам	— 215 [чел.]
По латышам	— 184 чел.

По грекам	- 26 [чел.]
По румынам	- 18 [чел.]
По харбинцам	- 8 [чел.]

Кроме того, числятся:

За НКВД СССР	— 1 144 [чел.]
(в том числе — жен изменников родины	— 1 140 [чел.]

За НКВД УССР, подлежащих направлению в НКВД СССР на Особ[ое] совещание	— 76 [чел.]
--	-------------

На 1-е января 1938 года ОСТАЕТСЯ АРЕСТОВАННЫХ ... — 461 [чел.]

Из них:

По троцкистам и правым	120 [чел.]
По польской к-р и шпионажу	135 [чел.]
По немецкой к-р и шпионажу	10 [чел.]

[...]

ЗА ВСЕ ВРЕМЯ ОСУЖДЕНО ПО КУЛАЦКОЙ ОПЕРАЦИИ — 11 800 ч[ел].

По 1-й категории	— 5300 ч[ел].
По 2-й категории	— 6500 ч[ел].

ИЗ ОБЩЕГО КОЛИЧЕСТВА ОСУЖДЕННЫХ ТРОЙКОЙ ОСУЖДЕНО:

<u>ПО ПОЛЬСКОЙ К-Р</u>	— 482 [чел.]
По 1-й категории	— 168 ч[ел.]
По 2-й категории	— 314 ч[ел.]

<u>ПО НЕМЕЦКОЙ К-Р</u>	— 252 [чел.]
По 1-й категории	— 140 ч[ел].
По 2-й категории	— 112 ч[ел].

<u>ПО РУМЫНСКОЙ К-Р</u>	— 15 [чел.]
По 1-й категории	— 2 ч[ел].
По 2-й категории	— 13 ч[ел].

<u>ПО ХАРБИНЦАМ</u>	— 20 [чел.]
По 1-й категории	— 7 ч[ел].
По 2-й категории	— 13 ч[ел].

<u>ПО ЛАТЫШСКОЙ К-Р</u>	— 5 [чел.]
По 1-й категории	— —
По 2-й категории	— 5 ч[ел].

ПО УКРАИНСКОЙ К-Р ..... — 1312 [чел.]
 По 1-й категории ..... — 586 ч[ел].
 По 2-й категории ..... — 726 ч[ел].

ПО ЦЕРКОВНО-СЕКТАНТСКОЙ К-Р ..... — 1063 [чел.]
 По 1-й категории ..... — 538 ч[ел].
 По 2-й категории ..... — 525 ч[ел].

В результате следствия вскрыто и ликвидировано:

- 1) шпионов ..... — 1906 чел.
- 2) диверсантов ..... — 398 [чел.]
- 3) террористов ..... — 32 [чел.]
- 4) явок разведки и переправщиков ..... — 173 [чел.]

ВСЕГО ШПИОНОВ — 2509 [чел.]

ПОЛУЧЕНО РЕШЕНИЙ ОСОБОГО СОВЕЩАНИЯ

ПО ДЕЛАМ ЖЕН ИЗМЕННИКОВ РОДИНЫ НА ..... 162 чел.

Таким образом, из общего количества арестованных ... 23 321 чел.

Уже осуждено 19 754
 Закончено и находится в НКВД СССР и УССР 2 478
 Закончено и направлено в прокуратуру и суды,
 по коим еще нет решений 628
 Остаток арестованных на 1-е января 1938 года 461

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА УНКВД ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
 МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

—БАБИЧ—

№ 679100
 «4» января 1938 г.
 гор. Киев

№ 138

Выписка из справки начальника УНКВД по Житомирской области Л. Якушева о результатах проведения национальных операций

5 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЦИФРОВЫЕ ДАННЫЕ

по проведенным операциям по полякам, немцам и латышам за период с 28 декабря 1937 г. по 5 января 1938 г.¹

ПО ПОЛЯКАМ

[...]

ПО НЕМЦАМ

Всего арестовано ..... 377 человек.

1. ИЗ ОБЩЕГО КОЛИЧЕСТВА АРЕСТОВАННЫХ РЕПРСИРОВАНО:

1. Политэмигрантов ..... –
2. Германских и австрийских военнопленных 1
3. Русских военнопленных в Германии и Австрии ..... 3 чел.
4. Церковного актива ..... 12 [чел.]
5. Консульских связей ..... 123 [чел.]
6. Иноспециалистов ..... –
7. Инорабочих ..... –

2. НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ РЕПРСИРОВАННЫХ:

1. Немцев ..... 350 чел.
2. Австрийцев ..... –
3. Украинцев ..... 10 [чел.]
4. Русских ..... 5 [чел.]
5. Евреев ..... 6 [чел.]
6. Друг. национальностей ..... 6 [чел.]

¹ Документ является приложением к сопроводительному письму начальника УНКВД по Житомирской области Л. Якушева наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому от 5 января 1938 г., зарегистрированному Секретариатом НКВД УССР под входящим № 4387 от 7 января 1938 г. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 202. — Л. 197).

3. В РЕЗУЛЬТАТЕ СЛЕДСТВИЯ ВЫЯВЛЕНО:

1. Шпионов ..... 45 [чел.]
2. Диверсантов ..... 5 [чел.]
3. Террористов ..... –
4. Участников нац[ионалистических] повстанческих
организаций ..... 28 [чел.]
5. Националистическая к-р ..... 299 [чел.]

4. ИЗ ОБЩЕГО КОЛИЧЕСТВА АРЕСТОВАННЫХ ИЗЪЯТО:

1. В партийном аппарате ..... –
2. На транспорте ..... –
3. В органах связи ..... 1 чел.
4. В оборонной промышленности ..... –
5. В других отраслях промышленности ..... 41 [чел.]
6. [В] моб[илизационных] и спец[иальных] частях
учреждений и предприятий ..... –
7. В советских и хозяйственных учреждениях ..... 44 [чел.]
8. СЕЛО:
  - а) [в] парт[ийном] и сов. аппаратах ..... 2 [чел.]
  - б) в МТС ..... 2 [чел.]
  - в) колхозников ..... 189 [чел.]
  - г) прочих ..... 98 [чел.]
9. В Красной армии всего арестовано ..... 39 [чел.]

ИЗ НИХ:

1. Военнослужащих мл[адшего] начсостава и
кр[асноармей]цев ..... 4 [чел.]
2. Вольнонаемных и окружение ..... 35 [чел.]
3. По национальности:
  - а) немцев ..... 27 [чел.]
  - б) др. национ[альностей] ..... 12 [чел.]

ПО ЛАТЫШАМ

[...]

За период времени с 28 декабря 1937 г. и по 5 января 1938 г. включительно по румынской линии арестованных и репрессированных по Житомирской области не было.

НАЧ. УНКВД ПО ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТ. БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ЯКУШЕВ/

№ 139

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 125 заседания «двойки» от 30 декабря 1937 г.¹**

5 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК

Народный комиссариат
внутренних дел
8-й отдел
ГУГБ

5 января 1938 г.
№ 450063

Москва, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО СРОЧНО

Лит[ера]__

Вх[одящий] № ____ на № ____ от 193_г.

При ответах ссылаться на №, число и отдел.

НАЧАЛЬНИКУ УНКВД УССР по ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ
ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СОКОЛИНСКОМУ. ЛИЧНО.

г. Сталино

Копия: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ
2-го РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ. ЛИЧНО.

г. Киев

Направляю копию протокола № 125 от 30.12.1937 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних [Дел Союза] ССР и Прокурора Союза ССР на 420 чел. по [справкам], представленным Вами за № 1110001 от 11.12.1937 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 ию[ля] 1937 г.].

Немедленно приведите в исполнение [приговора] в отношении 337 чел., приговоренных к расс[трелу]. [Дела] на них со справками об исполнении пригов[оров] [вышлите] в Москву.

В отношении 75 чел., осужденных к заключ[ению] в исправ[ительно]-труд[овой] лагерь, Вам будут высланы выписки [из] постановления Особого совещания при НКВД. [Дела на них] срочно вышлите в Москву.

¹ Документ восстановлен по имеющимся в двух разных архивных делах фрагментам. В деле, на которое сделана ссылка в конце документа, сильно поврежден первый лист. Другой фрагмент этого же документа см: ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 45.

4 дела по обвинению КОСТОГЛОДОВА Я.В., [ТЫРМОС А.А.], ХАЙДЕЛЬБЕРГ Л.Ш. И ШИЛИНГ Л.Л. [представьте на рассмотрение] Военной Коллегии Верх[овного] [Суда Союза ССР в установленном] порядке.

4 дела по обвинению [БЕРНДТ И.Я., ВЕПРИНСКОГО И.Б.], РЫБЮК Д.А. [и ФРЕЙГАНГ В.Г. — необходимо доследовать].

При № 1110001 от 11.12.37 г. Вами всего представлено 628 справок. 2-х справок против количества, указанного в Вашем отношении (630), не оказалось. При справках имелся только один список на 200 чел., на остальное количество обвиняемых списков не было.

Из этого количества (628):

на 200 чел. решения Вам направлены 03.01.38 г. за № 450039 (протокол № 120 от 30.12.37 г.);

на 420 чел. решения Вам направляются при этом (протокол № 125 от 30.12.37 г.);

1 чел. — БОГДАНОВ А.В. вызван в Москву (наш № 24674 от 28.12.37);

на 4-х человек: КЕНИХ Э.Г., МЕЛЬ К.Э., РЕЙМАН К.И.² и ЦЕЙГЕР Т.Т. справки Вами представлены вторично. Все четверо приговорены согласно протокола № 118 от 28.12.37 г. к расстрелу³;

в отношении справки на ГЕПТИНГА Валентина Ивановича сообщите, не вторая ли это справка на ГЕПТИНА Валентина Ивановича, приговоренного к расстрелу по протоколу № 118 от 28.12.37 г.;

остальные 2 справки, представленные Вами на одно и то же лицо — ГЕЕРА Антона Иосифовича — разноречивы по содержанию. Прошу разобраться и сообщить, чем это разноречие вызвано.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУТБ [НКВД СССР]
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОП[АСНОСТИ]

Подпись

[ЦЕСАРСКИЙ]⁴

На первом листе документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «[Соломо]новичу. Привести в исполнение. Проследить за [тем], чтобы сегодня же отправить сведения по указанному фактам. 8.01. Соколинский».

ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 1–2.

Подлинник. Машинопись на бланке.

² В документе было напечатано «Рейхман», исправлено карандашом.

³ На левом поле документа, около пунктов «Г» и «Д», простым карандашом сделана отметка «4 отдел».

⁴ Второй лист документа поврежден, фамилия лица, подписавшего его, идентифицирована по подписи.

№ 140

**Из сопроводительного письма начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 125 заседания «двойки» от 30 декабря 1937 г.**

5 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО СРОЧНО¹

Лит[ера]__

Вх[одящий] № ____ на № ____ от 193_г.

При ответах ссылаться на №, число и отдел.

Народный комиссариат
внутренних дел
8-й отдел
ГУГБ

5 января 1938 г.

№ 450063

Москва, площадь Дзержинского, 2

Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание

НАЧАЛЬНИКУ УНКВД УССР
по ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ
ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СОКОЛИНСКОМУ. ЛИЧНО

г. Сталино

Копия: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ
2-го РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ. ЛИЧНО.

г. Киев

Направляю копию протокола № 125 от 30.12.1937 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР на 420 чел. по справкам, представленным Вами за № 1110001 от 11.12.1937 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 337 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении 75 чел., осужденных к заключению в исправ[ительно]-труд[овой] лагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Соповещения при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву².

4 дела по обвинению КОСТОГЛОДОВА Я.В., ТЫРМОС А.А., ХАЙДЕЛЬБЕРГ Л.Ш. И ШИЛИНГ Л.Л. представьте на рассмотрение Военной Коллегии Верх[овного] Суда Союза ССР в установленном порядке.

¹ В правом верхнем углу документа красным карандашом поставлена графическая помета. В левой части документа красным карандашом написано «Карт[очки] вып[исаны]».

² Слева простым карандашом сделана помета «получено».

4 дела по обвинению БЕРНДТ И.Я., ВЕПРИНСКОГО И.Б., РЫБЮК Д.А. И ФРЕЙГАНГ В.Г. — необходимо доследовать.

[...]³

*ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 20. — Л. 45.
Фрагмент документа. Машинопись на бланке.*

---

³ Документ без окончания и не имеет части реквизитов: отсутствуют обозначения должности и спецзвания, а также подпись отправителя (начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР старшего майора госбезопасности В. Цесарского). Полный текст — см. документ № 139. Фрагмент публикуется, поскольку содержит дополнительную информацию о процессе его исполнения.

№ 141

**Выдержка из списка арестованных в СССР граждан
Германского рейха по округу Генерального консульства
Германии в Киеве по состоянию на январь 1938 г.**

7 января 1938 г.

Б. ОКРУГ ГЕНЕРАЛЬНОГО КОНСУЛЬСТВА в К И Е В Е

=====
(включая прежние [консульские] округа Харьков и Одесса)

а) Осужденные, приговоры которых вступили в законную силу.

Фамилия и имя	Профессия	Дата рождения	Дата ареста	Причина ареста, приговор
АППЕНРОДТ Франц	механик	1884	22.7.1936	24.9.1937–10 лет; шпионаж, пропаганда, террористические акты
БОЛЛЕС Фридрих Вильгельм	инженер	26.7.1883 Мюнстер	23.1.1937	9.7.1937–10 лет; шпионаж
БЁЗХЕРЦ Фридрих	монтажник	1898	21.11.1936	30.6.37–10 лет; шпионаж, антисоветская деятельность
БРИНГЕР Пауль	монтажник	21.6.1886 Либава	5.4.1937	23.8.37 — приговорен к высылке [из СССР]
ФРЕЙ Клара	частная предприни- мательница	29.7.1889	20.9.1936	25.9.37–10 лет; шпионаж и антисоветская деятельность
ХЕФФНЕР Юлиус	техник горного дела	27.8.1888 Лаванда	26.1.1937	9.6.37–10 лет; измена родине
ГОЛЬЦ Адольф Густав	наборщик	5.6.1896 Берлин	29.5.1936	приговорен к 10 годам; измена родине
МАРКС Мартин	монтажник	1894 Пришиб	2.2.1937	23.8.37 — приговорен к высылке [из СССР]
МИЛЬЧЕВСКИ Антон	конструктор	1885 Слободище	3.7.1936	23.11.36–5 лет; пропаганда
ПЛАТНЕР Вильгельм	Электротехник	22.9.1911 Альтвассер	20.3.1937	23.8.37 — приговорен к высылке [из СССР]
ШЕФЕНАКЕР Фридрих	техник	1.1.1902 Мангейм	14.8.1936	11.1.37–1 год; открыто новое дело
ШИНДЛЕР Рейнхольд	техник	1896	?	30.6.37–10 лет; шпионаж, антисоветская деятельность

б) Незаконченные расследования.

АРНХОЛЬД Теодор Карл	слесарь	24.3.1888 Коростышев	27.11.1937	–
АВЕ Готтлиб	учитель	22.8.1892 Киев	7.11.1937	шпионаж
БАХМАНН Фритц ¹	токарь	14.9.1903 Шарлоттен- бург	10.3.1937	пропаганда и агитация
БАНДКЕ Курт	Шлифо- вальщик	27.10.1906 Берлин	22.8.1937	шпионаж и контрреволюционная организация
БАШИНСКИ Штефан	садовник	5.5.1893 Житомир	31.7.1937	антисоветская деятельность
БЕНКЕ Христоф	мастер-кузнец	27.1.1865 Чосна, район Врешен	1.10.1937	шпионаж
БИЛЬДТ Виллибальд	дипломиро- ванный инженер	19.7.1867 Эйслебен	31.7.1937	антисоветская деятельность
БОКНЕР Отто	токарь	1.11.1885 Заальфельд	6.8.1937	шпионаж, террористические акты; <u>приговорен к высылке</u> <u>[из СССР]</u> ²
БОРН Александр	–	1912 Харьков	31.7.1937	шпионаж
БОРН Николай		1906 Харьков	31.7.1937	шпионаж
БОРОВСКИ, Алекс	сельхоз- рабочий	18.6.1901 Ней-Карань	4.11.1937	
БОРОВСКИ, Вильгельм	сельхоз- рабочий	1.1.1904 Ней-Карань	7.11.1937	
БРЕЙТИГАМ Аделе, урожд. Герке	Домохозяйка	24.1.1898 Москва	14.11.1937	
БУХГОЛЬЦ Густав Фридрих	токарь по металлу	13.11.1897 Дунаевцы	6.10.1937	
БУРГХАРДТ Йозефине	учительница языка	14.9.1889 Мирополь	17.8.1937	шпионаж; <u>приговорена к</u> <u>высылке [из СССР]</u>

¹ Данные о Фрице Бахманне вычеркнуты.

² Здесь и далее подчеркнуто в документе.

ДАММРОФФ Виктор	механик	20.10.1894 Одноробов- ка, Харьков- ский уезд	7.11.1937	
ДЕКЕР Карл	декоратор	12.6.1876 Бердянск	начало ноября 1937	
ДЕЙБЕЛЬ Вильгельм	токарь	8.5.1882 Нейштадт, Рейнпфальц	31.7.1937	шпионаж
ДРЕВИТЦ Эдгар	дипломиро- ванный инженер	27.7.1881 Ревель	8.7.1937	шпионаж; <u>приговорен к высылке [из СССР]</u>
ЭББЕРТ Вильгельм	эконом... ³	1.7.1894 Бохум	6.10.1937	–
ФЕРФЮРДЕН Хуберт	–	–	28.8.1937	антисоветская пропаганда
ФРАНЦЕН Виктор	–	1902	31.7.1937	шпионаж; <u>приговорен к высылке [из СССР]</u>
ФРИЗЕН Регине	–	10.3.1906 колония Ели- заветталь, Украина	–	–
ФРЮАУФ Рихард	земледелец	15.4.1881 Голта, Херсонская губ.	–	организовал антисоветскую деятельность
ГЛАУБИТЦ Петер	слесарь	26.6.1902 Одесса	22.8.1937	шпионаж; <u>приговорен к высылке [из СССР]</u>
ГРАНАХ Александ[r]	–	–	–	шпионаж
ГРОММЕ Хельмут	–	–	середина октябрь 1937	шпионаж и террористические акты
ГРОТ Фридрих	земледелец	21.7.1890 Екатери- новка	10.10.1937	–
ГЕМПЕЛЬ Петер	служащий	23.9.1900 Смела, Киевская обл.	7.10.1937	шпионаж

³ Так в документе. Возможно: экономист.

ХИЛКЕНДРЕЙС Людвиг	–	25.12.1895 Мастхольде, Вестф[алия]	7.11.1937	—
ХИЛЛЕР Бруно Оскар	слесарь	9.3.1894 Немиров, Подолье	8.10.1937	шпионаж и организация антисоветской деятельности
ХИНЦЕ Вальдемар Роберт	ткач	3.9.1893 Коростышев	27.11.1937	–
ХООГЕ Теодор	учитель	7.6.1898 Штейнбах	24.6.1937	–
ХИДЕЛЕР Оскар Берnard	столяр	23.10.1893 Жиков	9.11.1937	
ЯН Ганс	дипломиро- ванный инженер	25.10.1904 Эспенштадт	?	шпионаж
ЕНДЕ Вольдемар	ткач	29.7.1897 Коростышев	28.8.1937	шпионаж; <u>приговорен к</u> <u>высылке [из СССР]</u>
КАЛЛМЕЙЕР Анна	конторщица	23.11.1904 Харьков	31.7.1937	–
КОЛА Вильгельм	бухгалтер	25.7.1890 Рудница, Подолье	5.10.1937	организация антисоветской деятельности
КОЛКЕ Карл	–	–	середина октября 1937	шпионаж, террористические акты
КОСКИ Иоганн	земледелец	10.10.1903 Фромен- дировка	26.8.1937	–
КРОМБАХ Юлиус	врач	6.6.1900	23.8.1937	антисоветская пропаганда
КРЮГЕР Рихард	–	28.9.1883 Попово, провинция Познань	31.7.1937	шпионаж
ЛАНГЕ Фридрих	мастер-печник	24.11.1903 Одесса	30.7.1937	шпионаж
ЛАУ Марта	Учительница	25.12.1980 ⁴ Ризенбург, Западная Пруссия	–	шпионаж

⁴ Явная опечатка. Следует читать: 1880.

ЛИБМАНН Эльза	без профессии	–	20.10.1937	шпионаж
ЛИФКЕ Альбрехт	слесарь	3.1.1898 Дунаевцы	22.8.1937	шпионаж
ЛИНДЕМАНН Ойген	25.11.1911 ⁵	25.11.1911 Благовещенск	23.8.1937	антисоветская пропаганда
МАЙНЦЕР Вильгельм	–	–	середина октября 1937	шпионаж и террористические акты
МЕЙНС Пауль	Электротехник	7.5.1912 Киев	7.10.1937	шпионаж
МЮЛЛЕР Фридрих	–	1906	31.7.1937	шпионаж
НАТАННЗЕН Гуго	доктор медицины	2.11.1897 Гамбург	29.9.1937	шпионаж, <u>приговорен к высылке из [СССР]</u>
НОБСТ Георг	водитель	31.12.1914 Чечельник, Винницкая обл.	22.10.1937	организованная антисоветская деятельность
ОТТЕ Роза	–	11.10.1881 Тальсен, Латвия	7.11.1937	–
ПАТША Густав	земледелец	23.11.1937 ⁶ 29.8.1884 Ставице	23.11.1937	–
ПАТША Вильгельм	колхозник	15.4.1900 Савров, Волынь	11.10.1937	шпионаж и организованная антисоветская деятельность
ПАУЛЬ Ойген	торговый служащий	–	7.11.1937	шпионаж
ПФЕЙФЕР Вильгельм	водитель	30.12.1897 Ялта	середина октября 1937	–
ПРЦИБИЛЛА Эльфриде	–	1905 Одесса	31.7.1937	шпионаж
ПРЦИБИЛЛА Иоганна, урожд. Янсен	вдова	19.9.1891 Одесса	2.8.1937	–
РАДТКЕ Фридрих	мясник	2.2.1891 Володарск	19.12.1937	–

⁵ В документе вычеркнуто.

⁶ В документе зачеркнуто.

РАДТКЕ Эвальд	электро- монтажник	30.10.1914 Володарск	24.11.1937	–
РАДТКЕ Роберт	без профессии	11.1.1917 Каргополь	24.11.1937	–
РЕТШ Эрвин	закройщик	26.6.1904 Берлин	17.2.1937	шпионаж и антисовет-ская пропаганда
РАУТЕНБЕРГ Эрих	горняк	13.2.1909 Ёдлауцен, Восточная Пруссия	28.9.1937	<u>приговорен к высылке [из СССР]</u>
РИХТЕР Артур	–	15.m1.1904 ⁷ Прилуки, Чернигов- ская обл.	начало октября 1937	организованная антисоветская деятельность
РИТТЕР Ойген	токарь по дереву	1914 Харьков	31.7.1937	антисоветская деятельность
РИТТЕР Петер	токарь по дереву	1913 Харьков	31.7.1937	антисоветская деятельность
РОЛЬ Адольф	мастер-слесарь	20.4.1879 Коростышев	28.8.1937	шпионаж, <u>приговорен к высылке [из СССР]</u>
РОТЕ Вилли Артур	инстру- ментальщик	25.3.1909 Хемниц- Эберсдорф	7.11.1937	шпионаж
САМПАЛЛА Эдуард	столяр	16.5.1905 Гришевка, Полтавская обл.	11.11.1937	
ШАНДЕРТ Эрнст	мельник	24.10.1899 Трояны	6.10.1937	шпионаж, <u>приговорен к высылке [из СССР]</u>
ШАНДЕРТ Леопольд	мельник	16.5.1893 Трояны	5.10.1937	шпионаж, <u>приговорен к высылке [из СССР]</u>
ШЁНФЕЛЬД Георг	слесарь по ремонту машин	21.9.1904 Кёльн	23.8.1937	антисоветская пропаганда
ШУСТЕР Франц	дипломиро- ванный инженер	16.8.1900 Гаммерау	22.2.1937	антисоветская пропаганда и организованная антисоветская деятельность

⁷ Так в документе.

ШВЕЙДЛЕР Пелагея	портниха, повар	19.10.1898 Екатерино- слав	23.9.1937	шпионаж
СЕРИНГ Георг Генрих Мария	художник	24.11.1894 Берлин	конец сентября 1937	организованная антисоветская деятельность
ЗИМЕРС Август	горняк	2.12.1889 Гросс- Геншероуен, Восточная Пруссия	6.10.1937	–
СИМОН Юлиус	–	–	середина октября 1937	шпионаж, террористические акты
ШТЕРН Альфред	–	27.11.1901	23.8.1937	антисоветская пропаганда
ШТИНДТ Рудольф	колбасник	27.2.1897 Дружковка ¹¹	7.11.1937	–
ШТИНДТ Вильгельм	колбасник	23.j.1890 ⁸ Каменское, Украина	7.11.1937	–
ШЧЕПАНКЕВИЧ Йозеф	инженер	17.3.1892 Ртище, Киевская губ.	23.9.1937	антисоветская пропаганда и агитация
ТАУБЕ Густав	сельхоз- рабочий	8.2.1908 Фридрих- сталь	ноябрь1937	–
ТАУБЕ Карл	сельхоз- рабочий	15.9.1914 Фридрих- сталь	21.6.1937	террористические акты
ТШАХЕР Густав	слесарь	21.9.1886 Бриснитц близ Гроссена	31.7.1937	–
ТШАХЕР Гельмут	слесарь	28.9.1913 Форст в Лаузице	31.7.1937	
ЧЕРНИЕВСКИ Антон	рабочий лесничества	3.6.1899 Шарах, Волынь	сентябрь [19]37	шпионаж
УЛЬЧ Бернгард	инженер	20.3.1898 Вунзидель	22.2.1937	шпионаж
ВАОДЕ Вильгельм	без профессии	25.1.1900 Николаев	7.11.1937	антигосударственная деятельность

⁸ Так в документе.

ВАЛЬЦАК (сын)	инженер	17.10.1912 Киев	14.8.1937	шпионаж
ВАЛЕСКОВСКИ Анатолий	конторский служащий	20.11.1898 Одесса	9.8.1937	шпионаж, вредитель- ство, организованная антисоветская деятельность
ВЕРНЕР Юлианна Анна Амалиа	Учительница	26.7.1877 Рига	–	шпионаж
ВИЗЕ, Роберт	механик	16.9.1900 Кулиш, Волынь	20.7.1937	диверсионная деятельность
ВЫСОЛЬМИЕР- СКИ Фридрих	сельхоз- рабочий	18.10.1905 Липовец, Волынь	7.11.1937	–
ЦАРБОК Эдуард	строгальщик по металлу	28.5.1911 Одесса	22.8.1937	шпионаж
ЦЕРИНГЕР Юлиус	инженер	19.8.1889 София	7.11.1937	шпионаж
ЦЕРТ Генрих	рабочий	3.7.1909 Солнцево, Донецкая обл.	29.7.1937	приговорен к высылке [из СССР]
ЦЕЛЛЕНТИН Александр	хирург	8.10.1889 Таганрог	14.11.1937	–
ЦЕЛЛЕНТИН Хелене	супруга Алекс[андра] Целлент[ина]	17.9.1900 Москва	14.11.1937	–
ЦИГЕЛЬМАНН Вальтер	формовщик	23.11.1899 Берлин- Вильмерс- дорф	31.7.1937	шпионаж
ЦИММЕР Вальтер	–	–	13.10.1937	шпионаж
ЦИННЕМАНН Курт	доктор медицины	–	–	шпионаж и террористические акты
ЦИННЕМАНН Хелене, урожд. Лёш	супруга	1911		шпионаж и террористические акты

с) Задержанные на свободе⁹.

Нет.

⁹ В других списках арестованных раздел с) озаглавлен: «Обвиненные, находящиеся на свободе».

d) Арестованные, гражданство которых еще не установлено.

ХАРТМАНН Ойген	земледелец	14.7.1910 кол. Солодыри, район Володарск	18.8.1936	осужден на 7 лет (по частному сообщению)
КОПАНСКИ Иоганн	–	36 лет	15.3.1937	причина ареста не известна

В левом верхнем углу л. 22 проставлен штамп красного цвета с входящими данными: «Поступило в Министерство иностранных дел 9 февраля 1938 г.».

*РА АА, RAV Moskau, R 104388, Bl. Pol. V 290/38 (Bl. 22.-29.).
Подлинник. Перевод с немецкого языка. Машинопись.*

№ 142

**Выписка из доклада вр.и.о. начальника УНКВД
по Николаевской области И. Фишера наркому
внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах
оперативно-следственной работы**

[10 января 1938 г.]¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
СЕРИЯ «К»

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ
гор. Киев

**ИТОГОВЫЙ ДОКЛАД
О ПРОВЕДЕННОЙ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЕ
ОТДЕЛАМИ УГБ УНКВД ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ**

Управление НКВД по Николаевской области организовано в первых числах октября 1937 года и, как областной аппарат, окончательно развернуло свою работу лишь в середине октября.

Область состоит из 9-ти районов Днепропетровской (преимущественно глубинных) и 32[-х] — Одесской областей.

Несмотря на то, что с начала операции до момента организации Николаевской области прошел довольно продолжительный срок, в большинстве районов оперативный удар по контрреволюционным националистическим и шпионским формированиям был нанесен явно недостаточно.

Следует отметить, что ранее в имеющихся 2-х немецких национальных районах (Фриц-Геккертровский и Тиллигуло-Березанский) не было вскрыто каких-либо существенных к-р формирований, и количество изъятого антисоветского элемента в них было совершенно незначительно.

С августа по октябрь в обоих районах было арестовано всего до 70-ти чел., а с момента создания областного аппарата НКВД по этим же районам репрессировано до 500 чел.

Такое же примерно положение наблюдалось и по другим районам вновь организованной области, где шпионские к-р националистические кадры разгромлены не были.

¹ Датируется по смежным документам, поступившим в НКВД УССР из УНКВД по Николаевской области вместе с данным докладом. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 319. — Л. 67 и др.).

Наряду с этим, в промышленных городах области (Николаеве, Кирово и Херсоне) не было вскрыто ни одно групповое дело по право-троцкистскому подполью, а на оборонных заводах совершенно недостаточно пресекалась вредительско-диверсионная работа противника.

В частях 15[-ой] дивизии, расположенной на территории области, не было ликвидировано ни одного дела.

Тройками УНКВД, действовавшими по приказу № 00447 наркома внутренних дел СССР, Генерального комиссара государственной безопасности тов. ЕЖОВА, осуждено до организации области по 41-му району по 1-й категории — 575 [чел.], по 2-й категории — 1213 [чел.]

От УНКВД Одесской и Днепропетровской областей было принято арестованных 1112.

За время организации Николаевской области арестовано 6063 [чел.]

Таким образом, УНКВД по Николаевской области всего отработано арестованных — 7175².

При проведении операции по всем линиям работы учитывались характерные особенности области, а именно:

наличие крупной оборонной судостроительной промышленности (Николаев) и режимных заводов (Херсон, Кирово), два порта (в Николаеве и Херсоне), национальные немецко-польские смешанные районы, пораженность ряда районов бывшим петлюровским, белым и политбандитским элементом и близость к болгарско-румынским границам.

По ходу следствия по вскрытым контрреволюционным, шпионским, повстанческим, националистическим, троцкистско-правым формированиям выявилось, с одной стороны, огромное влияние и стремление разведок противника к насаждению своей агентуры на этих объектах, и глубокая работа право-троцкистских и националистических кадров — с другой.

ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ:

ПО НЕМЕЦКОЙ К-Р И ШПИОНАЖУ

Всего по немецкой операции репрессировано и отработано 1191 чел., из них 210 были арестованы до организации Николаевской области.

В результате следствия выявлено:

Шпионов	91
Диверсантов	64
Террористов	25
Участников нац[ионалистических] повстанч[еских] организаций	281
Националистический к-р элемент	520

² Подчеркнуто красным карандашом.

Из материалов следствия по наиболее актуальным делам устанавливается, что руководящая роль по созданию шпионско-диверсионного и повстанческого подполья принадлежит Германскому консульству в Одессе, что видно из следующего:

Дело «ИСКАТЕЛИ»

Следствием вскрыта и ликвидирована существовавшая с 1933 года контрреволюционная диверсионная организация на оборонном заводе им. А. Марти. Эту организацию создал по прямому заданию германско-подданного МЮЛЛЕРА (резидента Германского консульства в Одессе) слесарь спец. цеха немец ЛИДТКЕ³, который одновременно был связан по контрреволюционному немецкому подполью с руководителем немецкой контрреволюционной организации в г. Николаеве ЛИБЕКОМ.

По данному делу было арестовано 21 чел. участников диверсионной организации, причем, сознанием многих обвиняемых и проведенной документацией по делу установлено, что Германское консульство в Одессе через своего резидента МЮЛЛЕРА руководило диверсионной работой и подготавливало на моб[илизационный] период диверсию по основным агрегатам оборонного завода им. А. Марти.

Арестованный германско-подданный МЮЛЛЕР дал показания о проведенной лично им совместно с другими резидентами Германского консульства ГРЕБЕРОМ, ВИНШЕ, ШТАЙНОМ и ГЕРБОМ контрреволюционной повстанческой работе на территории Одесской области и МАССР.

По этому делу были вскрыты заложенные повстанческие ячейки в национальных немецких районах Николаевщины и Одесчины, где было арестовано свыше 200 повстанцев.

Дело «ДОВЕРЕННЫЕ»

По данному делу была вскрыта и ликвидирована существовавшая с 1930 года в г. Николаеве шпионско-диверсионная сетка германской военной разведки.

Шпионскую сеть в Николаеве, в основном — на оборонных заводах им. А. Марти и им. 61 [коммунара], создал приехавший из Германии под видом политэмигранта БРУНДГОРСТ — резидент военной разведки, служивший в Германии офицером подводного флота.

БРУНДГОРСТ, проводя разведывательную деятельность, добывал шпионские сведения от завербованных им лиц — слесаря завода им. 61 [коммунара] ГЕЙНЕ, вахтера вахткоманды того же завода ШТАРКА, токаря завода им. А. Марти ГИМЕЛЬМАЕРА, инженера Электромортреста ГИЗБРЕХТА и дру-

³ В документе ошибочно — Литке.

гих, и передавал германской военной разведке через приезжавших в Николаев курьеров из Германии под видом туристов ОБЕРЛЕ и КОХХОМ.

По делу арестовано 7 агентов германской разведки.

Дело «ОСКОЛКИ»

По делу арестовано 34 повстанца, из коих 30 созналось в принадлежности к повстанческому фашистскому формированию в Калининдорфском районе.

Организацию создал немецкий учитель ГАБРИЭЛЬ Генрих, который к моменту ареста являлся студентом 5[-го] курса Одесского медина.

ГАБРИЭЛЬ сознался в участии в немецкой повстанческой организации, существовавшей в Днепропетровской области, в с. Хортица, где в национальных немецких учебных заведениях созданы были фашистские ячейки.

Участники организации дали показания о том, что в первый же день объявления войны наметили совершить террористические акты над работниками НКВД, нападения на склады оружия и убийства отдельных партийных и советских работников. У арестованных изъято 11 комплектов оружия.

Дело «БЛАГОТВОРИТЕЛИ–ДОВЕРЕННЫЕ»

Вскрыта и ликвидирована контрреволюционная немецкая организация, созданная в Херсоне по прямому заданию представителя Женевского Красного Креста в СССР, резидента немецкой разведки ВЕРЛИНА.

Арестовано 14 чел. немцев.

Организация существовала с 1930 года и проводила среди немецкого населения работу по сколачиванию контрреволюционных фашистских формирований и подготавливала кадры для восстания на период войны Германии с СССР. Одновременно участники организации проводили шпионскую деятельность и передавали сведения о работе оборонной промышленности специально приезжавшим от ВЕРЛИНА курьерам.

Дело «РЕЙД»

В Тиллигуло-Березанском национальном немецком районе вскрыта и ликвидирована существовавшая с 1930 года крупная повстанческая организация, насажденная Одесским Германским консульством.

Участники организации проводили по колхозам активную диверсионную деятельность, уничтожая поголовье скота, и выводили из строя сельхозмашины.

Почти по всем селам района существовали законспирированные повстанческие ячейки, которые в период войны должны были с оружием в руках встать в тылу Красной армии.

Руководители данной организации — бывший председатель сельсовета ВАЙСКЕРБЕРГ и зам. зав[едующего] райнаробраза БЕККЕР — непосредственно осуществляли связь с Германским консульством в Одессе, откуда получали указания и деньги на к-р работу.

Следствием также установлено, что почти вся агентура райаппарата НКВД по немцам оказалась двойнической и входила в состав ликвидированной к-р организации.

Арестовано 35 человек.

Дело «КРОТЫ»

В Снегиревском районе вскрыта и ликвидирована немецкая к-р повстанческая организация, состоящая из бывших крупных помещиков-колонистов, участников восстаний против Соввласти в 1919 году.

С 1929 года через председателя немецкого колхоза БЕРГЕРА Одесское Германское консульство проводит провокационную работу среди немцев и организовывает коллективный выезд кулаков в Германию.

Впоследствии, после отказа Советского правительства в выездных визах, БЕРГЕР по заданию консульства создает к-р повстанческую организацию, участники которой до дня ареста проводили активную диверсионную работу в национальных колхозах.

В результате организованной к-р работы колхозы доведены до полного развала.

Наряду с этим, созданные повстанческие группы активно подготавливались к восстанию против Соввласти на мобпериод.

По делу репрессировано 30 человек.

Дело «ГНЕЗДО»

По показаниям арестованного ГОЛУБОВА, в прошлом штабс-капитана царской армии, выявилась к-р шпионско-диверсионная организация, действовавшая на оборонном заводе им. А. Марти, водопроводе и [в] Осоавиахиме.

Для шпионской работы ГОЛУБОВ был завербован в 1933 году резидентом германской разведки ВЕРМАНОМ, разоблаченным и высланным за пределы СССР.

Через ВЕРМАНА ГОЛУБОВ для германской разведки передавал сведения шпионского характера о работе оборонного завода им. А. Марти.

По заданию ВЕРМАНА и другого резидента разведки ГРУНТА ГОЛУБОВ лично завербовал для шпионской деятельности бывшего офицера, работника штаба КВО КОЛЕСНИКОВА и командира запаса РККА ВОДЯНСКОГО.

Следствием установлено, что КОЛЕСНИКОВ, в свою очередь, входил в состав вскрытого и ликвидированного в Николаевском гарнизоне военно-фашистского к-р заговора, руководимого агентом польской разведки ГАРОСТОМ.

Дело «ТЕЛЕГРАФИСТ»

Арестованный ВАНЕР сознался, что для ведения разведывательной деятельности по Николаевским заводам он был завербован агентом германской

разведки БРИЛЬЦЕМ и по заданиям последнего создал в Николаеве шпионскую сетку из немцев, работающих на различных предприятиях.

ВАНЕР систематически снабжал БРИЛЬЦЕ шпионскими сведениями, а последний, в свою очередь, отвозил их в Германское консульство в Одессу.

Дело «УХОД»

В Херсоне арестовано 10 чел. — участников немецкой к-р организации. Некоторые из обвиняемых — КЛЕЙСТЕР, КЛАНГ и другие — сознались в своей связи с работниками Одесского Германского консульства и в передаче им сведений шпионского характера по режимным заводам Херсона.

КЛЕЙСТЕР по заданию консульства в Херсоне создавал к-р фашистские ячейки, занимаясь вербовочной работой.

Дело «КАТОЛИКИ»

В г. Кирово ликвидирована немецкая фашистская организация, созданная агентом немецкой разведки ФИШМАХЕРОМ.

В состав организации входили преимущественно немцы-кулаки, бежавшие из ссылки и осевшие на жительство в Кирово.

Руководители к-р организации БЕРГЕР и КЕЛЛЕР проводили вербовочную работу и среди немецких колоний, в Кирово осуществляли контрреволюционно-фашистскую националистическую деятельность, подготавливая кадры для восстания на случай войны.

Дело «ФИЛИАЛ»

В Фриц-Геккертовском немецком национальном районе ликвидирована к-р шпионско-повстанческая организация, состоящая преимущественно из бывших активных участников восстаний и германских займодержателей, связанных с Германским консульством в Одессе (МАРТЕНС, ВИТТЕ, ВОЛЬФ, ГАРТЛИБ, КОПП и др.).

По заданиям германского консула эта организация сколачивала повстанческие кадры на военный период и проводила шпионскую деятельность в области освещения военно-стратегических пунктов с точки зрения возможного форсирования Днепра военными частями противника.

Наряду с этим, среди мирного населения систематически проводилась националистическая фашистская обработка.

По делу арестовано 38 человек.

Дело «БУКЕТ»

В Николаевском порту вскрыта немецкая шпионско-диверсионная организация, состоящая из начальника промерной партии Днобазы СИБЕРА, техника порта ПРОХОРОВА, начальника связи и радиостанции ФУНКА, зав[едающего] электроподстанции порта БЕЛОГЛАЗОВА и других. Эта

шпионская сетка была заложена репрессированным в 1935 году конструктором порта ЛЫСИКОМ.

Участники ликвидированной организации добывали и передавали немецкой разведке сведения о новых укреплениях на Черном море (особенно, в районе Очакова), Севастопольскому береговому укреплению, о личном составе Николаевской школы морских летчиков, численности и конструкции самолетов, расположении аэродромов и т.д.

Всего арестовано 10 человек.

Дело «ШВАРТОВЩИКИ»

По Николаевскому торговому порту ликвидирована шпионская немецкая резидентура, руководимая ЮНГОМ — бывшим офицером немецких оккупационных войск.

В состав шпионской сетки входили работники порта: МАТЕС, прибывший в СССР в 1923 году, БАРКОВСКИЙ — поляк, бывший солдат австрийской армии, ШРЕДЕР, прибывший в СССР из Германии в 1923 году, немец МИХЕЛЬ.

С 1933 года ЮНГ и МАТЕС, будучи связаны с сотрудником Одесского консульства ГЕРСТЕЛЕМ, систематически снабжали германскую разведку шпионскими сведениями о работе Николаевского порта и оборонных заводов.

Дело «РАДИСТ»

Арестованный в Херсоне монтер радиоузла, бывший член РСДРП с 1917 года, участник махновских банд, немец ВЕЛЛЕ занимался активной шпионской деятельностью в пользу английской и немецкой разведок.

ВЕЛЛЕ к шпионской работе был привлечен в 1923 году уполномоченным Индоевропейского телеграфа, капитаном английской армии КУКОМ.

В 1937 году ВЕЛЛЕ был перевербован резидентом немецкой разведки ГЕРНИНГОМ.

На протяжении ряда лет ВЕЛЛЕ через связиста ВОЛЬФЕРТА передал КУКУ ряд ценных шпионских материалов по Одесскому военному гарнизону и оборонной промышленности города Херсона.

ПО ПОЛЬСКОЙ К/Р и ШПИОНАЖУ

[...]

Из помещаемых оперативных итоговых материалов следует констатировать, что, несмотря на серьезные недочеты в работе УНКВД по Николаевской области по разгрому вражеских гнезд, все же за сравнительно короткий срок существования областного аппарата противнику нанесен существенный ущерб по ликвидации его базы.

Наряду с этим необходимо подчеркнуть ряд серьезных недочетов, которые сводятся к следующему:

1. При наличии огромного интереса закордонных разведывательных органов к Николаевской оборонной промышленности до сих пор не вскрыто несомненно заложенное шпионско-диверсионное подполье со стороны немецкой, японской, английской, румынской и польской разведок.

2. Слабая работа по выявлению всех каналов (особенно морских) и способов связей этих разведок со своей агентурой, насажденной на оборонных заводах.

Особое внимание заслуживают японцы, которые в лице командированных из Николаева на ДВК на сдаточные работы отправляемых кораблей (ОТР, служащие и рабочие), приобретают необходимую разведке агентуру.

Одновременно существовавшее в Одессе долгие годы японское консульство, бесспорно, создало шпионско-диверсионную сеть, которая нами до конца не разоблачена.

Аналогичные недочеты относятся к нашей работе по ликвидации английской, немецкой и польской агентуры.

3. Недостаточный разгром к/р кулацких и белых кадров в южных районах (бывш. Таврия) до организации областного управления и слабый удар по этим элементам после создания областного аппарата. Объясняется это несвоевременным поступлением лимитов для тройки и ограниченности сроков по их реализации (2 месяца).

4. Явно недостаточный оперативный нажим по имеющимся к/р кадрам в 80 совхозах различных специализаций (зерновые, хлопковые, животноводческие и т.д.).

[...]

Вр. НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ФИШЕР/⁴

№ _____
«__⁵» января 1938 года
г. Николаев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 319. — Л. 1–13, 64–66.
Подлинник. Машинопись.

⁴ Пометку «Вр.» и свою подпись И. Фишер проставил коричневым карандашом.

⁵ Число месяца в документе не читается.

№ 143

**Выписка из справки вр.и.о. начальника УНКВД
по Николаевской области И. Фишера к докладной записке
о результатах проведения национальных операций**

[10 января 1938 г.]¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА

к отчетной докладной записке об итогах операции по немецкой,
польской, румынской, латышской контр[революции] и шпионажу

ЦИФРОВЫЕ ДАННЫЕ ПО НЕМЦАМ

Всего арестовано по немецкой операции — 1191 [чел.],
из них 210 были осуждены до создания Николаевской области.

С 1-го октября, с организацией Николаевской области, арестовано и ре-
прессировано — 981 [чел.]

1. ИЗ ОБЩЕГО КОЛИЧЕСТВА (981) АРЕСТОВАННЫХ РЕПРЕССИРОВАНО:

1. Политэмигрантов	10
2. Перебежчиков	—
3. Германских и австр[ийских] воен[но]пленных	6
4. Русских военнопленных в Германии и Австрии	4
5. Церковного актива	63
6. Консульских связей	117
7. Иноспециалистов	1
8. Старослужащих различных немецких фирм	3

2. НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ РЕПРЕССИРОВАННЫХ:

1. Немцев	918
2. Австрийцев	1
3. Украинцев	23

¹ Документ без даты. Датируется по смежным документам, поступившим в НКВД УССР из УНКВД по Николаевской области вместе с данной справкой. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 319. — Л. 67 и др.).

4. Русских	20
5. Евреев	10
6. Других национальностей	9

3. В РЕЗУЛЬТАТЕ СЛЕДСТВИЯ ВЫЯВЛЕНО:

1. Шпионов	91
2. Диверсантов	64
3. Террористов	25
4. Участников нац[ионалистических] повстанч[еских] организаций	281
5. Нац[ионалистический] к[онтр]р[еволюционный] элемент	520

4. ИЗ ОБЩЕГО КОЛИЧЕСТВА АРЕСТОВАННЫХ ИЗЪЯТО:

1. В партийном аппарате	1
2. На транспорте	19
3. В органах связи	11
4. В оборонной промышленности	28
5. В других отраслях промышленности	70
6. В моб[илизационных] и спец[иальных] частях учрежд[ений] и предпр[иятий]	3
7. В сов[етских] и хоз[яйственных] учреждениях	76
8. СЕЛО: в парт[ийном] и сов[етском] аппарате	28
в МТС	14
в колхозах ² (колхозников и проч[их])	727
9. В КРАСНОЙ АРМИИ. ВСЕГО АРЕСТОВАННЫХ	1
ИЗ НИХ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ	1
Выш[его] начсостава	-
Старш[его] начсостава	1
Средн[его] начсостава	-
Младш[его] н[ач]/с[остава] и красноарм[ейцев]	-
Жен начсостава	-
Вольнонаемных и окружение	-
Прибывших из Германии	-
ПО НАЦИОНАЛЬНОСТИ:	-
Немцев	1
Австрийцев	-

² Слово напечатано заглавными буквами.

Др[угих] национальностей	–
В СИСТЕМЕ ОСО, ОРГАНАХ И ВОЙСКАХ НКВД	3
ИЗ НИХ: УГБ	–
В ВОЙСК[АХ] НКВД	–
В ОРГ[АНАХ] МИЛИЦИИ	1

[...]

ВРИД НАЧАЛЬНИКА УНКВД ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ФИШЕР/

ВРИД НАЧ[АЛЬНИКА] 3-го ОТДЕЛА УГБ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /КУШНИР/

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 319. — Л. 68–70, 76.
Подлинник. Машинопись.

№ 144

Справка вр.и.о. начальника УНКВД по Николаевской области И. Фишера о следственных делах, рассмотренных НКВД СССР в рамках проведения национальных операций

[10 января 1938 г.]¹

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

СПРАВКА
о рассмотренных делах НКВД СССР в порядке приказов Наркома № 00485 и др.

Окраска	Получено справок	Получено по ним решений	Из них осуждено		
			I	II	Досл[едование]
По немцам	797	555	492	68	1
По румынам	139	91	39	37	15
По японцам	14	9	6	3	–
По полякам	947	788	544	232	23
По грекам	92	–	–	–	–
По латышам	79	–	–	–	–
ВСЕГО:	2068	1443	1081	334	39

ВРИД НАЧАЛЬНИКА УНКВД ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ФИШЕР/

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 319. — Л. 80.
Подлинник. Машинопись.

¹ Документ без даты. Датируется по смежным документам, поступившим в НКВД УССР из УНКВД по Николаевской области вместе с данной справкой. (См.: ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 319. — Л. 67 и др.).

№ 145

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 143 заседания «двойки» от 8 января**

10 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит.«.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

8-й отдел ГУГБ
«10» января 1938 г.
№ 450192
МОСКВА, площадь
Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД
Краткое содержание:

НАЧ. УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СОКОЛИНСКОМУ — ЛИЧНО
гор. Сталино.

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВ.
БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ — ЛИЧНО
г. Киев.

Направляю копию протокола № 143 от 8/1-[19]38 г. с решениями Народно-го Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по справкам на 102 чел., представленным Вами за № 1124050 в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 г.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 89 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении остальных 13 чел., осужденных к заключению в исправ[ительно]-труд[овой] лагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особ[ого] Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое¹.

¹ Приложение имеется в том же архивном деле (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 69–80), не публикуется.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТ[ВЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

ЦЕСАРСКИЙ

На документе от руки красным карандашом нанесена резолюция: «*т. Соломоновичу. Срочно приведите в исполнение. 13/1. Соколинский.*».

ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 68.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 146

**Докладная записка наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского заместителю наркома внутренних
дел СССР М. Фриновскому о результатах проведения
национальных операций**

11 января 1938 г.

ЗАМЕСТИТЕЛЮ НАРОДНОГО КОМИССАРА
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
КОМКОРУ

тов. ФРИНОВСКОМУ М.П.¹

С 1 июня 1937 года по 10 января 1938 года органами НКВД Украины арестовано 180 350 человек:

Троцкистов, правых и участников военно-троцкистского заговора . . . 8071
Участников украинских националистических организаций 15 669

ПО ОПЕРАЦИЯМ:

Польской 43 201
Немецкой 15 026
Румынской 5 915
Греческой 3 929
Латышской 1 558
Японской 881
Кулацкой 68 708
Арестовано церковников и сектантов 7 295
Жен изменников родины 7 181
Прочих 2 916

За это время осуждено . . . . . 132 392 чел.
По 1[-ой] категории . . . . . 69 259 чел.
По 2[-ой] категории . . . . . 63 133 чел.

Военной коллегией осуждено троцкистов, правых
и украинских националистов . . . . . 3 473 чел.

¹ Инициалы дописал от руки И. Леплевский коричневым карандашом.

По 1[-ой] категории ..... 3 005 чел.
По 2[-ой] категории ..... 468 чел.

Военными трибуналами, спецколлегиями и особым совещанием
осуждено ..... 6 328 чел.
По 1[-ой] категории ..... 518 чел.
По 2[-ой] категории ..... 5 810 чел.

В соответствии с Вашими приказами,
осуждено НКВД СССР — 39 469 человек,
По 1[-ой] категории ..... 33 021 чел.
По 2[-ой] категории ..... 6 448 чел.

Поляков по 1[-ой] категории — 23 275, по 2[-ой] кат[егории] — 4 326 чел.
Немцев по 1[-ой] категории — 6 748, по 2[-ой] кат[егории] — 713 чел.
Румын по 1[-ой] категории — 2 619, по 2[-ой] кат[егории] — 1 314 чел.
Харбинцев по 1[-ой] категории — 379, по 2[-ой] кат[егории] — 95 чел.

По утвержденным Вами лимитам по Украине по кулацкой операции осуждено:
По 1[-ой] категории ..... 30 150 чел.
По 2[-ой] категории ..... 47 800 чел.
Кроме того, тов. БЕЛЬСКИМ предоставлен лимит Донецкому облуправлению
НКВД по 1[-ой] категории — 2 565, по 2[-ой] категории — 2 607.
Таким образом, по кулацкой операции осуждено:
32 715 человек — по 1[-ой] категории
и 50 407 человек — по 2[-ой] категории.
Надо указать, что в числе осужденных по кулацкой операции было:
Немцев ..... 4 019 чел.
Поляков ..... 2 002 чел.

Числятся за НКВД СССР нерассмотренных справок на 16 772 челов., из
них:

по полякам ..... 9 952 чел.
по немцам ..... 3 811 чел.
по латышам ..... 1 022 чел.
по грекам ..... 1 119 чел.
по румынам ..... 741 чел.
по харбинцам ..... 127 чел.

Как выше указано, немцев арестовано 15 026 человек.

Основная масса арестованных падает на те области, в которых имелось
большое количество иностранных специалистов, и на национальные немецкие

районы (Донбасс — 5098, Одесская область — 2320, Днепропетровская — 1845, Житомирская — 1378, Николаевская — 981).

Поляков арестовано 43 201. Наибольшее количество арестованных падает на области Правобережья — места концентрации польского населения и сахарных заводов.

(По Житомирской, Киевской, Винницкой и Каменец-Подольской областям арестовано около 25 000 поляков).

Значительное количество поляков арестовано и в Донбассе (4009 человек).

Это совершенно понятно: на заводы, шахты, новостройки проникло много перебежчиков, а в свое время в предательских целях было переселено в Донбасс значительное количество поляков из пограничной полосы.

По румынской операции основной удар нанесен по Молдавии, Одесской и Винницкой областям.

По этим областям арестовано 4 500 человек, из общего количества арестованных по румынской операции — 5 915.

По греческой операции, как отмечено выше, арестовано 3 929 человек.

Подавляющее большинство арестованных относится за счет Донбасса и Одесской области. Это объясняется наличием в указанных областях, главным образом, в Донбассе, больших греческих колоний.

В начале записки приведена цифра арестованных — 180 350 человек, и сообщено, что из них осуждено 132 392 чел.

Получается, что в наличии арестованных — 47 958 человек.

Из этого количества на 32 991 чел. дела следствием закончены, а именно: числится за НКВД СССР нерассмотренных справок по операциям на 16 773 чел.,

за Прокуратурой и судами незаслушанных дел — на 6 419 человек, за особыми совещаниями — на 1 369 человек, за Военной коллегией — на 904 чел., ожидаются указания из НКВД СССР по делам на жен репрессированных по операциям — на 4 123, передано в милицию, другие органы и выбыло по разным причинам — 3 404 человека.

Таким образом, остаток подследственных арестованных по всем областям Украины на 10 января [1938 г.] составляет 14 967 человек, из них:

Троцкистов и правых	1 932
Участников военно-фашистского заговора	301
Украинских националистов	829
По польскому шпионажу и контрреволюции	3 529
По греческому шпионажу и контрреволюции	2 687
По немецкому шпионажу и контрреволюции	633
По латышскому шпионажу и контрреволюции.	589
По румынскому шпионажу и контрреволюции	234
По японскому шпионажу и контрреволюции	77

По церковно-сектантской к-р	278
На изменников родины	970
Сионистов	320
По прочим преступлениям	2 588

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 2[-го] РАНГА

Подпись

/ЛЕПЛЕВСКИЙ/

«11» января 1938 г.

№ 48/сн²

г. Киев

4/зи.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 299. — Л. 2-7.
Подлинник. Машинопись.

---

² Подпись И. Леплевского и число месяца проставлены коричневым карандашом, регистрационный номер — зелеными чернилами.

№ 147

**Выписка из докладной записки начальника УНКВД
по Черниговской области М. Корнева наркому внутренних
дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативной
работы**

11 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА
ТОВ. ЛЕПЛЕВСКОМУ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
О РЕЗУЛЬТАТАХ ОПЕРАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЗА ВРЕМЯ С 1.VI-1937 г. ПО 9.I-1938 г.

1. Общее количество репрессированных — 8330 человек.
Из них с момента массовой операции, т.е. с 1 августа 1937 года по 9 января 1938 года, арестовано 7952 человека.

2. Общее количество репрессированных разбивается по линиям:

По украинск[ой] националистич[еской] к-р и
повст[анчест]ву . . . . . — 1504 чел.
– “– право-троцкистам . . . . . — 487 “–
– “– военному заговору, шпионажу, диверсии
и другим видам к-р работы в Армии . . . . . — 266 “–
– “– церковно-сектантской к-р . . . . . — 452 “–
– “– женам изменников родине . . . . . — 183 “–
– “– шпионажу и диверсии (по приказам №№ 00485,
00593 и другим) . . . . . — 1294 “–

в том числе:

а) польский – 914
б) немецкий – 224
в) румынский – 60
г) латышский – 48
д) японский – 36
е) греческий – 5
ж) финский – 7

[...]

Проведенным оперативным разгромом контрреволюционного шпионско-диверсионного подполья на территории Черниговской области был вскрыт ряд серьезных дел, заслуживающих исключительного внимания наших органов.

В порядке Ваших оперативных приказов №№ 00447, 00485 и 00593 основное внимание оперативного аппарата было направлено на ликвидацию деятельности разведок противника, право-троцкистской агентуры и возросшей повстанческой деятельности националистических элементов на селе и диверсионной вредительской — в оборонной промышленности, на транспорте и других.

Ликвидированный антисоветский военный заговор в гарнизонах Черниговской области, изъятые многочисленные агенты разведок противника, прибывшие из-за кордона, украинские националистические и право-троцкистские контрреволюционные организации и другие дела показали, что противник на протяжении ряда лет безнаказанно вел глубоко законспирированную подрывную работу во всех отраслях народного хозяйства, культурных учреждениях, партийно-советском аппарате и промышленности, в том числе, и оборонной.

Широкому размаху подрывной деятельности способствовало создание нашими органами предпосылок для работы агентуры противника.

Направляемые из Германии, Польши, Румынии и других стран шпионы и диверсанты высылались и оседали на территории области под видом перебежчиков и политэмигрантов.

[...]

За отчетный период времени ликвидированы следующие контрреволюционные шпионские и диверсионные организации, заслуживающие особого внимания:

[...]

ПО ШПИОНАЖУ И ДИВЕРСИИ

Основной разворот операции по ликвидации шпионско-диверсионного подполья был произведен в соответствии с Вашими приказами за №№ 00485 и 00593. [По] полякам, немцам, румынам, латышам, харбинцам и грекам — УНКВД всего было арестовано 1294 человек (из них 95 человек прошли по украинским контрреволюционным организациям).

Следствием вскрыты и ликвидированы:

1. Польская шпионско-диверсионная резидентура в городе Нежине, руководимая старым немецким, а затем польским агентом ГРУШКО, в составе до 56-ти человек (дело «СПРУТ»).

2. Немецкая контрреволюционная повстанческая фашистская организация, охватившая своей деятельностью Дмитриевский, Бахмачский и Прилукский районы, в составе 170 человек (дело «МЯТЕЖНЫЕ»).

3. Диверсионно-шпионская организация немецкой разведки на Шостенских пороховых заводах № 9 и № 53, проводившая свою деятельность в тесной увязке с существовавшей на этих заводах вскрытой и ликвидированной право-троцкистской организацией, по которой арестовано 66 человек.

4. Японская шпионско-диверсионная группа на артскладе № 63 в городе Нежине, руководимая агентом японской разведки ТАВЛУЕМ.

5. Немецкая диверсионно-вредительская группа в 90-й Авиабригаде, руководимая авиатехником ГЕРДТОМ.

[...]

НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ
МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/КОРНЕВ/

№ 2069533

11.I.-1938 года

г. Чернигов

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 207. — Л. 2, 4, 5, 11, 12, 16.
Подлинник. Машинопись.

№ 148

Выписка из докладной записки УНКВД по Черниговской области о результатах контрразведывательной работы

11 января 1938 г.

III-й ОТДЕЛ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
О РЕЗУЛЬТАТАХ РАБОТЫ ПО БОРЬБЕ
С ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ИНОСТРАННЫХ РАЗВЕДОК
ЗА ВРЕМЯ С 1.VI-1937 г. по 9.I-1938 ГОДА

1

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Население Черниговской области по своему национальному составу, в основном, является украинским.

Лица других национальностей, в частности поляки, расселены по области небольшими группами в населенных пунктах городского типа и промышленных поселках, основной контингент которых состоит из беженцев периода империалистической войны и частично из обрусевших поляков — местных уроженцев.

Всего, по данным ЦУНХУ, по состоянию на 1/1-1937 года, на территории Черниговской области проживает 2224 поляка (вместе с детьми).

Из лиц других национальностей исключение представляют немцы.

На территории области — в Дмитриевском районе — расположено 5 национальных немецких сельсоветов с наличием около 600 хозяйств. По остальным районам области немцы встречаются одиночками.

Румыны, болгары, латыши, греки и друг. проживают в абсолютно незначительном количестве.

За время с 1-го июня 1937 года по 1-е января 1938 г. по полякам, немцам, румынам, латышам, харбинцам и грекам нами всего было арестовано 1217 чел., причем, в основном, аресты были проведены после августа 1937 года, в соответствии с приказами НКВД СССР за №№ 00485 и 00593.

По отдельным операциям арестовано:

По полякам — 860 чел.

— " — немцам — 216 — "

¹ Окончание текста на первом листе, выполненного в виде обложки документа.

- “– румынам – 59 –”–
- “– харбинцам – 35 –”–
- “– латышам – 43 –”–
- “– грекам – 4 –”–

Из общего числа арестованных созналось в шпионской, диверсионной, националистической и проч. антисоветской деятельности 345 человек.

Закончено дел на 1074 чел., находится в производстве 188 дел.

СЛЕДСТВИЕМ ВСКРЫТЫ И ЛИКВИДИРОВАННЫ:

1. Польская шпионско-диверсионная организация в г. Нежине и Киеве в составе до 50 чел. (дело «СПРУТ»).

2. Польская шпионская резидентура на Шостенских оборонных заводах в составе 6 чел. (дело «ВЗРЫВ»).

3. Польская шпионская резидентура в г. Чернигове в составе 6 человек (дело «ЗЕМЛЯЧЕСТВО»).

4. Германская шпионская резидентура на Шостенских оборонных заводах (дело «СВЯЗЬ»).

5. Немецкая к-р фашистская повстанческая организация, охватившая своей деятельностью куст немецких сел Дмитриевского района, а также Бахмачский, Прилукский и др. районы области в составе 170 человек (дело «МЯТЕЖНЫЕ»).

6. Ряд контрреволюционных ячеек и агентов иностранных разведок.

По отдельным окраскам результаты произведенных операций характеризуются следующими данными:

[...]

ПО НЕМЦАМ:

Всего с 1-го июня арестовано –	216 человек,
в том числе:	
германских и австрийских военнопленных –	8 ч[ел].
русских военнопленных Германии и Австрии –	8 ч[ел].
консульских связей –	11 ч[ел].

Национальный состав арестованных:

Немцев	Украинцев	Русских	Евреев	Других национальностей
166	39	1	1	9

Выявлено:

- 1. Агентов разведки – 17 ч[ел].
- 2. Участников к-р нац. организации – 144 ч[ел].
- 3. К-р националистов – 42 ч[ел].

Из общего числа арестованных созналось –	110 человек
1. В шпионаже –	10 ч[ел].
2. В принадлежности к к-р националистической организации –	77 ч[ел].
3. В проч. антисоветской деятельности –	23 ч[ел].

Осуждено:

В порядке приказа НКВД СССР № 00485

по первой категории –	87 ч[ел].
по второй категории –	29 ч[ел].
Тройкой УНКВД:	
по первой категории –	16 ч[ел].
по второй категории –	16 ч[ел].

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЛ:

Дело «СВЯЗЬ»

Ликвидирована шпионско-диверсионная группа, заложенная в 1932 году на Шостенских пороховых заводах представителем фирмы «Бабкок-Вилькокс» германскими специалистами, работавшими на монтаже ТЭЦ — ФРЕЙЛИХОМ и МЕДИНГОМ (оба германско-подданные).

Последними для шпионско-диверсионной работы были завербованы:
СЕНИН И.Л. — главный энергетик завода (арестован, сознался, осужден).
ГЕРАСЬКО Г. — начальник теплочасти (арестован, сознался, осужден).
ПАСТИАНИ — быв. рабочий завода (арестован, сознался, осужден).
КОСТЕНКО — механик ТЭЦа (арестован).
ЖЕЖЕЛЬ Н.Н. — начальник ТЭЦа (арестован).
СВИНАРЕНКО — быв. механик ТЭЦа и
ГОЙ — быв. слесарь ТЭЦа.

Последние два нами устанавливаются.

Арестованные СЕНИН, ГЕРАСЬКО и ПАСТИАНИ, сознавшись в вербовке их ФРЕЙЛИХОМ для работы в пользу Германии, показали, что ими ФРЕЙЛИХУ были переданы сведения об оборонной мощности Шостенских заводов.

Кроме этого показали, что группа имела задание произвести взрыв ТЭЦа в военный период по сигналу, который должен быть дан бывшим инспектором котлонадзора — чехом КАЧЕРОМ (быв. чехословацкий подданный), являвшимся резидентом германской разведки.

КАЧЕР установлен в Москве и арестован 3-м отделом ГУГБ [НКВД СССР].

Обвиняемые СЕНИН, ГЕРАСЬКО и ПАСТИАНИ осуждены по первой категории.

Следствие по делу ЖЕЖЕЛЯ продолжается. Дело по обвинению КОСТЕНКО следствием закончено, СВИНАРЕНКО и ГОЙ нами устанавливаются.

Дело «МЯТЕЖНЫЕ»

По делу вскрыта и ликвидирована к-р немецко-украинская, фашистская организация, охватившая своей деятельностью ряд немецких сел Дмитриевского района и украинских сел Бахмачского и Прилукского районов.

Следствием вскрыто 10 повстанческих ячеек этой организации.

Всего по делу арестовано и привлечено к ответственности 168 человек, из коих 101 человек сознались в причастности к этой организации.

Следствием по делу установлено, что организация была заложена в 1928–[19]29 гг. лютеранским пастором МЕЛЬМАНОМ.

Организацией руководили: пробст² лютеранской церкви на Украине ВИРТ и Германское консульство в Харькове, от которых получались установки о ведении к-р работы.

Деятельность организации в 1929–[19]32 гг. проводилась под знаком противодействия мероприятиям партии и Соввласти на селе, а затем в последний период — под знаком предвоенной подготовки кадров для выступления против Соввласти в тылу в случае войны с Германией.

Членам организации удалось провести значительную работу по воспитанию и созданию повстанческих групп, проведению ряда антиколхозных волынок, подрывных вредительских актов и т. п.

Предварительная подготовка и обработка лиц, привлеченных к участию в организацию, проводилась пастором МЕЛЬМАНОМ через церковный актив — членов церковного совета лютеранской общины, являвшихся руководящей частью организации.

Под видом совещания членов церковного совета МЕЛЬМАНОМ систематически проводились совещания руководящих членов организации, на которых обсуждались вопросы проведения антисоветской работы.

На втором этапе своей деятельности, относящемуся к 1932–[19]37 гг., организация проводила свою работу в направлении:

- а) воспитания и создания повстанческих кадров;
- б) организации штурмовых отрядов;
- в) подготовки вооруженного выступления против Соввласти в тылу действующей Красной армии при войне с Германией;
- г) организации и совершении диверсионных актов, разрушения ж.д. полотна, мостов, сооружения и т. п.;
- д) организации и совершении террористических актов над коммунистами и сельским активом.

Следствием установлено, что ряд участников организации еще в 1918 году были привлечены к шпионской деятельности комендатурой германских оккупационных войск.

² В документе ошибочно — пропст.

Доставленный из Севвостлага 12/Х–1937 года по нашему требованию один из руководителей организации — БРАУН КАРЛ, осужденный в 1935 году за к-р деятельность по другому делу к 8[-ми] годам заключения, — сознался в принадлежности к организации и своей руководящей роли в ней.

БРАУН назвал ряд участников организации, лично им завербованных в нее.
[...]

На 135 участников организации дела следствием закончены. Следствие по делу других участников продолжается.

Дело «РУМЫН»

По делу арестован румын РОГОЖАН, бывший военнопленный австрийской армии.

РОГОЖАН сознался в том, что в 1932 году, при посещении им Германского консульства в г. Киеве по вопросу получения разрешения на выезд за границу, был завербован консулом для шпионской работы в СССР.

Шпионской деятельностью занимался до последнего времени. Передал в консульство ряд шпионских сведений. По поручению консула привлек для работы в пользу Германии кулака ДУБОВОГО (арестован).

За свою работу обвиняемый РОГОЖАН периодически получал от консульства денежное вознаграждение.

Дело «АРИЕЦ»

По делу арестован немец ВЕГЕНЕР Николай Фридрихович, работавший председателем Кустпромартели в г. Остре. До 1937 года являлся германским подданным, прибыл из Германии в Россию в 1911 году.

ВЕГЕНЕР сознался в том, что был завербован германской разведкой в 1918 году при уходе германских оккупационных войск с Украины.

В 1924 году, работая в Киеве, связался с Германским консульством, куда систематически передавал шпионские материалы.

Кроме приведенных выше дел, в шпионской работе в пользу Германии сознался еще ряд арестованных нами лиц: БУЛАТИН, ШМАНДУРА, ЗАУЭР и друг.

[...]³

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 207. — Л. 102–105, 121–127.
Подлинник. Машинопись.

---

³ На документе отсутствуют реквизиты, поскольку он готовился как информационный материал рабочего характера в дополнение к докладной записке начальника УНКВД по Черниговской области М. Корнева наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому от 11 января 1938 г. (См. предыдущий документ).

№ 149

**Выписка из докладной записки начальника УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинского наркому внутренних
дел СССР Н. Ежову о ликвидации «разведывательной
шпионско-диверсионной организации» в Донбассе**

12 января 1938 г.

УССР
УПРАВЛЕНИЕ НКВД ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

Народному комиссару внутренних дел УССР
комиссару государственной безопасности 2[-го] ранга
г. ЛЕПЛЕВСКОМУ И.М.

**ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
ОБ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЕ ЗА ПЕРИОД
с 1-VI 1937 г. по 10-I 1938 г.**

г. Сталино.¹

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н. И.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

В соответствии с Вашими указаниями Донецкое Управление НКВД с июня 1937 г. развернуло работу по разгрому право-троцкистских, шпионско-диверсионных формирований, агентуры иностранных разведок и их контрреволюционной базы в Донбассе.

Всего репрессировано с 1/VI-[19]37 г. по 10/I-[19]38 г. 27 475 человек, из них:

троцкистов и правых –	1015
участ[ников] военно-фашист[ского] загов[ора] –	24

¹ Окончание текста на первом листе, напечатанном типографским способом в виде обложки и выполнявшего роль сопроводительного письма наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому для дальнейшего направления докладной записки адресату.

украинск[их] националистов –	803
по польск[ой] к-р и шпионажу –	4021
по нем[ецкой] к-р и шпионажу –	5439
по румын[ской] и японск[ой] к-р –	101
по греческой к-р –	3222
по латвийской к-р –	344
по церков[ной] сектант[ской] к-р –	664
по меньшевикам –	69
по эсерам –	103
по сионистам –	32
по кулацкой операции –	10722
жен изменников родины –	915

Осуждено с 1/VI–[19]37 г. по 10/I–[19]38 г. — 19 483 чел.:

а) правых, троцкистов и участников военного заговора –	750
(по этим же преступлениям осуждено Военной коллегией) —	466
б) по польск[ой] к-р и шпионажу –	3320
в) по нем[ецкой] к-р и шпионажу –	3498
г) украинских националистов —	757
д) церковный и сект[антский] к-р —	664
е) по остальн[ым] категориям кулацкой операции –	10160

Из общего количества репрессированных особой тройкой [при] УНКВД в порядке приказа № 00447 осуждено:

1339 чел. по 68 к-р организациям
1800 [чел. по] 216 групповым делам.

Числится за НКВД СССР еще не рассмотренных справок в порядке приказов № 00439 и № 00485–4424.

Проведенная оперативная работа по отдельным линиям представляется в следующем виде:

[...]

ПО НЕМЕЦКОЙ КОНТР-РЕВОЛЮЦИИ

С июня месяца 1937 г. было арестовано 5439 человек — участников немецких диверсионно-повстанческих и шпионских организаций, из коих:

Осуждено особой тройкой –	691
Осуждено в порядке приказа № 00485 –	2807
Направлено справок в Москву –	1892
Выдворено за пределы Союза –	49
	<hr/> 5439

Анализ социального состава базы ликвидированных немецких шпионов, диверсантов и националистов показывает, что, в основном, контрреволюционные кадры формировались за счет кулацкого и другого враждебного элемента:

бывших кулаков —	2128
бывших белых —	501
исключенных из партии по политическим мотивам —	152
бывших членов КПГ —	63
учителей с чуждым прошлым —	163
спецпереселенцев —	550

Ликвидированы 183 диверсионные группы в промышленности с общим количеством участников 2909 чел. и 178 повстанческих групп в немецких селах, имевших в составе 2530 участников.

В процессе разгрома фашистских шпионско-диверсионных формирований особое внимание было уделено очистке основных отраслей промышленности Донбасса: угольной, металлургической и машиностроительной.

В УГОЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

(На 52-х шахтах трестов «Сергоуголь», «Гришиноуголь», «Артемуголь», «Советскуголь», «Снежнянантрацит», «Боковоантрацит») — ликвидировано шпионов и диверсантов – 1345 чел.

В МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

(на заводах «Азовстали», им. Ильича, им. Кирова, им. Орджоникидзе и др.) – 454 чел.

В МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

(на заводах им. Сталина, Ворошилова, Орджоникидзе и друг.) – 382 чел.

По другим отраслям промышленности (военной, химической, энергетической и проч.) – 728 чел.

Повстанческие группы охватывали своей деятельностью Б[ольше]-Янисольский, Старо-Бешевский, Старо-Керменчикский, Буденовский, Тельмановский, Харцызский, Макеевский, Мариупольский, Ровенецкий, Краснолучский, Константиновский, Александровский, Амвросиевский, Артемовский районы, а также ряд районов Старобельского округа (спецпереселенцы).

Значительная часть из числа повстанческих групп, сформированных в штурмовые отряды, имела задание и по организации диверсии в промышленности.

Для насаждения диверсионно-шпионских и повстанческих организаций в Донбассе германская разведка располагала весьма обширной базой в лице:

1. Сотен иностранных специалистов и рабочих, находившихся долгое время в Донбассе, а также значительного количества германско-подданных, проживавших постоянно в СССР.

2. Беглого немецкого кулачества, немцев-спецпереселенцев и жителей немецких сел (всего в Донбассе 136 немецких населенных пунктов с общим количеством населения до 70 000 [человек]).

3. Большого количества немцев-кулаков, бежавших из своего прежнего местожительства, осевших компактными земляческими группами в промышленности.

4. Право-троцкистских кадров и националистических украинских, польских и прочих элементов.

5. Специалистов-вредителей.

Организационной работой по формированию к-р кадров руководили, в основном, наряду с германскими агентами, дипломатические представительства — Германское посольство в Москве, Германские консульства в Киеве, Харькове, Одессе.

Последние организовали свою работу, главным образом, через:

а) агентуру, внедренную в СССР на длительный период под видом иностранных специалистов и рабочих;

б) германские фирмы и их представителей в СССР (фирмы «ОТТО», «КРУППА», «ЧОККЕ-ВЕРКЕ», «ФАРБЕН²-ИНДУСТРИЯ», «СИМЕНС-ШУК-КЕРТ», «АЕГ» и друг.);

в) иностранно-подданных немцев и австрийцев, проживавших постоянно в СССР, и, главным образом, в сельских районах. Эта категория лиц — «сельские авторитеты» — являлась негласными доверенными [лицами] Германских консульств и связующими³ звеньями между ними и к-р формированиями на селе;

г) старую германскую агентуру, насажденную еще в 1918 г. германскими комендатурами;

д) бывших военнопленных — немцев и украинцев, завербованных в период их пребывания в Германии и переброшенных затем в СССР;

е) советское студенчество, обучавшееся за границей;

ж) бывших германско-подданных из числа иноспециалистов и инорабочих, принявших советское гражданство;

з) немецкую к-р интеллигенцию, главным образом, учительство (из общего количества немецких учителей репрессировано 163 чел., что составляет 40% всего педперсонала — немцев в области;

и) консульскую агентуру, приобретенную самими консульскими аппаратами;

к) через агентуру, проникшую в СССР по каналам Коминтерна под видом политэмигрантов КПГ и АКП, из числа провокаторов, троцкистов и правых.

Внутри Советского Союза германская разведка для расстановки своей агентуры широко использовала Коммунистический Университет народов За-

² В документе ошибочно — «Фербен».

³ В документе — связывающими.

пада в Москве, иностранные отделы ВЦСПС, ВУЦСПС и Донецкого областного совета профсоюзов, а также иностранный отдел Наркомтяжпрома.

В частности, по этим каналам в Донбасс были направлены крупные немецкие агенты ЗОММЕР, ГАЙНЦ, АНТЕС, ВЕТХЕ-БЛАТЧЕК, ДЕНВЕНТАЛЬ и друг., явившиеся организаторами значительного числа раскрытых к-р организаций.

Следствием установлено, что руководство шпионско-диверсионной деятельностью немецкой агентуры в Донбассе исходило также от германских троцкистов, участников право-троцкистского заговора в Москве, с которыми были непосредственно связаны крупные троцкисты — агенты разведки, проникшие в Донбасс — ЗОММЕР, ГАЙНЦ и ВЛАХ.

В 1934 г. ЗОММЕР (в прошлом — секретарь Кельнской окружной партийной организации КПГ) установил деловой контакт с Донецким троцкистским центром через одного из участников этого центра СЕРГЕЕВА, быв. зав. отделом культуры и пропаганды обкома КП(б)У.

Немецкие к-р организации на местах, в свою очередь, также увязывали свою к-р работу с право-троцкистскими диверсионно-вредительскими формированиями (Серговский, Снежнянский, Ворошиловградский, Гришинский районы).

Агентура немецкой разведки вела в Донбассе подрывную работу в направлении:

1. ПРАКТИЧЕСКОГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ДИВЕРСИИ И ВРЕДИТЕЛЬСТВА В МИРНОЕ ВРЕМЯ.
2. ПОДГОТОВКИ КРУПНОЙ ДИВЕРСИИ НА ПЕРИОД ВОЙНЫ.
3. ФОРМИРОВАНИЯ ПОВСТАНЧЕСКИХ, т. н. ШТУРМОВЫХ ОТРЯДОВ.
4. СОБИРАНИЯ И ПЕРЕДАЧИ ГЕРМАНСКОЙ РАЗВЕДКЕ ШПИОНСКИХ МАТЕРИАЛОВ.

Практическая диверсия и вредительство в мирное время установлены нами, главным образом, в угольной, машиностроительной, металлургической и химической промышленности, и по сельскому хозяйству.

Контр-революционные организации в угольной промышленности все свое внимание направляли на СРЫВ УГЛЕДОБЫЧИ ПУТЕМ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАВАЛОВ ВЫРАБОТОК, МАССОВОГО ВЫВОДА ИЗ СТРОЯ МЕХАНИЗМОВ И ШАХТНОГО ОБОРУДОВАНИЯ.

Крупная диверсия — ВЗРЫВЫ В ШАХТАХ с ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ ЖЕРТВАМИ — была осуществлена в 1936 г. на шахте № 12 «Брянка» (погибло 6 чел.) и в 1937 г. — на шахте № 18 им. Сталина (погибло 5 чел.).

На Горловском АТЗ осуществлен ряд диверсионных актов (взрыв воздушных кабин и коксовых компрессоров), рассчитанных на длительное расстройство работы завода и окончательный вывод из строя основного аммиачного цеха.

Существовавшая густая сеть диверсионных групп в промышленности, в основном, готовила диверсию в период войны на паровозостроительном заводе «ОР» в Ворошиловграде, машиностроительном заводе им. Ворошилова в Дружковке (изготавливает аэробомбы), на цинковом заводе в Константиновке, на военных заводах №№ 25, 59, 60, на Штеровской электростанции, на Горловском АТЗ и коксохимическом заводе № 3, на химическом заводе им. Сталина в Константиновке, № 6 в Ворошиловске, № 26 в Орджоникидзе, на Донсоде в Лисичанске, на военном аэродроме в Ворошиловграде, на пораженных диверсионными группами шахтах путем осуществления ВЗРЫВОВ, ПОЖАРОВ И ЗАТОПЛЕНИЯ ВЫРАБОТОК.

Намечались взрывы посредством динамита подъемных устройств и компрессорного хозяйства шахт.

Аналогичного характера диверсионные акты намечались на период войны по Краматорскому машзаводу им. Сталина, металлургическом заводе им. Кирова, Куйбышева, Ильича и Азовстали, а также — по Севдонгрэсу.

По немецким селам шло активное формирование повстанческих отрядов под прикрытием ячеек Осоавиахима, кружков самодеятельности и религиозных сектантских групп.

Эти штурмовые отряды, подготовленные для вооруженного выступления в тылу Красной армии в случае войны с Германией, вели также вредительскую подрывную работу в сельском хозяйстве.

Предварительные итоги борьбы с немецкой контрреволюцией за истекший период показывают, что:

1. Основная сила нашего удара пришлось по немецким диверсионным кадрам в угольной, машиностроительной, металлургической и огнеупорной промышленности Донбасса, по повстанческому подполью на селе, по его организаторам, главным образом, иностранно-подданным консульским агентам, военнопленным, агентуре германских комендатур, представителям иностранных фирм и т. д.

2. Основательно разгромлены:

- а) земляческие группы — выходцы из Днепропетровской, Одесской областей, Подолии и Волыни, а также Поволжья, осевшие в промышленности, представлявшие собой еще до переезда в Донбасс организованно связанные к-р формирования;

- б) переселенческие группы из погранполосы, являвшиеся еще ранее участниками к-р организаций, расселенные в Донбассе компактными массами и продолжавшие здесь свою к-р деятельность.

Ближайшей нашей задачей является:

1. Окончательная и безусловная очистка от агентуры немецкой разведки предприятий оборонной, химической и энергетической промышленности;

2. Дальнейшее выявление и ликвидация не вскрытых шпионско-диверсионных резидентур в угольной промышленности, а также систематическая

очистка последней от немецкого кулачества и националистической контрреволюции;

3. Продолжение оперативного удара по организующим кадрам и кулачеству в сельских немецких населенных пунктах (Ворошиловградский, Ровенский, Краснолучский, Чистяковский районы).

[...]

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/СОКОЛИНСКИЙ/

12/І–1938 г.

№ 1562111

г. Сталино

ОГА СБУ — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 208. — Л. 394–396, 416–424, 460.
Подлинник. Машинопись.

№ 150

Сопроводительное письмо и выписка из докладной записки вр.и.о. начальника УНКВД по Житомирской области Л. Якушева наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативной работы по немецкой линии

12 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ II РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ
гор. Киев

При сем представляю докладную записку об оперативной деятельности Житомирского областного Управления НКВД за время с 5 октября 1937 г. по 10-е января 1938 года.

ПРИЛОЖЕНИЕ: По тексту.

Вр. НАЧ. УНКВД ПО ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ
капитан государственной безопасности

Подпись

(ЯКУШЕВ)¹

12 января 1938 г.

№ 2941.027²

г. Житомир

Внизу проставлен прямоугольный штамп-клише с надписью: «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки чернилами проставлены регистрационный входящий номер документа (№ 4871) и дата «13/1 1938 г.»³.

В левом верхнем углу от руки простым карандашом нанесена резолюция: «В дело УНКВД по Житомирской обл. за 1938 г.».

¹ Дописку «Вр.» и свою подпись Л. Якушев проставил чернилами.

² Цифра «7» нанесена от руки чернилами сверху напечатанной цифры «8».

³ Окончание сопроводительного письма на отдельном листе архивного дела.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА
ОБ ОПЕРАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖИТОМИРСКОГО
ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД

За время с 1⁴ октября 1937 г.
по 10 января 1938 г.⁵

ПО ПОЛЬСКОЙ ЛИНИИ

[...]

ПО НЕМЕЦКОЙ ЛИНИИ

Диверсионно-разведывательная и контрреволюционно-фашистская работа по немецкой линии на территории области проводилась Германским консульством в гор. Киеве и, в отдельных случаях, непосредственными агентами Гестапо, прибывшими в разное время на территорию СССР.

К районам, где сосредотачивалась работа консульства и германской агентуры, относятся:

1. КРАСНОАРМЕЙСКИЙ РАЙОН — (б. национальный). В селах его до 1936 г. включительно преобладало немецкое население. В течение ряда лет руководство районом по партийной и советской линиям осуществляли ставленники консульства и агенты Гестапо (ОСТЕР, КАУЛЬ и друг.). 2. НОВОГРАД-ВОЛЫНСКИЙ, 3. ЭМИЛЬЧИНСКИЙ, 4. БАРАШЕВСКИЙ и 5. ЖИТОМИРСКИЙ.

На территории перечисленных районов консульством и агентурой Гестапо в последнее время и, особенно начиная с 1933 г., заложены диверсионно-разведывательные резидентуры, проводившие подрывную работу до момента ликвидации их в направлении:

а) массового воспитания населения в к-р фашистском духе и подготовки кадров для активного выступления против советской власти в период интервенции;

б) организации разведывательной работы в пользу Германии;

в) подготовки и осуществления диверсионных актов на железнодорожном транспорте, в колхозах и промышленности.

Из вскрытых на территории указанных районов резидентур наиболее активными в своей подрывной работе являлись следующие:

1. Дело «ВОЖАКИ» (Н[овоград]-Волынский р-н).

⁴ Так в документе. В сопроводительном письме — «с 5 октября».

⁵ Окончание первого листа приложения, выполненного в виде обложки докладной записки.

Материалами следствия по этому делу вскрыта крупная диверсионно-разведывательная резидентура, охватывавшая ряд населенных пунктов Новоград-Волынского района, с преобладающим количеством в ней немецкого населения (Недбаевка, Максимовка, Барбаровка, Ново-Романовка и другие).

Резидентура заложена в 1929 г. агентом разведки, непосредственно связанным с Германским консульством, германско-подданным КРАЙЦМАНОМ Карлом (разыскивается).

Численность резидентуры достигала 80-ти человек. Большинство участников ее в результате очистки погранполосы в 1935–1936 гг. переселены в Донецкую, Днепропетровскую области и Казахстан.

Руководители резидентуры КОЛЬКЕ и ВИЦКЕ в 1936–1937 гг. по заданию консульства выезжали в Донецкую и Днепропетровскую области, где сконцентрировано большое количество немцев, переселенных из пограничной полосы; создавали там новые резидентуры, восстанавливали старые связи, организовывали диверсионно-разведывательную работу в пользу Германии.

Участники резидентуры, проживавшие на территории Новоград-Волынского района, провели большую диверсионную работу в колхозах.

2⁶. Дело «СВЯЗНЫЕ» (Барашевский район).

На территории района ликвидирована диверсионно-повстанческая резидентура в составе 7[-ми] человек, которая заложена агентом Гестапо ГРОСС Карлом. Последний еще в 1908 г. выехал в Германию, где проживал все время, работая на разных заводах в г. Кёнигсберге. В 1930 г. он был арестован полицией по подозрению в коммунистической деятельности, в результате — завербован и внедрен в ряды Компартии в Германии для провокаторской работы.

ГРОСС выдал разведке ряд активных коммунистов и советских граждан.

В 1934 г. ГРОСС прошел специальные 4-х месячные курсы, и затем легальным путем направлен в СССР с заданиями диверсионно-разведывательного характера, и здесь связался с Германским консульством в гор. Киеве.

По указанию консула ГРОСС связался со своим родным братом, являвшимся до этого информатором консульства, и совместно с ним заложил на территории Барашевского района диверсионно-разведывательную резидентуру.

3⁷. Дело «КРЕДО» (Житомирский р-н).

Вскрытая по этому делу диверсионно-разведывательная резидентура на территории Житомирского района в составе 25 человек была заложена Германским консульством через своего агента ТЕЙША Андреуса в 1933 году.

⁶ В документе ошибочно — 1.

⁷ В документе ошибочно — 2.

ТЕЙШ происходит из Красноармейского района, в прошлом — пастор. В 1921 г. выезжал в Германию, откуда снова вернулся в Украину в 1923 г. как агент немецкой разведки.

Используя свое положение пастора и тот обширный круг деловых связей, которым он располагал, ТЕЙШ заложил на территории Волыни и Донбаса крупные разведывательные резидентуры.

ТЕЙШЕМ были завербованы преимущественно кулаки, раскулаченные, служители религиозного культа, и лица, прибывшие в разное время из Германии.

Непосредственное руководство всей деятельностью резидентуры до дня ее ликвидации осуществлял секретарь Германского консульства БАУН.

Таким образом, вполне установлено, что первостепенная роль в проведении диверсионно-разведывательной работы на территории районов нашей области по немецкой линии принадлежит консульству.

Агенты Гестапо, прибывающие на территорию СССР, поступали в непосредственное распоряжение консульства и всю свою подрывную и шпионскую работу проводили под его руководством.

Всего на территории области за отчетный период ликвидировано:

1. Диверсионно-разведывательных резидентур	21 на 158 ч[ел].
2. Шпионов	199 [чел.]
3. Диверсантов-одиночек	24 [чел.]
4. Национал-фашистских групп	17 на 195 [чел.]
5. Информаторов консульств	48 [чел.]
6. Нем[ецкий] нац[ионалистический] к-р элемент	<u>966 [чел.]</u>
ИТОГО:	1591 чел.

Из общего количества репрессированных созналось 1095 чел.

Все дела закончены и направлены на рассмотрение в порядке приказа № 00485.

Из них на 10 января с. г. осуждено 998 чел.:

- а) по первой категории 933 чел.;
- б) по второй категории 65 [чел.]

***

[...]

*Итоги работы*⁸

С момента организации области — с 5-го октября 1937 г.⁹ — по 10-е января 1938 года арестовано:

- а) по польской операции . . . . . 8091 чел.

⁸ Написано от руки чернилами.

⁹ Житомирская область была создана 22 сентября 1937 г., а Управление НКВД по Житомирской области — 29 сентября 1937 г. Назначения его начальника (сначала с приставкой и.о.) Л. Якушева и некоторых других руководителей среднего звена состоялись 1 октября 1937 г.

б) по немецкой операции	1591 [чел.]
в) по тройке УНКВД	4325 [чел.]
г) по право-троцк[истской] к-р	210 [чел.]
д) по военно-фашист[скому] заговору	45 [чел.]
е) прочих	1397 [чел.]
ВСЕГО:	15659 чел.

Основной удар был нанесен по организующим кадрам польской, немецкой, националистической и право-троцкистской контрреволюции.

Особенно *большая*¹⁰ проведена операция по польской линии, в ходе которой ликвидирована многочисленная агентура ПГШ, явки и переправы ее, б. контрабандисты, польские клерикально-националистические и прочие, опасные в условиях пограничной области элементы.

Исходя из особенностей пограничной Житомирской области и агентурной необеспеченности почти всех оперативных звеньев Областного управления, считаем необходимым дальнейшую работу УНКВД построить в направлении:

1. Максимального усиления агентурной работы, особенно в пограничных, стратегических и промышленных районах области, и крупных воинских гарнизонах.

2. Усиления оперативного нажима по право-троцкистской и националистической контрреволюции.

3. Обеспечения [защиты] военных складов, оборонительных и стратегических объектов от диверсионных устремлений вражеских разведок.

4. Возобновления активной закордонной работы в Польше с расчетом на ликвидацию агентуры ПГШ, находящейся на польской стороне и проводящей активную работу на территории области.

В развитии этих мероприятий приступаем к созданию крепкой агентурной базы по всем без исключения линиям работы; рейдовых агентурных групп, оперативных заслонов в пограничных районах (Олевском, Городницком, Эмильчинском, Н[овоград]-Волынском, Овручском); областной рейдовой агентуры и надежных баз содействия из колхозного, партийного и комсомольского актива.

По линии контр-диверсии по гражданским и военным объектам принимаем меры к усилению чекистской профилактики, дальнейшей очистки объектов от неблагонадежного элемента, усилению паспортного режима и т. п.

Считаем необходимым вместе с тем поставить на Ваше разрешение вопрос о немедленном выселении из области 7 000 семей репрессированных.

¹⁰ Надписано от руки чернилами сверху вытертого напечатанного текста.

Вр. НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ
капитан государственной безопасности

Подпись

(ЯКУШЕВ)¹¹

12 января 1938 г.

№ 2941.027

г. Житомир

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 290. — Л. 17–19, 38–42, 75–77.
Подлинник. Машинопись.

---

¹¹ Дописку «*Вр.*» и свою подпись Л. Якушев проставил чернилами.

№ 151

**Докладная записка начальника УНКВД
по Днепропетровской области Е. Кривца заместителю
наркома внутренних дел УССР М. Степанову о результатах
выполнения приказа НКВД СССР № 00439**

12 января 1938 г.

III-й отдел/1-й отдел[ение]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАМ. НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ТОВ. СТЕПАНОВУ

гор. Киев

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

о результатах проведенной операции по разгрому
немецкой контрреволюции в Днепропетровской области

В соответствии с Вашим приказом по разгрому к-р немецкого шпионско-диверсионного подполья, нами были вскрыты и ликвидированы крупные контрреволюционные организации, созданные германской разведкой. Выявлено и репрессировано значительное количество агентов германских разведывательных органов, одновременно переброшенных на территорию Советского Союза с заданиями по шпионажу, диверсии и террору.

В немецких национальных районах области — Молочанском, Люксембургском и Рот-Фронтском, помимо вскрытых и ликвидированных контрреволюционных формирований, нанесен оперативный удар по контрреволюционному, националистическому подполью, по сути, являвшемуся очагом фашистского влияния на немецкое население районов.

С 1 июня 1937 г. по 10 января 1938 г. по основным промышленным центрам области и трем национальным районам репрессировано 2879 человек, из них:

шпионов	211
диверсантов	458
террористов	210
участников националистических повстанческих организаций	979
прочего к-р националистического элемента ..	1021

В разных отраслях промышленности репрессировано 676 человек, из них в металлургической промышленности — 181, в оборонной — 27, в коксохимической — 16.

Следственными материалами установлено, что деятельность германских разведывательных органов, наряду с широкой пропагандой фашизма, была, в основном, направлена:

а) на насаждение своей агентуры в наиболее серьезных объектах промышленности, главным образом, оборонного значения, с целью шпионажа, диверсии и вредительства в предвоенный период и подготовки диверсионных актов, намеченных к осуществлению к моменту начала войны Германии против Советского Союза;

б) на создание террористических групп для организации и осуществления терактов над руководителями партии и правительства;

в) на вербовку кадров в целях шпионажа;

г) на создание и подготовку к-р повстанческих формирований для активных действий против Советской власти в период войны.

Германская разведка в своей деятельности на территории нашей области активно и широко использовала работавших на промобъектах германских специалистов и германско-подданных, которые в своем большинстве являлись организующей силой по созданию контрреволюционных организаций.

Диверсионная работа германской агентуры в промышленности была направлена к подрыву, главным образом, объектов, имеющих оборонное значение.

Пользуясь слепой доверчивостью и потерей классовой бдительности со стороны руководителей и партийных организаций предприятий, агентура германской разведки зачастую находилась во главе серьезных участков промышленности, что способствовало широкому проведению диверсионно-вредительской деятельности и давало возможность вести большую подготовительную работу по совершению диверсионных актов на военный период.

Руководитель ликвидированной в промышленности Запорожья крупной диверсионно-шпионской организации, старый агент германской разведки, главный инженер завода «Коммунар» ДИК Петр Иванович по заданию разведки систематически срывал программу выпуска продукции, идущей на оборону страны. Под его руководством выпускались снаряды, до 80% не отвечающие предъявленным требованиям.

ДИК лично и по его заданию привлеченные им к диверсионной деятельности лица приводили в негодность сложные импортные оборудования, совершая диверсионно-вредительские акты на важнейших участках производства.

Пользуясь положением главного инженера завода «Коммунар», ДИК создал условия, благоприятствующие проникновению на завод немецкого к-р националистического элемента, часть которого впоследствии была привлечена к активной подрывной работе.

Так, зав[едующим] производством завода «Коммунар» ряд лет являлся инженер ГАММ — один из руководителей диверсионно-шпионской организации; начальником комбайнового цеха был дореволюционный агент германской разведки, инженер РЕШКЕ Василий Васильевич, проводивший диверсионную работу по заданию ДИКА с 1926 года; должность старшего диспетчера завода «Коммунар» занимал быв. белый офицер, активный участник диверсионно-шпионской организации ФИТЕРЕР Евгений Иосифович и т. д.

Под руководством ДИКА диверсионно-шпионская организация готовила также к осуществлению диверсионные акты с началом войны на заводе «Коммунар», Аллюминкомбинате, заводе им. Энгельса и др. предприятиях путем организации взрывов, поджогов и т.д.

На авиазаводе № 29 была вскрыта и ликвидирована шпионско-диверсионная организация, заложенная германским разведчиком МАРКСОМ Мартыном. Участники ее выпускали негодные моторы, вели вредительскую работу и намечали ряд крупных диверсионных актов.

Организация, через активного ее участника КЛЕЙНА Евгения — старого агента германской разведки, осуществляла связь с Германским консульством в Харькове, от которого исходило практическое руководство диверсионно-вредительской и шпионской деятельностью организации.

В промышленности г. Бердянска, главным образом, на военном заводе № 49 и на заводе оборонного значения им. 1-го мая, ликвидирована диверсионно-шпионская организация, которую ряд лет возглавлял доверенный Германского консульства в Харькове, германско-подданный БЕХ Герман Германович.

Помимо активной деятельности по сбору шпионских материалов, участники этой организации систематически вредили на производстве и готовили диверсионные акты на военное время.

По ряду ликвидированных дел была вскрыта широкая шпионская деятельность германских разведывательных органов на территории области, которая, в основном, осуществлялась через германских специалистов, германско-подданных, лиц, специально завербованных для шпионажа из числа консульских связей и немцев, в свое время выезжавших в Германию и там завербованных для шпионской деятельности на территории Советского Союза.

Арестованный и осужденный по ликвидированному агентурному делу «КОРИЧНЕВЫЕ», активный участник диверсионно-шпионской организации на авиазаводе № 29 КЛЕЙН Евгений, будучи передан как старый агент германской разведки на связь Германскому консульству в Харькове, до ареста систематически представлял последнему материалы шпионского характера о запорожской промышленности, причем, главным образом — о заводах оборонного значения.

Руководитель диверсионной организации на заводе «Коммунар», главный инженер этого завода ДИК Петр Иванович, являлся агентом германской раз-

ведки, будучи завербован еще в 1926 году для шпионской деятельности на территории Советского Союза, находясь в служебной командировке в Берлине.

До 1929 года ДИК П.И. направлял письменные доклады германской разведке через секретаря Германского консульства в Харькове ШТРЕККЕРА. Затем с ним была восстановлена связь через резидента германской разведки ГЕРЦА, работавшего в должности инженера «Гидроэнерго» в Москве. От последнего ДИК принял специальные задания по диверсии и шпионской деятельности.

В электродном цеху Аллюминкомбината арестован немец БАНДЗМЕР Фридрих Адольфович, оказавшийся активным агентом германских разведывательных органов с 1928 года.

До ареста БАНДЗМЕР, руководя диверсионно-шпионской группой на Аллюминкомбинате, был связан с БРАУНОМ (разыскивается), периодически приезжавшим к нему по поручению разведки за материалами шпионского характера.

Для шпионской и диверсионной деятельности БАНДЗМЕР лично завербовал немцев ГИБНЕРА, РИХТЕРА Остафа и РИХТЕРА Артура.

Входивший в состав руководства ликвидированной диверсионно-шпионской организации (дело «АНШЛЮС») инженер ЛЕПП Василий Иванович, выходец из Риги (Латвия), являлся одновременно агентом германской разведки с 1925 года.

К шпионской деятельности в СССР ЛЕПП был привлечен представителем тайной полиции в Берлине ШЕПФЕРОМ, по заданию которого через инспециалиста ШМИДТА представлял германской разведке письменные доклады об оборонной промышленности Украины и, в частности, о заводах оборонного значения, расположенных в гор. Запорожье.

В национально-немецком Люксембургском районе ликвидирована широко разветвленная фашистская диверсионно-террористическая организация (арестовано и осуждено 42 человека), руководителем которой являлся агент германской разведки с 1926 года, немец ПРИБ Евгений Михайлович.

ПРИБ был завербован для контрреволюционной и шпионской деятельности на территории СССР резидентом германской разведки КЛЕТТЕ, официально выполнявшим должность администратора германских сельскохозяйственных концессий «КРУППА и «ДРУЗАК» на Северном Кавказе.

Первое время он использовался в качестве связного между КЛЕТТЕ и агентурой германской разведки ряда городов Союза. В частности, ПРИБ неоднократно направлялся в Ростов, Мариуполь, Таганрог и др. промышленные центры, где получал для КЛЕТТЕ материалы шпионского характера.

С 1930 года, т. е. с момента ликвидации германских сельхозконцессий, ПРИБ по шпионской и организационной к-р работе поддерживал связь с Германским посольством в Москве, куда периодически выезжал.

В гор. Запорожье по подозрению в фашистской деятельности нами был арестован директор отделения «Интуриста» ЭССЕРТ Карл Карлович, немец, уроженец Латвии, член КП(б)У.

На следствии ЭССЕРТ показал, что он проводил шпионскую работу в Советском Союзе с 1928 года по заданию активного агента германских разведывательных органов, германского специалиста МИЛЛЕРА Макса, выдворенного в 1936 году из СССР.

На Азотно-туковом комбинате в Днепродзержинске разоблачен агент германской разведки БЕК Ян Юрьевич, занимавший должность руководителя группы отдела снабжения.

БЕК в 1935 году завербован в Донбассе для к-р шпионской деятельности доверенным Германского консульства ШМИДТОМ, которым направлен в Днепродзержинск в целях шпионажа и организации диверсионных актов в промышленности.

В Молочанском национально-немецком районе руководитель ликвидированной к-р фашистской организации, учитель ФОЛЬЦ Герберт Юлиусович показал, что он завербован для шпионской деятельности в Советском Союзе в 1918 году¹ начальником 1-й германской комендатуры, находившейся в гор. Киеве при генерале ЭЙХГОРНЕ, капитаном разведки ФИЛЬШЕРОМ.

В том же году ФОЛЬЦ был направлен ФИЛЬШЕРОМ в Берлин лично к шефу разведывательного отдела Министерства внутренних дел для соответствующего инструктажа, в начале 1919 года переброшен обратно в СССР через Румынию.

Связь с германской разведкой ФОЛЬЦ все время осуществлял через Германское консульство в Харькове, представляя материалы шпионского характера о состоянии немецких колоний Украины и Крыма.

На заводе им. К. Либкнехта в Днепропетровске арестован и разоблачен как активный германский разведчик немец ДОПИЛЬШТЕЙН Иван Васильевич.

ДОПИЛЬШТЕЙН показал, что он проводил шпионскую работу в пользу Германии с 1927 года, будучи завербован для этой цели в Донбассе представителем германской фирмы «Тиссен и Ко» БУРХАТОМ Рудольфом.

С 1927 г. по 1936 г. включительно, разъезжая по заданиям разведки по важнейшим промышленным центрам, регулярно передавал БУРХАТУ шпионского характера материалы о Сталинградском военном заводе и других

¹ Это один из ярких примеров небрежного оперирования историческими фактами в документах органов НКВД. В 1918 г., когда германские органы могли в Киеве завербовать Г. Фольца, речь могла идти о его разведывательной деятельности либо в Украинской Державе гетмана П. Скоропадского, либо в Советской России, а в 1919 г. — соответственно в УНР и в УССР. СССР был создан только 30 декабря 1922 г. Но сотрудники НКВД в 1937–1938 гг. пренебрегали этими историческими «мелочами». На подсознательном уровне СССР у них был прямым преемником бывшей Российской империи. Таким образом, период с осени 1917 по конец 1922 гг. с характерными для него процессами национально-демократического, а затем большевистского национально-государственного строительства на территории бывшей Российской империи попросту игнорировался.

пром[ышленных] предприятиях оборонного значения: Кривострое, Запорожстали, Бакинских нефтяных промыслах и др.

По агентурному делу «ФИРМА» арестован в Кривом Роге участник к-р диверсионной организации, инженер государственной инспекции по определению качества железных и марганцевых руд КОХ Рудольф Иванович, уроженец Германии, оказавшийся старым агентом германской разведки.

КОХ был завербован еще до революции, являясь служащим германской фирмы «ДЕЙЧЕР-КАЙЗЕР» по разработке марганца в Криворожском рудном бассейне.

В 1929 году он перевербован германским разведчиком ТИЛЕМ, прибывшем в СССР под видом инспециалиста.

По заданию последнего КОХ собрал материалы о судостроительном заводе в г. Николаеве и промышленности Кривбасса, передавая эти материалы германской разведке через специальных ее курьеров КАМПФА и ПЕТЕРСА.

Во втором полугодии 1937 года разгромлена агентура германских разведорганов, переброшенная в СССР с заданиями по шпионажу и диверсии из числа бывших военнопленных царской армии, находившихся в плену в Германии, Австрии и Венгрии (арестовано и осуждено 39 человек).

Указанная агентура, в большинстве своем, прошла в Германии специальную пропагандистско-разведывательную школу и лишь после этого одновременно перебрасывалась в Советский Союз.

Из числа бывших военнопленных переброшены активные агенты германской разведки ГЛАНЦ, ТЕСКЕ, ДИРКСЕН, БАРГ и другие, проводившие на протяжении ряда лет шпионскую работу.

Общее число выявленных за указанный период времени агентов германских разведывательных органов, большая часть которых одновременно входила в состав ликвидированных к-р фашистских диверсионно-повстанческих организаций, составляет 128 человек.

Переходя к анализу разгромленных нами контрреволюционных формирований в национально-немецких районах области, то необходимо отметить, что таковые были широко охвачены деятельностью агентуры германских разведывательных органов.

В большинстве немецких колоний области шел процесс националистической обработки немцев с одновременной организационной работой по сколачиванию контрреволюционных кадров, подготавливаемых для активной борьбы с Советской властью на случай военного нападения Германии на Советский Союз.

Ликвидированная в Рот-Фронтском районе контрреволюционная немецкая организация, возглавлявшаяся врачом ВИЛЬМСОМ (дело «КЛИЕНТЫ»), ставила своей задачей подготовить немецкое население, главным образом, бывших собственников-землевладельцев, для организованного выступления в тылу Красной армии против Соввласти в период войны. Кроме того,

участники этой организации в целях борьбы с Соввластью в предвоенный период вели активную подрывную работу в сельском хозяйстве, занимаясь широкой антисоветской агитацией, обрабатывали немцев в к-р националистическом фашистском направлении.

В немецких колониях Никопольского района ликвидирована фашистско-террористическая организация (агдело «ИНОГОРОДНИЕ»), созданная бывшим активным деятелем немецкого националистического союза «Голландских выходцев» ЛЕВЕНОМ Иваном Ивановичем, ряд лет являвшимся доверенным лицом Германского консульства в Харькове.

Организация преследовала цель активной борьбы с Соввластью путем совершения террористических актов против ее представителей, проводя диверсионные акты в сельском хозяйстве и на железнодорожном транспорте (осуждено 37 человек).

Крупная к-р диверсионно-повстанческая организация (дело «ДРУЗАГ») ликвидирована в Люксембургском районе. Руководителем ее являлся главный механик машинотракторной станции ПРИБ Евгений, агент германской разведки с 1926 года.

Совместно с пастором БРАТЦ ПРИБ проводил работу по обработке и вербовке антисоветских националистических кадров, имея в виду использовать [их] для активной помощи фашистской Германии в период войны с СССР. Все завербованные ПРИБОМ проводили по его заданию подрывную работу в сельском хозяйстве, были подготовлены к диверсионно-террористической деятельности и вели широкую фашистскую пропаганду среди окружающего немецкого населения (осуждено 42 человека).

Аналогичные немецкие контрреволюционные формирования ликвидированы также в Днепропетровске, в Молочанском, Запорожском, Мелитопольском и других районах области.

Оперативно-следственные итоги по проведенным немецким делам указывают на особую активность германской агентуры по подготовке террористических актов в отношении членов ЦК ВКП(б) и членов правительства.

В 16[-ом] полку зенитной артиллерии вскрыта и ликвидирована немецкая диверсионно-террористическая организация, созданная командиром отделения РЕМПЕЛЕМ Иваном по заданию германского агента, германско-подданного ГАГЕМАНА Германа Васильевича.

Участники этой организации, наряду с подготовкой диверсионной работы в полку, подготавливали террористические акты над руководителями партии и правительства.

В частности, они были подготовлены к осуществлению терактов в 1936 году над т.т. ОРДЖОНИКИДЗЕ и ЕЖОВЫМ во время их пребывания на заводах «Запорожстали». План террора осуществить не удалось исключительно вследствие того, что т.т. ОРДЖОНИКИДЗЕ и ЕЖОВ усиленно охранялись.

По агентурному делу «ЮГЕНД» вскрыта и ликвидирована к-р террористическая организация, состоявшая, в основном, из немецкой молодежи, которую создал чехословацко-подданный ДУФФЕК Рудольф по заданию Австрийского консульства² в Москве.

Организация подготавливала террористические акты против вождя партии т. СТАЛИНА и секретаря КП(б)У т. КОСИОРА (расстреляно 9 человек).

Террористические группы имелись в ряде ликвидированных нами к-р диверсионных повстанческих организаций.

Серьезного внимания заслуживают следственные материалы, вскрывающие активную работу германской агентуры на нашей территории по подготовке к осуществлению актов бактериологической диверсии.

Арестованный врач МАЙНЦЕР Вильгельм, германско-подданный, прибывший в СССР в 1935 году, показал, что по заданию Гестапо он связался с уполномоченным «Агроджойнта» по Днепропетровской области, врачом ХАНИСОМ, под руководством которого проводил активную работу по насаждению контрреволюционных кадров из числа медицинского персонала для организации бактериологической диверсии.

Для осуществления поставленных перед собой задач МАЙНЦЕР завербовал 3-х медработников (ВАССМАНА, ПЛЯСОВИЦУ и АНТОНЮКА), которым дал задание подготовить распространение культур-возбудителей эпидемических заболеваний среди населения, используя для этого общественные столовые, колодцы и т. п.

«...Все это должно было быть подчинено основной идее — вызвать среди населения панику и расстроить тыл Красной армии, чтобы облегчить Германии победу над Советским Союзом...».

(Из показания МАЙНЦЕРА).

Прибывший в СССР в 1936 году тоже через «Агроджойнт» врач, германско-подданный ШТЕРН Альфред сознался в том, что завербован Гестапо для шпионажа и организации актов бактериологической диверсии на территории СССР.

ШТЕРН по указаниям Гестапо в 1937 году начал усиленно добиваться гражданства СССР с тем, чтобы со временем, как врач, проникнуть в ряды Красной армии с целью организации бактериологической диверсии.

«...ФОГЕЛЬ (сотрудник Гестапо) мне сказал, что я любой ценой должен проникнуть в РККА и организовать там микродиверсионные акты, добиваясь как можно больше человеческих жертв...».

(Из показаний ШТЕРНА).

Кроме этого, ШТЕРН, направляясь в СССР через Чехословакию, имел поручение от представителя медико-фармацевтической фирмы БАУЭРА, выполняющего функции резидента Гестапо в Праге, по реализации в Советском Со-

² Так в документе.

юзе большой партии различных медикаментов, часть которых содержит бактерии, вызывающие эпидемические заболевания и свойства отравления.

В национальном немецком Рот-Фронтском районе вскрыта контрреволюционная фашистская диверсионная организация во главе с районным ветеринарным врачом ШТЕЙНГАУЭРОМ, участники которой осуществили ряд актов бактериологической диверсии в области животноводства, и намерены были осуществить в более широком масштабе в период войны Германии с СССР.

Установлено, что в результате диверсионной деятельности ликвидированной немецкой контрреволюционной организации, возглавлявшейся ШТЕЙНГАУЭРОМ, имел место массовый падеж лошадей и рогатого скота в Рот-Фронтском немецком районе.

Арестованный бывший заместитель директора Днепропетровского облснабсбыта БОТВИННИКОВ показал, что он причастен к деятельности германской разведки на территории СССР с 1930 года.

Завербован резидентом германской разведки ФАЙНШТЕЙНОМ, официально являвшимся представителем германской парфюмерной фирмы «Лео-Дрезден» в Москве.

Следствием установлено, что германские разведывательные органы под видом представительства от фирмы «Лео-Дрезден» насадили в крупных промышленных центрах Советского Союза в широких масштабах шпионскую диверсионную сеть, руководимую управляющим филиалом фирмы «Лео-Дрезден» в Москве, резидентом германской разведки РАЦОМ.

Шпионская диверсионная организация, помимо сбора сведений шпионского характера об оборонной промышленности Советского Союза по заданию германской разведки, ставила перед собой в качестве основной задачи осуществление в предвоенный период актов бактериологической диверсии, как-то: массового отравления населения, частей Красной армии, конского поголовья и рогатого скота путем заражения водоисточников различными бактериями и отравления пищи в местах общественного питания сильнодействующими ядами и др.

Арестованный участник ликвидированной немецкой диверсионно-вредительской организации ПЛЕТ, работавший зоотехником колхоза им. Энгельса в Рот-Фронтском районе, показал, что он, помимо полученного задания по диверсии и вредительству в сельском хозяйстве, в феврале месяце 1937 года от Германского консульства в Харькове через руководителя организации ГЕРЦЕНА получил указания вербовать немцев из числа медработников в целях подготовки и осуществления бактериологической диверсии во время войны.

Серьезной организующей силой в формировании к-р организаций являлись германско-подданные.

В Молочанском районе германско-подданные ГААГ, МИШЕВСКИЙ, КАМППАУЗЕН по заданию германской разведки создали 5 крупных контрреволюционных фашистских организаций.

В Запорозьє германско-подданые ГАГЕМАН и БУРБА являлись организаторами к-р фашистских формирований, вели активную шпионскую работу по заданию Германского консульства.

Приговоренный к расстрелу германско-подданный МАРКС создал и руководил диверсионной организацией на авиазаводе № 29.

Крупным резидентом германских разведывательных органов являлся осужденный в 1937 году германско-подданный АППЕНРОДТ.

Ряд к-р диверсионных и повстанческих организаций были созданы АППЕНРОДТОМ в промышленности и немецких колониях Запорожского района.

Из числа 25-ти арестованных нами за второе полугодие 1937 года германско-подданных 16 человек сознались в своей шпионской к-р организационной деятельности по заданию германских разведывательных органов и германских консульств в СССР.

Германская разведка широко практиковала переброску своих агентов под видом политэмигрантов.

Прибывшие из Германии в 1935–[19]36 гг. под видом политэмигрантов германско-подданые КАРВЕЛИУС, ГРОММЕ, МАЙНЦЕР, ШТЕРН, ШТЕЙНБЕРГ и ИОБСТМАН являлись активными агентами Гестапо, завербованными специально для шпионской, диверсионной и террористической деятельности в СССР.

Нами из общего числа 138 человек германско-подданных, проживавших на территории Днепропетровской области, на 10.I.1938 г. выдворено из СССР (включая арестованных) 125 человек. Остальные оставлены в связи с преклонным возрастом и по причине возможности приема их в согражданство.

Германская агентура, антисоветский и националистический элемент широко развернули фашистскую работу среди немецкого населения, пользуясь попустительством и прямой поддержкой партийных и советских аппаратов немецких районов, руководители которых оказались разоблаченными агентами германской разведки, националистами, участниками к-р фашистских, троцкистских организаций.

В ряде случаев эти «руководители» партийных и советских органов являлись организаторами контрреволюционных фашистских формирований, вербовали кадры для организованной борьбы с Соввластью, вели активную работу по подготовке диверсионных террористических актов.

По реализованному делу «КЛУБОК» вскрыта и ликвидирована контрреволюционная организация, в состав которой, в основном, входили руководящие работники национально-немецких районов.

Арестованы и осуждены: быв. секретарь РПК в Люксембурге, затем до ареста — пред. РИКа в Рот-Фронтском районе БОЛЕЙНИНГЕР; уполномоченный комитета заготовок ДЕЙЧМАН; директор машинно-тракторной станции ДЕЙЧ; быв. председатель Люксембургского райисполкома ШЕЙНМАЙЕР; нарсудья ГОЛЬЦ и др. В настоящее время арестованы как враги народа: секретарь Молочанского РПК НИДЕР и председатель РИКа РЕЙФШНЕЙДЕР.

Следствием по делу указанной организации установлено, что участники ее планомерно вели работу в немецких районах, направленную к срыву мероприятий партии и Советской власти, к извращению классово и национальной политики, умышленному созданию затруднений с целью вызвать недовольство немцев, с тем, чтобы всеми этими действиями в конечном итоге подготовить базу в немецких колониях для широкой вербовки фашистских повстанческих кадров.

Печать в немецких районах находилась также в руках фашистов — агентов разведывательных органов в Германии.

Редактор районной газеты в Люксембурге БЕРГЕР Фердинанд в течение ряда лет был связан с Германским консульством в Харькове, выполняя его директивы по к-р националистической обработке немцев и шпионажу.

В Молочанском районе редактором газеты был активный участник и впоследствии руководитель фашистской организации ФРЕШЕР.

Редактором газеты в Рот-Фронтском районе оказался член троцкистско-террористического подполья ЦИММЕРМАН.

Активная работа, как видно из ряда вскрытых немецких к-р формирований, велась среди немецкой молодежи в целях фашизации ее и привлечения к антисоветской подрывной деятельности.

По делу «АДОЛЬФЫ» ликвидирована в Запорожье диверсионно-террористическая организация, созданная агентом германской разведки ФАЛЬТИНЫМ из учащейся немецкой молодежи ФЗУ металлургического комбината «Запорожсталь».

На заводах им. Микояна и Ежова в г. Мелитополе существовала немецкая молодежная диверсионно-террористическая организация, руководство которой осуществляло Германское консульство в Харькове через сына расстрелянного немецкого пастора КЛЮДТА.

В немецких районах области, в связи с отсутствием политико-воспитательной работы среди молодежи и значительной засоренности комсомольских организаций контрреволюционным националистическим элементом, была дана возможность агентуре германского фашизма развернуть среди молодежи широкую вербовочную работу.

Наши оперативные мероприятия на ближайшее время направлены на:

1. Дальнейший разгром к-р фашистских, шпионских формирований и ликвидацию всех «хвостов» по уже проведенным делам.

2. Создание в национально-немецких районах авторитетной агентуры, способной быстро и своевременно выявлять нарастание фашистских контрреволюционных формирований, способной также вести разложенческую работу.

3. Направление внимания агентурного аппарата на выявление глубоко конспирированных консульских связей и доверенных лиц.

4. В целях успешного выявления и разработки консульских связей из числа вновь приобретенной агентуры выделить несколько человек для осуществ-

вления комбинаций по внедрению этой агентуры в сферу деятельности и влияния германских консульств.

5. Установить и приступить к активной разработке всех лиц, ведущих переписку с родственниками и знакомыми в Германии, имея в виду, что таковые могут быть привлечены к деятельности германских разведывательных органов.

6. Завести учет близких связей репрессированных шпионов и участников к-р фашистских, диверсионно-террористических организаций, подвергнув их тщательной агентурной проработке.

7. Создание специального контингента агентуры по разработке немецкой молодежи, в особенности, детей репрессированных немцев и учащихся.

8. В промышленности приступить к дополнительному выявлению всех бывших связей инспециалистов, главным образом, германских, а также связей участников ликвидированных диверсионно-шпионских формирований.

9. В порядке профилактики в каждом национально-немецком районе и в районах, где имеется компактная масса немцев, приобрести по несколько человек агентуры (из учительства и прочих влиятельных лиц) для разложенческой работы.

Зам. НАЧАЛЬНИК[А] УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР ПО ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись неразборчивая

/КРИВЕЦ/³

НАЧАЛЬНИК III ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись неразборчивая

/БЕРЕЗОВСКИЙ/

№ 1293100

«12» января 1938 г.

гор. Днепропетровск

Внизу первого листа документа проставлен прямоугольный штамп-клише с надписью: «Секретариат Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР», в котором от руки чернилами проставлены регистрационный входящий номер документа («№ 4946») и дата («13/1 1938 г.»).

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 284. — Л. 6–32.

Подлинник. Машинопись.

³ В документе были напечатаны должности, спецзвания и фамилии начальника УНКВД Е. Кривца и начальника 3-го отдела УГБ УНКВД Н. Березовского, но подписали документ другие лица. По состоянию на январь 1938 г. должность заместителя начальника УНКВД была вакантной и некоторые документы вместо Е. Кривца подписывал с пометкой «зам.» помощник начальника УНКВД капитан госбезопасности Николай Извеков. Заместителем начальника 3-го отдела был лейтенант госбезопасности Яков Уманский. Однако подписи лиц, подписавших документ вместо Е. Кривца и Н. Березовского, неразборчивые и, вероятно, проставлены третьими лицами. Пометка «зам.» и число месяца нанесены от руки синими чернилами, подпись вместо Е. Кривца — фиолетовыми, подпись вместо Н. Березовского — зелеными чернилами.

№ 152

**Выписка из докладной записки заместителя начальника
УНКВД по Киевской области И. Бабича заместителю
наркома внутренних дел УССР М. Степанову о результатах
проведения национальных операций**

13 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

об итогах операций по разгрому шпионско-диверсионного
подполья в Киевской области

В соответствии с приказом народного комиссара внутренних дел — Генерального комиссара государственной безопасности тов. ЕЖОВА Киевским областным Управлением НКВД за время июнь–декабрь 1937 года проведены массовые операции по польскому, немецкому, латышскому, румынскому, японскому и греческому шпионско-диверсионному и к-р националистическому подполью.

В результате проведенных операций по всем линиям арестовано 8 667 человек.

Из общего количества арестованных:

а) осуждено НКВД СССР по представленным спискам — 5 917 чел.

в том числе:

по 1-й категории ..... 5 147 ч[ел].

по 2-й категории ..... 751 ч[ел].

к выдворению за кордон ..... 19 ч[ел].

б) осуждено особой тройкой УНКВД ..... 869 чел.

в том числе:

по 1-й категории ..... 347 ч[ел].

по 2-й категории ..... 522 ч[ел].

Всего осуждено ..... 6 786 чел.

в том числе:

по 1-й категории ..... 5 494 ч[ел].

по 2-й категории ..... 1 273 ч[ел].

к выдворению ..... 19 ч[ел].

в) находится в Москве неразрешенных справок на — 1 097 ч[ел].

г) передано арестованных вновь организованной

Житомирской области ..... 779 ч[ел].

Из общего количества арестованных за время операции созна-
лось 5 451 чел., из них по шпионажу и диверсии — 2 585 чел.

В результате следствия по всем линиям вскрыты и ликвидированы шпи-
онско-диверсионные и к-р националистические формирования, в частности:

1. Шпионско-диверсионных резидентур инразведок	– 124 с колич[еством] 704 ч[ел].
2. Резидентур иностранных консульств	28 [с количеством] 160 ч[ел].
3. Агентов иноразведок (одиночек, не входящих в число резидентур)	1 145 ч[ел].
4. Агентов и информаторов иностранных консульств	413 ч[ел].
5. Диверсантов	<u>407 ч[ел].</u>
<u>ВСЕГО ШПИОНОВ И ДИВЕРСАНТОВ: 2 829 ч[ел].</u>	
6. Явок разведок и переправщиков	178 ч[ел].
7. Организаций «ПОВ»	50 с колич[еством] 1 225 ч[ел].
8. Шпионско-диверсионных и повстанч[еских] организаций	48 [с количеством] 671 ч[ел].
9. Диверсионно-повстанческих групп	58 [с количеством] 308 ч[ел].
10. К-р националистических групп	74 [с количеством] 401 ч[ел].

Из общего количества арестованных репрессировано:

а) политэмигрантов	144
б) перебежчиков	1 005
в) бывших агентов Разведупра и ИНО	75
г) консульских связей	792
д) инподданных	48

[...]

Произведенные операции по вскрытию шпионско-диверсионного подпо-
лья в отдельности по каждой линии представляются в следующем виде:

ПО ПОЛЬСКОЙ ЛИНИИ

В результате проведенных операций по полякам всего арестовано — 7 240 человек.

Из этого количества:

а) осуждено НКВД СССР по представленным спискам — 5 207 чел.

в том числе:

по 1-й категории 4 546

по 2-й категории 661

б) осуждено по особой тройке [при] УНКВД 580 [чел.]

в том числе:

по 1-й категории 198

по 2-й категории 382

в) всего осуждено ..... 5 787 чел.

в том числе:

по 1-й категории 4 744

по 2-й категории 1 043

г) находится в Москве неразрешенных справок на — 737 чел.

д) передано Житомирскому облуправлению НКВД — 716 [чел.]

[...]

ПО НЕМЕЦКОЙ ЛИНИИ

Всего арестовано по немецкой операции 946 человек.

Из них:

а) осуждено НКВД СССР по представленным спискам – 393 чел.

в том числе:

по 1-й категории – 343

по 2-й категории – 31

к выдворению за кордон – 19

б) осуждено особой тройкой [при] УНКВД – 252 чел.

в том числе:

по 1-й категории – 140

по 2-й категории – 112

в) всего осуждено – 645 чел.

из них:

по 1-й категории – 483

по 2-й категории – 143

к выдворению за кордон – 19

г) находится в Москве неразрешенных справок на — 235 чел.

д) передано в Житомирское облуправление НКВД — 63 чел.

Из общего количества арестованных по немцам создалось 590 человек, из них по шпионажу и диверсии — 301 чел., по нем[ецкой] нац[ионалистической] к-р — 289 чел.

В результате следствия за время операции по немцам вскрыто и ликвидировано:

1. Шпионско-диверсионных резидентур немецкой разведки	5 с кол[ичеством] 35 чел.
2. Резидентур германского консульства	7 [с количеством] 34 [чел.]
3. Агентов германской разведки (одиночек и не входящих в число резидентур)	71 [чел.]

Из них:

Переброшенных в разное время из-за кордона	48 человек
4. Агентов и информаторов консульства	137 [чел.]
5. Диверсантов	54 [чел.]
ВСЕГО ШПИОНОВ И ДИВЕРСАНТОВ: 331 чел.	
6. Террористов	18 чел.
7. Диверсионно-повстанческих организаций и групп, заложенных германской разведкой	1 с кол[ичеством] 9 [чел.]
8. Диверсионно-повстанческих организаций и групп, заложенных Германским консульством	11 [с количеством] 127 [чел.]
К-р фашистских групп	5 [с количеством] 29 [чел.]

Из общего количества арестованных по немецкой линии репрессировано:

1. Политэмигрантов	4
2. Церковного актива	75
3. Консульских связей	298
4. Инспециалистов	7
5. Старослужащих немецких фирм	4
6. Иностранных рабочих	2
7. Иностранно-подданных	28
8. Быв. русских военнопленных в Германии и Австрии ..	54
9. Военнопленных австрийской и германской армий	14

НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ РЕПРЕССИРОВАННЫХ

1.	Немцев	608 чел.
2.	Австрийцев	3 [чел.]
3.	Украинцев, прибыв[ших] из Германии	42 [чел.]
4.	Украинцев местных	125 [чел.]
5.	Русских, прибывш[их] из Германии	5 [чел.]
6.	Русских местных	64 [чел.]
7.	Евреев, прибывш[их] из Германии	3 [чел.]
8.	Евреев местных	7 [чел.]
9.	Других национальностей	40 [чел.]

Из общего количества арестованных по немецкой линии изъято:

1.	В партийном аппарате	1 чел.
2.	В советском и хозаппарате	197 [чел.]
3.	В промышленности	211 [чел.]

Из них:

	в оборонной	13 [чел.]
	в сахарной	12 [чел.]
4.	На транспорте	10 чел.
5.	В органах связи	3 [чел.]
6.	Учителей и преподавателей ВУЗов	32 [чел.]
7.	Прочих	41 [чел.]
8.	<u>ПО СЕЛУ арестовано — 351 ч[ел].</u>	
	а) в парт[ийном] и соваппарате	16 чел.
	б) в МТС	11 [чел.]
	в) колхозников	174 [чел.]
	г) кулаков	118 [чел.]
	д) агрономов и др. специалистов	9 [чел.]
	е) прочих	23 [чел.]
9.	<u>ПО КРАСНОЙ АРМИИ АРЕСТОВАНО — 25 чел.</u>	
	а) старшего н[ач]/состава	5 чел.
	б) среднего н[ач]/состава	7 [чел.]

в) младшего н[ач]/состава и кр[асноармей]цев	11 [чел.]
г) жен начсостава	2 [чел.]
10. <u>В ОРГАНАХ МИЛИЦИИ</u>	2 чел.

Анализ проведенных дел по немцам показывает, что германские разведывательные органы, наряду с разветвленным шпионажем, как и польская разведка, направляли свою активность на сколачивание диверсионно-повстанческих и фашистских кадров для проведения подрывной работы в мобилизационный и военный период.

Помимо деятельности разведывательных органов Гестапо и Киевского Германского консульства, следствием вскрыто проведение широкой фашистской и разведывательной работы различными организациями и фашистско-«благотворительными» центрами, существовавшими официально в Германии до 1936 года («Фаст и Ко», «Братья в нужде», «Союз немцев за границей» и др.).

Материалами ликвидированных дел устанавливается, что германская разведка для проникновения в СССР для шпионской и диверсионной работы использует в основном:

- а) лиц, находившихся ранее в Германии в различных лагерях военнопленных империалистической войны;
- б) широкое направление к нам агентуры под видом политэмигрантов, которые до этого использовались на провокаторской работе внутри КПП;
- в) лиц, временно проживавших в Германии и находившихся там в служебных командировках;
- г) инспектистов, направляемых на работу в Советский Союз;
- д) агентов германской разведки и Гестапо, переброшенных в разное время из Германии в СССР и осевших в Киевской области.

Значительное место в составе ликвидированной немецкой агентуры занимают быв. работники комендатур германских оккупационных войск, привлеченные к разведывательной деятельности в период пребывания оккупантов на территории Украины и проведших большую работу по насаждению среди немецкого к-р элемента разведывательно-фашистского подполья.

Германское генеральное консульство в Киеве является основным организатором шпионской и фашистской работы в Киевской области среди немцев и других национальностей.

Следствием установлено, что Германское консульство, проводя массовые вербовки посетителей консульства для шпионской и фашистской работы, направляло их деятельность на создание разведывательных резидентур и фашистско-повстанческих формирований.

Из ликвидированных нами 298 посетителей консульства дали показания о своей причастности к шпионской и диверсионной работе в пользу Германии 189 чел. Значительное большинство остальных сознались и изобличены в

проведении широкой фашистской работы среди немецкого населения и создании фашистско-повстанческих организаций и групп.

В проведении шпионско-диверсионной и повстанческой работы консульство базировалось, главным образом, на германско-подданных, активе религиозных общин, старой немецкой интеллигенции, кулачестве, членах семей репрессированных.

Германско-подданные, как правило, являются проводниками фашизма, и используются консульством для проведения активной разведывательной, диверсионной работы. Так, из арестованных нами 28 германско-подданных 24 сознались в проведении шпионской работы, и большинство из них — в насаждении и руководстве шпионско-диверсионными резидентурами Германского консульства.

Также установлено, что консульство связывалось с контрреволюционными организациями, существовавшими среди немцев, высланных из Киевской области в Казахстан и другие места, и через специально направленную агентуру активизирует и руководит их контрреволюционной деятельностью.

На основе изучения ликвидированных дел по немецкой операции, следует констатировать, что значительно усилившаяся работа немецких разведывательных органов и консульства направляется:

1. На широкое проведение разведывательной работы в РККА, промышленности и сельском хозяйстве.
2. На организацию повстанческих групп и формирований с целью совершения диверсионных и террористических актов и организации восстаний в период войны против СССР.
3. На широкую пропаганду фашизма среди немецкого населения и других национальностей с целью обработки общественного мнения в пангерманском духе.

[...]

Итоги всех проведенных операций показывают исключительно большую активность разведывательных органов противника, особенно, польской и немецкой разведок, действовавших безнаказанно в течение длительного периода времени.

Эти разведывательные органы проводили массовые вербовки, используя¹ все представлявшиеся возможности, строя свою работу на массовости.

Наши органы оказались беспомощными не только в смысле нанесения удара, но и не имели представления о такой массовости работы противника. Вследствие этого работа направлялась на выявление отдельных агентов и, в лучшем случае, резидентур и групп.

[...]

¹ В документе — использовывая.

В дальнейшем оперативную работу будем строить и направлять на базе полученного нами исключительного большого опыта в борьбе с деятельностью иностранных разведок, с охватом и обеспечением всех контингентов, на коих базировалась работа противника.

ЗАМ. НАЧ. УНКВД ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /БАБИЧ/

НАЧАЛЬНИК III ОТДЕЛА УГБ УНКВД
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /РОГОЛЬ/

13 января 1938 г.
г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 279. — Л. 66–69, 71, 72, 81–88, 102, 104.
Подлинник. Машинопись.

№ 153

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 146 заседания «двойки» от 10 января 1938 г.**

14 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

ГУГБ
8-й отдел
«14» января 1938 г.
№ 450248
МОСКВА, площадь
Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит.«.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

НАЧ. УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СОКОЛИНСКОМУ — ЛИЧНО

гор. Сталино

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ]
БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ — ЛИЧНО

гор. Киев

Направляю копию протокола № 146 от 10/1-[19]38 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по 186 справкам, представленным Вами за № 1178541 от 23/XII-1937 года в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года. Кроме того, в прилагаемый протокол включено решение об осуждении к высылке за пределы Союза ССР ТАУБЕ К.Г.¹ Справка на него была нам представлена НКВД УССР за № 3062/СН от 1/X 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 165 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении 18 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, и в отношении ТАУБЕ К.Г., осужденного к высылке за пределы СССР, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву. Порядок высылки ТАУБЕ будет сообщен.

¹ В документе синим карандашом от руки, вероятно, начальником УНКВД по Донецкой области Д. Соколинским, сделано много подчеркиваний.

3 дела по обвинению ГЛИНКОВА М.В., ЕРОХИНА А.А. и КУНСТМАН Э.И. — необходимо доследовать.

Обращаю Ваше внимание, что при № 1178541 от 23/ХІІ-[19]37 г. Вами вторично представлены справки на 9 человек — АЙЗЛЕР Э.П., ЛЕЙС А.Г., ЛЮЦ В.Р., МАЙ В.Г., МАЙ О.Г., МАЛЕРВЕЙН Е.Ю., МАН Э.Ф., РОД Ф.Г. и ЦАЙГЕР О.Т., ранее осужденных по протоколу № 120 от 30/ХІІ-1937 года и на 5 человек — ГИЗБРЕХТ А.А., КЛЕЙН Г.Г., МЕЛЬМАН Г.И., ШУМАХЕР В.Э. и ШУМАХЕР Д.А., ранее осужденных по протоколу № 125 от 30ХІІ-1937 года.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

Приложение: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

ЦЕСАРСКИЙ

В левом верхнем углу документа от руки нанесена резолюция: «*т. Соломонович. Привести в исполнение. Доложите т. Орлову. 17/І. Соколинский*».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 93–94.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 154

**Акт УНКВД по Днепропетровской области об исполнения
решения «двойки» о расстреле Генриха Унрау,
подвергнутому репрессии в порядке приказа
НКВД СССР № 00439**

14 января 1938 г.

АКТ

г. Днепропетровск¹

14 января 1938 г.

Мы, нижеподписавшиеся, Начальник 10[-го] Отделения УГБ УНКВД —
Лейтенант Государственной Безопасности — ТУРБОВСКИЙ, Прокурор СОБ-
КО и Старший по Корпусу 10 Отделения УГБ УНКВД — Старшина ЛИПО-
ВОЙ, — составили настоящий акт в том, что сего числа приведен в исполнение
приговор — ВЫСШАЯ МЕРА НАКАЗАНИЯ — РАССТРЕЛ над осужденным
решением Народного Комиссара Внутренних Дел СССР и Прокурора Союза
ССР от 18/X-1937 г., протокол № 8:

I. УНРАУ Генрихом Петровичем — 1911 г. рожд.

Тело предать земле.

Акт составлен в 3-х экземплярах.

НАЧАЛЬНИК 10 ОТДЕЛЕНИЯ УГБ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ТУРБОВСКИЙ/

ПРОКУРОР

Подпись

/СОБКО/

СТАРШИЙ ПО КОРПУСУ 10 ОТД. УГБ УНКВД —
СТАРШИНА

Подпись

/ЛИПОВОЙ/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 122.
Подлинник. Машинопись.

¹ В документе № 89 — протоколе № 8 заседания «двойки» от 18 октября 1937 г. с решениями по материалам, представленным УНКВД по Днепропетровской области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439, о месте приведении ВМН в исполнение от руки написано: «Мелитополь 14.1».

№ 155

**Выписка из справки начальника 8-го отдела УГБ НКВД
УССР Л. Мунвеза о результатах оперативно-следственной
работы органов НКВД УССР**

15 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЦИФРОВЫЕ ДАННЫЕ
ОБ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЕ ОРГАНОВ НКВД УССР

За время с 1-го июня 1937 г.
по 15-го января 1938 года

1. ВСЕГО АРЕСТОВАНО ..... 183 343 чел.¹

Из них:

Троцкистов и правых	6 805 чел.
Участников воен[но]-фашист[ского] заговора	1 266 [чел.]
Украинских националистов	15 669 [чел.]
По польской ш/п и к-р	44 163 [чел.]
По немецкой ш/п и к-р	15 026 [чел.]
По румынской ш/п и к-р	5 915 [чел.]
По греческой ш/п и к-р	4 237 [чел.]
По латышской ш/п и к-р	1 743 [чел.]
По японской ш/п и к-р	881 [чел.]
По церковно-сектантской к-р	8 246 [чел.]
По кулацким операциям	68 301 [чел.]
Жен изменников родины	7 181 [чел.]
Эсеров	670 [чел.]
Сионистов	347 [чел.]
Укапистов	321 [чел.]
Меньшевиков	152 [чел.]
Анархистов	50 [чел.]
По другим преступлениям	2 370 [чел.]

---

¹ Подчеркнуто от руки коричневым карандашом.

2. ВСЕГО ОСУЖДЕНО	<u>136 892 чел.</u> ²
<u>Из них:</u>	
По 1-й категории	72 683 чел.
По 2-й категории	63 990 [чел.]
Выслано за пределы СССР	219 [чел.]

а) ОСУЖДЕНО ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИЕЙ — 3 705 чел.

По 1-й категории	3 201 [чел.]
По 2-й категории	504 [чел.]

Из них:

Троцкистов, правых и укр. <u>националистов</u>	2 839 [чел.]
По 1-й категории	2 362 [чел.]
По 2-й категории	477 [чел.]
Участников военно-фашистского <u>заговора</u>	866 [чел.]
По 1-й категории	839 [чел.]
По 2-й категории	27 [чел.]

б) ОСУЖДЕНО ВОЕННЫМИ ТРИБУНАЛАМИ, СПЕЦКОЛЛЕГИЕЙ И ОСОБЫМ СОВЕЩАНИЕМ .....

По 1-й категории	518 [чел.]
По 2-й категории	6 107 [чел.]

Из них:

Троцкистов, правых и укр. националистов	2 830 [чел.]
По 1-й категории	265 [чел.]
По 2-й категории	2 565 [чел.]

в) ОСУЖДЕНО НКВД СССР ПО СПРАВКАМ:

	Всего	1 кат[егория]	2 кат[егория]	Высылка за пред[елы] СССР
Поляков	30 017	25 321	4 696	—
Немцев	8 193	7 223	751	210
Румын	4 082	2 684	1 398	—
Харбинцев	502	395	107	—
Латышей	472	452	20	—
Греков	<u>174</u>	<u>174</u>	—	—
ИТОГО	43 440	36 249	6 972	219

² Подчеркнуто дважды — машинописью и от руки коричневым карандашом.

2³. ОСУЖДЕНО ОБЛ[АСТНЫМИ] ТРОЙКАМИ — 83 122 чел.

По 1-й категории ..... 32 715 [чел.]

По 2-й категории ..... 50 407 [чел.]

3. ВСЕГО ПРОВЕДЕНО 72 ОТКРЫТЫХ ПРОЦЕССА.

По ним осуждено ..... 399 чел.

По 1-й категории ..... 238 [чел.]

По 2-й категории ..... 161 [чел.]

Из них:а) по вредительству в с/х ..... – 17 процессов

Осуждено:

По 1-й категории ..... 52 чел.

По 2-й категории ..... 33 [чел.]

б) по вредительству в животноводстве ..... – 27 процессов

Осуждено: .....

По 1-й категории ..... 110 чел.

По 2-й категории 55

в) по вредительству в системе Заготзерно и Комитете заготовок – 27 процессов

Осуждено:

По 1-й категории ..... 70 чел.

По 2-й категории ..... 72 [чел.]

г) по вредительству в угольной промышленности ..... – 1 процесс

Осуждено:

По 1-й категории ..... 6 чел.

По 2-й категории ..... 1 [чел.]

4. ОСУЖДЕНО ЖЕН ИЗМЕННИКОВ РОДИНЕ — 1 156 чел.5. РЕЗУЛЬТАТЫ ПО ПОЛЬСКОЙ ОПЕРАЦИИ:

[...]

6. РЕЗУЛЬТАТЫ ПО НЕМЕЦКОЙ ОПЕРАЦИИ:ВСЕГО АРЕСТОВАНО..... – 15 026 чел.

Ликвидировано шпионских резидентур ..... – 198

С общим числом арестованных ..... – 2 452 чел.

В результате операции выявлено:

Шпионов и диверсантов. .... – 5 281

³ Так в документе. Здесь и далее нумерация не соответствует содержанию документа.

Участников националистических повстанческих организаций
и групп – 7 616
Консульских агентов и резидентов ..... – 1 483

РЕПРЕССИРОВАННЫЕ ИЗЪЯТЫ:

Из угольной, металлургической, сахарной и др. отраслей]
промышленности – 2 774
Из оборонной промышленности – 558
С транспорта и органов связи – 812
Из партийного аппарата – 63
Из советских и хоз[яйственных] учреждений – 2 300
По селу – 8 269
По национальному признаку арестованные разбиваются:
Немцев ..... 13 863 чел.
Украинцев ..... 730 [чел.]
Евреев ..... 137 [чел.]
Русских ..... 296 [чел.]

ВСЕГО ОСУЖДЕНО НКВД СССР ПО СПРАВКАМ — 8193 ч[ел].

Из них:

По 1-й категории ..... 7 223 чел.
По 2-й категории ..... 751 [чел.]
Выслано за пределы СССР ..... 219 [чел.]
Кроме того, осуждено облтрояками — 4019 [чел.]

7. РЕЗУЛЬТАТЫ ПО РУМЫНСКОЙ ОПЕРАЦИИ:

[...]

11. ОБЩИЕ ДАННЫЕ О РЕПРЕССИРОВАННЫХ ПОЛЯКАХ, НЕМЦАХ, РУМЫНАХ, ЛАТЫШАХ ПО ОТДЕЛЬНЫМ ОТРАСЛЯМ ХОЗЯЙСТВА УССР

В угольной, металлургической, сахарной
и других отраслях промышленности ..... 12 290 чел.
Поляков 8 301
Немцев 2 774
Латышей 632
Румын 583
В оборонной промышленности ..... 1 857 [чел.]
Поляков 1 145
Немцев 558
Латышей 113

Румын	41
На транспорте и в органах связи	4 330 [чел.]
Поляков	3 112
Немцев	812
Латышей	162
Румын	244
В партийном аппарате	184 чел.
Поляков	94
Немцев	63
Латышей	6
Румын	21
В советских и хозяйственных учреждениях	10 014 [чел.]
Поляков	6 366
Немцев	2 300
Латышей	339
Румын	1 009
По селу	32 190 [чел.]
Поляков	20 623
Немцев	8 269
Латышей	3 185
Румын	113

12. ДАННЫЕ О ЛИКВИДИРОВАННЫХ АГЕНТАХ ИНОСТРАННЫХ РАЗВЕДОК В ЧАСТЯХ РККА

Проведенными операциями в частях Красной армии ликвидировано 1 218 агентов иностранных разведок:

Польских	805
Немецких	247
Румынских	71
Латвийских	95
Из них:	
Высшего начсостава	20 чел.
Старшего начсостава	192 [чел.]
Среднего [начсостава]	253 [чел.]
Младшего [начсостава] и красноарм[ейцев]	147 [чел.]
Жен начсостава	63 [чел.]
Вольнонаем[ных] и из окружения	543 [чел.]

По войскам НКВД ликвидировано 75 агентов:

Польских	60 чел.
Румынских	11 [чел.]
Немецких	2 [чел.]

Латвийских	2 [чел.]
Из них:.....	
Высшего начсостава	2 чел.
Старшего [начсостава]	19 [чел.]
Среднего [начсостава]	32 [чел.]
Младшего начсостава и красноарм[ейцев]	19 [чел.]
Вольнонаемных и из окружения	3 [чел.]

14. ОСТАЛОСЬ В СЛЕДСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ НА
16 ЯНВАРЯ 1938 ГОДА — 11 582 чел.

Из них:

Троцкистов и правых	1 670 чел.
Участников военно-фашистского заговора	267 [чел.]
Украинских националистов	611 [чел.]
По греческой к-р и ш/п	1 623 [чел.]
По польской [к-р и ш/п]	1 269 [чел.]
По латвийской [к-р и ш/п]	293 [чел.]
По немецкой [к-р и ш/п]	236 [чел.]
По румынской [к-р и ш/п]	125 [чел.]
По японской [к-р и ш/п]	23 [чел.]
Сионистов	347 [чел.]
Церковной сектантской к-р	141 [чел.]
Жен изменников родине, к-р агитация, вредительство, перебежчики и другие преступления	4 977 [чел.]

ЧИСЛИТСЯ ЗА НКВД СССР НЕРАССМОТРЕННЫХ СПРАВОК:

По полякам	на 11 161 чел.
По немцам	на 4 084 [чел.]
По грекам	на 2 007 [чел.]
По латышам	на 968 [чел.]
По румынам	на 790 [чел.]
По харбинцам	на 108 [чел.]
ИТОГО: на 19 118 чел.	

НАЧ. 8[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/⁴

ОГА СБУ — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л. 1-3, 5, 6, 8-12.
Подлинник. Машинопись.

⁴ Подпись Л. Мунвеза нанесена простым карандашом.

№ 156

**Сопроводительное письмо помощника начальника
3-го отдела УГБ НКВД УССР А. Сапира
вр.и.о. начальника 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР
А. Минаеву к копиям шифротелеграмм, направленных в
Германское генеральное консульство в Киеве**

15 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ 3 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА
ТОВ. МИНАЕВУ
гор. Москва

По делу «ОСОБНЯК»

При этом направляем копии шифротелеграмм, исходящие в адрес германского генерального консульства в Киеве.

ПРИЛОЖЕНИЕ: на « » листах.

ПОМ[ОЩИК] НАЧ. 3 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ

/САПИР/

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА ОТДЕЛЕНИЯ
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ

/ГОТОВЦЕВ/

15 января 1938 г.
№ 70563
г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 429. — Т. 7. — Л. 307
Копия. Машинопись.

№ 157

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 160 заседания «двойки» от 12 января 1938 г.**

16 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ГУГБ
8-й отдел
«16» января 1938 г.
№ 450305
МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

ЛИЧНО

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по
ДОНЕЦКОЙ ОБЛ.
СТАРШЕМУ МАЙОРУ
ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ
тов. СОКОЛИНСКОМУ.

гор. Сталино

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ. ЛИЧНО.

гор. Киев.

Направляю копию протокола № 160 от 12/1-[19]38 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР, по справкам на 116 чел., представленным Вами за № 1124106 в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 105 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении остальных 11 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗ[ОПАСНОСТИ]

Подпись

(ЦЕСАРСКИЙ)

В левом верхнем углу документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «т. Соломоновичу. Привести в исполнение. 19/І. Соколинский».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 115.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 158

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 156 заседания «двойки» от 12 января 1938 г.**

16 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

_____
ГУГБ
8-й отдел
«16» января 1938 г.
№ 450303
МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

ЛИЧНО

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по
ДОНЕЦКОЙ ОБЛ.
СТАРШЕМУ МАЙОРУ
ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ
тов. СОКОЛИНСКОМУ
гор. Сталино

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ].
БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ ЛИЧНО

г. Киев

Направляю копию протокола № 156 от 12/1-[19]38 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР, по списку на 200 чел., представленному Вами за № 1110022 от 27/ХП-[19]37 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 120 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении 78 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Остальные 2 дела по обвинению БУССЕ О.К. и КУНОФ Э.И. необходимо доследовать.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР

СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(ЦЕСАРСКИЙ)

В верхней части документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «*т. Соломоновичу. Привести в исполнение. 19/1. Соколинский*».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 129.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 159

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 155 заседания «двойки» от 12 января 1938 г.**

16 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ГУГБ
8-й отдел
«16» января 1938 г.
№ 450302
МОСКВА, площадь
Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

ЛИЧНО

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР ПО
ДОНЕЦКОЙ ОБЛ.
СТАРШЕМУ МАЙОРУ
ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ
тов. СОКОЛИНСКОМУ
гор. Сталино

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ
ДЕЛ УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ
2 РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ. ЛИЧНО.

гор. Киев.

Направляю копию протокола № 155 от 12/1-[19]38 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку на 200 чел., представленному Вами за № 1177345 от 26/ХП-[19]37 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 160 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении 39 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Дело по обвинению КАТКЕ И.М. необходимо доследовать.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР

СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(ЦЕСАРСКИЙ)

В верхней части документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «*т. Соломоновичу. Привести в исполнение. 19/І. Соколинский*».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 151.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 160

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 162 заседания «двойки» от 15 января 1938 г.**

18 января 1938 г.

РГ
СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО. СРОЧНО.

Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

ГУГБ
8-й отдел
«18» января 1938 г.
№ 450359
МОСКВА, площадь
Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

НАЧ. УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР ПО ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СОКОЛИНСКОМУ. ЛИЧНО.

г. Сталино.

Краткое содержание:

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ
ГОСУДАРСТ[ВЕННОЙ] БЕЗОПАСН[ОСТИ] 2 РАНГА
тов. ЛЕШЛЕВСКОМУ. ЛИЧНО.
гор. Киев

Направляю копию протокола № 162 от 12/1-[19]38 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку на 100 чел., представленным Вами за № 1124104 в порядке приказа НКВД № 00439 от 25-го июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 77 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении остальных 23 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из протокола Особого Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУ ГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ:

Подпись

ЦЕСАРСКИЙ

В левом верхнем углу документа от руки синим карандашом нанесена резолюция: «*т. Соломоновичу. Привести в исполнение. 21/1. Соколинский*».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 173.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 161

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 171 заседания «двойки» от 12 января 1938 г.**

18 января 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ГУГБ
8-й отдел
«18» января 1938 г.
№ 450366
МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО. СРОЧНО.

Лит.«.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

Лично.

НАЧ. УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР ПО ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ
СТ. МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ
г. СОКОЛИНСКОМУ.
г. Сталино.

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА
тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ. Лично.

гор. Киев.

Направляю копию протокола № 171 от 15/1–1938 г. с решениями Народно-го Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР на 200 чел., представленным Вами за № 1177335 от 29/ХІІ–1937 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 151 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении 48 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Дело по обвинению МЕХЛИК Г.Г. необходимо доследовать.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ЦЕСАРСКИЙ/

В левом верхнем углу документа от руки синим карандашом нанесена резолюция:
«т. Солом[оновичу]. Привести в исполнение. 21/І. Соколинский».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 186.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 162

Предписание начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского коменданту УНКВД Л. Аксельроду о расстреле 94 человек, подвергнутых репрессии в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439

[Не позднее 21 января 1938 г.]¹

КОМЕНДАНТУ² УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
СЕРЖАНТУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ тов. АКСЕЛЬРОДУ

ПРИКАЗАНИЕ³

Немедленно приведите в исполнение приговора над осужденными к
ВМУН — РАССТРЕЛУ, в порядке приказа НКВД-СССР № 00439, согласно ни-
жеуказанного списка:

26/1 ⁴	1 ⁵ . Артц Иван Осипович, 1877 г.	г. Осова
26/1	2. Арнгольс Густав Людвигович, 1871 г.	к[ол.] Стрибож
26/1	3. Альтгаер Юлиус Густавович, 1911 г.	с. Николаевка
	4. Анохин Казимир Семенович, 1903 г.	с. Трехизбенка
	5. Блех Артур Августович, 1912 г.	с. Болярка
	6. Бударкевич Гавриил Андреевич, 1896 г.	м[естечко] Турец
	7. Бауэр Карл Карлович, 1913 г.	к[ол.] Бауэргейм
26/1	8. Бауэр Карл Карлович, 1893 г.	к[ол.] Белефиш
26/1	9. Баумгарт Юлиус Генрихович, 1886 г.	с. Николаевка
26/1	10. Бых Эдуард Эдуардович, 1902 г.	к[ол.] Лодзяновка
26/1	11. Вайденталь Рудольф Эмильевич, 1915 г.	г. Владынь
26/1	12. Винтер Август Кристьянови[ч], 1883 г.	с. Максимовка
26/1	13. Вильд Юлиус Карлович, 1877 г.	к[ол.] Слободарка
26/1 ⁶	14. Випке Якуб Якубович, 1876 г.	с. Н[овая] Романовка
26/1	15. Герцог Герберт Иванович, 1901 г.	к[ол.] Вольваховка

¹ Датируется исходя из содержания документа.

² В верхней левой части документа простым карандашом написано от руки «57». В верхней части каждого листа документа красным карандашом написана буква «В».

³ Каждый лист документа подписан начальником 1-го спецотдела УНКВД по Донецкой области Я. Соломоновичем.

⁴ В этой графе от руки написаны даты, вероятно, приведения приговора в исполнение. Возле фамилий осужденных, где дата отсутствует, красным карандашом поставлены пометы.

⁵ Возле порядковых номеров стоят различные графические пометы.

⁶ Над датой чернилами написано «нет»

26/І	16. Гицель Георгий Августович, 1881 г.	к[ол.] Генриховка
26/І	17. Гроп Фердинанд Петрович, 1872 г.	с. Владель
25/І	18. Григер Иван Васильевич, 1903 г.	г. Серго Д/О ⁷
25/І	19. Гервиц Николай Михайлович, 1896 г.	ур[ож.] г. Криворожье
26/І	20. Гинтер Густав Адольфович, 1905 г.	к[ол.] Граний-Дуб
	21. Герцов Вильгельм Готлибович, 1885 г.	с. Вольваховка
	22. Герлих Рудольф Рудольфович, 1894 г.	с. Ульяновка
26/І	23. Гицель Фридрих Григорьевич, 1916 г.	к[ол.] Генриховка
	24. Грамс Август Карлович, 1880 г.	к[ол.] Рутковской
	25. Губерт Карл Фридрихович, 1871 г.	к[ол.] Нейгейм
	26. Герин Эдуард Людвигович, 1902 г.	к[ол.] Фильеровка
26/І	27. Герин Густав Людвигович, 1894 г.	к[ол.] Фляровка
	28. Грамс Альфред Августович, 1918 г.	ур[ож.] Рудков[ского] с[ельского]/с[овета]
26/І	29. Гриньке Людвиг Карлович, 1899 г.	к[ол.] Вольваховка
26/І	30. Герц Рихард Давидович, 1908 г.	к[ол.] Нейдорф
	31. Деген Август Иванович, 1893 г.	к[ол.] Нейгейм
25/І	32. Зин Фил Жанович, 1909 г.	с. Вишневич
25/І	33. Землер Фердинанд Федорович, 1906 г.	к[ол.] Генриховка
26/І	34. Зиверт Эмиль Готфридович, 1890 г.	с. Н[овая] Романовка
26/І	35. Иттерман Иосиф Петрович, 1873 г.	к[ол.] Новое
26/І	36. Краузе Эмиль Адольфович, 1896 г.	к[ол.] Пвилия
	37. Карх Август Леопольдович, 1892 г.	к[ол.] Солодыри
	38. Кондратенко Александр Васильевич, 1913 г.	с. Орловка
	39. Кооп Эмиль Карлович, 1895 г.	к[ол.] Марьяновка
26/І	40. Кольберт Ионат Данилович, 1908 г.	с. Нейгейм
	41. Клуц Артур Вильгельмович, 1919 г. ⁸	с. Нармидерман
	42. Куц Роберт Михайлович, 1901 г.	к[ол.] Нейгейм
	43. Куц Рихард Михайлович, 1910 г.	к[ол.] Нейгейм
	44. Кинь Юлиус Христофорович, 1879 г.	с. Найгель
25/І	45. Лаукарт Иван Вильгельмович, 1894 г.	ур. Черниг[овской] губ.
	46. Лейман Эмиль Генрихович, 1893 г.	к[ол.] Добрый Кут
	47. Лянге Роберт Вильгельмович, 1904 г.	с. Блюменталь
22/І	48. Либельт Людвиг Карлович, 1884 г.	х[утор] Рудковского
26/І	49. Литке Эдуард Юлисович, 1916 г.	х[утор] Рудковского
	50. Мильке Рейнгольд Вильгельмович, 1905 г.	к[ол.] Владынь
	51. Мирошников Иван Антонович, 1892 г.	с. Никитовка
	52. Маас Генрих Генрихович, 1888 г.	с. Бауэргейм
21/І	53. Майда Вильгельм Робертович, 1916 г.	х[утор] Рудковского

⁷ Д/О — Донецкая область.

⁸ Чернилами от руки написано «29».

26/1	54. Маас Генрих Георгиевич, 1892 г.	к[ол.] Н[овый] Айренталь
26/1	55. Нейман Герман Данилович, 1898 г.	с. Луговая
25/1	56. Ноль Отто Георгиевич, 1901 г.	с. Высокополье
	57. Нахтигаль Альберт Эммануилович, 1901 г.	к[ол.] Вольваховка
	58. Нейман Адольф Ендрихович, 1891 г.	с. Болярка
	59. Нахтигаль Эмиль Фердинандович, 1901 г.	к[ол.] Вольваховка
27/1	60. Ортлиб Ионатан Давидович, 1890 г.	с. Новин
	61. Пацер Альберт Иванович, 1893 г.	к[ол.] Нейгейм
25/1	62. Падер Матвей Иосифович, 1909 г.	ур[ож.] Первомайс[кого] р[айона]
26/1	63. Пельц Рейнгольд Петрович, 1908 г.	с. Генриховка
26/1	64. Пасотер Герберт Людвигович, 1906 г.	к[ол.] Болярка
26/1	65. Рознер Даниил Данилович, 1870 г.	с. Сорочин
26/1	66. Рысток Генрих Генрихович, 1916 г.	х[утор] Рудковского
	67. Тайхерт Август Людвигович, 1898 г.	к[ол.] Нейгейм
26/1	68. Том Арнольд Рейнгольдович, 1917 г.	к[ол.] Владынь
26/1	69. Том Альберт Рейнгольдович, 1904 г.	с. Дмитровка
26/1	70. Циммер Август Данилович, 1890 г.	х[утор] Генриховка
26/1	71. Цильке Генрих Готлибович, 1874 г.	х[утор] Рудковского
26/1	72. Цильке Рудольф Августович, 1881 г.	х[утор] Рудковского
	73. Цильке Леонгард Рудольфович, 1914 г.	п[ос.] Рудковский
	74. Чуриков Андрей Федорович, 1902 г.	с. Истобнос
	75. Шитц Яков Георгиевич, 1902 г.	к[ол.] Бау[е]ргейм
	76. Шитц Иван Иванович, 1898 г.	к[ол.] Бау[е]ргейм
	77. Штах Виктор Яковлевич, 1904 г.	к[ол.] Арбайтергейм
26/1	78. Штельгер Леонард Людвигович, 1895 г.	с. Бабаровка
26/1	79. Шульц Александр Теобальдович, 1903 г.	ур. Ново-Глебовка
26/1	80. Шиц Генрих Иоганович, 1911 г.	к[ол.] Баургейм
	81. Штрайхерт Генрих Иванович, 1896 г.	к[ол.] Нейгейм
26/1	82. Штейнгреберт Ионат Михайлович, 1895 г.	к[ол.] Нейгейм
26/1	83. Шпрингер Юлиус Готфридович, 1871 г.	с. Старая Буда
27/1	84. Фрейлих Федор Федорович, 1907 г.	ур. Первомай[ский] руд.
26/1	85. Фиц Александр Мартынович, 1903 г.	к[ол.] Стрибиж
26/1	86. Франк Юлиус Вильгельмович, 1886 г.	с. Старая Губа
	87. Фитлер Альберт Федорович, 1891 г.	к[ол.] Нейман
	88. Фирус Эвгенус Юлиусович, 1904 г.	к[ол.] Вольваховка
	89. Ферварин Герман Августович, 1906 г.	с. Нейгейм
26/1	90. Фриц Эммануил Яковлевич, 1908 г.	к[ол.] Екатеринодар
26/1	91. Эбергарт Адольф Андреевич, 1897 г.	с. Гебровка
26/1	92. Элянт Адольф Иванович, 1877 г.	с. Пулин
	93. Янушевский Игнат Иванович, 1898 г.	с. Карлиник

26/І 94. Литке Рейнгольд Фридрихович, 1899 г.⁹

х[утор] Рудковского

ВСЕГО ДЕВЯНОСТО ЧЕТЫРЕ ЧЕЛОВЕКА.
АРЕСТОВАННЫЕ СОДЕРЖАТСЯ В ТЮРЬМЕ ГОР. ВОРОШИЛОВГРАД.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
СТ. МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/СОКОЛИНСКИЙ/¹⁰

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 88. — Л. 41–44.

Подлинник. Машинопись.

⁹ Возле графы написано: «Литке в протоколе не значится», подпись неразборчивая.

¹⁰ На обороте последнего листа документа цветным карандашом от руки написано: «Ворошиловград».

№ 163

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 172 заседания «двойки» от 15 января 1938 г.**

26 января 1938 г.

РГ
СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

ГУГБ
8-й отдел
«26» января 1938 г.
№ 450500

МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

Краткое содержание:

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО. СРОЧНО

Лит.«.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

НАЧ. УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СОКОЛИНСКОМУ. ЛИЧНО.
гор. Сталино.

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР
КОМИССАРУ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ 2 РАНГА

тов. ЛЕПЛЕВСКОМУ. ЛИЧНО.

гор. Киев

Направляю копию протокола № 172 от 15 января 1938 г. с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по справкам на 326 чел., представленным Вами без списка при отношении за № 1177355 от 29/ХІІ-[19]37 г. в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 259 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении 55 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Дело по обвинению ШТРАУХ Л.Л. представьте на рассмотрение Военной Коллегии Верховсуда Союза ССР в установленном порядке.

При указанном № вторично представлено 11 справок¹ на лиц, приговоренных ранее к расстрелу: БЕККЕР А.Ф., БИЛЛЕР С.Н., БРАНТ И.Ф., БЕК-

¹ Подчеркнуто от руки простым карандашом.

КЕР П.Ф., БРАНТ Ф.Ф., ВИХМАН А.П. И НИЦЕЛЬ К.А. — по протоколу № 84 от 13/ХІІ–1937 г., БИЛЛЕР И.С., БИЛЛЕР С.С. И ШУЛЬЦ К.А. — по протоколу № 117 от 28/ХІІ–[19]37 г. и ГОСС Б.В. — по протоколу № 125 от 30/ХІІ–[19]37 г.

Вам уже несколько раз указывалось на недопустимость присылки справок на лиц, осужденных ранее по Вашим же представлениям. Вместе с тем, это явление до сих пор не прекратилось, а по Донецкой области приняло массовый характер². В данном случае имеет место представление справок на лиц, которых Вы давно должны были расстрелять согласно направленным Вам протоколам и предписаниям (№ 417564 от 17/ХІІ–[19]37 г., № 450038 от 3/1–[19]38 г. и № 450063 от 5/1–[19]38 г.)³.

Выясните и сообщите в чем здесь дело. Примите, наконец, нужные меры, чтобы покончить с этим беспорядком и больше не включать в списки и альбомные справки, присылаемые в центр, т. н. «мертвых душ».

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите⁴.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУТБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

ЦЕСАРСКИЙ

На документе от руки простым карандашом нанесена резолюция: «*т. Соломоновичу. Исполнить протокол. Сообщите сведения и причины вторичной посылки справок и доложите т. Соколинскому вместе с В[ашими] соображениями об устранении имеющихся безобразий. 29/І. Подпись неразборчивая.*».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 208–209.
Подлинник. Машинопись на бланке.

² Последняя часть текста подчеркнута от руки простым карандашом.

³ Абзац выделен по левому полю двумя вертикальными линиями.

⁴ Так же.

№ 164
Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР
Л. Мунвеза о количестве репрессированных в ходе
проведения национальных операций

28 января 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО
НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ
3[-го] РАНГА
Т. УСПЕНСКОМУ

СПРАВКА¹

1. За 28 января 1938 года получены из НКВД СССР решения по справкам на 1987² человек, из них:³

	а) по немецкой операции:				
	ВСЕГО	По 1[-й] кат[егории]	По 2[-й] кат[егории]	На ВК и ВТ	Дослед [ование]
УНКВД по Донец[кой] обл.]	315	259	55	1	–
[УНКВД] по Житом[ирской] [обл.]	250	160	88	–	2
[УНКВД] по Д[непро]/ петр[овской] [обл.]	235	234	1	–	–
[УНКВД] по Киевск[ой] [обл.]	206	103	90	–	13
[УНКВД] по Харьков[ской] [обл.]	135	111	24	–	–
<u>ИТОГО:</u>	<u>1 141</u>	<u>867</u>	<u>258</u>	<u>1</u>	<u>15</u>
	б) по польской операции:				
УНКВД по Киевск[ой] обл.	437	383	43	2	9
[УНКВД] по Донец[кой] [обл.]	388	272	115	–	1
<u>ИТОГО:</u>	<u>825</u>	<u>655</u>	<u>158</u>	<u>2</u>	<u>10</u>

¹ Справа, напротив слова «Справка», проставлен прямоугольный штамп с надписью «Срочно», перечеркнутый коричневым карандашом; слева, ниже слова «Справка», — прямоугольный штамп с надписью: «Наркому доложено», еще левее — помета синим карандашом в виде «галочки».

² Число «1987» обведено синим карандашом в виде буквы «п».

³ Здесь и далее подчеркнуто коричневым карандашом Л. Мунвезом.

	в) <u>по румынской операции:</u>				
УНКВД по Д[непро]/ петров[ской] обл.	11	11	-	-	-
	г) <u>по греческой операции:</u>				
УНКВД по Полтав[ской] обл.	10	9	1	-	-
<u>ВСЕГО:</u>	<u>1 987</u>	<u>1 542</u>	<u>417</u>	<u>3</u>	<u>25</u>

2. Осуждено с начала операции:

	ВСЕГО	По 1 кат[егории]	По 2 кат[егории]	Высылка за пред[елы] СССР
По польской линии	33 266	27 683	5 583	-
По немецкой [линии]	10 492	9 039	1 234	219
По румынск[ой] [линии]	4 217	2 763	1 454	-
По латышск[ой] [линии]	715	683	32	-
По греческ[ой] [линии]	572	557	15	-
По харбинск[ой] [линии]	530	407	123	-
<u>ИТОГО:</u>	<u>49 792</u>	<u>41 132</u>	<u>8 441</u>	<u>219</u>
Из них по ДТО	2 190	1 245	945	-

3. Числится нерассмотренных справок за НКВД СССР (без ДТО)

По польской линии	на 7 368 чел.
По греческ[ой] [линии]	на 2 732 [чел.]
По немецкой [линии]	на 1 635 [чел.]
По латышской [линии]	на 775 [чел.]
По румынской [линии]	на 708 [чел.]
По харбинской [линии]	на 61 [чел.]
<u>ИТОГО:</u>	<u>на 13 279 чел.</u>

НАЧАЛЬНИК 8[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/

«28» января 1938 года

Отпечатано 3 экз.

1 экз. — наркому внутренних дел УССР

1 [экз.] — зам. наркома внутренних дел

1 [экз.] — в делах 8[-го] отдела.

№ 165
Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР
Л. Мунвеза о количестве арестованных в ходе проведения
национальных операций

[Не ранее 1 февраля 1938 г.]¹

СПРАВКА

За январь месяц 1938 г. органами НКВД УССР по операциям фактически арестовано:

По польской	–	2.946 человек
По немецкой	–	2.779 человек
По греческ[ой]	–	648 человек
По латвийск[ой]	–	466 человек
По румынск[ой]	–	328 человек

В статотчетности 8-го отдела показано больше арестованных по операциям, вследствие того, что в январе месяце было оформлено по учету значительное количество арестованных за предыдущие месяцы, которые своевременно не были зарегистрированы.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР —
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ:

/МУНВЕЗ/

« » февраля 1938 г.

ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 36. — Л. 2.
Копия. Машинопись.

---

¹ Документ датируется исходя из содержания.

№ 166

**Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР
Л. Мунвеза о количестве арестованных в ходе проведения
национальных операций в областях и городах Украины**

1 февраля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА
О КОЛИЧЕСТВЕ АРЕСТОВАННЫХ ОРГАНАМИ УГБ НКВД УССР
ПО ВСЕМ ОПЕРАЦИЯМ ПО ГОРОДАМ УКРАИНЫ¹

ЗА ВРЕМЯ С 1 ИЮЛЯ 1937 г. ПО 1 ФЕВРАЛЯ 1938 г.

По всей Украине арестовано по городам — 61 977 человек.²

Из этого количества по отдельным областям и городам арестовано:

1. ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ — 15 283 чел., из них³:

1. По г. Сталино	2 329 чел.
2. [По] [г.] Артемовску	678 [чел.]
3. [По] [г.] Ворошиловграду	1 157 [чел.]
4. [По] [г.] Ворошиловску	549 [чел.]
5. [По] [г.] Горловке	724 [чел.]
6. [По] [г.] Серго	585 [чел.]
7. [По] [г.] Константиновке	1 388 [чел.]
8. [По] [г.] Краматорску	1 061 [чел.]
9. По г. Красный Луч	627 чел.
10. [По] [г.] Лисичанску	459 [чел.]
11. [По] [г.] Макеевке	1 241 [чел.]
12. [По] [г.] Мариуполю	1 895 [чел.]
13. [По] [г.] Орджоникидзе	1 002 [чел.]
14. [По] [г.] Славянску	503 [чел.]
15. [По] [г.] Чистяково	836 [чел.]
16. [По] [г.] Старобельску	249 [чел.]

¹ Подчеркнуто от руки коричневым карандашом.

² Подчеркнуто коричневым карандашом.

³ Здесь и далее при обозначении областей подчеркнуто дважды — машинописью и коричневым карандашом.

2. ПО ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ — 10 683 чел., из них:

1.	По г. Харькову	7 011 чел.
2.	[По] [г.] Ахтырке	452 [чел.]
3.	[По] [г.] Волчанску	245 [чел.]
4.	[По] [г.] Змиеву	140 [чел.]
5.	[По] [г.] Изюму	229 [чел.]
6.	[По] [г.] Краснограду	469 [чел.]
7.	[По] [г.] Купянску	674 [чел.]
8.	По г. Сумам	442 чел.
9.	[По] [г.] Чугуеву	316 [чел.]
19.	[По] [г.] Валкам	133 [чел.]
11.	[По] [г.] Лебедину	158 [чел.]
12.	[По] [г.] Лозовой	224 [чел.]
13.	[По] [г.] Богодухову	190 [чел.]

3. ПО КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ — 10 498 чел., из них:

1.	По г. Киеву	6 282 чел.
2.	[По] [г.] Белой Церкви	476 [чел.]
3.	[По] [г.] Умани	820 [чел.]
4.	[По] [г.] Черкассам	664 [чел.]
5.	[По] [г.] Смела	705 [чел.]
6.	[По] [г.] Корсуни	210 [чел.]
7.	По г. Переяславу	250 чел.
8.	[По] [г.] Чернобылю	257 [чел.]
9.	[По] [г.] Шпола	294 [чел.]
10.	[По] [г.] Борисполю	243 [чел.]
11.	[По] [г.] Васильково	122 [чел.]
12.	[По] [г.] Звенигородке	175 [чел.]

4. ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ — 5 677 чел., из них:

1.	По г. Одессе	4 936 чел.
2.	[По] [г.] Первомайску	496 [чел.]
3.	[По] [г.] Вознесенску	245 [чел.]

5. ПО ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ — 5 677 чел., из них:

1.	По г. Днепропетровску	1 645 чел.
2.	[По] [г.] Запорожью	1 583 [чел.]
3.	[По] [г.] Кривому Рогу	915 [чел.]
4.	[По] [г.] Днепродзержинску	961 [чел.]

5.	[По] [г.] Никополу	180 [чел.]
6.	По г. Бердянску	157 чел.
7.	[По] [г.] Н[ово]московску	106 [чел.]
8.	[По] [г.] Б[ольшому] Токмаку	95 [чел.]
9.	[По] [г.] Павлограду	35 [чел.]

6. ПО ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ — 3 840 чел., из них:

1.	По г. Чернигову	878 чел.
2.	[По] [г.] Нежину	391 [чел.]
3.	[По] [г.] Конотопу	379 [чел.]
4.	[По] [г.] Ромнам	365 [чел.]
5.	[По] [г.] Прилукам	255 [чел.]
6.	[По] [г.] Городня	194 [чел.]
7.	[По] [г.] Остер	156 [чел.]
8.	[По] [г.] Шостке	210 [чел.]
9.	[По] [г.] Борзне	152 [чел.]
10.	По г. Глухову	166 чел.
11.	[По] [г.] Н[овгород]-Северску	137 [чел.]
12.	[По] [г.] Путивль	115 [чел.]
13.	[По] [г.] Козелец	91 [чел.]
14.	[По] [г.] Щорс	102 [чел.]
15.	[По] [г.] Короп	92 [чел.]
16.	[По] [г.] Кролевец	91 [чел.]
17.	[По] [г.] Сосница	66 [чел.]

7. ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ — 3 553 чел., из них:

1.	По г. Николаеву	1 041 чел.
2.	[По] [г.] Кирово	746 [чел.]
3.	[По] [г.] Херсону	1 200 [чел.]
4.	[По] [г.] Очакову	131 [чел.]
5.	По г. Бобринец	132 чел.
6.	[По] [г.] Бериславу	127 [чел.]
7.	[По] [г.] Каховке	176 [чел.]

8. ПО ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ — 2 176 чел., из них:

1.	По г. Житомиру	758 чел.к
2.	[По] [г.] Коростень	269 [чел.]
3.	По г. Н[овоград]-Вольнску	396 чел.
4.	[По] [г.] Бердичеву	753 [чел.]

9. ПО ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ — 1 561 чел., из них:

1. По г. Виннице	1 031 чел.
2. [По] [г.] Могилеву	150 [чел.]
3. [По] [г.] Тульчину	123 [чел.]
4. [По] [г.] Гайсину	75 [чел.]
5. По г. Жмеринке	67 чел.
6. [По] [г.] Казатин	70 [чел.]
7. [По] [г.] Немирову	45 [чел.]

10. ПО ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ — 1 062 чел., из них:

1. По г. Полтаве	718 чел.
2. [По] [г.] Кременчугу	344 [чел.]

11. ПО МАССР — 1 068 чел., из них:

1. По г. Тирасполю	605 чел.
2. [По] [г.] Балте	115 [чел.]
3. [По] [г.] Котовску	109 [чел.]
4. По г. Рыбнице	107 чел.
5. [По] [г.] Ананьеву	132 [чел.]

12. ПО КАМЕНЕЦ-ПОДОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ — 899 чел., из них:

1. По г. Каменец-Подольску	308 чел.
2. [По] [г.] Шепетовке	205 [чел.]
3. [По] [г.] Проскурову	386 [чел.]

НАЧАЛЬНИК 8[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/

1-го февраля 1938 года
г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л. 27-29.
Подлинник. Машинопись.

⁴ Подпись проставлена коричневым карандашом.

№ 167

**Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР
Л. Мунвеза о количестве репрессированных в ходе
проведения массовых операций в Житомирской области**

2 февраля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ДАННЫЕ
ОБ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ
РАБОТЕ УНКВД ПО ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ¹

С НАЧАЛА ОРГАНИЗАЦИИ ПО 1/II-1938 года

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР —
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
З[-го] РАНГА —

тов. УСПЕНСКОМУ

Отпечатано 3 экз.

1 экз.²

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ДАННЫЕ
ОБ ОПЕРАТИВНО-СЛЕДСТВЕННОЙ
РАБОТЕ УНКВД ПО ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ³

С НАЧАЛА ОРГАНИЗАЦИИ ПО 1/II-[19]38 г.

ВСЕГО арестовано по операциям — 14 126 человек⁴.

По польской .....

8 183 чел.

¹ Слово «Данные» подчеркнуто машинописью, далее — коричневым карандашом, а начиная со слов «С начала организации...» — снова машинописью.

² Дописано от руки Л. Мунвезом коричневым карандашом. Окончание первого (титульного) листа документа. Слева вверху проставлена от руки синим карандашом графическая помета.

³ Слово «Данные» подчеркнуто машинописью, далее — коричневым карандашом, а начиная со слов «С начала организации...» — снова машинописью.

⁴ Заголовки всех четырех пунктов, обозначенных цифрами, подчеркнуты от руки коричневым карандашом.

По немецкой	1 618 [чел.]
По кулацкой	4 325 [чел.]
<u>Национальный состав арестованных:</u>	
<u>По польской операции⁵:</u>	
Поляков	4 655
Галичан	36
Украинц[ев] местных	2 886
Евреев [местных]	294
Евреев из Польши	8
Лиц друг. национ[альностей]	304
<u>По немецкой операции:</u>	
Немцев	1 458
Украинцев	73
Евреев	26
Лиц др. национ[альностей]	61
<u>По кулацкой операции:</u>	
Украинцев	4 144
Поляков	66
Русских	48
Евреев	24
Немцев	11
Прочих	32
<u>Осуждено по операциям всего — 13 416 [чел.]:</u>	
По 1-й категории	9 932
По 2-й [категории]	3 484
<u>Из них:</u>	
<u>По польской операции всего — 7 494:</u>	
По 1-й категор[ии]	6 680
По 2-й [категории]	814
<u>По немецкой операции всего — 1 597:</u>	
По 1-й категор[ии]	1 427
По 2-й [категории]	170
<u>По кулацкой операции всего — 4 325:</u>	
По 1-й категор[ии]	1 825
По 2-й [категории]	2 500

4. Числится за НКВД СССР нерассмотренных справок по польской операции на 502 человека.

⁵ Названия всех операций подчеркнуты дважды — машинописью и коричневым карандашом.

НАЧАЛЬНИК 8[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/⁶

2-го февраля 1938 года

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л. 41–43.
Подлинник. Машинопись.

---

⁶ Подпись проставлена коричневым карандашом.

№ 168

Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР
Л. Мунвеза о количестве арестованных в ходе проведения
массовых операций

4 февраля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СВЕДЕНИЯ¹

О КОЛИЧЕСТВЕ АРЕСТОВАННЫХ, СОСТОЯЩИХ ПОД СЛЕД-
СТВИЕМ В ОРГАНАХ УГБ НКВД УССР НА 4 ФЕВРАЛЯ 1938 года²

Наименование органов	Всего арестовано	Из них:											
		Троцкистов и правых	Участников военно-фашистского заговора	Украинских националистов	Польских шпионов и к-р	Немецких шпионов и к-р	Греческих шпионов и к-р	Латвийских шпионов и к-р	Румынских шпионов и к-р	Японских шпионов и к-р	По кулацкой операции	Сионистов	К-р агитация, церк.-сект. к-р и другие преступления
НКВД УССР	404	63	50	58	46	36	-	8	9	5	-	11	118
УНКВД по Киевской области	581	111	54	46	37	19	-	5	-	-	135	11	163
УНКВ по Днепропетровской области	2078	452	68	176	469	497	51	102	-	15	176	17	55
УНКВД по Донецкой области	1721	222	2	58	257	459	314	4	13	-	-	38	354
УНКВД по Харьковской области	1204	67	48	46	327	163	30	47	-	-	14	15	447

¹ Подчеркнуто от руки коричневым карандашом.

² Подчеркнуто дважды — машинописью и коричневым карандашом.

УНКВД по Полтавской области	904	50	28	113	60	19	1	8	3	-	341	42	239
УНКВД по Николаевской области	689	117	5	30	16	2	-	-	4	-	278	45	192
УНКВД по Черниговской области	687	82	21	59	39	6	-	1	-	-	-	-	479
УНКВД по Житомирской области	591	100	13	71	88	29	-	1	1	1	48	122	117
УНКВД по Одесской области	421	85	5	35	3	7	4	-	19	6	-	11	246
УНКВД по Каменец- Подольской области	416	25	17	50	145	1	-	-	9	-	-	22	147
УНКВД по Винницкой области	340	52	12	50	52	7	1	11	8	1	-	11	135
НКВД МАССР	115	9	-	-	3	1	2	2	3	-	-	28	67
Итого:	10151	1435	323	792	1542	1246	403	189	69	28	992	373	2759

НАЧАЛЬНИК 8[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/

«4»³ февраля 1938 года.

Отпечатано 3 экзempl.

2 экз. — наркому внутренних дел УССР

1 [экз.] — в делах 8[-го] отдела УГБ НКВД [УССР]

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л. 46.

Подлинник. Машинопись.

³ Подпись Л. Мунвеза и число месяца проставлены коричневым карандашом.

№ 169

Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве репрессированных в ходе проведения национальных операций

[5 февраля 1938 г.]¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СПРАВКА

1. Осуждено НКВД СССР по справкам с начала операции²

	ВСЕГО	По 1[-й] кат[егории]	По 2[-й] кат[егории]	К высылке за пределы СССР
По польской линии	35 410	29 392	6 018	—
По немецкой [линии]	10 743	9 262	1 262	219
По румынской [линии]	4 287	2 816	1 470	1
По греческой [линии]	924	907	17	—
По латвийской [линии]	861	806	55	—
По харбинской [линии]	561	425	136	—
ИТОГО:	<u>52 786</u>	<u>43 608</u>	<u>8 958</u>	<u>220</u>
Из них по ДТО	2 190	1 245	945	—

2. Числится за НКВД СССР нерассмотренных справок (без ДТО):

По польской операции ..... на 5 198 чел.
По греческой [операции] ..... [на] 3 560 [чел.]
По немецкой [операции] ..... [на] 1 347 [чел.]
По латышской [операции] ..... [на] 628 [чел.]
По румынской [операции] ..... [на] 630 [чел.]
По харбинской [операции] ..... [на] 41 [чел.]

ИТОГО: на 11 404 чел.³

НАЧАЛЬНИК 8[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МУНВЕЗ/

Опечатано в 3 экз.

2 экз. — наркомун внутренних дел [УССР]

1 [экз.] — в делах 8[-го] отдела УГБ НКВД [УССР]

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л. 32.

Подлинник. Машинопись.

¹ Дата на документе отсутствует, датируется по смежным документам.

² Подчеркнуто от руки красным карандашом.

³ Так же.

№ 170

Протокол № 219 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным НКВД УССР в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439

5 февраля 1938 г.

ПРОТОКОЛ № 219

От 5-го февраля 1938 года.

ПРИСУТСТВОВАЛИ:

- 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР — Генеральный Комиссар Государственной Безопасности — тов. ЕЖОВ
- 2) Прокурор Союза ССР — тов. ВЫШИНСКИЙ

СЛУШАЛИ:

Материалы на обвиняемых, представленные НКВД Украинской ССР в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 г.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. АВЕ Готлиба Готлибовича, 1892 г. р., ур. г. Киева. Одесса ¹ .	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР
2. ВЕБЕР Макса Адольфовича, 1893 г. р., ур. с. Ямельник (Германия). Никол[аев].	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР
3. ЛИБМАН Эльзу Максовну, 1892 г. р., ур. и жит[ельницу] г. Одессы. Од[есса].	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР
4. ПАУЛЬ Евгения Христиановича, 1885 г. р., ур. и жит[еля] г. Одессы. Од[есса].	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР
5. РОЗЕНФЕЛЬД Эрнст-Сигизмунда Вильгельмовича, 1902 г. р., ур. Сзаржени (Польша). Ник[олаев].	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР
6. ТЕТШЛАХ Германа Фердинандовича, 1896 г. р., ур. г. Кострин (Германия). Ник[олаев].	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР
7. ЦАРБОК Эдуарда Юлиусовича, 1911 г. р., ур. и жит[еля] г. София (Болгария). Од[есса].	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР
8. ЦЕРИНГЕР Юлия Ивановича, 1889 г. р., ур. г. София (Болгария). Од[есса].	ВЫСЛАТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР

¹ Здесь и далее в этой графе простым карандашом от руки вписаны названия населенных пунктов.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ]
БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(ЕЖОВ)

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР:

Подпись

(ВЫШИНСКИЙ)

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР»

В конце документа поставлен штамп-клише с заверительной надписью: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (Кременев)» и подписью указанного лица.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 130. — Л. 151–152.
Заверенная копия. Машинопись.

№ 171

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
заседания «двойки» № 211 от 1 февраля 1938 г.**

6 февраля 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ГУГБ
8-й отдел
«6» февраля 1938 г.
№ 452902
МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД
Краткое содержание:

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО. СРОЧНО.

Лит.«.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

НАЧ. УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СОКОЛИНСКОМУ — ЛИЧНО.

Гор. Сталино.

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР

КОМИССАРУ ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

тов. УСПЕНСКОМУ. ЛИЧНО.

Направляю копию протокола № 211 от 1/II 1938 года с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по списку на 63 чел., представленному Вами за № 1562001 от 3/I-1938 г., в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 52 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении 10 человек, осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД СССР. Дела на них срочно вышлите в Москву.

Обращаю Ваше внимание, что Вами вторично прислана справка на КУЧ Я.А., осужденного ранее по протоколу № 84 от 13/XII-1937 года к расстрелу.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА ГУ ГБ НКВД СССР
СТАРШИЙ МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(Цесарский)

На документе от руки красным карандашом нанесена резолюция: «т. Солом[оновичу]. Привести в исполнение. 9/II. Соколинский».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 253.

Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 172

**Рапорт помощника начальника 1-го отдела УГБ УНКВД
по Одесской области А. Гольдлюста начальнику 3-го
отдела УГБ УНКВД С. Шнайдеру об отсрочке исполнения
решения «двойки» о расстреле А. Эша и А. Таубергера в
связи с выявлением «областного немецко-повстанческого
центра»**

6 февраля 1938 г.

НАЧАЛЬНИКУ 3 ОТДЕЛА УГБ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

тов. ШНАЙДЕРУ.

РАПОРТ.

Постановлением Наркома Внутдел СССР и Прокурора СССР от 27.III. с. г. приговорены к расстрелу активные участники ликвидируемой в Одессе немецко-фашистской повстанческой организации — ЭШ Адольф Христианович и ТАУБЕРГЕР Адольф Александрович, сознавшие в личной вербовочной деятельности по заданиям находившегося в Одессе германского консульства.

Следственные дела в отношении этих лиц были закончены IV-м отделом УНКВД.

Анализ материалов дел и личное ознакомление с осужденными говорят за то, что¹ ЭШ и ТАУБЕРГЕР входят в областной немецко-повстанческий центр, не вскрытый нами в Одессе.

Считаю необходимым продолжать работу с ЭШЕМ и ТАУБЕРГЕРОМ. Прошу поставить перед руководством УНКВД вопрос об отсрочке приведения приговора в отношении ЭША и ТАУБЕРГЕРА — на 10 суток.

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. I ОТДЕЛЕНИЯ 3 ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
Подпись (ГОЛЬДЛЮСТ)

6 февраля 1938 г.
г. Одесса.

---

¹ Сохранена оригинальная стилистика.

В левом верхнем углу документа от руки красным карандашом нанесена резолюция: «т. Фишман. Задержите приведение приговора на 10 дней. Подпись неразборчивая. 7.П.38.».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 311.
Подлинник. Машинопись.

№ 173

**Специальное сообщение 2-го отдела УГБ НКВД УССР
о результатах наружного наблюдения за Германским
консульством в г. Киеве**

8 февраля 1938 г.

ВТОРОЙ ОТДЕЛ УГБ НКВД УССР

«8» февраля 1938 г.

№ 55742

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

Разослать:

Успенскому

Самойлову

Нач. 2-го отдела УГБ
Капитан Госбезопасности
/Джирин/
Подпись

**СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ
(по наружному наблюдению)**

В процессе наружного наблюдения за иностранными консульствами 2 Отделом УГБ НКВД УССР 6–7 февраля с/г были установлены как посетители:

НЕМЕЦКОЕ
КОНСУЛЬСТВО:

1. ЛЕВЕН Петр Яковлевич, 1877 года р[ождения], проживает в селе Алтыново Днепропетровской области, колхозник колхоза «им. Роте Фане», по национальности немец, гражданства СССР.

По материалам 8 Отдела УГБ проходит как участник подпольной организации, был осужден к 5 годам принуд[ительных] работ в сентябре мес. 1921 г.

2. БЕНДЕТОВА Рахиль Эликовна, 39 лет, уроженка Германии, гражданства СССР, проживает по улице Артема, 18, иждивенка мужа, рабочего табачной фабрики. Бендетова в консульство не заходила, а встречалась на Сенном базаре со швейцаром германского консульства Вильгельмом КРАУЗЕ¹.

3. БАРСУКОВА Феодосия Григорьевна, 70 лет, пенсионерка, по национальности русская, гражданства СССР, проживает по улице Кирова, № 40, является матерью жены бывшего курьера немецкого консульства ГРИЩЕНКО Семена, арестованного органами НКВД.

Все вышеуказанные лица были нами задержаны и доставлены в 3 Отдел УГБ.

¹ Абзац выделен вертикальной чертой, нанесенной по левому полю.

НАЧАЛЬНИК 1 ОТДЕЛЕНИЯ
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/МИРОНЕНКО/

На левом поле первого листа документа зелеными чернилами нанесена резолюция, адресованная начальнику 1-го отделения 3-го отдела УГБ НКВД УССР: «*т. Штеренб[ергу]*».

ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 429. — Т. 7. — Л. 228–229.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 174

Протокол № 232 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным УНКВД по Донецкой области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439

10 февраля 1938 г.

ПРОТОКОЛ № 232

от 10 февраля 1938 года

ПРИСУТСТВОВАЛИ: 1. Заместитель Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР — КОМКОР тов. ФРИНОВСКИЙ
2. Прокурор Союза ССР — тов. ВЫШИНСКИЙ

СЛУШАЛИ:

Материалы на обвиняемых, представленные Управлением НКВД УССР по Донецкой области, в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. ВИЗНЕВСКОГО ¹ Франца Игнатьевича, 1913 г. рождения, ур. Дюс[с]ельдорф (Германия).	РАССТРЕЛЯТЬ
2. ГРИСС Вальтера Альбертовича, 1886 г. р., урож. г. Реймшад, Рейнской обл. (Германия).	РАССТРЕЛЯТЬ
3. РААФ Рудольфа Иозефовича (он же Шнисельс Уберт Ильфович), 1892 г. р., ур. с. Фусем близ города Аахен (Германия).	РАССТРЕЛЯТЬ
4. РОД Яна Яновича, 1904 г. р., ур. г. Вены (Австрия).	РАССТРЕЛЯТЬ
5. РААФ Густава Рудольфовича, 1918 г. р., ур. г. Портц-Упбах (Германия).	РАССТРЕЛЯТЬ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР

КОМКОР

Подпись

(ФРИНОВСКИЙ)

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР:

Подпись

(ВЫШИНСКИЙ)

В правом нижнем углу каждого листа протокола поставлен штамп с надписью: «Картотек УСО учтено».

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР». В конце документа поставлен штамп-клише с заверительной надписью: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУТБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (Кремнев)» и подписью указанного лица.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 261–262.

Заверенная копия. Машинопись.

¹ Около каждой фамилии простым и красным карандашами поставлено множество графических помет.

№ 175

**Вербальная нота Германского генерального консульства
в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР
при правительстве УССР в связи с отказом шофера
грузового автомобиля заезжать на территорию
Германского генерального консульства**

17 февраля 1938 г.

Германское генеральное
консульство
I.д.1.

Копия¹

Нанятый на вокзале 15-го сего февраля для доставки прибывшего для Генерального Консульства груза шофер грузовой машины наотрез отказался заехать на двор Генерального Консульства для выгрузки, заявив, что ему запрещено это делать.

Германское Генеральное Консульство имеет честь поставить об этом в известность Управление Уполномоченного НКВД.

Киев, 17-го февраля 1938 года.

/печать/

Управлению Уполномоченного НКВД СССР
при Правительстве УССР

в Киеве

С копиями²

*РА АА, Botschaft Moskau, Bd. 77.
Копия. Машинопись.*

---

¹ В верхней части документа от руки чернилами написан регистрационный номер «А 309/38».

² Напечатано на немецком языке. Далее следует написанный от руки текст на немецком языке «А2», далее неразборчиво.

№ 176

**Директива наркома внутренних дел УССР А. Успенского
о проведении оперативно-следственной работы
на предприятиях оборонной промышленности**

21 февраля 1938 г.

252/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКАМ ОБЛАСТНЫХ УПРАВЛЕНИЙ НКВД

только _____

гор. _____

Имеющиеся учетные данные по заводам оборонной промышленности свидетельствуют о том, что все заводы засорены социально чуждым враждебным элементом (б. белые, петлюровцы, гетманцы, политбандиты, кулаки и пр.), ведущим антисоветскую, шпионскую, подрывную работу.

В целях очистки оборонных заводов от шпионов, диверсантов, лиц, ведущих враждебную работу,

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Всех бывших белых офицеров, добровольцев белой, гетманской, петлюровской армий, активных политбандитов, повстанцев и кулаков — АРЕСТОВАТЬ.

2. Лиц, служивших в тех же армиях рядовыми по мобилизации, уволить с заводов, за исключением тех из этой категории, в отношении которых имеются материалы для ареста.

3. Немцев, поляков, латышей и других подозрительных по диверсии и шпионажу — арестовать. Дезорганизаторов производства и срывающих стахановскую работу — немцев, поляков и других, занимающихся этой враждебной деятельностью, — систематически арестовывать.

Лиц, в отношении которых зафиксированы только отдельные малозначительные факты, не дающие основания для следствия, с заводов уволить.

4. Военнопленных, находившихся в Германии и Австрии в специальных национальных концентрационных лагерях (немецких, татарских, украинских и др.) и служивших переводчиками при управлениях и комендатурах лагерей, — арестовать.

¹ Написано от руки простым карандашом.

Следствие разверните со всей серьезностью, учитывая, что важнейшей задачей операции является вскрытие диверсионных и шпионских групп. Одновременно максимально усильте агентурную работу по всем подучетным контингентам, обращая особое внимание на лиц, имевших связи с иностранными специалистами, работавшими ранее на оборонных заводах.

О результатах следствия и чистки предприятий информируйте 3-й отдел УГБ НКВД УССР.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

Подпись

УСПЕНСКИЙ

№ 252/сн
«21» февраля 1938 г.
г. Киев

ал/2

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313 — Л. 17-19.
Подлинник. Машинопись.

№ 177

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела
ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД
по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу
№ 239 заседания «двойки» от 15 февраля 1938 г.**

23 февраля 1938 г.

СОЮЗ СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК

Срочно
ЛИЧНО²

Лит. «.....»

Вх. №.....на №.....от.....193 г.

При ответах ссылаться на № число и Отдел.

**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

НАЧ. УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по ДОНЕЦКОЙ
ОБЛАСТИ

Ст. Майору Государственной Безопасности

тов. СОКОЛИНСКОМУ

г. Сталино

ГУГБ

8-ой Отдел

«23» февраля 1938 г.

№ 455276¹

МОСКВА, площадь Дзержинского, 2
Телефон: коммутатор НКВД

КОПИЯ: НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
УКРАИНСКОЙ ССР

КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕН. БЕЗОПАСНОСТИ
3 РАНГА

тов. УСПЕНСКОМУ

г. Киев.

Краткое содержание:

Направляю копию протокола № 239 от 15/II-1938 года с решениями зам. народного комиссара внутренних дел Союза ССР и Прокурора Союза ССР по справкам на 137 чел., представленным Вами за №№ 1576300 от 26 января, 1576378 от 27/I и 1576399 от 1 февраля 1938 года в порядке приказа НКВД № 00439 от 25 июля 1937 года.

Прошу распорядиться немедленно привести в исполнение приговора в отношении 87 чел., приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров вышлите в Москву.

В отношении остальных 50 чел., осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД СССР. Дела на них вышлите в Москву.

Обращаю Ваше внимание, что при упомянутых №№ фактически оказалось справок не на 138 чел., а на 137 человек.

Получение и исполнение прилагаемого протокола подтвердите.

¹ Под текстом бланка простым карандашом написано «Н».

² В левом верхнем углу синим карандашом написано: «про[верено]».

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое.

НАЧАЛЬНИК 8-го ОТДЕЛА ГУГБ НКВД —
Ст. Майор Государственной Безопасности

Подпись

(ЦЕСАРСКИЙ)

На документе от руки нанесена резолюция: *«тов. Соломоновичу. Привести в исполнение. 27/II. Соколинский».*

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 272.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 178

**Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР
Л. Мунвеза для наркома внутренних дел УССР
А. Успенского и его заместителя А. Радзивиловского
о количестве лиц, репрессированных в ходе проведения
национальных операций**

25 февраля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРКОМУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. УСПЕНСКОМУ

СПРАВКА¹

1. С начала операции НКВД СССР осуждено по представленным органами НКВД УССР
справкам — 64 180 человек², из них:

	<u>ВСЕГО</u>	По 1[-й] кат[егории]	По 2[-й] кат[егории]	К высылке за <u>пределы</u> <u>СССР</u>
По польск[ой] операции	41 127	33 882	7 245	—
По немецкой [операции]	12 185	10 436	1 508	241
По румынской [операции]	4 899	3 118	1 780	1
По греческой [операции]	3 946	3 552	392	2
По латвийской [операции]	1 420	1 258	162	—
По харбинской [операции]	603	448	155	—
ИТОГО:	<u>64 180</u>	<u>52 694</u>	<u>11 242</u>	<u>244</u> ³
Из них по ДТО	2 847	1 615	1 232	—

2. Числится нерассмотренных справок за НКВД СССР (без ДТО):

По греческой операции	на 735 чел.
По немецкой [операции]	на 372 [чел.]
По польской [операции]	на 94 [чел.]
По латвийской [операции]	на 45 [чел.]

¹ Слева от заголовка от руки синим карандашом поставлена графическая помета.

² Подчеркнуто от руки красным карандашом.

³ Цифры в графе «Итого» подчеркнуты от руки красным карандашом одной сплошной линией.

По румынской [операции]

на 25 [чел.]

ИТОГО:

на 1 271 чел.⁴

НАЧАЛЬНИК 8[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

*Подпись*⁵

/МУНВЕЗ/

25-го февраля 1938 г.

Расчет рассылки:

1. Наркому внутрен[них] дел УССР
2. Зам. наркома внутр[енних] дел УССР⁶
3. В делах 8-[го] отдела УГБ НКВД.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239 — Л. 56.
Подлинник. Машинопись.

⁴ Подчеркнуто от руки красным карандашом одной сплошной линией.

⁵ Подпись Л. Мунвеза проставлена красным карандашом.

⁶ Второй экземпляр справки, адресованный заместителю наркома внутренних дел УССР старшему майору госбезопасности А. Радзивиловскому, приобщен к тому же архивному делу (л. 52).

№ 179

**Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР
Л. Мунвеза о количестве лиц, арестованных в ходе
проведения национальных операций в феврале 1938 г.**

2 марта 1938 г.

СПРАВКА

За февраль месяц 1938 г. органами НКВД УССР по операциям фактически арестовано:

По польской линии	-	3.533 чел.
По немецкой	-"-	2.728 -"-
По румынск[ой]	-"-	862 -"-
По иранской	-"-	535 -"-
По болгарск[ой]	-"-	422 -"-
По латышской	-"-	187 -"-
По харбинской	-"-	71 -"-
По греческ[ой]	-"-	46 -"-

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

/МУНВЕЗ/

НАЧАЛЬНИК 1 ОТДЕЛЕНИЯ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

/ГРОССМАН/

2-го марта 1938 г.

ОГА СБУ. — Ф. 42. — Д. 36. — Л. 13.
Копия. Машинопись.

№ 180

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
про результаты выявления и ареста лиц, обвиняемых
в шпионаже в пользу Германии**

3 марта 1938 г.

377/сн¹

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 1503²

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.

ТОВ. ФРИНОВСКОМУ

ТОВ. МИНАЕВУ

На 2 марта по немецкой операции по Украине арестовано 3565 человек³.

Дальнейшим разворотом⁴ следствия вскрывается руководящая роль Германских консульств и немецких фирм в создании шпионско-диверсионных и фашистских организаций.

1. В гор. Константиновке (Донбасс) арестован учитель средней школы, сын кулака ЦИМПФЕР Вольдемар Георгиевич.

ЦИМПФЕР показал, что в 1936 году привлечен к шпионско-диверсионной деятельности агентом Германского консульства в Киеве, по заданию которого создал крупную⁵ диверсионную организацию на оборонных заводах гор. Константиновки.

Арестованные по этому делу МИЛЛЕР Леонид — кулак и ГРОСС Герман, работающий на заводе Автостекло, подтвердили показания ЦИМПФЕРА.

По этой организации арестовано 27 человек.

2. В Горловке (Донбасс) арестован БЕДРИК Тимофей Тимофеевич — мастер машиностроительного завода имени Кирова, бывший военнопленный, возвратившийся в 1929 году в СССР из Германии.

БЕДРИК показал, что перед отъездом в СССР он был завербован начальником тайной полиции гор. Брюсово ШПИСБЕРГОМ для шпионско-диверси-

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Написано от руки чернилами.

³ Подчеркнуто от руки красным карандашом.

⁴ Дописано от руки синим карандашом.

⁵ Слово зачеркнуто синим карандашом.

онной работы в СССР. В СССР БЕДРИК установил связь с германским резидентом ЛЮДВИГОМ (в 1934 году выдворен за границу), а затем — с инспециалистом САБОТЬКО, по заданию которых, создал диверсионную группу на машиностроительном заводе.

3. В Киеве арестован ЛЕУТ Владимир Леонтьевич — сын купца первой гильдии, бывший офицер царской армии.

ЛЕУТ показал, что в 1923 году завербован бывшим Германским консулом в Киеве СТЕФАНИ, которого снабжал материалами о состоянии промышленности гор. Киева. По специальному заданию СТЕФАНИ ЛЕУТ привлек для диверсионной работы техника Киевского водопровода ГАВРУКЕВИЧА.

4. В Киеве арестован инженер-геолог АДЕЛЬГЕЙМ Павел Бернардович — сын сахарозаводчика, завербованный в 1933 году сотрудником Германского консульства ШТРЕЗЕ.

АДЕЛЬГЕЙМ сообщал консульству сведения об ископаемых, используемых⁶ по линии Военведа, а также о наличии на карьерах хранилищ взрывчатых веществ, о системе их охраны.

5. Арестованная в Киеве ЧИСТАХОВСКАЯ-КОНОФИЦКАЯ Елена Абрамовна — учительница 174-го стрелкового полка, показала, что в начале 1937 года завербована агентом Германского консульства ТОМСОН[ОМ], которому передавала материалы по полку. Для этого ЧИСТАХОВСКАЯ-КОНОФИЦКАЯ привлекла лейтенанта указанного полка ПИЛЯЕВА.

6. Арестованный в Киеве ВЕТЧ Петр Петрович показал, что в 1927 году, будучи красноармейцем немецкой роты 133[-го] полка, завербован агентом Германского консульства в Киеве УНГЕФУХТОМ, которому передавал материалы по полку.

Арестованный УНГЕФУХТ подтвердил показания ВЕТЧА и показал, что в 1920 году завербован агентом германской разведки СМУЛЬСКИМ, по заданию которого собирал материалы о Красной армии, а также проводил вредительство на железнодорожном транспорте и подготавливал⁷ диверсии на железной дороге на военный период.

7. В Киеве, Одессе и Харькове вскрывается немецкая резидентура, работавшая под прикрытием немецкого акционерного общества «Бергер и Вирт».

Арестованный ПИНСКИЙ — бывший сотрудник указанной фирмы — показал, что в 1928 году был завербован управляющим Киевской конторы общества «Бергер и Вирт», агентом разведки РОХЛИНЫМ, коего снабжал шпионскими материалами о состоянии промышленности Украины.

РОХЛИН и арестованный в Одессе бывший сотрудник общества «Бергер и Вирт» ШАЛИТ подтвердили показания ПИНСКОГО и назвали немецких агентов, доверенных общества «Бергер и Вирт» по Харькову и Ростову.

⁶ В документе — используемых.

⁷ В документе — подготавливал.

8. В гор. Одессе арестован ГРОССМАН Христиан Яковлевич — бывший помещик, принимавший в 1919 году активное участие в вооруженном восстании против Советской власти.

ГРОССМАН показал, что в 1918 году завербован начальником немецкой карательной экспедиции лейтенантом КЕЛЛЕРОМ. В 1932 году связался с негласным представителем немецкого консульства в Одессе ПОККЕРОМ, которому передавал шпионские материалы по судостроительному заводу имени Марти. В 1937 году ГРОССМАН связался непосредственно с немецким консулом в Одессе ФАРНЕРОМ и по его заданию создал фашистскую повстанческую организацию среди немецких колонистов.

9. В немецком Фриц-Геккер[т]овском районе Николаевской области вскрыта широкая повстанческая организация.

Арестованный ТУСИНГЕР — председатель Фриц-Геккер[т]овского райисполкома, прибывший в 1924 году в СССР как политэмигрант, показал, что в 1933 году совместно с бывшим председателем КК-РКИ Высокопольского района СОТАНОМ, также прибывшим в СССР в 1925 году под видом политэмигранта, они создали повстанческую организацию в Высокопольском и Фриц-Геккер[т]овском районах Николаевской области.

Арестованный участник этой организации ГАНКС — бывший инструктор Фриц-Геккер[т]овского райпарткома, подтвердил показания ТУСИНГЕРА.

Арестованные в этом же районе кулаки ЭНС и ВИБЕР показали, что являются участниками контрреволюционной повстанческой организации, созданной Германским консульством в Одессе через немецких проповедников ПИ-НЕРА и НИКЕЛЯ, и назвали 20 участников организации.

Арестованный бывший проповедник ЭПП сознался, что с 1927 года являлся руководителем созданной им повстанческой организации, которая одновременно с подготовкой вооруженного восстания против Советской власти проводила вредительство в колхозах.

Арестованные кулаки ГРОМ и ЯНЦЕН подтвердили показания ЭНСА и ВИБЕРА, что по заданию Германского консульства в Одессе в Фриц-Геккер[т]овском районе создана повстанческая организация, которая вела подготовку к вооруженному восстанию на военный период и проводила большую разрушительную работу в колхозах.

10. В Ширяевском районе Одесской области арестован МАЙЕР Фридрих Христианович — служащий колхоза, который показал, что является участником диверсионно-повстанческой группы, созданной Германским консульством в Одессе. По заданию консульства группа проводила диверсионно-вредительскую работу по уничтожению конского поголовья в колхозах.

11. Арестованный в Херсоне приемщик «Заготзерно» БИЛЫК показал, что в 1929 году, работая в немецкой концессионной фирме «Контроль-Ко»⁸, он

⁸ В документе ошибочно — «Контролько».

был привлечен к шпионской работе представителем указанной фирмы БРОДСКИМ, которому передавал материалы о работе промышленных предприятий и Херсонского порта.

12. Арестованные в Тирасполе немцы МИЛЛЕР Емельян Эмильевич — директор школы, ШТЕФАН Иоганн Андреевич — кулак и РИТТЕР Георгий Карлович показали о существовании фашистской повстанческой организации, охватывающей ряд районов Молдавской АССР и связанной с Германским консульством в Одессе.

Организация в своей работе увязана с контрреволюционными немецкими формированиями в Киевской и Днепропетровской областях.

Дальнейшее следствие направляем на вскрытие организующих центров фашистской работы на Правобережье и Левобережье Украины.

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

Подпись

(УСПЕНСКИЙ)

«3» марта⁹ 1938 г.

гор. Киев

№ 377/сн

5/су

На левом поле первого листа документа вертикало, приклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 4/3-1938 ГОДА, [в] 8 ЧАС. 15 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 230. — Л. 20-27.
Подлинник. Машинопись.

---

⁹ В документе ошибочно — февраля.

№ 181

**Приказ наркома внутренних дел УССР А. Успенского
начальникам областных управлений НКВД УССР
о выявлении центров шпионско-диверсионной и
повстанческой работы немецкой разведки**

3 марта 1938 г.

376/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ ОБЛАСТНЫХ УПРАВЛЕНИЙ НКВД № 1504²

№ 376/сн³

Только _____

Следствием по немецкой операции до сих пор не вскрыты центры организованной шпионско-диверсионной и повстанческой работы немецкой *военной*⁴ разведки.

Иностранцы⁵ специалисты, которые проходят по материалам следствия, как руководители фашистских формирований⁶, не являются единственными, объединяющими фашистскую работу⁷, уже хотя бы потому, что немцы великолепно понимали и понимают, что в предвоенный период эти⁸ линии связи *и консульства* прекратят свое существование.

По ряду ранее вскрытых дел и по агентурным материалам известно, что на Правобережьи Украины действовали так называемые «союзы немцев Юга России», «Союз немцев Черноморья», «Союз немцев-колонистов», «Союз немцев Волыни», «Союз немецких моряков» и др. немецкие объединения.

На Левобережьи Украины, особенно в Днепропетровской области, существовали различные менонитские объединения и прочие немецкие союзы.

В ходе немецкой операции мы совершенно недостаточно затронули кадры старой немецкой агентуры, которые во время Империалистической вой-

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Написано от руки чернилами.

³ Написано и подчеркнуто от руки чернилами.

⁴ Здесь и далее добавления (выделено курсивом) и исправления сделаны А. Успенским синим карандашом.

⁵ Предложение начиналось со слов «Германские консульства и...», зачеркнутых А. Успенским.

⁶ Далее и до запятой вычеркнуто «у нас».

⁷ Далее и до запятой вычеркнуто «очагами».

⁸ Далее и до слова «линии» вычеркнуто «рычаги и».

ны были царским правительством интернированы в различные лагеря, и впоследствии вернулись обратно по прежнему месту жительства, причем кадры их были значительно пополнены за счет немецкой агентуры среди военнопленных германской и австрийской армий.

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Путем раскопки соответствующих архивных материалов на местах в ходе следствия по немецким делам и через агентуру выявить⁹ действующие сейчас центры немецкой фашистской работы на Украине.

2. Через официальные источники и агентурным путем выявить кадры немецкой агентуры, вернувшейся из лагерей и высылки и продолжающей проживать на Украине. Выявленных арестовать.

В отношении иноподданных запрашивать нашу санкцию.

О проделанной работе и результатах информировать меня в 5-дневных донесениях по телеграфу.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

Подпись

/УСПЕНСКИЙ/

«3»¹⁰ марта 1938 г.

г. Киев

В верхней части первого листа документа от руки синим карандашом нанесена резолюция: «По проводу, где есть ВЧ, в остальные области — шифром. Успенский», а также на левом поле вертикально наклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 4/3-1938 года, [в] 10 ЧАС. 10 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313. — Л. 47-49.

Подлинник. Машинопись.

⁹ Далее и до слова «действующие» вычеркнуто: «существовавшие ранее и»

¹⁰ Подпись и число месяца А. Успенский проставил синим карандашом.

№ 182

**Письмо Германского генерального консула в г. Киеве
Г.-В. Гросскопфа в адрес вр.и.о. уполномоченного
НКВД СССР при правительстве УССР П. Бровцинова
с вербальными нотами в связи с действиями
представителей органов власти по отношению
к сотрудникам Германского генерального консульства
в Киеве**

3 марта 1938 г.¹

Германское генеральное
консульство
I.a.2.
4 приложения

Копия
Весьма спешное!

Глубокоуважаемый Павел Андреевич!

По поводу бесчинств, творимых органами власти против Генерального консульства и должностных лиц Генерального консульства, я имею честь препроводить при сем четыре протеста.

В виду серьезности созданного органами власти положения, а также в связи с изменившимся в корне общим положением возникает срочная необходимость переговоров с Вами. Поэтому г[осподин] Штреккер по моему поручению справлялся сегодня в 11 ч. утра в Вашей канцелярии, можете ли Вы меня принять в 12 часов. К сожалению, нам только теперь сообщили, что Вас до конца службы в управлении не будет, и что если Вы сможете меня принять после Вашего возвращения, нам будет дано знать.

Я надеюсь, что Вы найдете сегодня время меня видеть. В противном случае я буду вынужден сделать из этого соответствующие выводы.

Примите, глубокоуважаемый Павел Андреевич, выражение моего совершенного почтения.

/подпись/

(Гросскопф)
Германский Генеральный Консул

---

¹ Документ датируется по приложенным нотам.

Вр.и.о. Уполномоченного НКВД СССР
при Правительстве УССР
господину П.А.Бровцинову

гор. Киев

*РА АА. Botschaft Moskau, Bd. 77.
Копия. Машинопись.*

№ 183

**Вербальная нота Германского генерального консульства
в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД
СССР при правительстве УССР в связи с действиями,
препятствующими работе генерального консульства**

3 марта 1938 г.

Германское генеральное
консульство
I.a.2.

Копия

Германское Генеральное консульство имеет честь сообщить управлению уполномоченного НКВД, что сего числа выключено электрическое освещение в здании Генерального консульства.

Милицейский пост не пропускает ни одного посетителя и требует от посетителей Генерального консульства пропуск.

Германское Генеральное консульство выражает резкий протест против этого насилия над Генеральным консульством.

Киев, 3-го марта 1938 года.

/печать/

Управлению Уполномоченного НКВД СССР
при Правительстве УССР

в Киеве

*РА АА. Botschaft Moskau, Bd. 77.
Копия. Машинопись.*

№ 184

**Вербальная нота Германского генерального консульства
в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР
при правительстве УССР относительно умышленных
препятствий в выдаче виз сотруднице Генерального
консульства Шмидт**

3 марта 1938 г.

Германское генеральное
консульство
I.6.2./Шмидт

Копия

Германское Генеральное консульство имеет честь сообщить Управлению Уполномоченного НКВД следующее:

Стенотипистка Генерального консульства, германская гражданка Шмидт, которой Управлением Уполномоченного НКВД отказано в выдаче служебной визы на проживание, подала 20-го февраля в Отдел виз и регистраций по квитанции № 253 свой служебный паспорт с заявлением о выдаче вида на жительство. Ей назначили в Отделе виз срок на 25-е февраля. Когда гр[аждан]ка Шмидт явилась за видом, ей вида не дали, и, назначая ей все новые сроки, а именно 28.02., 03.03., 04.03., заставляли ее напрасно бегать пока четыре раза, в Отдел виз и выстаивать в очередях. Так как квитанция каждый раз подлежит регистрации для прописки, гр[аждан]ке Шмидт пришлось пять раз ходить для прописки, где она подвергалась хамскому, издевательскому отношению.

На основании ст. 6 и 11-ой Консульского договора гр[аждан]ка Шмидт, как германская гражданка, принадлежит к лицам, «находящимся в услужении должностных лиц Генерального консульства», а поэтому Генеральное консульство выражает решительный протест против невыдачи ей вида на жительство и издевательского над ней отношения органов власти.

Киев, 3-го марта 1938 года.
/печать/

Управлению Уполномоченного НКВД СССР
при Правительстве УССР
в Киеве

РА АА. Botschaft Moskau, Bd. 77.
Копия. Машинопись.

№ 185

**Вербальная нота Германского генерального консульства
в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР
при правительстве УССР относительно угроз ареста
по отношению к домработницам сотрудников Германского
консульства Вильке и Штреккера**

3 марта 1938 г.

Германское генеральное
консульство
I.a.2.

Копия

Германское Генеральное консульство имеет честь сообщить Управлению Уполномоченного НКВД следующее:

Сего числа домашним работницам г[раждан] Вильке и Штреккер было объявлено надлежащими органами власти, что

им надлежит в суточный срок бросить службу у своих хозяев, и, что они в противном случае будут арестованы.

Против этого беспримерного насилия над должностными лицами Генерального Консульства Германское Генеральное Консульство выражает резкий протест.

Киев, 3-го марта 1938 года.
/печатать/

Управлению Уполномоченного НКВД СССР
при Правительстве УССР
в Киеве

*РА АА. Botschaft Moskau, Bd. 77.
Копия. Машинопись.*

№ 186

**Вербальная нота Германского генерального консульства
в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД
СССР при правительстве УССР в связи с действиями,
препятствующими работе генерального консульства
(отключение электричества, порча замка)**

3 марта 1938 г.

Германское генеральное
консульство
I.a.2.

Копия

В дополнение к отношению Генерального Консульства от 2-го сего марта Германское Генеральное Консульство имеет честь препроводить, в качестве вещественных доказательств, предметы, извлеченные из американского замка на двери к квартире секретаря Генерального Консульства г[осподина] Штреккер:

2 дробины

3 обрезка стальной проволоки

1 обломок стального пера

введением которых в замок таковой был приведен в негодное состояние.

Электрическое освещение в квартирах г[осподина] Вильке и г[осподина]

Штреккер до сего времени не включено и звонки не приведены в исправность.

Киев, 3-го марта 1938 года.

/печать/

Управлению Уполномоченного НКВД СССР
при Правительстве УССР

в Киеве

РА АА. Botschaft Moskau, Bd. 77.

Копия. Машинопись.

№ 187

**Указание наркома внутренних дел УССР А. Успенского
начальникам областных управлений НКВД о выявлении
и оперативной разработке сотрудников иностранных
компаний**

8 марта 1938 г.

453/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ВСЕМ НАЧ[АЛЬНИКАМ] ОБЛУПРАВЛЕНИЙ НКВД УССР

Только _____

3-м отделом УГБ Харьковского областного Управления НКВД арестован бывший акционер завода «Гельферих-Саде» (ныне «Серп и молот») ДАВИСКИБ Н.И., показаниями которого вскрывается крупная контрреволюционная шпионская организация, действовавшая по заданиям германской разведки.

Организация была создана в 1922 г. одним из акционеров завода, резидентом германской разведки ГЕЛЬФЕРИХОМ Максом, ныне находящимся в Донбассе. Участниками организации в основном являлись бывшие акционеры и старослужащие завода «Гельферих-Саде».

ДАВИСКИБ назвал свыше 30-ти известных ему участников организации, из которых 22 были непосредственно связаны с германской разведкой как ее старые агенты.

В 1928 году, в связи с отъездом ГЕЛЬФЕРИХА Макса в Донбасс, руководство к-р шпионской организации в Харькове перешло к другому резиденту германской разведки — быв. акционеру завода, иноподданному ВИЛЬКЕ Августу. Последний, уезжая в 1931 году в Германию, возложил обязанности резидента германской разведки на ДАВИСКИБА, передав ему для связи наиболее ценную агентуру. Общее же руководство деятельностью всей к-р организацией ВИЛЬКЕ передал иноподданному ЛИРСЕ.

По показаниям ДАВИСКИБА, параллельно с возглавляемой им резидентурой по заводу «Серп и молот», в Харькове существовала крупная шпионская группа, руководимая профессором БЕЛЬЦЕМ (арестован), деятельность которого распространялась далеко за пределы гор. Харькова.

---

¹ Написано от руки простым карандашом, левее от номера чернилами нанесена резолюция: «В дело» без подписи.

В состав этой группы, помимо БЕЛЬЦА, входили: быв. нач. сан[итарного] отделения Харьковского УНКВД ГЕРЕККЕ (осужден), доктор ШМЕЛЬЦЕР и быв. акционер завода «Гельферих-Саде» КИШИНСКИЙ.

БЕЛЬЦ и ШМЕЛЬЦЕР должны были после ликвидации Германского консульства в Харькове возглавить всю разведывательную работу консульской агентуры.

Уезжая в 1936 году в Германию, ЛИРСЕ связал ДАВИСКИБА с БЕЛЬЦЕМ как с руководителем шпионской группы, под руководством которого ДАВИСКИБ развернул в дальнейшем большую вербовочную работу.

Ориентируя о вышеизложенном, предлагаю:

1. Принять решительные меры к выявлению на территории Вашей области всех бывших служащих фирмы «Гельферих-Саде».

2. Всех выявленных лиц взять в ускоренную активную агентурную разработку в целях ареста.

3. В 10-ти дневный срок сообщить, какие акционерные общества и иностранные фирмы до революции существовали на территории области, и выявленных Вами старослужащих этих фирм, с указанием имеющих на них компрометирующих материалов для решения вопроса об аресте.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ З[-го] РАНГА

Подпись

(УСПЕНСКИЙ)

«8» марта 1938 г.
№ 453/сн²

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313. — Л. 50–52
Подлинник. Машинопись.

² Подпись А. Успенского и число месяца проставлены синим карандашом. Первоначально написанный регистрационный номер (107/18) зачеркнут чернилами и проставлен новый.

№ 188

**Выписка из сводки вр.и.о. начальника 5-го отдела
УГБ НКВД УССР и ОО КВО М. Листенгурта наркому
внутренних дел УССР А. Успенскому о результатах
следствия в отношении бывшего командира 45-го
механизированного корпуса РККА Антона Борисенко**

8 марта 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
тов. УСПЕНСКОМУ¹

СВОДКА
О РЕЗУЛЬТАТАХ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ 5[-го] ОТДЕЛА
УГБ НКВД УССР

за 8-ое марта 1938 года²

[...]

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Арестованный БОРИСЕНКО Антон Николаевич,
бывший командир 45[-го] мехкорпуса,
комдив.

Допросили:
зам. нач. 5[-го] отдела УГБ НКВД УССР
капитан госбезопасности РАТЫНСКИЙ
начальник отделения 5[-го] отдела
мл. лейтенант госбезопасности ГРАБАРЬ

---

¹ Напротив обозначения адресата на левом поле от руки синим карандашом проставлена помета в форме «галочки».

² Окончание текста на первом листе, выполненного в форме титульного листа документа.

Дополнительным допросом БОРИСЕНКО дал развернутые показания о сущности переданных им материалов немецкой разведке через немецкого консула в г. Киеве ГЕНКЕ в период 1934–1936 гг.

За это время, имея с ГЕНКЕ 4 встречи, передал ему ряд материалов о мобилизационной готовности 45[-го] мехкорпуса и округа, о техническом оснащении округа, и ряд сов[ершенно] секретных приказов НКО.

В числе переданных БОРИСЕНКО немецкой разведке материалов были следующие:

- а) мобилизационный план 45[-го] мехкорпуса;
- б) дислокация авиасоединений на Украине и количество самолетов в них;
- в) подробное описание вновь сформированной 4[-ой] тяжелой танковой бригады и ее материальной части;
- г) выводы Генштаба РККА о готовности 45[-го] мехкорпуса.

Эти материалы БОРИСЕНКО передавал в копиях.

Кроме этого, БОРИСЕНКО передал немцам в подлиннике следующие документы:

1. Сов[ершенно] секретный приказ об итогах маневров 1934 г.
2. Сов[ершенно] секретный приказ об итогах маневров 1935 г.
3. Сов[ершенно] секретную брошюру «Отчет по маневрам 1935 г.», которые спустя некоторое время были возвращены.

Допрос продолжается.

[...]

Врио НАЧ. 5[-го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР и ОО КВО
МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

ЛИСТЕНГУРТ

№ 189

**Сопроводительное письмо наркома внутренних дел
УССР А. Успенского начальнику УНКВД по Донецкой
области П. Чистову к протоколу № 288 заседания «двойки»
от 25 марта 1938 г.**

1 апреля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.

Серия «К»

Лично.

НАЧАЛЬНИКУ ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД —
МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ —
тов. ЧИСТОВУ
гор. Сталино.

Направляю копию протокола № 288 от 25.III.[19]38¹ года с решениями Народного Комиссара Внутренних Дел и Прокурора Союза ССР по материалам, представленным Вами на рассмотрение в порядке приказа НКВД СССР № 00439 от 25.VII.1937 года.

Немедленно приведите в исполнение приговора в отношении 28² (двадцати восьми) человек, приговоренных к расстрелу. Дела на них со справками об исполнении приговоров, вышлите в Москву.

В отношении 8 человек, осужденных к заключению в исправтрудлагерь, Вам будут высланы выписки из постановления Особого Совещания при НКВД СССР. Дела на них вышлите в Москву.

Об исполнении сообщите, выслав в 8 отдел УГБ НКВД УССР акт о приведении приговоров в исполнение³.

ПРИЛОЖЕНИЕ: копия протокола.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР —
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА:

Подпись

УСПЕНСКИЙ

¹ В документе ошибочно — «37 года».

² Фраза «...приговора в отношении 28...» подчеркнута красным карандашом.

³ На левом поле документа простым карандашом поставлено «Н». В верхней части документа синим карандашом написано «*пров[ерено]*».

«1» апреля 1938 г.

№ 119754

В левом верхнем углу документа синими чернилами записано указание начальника УНКВД П. Чистова: «*т. Соломонович. Майор приказал немедленно приговор привести в исполнение. 4.4.[19]38*», подпись, вероятно, секретаря УНКВД по Донецкой области И. Артамонова.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 21. — Л. 299.

Подлинник. Машинопись.

№ 190

Указание наркома внутренних дел УССР А. Успенского начальникам областных управлений НКВД об усилении оперативно-следственной работы и ликвидации немецкого шпионско-диверсионного подполья

3 апреля 1938 г.

765/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ВСЕМ НАЧАЛЬНИКАМ ОБЛАСТНЫХ УПРАВЛЕНИЙ НКВД УССР
Только _____

Направляю копию моей записки по немецкой операции, посланной народному комиссару внутренних дел Союза ССР — генеральному комиссару государственной безопасности тов. ЕЖОВУ Н.И.

На основе изложенных в записке материалов выявляется, что:

1. Разгром немецкого фашистского военно-повстанческого подполья на Украине идет чрезвычайно медленными темпами.

2. На Украине еще не вскрыты значительные фашистские военно-повстанческие формирования, возглавляемые бывшими участниками немецкой «самообороны-Зельбшутц», немецких комендатур и оккупационных войск, а также участниками политбанд и белогвардейско-кулацких восстаний.

3. В Киевской, Винницкой и Донецкой областях фашистские военно-повстанческие формирования совершенно не вскрыты.

4. В разгроме контрреволюционного немецкого подполья ряд УНКВД исходят из неправильного понимания, что базой для немецких военно-повстанческих формирований являются только немцы. Не уделяется внимание вскрытию фашистского военно-повстанческого подполья из числа антисоветских связей немецких фашистов среди других национальностей.

5. Следствием слабо вскрывается руководящая роль в формировании фашистских штурмовых отрядов бывших офицеров и других чинов германской оккупационной армии, специально оставленных для этого на Украине и переброшенных в последние годы по легальным и нелегальным каналам.

6. Еще слабо выявлены каналы нелегальной связи фашистских формирований за рубежом.

---

¹ Написано от руки простым карандашом.

7. Исключительно слабо проходит изъятие оружия по немецким делам, особенно оружия немецкого происхождения, оставленного в период пребывания на Украине немецких оккупационных войск.

ПРЕДЛАГАЮ:

Всемерно усилить агентурно-следственную работу, направленную к полному разгрому фашистского военно-повстанческого подполья на Украине и немецких шпионско-диверсионных групп.

Примите энергичные меры к выкачке оружия из всех немецких колоний.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ III РАНГА

УСПЕНСКИЙ

№ 765/сн

«3»² апреля 1938 года.

г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 313. — Л. 75–77.

Копия. Машинопись.

---

² Изначально поставлено «2» апреля, затем исправлено на «3».

№ 191

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о пресечении деятельности
итальянской и немецкой разведок на морском транспорте
Черноморского морского пароходства**

9 апреля 1938 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

МОСКВА НКВД СССР

тов. ЕЖОВУ Н.И.

тов. ФРИНОВСКОМУ М.П.

В довоенное время в Одессе существовали пароходные [представительств]: итальянское «Ллойд Триестино» и немецкое «Дойч Левант Линия».

В 1922 году эти агентства возобновили свою работу по агентированию грузов.

Во главе «Ллойд Триестино» находился бывший офицер австрийской службы КИГЕРЛЬ и «Дойч Левант Линия» — МЕВЕС, бывший офицер немецкой армии. Оба эти представительства, ввиду отсутствия в течение длительного периода времени коммерческих операций, в 1937 году были ликвидированы.

Имевшимися агентурными материалами было установлено, что КИГЕРЛЬ имел отношение к разведывательной работе, проводимой Итальянским консульством в Одессе, и по роду своей работы имел обширные связи среди работников Черноморского пароходства и плавающего состава.

Одесским УНКВД осенью прошлого года была арестована первая группа лиц, имевших связь с КИГЕРЛЕМ:

1. БЕНИСОВИЧ — заместитель КИГЕРЛЕ по агентству «Ллойд Триестино».
2. ЗЕЛИНСКИЙ — бывший главный диспетчер Южвнештранса.
3. ФЕРШАЛ — портовый лоцман.
4. РОШКОВИЧ — бывш. зав. заграничного отдела Черноморского пароходства.
5. ГРАВИЦКИЙ — бывший старший диспетчер Одесского порта.
6. ВИНОКУР — инспектор по экспорту Южвнештранса.
7. РЕЙЖЕВСКИЙ — бывший сотрудник агентства «Ллойд Триестино», и другие в количестве 12[-ти] человек.

Перечисленные лица показали, что на протяжении длительного времени, с 1923–[19]24 гг., являлись агентами итальянской разведки и снабжали КИГЕРЛЕ обширными шпионскими материалами.

Дальнейшим нанесением оперативного удара по агентуре иностранных разведок на объектах морского транспорта Управления Черноморского морского пароходства вскрыта вторая группа итальянской и немецкой агентуры. В начале апреля арестовано 6 агентов итальянской разведки и 4 агента немецкой разведки, имевших связь с КИГЕРЛЕ и МЕВЕСОМ.

Следствием установлено, что фирмы «Ллойд Триестино» и «Дойч Левант Линия» являлись ширмой для разведывательной деятельности итальянцев и немцев.

Установлено, что итальянцы широко использовали для разведывательных целей всех служащих «Ллойд Триестино», через привлеченную агентуру итальянцы изучали и собирали данные о состоянии Одесского порта, его грузооборотах, об экспорте и импорте, иностранных судах, посещающих Одесский порт, и деятельности всех портовых предприятий.

Перечисленная итальянская агентура по роду своей службы имела отношение к погрузкам наших судов, отправляемых за границу, в частности, итальянская разведка от них получала самые подробные сведения о грузах, перевозившихся в Испанию.

Из числа арестованных агентов итальянской разведки:

1. ЗАЛЬЦБЕРГ Абрам, до ареста — начальник коммерческой группы Одесского порта, был завербован резидентом итальянской разведки АППОЛОНИО в 1924 году и перевербован БЕНИСОВИЧЕМ в 1936 году.

2. БАБИЧ Михаил, бывший заведующий конторой «Совфрахт», завербован КИГЕРЛЕ в 1931 году. БАБИЧ в 1922 году привлекался к шпионской работе в пользу американцев директором конторы «АРА» в Одессе.

В числе арестованных агентов немецкой разведки:

1. АЛЬТШУЛЛЕР Илья, работал клерком в Инфлоте, был завербован агентом немецкой разведки, капитаном турецкого парохода «Икбал» РАМЗИ ДУЙГУ в 1934 году.

2. ВАГНЕР Отто, до ареста — радист Управления Черноморского пароходства, завербован немецким консулом в Одессе в 1929 году.

Продолжаем выявление и репрессирование агентов итальянской и немецкой разведок на транспорте Черноморья из старослужащих итальянской фирмы «Ллойд Триестино» и немецкой фирмы «Дойч Левант Линия».

О ходе следствия будем докладывать.

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

/УСПЕНСКИЙ/

«9» апреля 1938 г.
№ 865/сн

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 260. — Л. 99–103.
Копия. Машинопись.

№ 192

**Выписка из протокола особого совещания при нарком
внутренних дел СССР в отношении Сергея Штерцера**

10 апреля 1938 г.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА

**Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
от «10» апреля 1938 г.**

Слушали

Постановили

211. Дело № 63077/УССР
о ШТЕРЦЕР[Е] Сергее
Францевиче, 1914 г. р., сын б. владельца
заводов.

ШТЕРЦЕР[А] Сергея Францевича, как
соц[иально] опасный элемент, заключить в
исправтрудлагерь сроком на ПЯТЬ лет, считая
срок с 12/IX-[19]37 г.
Дело сдать в архив.

Отв[етственный] секретарь Особого Совещания: *Шапиро*¹

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат
Внутренних Дел СССР».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 96 — Л. 76.
Заверенная копия. Машинопись на бланке.

---

¹ Поставлен оттиск подписи помощника начальника 3-го отдела УГБ НКВД СССР И. Шапиро.

№ 193

**Выписка из протокола особого совещания при нарком
внутренних дел СССР в отношении Веры Кайзер**

10 апреля 1938 г.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА

**Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
от «10» апреля 1938 г.**

СЛУШАЛИ

ПОСТАНОВИЛИ

210. Дело № 63118/УССР о КАЙЗЕР Вере
Антоновне, 1880 г. рожд.

КАЙЗЕР Веру Антоновну — как члена
семьи изменника родины — заключить в
исправтрудлагерь сроком на восемь лет, считая
срок с 11/IX-[19]37 г.
Дело сдать в архив.

Отв[етственный] Секретарь Особсовещания (подпись)

Верно: Ст.¹ инспектор 8 отдела УГБ НКВД УССР *Подпись неразборчивая*

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью на русском и украинском языках: «Народн[ый] Комис[сариат] Внутр[енних] Дел УССР. Управл[ение] НКВД по Дон[ецкой] обл[асти]. Народн[ий] Коміс[аріат] Внутр[ішніх] Справ УСРР. Управл[іння] НКВС по Дон[ецькій] Обл[асті]».

ОГА СБУ. — Ф. 6 — Оп. 1. — Д. 96 — Л. 82.
Заверенная копия. Машинопись на бланке.

---

¹ Зачеркнуто от руки синими чернилами.

№ 194

**Выписка из протокола особого совещания при нарком
внутренних дел СССР в отношении Надежды Штерцер**

10 апреля 1938 г.

Копия с копии

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА

**Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
От «10» апреля 1938 г.**

СЛУШАЛИ

231. Дело № 63076/УССР
о ШТЕРЦЕР Надежде
Петровне, 1885 года рожд.

ПОСТАНОВИЛИ

ШТЕРЦЕР Надежду Петровну — как соц[иально]
опасный элемент — отдать под гласный надзор по
месту жительства сроком на ДВА года, считая срок со
дня вынесения настоящего постановления.
Дело сдать в архив.

Отв[етственный] секретарь Особ[ого] Совещания (подпись)

Верно: Ст.¹ инспектор 8 отдела УГБ НКВД УССР *Подпись неразборчивая*

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью на русском и украинском языках: «Народн[ый] Комис[сариат] Внутр[енних] Дел УССР. Управл[ение] НКВД по Дон[ецкой] обл[асти]. Народн[ий] Коміс[аріат] Внутр[ішніх] Справ УСРР Управл[іння] НКВС по Дон[ецькій] Обл[асті]».

ОГА СБУ. — Ф. 6 — Оп. 1. — Д. 96 — Л. 87.
Заверенная копия. Машинопись на бланке.

¹ Сокращение зачеркнуто от руки синими чернилами.

№ 195
Акт УНКВД по Одесской области об исполнении
решения «двойки» о расстреле 50 человек в соответствии
с приказом НКВД СССР № 00439

13 апреля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.

АКТ

Гор. Одесса, 13 апреля, 1938 года.

Комендант Управления НКВД по Одесской Области ИВАНОВ, в присутствии и.о. Зам. Нач. 3-го Отдела УГБ УНКВД Сержанта Государственной Безопасности тов. РАЕВА, на основании приказания Начальника Управления НКВД по Одесской области — Капитана Государственной Безопасности тов. ГРЕЧУХИНА от 11 апреля 1938 года, привел в исполнение приговор Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР Генерального Комиссара Государственной Безопасности тов. ЕЖОВА и Прокурора Союза ССР т. ВЫШИНСКОГО от 27-го марта 1938 года (протокол № 294), над осужденными к РАССТРЕЛУ следующих лиц:

БАРТ ¹ , Франц Михайлович	1906 г. рожд.
БАУЭР, Иван Иосифович	1896 г. рожд.
БЕККЕР, Генрих Генрихович	1903 г. рожд.
БЕККЕР, Филипп Филиппович	1904 г. рожд.
БЕККЕР, Фридрих Генрихович	1904 г. рожд.
БИБЕЛЬГЕЙМЕР, Генрих Петрович	1887 г. рожд.
БИТТЕРМАН, Яков Яковлевич	1911 г. рожд.
БИХЕЛЬ, Франц Феликсович	1907 г. рожд.
ВИРТ, Мельхиор Реймундович	1904 г. рожд.
ВОЛЬФ, Георгий Станиславович	1907 г. рожд.
ГАЛАНТЮК, Афанасий Матвеевич	1903 г. рожд.
ГАРРЕХТ, Иван Романович	1899 г. рожд.
ГАРРЕХТ, Адам Иванович	1892 г. рожд.

---

¹ Около каждой фамилии поставлена графическая помета.

ГАРРЕХТ, Петр Романович	1907 г. рожд.
ГЕРТНЕР, Карл Францевич	1901 г. рожд.
ГЕЦФРИД, Антон Евстафьевич	1887 г. рожд.
ГРОСМАН, Христиан Яковлевич	1880 г. рожд.
ДЕЙБЕЛЕ, Эдуард Иосифович	1893 г. рожд.
ЗЕЛИНГЕР, Яков Андреевич	1878 г. рожд.
ЗЕЛЬЦЕР ² , Антон Севастьянович	1889 г. рожд.
КЕЛЛЕР, Георгий Петрович	1897 г. рожд.
КЕНДРА, Станислав Шимонович	1902 г. рожд.
КЕФЛЕР, Роберт Христофорович	1907 г. рожд.
КНОДЕЛЬ, Бруно Яковлевич	1893 г. рожд.
КОХ, Мартын Яковлевич	1894 г. рожд.
КРЕСС, Антон Георгиевич	1891 г. рожд.
КРЕСС Николай Георгиевич	1886 г. рожд.
ЛАНЦ, Валентин Иванович	1897 г. рожд.
ЛАНЦ, Петр Иванович	1909 г. рожд.
МОЗЕР, Карл Карлович	1890 г. рожд.
НЕЙМИЛЛЕР, Адольф Иванович	1898 г. рожд.
РЕДЛЕР, Игнат Матвеевич	1887 г. рожд.
РЕЙНГАРДТ, Эдуард Иосифович	1893 г. рожд.
РИДЛИНГЕР, Эдуард Фридрихович	1896 г. рожд.
РИФИНИУС, Яков Иванович	1903 г. рожд.
ТРОСТ, Христофор Людвигович	1885 г. рожд.
ФЕЛЛЕР, Виктор Фердинандович	1894 г. рожд.
ФЕЛЛЕР, Георгий Георгиевич	1889 г. рожд.
ФЕЛЬМ, Николай Алексеевич	1882 г. рожд.
ФЕТГИХ, Филипп Антонович	1897 г. рожд.
ФРЕЙЕР, Карл Христианович	1886 г. рожд.
ЦЕЙЗЕР, Готлиб Иванович	1910 г. рожд.
ЦЕЙЗЕР, Лидия Ивановна	1905 г. рожд.
ЧУВИНА, Евгений Тихонович	1894 г. рожд.
ШЕЛЛЬ, Иван Иванович	1903 г. рожд.
ШЕЛЛЬ, Рейнгольд Петрович	1912 г. рожд.
ШУЛЛЕР, Яков Фридрихович	1895 г. рожд.

ЭБЕНАЛЬ, Иван Адамович	1911 г. рожд.
ЭБЕРЛЕ, Аллоизий Михайлович	1901 г. рожд.
ЭБЕРЦ, Иосиф Николаевич	1904 г. рожд.

Настоящий акт составлен в 3-х подлинных экз., из коих: 2 — для 8-го Отдела УГБ НКВД УССР и 1 — в делах 8-го Отделения УГБ УНКВД по Одесской области.

ПРИГОВОР ПРИВЕЛ В ИСПОЛНЕНИЕ: КОМЕНДАНТ УНКВД
Подпись /ИВАНОВ/
 ПРИСУТСТВОВАЛ: И.о. ЗАМ. НАЧ. 3-ГО ОТДЕЛА УГБ УНКВД
 СЕРЖАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
Подпись /РАЕВ/

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью на украинском и русском языках: «Народн[ий] Комісар[іат] Внутр[ішніх] Справ УРСР. Управл[іння] НКВС по Одеськ[ій] обл[асті]. Народн[ий] Комісар[іат] Внутр[енних] Дел УССР. Упр[авление] НКВД по Одесск[ой] обл[асти]».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 313–315.
 Подлинник. Машинопись.

² Простым карандашом исправлено на «Зельцлер».

№ 196

**Письмо вр.и.о. председателя Военного трибунала ХВО
И. Детистова начальнику УНКВД по Донецкой области
о приведении в исполнение приговоров в отношении
Андрея Шредера и Антона Кенига**

14 апреля 1938 г.

ак

СССР — НКО
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО ВОЕННОГО
ОКРУГА
14 апреля 1938 г.
№ 0038037

Экз. 1 СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО
гор. Сталино

НАЧАЛЬНИКУ ДОНЕЦКОГО ОБЛУПРАВЛЕНИЯ НКВД.

Копия: ВОЕННОМУ ПРОКУРОРУ ХВО.

Харьков, пл. Руднева № 36
тел. № 4-97-63 4-37-81

Приговор Военного Трибунала Харьковского Военного Округа от 25 декабря 1937 года в отношении осужденных к высшей мере уголовного наказания — РАССТРЕЛУ:

1. ШРЕДЕРА¹ Андрея Ивановича 1910 г. рождения,
  2. КЕНИГА Антона (Адама) Александровича 1913 г. рождения,
- Военной Коллегией Верховсуда СССР УТВЕРЖДЕН.

На основании чего прошу сделать соответствующее распоряжение о приведении в исполнение приговора в отношении перечисленных осужденных.

Акт о приведении приговора в исполнение срочно вышлите в Трибунал ХВО для донесения в Военную Коллегию.

ПРИЛОЖЕНИЕ: копия приговора и отношение на получение осужденного.

Вр.и.о. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ТРИБУНАЛА
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись

/ДЕТИСТОВ/

СТАРШИЙ СЕКРЕТАРЬ
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2 РАНГА

Подпись

/СУВОРОВ/

отп[ечатано] 3 экз.

На документе синим карандашом сделана отметка «Исполнен 21.04.[1938г.]».

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Военный трибунал Харьковского военного округа».

ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 21.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ Около фамилии синим карандашом поставлена графическая помета.

№ 197

Письмо председателя спецколлегии Донецкого областного суда А. Радина начальнику УНКВД по Донецкой области о приведении в исполнение приговора в отношении Алексея Щербаня, Карла Деблицца и Рихарда Лянге

23 апреля 1938 г.

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО
НАЧАЛЬНИКУ ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД
гор. Сталино

23.XI.1937 г. при № 633 нами направлено отношение коменданту ДОУ о приведении в исполнение приговора Спецколлегии от 05.X.[19]37 г. о расстреле ЩЕРБАНИЯ Алексея Сергеевича.

21.XII.[19]37 г. при № 632 ему же нами направлено отношение о приведении в исполнение приговора Спецколлегии от 29.VIII.[19]37 г. о расстреле ДЕБЛИЦА Карла Августовича и ЛЯНГЕ Рихарда Людвиговича.

После этого мы неоднократно напоминали 8-му Отделению о присылке нам сообщения о исполнении наших предписаний.

Сегодня, 23.IV.[19]38 г., нами получено сообщение Ворошиловградской Прокуратуры при № 63/С от 20.IV.[19]38 г. (копию прилагаю), из которого видно, что приговор в отношении ЩЕРБАНИЯ, ЛЯНГЕ и ДЕБЛИЦА до сих пор не приведен в исполнение.

Прошу Вашего распоряжения о немедленном приведении в исполнение приговора Спецколлегии о расстреле: 1. ЩЕРБАНИЯ Алексея Сергеевича, 2. ДЕБЛИЦ Карла Августовича и 3. ЛЯНГЕ Рихарда Людвиговича и сообщении нам.

Просьба также предложить начальнику 8-го Отделения о присылке нам своевременно справок о исполнении наших приговоров.

Приложение: 1. Копия сообщения Ворошиловградской Прокуратуры.
2. Копия телеграмм Председателя Верховного Суда Союза за № 320 и 313.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СПЕЦКОЛЛЕГИИ
ДОНЕЦКОГО ОБЛСУДА

Подпись

/РАДИН/

15.XI.[19]37 г.

Копия

Сер[ия] Г Сталино Москвы

Серия Г. Сталино

5728 29 15 16 55

Пред. облсуда

Осужденным ДЕБЛИЦ Карлу Августовичу и ЛЯНГЕ Рихарду Людвиговичу¹ [в] помиловании отказано. Приговор утвержден, [при] получении дела немедленно приведите [в] исполнение и сообщите 320.

Пред[седатель] Верх[овного] суда Союза Винокуров.

Наш сер[ия] Г 5728 перед[ала] Крупышева 17/17

Наш сер[ия] Г проверила Шамрикова 17/21

Верно: *Подпись неразборчивая*

В верхнем левом углу первого листа документа проставлен штамп Спецколлегии Донецкого областного суда (плохо прочитывается) с вписанной от руки датой «23.04.1938 г.» и регистрационным номером документа «633».

На левом поле документа красным карандашом написана резолюция: «т. Соломонович. К исполнению. 25.[0]4.[1938 г.] Подпись неразборчивая».

Каждый документ приложения заверен круглой печатью с надписью: «Донецкий областной суд. Спецколлегия».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 16–18.

Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ В документе сначала было напечатано «Львовичу», затем исправлено синими чернилами на «Людвиговичу».

№ 198

**Выписка из телеграммы начальника УНКВД
по Николаевской области П. Карамышева наркому
внутренних дел УССР А. Успенскому о результатах работы
по выявлению и ликвидации «фашистско-повстанческих
организаций»**

24 апреля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
тов. УСПЕНСКОМУ
гор. Киев

ПОЧТО-ТЕЛЕГРАММА

В соответствии с указаниями тов. ЕЖОВА в Киеве, основной упор в ходе развернувшихся операций на Николаевщине был взят на:

- а) вскрытие и разгром ровсовско-петлюровского подполья;
- б) выявление и ликвидацию повстанческо-диверсионных очагов в немецких районах;
- в) вскрытие и ликвидацию право-троцкистских и эсеровско-меньшевистских формирований.

По состоянию на 25¹-IV-1938 года основные итоги следственной работы характеризуются следующими данными.

[...]

II

В Фриц-Геккертском и Еланецком районах, кроме того, ликвидирована крупная фашистско-повстанческая организация, построенная по принципу штурмовых повстанческих отрядов.

В межрайонный штаб руководства этой организации входили: ТУСИН-ГЕР — политэмигрант, бывший председатель РИКа (арестован, сознался); СА-ТОНА — бывш. председатель КК-РКИ, политэмигрант из Венгрии (арестован); МЕДЛЯГЕ — бывш. секретарь РПК и ВОЛТЕР — редактор районной газеты (устанавливаются).

---

¹ Первоначально было напечатано «24». Исправлено П. Карамышевым от руки фиолетовым карандашом на «25».

Следствием далее установлено, что названные руководящие участники организации были связаны с главным штабом в Харькове в лице редактора Всеукраинской немецкой газеты «Дас Нойе² Дорф» МЮЛЛЕРА, его заместителя ФРЕШЕНА, и бывш. инструктора нацменотдела ВУЦИК БИТНЕРА, действовавших по заданию немецких разведывательных органов.

Участники организации, наряду с большой разрушительной³ работой в колхозах, вели подготовку вооруженного выступления, которое приурочивалось к моменту интервенции (со стороны Германии, в первую очередь) против СССР.

По делу ликвидировано 18 повстанческих отрядов с общим количеством арестованных 180 человек.

Всего за время операции по Фриц-Геккертовскому и Тилигуло-Березанскому районам арестовано до 700 участников различных к-р повстанческих формирований. В процессе ликвидации повстанческих отрядов изъято 20 винтовок и несколько боевых гранат.

Всего же за время операции по немецким и особо пораженным по повстанчеству районам изъято винтовок, карабинов и обрезов — 633, револьверов — 656, бомб и гранат — 39, патронов — 9 000 штук.

Операция по изъятию оружия продолжается.

III

[...]

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД УССР по Николаевской области
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/КАРАМЫШЕВ/

№ 3251755

24 апреля 1938 г.

г. Николаев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 319. — Л. 108, 109, 115, 116, 120.
Подлинник. Машинопись.

² В документе — «Дос ное». В слове «Дос» П. Карамышевым от руки фиолетовым карандашом исправлено изначально напечатанную букву «м».

³ Исправлено П. Карамышевым от руки фиолетовым карандашом с первоначально напечатанного слова «разведывательной».

№ 199

**Выписка из телеграммы наркома внутренних дел УССР
А. Успенского заместителю наркома внутренних дел СССР
М. Фриновскому об аресте жены секретаря Германского
консульства в г. Киеве Германа Штреккера — Людмилы
Штреккер**

10 мая 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАМ. НАРКОМА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
КОМКОРУ
ТОВ. ФРИНОВСКОМУ
г. Москва

ПОЧТОТЕЛЕГРАММА¹

4 февраля 1938 года НКВД УССР была арестована ШТРЕККЕР Людмила Александровна, 1901 г. рождения, уроженка Харькова, гражданка СССР, жена секретаря германского консульства в Киеве — ШТРЕККЕРА Германа Эрнстовича.

ШТРЕККЕР Людмила происходит из семьи бывшего служащего мануфактурной фирмы в Харькове КЕДРИНА (умер в 1922 г.).

До замужества работала машинисткой в различных учреждениях Харькова.

Была замужем за бывшим сотрудником ЧК-ГПУ БЕН-ЧАВЧАВАДЗЕ Николаем (расстрелян в 1926 году за бандитизм).

[...]

Со ШТРЕККЕРОМ Германом она познакомилась в Харькове в 1929 году, когда тот был женат.

В 1931 году, после отъезда первой жены ШТРЕККЕРА в Германию, переехала к нему на квартиру и только в 1936 г. официально зарегистрировала вступление в брак с ШТРЕККЕРОМ Германом.

В январе месяце 1938 года ШТРЕККЕР Людмила подала заявление о выходе из советского гражданства и ходатайствовала о признании ее германско-подданной. В этом ей было отказано, и вскоре она была арестована.

ШТРЕККЕР Людмила показала, что с 1932 г. ей известно о разведывательной работе, проводимой германскими консульствами в Харькове и Киеве, в частности, об активной разведывательной работе мужа, ШТРЕККЕРА Германа.

¹ В верхнем левом углу документа простым карандашом поставлен номер «1105/сн».

ШТРЕККЕР назвала до 30[-ти] человек, известных ей агентов германской разведки, с которыми был связан ШТРЕККЕР Герман. (Протокол ее допроса направлен в НКВД СССР 5.03.[19]38 г., № 415).

Свое личное участие в разведывательной работе ШТРЕККЕР Людмила отрицает, однако признает тот факт, что ШТРЕККЕР Герман не скрывал от нее проводимую им разведывательную работу и встречался с агентурой в ее присутствии.

У ШТРЕККЕР Людмилы на территории СССР имеются:

Сын Георгий, 1921 года рождения, который находится при ШТРЕККЕРЕ Германе;

Мать — КЕДРИНА Валентина Николаевна и сестра — ШАХОТИНА Лидия Александровна — в Харькове;

Сестра — БРИКЕР Нина Александровна — в Москве.

Считаю целесообразным ШТРЕККЕР Людмилу за пределы Советского Союза не выпускать.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

УСПЕНСКИЙ

10 мая 1938 г.

№ 1105/сн

г. Киев

ОГА СБУ — Ф. 16. — Оп. 2. — Д. 7. — Л. 231–234.
Копия. Машинопись.

№ 200

**Сопроводительное письмо помощника начальника
8-го отдела УГБ НКВД УССР А. Славина начальнику
8-го отделения УГБ УНКВД по Донецкой области
к выписке из протокола Особого совещания при НКВД
СССР об этапировании осужденных**

13 мая 1938 г.

Сер[ия] «К»

УРСР
НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УРСР
УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

УССР
НАРОДНЫЙ
КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
УПРАВЛЕНИЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

НАЧ. 8 ОТДЕЛ[ЕНИЯ] УГБ
УНКВД
гор. Сталино

8 отдел

13 мая 1938 г.

№ 121834

м. Київ, телефон комутатор НКВС

Короткий зміст:

При этом препровождаются для исполнения и объявления выписки из постановления Особого Совещания на нижеуказанных осужденных, которых надлежит первым отходящим этапом отправить в распоряжение:

СПЕЦОТДЕЛЕНИЯ КАРЛАГА НКВД — г. Акмолинск:

1. ГУЙСКУЮ Татьяну Васильевну¹
2. ГОССЕН Елену Петровну
3. ПРИЦКАУ Гедвигу Адольфовну
4. АЛЬБРЕХТ Анну Петровну
5. КАЙЗЕР Веру Антоновну²

ПОД ГЛАСНЫЙ КОНТРОЛЬ ПО МЕСТУ ЖИТЕЛЬСТВА:

6. ШТЕРЦЕР Надежду Петровну.

¹ Зачеркнуто от руки синими чернилами.

² Ниже чернилами дописано «Темлаг НКВД — г. Потьма. Гуйскую Татьяну Васильевну».

Меморандумы на указанных осужденных надлежит непосредственно направить в отдел охраны ГУЛАГа НКВД — г. Москва, сообщив об этом в копии нам.

Дату отправки осужденных в лагеря просьба нам сообщить.

ПРИЛОЖЕНИЕ: 6 выписок.

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. 8 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /СЛАВИН/

СТАРШИЙ ИНСПЕКТОР
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ЛИХТМАН/³

На левом поле документа нанесена резолюция: «*т. Смур[ову] к исполнению. В отношении Штерцер дать указания. 15.05.[1938 г.]. Подпись неразборчивая.*».

ОГА СБУ. — Ф.6. — Оп. 1. — Д. 96. — Л. 79.
Подлинник. Машинопись на бланке.

³ Перед должностью поставлена косая черта. Вместо Лихтмана документ подписал помощник инспектора 8-го отдела УГБ НКВД УССР Калашников.

№ 201

**Сопроводительное письмо помощника начальника
8-го отдела УГБ НКВД УССР А. Славина начальнику
8-го отделения УГБ УНКВД по Донецкой области
к выписке из протокола Особого совещания при НКВД
СССР в отношении Сергея Штерцера**

14 мая 1938 г.

УРСР
НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

УССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УПРАВЛЕНИЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

НАЧ. 8 ОТДЕЛЕНИЯ
УГБ УНКВД¹
г. Сталино.

8-й отдел

«14» V 1938 г.

№ 121668

м. КИЇВ, Телефон Комутатор НКВС
КОРОТКИЙ ЗМІСТ:

При этом препровождаем для объявления и немедленного исполнения выписку из протокола Особого Совещания при НКВД СССР от 10.04.[19]38 г. по делу № 63077 на ШТЕРЦЕР[А] Сергея Францевича, которого надлежит первым отходящим этапом направить в г. Владивосток в распоряжение Нач. Владивостокского Отделения СЕВВОСТЛАГА² НКВД — для направления на Колыму.

Дату направления подтвердите к 22.V.[19]38 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ: выписка.

ПОМ[ОЩНИК] НАЧ. 8 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР —
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ:

Подпись

/СЛАВИН/

ПОМ[ОЩНИК] ИНСПЕКТОРА
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ:

Подпись

/КАЛАШНИКОВ/

¹ Подчеркнуто от руки красным карандашом.

² В документе — Севостлага. Речь идет о Северо-Восточном ИТЛ НКВД СССР. Заключенные, которые прибывали в его Владивостокское отделение, в основной своей массе направлялись в порт Находка, откуда пароходами во время летней навигации доставлялись в бухту Нагаево около Магадана для дальнейшего распределения по лагерям Колымы.

В левом верхнем углу документа синим карандашом нанесена резолюция: «*т. Смурову к реализации. Подпись неразборчивая*».

ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 96. — Л. 75.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 202

**Справка и.о. начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР М. Спектора о результатах
рассмотрения справок и количестве арестованных
в ходе проведения национальных операций**

15 мая 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СВЕДЕНИЯ

о ходе массовых операций с 15.1 – 1938 г. по данным на 15-ое мая 1938 г.

Всего арестовано 22 661 чел.

п/п №	Наименование области	Всего арестовано	Направл[ен]о справок в НКВД СССР		По поляк[ам]		По немц[ам]		румын[ам]		[По] латыш[ам]		[По] грекам		[По] болгарам		[По] иранц[ам]		[По] харб [ицам]		[По] китаец[ам]		[По] финнам		[По] эстонц[ам]		[По] корейц[ам]		[По] разным		
			Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	
1.	Винницкая 3 отд[ел] УГБ	75	1	1	39	1	27	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Винницкая	1356	565	486	1212	486	14	5	107	62	12	10	-	-	3	-	-	-	2	1	1	1	1	1	1	1	-	-	3	-	

№ п/п	Наименование области	Всего арестовано	Направл[ен]о] справок в НКВД СССР	По поляк[ам]		По немц[ам]		По румын[ам]		По латыш[ам]		По грекам		По болгарам		По иранц[ам]		По харб[и]щам		По китаец[ам]		По финнам		По эстонц[ам]		По корейц[ам]		По разным	
				Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]	Арест[овано]	Напр[авлено]
33.	Донецкая	3345	2308	915	361	1140	1010	24	22	22	12	699	533	285	208	145	114	31	6	22	5	5	1	6	1	17	1	34	34
4.	Днепропетр[овская]	3601	2768	1024	635	1538	1196	56	41	115	73	75	589	580	93	83	52	31	36	32	9	9	20	13	-	-	-	-	-
5.	Житомирская	2507	-	1984	-	465	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	53	-	-
6.	Киевская	1518	905	871	596	281	116	82	39	29	26	6	2	17	8	118	67	35	20	14	2	9	1	7	-	1	48	28	-
7.	Кам[енец]-Пол[т]овская	3133	802	3014	741	12	6	91	55	10	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-
8.	МССР	1491	488	108	44	293	129	973	292	-	-	3	-	101	21	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	4	2	-
9.	Николаев[ская]	887	135	306	66	459	53	38	12	20	4	8	-	20	-	22	-	9	-	2	-	2	-	1	-	-	-	-	-

№ п/п	Наименование области	Всего арестовано	Направлено в НКВД СССР	По полякам		По немцам		По румынам		По латышам		По грекам		По болгарам		По иранцам		По харьб [инцам]		По кыргайцам		По финнам		По эстонцам		По корейцам		По разным	
				Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено	Арестовано	Направлено
10.	Орская	1695	1376	190	131	615	567	221	184	16	16	49	13	314	276	140	63	51	33	14	8	-	-	-	1	1	84	84	
11.	Полтавская	596	60	390	30	109	12	10	1	27	2	4	-	9	1	20	11	21	2	6	1	-	-	-	-	-	-	-	
12.	Харьковская	2146	579	812	245	820	147	18	-	57	47	6	17	40	28	241	69	68	3	28	15	-	-	6	-	5	5	45	3
13.	Черниговская	311	133	165	71	69	36	18	2	12	4	1	-	4	1	14	13	8	2	5	2	8	-	2	-	1	1	4	1
	Итого	22661	10120	11030	3407	5842	3277	1640	710	325	194	851	640	1382	1123	793	420	287	98	128	65	35	11	43	14	25	8	280	152

И.О. НАЧАЛЬНИКА 3 [го] ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

(СПЕКТОР)

юс/З.

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л 134.
Подлинник. Машинопись.

№ 203

**Сопроводительное письмо вр.и.д. начальника 8-го отдела
УГБ УНКВД по Донецкой области Я. Соломоновича
начальнику ОМЗ УНКВД С. Фролову к выпискам
из постановления Особого совещания при НКВД СССР**

17 мая 1938 г.

17/V 1938 г.
[№] 1586238

НАЧАЛЬНИКУ ОМЗа УНКВД по ДОН[ЕЦКОЙ] ОБЛАСТИ
тов. ФРОЛОВУ

При этом препровождаются для исполнения и объявления выписки из постановления Особого Совещания на нижеуказанных осужденных, которых надлежит первым отходящим этапом отправить в распоряжение:

СПЕЦОТДЕЛЕНИЯ КАРЛАГА НКВД — г. Акмолинск:

1. ГОССЕН Елену Петровну
2. ПРИЦКАУ Гедвигу Адольфовну
3. АЛЬБРЕХТ Анну Петровну
4. КАЙЗЕР Веру Антоновну

ТЕМЛАГ НКВД — г. Потьма

5. ГУЙСКУЮ Татьяну Васильевну

Дату отправки осужденных в лагеря, просьба нам сообщить.

ПРИЛОЖЕНИЕ: выписки.

ВРИД. НАЧ. 8 ОТД. УГБ УНКВД
ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

Подпись /СОЛОМОНОВИЧ/

ИНСПЕКТОР 8 ОТД.

Подпись /СМУРОВ/

На документе от руки синим карандашом сделана отметка: «Подлинник получил. Получил. Подпись (Онопко)».

ОГА СБУ — Ф.б. — Оп. 1 — Д. 96 — Л. 91.
Копия. Машинопись.

№ 204

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о выявлении и ликвидации
«Волынского областного немецкого фашистского центра»
в Житомирской области**

2 июня 1938 г.

1310/сн¹

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 3281²

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.

ТОВ. ФРИНОВСКОМУ

ТОВ. НИКОЛАЕВУ

В Житомирской области следствием вскрыт и ликвидирован Волынский областной немецкий фашистский центр, проводивший пангерманскую работу среди немецкого населения Волыни и организовавший повстанческие и диверсионные штурмовые отряды, которые должны были действовать в общем диверсионно-повстанческом плане Германского генерального штаба в тылу войск Красной армии в Бердичевско-Новоград-Волынском и Коростеньско-Олевском направлениях.

В состав Областного фашистского центра входили: ГИНЦЕ — профессор медицины, ВЕЙКЕРТ — врач, ДОРН — врач, ЭНСЛЕН — преподаватель немецкой школы и НАЙМАН — заведующий хирургическим отделением Барановской больницы (арестованы).

Как установлено следствием, Волынский фашистский центр в течение многих лет был связан с Германским генеральным штабом через германских разведчиков ГАНАУША — бывшего заведующего немецкой секцией ЦИКа УССР (осужден), РАЦА — инженера, работающего на одном из заводов Москвы (устанавливается), и ГРЕССЕЛЯ — преподавателя немецкой школы (скрылся, разыскивается).

Одновременно центр был связан с Германским консульством в Киеве, откуда также получал указания по организационной антисоветской работе. Связь эта осуществлялась через агентов германской разведки ГААГА, БРАЕ-

¹ Регистрационный номер написан от руки простым карандашом.

² Номер вписан от руки черными чернилами.

РА и КЕРВИСА, являвшихся руководителями штурмовых отрядов (все арестованы).

Волынский немецкий фашистский центр подготавливал³ диверсию и повстанческие действия, в основном, на железнодорожном транспорте, и, в соответствии с этим, штурмовые отряды создавались в зоне стратегических железнодорожных магистралей Коростень–Олевск, Коростень–Новоград-Волынский–Шепетовка, Коростень–Бердичев–Житомир и Бердичев–Шепетовка.

Так, ликвидированы штурмовые отряды:

в Житомире — штурмовой отряд в составе 60[-ти] штурмовиков под руководством БРАЕРА — работника Индпошива (арестован);

в Житомирском леспромхозе — штурмовой отряд в составе 55[-ти] штурмовиков под руководством КЕМПЛИНГА — работника Леспромхоза (арестован);

в селе Садки Житомирского района — штурмовой отряд в составе 65[-ти] штурмовиков под руководством ПАУЦКЕ — бывшего кистера и кулаков ЗОН-ТАКА Адольфа и ЗИЦА Кристиана (арестованы);

в Коростене — штурмовой отряд в составе 36[-ти] штурмовиков под руководством КЕРВЛИСА — бывшего военнопленного германской армии (арестован);

в Красноармейском районе — штурмовой отряд в составе 62[-х] штурмовиков под руководством кулаков ФРИДРИХА Эвальда и ФЕФЛЕРА (арестованы);

в Эмильчинском районе — штурмовой отряд в составе 50[-ти] штурмовиков под руководством СИМОНА и ГААГА — учителей немецкой школы (арестованы);

в Черняховском районе — штурмовой отряд в составе 35[-ти] штурмовиков под руководством агента германской разведки ЛИСКЕ (арестован);

в Городницком районе — штурмовой отряд в составе 42[-х] штурмовиков под руководством агента германской разведки ВЕБЕРТА (арестован);

в Барановском районе — штурмовой отряд в составе 53[-х] штурмовиков под руководством врача НАЙМАНА (арестован).

Такие же крупные штурмовые отряды вскрыты и ликвидированы в Бердичевском, Брусиловском и других районах области.

Для разрушительно-диверсионной работы штурмовые отряды были снабжены большим количеством взрывчатых веществ, которые хранились в тайных складах.

Пока обнаружены и изъяты тайные склады взрывчатых веществ:

склад взрывчатых веществ Эмильчинского штурмового отряда, в котором хранилось около тонны аммонала и 150 метров бикфордова шнура;

склад взрывчатых веществ Новоград-Волынского штурмового отряда, в котором хранилось 100 килограмм[ов] аммонала и 25 метров бикфордова шнура;

³ В документе — подготавливал.

склад взрывчатых веществ Бердичевского штурмового отряда, в котором хранилось 50 килограмм[ов] аммонала, 170 метров бикфордова шнура и 168 капсюлей.

Участники штурмовых отрядов имели оружие, которое тайно хранили у себя.

При обыске у штурмовиков МАЗУРА и КУЯТА обнаружено 7 винтовок, у штурмовиков ЗИЦА и ЛЯУ — 4 винтовки и 1000 патронов.

Разворотом следствия выявляются местами хранения оружия у других штурмовиков, а также склады взрывчатых веществ, которые изымаются.

Следствием установлено также, что участники штурмовых отрядов подготавливали на военное время бактериологическую диверсию путем отравления в расположении войск Красной армии водопроводов, колодцев и рек. Для этой цели арестованный штурмовик РАФАЛЬСКИЙ — заведующий Житомирской бактериологической лабораторией, выращивал культуры брюшно-го тифа и дизентерии.

Дальнейший разгром немецкого фашистского подполья продолжаем.

Протоколы участников Волынского областного фашистского центра высылаю.

НР 1310/сн

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ III РАНГА

Подпись

УСПЕНСКИЙ

«2» июня 1938 года

г. Киев

На левом поле первого листа документа вертикально наклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 3/6-[19]38 Г. [В] 5 ЧАС. 45 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 72-77.

Подлинник. Машинопись.

№ 205

**Сопроводительное письмо заместителя председателя
Военного трибунала ХВО С. Романовского начальнику
УНКВД по Донецкой области к списку 88 человек,
приговоренных к расстрелу**

2 июня 1938 г.

НКО-СССР
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО
ВОЕННОГО ОКРУГА

2 июня 1938 г.

№ 0065

гор. Харьков

пл. Руднева № 36

тел. № 4-07-63, 4-37-81

Экз. № 1 СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ ДОНЕЦКОГО ОБЛАСТНОГО
УПРАВЛЕНИЯ НКВД

Препровождается список осужденных к высшей мере уголовного наказания — расстрелу, в отношении «88» человек, с указанием времени дачи распоряжений о приведении приговоров в отношении их, — на основании директивы Военной Коллегии Верх[овного] суда СССР, прошу сделать соответствующее распоряжение о срочной высылке в Военный Трибунал ХВО копии актов о времени приведения приговоров в исполнение.

ПРИЛОЖЕНИЕ: список в 1 экз.¹

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ТРИБУНАЛА
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись

/РОМАНОВСКИЙ/

СТАРШИЙ СЕКРЕТАРЬ
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2 РАНГА

Подпись

/СУВОРОВ/

отп[ечатано] 2 экз.

На левом поле документа красным карандашом написано «8 [отдел]».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 310.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ См. документ № 206.

№ 206

Выписка из списка осужденных, приговоренных к ВМН, направленного из Военного трибунала ХВО в УНКВД по Донецкой области

Не позднее 2 июня 1938 г.¹

СПИСОК № 1 ПО ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

№ пп	Фамилия имя отчество	Время исполнения	Примечание
1.	РИХЕРТ ² Генрих Михайлович	23.9.37	№ 0015037
2.	ПОРШ Готлиб Фридрихович	3.9.37	№ 0015337
3.	АЛЬБРЕХТ Яков Николаевич	3.9.37	
4.	ЭНС Петр Иванович	То же	
5.	ТЕВС Иван Дмитриевич	То же	
6.	КЛАССЕН Корней Корнеевич	То же	
7.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Иван Иванович	То же	
8.	ГИЛЬЦ Василий Васильевич	То же	
9.	ЯНЦ Гергард Абрамович	То же	
10.	НЕЙФЕЛЬД Гергард Гергардович	То же	
11.	НЕЙФЕЛЬД Иоган Гергардович	То же	
12.	ФЕЛЬ Людвиг Людвигович	То же	
13.	АВГУСТИН Корней Яковлевич 1900 [г.] ³	4.10.37	№ 0021237
14.	КИПКЕ Фридрих Иванович 1886 [г.]	То же	
15.	ВИТКОВСКИЙ Андрей (Генрих) Карлов[ич] 1910 [г.]	То же	
16.	КЛАДТ Петр Фридрихович 1909 [г.]	То же	
17.	ФУКС Теодор Эвальдович 1914 [г.]	То же	За № 0021137
18.	РЫШЕНКО ⁴ Сергей Антонович	То же	
19.	ЛЫСЕНКО Василий Евстафьевич 1908 [г.]	То же	
20.	ГЕНЬ Антон Иванович 1907 [г.]	То же	

¹ Документ датируется по смежным документам.

² Около всех фамилий, за исключением Рышенко С.А., поставлены единообразные графические пометы.

³ Здесь и далее синими чернилами от руки дописан год рождения осужденных.

⁴ Простым карандашом сделана помета в виде знака вопроса, на левое поле проведена стрелка, вероятно, с какой-то пометкой (не сохранилась).

21.	РЕЦЛАВ Фридрих Иванович 1911 [г.]	То же	
22.	БОРУШ Илья Федорович 1899 [г.]	То же	
23.	САВЧЕНКО Степан Филиппович 1910 [г.]	То же	
24.	ЯНЦЕН Давид Петрович 1895 [г.]	То же	№ 0021337
25.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Яков Иванович 1910 [г.]	То же	
26.	БАЛЬКЕ Емельян Петрович 1899 [г.]	То же	
27.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Яков Петрович 1915 [г.]	То же	
28.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Корней Петрович 1901 [г.]	То же	
29.	ШМИДТ Отто Яковлевич 1889 [г.]	То же	
30.	ЯНЦ Абрам Давидович 1884 [г.]	То же	
31.	ВОЛЬФ Адам Адамович 1904 [г.]	То же	№ 0023637
32.	ВЕБЕРА Адам Адамович 1899 [г.]	То же	
33.	БЛОК Гергард Иванович 1879 [г.]	То же	№ 00219
34.	БЕРКМАН Эмиль Фрицевич 1898 [г.]	То же	
35.	ДИК Яков Корнеевич 1882 [г.]	То же	№ 0022337
36.	ЗИМЕНС Генрих Петрович 1893 [г.]	То же	
37.	ЗИМЕНС Яков Петрович 1884 [г.]	То же	
38.	ЯНЦЕН Корней Мартынович 1903 [г.]	То же	
	[...]		

СТАРШИЙ СЕКРЕТАРЬ ТРИБУНАЛА
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ 2 РАНГА

Подпись

(СУВОРОВ)

ДОПОЛНИТЕЛЬНО:

84.	СТЕЛЬМАХ-ГАРАНИН Захар Данилович	19 мая [19]38 г.	За № 00138 ⁵
85.	БОГДАНОВ Мефодий Захарович	То же	
86.	ДОНЕЦ Иван Пантелеевич	То же	
87.	БУРДЮГА Григорий Николаевич 1905 [г.]	19 мая [19]38 г.	№ 002238
88.	КУМАЧЕНКО Александр Иванович 1881 [г.]	19 мая [19]38 г.	№ 0035938

В конце документа поставлен штамп-клише с обозначением должности и подписью: «Ст[арший] секретарь ВТ ХВО Суворов».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 312–313.
Подлинник. Машинопись.

⁵ Черным карандашом подчеркнут номер и сделано несколько единообразных графических помет.

№ 207

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о выявлении и ликвидации
в Харькове «Левобережного центра германской
национал-социалистической партии»**

4 июня 1938 г.

1321/сн¹

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 3309²

МОСКВА НКВД СССР

тов. ЕЖОВУ Н.И.

тов. ФРИНОВСКОМУ

тов. НИКОЛАЕВУ

Проводящимся следствием в Харькове вскрыт и ликвидируется Левобережный центр германской национал-социалистической партии, именованный «Централь-бюро», возглавлявшийся видным гитлеровцем ЭРТОМ — бывшим германским консулом в Харькове.

В состав «Централь-бюро» входили: ВИТТЕ, зав. кафедрой Госуниверситета (арестован), КАМИНСКИЙ — инженер-конструктор, немецкий разведчик с 1915 года (арестован), барон УНГЕРН — начальник сектора капитального строительства Харьковского облплана (арестован) и возглавлявший Харьковское Германское консульство ЭРТ (выехал в Германию).

Национал-социалистическая партия имела на периферии свои ответвления, возглавляемые местными центрами, именованными «ОРТС ЦЕНТРУМ», связанными непосредственно с «Централь-бюро».

Как устанавливается следствием, «Централь-бюро» формировало на Левобережье Украины фашистские штурмовые отряды, диверсионные и повстанческие отряды.

Для руководства штурмовыми отрядами в «Централь-бюро» был создан специальный сектор под названием «Кригсцентрум» (военный центр).

В состав «Кригсцентрума» входили: КНОРРЕ — сотрудник издательства «Дас Нойе³ Дорф» (находится в концлагере), ВОЛЬФ — сотрудник издательства «Юнгштурм» (арестован), ФОСС — сотрудник издательства «Ди Трам

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Написано от руки чернилами.

³ В документе ошибочно — Ное.

Пете» (арестован), ЛЕССИК — бывший зав. немецким клубом (не арестован), СТУПИН — бывший культработник клуба (осужден), являвшиеся организаторами штурмовых отрядов.

Вскрыты и ликвидированы штурмовые отряды в следующих районах Левобережья:

в Сахновщанском районе — 4 штурмовых отряда в составе 229 штурмовиков под руководством резидента германской разведки, кулака РОДЕ и учителя МЕРТКЕ (осуждены);

в Лозовском районе — отряд в составе 53[-х] штурмовиков под руководством нелегального пастора, кулака МАРТЫНА Карла (осужден);

в Барвенковском районе — штурмовой отряд в составе 38[-ми] штурмовиков под руководством резидента германской разведки, учителя ШМИДТА (арестован);

в Близнецовском районе — отряд в составе 17[-ти] штурмовиков под руководством кулака ВОЛЬФА (арестован).

«Кригсцентрум» подготавливал⁴ формируемые штурмовые отряды к диверсионной работе на военный период путем разрушения железнодорожного транспорта, отравления воды в колодцах и водоемах и уничтожения конского поголовья.

Следствием вскрыты также диверсионные группы национал-социалистской партии в промышленности:

в Харьковском тракторном заводе — во главе с ВЕРНЕРОМ — инженером завода (арестован);

на Харьковском водопроводе — во главе с ПАУЛЬСЕНОМ — техником водопровода (арестован);

на Харьковском электромеханическом заводе — во главе со старым агентом немецкой разведки, инженером ТИЦ (осужден);

на заводе № 183 — во главе с ШЮРМАНОМ — германско-подданным, иноспециалистом (выбыл в Германию);

на Харьковском электромеханическом заводе — во главе с иноспециалистом КРАФТОМ (выехал в Германию);

в Сумах, на оборонном заводе — во главе с РИППЕ — германско-подданным, иноспециалистом (выслан в 1938 году);

в Комаровке, на текстильной фабрике — во главе с ГИРШ — инженером фабрики (арестован);

в Украинском физико-техническом институте — во главе с ГАУТЕРМАНСОМ — научным работником, германско-подданным (арестован).

«Национал-социалистская партия» в диверсионной работе использовала бывших военнопленных русской армии, пребывавших в лагерях Гюздорфе, Диленгене и Шмюндине, где они вербовались немецкой разведкой.

⁴ В документе — подготавливал.

Так, из бывших военнопленных была заложена диверсионно-шпионская группа на заводе № 183. Организаторы этой группы, специалисты БЕЛОУСОВ, БОЛИБОК и КАМИНСКИЙ (арестованы), проникшие на завод № 183, насаждали диверсионные группы в цехах и собирали шпионские материалы.

Следствием установлено также, что «Национал-социалистская партия» через своих представителей — инженера спецмаштреста БЕРХИНА и заведующего отделом капитального строительства Харьковского электромеханического завода РЕЙХЕЛЬДА (арестованы) — была связана с право-троцкистской антисоветской организацией через участника право-троцкистского подполья БОНДАРЕНКО — директора завода № 183.

Дальнейшие аресты участников фашистского подполья продолжаем.

НР 1321/сн

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

Подпись

/УСПЕНСКИЙ/

«4» июня 1938 года

г. Киев

АЛ.

На левом поле первого листа вертикально наклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 5/6-[19]38 Г. [в] 5 ЧАС. 25 МИН.»

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 85-90.
Подлинник. Машинопись.

№ 208

Телефонограмма начальника УНКВД по Сталинской области П. Чистова наркомун внутренних дел УССР А. Успенскому о ликвидации в Донбассе «немецкой шпионско-диверсионной организации»

12 июня 1938 г.

Из Сталино. 12.6.[19]38 г.
23 час. 55 мин.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

КИЕВ, НКВД УССР — тов. УСПЕНСКОМУ

[В] процессе ликвидации шпионско-диверсионной агентуры германской разведки нами [по] Донецкой области вскрыто существование разветвленной национал-фашистской организации, проводившей активную деятельность по созданию широкого повстанческого подполья в немецких колониях, насаждению шпионской диверсионной агентуры [в] промышленности Донбасса; организацию возглавлял нелегальный фашистский центр, в который входили:

1. ЗОММЕР Михаил Иоганович — немец, бывший германско-подданный, член НСРПГ¹, провокатор в германской компартии, агент германской разведки, прибывший [в] Советский Союз [в] 1931 году под видом политэмигранта, бывший член ВКП(б), работавший зав. инобюро облпрофсовета (осужден);

2. МООР Вильгельм Христианович, член ВКП(б), бывший инструктор обкома комсомола по нацменработе (арестован, сознался);

3. МАРТЕНС Корней Корнеевич — немец, работал ассистентом кафедры иноязыков медицинского института г. Сталино, один из активных руководителей меннонитского движения в СССР (арестован, сознался);

4. ШТЫБИН Феликс — немец, гражданства СССР, член ВКП(б), бывший инспектор нацменшкол облОНО, германский разведчик (осужден);

5. ШМУНК Иван Васильевич — немец, гражданства СССР, инспектор нацменшкол облОНО (арестован, сознался).

Создание нелегального фашистского центра относится к 1933 году. Этот центр был создан на базе широкой шпионско-диверсионной агентуры, перебросенной в 1931–[19]32 гг. германской разведкой в Донбасс под видом иностранных рабочих и инспециалистов. Центр ставил своей задачей:

¹ В документе — НСПГ.

- а) создание широкой сети национал-фашистских организаций;
- б) насаждение диверсионных групп на заводах оборонного значения, электростанциях, металлургических и химических заводах, а также [в] угольной промышленности;
- в) организацию широкой шпионской деятельности в военно-химической промышленности, армии и учреждениях, связанных с мобилизационной работой; формирование штурмовых отрядов в немецких колониях и промышленных районах Донбасса с целью подготовки вооруженного восстания в военный период.

Следствием установлено, что практическую деятельность по насаждению шпионско-диверсионного подполья национал-фашистский центр проводил, опираясь на националистически настроенные кадры учительства в немецких школах. Члены центра ШТЫБИН, МАРТЕНС, ШМУНК, занимая руководящее положение в ОблОНО, провели широкую работу по вербовке в фашистскую организацию учительских кадров в немецких колониях и добились такого положения, что подавляющая часть немецких школ находилась в руках национал-фашистской организации. Через преподавательский состав этих школ проводилась активная деятельность по обработке молодежи в национал-фашистском духе, а также широкая пропаганда фашизма среди взрослого населения в немецких колониях и промышленных районах Донбасса.

Центр создал более 30[-ти] штурмовых отрядов [с] общим количеством участников свыше 700 человек, особенно крупные штурмовые отряды были созданы в важнейших промышленных районах: в Константиновском районе участником к-р организации, учителем ФЕТТЕРОМ (осужден) в колониях Екатериновка и Ново-Дмитриевка было создано 2 штурмовых отряда, возглавлявшихся агентами германской разведки ВИБЕ Яковом — немцем, активным фашистом, бывшим председателем колхоза, ДИК Абрамом — преподавателем немецкой школы в селе Екатериновка, ЦИФЕР Вольдемаром — активным участником организации, СИМОН Александром — кулаком колонии Екатериновка. Оба отряда насчитывали более 100 участников.

В Краматорском районе был создан штурмовой отряд в колонии Варваровке кулаком, активным фашистом ГОТМАНОМ Родионом (арестован). В руководство отряда входили кулаки КООП Эдуард, ТЕМПЕЛЬ Готфрид, ЭБЕРЛЕН (арестованы, сознались). Общее количество участников отряда — до 30 человек.

В Ровенецком районе созданы 2 штурмовых отряда в немецких колониях Шарапкино и Рот-Штерн агентом германской разведки, преподавателем школы ШТЕЙНОМ Рафаилом (арестован, сознался). В руководство отрядов входили участники к-р организации, кулаки ДУКАРТ Иосиф, ДАУЭНГАУЭР Михаил, РАУ Адам и БЕЛЬЦ Готлиб (арестованы, сознались). Общее количество участников отрядов — свыше 80 человек.

В Амвросиевском районе членом центра ШМУНКОМ создан штурмовой отряд, в руководство которого вошли активные участники к-р организации

КАРИ Иоганн — немец, преподаватель немецкой школы, РАТ Андрей — учитель и КУЛИК Василий — инспектор РайОНО. Общее количество участников отряда — свыше 30[-ти] человек.

В Чистяковском районе, в колонии Ново-Орловка, фашистом ЭРЛЕРОМ Иваном создан штурмовой отряд в количестве 25[-ти] участников, в руководство отряда входили участники к-р организации БИРКЕНШТОК Матвей, БУК Рейнгольд (арестованы).

В Сталинском районе ШМУНК и МАРТЕНС создали 4 штурмовых отряда численностью свыше 200 чел. участников, охватив немецкие колонии Николаевку, Мариновку, Карловку, Кураховку, Александровку, Лисовку, Михайловку.

Возглавлял[и] к-р фашистскую организацию в Сталинском районе бывш. член ВКП(б) ГИЗБРЕХТ Генрих Яковлевич, директор Николаевской немецкой школы, УНРУ Абрам Яковлевич — быв. член ВКП(б), преподаватель ШЕЛЕНБЕРГ Петр Петрович — кулак, бывший белогвардеец, ЭВЕРТ Генрих Генрихович, убежденный националист, преподаватель немецкой школы (арестованы, сознались).

Активное участие в создании штурмовых отрядов принимали участники к-р организации ТИССЕН Генрих — быв. председатель колхоза в колонии Николаевке, и ЮНКИНД — бывший член ВУЦИКа, председатель Михайловского сельсовета (осуждены).

Показаниями участника центра МАРТЕНСА К.К. выявлены тайные склады зарытого оружия, оставленного командованием германской оккупационной армии в 1918 г., в частности, [в] колониях Николаевке и Городовке, производим раскопки.

Наряду с подготовкой повстанческих кадров, национал-фашистский центр создал широкую сеть диверсионных организаций и групп [в] промышленности Донбасса. Член центра ШМУНК и германский агент ЮРИЛИН показали, что германская разведка ставила задачей [в] момент военного нападения на Советский Союз нанести сокрушительный удар и парализовать работу угольной, металлургической и оборонной промышленности Донбасса [с] целью создать серьезные перебои [в] первые же месяцы войны в снабжении страны углем и металлом.

Следствием установлено, что национал-фашистским центром был разработан конкретный план диверсионной деятельности в момент войны. В частности, намечался вывод из строя важнейших электростанций Донбасса. Нами скрыто и ликвидировано 20 шпионско-диверсионных групп с общим количеством участников до 300 человек.

Через агента германской разведки, пробравшегося при содействии троцкистской организации на должность начальника Планового отдела Донбассугля, ЮРИЛИНА Г.М., национал-фашистским центром была проведена большая разрушительная работа в угольной промышленности Донбасса. ЮРИЛИНЫМ при помощи участников троцкистской организации проводилось

вредительское планирование, направленное [на] срыв внедрения цикличности в лавах, сокращения объема подготовительных и горно-капитальных работ. Повседневный срыв добычи достигался ЮРИЛИНЫМ путем создания аварийной обстановки на шахтах Донбасса (бесконечная порча механизмов, завалы и загазирование подземных участков).

Наряду с этим, участниками национал-фашистской организации проводилась активная диверсионная деятельность, были подготовлены и осуществлены следующие диверсионные акты: в 1936 г. на шахте № 8 «а» был произведен взрыв газа, повлекший за собой гибель 13 рабочих. В 1937 году на шахте им. Сталина сожжено компрессорное отделение, вызвавшее остановку шахты на 20 дней. В 1937 году на шахте Кондратьевка был произведен завал двух участков, [в] результате чего потеряно 50 000 тонн угледобычи. На шахте Александр-Запад [в] 1937 году был завален подземный рудничный двор, шахта простояла две недели.

На паровозостроительном заводе [в] Ворошиловграде ликвидирована диверсионная организация численностью свыше 30[-ти] человек, руководимая агентами германской разведки РУНГЕ Вилли и ГАЙНЦЕМ Паулем (осуждены). [В] состав организации входили германские разведчики КРЕТНИК Альфред — начальник отдела физического контроля, ГАЙДИС Артур — инспектор ОТК и др. Участники организации систематически выпускали с завода недоброкачественные паровозы.

На заводе Автостекло № 25 вскрыта диверсионная группа, возглавлявшаяся агентом германской разведки ГОРОВИЦЕМ, подготовлявшая вывод из строя цех[а], изготавливающего² зеркалоотражатели и другие виды продукции для нужд РККА.

Следствием установлено, что фашистский центр [в] Донбассе [по] заданию германской разведки проводил практическую деятельность [по] подготовке актов бактериологической диверсии на случай войны. Показаниями участника центра МАРТЕНСА К.К. установлено, что активную роль [в] подготовке бактериологической войны играли профессор медицинского института гор. Сталино, агент германской разведки ДАВТЯЛО³ Николай Дмитриевич и ряд врачей, через которых подготавливалось⁴ отравление.

[Для] отравления водоразборных колонок на железнодорожных станциях, водоемов, продуктов бактериями тифа, чумы, дизентерии и других острозаразных болезней, национал-фашистским центром проведена большая шпионская работа⁵. Следствием установлены каналы, по которым передавались германской разведке сведения шпионского характера о состоянии важнейших оборонных заводов, угольных трестов Донбасса. Руководитель центра

² В документе — изготавливающий.

³ В документе — Давгяло.

⁴ В документе — подготавливалось.

⁵ Так в документе. Вероятно, пропущена часть текста.

ЗОММЕР непосредственно поддерживал связь с Германским посольством в Москве, консульством в Киеве. В 1936 г. [в] Киев был направлен член центра МООР, устроившийся редактором одной из немецких газет и являвшийся связистом между Донецкой национал-фашистской организацией и Германским консульством. В Киев к МООРУ систематически переправлялись шпионские сведения через участника организации ЯНЦЕНА Генриха (осужден). Одним из каналов, по которому передавались шпионские сведения германской разведке, являлось Германское консульство в Одессе. Связь Донецкой национал-фашистской организации с Одесским консульством осуществлялось через агента разведки ДЕЛЬВЕНТАЛЯ.

Центром национал-фашистской организации [в] Донбассе германской разведке были переданы следующие шпионские материалы: по Константиновскому заводу Автостекло № 25 были переданы материалы о характере выпускаемой продукции для Красной армии и основные данные, характеризующие мощность завода, его техническую вооруженность.

Членом центра ШМУНКОМ были переданы шпионские материалы, добытые через агента разведки, инженера ГОРОВИЦА, о выпуске зеркалоотражателей цехом «ЗЕО» завода Автостекло, предназначенных для авиации, зенитной артиллерии и инженерно-технических войск. Тогда же были переданы сведения об адресах основных потребителей, которым направляется продукция завода.

Агентом германской разведки ГАБТОМ Филиппом в Германское консульство [в] Харькове переданы сведения о выпускаемой продукции химическим заводом [в] Константиновке. В 1937 году [в] Киевское консульство через ЯНЦЕНА переданы сведения [об] оборонной продукции, выпускаемой Краматорским заводом им. Сталина, [в] частности, сведения [о] количестве выпускаемых турбин-коллекторов для военно-морского флота и изготавливаемых⁶ заводом корпусов авиабомб.

По угольной промышленности ЮРИЛИНЫМ переданы следующие шпионские материалы:

а) сведения о производственной программе Донбассугля, насыщенности Донецкого угольного бассейна механизмами, сведения [о] себестоимости угля и капиталовложениях;

б) материалы о вскрытых запасах угля на действующих шахтах;

в) данные о состоянии шахт-новостроек и реконструируемых шахтах;

г) материалы о перспективном развитии Горловского месторождения угля, так называемой Горловской проблеме;

д) планы подготовительных и горно-капитальных работ по Донбассу.

Следствие установило, что немецкая национал-фашистская организация широко использовала [в] шпионских целях радиосвязь.

⁶ В документе — изготавливаемых.

Арестованный нами агент германской разведки, начальник областного отдела радиосвязи РОХЛЕНКО сознался в том, что принимал активное участие в организации передачи шпионских сведений с помощью коротковолновых передатчиков.

РОХЛЕНКО назвал лиц, имеющих коротковолновые радиостанции и непосредственно передававших по радио шпионские сведения.

Установлено, что нелегальный фашистский центр в Донбассе действовал в блоке с троцкистской организацией и украинскими националистами. С троцкистской организацией связь была установлена через агента германской разведки ЮРИЛИНА и бывшего управляющего трестом Артемуголь ЗОРИНА. Совместно с этой организацией проводилась шпионско-диверсионная деятельность. В 1937 году ЮРИЛИН установил связь [с] активными участниками право-троцкистской организации БАЖАНОВЫМ — бывшим начальником Донбассугля и СТАЛЕМ — зав. угольным отделом Донецкого обкома КП(б)У (арестованы). С украинской националистической организацией Донецкий национал-фашистский центр был связан через КОНОТОПА — руководителя повстанкома. Германская разведка финансировала деятельность украинской националистической организации.

В 1937 г. ЗОММЕРОМ через КОНОТОПА было передано Донецкому облповстанкому 80 тысяч руб. Показаниями ШМУНКА и МАРТЕНСА установлено, что между национал-фашистским немецким центром и троцкистской, а также украинской националистической организациями, было заключено соглашение о совместном выступлении в тылу в момент военного нападения Германии на Советский Союз и контактировании активных действий.

Всего с февраля месяца 1938 года по немецкой национал-фашистской организации нами арестовано 1070 человек. Проходят по оперативным учетам и показаниям более 500 человек.

Аресты продолжаем. Протоколы допросов ШМУНКА И.В., ЮРИЛИНА Г.М., МООРА В.Х., МАРТЕНСА К.К. направляю почтой⁷.

ЧИСТОВ

Верно:⁸

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 52–64.
Незаверенная копия. Машинопись.

---

⁷ Абзац выделен по левому полю двойной вертикальной чертой.

⁸ Документ не заверен.

№ 209

**Телефонограмма народного комиссара
внутренних дел УССР А. Успенского в НКВД СССР
о выявлении и ликвидации «Донецкого областного
национал-фашистского центра»**

28 июня 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ
МОСКВА НКВД СССР

тов. ЕЖОВУ Н.И.
тов. ФРИНОВСКОМУ.
тов. НИКОЛАЕВУ.

Разворотом следствия по немецкому фашистскому подполью в Сталинской и Ворошиловградской областях вскрыт и ликвидируется Донецкий Областной национал-фашистский центр, возглавлявшийся прибывшим из Германии в Советский Союз в 1931 году под видом политэмигранта, агентом германской разведки ЗОММЕРОМ Михаилом Иогановичем, работавшим заведующим иностранным бюро Облпрофсовета (осужден).

Следствием установлено, что Донецкий Областной национал-фашистский центр был связан, через ЗОММЕРА, с Харьковским германским консульством и германским посольством в Москве, откуда получал инструкции по антисоветской работе.

В соответствии с общим диверсионно-повстанческим планом германского генерального штаба, национал-фашистским центром был разработан план диверсионной работы в Донбассе, направленной к тому, чтобы парализовать работу угольной, металлургической и оборонной промышленности Донбасса путем создания аварийной обстановки на шахтах и заводах, а также подготовки крупных диверсионных актов на военное время, которые должны были вывести из строя ряд шахт и заводов Донбасса.

В состав областного фашистского центра входили: МАРТЕНС Корней — ассистент кафедры иностранных языков Медицинского института, один из руководителей менонитского движения в СССР, ШМУНК Иоган Васильевич — инспектор нацменшкол ОблОНО, МООР Вильгельм Христианович, инструктор Обкома КСМ по нацменработе, и ШТЫБИН Феликс — инспектор ОблОНО (все арестованы).

Следствием установлено также, что национал-фашистский центр в Донбассе действовал в блоке с право-троцкистской организацией и украинскими буржуазными националистами. С троцкистской организацией областной национал-фашистский центр был связан через агента германской разведки — начальника планового отдела Донбассугля ЮРИЛИНА (арестован), который установил связь с одним из руководителей право-троцкистского подполья в Донбассе — СТАЛЕМ, зав. угольным отделом Донецкого Обкома КП(б)У (арестован).

С украинскими буржуазными националистами национал-фашистский центр был связан через КОНОТОПА — руководителя Донецкого Областного повстан[ческого] ком[итета] антисоветской украинской националистической организации (осужден).

Установлено также, что германская разведка через областной национал-фашистский центр финансировала антисоветскую работу Облповстанкома. Так, в 1937 году ЗОМЕРРОМ, через КОНОТОПА, было передано Донецкому Облповстанкому 80 тысяч рублей.

Показаниями ШМУНКА и МАРТЕНСА установлено, что национал-фашистским центром и руководством право-троцкистского и украинского националистического подполья был разработан план совместного выступления против Советской власти в момент нападения Германии на Советский Союз.

Как установлено следствием, национал-фашистским центром созданы в Донбассе многочисленные штурмовые повстанческие отряды в немецких колониях, а также диверсионные группы на заводах оборонного значения, электростанциях, металлургических и химических заводах, и на шахтах угольной промышленности.

Следствием выявлено более 30 штурмовых повстанческих отрядов, созданных национал-фашистским центром с общим количеством участников свыше 700 человек. Особенно крупные штурмовые отряды были созданы в важнейших промышленных районах.

Штурмовые повстанческие отряды ликвидированы в следующих районах Донбасса:

В Константиновском районе — два штурмовых отряда в составе 100 штурмовиков, под руководством агентов германской разведки ВИЗЕ Якова и ДИКА Абрама, жители колонии Николаевки (арестованы).

В Краматорском районе штурмовой отряд в составе 30 штурмовиков под руководством учителя немецкой школы ГОТМАНА Родиона (арестован).

В Ровенецком районе два штурмовых отряда в составе свыше 80 штурмовиков (в немецких колониях Шерапкино и Рот-Штерн) под руководством агента германской разведки ШТЕЙНА Рафаила — преподавателя школы (арестован).

В Амвросиевском районе штурмовой отряд в составе свыше 30 штурмовиков под руководством члена областного национал-фашистского центра ШМУНКА.

В Чистяковском районе штурмовой отряд в составе 25 штурмовиков под руководством преподавателя школы ЭРЛЕРА (арестован).

В Сталинском районе 4 штурмовых отряда численностью свыше 200 штурмовиков под руководством члена областного национал-фашистского центра МАРТЕНСА.

Одновременно с ликвидацией штурмовых отрядов вскрыт и ликвидирован ряд шпионско-диверсионных групп в промышленности Донбасса.

Следствием установлено, что через агента германской разведки, являвшегося начальником планового отдела Донбассугля ЮРИЛИНА (арестован) национал-фашистским центром была проведена большая разрушительная работа в угольной промышленности Донбасса. Повседневный срыв добычи угля проводился путем создания аварийной обстановки на шахтах Донбасса (бесконечная порча механизмов, завалы и загазирование подземных участков и т.д.).

Как показывают участники областного национал-фашистского центра, для проведения разрушительной работы в угольной промышленности Донбасса, по указанию германского посольства в Москве было широко использовано действовавшее в угольной промышленности право-троцкистское и буржуазно-националистическое подполье.

Участниками этого подполья, а также участниками национал-фашистской организации в течение 1936–1937 гг. и 1938 г. был проведен целый ряд диверсионных актов в угольной промышленности.

Участники областного национал-фашистского центра дают показания, что крупные диверсионные акты, сопровождавшиеся человеческими жертвами на шахтах № 8 Артемуголь, «Кондратьевки», им. СТАЛИНА, Александр-Запад и других были проведены по прямому указанию германской разведки.

Диверсионные группы, заложенные областным национал-фашистским центром, вскрыты также и в других отраслях промышленности — так:

На паровозостроительном заводе в Ворошиловграде ликвидирована диверсионная организация численностью свыше 30 человек, возглавляемая агентами германской разведки РУНГЕ Вилли — мастером инструментального цеха, и ГАЙНЦОМ Паулем — конструктором завода (арестованы).

Участники организации подготовили вывод из строя ТЭЦ и другие особо уязвимые цеха завода.

На заводе авто-стекло № 25 в Константиновке вскрыта и ликвидируется диверсионная группа, возглавляемая агентом германской разведки мастером цеха ГОРОВИЦЕМ (арестован), подготовлявшая вывод из строя цеха, изготовляющего зеркалаотражатели и другие виды оборонной продукции.

Следствием установлено также, что национал-фашистский центр в Донбассе по заданию германской разведки подготавливал на военное время бактериологическую диверсию путем отравления водопроводов, колодцев, водоразборных колонок на железнодорожных станциях, водоемах, продуктов бактериями тифа, чумы, дизентерии и других острозаразных болезней.

Как показывают арестованные участники национал-фашистского центра, работа по подготовке бактериологической войны была поручена агенту германской разведки ДАВТЯЛО — профессору медицинского института в Сталино¹ (запрошена санкция на арест)².

Прошу санкционировать арест ДАВТЯЛО.

Дальнейший разгром фашистского подполья в Донбассе продолжаем. Сегодня высылаю протоколы допроса ЮРИЛИНА и ШМУНКА.

№ 1628/сн

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА
/УСПЕНСКИЙ/

«28» июня 1938 г.

ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 429. — Т. 7. — Л. 251–260

Копия. Машинопись.

---

¹ Окончание предложения напечатано дважды, повтор текста зачеркнут синим карандашом.

² Текст в скобках зачеркнут синим карандашом.

№ 210

**Приговор Спецколлегии Сталинского областного суда
в г. Артемовске в отношении Оскара Руфа и Эмиля Гильца**

1 июля 1938 г.

Дело № 231/96437
1938 г.

ПРИГОВОР (Уголовный)
ИМЕНЕМ УКРАИНСКОЙ СОВЕТСКОЙ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

1938 г. июля 1-го дня Спецколлегия Сталинского областного суда в гор. Артемовске, в составе:

Председателя — РАДИНА
Членов С/К — ДВОРНИЧЕНКО и ПАПЕНКОВА
Секретарь — ЗАХАРОВА
Прокурор — КАБАНОВА
Защитники — СИКОРКО и ЕРЕЦПОХОВ,

рассмотрев в закрытом заседании дела по обвинению:

РУФ Оскара Эдуардовича, рождения 1920 года, уроженца колонии Гороховки Лозовенковского района Днепропетровской области, жителя кол. Шестаковка Александровского района Сталинской области, до ареста находившегося на курсах киномехаников, бывш. комсомольца, исключенного из комсомола в связи с настоящим делом, не судимого и

ГИЛЬЦА Эмиля Эмильевича, рождения 1920 года, уроженца колонии Шестаковка Александровского района Сталинской области, колхозника колхоза им. Тельмана, б/п, не судимого.

Обоих в преступлении, предусмотренном ст.ст. 54–2 и 54–11 УК УССР.

Данными предварительного и судебного следствия Спецколлегия

УСТАНОВИЛА:

что в 1936 году активным участником к-р организации РЕЙМЕРОМ (осужден по другому делу) был вовлечен в к/р фашистскую повстанческую вредительскую организацию подсудимый ГИЛЬЦ, а в июле 1937 года в ту же организацию завербовал и подсудимый РУФ.

Как ГИЛЬЦ, так и РУФ приняли при вербовке от РЕЙМЕРА задание принять участие в вооруженном восстании против СССР в случае нападения ин-

тервентов на Сов. Союз, заниматься к-р вредительством и проводить вербовку в указанную к-р организацию новых лиц.

После вербовки РУФ в к-р организацию, последний вместе с ГИЛЬЦЕМ установили между собой к-р организационную связь и, встречаясь, проводили к-р разговоры.

К-р деятельность подсудимых была прекращена их арестом, при чем в предъявленном им обвинении оба они сознались и изобличаются в таковом материалами дела.

На основании изложенного Спецколлегия считает, что предъявленное обоим подсудимым обвинения по ст.ст. 54-2 и 54-11 УК УССР — является доказанным.

Руководствуясь 296-297 ст. УПК, Спецколлегия

ПРИГОВОРИЛА:

На основании ст.ст. 54-2 и 54-11 УК УССР обвиняемых РУФ Оскара Эдуардовича и ГИЛЬЦ Эмиля Эмильевича — подвергнуть обоих наказанию к лишению свободы в исправительно-трудовых лагерях в отдаленных местах Сов. Союза сроком на семь (7) лет каждого, с поражением в правах по п.п. «а,б,в» ст. 29 УК на три года каждого, с конфискацией у обоих лично им принадлежащего имущества

Осужденным засчитать срок предварительного заключения: РУФУ с 11-го февраля 1938 года, а ГИЛЬЦУ с 2-го марта 1938 года, с содержанием обоих до вступления приговора в законную силу в тюрьме гор. Артемовска.

Судрасходов по делу нет.

Приговор может быть обжалован в кассационном порядке в Спецколлегию Верховного суда УССР в гор. Киев в течение 5 дней со дня вручения копии данного приговора осужденным на руки.

Отп[ечатано] 11 экз.

Радин

Дворниченко

Папенков

Верно:

Подпись неразборчивая

Документ заверен круглой печатью с надписью: «Донецкий Областной Суд. Спец[иальная] Коллегия».

№ 211

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о ликвидации в г. Харькове
нелегальной радиостанции и технической лаборатории
немецкой разведки**

8 июля 1938 г.

1754/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 4033²

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.
ТОВ. ФРИНОВСКОМУ
ТОВ. НИКОЛАЕВУ

В результате агентурной разработки нами в Харькове вскрыта нелегальная радиостанция и техническая лаборатория немецкой разведки.

Во главе этой техники стояли агенты немецкой разведки БУКЕНИК Александр — заведующий фотолабораторией Харьковского химико-технологического института и БРЫЗГАЛИН Андрей — преподаватель Украинского коммунистического института журналистики (оба арестованы).

В задачи техники входила организация радиосвязи с немецкой разведкой в военное время, установка световых ориентиров для корректировки воздушных налетов германской авиации; изготовление аппаратуры для адских машин, которые должны были использоваться для диверсионных актов и фабрикации различных советских документов для агентуры немецкой разведки.

Вскрытая нами техника была организована немецким разведчиком ШТРЕККЕРОМ, работавшим секретарем немецкого консульства в Харькове и Киеве.

При обыске у БУКЕНИКА и БРЫЗГАЛИНА обнаружено и изъято:
мощная коротковолновая приемо-передаточная радиостанция, необходимые технические приборы и аппаратура к ней;

два мощных радиоприемника;
телеграфный аппарат Морзе;
12 электрочасовых механизмов;

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Написано и подчеркнуто от руки чернилами.

15 различных мощных трансформаторов;
5 зеркальных рефлекторов мощной свето-отражательной силы;
2 лаборатории с фотолитографской аппаратурой для фабрикации фальшивых документов;
9 специальных фотоаппаратов и
различная ценная радио-электро-фото-арматура и имущество.

Почти все изъятое — германского и английского происхождения.

Арестованный БУКЕНИК Александр, непосредственный организатор лабораторий и всей разведывательной техники — сын крупного торговца, еврей, с 1911 по 1916 гг. обучался в Германии, с 1918 по 1923 гг. состоял в партии анархистов, показал, что, находясь в 1925 году в командировке по закупке радиоаппаратуры для Украинского комитета «Друзей радио», он был завербован в Берлине сотрудником германской военной разведки ФЕМИШЕМ, от которого получил задание по организации разведывательной техники на территории СССР в пользу Германии.

В последующие годы, бывая в командировках в Германии, БУКЕНИК в Дрездене прошел специальный курс германской разведывательной службы по технике применения фото и радио для разведывательных целей.

В 1928 году по указанию ФЕМИША БУКЕНИК установил связь с бывшим секретарем Германского консульства в Харькове ШТРЕККЕРОМ, который в дальнейшем руководил всей работой по организации разведывательной техники.

В 1929 году БУКЕНИК завербовал для работы в немецкой разведке БРЫЗГАЛИНА Андрея, сына акцизного чиновника, русского, бывшего белого, которого привлек для работы по технике.

Как установлено следствием, БУКЕНИК и БРЫЗГАЛИН провели такую работу:

Получив от ШТРЕККЕРА заграничную аппаратуру, организовали на квартире у БРЫЗГАЛИНА, в особняке на окраине города, мощную коротковолновую приемо-передаточную радиостанцию, предназначенную для связи с Германией в военное время.

На специально смонтированном БРЫЗГАЛИНЫМ радиопередатчике производили опыты по передаче в Германию шифрованных депеш.

Приобрели 5 зеркальных прожекторных рефлекторов и оборудование к ним, которые намечались как световые ориентиры для корректировки нападений германской авиации на Харьков.

БУКЕНИК и БРЫЗГАЛИН подготавливали установку одного из таких ориентиров в усадьбе БРЫЗГАЛИНА, расположенной вблизи военного аэродрома и авиазавода № 135 и жилых корпусов летного состава авиабригад г. Харькова, для направления ударов авиации на эти объекты.

БУКЕНИК и БРЫЗГАЛИН приобрели 12 электромеханизмов, над которыми производили эксперименты для приспособления их к адским машинам.

Кроме того, БУКЕНИК и БРЫЗГАЛИН оборудовали две фотолаборатории по изготовлению фотолитографским способом различных поддельных советских документов, бланков и печатей. В этих лабораториях они изготавливали для германской разведки ряд бланков и документов, в том числе изготовили бланки Кагановичского райкома КП(б)У г. Харькова, штаба 14[-го] стрелкового корпуса, дислоцированного в г. Харькове, треста «Транспроектстрой» и другие.

Вся техника, изъятая при обыске, изучается военными специалистами.

О ходе³ следствия по делу буду докладывать⁴.

НР 1754/сн

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

Подпись

/УСПЕНСКИЙ/

«8»⁵ июля 1938 г.

АЛ.

На левом поле первого листа документа вертикально приклеена лента с текстом: «ПЕР[Е-ДАНА] 9/7-[19]38 ГОДА [в] 3 ЧАС. 30 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 199–204.
Подлинник. Машинопись.

³ Слово написано А. Успенским от руки синим карандашом над зачеркнутым словом «развороте».

⁴ См. док. № 225 от 4 августа 1938 г.

⁵ Регистрационный номер проставлен от руки чернилами, подпись А. Успенского и число месяца — синим карандашом.

№ 212

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского руководству НКВД СССР о выявлении
«немецкой резидентуры» в санитарном отделении УНКВД
по Харьковской области**

8 июля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ
МОСКВА НКВД СССР

тов. ЕЖОВУ Н.И.
тов. ФРИНОВСКОМУ
тов. НИКОЛАЕВУ.

В результате агентурной разработки персонала Санотделения Управления НКВД по Харьковской области, возглавлявшегося долгое время крупным немецким агентом ГЕРИККЕ, выявлен ряд лиц, подозрительных по шпионажу, которые нами арестованы.

Разворотом следствия установлено, что ГЕРРИКЕ создал среди медицинского персонала шпионскую резидентуру, работавшую для немецкой разведки. После ареста ГЕРРИКЕ эту резидентуру возглавлял агент немецкой разведки РОЗЕНЦВЕЙГ, работавший врачом Санотделения.

Арестованный РОЗЕНЦВЕЙГ сознался в том, что работает в германской разведке с 1926 г.

По заданию германского консульства в г. Харькове, РОЗЕНЦВЕЙГ в 1929 году проник на службу в Санотделение быв. ГПУ УССР с тем, чтобы завязать связи среди оперативного состава наших органов и использовать свое положение в шпионских целях.

В 1931 г. РОЗЕНЦВЕЙГ установил близкую связь с бывшим начальником ИНО ГПУ УССР — КАРЕЛИНЫМ (осужден) и его женой и с их помощью завязал знакомства с бывшими работниками ГПУ УССР, разоблаченными как троцкисты-заговорщики — КОЗЕЛЬСКИМ (застрелился), ЧИРСКИМ (арестован), МАЗО (застрелился), ПИСЬМЕННЫМ (осужден) и их женами.

РОЗЕНЦВЕЙГ через жен КОЗЕЛЬСКОГО, ЧИРСКОГО, МАЗО и других добывал особо секретные данные, известные им от мужей, которые передавал германской разведке.

В период 1932–1933 годов РОЗЕНЦВЕЙГ по заданию германского консульства провел ряд вербовок работников Санотделения, из числа антисоветского элемента.

Так, им были завербованы для работы в немецкой разведке:

ГЛАЗКО — врач Санотделения, сын попа (выехал в Сочи, дана телеграмма об аресте);

МОИСЕЕВА — медсестра Санотделения, жена бывшего белого офицера, служившая медсестрой в белой армии (арестована);

СОКОЛОВСКАЯ — медсестра Санотделения, в прошлом служившая медсестрой у белых (устанавливается).

Имея доступ во внутреннюю тюрьму Харьковского УНКВД — МОИСЕЕВА и СОКОЛОВСКАЯ собирали данные о находящихся в тюрьме арестованных, передавая их РОЗЕНЦВЕЙГУ.

В 1936 году с РОЗЕНЦВЕЙГОМ установил связь резидент немецкой разведки ГЕРИККЕ, работавший начальником Санотделения.

ГЕРИККЕ рассказывал РОЗЕНЦВЕЙГУ о шпионской работе для германской разведки работников Санотделения:

ОЗЕРЬЕВА — врача, бывшего белого (арестован), и

ПАЛЕМА — врача, служившего у белых (арестован).

На военное время РОЗЕНЦВЕЙГ имел специальное задание от германского консульства проводить работу по био-диверсии и распространению эпидемических заболеваний среди работников НКВД, их семей и населения.

Арестованный врач Санотделения ЛЕВИН, выходец из Польши, сознался в том, что с 1930 является резидентом польской разведки.

ЛЕВИН завербовал для шпионской работы в пользу польской разведки врачей гор. Харькова:

ГУТОВСКОГО Казимира — поляка (устанавливается) и

СТРУКОВУ Елену, происходящую из дворян (устанавливается).

ЛЕВИН передавал в польское консульство в Харькове шпионские материалы о работе НКВД, добываемые им через обслуживаемых им работников НКВД.

В процессе разворота следствия по делу установлено, что заведующий аптекой Санотделения ХЕСИН самостоятельно заключал торговые сделки от имени НКВД, закупая различные медикаменты из числа изъятых из моб[илизационных] фондов НКО в порядке освежения мобзапасов.

Так, им было закуплено: морфий в ампулах, настойка белладонна, стрихнин в таблетках, опий, кокаин, новокаин с адреналином, атропин и другие, относящиеся к разряду сильнодействующих.

Количество закупленных медикаментов значительно превышает потребности не только аптеки, но и всей Харьковской области.

ХЕСИН арестован и допрашивается.

Проводим тщательную проверку личного состава Санитарных Отделов НКВД УССР и всех УНКВД под углом выявления агентуры иностранных разведок.

НР 1758/сн

УСПЕНСКИЙ.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

(УСПЕНСКИЙ)

8 июля 1938 г.
г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 429. — Т. 7. — Л. 244–249
Копия. Машинопись.

№ 213

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского руководству НКВД СССР о выявлении
в г. Киеве «шпионской организации, готовившей
бактериологические диверсии»**

[Не позднее 13 июля 1938 г.]¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ
МОСКВА НКВД СССР

тов. ЕЖОВУ Н.И.
тов. ФРИНОВСКОМУ
тов. НИКОЛАЕВУ

В гор. Киеве нами вскрыта и ликвидируется шпионско-диверсионная организация, созданная немецкой разведкой и ставившая своей основной задачей подготовку бактериологической диверсии на военное время.

Практическая деятельность организации направлялась германской разведкой через бывшего секретаря германского консульства в Киеве БАУНА (выехал в Германию).

В состав организации входил ряд медицинских работников.

В руководстве диверсионной организацией стояли видные украинские профессора КЛЕЙН и ВИТТЕНБУРГ (арестованы).

Арестованный КЛЕЙН показал, что он является агентом германской разведки с 1924 г., будучи завербован бывшим секретарем германского консульства ВОЛЬНЫМ (выехал в Германию).

В 1933 г. через секретаря германского консульства в Киеве БАУНА (выехал за границу), КЛЕЙН получил задание использовать свое положение в киевском бактериологическом институте и заняться приготовлением ядовитых культур бактерий, пригодных вызвать массовые инфекционные заболевания во время войны.

В соответствии с полученным заданием КЛЕЙН использовал киевский бактериологический институт для выращивания особо ядовитых культур бактерий: дизентерии, тифов и паратифа.

В 1935 году КЛЕЙН по заданию БАУНА связался с германскими агентами — профессорами ВИТТЕНБУРГОМ, НЕЩАДИМЕНКО И РУЧКОВСКИМ, которых привлек для подготовки бактериологических диверсий.

---

¹ Документ датируется исходя из смежных документов.

По показаниям КЛЕЙНА, участники био-диверсионной организации — профессора НЕЩАДИМЕНКО и РУЧКОВСКИЙ по заданию немецкой разведки вели научную работу по изучению болезни «туляремия» для получения и распространения этого микроба в диверсионных целях.

КЛЕЙН показывает, что болезнь «туляремия» чрезвычайно заразительна, вызывает периодическое лихорадочное состояние с высокой температурой и выводит человека из строя на продолжительное время.

Организация ставила своей задачей массовое распространение «туляремии» в воинских частях в военное время.

Выращивая особо ядовитые культуры для применения их в диверсионных целях участники организации одновременно снабжали образцами этих культур германскую разведку для выработки специальных вакцин и сывороток, предохраняющих немецкую армию от заболеваний при занятии зараженной территории.

КЛЕЙН показал, что в 1936 г. он передал секретарю германского консульства в Киеве БАУНУ 5 пробирок особо ядовитых культур — дизентерии, тифов и паратифа, изготовленных им для диверсионных целей.

По показаниям КЛЕЙНА, он систематически передавал шпионские сведения по научной тематике киевского бактериологического института и работе научных учреждений в г. Киеве.

Арестованный ВИТТЕНБУРГ — профессор киевского медицинского института, агент германской разведки, завербованный германским консулом в Киеве СТЕФАНИ в 1924 г., целиком подтвердил показания КЛЕЙНА о био-диверсионной деятельности организации, проводимой по заданию германской разведки.

ВИТТЕНБУРГ показал, что им проведена большая шпионская работа, собраны и переданы германской разведке материалы о подготовке лечебных учреждений Киева на военное время, о разворачиваемых военных госпиталях.

В 1935 г. ВИТТЕНБУРГ по установке КЛЕЙНА проводил вербовку отдельных лиц врачебного персонала в г. Киеве, через которых намечалась практическая работа по заражению ядовитыми бактериями водохранилищ, предприятий пищевой промышленности, продуктовых баз и т.п.

С этой целью ВИТТЕНБУРГОМ и КЛЕЙНОМ были завербованы — доцент медицинского института КРИСТЕР, санитарный инспектор г. Киева ИОСИЛЕВИЧ, профессор медицинского института ШАРОВСКИЙ, врач-бактериолог ШЕРЕМЕТ (все арестованы — сознались).

Арестованный участник диверсионной организации — бывший германский подданный АБРАГАМ Артур — ассистент 1-го киевского мединститута показал, что он был завербован для шпионской работы в 1933 г. в г. Берлине сотрудником германской тайной полиции (Гестапо) КИЗЕЛЬВАЛЬТЕРОМ Густавом.

В том же году АБРАГАМ, под видом политического эмигранта, был переброшен в СССР.

По явкам Гестапо АБРАГАМ на території ССРСР связался с германскими агентами — ГОЛЬЦМАНОМ Вольфом Семеновичем — профессором московского тубинститута, агентом германской разведки, под кличкой «Вальтер» (не арестован) и ГУБЕРГРИЦОМ Максом — профессором 1-го киевского мединститута — агентом германской разведки под кличкой «Вернер» (не арестован).

В 1934 году по заданию ГОЛЬЦМАНА АБРАГАМ совершил поездку в Крым, во время которой собрал ряд шпионских сведений об укреплениях черноморского побережья и строительстве аэродромов.

В 1935 г. он прибыл в Киев, где вошел в состав диверсионной организации в Киеве, через ГУБЕРГРИЦА, который, как показывает АБРАГАМ, был связан с КЛЕЙНОМ и ВИТТЕНБУРГОМ.

По делу арестовано 9 человек участников организации (все сознались).

Прошу санкционировать арест следующих активных участников шпионско-диверсионной организации:

НЕЩАДИМЕНКО Марка Петровича, 1868 года рождения, профессора 1-го киевского медицинского института по кафедре микробиологии, видного украинского националиста; в 1931 г. арестовывался за контрреволюционную деятельность. Показаниями арестованных КЛЕЙНА, ВИТТЕНБУРГА, ШАРОВСКОГО и ИОСИЛЕВИЧА изобличается как один из руководителей биодиверсионной организации, созданной германской разведкой на Украине.

РУЧКОВСКОГО Сергея Никифоровича — профессора, зав. отделением киевского санитарно-бактериологического института, в 1931 г. арестовывался как участник антисоветской организации, осужден не был. Показаниями ВИТТЕНБУРГА, КЛЕЙНА и ИОСИЛЕВИЧА изобличается как активный участник био-диверсионной организации, созданной германской разведкой на Украине.

ГУБЕРГРИЦА Макса Мойсеевича, 1884 года рождения, профессора 1-го киевского мединститута, консультанта Санотдела НКВД УССР, активного участника диверсионной организации, старого агента германской разведки. Изобличается показаниями АБРАГАМА.

Следствие по делу продолжаем.

Протокол допроса ВИТТЕНБУРГА и КЛЕЙНА высылаю в ближайшие дни.

НР _____

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА

/УСПЕНСКИЙ/

«___»² июля 1938 г.

г. Киев

ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 429. — Т. 7. — Л. 262–270

Копия. Машинопись.

² Регистрационный номер и дата подготовки документа не указаны.

№ 214

Выписка из оперативного листа УГБ НКВД УССР на арест «контрреволюционного элемента»

13 июля 1938 г.

ОПЕРАТИВНЫЙ ЛИСТ

НА АРЕСТ К-Р ЭЛЕМЕНТА

№№ п/п	Фамилия, имя, отчество	Установочные данные	Компрометирующие материалы
1	2	3	4
1.	БОРОДА ¹ Федор Иванович	1900 г. рожд., украинец, беспартийный, возчик, работает в тресте столовых возчиком.	До 1922 г. проживал в Польше. Связан с группой лиц антисоветски настроенных, разрабатываемых нами по к-р деятельности. Подозрителен по шпионажу.
2.	ШЕЛЕНБЕРГ Андрей Генрихович	Немец, беспартийный.	Проходит по показаниям арестованного ВИНТЕРА как активный участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Сын кулака.
3.	ТЕВС Артур Петрович	1920 г. рожд., немец, беспартийный.	Проходит по показаниям ТИССЕНА И.А. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Отец ТЕВСА — бывш. белогвардеец, репрессирован в 1937 г.
4.	ВЕБЕР Генрих Иванович	1921 г. рожд., немец, беспартийный.	Проходит по показаниям ТИССЕНА И.А. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации, существующей на комбинате «Запорожсталь».
5.	ФРЕЗЕ <i>Корней</i> <i>Яковлевич</i>	1921 г. рожд., немец, беспартийный.	Проходит по показаниям ТИССЕНА И.А. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Родственники ФРЕЗЕ репрессированы органами НКВД.
6.	КЛАССЕН Альберт Петрович	1921 г. рожд., немец, беспартийный.	Проходит по показаниям арестованного ТИССЕНА И.А. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Сын проповедника, арестованного в 1937 г. за к-р деятельность.

¹ Напротив каждой фамилии от руки сделано много графических помет. Около всех фамилий, за исключением Шеленберга А.Г., Вебера Г.И., Янцена, Функа и Пленирта, от руки красным карандашом написано: «ар[естован]».

7.	МАРТЕНС Петр Иванович	Немец, беспартийный, работает в колхозе «Днепрострой».	Проходит по показаниям ФУНКА П.А. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации, в которую завербован ФУНКОМ в 1936 г.
8.	ЯНЦЕН ²	Немец, беспартийный, работает в колхозе «Днепрострой».	Проходит по показаниям арестованного ВИНТЕРА как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации.
9.	ФУНК	Немец, беспартийный, проживает в с. Кичкас.	Проходит по показаниям арестованного ВИНТЕРА как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации.
10.	ТИССЕН Исаак Абрамович	Немец, беспартийный, проживает в с. Кичкас.	Проходит по показаниям арестованного ВИНТЕРА как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Сын кулака.
11.	ТИССЕН Абрам Абрамович	Немец, беспартийный, проживает в с. Кичкас.	Проходит по показаниям арестованного ВИНТЕРА как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Братья ТИССЕН также являются участниками к-р организации.
12.	ФРЕЗЕ Яков Яковлевич	Немец, беспартийный.	Проходит по показаниям арестованного ВИНТЕРА П.К. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. В прошлом — крупный кулак.
13.	ПЛЕНИРТ	1875 г. рожд., немец, беспартийный. Проживает в с. Кичкас.	Проходит по показаниям обвиняемого ВИНТЕРА П.К. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Бывший помещик.
14.	КРАУЗЕ Иван Францевич	немец, беспартийный, проживает в с. Кичкас.	Проходит по показаниям арестованного ВИНТЕРА П.К. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. В прошлом — крупный кулак. Отец репрессирован органами НКВД.
15.	ВИНЕ Андрей Андреевич	Немец, беспартийный, проживает в с. Кичкас.	Проходит по показаниям обвиняемого ВИНТЕРА П.К. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Бывший кулак.
16.	МАРТЕНС Иван Корнеевич	1880 г. рожд., немец, беспартийный, проживает в с. Кичкас.	Проходит по показаниям обвиняемого ВИНТЕРА П.К. как участник немецкой к-р шпионско-диверсионной организации. Бывший кулак.
17.	ШТЕРЕНЗОН Вениамин Исаакович	1914 г. рожд., еврей, беспартийный, работает в инструментальном цехе завода № 29 плановиком.	По показаниям осужденного троцкиста МЕЛЬНИКОВА Г.С. ШТЕРЕНЗОН В.И. является участником к-р троцкистской шпионско-диверсионной организации. Сын крупного кулака, имеет у себя оружие. Проходит по аг[ентурному] делу «МОЛОДЕЖЬ».

² Здесь и далее в аналогичных случаях имя и отчество в документе не указаны.

18.	БРАУН Петр Давидович	Немец, беспартийный, проживает в с. Широком.	Группирует вокруг себя к-р настроенный элемент, проводит вредительскую деятельность в колхозе — систематически травит колхозный скот: свиней, овец. Дезорганизует колхозников. Проводит открытую к-р агитацию, восхваляет фашистский строй. Бывший кулак.
19.	ЯНЦЕН Яков Абрамович	Немец, беспартийный, проживает в с. Широком.	Вместе с бывшими кулаками БРАУНОМ П.Д. и ДИКОМ С.К. группирует вокруг себя к-р настроенный элемент, проводит открытую к-р агитацию с целью дискредитации мероприятий советского правительства. Дезорганизует колхозников. Занимается вредительством в колхозе.
20. ³	ДЕМИДЧУК Петр Степанович	1879 г. рожд., украинец. Работает шофером мясокомбината.	Проживал в Польше. В период гражданской войны служил в армиях Гетмана, Петлюры и Деникина. Связан с лицами, разрабатываемыми нами по к-р деятельности. Подозревается в шпионаже.
21.	САМЧУК Степан Евгеньевич	1893 г. рожд., поляк, беспартийный. Работает машинистом на комбинате «Запорожсталь».	Группирует вокруг себя к-р элемент, связан с лицами, разрабатываемыми нами по к-р деятельности. Подозревается в шпионаже.
22.	ШЛИХТ <i>Иван Хрис- [тофорович]</i>	Работает педагогом НСШ в с. Кичкас.	Сын крупного кулака, служил добровольно в белой армии, поддерживает связи с к-р настроенным элементом. Подозревается в шпионаже.
23.	БАЗИЛЕВИЧ Иван Яковлевич	1895 г. рожд., поляк, беспартийный, работает референтом Горплана Горсовета.	Ярый националист, связан с рядом лиц, разрабатываемых по к-р деятельности, подозревается в шпионаже в пользу Польши.

[...]

НАЧАЛЬНИК 6 ОТДЕЛА УГБ НКВД УССР —
МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ
Подпись (ГРАБАРЬ)

ВРИД. НАЧ. ГОРОТДЕЛА НКВД —
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВ[ЕННОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ
(БОЛДИН)

13/VII — [19]38 г.
г. Запорожье

³ Данный пункт выделен вертикальной чертой, нанесенной синим карандашом на левом поле документа.

На каждом листе документа поставлена круглая гербовая печать с надписью на русском и украинском языках: «Прокуратура СССР. Прокуратура СРСР. Прокуратура Днепропетровской области. Прокуратура Дніпропетровської області».

Также на каждом листе документа проставлен прямоугольный штамп с указанием облпрокурора: «Райпрокурору. Дать санкцию на арест разрешаю. Облпрокурор: *Подпись неразборчивая*. 14 июля 1938 г.».

На первом листе документа красным карандашом нанесена резолюция: «Указанных в списке арестовать. 14.07. Подпись неразборчивая».

На обратной стороне каждого листа документа поставлены штампы 1-го спецотдела УНКВД по Запорожской области с текстом: «По учетам не проходит». Графы штампа заполнены от руки и подписаны регистратором: «Тевс Артур Петрович 1921 г. рождения, арестов[ан] 20.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971, аг[ентурное] д[ело] 2708. Тр[ойка] УНКВД. 1 кат[егория]. 29.09.38 г.»; «Фрезе Корней Яковлевич, 1919 г. рождения, арестов[ан] 20.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Осужд[ен] УНКВД. 1 кат[егория]. 29.09.38 г.»; «Борода Федор Иванович 1900 г. рождения, арестов[ан] 15.07.38 г., след[ственное] д[ело] 79846. Рез[ультата] нет»; «Вебер Генрих Иванович 1918 г. рождения, арестов[ан] 23.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79973, аг[ентурное] д[ело] 2708. Тр[ойка] УНКВД. 1 кат[егория]. 18.10.38 г.»; «Шеленберг Андрей Генрихович по операт[ивным] учет[ам] не проходит. 25.11.39»; «Классен Альберт Петрович 1921 г. рожд., аг[ентурное] д[ело] 2708, кличка Месть»; «Тиссен Исаак Абрамович 1904 г. рождения, арестов[ан] 14.07.38 г., след[ственное] д[ело] 79971. Тр[ойка] УНКВД. 1 кат[егория]. 29.09.38 г.»; «Янцен, Функ — установит по учетам нет возможности ввиду отсутствия установочных данных. 25.11.39»; «Тиссен Абрам Абрамович 1900 г. рождения, арестов[ан] 14.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Тр[ойка] УНКВД. 1 кат[егория]. 29.09.38 г.»; «Штерензон Вениамин Исаакович 1904 [г. рожд.], аг[ентурное] д[ело] 2075, арест[ован] 14.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79958. Особ[ая] тр[ойка]. 30.09.38 г. 10 лет»; «Краузе Иван Францевич 1874 г. рождения, арест[ован] 14.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Тр[ойка] УНКВД. 1 кат[егория]. 29.09.3[8] г. (по учет[ам] не числ[ится])»; «Пленерт Яков Генрихович 1887 1867 г. рожд., арест[ован] 14.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Осужден тр[ойкой] УНКВД. 1 кат[егория]. 29.09.3[8] г. (по уч[етам] не прох[одит])»; «Мартенс Иван Корнеевич 1873 г. [рожд.], арест[ован] 14.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Осужден тр[ойкой] УНКВД по 1 к[атегории]. 29.09.3[8] г. (по уч[етам] не числится). 22.[07].39»; «Демидчук Петр Степанович 1893 года рожд., арест[ован] 17.07.38 г., след[ственное] дело 79864. Тр[ойкой] УНКВД. 1 категория. 31.10.38 г.»; «Базилевич Иван Яковлевич 1895 г.[рожд.], арест[ован] 17.07.38 г., след[ственное] дело 79836. Осужден [по] 1 к[атегории]. Д[ело]/ф[ормуляр] № 2835 в архиве. 22.11.39 г.»; «Самчук Степан Евгеньевич 1893 г. [рожд.], арест[ован] 17.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79852. Осужден тр[ойкой] УНКВД по 1 к[атегории]. 30.09.38 г. (по уч[етам] не числится). 22.11.39»; «Шлехт Иван Христофорович 1892 [г. рожд.], арест[ован] 15.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Осужден тройкой УНКВД по 1 к[атегории]. 29.09.38 г. По учетам не числится. 22.11.39»; «Браун Петр Давидович 1896 [г. рожд.], арест[ован] 15.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Осужден тройкой УНКВД по Д[непро]/П[етровской] области к ВМН. 1 к[атегория]. 18.10.38 г. По учетам не числится. 22.11.39»; «Янцен Яков Абрамович 1909 г. [рожд.], арест[ован] 15.07.38 г., сл[едственное] д[ело] 79971. Осужден тройкой УНКВД по 1 к[атегории]. 29.09.38 г. По учетам не числится. 22.11.39».

ОГА СБУ. – Ф. 6. – Оп. 1. – Д. 101. – Л. 23–40.
Подлинник. Машинопись.

№ 215

**Выписка из донесения наркома внутренних дел УССР
А. Успенского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
о результатах командировки в г. Днепропетровск
и г. Запорожье**

15 июля 1938 г.

15.VII.[19]38¹

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КРИМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н.И.

11–12 июля был в Днепропетровске и Запорожье, где провел оперативное совещание чекистов областного аппарата и начальников городских отделов и райотделов.

На оперативном совещании передал Ваши последние установки об агентурно-следственной работе и наметил конкретные мероприятия по нанесению удара вражескому подполью, особенно в промышленных центрах области, где чекистская работа была до последнего времени развернута слабо.

Имеющиеся дела и данные агентуры говорят о большой засоренности важнейших промышленных центров Днепропетровской области: Запорожья, Днепродзержинска, Никополя и Кривого Рога польской, немецкой и японской агентуры.

Достаточно сказать, что направленная мною группа оперативных работников в Запорожье, во главе с начальником 6-го отдела УГБ НКВД УССР тов. ГРАБАРЕМ за несколько дней арестовала в промышленности Запорожья 500 участников антисоветских формирований, шпионов и диверсантов.

Из них: немецких шпионов — 49, польских шпионов — 33, японских шпионов — 6, французских шпионов — 4, террористов — 7, по немецкому диверсионному подполью — 80, по украинскому националистическому подполью — 57, по дашнакской шпионской организации — 20, татарской националистической шпионской организации — 20, церковно-сектантской антисоветской организации — 50, участников право-троцкистского подполья — 51, Ровсовцев — 36, диверсантов в промышленности — 25, меньшевиков, сионистов, бундовцев — 23, бывших политбандитов, петлюровцев, жан-

---

¹ Написано от руки простым карандашом.

дармов, провокаторов охраны — 100 чел., бывших крупных запорожских заводчиков — 5 чел.

Проверкой на месте установлено, что нами операции в Запорожье проводились недостаточно продуманно, имеющийся оперативный учет не использовался².

В Горотделе имеется до 10 000 архивных дел, требующих немедленной оперативной проработки.

В Запорожье оперативной группой за несколько дней вскрыты следующие контрреволюционные и шпионские организации.

1) Арестована группа бывших крупных собственников — владельцев промышленных предприятий г. Запорожья, немцев, активных деятелей меннонитского движения, организаторов немецкого шпионско-диверсионного подполья — КОПП Абрам Абрамович, НИБУР Яков Яковлевич, ДИК Яков Яковлевич, ПЕННЕР Генрих Генрихович — это владельцы завода, ныне «Коммунар», и еще арестован владелец крупных паровых мельниц ЯНС Генрих Генрихович.

Арестованный КОПП дал показания, что является резидентом германской разведки с 1912 г., будучи завербован в Берлине майором Генерального штаба ЗИБЕРТОМ под кличкой «АЛЬБЕРТ».

До империалистической войны проводил большую шпионскую работу на территории России, находясь на связи у германского консула в Харькове МАЙБАХА.

За месяц до начала войны 1914 г. КОПП был вызван в Берлин, где получил от разведки ряд заданий диверсионного характера на военное время.

В период империалистической войны по заданию немецких разведорганов были сожжены авиамоторный завод (ныне — завод № 29) и военный завод в Кичкасе, изготовляющий бомбометы.

С приходом немецких оккупантов в Запорожье, КОПП связался с комендантом немецкой комендатуры майором ГОЛЬЦЕМ, обрабатывая по его заданию для вербовки и оставления на территории СССР немцев в шпионских и диверсионных целях.

По заданию немецких разведорганов через присылаемых специально к нему курьеров КОПП возглавил национал-фашистскую, шпионско-диверсионную организацию из немцев, насаждая участников на промышленных предприятиях города Запорожья.

КОПП в 1937 году через прибывшего к нему курьера получил задание поселиться в одном из ближайших домов к заводу «Коммунар» и организовать световую сигнализацию на случай воздушного налета.

КОПП называет до 50-ти участников немецкой шпионской организации.

Другой арестованный по этому делу, ЯНС, до ареста — механик Запорожского отделения «Союзмука», до революции — владелец этих же мельниц, дал

² В документе — не использовывался.

показания, что является агентом германской разведки с 1903 года под кличкой «ЗУФКЕ» и со специальным заданием был переброшен германской военной разведкой на территорию СССР.

ЯНС дает развернутые показания о насажденных им шпионско-диверсионных группах на предприятиях Запорожья, называет до 40 участников организации.

В мае 1938 года к ЯНСУ в Запорожье приезжал курьер германской разведки, предложивший ему активизировать деятельность диверсионных групп.

В июне 1938 года ЯНС вывел из строя мельницы №№ 15, 16 производительностью 170 000 тонн, снабжающих мукой Донбасс.

ЯНС был предупрежден курьером разведки, что у него на квартире будет установлена радиоаппаратура для связи с Германией, для этой цели ему предложили приобрести коротковолновый приемник, который должен быть впоследствии переделан также на передатчик.

По показаниям КОППА и ЯНСА³ участники шпионской организации арестованы. Следствие разворачивается.

2) Арестованный МОСКАЛЕНКО Павел Александрович, бывший владелец судоремонтного завода во Владивостоке, до ареста — инженер комбината «Запорожсталь», дает показания о том, что является агентом японской разведки с 1918 года, куда был завербован полковник[ом] КУРАОКО.

До 1929 года МОСКАЛЕНКО во Владивостоке снабжал японскую разведку шпионскими материалами об оборонных сооружениях и Дальневосточном военном флоте.

В 1929 году он был специально направлен японской разведкой для шпионско-диверсионной работы на Днепрострой, где должен был связаться с германским специалистом ГЕЛЛЕРОМ (уехал в Германию).

В Запорожье МОСКАЛЕНКО насадил японскую резидентуру, снабжая японскую разведку шпионскими материалами через ГЕЛЛЕРА.

Допрос МОСКАЛЕНКО продолжается.

[...]

Показаниями участников подполья вскрывается большая диверсионная работа, проведенная ими на заводах г. Запорожья.

На всю эту банду в Горотделе у ВОЛЬСКОГО-ГИТЛЕРА лежали материалы, и он по ним ничего не делал.

Вызываю этого ВОЛЬСКОГО-ГИТЛЕРА в Киев и посажу его.

Это все оперативная группа в Запорожье подняла буквально за 2–3 дня.

Тов. КОРКИН чекистский аппарат в Днепропетровской области перестраивает плохо. Например, начальником Запорожского горотдела до самого моего приезда сидел ВОЛЬСКИЙ-ГИТЛЕР, который был скомпрометирован сионистскими связями, развалил работу аппарата, за что и снят мною с работы.

³ В документе — Янсена.

Начальником Запорожского горотдела назначен тов. БОЛДИН — хороший коммунист.

Плохое впечатление оставляет линия в работе самого КОРКИНА. Он как-то жметя и нерешителен во всем.

Заместителем у себя держит ЯНКОВИЧА, помощником — БОРИСОВА, скомпрометированных по связям с сионистами, а в качестве личного инспектора выписал из Воронежа некую БАБУШКИНУ Марию Бирковну⁴, уроженку Варшавы, из семьи крупного варшавского еврейского продавца, которая заправляет у него делами прямо как заместитель.

ЯНКОВИЧА и БОРИСОВА я отзываю в Киев, а в Днепропетровске выдвинул заместителем тов. ДАРАГАНА⁵, а помощником — тов. КЛИМОВА, хороших большевиков, которых и представляю Вам на утверждение.

Сменил ряд сомнительных начальников городских и районных отделений.

БАБУШКИНУ отозвал в Киев и, как следует, ее проверяю.

К тов. КОРКИНУ присматриваюсь, линия его внушает некоторое сомнение.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

УСПЕНСКИЙ

«15» июля 1938 г.

№ 17008/сн

г. Сталино

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 300. — Л. 13–19, 24–26.

Копия. Машинопись.

⁴ В документе отчество плохо читается.

⁵ В документе ошибочно — Дорогана.

№ 216

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела УГБ
УНКВД по Днепропетровской области Б. Синякова
начальнику 1-го спецотдела УГБ НКВД УССР А. Назаренко
к документам о репрессировании 129 человек
по «немецкой контр-революции»**

15 июля 1938 г.

8 Отд.

СЕРИЯ «К»

НАЧАЛЬНИКУ I СПЕЦОТДЕЛА УГБ НКВД УССР
СТАРШЕМУ ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. НАЗАРЕНКО

г. Киев

При этом направляю 57 следственных дел на 129 осужденных по 1-й и 2-й категории по немецкой к-р решением Народного Комиссара Внутренних Дел и Прокурора Союза ССР от 18/Х-1937 г., протокол № 8.

Одновременно направляю акты о приведении в исполнение ВМН в 2-х экземплярах и карточки учета ф. № 1 по 2 на каждого осужденного.

ПРИЛОЖЕНИЕ: 57 след[ственных] дел, список, карточки ф. № 1 и акты о приведении в исполнение ВМН.

НАЧАЛЬНИК 8 ОТД[ЕЛА] УГБ УНКВД
ПО Д[НЕПРО]ПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ

/СИНЯКОВ/

15/УП-1938 г.
№ 1328181
г. Днепропетровск

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 197. — Л. 1
Копия. Машинопись

**Выписка из донесения наркома внутренних дел УССР
А. Успенского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
о результатах командировки в г. Николаев**

16 июля 1938 г.

1890/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

За три дня до моего приезда в Николаев, мною туда была командирована бригада оперативных работников во главе с начальником 3-го отдела наркомата.

Эта бригада, вместе с аппаратом управления НКВД по Николаевской области, развернула следствие, в результате которого вскрываются многочисленные шпионско-диверсионные резидентуры японской, английской, немецкой и других разведок, проводившие большую работу на николаевских судостроительных заводах, в портах Черного моря и на Черноморском побережье.

Учитывая важное военное значение гор. Николаева, ряд иностранных разведок, в том числе немецкая, английская, итальянская, французская, до революции имели в Николаеве крупных резидентов, действовавших под видом разных консулов, вплоть до консулов таких стран, как Бразилия, Дания, Бельгия и другие, подданные которых, в этих краях никогда не жили.

Начиная, примерно, с 1921–1922 гг., иностранные разведки вновь посадили в Николаеве легальных резидентов уже под видом представителей различных коммерческих фирм. Так, например, английские резиденты действовали уже под вывеской представителей «ЛЛОЙД²-РЕГИСТРА» и фирмы «ТО-ПЛИС и ГАРДИНГ», немецкие — под видом представителей «ДЕРУТРА» и «КОНТРОЛЬ-КО», итальянские — под видом представителей «ЛЛОЙД-ТРИЕСТИНО» и т. д.

Эти резиденты возглавили сохранившиеся кадры разведчиков и диверсантов, работавших еще до революции, и на этой базе создали многочисленные шпионско-диверсионные резидентуры, действовавшие до последнего времени.

[...]

5. По линии немецкой разведки вскрыта шпионско-диверсионная резидентура, действовавшая в системе «Докстроая», возглавлявшаяся ПАШКО-ВЫМ — инженером Херсонского «Докстроая».

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Здесь и далее в документе ошибочно — «Лloyd».

ПАШКОВ показывает, что для работы в немецкой разведке он был завербован в 1936 г. главным инженером «Докстроа» ОБОЛЬЯНИНОВЫМ — бывшим офицером царского флота, проживающим в Ленинграде.

По заданию немецкой разведки участники резидентуры проводили диверсионную и шпионскую деятельность.

ПАШКОВ называет как участников резидентуры инженеров и работников «Докстроа» в Ленинграде: ГОРШКОВА, СИНОТОВА и КЕРДЕНХИНА, и в Херсоне — БУЛАХА, КУЗНЕЦОВА и РОЩИНА.

Вскрыта резидентура немецкой разведки в Скадовском районе, возглавлявшаяся агентами немецкой разведки ВЕБЕРОМ и КОСЯКОМ, работавшими фельдшерами в Скадовской районной больнице.

Арестованный КОСЯК сознался в том, что завербован для работы в немецкой разведке в 1918 году, во время пребывания в плену в Германии.

По указанию немецкой разведки КОСЯК поселился в Скадовском районе, где создавал агентуру среди работников маяков Черноморского флота. В задачи этой агентуры входила лучевая сигнализация неприятельским судам во время войны, а также дезинформирование нашего флота путем подачи неправильных сигналов, в результате чего наши суда должны были садиться на мель и терпеть аварии.

Такие же показания дал арестованный по показаниям КОСЯКА начальник Скадовского маяка ПАВЛОВ.

Всех названных КОСЯКОМ агентов немецкой разведки, работающих на маяках побережья, арестовываем.

[...]

В целях решительного разгрома агентуры иностранных разведок на николаевских судостроительных заводах и на побережье Черного моря мною даны следующие указания начальнику УНКВД по Николаевской области тов. КАРАМЫШЕВУ:

Форсированно развернуть следствие по право-троцкистской агентуре японской, английской и других разведок, действующей на николаевских судостроительных заводах, и окончательно очистить эти заводы от вражеских элементов.

Провести операцию по Николаеву, Херсонскому, Голопристанскому, Хорловскому, Скадовскому и другим районам побережья и арестовать всех, проходящих по следственным и агентурным материалам, как агентов, переpravщиков, явочников разведок. Всего намечено к аресту по этим операциям 450 человек, из которых 250 уже арестованы, остальные будут взяты в ближайшие 2–3 дня.

Провести операцию по Очаковскому укрепленному району, арестовать всех участников «ПОВ» и прочий антисоветский элемент.

Не подлежащих аресту — выдворить в порядке паспортного режима.

Провести операцию по спецпереселенцам — басмачам, арестовав всех активных участников повстанческих организаций.

Проведенная первичная проверка личного состава маяков и береговых раций вскрыла большую засоренность аппарата этих систем немцами, поляками, бывшими белыми, лицами, имеющими связь с закордоном, и прочими антисоветским элементом.

Этот участок работы на протяжении многих лет чекистски совершенно не обслуживался, что позволяло различным разведкам безнаказанно создавать здесь свои опорные пункты и опутать побережье Черного моря многочисленной сетью шпионско-диверсионных резидентур и пунктов лучевой радиоразведки.

Я приказал тов. КАРАМЫШЕВУ провести самую тщательную проверку всего личного состава лоцмейстерских дистанций, маяков и береговых раций, всех подозрительных по шпионажу арестовать. Впредь допускать на работу в эти аппараты только после самой внимательной проверки.

[...]

16 июля провел в Николаеве оперативное совещание со всем чекистским составом аппарата Управления НКВД и горрайотделений.

О ходе дальнейшей операции по очистке побережья Черного моря от агенты противника буду докладывать.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

/УСПЕНСКИЙ/

№ 1890/сн
«16» июля 1938 г.
г. Николаев

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 300. — Л. 28, 29, 37, 38, 44–46, 49.
Копия. Машинопись.

№ 218

**Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о результатах работы
по выявлению «немецких шпионско-диверсионных
организаций»**

22 июля 1938 г.

1959/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 4284²

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.
ТОВ. ФРИНОВСКОМУ
ТОВ. НИКОЛАЕВУ

Докладываю дальнейшие результаты оперативно-следственной работы по разгрому немецкого фашистского подполья, созданного Германским генеральным штабом на Украине.

В Одесской области вскрыт немецкий областной национал-социалистский центр, работой которого руководил германский разведчик РЕШ Антон — представитель германской концессии в Одессе «Решсборсырье» (выехал в Германию в 1932 году).

В состав областного национал-социалистского центра входили:

ВЕРНЕР Рудольф — доцент Одесского физико-математического института (арестован);

БИРТ — работник облнаробраза (арестован);

ДОРНГОФ Кондрат — работник немецкой школы, бывший белый, бывший эсер (арестован);

РЕММЕЛЬ Густав — бывший заведующий нацменотделом Одесского облисполкома, бывший член ЦИКа УССР, бывший белый (осужден).

Одесский национал-социалистский центр возглавил остатки созданных в период гражданской войны повстанческих отрядов «Зельбшутц»³, националистических союзов «Сонемкол» и «Национальный союз немцев Украины»

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Написано от руки чернилами.

³ Здесь и далее так в документе. Правильно — «Зельбштутц» (Selbstschutz — Самооборона). Отряды самообороны из числа местных немцев в 1918–1920 гг.

и развернул широкую работу по формированию шпионско-диверсионных и штурмовых отрядов в промышленности и национально-немецких колониях.

Нами ликвидированы созданные этим центром антисоветские формирования:

в гор. Одессе — штурмовой отряд в составе 30[-ти] штурмовиков под руководством кулака ИЙСЕНА Эльберта (арестован);

в Спартаковском и Цебриковском районах — 6 штурмовых отрядов в составе 558[-ми] штурмовиков под руководством инспектора Наробраза ШИЦЛЕ Ивана, учителя немецкой школы ИЕССЕ Людвига и кулака ШЕРА Матвея (арестованы);

в Карл-Либкнехтовском районе — 3 штурмовых отряда в составе 95[-ти] штурмовиков под руководством бывших участников «Зельбшц» ГОХГАЛТЕРА Готлиба, ГЕРДТА Генриха, ШАРДТА Петра (арестованы);

в Зельцком районе — 3 штурмовых отряда в составе 15[-ти] штурмовиков под руководством культработника, троцкиста ГОЛУБКОВА и учителя немецкой школы АРНОЛЬДА Ивана (арестованы).

Все активные участники штурмовых отрядов арестованы.

Национал-социалистский центр также проводил работу по созданию шпионско-диверсионных групп в промышленности.

Такие группы вскрыты и ликвидированы на следующих заводах и предприятиях:

на одесских заводах им. Ленина, А. Марти, «Большевик» — во главе с агентом германской разведки, бывшим управдомами Германского консульства в Киеве КРАВЧЕНКО (арестован);

на Одесском заводе им. Октябрьской революции и мясокомбинате — во главе с агентом германской разведки ШУМИЛОВЫМ Владимиром (арестован).

На Одесской базе «Заготскот» — во главе с агентом германской разведки ЗИЛЬБЕРНАГЕЛЕМ (арестован), производившим отравление конского поголовья, предназначенного для Красной армии. Яды для отравления ЗИЛЬБЕРНАГЕЛЬ получал от резидента германской разведки ГЕЕРА (арестован)⁴.

Как устанавливается следствием, национал-фашистским центром в Одессе создавались также террористические группы для террора против руководства ВКП(б) и Советского правительства.

Террористические группы по поручению национал-фашистского центра создавал участник организации, доцент физико-математического института ВЕРНЕР Рудольф (арестован).

Так, ВЕРНЕРОМ был создан в Одесском медицинском институте штурмовой террористический отряд, называвшийся «Гитлер-Югент», в составе 14[-ти] штурмовиков из числа студентов немсектора института. Во главе отряда стоял студент, германский подданный ГУГО Бруно (арестован). Отрядом был разработан план террористических актов против членов Политбюро ЦК ВКП(б).

⁴ См. сноску № 8.

Отряд был разделен на боевые группы, которые должны были осуществить террористические акты.

Оружие для террористических актов участники боевых групп должны были получить из Германского посольства в Москве через руководителя отряда ГУГО Бруно (арестован).

В Харькове вскрыта и ликвидирована немецкая шпионско-диверсионная организация в трестах «Гипросталь» и в бывшем Всесоюзном электротехническом объединении «ВЭО». Организация была создана в 1928 году и возглавлялась агентами германской разведки, немецкими специалистами АППЕНРОДОМ, ПЕРГЕ и РИГЕРОМ (в 1935 году выдворены за кордон).

В энергетическом хозяйстве и в угольной промышленности Украины организацией были насаждены шпионско-диверсионные группы, возглавлявшиеся инженерами КОТЛЯРОВЫМ, РЕДЕКОПОМ и ДВОРНИКОВЫМ — агентами немецкой разведки (арестованы).

Этими группами были осуществлены диверсионные акты:

в Артемовском, Криндачевском и Еленовском районах Донбасса при проектировании электростанции по основному кольцеванию Донбасса было заведомо уменьшены размеры камер для подстанций и нормы расстояния между ними. Это вызвало необходимость перестройки этих подстанций, что нанесло большой ущерб хозяйству Донбасса.

В гор. Керчи в 1932–1934 гг. при проектировании агломерационной фабрики для Камыш-Бурумского комбината был составлен вредительский проект, в результате чего был нанесен убыток в миллион рублей, и было задержано строительство более чем на год. Вредительство возглавлялось инженерами ПЕРГЕ (выдворен за кордон) и КОТЛЯРОВЫМ (арестован).

На военный период организацией подготавливались⁵ крупные диверсионные акты с целью разрушения и выведения из строя энергетического хозяйства Донбасса.

Шпионско-диверсионная организация была связана с право-троцкистским подпольем в тресте «Шахтстрой» через инженера КОТЛЯРОВА и НЕМИРОВСКОГО (не арестован).

В Днепропетровской области вскрыт ряд штурмовых и повстанческих отрядов в немецких колониях, шпионско-диверсионных групп в промышленных предприятиях городов Днепропетровска, Запорожья, Кривого Рога, заложенных немецкой разведкой.

Немецкие фашистские штурмовые отряды вскрыты и ликвидированы в следующих районах:

в Молочанском и Рот-Фронтском национальных немецких районах — 10 штурмовых отрядов в составе 500 штурмовиков, возглавляемых НИДЕРОМ — бывшим секретарем Молочанского райкома КП(б)У, ШМИД-

⁵ В документе — подготавливались.

ТОМ — пом[ощником] секретаря Молочанского райкома КП(б)У и БИРНЕН-ГЕЙМОМ — редактором Рот-Фронтской районной газеты (арестованы).

Показаниями арестованного ШМИДТА устанавливается, что бывший секретарь Молочанского РПК НИДЕР (осужден) снабжал германскую разведку партийными документами.

Связь с германским консулом осуществлялась через бывшую сотрудницу Германского консульства в Харькове ГАММ (разыскивается), приезжавшую периодически в Молочанск.

В Ново-Златопольском районе вскрыт штурмовой отряд в 25 штурмовиков во главе с учителем немецкой школы ЗЕЙБОМ (арестован).

В Люксембургском районе вскрыто 2 штурмовых отряда в 46 штурмовиков во главе с учителем немецкой школы ВОЛЬФЕРТОМ и ШМИДГАЛЕМ (арестованы).

В Пятихатском районе [вскрыто] 2 штурмовых отряда во главе с бывшими кулаками БРАУНОМ и УЛЬРИХОМ — завхозом колхоза в селе Зеленполь (арестован).

В колонии Екатериновка Никопольского района [вскрыт] штурмовой отряд из молодежи в количестве 31 штурмовика во главе с директором школы ГЛЕЙХОМ и учителем той же школы КРАУЗЕ (арестован).

Шпионско-диверсионные группы немецкой разведки вскрыты в гор. Днепрпетровске во главе с резидентом германской разведки ГАУДЕРЕРОМ — заведующим учебной частью средней школы (арестован). ГАУДЕРЕР насадил диверсионные группы на следующих предприятиях:

на заводе им. Петровского — во главе с ГРУДЕНТАЛЛЕРОМ — служащим конторы завода (арестован);

на заводах им. Карла Либкнехта и «Коминтерн» — во главе с ШАЦОМ — бывшим директором школы (не арестован);

на автотракторной базе — во главе с ИЛЕНЗЕРОМ — бывшим служащим базы (не арестован).

С Германским консульством в Харькове ГАУДЕРЕР поддерживал связь через иностранного специалиста ФУГЛЕВИЧА (выдворен за кордон в конце 1937 года).

В гор. Запорожье диверсионно-шпионские группы вскрыты:

на заводах комбината «Запорожсталь» — во главе с ВАРКЕНТИНОМ — бухгалтером лесозавода комбината (арестован);

в ремонтных мастерских комбината «Запорожсталь» — во главе с ФРИЗЕНОМ — главным бухгалтером мастерских (не арестован);

на Запорожском шамотно-динасовом заводе — во главе с ЧЕРЕМИСИНЫМ — бывшим белым (не арестован);

на Запорожском заводе «Коммунар» — во главе с ГАРДЕРОМ — бухгалтером завода (арестован);

на Хортицком магниевом заводе (вблизи Днепрогэса) — во главе с ЭНСОМ — бухгалтером завода (не арестован).

В гор. Кривой Рог⁶ шпионско-диверсионные группы, заложенные резидентом немецкой разведки, инспециалистом ГАРТВИХОМ (выехал за кордон), вскрыты:

в Кривбаспроекте в Кривом Роге — во главе с ДИТМАНОМ — нач. отдела планирования (арестован);

в Криворожском тресте «Руда» — во главе с зам[естителем] нач[альника] горнотехнического отдела треста МУХИНЫМ (арестован);

в Никопольском тресте «Марганец» — во главе с главным механиком треста ПОТЯГАЙЛО (арестован);

в Криворожском научно-исследовательском горнорудном институте — во главе с начальником бюро обмена опытом института НОСАЛЕМ (арестован);

на Дзержинском руднике — во главе с горным инженером БОГУСЛАВСКИМ (арестован);

на руднике им. Артема — во главе с главным механиком ЯЗБУТИС (арестован);

на Криворожском заводе «Коммунист» — во главе с бывшим главным инженером МЕНЯЙЛО (устанавливается).

Дальнейший разгром немецкого фашистского подполья и шпионско-диверсионных резидентур Германского генерального штаба продолжаем.

О результатах буду докладывать.

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

Подпись

/УСПЕНСКИЙ/⁷

№ 1959/сн⁸

«22» июля 1938 г.

На левом поле первого листа документа вертикально приклеена лента с текстом: «ПЕР[ЕДАНА] 23/7-[19]38 ГОДА [в] 8 ЧАС. 30 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 244–256.

Подлинник. Машинопись.

⁶ Здесь и далее в документе — Кривом Рогу.

⁷ Подпись А. Успенского поставлена синим карандашом.

⁸ В этом же архивном деле хранится неподписанный второй экземпляр этого документа (ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 217–229), идентичный первому, с такой же датировкой, но другим регистрационным номером (№ 1960/сн). В другом архивном деле (ОГА СБУ. — Ф. 13. — Д. 429. — Т. 7. — Л. 272–284.) хранится черновик документа (зарегистрированный также под № 1960/сн), который отличается от двух предыдущих наличием в тексте еще одного абзаца, вычеркнуто затем от руки синим карандашом. Данный абзац воспроизведен в публикуемом документе и обозначен сноской № 4. После вычеркивания этого абзаца соответствующая страница документа (стр. 4) была заново перепечатана и в уже сокращенном виде стала составной частью окончательного варианта документа, который был подписан А. Успенским и передан в НКВД СССР.

№ 219

**Приказание начальника УНКВД по Одесской области
П. Киселева коменданту УНКВД Иванову об исполнении
решения «двойки» о расстреле Адольфа Таубергера и
Адольфа Эша**

23 июля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

КОМЕНДАНТУ ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД
тов. ИВАНОВУ — ЛИЧНО

ПРИКАЗАНИЕ

Согласно решения Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР Генерального Комиссара Государственной Безопасности тов. ЕЖОВА и Прокурора Союза ССР т. ВЫШИНСКОГО от 27-го марта 1938 года (протокол № 294), приведите в исполнение приговор в отношении осужденных к расстрелу следующих лиц:

1¹. ТАУБЕРГЕР Адольфа Александровича, 1901 года рождения, уроженца с. Люстдорф Одесского пригородного района.

До ареста бухгалтер огородного хозяйства.

2. ЭШ Адольфа Христиановича, 1891 года рождения, уроженца с. Люстдорф Одесского пригородного района.

До ареста бухгалтер Бандуровской МТС.

Акт о приведении приговора в исполнение в 3-х подлинных экземплярах, сдайте Начальнику 8-го Отделения УГБ УНКВД.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /КИСЕЛЕВ/

«23» июля 1938 г.

гор. Одесса

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 316.

Подлинник. Машинопись.

¹ В документе коричневым карандашом обведены порядковые номера и проставлены даты «23. VII. [1938]» исполнения решения «двойки».

№ 220

Акт УНКВД по Одесской области об исполнении решения «двойки» о расстреле Адольфа Таубергера и Адольфа Эша

23 июля 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

АКТ

Гор. Одесса, 23-го июля 1938 года.

Комендант Областного Управления НКВД — ИВАНОВ, в присутствии Начальника 8 Отделения УГБ УНКВД — М[ладший] Лейтенант Государственной Безопасности т. ФИШМАНА, на основании приказа Начальника Управления НКВД — Капитана Государственной Безопасности т. КИСЕЛЕВА от сего числа, привел в исполнение приговор в отношении осужденных, решением Народного Комиссара Внутренних Дел Союза ССР Генерального Комиссара Государственной Безопасности т. ЕЖОВА и Прокурора Союза ССР — тов. ВЫШИНСКОГО от 27-го марта 1938 года (протокол № 294), к РАССТРЕЛУ следующих лиц:

1. ТАУБЕРГЕР Адольфа Александровича, 1901 г. рожд.
2. ЭШ Адольфа Христиановича, 1891 г. рожд.

Настоящий акт составлен в 3-х подлинных экземплярах, из коих: 2 — для I Спецотдела НКВД УССР и в 1 — в делах 8 Отделения УГБ УНКВД.

ПРИГОВОР ПРИВЕЛ В ИСПОЛНЕНИЕ:

КОМЕНДАНТ ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД

Подпись

/ИВАНОВ/

ПРИСУТСТВОВАЛ:

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛЕНИЯ УГБ УНКВД

МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ] БЕЗОПАСН[ОСТИ]

Подпись

/ФИШМАН/

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народн[ый] Комиссар[иат] Внутр[енних] Дел УССР. Управл[ение] НКВД по Одесск[ой] обл[асти]».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 317.

Подлинник. Машинопись.

¹ Около порядковых номеров синими чернилами сделаны графические пометы.

№ 221

**Сопроводительное письмо начальника 8-го отделения
УГБ УНКВД по Одесской области Л. Фишмана помощнику
начальника 1-го спецотдела НКВД УССР А. Славину к акту
об исполнении решения «двойки» о расстреле 50 человек**

28 июля 1938 г.

8-е Отделение.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.

Серия «К»

ПОМ[ОЩНИКУ] НАЧАЛЬНИКА I-ГО СПЕЦОТДЕЛА НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

тов. СЛАВИНУ.

гор. Киев.

[№] 735366

28/VII [19]38

При этом направляю акт от 13-го апреля 1938 года о приведении в исполнение приговора в отношении осужденных, решением Наркома Внутренних Дел СССР и Прокурора СССР от 27.3.1938 г. (протокол № 294) к расстрелу: БАРТ Франца Михайловича и др. 49 человек.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Акт в 2-х экз. на 6-ти п[ечатных] листах.

НАЧ. 8 ОТДЕЛЕНИЯ УГБ УНКВД ПО ОДЕССКОЙ ОБЛ.
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/ФИШМАН/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 3. — Д. 178. — Л. 312.
Копия. Машинопись.

№ 222

**Телефонограмма начальника УНКВД
по Ворошиловградской области Г. Коркунова наркому
внутренних дел УССР А. Успенскому о выявлении
и ликвидации «немецкого шпионско-диверсионного
подполья» на территории Ворошиловградской области**

29 июля 1938 г.

Из Ворошиловграда 29.VII-[19]38 г.

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

КИЕВ НКВД УССР

тов. УСПЕНСКОМУ

В результате проводимой агентурно-следственной работы по разгрому немецко-фашистского подполья нами вскрываются серьезные формирования, руководимые германской разведкой.

За время с 12.VI-1938 года по немецкой линии вскрыто шпионско-диверсионных организаций — 2, фашистско-штурмовых отрядов — 5, шпионско-диверсионных резидентских агентур — 8, разоблачены как агенты разведки — 20 [чел.].

За это время арестовано из них 200 человек.

Почти во всех случаях устанавливается, что деятельность германской разведки, главным образом, направляется по каналам внедрения своей агентуры в военную и оборонную промышленность в целях парализации ее в начале войны и проведение разрушительно-подрывной деятельности сейчас.

В Ворошиловграде вскрывается диверсионно-террористическая организация, созданная германским разведчиком БОШЕ Георгием (устанавливается).

Арестованные по этому делу братья БОШЕ — Адам и Яков — немцы-кулаки, СТРЕЛЛЕР Яков — немец-кулак, ВЕЛЬГЕМУТ Густав — немец, сын кулака, БОЙЧЕНКО Михаил — кулак, ХЛАПАТНЮК Петр — сын кулака (все работали на мелькобинате), показывают, что они и другие участники организации по заданию БОШЕ Георгия подготавливали взрыв важнейших промышленных предприятий, работающих на оборону, и террористические акты над представителями власти.

Ими же велась подготовка бросить бомбы в здание НКВД, обкома, облисполкома и другие общественные места.

В момент приезда в Ворошиловград папанинцев была попытка совершить террористический акт над последними.

При аресте участников организации изъяты две гранаты немецкого происхождения, следствием устанавливается дополнительное наличие бомб у обвиняемых, предназначенных для террористических актов.

По делу арестовано 7 человек, немцев-кулаков: ПОША¹ Адам, ПОША Яков, СТРЕЛЛЕР Яков, ВОЛЬГЕМУТ Густав, работающие на разных подсобных работах на мелькомбинате, СЛОБОДИН Петр — сын кулака, слесарь хлебостроя, и ЗИМОРЕВ Григорий — электрик завода «Октябрьская Революция».

Из числа 7-ми человек арестованных сознались 5 человек.

Следствие по делу разворачивается.

В угольтрестах и шахтах Макеевки, Ворошиловграда, Орджоникидзе, Треста ДОН и других вскрываются крупные резидентские агентуры, созданные агентом германской разведки АЛЬСМАН[ОМ] — бывшим инженером Макеевуголь, до ареста — безработного.

АЛЬСМАН привлечен для разведывательной работы германской разведкой еще в период нахождения его на учебе в Горной академии в г. Арейфер в 1928 году в Германии, прошел специальные курсы разведчиков, после чего, в 1929 году был внедрен в СССР.

АЛЬСМАН показывает, что по заданиям германской разведки им на протяжении ряда лет организовывались крупные взрывы, завалы и пожары на шахтах Донбасса, сопровождавшиеся человеческими жертвами.

Для организации шпионско-диверсионной работы в Донбассе АЛЬСМАН получил от германской разведки свыше 20 000 рублей и привлек свыше 15 человек из инженерно-технического персонала.

На паровозостроительном заводе им. Октябрьской революции вскрываются две крупные шпионско-диверсионные резидентские агентуры.

Студент ИНО, немецкий переводчик САВЧЕНКО — сын белого эмигранта, дворянин, дает показания, что, являясь агентом германской разведки с 1933 года, создал по заданиям разведки на заводе «ОР» резидентскую агентуру в составе 24[-х] человек.

Резидентская агентура провела большую подрывную работу на заводе, занималась сбором шпионских материалов, подготавливала к началу войны взрыв основных цехов, переходящих на оборону.

Для организации диверсионной работы на заводе САВЧЕНКО получил от германской разведки 10 000 рублей.

Параллельная резидентская агентура на этом заводе была создана переброшенным в 1932 году под видом политэмигранта агентом германской разведки СТАНИСЛАВОМ (до ареста работал инструктором ФЗУ).

СТАНИСЛАВ по шпионской деятельности был связан с работниками Коминтерна БУШКОВИЧЕМ, МИРОНОВЫМ, СЛАЙХЕРОМ, получал от них соотвествующие указания.

¹ Здесь и далее так в документе.

Резидентская агентура в своей диверсионной деятельности на военный период, помимо завода «Октябрьская Революция», предусматривала проведение разрушительной работы на других предприятиях Ворошиловграда.

СТАНИСЛАВ называет свыше 8[-ми] участников резидентской агентуры, проводившей диверсионную работу.

На Брянском химкомбинате Серговского района вскрывается шпионско-диверсионная организация в составе 23[-х] человек, созданная агентом германской разведки БЕЛОЦЕРКОВСКИМ, работавшим до ареста зав. базой культсбыта в г. Серго.

Участники организации, помимо сбора шпионско-диверсионных сведений, по прямому заданию германской разведки подготавливали к началу войны взрыв Брянского и Ворошиловского химкомбинатов.

БЕЛОЦЕРКОВСКИЙ был связан через другую германскую агентуру [с] диверсионной организацией в Магнитогорске.

По делу арестовано 6 человек.

Арестованный бывш. офицер ЮЗАТИН, работавший до ареста преподавателем немецкого языка, дает показания, что является агентом германской разведки с 1917 года, по заданиям последней возглавлял созданную им резидентскую агентуру в Авиашколе.

Арестованный ГЕРФ — преподаватель немецкого языка в ИНО, сознался, что является германским разведчиком с 1918 года, и проводил по заданиям разведки разведывательную работу на военном заводе № 60.

ГЕРФ через завербованных собирал и передавал разведке интересующие ее данные о заводе № 60.

Кроме того, ГЕРФ формировал два штурмовых отряда численностью больше 30 человек.

За передаваемые разведке шпионские материалы ГЕРФ получал крупные денежные вознаграждения.

В Ровенецком, Серговском, Краснолучском, Кагановическом районах вскрыты штурмовые фашистские отряды, руководимые германской разведкой.

Участники этих отрядов вели активную подготовку к вооруженному восстанию в период войны, подрывную работу в промышленности, в с[ельском]/х[озьяйстве] и на жел[езно]дорожном транспорте.

По делу арестовано 90 человек, из них уже созналось 87 человек.

Разворачиваем следствие на дальнейший разгром германской агентуры.

О результатах буду докладывать.

КОРКУНОВ

ВЕРНО:
ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА СЕКРЕТАРИАТА
НКВД УССР

Подпись /ТУШЕВ/
ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп.1. — Д. 254. — Л. 288–296.
Заверенная копия. Машинопись.

Область	Всього	Из них		Польский шпионаж		Немецкий шпионаж		Румынский шпионаж		Греческий шпионаж		Латвийский шпионаж		Японский шпионаж		Разный шпионаж	
		По 1-й категории	По 2-й категории	По 1-й категории	По 2-й категории	По 1-й категории	По 2-й категории	По 1-й категории	По 2-й категории	По 1-й категории	По 2-й категории	По 1-й категории	По 2-й категории	По 1-й категории	По 2-й категории	По 1-й категории	По 2-й категории
Каменец-Подольская	2275	2015	260	1877	180	33	1	76	73	-	-	29	5	-	1	-	-
Николаевская	703	540	160/3	98	58	295	57/3	11	9	70	21	62	13	4	2	-	-
Черниговская	344	125	219	70	153	35	18	6	12	3	1	10	24	1	11	-	-
МАССР	445	215	230	18	27	27	36	146	151	1	4	4	8	-	-	19	4
Всего:	25505	20692	4719/94	10867	2739	4136	802/91	560	526/1	3671	406/2	1328	176	49	50	81	20

ПРИМЕЧАНИЕ: числителем показаны осужденные по 1 [-ой] категории, знаменателем показаны иностранно-подданные, высланные за пределы СССР.

НАЧ. 1[-го] СПЕЦОТДЕЛА НКВД УССР
СТАРШ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /НАЗАРЕНКО/

ОГА СБУ — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л. 149.
Подлинник. Машинопись.

№ 224

**Сообщение наркома внутренних дел УССР А. Успенского
руководству НКВД СССР о ходе следствия по делу о
выявленном в г. Харькове немецком разведывательном
пункте с нелегальной техникой**

4 августа 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ

НАЧАЛЬНИКУ 3[-го] ОТДЕЛА 1-го УПРАВЛЕНИЯ НКВД СССР
КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА
тов. НИКОЛАЕВУ

гор. Москва

В дополнение к записке по проводу от 8-го июля с/года¹ о вскрытой нелегальной технике германской разведки в Харькове, направляю Вам альбом фотоснимков изъятого при обыске технического оборудования немецкого разведывательного пункта с актом заключения комиссии военных специалистов.

Как установлено следствием, разведывательный технический пункт в Харькове был организован в 1937 году крупным немецким разведчиком — секретарем немецкого консульства в Харькове ШТРЕККЕРОМ Германом (выехал за границу в 1938 году).

Руководили техническим пунктом агенты германской разведки БУКЕНИК Александр — зав. фотолабораторией Харьковского химико-технологического института и БРЫЗГАЛИН Андрей — преподаватель Украинского коммунистического института журналистики (арестованы).

Обысками при аресте БУКЕНИКА и БРЫЗГАЛИНА и в процессе следствия изъято:

мощная коротковолновая приемно-передаточная радиостанция;
два мощных радиоприемника;
телеграфный аппарат Морзе;

¹ См. док. № 211 от 8 июля 1938 г.

12 электрочасовых механизмов для адских машин;
15 различных мощных трансформаторов;
5 зеркальных рефлекторов мощной светоотражательной силы;
электромеханический прибор немецкой фирмы «Сименс-Гальске» для автоматической записи на ленту по времени радиосигналов, поступающих от самолетов противника;

мощный радиоприемник супергетеродного типа, набор генераторных ламп, катушек и самоиндукции для коротковолнового приемника;

рамочная антенна направленного действия;

специально герметически закрытая под двойным стеклом электроарматура для работы с легковоспламеняющимися веществами;

2 лаборатории с фотолитографской аппаратурой для фабрикации фальшивых документов;

негативы и образцы фальшивых часовых циферблатов, применяемых для репродукции и уменьшения документов и чертежей;

9 специальных фотоаппаратов;

фотоэлементные, неоновые и электромагнитные реле, высоковольтные электролитические прерыватели;

различная ценная радио-электро-фото-арматура и имущество.

БРЫЗГАЛИН и БУКЕНИК показали, что посредством обнаруженной техники ставились задачи: организация радиосвязи с немецкой разведкой в военное время; установка световых ориентиров для корректировки воздушных налетов германской авиации; изготовление аппаратуры для адских машин и фабрикация различных советских документов для снабжения ими немецкой агентуры.

На специально смонтированном БРЫЗГАЛИНЫМ радиопередатчике производились опыты по передаче в Германию шифрованных депеш.

В обнаруженных фотолaborаториях был изготовлен ряд бланков для нужд разведки, в том числе бланки Кагановичского райкома КП(б)У гор. Харькова, штаба 14-го стрелкового корпуса, дислоцированного в Харькове, треста «Трансстройпроект» и ряд других.

Немецкой разведкой дом БРЫЗГАЛИНА (особняк на окраине гор. Харькова) был намечен как пункт для подачи радио- и световых сигналов для ориентира самолетов немецкой авиации в целях безошибочной бомбардировки в ночное время военных объектов, расположенных в непосредственной близости к дому БРЫЗГАЛИНА.

Таковыми объектами являются: военный аэродром, авиагородок с квартирами начальствующего состава и красноармейскими казармами, авиазавод № 135 и его аэродром, городская водонапорная башня, электроподстанция и военное училище Погранохраны НКВД.

БРЫЗГАЛИН показал, что обнаруженная на пункте специальная аппаратура — ручная динамо-машина, высоковольтные электролитические преры-

ватели и несколько повышающих трансформаторов — должна была обеспечить подачу энергии пункту в случае выключения городской электростанции во время ночного налета авиации.

Комиссией, созданной из военных специалистов Харьковской авиационной бригады, подвергнувшей тщательному изучению все техническое оборудование пункта, установлено:

из изъятой радиоаппаратуры в течение короткого времени может быть собран коротковолновый передатчик мощностью до 100 ватт в антенне радиусом действия в 1000–1200 км;

изъятый электромеханический прибор «Сименс-Гальске» был предназначен для записи на ленту сигналов, подаваемых с самолетов противника, и для наведения этих самолетов на объекты бомбометания (это же подтверждает в своих показаниях БРЫЗГАЛИН и БУКЕНИК);

обнаруженные электрочасовые механизмы в сочетании с фотоэлементными, неоновыми и электромагнитными реле предназначены для производства взрывов оборонных объектов при помощи радиосигналов; следы, имеющиеся на клеммах, контактах и зажимах этих приборов, свидетельствуют о том, что опыты в этом направлении уже проводились;

специальная герметически закрытая фарфоровая электроаппаратура предназначена для работы со взрывчатыми и легко воспламеняющимися веществами. Оставшиеся следы на этой аппаратуре свидетельствуют о том, что работы в этом направлении уже проводились.

БУКЕНИК и БРЫЗГАЛИН в показаниях о своей практической работе в пользу германской разведки подтверждают выводы комиссии.

Допрос БРЫЗГАЛИНА и БУКЕНИКА продолжаем.

О дальнейших результатах буду докладывать.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ З[-го] РАНГА

(УСПЕНСКИЙ)

«4» августа² 1938 г.

г. Киев

№ 2193/сн

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 297–303.
Копия. Машинопись.

² В документе напечатано «июля» и исправлено от руки чернилами.

№ 225

Справка начальника 1-го спецотдела НКВД УССР А. Назаренко о количестве справок, находящихся на рассмотрении в НКВД СССР в связи с проведением массовых репрессивных операций в УССР

5 августа 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СВЕДЕНИЯ

О КОЛИЧЕСТВЕ СПРАВОК, НАХОДЯЩИХСЯ
НА РАССМОТРЕНИИ В НКВД СССР В ОСОБОМ ПОРЯДКЕ

ПО СОСТОЯНИЮ НА 5-е АВГУСТА 1938 ГОДА

Области	Всего	В том числе															
		Польская к-р и шпонаж	Немецкая к-р и шпонаж	Румынская к-р и шпонаж	Волгарская к-р и шпонаж	Иранская к-р и шпонаж	Латвийская к-р и шпонаж	Литовская к-р и шпонаж	Японская к-р и шпонаж	Пречская к-р и шпонаж	Английский шпонаж	Чешская к-р и шпонаж	Итальянский шпонаж	Французский шпонаж	Украинская к-р	Белая к-р	Разные шпонаж
НКВД УССР	131	68	27	6	1	-	6	14	-	-	4	2	1	-	1	1	
УНКВД Киевской области	1419	942	193	60	8	87	31	32	2	11	26	4	7	-	2	14	
УНКВД Житомирской области	3404	2329	974	7	-	2	6	6	-	3	82	-	-	-	-	1	
УНКВД Харьковской области	847	259	318	12	36	98	34	47	22	2	5	2	5	-	1	6	

УНКВД Днепропетровской области	4570	1107	2395	98	636	55	54	77	65	2	26	11	4	10	-	30
УНКВД Сталинской области	2796	470	1294	41	266	118	20	41	507	2	14	1	3	-	2	17
УНКВД Ворошиловградской области	43	15	16	-	-	1	-	2	-	-	4	2	-	-	-	3
УНКВД Одесской области	1578	283	558	144	243	62	27	61	59	37	5	34	12	1	45	7
УНКВД Винницкой области	1936	1691	40	170	1	-	12	3	-	1	11	1	1	-	-	5
УНКВД Николаевской области	392	132	197	19	8	-	9	6	4	6	1	2	2	-	-	6
УНКВД Полтавской области	778	426	142	18	9	14	10	24	5	18	6	-	1	33	63	9
УНКВД Каменец- Подольской области	4572	4343	42	121	1	-	6	3	-	16	37	-	-	-	-	3
УНКВД Черниговской области	260	149	63	2	2	13	8	12	-	1	2	-	1	-	1	6
НКВД МАССР	1024	123	249	561	56	-	-	-	-	1	9	-	-	21	4	-
ИТОГО	23750	12337	6508	1259	1267	448	219	328	644	100	232	59	37	65	119	108

НАЧ[АЛЬНИК] 1[-го] СПЕЦИАЛЬНОГО ОТДЕЛА НКВД УССР
СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/ИАЗАРЕНКО/

«5» августа 1938 г.

ОГА СБХ — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 239. — Л. 147.
Подлинник. Машинопись.

№ 226

**Письмо заместителя председателя Военного трибунала
ХВО С. Романовского начальнику УНКВД по Сталинской
области о направлении документов, подтверждающих
исполнение приговоров к высшей мере наказания**

5 августа 1938 г.

1

НКО-СССР
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

5 августа 1938 г.
№ 00131

гор. Харьков

пл. Руднева № 36
тел. № 4-07-63, 4-37-81

Сов[ершенно] секретно
Экз. № 1

Начальнику Донецкого областного
управления НКВД¹

Прошу ускорить ответ на отношение Военного Трибунала ХВО от 2 июня с. г. за № 0065 о срочной высылке в Военный Трибунал ХВО копий актов или справок о времени приведения приговоров в исполнение в отношении 88 осужденных к высшей мере уголовного наказания расстрелу, — для донесения в Военную Коллегию Верховного Суда Союза ССР.

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВТ ХВО
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись

/РОМАНОВСКИЙ/

отпечатано в 2-х экз.

На правом поле документа от руки красным карандашом нанесена резолюция «т. Соломоновичу».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 311.
Подлинник. Машинопись на бланке.

¹ Так в документе. В соответствии с приказом НКВД УССР № 00367 от 11 июня 1938 г. УНКВД по Донецкой области было реорганизовано в УНКВД по Сталинской области, начальником которого был назначен П. Чистов.

№ 227

**Сообщение наркома внутренних дел УССР А. Успенского
руководству НКВД СССР о ликвидации «немецкой
шпионско-диверсионной группы» на Юго-Западной
железной дороге**

7 августа 1938 г.

2238/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ № 4617²

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.

ТОВ. БЕРМАНУ

На участке службы пути Юго-Западной железной дороги ДТО НКВД вскрыта и ликвидируется шпионско-диверсионная группа, созданная в 1934 году Германским консульством в Киеве.

Арестованный руководитель группы — немец КНИЛЛЕР Карл — бывший ремонтный рабочий пути станции «Спартак» — показал, что для шпионско-диверсионной работы он был завербован в 1933 году немцем ЮСТОМ Людвигом (устанавливается), представившимся ему негласным уполномоченным Германского консульства по оказанию материальной помощи немцам-колонистам.

В этот период КНИЛЛЕР Карл работал в своем хозяйстве и по предложению ЮСТА проник на транспорт со шпионско-диверсионными намерениями.

КНИЛЛЕР показал, что вскоре после вербовки он был представлен Германскому консулу, а впоследствии, по ликвидации консульства в Киеве, поддерживал личную связь со вторым секретарем консульства.

Работая на станции «Спартак», КНИЛЛЕР в 1934 году создал диверсионную группу и завербовал в нее своего брата КНИЛЛЕРА Юлиуса (арестован), работников пути — немцев ЛЮТЕРА Рудольфа, РЕПУ Адольфа (устанавливаются), поляка ЯНЦЕВИЧА и ОСТАПЕНКО (осуждены).

Перед созданной КНИЛЛЕРОМ группой Германским консульством была поставлена задача собирать сведения о проходящих воинских и негабаритных поездах, сообщать данные о проследовании на Запад воинских эшелонов, их

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Написано от руки чернилами.

технической оснащенности и вести фашистскую агитацию среди немецкого населения.

Кроме того, через КНИЛЛЕРА перед группой была поставлена задача — в любой момент быть готовой к выполнению диверсионных актов.

Как показывает КНИЛЛЕР, в августе 1936 года, при посещении консульства, консул лично сообщил ему о предстоящем приезде товарища ВОРОШИЛОВА и дал задание организовать в районе станции «Спартак» крушение поезда, в котором будет следовать тов. ВОРОШИЛОВ.

За два–три дня до приезда тов. ВОРОШИЛОВА КНИЛЛЕР, ЯНЦЕВИЧ, ОСТАПЕНКО и остальные участники группы еще раз были предупреждены консулом через ЮСТА и, во исполнение полученного задания, подготовили крушение путем вложения лопнувшего рельса и ослабления болтов.

Так как за несколько часов до проследования поезда тщательно проверялась готовность маршрута, лопнувший рельс был обнаружен и заменен, и этим было предотвращено крушение.

Показания КНИЛЛЕРА Карла полностью подтверждает его брат КНИЛЛЕР Юлиус, также арестованный по этому делу.

По линии ДТО приняты меры к установке и аресту проходящих по показаниям КНИЛЛЕРА ЮСТА, ЛЮТЕРА и РЕПУ.

Приняты также меры к вскрытию аналогичных групп на Юго-Западной дороге.

НР 2238/сн

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ З[-го] РАНГА

Подпись

УСПЕНСКИЙ

«7»³ августа 1938 г.

В нижней части первого листа документа наклеена лента с текстом: «ПЕРЕДАНА 8/8-1938 Г. [в] 9 ЧАС. 55 МИН.».

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 309–312.
Подлинник. Машинопись.

---

³ Регистрационный номер документа проставлен от руки чернилами, подпись А. Успенского и число месяца — коричневым карандашом.

№ 228

**Сообщение наркома внутренних дел УССР А. Успенского
в НКВД СССР о ликвидации «шпионско-диверсионных
резидентур немецкой разведки» на Запорожье**

19 августа 1938 г.

2369/сн¹

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ЗАПИСКА ПО ПРОВОДУ

МОСКВА НКВД СССР

ТОВ. ЕЖОВУ Н.И.
ТОВ. ФРИНОВСКОМУ
ТОВ. НИКОЛАЕВУ

В г. Запорожье Днепропетровской области вскрыты и ликвидируются три шпионско-диверсионные резидентуры немецкой разведки, в состав которых входили старые немецкие агенты.

На Днепрогэсе вскрыта шпионско-диверсионная резидентура, созданная старыми агентами германской разведки ПИРАНГОМ и бывш. бароном фон-УНГЕРОМ (арестованы).

ПИРАНГ Юлий — бывший главный инженер лесозавода в Запорожье, показал, что к разведывательной работе в пользу Германии он был привлечен в 1908 году в г. Митаве.

Пройдя специальное обучение, ПИРАНГ по заданию германской разведки проник на военные заводы б[ывш.] царской России.

В период империалистической войны ПИРАНГ, осуществляя шпионско-диверсионные функции под руководством немецкого разведчика ШПИИ-СА, участвовал в поджоге лесокombината в гор. Смоленске, поставлявшего фанеру и другие лесные материалы для нужд русского военно-воздушного флота.

[В] 1918–1928 гг. ПИРАНГ поддерживал связь с крупными немецкими агентами фон-УНГЕРОМ (арестован) и НИКОЛАЕВЫМ (устанавливается), по заданию которых проводил шпионско-диверсионную деятельность на Шатурстрое². Переехав затем на Днепрострой, ПИРАНГ установил связь с резидентом немецкой разведки, иностранно-подданным, инженером Днепростроя

¹ Написано от руки простым карандашом.

² Речь идет о строительстве Шатурской ГРЭС на востоке нынешней Московской области России.

БИНДЕРОМ (выехал за границу) и немецким разведчиком ОЗОЛИНЫМ (разыскивается).

В 1936 г. ПИРАНГ связался с Германским консульством в Киеве и дальнейшую шпионско-диверсионную работу проводил по заданиям консульства.

Имея задание по подготовке крупной диверсии на Днепрогэсе путем вывода из строя высоковольтных линий, ПИРАНГ установил связь с агентом немецкой разведки ПАСЫНКОВЫМ — главным механиком Запорожского лесозавода (арестован), совместно с которым вел подготовку к этой диверсии.

Используя свои познания в области радиотехники, ПИРАНГ по заданию Германского консульства сконструировал радиопередатчик и по позывным «888» связывался с одной из станций германской разведки, куда передавал шпионские сведения об оборонной промышленности Запорожья.

Арестованный ПАСЫНКОВ подтвердил показания ПИРАНГА и показал³ о своей принадлежности к германской разведке с 1924 года. При помощи конструируемой им взрывной аппаратуры ПАСЫНКОВ подготавливал вывод из строя высоковольтных линий Днепрогэса.

При обыске у ПИРАНГА изъято: радиоаппаратура и тайнопись для связи с германской разведкой, часовые механизмы к адским машинам и приборы для радиопеленгации.

В г. Запорожье, на авиазаводе «Коммунар», вскрыта шпионско-диверсионная резидентура, созданная резидентом германской разведки, бывш. владельцем завода КОППОМ (арестован).

КОПП показал, что в 1912 г. в Берлине он был завербован майором германской тайной полиции ЗИБЕРТОМ (за границей) для разведывательной и диверсионной работы на территории России.

По заданиям немецкой разведки КОПП в 1915 году организовал поджог малярного цеха на военном заводе в Кичкасе Запорожского района, в 1916 году поджег военный завод в г. Запорожье и во время империалистической войны на своем заводе выпускал негодные артиллерийские снаряды для русской армии.

В 1918 году, во время пребывания на Украине немецких оккупационных войск, КОПП был связан с комендантом немецких войск майором ГОЛЬЦОМ и выдал немцам ряд коммунистов, оставшихся в Запорожье на нелегальном положении.

В 1919 г., при оставлении Украины немецкими войсками, КОПП получил задание остаться в Запорожье для проведения шпионско-диверсионной работы.

В 1932 году КОПП через немецкого разведчика НЕЙМАНА, приехавшего в Советский Союз под видом интуриста, возобновил связь с германской разведкой.

В 1934 году из Берлина в Запорожье приезжал немецкий разведчик БЕХТЕР, который связался с КОППОМ от имени ЗИБЕРТА.

³ В документе слово напечатано заглавными буквами.

КОПП от БЕХТЕРА получил явку, по которой связался со старым немецким агентом ДИКОМ (осужден), проживавшим в Харькове и состоявшим на связи у германского консула в Харькове ЭРТА⁴ (за границей).

По заданию немецкой разведки, переданному ДИКОМ, КОПП поселился вблизи бывшего своего завода («Коммунар») для организации взрыва этого завода.

Из состава немецкой агентуры, находящейся на связи у ДИКА и успевшей проникнуть на завод «Коммунар», КОПП создал диверсионную резидентуру в составе: УНРАУ Петра — конструктора завода «Коммунар» (осужден); ПАУЛЬСА — конструктора завода (арестован) и ЯНЦА Генриха — главного мастера мельницы «Союзмука» (арестованы) и РЕШКЕ Фридриха — мастер[а] сборочного цеха завода (арестовывается).

Арестованный ЯНЦ Генрих — агент германской разведки с 1903 года, показал, что он был завербован офицером военной германской разведки в г. Вильдбурггаузене (Германия) под кличкой «Зуфке» для шпионской деятельности на территории России.

Находясь на связи у резидента германской разведки УНРАУ (осужден), передавал ему собранные шпионские сведения до дня ареста УНРАУ.

Кроме участия в шпионско-диверсионной резидентуре на заводе «Коммунар», ЯНЦ имел задание от разведки по выводу из строя мельницы «Союзмуки».

В 1938 году ЯНЦ осуществил крупный диверсионный акт на мельнице № 15 в Запорожье, в результате чего мельница, производительностью в 45 тысяч тонн в месяц, простояла 20 дней.

В Хортицкой больнице (вблизи Запорожья) вскрыта био-диверсионная резидентура, созданная агентом германской разведки ГОТМАНОМ Федором, врачом Хортицкой больницы (арестован).

ГОТМАН в период немецкой оккупации Украины в 1918 году был завербован уполномоченным Немецкого Красного Креста на Украине МЮЛЛЕРОМ (за кордоном).

В 1921 году с ГОТМАНОМ от имени немецкой разведки связался германско-подданный АППЕНРОД (осужден), совместно с которым он проводил шпионско-диверсионную работу.

В 1927 году ГОТМАН выезжал в научную командировку в Германию, в Берлин, где, связавшись с немецкой разведкой, получил задание по разведывательной работе в СССР.

В 1935 году ГОТМАН через своего родственника, доктора БЕЛЬЦА (осужден) связался с секретарем Германского консульства в Харькове ШТРЕККЕРОМ (выехал за кордон в 1938 г.).

От ШТРЕККЕРА ГОТМАН получал денежное вознаграждение за шпионские сведения, собираемые им по Запорожью.

⁴ В документе ошибочно — Эрда.

В 1936 г. ГОТМАН в Хортицкой больнице завербовал санврача ГОЛУБНИЦКОГО, зав. электрокабинетом ЛЕПИ, врача ШУЛЬЦА (не арестованы), с помощью которых подготавливал бактериологическую диверсию в военное время путем распространения острозаразных болезней.

По всем этим делам разворачиваем следствие.

О дальнейших результатах буду докладывать.

НР 2369/сн

УСПЕНСКИЙ

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3[-го] РАНГА

(УСПЕНСКИЙ)

«19» августа 1938 г.

сс.

ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 254. — Л. 313–321.
Подлинник. Машинопись.

№ 229

**Письмо начальника 1-го спецотдела УНКВД
по Сталинской области Я. Соломоновича начальнику
тюрьмы г. Сталино с запросом о содержании под стражей
Сергея Штерцера**

25 августа 1938 г.

НАЧАЛЬНИКУ ТЮРЬМЫ гор. СТАЛИНО

Обратной почтой просим сообщить, содержится ли у Вас подследственный арестованный ШТЕРЦЕР Сергей Францевич, для высылки на него выписки из постановления Особого Совещания НКВД СССР.

НАЧАЛЬНИК I-го СПЕЦИАЛЬНОГО ОТДЕЛА
УНКВД по С[ТАЛИНСКОЙ] О[БЛАСТИ]

/СОЛОМОНОВИЧ/

ИНСПЕКТОР

/ГАРШИН/

25/VIII-[19]38 г.
№ 1586518

В левом верхнем углу от руки простым карандашом нанесена надпись: «тюрьма Артемовск»; далее зеленым карандашом написано и подчеркнуто «9».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 96. — Л. 78.
Копия. Машинопись.

№ 230

Выписка из справки начальника 1-го спецотдела НКВД
УССР А. Назаренко о количестве лиц, репрессированных
органами НКВД УССР

30 августа 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СВОДНЫЕ ДАННЫЕ
ОБ АРЕСТОВАННЫХ И ОСУЖДЕННЫХ ОРГАНАМИ НКВД УССР

ЗА ВРЕМЯ С 1 ОКТЯБРЯ 1936 года ПО 1-е ИЮЛЯ 1938 года.

1. СОЦИАЛЬНЫЙ СОСТАВ АРЕСТОВАННЫХ:

ВСЕГО арестовано — 253 051 человек.

Из них:

Бывших кулаков	95 395 чел.
Бывш. людей (помещик[ов], дворян, торговцев, жандарм[ов] и др.) ..	109 380
Деклассирован[ного] элемента	18 685
Служител[ей] религиозн[ого] культа	6 565
Кустарей	2 606
Домохозяек, иждивенц[ев], пенсион[еров]	4 306
Служащих	5 030
Единоличников	3 310
Колхозников	2 079
Рабочих	1 168
Красноарм[ейцев] и младш[его] начсостав РККА, ПО и ВО НКВД ...	2 111
Сотрудников НКВД	1 058
Бывш. членов ВКП(б)	10 995
Бывш. членов ВЛКСМ	1 417

2. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОКРАСКА АРЕСТОВАННЫХ:

Троцкистов и правых	10 256 чел.
Эсеров	2 295
Меньшевиков	785
Анархистов	178
Разных (кадеты, монархисты, ТКП, и др.)	1 102

Членов национал[истических] к-р организаций

Украинских	38 283 чел.
Армянских	388
Сионистских	1 553

Разных	6 710
Фашистов	11 130
Церковников, сектантов	6 319
Белогвардейцев	<u>8 412</u>
	87 411 чел.

3. АРЕСТОВАНО В ПОРЯДКЕ ПРИКАЗОВ №№ 00485, 00593 и др.:

По польской линии	54 011 чел.
По харбинской [линии]	960
По немецкой [линии]	23 036
По румынской [линии]	6 188
По латышской [линии]	1 995
По греческой [линии]	5 642
По иранской [линии]	503
По болгарской [линии]	1 378
По чешской [линии]	289
По другим линиям	<u>657</u>
	94 659 чел.

4. В ПОРЯДКЕ ПРИКАЗА № 00447:

[...]

5. ПО ХАРАКТЕРУ ПРЕСТУПЛЕНИЙ:

Польский шпионаж	25 132 чел.
Германский [шпионаж]	9 100
Японский [шпионаж]	1 053
Латвийский [шпионаж]	1 630
Румынский [шпионаж]	4 830
Греческий [шпионаж]	718
Чешский [шпионаж]	189
Иранский [шпионаж]	366
Болгарский [шпионаж]	691
Разный [шпионаж]	564
Измена родине	1 996
Террор	6 647
Диверсия	18 752
Вредительство	16 451
Повстанческ[ая] к-р деятельн[ость]	115 788
К-р агитация	30 854
Другие преступления	<u>18 290</u>
	253 051 чел.

6. НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ АРЕСТОВАННЫХ:

ВСЕГО арестовано — 253 051 человек,

Из них:

Украинцев	133 376 чел.
Русских	19 861

Белорусов	2 276
Армян	513
Узбеков	144
Татар	210
Евреев	8 258
Немцев	25 752
Поляков	45 286
Латышей	1 789
Литовцев	241
Эстонцев	161
Румын	1 501
Иранцев	452
Китайцев	132
Корейцев	104
Других	12 995
	253 051 чел.

1. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОКРАСКА ОСУЖДЕННЫХ

ВСЕГО осуждено — 197 945 человек.

[...]

2. ОСУЖДЕНО В ПОРЯДКЕ ПРИКАЗОВ №№ 00485, 00593 и др.:

По польской линии	39 644 чел.
По немецкой [линии]	11 748
По греческой [линии]	4 045
По румынской [линии]	3 861
По латышской [линии]	1 425
По харбинской [линии]	374
По другим [линиям]	586
	61 683 чел.

3. ОСУЖДЕНО В ПОРЯДКЕ ПРИКАЗА № 00447:

[...]

4. РАЗБИВКА ОСУЖДЕННЫХ ПО ХАРАКТЕРУ ПРЕСТУПЛЕНИЙ:

Польский шпионаж	15 447 чел.
Германский [шпионаж]	5 528
Румынский [шпионаж]	2 881
Латвийский [шпионаж]	1 063
Греческий [шпионаж]	485
Японский [шпионаж]	458
Разный [шпионаж]	276
Измена родине	1 517
Террор	5 383
Диверсия	14 044
Вредительство	7 956

Повстанческая к-р деятельность	100 076
К-р агитация	23 643
Другие преступления	19 194
	197 945 чел.

5. КЕМ ВЫНЕСЕНЫ РЕШЕНИЯ:

[...]

6. МЕРЫ НАКАЗАНИЯ:

ВСЕГО осуждено — 197 945 человек,

из них:

Высшая мера уголовн[ого] наказания	122 274 чел.
ВМУН с заменой заключением	15
Тюремного заключения:	
До 25 лет	7 чел.
До 20 [лет]	33
До 15 [лет]	99
До 10 [лет]	3 903
До 5 [лет]	215
Исправтрудлагеря:	
До 25 лет	15 чел.
До 20 [лет]	49
До 15 [лет]	92
До 10 [лет]	60 873
До 5 [лет]	5 187
До 3 [лет]	2 762
Ссылка и высылка:	
Высылка за пределы СССР	238 чел.
Ссылка внутри СССР	830
Высылка с прикреплением	40
Прочие меры	654
Освобождено	659

НАЧАЛЬНИК 1[-го] СПЕЦОТДЕЛА НКВД УССР

СТАРШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/НАЗАРЕНКО/

«30» августа 1938 г.г. Киев

№ 231

**Отчет наркома внутренних дел УССР А. Успенского
наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах
оперативно-следственной работы органов НКВД УССР
за период с 1 октября 1936 по 1 июля 1938 гг.**

Август 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОМИССАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЕЖОВУ Н.И.

ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

К ЦИФРОВОМУ ОТЧЕТУ ОБ ИТОГАХ РАБОТЫ НКВД УССР

за время с 1 октября 1936 года

по 1-е июля 1938 года

Оперативная деятельность органов НКВД УССР по разгрому контрреволюционных формирований характеризуется такими данными.

За время с 1 октября 1936 года по 1 июля 1938 года на Украине арестовано 252 992 человек[а], из них осуждено 196 538 человек.

По характеру преступлений арестованные распределяются:

К-р повстанческая деятельность	115 862
Шпионаж	41 714
Диверсия	18 752
Вредительство	16 492
Террор	6 547
Измена родине	3 001
Контрреволюционная агитация	29 556
Другие преступления	21 068

По политической окраске:

Участники украинского националистического подполья	37 648
Участники право-троцкистского подполья	10 256
Участники фашистских организаций	10 882
Участники белогвардейско-ровсовских организаций	6 947
Участники эсеровских организаций	1 895
Участники меньшевистских организаций	635

Участники других контрреволюционных националистических формирований	8 950
Церковники и сектанты	6 354
Анархисты	135
Дашнаки	388
Кадеты, монархисты, ТКП и пр.	1 102

В общем числе арестованных — 252 992 человек[а], было репрессировано в порядке приказов НКВД СССР №№ 00485, 00439, 00593–94 312 человек, в том числе:

по польской линии	54 012 челов.
[по] немецкой [линии]	23 038
[по] румынской [линии]	6 188
[по] греческой [линии]	5 452
[по] латышской [линии]	1 995
[по] болгарской [линии]	1 378
[по] японской [линии]	1 048
[по] иранской [линии]	503
[по] другим линиям	698

и в порядке приказа НКВД СССР за № 00447 арестовано 111 634 человек, в том числе:

бывших кулаков	52 137 чел.
уголовников	12 780
прочего к-р элемента	46 717

По областям УССР общее количество арестованных распределяется:

Донецкая область	38 006 чел.
Киевская	37 081
Днепропетровская	29 521
Харьковская	24 709
Винницкая	23 831
Житомирская	21 778
Одесская	19 832
Каменец-Подольская	15 860
Черниговская	13 028
Полтавская	12 469
Николаевская	9 088
МАССР	7 779

Картина оперативной деятельности органов НКВД УССР на отдельных этапах в отчетном периоде представляется в следующем виде:

Всего арестовано:

в IV квартале 1936 г.

– 4 453 чел.

в 1937 году 159 573
в первом полугодии 1938 г. ... 88 966

Особого внимания заслуживает характеристика оперативного удара по основным организованным кадрам контрреволюции по периодам.

Остановлюсь на наиболее важных цифрах:

Арестовано	В 1937 г.	В 1-ом полугодии 1938 г.
Участников а/с укр. нац[ионалистических] организаций	13 365	24 048
Участников право-троцкист[ских] организаций	6 268	2 852
Участников эсеровских организаций	504	1 389
Участников меньшевистских организаций	184	448
Участников сионистских организаций	274	1 279
Участников белогвардейско-ровсовских орган[изаций]	1 506	5 415
Участников других к-р формирований	5 461	4 364

Если за весь 1937 год было арестовано 21 080 шпионов различных иностранных разведок, то за полугодие 1938 года их арестовано — 20 253.

За контрреволюционную повстанческую деятельность в 1937 году было арестовано 66 984 человека, в первом полугодии 1938 года — 48 274 человек.

В 1938 году оперативный удар был целеустремленней и, в основном, направлен на квалифицированные, организованные кадры контрреволюционного подполья. Об этом говорят такие цифры.

В 1937 году было арестовано за к-р агитацию и разные преступления, т. е., преимущественно одиночек, — 40 318 человек (более 25 % от общего числа арестованных¹). За полугодие 1938 года арестовано этих же элементов — 7 793 человека, что составляет только 8 %² от общего числа арестованных.

Наконец, оставив в стороне цифры и подводя итоги оперативной деятельности по содержанию самой работы по результатам разгрома организованной контрреволюции, нужно сказать, что основные контрреволюционные формирования и их организующие центры, существовавшие и активно действовавшие на Украине на протяжении ряда лет, раскрыты и ликвидированы в 1938 году.

Коренной перелом во всей деятельности органов НКВД УССР был достигнут в результате приезда на Украину народного комиссара внутренних

¹ Подчеркнуто от руки простым карандашом.

² Подчеркнуто от руки простым карандашом двойной линией.

дел СССР — Генерального комиссара государственной безопасности СССР тов. ЕЖОВА и непосредственных его указаний, как перестроить работу.

В результате в органах НКВД УССР была раскрыта долгие годы орудовавшая антисоветская троцкистско-националистическая организация, возглавлявшаяся БАЛИЦКИМ и ЛЕПЛЕВСКИМ и представлявшая собой одно из важных звеньев общего контрреволюционного заговора на Украине.

В НКВД УССР было арестовано 677³ предателей, значительная часть которых входила в состав троцкистско-националистической организации и одновременно проводила большую шпионскую работу по заданиям иностранных разведок, используя свое должностное положение и доступ к материалам УГБ.

Наличие в НКВД одного из звеньев общего антисоветского заговора на Украине парализовало борьбу с организованной контрреволюцией, со шпионско-диверсионной агентурой иностранных разведок и ограждало от провалов организующие кадры заговорщиков.

Не имея, однако, возможности целиком саботировать борьбу с контрреволюцией, тем более, что НКВД СССР был непосредственно арестован ряд крупных заговорщиков на Украине, работа органов НКВД УССР была направлена вражеским руководством по линии широкой репрессии второстепенных участников подполья или малозначащих антисоветских одиночек, а следствие было поставлено так, чтобы не добираться до корней контрреволюции, не вскрывать организующего начала⁴.

Таким путем, а также путем прямых подлогов и фальсификаций, внешне создавалась видимость выполнения директив НКВД СССР по ликвидации организованных контрреволюционных центров.

Освободившись от изменников и предателей, влив в органы НКВД УССР отряд проверенных коммунистов, перестроив всю работу по-новому, получив помощь со стороны нового руководства ЦК КП(б)У, органы НКВД на Украине в короткий срок развернули действительный разгром контрреволюционного подполья и их организующих центров.

В 1938 году был раскрыт основной главный организующий центр всех антисоветских сил на Украине, возглавлявшийся Станиславом КОСИОРОМ, который, будучи, глубоко законспирированным, смог на протяжении долгих лет организовывать и направлять борьбу против ЦК ВКП(б) и советского правительства.

Являясь доверенным лицом Пилсудского на Украине, КОСИОР проводил основные задачи польского и германского главштабов по подготовке поражения и захвата Советской Украины немцами и поляками в предстоящей войне.

³ Цифры подчеркнуты от руки простым карандашом, а на левом поле проставлены вертикальная черта и графическая помета, также подчеркнутая.

⁴ На левом поле, напротив части абзаца, начиная со слов «направлена вражеским руководством», от руки простым карандашом проставлена вертикальная черта и графическая помета.

Исходя из планов развертывания на Украине повстанческой, диверсионно-подрывной, шпионской и террористической деятельности, КОСИОР, будучи связан с право-троцкистским центром в Москве и возглавляя украинский право-троцкистский центр, через последний направлял работу всех контрреволюционных формирований буржуазных националистов, военно-фашистских заговорщиков, эсеров, меньшевиков, вплоть до белогвардейско-монархического офицерского подполья.

Пробравшись в руководство ЦК КП(б)У, он стягивал руководящие контрреволюционные кадры, организовывал, расставлял их.

В итоге ряд участков центральных партийных, советских и хозяйственных органов на Украине, руководящие посты в областях и во многих районах оказались в руках троцкистско-бухаринских и националистических агентов польской и немецкой разведок.

В силу этого же, разоблачавшиеся отдельные звенья подполья и образовавшиеся прорывы в их контрреволюционной цепи быстро заполнялись другими кадрами.

В ряде случаев маневренность КОСИОРА и других руководящих участников подполья обеспечивала замену разоблаченных несколькими резервными очередями.

Ликвидированные объединенные силы контрреволюционного подполья представляли собой сложную сеть руководящих центров, областных и районных комитетов и штабов, повстанческо-диверсионных отрядов, шпионских групп и т.п.

Это подполье слагалось из 4-х основных линий, исходящих от главного центра, возглавлявшегося КОСИОРОМ, подвергшихся разгрому органами НКВД на Украине в 1938 г.

1. Ликвидирован украинский антисоветский право-троцкистский центр, возглавлявшийся ПОПОВЫМ, ЯКИРОМ, БАЛИЦКИМ, ХАТАЕВИЧЕМ, ДЕМЧЕНКО, САРКИСОВЫМ и ВЕГЕРОМ.

Право-троцкистский центр играл ведущую роль в контрреволюционной деятельности всех антисоветских формирований на Украине, и на него, в первую очередь, опирался КОСИОР.

После ликвидации этого центра КОСИОР уже в последние месяцы своего пребывания на Украине создал ныне ликвидированное новое руководящее ядро право-троцкистского подполья в составе ТЯГНИБЕДЫ, МАРЧАКА, Трофима ЧУБАРЯ, СУХОМЛИНА, Казимира КОСИОРА и других.

Украинский право-троцкистский центр имел 11 областных право-троцкистских центров.

В процессе их ликвидации вступали в действие существовавшие запасные право-троцкистские центры, вскрытые и ликвидированные в Одесской, Донецкой, Харьковской и Полтавской областях.

Областные центры располагали, в свою очередь, районными право-троцкистскими организациями, кулацко-повстанческими отрядами, диверсионно-вредительскими и шпионскими группами.

На Украине ликвидировано 136 районных право-троцкистских организаций, 149 кулацко-повстанческих отрядов, созданных этими организациями, и значительное количество диверсионно-вредительских и шпионских групп.

Арестовано в 1938 году кадровых участников право-троцкистского подполья — 2 852 человека.

Насколько право-троцкистским подпольем были поражены центральные, областные и районные партийные, советские и хозяйственные органы, говорят такие цифры.

Арестовано в аппарате ЦК КП(б)У — 31 человек, в СНК УССР — 40 человек, в ЦИК УССР — 4 человека.

Арестовано членов ЦК — 10 человек, секретарей обкомов КП(б)У — 13 человек, наркомов и заместителей наркомов — 27 человек, депутатов Верховного Совета СССР — 22 человека, председателей и заместителей председателей облисполкомов — 15 человек, секретарей горкомов и райкомов КП(б)У — 135 человек, членов пленумов обкомов КП(б)У — 80 человек, ответственных работников — 645 человек. Это, не считая арестованных участников антисоветских националистических и других формирований, пребывавших на руководящей работе.

Украинский право-троцкистский центр руководил довольно крупными формированиями российской контрреволюции на Украине.

В 1938 году ликвидированы основные звенья этого подполья.

Эсеровско-ровсовское подполье, возглавлявшееся объединенным ЦК русских эсеров на Украине во главе с бывшим членом ЦК ПЛСР КАРЕЛИНЫМ, действовавшее в контакте с право-троцкистским центром и по директивам союзного ЦК эсеров и зарубежных эсеровских центров.

Объединенный ЦК эсеров непосредственно был связан со штабом РОВСа, которым руководили арестованные нами генерал-майор СОРОКИН, генерал-майор ИВАНОВ и полковник КУДРЯВЦЕВ.

На Украине ликвидировано 10 областных ровсовско-эсеровских штабов, 452 повстанческо-диверсионных отряда, имевших в своем составе значительные шпионские кадры, и арестовано 9 995 участников этих эсеровско-ровсовских формирований.

Меньшевистское подполье, возглавлявшееся ныне ликвидированным ЦК русских меньшевиков на Украине, которым руководил академик СЕМКОВСКИЙ — член президиума 2-го Интернационала, действовавшее по директивам союзного ЦК и заграничного бюро меньшевиков, контактировавшее свою деятельность с право-троцкистским центром.

Ликвидировано 9 областных подпольных меньшевистских комитетов и целый ряд созданных ими диверсионных и террористических групп в Киев-

ской, Днепропетровской, Харьковской, Донецкой, Полтавской, Одесской и Житомирской областях.

Арестовано 448 кадровых участников антисоветских меньшевистских формирований.

Бундовское подполье, возглавлявшееся украинским бундовским центром в составе крупных агентов польских и немецких разведок КИПЕРА — быв. зав. евсекцией ЦК КП(б)У, МАЦА — быв. зав. нацменотделом ЦИК УССР и др.

Украинский бундовский центр был создан по директивам 2-го Интернационала и ЦК «Бунда» Польши, деятельность которого инспирируется польскими разведывательными органами.

Ликвидированы подпольные областные бундовские комитеты в Киеве, Харькове, Одессе, Днепропетровске, Виннице и в МАССР, практическая деятельность которых шла, главным образом, по линии организации широкого шпионажа.

С право-троцкистским центром в ряде своих звеньев также контактировало свою подпольную деятельность разгромленное на Украине крупное антисоветское сионистское подполье.

Ликвидирован подпольный центр сионистов на Украине, возглавлявшийся эмиссаром «Вельтфербанда» КОФМАНОМ-ВЫГОДСКИМ, переброшенным в СССР в 1927 году.

Создание в Советском Союзе единого сионистского подполья было инспирировано «Интелидженс-Сервис» через всемирное объединение «Вельтфербанд» в интересах, главным образом, широкой разведывательной работы.

Помимо эмиссаров «Вельтфербанда», нелегально перебрасывавшихся на нашу территорию, шпионской деятельностью сионистов руководили также созданные иностранными разведками, особенно, английской, на территории Советского Союза филиалы заграничных буржуазных филантропических обществ «Агро-Джойнт», «ОРТ», «ЕКО» и «Верилиф».

На Украине ликвидировано 36 подпольных сионистских комитетов, в том числе Харьковский, Каменец-Подольский, Одесский, Донецкий, Житомирский, Киевский, Винницкий и Молдавский, и свыше 30 шпионско-диверсионных групп на оборонных заводах и в воинских соединениях РККА.

Арестовано 1 279 сионистов-шпионов.

2. Ликвидирован центр военно-фашистского заговора на Украине, возглавлявшийся ЯКИРОМ, ДУБОВЫМ, ФЕСЕНКО, АМЕЛИНЫМ.

Центр был связан с немецким генштабом, с военно-фашистским заговором, возглавлявшимся ТУХАЧЕВСКИМ и другими, и с право-центристским центром.

Ликвидированы группы военно-фашистских заговорщиков среди комсостава, существовавшие в 11[-ти] корпусах, в 25[-ти] дивизиях, 21[-ой] бригаде и в 4-х укрепрайонах КОВО и ХВО.

Арестовано 2 209 заговорщиков в РККА⁵.

В контакте с центром военно-фашистского заговора на Украине действовал ныне ликвидированный центр военно-эсеровской организации, возглавлявшийся ПЕРФИЛЬЕВЫМ, САБЛИНЫМ и друг., который одновременно был связан с объединенным ЦК русских эсеров.

Ликвидированы военно-эсеровские организации, существовавшие в 4-х корпусах, 11[-ти] дивизиях и в одном укрепрайоне КОВО и ХВО.

3. Ликвидирован украинский антисоветский националистический центр, действовавший по директивам польского и германского главштабов и в контакте с право-троцкистским подпольем.

Во главе националистического центра стояли Панас ЛЮБЧЕНКО, ЗАТОНСКИЙ, ПОРАЙКО, ХВЫЛЯ и другие.

В украинский антисоветский националистический центр составными частями входили ликвидированные нами подпольные ЦК боротьбистов, УКП, УСД, УПСР через созданный ими т.н. «Блок украинских демократических партий», располагавшие своими подпольными областными комитетами в Киеве, Харькове, Одессе, Донбассе, Днепропетровске, Виннице, Полтаве и значительной повстанческой низовкой.

Всей военно-повстанческой работой руководил выделенный националистическим центром «Главповстанком», который возглавляли ЛЮБЧЕНКО, ПОРАЙКО, ДУБОВОЙ, КАПУЛОВСКИЙ и ЗАТОНСКИЙ.

Во всех областях Украины ликвидированы созданные украинским националистическим центром областные националистические центры и областные повстанкомы.

Ими была создана на периферии разветвленная сеть районных повстанкомов, повстанческих отрядов и диверсионных групп.

Ликвидировано 97 районных повстанческих комитетов, 633 повстанческих отрядов, 49 диверсионных групп.

Всего арестовано в 1938 году участников антисоветского украинского националистического подполья — 24 048 человек.

Изъято из тайных складов контрреволюционного подполья (которых выявлено 76) и у участников организаций 39 606 единиц огнестрельного оружия, 442 332 патронов и 3 245 кг взрывчатых веществ.

В числе изъятого оружия имеется: пулеметов — 21, гранатометов — 4, винтовок — 10 131, обрезов — 7 728, револьверов — 21 682.

Помимо этого, на Украине раскрыт штаб военно-националистической организации, руководившийся ДУБОВЫМ и БОРИСЕНКО и действовавший в полном контакте с «Главповстанком».

Военно-националистические организации, объединявшиеся этим штабом, ликвидированы в 30[-ти] воинских соединениях КОВО и ХВО.

⁵ Последние два абзаца от руки обведены полукругом по левому полю красным карандашом.

В Одесской, Полтавской, Винницкой и Харьковской областях ликвидировано крупное контрреволюционное повстанческое формирование антисоветской части бывших партизан, которым руководили существовавшие в названных областях «военно-партизанские повстанческие штабы», имевшие связь не только с украинским националистическим центром, но и с право-троцкистским подпольем.

Заслуживает также внимания недавно раскрытая антисоветская украинская националистическая организация «Молода генерация», имевшая в Киеве свой украинский подпольный комитет и областные комитеты в Харькове, Днепропетровске, Одессе, Полтаве и в Донбассе.

С 1937 года, в связи с первыми мероприятиями по разгрому националистического подполья, «Молода генерация» развернула широкую вербовку повстанческо-террористических кадров среди националистической молодежи, поставив себе целью восполнить брешь в националистическом подполье и возглавить дальнейшую борьбу с советской властью.

Организация установила контакт с право-троцкистским центром, и ряд ее руководящих участников при непосредственной поддержке КОСИОРА был продвинут на ответственные посты в партийный, комсомольский и советский аппарат.

В последнее время украинский подпольный комитет вел борьбу против нового руководства ЦК КП(б)У под лозунгом «Долой с Украины москвичей!» и готовил осуществление террористического акта против секретаря ЦК КП(б)У тов. ХРУЩЕВА.

4. Ликвидирована «Польская организация войскова» (ПОВ) на Украине во главе [с] «комендой глупной» (главная комендатура — штаб), под руководством Станислава КОСИОРА, КВЯТЕКА и друг.

«Коменда глупна» действовала по прямым директивам польского главштаба и состояла из секторов: военно-разведывательного, агитационно-пропагандистского и диверсионно-повстанческого и бюро: техники, связи и корреспонденций.

«Коменды окрэнговы» (окружные комендатуры) ликвидированы в Каменец-Подольске, Виннице, Днепропетровске, Житомире, Одессе и Харькове.

Окружные комендатуры располагали районными комендатурами, преимущественно, на Правобережье Украины, в пограничной и приграничной полосе.

Эти комендатуры занимались насаждением «боювок» (боевых отрядов), имевших задание осуществить диверсионно-разрушительные действия непосредственно в тылу Красной армии в военный период.

Военно-разведывательный сектор «Коменды глупной» имел свои организации в штабах КОВО и ХВО и в 18[-ти] воинских соединениях.

Сектор диверсии и повстанчества, кроме руководства «боювками» на периферии, располагал целым рядом диверсионных групп в промышленности, на транспорте и в лесном хозяйстве.

На Украине ликвидировано 60 районных комендатур, 1 075 «боювок», арестовано 12 366 членов «ПОВ».

Все эти вражеские силы существовали на Украине и безнаказанно действовали с 1920 года.

Проведенным следствием по ликвидированным украинскому право-троцкистскому центру, эсеровско-ровсовским организациям, украинскому националистическому центру, сионистскому, бундовскому подполью и т.д. установлено, что все контрреволюционные формирования на Украине широко использовали иностранными разведками, особенно германской и польской, в интересах шпионажа.

Главными организаторами шпионажа на Украине являлись Станислав КОСИОР и Панас ЛЮБЧЕНКО, которые, будучи связанными с германским и польским главштабами и консульствами на Украине, по их заданиям привлекли многие звенья контрреволюционного подполья к активной шпионской деятельности.

В целях шпионажа КОСИОР и ЛЮБЧЕНКО широко использовали существовавшие каналы связи с закордоном по линии ЗБД КПЗУ при ЦК КП(б) У, валютный фонд ЦК КП(б)У, предназначенный для работы КПЗУ, использовали аппарат Уполнаркоминдела на Украине и некоторых руководящих работников наших полпредств в Германии и Польше, являвшихся участниками право-троцкистского и националистического подполья.

Целый ряд участников контрреволюционных формирований, особенно право-троцкистских агентов польской и германской разведок, был специально продвинут КОСИОРОМ на руководящие посты в центральные партийные, советские и хозяйственные органы для усиления шпионской деятельности. Последние, в свою очередь, по заданию КОСИОРА вербовали для шпионажа новых людей.

Например, арестованные КАНЕЦКИЙ — бывший зав. польсекцией ЦК КП(б)У, затем — секретарь Молдавского обкома КП(б)У, ЖЕЛЕЗНОГОРСКИЙ-АЙЗЕНБЕРГ — бывший генеральный прокурор УССР, СПИВАК — бывший секретарь Винницкого обкома КП(б)У и ряд других являлись крупными агентами польской разведки; арестованные КОНДАКОВ — секретарь Одесского обкома КП(б)У, БОРИСЕНКО — бывший командир корпуса были агентами немецкой разведки; ТЯГНИБЕДА — бывший заместитель председателя Совнаркома УССР — являлся агентом польской и немецкой разведок; ИГНАТЕНКО — бывший заместитель наркомпроса УССР — был агентом японской разведки и т.д.

Ими насаждалась разветвленная шпионская сеть в промышленности, особенно, на оборонных заводах, на транспорте, в воинских частях РККА, в хозяйственных наркоматах и т.п., через которую систематически собирались и направлялись в консульства и непосредственно за кордон ценные секретные материалы в области политической, военной и экономической жизни страны.

Наряду с ликвидацией шпионских кадров из участников контрреволюционных формирований, в результате агентурно-оперативной деятельности была раскрыта значительная шпионская сеть агентуры иностранных разведок, нелегально перебрасывавшихся на нашу территорию или направлявшуюся из-за кордона под видом иностранных туристов, членов братских компартий, «спасающихся от репрессий», под видом иностранных специалистов и т.д.

За отчетный период ликвидировано 1 127 шпионских резидентур, в том числе польских — 661, немецких — 143, румынских — 133, греческих — 68, японских — 33 и т.д.

Арестовано 41 714 шпионов, из них:

польской разведки	24 302
германской [разведки]	7 660
румынской [разведки]	4 830
латвийской [разведки]	1 530
японской [разведки]	1 052
греческой [разведки]	604

Широкую разведывательную деятельность проводили также насаждавшиеся разведками повстанческо-диверсионные и шпионские организации и группы, особенно среди немецкого и польского населения.

На Украине ликвидировано антисоветских польских организаций и групп — 486, немецких фашистских организаций — 201 и румынских — 28.

Заслуживает внимания ликвидированный т.н. Всеукраинский немецкий фашистский повстанческий центр, имевший свои областные повстанческие центры в Донбассе, Харькове, Одессе и Житомире.

Этот Всеукраинский немецкий фашистский повстанческий центр был создан в Киеве в 1935 году немецким консульством и действовал по заданиям германского генштаба.

Через областные центры насаждались многочисленные штурмовые отряды из немцев, живущих на Украине, в задачу которых входила подготовка диверсионно-разрушительных действий и повстанческих выступлений к моменту возникновения войны.

По данному делу ликвидировано 194 штурмовых отряда. Арестовано 5 629 участников этих отрядов, преимущественно, немцев, значительная часть которых активно занималась шпионажем в пользу фашистской Германии.

Следственными материалами по целому ряду дел установлено, что германские разведывательные органы особенно интенсивно развернули шпионскую деятельность в промышленных центрах Донбасса, Днепропетровска, Харькова через немецких специалистов, работавших на крупных промышленных предприятиях.

В ряде случаев организующая роль в насаждении шпионских сетей принадлежала немецкому консульству в Харькове.

Многие ликвидированные шпионские немецкие группы в пограничных областях были созданы немецкими консульствами в Киеве и Одессе.

Германской разведкой практикуется в шпионских целях радиосвязь.

В Запорожье, Харькове, Одессе, Кирово и других местах вскрыты нелегальные радиостанции и технические пункты немецкой разведки. В их задачу входило: организация радиосвязи с немецкой разведкой, корректировка действий германской авиации и артиллерии при помощи радио в военный период, связь с разведкой путем химической тайнописи, изготовление аппаратуры для адских машин, изготовление подложных документов для агентуры немецкой разведки.

При ликвидации этих пунктов были изъяты коротковолновые двусторонние передатчики, телеграфные аппараты, электрочасовые механизмы к адским машинам, мощные трансформаторы, зеркальные рефлекторы мощной светотражательной силы, приборы для определения силы, направления и скорости ветра, аппаратура для радиопеленгации и взрывов, лаборатории тайнописи и т.д.

Германскими и польскими консульствами в Киеве был привлечен к диверсионно-шпионской деятельности ряд реакционных профессоров и научных работников, систематически снабжавших эти консульства секретными материалами. Встречи с представителями консульств, инструктаж и передача материалов проводились на специально существовавших в городе конспиративных квартирах.

В Киеве ликвидирована шпионско-диверсионная организация, созданная немецкой разведкой, ставившая своей задачей подготовку бактериологической диверсии в военное время.

В руководство организации входили профессор КЛЕЙН, ВИТЕНБУРГ, ФЕДОРОВСКИЙ и другие. Они, используя⁶ бактериологические лаборатории, занимались выращиванием бактерий тифа, паратифа, дизентерии и других болезней для распространения их среди населения и бойцов РККА.

По заданию германского генштаба профессор ФЕДОРОВСКИЙ, директор Киевского института переливания крови, сорвал работу по правильному определению крови при паспортизации групп крови у военнослужащих, мобилизационных и призывных контингентов. В результате паспортизированные в 1936–[19]37 гг. два миллиона военнослужащих и мобконтингента подлежат вторичной паспортизации.

Помимо диверсии, организация проводила широкую шпионскую деятельность, передавая германской разведке на протяжении ряда лет секретные сведения об изобретениях в области оборонной медицины и о мобилизационных мероприятиях медицинских учреждений Украины.

⁶ В документе — использовывая.

Крупные диверсионно-шпионские резидентуры японской разведки раскрыты на николаевских судостроительных заводах, в Николаевском и Херсонском портах, в ряде районов Черноморского побережья.

Установлено, что проведенное в прошлые годы спецпереселение баев из Средней Азии под видом освоения хлопкосеяния в южных районах Одесщины⁷ и Днепропетровщины в действительности было инспирировано японскими разведывательными органами в целях подготовки диверсионных кадров на Черноморском побережье.

В задачу ликвидированных японских резидентур входило осуществление диверсионно-разрушительных актов в военный период на судостроительных заводах, в военных портах и в Черноморском военном флоте.

Проведенный на Украине разгром контрреволюционного подполья мы не можем считать исчерпывающим.

Материалы следствия и данные агентуры свидетельствуют о том, что некоторые кадры контрреволюционных формирований в результате разгрома антисоветских организаций ушли в глубокое подполье и более утонченными методами продолжают активную⁸ борьбу.

В соответствии с этим, основной задачей мы ставим перед собой создание квалифицированной агентуры, способной войти в непосредственное соприкосновение с вражеским подпольем.

Необходимость создания такого аппарата тем более назрела, если учесть, что в процессе разгрома контрреволюционного подполья была разоблачена и ликвидирована двурушническая, двойническая агентура, и сейчас наши агентурные ресурсы на ряде участков работы несколько ослаблены.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ З[-го] РАНГА

/УСПЕНСКИЙ/

« » августа 1938 года⁹

ОГА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 1. — Д. 300. — Л. 94–134.
Копия. Машинопись.

---

⁷ Так в документе.

⁸ Слово вычеркнуто от руки чернилами.

⁹ Регистрационный номер и дата подготовки документа отсутствуют.

№ 232

Выписка из протокола № 1 заседания «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области с решениями в отношении лиц, обвиняемых в «шпионской, диверсионной, вредительской и контрреволюционной деятельности в пользу Германии»

23 сентября 1938 г.

ПРОТОКОЛ № 1 ЗАСЕДАНИЯ ОСОБОЙ ТРОЙКИ УНКВД ПО СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ от 23 сентября 1938 г.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ: тов. ЧИСТОВ
ЧЛЕНЫ: т.т. ЩЕРБАКОВ и РУДЕНКО

	Слушали:	Постановили:
1 ¹ .	Дело по обв[инению] БЕРГЕРА Эммануила Егоровича , 1883 г. р., уроженца с. Гох-Гейма Мелитопольского района, немец, гражданства СССР, б[ес]партийный, б. кулак, раскулачивался и был выслан на Север, с высылки бежал. До ареста — частный грузчик в г. Красный Луч. БЕРГЕР обвиняется в том, что: а) являлся организатором коллективного выхода из колхоза; б) организовывал колхозников для вооруженной борьбы против Соввласти.	БЕРГЕРА Эммануила Егоровича — расстрелять Вор[ошиловград] ²
2.	Дело по обв[инению] БРЕХТА Александра Ивановича , 1913 г. р., уроженца кол. Давид-Орловка Чистяковского р-на Сталинской области, немец, гражданства СССР, сын кулака, до ареста — токарь колхоза им. Блюхера. БРЕХТ обвиняется в том, что: а) являлся участником контрреволюционной, национал-фашистской диверсионно-повстанческой организации; б) выводил из строя тракторный парк колхоза; в) на военный период времени принял задание, путем диверсии, вывести из строя трактора колхоза.	БРЕХТА Александра Ивановича — расстрелять Арт[емовск]
3.	Дело по обв[инению] БОГЕРА Ивана Григорьевича , 1906 года, уроженца кол. Петропавловка Амвросиевского р-на Сталинской области, немец, гражданства СССР. Кулак, отец и дяд[я] арестованы как участники к-р организации. До ареста — колхозник колхоза им. Ленина. БОГЕР обвиняется в том, что: а) являлся участником контрреволюционной, фашистской диверсионно-повстанческой организации. Завербован в 1937 г.;	БОГЕРА Ивана Григорьевича — расстрелять Арт[емовск]

¹ В документе около каждой фамилии простым карандашом сделаны графические пометы, синим и красным карандашом обведены порядковые номера.

² Здесь и далее в этой графе от руки карандашами разных цветов вписаны названия населенных пунктов.

	<p>б) підготавляв кадры для вооруженного восстания на случай войны Германии с СССР;</p> <p>в) завербовал в фашистскую организацию 1 человека;</p> <p>г) по заданию организации проводил фашистскую пропаганду, призывая колхозников к вооруженному восстанию против Сов. власти.</p>	
4.	<p>Дело по обв[инению] <u>БОГДАНОВА Александра Вениаминовича</u>, 1906 г. р., уроженца с. Лозовеньки Харьковской области. Русский, гражданства СССР, сын священника, в 1936 году арестовывался по ст. 54–6 УК УССР. До ареста — инструктор НИС. БОГДАНОВ обвиняется в том, что:</p> <p>а) с 1934 г. являлся агентом германской разведки;</p> <p>б) передал германской разведке ряд секретных документов о промышленности Донбасса;</p> <p>в) для шпионской работы в пользу германской разведки привлек 3 человек.</p>	<p>БОГДАНОВА Александра Вениаминовича – расстрелять Ст[алино]</p>
5.	<p>Дело по обв[инению] <u>БЕНКЕ³ Андрея Ивановича</u>, 1914 г. р., уроженца кол. Каменеве Харцызского района Сталинской области, немец, гражданства СССР, сын кулака. До ареста — тракторист колхоза. БЕНКЕ обвиняется в том, что:</p> <p>а) являлся участником к-р, фашистской диверсионно-повстанческой организации, в которую завербован в 1937 г.;</p> <p>б) как участник штурмового отряда завербовал в состав фашисткой организации 1 человека;</p> <p>в) проводил разрушительную работу в колхозе путем совершения диверсионных актов.</p>	<p>БЕНКЕ Андрея Ивановича – расстрелять</p>
6.	<p>Дело по обв[инению] <u>БЕХТГОЛЬДА Генриха Генриховича</u>, 1880 г. р., уроженца кол. Солнцево Ст[аро]-Бешевского р-на Сталинской области. Кулак, раскулачен, был в ссылке за к-р пропаганду, откуда бежал, за что был [о]сужден. Немец, гражданства СССР. До ареста — пастух колхоза. Обвиняется в том, что:</p> <p>а) являлся участником контрреволюционной, фашистской диверсионно-повстанческой организации, в которую вовлечен в 1934 году;</p> <p>б) принял задание войти в штурмовой отряд и руководить деятельностью последнего в военный период;</p> <p>в) на военный период принял задание совершить диверсионный акт — поджог совхоза.</p>	<p>БЕХТГОЛЬДА Генриха Генриховича⁴ — расстрелять Арт[емовск]</p>
7.	<p>Дело по обв[инению] <u>БООБА Алексея Петровича</u>, 1912 г. р., уроженца кол. Диканская Артемовского района Сталинской области, сын кулака, немец, гражданства СССР, б/партийный. До ареста — колхозник колхоза «Нейрленд». БООБ обвиняется в том, что:</p> <p>а) являлся участником национал-фашистской диверсионно-повстанческой организации, в которую завербован в 1936 году;</p> <p>б) в 1937 г. совершил крупный диверсионный акт;</p> <p>в) принял задание активно участвовать в вооруженном восстании против Сов. власти.</p>	<p>БООБА Алексея Петровича – расстрелять Арт[емовск]</p>

³ Ізначально напечатано «Бенкс» и исправлено от руки синими чернилами на «Бенке». Далее в документе изменения не внесены. Публикується в исправленому варіанте.

⁴ В скобках от руки красным карандашом написано «Андрей Андреевич»

8.	<p>Дело по обв[инению] БАУЭРА Якова Карловича, 1906 г. рождения, уроженца кол. Мариенфельд Синельниковского р-на Днепропетровской области. Немец, гражданства СССР, сын кулака. БАУЭР обвиняется в том, что:</p> <p>а) являлся активным участником национал-фашистской диверсионно-повстанческой организации, в которую завербован в 1936 году;</p> <p>б) совершил диверсионные акты на шахте;</p> <p>в) на военный период принял задание совершить диверсионный акт — взорвать подъемные машины на шахте № 9.</p>	<p>БАУЭРА Якова Карловича — расстрелять Арт[емовск]</p>
[...]	228. ⁵ Дело по обв[инению] БЕРДИКА Тимофея Дорофеевича, 1891 г. рождения, уроженца с. Ново-Строевка Гайворонского района Курской области. Русский, гражданин СССР. До ареста — слесарь завода им. Кирова в Горловке.	<p>Ввиду недостаточности материалов о конкретной вредительской, диверсионной деятельности — возратить дело для доследования. <i>смотреть пр[отокол] № 3⁶.</i></p>
229.	Дело по обв[инению] КОШКЕ Рудольфа Васильевича, 1897 г. р., уроженца с. Вишневки Мариупольского района Сталинской области. Немец, кулак, б. белый. До ареста — работал в колхозе им. Тельмана.	<p>Ввиду недостаточности материалов о конкретной вредительской, диверсионной деятельности — возратить дело для доследования. <i>доложен пр[отокол] № 7. P[асстрелять]?</i></p>
230.	Дело по обв[инению] АУСТА Андрея Петровича, 1899 г. р., уроженца г. Константиновки Сталинской области. Немец, гражданства СССР. Кулак. До ареста — конюх колхоза им. Р[озы] Люксембург.	<p>Ввиду недостаточности материалов о конкретной вредительской, диверсионной деятельности — возратить дело для доследования. <i>доложен пр[отокол] № 13 P[асстрелять]⁸.</i></p>

⁵ По левому полю чернилами от руки написано: «*смотреть пр[отокол] № 3*».

⁶ Здесь и далее в этой графе комментарии написаны от руки синими чернилами. Решением «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области (протокол № 3 от 29 сентября 1938 г.) Бедрика Тимофея Дорофеевича, 1891 г. р., «приговорили» к расстрелу. (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 73. — Л. 157).

⁷ Решением «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области (протокол № 7 от 9 октября 1938 г.) Кошке Рудольфа Васильевича «приговорили» к расстрелу. (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 73. — Л. 358–359).

⁸ Решением «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области (протокол № 13 от 31 октября 1938 г.) Ауста Андрея Петровича, 1899 г. р., «приговорили» к расстрелу. (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 74. — Л. 231).

231.	Дело по обв[инению] ШВОЛЬ Петра Андреевича, 1895 г. р., уроженца с. Розовки Мариупольского р-на Сталинской области. Немец, кулак, судился за к-р деятельность. До ареста — кладовщик колхоза им. Тельмана.	Ввиду недостаточности материалов о конкретной вредительской, диверсионной деятельности — вернуть дело для исследования. <i>смотри пр[отокол] № 10 Р[асстрелять]⁹.</i>
232. В ¹⁰	Дело по обв[инению] ПРЕДГЕР Ивана Андреевича, 1904 г. р., уроженца х[утора] Липовский Перелазовского района Сталинградской области. Немец, гражданства СССР, из крестьян. До ареста — плотник шахты № 10 треста «Донбасантрацит».	Ввиду недостаточности материалов о конкретной вредительской, диверсионной деятельности — вернуть дело для исследования. <i>см[отри] прот[окол] № 14 Р[асстрелять]¹¹. Докладывала Макеевка.</i>
[...]		

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ
ЧЛЕНЫ:

/ЧИСТОВ/
/ЩЕРБАКОВ/
/РУДЕНКО/

В левом верхнем углу первого листа документа от руки синими чернилами написано: «Отмет[ки] птички [и] печ[ать] значит выписан[ы] все карточки. 27/ХІІ–38. Подпись неразборчивая».

В правом нижнем углу каждого листа документа проставлен треугольный штамп «Картотек У С.О. учтено».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 73. — Л. 1–5, 121, 123.
Копия. Машинопись.

⁹ Решением «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области (протокол № 10 от 19 октября 1938 г.) Шваля Петра Андреевича, 1895 г. р., «приговорили» к расстрелу. (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 74. — Л. 179).

¹⁰ Написано от руки простым карандашом.

¹¹ Решением «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области (протокол № 14 от 31 октября 1938 г.) Предгера Ивана Андреевича, 1904 г. р., «приговорили» к расстрелу. (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 74. — Л. 300).

№ 233

**Выписка из протокола № 193 заседания «особой
тройки» при УНКВД по Одесской области с решениями
в отношении лиц, обвиняемых в «шпионской,
диверсионной деятельности в пользу Германии» в порядке
исполнения приказа НКВД СССР № 00439**

23 сентября 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

ПРОТОКОЛ № 193

Заседания Тройки УНКВД по Одесской области

от 23 сентября 1938 года¹

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ:

НАЧАЛЬНИК УНКВД УССР ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КИСЕЛЕВ

ЧЛЕНЫ ТРОЙКИ: СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(Б)У

ТЕЛЕШЕВ

ПРОКУРОР ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

СЕРДЮК

СЕКРЕТАРЬ ТРОЙКИ:

НАЧАЛЬНИК 8 ОТДЕЛЕНИЯ УНКВД

МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ

ФИШМАН

Дела на лиц, обвиняемых в шпионской, диверсионной деятельности в пользу
Германии (в порядке приказа НКВД СССР за № 00439 от 1937 года)

---

¹ Полностью сохранена стилистика документа.

СЛУШАЛИ:

ПОСТАНОВИЛИ:

Дело 3 Отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 134202. –

1. КИНГ-СОКОЛОВА Маргарита Робертовна, 1900 года рождения, уроженка г. Ленинграда, немка, гражданства СССР, из семьи личного дворянина, до ареста работала преподавателем немецкого языка в педагогическом институте в г. Одессе.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, что:

Являлась участницей контрреволюционной, фашистской, повстанческой организации, руководимой немецким фашистским центром, существовавшим в г. Ленинграде. Указанный центр был связан с руководством национал-социалистической партии в Германии, от которого получал директивы по проведению контрреволюционной, фашистской работы в СССР.

Центр возглавлял и насаждал фашистские организации в ряде городов Советского Союза.

КИНГ-СОКОЛОВА в 1935 г. по поручению одного из участников центра в Ленинграде, ВУЛЬФИУСА (арестован в Ленинграде), выехала в г. Одессу, для проведения фашистской работы.

Для связи с центром, в 1935–1937 г.г., выезжала в Ленинград, где встречалась с ВУЛЬФИУСОМ, получая указания о контрреволюционной работе.

Будучи на педагогической работе, в Ленинграде, поддерживала связь с германским шпионом ШТЮБЕЛЬ (арестована в Кронштадте), коей выражала свои националистические взгляды. Не созналась.

В принадлежности к фашистской организации и в связи с членом фашистского центра ВУЛЬФИУСОМ изобличается показаниями арестованных в Ленинграде КЛЯЙНЕНБЕРГА и БРОКА и арестованных в Одессе МЕТЕЛЬСКОГО и ФИШЕРА. В проявлении националистических взглядов изобличается показаниями обв[иняемой] ШТЮБЕЛЬ.

Арестована 18.VII.1938 г.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(докладчик тов. ШВАРЦ).

Дело КИНГ-СОКОЛОВОЙ Маргариты Робертовны вернуть на следствие

Дело 3 Отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 9860. –

2. ФИШЕР Густав Густавович, 1909 г. рождения, уроженец с. Цебриково, того же района, Одесской обл., немец, гражданства СССР, из крестьян-средняков, состоял членом ВЛКСМ, в 1929 г. исключен за дезертирство с села, до ареста студент педагогического института г. Одессы.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, что:

Являлся участником контрреволюционной террористической организации молодежи «ГИТЛЕРС-ЮГЕНД», в которую был вовлечен в 1936 г. националистом ГАНОМ (арестован).

Организация ставила перед собой задачи осуществления террористических актов над руководителями партии и правительства и проведения фашистской пропаганды.

По поручению ГАНА, установил связь с другими участниками организации ШТРОБЕЛЕМ, ВИНСОМ и ФРЕЙЛИХОМ (последние два арестованы, ШТРОБЕЛЬ устанавливается).

Принял задание террористического характера и входил в состав террористической группы, созданной из числа участников фашистской организации «ГИТЛЕРС-ЮГЕНД».

В 1928 году, работая в редакции немецкой газеты «Дас найе дорф» в Харькове, вместе с националистом МЮЛЛЕРОМ, ФОНДИСОМ и ФИХТНЕРОМ (осуждены), проводил националистическую работу на страницах печати.

Перейдя на работу в немецкую литературную секцию, продолжал проводить националистическую работу, входя в состав контрреволюционной организации, существовавшей в указанном объединении.

СОЗНАЛСЯ в проведении националистической работы и принадлежности к организации «ГИТЛЕРС-ЮГЕНД», отрицая террористическую сущность организации.

В принадлежности к террористической организации молодежи изобличается показаниями обв[иняемых] ФРЕЙЛИХА, ВОЛЬФА, МЕТЕЛЬСКОГО и очной ставкой с последним.

В проведении националистической работы изобличается показаниями обв[иняемого] ФОНДИСА Ф.Э. и свидетеля ЯКОВА Г.

Арестован 10.VII.38 г.

Содержится в тюрьме г. Одессе.

(Докладчик тов. ШВАРЦ).

[...]

ФИШЕР Густава
Густавовича —
РАССТРЕЛЯТЬ.
Имущество лично
ему принадлежащее
конфисковать в
доход государства.
Дело сдать в архив.

Дело 3 отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 135308/9863. –

5. ФОГЕЛЬ Либератус Севастьянович, 1915 г. рождения, уроженец и житель с. Кандель, Зельцского района, Одесской области, немец, гражданства СССР, из крестьян-средняков, до ареста работал в колхозе рядовым колхозником.

В 1937 году исключен из ВЛКСМ за антисоветские проступки и обработку молодежи в фашистском духе.

Брат Николай в 1937 г. арестован органами НКВД.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, что:

Являлся активным участником контрреволюционной, фашистской и повстанческой организации, существовавшей в Зельцком районе, ставившей перед собой задачей — организацию штурмового отряда для участия в вооруженном восстании в военное время, проведение фашистской пропаганды среди колхозной молодежи и вредительской работы в колхозе.

К деятельности организации привлечен в 1936 году активным ее участником РОТЕКЕРОМ Иваном (осужден).

Принял задание РОТЕКЕРА о насаждении контрреволюционных, повстанческих кадров.

Лично завербовал в организацию ШМИДТА Георгия.

Обрабатывал колхозников в фашистском духе, внедряя идеи германского фашизма. В частности, его вербовке подверглись МАК Алоизий и ШТАБ Фридрих.

Назвал известных ему участников организации БЛЕЙЛЕ Александра и ФОГЕЛЯ Алоизия (осуждены).

В Америке имеет дядю, выехавшего туда до революции.

СОЗНАЛСЯ в принадлежности к контрреволюционной, фашистской, повстанческой организации, проведении вербовочной работы и фашистской пропаганды.

Изобличается в контрреволюционной деятельности показаниями свидетелей МАКА А.А., ШТАБА Ф.А. и очными ставками с ними.

Арестован 9 июля 1938 г.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик т. ШВАРЦ).

[...]

ФОГЕЛЬ
Либератуса
Севастьяновича —
РАССТРЕЛЯТЬ.
Имущество лично
ему принадлежащее
конфисковать в
доход государства.
Дело сдать в архив.

Дело 3 Отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 27326/9877. –

В 1937–[19]38 гг. в Карл-Либкнехтовском районе была вскрыта и ликвидирована немецкая фашистская диверсионно-повстанческая организация, ставившая перед собой целью организацию вооруженного восстания против Советской власти во время войны против СССР и проведение подрывной работы на оборонных объектах и в сельском хозяйстве.

Названная организация руководилась бывшим секретарем РПК ГАФТЕЛЕМ² и была связана с германским консульством в Одессе через активных участников ее ГАУГЕ и КУЗНЕЦОВА. В своей практической деятельности участники организации блокировались с руководящими участниками антисоветской организации правых в г. Одессе — ПЕРЕЯСЛОВЫМ и КРЕПАКОВЫМ, пользуясь их установками.

ОБВИНЯЕМЫМИ ПО ДЕЛУ ПРОХОДЯТ:

² Гафтель Иосиф Францович, 1886 г. р., род. в г. Вена, Австрия. Интернационалист, в Красной армии с 1919 по 1921 г. В день ареста работал секретарем Зельцского райкома КП(б)У. (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Д. 41483-ФП, — Т. 1. — Л. 159–159 об.). Приговорен к ВМН. Приговор ВТ КВО от 13–21 января 1937 г. определением Военной коллегии Верховного суда СССР от 26 сентября 1956 г. отменен. Дело в отношении него и др. лиц, проходивших по делу «Национальный союз немцев на Украине», прекращено за отсутствием состава преступления. Проверкой было установлено, что «предварительное следствие по делу проводилось необъективно, с применением запрещённых методов следствия, что обвинительные материалы [...] бывшими сотрудниками НКВД фальсифицировались». (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Д. 9573-П. — Т. 6. — Л. 1713. Подробнее см.: Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: документы и материалы / Научн. ред.: А. Айсфельд. Сост., автор вступ. статьи: А.С. Рубльов. — К., 2016).

1/30. ЦИБАРТ Адольф Фридрихович, 1903 года рождения, уроженец колонии Дорфштадт, Мелитопольского района, Днепропетровской области, немец, гражданин СССР, из рабочих, до ареста работал председателем Райисполкома К[арл]-Либкнехтовского района.

Бывший член ВКП(б), исключен за связь с врагами и вредительскую деятельность.

Являлся одним из руководящих участников вышеназванной организации, к деятельности которой привлечен в 1937 году ГАФТЕЛЕМ (осужден).

Будучи проинформирован о задачах организации, принял от ГАФТЕЛЯ задание по проведению широкой вербовочной работы среди фашистско-настроенного элемента, организации диверсионно-повстанческих групп в колхозах и подрывной работы в Зельцском районе.

Выезжая на должность пред. РИКа в Карл-Либкнехтовский район в 1936 году, имел задание связаться с одним из активных участников организации МЮЛЛЕРОМ.

Установив связь с МЮЛЛЕРОМ, получил подтверждение о необходимости проведения широкой вербовочной работы.

Выполняя задания, привлек к деятельности организации 4 человек: ГЕРАНТЬЕВА (арестован по делу), ГИЖКЕ, КОЛПАКОВА и ЭЙЗЕНКРОНА (устанавливаются).

По заданиям МЮЛЛЕРА установил связь с активными участниками организации ДОРЦВЕЙЛЕРОМ,

ГРИЩЕНКО, которым поручил проводить вербовки.

Проводил вредительскую работу, используя свое положение пред. РИКа.

Протаскивал троцкистскую теорию в преподавании истории партии.

Сознался в принадлежности к контрреволюционной организации, вербовочной работе, связи с участниками организации и вредительской деятельности.

В принадлежности к организации и практической контрреволюционной деятельности изобличается показаниями обвиняемых КУЗНЕЦОВА, БЛЮМА, ГЕРАНТЬЕВА, ДОРЦВЕЙЛЕРА и очными ставками с ними.

В проведении вредительской и антисоветской деятельности изобличается показаниями свидетелей ХАИТА, КОСТЫРКО, БРИТНЕРА, ГЕЙЗЕРА, ГРЕССА, ВИЛЬГЕЛЬМА, ШИНКОРЧУКА, ГУСЬКОВА, КОППА и др.

Арестован 3 июля 1937 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

ЦИБАРТ Адольфа Фридриховича — РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество лично ему принадлежащее конфисковать в доход государства. Дело сдать в архив.

2/31. КУЗНЕЦОВ Макс Иосифович 1896 года рождения, уроженец г. Пинска, Польша, еврей, гражданин СССР, из рабочих, до ареста работал секретарем К[арл]-Либкнехтовского Райисполкома, б. член ВКП(б), исключен как враг народа. В 1918 году в Германии привлечен к шпионской работе в пользу Германии майором ЕГЕРОМ. По его заданию в 1919 году прибыл в СССР³.

В 1926 году привлек к шпионской работе двух студентов — ЕГИНА и ФРИШПУТЕРА (устанавливаются).

В 1933 году установил связь с агентом германской разведки ГАУГЕ (осужден) и через него передал 4 доклада германскому консульству в Одессе об экономическом и политическом состоянии района.

В 1935 году лично посетил консульство, где подтвердил полученные шпионские сведения и принял задание продолжать информировать консульство.

В этом же году привлечен к деятельности антисоветской организации правых, бывшим секретарем Райпаркома ПЕРЕЯСЛОВЫМ (осужден).

Получил задание по проведению вербовок из числа фашистски настроенных и по созданию повстанческих и диверсионных групп в колхозах.

Лично привлек к деятельности организации 7 человек ДЕРЦВЕЙЛЕРА, КОРОЛЯ (арестованы), ФОЛЬМЕРА, ШМАЛЬЦА и друг. (устанавливаются), которые по его заданию завербовали ряд лиц.

Будучи редактором Райгазеты, в 1936–[19]37 гг., протаскивал в печати контрреволюционные формулировки.

Имел связь до 1933 года с родственниками, проживающими в Польше, получая от них иностранную валюту.

Сознался в проведении шпионской разведывательной работы в пользу Германии, преступной связи с германским консульством, причастности к антисоветской организации правых, проведении вербовочной работы и националистической деятельности.

В принадлежности к антисоветской организации изобличается показаниями обвиняемых ЦИБОРТА, ГЕРАНТЬЕВА, ДЕРЦВЕЙЛЕРА и очными ставками с ними.

В связи с заграницей изобличается показаниями свидетеля КУЗНЕЦОВА и очной ставкой с ним.

Арестован 7.V.[19]38 г.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

[...]

КУЗНЕЦОВ Макса Иосифовича — РАССТРЕЛЯТЬ. Имущество лично ему принадлежащее конфисковать в доход государства. Дело сдать в архив.

³ Так в документе. СССР был создан в 1922 г.

6/35. БЛЮМ Герман Карлович, 1903 года рождения, уроженец г. Одессы, немец, гражданин СССР, из кустарей, до ареста работал председателем колхоза в с. Рорбах, К[арл]-Либкнехтовского района.

Быв. член ВКП(б), исключен, как враг народа.

Являлся участником фашистской, повстанческой организации, в которую привлечен в 1934 году, одним из ее руководителей — МЮЛЛЕРОМ (арестован).

По заданию организации лично завербовал 18 человек, из числа активных участников немецкого кулацкого вооруженного восстания в 1919 года (из них 15 арестовано).

По заданию МЮЛЛЕРА, в 1934 году в колхозе Петровского скопил зеленый хлеб, в результате чего погибло 1800 пуд[ов] хлеба.

В 1935 году провел редкий посев озимой пшеницы на площади в 390 га, в результате чего был понижен урожай на 40%.

Был связан с врагом народа ИВАНЧИЧЕМ (осужден).

Сознался в причастности к организации, проведении вербовок и вредительской деятельности.

В принадлежности к организации и проведении вредительской деятельности изобличается показаниями обвиняемых ЦИБОРТА, КУЗНЕЦОВА, ДОРЦВЕЙЛЕРА, МАЙЕРА, РЕДИНГЕРА, ШНЕЙДЕРА и произведенными очными ставками с ними.

Арестован 13 июля 1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ).

[...]

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ
ЧЛЕНЫ ТРОЙКИ:

СЕКРЕТАРЬ ТРОЙКИ:

Подпись

/КИСЕЛЕВ/

/ТЕЛЕШЕВ/

/СЕРДЮК/

/ФИШМАН/

БЛЮМ Германа Карловича — РАССТРЕЛЯТЬ.
Имущество лично ему принадлежащее конфисковать в доход государства. Дело сдать в архив.

№ 234

**Письмо вр.и.о. председателя Военного трибунала ХВО
С. Романовского начальнику УНКВД по Сталинской
области о направлении актов о приведении в исполнение
приговоров, вынесенных трибуналом 91-му осужденному**

26 сентября 1938 г.

НКО-СССР
Военный трибунал
Харьковского военного округа
26 сентября 1938 г.
№ 00204

экз. № 2 Совершенно секретно.

Народному Комиссару Внутренних Дел УССР
Копия — Начальнику Сталинского Областного
Управления НКВД¹

гор. Харьков
пл. Руднева № 36
тел. № 4-07-63, 4-37-81

Военный Трибунал Харьковского Военного Округа неоднократно в течение четырех раз (отношения ВТ от 02.VI. с. г. № 0065, 05.VIII. с. г. № 00131, 31.VIII. с. г. № 00185 и 02.IX. с. г. № 0035937) просил Сталинское областное Управление НКВД выслать в Военный Трибунал ХВО акты или справки на приведение в исполнение приговоров ВТ ХВО над осужденными к высшей мере уголовного наказания — расстрелу, — в количестве 91 человек.

Несмотря на то, что Сталинскому Областному Управлению НКВД об этом неоднократно напоминалось как устно, так и письменно, ВТ ХВО до сих пор этих актов или справок получить не может.

Ввиду того, что Военная Коллегия Верховного суда СССР неоднократно предлагает представить эти документы, — ВТ ХВО лишен возможности выполнить это предложение Военной Коллегии из-за неполучения ответа из Сталинского Областного Управления НКВД.

Военный Трибунал Харьковского Военного Округа просит Вас, т. Народный Комиссар, предложить Сталинскому Областному Управлению НКВД выполнить нашу просьбу и выслать эти документы в Военный Трибунал ХВО, без каких-либо задержек, так как дела не могут считаться законченными.

Врио Председателя ВТ ХВО
Бригвоенюрист
/Романовский/

Подпись

¹ Подчеркнуто от руки синими чернилами.

Отпечатано в 3-х экз.

экз. № 1 — Нар[одному] Ком[иссару] Вн[утренних] Дел УССР

экз. № 2 — Нач[альнику] Стал[инского] Обл[астного] Упр[авления] НКВД

экз. № 3 — в наряде ВТ ХВО

На документе синим карандашом нанесена резолюция начальника УНКВД УССР по Сталинской области П. Чистова: *«т. Зуйкову. Исполнить. Чистов».*

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 307–307 об.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 235

**Письмо начальника 1-го спецотдела УНКВД
по Сталинской области М. Зуйкова в адрес
врид. начальника 1-го спецотдела НКВД УССР А. Славина
о направлении справок о приведении в исполнение
приговоров Военного трибунала ХВО**

[Не ранее 27 сентября 1938 г.]¹

УСРР-УССР
Управління НКВС — Управление НКВД
по Донецькій обл. по Донецкой обл.
отдел 1-й СПЕЦ.
« » _____ 193_г.
№ _____
г. Сталино

4402747   Серия «К»
Вх. №.....на №.....от.....193 г.
При ответах ссылаться на № число и отдел.
ВРИД НАЧ. 1 СПЕЦОТДЕЛА НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТУ ГОС. БЕЗОПАСНОСТИ
Тов. СЛАВИНУ

Гор. Киев

Краткое содержание:

По существу В[ашего] запроса сообщаем, что справки о приведении в исполнение приговоров над осужденными к ВМУН Военным Трибуналом ХВО высланы при № 1586490 от 27.09.1938 г.

НАЧАЛЬНИК 1 СПЕЦОТДЕЛА УНКВД
ПО СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

(ЗУЙКОВ)

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 308.
Копия. Машинопись на бланке.

¹ Документ датируется в соответствии с содержанием и смежными документами.

№ 236

**Письмо вр.и.д. начальника 1-го спецотдела НКВД УССР
А. Славина начальнику УНКВД по Сталинской
области П. Чистову с указанием наркома внутренних
дел А. Успенского направить акты о приведении в
исполнение приговоров Военного трибунала ХВО в
отношении 91 человека**

29 сентября 1938 г.

УРСР
НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
_____
УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

УССР
НАРОДНЫЙ
КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
_____
УПРАВЛЕНИЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Сер[ия] «К»
НАЧАЛЬНИКУ УНКВД по
СТАЛИНСКОЙ ОБЛ.
МАЙОРУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЧИСТОВУ.
г. Сталино.

1-й Спецотдел
«29» сентября 1938 г.
№ 4402747
г. Киев. Телефон коммутатор НКВД

Краткое содержание:

В течение 4-х месяцев Военный Трибунал ХВО просит Вас выслать ему акты или справки о приведении в исполнение приговоров над осужденными к ВМН — расстреле в количестве 91 чел.

До сего времени исполнение приговоров Вами не подтверждено.

По приказанию Наркома Внутренних Дел УССР — Комиссара Госбезопасности 3 ранга т. УСПЕНСКОГО Вам надлежит немедленно выслать ВТ ХВО акты о расстреле 91 чел.

Направление актов прошу подтвердить.

ВРИД НАЧ. 1 СПЕЦОТДЕЛА НКВД УССР
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись

/СЛАВИН/

В верхней части документа от руки синим карандашом нанесена резолюция начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова: «т. Гаршину. Сообщите Киеву о высылке. Зуйков. 2.Х.[1938 г.]».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 309.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 237

**Выписка из протокола № 3 заседания «особой тройки»
при УНКВД по Сталинской области с решениями
относительно 76 человек, обвиненных в «шпионской
и диверсионно-повстанческой деятельности»**

29 сентября 1938 г.

ПРОТОКОЛ № 3
ЗАСЕДАНИЯ ОСОБОЙ ТРОЙКИ УНКВД ПО СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ
от 29 сентября 1938 года

Председатель тов. ЧИСТОВ/

Члены: тов. ЩЕРБАКОВ
                      тов. РУДЕНКО

Слушали:	Постановили:
1. Дело по обв[инению] <u>АЙРИХА Фридриха Яковлевича</u> , 1903 года рождения, урож. с. Старица Красноярского р-на (Поволжье), немец, гр[ажданст]ва СССР. В 1937 году судим за растрату, из семьи служащего. До ареста — десятник шахты им. Дзержинского Дзержинского района Сталинской области.	АЙРИХА Фридриха Яковлевича — РАССТРЕЛЯТЬ
АЙРИХ — обвиняется в том, что:	
а) является участником фашистской диверсионно-повстанческой организации. Завербован в 1936 г.;	
б) проводил на шахте «Центральная» активную подрывную работу, направленную на вывод из строя компрессора и загазирование шахты, угрожавшую взрывом газа;	
в) подготовил взрыв подъемной машины шахты «Центральная», приобрел необходимый взрывматериал;	
г) дал согласие на активное участие в вооруженном восстании против Соввласти.	

2.	Дело по обв[инению] <u>БЕДРИКА Тимофея Дорофеевича</u> , 1891 года рождения, урож. с. Ново-Строевка Белгородского района Курской области, русский, из крестьян. До ареста — слесарь завода им. Кирова гор. Горловка.	БЕДРИКА Тимофея Дорофеевича — РАССТРЕЛЯТЬ

БЕДРИК– обвиняется в том, что:

а)	являлся агентом германской тайной полиции. Завербован в 1929 г.;	
б)	в 1933 году установил связь с резидентами германской разведки, находившимися в Горловке — ЛЮДВИГОМ и САБОТЬКО;	
в)	создал на заводе диверсионную группу, лично завербовал в ее состав 5 человек, дав им задание совершать диверсионные акты при прохождении воинских поездов во время войны;	
г)	проводил активную диверсионную работу, организовал крушение маневрового поезда, вывел из строя 2 паровых котла на заводе.	
3.	Дело по обв[инению] <u>БЕКМАНА Адольфа Людвиговича</u> , 1891 года рождения, урож. гор. Ширвиндт, Германия, немец, гр[ажданст] ва СССР, из рабочих, со средним образованием. До ареста — учитель школы на шахте «Красный Профинтерн» треста «Орджоникидзеуголь».	БЕКМАНА Адольфа Людвиговича — РАССТРЕЛЯТЬ

Бекман — обвиняется в том, что:

а)	являлся агентом германской разведки. Завербован в 1923 г.;
б)	в 1926 году установил связь с резидентом германской разведки ШТРЕККЕРОМ, передал последнему шпионские сведения о реконструкции Донбасса, копии чертежей шахт новостроек и т. д.;
в)	создал в колониях К[арл]-Либкнехтовского р-на Днепропетровской области штурмовые отряды численностью в 50 человек. На шахте «Красный Профинтерн» — в 13 человек;
г)	лично завербовал в состав этих отрядов 33 человека, последние по его заданию произвели на шахте ряд диверсионных актов;
д)	в 1935 г. установил связь с Донецким национал-фашистским «центром».

4. Дело по обв[инению] БЕНКСА Мартина Ивановича, 1894 г. рождения, уроженца хутора Кирьяново Киреевского р-на Днепропетровской области, немец, гр[ажданст]ва СССР, в 1934 году судим за злостное невыполнение хлебозаготовок, доброволец белой армии, кулак. До ареста — колхозник колхоза «Рот-Фронт» Тельмановского района.
- БЕНКСА Мартина
Ивановича — РАССТРЕЛЯТЬ.

БЕНКС обвиняется в том, что:

- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1936 г.;
  - б) проводил подрывную деятельность в колхозе по выводу сель[ско]хоз[яйственного] инвентаря;
  - в) принял задание активно участвовать в вооруженном восстании против СССР;
  - г) подготавливал совершение диверсионных актов — разрушение ж. д. полотна, взрыв мостов и крушение воинских поездов;
  - д) намечал совершение террористических актов над руководителями коммунистической партии и советского правительства.
5. Дело по обв[инению] БИШЛЕРА Роберта Христиановича 1911 г. рождения, уроженца кол. Карлсруэ Молочанского р-на Днепропетровской области, немец, гр[ажданст]ва СССР, сын кулака. До ареста — составитель поездов завода им. Фрунзе в г. Константиновке.
- БИШЛЕРА Роберта
Христиановича —
РАССТРЕЛЯТЬ

БИШЛЕР обвиняется в том, что:

- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1936 г.;
- б) лично завербовал в состав диверсионно-повстанческой организации 8 человек;
- в) на ж. д. транспорте совершал крушения поездов, умышленно задерживал ж. д. вагоны;
- г) намечал совершение диверсионных актов — взрыв доменной печи, паровых котлов во время войны — совершить террористические акты против руководителей партии и правительства.

6. Дело по обв[инению] БОЯША Григория Константиновича, 1890 г. рождения, уроженца Австро-Венгрии, немец, гр[ажданст]ва СССР, бывшей военнопленный австро-германской армии. До ареста — формовщик завода им. Орджоникидзе.
- БОЯШ обвиняется в том, что:
- а) являлся агентом германской разведки. Завербован в 1918 г.;
  - б) во время оккупации немецкими войсками Украины выдавал немцам революционно-настроенных рабочих и участников партизанских отрядов;
  - в) установил связь с агентами немецкой разведки — ХАРБИХ, ЛИПКЕ, ШМИДТОМ и через них для германской разведки передавал сведения шпионского характера;
  - г) принял задания во время войны поджечь склады моделей с заказами оборонного назначения.
- БОЯША Григория Константиновича — РАССТРЕЛЯТЬ
7. Дело по обв[инению] БРЕХТА Антон[а] Ивановича, 1908 г. рождения, уроженца кол. Давидово-Орловка Чистяковского р-на Сталинской области, немец, гр[ажданст]ва СССР, с низшим образованием, сын кулака. До ареста — конюх колхоза им. Блюхера Чистяковского района.
- БРЕХТ обвиняется в том, что:
- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1936 г.;
  - б) принял задание активно участвовать в вооруженном восстании против Соввласти. Взорвать электростанцию, машинное и компрессорное отделения шахты Давидовка. Осуществлять крушение поездов на перегоне станции Сердитая и осуществить террористические акты над руководителями партии и правительства.
- БРЕХТА Антон[а] Ивановича — РАССТРЕЛЯТЬ

[...]

70. Дело по обвинению АУСТА Ивана Петровича, 1908 года рождения, уроженца колонии Розовка Дзержинского района Сталинской области, немец, гр[ажданст]ва СССР, из крестьян. До ареста — колхозник колхоза Р[озы] Люксембург Дзержинского района.

АУСТ обвиняется в том, что:

- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1936 г.;
- б) завербовал в состав организации 2 человека, дав им задание на проведение диверсионной деятельности;
- в) дал согласие войти в штурмовой отряд и принять участие в вооруженной борьбе против Соввласти во время войны.

71. Дело по обвинению ГРИГОРЬЕВА Федора Петровича, 1906 года рождения, уроженца села Корулько Барвенковского р-на Харьковской области, украинец, гр[ажданст]ва СССР, из крестьян. До ареста — инструктор цеха № 2 завода им. Сталина.

ГРИГОРЬЕВ обвиняется в том, что:

- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации. Завербован в 1936 г.;
- б) проводил подрывную работу, направленную на вывод из строя станков и др. оборудования;
- в) принял задание во время войны вывести из строя мотор трансмиссии механического цеха.

АУСТА Ивана Петровича заключить в ИТЛ сроком на 10 лет.

ГРИГОРЬЕВА Федора Петровича — заключить в ИТЛ сроком на 10 лет.

72. Дело по обвинению КЛАССЕНА Ивана Ивановича, 1909 года рождения, уроженца хутора Горского Старо-Керменчикского р-на Сталинской области, немец, гр[ажданст]ва СССР, с низшим образованием, из крестьян. До ареста — колхозник колхоза им. «13-й годовщины октября».
- КЛАССЕН обвиняется в том, что:
- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации. Завербован в 1935 г.;
  - б) в 1937 году совершил поджог фуражных кормов колхоза;
  - в) принял задание на участие в вооруженном восстании.
- КЛАССЕНА Ивана Ивановича — заключить в ИТЛ сроком на 10 лет.
73. Дело по обв[инению] ЛИММЕРА Якова Яковлевича, 1915 г. рождения, уроженца кол. Петропавловка Амвросиевского р-на Сталинской области, немец, гр[ажданст]ва СССР, сын кулака. Вместе с отцом при раскулачивании высылался в отдаленные местности СССР. До ареста — колхозник колхоза им. Ленина Амвросиевского района.
- ЛИММЕР обвиняется в том, что:
- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1937 г.;
  - б) проводил в колхозе подрывную деятельность, вывел из строя 5 тракторов. В 1938 г. во время уборки урожая поджог комбайн;
  - в) принял задание активно участвовать в вооруженном восстании против Соввласти, организовать поджоги колхозов.
- ЛИММЕРА Якова Яковлевича — заключить в ИТЛ сроком на 10 лет.

74. Дело по обв[инению] НЕЙМАНА ФЕДОРА МАРТЫНОВИЧА, 1903 г. рождения, уроженца кол. Иловайск № 8 Харцызского р-на Сталинской области, немец, гр[ажданст]ва СССР, образование низшее, сын кулака. До ареста — бригадир колхоза им. Сталина Харцызского района.

НЕЙМАНА Федора Мартыновича — заключить в ИТЛ сроком на 10 лет.

НЕЙМАН обвиняется в том, что:

- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1931 г.;
- б) завербовал в состав организации 1 человека;
- в) от германского консульства систематически получал денежное вознаграждение марками;
- г) принял задание активно участвовать в вооруженном восстании против Соввласти.

75. Дело по обв[инению] РЕЙДЕЛЯ Михаила Михайловича, 1918 г. рождения, уроженца села Малошовка Екимовского района Западной области, немец, гр[ажданст]ва СССР, из крестьян. До ареста — десятник шахты № 9 треста «Артемуголь».

РЕЙДЕЛЯ Михаила Михайловича — заключить в ИТЛ сроком на 10 лет.

РЕЙДЕЛЬ обвиняется в том, что:

- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1935 г.;
- б) проводил подрывную работу на шахте, направленную на организацию завалов горных выработок и срыв выполнения плана угледобычи;
- в) принял задание во время войны проводить в угольной промышленности диверсионную работу.

76. Дело по обв[инению] ФУНКА Генриха Петровича, 1879 г. рождения, уроженца Нижняя Хортица Днепропетровской области, немец, гр[ажданств]ва СССР, б[ес]партийный, из крестьян. До ареста — колхозник колхоза им. Карла Либкнехта.
- ФУНКА Генриха Петровича — заключить в ИТЛ сроком на 8 лет.

ФУНК обвиняется в том, что:

- а) являлся участником фашистской диверсионно-повстанческой организации, завербован в 1935 г.;
 б) принял задание во время войны: участвовать в вооруженном восстании против Соввласти; совершить диверсионный акт — поджог скотофермы колхоза им. Карла Либкнехта.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ:

Подпись

/ЧИСТОВ/

ЧЛЕНЫ:

Подпись

/ЩЕРБАКОВ/

Подпись

/РУДЕНКО/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 42. — Л. 33–37, 69–72.
 Подлинник. Машинопись.

№ 238

**Выписка из протокола № 217 заседания «особой
тройки» при УНКВД по Одесской области с решениями
в отношении лиц, обвиненных в «шпионской,
диверсионной, вредительской и контрреволюционной
деятельности в пользу Германии»**

5 октября 1938 г.

НКВД — УССР

СОВ[ЕРШЕННО] СЕКРЕТНО

ПРОТОКОЛ № 217
заседания тройки
при Одесском Областном Управлении НКВД УССР
от 5 октября 1938 года

ЛИСТОВ: 96
ПУНКТОВ: 95

ВЕРНО: Секретарь тройки при Одесском Обл. УНКВД УССР

Подпись

[Фишман]¹

---

¹ Окончание первого листа документа, напечатанного как титульный лист.

ПРОТОКОЛ № 217
Заседания Тройки УНКВД по Одесской области
от 5 октября 1938 года

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ:
НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ *Подпись* /КИСЕЛЕВ/

ЧЛЕНЫ ТРОЙКИ:
СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(Б)У *Подпись* /ТЕЛЕШЕВ/
ПРОКУРОР ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ *Подпись* /СЕРДЮК/

СЕКРЕТАРЬ ТРОЙКИ:
НАЧАЛЬНИК I СПЕЦОТДЕЛЕНИЯ УНКВД
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВ.
БЕЗОПАСНОСТИ *Подпись* /ФИШМАН/

Дела на лиц, обвиняемых в шпионской, диверсионной, вредительской и друг. контрреволюционной деятельности в пользу Германии (в порядке приказа НКВД СССР за № 00439 от 1937 года)

СЛУШАЛИ:

Дело 3 отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 66267/10593.

В 1938 году в Березовском районе Одесской области ликвидирована немецко-фашистская повстанческая организация, созданная по заданиям находившегося в Одессе германского консульства кулаком БУРГАРДТОМ Адамом (осужден).

Организация готовила к военному времени вооруженное восстание против Сов. власти и в целях вызова массовых недовольств проводила вредительско-подрывную работу в колхозах.

ОБВИНЯЕМЫМИ ПО ДЕЛУ ПРОХОДЯТ:

ПОСТАНОВИЛИ:

1. УНГАР Карл Викторович, 1894 года рождения, уроженец и житель с. Нейково Березовского района Одесской области, немец, гражданства СССР. До ареста работал в колхозе.

Являлся участником ликвидированной организации. К ее деятельности был привлечен БУРГАРДТОМ Адамом в 1935 году.

Был ознакомлен с повстанческими планами организации, согласился участвовать в намечавшемся вооруженном восстании и принял задания БУРГАРДТА по проведению вредительства в колхозе.

Участвовал в совещаниях актива организации, обсуждавшего вопросы практической контрреволюционной деятельности.

По совместной деятельности был связан с входившими в организацию МИНИХОМ, ФИРСТОМ, ДУКЕРТОМ, ФЛЕЙМАНОМ, КАУЦЕМ. ВЕКОМ, АБЕЛЕМ (осуждены).

В 1937 году проводил вредительскую обработку виноградника, являющегося основным источником доходности колхоза. Вел антисоветскую агитацию против сдачи государству хлеба, против выборов в Верховный Совет СССР.

СОЗНАЛСЯ в причастности к организации и проведению вредительства в колхозе.

Как участник организации также уличается показаниями арестованных по делу КАУЦА, ШУ и БУРГАРДТА.

Арестован 26. III.1938 года. Содержится в тюрьме гор. Одессы. (Докладчик тов. ШВАРЦ).

УНГАР Карла Викторовича РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество лично ему принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства. Дело сдать в архив.

2. Циммерман Карл Готлибович, 1898 года рождения, уроженец и житель с. Нейково Березовского района Одесской области, немец, гражданства СССР, из кулаков.

До ареста работал в колхозе.

Являлся одним из участников ликвидированной организации. К деятельности организации был привлечен БУРГАРДТОМ Адамом в 1937 году.

Принял задания БУРГАРДТА по проведению вредительства в колхозе и, осуществляя их, систематически не давал корм лошадям, чем вызвал их истощение и падеж нескольких лошадей.

Как участников организации знал КАУЦА, АБЕЛЯ, ШУ и других (арестованы, сознались).

ЦИММЕРМАНА Карла Готлибовича РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество лично ему принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства. Дело сдать в архив.

СОЗНАЛСЯ в причастности к контрреволюционной организации и проведении вредительства в колхозе. Также уличается показаниями арестованных по делу КАУЦА Карла, АБЕЛЯ Альберта и ШУ Карла. Арестован 25. III.1938 года. Содержится в тюрьме г. Одессы.

3. ФРИД Иоган Адамович, 1895 года рождения, уроженец и житель села Нейково Березовского района Одесской области, немец, гражданства СССР, из кулаков. До ареста работал в колхозе.

Являлся одним из участников ликвидированной организации. К ее деятельности был привлечен БУРГАРДТОМ Адамом в 1937 году.

Был им ознакомлен с повстанческими планами организации, согласился участвовать в намечавшемся вооруженном восстании и выполнять задания по вредительству.

Будучи конюхом колхоза, путем вредительского отношения к уходу и кормлению довел до истощения лошадей бригады.

Участвовал в совещаниях актива организации, обсуждавшего вопросы практической контрреволюционной деятельности.

СОЗНАЛСЯ в причастности к фашистской повстанческой организации и проведении вредительства.

Также уличается показаниями арестованных по делу АБЕЛЯ Альберта, ШУ Карла, ФРИДА Карла и ГАЛЯ Якова.

Арестован 25. III.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

ФРИД Иогана Адамовича РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество лично ему

принадлежащее конфисковать

и сдать в доход государства.

Дело сдать в архив.

4. ФРИД Карл Яковлевич, 1895 года рождения, уроженец и житель села Нейково, Березовского района, Одесской области, немец, гражданства СССР, кулак. До ареста работал в колхозе.

Являлся одним из участников ликвидированной организации. К деятельности организации привлечен в 1937 году БУРГАРДТОМ Адамом.

Был ознакомлен с повстанческими планами организации.

Согласился участвовать в намечавшемся вооруженном восстании и принял задание БУРГАРДТА по проведению

вредительства и контрреволюционной агитации в колхозе.

ФРИД Карла Яковлевича РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество лично ему

принадлежащее конфисковать

и сдать в доход государства.

Дело сдать в архив.

По заданию БУРГАРДТА в 1937 и 1938 годах, будучи бригадиром свинофермы, умышленно не давал положенной нормы фуража, чем вызвал массовый падеж свиней.

СОЗНАЛСЯ в причастности к фашистской организации и проведении вредительства.

Как участник организации также уличается показаниями арестованных по делу ЦИММЕРМАНА Карла, АБЕЛЯ Альберта, КАУЦА Карла, ШУ Карла, ФРИДА Ивана и ГАЛЯ Якова.

Арестован 25. III.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

5. БРЕНАЙЗЕ Георгий Иоганович, 1878 года рождения, уроженец и житель с. Нейково, Березовского района, Одесской области, немец, гражданства СССР. Кулак. До ареста работал в колхозе.

Являлся одним из участников ликвидированной организации. К деятельности организации был привлечен в 1937 году БУРГАРДТОМ Адамом.

Был ознакомлен с повстанческими планами организации.

Согласился участвовать в намечавшемся вооруженном восстании и принял задание БУРГАРДТА на проведение вредительства в колхозе.

СОЗНАЛСЯ в причастности к фашистской организации и осведомленности об ее повстанческих планах.

Как участник организации уличается показаниями арестованных по делу АБЕЛЯ Альберта, БОКЕЛЯ Ивана, ШУ Карла, ФРИДА Ивана и БУРГАРДТА Адама.

Арестован 25. III.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

6. ШУ Карл Иванович, 1897 года рождения, уроженец и житель с. Нейково, Березовского района, Одесской области, немец, гражданства СССР, из середняков. До ареста — председатель колхоза.

Являлся одним из участников ликвидированной организации. К ее деятельности был привлечен в 1937 году БУРГАРДТОМ Адамом.

Был ознакомлен с повстанческими планами организации, согласился участвовать в намечавшемся вооруженном восстании и принял задание БУРГАРДТА по проведению вредительства в колхозе.

БРЕНАЙЗЕ
Георгий
Иогановича
РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество
лично ему
принадлежащее
конфисковать
и сдать в доход
государства.
Дело сдать в архив.

ШУ Карла
Ивановича
РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество
лично ему
принадлежащее
конфисковать
и сдать в доход
государства.
Дело сдать в архив.

Участвовал в нелегальных совещаниях актива организации, обсуждавшего вопросы по оказанию помощи Германии на случай возникновения войны с СССР.

Будучи председателем колхоза, по заданию БУРГАРДТА в 1937 году давал вредительские указания колхозникам о недокармливании скота, чем вызвал падение 10 штук коров, 11 лошадей и 25 свиней.

СОЗНАЛСЯ в причастности к немецкой фашистской организации и проведении вредительства в колхозе.

Как участник организации также уличается показаниями арестованных по делу КАУЦА Карла, ФРИДА Ивана и БУРГАРДТА Адама.

Арестован 26. III.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

7. БОКК Иван Иванович, 1888 года рождения, уроженец и житель с. Нейково, Березовского района, Одесской области, немец, гражданства СССР, кулак.

До ареста работал завхозом в колхозе.

Являлся одним из участников ликвидированной организации. К деятельности организации был привлечен в 1937 году БУРГАРДТОМ Адамом.

Был ознакомлен с повстанческими планами организации.

Согласился участвовать в намечавшемся вооруженном восстании и принял задания БУРГАРДТА по проведению вредительства в колхозе.

В 1937 году по заданию БУРГАРДТА сорвал ремонт сельхозинвентаря. Умышленно распространял инфекцию бруцеллова² среди рогатого скота, чем вызвал заболевание 60 голов.

Сознался в причастности к фашистской организации и проведении вредительства в колхозе.

Как участник организации также уличается показаниями арестованных по делу УНГЕРА Карла, КАУЦА Карла, ШУ Карла, ФРИДТА Ивана, БУРГАРДТА Адама и ГАЛЯ Якова.

Арестован 26. III.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

БОКК Ивана
Ивановича
РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество
лично ему
принадлежащее
конфисковать
и сдать в доход
государства.
Дело сдать в архив.

² Очевидно, речь идет о бруцеллезе — инфекционной болезни домашних животных.

8. АБЕЛЬ Альберт Фридрихович, 1910 года рождения, уроженец и житель села Нейково, Березовского района, Одесской области, немец, гражданства СССР. Кулак. До ареста работал бригадиром колхоза. Являлся одним из участников ликвидированной организации. К ее деятельности был привлечен БУРГАРДТОМ Адамом в 1937 году. Был ознакомлен с повстанческими планами, согласился участвовать в намечавшемся вооруженном восстании и принял задания БУРГАРДТА по проведению вредительства в колхозе. Пытался завербовать в состав организации односельчан ГОФЕЛЬМЕЕРА и ВИТМЕРА. Сознался в причастности к фашистской организации и проведении вербовочной работы. Как участник организации изобличается также показаниями арестованных КАУЦА, ЦИММЕРМАНА, БУРГАРДТА и ФРИДТА. Арестован 25. III.1938 года. Содержится в тюрьме г. Одессы.

[...]

50. ГЕЙНЕМАН Роберт Рудольфович, 1908 года рождения, уроженец села Садки Пулинского района Житомирской области, немец, гражданства СССР, беспартийный. До ареста проживал в селе Зельцы, работал директором средней школы.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

Являлся участником немецко-фашистской контрреволюционной организации, ликвидированной в 1937 году в Зельцком районе Одесской области, созданной агентом гестапо МЕЛЕМОМ (осужден). Организация готовила к военному времени вооруженное восстание против сов. власти и проведение массовых диверсионных актов в тылу Красной Армии. К деятельности организации был привлечен в январе 1937 года активным участником организации ЗАБИГАЛОМ Владимиром. Принял задание ЗАБИГАЛА о проведении самостоятельных вербовок и осуществлении вредительства на культурном фронте.

АБЕЛЬ Альберта Фридриховича РАССТРЕЛЯТЬ. Имущество лично ему принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства. Дело сдать в архив.

ГЕЙНЕМАНА Роберта Рудольфовича — РАССТРЕЛЯТЬ. Имущество лично ему принадлежащее конфисковать в доход государства. Дело сдать в архив.

Выполняя задания организации, дезорганизовал работу руководимой им школы.

Назвал восемь известных ему участников организации ВОЛЬДТА Якова, ШУМАХЕРА Александра, БАУДЕРА Густава и др. (все осуждены).

Был близко связан с одним из активных участников ликвидированной организации ФИХТЕРОМ Августом (осужден).

Сознался в участии в фашистской организации, проведении вербовочной работы, дезорганизации работы школы и связи с участником организации ФИХТЕРОМ.

Арестован 16.II.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ).

Дело 3 отдела УГБ УНКВД по Одесск[ой] обл.

51. ДОБЛЕР Людвиг Георгиевич, 1893 года рождения, уроженец и житель с. Кляйн-Либенталь Спартаковского района, Одесской области, немец, гражданства СССР, кулак. До ареста — член колхоза. С 1915 по 1919 года находился в плену в Германии. В 1919 году принимал активное участие в немецко-кулацком вооруженном восстании против сов. власти. В Германии проживают родственники, с которыми поддерживал письменную связь.

ДОБЛЕР Людвиг Георгиевича — РАССТРЕЛЯТЬ. Имущество лично ему принадлежащее конфисковать в доход государства. Дело сдать в архив.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

В 1934–1935 гг. посещал германское консульство в Одессе, у которого получал так называемую «гитлеровскую помощь». Активный церковник, принимал участие в работе церковной общины и был тесно связан с ксендзом ЦЕХЛЕРОМ, который за контрреволюционную деятельность осужден. До дня ареста среди немецкого населения вел контрреволюционную фашистскую агитацию, восхвалял фашистскую Германию, вел пораженческую агитацию, заявлял о необходимости проведения организованной фашистской работы среди немецкого населения.

³ В документе ошибочно напечатано «Зельбшц».

НЕ СОЗНАЛСЯ.

В контрреволюционной деятельности изобличается показаниями свидетелей ДОША, [КИРАКИЭНЕРА] и ДАНИЭЛЯ.

Арестован 13.II.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ).

Дело 3 отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 66979/10611.

52. ОКСНЕР Яков Григорьевич, 1875 года рождения, уроженец с. Малахово, Тилигуло-Березанского района, Одесской области, немец, гражданства СССР, бывший помещик, проживал в с. Вормс, Карл-Либкнехтовского района.

В 1918 году служил в отряде кулацкой самообороны «Зельбштутц³» при карательной комендатуре германских оккупационных войск.

В 1919 году принимал активное участие в кулацком вооруженном восстании против сов. власти и являлся участником расстрела пленных красноармейцев.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

В период 1933–1934 гг. систематически получал так называемую «гитлеровскую помощь» из Германии.

В германские фашистские организации «помощи» сообщал данные контрреволюционного клеветнического характера о СССР.

Состоял в контрреволюционной связи с участниками контрреволюционной фашистской организации [...] и ГОРОТОМ (арестованы).

Среди колхозников проводил контрреволюционную агитацию, направленную к срыву мероприятий, проводимых сов. властью в части подписки на заем «Укрепления обороны СССР», выборов в Верховный Совет СССР и колхозного строительства.

Распространял провокационные клеветнические слухи о скором свержении сов. власти и оккупации Германией Украины.

ОКСНЕР Якова Григорьевича — РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество

лично ему

принадлежащее

конфисковать в

доход государства.

Дело сдать в архив.

НЕ СОЗНАЛСЯ.

В контрреволюционном прошлом и проведении антисоветской агитации изобличается показаниями свидетелей ЛАККЕ, ЛАЛИТЕРА и КРУПМАЕРА, которые также подтверждают связь обвиняемого с Германией и контрреволюционным элементом.

Арестован 29.III.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ).

Дело 3 отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 115264/10612.

53. ЭПЛЕР Вильгельм Станиславович, 1895 года рождения, уроженец г. Харькова, житель с. Дмитриевка Одесского пригородного района, немец.
До ареста — слесарь-водопроводчик на поденных работах. Прапорщик царской армии. В 1918 году, будучи в офицерском чине на службе в гетманской карательной комендатуре в г. Херсоне, лично участвовал в массовых истреблениях и расстрелах красногвардейцев и коммунистов.
В 1919 году служил в особом офицерском батальоне белой армии.
До ареста скрывал свое контрреволюционное прошлое.

ЭПЛЕР Вильгельма Станиславовича — РАССТРЕЛЯТЬ.
Имущество лично ему принадлежащее конфисковать в доход государства.
Дело сдать в архив.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

Систематически по день ареста среди населения проводил антисоветскую агитацию.

Призывал колхозников к выходу из колхоза, прививал враждебность к сов. власти, распространял клеветнические измышления о положении трудящихся в СССР.

Признал свое контрреволюционное прошлое.

В проведении антисоветской агитации и участии в расстрелах красных партизан и коммунистов изобличается показаниями свидетелей ПУТЯНСКОГО и БОГДАНОВА.

Арестован 15.II.1938 года. Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ).

Дело 3 отдела УГБ УНКВД по Одесской области
№ 27382/10613.

54. КЛОЧКО Данил Миронович, 1890 года рождения, уроженец села Мануйловки, житель с. М[алые] Виски, Мало-Висковского района, Одесской области, украинец, гражданства СССР, до ареста — зав. снабжением спиртзавода. Из крестьян-бедняков.

С 1915 по 1921 год находился в германском плену.

В 1932–1933 годах, работая на слесарном заводе, был близко связан с иностранными специалистами ЦУКЕРМАНОМ, РАДОНОВИЧЕМ и ДОЧЕКАЛОМ, у которых работал переводчиком.

С отъездом этих лиц в Австрию установил и поддерживал с ними письменную связь.

КЛОЧКО Данила Мироновича — выслать в Казахстан сроком на ТРИ года, считая срок с 17. II.1938 года. Дело сдать в архив.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

Проводил среди сельского населения антисоветскую пораженческую агитацию, восхвалял германский фашизм, распространял версии о предстоящей победе Германии в войне с СССР и отторжении от Советского Союза Украины Германией.

Подтвердил пребывание в плену в Германии, связи с иностранными специалистами, проживающими в Австрии.

В проведении антисоветской агитации изобличается показаниями свидетелей МЕЛЬНИКА и ПОДДУБНОГО.

Арестован 17. II.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ).

[...]

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ

Подпись

/КИСЕЛЕВ/

ЧЛЕНЫ ТРОЙКИ:

Подпись

/ТЕЛЕШЕВ/

Подпись

/СЕРДЮК/

СЕКРЕТАРЬ ТРОЙКИ:

Подпись

/ФИШМАН/

№ 239

**Выписка из протокола № 220 заседания «особой
тройки» при УНКВД по Одесской области с решениями
в отношении лиц, обвиненных в «шпионской
и вредительской деятельности в пользу Германии»**

7 октября 1938 г.

ПРОТОКОЛ № 220
Заседания тройки УНКВД по Одесской области
от 7 октября 1938 года

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ:
НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ /КИСЕЛЕВ/

ЧЛЕНЫ ТРОЙКИ: СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(Б)У /ТЕЛЕШЕВ/
ПРОКУРОР ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ /СЕРДЮК/

СЕКРЕТАРЬ ТРОЙКИ:
НАЧАЛЬНИК 1 СПЕЦОТДЕЛЕНИЯ УНКВД
МЛ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕН[НОЙ] БЕЗОПАСНОСТИ /ФИШМАН/

Дела на лиц, обвиняемых в шпионской, диверсионной, вредитель-
ской и другой контрреволюционной деятельности в пользу Германии
/В порядке приказа НКВД СССР № 00439 от 1937 года/

СЛУШАЛИ:

ПОСТАНОВИЛИ:

Дело 3 отдела УГБ УНКВД
по Одесской области
№ 66953/10718

В 1937 году в Карл-Либкнехтовском районе Одесской области ликвидирована немецко-фашистская организация, состоявшая из числа учителей немецких школ, созданная в 1933 году агентами германской разведки МИКВИЦЕМ и ШТРЕМОМ (осуждены).

Организация вела контрреволюционную националистическую обработку немецкой молодежи, подготавливая повстанческие кадры для оказания помощи Германии в деле захвата Украины.

ОБВИНЯЕМЫМИ ПО ДЕЛУ ПРОХОДЯТ:

1. БЕККЕР Иван Венделинович, 1905 года рождения, уроженец с. Красное Тилигуло-Безанского района, житель с. Ландау Карл-Либкнехтовского района Одесской области, немец, гражданства СССР, до ареста — учитель агрошколы. Брат Филипп и дядя Никодим арестованы в 1936–[19]37 гг. НКВД.

Являлся активным участником ликвидированной организации.

К организованной контрреволюционной националистической деятельности был привлечен в 1926 году ШТРЕМОМ в бытность свою студентом немецкого техникума в Одессе.

С 1931 года по день ареста систематически обрабатывал немецкую молодежь в контрреволюционном националистическом духе и вел прямую фашистскую пропаганду.

По проводимой контрреволюционной деятельности был связан с входившими в организацию ФРАНКОМ, ВОЛЬФОМ, БОДРУЧЕМ, БАУМГЕРТНЕРОМ, БРАНДТОМ и БИБЕРОМ (осуждены).

Кроме указанных лиц назвал еще 4 участника организации: ВЕНЦА, ЛЮЦА и др.

СОЗНАЛСЯ в причастности к фашистской организации и проведении контрреволюционной деятельности.

Также уличается показаниями арестованных по делу БАРЧА и ВОЛЬФА.

Арестован 15.02.1938 года. Содержится в тюрьме г. Одессы.

2. БАРЧ Севастьян Севастьянович, 1903 года рождения, уроженец с. Козловки Яновского района, житель с. Ландау Карл-Либкнехтовского района Одесской области, немец, гражданства СССР.

До ареста — учитель агрошколы.

Являлся активным участником ликвидированной организации.

К деятельности организации примкнул в 1935 году, связавшись с входившими в организацию БРАНДТОМ Вольдемаром, КУНДЕРТОМ Иваном, ШИЦЛЕ Иваном, БИБЕРОМ Рихертом (осуждены), БЕККЕРОМ Иваном (арестован, сознался).

Лично привлек к деятельности организации ВОЛЬФА Георгия (арестован, сознался).

БЕККЕРА Ивана Венделиновича – РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество лично ему

принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства.

Дело сдать в архив.

БАРЧ Севастьяна Севастьяновича – РАССТРЕЛЯТЬ.

Имущество лично ему

принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства.

Дело сдать в архив.

Систематически обрабатывал немецкую молодежь в контрреволюционном фашистском духе, на лекциях и в беседах популяризировал фашистскую Германию, подготавливая этим повстанческие кадры.

Сознался в участии в контрреволюционной организации, проведении вербовочной работы и обработке немецкой молодежи в фашистском духе.

Также уличается показаниями арестованных по делу ВОЛЬФА Георга, БАРЧА Севастьяна и очной ставкой с последним.

Арестован 03.04.1938 года.

Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ)

Дело 3 отдела УГБ УНКВД
по Одесской области
№ 86981/10719

В 1937 году в Зельцком районе Одесской области была ликвидирована повстанческая диверсионно-террористическая организация, созданная разоблаченным агентом «Гестапо», б. военнопленным МЕЛЕМОМ Яковом (осужден в 1937 году) по заданиям германской разведки. Организация ставила перед собой задачу — осуществление ряда диверсионных и террористических актов и поднятие вооруженного восстания в тылу красной армии в период войны.

ОБВИНЯЕМЫМИ ПО ДЕЛУ ПРОХОДЯТ:

3. РИСЛИНГ Фердинанд Александрович, 1893 года рождения, уроженец хутора Миролюбовка Степановского сельсовета Тираспольского района МАССР, немец, гражданства СССР, беспартийный, кулак.

До ареста проживал в с. Страсбург Зельцкого района Одесской области, работал рядовым колхозником колхоза «Парижская Коммуна».

В 1919 году руководил кулацким восстанием.

В 1924 году был раскулачен.

В 1925 году был организатором церковной общины.

В 1930 году был инициатором женского восстания.

РИСЛИНГА Фердинанда Александровича — РАССТРЕЛЯТЬ.
Имущество лично ему принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства.
Дело сдать в архив.

Являлся участником ликвидированной организации, к деятельности которой был привлечен в 1937 году МАЕРОМ Георгием (осужден).

Был посвящен МАЕРОМ в повстанческие планы организации и согласился принять участие в вооруженном восстании против Сов. власти в военное время.

Назвал известных ему трех участников организации ФЕТТИХА, ВЕНИНГЕРА и ФЕТТИХА Ф.

СОЗНАЛСЯ в причастности к фашистской контрреволюционной организации и в осведомленности о ее повстанческих планах.

Арестован 23.02.1938 года. Содержится в тюрьме г. Одессы.

4. ВАЛЬД Бернгардт Иосифович, 1890 года рождения уроженец с. Понятковк Раздельнянского района Одесской области, немец, гражданства СССР, из середняков.

До ареста проживал в с. Зельцы того же района Одесской области, работал рядовым колхозником в колхозе им. К. Маркса.

В 1919 году являлся одним из руководителей кулацкого восстания.

В 1933 году арестовывался органами ГПУ как участник ликвидированной в Зельцком районе эсеровской контрреволюционной организации — осужден не был. Бывший агент НКВД — двойник.

Являлся одним из активных участников ликвидированной организации, к деятельности которой был привлечен в 1936 году УЗЕЛЬМАНОМ Георгием (осужден по настоящему делу в 1937 году).

Был осведомлен УЗЕЛЬМАНОМ о повстанческих планах организации и согласился принять участие в их осуществлении.

Принял задание УЗЕЛЬМАНА о вербовке новых членов в организацию, лично завербовав двух человек — ВАЙСБЕКА (разыскивается) и БЕРЧ (осуждена в 1937 году).

Назвал известных ему четырех участников организации БАРТЛЕ, БОЛЬДТА (осуждены), ФЕТЕР (арестован) и ШРОКК (разыскивается).

СОЗНАЛСЯ в причастности к немецкой фашистской повстанческой организации и проведении вербовочной работы.

Арестован 15.02.1938 года. Содержится в тюрьме г. Одессы.

ВАЛЬДА
Бернгардта
Иосифовича —
РАССТРЕЛЯТЬ.
Имущество
лично ему
принадлежащее
конфисковать
и сдать в доход
государства.
Дело сдать в архив.

5. НЕЙС Франц Матвеевич, 1911 года рождения, уроженец и житель села Страсбург Зельцкого района Одесской области, немец, гражданства СССР, беспартийный, из бедняков. До ареста работал на Одесском строительстве УНР № 1956 водопроводчиком. Большинство родственников репрессировано органами НКВД за контрреволюционную деятельность.

Являлся участником ликвидированной организации, к деятельности которой был привлечен в 1936 году ФЕТТИХОМ (осужден).
Принял задание ФЕТТИХА совершать диверсионные акты по разрушению железнодорожных путей в военное время и согласился на участие в вооруженном восстании против Сов. власти.
Проводил среди немецкого населения антисоветскую агитацию, направленную против колхозного строительства. Путем антисоветской агитации частично сорвал уборочную кампанию в 1936 году.
Назвал трех участников организации ФЕТТИХА, НЕЙСА Павла и ШНАЛЯ (осужден в 1937 году).
СОЗНАЛСЯ в причастности к фашистской организации и принятии заданий по проведению диверсионных актов.
Как участник организации изобличается показаниями арестованного по делу ФЕТТИХА Ф.А.
Арестован 08.02.1938 года.
Содержится в тюрьме г. Одессы.

6. БАУМШТАРК Томас Казимирович, 1883 года рождения, уроженец и житель с. Зельцы Зельцкого района Одесской области, немец, гражданства СССР, беспартийный, происходит из кустарей.
С 1915 по 1918 год находился в плену в Германии.
Сын — БАУМШТАРК Казимир в 1937 году осужден как участник фашистской организации.

Являлся участником ликвидированной организации, к деятельности которой был привлечен руководителем организации МЕЛЕМОМ Яковом в 1936 году.
Принял задание МЕЛЕМА о проведении вредительской деятельности в колхозе.
Осуществляя задания МЕЛЕМА, как бригадир ремонтной бригады умышленно затягивал и недоброкачественно ремонтировал сельскохозяйственный инвентарь, в результате чего весенний сев в 1936 году был проведен с опозданием.

НЕЙС Франца Матвеевича — заключить в исправтруд лагерь сроком на ДЕСЯТЬ лет, считая срок с 08.02.1938 г.
Дело сдать в архив.

БАУМШТАРКА Томаса Казимировича — РАССТРЕЛЯТЬ.
Имущество лично ему принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства.
Дело сдать в архив.

Лично завербовал в организацию двух человек: ШНАЛЯ и ВЕРНЕРА (арестованы), работавших в одной бригаде с БАУМШТАРКОМ, и совместно с ними осуществлял вредительство в ремонте сель[ско]хоз[яйственного] инвентаря.

СОЗНАЛСЯ в причастности к фашистской организации и проведении вербовочной работы, и вредительстве. Арестован 16.02.1938 года. Содержится в тюрьме г. Одессы.

Дело 3 отдела УГБ УНКВД
по Одесской области
№ 15719/10720

7. ПЕТРОВСКАЯ-НОШТАРДТ Надежда Сергеевна, 1899 года рождения, уроженка и жительница города Одессы, русская, гражданства СССР, до ареста работала машинисткой в областной прокуратуре. Из дворян, дочь священника.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

В 1933 году была привлечена к шпионской деятельности германскоподданным МАЗУР-МАЗУРОМ (осужден), входившим в руководство ликвидированной в 1934 году шпионско-националистической организации в Одессе. Одновременно являлась участницей монархической военно-офицерской организации и агентом белогвардейского разведывательного центра в Париже «Русское землячество». По заданиям МАЗУР-МАЗУРА собирала и передавала ему разведывательные сведения о контингентах военнообязанных, составе курсантов военных школ и друг., получая за это денежные вознаграждения. Для распространения в немецких районах области печатала и передавала МАЗУР-МАЗУРУ контрреволюционные листовки. В 1925 году через ЛИГНАУ Юлию (разыскивается) была связана с «Русским землячеством» – белогвардейским разведывательно-террористическим центром в Париже, куда направляла шпионские сведения о работе организации Осоавиахима, обучении студенчества военному делу, реагировании населения на мероприятия Сов. власти и т.д. С 1929 года была осведомлена о принадлежности своего отца ПЕТРОВСКОГО Сергея (умер) к военно-офицерской антисоветской организации и лично привлекла к деятельности этой организации ОТЕСТЕТЕРА Бруно (умер) и НИКИТИНУ Полину (разыскивается).

ПЕТРОВСКУЮ-НОШТАРДТ Надежду Сергеевну — РАССТРЕЛЯТЬ. Имущество лично ей принадлежащее конфисковать и сдать в доход государства. Дело сдать в архив.

Созналась в причастности к шпионской деятельности в пользу Германии, белогвардейскому террористическому разведывательному центру в Париже, куда передавала шпионские материалы, и участия в монархической военно-офицерской организации.

Показаниями свидетелей

ПАВЛЕНКО, ШЕФФЕРА, ГЕРШФЕНДА характеризуется как антисоветская личность и уличается в контрреволюционной агитации.

Арестована 02.03.1938 г. Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ)

Дело 3 Отдела УГБ УНКВД
по Одесской области
№ 115240/10721

8. КУН Август Федорович, 1902 года рождения, уроженец г. Риги (Латвия), беспартийный, немец, гражданства СССР.

До ареста — водопроводчик гидропорта, проживал в г. Одессе.

Прибыл на Украину из Латвии в 1918 году с частями латышской дивизии.

В Латвии имеет ряд родственников.

КУНА Августа Федоровича —

заклучить в исправтрудлагерь

сроком на ВОСЕМЬ лет,

считая срок с 10.02.1938 г.

Дело сдать в архив.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

До 1937 года состоял в контрреволюционной связи с КУПЧЕНКО (осужденным в 1937 году) за контрреволюционную фашистскую деятельность.

Проявлял антисемитизм.

Распространял клеветнические слухи о руководителях Сов. правительства.

Сознался в проведении контрреволюционной агитации.

В изложенной выше контрреволюционной

деятельности изобличается показаниями свидетелей ИВАНОВА, КИСЕЛЮКА и обвиняемого КУПЧЕНКО.

Арестован 10.02.1938 г. Содержится в тюрьме г. Одессы.

(Докладчик тов. ШВАРЦ)

Дело 3 Отдела УГБ УНКВД
по Одесской области
№ 28408/10722

9. БИТЕРМАН Амалия Христиановна, 1903 года рождения, уроженка и жительница с. Карлсталь Спартаковского района Одесской области, немка, гражданства СССР, из кулаков. До ареста член колхоза. Отец являлся руководителем кулацкого вооруженного восстания в 1919 году против Сов. власти. В 1930 году раскулачен и выслан на Север. Муж — БИТЕРМАН Иван являлся одним из активных участников немецко-фашистской повстанческой организации, ликвидированной в 1937 году в Спартаковском районе Одесской области, созданной по заданиям германского консульства (сознался, осужден).

БИТЕРМАН Амалию Христиановну — заключить в исправ[ительно]-труд[овой] лагерь сроком на десять лет, считая срок с 02.03.1938 г. Дело сдать в архив.

ОБВИНЯЕТСЯ В ТОМ, ЧТО:

Была осведомлена о практической контрреволюционной деятельности организации и связана с ее участниками: НЕЕРОМ, ЛЕГОСТАЕВЫМ, БИТЕРМАНОМ Яковом, НЕЙМИЛЛЕРОМ (сознались, осуждены) и с возглавлявшим деятельность повстанческой группы организации в селе Карлсталь ВИНГЕРТНЕРОМ Николаем (скрылся, разыскивается).

В ноябре 1937 года наряду с перечисленными участниками организации получила от ВИНГЕРТНЕРА Николая задания по проведению среди немецкого населения контрреволюционной агитации, направленной на срыв проводившихся выборов в Верховный Совет СССР и дискредитацию намеченных кандидатов.

Посещала германское консульство в Одессе.

НЕ СОЗНАЛАСЬ.

В изложенной причастности к деятельности организации изобличается показаниями осужденных ее участников НЕЙМИЛЛЕРА Ф. и БИТЕРМАНА Я.

Арестована 02.03.1938 г. Содержится в тюрьме г. Одессы. (Докладчик тов. ШВАРЦ)

[...]

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ТРОЙКИ

Подпись

/КИСЕЛЕВ/

ЧЛЕНЫ ТРОЙКИ:

Подпись

/ТЕЛЕШЕВ/

Подпись

/СЕРДЮК/

СЕКРЕТАРЬ ТРОЙКИ

Подпись

/ФИШМАН/

№ 240

Выписка из приказа начальника УНКВД по Сталинской области П. Чистова начальнику внутренней тюрьмы УГБ УНКВД И. Дерновому об исполнении решения «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области о расстреле 132 человек

[Не позднее 13 октября 1938 г.]¹

Начальнику Внутренней Тюрьмы УГБ УНКВД
тов. ДЕРНОВОМУ

Приказание²

Немедленно приведите в исполнение приговор над осужденными Особой Тройкой УНКВД по Сталинской области к ВМУН — расстрелу, согласно указанному списку:

1. АРКМАЙШЕЛЬ ³ Альфред Кар[л]ович	1894 г.	23.10.
2. АРИБРИСТЕР Карл Карлович	1898 г.	14.10.
3. АНГАЛЬТ Валентин Иосифович	1903 г.	14.10.
4. БОГЕР Иван Федорович	1902 г.	14.10.
5. БЕРМАН Мартын Иванович	1903 г.	14.10.
6. БУХ Густав Иванович	1886 г.	23.10.
7. БОГЕР Гавриил Федорович	1907 г.	14.10.
8. БЛЮМЕЛЬ Генрих Фердинандович	1876 г.	14.10.
9. БАХИНСКИЙ Антон Карлович	1905 г.	14.10.
10. БАЕР Давид Каспарович	1875 г.	14.10.
11. БЕКМАН Адольф Людвигович	1891 г.	прошел по втором[у] прик[азанию]
12. БУР Яков Давидович	1909 г.	14.10.
13. БЕРНГАРД Иван Францевич	1908 г.	14.10.

¹ Дата определена исходя из даты акта об исполнении решения от 14.10.1938 г. (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 89. — Л. 126–130).

² На каждой странице документа поставлена подпись начальника УНКВД по Сталинской области П. Чистова

³ Около каждой фамилии карандашами различных цветов проставлены даты и пометы, свидетельствующие, о приведении приговора в исполнение.

14. ВЕККЕСЕР Давид Фридрихович	1896 г.	14.10.
15. ВАЛЬТЕР Андрей Яковлевич	1892 г.	14.10.
16. ВАККЕРМАН Михаил Леонтьевич	1892 г.	14.10.
17. ВИЛЬГЕЛЬМ Карл Андреевич	1911 г.	14.10.
18. ВЕЕР Исаак Гергардович	1906 г.	14.10.
19. ВИНС Яков Петрович	1899 г.	14.10.
20. ВОЛОШИН Григорий Михайлович	1902 г.	14.10.
21. ВЕЕР Григорий Григорьевич	1910 г.	14.10.
22. ВЕГНЕР Христина Мартыновна	1884 г.	14.10.
23. ГАБЕРМИЛ Давид Готфридович	1908 г.	14.10.
24. ГЕРТНЕР Карл Самуилович	1910 г.	14.10.
25. ГАРАНИН Петр Петрович	1889 г.	14.10.
26. ГААХ Александр Андреевич	1905 г.	14.10.
27. ГЕНИК Василий Васильевич	1914 г.	14.10.
28. ГОТБЕРГ Густав Рудольфович	1907 г.	14.10.
29. ГАМЕРМАЙСТЕР Ал[ексан]др Самойлович	1910 г.	14.10.
30. ГЕПЕРЛЕ Карл Яковлевич	1889 г.	14.10.
31. ГЕПНЕР Дитрих Кериевич	1905 г.	27.10.
32. ГЕРНЕР Матвей Мартынович	1884 г.	14.10.
33. ГЕЙНРИХ Корней Исаакович	1901 г.	14.10.
34. ГЕЙН Густав Фердинандович	1916 г.	14.10.
35. ГЕТЕРЛЕ Павел Иванович	1891 г.	14.10.

[...]

ОСНОВАНИЕ: Протокол заседания Особой Тройки УНКВД по Сталинской области № 5 (по немецкой к-р) от 03.X.1938 г.

НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО СТАЛИН[СКОЙ] ОБЛ.
МАЙОР ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /ЧИСТОВ/

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 89. — Л. 120–125.
Подлинник. Машинопись.

№ 241

**Выписка из протокола № 290/р заседания «двойки»
с решениями по пересмотренным делам в отношении лиц,
обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в
пользу иностранных государств**

13 октября 1938 г.

ВЫПИСКА

ПРОТОКОЛ № 290/р
(В порядке пересмотра)

от «13» октября 1938 года

ПРИСУТСТВОВАЛИ:

- 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР Генеральный Комиссар Госуд. Безопасности тов. ЕЖОВ
  - 2) Прокурор Союза ССР тов. ВЫШИНСКИЙ
-

СЛУШАЛИ:

Материалы на лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу иностранных государств, представленные НКВД Украинской ССР.

ПОСТАНОВИЛИ:

По Днепропетровской области.

7. ИОБСТМАН Антона Антоновича, 1901 г.р., ур. г. Вены, Австрия, осужденного по протоколу № 39 от 15-го ноября 1937 г. К ВЫСЫЛКЕ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР.	Решение от 15 ноября 1937 года — ОТМЕНИТЬ. Дело рассмотреть на месте, согласно приказа № 00606 17/ IX.38 г.
8. ГРОММЕ Гельмута Робертовича, 1910 г.р., ур. г. Кемница, Германия, осужденного по протоколу № 39 от 15-го ноября 1937 г. К ВЫСЫЛКЕ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР.	Решение от 15 ноября 1937 года — ОТМЕНИТЬ. Дело рассмотреть на месте, согласно приказа № 00606 17/ IX.38 г.

П.п.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ

ЕЖОВ

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР

ВЫШИНСКИЙ

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР».

В конце документа поставлен прямоугольный штамп-клише с заверительной надписью: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (Кремнев)» и поставлена черными чернилами подпись указанного лица.

*ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 211. — Л. 6.
Заверенная копия. Машинопись.*

№ 242

**Выписка из протокола № 290/р заседания «двойки»
с решениями по пересмотренным делам в отношении лиц,
обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности
в пользу иностранных государств**

13 октября 1938 г.

ВЫПИСКА

ПРОТОКОЛ № 290/р
(В порядке пересмотра)

от «13» октября 1938 года

ПРИСУТСТВОВАЛИ:

- 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР Генеральный Комиссар Госуд. Безопасности тов. ЕЖОВ
  - 2) Прокурор Союза ССР тов. ВЫШИНСКИЙ
-

СЛУШАЛИ:

Материалы на лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу иностранных государств, представленные НКВД Украинской ССР.

ПОСТАНОВИЛИ:

По Днепропетровской области.

5. ФЕРФЮРДЕН Губерта Иосифовича,
1897 г.р., ур. г. Мюльгейм на Руре,
Германия, осужденного по протоколу
№ 148 от 10 января 1938 года К ВЫСЫЛКЕ
ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР.

Решение от 10 января 1938 года —
ОТМЕНИТЬ. Дело рассмотреть на
месте, согласно приказа № 00606 17/
IX.38 г.

6. НЕЙМАН Курта Карловича, он же
КОЛЬБЕ Карл Карлович, 1910 г.р., ур.
г. Берлина, Германия, осужденного по
протоколу № 148 от 10 января 1938 года К
ВЫСЫЛКЕ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР.

Решение от 10 января 1938 года —
ОТМЕНИТЬ. Дело рассмотреть на
месте, согласно приказа № 00606 17/
IX.38 г.

П.п.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ
ПРОКУРОР СОЮЗА ССР

ЕЖОВ
ВЫШИНСКИЙ

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР».

В конце документа поставлен прямоугольный штамп-клише с заверительной надписью: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (Кремнев)» и поставлена черными чернилами подпись указанного лица.

*ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 211. — Л. 7.
Заверенная копия. Машинопись.*

№ 243

**Выписка из протокола № 290/р заседания «двойки»
с решениями по пересмотренным делам в отношении лиц,
обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности
в пользу иностранных государств**

13 октября 1938 г.

ВЫПИСКА

ПРОТОКОЛ № 290/р
(В порядке пересмотра)

от «13» октября 1938 года

ПРИСУТСТВОВАЛИ:

- 1) Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР Генеральный Комиссар Государ. Безопасности тов. ЕЖОВ
  - 2) Прокурор Союза ССР тов. ВЫШИНСКИЙ
-

СЛУШАЛИ:

Материалы на лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу иностранных государств, представленные НКВД Украинской ССР.

ПОСТАНОВИЛИ:

5. ЗИМОН Юлиуса Зигмундовича, 1895 г.р., ур. г. Берлина — Германия, осужденного по протоколу № 222 от 5 февраля 1938 года К ВЫСЫЛКЕ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР.	Решение от 5 февраля 1938 года — ОТМЕНИТЬ. Дело рассмотреть на месте, согласно приказа № 00606 17/IX.38 г.
6. ШЛЕБИЦ (МЕНЦЕЛЬ) Герберта (Макса) Павловича, 1910 г.р., ур. с. Горцин, округа Бирнбаум, Германия, осужденного по протоколу № 222 от 5 февраля 1938 года К ВЫСЫЛКЕ ЗА ПРЕДЕЛЫ СОЮЗА ССР.	Решение от 5 февраля 1938 года — ОТМЕНИТЬ. Дело рассмотреть на месте, согласно приказа № 00606 17/IX.38 г.

П.п.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА ССР
ГЕНЕРАЛЬНЫЙ КОМИССАР ГОСУД. БЕЗОПАСНОСТИ

ЕЖОВ

ПРОКУРОР СОЮЗА ССР

ВЫШИНСКИЙ

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР».

В конце документа поставлен прямоугольный штамп-клише с заверительной надписью: «Верно: Сотрудник для особых поручений 8-го Отдела ГУГБ НКВД СССР Ст. Лейтенант Госуд. Безопасности (Кремнев)» и поставлена черными чернилами подпись указанного лица.

*ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 211. — Л. 8.
Заверенная копия. Машинопись.*

№ 244

Рапорт начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова начальнику УНКВД П. Чистову об исполнении решений «двойки» о расстреле 86 человек, содержащихся в тюрьме г. Артемовска

14 октября 1938 г.

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД
ПО СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ
МАЙОРУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ЧИСТОВУ

РАПОРТ¹

Прошу Вашего распоряжения Начальнику Внутренней тюрьмы УГБ УНКВД тов. ДЕРНОВОМУ о приведении приговоров над осужденными в разное время к высшей мере уголовного наказания — расстрелу — НКВД СССР в порядке приказов №№ 00439 и 00485 и содержащихся в тюрьме [в] гор. Артемовске:

1. ²	БЕРМАН Антон Михайлович	1912 г.	пр[отокол] № 172 от 15.I.38 г. п[ункт] 30.
2.	БЕХТЕР Христиана Яковлевна	1899 г.	пр[отокол] № 11 от 23.XI.37 г. п[ункт] 2
3.	ВИНИЧЕНКО Ал[ексан]др Григорьевич	1905 г.	пр[отокол] № 656 от 29.XII.37 г. п[ункт] 36
4.	ВЕБЕР Эммануил Иосифович	1908 г.	пр[отокол] № 172 от 15.I.38 г. п[ункт] 44
5.	ВЕБЕР Яков Фридрихович	1918 г.	пр[отокол] № 71 от 4.XII.37 г. п[ункт] 20
6.	ГЕНК Адам Петрович	1897 г.	пр[отокол] № 118 от 29.XII.37 г. п[ункт] 27
7.	ГОПЛИНЧИК Николай Иосифович	1882 г.	пр[отокол] № 787 от 15.I.38 г. п[ункт] 43

¹ В левом верхнем углу простым карандашом проставлена дата «14/X».

² В документе около порядковых номеров сделаны различные пометы. После года рождения от руки написана буква «М» или поставлена графическая помета.

8.	ГИДЗУН Бронислав Михайлович	1903 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.38 г. п[ункт] 9
9.	ГРОСС Готлиб Андреевич	1910 г.	пр[отокол] № 120 от 30.XII.37 г. п[ункт] 40
10.	ГЕШВАНДТНЕР Рудольф Васильев[ич]	1893 г.	пр[отокол] № 172 от 15.I.38 г. п[ункт] 73
11.	ГОЧЕНКО Ал[ексан]др Фомич	1906 г[од] ³	пр[отокол] № 7 от 21.XI.37 г. п[ункт] 23
12.	ГЕРКЕ Иван Яковлевич	1905 г.	пр[отокол] № 71 от 4.XII.37 г. п[ункт] 33
13.	ГАНСКЕ Эдгард Андреевич	1913 г.	пр[отокол] № 117 от 28.XII.37 г. п[ункт] 104
14.	ДИК Иван Германович	1906 г.	пр[отокол] № 125 от 30.XII.37 г. п[ункт] 104
15.	ДИК Яков Яковлевич	1886 г.	пр[отокол] № 143 от 8.I.38 г. п[ункт] 26
16.	ДИОРДЕНКО Вячеслав Тимофеевич	1910 г.	пр[отокол] № 33 ⁴ от 14.XI.37 г. п[ункт] 45
17.	ДИРКСЕН Иван Иванович	1903 г.	пр[отокол] № 11 от 23.XI.37 г. п[ункт] [2]5
18.	ЗЕГАУС Евгений Ризгардович	1912 г.	пр[отокол] № 71 от 4.XII.37 г. п[ункт] 57
19.	ИСАЧЕНКО Василий Никифорович	1889 г.	пр[отокол] № 787 от 15.I.38 г. п[ункт] 83
20.	КУН Теодор Васильевич	1914 г.	пр[отокол] № 172 от 15.I.38 г. п[ункт] 127
21.	КРАУЗЕ Петр Андреевич	1899 г.	пр[отокол] № 211 от 1. II.38 г. п[ункт] 24
22.	КОЗЛОВ Владимир Тимофеевич	1905 г.	пр[отокол] № 469 от 4. II.37 г. п[ункт] 50
23.	КРАСУЦКИЙ Бронислав Иванович	1897 г.	пр[отокол] № 531 от 13.XII.37 г. п[ункт] 47
24.	КОЧИНСКИЙ Павел Эдуардович	1902 г.	пр[отокол] № 656 от 29.XII.37 г. п[ункт] 79
25.	КЛОПОТОВСКИЙ Владимир Иванович	1894 г.	пр[отокол] № 656 от 29.XII.37 г. п[ункт] 82

³ Подчеркнуто синим карандашом.

⁴ Так же.

26.	КРАВЦОВ Иван Иосифович ⁵	1880 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.38 г. п[ункт] 21
27.	КРЕЦ Адам Иванович	1892 г.	пр[отокол] № 125 ⁶ от 30.XII.37 г. п[ункт] 165
28.	КОВАЛЕВСКИЙ Иван Николаевич	1885 г.	пр[отокол] № 172 от 15.I.38 г. п[ункт] 112
29.	КИЗЕВСКИЙ ⁷ Август Самойлович	1889 г.	пр[отокол] № 172 от 15.I.38 г. п[ункт] 129
30.	КАУС Густав Августович	1890 г.	пр[отокол] № 211 от 1.II.38 г. п[ункт] 17
31.	КЛАССЕН Петр Петрович	1915 г.	пр[отокол] № 6 от 19.XI.37 г. п[ункт] 13
32.	ЛУ[К]ИЯН Марьян Игнатъевич	1906 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.38 г. п[ункт] 29
33.	ЛИФАНТИЙ Мирон Иванович	1890 ⁸ г.	пр[отокол] № 14 от [24].XI.37 г. п[ункт] 58
34.	ЛЕТКЕМАН Давид Петрович	1876 г.	пр[отокол] № 7 от 21.XI.37 г. п[ункт] 47
35.	МАЦКО Викентий Михайлович	1907 г.	пр[отокол] № 469 от 4.XII.37 г. п[ункт] 67
36.	МИРОНЧУК Федор Андреевич	1887 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.38 г. п[ункт] 34
37.	МАРТЫН Фридрих Готфридович	1910 г.	пр[отокол] № 125 от 30.XII.37 г. п[ункт] 195
38.	МАЙ Фридрих Петрович	1903 г.	пр[отокол] № 155 от 12.I.38 г. п[ункт] 80
39.	НЕЙМС Юлий Людвигович	1871 г.	пр[отокол] № 239 от 15.II.38 г. п[ункт] 48
40.	ОМЕЛЯХ Антон Николаевич	1893 г.	пр[отокол] № 787 от 15.I.38 г. п[ункт] 169

⁵ Около имени от руки поставлена цифра «II», а около фамилии — «I», год рождения подчеркнут. По акту о приведении ВМН в исполнение проходит «Кравцов Иосиф Иванович». (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 204).

⁶ Год рождения и номер протокола подчеркнуты синим карандашом.

⁷ В документе напечатано «Кизлевский», затем исправлено синими чернилами. По акту о приведении ВМН в исполнение проходит «Кизлевский Август Самойлович». (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 205–206).

⁸ Около даты рождения напечатано «1911», номер и дата протокола исправлены и плохо читаются.

41.	ПИЛИМОНОВ Антон Егорович	1898 г.	пр[отокол] № 659 от 30.XII.37 г. п[ункт] 109
42.	ПРОПОРТ Игнат Викентьевич	1907 г.	пр[отокол] № 739 от 9.I.38 г. п[ункт] 101
43.	ПЩУЛКОВСКИЙ Николай Андреевич	1908 г.	пр[отокол] № 787 от 15.I.38 г. п[ункт] 202
44.	ПЕТЕРС Абрам Васильевич	1915 г.	пр[отокол] № 239 от 15.II.38 г. п[ункт] 53
45.	ПОПЛАВСКИЙ Карл Фаустович	1888 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.38 г. п[ункт] 44
46.	ПОЛИНСКИЙ Эвальд Юлиусович	1915 г.	пр[отокол] № 171 от 15.I.38 г. п[ункт] 86
47.	ПОРНИЦКИЙ Егор Егорович	1902 г.	пр[отокол] № 211 от 1.II.38 г. п[ункт] 35
48.	РЕНЕР Петр Христофорович	1881 г.	пр[отокол] № 172 от 15.I.38 г. п[ункт] 179
49.	РЕМПЕЛЬ Иван Абрамович	1907 г. ⁹	пр[отокол] № 33 от 14.XI.37 г. п[ункт] 78
50.	СЕМИНКЕВИЧ Павел Михайлович ¹⁰	1892 г.	пр[отокол] № 659 от 30.XII.37 г. п[ункт] 122
51.	СКАСИРСКАЯ Александра Никол[аевна]	1891 г.	пр[отокол] № 117 от 28.XII.37 г. п[ункт] 150
52.	ТРОМАН Юлиус Фридрихович	1896 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.38 г. п[ункт] 51
53.	ТАРАКАНОВ Михаил Иосифович	1892 г.	пр[отокол] № 120 от 30.XII.37 г. п[ункт] 130
54.	ТИСЕН Абрам Абрамович	1879 г.	пр[отокол] № 17 от 31.X.37 г. п[ункт] 70
55.	ТИСЕН Федор ¹¹ Францевич	1915 г. ¹²	пр[отокол] № 33 от 14.XI.37 г. п[ункт] 87
56.	ТИСЕН Иван Абрамович	1896 г.	пр[отокол] № 33 от 14.XI.37 г. п[ункт] 88
57.	УМИРЕНКО Василий Егорович	1902 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.37 г. п[ункт] 53

⁹ Год рождения подчеркнут синим карандашом.

¹⁰ Над отчеством синим карандашом написано «Марк[ович]», год рождения подчеркнут.

¹¹ Около имени от руки написана буква «п». По акту о приведении ВМН в исполнение проходит «Тисен Петр Францевич». (ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 204).

¹² Подчеркнуто синим карандашом.

58.	УНРАУ Генрих Петрович	1882 г.	пр[отокол] № 84 от 13.XII.37 г. п[ункт] 121
59.	ФРИД Иван Христианович	1903 г.	пр[отокол] № 143 от 8.I.38 г. п[ункт] 61
60.	ФРАЙФЕР Василий Иосифович	1892 г.	пр[отокол] № 156 от 12.I.38 г. п[ункт] 98
61.	ФУКС Климентий Антонович	1908 г. ¹³	пр[отокол] № 71 от 4.XII.37 г. п[ункт] 131
62.	ЧУГУНЕНКО Федор (Петр) Георгиев[ич]	1889 г.	пр[отокол] № 120 от 30.XII.37 г. п[ункт] 150
63.	ЦАПИК Александр Михайлович	1895 г.	пр[отокол] № 965 от 19.II.38 г. п[ункт] 59
64.	ЦЕМЕРМАН Яков Андреевич	1906 г.	пр[отокол] № 156 от 12.I.38 г. п[ункт] 103
65.	ЦИМФЕР Владимир Эдуардович	1915 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 92
66.	ШВАЙГЕРТ Иван Антонович	1902 г.	пр[отокол] № 211 от 1.II.38 г. п[ункт] 45
67.	ШНЕЛЬ Владимир Генрихович	1914 г.	пр[отокол] № 120 от 30.XII.37 г. п[ункт] 155
68.	ШЕЛЬ Андрей Кондратьевич	1906 г.	пр[отокол] № 146 от 16.I.38 г. п[ункт] 138
79.	ШУБЕРТ Эдуард Готлибович	1892 г.	пр[отокол] № 17 от 31.X.37 г. п[ункт] 98
70.	ШАРДТ Яков Яковлевич ¹⁴	1908 г.	пр[отокол] № 33 от 14.XI.37 г. п[ункт] 105
71.	ШВЕЙФЕЛЬ Карл Федорович	1890 г.	пр[отокол] № 2 от 17.XI.37 г. п[ункт] 47
72.	ШТЕЙНЕКЕР Адам Иванович	1880 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 101
73.	ШПИС Каспер Федорович	1913 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 99
74.	ШПИС Федор Андреевич	1881 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 100
75.	ШЛЕЙХЕР Густав Георгиевич	1889 г.	пр[отокол] № 117 от 28.XII.37 г. п[ункт] 168

¹³ Так же.

¹⁴ Около отчества синим карандашом написано «Карп[ович]».

76.	ШТОЛЬ Христиан Августович	1912 г.	пр[отокол] № 117 от 28.XII.37 г. п[ункт] 172
77.	ЭТЦЕЛЬ Игнат Яковлевич	1901 г.	пр[отокол] № 171 от 15.II.38 г. п[ункт] 142
78.	ЭКШТЕЙН Генрих Христианович	1903 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 104
89.	ЭНДЕРС Василий Васильевич	1880 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 106
80.	ЮРКОВСКИЙ Леонтий Станиславов[ич]	1885 г.	пр[отокол] № 787 от 15.I.38 г. п[ункт] 266
81.	ЮН Вольдемар Фридрихович	1908 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 107
82.	ЮН Эдуард Фердинандович	1875 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 108
83.	ЯЩУК Даниил Иванович	1904 г.	пр[отокол] № 656 от 29.XII.37 г. п[ункт] 219
84.	ЯКОВЕНКО Николай Григорьевич	1908 г.	пр[отокол] № 6 от 16.XI.37 г. п[ункт] 136
85.	ЯНЦЕН Иван Иванович	1895 г.	пр[отокол] № 12 от 23.[XI].37 г. п[ункт] 46
86.	ЯНЦЕН Петр Яковлевич	1878 г.	пр[отокол] № 70 от 4.XII.37 г. п[ункт] 109

НАЧАЛЬНИК 1 СПЕЦОТДЕЛА УНКВД ПО СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

/ЗУЙКОВ/

Подпись

14. X.[19]38 г.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 198–201.
Подлинник. Машинопись.

№ 245
Приговор Военного трибунала ХВО
в отношении Андрея Унгера

14 октября 1938 г.

Дело № 00370 1938 г.

Копия
Сов[ершенно] Секретно
Экз. № 9

ПРИГОВОР
ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

1938 года, октября 14 дня, Военный Трибунал Харьковского Военного округа в закрытом судебном заседании в г. Сталино в составе председательствующего: бригадвоенюриста РОМАНОВСКОГО, членов: бригадвоенюриста т. КРЕС-ТОВНИКОВА, воен[ного] юриста 3 ранга т. СЕМЕНЧЕНКО при секретаре технике-интенданте 2 ранга т. КОТЛЯРЕНКО, рассмотрев дело № 00370 1938 г. по обвинению гр[аждани]на:

УНГЕР Андрея Андреевича, 1906 г. рождения, по социальному происхождению и соцположению служащий гор. Дружковки Константиновского р-на Донецкой области, по национальности немец, быв. член ВКПб с 1928 г., исключен из партии в 1938 г. в связи с арестом, со средним образованием, до ареста начальник электросилового цеха завода им. Ворошилова, не судившийся, по ст. 17-54-2, 17-54-9 и 54-11 УК УССР — Военный Трибунал

УСТАНОВИЛ:

Подсудимый УНГЕР в 1931 г. был завербован в к-р фашистскую диверсионно-повстанческую организацию инспециалистом ГЕРБЕРТОМ, который предложил ему создать в г. Константиновке диверсионно-повстанческую организацию из социально-чуждых и враждебно-настроенных лиц против советской власти. Выполняя указания ГЕРБЕРТА, подсудимый УНГЕР в 1932 г. установил связь с представителем консульства одного иностранного государства, перед которым отчитывался в проводимой практической к-р деятельности, а также создал диверсионную группу численностью в пять человек, с которыми разработал конкретный план вывода из строя завода им. Ворошилова, что было приурочено к моменту военных действий. Кроме этого, подсудимый УНГЕР в письменной форме передал представителю иностранного государства

перечень объектов по заводу им. Ворошилова, намеченных к разрушению, а также передал фамилии лиц, привлеченных УНГЕРОМ, за что получил за указанные выше сведения от представителя иностранного государства 1000 руб.

На основании изложенного, считая доказанным предъявленное обвинение УНГЕР[У] в том, что являясь участником к-р фашистской диверсионно-повстанческой организации, создал на заводе им. Ворошилова диверсионную группу и разработал конкретный план вывода из строя этого завода, что предусмотрено ст. 17–54–2, 17–54–9 и 54–11 УК УССР — Военный Трибунал, руководствуясь 1 ч[астью] 45 ст[атьи] и ст[атьей] 17–54–9 УК и учитывая степень его опасности

ПРИГОВОРИЛ:

УНГЕР Андрея Андреевича подвергнуть высшей мере уголовного наказания — расстрелу, с конфискацией лично принадлежащего имущества.

Приговор на основании закона от 14 сентября 1937 г. окончательный и обжалованию не подлежит.

ПОДЛИННЫЙ ЗА НАДЛЕЖАЩИМИ ПОДПИСЯМИ.

Верно:

СУДЕБНЫЙ СЕКРЕТАРЬ ВТ ХВО
ТЕХНИК-ИНТЕНДАНТ 2 РАНГА

Подпись /КОТЛЯРЕНКО/

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Военный трибунал Харьковского военного округа».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 235–236.
Заверенная копия. Машинопись.

№ 246

Приказание начальника УНКВД по Сталинской области П. Чистова начальнику внутренней тюрьмы УГБ УНКВД И. Дерновому об исполнении решения «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области от 12 октября 1938 г.

[Не позднее 16 октября 1938 г.]¹

Начальнику Внутренней тюрьмы УГБ УНКВД
тов. ДЕРНОВОМУ

Приказание²

Немедленно приведите в исполнение приговора над осужденными Особой Тройкой УНКВД по Сталинской области к ВМУН — расстрелу:

1 ³ . АЛЬБРЕХТ Карл Яковлевич	1899 г.	2/ХI ⁴
2. БЛОК Иван Давыдович	1909 г.	16/Х
3. БОЯРСКИЙ Александр Ал[ексан]дрович	1909 г.	16/Х
4. БОЯРСКИЙ Эдуард Александрович	1908 г.	16/Х
5. БАХ Иосиф Павлович	1892 г.	16/Х
6. БАННИК Ал[ексан]др Демьянович	1906 г.	16/Х
7. БУРГАРТ Густав Карлович	1909 г.	16/Х
8. БОБРОВСКИЙ Андрей Иванович	1900 г.	16/Х
9. БЕНКЕ Эмиль Яковлевич	1914 г.	16/Х
10. БАУЭР Эдгард Вильгельмович	1914 г.	23/Х
11. БАРКЕН[ШТЕ]ЙН ⁵ Абрам Абрамович	1918 г.	16/Х
12. ВЕЙТШТЕЙН Карл Карлович	1900 г.	23/Х
13. ВЕДЕЛЬ Генрих Яковлевич	1914 г.	16/Х
14. ВИЛЬКАР Рудольф Данилович	1899 г.	16/Х
15. ВИЛЬЯМС Рудольф Иванович	1912 г.	23/Х
16. ВАСС Иван Иванович	1889 г.	19/Х
17. ВАННЕР Михаил Иванович	1907 г.	16/Х

¹ Документ датирован исходя из его содержания.

² В верхней части документа от руки красным карандашом написано «№ 9».

³ Около порядковых номеров карандашами разных цветов сделаны единообразные пометы. В тексте чернилами от руки сделано много исправлений, выделенных курсивом.

⁴ В этой графе от руки вписаны даты, вероятно, исполнения решений «тройки» о расстрелах указанных в списке лиц.

⁵ В фамилию от руки синими чернилами внесены исправления.

18.	ГРЕНИНГ Петр Петрович	1910 г.	16/X
19.	ГЕНСЛЕР Иосиф Францевич	1917 г.	4/XI
20.	ГАПОНОВ Георгий Константинович	1901 г.	16/X
21.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Петр Петрович	1910 г.	19/X
22.	ГАММ Яков Иванович	1887 г.	16/X
23.	ГЕПНЕР Корней Яковлевич	1906 г.	16/X
24.	ГОЛЬБЕК Карл Генрихович	1891 г.	19/X
25.	ГОФМАН Федор Тимофеевич	1893 г.	2/XI
26.	ГОТЕЛЬФ Мориц Самойлович	1880 г.	16/X
27.	ГОЛЬЦ Иван Иванович	1898 г.	16/X
28.	ГИЛЬДЕНБРАНДТ Яков Гергардович	1903 г.	16/X
29.	ГИТЕЛЬ Иосиф Михайлович	1887 г.	23/X
30.	ДАМС Иван Иванович	1904 г.	19/X
31.	ДИРКС Яков Петрович	1895 г.	16/X
32.	ДОМБРОВСКИЙ Карл Францевич	1909 г.	16/X
33.	ДИК Корней Корнеевич	1904 г.	16/X
34.	ДИК Франц Францевич	1906 г.	16/X
35.	ДЕПАРАДЕ Густав Вильгельмович	1889 г.	19/X
36.	ЕНЕР Вильгельм Иванович	1911 г.	16/X
37.	ЗАБЛОВСКИЙ Федор Григорьевич	1920 г.	16/X
38.	ЗАВАДСКИЙ Абрам Петрович	1889 г.	16/X
39.	ЗЕЙЛЕР Эдуард Августович	1889 г.	28/X
40.	КОЗЛОВСКИЙ Яков Давидович	1895 г.	<i>Прошел по другому приказанию</i>
41.	КАРИ Иван Матвеевич	1896 г.	16/X
42.	КЛАДТ Фридрих Петрович	1897 г.	16/X
43.	КРЕТЦ Василий Яковлевич	1899 г.	16/X
44.	КИНТОП Ал[ексан]др Иванович	1913 г.	16/X
45.	ЛИНК Отто Готлибович	1913 г.	16/X
46.	МАРТЕНС Франц Иванович	1878 г.	16/X
47.	МОГВИЦ Эмиль Васильевич	1898 г.	23/X
48.	МОКК Фридрих Петрович	1886 г.	16/X
49.	МАКЕЛЬКЕ Никодим Иванович	1890 г.	16/X
50.	МАНУХОВСКИЙ Михаил Дмитриевич	1885 г.	19/X
51.	МООК Эммануил Самойлович	1913 г.	16/X
52.	МАССОЛЬД Валентин Матвеевич	1911 г.	19/X
53.	НЕЙШТЕТЕР Абрам Корнеевич	1905 г.	<i>Прошел по другому приказанию</i>
54.	НЕЙШТАДТ Фридрих Иванович	1906 г.	23/X
55.	НИККЕЛЬ Василий Фридрихович	1914 г.	23/X
56.	НЕЦЕР Александр Александрович	1912 г.	23/X
57.	НЕЙМАН Николай Исаакович	1904 г.	16/X

58.	НЕЦ Юрий Васильевич	1904 г.	16/X
59.	НЕЦКЕ Семен Вячеславович	1903 г.	23/X
60.	НЕЙФЕЛЬД Петр Николаевич	1901 г.	19/X
61.	НОРДГЕЙМЕР Василий Филиппович	1910 г.	16/X
62.	ПАУЛЬС Иван Яковлевич	1893 г.	23/X
63.	РОГАЛЬСКИЙ Яков Гергардович	1902 г.	16/X
64.	РОММЕЛЬ Фридрих Яковлевич	1888 г.	19/X
65.	РИГЕР Карл Карлович	1890 г.	16/X
66.	РЕЙЗВИХ Генрих Яковлевич	1897 г.	27/X
67.	РЕЙХЕРТ Андрей Августович	1884 г.	16/X
68.	РЕЙХЕРТ Франц Фридрихович	1885 г.	16/X
69.	РОТТ Павел Иванович	1894 г.	16/X
70.	РОМАНЕНКО Павел Андреевич	1900 г.	17/XI
71.	РЕЙМЕР Абрам Иванович	1906 г.	16/X
72.	СИДОРОВ Никита Георгиевич	1883 г.	29/XI
73.	ТЕЙХРИБ Иван Генрихович	1914 г.	16/X
74.	ТИССЕН Петр Петрович	1896 г.	16/X
75.	УНЦ Константин Александрович	1895 г.	16/X
76.	ФРИЗЕН Гергард Избрандович	1905 г.	16/X
77.	ФУНК Петр Петрович	1906 г.	19/X
78.	ФРИЗЕН Абрам Абрамович	1906 г.	16/X
79.	ФОТ Корней Корнеевич	1908 г.	16/X
80.	ФОНДИС Эммануил Эммануилович	1896 г.	16/X
81.	ФЕЛЬ Владимир Иванович	1901 г.	16/X
82.	ФЕТЕР Яков Самуилович	1880 г.	16/X
83.	ЦЕЙЗЕР Александр Иосифович	1897 г.	19/X
84.	ЦЫГАНКОВ Николай Акимович	1900 г.	19/X
85.	ЦИММЕРМАН Федор Яковлевич	1873 г.	19/X
86.	ЩИЛЬКЕ Отто Васильевич	1905 г.	19/X
87.	ШТЕНКЕ Генрих Иванович	1910 г.	16/X
88.	ШЛИХТЕНМАЙЕР Яков Мартынович	1908 г.	19/X
89.	ШЕФНЕР Валентин Вильгельмович	1908 г.	16/X
90.	ШИФЕЛЬБЕЙН Адам Петрович	1896 г.	23/X
91.	ШЛЕХТ Христиан Христианович	1905 г.	16/X
92.	ШЕНКНЕХТ Венделин Эммануилович	1906 г.	16/X
93.	ШЛЕХТ Генрих Христианович	1910 г.	16/X
94.	ШТЕЙНФЕЛЬД Федор Карлович	1913 г.	16/X
95.	ЭРЛИХ Александр Федорович	1904 г.	23/X
96.	ЭНГЕЛЬ Эдуард Яковлевич	1908 г.	16/X
97.	ЭРЛИХ Петр Фридрихович	1910 г.	23/X
98.	ЮНГУС Даниил Иванович	1906 г.	19/X
99.	ЯНЦЕН Иван Мартынович	1884 г.	16/X

---

100. ЯНЦЕН Яков Исаакович	1912 г.	16/X
101. ЯНЦЕН Василий Васильевич	1915 г.	16/X
102. ЯНЦЕН Абрам Мартынович	1912 г.	16/X

ОСНОВАНИЕ: Протокол заседания Особой Тройки УНКВД по Сталинской области № 8 (по немецкой к-р) от 12 октября 1938⁶ года.

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО СТАЛ[ИНСКОЙ] ОБЛАСТИ
МАЙОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
/ЧИСТОВ/ *Подпись*

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 178–182.
Подлинник. Машинопись.

---

⁶ В документе ошибочно «1937 г.».

№ 247

**Сопроводительное письмо вр.и.д. начальника
1-го спецотдела НКВД УССР М. Бережного начальнику
УНКВД по Днепропетровской области П. Коркину
к выпискам из протокола № 290/р заседания «двойки»
от 13 октября 1938 г. с решением об отмене «приговоров»
и пересмотре дел**

3 ноября 1938 г.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ ОБЛАСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НКВД
МАЙОРУ ГОСУДАРСТВЕН. БЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. КОРКИНУ

копия: НАЧАЛЬНИКУ I СПЕЦОТДЕЛА НКВД СССР
СТАРШЕМУ МАЙОРУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ТОВ. ШАПИРО

гг. Днепропетровск, Москва¹

Направляем выписки из протокола № 290/р от 13.X.[19]38 г. с решением Наркома Внутренних Дел СССР и Прокурора Союза ССР об отмене приговоров о высылке за пределы Союза ССР ИОБСТМАНА А.А., ГРОММЕ Г.Г. (протокол № 39 от 15.XI.[19]37 года), ФЕРФЮРДЕН Г.И. и НЕЙМАНА К.К. (протокол № 148 от 10.I.1938 года), ЗИМОН Ю.З. и ШЛЕБЕЦ (МЕНЦЕЛЬ) Герберта (Макса) Павловича (протокол № 222 от 5.II.[19]38 г.).

Дела обвиняемых:²

1. ИОБСТМАНА Антона Антоновича,
2. ГРОММЕ Гельмута Робертовича,
3. ФЕРФЮРДЕНА Губерта Иосифовича,
4. НЕЙМАНА Курта Карловича, он же КОЛЬБЕ Карл Карлович,
5. ЗИМОНА Юлиуса Зигмундовича,
6. ШЛЕБЕЦ (МЕНЦЕЛЯ) Герберта (Макса) Павловича

¹ «Днепропетровск» подчеркнуто синим карандашом, «Москва» — красным карандашом.

² Возле фамилий зелёными чернилами и красным карандашом поставлены графические пометы.

рассмотрите на месте, руководствуясь приказом № 00606 от 17.IX.1938 года и циркуляром № 189 от 21.IX.[19]38 года. *Рассмотрение дела Иобстмана прошу не задерживать т.к. он, находясь в Киевской тюрьме, объявил голодовку*³.

Получение сообщите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: 3 выписки

ВРИД НАЧАЛЬНИКА I СПЕЦОТДЕЛА НКВД УССР
МЛАДШИЙ ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

Подпись /БЕРЕЖНОЙ/

СТАРШИЙ ИНСПЕКТОР

Подпись /МАКАРЕНКО/

№⁴ 4404339

3 ноября 1938 года.

г. Киев

На документе нанесены три резолюции:

1) В левом верхнем углу: «т. Зв [...] Подготовить дела к утру 9/XI. Подпись неразборчивая. 6/XI»;

2) В верхней части документа красным карандашом: «т. Синякову. Выписки к делам как основание к их рассмотрению. Подпись неразборчивая»;

3) В центральной части документа зелёным карандашом: «т. Нусимович. Покажите мне дела этих обвиняемых. 6.XI. Подпись неразборчивая».

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 5. — Д. 211. — Л. 4–5.
Подлинник. Машинопись.

³ Курсивом выделена запись, сделанная простым карандашом от руки, вероятно, врид начальника 1-го спецотдела НКВД УССР Бережным.

⁴ Номер напечатан и перед ним синими чернилами от руки дописано «4».

№ 248

**Приговор Военного трибунала ХВО в отношении
Петра Шредера и Ивана Мевюса**

4 ноября 1938 г.

Дело № 00461–1938 г.

КОПИЯ
СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Экз. № 10

ПРИГОВОР

ИМЕНЕМ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

1938 г., ноября мес., 4-го дня. Военный Трибунал Харьковского Военного Округа, в закрытом судебном заседании в г. Сталино в составе: председательствующего Бригвоенюриста РОМАНОВСКОГО и членов — Капитана КИСЕНКО и Ст. Лейтенанта МУХУРАДЗЕ при секретаре Военном Юристе КОТЛЯРЕНКО, рассмотрев дело — № 00461–1938 г. по обвинению гр[ажд]а[н]:

1. ШРЕДЕРА, Петра Мартыновича, 1870 г. рождения, по соцпроисхождению из рабочих, по соцположению служащий ст[анции] Розовка Люксембургского района Днепропетровской области, бывш. член церковного совета евангелистско-лютеранской общины, по национальности немец, гражданин СССР, б[ес]/парт[ийный], грамотный. В 1931 г. осужден к 3-м годам условно за вредительство, до ареста — инспектор паровозостроительного завода им. О[ктябрьской] Р[еволюции], и

2. МЕВИУСА, Ивана Карловича 1883 г. рождения, по соцпроисхождению и соцположению служащий г. Рига (Латвия), по национальности немец, гражданин СССР, с высшим образованием, б[ес]/парт[ийный], до ареста инженер экономист паровозостроительного завода им. «О[ктябрьской] Р[еволюции]», не судившийся, по ст. 17–54–2, 54–9 и 54–11 УК УССР, Военный Трибунал —

УСТАНОВИЛ:

Органами НКВД по Сталинской области в 1938 г. была вскрыта и ликвидирована к-р, широко разветвленная националистическая фашистская организация, созданная по заданию одного иностранного государства. Подсудимый ШРЕДЕР в 1929 г. был завербован в эту организацию пастором ВИТОЛЬ и в соответствии с полученными заданиями завербовал в эту организацию трех человек, в том числе и подсудимого МЕВИУСА, которым поручил проводить диверсионную работу на Ворошиловградском паровозостроительном заводе им. О[ктябрьской] Р[еволюции], а на военное время вывести из строя газоген-

нераторные станции мартеновских печей завода О[ктябрьской] Р[еволюции], а также разработать план вывода из строя важнейших агрегатов и установок с таким расчетом, чтобы можно было парализовать или совершенно вывести из строя весь завод.

Подсудимый МЕВИУС, будучи завербован ШРЕДЕРОМ, принял на себя обязательство разработать конкретный план совершения диверсий на особо уязвимых точках завода и объектами для диверсий МЕВИУС наметил кислородный и кузнечно-прессовый цеха и станцию водяного газа и мартеновские цехи, для чего завербовал в эту организацию одного человека, которому дал аналогичное задание.

На основании изложенного, считая доказанным предъявленное обвинение ШРЕДЕРУ и МЕВИУСУ в том, то являясь активными участниками к-р фашистско-повстанческой организации приняли задание на вывод из строя цехов Ворошиловградского паровозостроительного завода им. О[ктябрьской] Р[еволюции], что предусмотрено ст. 17-54-2, 54-9 и 54-11 УК УССР, Военный Трибунал, руководствуясь 1 ч[астью] ст. 45 и ст. 54-9 с санкцией ст. 54-2 УК —

ПРИГОВОРИЛ:

ШРЕДЕРА, Петра Мартыновича и МЕВИУСА, Ивана Карловича — подвергнуть высшей мере уголовного наказания — РАССТРЕЛУ с конфискацией всего имущества.

Приговор на основании закона от 14-го сентября 1937 г. окончательный и обжалованию не подлежит.

Подлинный за надлежащими подписями.

ВЕРНО: СУДЕБНЫЙ СЕКРЕТАРЬ ВТ ХВО
ВОЕННЫЙ ЮРИСТ
/КОТЛЯРЕНКО/ *Подпись*

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Военный Трибунал Харьковского Военного Округа».

№ 249

**Сопроводительное письмо начальника 1-го спецотдела
УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова начальнику
тюрьмы И. Зачепе к выписке из протокола Особого
совещания при НКВД СССР от 10 апреля 1938 г.
в отношении Сергея Штерцера**

5 ноября 1938 г.

1587119

5/XI 38

НАЧАЛЬНИКУ ТЮРЬМЫ

тов. ЗАЧЕПА
гор. Артемовск

При этом препровождаем для объявления и немедленного исполнения выписку из протокола Особого Совещания при НКВД СССР от 10.IV.[19]38 г. по делу № 63077 на ШТЕРЦЕР Сергея Францевича, которого надлежит первым отходящим этапом направить в г. Владивосток в распоряжение Нач. Владивостокского отделения СЕВВОСТЛАГА НКВД для направления на КОЛЫМУ.

Дату направления подтвердите.

ПРИЛОЖЕНИЕ: выписка в 2-х экз.

НАЧ. I СПЕЦОТДЕЛА УНКВД

/ЗУЙКОВ/

ИНСПЕКТОР

/СМУРОВ/

ОГА СБУ. — Ф. 6 — Оп. 1. — Д. 96. — Л. 77.
Копия. Машинопись.

№ 250

**Акт УНКВД по Сталинской области об исполнении
решения «особой тройки» при УНКВД о расстреле
Рафаила Герингера и других лиц**

14 ноября 1938 г.

АКТ

14-го НОЯБРЯ 1938 года.

Мы нижеподписавшиеся — Зам. Нач. УНКВД по Сталинской области — Капитан Госбезопасности ШАШКОВ, Нач. Внутренней тюрьмы УГБ ДЕРНОВОЙ и Нач. 1 спецотдела УНКВД ЗУЙКОВ, сего числа привели в исполнение приговора над осужденными к ВМУН — расстрелу, Особой Тройкой УНКВД, согласно указанного списка:

1.	ГЕРИНГЕР Рафаил Иосифович	1909 г.
2.	ЖЕЛТОНОЖЕНКО Павел Григорьевич	1898 г.
3.	КЛАУСС Василий Эдуардович	1916 г.
4.	ЦИМФЕР Вольдемар Теодорович	1905 г.
5.		

ВСЕГО ПЯТЬ ЧЕЛОВЕК¹.

Смерть расстрелянных констатирована.

ЗАМ. НАЧ. УНКВД ПО СТАЛ[ИНСКОЙ] ОБЛАСТИ
КАПИТАН ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

/ШАШКОВ/

НАЧ. ВНУТРЕННЕЙ ТЮРЬМЫ УГБ УНКВД

Подпись /ДЕРНОВОЙ/

НАЧ. 1 СПЕЦОТДЕЛА УГБ УНКВД
ПО С[ТАЛИНСКОЙ] О[БЛ.]

Подпись /ЗУЙКОВ/

Акт составлен в 3-х экз.

1 экз. — Нач. 1[-го] спецотд[ела] НКВД УССР
[2 экз.] — в делах 1[-го] спецотд[ела] УНКВД

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 92. — Л. 125.

Подлинник. Машинопись.

¹ Данные о пятом «осужденном» в документе отсутствуют.

№ 251

**Акт вр.и.д. начальника УНКВД по Сталинской
области С. Вольского о результатах проверки данных
на репрессированного Дитрих-Дмитрия Тэвса**

25 ноября 1938 г.

АКТ

1938 года 25 ноября, Я — вр[еменный] нач. УНКВД по Сталинской области — Ст. Лейтенант Госбезопасности ВОЛЬСКИЙ путем опроса содержащегося под стражей в тюрьме г. Сталино ТЭВСА Дитрих-Дмитрий Исааковича, рождения 1898 года, урож. села Жмерино, Днепропетровской области и сличения анкетных данных протокола Тройки с материалами его дела.

УСТАНОВИЛ

ТЭВС Дитрих-Дмитрий Исаакович, рождения 1898 г., ур. с. Жм[е]рино, Днепропетровской области является осужденным Тройкой УНКВД по Дон[ецкой] области по протоколу № 41 от 3.XI.1937 года, где он значится ТЭВСОМ Дитрих Исааковичем, рождения 1892 г.

ВРИД НАЧАЛЬНИК УНКВД ПО СТАЛИН[СКОЙ] ОБЛАСТИ
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВ. БЕЗОПАСНОСТИ
(ВОЛЬСКИЙ)

Подпись

2 экз.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 158.
Подлинник. Машинопись.

№ 252

Рапорт начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова начальнику УНКВД П. Чистову об исполнении решений внесудебных органов о расстреле 16 человек

25 ноября 1938 г.

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ НКВД МАЙОРУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
тов. ЧИСТОВУ

РАПОРТ¹

Прошу Вашего распоряжения начальнику внутренней тюрьмы тов. ДЕРНОВОМУ о приведении в исполнение приговоров над осужденными в различное время к расстрелу НКВД СССР в порядке приказов №№ 00439 и 00485 и Тройкой УНКВД:

1. БОРИСОВЕЦ Александр Яковлевич	1896 г., пр[отокол] Тр[ойки] УНКВД № 68 от 7. XII.37 г. ²
2. ВАСМАН Егор Григорий Кузьмич	1907 г., пр[отокол] НКВД № 211 от 1.II.1938 года
3. СОРОКИН Федор Федорович	1895 г., пр[отокол] Тр[ойки] УНКВД № 8 от 26.IV.38 г.
4. ГЛИНКА Эдуард Францевич	1893 г., пр[отокол] Тр[ойки] УНКВД № 5 от 19.IV.38 г.
5. ФЕДИЧЕВ Максим Григорьевич	1900 г., пр[отокол] [Тройки УНКВД] № 8 от 26.IV.38 г.
6. КАРТАЛЫШ Михаил Евсеевич	1909 г., пр[отокол] [Тройки УНКВД] № 46 от 13. XI.37 г., п[ункт] 11
7. ЯКИМЧУК-КОШМАН Феодосий Платонович	1904 г., пр[отокол] [Тройки УНКВД] № 73 от 15. XII.37 г., п[ункт] 23
8. ТУРИЩЕВ Григорий Афанасьевич	1910 г., пр[отокол] [Тройки УНКВД] № 51 от 17. XI.37 г., п[ункт] 57
9. ТЕВС Дитрих Исаакович	1899 г., пр[отокол] [Тройки УНКВД] № 41 от 3. XI.37 г.

¹ В левом верхнем углу документа от руки простым карандашом поставлена дата «25/XI».

² В документе от руки фиолетовыми чернилами и простым карандашом сделано много графических помет.

10. ФИЛАТОВ Иван Константинович	1916 г., пр[отокол] [Тройки УНКВД] № 69 от 8. XII.37 г.
11. ГОЛОВЧЕНКО Василий Алексеевич	1908 г., пр[отокол] Тр[ойки] УНКВД № 61 от 27. XI.37 г.
12. СЫЧЕВ Мартын Лукич он же МАКАРОВ Филипп Арсеньевич	1897 г., пр[отокол] [Тройки УНКВД] № 86 от 31. XII.37 г., п[ункт] 225
13. ЮНАК Михаил Федорович	1909 г., пр[отокол] НКВД СССР № 659 от 30.XII.37 г.
14. ШЛЕЙХЕР Густав Густавович	1913 г., пр[отокол] НКВД СССР № 125 от 30.XII.37 г., п[ункт] 302
15. ХАРЧЕНКО Николай Иванович он же ВОЛОВИК Никита Иванович	1908 г., пр[отокол] УНКВД № 58 от 25.XI.37 г., п[ункт] 33
16. ПОПОВСКИЙ Андрей Васильевич он же КАРПЕНКО Алексей Павлович	1906 г., пр[отокол] УНКВД № 51 от 17.XI.37 г., п[ункт] 115

НАЧАЛЬНИК 1 СПЕЦОТДЕЛА УНКВД ПО СТАЛИН[СКОЙ] ОБЛАСТИ
(ЗУЙКОВ) *Подпись*

25. XI.[19]38 г.

ОГА СБУ. — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 93. — Л. 161–162.
Подлинник. Машинопись.

№ 253

**Письмо вр.и.д. военного прокурора ХВО М. Грезова
начальнику УНКВД по Сталинской области П. Чистову
о приведении в исполнение приговора Военного
трибунала ХВО в отношении Петра Шредера
и Ивана Мевуиса**

25 декабря 1938 г.

**НКО-СССР
ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ХАРЬКОВСКОГО
ВОЕННОГО ОКРУГА**
«25» декабря 1938
№ 0046138

г. Харьков, пл. Руднева, № 36
тел. № 4-07-63, 4-37-81

Экз. № 1 Совершенно секретно

Начальнику Управления НКВД по Сталинской
Области — Майору Госбезопасности
т. ЧИСТОВУ

Копия — Военному Прокурору ХВО

Приговор Военного Трибунала ХВО от 4 ноября 1938 г. в отношении осужденных к высшей мере уголовного наказания расстрелу:

- 1) ШРЕДЕР[А] Петра Мартыновича, 1870 г. рождения, и
- 2) МЕВИУС[А] Ивана Карловича, 1883 г. рождения,
Военной Коллегией Верх[овного] Суда СССР утвержден.

На основании чего прошу сделать соответствующее распоряжение о приведении в исполнение указанного приговора в отношении осужденных ШРЕДЕРА Петра Мартыновича и МЕВИУСА Ивана Карловича.

Акт о приведении приговора в исполнение срочно вышлите в Военный Трибунал ХВО — для донесения в Военную Коллегию Верх[овного] Суда СССР.

Приложение: Копия приговора и отношение на получение осужденных.

За Председателя ВТ ХВО
И.д. Прокурора ХВО
БРИГВОЕНЮРИСТ

Подпись /ГРЕЗОВ/

Старший секретарь ВТ
Военный юрист 2 ранга
/Арцыбашев/

Подпись

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью: «Военный Трибунал Харьковского Военного Округа».

На документе от руки синим карандашом нанесена резолюция: «т. Зуйков. Приведите в испол[нение]. 27/XII. Подпись неразборчивая».

ОГА СБУ — Ф. 6. — Оп. 1. — Д. 87. — Л. 207.
Подлинник. Машинопись на бланке.

№ 254

**Архивная справка по материалам уголовных дел с
имущественными характеристиками репрессированных
жителей Люксембургского района**

10 декабря 1958 г.

Н.л. — 2

Секретно
Экз. 1

АРХИВНАЯ СПРАВКА

В документальных материалах Люксембургского Райисполкома, в подворном списке Каменского зем[ельного] общества Ново-Керменчикского сельсовета (без даты) значится ЗАЛЬЦЗЕЙЛЕР Павел Иванович, 1872 года рождения, домохозяин, имел 25 десятин земли, число едоков 10, среди них сын Абрам Павлович, 1900 года рождения.

В подворном списке с. Новгород значатся: МАЛЕРВЕЙН Густав Иванович, 1893 года рождения, домохозяин, имел 28,46 десятин земли, число едоков — 5.

ПИНТЕР Иван Филиппович, 1877 года рождения, домохозяин, имел 33,50 десятин земли, число едоков — 5.

В подворном списке с. Карла-Либкнехта значатся:

1. ПФЛУГФЕЛЬДЕР Мария Карловна, 1869 года рождения, хозяйка, имела 18,75 десятин земли, число едоков — 5, среди них сын Райнгольд Иванович, 1910 года рождения.

2. ПФЛУГФЕЛЬДЕР Готлиб Иванович, 1891 года рождения, хозяин, имел 18,75 десятин земли, число едоков — 7.

3. ВЕТЦЕЛЬ Данил Яковлевич, 1863 года рождения, хозяин, имел 61,50 десятин земли, число едоков — 10, среди них сын Александр Данилович, 1900 года рождения.

4. ТРАПП Карл Адамович, 1874 года рождения, хозяин, имел 31,50 десятин земли, число едоков — 6, среди них сын Фридрих Карлович, 1899 года рождения.

5. БАУН Яков Филиппович, 1896 года рождения, хозяин, имел 25,50 десятин земли, число едоков — 7.

6. НЕБ Иван Яковлевич, 1903 года рождения, домохозяин, имел 18,50 десятин земли, число едоков — 5.

7. ЗЕЙБЕЛЬ Эмануил Эмануилович, 1897 года рождения, домохозяин, имел 12,75 десятин земли, число едоков — 2.

8. ЗЕЙБЕЛЬ Адам Адамович, 1903 года рождения, домохозяин, имел 18,37 десятин земли, число едоков — 1.

(см. на обороте)

В подворном списке с. Ксеновки значится ЛИТКЕ Мария Яковлевна, 1884 года рождения, домохозяйка, имела 30 десятин земли, число едоков 7, среди них сын Фридрих Гейнрихович, 1907 года рождения.

Там же, в постановлении комиссии по сельхозналогу от 3 сентября 1930 года значится ФИШЕР Карл Карлович, житель с. Блюменталь, который ходатайствовал о снятии с него налогов ввиду стихийных бедствий: сгорел дом и сарай. Комиссия постановила «отказать».

Основание: ф. р-1212, оп. 2, д. 1516, л. 94; д. 1524; д. 1527, л. 2, 3, 6, 10, 20; д. 1528, л. 12; д. 1414.

НАЧ. ЗАПОРОЖСКОГО ОБЛГОСАРХИВА

Подпись

ТИХОНОВС[КИЙ]

НАЧ. ОТДЕЛА СЕКРЕТНЫХ ФОНДОВ

Подпись

ФЛЕШЛ[...]

Документ заверен круглой гербовой печатью с надписью на украинском и русском языках: «Обласний Державний Архів УВС Запорізької області. Областной Государственный Архив УВД Запорожской области».

На верхнем поле первого листа документа поставлен прямоугольный регистрационный штамп: «Приложено к № 106/0368 от 10.XII.—[19]58 г.», заполненный от руки синими чернилами.

ГАЗО. — Ф.Р. — 5747. — Оп. 3. — Д. 9920–9923. — Т. 3. — Л. 16–16 об.
Подлинник. Машинопись.

№ 255

**Протест военного прокурора Одесского военного
округа по делу репрессированных в 1937 г. Ивана Неба
и других 19-ти человек**

17 июня 1959 г.

СЕКРЕТНО

Экз. № 1

В ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ ОДЕССКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА
ПРОТЕСТ

(в порядке надзора)

По делу Неб Иван Яковлевича и других, всего 20 человек.

По решению Министерства Внутренних дел и Прокурора СССР от 18 октября 1937 года расстреляны:

- [19]37¹ 1. НЕБ² Иван Яковлевич, 1903 года рождения, уроженец с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, б. Днепропетровской, а ныне Запорожской области, немец³, гр[аждани]н СССР, до ареста — модельщик моторо-ремонтного завода в с. Каракуб;
- [19]37 2. ГИНТЕР Иван Филиппович, 1877 года рождения, уроженец с. Новгород, Люксембургского района Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — слесарь колхоза им. Фабрициуса в с. Сладководное Н[ово]-Златопольского района;
- [19]37 3. БАУН Яков Филиппович, 1896 года рождения, уроженец и житель с. К[арла]-Либкнехта Люксембургского района Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста рядовой колхозник;
- [19]37 4. ЗЕЙБЕЛЬ Эмануил Эмануилович, 1897 года рождения, уроженец и житель с. К[арла]-Либкнехта Люксембургского р-на, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
5. ПФЛУГ Франц Иосифович, 1896 года рождения, уроженец с. Потемкино Ф[риц]-Геккертского района⁴, а житель с. К[арла]-Либкнехта Люксембургского р-на, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;

¹ На левом поле документа около каждой фамилии синим карандашом поставлена дата, вероятно, ареста.

² Около фамилий осужденных синим карандашом поставлены графические пометы.

³ Здесь и далее в документе национальность всех осужденных подчеркнута от руки синими чернилами.

⁴ В документе ошибочно «Ф.-Генкертского района».

- [19]37 6. МАЛЕРВЕЙН Густав Иванович, 1893 года рождения, уроженец и житель с. Новгород Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- [19]37 7. ТРАПП Фридрих Карлович, 1899 года рождения, уроженец и житель с. К[арла]-Либкнехта Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- 7.IX.-[19]37 8. ЛИТКЕ Фридрих Генрихович, 1908 года рождения, уроженец и житель с. Ксеньевки, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- 25.IX.-[19]37 9. ПФЛУГФЕЛЬДЕР Рейнгольд Иванович, 1910 года рождения, уроженец и житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- 30.IX.-[19]37 10. ЗЕЙБЕЛЬ Адам Адамович, 1903 года рождения, уроженец и житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — бригадир колхозник;
- 17.IX.-[19]37 11. ВЕТЦЕЛЬ Александр Данилович, 1900 года рождения, уроженец и житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — без определенных занятий;
- 17.IX.-[19]37 12. ОРТ Эдуард Иванович, 1881 года рождения, уроженец с. Чистополье, Ст[аро]-Кременчукского района¹, Донецкой области, житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- 17.IX.-[19]37 13. ДЕНЦЕЛЬ Густав Иванович, 1883 года рождения, уроженец с. Айгенфельд, Ст[аро]-Кременчукского района, Донецкой области, житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- [2]2.IX.-[19]37 14. ФИШЕР Карл Карлович, 1880 год арождения, уроженец и житель с. Блюменталь, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- 7.IX.-[19]37 15. ПФЛУГФЕЛЬДЕР Готлиб Иванович, 1891 года рождения, уроженец и житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста рядовой колхозник;

⁵ Здесь и далее в документе ошибочно напечатано «Ст[аро]-Кременчукского района».

- 7.IX.-[19]3[7] 16. ЗАЛЬЦЗЕЛЕР Абрам Павлович, 1900 года рождения, уроженец и житель с. Каменское, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — бригадир тракторной бригады;
- 25.IX.-[19]37 17. ШМИДТ Владимир Фридрихович, 1900 года рождения, уроженец и житель с. Каменское, Люксембургского района, а житель х. Роза того же района Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста рядовой колхозник;
- 25.IX.-[19]37 18. БОЯРСКИЙ Георгий Петрович, 1899 года рождения, уроженец и житель с. Пробуждение, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник;
- [25.IX.- 1937]⁶ 19. МИЛЛЕР Людвиг Людвигович, 1890 года рождения, уроженец с. Осипова-Балка Донецкой области, житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста рядовой колхозник;
- 30.IX.-[1937] 20. БАУН Генрих Яковлевич, 1911 года рождения, уроженец кол.⁷ Эйгенгейм, Воронежской области, житель с. К[арла]-Либкнехта, Люксембургского района, Запорожской области, немец, гр[аждани]н СССР, до ареста — рядовой колхозник.

Как видно из обвинительного заключения, все перечисленные выше 20 человек, обвинялись в принадлежности к контрреволюционной диверсионно-террористической организации, якобы существовавшей в 1937 году в Люксембургском районе бывшей Днепропетровской области и, как члены этой организации, вербовали кадры для диверсионно-террористической деятельности на случай войны с Германией, проводили пораженческую агитацию и занимались вредительством в колхозах⁸.

Указанное обвинение было основано на личных признаниях вины арестованными, избличении одним арестованным другого, показаниях арестованных лиц по другим делам, а также на показаниях допрошенных по делу свидетелей.

Решение Министра Внутренних дел и Прокурора СССР по этому делу подлежит отмене, а дело прекращению по следующим основаниям:

Как установлено проверкой, произведенной в порядке ст. 370 УПК УССР, признания арестованных в принадлежности к контрреволюционной организации, вербовке в нее членов и вредительстве, являются несостоятель-

⁶ В документе поставлена графическая помета, обозначающая «так же».

⁷ Исправлено от руки синим карандашом на «хут[ор]».

⁸ Далее в документе на полях от руки синим и красным карандашами сделаны выделения абзацев.

ными, объективно ничем не подтверждаются, а показания свидетелей вызывают сомнение в их достоверности, т.к. установлено, что некоторые из них были получены путем⁹ применения незаконных методов следствия. Кроме этого, большинство показаний свидетелей содержат общие рассуждения о якобы контрреволюционной деятельности арестованных и обстоятельно, конкретно факты антисоветских высказываний и вредительства следствием не устанавливались, даваемые свидетелями показания не проверялись. При этом следует иметь ввиду и то, что почти все свидетели были допрошены о деятельности уже арестованных лиц, как врагов народа.

Так, арестованный НЕБ И.Я. на допросе показал, что являясь участником к-р, диверсионно-террористической организации, он лично завербовал в эту организацию ГЕССА О.А., ШМИДТА И.И. и ФРЕЙМУТА.

Однако проверка показала, что компрометирующих материалов и данных о привлечении к ответственности ГЕССА и ФРЕЙМУТА в органах КГБ не имеется, а ШМИДТ был арестован по другому делу, но никаких показаний в отношении НЕБА он не давал.

(л.д. 690, 803, 808).

Арестованный ГИНТЕР И.Ф. сначала на допросе категорически отрицал свою вину, но через 4 дня признал и показал, что в контрреволюционную организацию он был вовлечен пастором КРЕНЦЕМ, который затем связал его для шпионской работы с сотрудником германского консульства в Харькове — КРАУЗЕ. По заданию КРАУЗЕ он завербовал в организацию мастера Бердянского завода ЛЕБЕДЕНКО и совместно с ним совершил диверсионный акт — подожгли кузнечный цех завода. Кроме этого, ГИНТЕР показал, что он лично создал диверсионно-террористическую группу в составе КОХА Э.Х., ГРУНДСКОГО И.М., ШУМАХЕРА Х.Г., КНОР Ф.Ф., МОРОЗОВА Ивана, РОМАНОВА и ЖУКА.

Как показала проверка, компрометирующими материалами на работника германского консульства в Харькове КРАУЗЕ — органы КГБ не располагают. Мастер Бердянского завода ЛЕБЕДЕНКО — не арестовывался, ныне работает инженером на рыбзаводе и проживает в том же гор. Бердянске. На допросе 14 апреля 1959 года ЛЕБЕДЕНКО показал, что он знал ГИНТЕРА по работе на заводе и ничего предосудительного за ним не замечал. Пожар в кузнечном цеху был, но, как тогда установлено, он возник из-за того, что в горнах был горящий уголь, при уходе с работы его не погасили и ветер его раздул.

Что же касается якобы созданной ГИНТЕРОМ диверсионно-террористической группы, то проверка показала, что КОХ Э.Х. был арестован по другому делу, обвинялся в антисоветской агитации и никаких показаний в отношении ГИНТЕРА не давал.

(л.д. 696).

⁹ Далее до конца предложения текст подчеркнут от руки синим карандашом.

ГРУНСКИЙ, ШУМАХЕР и КНОР также были арестованы по другим делам, но ГИНТЕР по их показаниям не проходит.

(л.д. 700, 701, 704).

Проверить МОРОЗОВА, РОМАНОВА и ЖУК не представилось возможным, т.к. «создавая из них контрреволюционную группу» ГЕНЦЕЛЬ даже не знал, как их имена и отчество.

(л.д. 198, 199, 801, 812, 814).

Арестованный БАУН Я.Ф. показал, что он лично обрабатывал в контрреволюционном духе ФОЛЬЦА И.Ф., ТРАППА А.А. и ЗЕЙБЕЛЯ Э.Э. (л.д. 232).

Однако проверкой установлено, что по делам ФОЛЬЦА и ТРАППА БАУН не проходит (л.д. 690, 693), а ЗЕЙБЕЛЬ Э.Э. арестован по одному же делу с БАУНОМ, но об обработке его последним также ничего не показывал. (л.д. 249–268).

О вредительстве в колхозе БАУН на следствии показывал следующее:

«... На путь к/р деятельности впервые я стал в 1930–31 гг. О существовании в то время контрреволюционной организации я не знал и меня никто не вовлекал. Используя свое положение в районе, как ДЕЙЧ, а также ЭСТЕРЛЕЙН, БОЛИНГЕР и ДЕЙЧМАН, приезжая ко мне в колхоз, где я работал председателем, не спрашивая моего согласия на ведение к/р деятельности, давали мне вредительские задания и требовали их выполнения, что я и делал...».

«В 1931 году, во время молотбы подсолнуха, я получил задание от ДЕЙЧА — сорвать обмолот подсолнуха и вызвать большие потери. ДЕЙЧ сказал: делай так, чтобы половина на степи осталась. Для осуществления этого ДЕЙЧ предложил прекратить молотбу машиной и посадить колхозников выбивать подсолнухи палочками».

«От Болингера я имел задание сеять кукурузу рядовой сеялкой, не глубоко, птица зерно выклюет... Я так и сделал, посев погиб».

От ЭСТЕРЛЕЙНА я имел задание скрывать о болезни скота и вызвать падеж. При заболевании коров я не посылал за врачом. 5 коров пало. От чего они пали так и не было установлено, болезнь прекратилась сама по себе».

Эти сомнительные диверсионные акты следствием не проверялись и не выяснялось, почему, например, зерно подсолнуха должно остаться в степи, если его выбивать не машиной, а вручную, палочками; почему пропала кукуруза, было ли заболевание скота в действительности и по какой причине.

Арестованный ЗЕЙБЕЛЬ Э.Э. на допросе показал, что он завербован в к/р организацию ПФЛУФЕЛЬДЕРОМ Э.М. и имел от него задание проводить вредительскую работу (л.д. 253–[25]4).

Проверкой установлено, что по делу ПФЛУФЕЛЬДЕРА ЗЕЙБЕЛЬ не проходит (л.д. 690).

Далее ЗЕЙБЕЛЬ показал, что он имел задание и от районного ветврача НИКОЛАЕВА проводить вредительство в животноводстве, т.е. бить конематок, чтобы они абортировали, но что он этого задания не выполнил (л.д. 262–[26]3).

Однако проверка дела НИКОЛАЕВА показала, что ЗЕЙБЕЛЬ по нему также не проходит. (л.д. 699).

Арестованный ПФЛУГ Ф.И., признавая на допросе свою причастность к к/р организации, показал, что он лично завербовал в эту организацию МАЛЕРВЕЙНА Г.И. и ЗЕЙБЕЛЯ И.А.

Однако при проверке дела на ЗЕЙБЕЛЬ оказалось, что он о вербовке его ПФЛУГОМ не показывал, а МАЛЕРВЕЙН Г.И., арестованный по одному же делу с ПФЛУГОМ, показал, что его завербовал в к/р организацию не ПФЛУГ, а ПРИБ. (л.д. 293, 269, 690).

Арестованные ЗАЛЬЦЗЕЛЕР А.П., ШМИДТ В.Ф., БОЯРСКИЙ Г.П. показали на следствии, что они занимались совершением диверсионных актов и, в частности, ЗАЛЬЦЗЕЛЕР — умышленно плохо ремонтировал тракторный парк, не высевал полностью зерна при посеве и вместе с БОЯРСКИМ поджег скирду хлеба; ШМИДТ выводил из строя трактора путем подсыпки наждачного порошка в цилиндры, а также поджег молотилку путем подсыпки соли в подшипник барабана.

Следствие не занималось выяснением — были ли указанные факты в действительности или нет, а если были, то каковы их причины.

На листе дела 618 приобщена справка о том, что в артели «Новая жизнь» в 1932 году был пожар на току, но из этой справки видно, что пожар возник от выхлопной трубы трактора. Проверить как этот факт, так и другие в настоящее время не представляется возможным. Вместе с тем, путем допроса специалистов установлено, что поджечь молотилку посредством подсыпки соли в подшипник барабана, как об этом показывали арестованные, вообще невозможно, и, следовательно, показания об этом являются вымыслом. Поэтому показания этих же арестованных и о подсыпке наждачного порошка, вредительском ремонте тракторов, плохом севе и т.д. — также не внушают доверия.

(л.д. 400, 415–[4]16, 429, 850–852).

Арестованный МИЛЛЕР Л.Л. показал на допросе, что он был связан с сотрудником германского посольства в Москве ГОЛЬДШМИДТОМ и выполнял его задания шпионского характера. Эту связь, как показал МИЛЛЕР, он установил через свою сестру Екатерину, работавшую ст. кухаркой в немецком посольстве в Москве.

Однако, как установлено проверкой, органы КГБ компрометирующими материалами как на ГОЛЬДШМИДТА, так и на МИЛЛЕР Екатерину не располагают. (л.д. 806, 863, 865).

Характер шпионских сведений, которые якобы передавал МИЛЛЕР ГОЛЬДШМИДТУ, следствием обстоятельно не выяснялся.

(л.д. 440–441).

Другие арестованные по этому делу обвинялись в принадлежности к контрреволюционной организации, получении заданий контрреволюционного

характера от своих вербовщиков и проведении антисоветской агитации, но конкретные факты вредительства и диверсий им не вменялись¹⁰.

Подавляющее большинство¹¹ свидетелей, допрошенных по данному делу, допрашивались бывшим начальником Люксембургского РО НКВД ВЕРХОСЬ, начальником милиции КВАТЕРОМ и сотрудником того же РО НКВД НАСОНОВЫМ.

Передопрошенные в порядке проверки свидетели показали, что ВЕРХОСЬ, КВАТЕР и НАСОНОВ допускали незаконные методы следствия и добивались от свидетелей нужных им показаний путем угроз и запугиваний.

Так, свидетель ПФЛУФЕЛЬДЕР И.Э. при допросе его 22.09.1937 года начальником РО НКВД ВЕРХОСЬ показывал, что он знает ОРТА Эдуарда, ДЕНЦЕЛЯ Густава и ФИШЕРА Карла как непримиримых врагов Советской власти, распространявших слухи о скорой гибели советской власти и захвате немцами Украины.

Будучи передопрошенным 16.12.[19]58 года, ПФЛУФЕЛЬДЕР показал, что ничего об антисоветской деятельности арестованных по этому делу лиц ему не известно, антисоветских высказываний от них никогда не слышал, а протоколы допросов, которые он подписывал в 1937 году, были заранее заготовлены в¹² Люксембургском НКВД ВЕРХОСЕМ и подписал он их не читая, под угрозой оружием со стороны последнего. (л.д. 457–58, 668–69).

Свидетель КИДРОВСКИЙ И.И. на допросе 22.9.[19]37 г., производившемся сотрудником Люксембургского РО НКВД НАСОНОВЫМ, показывал, что знает ВЕТЦЕЛЯ Александра как яркого противника советского строя и колхозного строительства, проводившего среди населения контрреволюционную агитацию.

Такие же показания он давал и 8 октября 1937 года в отношении ПФЛУ[Г]ФЕЛЬДЕРА и ЗЕЙБЕЛЯ, при допросе его сотрудником НКВД ШОФНЕРОМ.

Будучи передопрошенным 6 января 1959 года КИДРОВСКИЙ показал, что те показания, которые он давал в 1937 году, не соответствуют действительности и что он «подписал протоколы не читая, будучи запуганным, так как при допросе меня обзывали похабными словами и видя, что арестовывают многих людей, которых я знал как честных людей, я подписал составленные следователем протоколы моего допроса, не зная, что там записано...».

(л.д. 490–493, 670–672).

Свидетель ПРИБ Ф.М. на допросе 22.9.[19]37 года, производившемся начальником милиции КВАТЕРОМ, показывал, что знает ПФЛУГА Франца как антисоветски настроенного человека, занимающегося контрреволюционными разговорами среди колхозников.

¹⁰ Этот и несколько следующих абзацев по левому полю выделены от руки красными чернилами.

¹¹ Слово подчеркнуто от руки красными чернилами.

¹² Далее предложение подчеркнуто красными чернилами.

Будучи передопрошенным 5 января 1959 года ПРИБ показал, что об антисоветской деятельности ПФЛУГА ему ничего не известно и никогда не приходилось с ним общаться и разговаривать. Протокол допроса в 1937 году подписал при следующих обстоятельствах:

«Осенью 1937 года, ночью, меня вызвали в сельский совет, вызвал, как мне потом стало известно, КВАТЕР, начальник Люксембургского Райотдела милиции¹³. Когда я пришел в сельский совет, КВАТЕР предложил мне расписаться на готовых протоколах допросов. Когда я спросил его, что я должен подписать и зачем, он мне ответил, что это меня не касается и предложил без разговоров подписать протокол, что мною и было сделано».

Свидетель КАРПЕНКО Г.Ф., будучи допрошен также 22.9.[19]37 года тем же КВАТЕРОМ, показывал об антисоветской деятельности ФИШЕРА и ЗЕЙ-БЕЛЯ.

Будучи передопрошенным 4 мая 1959 года, КАРПЕНКО по поводу своих показаний от 22.9.[19]37 г. показал следующее:

«...Таких показаний на ФИШЕРА не давал и их сейчас не подтверждаю. В те годы я неоднократно допрашивался органами НКВД. Были случаи, когда при допросах меня, хотя я и не знал лица, о котором меня допрашивали, мне говорили работники НКВД, что вы как рабочий, должны помогать нам и давать больше показаний на тех лиц, которых они арестовывали».

(л.д. 459–[4]62, 842–[8]45).

Протоколы допросов, производившихся работниками Люксембургского РО НКВД НАСОНОВЫМ, ШОФНЕРОМ и РОГОВСКИМ, как правило, начинаются одной и той же фразой: «знаю его как непримиримого врага советской власти...», но в чем конкретно заключалась контрреволюционная деятельность арестованных обстоятельно не выяснялось, а если и записывался какой-либо факт, то проверке путем следствия он не подвергался. Многие протоколы изобилуют общими рассуждениями и умозаключениями, из которых нельзя сделать вывод, являлось ли то или иное действие или высказывание арестованного контрреволюционным или нет.

Например, показания свидетеля РЕНЦ Г.Г. записаны так (дается без исправления ошибок):

«Мне известно, что БАУН Генрих Яковлевич непримиримым врагом советской власти, проводил среди немецкого населения контрреволюционную пропаганду, что привожу мне лично известные факты. При Совместной работе в плен конюшни арт[ели] «Сталина» зимою в январе и феврале ме[ся]ц 1937 г. БАУН Г.Я. не однократно высказывал недовольства существующим советском строем. БАУН говорил, что колхозы являются не рентабельными, и в них колхозники день и ночь работают, и ничиво не получают, всегда живут в нужде колхозники. БАУН Г.Я. имел тесную связь с ныне арестованными контрре-

¹³ Должность Кватера подчеркнута от руки красными чернилами.

волюціонерами ПФЛУГФЕЛЬДЕРОМ Ренгольдом Ивановичом и ФОЛЬЦ Иван, с которыми очень часто встречался и что-то секретничали между собой. ПФЛУГФЕЛЬДЕР Ренгольд Иванович будучи конюхом в арт[ели] им. «Сталина» в I бригаде и в сентябре м[еся]ц 1937 г. снят с должности конюха, как явно-го вредителя, который систематически смеялся из орденоноски Трипус и если ей нужно было лошадей, так он не давал, и когда она уходила с конюшни, то он говорил, что орденоноска это наш бог в арт[ели] им. «Сталина»¹⁴.

(л.д. 489).

Показания свидетеля ШТОЛИНСКОГО И.И. о вредительской работе арестованного БОЯРСКОГО записаны следующим образом:

«Да, я гр[ажда]на БОЯРСКОГО Г.П. знаю как врага народа, который непримиримо боролся против советской власти и всегда возражал против выполнения решения партии и правительства, также и в своей основной работе систематически занимался вредительством в бригаде. БОЯРСКИЙ, будучи бригадиром в 4 бригаде он с целью заставлял трактористов в борозде ломать трактора, а потом, когда ломают, говорит — можете отдыхать что и было на факте во время весенней посевной компании 1937 года, что было выведено из строя сеялки и стояли все трактора. Так же на зяблевой спашке 1937 года ночью пришел в бригаду разобрал трактор и переставил негодные подшипники... Это БОЯРСКИЙ сделал с целью вывести трактора из строя и доказать свою вредительскую работу. Кроме БОЯРСКИЙ занимался другой вредительской работой, где был приказ директора МТС, чтобы горячее не держать возле кухни избегая от пожара, но он все время горячее держал возле кухни...и говорил тебе нет дела пусть будет пожар, как будто наше будет гореть. МТС найдет другое для нас. Так он вел борьбу против колхозного хозяйства...».

(л.д. 498).

О каких, конкретно, колхозах и колхозниках «живущих в нужде» шла речь в разговоре БАУНА, в какой обстановке и с кем происходил этот разговор — следствие не выясняло. Точно также не известно, почему свидетелю ШТОЛИНСКОМУ отдельные поломки тракторов представлялись как вредительство со стороны бригадира тракторной бригады БОЯРСКОГО.

Причины поломок машин следствием совершенно не выяснялись.

Аналогичная картина и с записью показаний свидетелей о якобы известных им фактах антисоветской агитации, проводимой арестованными. Показания свидетеля БЕЛЬЦ И.Т. записаны, например, следующим образом:

«Мне лично известно, что БАУН Генрих Яковлевич является ярым противником советской власти и ведет контрреволюционные агитации среди колхозного населения с целью организации немецкого населения на террор против советской власти и срыва колхозной мощи, что могу подтвердить следующими

¹⁴ Здесь и далее в цитатах показаний грамматика и пунктуация оригинала полностью сохранены.

фактами... В К[арл]-Либкнехте тесную связь имели БАУН Генрих Як[овлевич] ПФЛУФЕЛЬДЕР Генгольд¹⁵ Иванович, ПРИБ Евгений Михайлович заверяли немецкое население в том, что гибель советской власти не избежна с приходом гитлера на Украину расправляться с активом и уничтожение коммунистов. Ихняя цель была свергнуть советскую власть и помочь с тыла захвата гитлером СССР... Я уверяю если бы эта группа не была арестована своевременно они бы в скорости приступили к открытому террору потому, что я заметил, что БАУН заходил к ПРИБУ на мельницу, а ПРИБ к БАУНУ на конюшню, где БАУН был конюхом, здесь у них были явки для обсуждения вопросов контрреволюционной деятельности...».

(л.д. 509).

Где и с кем, по поводу чего происходил разговор, о котором показывает свидетель — неизвестно и следствие не пыталось выяснять. Почему заход ПРИБА на конюшню, а БАУНА на мельницу свидетельствует о том, что эти лица займутся террором из допроса неизвестно.

При изложенных выше обстоятельствах показания допрошенных в 1937 году по делам свидетелей не внушают доверия и не могут быть приняты в обоснование обвинения арестованных.

Допрошенные новые свидетели в 1959 году, знавшие многих из арестованных по этому делу, показали, что ничего антисоветского в их деятельности они не замечали и знают их как хороших работников.

(л.д. 675–[6]84, 842–[8]49, 853–[8]56).

Как видно из сообщений Комитетов Госбезопасности при СМ СССР и УССР, а также главного разведуправления Генштаба МО СССР, сведениями о существовании на территории Днепропетровской области немецкой контрреволюционной, диверсионно-террористической организации — они не располагают.

(л.д. 866–[86]8).

В архивных органах МВД СССР компрометирующих материалов на проходящих по данному делу лиц не установлено.

(л.д. 726–[7]45).

Исходя из изложенного и руководствуясь Указом Президиума Верховного Совета СССР от 19.[0]8. [19]55 года, –

ПРОШУ

Решение Министра Внутренних дел и прокурора СССР от 18 октября 1937 года в отношении — НЕБ Ивана Яковлевича, ГИНТЕР Ивана Филипповича, БАУН Якова Филипповича, ЗЕЙБЕЛЬ Эмануила Эмануиловича, ПФЛУГ Франца Иосифовича, МАЛЕРВЕЙН Густава Ивановича, ТРАПП Фридриха Карловича, ЛИТКЕ Фридриха Генриховича, ПФЛУГФЕЛЬДЕР Рейнгольда Ивановича, ЗЕЙБЕЛЬ Адама Адамовича, ВЕТЦЕЛЬ Александра Данилови-

¹⁵ Так в тексте, правильно — Пфлугфельдер Рейнгольд.

ча, ОРТ Эдуарда Ивановича, ДЕНЦЕЛЬ Густава Ивановича, ФИШЕР Карла Карловича, ПФЛУГФЕЛЬДЕР Готлиба Ивановича, ЗАЛЬЦЗЕЛЕР Абрама Павловича, ШМИДТ Владимира Фридриховича, БОЯРСКОГО Георгия Петровича, МИЛЛЕР Людвигу Людвиговича и БАУН Генриха Яковлевича — отменить и уголовное дело в отношении всех их прекратить за отсутствием в их действиях состава преступления.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Дело на 868 листах от н/вх. № 02845-только адресату /в дело подшиты н/№№ по уч. размн. 1675,1676, 1677–3 листа/

ВОЕННЫЙ ПРОКУРОР ОД[ЕССКОГО]ВО
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР ЮСТИЦИИ

Подпись (А. ПОПОВ)

«17» июня 1959 года.
№ 01551

СПРАВКА: Подавшие жалобы проживают:

1. БОЯРСКАЯ Мария Ивановна — гор. Гурьев, Казахской ССР, ул. Ленина 72, кв. 4.
2. ВЕТЦЕЛЬ Элла Яковлевна — Семипалатинская область, Н[ово]-Шульбинский район, с. Н[овая]-Шульба, ул. Сталина № 1.

В верхней части документа поставлен регистрационный штамп «Вх[одящий] № 01484 18.06.1959 г.».

ГАЗО. — Ф.Р. — 5747. — Оп. 3. — Д. 9920–9923. — Т. 3. — Л. 319–329.
Подлинник. Машинопись.

№ 256

**Постановление президиума Верховного Суда УССР
об отмене приговора спецколлегии Харьковского
областного суда от 13–17 августа 1936 г. в отношении
Готлиба Фихтнера и других шести человек**

24 июня 1960 г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 1750 н60

гор. Киев.

24 июня 1960 г.

ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СУДА УССР

в составе: Председательствующего ГЛУХА Ф.К.

Членов Президиума: АНТОНОВА М.Ф., ДАНЧЕНКО М.И., ЕВСЕЕНКО Т.С., КУЗОВКИНА А.С., КУХАРЯ А.В. И ЯКИМЕНКО О.Н.

с участием Заместителя Прокурора УССР АРДЕРИХИНА И.Д.

рассмотрел уголовное дело по протесту Заместителя Прокурора УССР на приговор Спецколлегии Харьковского Областного Суда от 17 августа 1936 г., которым:

1. ФИХТНЕР Готлиб Августович, 1906 года рождения, немец, уроженец Одесской области, женатый, со средним образованием, исключенный из КПСС, служащий, занимавшийся литературной деятельностью, — на основании ст. 54–10 ч. I, 54–12 и 196 УК УССР по совокупности совершенных преступлений осужден к пяти годам лишения свободы ИТЛ с последующим поражением в правах на три года;

2. ФОНДИС Фридеберт Эмильевич, 1902 года рождения, немец, уроженец Германии, исключенный из КПСС, с незаконченным высшим образованием, служащий, женатый, работавший преподавателем Моздокской ж-д школы;

3. ШЕЛЕНБЕРГ Давид Генрихович, 1903 года рождения, немец, уроженец Днепропетровской области, исключенный из КПСС, со средним образованием, служащий, занимавшийся литературной деятельностью, — на основании статьи 54–10 ч. I УК УССР осуждены к пяти годам лишения свободы каждый с последующим поражением в правах на три года;

4. КНОРРЕ Рихард Фридрихович, 1905 года рождения, немец, уроженец Германии, исключенный из КПСС, со средним образованием, служащий, работавший редактором газеты «Юнг-Штурм»;

5. НИКЕЛЬ Самуил Оттович, 1903 года рождения, немец, уроженец Житомирской области, исключенный из КПСС, с высшим образованием, работавший завучем Хортицкого пед[агогического] техникума,

6. ШВАРЦ Альфред Карлович, 1898 года рождения, немец, уроженец Германии, исключенный из КПСС, со средним образованием, служащий, работавший преподавателем Харьковской средней школы, — на основании ст. 54–10 ч. I УК УССР осуждены к 3 годам лишения свободы каждый.

КНОРРЕ и НИКЕЛЬ осуждены с поражением в правах сроком на один год каждый, а ШВАРЦ — без поражения в правах.

7. ДЕЙЧ Петр Яковлевич, 1915 года рождения, немец, уроженец Краснодарского края, исключенный из ВЛКСМ, с высшим образованием, служащий, работавший преподавателем Харьковского лингвистического института, — на основании ст. 196 УК УССР осужденный к одному году тюремного заключения без поражения в правах.

Спецколлегия Верховного Суда УССР определением от 22 октября 1936 г. приговор в части осуждения ФИХТНЕРА Г.А. по ст. 54–12 УК УССР отменила и дело производством прекратила, в остальном приговор оставив в силе.

Заслушав доклад члена Верховного Суда УССР т. НЕРУША и заключение Зам. Прокурора УССР АРДЕРИХИНА, поддержавшего протест, Президиум

УСТАНОВИЛ:

ФИХТНЕР, ФОНДИС, ШЕЛЕНБЕРГ, КНОРРЕ, НИКЕЛЬ и ШВАРЦ признаны виновными в том, что они, занимая руководящие должности в Укргоснацмениздательстве, редакциях немецких газет и журналов, проводили контрреволюционную деятельность путем извращения в антисоветском духе переведенных ими на немецкий язык докладов и выступлений отдельных руководителей партии и правительства. Они также печатали произведения националистических писателей и издавали отдельные литературные произведения антисоветского содержания.

Кроме этого, ФИХТНЕР незаконно хранил огнестрельное оружие — наган. ДЕЙЧ осужден за незаконное хранение огнестрельного оружия — револьвера.

В протесте ставится вопрос об отмене приговора и определения и о прекращении дела производством по п[ункту] «д» ст. 4 УПК УССР.

Президиум считает, что протест подлежит удовлетворению.

Предъявленное ФИХТНЕРУ, ФОНДИСУ, ШЛЕНБЕРГУ, КНОРРЕ, НИКЕЛЮ и ШВАРЦУ обвинение в проведении антисоветской деятельности основано на их объяснениях и на показаниях свидетелей ЭНДЕ, ШНЕГОМБЕРРА, ЛЕФИЛЬ и др.

Между тем, из протокола судебного заседания видно, что обвиняемые в своих объяснениях и свидетели — в показаниях, привели лишь отдельные неправильные и ошибочные суждения осужденных по некоторым политическим вопросам и охарактеризовали их недостатки в практической работе, что не образует состава государственного преступления.

Кроме того, из письма Главного Управления по охране военных и государственных тайн в печати при Совете Министров УССР от 6.2.[19]58 г. видно, что литературные произведения и переводы осужденных, содержание которых по заключению экспертизы признавалось антисоветским, по документам цензуры к изъятию не определялись.

Суд также необоснованно признал виновным ФИХТНЕРА и ДЕЙЧА по ст. 196 УК УССР. По делу установлено, что они оружие хранили в законном порядке, но не обновили удостоверения на право пользования оружием. При этих конкретных обстоятельствах не было оснований для привлечения их к уголовной ответственности по ст. 196 УК УССР.

Поэтому, соглашаясь с протестом и руководствуясь ст. 48 Основ Уголовного Судопроизводства СССР и Союзных Республик, Президиум –

ПОСТАНОВИЛ:

Приговор спецколлегии Харьковского областного суда от 13–17 августа 1936 г. в отношении ФИХТНЕРА Готлиба Августовича, ФОНДИСА Фридеберта Эмильевича, ШЕЛЕНБЕРГА Давида Генриховича, КНОРРЕ Рихарда Фридриховича, НИКЕЛЯ Самуила Оттовича, ШВАРЦА Альфреда Карловича и ДЕЙЧА Петра Яковлевича — отменить и дело производством прекратить по п[ункту] «д» ст. 4 УПК УССР.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩИЙ

Ф. ГЛУХ

ВЕРНО: ПОМ[ОЩНИК] ПРОКУРОРА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ
СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ

Подпись

/ДУБРОВИН/

Подлинник находится в арх[ивном] следделе № 18769 по обв[инению] Дейча П.Я. и др., хранящемся в УКГБ по Харьковской обл.

Документ заверен ведомственной круглой печатью для пакетов № 12 особого сектора Прокуратуры Одесской области.

№ 257

**Постановление Одесского областного суда об отмене
решения судебной «тройки» при коллегии ГПУ УССР
от 26 февраля 1934 г. в отношении Альфреда Штрема
и других 11 человек**

25 декабря 1968 г.

Надзорное пр[оизводст]во № 64/68 г.

Секретно

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
Президиума Одесского областного суда
от 25 декабря 1968 года

Президиум в составе:

Председателя Президиума	САМОРОДОВА И.Г.
членов Президиума	ПИСАРЕВОЙ Т.С., ТЕСЛЕРА Г.Ф., ПОШАЛЫ П.Н. и ШЕВЧЕНКО П.Н.
С участием Прокурора	ЯСИНСКОГО Г.М.
по докладу	ШЕВЧЕНКО П.Н.

рассмотрев протест Прокурора Одесской области, Президиум

УСТАНОВИЛ:

По Постановлению Судебной Тройки при коллегии ГПУ УССР от 26 февраля 1934 года

1. ШТРЕМ Альфред Николаевич, 1889 года рождения, уроженец г. Ленинграда, немец, не судим, с высшим образованием, профессор, до ареста работал зав. кафедрой Одесского педагогического института, житель гор. Одессы, ул. Карла Маркса, 8, кв. 14;

2. МИКВИЦ Роберт Карлович, 1889 года рождения, уроженец г. Тарту Эстонской ССР, немец, с высшим образованием, до ареста работал зав. кафедрой Одесского педагогического института, профессор, не судим, проживал в г. Одессе, ул. Пастера, 42, кв. 11;

3. ФРИЦ Вильгельм Михайлович, 1883 года рождения, уроженец с. Цебриково Одесской области, немец, с высшим образованием, преподаватель рабфака Одесского института народного образования, б/п, проживал в г. Одессе, ул. Лютеранская, 2;

4. ШТЕЙНВАНДТ Герберт Данилович, 1896 года рождения, уроженец с. Вормс Одесской области, немец, б/п, с высшим образованием, зав. отделом центральной научной библиотеки, не судим, проживал в г. Одессе по ул. Кузнечной, 92, кв. 1;

5. РАЙХ Альберт Иванович, 1904 года рождения, уроженец с. Гросс-Либенталь Одесской области, немец, с высшим образованием, доцент Одесского педагогического института, б/п, ранее не судим, проживал в г. Одессе по ул. им. Короленко, 30, кв. 28;

6. БЕЙТЕЛЬСПАХЕР Эдуард Готлибович, 1880 года рождения, уроженец с. Люстдорф Одесской области, б/п, немец, с высшим образованием, преподаватель Одесского кооперативного техникума, не судим, проживал в г. Одессе по ул. К. Цеткин, № 2, кв. 2;

7. ЦВИККЕР Отто Яковлевич, 1887 года рождения, уроженец с. Гросс-Либенталь Одесской области, немец, б/п, с высшим образованием, преподаватель Одесского техникума механизации сельского хозяйства, проживал в г. Одессе по ул. Гоголя, кв. 15;

8. ТРОМПЕТЕР Эдгар Людвигович, 1889 года рождения, немец, б/п, с высшим образованием, уроженец и житель г. Одессы, Обсерваторный пер., 13, кв. 1, преподаватель немтехникума;

9. ФИХТНЕР Альберт Эммануилович, 1894 года рождения, уроженец с. Тарутино Одесской области, немец, б/п, со средним образованием, калькулятор Одесского завода «Красный сигнал», не судим, проживал в г. Одессе по ул. К. Цеткин, 2, кв. 5;

Все 9 подвергнуты заключению в ИТЛ на 3 года каждый.

10. АДЛЕР Франц Петрович, 1879 года рождения, уроженец с. Кляйн-Либенталь Одесской области, немец, б/п, ранее не судим, с высшим образованием, преподаватель Одесского художественного института, проживал в г. Одессе по ул. Баранова, 17, кв. 21 — подвергнут ссылке в Казахстан на 3 года.

11. УНГЕМАХ Севастьян Иосифович, 1875 года рождения, уроженец с. Иозефсталь Одесской области, немец, б/п, со средним образованием преподаватель Одесской совпартшколы, проживал в г. Одессе по ул. Воронцовской, 11, кв. 4, — подвергнут лишению свободы в ИТЛ на 3 года условно.

По постановлению той же Судебной Тройки при Коллегии ГПУ УССР от 28 февраля 1934 года

12. БАХМАН Герман Иванович, 1888 года рождения, уроженец с. Рорбах Одесской области, немец, б/п, ранее не судим, с высшим образованием, преподаватель Цебриковской немецкой средней школы, проживал в с. Цебриково Одесской области.

ШТРЕМ, МИКВИЦ и другие перечисленные выше лица признаны виновными в том, что они являлись участниками существовавшей в начале тридцатых годов на территории Одесской области антисоветской немецко-фашистской организации, ставили своей целью отторжение Советской Украины от

Советского Союза путем вооруженного восстания в момент нападения фашистской Германии на СССР.

При этом ШТРЕМ, МИКВИЦ и ШТЕЙНВАНДТ являлись руководителями этой контрреволюционной организации и поддерживали связь с руководством «Харьковского центра» этой организации, немецкими консульствами в гор. Харькове и гор. Одессе, а также представителем германской разведки ЛЕЙББРАНДТОМ¹ Георгом, приезжавшим в Советский Союз по командировке германского «Аусланд-института».

В протесте прокурор Одесской области просит отменить постановление тройки в отношении ШТРЕМА, МИКВИЦА, ФРИЦА, ШТЕЙНВАНДТА, РАЙХА, ВАЙТЕЛЬМПАХЕРА, ЦВИККЕРА, ТРОМПЕТЕРА, ФИХТНЕРА, АДЛЕРА, УНГЕМАХА и БАХМАНА и дело на них производством прекратить за отсутствием состава преступления, ссылаясь на отсутствие объективных доказательств их вины.

Рассмотрев материалы дела, заслушав докладчика, заключение Прокурора тов. ЯСИНСКОГО, поддержавшего протест, президиум областного суда находит протест прокурора области обоснованным.

Как видно из материалов дела, ШТРЕМ, МИКВИЦ, ШТЕЙНВАНДТ, РАЙХ, БЕЙТЕЛЬСПАХЕР, ЦВИККЕР, ТРОМПЕТЕР, ФИХТНЕР, АДЛЕР, УНГЕМАХ, БАХМАН обвиняются в принадлежности к немецко-фашистской организации, тогда как таковая организация на территории Одесской области не установлена (л. д. 67, 68, 69, т. 5).

По показаниям обвиняемого БАХМАНА эта организация была создана профессором ЖУРМУНСКИМ В.М. Однако, в отношении ЖУРМУНСКОГО дело было прекращено еще в марте 1933 года. Впоследствии он снова был арестован, и в ноябре 1941 года дело в отношении ЖУРМУНСКОГО снова было прекращено, а в настоящее время он является членом Академии Наук СССР.

ШТРЕМ, МИКВИЦ и другие утверждали, что их организация была тесно связана с «харьковским центром» во главе со ШМИДТОМ Ф.Ф., РОТЕККЕРОМ Л.И., ДЕЙЧ П.Я. и представителем германской разведки ЛЕЙББРАНДТОМ Георгом и получала от них указания.

Между тем, проверкой существование «харьковского центра» не установлено (л. д. 29–33, т. 5), и все участники Харьковской контрреволюционной организации Верховным Судом УССР реабилитированы в 1960 г. за отсутствием состава преступления (л. д. 75, т. 5).

Проверкой установлено также, что ЛЕЙББРАНДТ Георг является уроженцем Цебриковского района Одесской области, эмигрировавший в 1918 году, неоднократно приезжал в Советский Союз с разрешения и при контроле соответствующих органов Советской власти, и данных о его разведывательной де-

¹ Здесь и далее в документе ошибочно «Лейбрандт».

тельности в архивах нет (л. д. 72, т. 5), хотя при Гитлере ЛЕЙББРАНДТ являлся активным фашистом и издателем антисоветских книг и брошюр.

Признательные показания некоторых обвиняемых вызывают сомнения также в виду своей противоречивости как по вопросу вербовки в эту организацию, так и об ее составе, называя ее участниками около 100 человек, а на других дела уже прекращены за отсутствием состава преступления.

При таких обстоятельствах перечисленные выше граждане репрессированы неосновательно.

Руководствуясь ст. 388 и 393 УПК УССР, Президиум

ПОСТАНОВИЛ:

Протест Прокурора Одесской области удовлетворить. Постановление Судебной Тройки при Коллегии ГПУ УССР от 26 февраля 1934 года в отношении:

ШТРЕМА Альфреда Николаевича,
МИКВИЦА Роберта Карловича,
ФРИЦ Вильгельма Михайловича,
ШТЕЙНВАНДТА Герберта Даниловича,
РАЙХА Альберта Ивановича,
БЕЙТЕЛЬСПАХЕРА Эдуарда Готлибовича,
ЦВИККЕРА Отто Яковлевича,
ТРОМПЕТЕРЕ Эдгара Людвиговича,
ФИХТНЕРА Альберта Эммануиловича,
АДЛЕРА Франца Петровича,
УНГЕМАХА Севастьяна Иосифовича,

а также Постановление этой же Судебной Тройки от 28 февраля 1934 года в отношении БАХМАНА Германа Ивановича отменить, и дела на каждого из перечисленных выше лиц в уголовном порядке производством прекратить за недоказанностью обвинения.

Председатель Президиума
Одесского Областного суда

И. САМОРОДОВ

Верно: член Облсуда

Подпись

П. ШЕВЧЕНКО

Отп[ечатано] 4 экз.
1-й в наряд
2-й [в] I спецотдел
3-й [в] пр[окурату]ру
4-й в дело
мк/

№ 258

**Заключение УКГБ УССР по Харьковской области
и прокурора Харьковской области о реабилитации
Фридеберта Фондиса**

24 июня 1991 г.

«УТВЕРЖДАЮ»
ПРОКУРОР ХАРЬКОВСКОЙ
ОБЛАСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ 3 КЛАССА
Подпись Г.К. КОЖЕВНИКОВ
«24» июня 1991

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

в отношении Фондис Ф.Э.
по материалам уголовного дела (арх[ивный] № 018769)

Фамилия, имя и отчество	Фондис Фридеберт Эмильевич
Дата и год рождения	1902 г.
Место рождения	с. Старый Болут Симферопольского р-на, Крымской АССР
Место работы и должность до ареста	учитель школы в г. Моздоке Северо-Кавказского края
Место жительства до ареста	Моздок Северо-Кавказского края
Сведения о партийности	беспартийный
Когда, каким органом, по каким статьям УК был осужден (репрессирован), в чем признан виновным, содержание кассационных и надзорных решений по делу:	приговором Спецколлегии Харьковского областного суда от 17 августа 1939 г. осужден по ст. 54–10 ч. I УК УССР к 5 годам лишения свободы с поражением в правах на 3 года.

Определением Спецколлегии Верховного Суда УССР от 22 октября 1936 г. приговор Спецколлегии Харьковского облсуда от 17 августа 1936 г. оставлен без изменения.

Фондис Ф.Э. признан виновным в том, что занимая ответственные должности в «Укрнацмениздате», в редакциях немецких газет и журналов «Штурм Шрит» и др., издававшихся на Украине, проводил контрреволюционную работу путем извращения в контрреволюционном духе, переводимых им на немецкий язык речей и выступлений руководителей ВКП(б) и Советского пра-

вительства. Допускал к печатанию произведения националистических писателей, впоследствии осужденных за контрреволюционную деятельность.

Анализируя материалы уголовного дела, считаю, что Фондис Ф.Э. осужден по ст. 54–10 ч. I УК УССР необоснованно.

Содержался по д стражей, в местах лишения свободы, на принудительном лечении (ненужное вычеркнуть):

_____ лет, _____ месяцев, _____ дней

Место жительства в настоящее время: не установлено

Арестован: «31» октября 1935 года

Освобожден « » _____ 19__ года

На Фондис Фридеберта Эмильевича

распространяется действие ст. I Закона Украинской ССР «О реабилитации жертв политических репрессий на Украине» от 17 апреля 1991 г., в связи с чем он реабилитирован.

Начальник 10 отделения УКГБ УССР по Харьковской области
подполковник *Подпись* А.В. Фомин

Начальник Следотделения УКГБ УССР по Харьковской области
подполковник *Подпись* Н.Н. Мурзин

Старший помощник прокурора Харьковской области по надзору
за следствием в органах госбезопасности
старший советник юстиции *Подпись* В.С. Черкалин

«18» июня 1991 г.

Примечание: справка о реабилитации Фондиса Ф.Э. « » _____ 1991 г. направлена дочери Фондиса Ф.Э. — Кровецкой Гелюсе Фридебертовне по адресу: г. Душанбе, ул. Чехова, 1/3, кв. 9.

*АВХ УСБУ в Харьковской области. — Д. 018769. — Т. 1 — Л. 219.
Подлинник. Машинопись.*

**СТИСЛІ БІОГРАФІЇ
співробітників органів НКВС та інших
виконавців репресій, які згадуються
у документах**

**КРАТКИЕ БИОГРАФИИ
сотрудников органов НКВД и других
исполнителей репрессий, упоминаемых
в документах**

- АЙЗЕНБЕРГ** Рафаил Наумович (1904–?). Родился в семье мелкого служащего. Еврей. Окончил 4 класса гимназии. 1921–1922 гг. — экспедитор в Одесской губ. ЧК. 1928 г. — помощник оперуполномоченного ЭКО Одесского окротдела ГПУ. 1931 г. — уполномоченный экономического отделения РО ГПУ в г. Красный Луч, затем — уполномоченный секретариата Одесского оперсектора ГПУ. 1932 г. — оперуполномоченный ЭКО Одесского облотдела ГПУ. 1933 г. — оперуполномоченный 6-го отдела ЭКУ ГПУ УССР, затем — оперуполномоченный ЭКО Сумского ГО ГПУ. С 1935 г. — оперуполномоченный ЭКО Полтавского ГО НКВД. 1936 г. — начальник 5-го отделения ЭКО УГБ УНКВД по Харьковской области. В 1937 г. — начальник 8-го отделения, с 1938 г. — 2-го отделения 3-го отдела УГБ УНКВД по Харьковской области. Лейтенант госбезопасности. Кандидат в члены ВКП(б) с 1930 г. Награды: часы от Коллегии ГПУ УССР и пистолет Коровина от Коллегии ГПУ УССР «За участие в работе по изъятию валюты». В мае 1938 г. арестован. Уволен из органов НКВД в 1940 г.
- АКСЕЛЬРОД** Леонид Соломонович (1908–?). Еврей. Образование низшее. С 1932 г. — оперкомиссар оперода Донецкого облотдела ГПУ. С 1934 г. работал в аппарате УНКВД по Донецкой области. 1937–1938 г. — комендант УНКВД по Донецкой области. 1938 г. — уволен и арестован, в дальнейшем освобожден. 1941 г. — служил в ОО НКВД. В 1942 г. назначен комендантом ОО НКВД 4-й армии, затем комендантом ОО НКВД УКР «Смерш» 16-й воздушной армии. В дальнейшем командир 108-го батальона аэродромного обслуживания 76-го ордена Красной Звезды района базирования 5-й воздушной армии. Майор госбезопасности. Член ВКП(б) с 1932 г. Награды: два ордена Красной Звезды, орден Отечественной войны 2-й степени, медаль «За боевые заслуги». В 1950-е гг. — заместитель директора Львовского театра оперы и балета.
- АРЦЫБАШЕВ** Алексей Алексеевич (?–?). 1938 г. — старший секретарь ВТ ХВО. Военный юрист 2 ранга. Дальнейшая судьба неизвестна.
- БАБИЧ** Исая Яковлевич (1902–1948). Еврей. Образование низшее. 1920 г. — помощник уполномоченного Николаевской губ. ЧК. 1930–1933 гг. — начальник следствен-

ной работы Харьковского оперсектора и облотдела ГПУ. 1933–1935 гг. — начальник СПО УГБ УНКВД по Винницкой, позднее Одесской областях. 1935–1936 гг. — начальник СПО УГБ УНКВД по Киевской области. 1936–1937 гг. — начальник 4-го отдела УГБ УНКВД по Киевской области. 1937 г. — заместитель начальника УНКВД по Одесской области. 1937–1938 гг. — заместитель, и.о. начальника УНКВД по Киевской области. 1938 г. — начальник 2-го, затем 3-го отдела 2-го Управления НКВД СССР; начальник отделения 4-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1940 г. — начальник ОО Прибалтийского ВО. 1941–1942 гг. — заместитель, затем начальник ОО Северо-Западного фронта. 1943 г. — заместитель начальника ГУ контрразведки «Смерш» НКО СССР. 1945 г. — координировал органы «Смерш» Забайкальского и Дальневосточного фронтов. 1946 г. — помощник начальника 3-го ГУ МГБ СССР. 1947 г. — по совместительству начальник Высшей школы МГБ СССР. В 1948 г. умер. Член ВКП(б) с 1920 г. Майор госбезопасности. Награды: ордена Ленина, Кутузова 1-й степени, Красной Звезды, Отечественной войны 1-й степени, четыре ордена Красного Знамени, знак почетного работника ВЧК–ГПУ.

БАЛИЦКИЙ Всеволод Аполлонович (1892–1937). Родился в семье бухгалтера. Украинец. Образование высшее. С 1918 г. — член коллегии ВУЧК, заведующий отделом. 1919 г. — заведующий секретариатом ВУЧК, затем председатель ВУЧК в Гомеле, политинспектор ВЧК, председатель Волынской, Киевской ЧК и одновременно полпред ВЧК в Правобережной Украине. 1920 г. — и.о. начальника тыла, председатель трибунала Юго-Западного фронта. 1920–1921 гг. — заместитель председателя Центрального управления ЧК Украины. 1921–1922 гг. — заместитель председателя, а затем председатель ГПУ Украины и одновременно нарком внутренних дел УССР до 1930 г. 1932–1934 гг. — заместитель председателя ОГПУ при СНК СССР, полпред ОГПУ по Украине и председатель ГПУ Украины. 1934–1937 гг. — нарком внутренних дел УССР. 1937 г. — начальник УНКВД Дальневосточного края. Комиссар госбезопасности 1-го ранга (1935). Награды: 3 ордена Красного Знамени, ордена Трудового Красного Знамени, Красной Звезды, знаки почетного работника ВЧК–ГПУ. В 1937 г. арестован и приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

БАЛИЦКИЙ (МИНАЕВ-БАЛИЦКИЙ) Иван Михайлович (1906–?). Родился в семье рабочих. Русский. Образование низшее. 1932–1933 гг. — помощник уполномоченного РО ГПУ Харьковской области. 1933 г. — курсант оперкурсов ЗИПО МТС и совхозов при ГПУ УССР. 1933–1935 гг. — работал в ЗИПО МТС Одесской области. 1935–1937 гг. — работал в РО, ГО НКВД в Одесской и Черниговской областях. 1937 г. — дежурный помощника начальника тюрьмы г. Конотоп. 1937–1938 гг. — оперуполномоченный 2-го отделения 3-го отдела УГБ УНКВД по Одесской области. 1938 г. — начальник Маловисковского, Доманевского РО НКВД, Одесская область. 1938–1939 гг. — начальник Спартаковского РО НКВД, Одесская область. 1939–1940 гг. — начальник Кагановического РО НКВД, Одесская область. 1940 г. — в распоряжении УНКВД по Львовской области. 1940–1941 гг. — начальник Яворовского уездного/районного отдела НКВД, Львовская область. 18.06.1941 г. уволен по состоянию здоровья. Член ВКП(б) с 1928 г. Младший лейтенант госбезопасности.

БЕЛЬСКИЙ Лев Николаевич (ЛЕВИН Абрам Михайлович) (1889–1941). Член ВКП(б) с 1917 г. Родился в семье служащего. Еврей. 1918 г. — председатель Симбирской ЧК. 1919–1920 гг. — занимал должности во фронтовых ЧК. 1921 г. — пол-

- пред ВЧК в Тамбовской губернии, полпред. ВЧК/ГПУ на Дальнем Востоке. 1923–1930 гг. — полпред ОГПУ по Средней Азии. 1931 г. — полпред ОГПУ по Московской области. 1931 г. — член коллегии Наркомата снабжений и начальник Главного управления народного питания. 1933 г. — полпред ОГПУ по Нижне-Волжскому краю. 1934–1937 гг. — начальник ГУРКМ ОГПУ/НКВД СССР и одновременно с 1936 по 1938 гг. — заместитель наркома внутренних дел СССР. 1938 г. — 1-й заместитель наркома путей сообщения. 1939 г. — начальник строительства железной дороги Карталы–Акмолинск. Комиссар госбезопасности 2-го ранга (1935). Награды: орден Ленина, два ордена Красного Знамени, орден Трудового Красного Знамени Узбекистана, знак почетного работника ВЧК–ГПУ. В 1939 г. арестован. 1941 г. — приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.
- БЕРЕЖНОЙ** Михаил Александрович (1911–?). Из семьи рабочих. Украинец. Образование низшее. 1932–1935 гг. — красноармеец, затем командир отделения 24-го Могилев-Подольского погранотряда НКВД КОВО. 1938–1939 гг. — сотрудник, и.о. начальника 1-го спецотдела УГБ НКВД УССР. 1939–1942 гг. — разведчик 1-го отдела НКВД УССР. 1943–1947 гг. — служба в 6-м отделе НКГБ/МГБ УССР. 1947–1950 гг. — служба в отделе охраны МГБ УССР. 1952 г. — оперуполномоченный-дежурный приемной комендатуры охраны СМ УССР. 1952–1953 гг. — завделопроизводством секретариата МГБ УССР. 1953–1954 гг. — дежурный по МВД УССР. 1954–1959 гг. — дежурный по КГБ при СМ УССР. 1959 г. — уволен в запас. Член КПСС с 1939 г. Капитан госбезопасности. Награды: два ордена Красной Звезды, медали «За боевые заслуги», «За отвагу» и др.
- БЕРЕЗОВСКИЙ** (?–?). 1938 г. — начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области. Старший лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.
- БЕРИЯ** Лаврентий Павлович (1899–1953). Образование высшее. 1927–1930 гг. — нарком внутренних дел Грузинской ССР. 1931–1938 гг. — первый секретарь ЦК КП(б) Грузии. 1932–1937 гг. — первый секретарь Закавказского крайкома ВКП(б). 1937–1938 гг. — первый секретарь Тбилисского горкома КП(б) Грузии. 1938–1945 гг. — нарком внутренних дел СССР. 1944–1945 гг. — заместитель председателя ГКО СССР. 1953 г. — министр внутренних дел СССР. 1946–1953 гг. — член Политбюро (Президиума) ЦК КПСС. Входил в ближайшее окружение И. Сталина. Курировал отрасли оборонной промышленности и разработки ядерного оружия, ракетной техники. С 1945 г. руководил реализацией ядерной программы СССР. В период Второй мировой войны осуществлял депортации народов с мест их проживания. Член ВКП(б) с 1925 г. Генеральный комиссар госбезопасности (1941), маршал СССР (1945). В 1953 г. арестован, обвинен в шпионаже в пользу Великобритании и заговоре с целью захвата власти, приговорен к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.
- БЕРМАН** Борис Давыдович (1901–1939). Член ВКП(б) с 1923 г. Еврей. Родился в семье владельца завода. Образование: 4 класса Читинского городского училища. В органах госбезопасности с 1921 г. 1923–1924 гг. — уполномоченный 1 отделения ЭКУ ОГПУ СССР. 1925–1928 гг. — начальник отделений ЭКУ ОГПУ СССР. 1928–1930 гг. — врид, затем начальник КРО ПП ОГПУ по Средней Азии. 1929–1930 гг. — начальник ОО ПП ОГПУ по Средней Азии. 1930–1931 — помощник начальника СОУ ПП ОГПУ по Средней Азии. С 1931 г. работал по линии ИНО ОГПУ СССР за границей; сотрудник представительства СССР в Германии (резидент ОГПУ). 1934–1935 гг. — 2-й зам. начальника ИНО ОГПУ/ГУГБ НКВД

СССР. 1935–1936 гг. — 1-й зам. начальника ИНО ГУГБ СССР. 1936 г. — зам. начальника СПО ГУГБ НКВД СССР. 1936–1937 гг. — зам. начальника 4 отд. ГУГБ НКВД СССР. 1937–1938 гг. — нарком внутренних дел Белорусской ССР и начальник ОО ГУГБ НКВД Белорусского ВО. Входил в Белорусскую республиканскую «особую тройку» НКВД. 1938 г. — начальник 3-го Управления НКВД СССР. Комиссар госбезопасности 3-го ранга (1937). Депутат ВС СССР 1-го созыва. Награды: орден Ленина (1937), два знака «Почетный работник ВЧК–ГПУ», именованное оружие. 24.09.1938 г. — арестован и 22.02.1939 г. приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

ВОЛЬСКИЙ (МИЛЛЕР) Семен Давыдович (1897–?). Еврей. Образование высшее. 1919 г. — председатель Черниговской губ. ЧК, затем на руководящих должностях в ОО 12-ой армии, Кавказского фронта и КВО. 1922–1923 гг. — начальник Волынского губотдела ГПУ. 1925 г. — помощник уполномоченного ЭКУ ГПУ УССР. 1929 г. — начальник экономического отделения Винницкого окротдела ГПУ. 1930–1932 гг. — начальник ЭКО Сумского оперсектора ГПУ. 1933–1934 гг. — инспектор отдела кадров ГПУ УССР, начальник инспекции резервов Харьковского облотдела ГПУ. 1934 г. — начальник ЭКО Черниговского облотдела ГПУ. 1936–1937 гг. — начальник ЭКО УГБ УНКВД по Черниговской области, начальник ОО ГУГБ НКВД 8-й отдельной мехбригады, затем — начальник ОО ГУГБ НКВД 45-го мехкорпуса. 1938 г. — начальник 3-го отдела УГБ НКВД УССР, начальник 3-го отдела УНКВД по Сталинской области. 1938–1939 гг. — начальник 8-го отдела 1-го Управления УНКВД по Сталинской области. 1939 г. — уволен, в 1942 г. — возвращен на службу и назначен начальником 1-го отделения ОО НКВД 15-го стрелкового корпуса Воронежского фронта. 1943 г. — начальник опергруппы ОО НКВД при подвижной группе Юго-Западного фронта, затем начальник ОО НКВД–ОКР «Смерш» 19-го стрелкового корпуса, начальник отделения УКР «Смерш» в Германии. Дальнейшая судьба неизвестна. Член ВКП(б) с 1928 г. Подполковник госбезопасности. Награды: два ордена Красного Знамени, орден Отечественной войны 1-й и 2-й степени, орден Красной Звезды, медаль к 20-летию РККА.

ВЫШИНСКИЙ Андрей Януарьевич (1883–1954). Родился в дворянской семье. Поляк. Образование высшее. С 1903 г. — член РСДРП(м). После революции — комиссар полиции Якиманского района. 1923–1925 гг. — прокурор Верховного суда. 1925–1928 гг. — ректор Московского государственного университета. 1928–1929 гг. — служба в органах госаппарата. 1931–1935 гг. — прокурор РСФСР. 1935–1939 гг. — прокурор СССР. Член ЦК ВКП(б) с 1939 г. 1940–1949 гг. — заместитель председателя РНК (СМ) СССР, заместитель министра иностранных дел СССР. 1949–1953 гг. — министр иностранных дел СССР, до 1954 г. — постоянный представитель СССР при ООН. В 1954 г. умер в Нью-Йорке.

ГАРШИН Александр Михайлович (1902–?). Родился в семье крестьян. Русский. Образование низшее. 1936–1938 гг. — инспектор УНКВД по Донецкой/Сталинской области. 1938–1939 гг. — помощник оперуполномоченного УНКВД по Сталинской области. 1939–1941 гг. — оперуполномоченный УНКВД по Сталинской области. С 1941 г. — помощник начальника 2-го отдела УНКГБ по Сталинской области. Член ВКП(б) с 1939 г. Дальнейшая судьба неизвестна.

- ГОЛЬДЛЮСТ Анатолий Моисеевич (?–?). Еврей. 1938 г. — помощник начальника 1-го отдела УГБ УНКВД по Одесской области. Сержант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.
- ГОЛЬДМАН Соломон Исаакович (1897–1942). Родился в семье мещанина. Еврей. Образование низшее. С 1920 г. — в органах ЧК. В 1920-е — начале 1930-х гг. — на разных должностях в Киевском окружном (областном) отделе ГПУ, с 1934 г. — начальник 2-го отделения СПО, с 1936 г. — начальник ЭКО УГБ УНКВД по Киевской области. С февраля 1937 г. — начальник 4-го отдела (СПО) УГБ УНКВД по Донецкой области. С мая 1938 г. — заместитель начальника 4-го отдела УГБ НКВД УССР, с августа 1938 г. — начальник 8-го (промышленного) отдела 1-го Управления НКВД УССР. В декабре 1938 г. откомандирован в распоряжение заместителя начальника Восточного железнодорожного лагеря НКВД в г. Комсомольск-на-Амуре. Капитан госбезопасности (1936). Член ВКП(б) с 1927 г. В декабре 1937 г. награжден орденом Красной Звезды. В январе 1941 г. арестован, в августе 1942 г. Особым совещанием при НКВД СССР приговорён к ВМН, расстрелян.
- ГОРОДЕЦКИЙ Яков Соломонович (1905–?). Родился в семье служащего. Еврей. Образование: 7 классов трудовой школы. 1922–1924 гг. — помощник уполномоченного уездного ГПУ в Золотоноше. 1925–1926 гг. — партийная работа. 1926–1927 гг. — делопроизводитель, помощник уполномоченного Черкасского окротдела ГПУ. 1927–1933 гг. — помощник уполномоченного ГПУ УССР в Винницкой области, Харькове, Сталино, Чистяково, Лисичанске. 1933–1938 гг. — оперуполномоченный, затем начальник отделения облотдела ГПУ/УНКВД по Донецкой/Сталинской области. 1938 г. — начальник 3-го отделения УНКВД по Сталинской области. Уволен. 1938–1941 гг. — работал инспектором в конторах. 1941–1942 гг. — рядовые должности в ОО НКВД ХВО. 1942–1943 гг. — служба в ОО НКВД, Южный фронт. 1943–1945 гг. — заместитель, затем начальник следотделения ОКР «Смерш» 28-й армии. 1945–1947 гг. — служба по линии контрразведки в Бобруйске. 1947 г. — начальник 2-го отделения следотдела УМГБ по Сумской области, затем начальник следотделения Макеевского горотдела МГБ. 1948–1950 гг. — заместитель начальника 1-го отделения 2-го отдела УМГБ по Сталинской области. Член ВКП(б) с 1941 г. Майор госбезопасности (1947). Награды: ордена Красной Звезды (1944), Красного Знамени (1945), Отечественной войны II ст. (1945). В 1950 г. уволен из органов.
- ГОТОВЦЕВ Леонид Трофимович (1903–?). Родился в семье крестьян. Русский. Образование: 4 класса вечерней школы. С 1922 г. — помощник оперуполномоченного и по совместительству секретарь в оперпункте ГПУ ОО 100-й дивизии. 1928–1937 гг. — оперуполномоченный ОО 75-й дивизии в Лубнах, ОО Киевского оперсектора ГПУ, ОО Киевского облотдела ГПУ и 3-го отдела УГБ НКВД УССР. 1937 г. — помощник начальника 1-го отделения 3-го отдела УГБ НКВД УССР. 1938 г. — заместитель, и.о. начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Николаевской области. 1939–1940 гг. — начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Николаевской области. 1940 г. — и.о. заместителя начальника УНКВД по Николаевской области с исполнением обязанностей начальника 3-го отдела УГБ. 1941 г. — заместитель начальника УНКГБ по Николаевской области. Старший лейтенант госбезопасности. Член ВКП(б) с 1931 г. Исключен из списков личного состава в связи с арестом.
- ГРЕЗОВ (?–?). 1938 г. — и.о. председателя ВТ ХВО, и.о. прокурора ХВО. Бригвоенюрист. Дальнейшая судьба неизвестна.

- ГРЕЧУХИН Дмитрий Дмитриевич (1903–1939). Член ВКП(б) с 1919 г. 1928–1929 гг. — помощник уполномоченного Кинешемского уездного отделения ГПУ, затем старший уполномоченный Кинешемского окружного отделения ГПУ. 1929–1930 гг. — начальник ИНФО Костромского окружного отдела ГПУ. 1930–1934 гг. — помощник начальника ЭКО ПП ОГПУ по Ивановской области, затем до 1935 г. — помощник начальника ЭКО УГБ УНКВД по Ивановской области. 1935–1937 гг. — на различных должностях в НКВД Западно-Сибирского края. До 1938 г. — начальник УНКВД Красноярского края. Депутат ВС СССР от Северо-Енисейского района Красноярского края. 1938 г. — начальник УНКВД по Одесской области, затем — начальник ОО НКВД КВО, в это время — и.о. заместителя наркома внутренних дел УССР. 1938 г. — начальник УНКВД по Ростовской области. Майор госбезопасности (1938). Депутат ВС УССР 1-го созыва. В декабре 1938 г. арестован. Приговорен к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.
- ГРОССМАН Израиль Моисеевич (1904–1938). Беспартийный. Еврей. Образование среднее. 1922–1923 гг. — журналист ДТО ГПУ УССР в Херсоне и Бориславе. 1923–1932 гг. — рядовые должности в АО, затем СОЧ ГПУ УССР в Харькове. 1932 г. — начальник 1-го отделения УСО ГПУ УССР в Харькове. Затем начальник отделения 8-го отдела УГБ НКВД УССР. Лейтенант госбезопасности (1936). 1938 г. — приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. 1958 г. — решением ВКВС СССР приговор отменен и дело прекращено за отсутствием состава преступления, пункт приказа об увольнении изменен с формулировкой «в связи со смертью 29.09.1938 г.».
- ДЕРНОВОЙ Иван Трофимович (1905–?). Член ВКП(б) с 1940 г. Украинец. Образование низшее. 1930–1932 гг. — вахтер Донецкого облотдела ГПУ в Сталино. 1932–1935 гг. — дежурный помощник коменданта Донецкого облотдела ГПУ/УНКВД. 1935–1937 гг. — инспектор УНКВД по Донецкой области. 1937–1939 гг. — и.о. начальника внутренней тюрьмы УНКВД по Донецкой/Сталинской области. 1939 г. — заместитель начальника тюремного отдела УНКВД по Сталинской области. 1939–1941 гг. — начальник внутренней тюрьмы УНКВД по Сталинской области. 1943 г. — служба в дивизии милиции войск НКВД. Младший лейтенант госбезопасности (1940).
- ДЕТИСТОВ Иван Васильевич (1898–1977). 1938 г. — и.о. председателя ВТ ХВО. В 1938–1954 гг. член ВКВС СССР. В 1955 г. был исключен из партии за «грубое нарушение социалистической законности во время работы в ВКВС СССР», лишен звания генерал-майора юстиции.
- ДОРОВ (?–?). 1937 г. — комендант Запорожского горотдела НКВД. Дальнейшая судьба неизвестна.
- ЕЖОВ Николай Иванович (1895–1940). Русский. Родился в семье рабочих. С 1920-х годов занимал различные партийные должности. 1936 г. — назначен наркомом внутренних дел. Кандидат в члены Политбюро ВКП(б) с 1937 г. 1938 г. — назначен по совместительству наркомом водного транспорта. В том же году подал прошение об отставке, признав себя ответственным за «вредительскую деятельность различных врагов народа, проникших по недосмотру в НКВД и прокуратуру». Генеральный комиссар госбезопасности. 1939 г. — арестован и обвинен в подготовке госу-

дарственного переворота. 1940 г. — приговорён ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

- ЗАГОРСКИЙ (ЗАРИЦКИЙ) Григорий (Иосиф) Борисович (1899–1938).** Член ВКП(б) с 1918 г. Еврей. Родился в семье собственника швейной мастерской. Образование среднее. 1920 г. — следователь юридического отдела, затем уполномоченный Елизаветградской уездной ЧК. Откомандирован в Елизаветградский уездный комитет КП(б)У, далее в Херсонскую и другие уездные ЧК. С 1921 г. — начальник административного отдела Херсонской уездной ЧК, затем начальник, а позже заместитель начальника Днепропетровского секретного отдела. 1921–1923 гг. — работа в Николаевской ЧК. 1923 г. — уполномоченный, затем начальник отделения в секретном отделе Одесского губотдела ГПУ. 1925 г. — уполномоченный секретного отдела ГПУ УССР. С 1927 г. — начальник отделения секретного отдела ГПУ УССР, затем начальник секретного отдела, тогда же секретарь ячейки КП(б)У ГПУ УССР. 1931 г. — начальник ОО Киевского окротдела/оперсектора ГПУ. 1932 г. — заместитель начальника Житомирского горотдела ГПУ. 1933 г. — начальник СПО Одесского облотдела ГПУ. 1934 г. — заместитель начальника УНКВД по Донецкой области. 1938 г. — откомандирован в отдел кадров НКВД СССР. Арестован. Покончил жизнь самоубийством в Лукьяновской тюрьме. Майор госбезопасности. Награды: Знак почетного работника ВЧК-ГПУ, боевое оружие от Коллегии ГПУ УССР, боевое оружие от ВУЦИК.
- ЗАСЛАВСКИЙ (МИЛЯ) Соломон Исаакович (1897–?).** Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. Родился в семье мещан. Образование: городское училище. С 1919 г. на работе в ЧК. 1924 г. — уполномоченный активной группы Первомайского окружного отдела ГПУ. 1925 г. — уполномоченный секретно-оперативного отдела Первомайского окружного отдела ГПУ. 1930–1931 гг. — начальник секретного отдела Николаевского окружного/городского отдела ГПУ, затем — начальник секретного отдела Одесского оперсектора ГПУ, переведен в Винницкий оперсектор ГПУ начальником СПО. 1932–1934 гг. — начальник СПО Донецкого облотдела ГПУ, секретарь партийной ячейки, член особого совещания при ГПУ УССР. 1934 г. — начальник ДТО ОГПУ Донецких железных дорог и заместитель начальника Донецкого облотдела ГПУ. 1937 г. — начальник ДТО ГУГБ НКВД Юго-Западных железных дорог. Капитан госбезопасности. В 1938 г. арестован и в 1940 г. решением ВКВС СССР оправдан.
- ЗАЧЕПА (?–?).** 1938 г. — начальник тюрьмы г. Артемовска. Дальнейшая судьба неизвестна.
- ЗУЙКОВ Михаил Яковлевич (1902–?).** Член ВКП(б) с 1924 г. Русский. Родился в семье крестьян. Образование: среднее. 1932 г. — секретарь особой группы Экономического управления ОГПУ СССР. 1932–1938 гг. — служил на разных должностях в ГПУ, УНКВД по Донецкой области. 1938 г. — и.о. начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Сталинской области, до 1940 г. — начальник 1-го спецотдела УГБ УНКВД по Сталинской области. С 1940 г. — помощник начальника УНКВД по Сталинской области.
- ИВАНОВ (?–?).** 1938 г. — комендант УНКВД по Одесской области. Дальнейшая судьба неизвестна.
- ИВАШКО (?–?).** 1937 г. — начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области. Лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

ИОСЕЛЕВИЧ Виктор Яковлевич (1904–?). Член ВКП(б) с 1931 г. Еврей. Родился в семье рабочих. Образование: вечерний техникум. В органах госбезопасности с 1919 г. на должности переписчика 1-го караульного полка ВОХРа в Москве. С 1920 г. — регистратор в Харьковской губ. ЧК. С 1927 г. — оперуполномоченный оперотдела ГПУ УССР. 1934 г. — работал в ИНО. 1937 г. — оперуполномоченный 2-го отделения 3-го отдела УНКВД по Харьковской области. И.о. начальника 2-го отделения 12-го отдела УНКВД, с 1938 г. — начальник 2-го отделения 12-го отдела УНКВД по Харьковской области. 1942 г. — откомандирован в ОО НКВД Сталинградского ВО. Лейтенант госбезопасности.

КАБАНОВ (?-?). 1938 г. — прокурор Сталинской области. Дальнейшая судьба неизвестна.

КАЛАШНИКОВ (?-?). 1938 г. — помощник инспектора 8-го отдела УГБ НКВД УССР. Младший лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

КАМАНОВСКИЙ (?-?). 1937 г. — и.о. Криворожского горпрокурора. Дальнейшая судьба неизвестна.

КАРАМЫШЕВ Петр Васильевич (1905–?). Член ВКП(б) с 1928 г. Русский. Родился в семье крестьян. Образование: приходская школа и 2 года средней школы. В органах госбезопасности с 1928 г. на должности экспедитора-делопроизводителя Балашовского окружного отдела. 1935–1936 гг. уполномоченный, оперуполномоченный СПО УГБ УНКВД по Ленинградской области. 1936–1937 гг. — пом. начальника 1-го отделения СПО УГБ УНКВД по Ленинградской области. 1937–1938 гг. — начальник 5-го отделения 4-го отдела УГБ УНКВД, помощник начальника 4-го отдела УГБ УНКВД по Ленинградской области, заместитель начальника УНКВД по Рязанской области. 1938 г. — начальник УНКВД по Николаевской области. Капитан госбезопасности. Уволен с должности в январе 1939 г. Арестован в 1939 г. В 1941 г. решением ВТ войск НКВД КВО приговорен к ВМН.

КИСЕЛЕВ Павел Петрович (1903–1939). Член ВКП(б) с 1924 г. Украинец. Образование: высшее начальное. В органах ЧК–ОГПУ с 1921 г. 1934 г. — оперативный уполномоченный ИНО УГБ НКВД УССР, затем до 1937 г. — начальник 3-го отделения ИНО УГБ НКВД УССР. 1937 г. — начальник 3-го отделения 3-го отдела УГБ НКВД УССР. До 1938 г. — начальник 11-го отдела УГБ НКВД УССР. В том же году и.о. начальника 12-го отдела УГБ НКВД УССР, затем начальник УНКВД по Одесской области до 1939 г. Депутат ВС УССР 1-го созыва. Капитан госбезопасности. Награды: знак почетного работника ВЧК–ОГПУ. Арестован и решением ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

КЛАУСЕН (?-?). 1937 г. — начальник 12-го отделения 3-го отдела УГБ НКВД по Киевской области. Лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

КОЗЛОВСКИЙ Антон Феликсович (?-?). 1937 г. — председатель ВТ ХВО. Бригвоенюрист. Арестован в 1938 г. и осужден к 5 годам ИТЛ. Реабилитирован.

КОРКИН Петр Андреевич (1900–1940). Член РКП(б) с 1920 г. Белорус. 1922–1930 гг. — работа в ГПУ. 1930–1932 гг. — служба в ОГПУ. 1933–1934 гг. — начальник 6-го отделения СПО ОГПУ при СНК — ГУГБ НКВД СССР. 1934–1936 гг. — помощник начальника, начальник СПО УГБ УНКВД по Ленинградской области. 1936–1937 гг. — начальник 4-го отдела УГБ УНКВД по Ленинградской области. 1937–1938 гг. — начальник УНКВД по Воронежской области. Входил в состав «особой тройки». 1938–1939 гг. —

- начальник УНКВД по Днепропетровской области. Майор госбезопасности. Награды: орден Ленина, медаль 20-летия РККА и два знака почетного сотрудника ЧК-ГПУ. Депутат ВС СССР 1-го созыва. В 1939 г. арестован и в 1940 г. приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.
- КОРКУНОВ Григорий Иванович (1904–1940). Член ВКП(б) с 1929 г. Русский. 1931 г. — уполномоченный СПО Житомирского оперсектора ГПУ. До 1934 г. — уполномоченный СПО Киевского облотдела ГПУ. 1934–1937 гг. — начальник отделения 4-го отдела УГБ НКВД УССР. 1937–1938 гг. — начальник 6-го отделения 4-го отдела УГБ НКВД УССР. В 1938 г. — начальник 4-го отдела УНКВД по Киевской области, затем до 1939 г. — начальник УНКВД по Ворошиловградской области. Капитан госбезопасности. Награжден орденом Красной Звезды. Арестован и приговорен в 1940 г. ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.
- КОРНЕВ (КАПЕЛЮС) Марк Борисович (1900–1939). В КП(б)У с 1918 г. Еврей. Образование: 2 класса училища и вечерние общеобразовательные курсы. 1920 г. — зав. уездными секретными подотделами Одесской губ. ЧК в гг. Балта, Тирасполь, Вознесенск. 1930 г. — начальник Николаевского оперсектора ГПУ и ОО 15-й дивизии. 1931 г. — начальник Полтавского оперсектора ГПУ. 1932 г. — заместитель начальника отдела кадров ГПУ УССР, председатель Особого совещания при ГПУ УССР. 1933 г. — заместитель начальника Донецкого облотдела ГПУ. 1934 г. — заместитель начальника УНКВД по Донецкой области. Был отозван в НКВД УССР и назначен председателем спецколлегии Верховного Суда УССР. 1935 г. — начальник-комиссар Киевской межкраевой школы ГУГБ НКВД. 1937 г. — нарком внутренних дел Молдавской АССР, начальник УНКВД по Черниговской области. Председатель «тройки» при УНКВД по Черниговской области. 1938 г. — отозван в НКВД СССР. В 1938 г. арестован. В 1939 г. постановлением ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян.
- КОРШЕВЕР Иосиф Давидович (?–?). Еврей. В 1936 г. — оперуполномоченный 3-го отдела УГБ НКВД УССР. Сотрудник ЦА НКВД УССР. Заместитель начальника тюремного управления НКВД УССР. Лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.
- КОСИОР Станислав Викентьевич (1900–1939). Член ВКП(б) с 1907 г. Поляк. Родился в семье крестьян. 1917–1918 гг. — на партийной работе в Петрограде, член ВЦИК РСФСР. В 1918 г. — в.о. народного секретаря финансов в советском правительстве Украины. 1919–1920 гг. — член и секретарь ЦК КП(б)У, затем член президиума УСНХ. С 1922 г. — член коллегии Наркомата продовольствия. 1921–1922 гг. — заведующий орготделом ЦК КП(б)У. 1922–1925 гг. — секретарь Сиббюро ЦК РКП(б). 1925–1928 гг. — секретарь ЦК ВКП(б). 1928–1934 гг. — Генеральный секретарь ЦК КП(б)У, 1934–1938 гг. — первый секретарь ЦК КП(б)У. С 1938 г. — заместитель председателя СНК СССР. Член Политбюро ЦК ВКП(б). В 1938 г. арестован и в 1939 г. приговорен ВКВС СССР к ВМН за организацию шпионско-повстанческой, диверсионно-вредительской работы в Украине и связях с ПОВ, расстрелян. Реабилитирован.
- КОСМИН Федор Александрович (1904–?). Член ВКП(б) с 1928 г. Украинец. Образование: 3 класса сельской приходской школы. 1930–1931 гг. — слушатель ЦШ ОГПУ, г. Москва. 1931–1932 гг. — помощник оперуполномоченного Горловского горотдела ГПУ. 1932–1933 гг. — уполномоченный РО ГПУ, г. Беловодск Мелов-

- ского района. 1933–1935 гг. — заместитель начальника политотдела по оперработе Меловской МТС Донецкой области. 1935–1937 гг. — начальник Мостовского РО НКВД, Донецкая область. 1937–1938 гг. — начальник Краснодарского РО НКВД, Ворошиловградская область, выступал докладчиком на заседаниях «тройки». 1938–1939 гг. — начальник Старо-Ушицкого РО НКВД, Каменец-Подольская область. 1939–1940 гг. — начальник Дунаевецкого РО НКВД, Каменец-Подольская область. С 01.01.1940 г. — помощник начальника УНКВД по Каменец-Подольской области. Лейтенант госбезопасности. 01.04.1942 г. пропал без вести на фронте.
- КОТЛЯРЕНКО (?-?). 1938 г. — судебный секретарь ВТ ХВО. Техник-интендант 2 ранга. Дальнейшая судьба неизвестна.
- КРЕМНЕВ-СУНДУКОВ Самуил Израилевич (1902-?). Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. Образование низшее. В органах госбезопасности с 1920 г. До 1936 г. — заместитель начальника 6-го отделения УАО ГУГБ НКВД СССР, затем начальник 5-го отделения УАО ГУГБ НКВД СССР. 1936–1938 гг. — сотрудник для особых поручений 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1938 г. — начальник 5-го отделения 1-го спецотдела НКВД СССР. Старший лейтенант госбезопасности. Награды: орден «Знак Почета» (1937). 1939 г. — осужден ОСО при НКВД СССР к лишению свободы.
- КРЕСТОВНИКОВ (?-?). 1937–1938 гг. — член ВТ ХВО. Бригвоенюрист.
- КРИВЕЦ Ефим Фомич (1897–1940). Член ВКП(б) с 1917 г. Белорус. Образование: Двинское высшее начальное училище. В органах госбезопасности с 1918 г. — следователь Брянской уездной ЧК. 1930 г. — начальник ИНФО ГПУ УССР. 1931 г. — помощник начальника Киевского оперсектора ГПУ, начальник СПО ГПУ УССР. 1933 г. — заместитель начальника Днепропетровского областного отдела ГПУ. 1934 г. — заместитель начальника ЭКУ ГПУ/ЭКО УГБ НКВД УССР. 1936 г. — начальник ЭКО УГБ НКВД УССР, начальник УНКВД по Черниговской области. 1937 г. — начальник УНКВД по Днепропетровской области. 1938 г. — отозван в НКВД СССР, назначен на должность начальника УНКВД Орджоникидзевогo края. Старший майор госбезопасности. Депутат ВС СССР 1-го созыва. 1939 г. — уволен. 1940 г. — определением ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян.
- КУЛЬБАШНЫЙ (?-?). 1937 г. — комендант Криворожского горотдела НКВД. Дальнейшая судьба неизвестна.
- ЛЕЛЕТКИН Лев Иванович (1896–1975). Член ВКП(б) с 1926 г. Русский. Образование начальное. 1920–1925 гг. — надзиратель тюремного отдела ВУЧК/ГПУ УССР в Харькове. 1930–1933 гг. — помощник коменданта ГПУ в Харькове. 1933–1938 гг. — комендант УНКВД по Одесской области. 1938 г. — комендант НКВД УССР. 1939 г. — и.о. помощника, с 1940 г. — помощник начальника УНКВД по Тернопольской области. Во время войны работал в комендатурах ОО нескольких фронтов. 1945 г. — заместитель начальника УНКВД по Тернопольской области. 1946 г. — заместитель начальника УНКВД по Днепропетровской области. Лейтенант госбезопасности. Награды: знак почетного работника ВЧК-ОГПУ, орден Красной Звезды.
- ЛЕОНИЮК Фома Акимович (1892–1967). В КП с 1917 г. Русский. Родился в семье крестьянина. Образование: 3 класса сельской школы. 1918–1919 гг. — зам. комиссара, затем председатель Оршанской уездной ЧК. 1919 г. — заведующий ОО, затем помощник председателя Могилевской губ. ЧК. 1919–1920 гг. — председатель Гомельской уездной, затем губ. ЧК. 1920–1921 гг. — член коллегии, затем заместитель

председателя Екатеринославской губ. ЧК. 1921–1923 гг. руководящие должности в Николаевской губ. ЧК / губ. отд. ГПУ. 1923 г. — начальник Волынского губ. отдела ГПУ. 1924–1925 гг. — начальник Донецкого губ. отдела ГПУ. 1925–1928 гг. — начальник Артемовского окротдела ГПУ. 1928–1930 гг. — начальник Днепропетровского окротдела ГПУ. 1930–1931 гг. — начальник Днепропетровского оперсектора ГПУ. 1931–1932 гг. — начальник СОУ ГПУ УССР. 1932–1933 гг. — заместитель председателя ГПУ УССР. 1933–1934 гг. — начальник Одесского облотдела ГПУ. 1934–1935 гг. — начальник УНКВД по Одесской области. 1935–1937 гг. — начальник УНКВД по Куйбышевской области, одновременно начальник ОО ГУГБ НКВД Приволжского ВО. 1937 г. — начальник УНКВД Красноярского края. 1937–1939 гг. — помощник, затем заместитель начальника ГУЛАГ НКВД СССР. 1939–1941 гг. — начальник Управления Строительства № 211 и ИТЛ НКВД, г. Винница. 1941–1943 гг. — руководил полевым и оборонным строительством РККА. 1943–1950 гг. — начальник отдела по борьбе с детской беспризорностью и безнадзорностью НКВД/МВД СССР, 1950–1953 гг. — заместитель начальника этого отдела. 1953–1954 — заместитель начальника Управления детских колоний ГУЛАГ МВД СССР.

ЛЕПЛЕВСКИЙ Израиль Моисеевич (1894/1896–1938). Член ВКП(б) с 1917 г. Еврей. С 1919 г. работал в ВЧК. 1922–1929 гг. — начальник Катеринославского и Подольского губотделов, Одесского окротдела ГПУ и 26-го пограничного отряда ОГПУ. С 1929 г. — на руководящих должностях в Центральном аппарате ГПУ УССР. 1931 г. — заместитель начальника, а затем начальник ОО ОГПУ СССР. 1933–1934 гг. — заместитель председателя ГПУ УССР, полпред ОГПУ — начальник УНКВД по Саратовскому краю. 1934 г. — нарком внутренних дел БССР. 1936 г. — начальник ОО ГУГБ НКВД СССР, начальник 5-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1937 г. — нарком внутренних дел УССР. 1938 г. — начальник 6-го отдела ГУГБ НКВД СССР, затем заместитель начальника, позже начальник 3-го и одновременно 1-го отделов управления НКВД СССР. Комиссар госбезопасности 2-го ранга. Депутат ВС СССР 1-го созыва. Арестован в 1938 г. и приговорен решением ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

ЛИПОВОЙ Марк Михайлович (1907–?). Член ВКП(б) с 1939 г. Украинец. Из семьи крестьян. Образование низшее, окончил 4 класса сельской школы. 1932 г. — старшина, старший по корпусу 10-го отделения УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1932–1933 г. — вахтер облотдела ГПУ в Днепропетровске. 1933–1935 гг. — помощник дежурного облотдела ГПУ в Днепропетровске. 1935–1936 гг. — дежурный помощник коменданта ГПУ УНКВД по Днепропетровской области. 1936–1937 гг. — надзиратель УНКВД по Днепропетровской области. 1937–1941 гг. — старшина по корпусу УНКВД по Днепропетровской области. 1941 г. — старшина по корпусу внутренней тюрьмы УНКВД по Днепропетровской области. 1941–1942 гг. — политрук роты ВВ НКВД в Ворошиловграде. 1942–1943 гг. — пребывал в госпитале и по месту жительства. 1943–1946 гг. — помощник коменданта АХФО УНКВД/УМГБ по Днепропетровской области. 1947–1951 гг. — заместитель начальника административного отделения АХО УМГБ по Днепропетровской области. 1951–1952 гг. — помощник коменданта административного отделения АХО УМГБ по Днепропетровской области. 1952–1953 гг. — начальник административного отделения АХО УМГБ по Днепропетровской области. 1953–1954 гг. — начальник комендантского отделения — комендант ХОЗО УМВД по Днепропетровской области. 1954–1955 гг. — на-

чальник комендантского отделения — комендант УКГБ при СМ УССР по Днепропетровской области. 1955–1956 гг. — комендант ХО УКГБ по Днепропетровской области. 12.11.1956 уволен по болезни в запас КГБ. Дальнейшая судьба неизвестна. Капитан госбезопасности; капитан интендантской службы КГБ при СМ СССР. Награды: орден Красной Звезды.

ЛИСТЕНГУРТ Михаил Александрович (1903–1939). Еврей. 1921 г. — секретный сотрудник, старший деловод и сотрудник по поручениям Киевской губ. ЧК. 1922 г. — деловод ПП ГПУ по Правобережной Украине. 1923–1925 гг. — сотрудник КРО ПП ОГПУ на Юго-Востоке России. 1926–1927 гг. — слушатель младшего курса Высшей пограничной школы ОГПУ, затем — сотрудник КРО Новочеркасского райотдела. 1931–1935 гг. — уполномоченный, позже начальник спецбюро ОО ПП ОГПУ Северокавказского края, начальник отделения КРО ПП ОГПУ по Северокавказскому краю. В 1934 г. — начальник ИНО ПП ОГПУ Северокавказского края. 1935 г. — заместитель начальника СПО УГБ УНКВД по Азово-Черноморскому краю. 1936 г. — начальник отделения СПО ГУГБ НКВД СССР. 1937 г. — помощник начальника 5-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1938 г. — и.о. начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР. Затем — заместитель начальника 3-го отдела 1-го Управления НКВД УССР. Майор госбезопасности. Награды: орден Красной Звезды. 1938 г. — арестован и в 1939 г. приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян.

ЛИТОВЧЕНКО (?-?). 1937 г. — заместитель начальника отделения 3-го отдела УГБ НКВД УССР. Лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

ЛИХТМАН (?-?). 1938 г. — старший инспектор 8 отдела УГБ НКВД УССР. Сержант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

ЛЯШИК Владимир Иванович (1900–?). Член ВКП(б) с 1918 г. Украинец. Образование: 4 класса училища. До 1934 г. — начальник 1-го отделения транспортного отдела ГПУ УССР, начальник отдельного ДТО ГУГБ станции Дебальцево. 1934 г. — помощник начальника ДТО ГУГБ НКВД Донецкой железной дороги. 1935–1936 гг. — заместитель начальника транспортного отдела УГБ УНКВД по Донецкой области. 1936 г. — начальник транспортного отдела УГБ УНКВД по Донецкой области. 1937 г. — начальник ДТО ГУГБ НКВД Южно-Донецкой железной дороги (станция Ясиноватая). Затем — начальник ДТО ГУГБ НКВД Северо-Донецкой железной дороги, начальник ДТО ГУГБ НКВД СССР Калининской железной дороги. Капитан госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

МАКАРЕНКО Филипп Петрович (1905–?). Член ВКП(б) с 1929 г. Украинец. Родился в семье крестьян. Образование среднее. 1938–1939 гг. — старший инспектор 1-го спецотдела НКВД УССР. 1939–1940 гг. — начальник отделения 1-го спецотдела НКВД УССР. 1940–1941 гг. — заместитель секретаря парткома. 1941 г. — начальник 4-го отделения 2-го отдела НКГБ УССР. Младший лейтенант госбезопасности (1939). 1941 г. — зачислен в резерв как находящийся во вражеском окружении. 01.05.1942 г. исключен из списков личного состава как пропавший без вести.

МАЛИШЕВСКИЙ (?-?). 1937 г. — и.о. Запорожского горпрокурора.

МИНАЕВ-ЦИКАНОВСКИЙ Александр Матвеевич (Шая Мошкович) (1888–1939). Еврей. С 1919 г. — заместитель председателя и начальник секретно-оперативной части Херсонской губ. ЧК. При отступлении Красной Армии — помощник начальника штаба 58-й дивизии по разведке, затем работает в ВЧК в Москве. 1920 г. — зам.

председателя ЧК Алешковского и Херсонского уездов. 1920–1921 гг. — зам. председателя Волынской губ. ЧК, Елизаветградской уездной ЧК и Феодосийской гор. ЧК. 1921 г. — начальник СОЧ Николаевской губ. ЧК / губотдела ГПУ УССР. 1922 г. — начальник СОЧ и заместитель начальника Екатеринославского губотдела ГПУ. С 1923 г. — на аналогичных должностях в Винницкой и Волынской губерниях. 1924 г. — начальник ЭКО ПП ОГПУ по СКК. С 1927 г. — начальник 2-го отделения ЭКУ ОГПУ СССР, Москва. 1928 г. — начальник Пермского окружного отдела ОГПУ. 1933 г. — заместитель полпреда ОГПУ по Уральской области, с 1934 г. — начальник УНКВД по Челябинской области. 1936 г. — начальник УНКВД по Сталинградской области. 1937–1938 гг. — заместитель, затем и.о. начальника 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1938 г. — начальник 8-го отдела 1-го Управления НКВД СССР. 1938 г. — заместитель наркома тяжелой промышленности СССР. Комиссар госбезопасности 3-го ранга. Награды: орден Красной Звезды, 2 знака почетного работника ВЧК–ГПУ, орден Ленина, медаль «XX лет РККА». Уволен и 06.11.1938 г. арестован. 1939 г. — приговорен ВКВС к ВМУН. Не реабилитирован.

МУНВЕЗ Лазарь Григорьевич (1895–?). Член ВКП(б) с 1932 г. Еврей. Образование среднее. В органах ЧК с июля 1921 г. совмещал должности секретаря и уполномоченного в СОО и ЭКО Киевской губ. ЧК. С 1933 г. — начальник УСО в Харьковском обл. отделе ГПУ УССР. 1934–1935 гг. — начальник 2-го отдела и помощник начальника УСО ГПУ УССР. 1935–1937 гг. — помощник начальника УСО ГПУ УССР. 1935–1936 гг. — член «тройки» при НКВД УССР. 1937–1938 гг. — начальник 8-го отдела УГБ НКВД УССР, затем освобожден от занимаемой должности, выведен в распоряжение НКВД УССР и назначен начальником отдела фельдсвязи НКВД УССР. Лейтенант госбезопасности. В 1938 г. уволен в связи с арестом и приговорен ВКВС СССР к ВМН. Дальнейшая судьба неизвестна. Определением ВКВС СССР в 1957 г. приговор был отменен и дело прекращено за отсутствием состава преступления.

МУРОМЦЕВ (?-?). 1937 г. — член ВТ ХВО. Лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

НАЗАРЕНКО Андрей Григорьевич (1903–?). Член ВКП(б) с 1927 г. Украинец. Родился в семье крестьян. Образование высшее. 1932 г. — помощник уполномоченного ОО Днепропетровского обл. отдела ГПУ. 1933 г. — помощник уполномоченного ОО 30-й стрелковой дивизии. 1933–1934 гг. — уполномоченный ОО Днепропетровского обл. отдела ГПУ. 1934–1935 гг. — уполномоченный Мелитопольского РО НКВД. 1935 г. — уполномоченный ОО УНКВД по Днепропетровской области. 1935–1937 гг. — оперуполномоченный ОО УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1937 г. — помощник начальника 7-го отделения 3-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1937–1938 гг. — начальник 8-го отделения 3-го отдела УГБ НКВД УССР. 1938 г. — начальник 8-го отдела УГБ НКВД УССР; и.о. начальника 1-го спецотдела НКВД УССР; и.о. начальника 7-го отдела 1-го Управления НКВД УССР. Старший лейтенант госбезопасности. 1939 г. — исключен из ВКП(б) и арестован.

НИКОЛАЕВ (ЖУРИД) Николай Галактионович (1897–?). Украинец. 1919 г. — разведотдел Киевского окрвоенкомата, старший следователь, помощник начальника ОО 12-й армии. 1920 г. — уполномоченный по информации, начальник информации ОО КВО. 1921 г. — сотрудник для поручений при начальнике СОУ, помощник началь-

ника, начальник военного подотдела, начальник 3-го отделения СОУ и иностранного отделения ОО ВУЧК в Харькове. 1922 г. — начальник 3-го отделения СОУ, начальник КРО и по совместительству начальник ИНО ПП ГПУ по Правобережной Украине. 1923 г. — начальник КРО ОО Киевского губотдела ГПУ. Также начальник КРО ОО — СОУ ПП ОГПУ по Юго-Востоку России, с 1924 г. — по Северо-Кавказскому краю и одновременно начальник отдела погранохраны ПП. 1930 г. — помощник начальника КРО ОГПУ, член опергруппы ОГПУ «по проведению ликвидации кулачества как класса», также помощник начальника ОО ОГПУ и начальник 2-го отдела. 1932 г. — 2-й заместитель полпреда ОГПУ по СКК. 1934 г. — 1-й заместитель полпреда ОГПУ по АЧК. 1934–1935 гг. заместитель начальника УНКВД АЧК. 1935–1936 гг. — заместитель начальника УНКВД по Ленинградской области. 1936 г. — начальник ОО ГУГБ НКВД СССР. 1936–1937 гг. — начальник 2-го отдела, 1937–1938 гг. — начальник 5-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1938 г. — начальник 3-го отдела 1-го Управления, одновременно заместитель начальника 2-го, позднее 1-го Управления НКВД СССР. 1938 г. — начальник 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР. Комиссар госбезопасности 3-го ранга. Награды: три ордена Красного Знамени, два знака почетного работника ВЧК–ГПУ, орден Ленина. Арестован. 1940 г. — приговорен ВКВС СССР к ВМН. Дальнейшая судьба неизвестна. Не реабилитирован.

НИЛОВ (?-?). 1936 г. — оперуполномоченный ОО Одесского облотдела ГПУ. Дальнейшая судьба неизвестна.

ОРЛОВ Даниил Владимирович (ПОДОЛЬСКИЙ Давид Вульфович) (1902–1938). Член ВКП(б) с 1919 г. Еврей. Образование: самоучка. 1921–1922 гг. — военком отряда по борьбе с бандитизмом в Криворожском уезде. 1922 г. — помощник уполномоченного по политическим партиям Криворожского уездного отдела ГПУ. 1922–1924 гг. — работал в экономическом отделении Криворожского отдела ГПУ. 1924 г. — ЭКО Екатеринославского губотдела ГПУ, затем в 1925–1929 гг. — экономическая группа/отделение Днепропетровского окротдела ГПУ. 1929 г. — начальник ЭКО Луганского окротдела ГПУ. 1930 г. — старший уполномоченный 1-го отделения Экономического управления ГПУ УССР. Затем — помощник начальника ЭКО Донецкого оперсектора ГПУ. 1932 г. — начальник ЭКО Винницкого облотдела ГПУ. В том же году — начальник 2-го отделения Экономического управления ГПУ УССР. 1933 г. — начальник ЭКО Одесского облотдела ГПУ. 1934 г. — начальник ЭКО УГБ УНКВД по Донецкой области. 1937 г. — начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области. Капитан госбезопасности. Награды: орден Красной Звезды, знак почетного работника ВЧК–ГПУ, оружие от Коллегии ОГПУ СССР, часы от Коллегии ГПУ УССР. 1938 г. — арестован и приговорен к ВМН, расстрелян.

ПАПЕНКОВ Михаил Петрович (1898–?). Член ВКП(б) с 1919. Русский. Образование: начальное училище и окружная советская партийная школа. 1920 г. — старший следователь Вильненской ЧК. 1920–1921 гг. — уполномоченный ОО Западного фронта. 1921–1923 гг. — уполномоченный пограничного завода № 3 (Минск). 1923–1924 гг. — уполномоченный КРО ГПУ БССР. 1924–1930 гг. — рядовые должности в ОО армейских корпусов БССР. 1930–1933 гг. — оперуполномоченный и начальник отделения ОО Винницкого оперсектора/облотдела ГПУ. 1933–1934 гг. — заместитель начальника ОО 2-й кавалерийской дивизии. 1934–1935 гг. — начальник Анто-

- нинского райотдела НКВД, Винницкая область. 1935–1936 гг. — член спецколлегии главного суда МАССР, Тирасполь. 1936–1938 гг. — член спецколлегии Донецкого (Сталинского) областного суда, в 1938 г. — т.в.о. председателя этого суда. 1938–1939 гг. — начальник 5-го отдела УГБ НКВД УССР. 1939 г. — начальник 1-го отдела Тюремного управления НКВД УССР. Затем — начальник 3-го отдела УНКВД по Сталинской области.
- ПЕТЕНОВ (?-?). 1937 г. — оперуполномоченный 3-го отдела УНКВД по Днепропетровской области. Дальнейшая судьба неизвестна.
- ПИЛИПЯК Василий Михайлович (1899–?). Украинец. Родился в семье крестьян. 1925 г. — стрелок Осназа ГПУ УССР. 1927–1931 гг. — фельдъегерь фельдотряда и отдела связи ГПУ УССР в Харькове. 1931–1933 гг. — дежурный по Управлению ГПУ УССР в Харькове. 1933–1935 гг. — ответственный дежурный секретариата НКВД УССР. 1935–1938 гг. — сотрудник для поручений в секретариате Коллегии НКВД УССР. 1938–1941 гг. — дежурный помощник начальника внутренней тюрьмы НКВД УССР. Майор госбезопасности. 27.12.1948 г. уволен в запас по состоянию здоровья.
- ПИСКАРЕВ (ПЕСКЕР) Владимир Максимович (1902–1937). Родился в г. Николаеве в семье служащего. Еврей. Окончил Николаевскую 2-ю мужскую гимназию. В органах ЧК служил с 1921 г. в Елисаветградской уездной ЧК, в Николаевском ОО ВЧК Черного и Азовского морей. С 1922 г. — в Николаевском губотделе ГПУ, с 1924 г. — в КРО Одесского губотдела (окротдела) ГПУ, с 1929 г. — в КРО Киевского окротдела ГПУ, с 1930 г. — в ОО ГПУ УССР. С 1933 г. — нач. ИНО Одесского облотдела ГПУ. С 1935 г. — нач. 1-го отделения ИНО УГБ НКВД УССР. С марта 1937 г. — нач. 2-го отделения 3-го отдела (КРО) УГБ НКВД УССР. Старший лейтенант госбезопасности (1936). Кандидат в члены ВКП(б) с 1930 г. Арестован 16 августа 1937 г. 25.09.1937 г. осуждён выездной сессией ВКВС СССР в г. Киеве к ВМН, расстрелян.
- ПРАВДИН (КОЛТУНОВ) Эмиль Моисеевич (1899–1938). Член ВКП(б) с 1927 г. Родился в семье служащего. Еврей. Образование: 2 класса училища и вечерняя райпартишкола. Псевдоним «Правдин» взял в 1920 г., находясь на оперативной работе в ОО 47-й дивизии 14-й армии на польском фронте. 1922 г. — помощник уполномоченного Подольского губотдела ГПУ. 1923 г. — помощник уполномоченного уездного погранотряда ГПУ УССР, помощник уполномоченного губотдела ГПУ, КРО Киевского окротдела ГПУ, 4-го отдела КРО ГПУ, ОО ИНО ГПУ УССР. 1932 г. — начальник ОО Днепропетровского облотдела ГПУ УССР. 1932–1934 гг. — оперуполномоченный 1-го отделения ОО ГПУ. 1934–1935 гг. — помощник начальника 6-го отдела ОО ГПУ. 1935–1936 гг. — начальник ОО УГБ УНКВД по Оренбургской области. 1936 г. — помощник начальника транспортного отдела УГБ НКВД УССР. Старший лейтенант госбезопасности. 1937 г. — арестован. 1938 г. — ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян. 1957 г. — определением ВКВС СССР приговор отменен и дело прекращено за отсутствием состава преступления.
- ПРАМНЭК (ПРАМНИЕКС) Эдуард Карлович (1899–1938). Член ЦК ВКП(б) с 1937 г. Лагыш. Родился в семье баграка. Образование высшее. 1924–1934 гг. — на партийной работе в Нижегородской и Вятской губерниях. 1934–1937 гг. — первый секретарь Горьковского краевого/областного комитета партии. 1937–1938 гг. — первый секретарь Донецкого областного комитета КП(б)У. Входил в состав «особой тройки». Член Политбюро ЦК КП(б)У. Депутат ВС СССР 1-го созыва. 1938 г. — арестован. Приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Реабилитирован.

ПРИШИВЦЫН Антон Яковлевич (1905–?). Родился в г. Мариуполе в семье слесаря. Украинец. Учился в железнодорожном училище, не закончил. С 1927 г. — в органах ГПУ УССР: практикант в Луганском окружном отделе ГПУ, с 1928 г. — районный уполномоченный по Ровенецкому району; с 1931 г. — уполномоченный Краматорского райотдела, Мариупольского горотдела ГПУ. С 1933 г. — начальник СПО Краматорского горотдела ГПУ. С 1935 г. — в УГБ УНКВД по Донецкой области, в 1937 г. — вр.и.о. начальника отделения 4-го отдела. С июня 1938 г. — вр.и.о. начальника, с августа 1938 г. — начальник 4-го отдела УГБ УНКВД по Винницкой области; с сентября 1938 г. — и.о. заместителя начальника УНКВД. Лейтенант госбезопасности (1936), старший лейтенант госбезопасности (1938). Член ВКП(б) с 1927 г. 19 декабря 1937 г. награжден орденом Красной Звезды. В июле 1939 г. уволен в запас; работал в Ворошиловградской областной конторе госбанка. В 1941 г. находился под следствием, был оправдан.

РАДИН Александр Григорьевич (1900–?). Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. Родился в семье служащих. 1920–1921 гг. — уполномоченный ОО 16-й армии. 1921–1922 гг. — уполномоченный ХВО. 1922–1923 гг. — начальник ОО 30-й дивизии. 1923–1925 гг. — заместитель начальника Екатеринославского окротдела ГПУ. 1925–1927 гг. — начальник отдела ГПУ в Николаеве. 1928–1930 гг. — начальник отдела ГПУ в Полтаве. 1930–1932 гг. — начальник отдела ГПУ в Одессе. 1932–1933 гг. — заместитель начальника отдела ГПУ в Николаеве и начальник ОО 15-й дивизии. С 1933 г. — начальник Артемовского горотдела ГПУ Донецкой области. 1938–1939 гг. — председатель Сталинского облсуда.

РАЕВ Борис Ильич (1902–?). Член КП(б)У с 1926 г. Еврей. Родился в семье рабочих. Образование: 3-х классное еврейское училище, курсы рабочей аспирантуры при НИИ кадров «Стали». 1932 г. — секретарь ОО Днепропетровского облотдела ГПУ, позднее сверхштатный помощник уполномоченного ОО Днепропетровского облотдела ГПУ. 1933 г. — сверхштатный уполномоченный ОО Одесского облотдела ГПУ, уполномоченный ОО Одесского облотдела ГПУ, уполномоченный ОО 15-й дивизии в Николаеве. 1934 г. — уполномоченный 1-го отдела УНКВД по Одесской области. 1935 г. — оперуполномоченный 6-го отделения ОО УНКВД по Одесской области. 1937 г. — и.о. начальника 4-го отделения 3-го отдела УНКВД по Одесской области. В процессе организации работы отделения по национальным меньшинствам репрессировано 1613 человек. 1938 г. — и.о. заместителя начальника 3-го отдела УНКВД по Одесской области. Прикомандирован для работы в 7-м отделе 1-го управления НКВД УССР. Откомандирован в распоряжение УНКВД по Одесской области на должность и.о. заместителя начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Одесской области. Сержант госбезопасности. 1939 г. — уволен из органов НКВД и арестован. Осужден к 8 годам лишения звания.

РЕБРОВА Валентина Тимофеевна (1915–?). Член ВКП(б) с 1939 г. Украинка. Родилась в семье служащих. Образование низшее. 1933–1934 гг. — деловод-машинистка ОП ТО ГПУ г. Синельниково. 1935 г. — секретарь РО НКВД, г. Новомосковск. 1935–1937 гг. — машинистка УНКВД по Днепропетровской области. 1937–1938 гг. — секретарь 3-го отдела УНКВД по Днепропетровской области. 1938–1939 гг. — помощник оперуполномоченного 3-го отдела УНКВД по Днепропетровской области. 1939–1940 гг. — и.о. оперуполномоченного секрета-

- риата УНКВД по Днепропетровской области. 1940 г. — машинистка Збаражского РО НКВД. 1940–1941 гг. — машинистка Скалатского РО НКВД, Тернопольская область.
- РЕЗНИКОВ Михаил Эммануилович (1905–?). 1937 г. — начальник Мелитопольской опергруппы НКВД. 1938 — начальник Криворожского горотдела НКВД. Лейтенант госбезопасности (1936). Дальнейшая судьба неизвестна.
- РЕЙХМАН Лев Иосифович (1901–1940). Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. Образование: 1 класс еврейского ремесленного училища. 1919 г. — сотрудник Бузулукской ЧК. 1930–1931 гг. — начальник ЭКО Киевского оперсектора ГПУ. 1931–1932 гг. — начальник ЭКО Винницкого оперсектора ГПУ. 1932–1933 гг. — начальник отделения ЭКУ ГПУ УССР. 1933–1934 гг. — начальник ЭКО Одесского облотдела ГПУ; начальник ЭКО Донецкого облотдела ГПУ/УГБ УНКВД по Донецкой области. 1934–1936 гг. — начальник ОО УГБ УНКВД по Киевской области. 1936–1937 гг. — начальник Запорожского горотдела НКВД. 1937 г. — заместитель начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР, заместитель начальника УНКВД по Киевской области. Председатель «тройки» при УНКВД по Киевской и Харьковской областях. 1937–1938 гг. — заместитель, затем и.о. начальника УНКВД по Харьковской области. 1938 г. — и.о. начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР, начальник 7-го отдела 1-го Управления НКВД СССР, начальник отдела оборонной промышленности ГЭУ НКВД СССР. Майор госбезопасности. 1938 г. — арестован. 1940 г. — приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян.
- РОГИНСКИЙ Григорий Константинович (1895–1959). Вступил в партию в 1917 г. Еврей. 1921–1922 гг. — выдвинут в число основных сотрудников Революционного трибунала. Далее работал в системе ВС РСФСР. 1925–1928 гг. — прокурор уголовно-судебной Коллегии ВС РСФСР, затем старший помощник прокурора Республики. 1929–1930 гг. — прокурор Ростовской области и Северо-Кавказского края. 1931 г. — член Коллегии наркомата юстиции. 1933 г. — старший помощник Прокурора СССР. 1935 г. — второй заместитель Прокурора СССР. Участвовал в подготовительных заседаниях ВКВС СССР, присутствовал при казнях осужденных, в отсутствие А. Вышинского исполнял обязанности Прокурора СССР. 1937 г. — и.о. прокурора РСФСР, депутат ВС РСФСР. 1939 г. — уволен с работы и арестован. Приговорен ВКВС СССР к лишению свободы в ИТЛ сроком на 15 лет. Умер в 1959 г. Реабилитирован. Награды: орден Ленина.
- РОГОЛЬ Марк Павлович (1903–1941). Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. Родился в семье рабочих. Образование: 4 класса училища и высшая пограншкола ОГПУ. В 1920 г. поступил на службу в Одесскую губ. ЧК делопроизводителем. В 1922 г. был исключен из партии за пьянство, в 1931 г. восстановлен. 1930–1933 гг. — старший уполномоченный, оперуполномоченный ИНО Одесского облотдела, затем — ОО УВО и ГПУ УССР. 1933–1934 гг. — помощник начальника Харьковского облотдела ГПУ. 1934–1936 гг. — заместитель начальника Николаевского горотдела НКВД. 1936 г. — начальник 9-го отделения ОО КВО и УГБ НКВД УССР. 1936–1937 гг. — заместитель наркома внутренних дел МАССР. 1937–1938 гг. — начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Киевской области. 1938 г. — откомандирован в распоряжение ОК НКВД УССР. Капитан госбезопасности. В 1938 г. арестован. Осужден в 1939 г. Особым соещанием при НКВД СССР к пяти годам ИТЛ. С 1939 г. находился на принудительном лечении в Киевской психоневрологической больнице им. Павлова. Соглас-

но справки, выданной больницей, выбыл оттуда 18.10.1941 г. Во время массового уничтожения немецкими оккупационными властями больных числился в списках погибших. В свидетельстве о смерти, выданном в Москве, указывается дата смерти 1941 г. Реабилитирован.

РОМАНОВСКИЙ Сергей Павлович (1895–1967). Член ВКП(б) с 1919 г. Русский. 1920 г. — член коллегии, затем — заместитель председателя ВТ 55-й стрелковой дивизии. 1921 г. — член коллегии ВТ войск Крыма, затем — член ВТ 51-й стрелковой дивизии. 1922 г. — член коллегии и и.о. председателя ВТ 1-го конного корпуса. 1923 г. — член коллегии ВТ КВО; член коллегии ВТ 14-го стрелкового корпуса. 1924 г. — член коллегии ВТ 1-го Конного корпуса; заместитель председателя ВТ 2-го кавалерийского корпуса. 1926 г. — член коллегии ВТ 7-го стрелкового корпуса. 1929 г. — председатель ВТ 1-го Конного корпуса. 1935–1938 гг. — заместитель председателя ВТ ХВО. 1938–1940 гг. — заместитель председателя и председатель ВТ ХВО. 1940 г. — заместитель председателя ВТ Дальневосточного фронта. 1941 г. — заместитель председателя, председатель ВТ Московского ВО. 1947–1953 гг. — на должностях начальника отделов ГУ ВТ Вооруженных Сил СССР. 1953 г. — уволен в запас. Генерал-майор юстиции. Награды: ордена Ленина, Красной Звезды, Красного знамени; медали к 20-летию РККА, «За оборону Ленинграда», «За победу над Германией» к 30-летию Советской армии и флота, к 800-летию Москвы.

РУДЕНКО Роман Андреевич (1907–1981). Член ВКП(б) с 1926 г. Украинец. 1929 г. — старший следователь в окружной прокуратуре Чернигова. 1937–1938 гг. — прокурор Николаевской области, затем Чернигова и заместитель прокурора Черниговской области. 1938–1940 гг. — прокурор Донецкой/Сталинской области. Входил в состав «особой тройки» УНКВД по Донецкой/Сталинской области. 1941–1942 гг. — начальник Прокуратуры СССР по надзору за органами РКМ. 1942 г. — заместитель прокурора УССР. 1944–1953 гг. — прокурор УССР. Главный обвинитель от СССР на Нюрнбергском процессе в 1945–1946 гг. 1953 г. — генеральный прокурор СССР. С 1951 г. — депутат ВС СССР 3–9 созывов. Награды: 6 орденов Ленина, ордена Октябрьской Революции, Трудового Красного Знамени, Герой Социалистического Труда.

РЫКОВ Владимир Васильевич (?–1937). 1934 г. — заместитель начальника ОО Одесского облотдела ГПУ, помощник начальника ОО УГБ УНКВД по Одесской области. Дальнейшая судьба неизвестна.

САЙТАН (?–?). 1934 г. — начальник 3-го отделения ОО Одесского облотдела ГПУ. Дальнейшая судьба неизвестна.

САМОЙЛОВ (БЕСИДСКИЙ) Самуил Исаакович (1900–1938). Родился в с. Кривцы Уманского уезда Киевской губ. в семье служащего. Еврей. Окончил 4-х классное высшее начальное училище, учился в Уманском среднем строительном-техническом училище и на общеобразовательных курсах. В 1920 г. — красноармеец в РККА. В ЧК с 1920 г. в ОО 14-ой армии и ОО КВО. В 1922 г. — сотрудник РУ РККА. С 1923 г. — в Проскуровском окротделе ГПУ. С 1926 г. — в КРО ГПУ УССР. С 1931 г. — нач. 1-го отделения ОО УВО и ГПУ УССР. С 1933 г. — зам. нач. ИНО ГПУ УССР. С 1934 г. — пом. нач. ОО УВО и ГПУ УССР. С января 1937 г. — зам. нач., с октября 1937 г. — вр.и.о. нач. 3-го отдела УГБ НКВД УССР. В марте 1938 г. откомандирован в распо-

- ряжение НКВД СССР. Майор госбезопасности (1937). Кандидат в члены ВКП(б) с 1931 г. Арестован 25.04.1938 г. в Москве. Осуждён 27.04.1938 г. к ВМН, расстрелян.
- САПИР Абрам Владимирович (1900–1957). Еврей. Член ВКП(б) с 1919 г. 1919–1920 гг. — член волостного ревкома в местечке Картуз-Бероза Гродненской губернии, следователь пограничной транспортной ЧК в м. Барановичи, следователь главной транспортной ЧК Бердичевского направления. 1920–1921 гг. — уполномоченный и секретарь водно-транспортной ЧК в Одессе. 1921–1922 гг. — начальник агентуры ОО Черного и Азовского морей, уполномоченный ОО Одесской губ. ЧК, заместитель начальника военно-контрольного наблюдения Одесского порта, инспектор Тираспольского пограничного ОО, помощник уполномоченного СО ОО № 3. 1922–1926 гг. — помощник уполномоченного и уполномоченный КРО Одесского окружного отдела ГПУ. 1926–1927 гг. — начальник КРО Одесского окротдела ГПУ. 1927–1929 гг. — начальник КРО Киевского окротдела ГПУ. 1929–1930 гг. — начальник 1-го отделения КРО ГПУ УССР. 1930–1931 гг. — начальник отделения ОО ГПУ УССР. 1931–1932 гг. — начальник ОО Одесского оперативного сектора ГПУ. 1932–1933 гг. второй заместитель начальника Одесского областного отдела ГПУ. 1933–1934 гг. — заместитель начальника Днепропетровского облотдела ГПУ. 1934–1935 гг. — заместитель начальника УНКВД по Днепропетровской области. 1935–1936 гг. — начальник ИНО УГБ НКВД УССР. 1936–1937 гг. — начальник УНКВД МАССР. 1937–1938 гг. — помощник начальника 3-го отдела (КРО) УГБ НКВД УССР. Капитан госбезопасности. 1938 г. — арестован и обвинен в шпионаже. 1939 г. — признан невиновным ВТ войск НКВД КВО, освобожден. 1940 г. — ВКВС ССР приговор отменен и дело возвращено на исследование. 1941 г. — вновь арестован. 1943 г. — приговорен ОСО при НКВД СССР к пяти годам лишения свободы в ИТЛ. 1945 г. — досрочно освобожден. 1955 г. — снова осужден Крымским областным судом на 15 лет ИТЛ. В 1957 г. погиб в лагере. Реабилитирован.
- СЕМЕНОВ Петр Васильевич (1898–1937). Член ВКП(б) с 1917 г. Русский. Родился в семье рабочих. Образование: высшее, заочно окончил академию им. Фрунзе. 1921–1922 г руководил частью в ОО ХВО. 1922–1924 гг. — руководил оперативным, затем особым отделом ГПУ УССР. 1924 г. — начальник части пограничной охраны ГПУ Одесской губернии. 1925 г. — начальник Одесского окротдела ГПУ. 1926 г. — начальник Могилев-Подольского окротдела ГПУ. 1927–1929 гг. — начальник Каменец-Подольского окротдела ГПУ. 1929 г. — помощник начальника Управления пограничной охраны и войск ГПУ УССР. 1930–1931 гг. — начальник Вольнского оперсектора ГПУ. 1932 г. — заместитель начальника Управления пограничной охраны и войск ГПУ УССР. 1932 г. — начальник Главного управления милиции УССР, в 1934 г. уволен за финансовые нарушения с запретом занимать руководящие должности. 1934 г. — начальник 8-го отделения ОО НКВД УССР. 1935–1936 гг. — заместитель начальника УНКВД по Харьковской области и по совместительству начальник ОО ХВО и ОО УНКВД. 1936 г. — заместитель начальника УПВО НКВД УССР. Комбриг (1936). Награды: орден Красного Знамени (1927), знак почетного работника ВЧК–ГПУ. 09.08.1937 г. арестован, 07.09.1937 г. осужден к ВМН. Расстрелян в Киеве. Реабилитирован.
- СЕМЯЧКИН Николай Георгиевич (1908–?). Член ВКП(б) с 1939 г. Русский. Родился в семье служащего. Образование: 5 классов начальной школы, оперативные курсы

- НКВД УССР. 1925 г. — курьер секретариата ГПУ УССР в Харькове. Затем — помощник оперуполномоченного 6-го отдела УГБ УНКВД по Харьковской области. 1937–1938 гг. — оперуполномоченный КРО УГБ УНКВД по Харьковской области. 1938–1939 гг. — оперуполномоченный 5-го (ОО) УГБ НКВД. Подполковник госбезопасности. В 1952 г. уволен в запас МГБ СССР по состоянию здоровья.
- СЕРДЮК (?-?). 1938 г. — прокурор Одесской области. Дальнейшая судьба неизвестна.
- СИДОРЕНКО (?-?). 1938 г. — фельдъегерь Мелитопольского РО НКВД. Дальнейшая судьба неизвестна.
- СИНЯКОВ Борис Владимирович (1904–?). Член ВКП(б) с 1939 г. Еврей. Родился в семье служащего. Образование: 5 классов трудшколы. 1929–1933 гг. — фельдкурьер, экспедитор оперсектора ГПУ, г. Днепропетровск. 1933–1935 гг. — помощник уполномоченного УСО облотдела ГПУ. 1935 г. — уполномоченный УСО УНКВД по Днепропетровской области. 1935 г. — инспектор отдела мест заключения УНКВД по Днепропетровской области. 1935–1938 гг. — инспектор УСО УНКВД по Днепропетровской области. 1938 г. — временно оперуполномоченный 3-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1938–1939 гг. — и.о. начальника 8-го отдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1939 г. — и.о. начальника 1-го спецотдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1939–1941 г. — начальник 1-го спецотдела УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1941 г. — начальник 2-го отдела (УСО) УНКГБ по Днепропетровской области. 1941–1944 гг. — начальник отделения, затем отдела «Смерш» НКВД 46-й Западной стрелковой дивизии при ВО Московского округа. 1944–1945 гг. — начальник отдела бригады 25 резерва Главного командования Белорусского фронта. 1946 г. — начальник 5-го отделения 2-го отдела УНКГБ по Днепропетровской области. 1946–1947 гг. — начальник секретариата УНКГБ по Днепропетровской области. Майор госбезопасности. Награды: орден Красной Звезды, медаль «За победу над Германией в Великой Отечественной Войне», медаль «За взятие Берлина», медаль «За освобождение Варшавы», орден Красного Знамени. 1949 г. — уволен в запас по состоянию здоровья. 1950–1952 гг. — старший инспектор АХО УМГБ по Днепропетровской области.
- СКРАЛИВЕЦКИЙ Вульф Ноевич (1899–?). Член ВКП(б) с 1917 г., исключен за недисциплинированность в 1926 г. Еврей. 1926 г. — помощник уполномоченного ЭКО Кременчугского окружного отдела ГПУ. 1927–1932 гг. — помощник уполномоченного, уполномоченный и старший уполномоченный ЭКО в Черкасском и Харьковском окротаделах ГПУ, в Днепропетровском облотделе и оперсекторе ГПУ. 1928–1933 гг. — начальник 3-го отдела ЭКО Одесского облотдела ГПУ. 1934 г. — начальник 2-го отделения ЭКО УНКВД по Харьковской области. В 1935 г. исключен из списков личного состава как перешедший на спецработу. 1936 г. — оперуполномоченный ЭКО УНКВД по Харьковской области. Дальнейшая судьба неизвестна.
- СЛАВИН Андрей Дмитриевич (1904–?). Член ВКП(б) с 1926 г. Русский. Образование: школа 2 ступени, курсы повышения квалификации работников школ повышенного типа. 1929 г. — практикант, помощник уполномоченного СО ПП ОГПУ Нижегородского Края. 1930 г. — уполномоченный 4-й группы СО ПП ОГПУ. 1931 г. — уполномоченный ЭКО, секретарь ПП ОГПУ. 1932 г. — начальник учебной части краевых курсов по переподготовке оперработников. Начальник учебной части 7-й школы РКМ ПП ОГПУ в Горьком. 1933 г. — старший инспектор 3-й группы ОК и начальник курсов, и.о. начальника 4-го отдела СПО ПП ОГПУ. 1934 г. откоманди-

- рован в УНКВД Кировского края и назначен на должность сотрудника для поручений. 1935 г. — оперсекретарь на правах начальника отделения УНКВД Кировского края, инспектор инспекторской группы УНКВД Кировского края. 1937 г. — и.о. начальника 9-го отделения 4-го отдела УГБ НКВД УССР. 1937–1938 гг. — начальник 4-го отдела УНКВД по Полтавской области. 1938–1939 гг. — заместитель начальника 4-го отдела УГБ НКВД УССР. Лейтенант госбезопасности. В 1939 г. уволен из органов и арестован. 1941 г. — осужден ВТ войск НКВД КОВО на 4 года.
- СМУРОВ (?-?). 1938 г. — инспектор 8-го отдела УНКВД по Донецкой/Сталинской области. Дальнейшая судьба неизвестна.
- СОБКО (?-?). 1937–1938 гг. — прокурор Днепропетровской области. Дальнейшая судьба неизвестна.
- СОКОЛИНСКИЙ Давид Моисеевич (1902–1940). Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. Родился в семье рабочих. Образование: высшее начальное училище и двухклассное ремесленное училище. 1919 г. — рядовой строительного батальона Одесской губ. ЧК. 1920–1921 гг. на партийной работе. 1921–1923 гг. — работа на различных должностях в Балтской уездной ЧК и Балтском ГПУ. 1923–1924 гг. — сотрудник Николаевского окротдела ГПУ. 1924 г. — уполномоченный УСО ГПУ АМСРР. 1927 г. — начальник УСО ГПУ АМСРР, затем УСО Сталинского окружного отдела ГПУ. 1928 г. — помощник начальника ОО УВО. 1928–1931 гг. — начальник отделения ИО ГПУ УССР. 1931 г. — помощник начальника ОО ГПУ УССР и УВО. 1932 г. — начальник Молдавского облотдела ГПУ и по совместительству начальник 25-го пограничного отряда ГПУ. Затем начальник Винницкого облотдела ГПУ. 1934–1936 гг. — начальник УНКВД по Винницкой области. 1936–1937 гг. — начальник УНКВД по Днепропетровской области. 1937 г. — начальник 3-го отдела УГБ НКВД УССР. 1937–1938 гг. — начальник УНКВД по Донецкой области, председатель «тройки». 1938 г. — начальник УНКВД по Челябинской области. 1938–1939 гг. — начальник Центрального управления Морского нефтеналивного флота Наркомата водного транспорта СССР. Старший майор госбезопасности. Награды: знак почетного работника ВЧК-ГПУ, орден Ленина. Депутат ВС СССР 1-го созыва. 1939 г. — арестован. 1940 г. — приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.
- СОЛОМОНОВИЧ Яков Владимирович (1908–?). Еврей. Родился в семье торговца. 1938–1939 гг. — начальник 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области, секретарь «тройки» при УНКВД; и.о. начальника 8-го отдела УГБ УНКВД по Сталинской области. 1939 г. — арестован и приговорен решением ВТ ХВО к 3 годам лишения свободы. Дальнейшая судьба неизвестна.
- СПЕКТОР Марк Борисович (1903–1985). Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. 1920 г. — секретный сотрудник Николаевской губ. ЧК. Под именем Матвея Бойченка внедрен в повстанческую армию Н. Махно. Служил в РККА. До 1925 г. — сотрудник центрального аппарата ВУЧК-ГПУ УССР. 1925–1927 гг. — курсант Высшей пограничной школы ОГПУ, после окончания — помощник коменданта по секретно-оперативной части Одесского погранотряда ОГПУ; работа в органах ГПУ-НКВД в Одессе, Полтаве, Виннице, Днепропетровске и Харькове. 1937–1938 гг. — начальник 4-го отдела (СПО) УГБ УНКВД по Одесской области, затем заместитель начальника УНКВД по Одесской области. 1938 г. — и.о. начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР, затем — заместитель начальника УНКВД по Киевской области; начальник 6-го, 7-го

отделов 2-го Управления (УОО) НКВД СССР и заместитель начальника 10-го отделения 4-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1941 г. — начальник отдела 3-го Управления Наркомата ВМФ СССР. 1941–1942 гг. — начальник ОО Северного флота. 1942 г. — заместитель начальника ОО 2-й резервной и 63-й армий, затем в резерве ГУКР «Смерш» НКО СССР. 1944–1946 гг. — начальник отделения и Особой инспекторской группы Секретариата НКГБ–МГБ СССР. Полковник. Награды: ордена Ленина, Красного Знамени, Красной Звезды, Отечественной войны 1-й степени и многочисленные медали, наградной пистолет Маузер лично от Ф. Дзержинского. 1946 г. — уволен по болезни. В последующие годы работал юристом. Впоследствии — заместитель председателя Московской городской коллегии адвокатов.

СТЕПАНОВ Михаил Архипович (1900–1940). Член ВКП(б) с 1920 г. Русский. Образование: Саратовское городское начальное училище. 1920 г. — уполномоченный информации, следователь, начальник информации ОО 18-й кавалерийской дивизии. 1929 г. — начальник СО СОУ ПП ОГПУ по ЛВО. 1931 г. — начальник СО и помощник начальника СОУ ПП ОГПУ по ЛВО. 1932 г. — заместитель начальника ОО ПП ОГПУ по ЛВО. 1932–1933 гг. — откомандирован в распоряжение ПП ОГПУ по Уралу с назначением на должность начальника Челябинского оперсектора ОГПУ, начальник СПО ПП ОГПУ по Уралу. 1934 г. — председатель ГПУ Абхазской АССР, заместитель наркома внутренних дел Грузинской ССР и по совместительству начальник УНКВД по Абхазской ССР, заместитель наркома внутренних дел ЗСФСР. 1937 г. — заместитель наркома внутренних дел УССР. Старший майор госбезопасности. 1940 г. — арестован и осужден к 12 годам лишения свободы. В этом же году умер в лагере в Коми АССР.

СТЕПАНЧУК Петр Захарович (?–?). Член ВКП(б) с 1926 г. 1937 г. — прокурор г. Мелитополя и района. 1938 г. — арестован. Дальнейшая судьба неизвестна.

СТЫРНЕ Владимир Андреевич (1897–1937). Член ВКП(б) с 1920 г. Латыш. Образование незаконченное высшее. 1921 г. — помощник начальника 14-го спецотделения ОО ВЧК. 1921 г. — работал в ИНО ВЧК. 1921–1922 гг. — и.о., затем начальник 14-го спецотделения ОО ВЧК/ГПУ РСФСР. 1922–1923 гг. — начальник 1-го отделения восточного отдела ГПУ РСФСР. 1922–1923 г. — начальник КРО ПП ГПУ по Туркестану. 1923–1929 г. — служил в КРО ГПУ РСФСР/ОГПУ СССР. 1930 г. — начальник ОО ОГПУ СССР. 1933 г. — начальник ОО ПП ОГПУ по Уралу в Свердловске. 1934 г. — заместитель полпреда по Ивановской промышленной области, затем заместитель начальника УНКВД по ИПО. 1935–1937 гг. — начальник УНКВД по ИПО/Ивановской области. 1937 г. — начальник КРО УГБ НКВД УССР. Комиссар госбезопасности 3-го ранга. Награды: орден Красного Знамени, два знака почетного работника ВЧК–ГПУ. 1937 г. — арестован и ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян. Реабилитирован.

СУВОРОВ (?–?). 1937–1938 гг. — старший секретарь ВТ ХВО. Военный юрист 2-го ранга. Дальнейшая судьба неизвестна.

ТЕЛЕШЕВ Григорий Галактионович (1902–1978). В ВКП(б) с 1920 г. Русский. Родился в семье крестьянина. Образование: высшее начальное училище. 1921–1922 гг. — комендант политбюро ЧК Селенгинского уезда. 1922–1923 гг. — оперработник политбюро ЧК Зиминского уезда. 1923–1924 гг. — начальник погранпоста 1-го погранотделения ГПУ в Троицкославске. 1924–1927 гг. — комендант погранучастков 17-го

- и 51-го погранотрядов ОГПУ. 1927–1928 гг. — курсант Высшей пограничной школы ОГПУ СССР. 1928 г. — комендант Анапского и Туапсинского пограничных участков Новороссийского погранотряда. 1929–1933 гг. — начальник ЭКО Черноморского окружного отдела/оперсектора ГПУ. 1933–1934 гг. — начальник 3-го отделения ЭКО ПП ОГПУ по Северо-Кавказскому краю. 1934–1936 гг. — заместитель начальника ЭКО ПП ОГПУ/УНКВД по Северо-Кавказскому краю. 1936–1937 гг. — начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Северо-Кавказскому/Орджоникидзевскому краю. 1937 г. — начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Сталинградскому краю; затем — заместитель начальника УНКВД по Архангельской области. 1937–1938 гг. — начальник УНКВД по Тамбовской области. 1938 г. — начальник УНКВД по Харьковской области. Входил в состав «особой тройки». Капитан госбезопасности. В дальнейшем — на партийной работе. Депутат ВС СССР 1-го созыва. Награды: знак почетного работника ВЧК–ГПУ, орден Красной Звезды, семь медалей.
- ТУРБОВСКИЙ Наум Цалевич (1896–?). Член ВКП(б) с 1918 г. Еврей. Родился в семье рабочих. Образование низшее. 1920 г. — уполномоченный ОО при уездном ревкоме. 1920–1921 гг. — заведующий оперчасти уездной ЧК в Первомайске. 1921–1923 г. — комендант уездной ЧК в Балте. 1923–1925 гг. — контролер по приемке иностранных судов ОО ГПУ в Николаеве. Уволился по собственному желанию. 1930–1932 гг. — рядовые должности в Николаевском горотделе ГПУ. 1932–1933 гг. — уполномоченный областного отдела ГПУ, г. Тирасполь, АМССР. 1933–1935 гг. — заместитель начальника политического отдела Онуфриевской МТС, Харьковская область. 1935–1936 гг. — начальник отделов УНКВД по Винницкой области. 1936–1937 гг. — и.о. инспектора при начальнике УНКВД по Днепропетровской области. 1937–1938 гг. — начальник тюрьмы УГБ УНКВД по Днепропетровской области. 1938–1943 гг. — заместитель, комендант ХОЗУ НКВД/НКГБ УССР. Подполковник госбезопасности (1943). 1947 г. — уволен по состоянию здоровья.
- УЛЬМЕР Вольдемар Августович (1896–1945). Швед. Образование: 4 класса училища, Киевская школа прапорщиков, Военная академия РККА им. М. Фрунзе. 1923–1924 гг. — помощник командира полка 2-го Киевского конвойного полка ГПУ. 1924 г. — начальник Одесской губернской пограншколы, затем — инструктор Очаковского погранотряда ГПУ. 1924–1925 гг. — служба в войсках ГПУ. 1928–1930 гг. — служба в Высшей пограншколе ОГПУ. 1930 г. — помощник начальника, затем начальник 3-го отделения ГУПО и войск ОГПУ. 1930–1934 гг. — помощник начальника отделения ОО ОГПУ. 1934 г. — заместитель, затем и.о. начальника ОО ГУПО и войск ОГПУ. 1934 г. — начальник ОО ГУПВО НКВД. 1934–1937 гг. — начальник 1-го отдела ГУПВО НКВД. 1937–1938 гг. — оперативный секретарь ГУГБ НКВД СССР. 1938 г. — начальник секретариата 1-го заместителя наркома внутренних дел СССР. 1938–1939 гг. — и.о. заместителя начальника ГУПВВ НКВД СССР. Затем в резерве. Комбриг (1935). Награда: знак почетного работника ВЧК–ГПУ (1932). В 1939 г. арестован, в 1940 г. приговорен ВКВС СССР к 15 годам лишения свободы. 1945 г. — умер в УИТЛК УНКВД по Красноярскому краю. 1955 г. определением ВКВС СССР приговор отменен. Реабилитирован.
- УРИЦКИЙ Семен Петрович (1895–1938). Еврей. В РККА с 1918 г. Образование: военная академия РККА. 1918 г. — помощник инспектора кавалерии Одесского

ВО. 1919 г. — начальник ОО штаба армии; старший помощник начальника штаба, затем начальник штаба. 1920 г. — начальник 58-й стрелковой дивизии; начальник ОО РУ РККА; командир кавалерийской бригады особого назначения. 1921 г. — начальник штаба бригады; начальник Одесского укрепрайона. 1921–1925 гг. — начальник и военком Одесской пехотной школы. 1925–1927 гг. — помощник начальника Одесской пехотной школы. 1927–1928 гг. — командир и военком 20-й стрелковой дивизии. 1928–1930 гг. — заместитель начальника штаба Северо-Кавказского ВО. 1930–1931 гг. — командир и военком 8-го, 6-го стрелковых корпусов. 1931–1932 гг. — начальник штаба Ленинградского ВО. 1932–1934 гг. — командир и военком 13-го стрелкового корпуса. 1934–1935 гг. — заместитель начальника Управления механизации и моторизации Автобронетанкового управления РККА. В 1935–1937 гг. начальник Разведывательного управления штаба РККА. С 1936 г. — член Военно-технической комиссии при Наркомате обороны СССР. 1937 г. — заместитель командующего войсками Московского ВО. Комкор. Награды: два ордена Красного Знамени. В 1937 г. арестован. 1938 г. — ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян. Реабилитирован.

УСПЕНСКИЙ Александр Иванович (1902–1940). Член ВКП(б) с 1920 г. Русский. 1920–1922 гг. — секретный уполномоченный и начальник информации политбюро ЧК Алексинского уезда. 1922–1923 гг. — начальник ЭКО Тульского губотдела ГПУ. 1923–1927 гг. — начальник ЭКО ПП ОГПУ по Уралу. 1927–1932 гг. — начальник ЭКО ПП ОГПУ по Московской области. 1931–1933 гг. — помощник полпреда ОГПУ по Московской области. 1933–1934 гг. — заместитель полпреда ОГПУ по Московской области. 1934–1935 гг. — заместитель коменданта Московского Кремля по внутренней охране. 1935–1936 гг. — заместитель начальника УНКВД Западно-Сибирского края. 1936–1937 гг. — начальник УНКВД по Оренбургской области. 1938 г. — нарком внутренних дел УССР. Комиссар госбезопасности 3-го ранга. Депутат ВС СССР 1-го созыва, депутат ВС УССР 1-го созыва. Награды: ордена Ленина (1937), Красного Знамени (1930), медаль к 20-летию РККА (1938), два знака почетного работника ВЧК–ГПУ (1930, 1933), пистолеты «Браунинг» (1927), «Маузер» (1929). В ноябре 1938 г. скрылся из Киева и перешел на нелегальное положение, был объявлен во всесоюзный розыск. 1939 г. — арестован. 1940 г. — ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

ФЕДОРОВ Николай Николаевич (1900–1940). Член ВКП(б) с 1918 г. Русский. Образование: церковно-приходская школа, 1 класс 4-х классов городского училища. 1930–1932 гг. — начальник оперотделения УПО и войск ГПУ ПП ОГПУ по Средней Азии. 1932–1933 гг. — начальник 3-го отделения 1-го отдела УПО и войск ГПУ ПП ОГПУ по Средней Азии, начальник оперативного отделения УПО и войск ГПУ ПП ОГПУ по Казахстану. 1933–1934 гг. — начальник 49-го погранотряда ОГПУ. 1934–1935 гг. — начальник 50-го погранотряда ОГПУ-НКВД. 1935–1937 гг. — начальник Ораниенбаумского погранотряда НКВД. 1937–1938 гг. — начальник УНКВД по Одесской области. 1938 г. — начальник УНКВД по Киевской области, начальник 4-го отдела 2-го Управления НКВД СССР, заместитель начальника 2-го Управления НКВД СССР, начальник 4-го отдела ГУГБ НКВД СССР. Входил в состав «особой тройки». Комбриг (1937). Депутат ВС СССР 1-го созыва. Награды: ордена Ленина, Красного Знамени, Трудового Красного Знамени, Трудового

Красного Знамени Узбекской ССР, медаль к 20-летию РККА, знак почетного работника ВЧК–ГПУ. 1938 г. — арестован. 1940 г. — ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

ФИШЕР Иосиф Борисович (1896–?). Член ВКП(б) с 1920 г. Еврей. Образование: два класса еврейского училища. 1930 г. — старший уполномоченный Одесского оперсектора ГПУ. 1931 г. — помощник начальника ОО Артемовского окротдела ГПУ, старший уполномоченный ГПУ УССР. 1931–1933 гг. — начальник ОО Донецкого облотдела ГПУ. 1933–1934 гг. — начальник отделений ОО ГПУ УССР. 1936 г. — начальник 10-го отделения ЭКО УГБ НКВД УССР. 1937 г. — начальник КРО УГБ УНКВД по Харьковской области. 1937 г. — начальник УНКВД по Николаевской области. 1938 г. — в распоряжении НКВД СССР. 1938–1939 гг. — заместитель начальника Управления Вятского ИТЛ НКВД. В 1939 г. уволен из органов НКВД. 1941–1942 гг. — заместитель начальника ОО НКВД Ейской военно-морской базы. 1942–1943 гг. — заместитель начальника ОО НКВД армии, Калининский фронт. 1943 г. — заместитель начальника ОО НКВД 2-го штурмового авиационного корпуса, затем — заместитель начальника отдела контрразведки «Смерш» армии. Подполковник госбезопасности (1943). С 1943 г. — на работе вне органов НКВД–НКГБ. 1958 г. — исключен из КПСС.

ФИШМАН (?–?). 1938 г. — начальник 8-го отделения УНКВД по Одесской области, секретарь «тройки». Младший лейтенант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

ФРИНОВСКИЙ Михаил Петрович (1898–1940). Член ВКП(б) с 1918 г. Русский. Родился в семье учителя. Образование: духовное училище. 1922–1923 гг. — начальник общеадминистративной части и секретарь Киевского отдела ГПУ, затем — начальник ПП ОГПУ по Юго-Востоку. 1923–1924 гг. — начальник ОО Северо-Кавказского ВО. 1924 г. — первый заместитель полпреда ОГПУ по Северному Кавказу. 1925 г. — начальник пограничной охраны Черноморского побережья Северо-Кавказского края. 1926 г. — первый заместитель полпреда и начальник войск ГПУ. 1927 г. — помощник начальника ОО Московского ВО. 1928 г. — курсы высшего командного состава при Военной академии РККА им. Фрунзе. 1928–1930 гг. — командир-военком отдельной дивизии особого назначения им. Ф. Дзержинского при коллегии ОГПУ СССР. 1930–1933 гг. — председатель ГПУ Азербайджанской ССР. 1933 г. — начальник ГУ пограничной охраны и войск ОГПУ, с 1934 г. — НКВД СССР. 1936 г. — заместитель наркома внутренних дел СССР. 1937 г. — 1-й заместитель наркома внутренних дел СССР и начальник ГУГБ НКВД СССР. 1938 г. — начальник 1-го Управления НКВД СССР, затем — нарком ВМФ СССР. Командарм 1-го ранга. Награды: орден Ленина, несколько орденов Красного Знамени, орден Красной Звезды, орден Трудового Красного Знамени Азербайджанской ССР, орден Трудового Красного знамени ЗСФСР, медаль к 20-летию РККА и знак почетного сотрудника ВЧК–ОГПУ. 1939 г. — арестован. 1940 г. — ВКВС СССР приговорен к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

ФРОЛОВ С.А. (?–?). 1937 г. — старший инспектор 8-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области. 1938 г. — начальник ОМЗ УНКВД по Донецкой области. Дальнейшая судьба неизвестна.

ХРУЩЕВ Никита Сергеевич (1894–1971). Член ВКП(б) с 1918 г. Русский. Работал слесарем. Участник Гражданской войны. В 1918 г. возглавлял отряд Красной гвар-

дии. 1920 г. — учеба в армейской партийной школе, затем политический руководитель, заместитель управляющего рудника в Донбассе. 1925 г. — партийный руководитель Петрово-Марьинского уезда Сталинского округа. 1931 г. — первый секретарь Бауманского, а затем Краснопресненского райкомов ВКП(б). 1932 г. — второй секретарь МГК ВКП(б). 1934–1938 гг. — первый секретарь МГК ВКП(б). 1935–1938 гг. — первый секретарь Московского областного комитета ВКП(б). Входил в состав «особой тройки» НКВД. 1938–1947 гг. — первый секретарь ЦК КПУ. Во время войны был членом военных советов Юго-Западного, Сталинградского, Южного, Воронежского и 1-го Украинского фронтов. 1944–1946 гг. — председатель СНК, затем до 1947 г. — Совета министров УССР. 1949–1953 гг. — первый секретарь Московского обкома ВКП(б). 1953–1964 гг. — первый секретарь ЦК КПСС. 1958–1964 гг. — председатель Совета Министров СССР. В 1964 г. освобожден от должностей. Находился на пенсии. Генерал-лейтенант. Имел много государственных и международных наград.

ЦЕСАРСКИЙ Владимир Ефимович (1895–1940). Член ВКП(б) с 1919 г. Еврей. Родился в семье приказчика. Образование: 4-класса народного училища и 3 класса ремесленного училища. 1926–1936 гг. — партийная работа. 1936 г. — особоуполномоченный при наркомвнудел СССР. 1936 г. — начальник УРО ГУГБ НКВД СССР. 1936–1938 гг. — начальник 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР. 1938 г. — начальник 4-го отдела 1-го Управления НКВД СССР. 1938 г. — начальник УНКВД по Московской области, затем начальник Управления Ухто-Ижемского ИТЛ НКВД. Старший майор госбезопасности (1937). Награды: орден Красной Звезды (1936), орден Ленина (1937), знак почетного работника ВЧК–ГПУ (1938), медаль к 20-летию РККА (1938). 9 декабря 1938 г. арестован. 1940 г. — приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.

ЧЕКМЕНЕВ Федор Григорьевич (1903–?). Член ВКП(б) с 1921 г. Русский. Образование: Владикавказская партшкола. 1926–1928 гг. — уполномоченный ОО 11-й кавдивизии, Армавир. 1928–1930 гг. — уполномоченный ОО 80-й стрелковой дивизии, Артемовск. 1930–1931 гг. — уполномоченный Енакиевского РО ГПУ. 1931–1932 гг. — курсант центральной школы ОГПУ, Москва. Служил в Коростене в ОО 46-й стрелковой дивизии и по совместительству в ОО 51-го укрепрайона (1932–1933 гг. — помощник, 1933–1934 гг. — заместитель начальника отделов). 1935–1936 гг. — начальник Рыбницкого райотдела НКВД, АМССР. 1936–1938 гг. — начальник Старобельского окротдела НКВД. Старший лейтенант госбезопасности (1936). 1938 г. — отозван в НКВД СССР. Дальнейшая судьба неизвестна.

ЧИСТОВ Павел Яковлевич (1905–?). Член ВКП(б) с 1926 г. Русский. Образование: гимназия. 1923–1925 гг. — регистратор отделения иностранной регистратуры ИНО ГПУ. 1927–1928 гг. — уполномоченный ИНФО и ПК ОГПУ СССР. 1930–1931 гг. — начальник отделений ПП ОГПУ по Сибирскому краю. 1930 г. — начальник ИНФО оперсектора ГПУ Западно-Сибирского края. 1931–1933 гг. — начальник отделений ИНФО, СПО ПП ОГПУ по Западно-Сибирскому краю. 1933 г. — помощник начальника СПО ПП ОГПУ по Западно-Сибирскому краю. 1933–1934 гг. — начальник Барнаульского оперсектора ГПУ/НКВД. 1934–1936 гг. — начальник СПО УГБ УНКВД по Челябинской области. 1936–1937 гг. — помощник начальника УНКВД по Че-

лябинской, Свердловской областям. 1937 г. — заместитель начальника УНКВД по Свердловской области. 1937–1938 гг. — начальник УНКВД по Челябинской области. 1938–1939 гг. — начальник УНКВД по Донецкой/Сталинской области, председатель «особой тройки» при УНКВД. 1939–1940 гг. — руководил Управлением строительства гидроузла и Самарским ИТЛ НКВД. 1940–1941 гг. — начальник Управления Вытегорского ИТЛ НКВД. 1941 г. — заместитель начальника ГУОБР НКВД СССР, затем начальник Юго-Западного управления строительства оборонительных сооружений. Майор госбезопасности (1937). Депутат ВС СССР 1-го созыва. Награды: знак почетного работника ВЧК-ГПУ (1932), орден Ленина (1937), медаль к 20-летию РККА (1938), орден «Знак Почета» (1940). 1941 г. — советский военнопленный в лагерях г. Сувалки и г. Гогенштейн. 1943–1944 гг. — арестован гестапо. 1944–1945 гг. заключен в концлагерях Штуттгоф, Маутхаузен. Освобожден американскими войсками и передан представителям Красной армии. 1945–1946 гг. — проверялся в Подольском проверочно-фильтрационном лагере НКВД. Там же арестован в 1946 г. и в 1947 г. постановлением ОСО МГБ приговорен к 15 годам лишения свободы. 1955 г. — по определению Магаданского областного суда освобожден из лагеря досрочно. Не реабилитирован.

ШАПИРО Исаак Ананьевич (1898–?). Еврей. Родился в семье портного. Образование низшее. 1920 г. — работа в губ. ЧК и окротделе ГПУ, Екатеринославская губерния. 1926–1930 гг. — уполномоченный Сталинского окротдела ГПУ, затем — в ЭКО Киевского окротдела ГПУ. 1931–1934 гг. — в ЭКО Днепропетровского оперсектора ГПУ. 1935 г. — начальник ЭКО УНКВД по Киевской области. 1936 г. — начальник Краматорского горотдела НКВД, Донецкая область, затем заместитель начальника ЭКО УНКВД по Донецкой области. С 12.1936 г. — начальник Ворошиловградского горотдела НКВД. 1937 г. — начальник КРО УНКВД по Харьковской области. 1938 г. — помощник начальника 3-го отдела НКВД УГБ УССР. 1938 г. — заместитель, затем и.о. начальника УНКВД по Киевской области. С 20.05.1938 г. — заместитель наркома внутренних дел УССР. 1939 г. — начальник «Укрдорстройтреста» и строительства № 257 УШОСДОР НКВД УССР, Киев. 1941–1943 гг. — начальник ОО Южного, Юго-Западного и Сталинградского фронтов. 1943 г. — начальник отдела «Смерш», 2-й Украинский фронт. 1945–1946 гг. — начальник АХО контрразведки Смоленского ВО. 06.09.1946 г. уволен в запас. В дальнейшем — на работе вне органов МГБ–МВД. Подполковник госбезопасности. Награды: два ордена Красного Знамени, орден войны 1-й степени, орден Красной Звезды, знак почетного работника ВЧК-ГПУ. Член КПСС с 1921 г. В 1958 г. исключен «за огульный подход к рассмотрению дел судебной “тройкой”».

ШАРОВ (ШАВЕР) Николай Давыдович (1897–1939). Член ВКП(б) с 1917 г. Еврей. Родился в семье сапожника. Образование: 3 класса городского училища. 1920 г. — старший уполномоченный Одесской губ. ЧК. 1920–1922 гг. — заместитель председателя Николаевской, Волынской губ. ЧК. 1922–1923 гг. — заместитель начальника Екатеринославского губотдела ГПУ, начальник СОЧ. 1923 г. — начальник 6-го отделения ЭКУ ОГПУ СССР. 1923–1924 гг. — начальник 1-го спецотдела ПП ОГПУ по Петроградскому ВО. 1924–1932 гг. — на руководящих должностях в ПП ОГПУ по Ленинградскому ВО. 1932–1934 гг. — заместитель полпреда ОГПУ по БССР. 1934–1935 гг. — заместитель наркома внутренних дел БССР. 1935–1937 гг. — начальник

- УНКВД по Киевской области. 1938 г. — начальник УНКВД по Сталинградской области. Старший майор госбезопасности. Депутат ВС РСФСР 1-го созыва. Награды: орден Красного Знамени (1923), знак почетного работника ВЧК-ГПУ (1932), орден Красной Звезды (1937), медаль к 20-летию РККА (1938). 27.09.1938 г. арестован, приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян. Не реабилитирован.
- ШАШКОВ Александр Георгиевич (1900–1942). Член ВКП(б) с 1919 г. Родился в семье крестьянина-бедняка. Русский. Образование низшее. 1923 г. — агент 2-го разряда отдельного ДТО ГПУ ЮЗЖД, Киев. 1923–1924 гг. — курсант транспортной школы ОГПУ, Москва. 1925–1933 гг. — работал в отдельных ДТО ГПУ ЮЗЖД на ст. Бобринская, Одесса, Христиновка, Белгород, Харьков. С 1933 г. — комендант ГПУ/НКВД УССР. 1938 г. — и.о. начальника АХУ НКВД УССР. С 28.04.1938 г. — и.о. заместителя начальника УНКВД по Донецкой области. С 11.06.1938 г. — помощник начальника УНКВД по Сталинской области. 1939–1940 гг. — помощник начальника УНКВД по Запорожской, затем Черновицкой областям. 1941 г. — заместитель начальника УНКВД по Черновицкой области. 1941 г. — начальник охраны тыла 15-го стрелкового корпуса 5-й армии Юго-Западного фронта; начальник ОО НКВД 2-й ударной армии. Капитан госбезопасности (1937). Награды: орден Красной Звезды (1936), медаль к 20-летию РККА (1938), орден Бухарской республики 3-й степени. После ранения в бою застрелился.
- ШВАРЦ (?-?). 1938 г. — докладчик на заседании «тройки» при УНКВД по Одесской области. Дальнейшая судьба неизвестна.
- ШЕЛУДЧЕНКО Матвей Иванович (1898–1940). Член ВКП(б) с 1920 г. Родился в семье рабочего. Русский. Образование низшее. С 1920 г. работал в Донецкой губ. ЧК, с 1925 г. — в ГПУ УССР в Харькове. 1928–1930 гг. — начальник Купянского окротдела ГПУ. 1931 г. — начальник информационного отдела Киевского оперсектора ГПУ. 1931 г. — начальник СПО Житомирского оперсектора ГПУ. 1933 г. — начальник СПО Черниговского облотдела ГПУ. 1934 г. — начальник 3 отделения СПО ГПУ УССР. 1935 г. — начальник Артемовского горотдела НКВД и по совместительству начальник ОО 80-й стрелковой дивизии. 1937 г. — начальник 4-го отдела УГБ НКВД Татарской АССР. 1938 г. — заместитель наркома внутренних дел Татарской АССР. Капитан госбезопасности (1936). Награды: орден Красной Звезды (1937). 1939 г. — арестован и приговорен к ВМН. 1940 г. — расстрелян.
- ШНАЙДЕР Семен Григорьевич (1906–?). Беспартийный. Еврей. Родился в семье рабочих. Образование: 4 класса средней школы, 3 года в Одесской пехотной школе им. И. Якира. 1932 г. — помощник инспектора по милиции ОК ГПУ Одесской области. 1933–1934 гг. — сверхштатный помощник уполномоченного СПО Одесского облотдела ГПУ. 1934–1936 гг. — уполномоченный СПО Цюрупинского РО НКВД, Одесская область. 1936–1937 гг. — помощник уполномоченного Очаковского РО, Спартаковского РО, 3-го отдела УНКВД по Одесской области. 1937–1938 гг. — оперуполномоченный 4-го отдела, старший инспектор ОК УНКВД по Одесской области. Затем заместитель начальника, начальник 3-го отдела УГБ УНКВД по Одесской области. После ареста брата, сотрудника органов госбезопасности А. Шнайдера, направлен в ОК Ново-Тамбовского лагеря. 1939 г. — начальник отдела кадров в Темниковском ИТЛ. Лейтенант госбезопасности.
- ШПЕРЛИНГ Эммануил Янович (Анатольевич) (1905–?). Член ВКП(б) с 1938 г. Еврей. 1936 г. — служба в УНКВД по Одесской области. До 1938 г. — заместитель на-

чальника 3-го отдела УНКВД по Черниговской области. Лейтенант госбезопасности (1936). 1940 г. — уволен.

ШУЛЬЦ (?-?). 1937 г. — оперуполномоченный 3-го отдела Запорожского ГО НКВД. Сержант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

ШУМСКИЙ Игорь Борисович (1898–1974). В ВКП(б) с 1919 г. Белорус. Родился в семье крестьянина-бедняка. Образование: среднее, курсы школы высшего руководящего состава ОГПУ, Москва. 1918–1919 гг. — начальник канцелярии, секретарь отделов ЧК Западной области и ЧК Белорусско-Литовской Республики. 1919–1924 гг. — служил в ОО дивизий. 1924–1928 гг. — инспектор, начальник ОО ЧПО, УПО и войск ГПУ УССР. 1928–1929 гг. — помощник начальника Каменец-Подольского окротдела ГПУ. 1928–1929 гг. — заместитель начальника 23-го Каменец-Подольского погранотряда ОГПУ. 1930 г. — начальник Мелитопольского окротдела ГПУ. 1930–1934 гг. — начальник погранотрядов ОГПУ. 1934–1936 гг. — начальник оперотдела УПО и войск ГПУ/УПВО НКВД УССР. 1936 г. — начальник ОО УГБ УНКВД по Харьковской области. 1936–1937 гг. — заместитель начальника УНКВД по Харьковской области. 1936–1937 гг. — начальник ОО ХВО и 5-го отдела УГБ УНКВД по Харьковской области. 1937 г. — и.о. начальника УНКВД по Харьковской области. 1937–1938 гг. — начальник Запорожского ГО НКВД. 1938–1941 гг. — работал в Волгострое — Волжском ИТЛ НКВД. 1941–1942 гг. — заместитель начальника Управлений Оборонстроя НКВД. 1942–1943 гг. — заместитель по кадрам начальника Управления Тагилстроя НКВД. 1943 г. — начальник управления лагеря для военнопленных № 145 НКВД, Курск. 1943–1944 гг. — начальник объекта № 20, г. Химки. 1944–1945 гг. — начальник Управления лагеря для военнопленных № 62 НКВД, Киев. 1945–1950 гг. — начальник УПВИ НКВД/МВД УССР. 1950–1956 гг. — заместитель начальника УИТЛиК МВД УССР. Полковник (1935). Награды: орден Ленина, два ордена Красного Знамени, орден Отечественной войны 2-й степени, орден Красной Звезды, 7 медалей. С 1956 г. пенсионер.

ЩЕРБАКОВ (?-?). 1938 г. — член «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области. Дальнейшая судьба неизвестна.

ЮРОВСКИЙ (?-?). 1937 г. — секретарь УНКВД по Днепропетровской области. Сержант госбезопасности. Дальнейшая судьба неизвестна.

ЯКОВЕНКО Владимир Михайлович (1899–1938). Член ВКП(б) с 1928 г. Украинец. В органах ЧК с 1921 г. До 1938 г. — сотрудник НКВД УССР. Лейтенант госбезопасности (1936). 12.02.1938 г. арестован. 25.09.1938 г. приговорен ВКВС СССР к ВМН. Расстрелян. Реабилитирован.

ЯКУШЕВ (БАБКИН) Лаврентий Трофимович (1903–1986). Член ВКП(б) с 1927 г. (исключен в 1960 г.). Русский. В 1920 г. — помощник уездного информатора Староскольской уездной ЧК. 1931–1937 гг. — помощник начальника и начальник СПО Харьковского оперсектора и облотдела ГПУ. 1937 г. — заместитель начальника УНКВД по Киевской области. 1937–1938 гг. — начальник УНКВД по Житомирской области. 1938 г. — находился в резерве отдела кадров НКВД СССР. 1938 г. — заместитель наркома, позднее нарком внутренних дел Крымской АССР. Капитан госбезопасности. В 1938 г. арестован. 1939 г. — ВКВС СССР приговорен к 20 годам

ИТЛ. В 1939–1941 гг. отбывал наказание в Северо-Восточном ИТЛ. 1941 г. — досрочно освобожден.

ЯНКОВИЧ Семен Александрович (1903–1938). Еврей. В органах ЧК с 1919 г. Служил в УНКВД по Винницкой области. 1937 г. — помощник начальника Запорожского ГО НКВД. До 1938 г. — заместитель начальника УНКВД по Днепропетровской области. Старший лейтенант госбезопасности (1936). Арестован и приговорен ВКВС СССР к ВМН, расстрелян.

Список скорочень

Список сокращений

- а/с, антисов. — антисоветская, антисоветский (антирадянська, антирадянський)
агитмассовая — агитационно-массовая (агітаційно-масова)
админ. — административный (адміністративний)
арт. — артиллерийский (артилерійський)
АССР — Автономная Советская Социалистическая Республика (Автономна Радянська Соціалістична Республіка)
АТЗ — Азотно-туковый завод (Азотно-туковий завод)
АЧК — Азово-Черноморский край (Азово-Чорноморський край)
б., быв., бывш. — бывший (колишній)
б/п, беспарт., б/партийный — беспартийный (позапартійний)
вещдок, вещдоки — вещественное доказательство, вещественные доказательства (речовий доказ, речові докази)
ВК — Военная коллегия (Верховного суда СССР) (Військова колегія (Верховного суду СРСР))
ВКП(б) — Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков) (Всесоюзна комуністична партія (більшовиків))
ВЛКСМ — Всесоюзный Ленинский Коммунистический Союз Молодёжи (Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді)
ВМН — высшая мера наказания (вища міра покарання)
ВМУН — высшая мера уголовного наказания (вища міра кримінального покарання)
ВО — 1) военный округ (військовий округ); 2) внутренняя охрана (внутрішня охорона)
ВОХР — военизированная охрана (воєнізована охорона)
вр.и.о. — временно исполняющий обязанности (тимчасово виконуючий обов'язки)
врид — временно исполняющий дела (тимчасово виконуючий справи)
ВС — 1) Верховный совет (Верховна рада); 2) Верховный суд (Верховний суд)
ВСО — Восточно-Сибирская область (Східно-Сибірська область)
ВТ — Военный трибунал (Військовий трибунал)
ВУЗ — высшее учебное заведение (вищий навчальний заклад)
ВУЧК — Всеукраинская чрезвычайная комиссия (Всеукраїнська надзвичайна комісія)
ВУЦИК — Всеукраинский центральный исполнительный комитет (Всеукраїнський центральний виконавчий комітет)

- ВЧ — высокая частота (*о связи*) (висока частота (*про зв'язок*))
- ВЧК — Всероссийская чрезвычайная комиссия (Всеросійська надзвичайна комісія)
- ВЭО — Всероссийское электрическое общество (Всеросійське електричне товариство)
- г. — год (рік)
- г., гор. — город (місто)
- г.р. — год рождения (рік народження)
- гг. — 1) годы (роки), 2) города (міста)
- Гипрококс — Государственный институт по проектированию предприятий коксохимической промышленности (Державний інститут з проектування підприємств коксохімічної промисловості)
- ГКО — Государственный комитет обороны (Державний комітет оборони)
- главнж — главный инженер (головний інженер)
- ГО — городской отдел (міський відділ)
- гос., госуд. — государственный (державний)
- ГПУ — Государственное политическое управление (Державне політичне управління)
- ГУ — главное управление (головне управління)
- губ. — губерния, губернский (губернія, губернський)
- губотдел — губернский отдел (губернський відділ)
- ГУГБ — Главное управление государственной безопасности (Головне управління державної безпеки)
- ГУЛАГ — Главное управление исправительно-трудовых лагерей, трудовых поселений и мест заключения (Головне управління виправно-трудових таборів, трудових поселень та місць утримання)
- ГУМП — Главное управление местной промышленности (Головне управління місцевої промисловості)
- д. — дом (будинок)
- ДВК — Дальневосточный край (Далекосхідний край)
- <п>Днепрогэс — Днепро́вская гидроэлектростанция (Дніпровська гідроелектростанція)
- Днепрострой — Государственное строительное управление Днепро́вской гидроэлектростанции (Державне будівельне управління Дніпровської гідроелектростанції)
- Донбасводтрест — Донбасский водный трест (Донбаський водний трест)
- Доннарпит — Донецкий областной трест народного питания (Донецький обласний комітет народного харчування)
- друг, др. — другой, другие (інший, інші)
- ДТО — дорожно-транспортный отдел (дорожньо-транспортний відділ)
- ЕКО — Еврейское колонизационное общество (Єврейське колонізаційне товариство)
- ж.д., жел.-дор. — железнодорожный (залізничний)
- зав. — заведующий (завідувач)
- Заготзерно — Всесоюзное государственное объединение по заготовке и сбыту зерновых культур (Всесоюзне державне об'єднання із заготівлі та збуту зернових культур)
- Заготскот — Всесоюзное объединение по заготовке и сбыту лошадей (Всесоюзне об'єднання з заготівлі та збуду коней)
- зам. — заместитель (заступник)
- ЗБД — Закордонне Бюро Допомоги (укр.; рус. — Заграничное Бюро Помощи)
- и.д. — исполняющий дела (виконуючий справи)
- им. — имени (імені)

- ИНО — иностранный отдел (іноземний відділ)
инобюро — иностранное бюро (іноземне бюро)
инорабочий — иностранный рабочий (іноземний робітник)
инспециалист, инспециалист — иностранный специалист (іноземний спеціаліст)
ИНФО — информационный отдел (інформаційний відділ)
и.о. — исполняющий обязанности (виконуючий обов'язки)
ИТЛ, исправтрудлагерь — исправительно-трудовой лагерь (виправно-трудоий табір)
к., кол. — колония (колонія)
к.р., к-р, к/р — контрреволюционный (контрреволюційний)
Карлаг — Карагандинский исправительно-трудовой лагерь (Карагандинський виправно-трудоий табір)
кв. — квартира (квартира)
КВО — Киевский военный округ (Київський військовий округ)
КГБ — Комитет государственной безопасности (Комітет державної безпеки)
км. — километр (кілометр)
КОВО — Киевский особый военный округ (Київський особливий військовий округ)
концлагерь — концентрационный лагерь (концентраційний табір)
КП(б) — Коммунистическая партия (большевиков) (Комуністична партія (більшовиків)
КП(б)У — Коммунистическая партия (большевиков) Украины (Комуністична партія (більшовиків) України)
КПГ — Коммунистическая партия Германии (Комуністична партія Німеччини)
КПЗ — камера предварительного заключения (камера попереднього ув'язнення)
КПЗУ — Коммунистическая партия Западной Украины (Комуністична партія Західної України)
КПСС — Коммунистическая партия Советского Союза (Комуністична партія Радянського Союзу)
крайком — краевой комитет (крайовий комітет)
Краммашзавод — Краматорский машиностроительный завод (Краматорський машинобудівний завод)
Криворожстрой — Строительный трест Криворожского бассейна (Будівельний трест Криворізького басейну)
КРО — контрразведывательный отдел (контррозвідувальний відділ)
КСМ — Коммунистический союз молодежи (Комуністична спілка молоді)
КСМЗУ — Коммунистический союз молодежи Западной Украины (Комуністична спілка молоді Західної України)
КУНМЗ — Коммунистический университет национальных меньшинств Запада (Комуністичний університет національних меншин Заходу)
л.д. — лист дела (аркуш справи)
ЛКСМУ — Ленинский коммунистический союз молодежи Украины (Ленінська комуністична спілка молоді України)
м., мин. — минута (хвилина)
МАССР — Молдавская Автономная Советская Социалистическая Республика (Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка)
машзавод, машиностроительный завод — машиностроительный завод (машинобудівний завод)
МВД — Министерство внутренних дел (Міністерство внутрішніх справ)

- МГБ — Министерство государственной безопасности (Міністерство державної безпеки)
мес., м-ца — месяц, месяца (місяць, місяця)
мл. — младший (молодший)
мобпериод — мобилизационный период (мобілізаційний період)
МОПР — Международная организация помощи борцам революции (Міжнародна організація допомоги борцям революції)
МТС — машинно-тракторная станция (машино-тракторна станція)
нарком — народный комиссар (народний комісар)
Наркомздрав — Народный комиссариат здравоохранения (Народный комиссариат охорони здоров'я)
Наркомпрос — Народный комиссариат просвещения (Народный комиссариат освіти)
Наркомюст — Народный комиссариат юстиции (Народный комиссариат юстиції)
Нарпит — народное питание (народне харчування)
нацкомпартии — национальные коммунистические партии (союзных республик СССР) (національні комуністичні партії (союзних республік СРСР))
нацменотдел — отдел национальных меньшинств (відділ національних меншин)
нацменшкола — школа национальных меньшинств (школа національних меншин)
нач. — начальник (начальник)
немсектор — немецкий сектор (німецький сектор)
НИС — научно-исследовательский сектор (науково-дослідний сектор)
НКГБ — Наркомат государственной безопасности (Наркомат державної безпеки)
НКВД, Наркомвнудел — Народный комиссариат внутренних дел (Народный комиссариат внутрішніх справ)
НККИД, Наркоминдел — Народный комиссариат иностранных дел (Народный комиссариат закордонних справ)
НКО — Народный комиссариат обороны (Народный комиссариат оборони)
НР — номер (документа) (номер (документу))
НСПГ — то же, что и НСРПГ
НСРПГ — Национал-социалистическая рабочая партия Германии (Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини, НСРПН)
обком — областной комитет (обласний комітет)
обл. — область, областной (область, обласний)
облздравотдел — областной отдел здравоохранения (обласний відділ охорони здоров'я)
облсполком — областной исполнительный комитет (обласний виконавчий комітет)
облнаробраз, облОНО — областной отдел народного образования (обласний відділ народної освіти)
облотдел — областной отдел (обласний відділ)
облповстанком — областной повстанческий комитет (обласний повстанський комітет)
облпотребсоюз — Областной союз потребительских кооперативных обществ (Обласна спілка споживачьких кооперативних товариств)
облпрофсовет — Областной профессиональный совет (Обласна професійна рада)
облуправление — областное управление (обласне управління)
ОГПУ — Объединённое государственное политическое управление (Об'єднане державне політичне управління, ОДПУ)
Одоблотдел — Одесский областной отдел (Одеський обласний відділ)

- ОКР — отдел контрразведки (відділ контррозвідки)
окротдел — окружной отдел (окружний відділ)
ОМЗ — отдел мест заключения (відділ місць ув'язнення)
ОО, Особотдел — особый отдел (особливий відділ)
ООН — Организация Объединенных Наций (Організація Об'єднаних Націй)
ОП — опрос (членов Политбюро ЦК ВКП(б) (опитування (членів Політбюро ЦК ВКП(б))
ОР — Октябрьская революция (Жовтнева революція)
ОРТ — Общество ремесленного труда (Товариство ремісничої праці)
ОСО, Осоавиахим — Общество содействия обороне, авиационному и химическому строительству (Товариство сприяння обороні, авіаційному та хімічному будівництву)
ОСПС — Областной совет профессиональных союзов (Обласна рада професійних спілок)
отд. — отдел, отделение (відділ, відділення)
ОТК — отдел технического контроля (відділ технічного контролю)
ОУН — Организация украинских националистов (Організація українських націоналістів)
п/п — по порядку (порядковий)
Пб — Политбюро (Політбюро)
ПВО — Противоздушная оборона (Протиповітряна оборона)
пер. — переулоч (провулоч)
ПЛСР — Партия левых социалистов-революционеров (Партія лівих соціал-революціонерів)
ПО — пограничная охрана (прикордонна охорона)
ПОВ — Польская организация военная (Польська організація військова)
посевкампания — посевная кампания (посівна кампанія)
ПП — полномочное представительство (повноважне представництво)
пред. — председатель (голова)
проч. — прочий, прочих (інший, інших)
райземотдел — районный земельный отдел (районний земельний відділ)
РайЗУ — районное земельное управление (районне земельне управління)
райком — районный комитет (районний комітет)
райнаробраз — районный отдел народного образования (районний відділ народної освіти)
РИК, райисполком — районный исполнительный комитет (районний виконавчий комітет)
РККА — Рабоче-Крестьянская Красная Армия (Робітничо-Селянська Червона Армія)
РКМ — Рабоче-Крестьянская Милиция (Робітничо-Селянська Міліція)
р-н — район (район)
РНК — Рада народных комиссаров (то же, что и СНК) (Рада народних комісарів)
РО — районный отдел, районное отделение (районний відділ, районне відділення)
РОВС — Российский общевойсковой союз (Російський загальновійськовий союз)
рожд., рожд. — рождение (народження)
РОМ — районный отдел милиции (районний відділ міліції)
РПК — районный партийный комитет (районний партійний комітет)

- РСДРП — Российская социал-демократическая рабочая партия (Російська соціал-демократична робітничка партія)
- РСФСР — Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика (Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка)
- РУ — Разведывательное управление (РККА) (Розвідувальне управління (РСЧА))
- с. — село (село)
- с.г. — сего года (цього року)
- сантехотдел — санитарно-технический отдел (санітарно-технічний відділ)
- Севвостлаг — Северо-Восточный исправительно-трудовой лагерь (Північно-Східний виправно-трудовий табір)
- Севдонгрэс — Северо-Донецкая государственная районная электростанция (Північно-Донецька державна районна електростанція)
- селькоровский — сельско-корреспондентский (сільсько-кореспондентський)
- Сибкомбайн — Сибирский комбайновый завод (Сибірський комбайновий завод)
- см. — смотреть (дивитися)
- СНК — Совет народных комиссаров (Рада народних комісарів)
- Сов. — советская, советский (радянська, радянський)
- Совпаршкола — советско-партийная школа (радянсько-партійна школа)
- Сонемкол — Союз немцев-колонистов Причерноморья (Союз німців-колоністів Причорномор'я)
- СОУ — секретно-оперативное управление (секретно-оперативне управління)
- СОЧ — секретно-оперативная часть (секретно-оперативна частина)
- спец. — специальный (спеціальний)
- СПО — секретно-политический отдел (секретно-політичний відділ)
- СССР — Союз Советских Социалистических Республик (Союз Радянських Соціалістичних Республік)
- ст. — 1) старший (старший); 2) статья (УК, УПК) (стаття (КК, КПК))
- ст.ст. — статьи (УК, УПК) (статті (КК, КПК))
- судтройка — судебная «тройка» (судова «трійка»)
- т. — том (том)
- т., тов. — товарищ (товариш)
- т.г., т.год — текущий год (поточний рік)
- т.д. — так далее (так далі)
- т.е. — то есть (тобто)
- т.к. — так как (так як)
- т.н. — так называемый (так званий)
- т.п. — тому подобное (тому подібне)
- т.т. — товарищи (товариші)
- Темлаг — Темниковский исправительно-трудовой лагерь (Темніківський виправно-трудовий табір)
- тервысказывания — террористические высказывания (терористичні висловлювання)
- технорук — технический руководитель (технічний керівник)
- ТКП — Трудовая крестьянская партия (Трудова селянська партія)
- Торгсин — Всесоюзное объединение по торговле с иностранцами (Всесоюзне об'єднання торгівлі з іноземцями)
- ТЭЦ — теплоэлектроцентраль (теплоелектроцентраль)

- тюрпод — тюремный подотдел (тюремний підвідділ)
УАО — учётно-архивный отдел (обліково-архівний відділ)
УВО — 1) Украинская войсковая организация (Українська військова організація); 2) Украинский военный округ (Український військовий округ)
УГБ — Управление государственной безопасности (Управління державної безпеки)
УзбССР — Узбекская ССР (Узбецька РСР)
УК — Уголовный кодекс (Кримінальний кодекс)
УКП — Украинская коммунистическая партия (Українська комуністична партія)
УКР — управление контрразведки (управління контррозвідки)
Укргоснацмениздат, Укрнацмениздат — Государственное издательство национальных меньшинств УССР при Президиуме Всеукраинского центрального исполнительного комитета (Державне видавництво національних меншин УРСР при Президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету)
ул. — улица (вулиця)
УЛАГ — управление лагерей (управління таборів)
УНКВД — управление НКВД (управління НКВС)
УНКГБ — управление НКГБ (управління НКДБ)
УНР — управление начальника работ (управління начальника робіт)
УПК — уголовно-процессуальный кодекс (кримінально-процесуальний кодекс)
Уполнаркоминдел — Уполномоченный Наркомата иностранных дел (Уповноважений Наркомата закордонних справ)
УПСР — Украинская партия социалистов-революционеров (Українська партія соціалістів революціонерів)
ур., уроч. — уроженец (уродженець)
Уралмаш — Уральский машиностроительный завод (Уральський машинобудівний завод)
УСД — Украинские социал-демократы (сокр. от УСДРП — Украинская социал-демократическая рабочая партия) (Українські соціал-демократи (скор. від УСДРП — Українська соціал-демократична робітничка партія)
УСО — учётно-статистический отдел (обліково-статистичний відділ)
УССР — Украинская Социалистическая Советская Республика (до января 1937 г.), Украинская Советская Социалистическая Республика (с января 1937 г.) (Українська Соціалістична Радянська Республіка, УСРР (до січня 1937 р.), Українська Радянська Соціалістична Республіка, УРСР (від січня 1937 р.)
УФТИ — Украинский физико-химический институт (Український фізико-хімічний інститут)
Ф. — форма (документа) (форма (документа)
Харнарпит — Харьковский областной трест народного питания (Харківський обласний трест народного харчування)
ХВО — Харьковский военный округ (Харківський військовий округ)
ХОУ — Харьковское областное управление (Харківське обласне управління)
ХПЗ — Харьковский паровозостроительный завод (Харківський паровозобудівний завод)
ХТЗ — Харьковский тракторный завод (Харківський тракторний завод)
ХЭМЗ — Харьковский электромеханический завод (Харківський електромеханічний завод)

- ХЭТЗ — Харьковский электромеханический и турбогенераторный завод (Харківський електромеханічний і турбогенераторний завод)
- ЦБ — центральное бюро (центральне бюро)
- ЦИК — центральный исполнительный комитет (центральний виконавчий комітет)
- ЦК — центральный комитет (центральний комітет)
- ч. — 1) час (година), 2) часть (частина)
- чел. — человек (людей)
- ЧК — Чрезвычайная комиссия (Надзвичайна комісія)
- ШП — шпионаж (шпіонаж)
- экз. — экземпляр (примірник)
- ЭКО — экономический отдел (економічний відділ)
- ЭКУ — экономическое управление (економічне управління)
- ЮЗЖД, Юз — Юго-Западная железная дорога (Південно-Західна залізниця)

Именний покажчик

Именной указатель

- Абель А. Ф. 1060
Абидор 454
Абрагам А. 973, 974
Августин К. Я. 749, 949
Авдеев М. 495
Аве Г. Г. 311, 545, 546, 548, 778, 884
Агранов Я. 64, 104, 105, 142, 231
Адамсон 465, 513
Адельгейм П. Б. 902
Адлер Ф. П. 1121-1123
Айзенберг Р. Н. 378, 396, 1126
Айзлер Э. П. 846
Айрих Ф. Я. 1047
Айсфельд А. (А. А.) 6, 22, 24, 40, 41, 44, 83, 210, 302
Аккерман А. Ф. 129, 219
Акопов 514
Аксельрод Л. С. 199–201, 291–293, 722, 865, 1126
Акулов В. И. 585
Александр I див. Олександр I
Алексеев А. Н. 629
Альберт А. 548
Альбрехт А. П. 937, 944
Альбрехт К. Я. 1090
Альбрехт Я. Н. 749, 949
Альсман 997
Альтгаер Ю. Г. 865
Альтшуллер И. 922
Амбурцев Н. 474
Амелин 1024
Амлинский 578
Ангальт В. И. 1074
Ангельхер 498
Андерс Г. Я. 178, 269
Андриевский Г. В. 585
Андрienко 520
Аникеев М. Е. 585
Аннуч О. Ф. 639, 653
Анохин К. С. 865
Антель Ю. И. 706
Антес К. К. 437, 461, 462, 481, 490, 609, 667, 720, 816
Антоненко К. 374
Антонов М. Ф. 1117
Антонюк 832
Аппенродт (Аппенрод) Ф. (Appenrodt Franz) 595, 777, 834, 1011
Аппенродт В. 595
Апполонио 922
Априщенко див. Герндт-Оприщенко
Ардрихина И. Д. 1117, 1118
Арибристер К. К. 1074
Армайшель А. К. 1074
Арнгольс Г. Л. 865
Арнольд И. 989
Арнхольд Т.-К. 778
Артамонов И. 918
Артузов А. Х. 64, 104, 136, 137, 158, 159, 226, 249
Артц И. О. 865
Арутюнов М. А. 187, 278

- Архипович Ф. А. 520, 521
Арцыбашев А. А. 1103, 1126
Аудринг 382
Аурих А. 545–549
Ауст А. П. 1033
Ауст И. П. 1051
Ауэрбах Э. 465, 500, 502, 503, 511
Афанасьев И. 578, 579
- Баатц В. 487, 490
Баберовски Й. див. Баберовски Й.
Баберовски Й. 79, 120
Бабич И. Я. 767, 770, 837, 844, 1126
Бабич М. 922
Бабич М. Г. 403
Бабушкина М. Б. 983
Бадер А. Я. 697, 711, 717
Бадер Я. Я. 697, 711, 717
Баер Д. К. 1074
Бажан О. 201, 202, 293
Бажанов 959
Базилевич И. Я. 977, 978
Байзер 318, 320, 325, 328–330, 336, 337, 342, 343
Балицкий В. А. див. Балицкий В. А.
Балицкий И. М. 551, 1127
Балицкий В. А. (Балицкий В. А.) 138, 139, 141–143, 145, 147–149, 151, 154, 160, 167, 171, 197, 198, 228, 231–233, 235, 237–240, 242, 244, 250, 251, 258, 262, 289, 290, 1021, 1022, 1127
Бальке Е. П. 750, 950
Бальц Я. Т. 618, 627
Бандзмер Ф. А. 828
Бандке К. 778
Банник А. Д. 1090
Баран Л. 507, 612, 613
Баранов 461
Барг 830
Баркен[ште]йн А. А. 1090
Барковский 502, 792
Барнгардт (Бернгардт) П. П. 639, 682
Барон Л. 555, 558
Барсукова Ф. Г. 890
Барт Ф. М. 926, 995
Барт Ю. Я. 697, 711, 717
- Бартель В. 464, 663
Бартле И. П. 730, 1069
Бартле Р. И. 730, 731
Барч С. С. 204, 296, 1067, 1068
Баудер Г. 557, 1062
Бауман И. И. 697, 711, 717
Баумгарт Ю. Г. 865
Баумгартнер 320
Баумгертнер 1067
Баумгертнер В. Ф. 702
Баумгертнер Ф. Ф. 698, 711, 717
Баумштарк К. 1070
Баумштарк Т. К. 1070, 1071
Баун Г. Я. 616, 617, 626, 627, 639, 674, 1108, 1113–1116
Баун Г.-К. (Баун Г. К.) 172, 263, 383, 384, 386, 524–527, 530, 571–576, 578, 614, 822, 972, 973
Баун И. Я. 618
Баун Я. Ф. 165, 256, 366, 368–371, 406, 590, 616, 617, 619, 626, 639, 674, 1104, 1106, 1110, 1115
Бауэр 134, 223
Бауэр 832
Бауэр А. П. 403
Бауэр И. И. 926
Бауэр И. Х. 421
Бауэр Карл Карлович (1893 р.н.) 865
Бауэр Карл Карлович (1913 р.н.) 865
Бауэр Х. П. 706
Бауэр Э. В. 1090
Бауэр Я. К. 1033
Бауэр Я. Х. 412, 432
Бах 320
Бах И. П. 1090
Бахинский А. К. 1074
Бахман 607
Бахман Г. И. 309, 311, 316, 317, 320–322, 324, 325, 327–329, 331, 337, 341, 344–346, 1121–1123
Бахман Ф. 778
Башински Ш. (Baschinski Stephan) 597, 778
Бедрик Т. Т. (Бедрик Т.Д., Бердик Т.Д.) 901, 902, 1033, 1048
Бее (Бей) Я. К. 698, 712, 717

- Безгамонов Д. Ф. 422
Безгерц див. Бёзхерц Ф.
Бёзхерц (Безгерц) Ф. (Bösherz Friedrich)
373, 593, 777
Бей 400
Бей див. Бее Я. К.
Бейтельспахер Э. Г. 1121–1123
Бек Г. 665
Бек Я. Ю. 829
Бекк Я. А. 698, 712, 717
Беккер 789
Беккер А. Ф. 869
Беккер Г. Г. 926
Беккер І. В. (Беккер І.В.) 204, 296, 1067
Беккер П. Ф. 869
Беккер Ф. Г. 926
Беккер Ф. Ф. 926
Бекман А. Л. 1048, 1074
Белицер И. А. 698, 712, 717
Белицер И. М. 698, 712, 717
Белицер Э. М. 698, 712, 717
Белковец Л. П. див. Белковець Л. П.
Белоглазов 791
Белоусов 953
Белоцерковский 998
Бельский Л. Н. див. Бельський Л. М.
Бельский М. Н. див. Бельський М. Н.
Бельц 193, 285, 538, 584, 913, 914, 1011
Бельц Г. 955
Бельц И. Т. 1114
Бендетова Р. Э. 890
Бендур 465, 513
Бенисович 921, 922
Бенке А. И. 1032
Бенке Х. 15, 34, 410, 778
Бенке Э. Я. 1090
Бенкс М. И. 1049
Бенц Г. И. 698, 712, 717
Берг И. К. 639, 653
Бергер 790, 791
Бергер Ф. 470, 472, 473, 835
Бергер Э. Е. 1031
Бергиншток 498
Бердик Т. Д. див. Бедрик Т.Т. 1033
Бережной М. 1094, 1095, 1128
Березов 456
Березовский 475, 836, 1128
Берендт див. Берндт Э.
Берзин 513
Берия див. Берія Л.
Берія Л. 68, 109, 203, 209, 295, 301, 1128
Беркман Э. Ф. 750, 950
Берман А. М. 1082
Берман Б. Д. 64, 66, 105, 106, 1007, 1128
Берман М. И. 1074
Бернгард И. Ф. 1074
Бернгардт див. Барнгардт П. П.
Берндт (Берендт) Э. 441, 460, 508, 548,
549, 555, 575
Берндт И. Я. 774, 776
Берх Ю. И. 639, 653
Берхин 953
Берч 1069
Бетге див. Бетхе-Блатчек
Бетхе-Блатчек 481, 667
Бех Герман Германович (Bech Hermann)
(1887 р.н.) 471, 601, 827
Бех Герман Германович (Bech Hermann)
(1916 р.н.) 471, 601
Бехтгольд Г. Г. 1032
Бехтер 1010, 1011
Бехтер Х. Я. 1082
Белковец Л. П., Белковец Л. П. 76, 117
Бельський Л. М., Бельский Л. Н. 167, 183–
185, 258, 274–276, 695, 762, 801, 1127
Бельський М. Н., Бельский М. Н. 201, 293
Бибельгеймер Г. П. 926
Бибер Р. 1067
Биккерт П. 485
Биккерт Ф. Г. 486
Биккерт Ф. П. 486
Билик 316, 324
Биллер И. С. 870
Биллер С. Н. 869
Биллер С. С. 870
Билык 903
Бильдт (Бильд) В. Ю. див. Більдт В. Ю.
Биндер 1010
Биннер Р. див. Біннер Р.
Биркеншток М. 956
Бирненгейм 991
Бирт 308

- Бирт 479
Бирт 988
Бирчак В. див. Бірчак В.
Битерман А. Х. 1073
Битерман І. 1073
Битерман К.Х. 698, 712, 717
Битерман Я. 1073
Биттерман Я. Я. 926
Бихель Ф. Ф. 926
Бишлер А. А. 706
Бишлер Р. Х. 1049
Більдт В. Ю. (Bildt Willibald) 13, 14, 32, 383, 394, 396, 398, 401, 407, 455, 597, 778
Біннер Р. 51, 91
Бірчак В. 22, 40
Бланк Е. Ф. 569
Бледный 456
Блейле А. 1038
Блех А. А. 865
Блеч Я. Я. 640, 682
Блок (Блокк) П. П. 640, 653
Блок Г. І. 750, 950
Блок І. Д. 1090
Блюдис 394, 407
Блюм Г. К. 1040, 1042
Блюмель Г. Ф. 1074
Бобровский А. І. 1090
Богданов 1064
Богданов А. В. 1032
Богданов А. В. 774
Богданов М.З. 950
Богер Г. Ф. 1074
Богер І. Г. 1031
Богер І. Ф. 1074
Богер Ф. І. 692
Богер Ф. М. 692, 751
Богин Ф. І. 751
Богуславский 992
Богуславский К. Д. 698, 712, 717
Бодруч 1067
Бойченко Матвей 1146
Бойченко Михаил 996
Бойш А. 596
Бойш Г. (Beusch Hermann) 481, 491, 596, 609
Бок 515
Бок Я. Г. 405
Бокель І. 1059
Бокк І. І. 1060
Бокнер О. (Bockner Otto) 605, 778
Болдин 977, 983
Болдт 507, 612
Болейнингер 470, 472, 473, 834
Болес 373
Болибок 953
Болингер 1110
Боллес Ф.-В. (Bolles Friedrich Wilhelm) 594, 777
Больдт 1069
Больдт 558
Бон 316
Бондаренко 953
Бондаренко В. П. 417
Бондарь В. Н. 522, 523
Бооб А. П. 1032
Борисенко А. Н. 915, 916, 1025, 1027
Борисов 983
Борисовец А. Я. 1101
Борн А. (Born Alexander) 388, 598, 778
Борн Н. (Born Nikolai) 388, 598, 778
Борн О. 388
Боровски А. 778
Боровски В. 778
Борода Ф. І. 975, 978
Боруш І. Ф. 750, 950
Боссе 452, 514
Ботвинников 833
Боше А. 996
Боше Г. 996
Боше Я. 996
Боярская М. І. 1116
Боярский А. А. 1090
Боярский Г. П. 616, 617, 624, 625, 627, 640, 674, 1108, 1111, 1114, 1116
Боярский Э. А. 1090
Бояш Г. К. 1050
Брагин 726
Брадебург (Брандебург) А. А. 640, 653
Браер 945, 946
Браер Э. Д. 422
Брандлер-Тальгеймер 453

- Брандт 559
Брандт В. 1067
Брант И. Ф. 869
Брант Ф. Ф. 870
Братц 831
Браун 472
Браун 828
Браун 991
Браун К. 811
Браун П. Д. 977, 978
Брейзахер Ф. 498, 543, 547
Брейман 578
Брейтигам А. 778
Брейтшнайдер 547
Бренайзе Г. И. 1059
Брендель 613
Брехт Александр Иванович 1031
Брехт Антон Иванович 1050
Брильце 791
Брингер П. (Bringer Paul) 594, 777
Бритнер 1040
Бровцинов П. А. 907, 908
Бродский 547
Бродский 904
Бройдо Г.И., Бройдо Г.И. 133, 222
Брок 1036
Брокоп Р. 527
Бронш Ф. 527
Броун 580
Бруль В. И. 76, 117
Брунгорст (Брундгорст, Брунгорст, Брункорст) Г. 499, 500, 516, 612, 788
Брызгалин А. 966–968, 1001–1003
Бударкевич Г. А. 865
Бук Р. 956
Букеник А. 966–968, 1001–1003
Булагин 811
Булах 986
Бунимович 451
Бур Я. Д. 1074
Бурба Ф. Ф. (Burba Friedrich) 434, 467, 564, 603, 834
Бургардт А. 1056–1061
Бургардт Г. К. 1090
Бургхардт Ж. Ф. (Бургхардт Й. Ф.) 392, 778
Бурдюга Г. Н. 950
Бурхат Р. 829
Буссе О. К. 857
Буссе Т. М. 706
Бута Д. У. 416, 433
Бух Г. И. 1074
Бухарева И. див. Бухарева I.
Бухарева I. 22, 41
Бухгольц В. 543–545, 547
Бухгольц Г.-Ф. 778
Бухтиг И. В. 538
Бушкович 997
Быстрицкий 572, 573
Бых Э. Э. 865
Вааде В. 783
Вагнер 144, 234
Вагнер 667
Вагнер А. 452, 456, 514
Вагнер И. Г. 732, 733
Вагнер О. 922
Вагнер Э. В. 640, 682
Вайденталь Р. Э. 865
Вайер 306
Вайнцетель 143, 233
Вайс К.К. 686
Вайсбек 1069
Вайсберг 481
Вайсберг А. 308, 385, 386, 409, 451, 456, 607, 610, 664
Вайскерберг 789
Ваккерман М. Л. 1075
Валешковски А. 784
Вальд 613
Вальд Б. И. 1069
Вальд Г. Б. 648
Вальд Л. И. 698, 712, 717
Вальд П. Л. 698, 712, 718
Вальд С. Л. 698, 712, 718
Вальдман А. 732
Вальдов 549
Вальдовский 488
Валькер 455, 514
Вальтер 142, 232, 400, 445, 463
Вальтер А. Я. 1075
Вальцак 784

- Вальчак М. І. 392
Вальчак М. М. 392
Ванер 790, 791
Ваннер М. І. 1090
Вантух 454
Варкентин 991
Варкентин Д. Д. 640, 658
Варкентин І. І. 485, 486
Варкентин Іван Іванович (1894 р.н.)
640, 682
Варкентин Іван Іванович (1904 р.н.)
640, 682
Вармер Л. 593
Варт В. 145, 235
Васильев І. А. 648, 653
Васман Е.-Г. К. 1101
Васс І. І. 1090
Вассель 540
Вассман 832
Ватерман 437, 462
Ватлін А. див. Ватлін О.
Ватлін О. 77, 118
Вацлавський 408
Вебер 986
Вебер А. А. 750, 950
Вебер Г. І. 975, 978
Вебер М. А. 884
Вебер Х. Я. 415
Вебер Э. І. 1082
Вебер Я. Ф. 1082
Веберт 946
Вегенер М. К. 356
Вегенер Н. Ф. 811
Вегер 1022
Вегер 559–561
Вегман М. Р. 703
Вегнер І. М. 692, 751
Вегнер Х. М. 1075
Ведель Г. Я. 1090
Веер Г. Г. 1075
Веер І. Г. 1075
Вейкерт 945
Вейланд І. 546
Веймер Э. І. 640, 682
Вейнингер К. І. 640, 682
Вейтштейн К. К. 1090
Вейцель А. Д. див. Ветцель А. Д.
Век 1057
Веккер С.К. 690
Веккесер Д. Ф. 1075
Величко Л. І. 584
Велле 792
Вельгемут Г. 996
Вельк Э. І. 585
Венгеров 578
Венгларцик А. (Wenglarzik Anton) 600
Венингер 1069
Венц 1067
Венчковський 408
Вепринський І.Б. 774, 776
Вербер 510
Верлін 789
Верман 495, 545, 790
Вернер 1071
Вернер 374
Вернер 952
Вернер А.-А. А. 392, 523–525, 613
Вернер В. 523, 524
Вернер Р. 988, 989
Вернер Ю. І. 524
Вернер Ю.-А.-А. 784
Верт Н. 47–51, 78, 87, 88, 90, 119
Верхось 366, 406, 627, 1112
Весельї 481
Вестервек 486
Ветхе-Блатчек 816
Ветцель (Вейцель) А. Д. 616–618, 622, 627,
640, 674, 1107, 1112, 1115
Ветцель Д. Я. 1104
Ветцель Э. Я. 1116
Ветч П. П. 902
Вецель Я. Я. 507
Вибє (Визе) Я. 955, 961
Вибє А. А. 640, 653
Вибє П. Я. 585
Вибєр 903
Визе Р. 784
Визе Я. див. Вибє Я.
Визневський Ф. І. 892
Виклейн 452, 456, 457
Вилле Г. 488, 490
Вильгельм 1040

- Вильгельм А. 330
 Вильгельм К. А. 1075
 Вильд Ю. К. 865
 Вильдт (Вильд) Р. С. 699, 712, 718
 Вильдт И. М. 699, 712, 718
 Вильдт И. Р. 698, 712, 718
 Вилькар Р. Д. 1090
 Вильке А. 913
 Вильке див. Вільке
 Вильмс 830
 Вильмс Д. П. 588, 589, 750
 Вильямс Р. И. 1090
 Вингертнер Н. 1073
 Вине А. А. 976
 Виниченко А. Г. 1082
 Винниченко Г. П. 585
 Винокур 921
 Винокуров 931, 932
 Винс 1037
 Винс А. А. 736
 Винс И. И. 640, 653
 Винс Я. Б. 640, 682
 Винс Я. П. 1075
 Винтер А. К. 865
 Винтер П. К. 975, 976
 Винше 788
 Вишке Я. Я. 865
 Виркау 304
 Вирт 810
 Вирт М. Р. 926
 Височиненко 67, 108
 Витек К. С. 391
 Витенбург 1029
 Витковский А.-Г. К. 749, 949
 Витман 310, 312
 Витмер 1061
 Витоль 1096
 Витоль 418
 Витт 543, 544
 Витте 791
 Витте 951
 Виттенбург 972-974
 Вихман А. П. 870
 Вицке 530, 821
 Вишинський А. Я. 144, 161, 163, 234, 252,
 254, 281, 639, 649, 450, 686, 694, 697,
 711, 717, 884, 885, 892, 926, 993, 1076,
 1078, 1080, 1129, 1142
 Вільке 175, 266, 911, 912
 Владимиров 67, 108
 Влах Л. 12, 30, 385, 451, 515, 607, 610, 663,
 816
 Вогау 316, 321, 323, 325, 327, 331, 341
 Водянский 790
 Войталла А. (Weitalla August) 388, 598
 Войталь (Войтель) 455, 514
 Войтюк А. Е. 403
 Волков-Вайнер М. (Волков, Вайнер) 189,
 280
 Волошин Г. М. 1075
 Волтер 933
 Вольгемут Г. 997
 Вольдт Я. 1062
 Вольный 972
 Вольпов 745
 Вольский С. Д. 1100, 1129
 Вольский-Гитлер 982
 Вольф 142, 232
 Вольф 315, 320, 322, 951, 1037
 Вольф 791
 Вольф 952
 Вольф А. А. 750, 950
 Вольф Г. 1067, 1068
 Вольф Г. С. 926
 Вольф М. М. 699, 712
 Вольферт 792
 Вольферт 991
 Ворошилов К. С., Ворошилов К. Е. 138,
 153, 161, 227, 243, 252, 350, 359, 385,
 510, 610, 1008
 Ворощко С. 567, 568
 Вортманн А. (Wortmann Adolf) 491, 596,
 720
 Воскобойников А. И. 571, 576
 Врангель 155, 246
 Вронский-Шампоньер Я. И. див.
 Вронський-Шампоньер Я. І.
 Вронський-Шампоньер Я. І. 199, 291
 Вульфийус 1036
 Вывиорковский 461
 Высольмиерски Ф. 784
 Височиненко див. Височиненко

- Выстеровский В. Б. 417
Вышинский А. Я. див.
    Вишинський А. Я.
Вюнше Э. В. 356
- Гааг 833
Гааг 945, 946
Гаах А. А. 1075
Габерлах И. Б. 699, 713, 718
Габермил Д. Г. 1075
Габинский 409
Габриэль Г. 789
Габт Ф. 958
Гаврилов И. 374
Гаврукевич 902
Гагеман Г. В. (Хагеманн Г.В.) (Hagemann
    Hermann) 564–569, 596, 611, 831, 834
Гайдис А. 440, 489, 490, 516, 957
Гайнц П. 386, 437, 462, 481, 488, 489, 607,
    609, 663, 667, 816, 957, 962
Галантюк А. М. 926
Галендер О. О. 412, 432
Галлер Р. Э. 618, 619
Галь Я. 1058–1060
Гаман А. Ф. 391
Гамермайстер А. С. 1075
Гамм 474
Гамм 827
Гамм 991
Гамм Я. И. 1091
Гамп-Томский 613
Ган (Ганн) К. 144, 146, 172, 234, 236, 263,
    441, 459, 460, 464, 495–497, 505, 544–
    548, 551, 612
Ган 1037
Ган 511
Ган Р. К. 310, 460, 464
Ган Х. Г. 433
Ганауш 142, 232, 485
Ганауш 945
Ганзельман И. В. 699, 713, 718
Ганзен Х. Ю. 405
Ганке 487
Ганке Ф. О. 720.
Ганкс 903
Ганн див. Ган К.
- Ганно 414
Ганске Э. А. 1083
Ганш В. 510
Гапонов Г. К. 1091
Гаранин П. П. 1075
Гардер 991
Гарниер Г. А. 531
Гарниер О. Ф. 531
Гаррехт А. И. 926
Гаррехт И. Р. 926
Гаррехт П. Р. 927
Гартвих 992
Гартлиб 791
Гартунг 559
Гарш Х. 540
Гассен Д. Д. 736
Гатке Г. 527
Гауге 1039, 1041
Гаугер 557
Гаудерер 991
Гауптис Г. Э. 392
Гауптис Э.-Ю. Э. 392, 528
Гаутерманс 952
Гауэр М. И. 699, 713, 718
Гафтель И. Ф. 506, 558, 560, 1039, 1040
Гаценко И. М. 538
Гвинчевский 539
Геббельс 322, 330, 337, 345
Гедерт Г. Д. 641, 653
Геер 989
Геер А. И. див. Геер А.И.
Геер А. Й. 189, 281, 774
Гейдт Д. Д. 758
Гейзер 1040
Гейзлер Ф. Ф. 706
Гейн Г. Ф. 1075
Гейне 788
Гейнеман Р. Р. 1061
Гейнрих К. И. 1075
Гелерт 412, 413, 415
Гелерт Г. Л. 415
Гелерт Готлиб Готлибович 413, 414, 432
Гелерт Гуго Горенцович 433
Гелерт Л. 415
Гелерт О. Г. 432
Геллер 982

- Геллерт Л. 483, 610, 611, 665
 Геллерт О. Г. 414
 Гельман 530
 Гельферих М. 913
 Гемпель П. 779
 Геник В. В. 1075
 Генк А. П. 1082
 Генке А. (Hencke, Andor) 142, 171, 172, 232, 261–263, 575, 614, 916
 Генкель Э. 666
 Генслер И. Ф. 1091
 Генъ А. И. 750, 949
 Георг 510
 Геперле К. Я.
 Гепнер Д. К.
 Гепнер К. Я.
 Гептен 520
 Гептинг В. И. 774
 Гер Е. 548
 Герантьев 1040, 1041
 Герасько Г. С. 478, 809
 Герб 788
 Герберт 1088
 Гербст Г. А. 525
 Герваген О. 464, 488, 490, 515, 663
 Гервиц Н. М. 866
 Гергард (Гергардт) И. М. 699, 713, 718
 Гердт 806
 Гердт Г. 989
 Герекке 914
 Герзенкорм В. А. 722
 Герикке (Геррике) 969, 970
 Герин Г. Л. 866
 Герин Э. Л. 866
 Геринг 529
 Геринг див. Геринг
 Геринг Р. Г. 723
 Геринг Я. И. 699, 713, 718
 Герингер Р. И. 1099
 Герих 573
 Геринг 140, 230, 322, 330, 337, 345, 372
 Герке А. 778
 Герке И. Я. 1083
 Герлих Р. Р. 866
 Герман А. А. 76, 117
 Герман Т. С. 699, 713, 718
 Герндт–Опрыщенко (Априщенко) Э. 530, 572
 Гернер М. М. 1075
 Гернинг 792
 Геррике див. Герикке
 Герстель 792
 Гертель (Хертель) Е. О., Гертель Э. О. (Hertel Emil) 13, 14, 31, 33, 377, 378, 401, 407, 599
 Гертель Г. (Hertel Georg) 401, 407, 599
 Гертнер А. С. 722
 Гертнер К. С. 1075
 Гертнер К. Ф. 927
 Гертнер Л. И. 699, 713, 718
 Герф 998
 Герц 828
 Герц Р. Д. 866
 Герцель Э. Я. 700, 713, 718
 Герцен Д. Д. 391
 Герциг А. 438, 489, 490
 Герциг В. 438, 440, 482
 Герциг Г. 438, 489, 670
 Герциг К. 438, 440, 489, 516
 Герцов В. Г. 866
 Герцог Г. И. 865
 Гершфенд 1072
 Гесс 330, 345
 Гесс О. А. 1109
 Гетерле П. И. 1075
 Гетц К. С. 460, 464, 505
 Гефнер Ю. 665
 Гецфрид А. Е. 927
 Гешвандтнер Р. В. 1083
 Гжицкий 318
 Гиберт Я. Я. 641, 653
 Гибнер 828
 Гидзун Б. М. 1083
 Гижке 1040
 Гизбрехт 788
 Гизбрехт А. А. 846
 Гизбрехт Г. Я. 956
 Гильденбрандт Г. П. 586
 Гильденбрандт И. И. 749, 949
 Гильденбрандт К. П. 750, 950
 Гильденбрандт П. П. 1091
 Гильденбрандт Я. Г. 1091

- Гильденбрандт Я. И. 750, 950
Гильденбрандт Я. П. 750, 950
Гильдибрандт Г. П. 641, 682
Гильц В. 665
Гильц В. В. 749, 949
Гильц Э. Э. 964, 965
Гимельмаер 788
Гинльке О. Г. 432
Гинтер Г. А. 866
Гинтер И. Ф. 616–618, 626, 640, 1106, 1109, 1110, 1115
Гинце 945
Гипшер В. Л. 705
Гирш 952
Гит Х. Я. 722
Гитель И. М. 1091
Гитлер А. див. Гітлер А.
Гицель Г. А. 866
Гицель Ф. Г. 866
Гітлер 12, 30, 49, 88, 136, 138, 140, 141, 150, 154, 204, 208, 226, 228–231, 241, 244, 296, 300, 311, 320, 427, 1115, 1123
Глазко 970
Глаубитц 549
Глаубитц П. 779
Глейх 991
Глинка Э. Ф. 1101
Глинков М. В. 846
Глух Ф. К. 1117, 1119
Глушенко Г. Я. 751
Глянц 470, 830
Говтян Т. 374
Гой 478, 809
Гоккель 315–317, 321, 322, 325–328, 330–332, 338, 340, 341, 343, 345
Головченко В. А. 1102
Голуб 559, 560
Голубенко 409
Голубицкая И. 548
Голубков 989
Голубницкий 1012
Голубов 790
Гольбек К. Г. 1091
Гольдер-Егер А. К. 357
Гольдер-Егер В. Л. 392
Гольдлюст А. М. 734, 888, 1130
Гольдман С. И. 636, 1130
Гольдшмидт 626, 1111
Гольске Г. Ф. 641
Гольц 470, 834
Гольц 981
Гольц А.-Г. (Holz Adolf) 591, 777
Гольц И. И. 1091
Гольц М. 591
Гольц Ф. Ф. 423
Гольцгофер 559
Гольцман 445
Гольцман В. С. 974
Гольцрихтер Л. Я. 648
Гомон 514
Гоогер Г. Я. 641, 653
Гоогер Я. Я. 641, 653
Гоплинчик Н. И. 1082
Гоппе И. И. 641, 682
Гордон Б. 64, 105
Горишевский И. В. 525
Горлинский Н. див. Горлинський М.
Горлинський М. 185, 277
Горн Г. П. 641, 682
Горовиц 957, 958, 962
Городецкий Я. С. 352, 1130
Горшков 986
Горшков В. А. 416
Госсен Е. П. 937, 944
Готберг Г. Р. 1075
Готельф М. С. 1091
Готман Р. 955, 961
Готман Ф. 1011, 1012
Готовцев Л. Т. 376, 434, 854, 1130
Гофельмеер 1061
Гофман 530
Гофман 546, 610
Гофман Ф. Т. 1091
Гохгалтер Г. 989
Гоценбеллер М. В. 628–636
Гоченко А. Ф. 1083
Грабар В. М. 194, 195, 286, 915, 977, 980
Грабарь В. М. див. Грабар В. М.
Грабовский Э. Я. 722
Гравицкий 921
Грамс А. А. 866
Грамс А. К. 866

- Гранах А. 779
 Граф О. 543
 Граф Х. Ф. 700, 713, 718
 Гребер 788
 Греве А. Л. 460, 464, 496, 497, 546, 549
 Грезов 1103
 Гренинг П. П. 1091
 Гренинг Т. И. 419
 Гресс 1040
 Грессель 945
 Гречухин Д. Д. 926, 1131
 Григер И. В. 866
 Григорьев Ф. П. 1051
 Грининг И. Д. 705
 Гриньке Л. К. 866
 Грисс В. А. 892
 Грициценко Г. И. 423
 Гришель Ф. 386, 454, 456, 607, 610
 Грищенко 1040
 Грищенко С. 890
 Гром 903
 Громме Г. Р. (Громме Х.) 686, 779, 834, 1076, 1094
 Гроп Ф. П. 866
 Гроскопф див. Гросскопф Г.-В.
 Гросман Х. Я. див. Гроссман Х. Я.
 Гросман Я. К. 641, 658
 Гросс Г. 901
 Гросс Г. А. 1083
 Гросс Г. Ю. 521, 522
 Гросс К. Ю. 386, 521, 522, 821
 Гросскопф Г.-В. 174, 181, 265, 272, 384, 574, 907
 Гроссман И.М. 900, 1131
 Гроссман Х. Я. 903, 927
 Грот Ф. (Groth Friedrich) 605, 779
 Грубер В. 508
 Груденталлер 991
 Грудзинский А. Ф. 400, 488, 490, 720
 Грундлер Г. П. 356
 Грунский И. М. 1109, 1110
 Грунт 790
 Грушко 805
 Губе А. А. 722
 Губергриц М. М. 974
 Губерт 504, 505
 Губерт К. Ф. 866
 Гуго Б. 989, 990
 Гуйская Т. В. 937, 944
 Гундт Э. 488, 667
 Гуревич 409
 Гусаров 187, 278
 Густавсон 548
 Гуськов 1040
 Гутер (Гутяр) А. М. 418
 Гутер М. М. 421
 Гutowский К. 970
 Гутфрейнт М. Н. 703
 Гутяр А.М. див. Гутер А.М.
 Гюббе Г. 547, 549
 Гюнтер Ю. И. 700, 713, 718
 Давид А. 172, 263
 Давискиб Н.И. 913, 914
 Давтяло Н. Д. 957, 963
 Давыдов 548
 Дайс 511
 Даммрофф В. 779
 Дамс И. И. 1091
 Дандер Ф. 320
 Данилов В. Г. 391
 Даниэль 1063
 Данненберг 613
 Данченко М. И. 1117
 Дарабан 313
 Дараган І. А., Дараган И. А. 186, 187, 195, 196, 277–279, 287, 983
 Даршт И. И. 642, 658
 Дауэнгауэр М. 955
 Дворников 990
 Дворниченко 964, 965
 Деблиц К. А. 638, 930–932
 Деген А. И. 866
 Дейбеле Э. И. 927
 Дейбель В. (Deubel Wilhelm) 388, 599, 779
 Дейбель Г. (Deubel Heinrich) 388, 599
 Дейч 470, 472, 834
 Дейч 618, 619, 624, 625, 1110
 Дейч Г. А. 383, 386, 525, 526
 Дейч П. Я. 308, 310, 313, 315, 321–325, 331–333, 336, 338, 340, 341, 345–347, 1118, 1119, 1122

- Дейчман 470, 472, 834, 1110
Дейчман Р. А. 642, 658
Декер К. 779
Дельвенталь 667
Дельвенталь 958
Дельвиг фон С. Н. 129, 219
Демидчук П. С. 977, 978
Демченко 1022
Денвенталь 816
Деникин див. Денікін
Денис Н. Н. 700, 713, 718
Денисов С. В. 700, 713, 718
Денікін 155, 246, 370, 977
Денцель Г. И. 616, 617, 623, 627, 642, 674,
1107, 1112, 1116
Депараде Г. В. 1091
Деринг Ф. Е. 418
Дерксен А. Г. 641, 653
Дерновий І. Т. 199, 200, 291, 292, 1074,
1082, 1090, 1099, 1101
Дерновой И. Т. див. Дерновий І. Т.
Дерцапф В. В. 703
Детистов И. В. 929, 1131
Детковский 575, 576
Джирин 890
Дзендзиловский Н. 374
Дзержинский Ф. Див. Дзержинський Ф.
Дзержинський Ф. 136, 159, 226, 249
Дивиш Ю. 528
Дидрих 557
Дик А. 955, 961
Дик Г. Г. 641, 682
Дик Е. Е. 641, 653
Дик И. Г. 1083
Дик К. К. 1091
Дик П. И. 469–472, 569, 611, 826–828,
1011
Дик С. К. 977
Дик Ф. Ф. 1091
Дик Я. Г. 641, 682
Дик Я. Е. 642, 653
Дик Я. К. 750, 950
Дик Я. Я. 1083
Дик Я. Я. 981
Диорденко В. Т. 1083
Диркс Г. Г. 642, 682
Диркс Я. П. 1091
Дирксен 470, 830
Дирксен И. И. 1083
Дирксен фон Г. див. Дірксен фон Г.
Дирксен Я. Я. 642, 682
Дитлов 453
Дитман 992
Дірксен фон Г. 140, 141, 229, 230
Дмитрієв Д. 10, 28, 63, 67, 103, 107, 108
Дмитриев Д. див. Дмитрієв Д.
Доблер Л. Г. 1062
Добровольский Н. А. 641, 653
Дойбель Г. 465, 513, 514
Долганов 558
Долгушев О. Р., Долгушев А. Р. 183, 274
Долингер А. И. 642, 658
Долингер Я. И. 642, 658
Домбровский К. Ф. 1091
Донец И. П. 950
Донин 454
Допильштейн И. В. 829
Дорн 945
Дорнгоф К. 988
Доров 674, 676, 678, 680, 681, 1131
Дорцвейлер 1040, 1042
Дочекал 1065
Дош 1063
Драверт П. Ф. (Drawert Paul) 602, 720
Драгун В. А. 642, 653
Древитц Э. (Drewitz Edgar) 597, 779
Дроботько 584
Дройф В. 437, 440, 488, 490, 516
Друшель П. А. 642, 653
Друян К. З. 642, 658
Дубовой 1024, 1025
Дубовой 811
Дубровин 1119
Дуйгу Р. 922
Дукарт И. 955
Дукерт 1057
Дунст Р. М. 705
Дуффек (Дуфек) Р. А. див. Дюффек Р. А.
Дуффек А. Див. Дюффек А.
Дюк 306
Дюрмаер (Дюрмайер) 506, 558
Дюрмайер 316

- Дюффек А. 12, 30, 471
 Дюффек Р. А. 12, 30, 444, 461, 463, 471, 473, 832
 Дьяков 613
- Евсеенко Т.С. 1117
 Егер 1041
 Егин 1041
 Ежов Н. див. Єжов М.
 Ейсфельд Я. 59, 99
 Ейхельман О. О. 129, 219
 Екатерина II див. Катерина II
 Енде В. 780
 Енер В. И. 1091
 Ерецохов 964
 Ерік В.Й. 199, 291
 Ермолович Н. П. 574, 576
 Ерохин А.А. 846
 Ерт (Ердт) (Ehrt) 11, 13, 29, 32, 373, 389, 400, 401, 427–430, 452, 553, 565, 581, 583, 608, 951, 1011
 Ефіменко Г. див. Єфіменко Г.
- Єжов М. 8, 10, 12, 16, 27, 28, 29, 31, 35, 48, 63, 66, 67, 68, 73, 74, 87, 103, 107, 108, 109, 114, 115, 153, 161, 162, 163, 164, 166, 172, 173, 176, 180, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 205, 243, 252, 254, 257, 263, 264, 267, 271, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 287, 289, 297, 348, 359, 361, 362, 363, 365, 372, 383, 385, 399, 400, 435, 437, 440, 446, 449, 459, 463, 512, 533, 537, 577, 587, 606, 639, 649, 650, 652, 655, 684, 685, 686, 694, 697, 704, 711, 717, 739, 787, 812, 831, 835, 837, 884, 885, 901, 919, 921, 926, 933, 945, 951, 960, 966, 969, 972, 980, 985, 988, 993, 994, 1001, 1007, 1009, 1018, 1021, 1076, 1078, 1080, 1131
 Єфіменко Г. 43, 83
- Жариков 667
 Жарский 408
 Жданов 451, 611
 Жежель И. Н. (Жежель Н. Н.) 478, 809
 Железногорский-Айзенберг 1027
- Желеховский 451
 Желтоноженко П. Г. 1099
 Жирмунский В.М. див. Жирмунський В.М.
 Жирмунський В.М. 204, 205, 296, 297
 Жук 1109, 1110
 Журавлев П. В. 585
- Забигал В. 557, 1061
 Забирко Н. Т. 416, 433
 Забловский Ф. Г. 1091
 Завадский 316, 317, 322, 324, 325, 331, 332, 345, 346
 Завадский А. П. 1091
 Завялов 461
 Задай 667
 Зайонц И. А. 585
 Зайцев 394, 407
 Заковский Л. М. див. Заковський Л. М.
 Заковський Л. М. 161, 206, 252, 298
 Зальцберг А. 922
 Зальцзейлер А. П. 676
 Зальцзейлер П. И. 1104
 Зальцелер А. И. 627
 Зальцелер А. П. 616, 617, 624, 625, 643, 1108, 1111, 1116
 Заславский (Миля) С.И. 578, 579, 754, 1132
 Затлер С. Д. 629, 632
 Затонский 1025
 Заубер 610
 Заулочный Л. И. див. Новожилов И. И.
 Зауэр 811
 Захаров 964
 Зачепа 1098, 1132
 Зачепа І., Зачепа И. 183, 274
 Звонарев К. К. див. Звонарьов К. К.
 Звонарьов К. К. 159, 250
 Зегаус Е. Р. 1083
 Зейб 991
 Зейбель А. А. 616, 617, 622, 626, 643, 676, 1105, 1107, 1115
 Зейбель И. А. 618
 Зейбель Э.Э. 616, 617, 619, 626, 642, 674, 1104, 1106, 1110, 1111, 1115
 Зейбель Я. А. 627

- Зейлер Э. А. 1091
Зеликат Ф. Д. 373, 481, 489, 490, 609, 720
Зелингер Я. А. 927
Зелинский 730
Зелинский 921
Зель Г. Е. 643, 653
Зельцер А. С. 927
Землер Ф. Ф. 866
Зиберт 981, 1010
Зиберт А. Г. 424
Зиберт Р. Г. 391
Зиберт Т. М. 750
Зиверт Э. Г. 866
Зильбернагель 989
Зименс Г. П. 643, 674, 750, 950
Зименс Е. П. 642, 653
Зименс И. П. 642, 653
Зименс Я. П. 642, 653, 750, 950
Зимерс А. (Siemers August) 605, 783
Зимон Ю. З. 1080, 1094
Зиморев Г. 997
Зин Ф. Ж. 866
Зиновьев Г. Е. див. Зинов'ев Г.
Зисько Х. Л. 144, 233, 234
Жиц К. 946, 947
Зинов'ев Г. Ю. 57, 97
Золотарев В. див. Золотарьев В.
Золотарьев В. 201, 202, 293
Зоммер М. И. 373, 481, 482, 489, 607–609,
664, 666, 607, 816, 954, 958–960
Зоммер Р. 11, 29, 400
Зонтак А. 946
Зубарев П. див. Зубарев П.
Зубарев П. 66, 106
Зуйков М. Я. 200, 201, 292, 293, 1044–1046,
1082, 1087, 1098, 1099, 1101–1103, 1132
Зюсс И. Я. 400, 489, 490, 720
- Иванов** 1023
Иванов 1072
Иванов В.Т. див. Иванов В.Т.
Иванов див. Иванов
Ивановский 745
Иванчич 506, 558, 560, 1042
Ивашко 658, 1132
Ивков П. В. 416
- Игнатенко 1027
Иессе Л. 989
Извеков Н. 836
Ийсена Э. 989
Илензер 991
Имбери И. 732
Инсаров Э. див. Инсаров Е.
Иобстман А. А. 686, 834, 1076, 1094, 1095
Иордан Е. Ф. 703
Иоселевич 378, 1133
Иост Я. Я. 722
Иохим Ю. Я. 750
Исаенко 582
Исаенко 582, 583
Исаченко В. Н. 1083
Иттерман И. П. 866
- Иванов 198, 290, 926, 928, 993, 994, 1132
Иванов В. Т. 160, 251
Инсаров Е. 8, 9, 27, 361, 362
- Кабанов** 964, 1133
Каганович 142, 232, 359
Кайзер В. А. 924, 937, 944
Кайзер К. И. 421
Калашников 614
Калашников 938, 939, 1133
Калицкий 408
Каллмейер А. 780
Кальковский А. И. 751
Кальмейер А. (KallmeyerAnna) 589
Кальтофен 318
Камановский 658, 1133
Каминский 408
Каминский 951, 953
Кампгаузен 834
Кампгаузен Л. Л. 145, 235
Кампф 830
Кандидов Б. 161, 252
Канецкий 1027
Канивец Н. А. 417
Каннер 409
Канторович 584
Капуловский 1025
Карамишев П. В. 194, 196, 285, 288, 933,
934, 987, 1133

- Карамышев П. В. див. Карамисhev П.В.
Карахан Л. 66, 106
Карвелис К. (Karwelis Kurt) 467, 603
Карвелиус 834
Карелин 969, 1023
Кари И. 956
Кари И. М. 1091
Карл 495
Карпенко Г. Ф. 627, 1113
Картальш М. Е. 1101
Карх А. Л. 866
Каршевски Р. (Karschewski Robert) 602, 686
Каспер П. П. 643, 676
Катерина II 126, 215
Катке И. М. 859
Катунин 582
Кауль 820
Каус Г. А. 1084
Кауц К. 1057–1061
Качер 478, 809
Квасман М. 464, 515
Кватер 369, 1112, 1113
Квятек 1026
Кейт 530
Кек Ф. Г. 722
Келлер 611, 791
Келлер 903
Келлер Г. П. 927
Келлер И. А. 700, 713, 718
Кельм А. Ф. 706
Кельпе 407
Кельц 395
Кемплинг 946
Кендра С. Ш. 927
Кениг А. А. 736, 929
Кених Э. Г. 774
Кервис (Кервлис) 946
Керденхин 986
Керхер Т. И. 414, 433
Кеслер И. И. 700, 713, 714
Кеслер П. А. 703
Кестеле В. Ф. 372
Кестринг 613
Кефлер Р. Х. 927
Кигерль 921, 922
Кидровский И. И. 627, 1112
Кизевский А. С. 1084
Кизельвальтер Г. 973
Кинг-Соколова М. Р. 1036
Кинтоп А. И. 1091
Кинь Ю. Х. 866
Кипер 1024
Кипке Ф. И. 749, 949
Киракиэнер 1063
Киров С. 246
Кириш К. Г. 643, 653
Киселев 613
Киселев П. 933, 994, 1035, 1042, 1056, 1065, 1066, 1073, 1133
Киселюк 1072
Кисенко 1096
Кистлер 514
Кифель 229
Кифер 374
Кишинский 914
Кишнер 322
Кіров С. 155
Кіфель 139
Кладт П. Ф. 750, 949
Кладт Ф. П. 1091
Кланг 791
Классен 975, 978
Классен А. К. 722
Классен Г. (Klassen Gottlieb) 444, 461, 463, 471, 601
Классен И. И. 585, 1052
Классен К. К. 749, 949
Классен П. П. 1084
Клатт П. Ф. див. Кладт П. Ф.
Клатт Э. И. 648
Клаус В. В. 720
Клаусен 576, 1133
Клаусс В. Э. 1099
Клейн 972–974, 1029
Клейн А. 222
Клейн Г. Г. 846
Клейн Е. 469, 827
Клейн Р. 527
Клейстер 791
Клепфер 630, 632, 633
Клетте 474, 828

- Клецман 725, 727, 729, 731
Клейн А. 133
Климов 983
Клингер Г. 223
Клінгер Г. 134
Клопотовский В. И. 1083
Клочко Д. М. 1065
Клут А. В. 866
Клюдт 835
Ключковский 667
Кляйненберг 1036
Кнава Э. Л. 391
Книллер К. 1007, 1008
Книллер Ю. 1008
Кнодель Б. Я. 927
Кнор М. Ф. 722
Кнор Ф. Ф. 1109, 1110
Кнорр 491
Кнорре Р. Ф. 314–323, 326–331, 333, 336–
339, 341–346, 354, 951, 1117–1119
Кобулов А. 198, 206, 290, 298
Кобулов Б. 185, 277
Ковалевский 584
Ковалевский И. Н. 1084
Коган С. 195, 287
Когут А. 21, 40
Кожевников 408
Кожевников Г.К. 1124
Козакевич 538
Козельский 969
Козлов 473, 614
Козлов В. Т. 1083
Козловский А. 391, 585, 749, 751, 1133
Козловский Я. Д. 1091
Козьек И. 604
Козьек Ф. (KozjekFranz) 604
Кокін С. 21, 22, 40, 80, 121
Кокин С. див. Кокін С.
Кола В. 780
Колбин И. А. 520, 521
Колгуликин див. Колгулікін
Колгулікін 67, 107
Колесников 790
Колке К. 780
Колодный 521
Колпаков 1040
Колчак 155, 246
Коляда 429, 430
Кольберт И. Д. 866
Кольке 529, 530, 821
Комаров 610
Кондаков 1027
Кондрат М. Х. 692, 751
Кондратенко А. В. 866
Кондрашев П. Т. 422
Кондрашев Т. А. 420
Конотоп 959, 961
Конрад 485, 611
Кончак 324
Кооп Э. 955
Кооп Э. К. 866
Копански И. (Kopanski Johann) 604, 785
Копейкин Т. Е. 700, 714, 718
Копп 791, 1010, 1011, 1040
Копп Абрам Абрамович 981, 982
Копп Адольф Антонович 700, 714, 718
Корведис К. Г. 434
Корецкий В. М. 583
Коричонер 663, 664, 667
Коркин П. див. Коркін П.
Коркін П. 180, 183, 188, 195, 271, 274, 279,
286, 982, 983, 1094, 1133
Коркунов Г. 196, 288, 996, 998, 1134
Корнев 477, 480, 804, 806, 1134
Корнельцен Ф. Ф. 643, 683
Король 1041
Коршевер 402, 536, 570, 1134
Косиор С. 231, 232, 271, 444, 463, 471, 473,
552, 832, 1021, 1022, 1027, 1134
Косіор С. 142, 180
Коски И. (KoskyJohann) 602, 780
Костенко 478, 809
Костоглодова Я. В. 774, 775
Костырко 1040
Косяк 986
Котляренко 736, 1088, 1089
Котляров 990
Котов И. А. 418
Кофинг Г. И. 643, 653
Кофман-Выгодский 1024
Кох А. К. 421
Кох И. А. 700, 714, 718

- Кох М. Я. 927
Кох Р. И. 830
Кох Э. Ф. 418
Кох Э. Х 703, 1109
Кохх 789
Коцек Ф. 491
Кочинский П. Э. 1083
Кошке Р. В. 1033
Кошке С. Ф. 423
Кравцов 461
Кравцов И. И. 1084
Кравченко 989
Кравченко Т. Н. 585
Краевский 323
Крайцман 821
Красуцкий Б. И. 1083
Краузе 175, 182, 183, 266, 273, 274, 618, 991, 1109
Краузе В. 890
Краузе И. Ф. 976, 978
Краузе П. А. 1083
Краузе Э. А. 866
Крафт 952
Креггер 175
Крейс К. И. 700, 714, 718
Крейс Ф. И. 700, 714, 718
Креккер П. П. 643, 683
Кремер Г. Г. 643, 653
Кремнев 649, 686, 704, 885, 892, 1077, 1079, 1081
Кренц 1109
Крепаков 1039
Кресс А. Г. 927
Кресс Н. Г. 927
Кресс Я. 732, 733
Крестовников 736, 1135
Кретник А. 957
Кретов Ф. Д. див. Кретов Ф. Д.
Кретц В. Я. 1091
Крец А. И. 1984
Кретов Ф. Д. 155, 245, 246
Кривец Е. Ф. див. Кривець Ю. Х.
Кривець Ю. 18, 37, 180, 191, 271, 282, 374, 434, 444, 445, 468, 475, 598, 650, 651, 694, 735, 825, 836, 1135
Кривохацкий 582
Кригер А. Г. 757
Кригер М. И. 391
Кригер О.Г.А. див. Крігер О.Г.А.
Крисман К. К. 758
Кристер 973
Кришай 495
Крігер О.Г.А. 129, 219
Кровецкая Г. Ф. 1125
Кройс Я. Ф. 356
Кромбах К. (Krombach Kurt) 466, 602, 603
Кромбах Ю. 780
Кроне К. 487
Круглов С. 209, 301
Крупмаер 1064
Круппа Ф. Г. 720
Крупышева 931, 932
Крутый Г. И. 538
Крушельницкий 322, 324, 325, 331, 345
Крушинский 543, 544, 553
Крыжановский И. 571
Крюгер Р. (Krüger Richard) 388, 599, 780
Кубрик 408
Кудлай 665
Кудрявцев 1023
Кузнецов 986
Кузнецов М. И. 1039, 1040, 1041, 1042
Кузнецов Н. И. див. Кузнецов М. И.
Кузнецов М. I. 73, 114
Кузовкин А. С. 1117
Куйбишев В. 133, 223, 328
Куйбышев В. див. Куйбишев В.
Кук 792
Кулаковский П див. Кулаковський П.
Кулаковский П. 22, 40
Кулеша Г. 548
Кулик А. И. 403
Кулик В. 956
Кулик I. 22, 40
Куличков 507, 613
Кулык И. див. Кулик I.
Кульбашний 191, 282, 658, 1135
Кульбашный див. Кульбашний
Кумаченко А.И. 950
Куммерфельдт (Кумерфельд) Э. А. 392, 528
Куммерфельдт А. Э. 392

- Кун (Кунн) В. И. 413, 432
Кун А.Ф. 1072
Кун Т. В. 1083
Кундерт И. 1067
Кункель 530
Куноф Э.И. 857
Кунстман 609
Кунстман Э.И. 846
Купченко 1072
Кураоко 982
Куриной Д. Г. 585
Куркин М. Т. 422
Кухарь А.В. 1117
Куц И.Е. 750
Куц Р. М. 866
Кучеренко П.П. 750
Кушин Б. А. 513
Кушнир 796
Куют 947
Кютнер 461
- Лаверенц 323
Лавринчук Л. 22, 41
Лаже И. И. 644, 676
Лаже К. И. 644, 676
Лазько 456
Лакке 1064
Лалитер 1064
Ланг Ф. И. 722
Ланг Э. О. 722
Ланг Я. 428
Ланге Ф. 780
Ландбек В. 488
Ланц В. И. 927
Ланц П. И. 927
Латков М. О., Латков Н. А. 177, 268
Лау М. 780
Лаукарт И. В. 866
Лахтофен 329
Лашицкий М. И. 629, 631, 634
Лебедев 619
Лебедев С. див. Лебедев С.
Лебедеенко 1109
Лебедев С. 68, 109
Левен А. А. 644, 683
Левен А. Г. 644, 683
Левен Г. Г. 643, 653
Левен И. И. 831
Левен П. Я. 890
Левен Франц Иванович (1885 р.н.) 643, 653
Левен Франц Иванович (1900 р.н.) 644, 653
Левин 970
Левин А. М. див. Бельський Л. М.
Левицкий А. Ф. 512, 513
Левков 409
Легдер 395, 407
Легнич А. 513
Легостаев 1073
Лейббрандт Г. 204, 296, 305, 308, 309, 312, 1122, 1123
Лейман Э. Г. 866
Лейпунский 451
Лейс А. Г. 846
Лелеткин Л. И. 699, 711, 717, 719, 1135
Лели 306
Лемберг 465, 513
Ленин В. див. Ленін В.
Ленін В. 77, 118, 119, 324, 332, 346
Ленц В. 320, 322, 328, 342, 354, 380
Леов-Гофман В. 152, 242
Леоненко 417, 418
Леонтьев 725, 727, 729, 731
Леонюк Ф. А. 307, 313, 1135
Лепи 1012
Леплевский И. М. див. Леплевський І. М.
Леплевський І. М. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 163, 165, 164, 166, 180, 182, 184, 188-191, 197, 254, 255, 256, 257, 271, 274, 276, 279, 282, 289, 360, 362, 363, 364, 372, 373, 374, 379, 383, 384, 385, 392, 393, 397, 399, 401, 402, 405, 407, 410, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 446, 448, 459, 462, 463, 465, 468, 477, 512, 517, 518, 533, 534, 537, 539, 552, 577, 578, 587, 598, 606, 615, 650, 672, 684, 687, 690, 691, 694, 695, 707, 720, 721, 735, 738, 757, 759, 771, 773, 775, 786, 798, 800, 803, 804, 811, 812, 819, 845, 855, 857, 859, 861, 863, 869, 1021, 1136

- Лепп В. И. 569, 828
Лерке Г. Д. 643, 683
Лессик (Лесик) 323, 451, 515, 610, 952
Леткеман Д. П. 1084
Леут В. Л. 902
Лефиль 1118
Лефлер 559
Лёш (Loesch) див. Циннеманн И.
Либек 788
Либельт Л. К. 866
Либман Э. М. 884, 781
Либманн Э. 781
Лиган К.С. 187, 278
Лигнау А. Г. див. Лигнау А. Г.
Лигнау Ю. 1071
Лидер М. 548
Лидле Х. С. 644, 658
Лидтке Г. 464, 495, 497, 555, 612, 788
Лиммер Я. Я. 1052
Линдемманн О., Линдеманн Е. Г.
(Lindemann Eugen) 434, 466, 602, 781
Линк Г. Г. 585
Линк О. Г. 1091
Линк Э. К. 643, 683
Линке Б. 383, 441, 499–500, 501, 544, 545,
551
Липа Н. С. 433
Липенко-Куртяк 408
Липке 1050
Липовой М.М. 847, 1136
Лирсе 913, 914
Лиске 946
Лиске Г. 528
Листенгурт М. А. 915, 916, 1137
Литвин 206, 298
Литвинов М. 65, 106, 140, 173, 229, 230,
264
Литке М. Я. 1105
Литке Р. Ф. 868
Литке Ф. Г. 616, 617, 621, 626, 644, 676,
1107, 1115
Литке Э. Ю. 866
Литке Ю. Ф. 638
Лифантий М. И. 1084
Лифке А. 781
Лищенко 504, 505
Лигнау А. Г. 129, 219
Лоболь И. 629
Лоевский Г. Э. 527
Лозинский 453, 514
Ломбаль 632
Лоренц Р. 475
Лорер 324
Лошадкин Н. Д. 420
Лу[к]иян М. И. 1084
Лукачер 547
Лутц Э. Г. 545
Лутц-Гарш Э. Г. 540, 551
Лухтерхандт О. 21, 40
Лыган К. С. див. Лиган К. С.
Лысенко А.Е. див. Лисенко О. Є.
Лысенко В. Е. 750, 949
Лысик 792
Любченко П. 1025, 1027
Людвиг 902
Людвиковский 408
Людоговский 461
Люльков М. С. 201, 293
Лютер Р. 1007, 1008
Люфт Г.А., Люфт Г.О. (Luft Heinrich) 132,
222, 320, 322, 324, 332
Люц 1067
Люц В.Р. 846
Лябах I., Лябах И. 21, 22, 40, 41
Ляйхт Я. Я. 644, 658
Лянге Р. В. 866, 930
Лянге Р. Л. 638, 930, 931, 932
Ляу 947
Ляшик В. 403, 1137
Маак Я. М. 722
Маас Генрих Генрихович 866
Маас Генрих Георгиевич 867
Маевский П. 408
Маер Г. 1069
Мазо 969
Мазур 947
Мазур-Мазов Ф. 304, 309
Мазур-Мазур 1071
Май В.Г. 846
Май О.Г. 846
Май Ф. П. 1084

- Майбах 981
Майда В. Р. 866
Майдан Э. К. 638
Майер 316, 456, 504, 1042
Майер А. Г. 700, 714, 718
Майер Г. див. Хооге Г.
Майер Е. А. 703
Майер Ф. Х. 903
Майкопар 578, 579
Майнцер В. Я. 686, 781, 832, 834
Мак А. 1038
Макаренко Ф. П. 1095, 1137
Макаров Ф. А. див. Сычев М. Л.
Макельке Н. И. 1091
Маковский Т. С. 522
Макогон М. Е. 416, 433
Макухин 456
Малервейн Г. И. 616, 617, 620, 626, 644, 1104, 1107, 1111, 1115
Малервейн Е. Ю. 846
Малервейн О. И. 585
Малишев 67, 107
Малишевский 674, 676, 678, 680, 681, 1137
Мальшев див. Малишев
Ман Э.Ф. 846
Мантель Б. Г. 734
Мантель Г. 734
Мануховский М. Д. 1091
Маркс М. (Marks Martin) 469, 594, 612, 777, 827, 834
Мартенс 791
Мартенс И. К. 976, 978
Мартенс И. Я. 644
Мартенс К. К. 954–957, 959–962
Мартенс П. И. 976
Мартенс Ф. И. 1091
Мартын Ф. Г. 1084
Мартына К. 952
Мартынов 613
Марцильгер Г. Г. 356
Марцинск 482
Марцинчик 438
Марчак 1022
Марченко И. Г. 750
Масны Э. 491
Масольд Я. И. 628, 629, 631, 635, 636
Массольд А. Ф. 627
Массольд В. М. 1091
Маст Г. 437, 487
Матес 792
Матес Ю. 502
Матис И. И. 644
Матушевский В. Ф. 415
Матыса Р. 531
Маутнер К. 504
Мац 1024
Мацко В. М. 1084
Мевес 921, 922
Мевес К. 502, 511
Мевиус И. К. 1096, 1097, 1103
Мединг 478, 809
Медляге 933
Меер М. М. 644
Мейер 572
Мейнс П. 781
Мек Г. 488, 490
Мелем Я. 503, 504, 507, 555, 559, 612, 613, 1061, 1068, 1070
Мель В. 548
Мель К. Э. 774
Мель Я. Я. 722
Мельман 479
Мельман В. 479, 483, 610, 665, 810
Мельман Г. И. 846
Мельник 1065
Мельников 313
Мельников Г.С. 976
Менке 414, 665
Менцель М. (Шлебитц Х.) (Menzel Max / Schlebitz Herbert) 605
Меняйло 992
Меньшиков 507, 613
Мердиан Р. Я. 700, 714, 718
Мертенс 306
Мертке 952
Мертц Г.-А. Ю. 356
Метельский 1036, 1037
Метиль 408
Мехлик Г.Г. 863
Миквиц Р. К. 296, 304, 305, 308–313, 316–318, 320–322, 324, 325, 327–329, 331, 332, 336, 337, 341–346, 1066, 1120–1123

- Миклуш 578, 579
Миллер
Миллер 481, 503
Миллер Е. 1111
Миллер Е. Э. 904
Миллер И.
Миллер И. И. 460
Миллер Игнат 441, 508, 555
Миллер Иоганн 441. 464
Миллер К. Х. 421, 558
Миллер Л. Л. 616, 617, 625, 627, 644, 1108, 1111, 1116
Миллер Леонид 901
Миллера М. 829
Мильке Р. В. 866
Мильчевски А. 777
Минаев А. див. Мінаєв-Цикановський О.
Минаев-Цикановский А. див. Мінаєв-Цикановський О.
Миних 1057
Минский Ф. 456
Мироненко А. 357, 891
Миронов 997
Мирончук Ф. А. 1084
Мирошников И. А. 866
Митрофанов 667
Михайлюк В. М. 419
Михель Г. Д. 413, 432, 792
Мицель 310
Мишевский 833
Мишевский И. 372
Мишкин 408
Мишкин И. В. 408
Мінаєв О. див. Мінаєв-Цикановський О.
Мінаєв-Цикановський О. 11, 17, 29, 35, 188, 280, 385, 400, 437, 440, 463, 577, 587, 606, 607, 854, 901, 1137
Млем Б. 400
Могвиц Э. В. 1091
Могила 461
Мозер 311, 733
Мозер И. 732
Мозер К. К. 927
Моисеева 970
Мокк Ф. П. 1091
Мокштадт 470
Мокштадт И. 475
Молотов В. 49, 50, 89, 135, 142, 224, 232, 359
Моок Э. С. 1091
Моор В. Х. 954, 958, 959, 960
Моргун А. 22, 41
Мордовец П. Т. 750
Мордхилевич К. Л. 417
Мороз 619
Морозов 357
Морозов И. 1109, 1110
Москаленко П. А. 982
Музольф А. Г. 706
Мунвез Л. 673, 755, 756, 759, 765, 766, 848, 853, 871, 872, 873, 874, 877, 878, 880, 881, 882, 883, 898, 899, 900, 1138
Муравйов М. 130, 219
Муравьев М. див. Муравйов М.
Мурзин Н.Н. 1125
Муромцев 736, 1138
Мухин 992
Мухин В. А. 700, 714, 718
Мухурадзе 1096
Мюллер 1011
Мюллер 309, 312, 315, 316–318, 321–323, 325–328, 330–332, 336, 338, 341–343, 345, 613, 934, 1037, 1040, 1042
Мюллер 666
Мюллер В. (Müller Walter) 13, 32, 388, 427, 430, 599, 788
Мюллер Г. 526
Мюллер див. Рождественская-Мюллер
Мюллер И. Я 460, 495, 497, 554, 555, 612
Мюллер Ф. (Müller Friedrich) 388, 599, 781
Мюллер Э. 329
Навотная И. Э. 352
Назаренко А. 984, 999, 1000, 1004, 1005, 1014, 1017, 1138
Найдич 408
Найдман 334, 347
Найман 945, 946
Наинская Т. 548
Насонов 366, 371, 406, 590, 627, 1112, 1113
Натаннзен Г. 781

- Наумов В. 62, 78, 103, 120
Нахтигаль А. Э. 867
Нахтигаль Э. Ф. 867
Неб А. А. 627
Неб И.Я. 616–618, 622, 624, 626, 642, 676,
1104, 1106, 1109, 1115
Неб Иван Августович 475, 618
Неб Иван Адамович 723
Неб Ф. Ф. 618, 623
Недер Д. 538, 539
Неер 1073
Нейбауэр Х. Я. 701, 714, 718
Нейман 474, 1010
Нейман А. Е. 867
Нейман Г. 503
Нейман Г. Д. 867
Нейман К. К. (Кольбе К. К.) 1078, 1094
Нейман Н. И. 1091
Нейман Ф. М. 1053
Неймиллер А. И. 927
Неймиллер Ф. 1073
Неймс Ю. Л. 1084
Нейс П. 1070
Нейс Ф. М. 1070
Нейфельд Г. Г. 749, 949
Нейфельд И. Г. 749, 949
Нейфельд П. Н. 1092
Нейштадт Ф. И. 1091
Нейштетер А. К. 1091
Немерцалов А. 474
Немировский 990
Нец Ю. В. 1092
Нецер А. А. 1091
Нецке С. В. 1092
Нещадименко М. П. 972–974
Нибур Я. Я. 981
Нидер 834, 990, 991
Никель 903
Никель С. О. 1117–1119
Никитина П. 1071
Никитинский Й., Никитинский И. 209,
301
Никкель В. Ф. 1091
Никкель С. О. 315, 320–323, 329–333,
336–339, 344, 346
Николаев 1009–1111
Николаев 606, 945, 951, 960, 966, 969, 972,
988, 1001, 1009
Николаев В. П. 644, 653
Николь Э. Х. 648
Никулин 507, 613
Нилов 313, 1139
Нимандт (Ниманд) Ф. 441, 546, 610
Нипко 475
Ницель К. А. 870
Нобст Г. 781
Новак И. И. 391
Новаковский 408
Новожилов И. И. (Фесенко А. А.,
Заулочный Л. И.) 420
Ноль К. 483, 665
Ноль О. Г. 867
Норд Ф. И. 585
Нордгеймер В. Ф. 1092
Нордгеймер Ф. Ф. 723
Носаль 992

Оберле 789
Обозников 572
Обольянинов 986
Озерьев 970
Озолин 1010
Ойгенштейном Б. М. 524, 525, 613
Окснер Я. Г. 1063
Олейник И. 374
Олександр I 126, 215
Ольшванг 514
Ольшинский 614
Омелях А. Н. 1084
Онопко 944
Орджоникидзе 831
Орлов Д. В. 481, 486, 487, 491, 846, 1139
Орт Э. И. 616, 617, 623, 624, 627, 645,
1107, 1112, 1116
Орт Э. Э. 618
Ортилиб И. Д. 867
Осенкемпфер (Осенкемпфер) 385, 482,
491, 609, 720
Остапенко 1007, 1008
Остер 820
Отестетер Б. 1071
Отт А. (Ott Albert) 389, 599

- Отте Р. 781
Отто И. Г. 509
Охотин Н. див. Охотін М.
Охотін М. 66, 70, 74–76, 107, 111, 115–118, 124, 191, 213, 283, 358, 359
- Павленко** 1072
Павлов 986
Падер М. И. 867
Палем 970
Палиенко Н. И. 583
Палош-Шаллай 559
Пальмтаг Ф. Ф. 645
Панкивский 456
Панкратц Г. В. 645
Панова М. 22, 41
Панюков 507, 613
Папакін Г. 7, 25, 52, 92
Папакин Г. див. Папакін Г.
Папенков М. П. 964, 965, 1139
Паперман В. А. див. Паперман В. О.
Паперман В. О. 187, 278
Пасотер Г. Л. 867
Пассов З. 64, 65, 104–106
Пастиани 809
Пасынков 1010
Патак 315, 316
Патша В. 781
Патша Г. 781
Пауль 557
Пауль Е. Х. 884
Пауль О. 781
Паульс И. Я. 1092
Паульс К. Ф. 178, 269
Паульсен 952
Паутц Ю. К. 437, 462, 487, 488, 490, 663, 720
Пауцке 946
Пацер А. И. 867
Пашков 986
Пейль В. С. 706
Пейтер А. Х. 701, 714, 718
Пекрун Г. И. (Pekruhn Georg) 471, 601
Пельц Р. П. 867
Пеннер Г. Г. 981
Пеннер И. А. 645
Пеннер П. И. 645
Пеннер Я. В. 645
Пеннер Я. Я. 645
Перге 990
Перешивайло Н. 419
Переяслав 558, 560
Персиянов 613
Перфильев 1025
Петенов 374, 1140
Петер Н. В. 585
Петерс 830
Петерс А. А. 645
Петерс А. В. 1085
Петерс Г. К. 178, 269
Петерса Г. Б. 645
Петин 465, 513
Петрашко 67, 108
Петрицкий 538
Петрова Т. 53
Петровская-Ноштардт Н. С. 1071
Петровский А. 172, 263
Петровский С. 1071
Петровський А. 172
Пигурнов А. В. 751
Пилимонов А. Е. 1085
Пилипенко 318, 325, 337
Пилипьяк В. М. 375, 1140
Пиляев 902
Пинер 903
Пинский 902
Пинтер И. Ф. 1104
Пиранг Ю. 1009, 1010
Писарева Т. С. 1120
Пискарев В. М. 356, 382, 398, 401, 1140
Пискун 575
Письменный 969
Пихлер В. И. 528
Платнер В. (Plathner Wilhelm) 595, 777
Пленерт (Пленирт) Я. Г. 978
Плетнер Г. Ф. 705
Плич О. див. Пліч О.
Пліч О. 133, 134, 222, 223
Плотичер 548, 549
Плясовиц 832
Повальский А. 489, 490
Поддубный 1065

- Подкур Р. 124
Позняков Г. Н. 584
Поккер 903
Полинский Э. Ю. 1085
Полякова 931
Поль М. И. 418
Поль Н. Э. 723
Польман 454, 456, 607
Польман Ф. 609, 610
Польман Ф. Ф. 373, 386, 408
Помазанов 451
Поплавский К. Ф. 1085
Попов 1022
Попов А. 1116
Поповский А. В. (Карпенко А. П.) 1102
Поппе О. 440, 487, 516
Поппек Р. 441, 491, 516
Поппер 305, 308, 310, 325
Поппер Л. 499
Порайко 1025
Порницкий Е. Е. 1085
Порш Г. Ф. 749, 949
Потак 323, 325, 338, 346
Потёмкин В. див Потьомкін В.
Потягаило 992
Потьомкін В. 175, 266
Поша А. 997
Поша Я. 997
Пошала П.Н. 1120
Правдин Э. М. (Колтунов Э. М.) 535, 563, 1140
Прамнэк Э. К. 411, 425, 1140
Предгер И. А. 1034
Прейс П. Г. 269
Прейс Т. Э. 723
Премудров 67, 107
Приб Е.М. 470, 474, 475, 578, 617–622, 625, 626, 828, 831, 1115
Приб Ф.М. 627, 1111–1113
Прибе Г. 578, 579
Призер Ф. 629
Прицкау Г. А. 937, 944
Пришивцын 636, 1141
Прокоф'ев Г. 142, 232
Прокофьев Г. див Прокоф'ев Г.
Пропорт И. В. 1085
Прохоров 791
Прудкин И. И. 403
Прцибилла И. (Przibilla Johanna) 600, 781
Прцибилла Э. (Przibilla Elfriede) 389, 599, 781
Путьянский 1064
Пуцыхин А. А. 572
Пучков 67, 108
Пучков Д. К. 420
Пфейфер 485, 611
Пфейффер В. 781
Пфлуг Ф. И. 616, 617, 620, 626, 645, 678, 1106, 1111–1113, 1115
Пфлугфельдер Г. И. 616, 617, 624, 627, 645, 681, 1104, 1107, 1116
Пфлугфельдер М. К. 1104
Пфлугфельдер Р. И. 616, 617, 619, 626, 645, 680, 1107, 1114, 1115
Пфлугфельдер Э. И. 618–620, 627
Пщулковский Н. А. 1085
Пятигорский 451
Рааф Г. Р. 892
Рааф Р. И. 892
Рабич 315
Рабкин 328, 342
Рава 522, 523
Рагулин див Рагулін
Рагулін 187, 278
Радек 664
Радек К. 140, 141, 230
Радин А. Г. 930, 964, 965, 1141
Радишток П.Б. 145, 235
Радон Оскар-Отто Г. 392
Радонович 1065
Радтке Р. 782
Радтке Ф. 781
Радтке Э. 782
Радчик 456
Раев Б. И. 717, 719, 926, 928, 1141
Райх 306, 310, 312
Райх Г. 666
Райха А. И. 1121–1123
Раков В. 609, 664
Ракус 408
Рамбке-Арацкая 453, 456, 457, 514

- Рамин Г. Г. 459, 460, 463, 546, 610, 720
Рат А. 956
Ратынский 915
Рау А. 955
Раутенберг Э. (Rautenberg Erich) 605, 782
Раух К. 559
Рафальский 947
Рац 833
Реброва В. Т. 445, 1141
Регер К. Б. 646
Редекоп 990
Редекоп И. И. 646
Реденс С. 139, 228
Редингер 1042
Редлер И. М. 927
Редько В. 196, 287, 288
Резников М.Е. див. Резніков М. Е.
Рей Г. Г. 692, 751
Рейдель М. М. 1053
Рейжевский 921
Рейзвих Г. Я. 1092
Рейман К.И 774
Реймер 964
Реймер А. И. 1092
Рейнгардт Э. И. 927
Рейнгольд 511
Рейних Я. Э. 646
Рейтер К. 444, 461, 463, 473, 614
Рейтер О. Э. 413
Рейфшнейдер 834
Рейхельд 953
Рейхенбах 464, 513
Рейхерт Александр Августович 412, 432
Рейхерт Александр Александрович 412
Рейхерт Андрей Августович 1092
Рейхерт Ф. А. 412
Рейхерт Ф. Ф. 1092
Рейхман Л. И. 13, 398, 407, 409, 442, 443, 448, 458, 657, 1142
Реммель Г. 988
Реммель Иван Кондратьевич 629, 630, 634, 636
Реммель Иосиф Кондратьевич 629, 630, 633
Ремпель 559–561
Ремпель Г. Г. 585
Ремпель Г. Я. 405
Ремпель И. 831
Ремпель И. А. 1085
Ремпель И. И. 569
Ремпель Я. 374
Ремплер О. 548
Ренер П. Х. 1085
Реннер 134, 223
Реннер И. П. 701, 714, 718
Ренц Г. Г. 627, 1113
Ренц О. Л. 627
Рерих Ф. К. 724, 725
Реске А. 548
Рёсник К. (Rösnick Kurt) 594, 595
Рётиг Вильгельм 389
Рётхиг В. (Röthig Wilhelm) 599
Ретч 607
Ретш Э. 459, 460, 463, 464, 501, 610, 782
Ретш-Баумгертнер А. Ф. 703
Рецлав Ф. И. 750, 950
Рецлав Я. М. 723
Речш Э. 546
Реш А. 988
Решке В. В. 472, 524, 525, 569, 827
Решке Г. А. 524
Решке Ф. 1011
Резніков М. Е. 202, 294, 431, 682, 683, 1142
Риббентроп див Ріббентроп
Ригель Ф. Л. 701, 714, 718
Ригер 990
Ригер К. К. 1092
Ридигер Г. А. 646
Ридлингер Э. Ф. 927
Риппе 952
Рислинг Ф. А. 1068
Рист Э. Д. 403
Риттер Г. К. 904
Риттер О. (Ritter Eugen) 597, 782
Риттер П. (Ritter Peter) 597, 598, 782
Рифиниус И. В. 701, 714, 718
Рифиниус Ф. В. 701, 714, 718
Рифиниус Я. И. 927
Рихерт Г. М. 749, 949
Рихтер 548
Рихтер А. А. 646
Рихтер Антон 556

- Рихтер Артур 782, 828
Рихтер О. 828
Рицлін 67, 108
Ріббентроп 174, 265
Робатцек (Робацек) В. (Robatzek Wilhelm) 491, 604
Рогальский Я. Г. 1092
Рогинский А. див. Рогінський А.
Рогинский Г. К. 704, 1142
Рогинский Д. И. 646
Рогінський А. 66, 70, 74–76, 107, 111, 115–118, 124, 191, 283, 358, 359
Роговский 1113
Рогожан 811
Роголь М. П. 532, 742, 844
Род Ф.Г. 846
Род Я. Я. 892
Роде 952
Рождественская-Мюллер (Мюллер) 526
Рождественский 526
Рожевский 461
Розе 584
Розенберг 140, 141, 229, 230, 372
Розенкевич 409, 451, 610
Розенфельд Э.-С. 884
Розенцвейг 969, 970
Рознер Д. Д. 867
Рознер Р. В. 706
Роль А. 782
Романенко 461
Романенко П. А. 1092
Романов 1110
Романовский С. П. 588, 589, 692, 693, 736, 948, 1006, 1043, 1088, 1096, 1143
Роммель Ф. Я. 1092
Роншток Г. 592
Роншток Л. 592
Роншток Э. (Rohnstock Erich) 592
Росбах 306, 310, 312
Рот П. 169, 260
Роте В. А. 782
Ротекер И. 1038
Ротеккер Л. И., Ротеккер Л. И. (Ротекер, Ротеккер) 139, 229, 304, 310, 1122
Ротт 547
Ротт П. И. 1092
Роттекер 511
Рохленко 959
Рохлин 902
Рошер 323, 330, 345
Рошкович 921
Рошин 986
Рубинштейн Г. 386
Рубинштейн М. 386
Рублёв А. див. Рубльов О.
Рубльов О. 62, 102
Руденко Р. А. 425, 1031, 1034, 1047, 1054, 1143
Рунге В. 957, 962
Руф О. Э. 964, 965
Ручковский С. Н. 972–974
Рцадки Э. 482, 491
Рыбалко Л. Д. 421
Рыбюк Д. А. 774, 776
Рыков В. В. 307, 313, 1143
Рысток Г. Г. 867
Рыцлин див. Рицлін
Рышенко С. А. 750, 949
Рябчук С. С. 417, 433
Рязанов 453
Саблин 1025
Саботько 902, 1048
Савельев П. В. 701, 714, 718
Савин А. див. Савін А.
Савін А. 79, 80, 121
Савченко 997
Савченко С. Ф. 750, 950
Сайтан 307, 1143
Самовский 748
Самойлов С. И. 382, 444, 536, 890, 1143
Самородова И. Г. 1120
Самохин П. Н. 424
Сампала-Пальм 456, 457
Сампалла Эдуард 782
Самчук С. Е. 977, 978
Санпалла Ю. (Sanpalla Julius) 592
Сапир А. В. див. Сапір А. В.
Сапір А. В. 16, 35, 356, 447, 535, 854, 1144
Сапунков А. С. 701, 715
Сарандо Л. А. 357
Саркисов 1022

- Сатона 933
Сахаров 578
Сахно И. М. 419
Сахновский П. И. 391
Свенсон Н. 537, 538
Свинаренко 478, 809
Седлецкий К. К. 584
Седоловский А. 430
Селликат Ф. (Sellikat Franz) 605
Семенов П. В. 334, 1144
Семенов С. Ф. 420
Семенченко 1088
Семинкевич П. М. 1085
Семковский 1023
Семячкин Н. Г. 431, 1144
Сенин И. Л. (Сенин М. Д.) 478, 809
Сергеев 481, 609, 666, 667, 816
Сердюк 931, 1035, 1042, 1056, 1065, 1066, 1073, 1145
Сердюк Н. 21, 22, 40, 41
Серинг Г.-Г.-М. 783
Сероштан О. див. Сіроштан О.
Серпи 357
Серпинский 408
Сибер 791
Сидоренко 682, 683, 1145
Сидоров Н. Г. 1092
Сикорко 964
Симон 946
Симон А. 955
Симон Ю. 783
Симони (Симани) В. Н. 315, 328, 332, 333, 342
Синотов 986
Синяков Б. В. 984, 1095, 1145
Сиппле Г. Г. 646
Сіроштан О. 22, 41
Скасирская А. Н. 1085
Скейгер 323
Скорно К. К. 391
Скоропадский 538
Скравивецкий В. Н. 584, 1145
Скрипниченко Н. П. 424
Славин А. Д. 937, 938, 939, 995, 1045, 1046, 1145
Слайхер 997
Слободин П. 997
Слоневский А. див. Слоневський А.
Слоневський А. 187, 278
Слуцкий А. див. Слуцький А.
Слуцький А. 64, 104
Слюсаренко 322, 324, 325
Смеховский К. 548
Смирнов Г. див. Смірнов Г.
Смірнов Г. 41, 22
Смолій В. А. 46, 52, 85, 92
Смульский 902
Смуров 940, 944, 1098, 1146
Снайдер Т. 79, 120, 121
Соберер 385
Собко 653, 654, 847, 1146
Соболевич 380
Соколинский Д. М. див. Соколинський Д. М.
Соколинський Д. М. 180, 199, 271, 276, 291, 292, 403, 404, 411, 425, 432, 433, 659, 670, 693, 695, 705, 722, 723, 757, 758, 773, 774, 775, 798, 799, 812, 818, 845, 846, 855–865, 868, 869, 870, 886, 887, 896, 897, 1146
Соколовская 970
Соловьев Ф. Г. 750
Сологуб 513
Соломонович Я. В. 200, 292, 391, 411, 425, 585, 586, 638, 693, 722, 758, 799, 846, 856, 858, 860, 862, 865, 870, 897, 918, 932, 944, 1006, 1013, 1146
Сорокин 1023
Сорокин Ф. Ф. 1101
Сороко 592
Сороковенко Л. Е. 419
Сосновенко Н. К. 424
Сотан 903
Софинов П. Г. див. Софінов П. Г.
Софінов П. Г. 208, 209, 301
Сохацкий 408
Спасский Н. В. 584
Спектор М. Б. 941, 943, 1146
Спивак 1027
Спихальский К. 495
Сталин Й. 8, 10, 47, 48, 49, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 137, 138,

- 142, 143, 144, 145, 150, 151, 152, 153,
161, 162, 164, 173, 175, 198, 206, 208,
209, 227, 232, 233, 234, 240, 243, 252,
253, 255, 263, 264, 267, 289, 298, 300,
301, 320, 322, 324, 328, 330, 332, 345,
350, 353, 358, 365, 380, 385, 444, 463,
471, 473, 610, 832
- Сталин И. див. Сталін Й.
Станислав 997, 998
Стельмах-Гаранин З. Д. 950
Степанов М. А. 443, 444, 652, 657, 739,
767, 825, 837, 1147
Степанчук 682, 683, 1147
Стефани 902, 973
Стирне В. А. 11, 13, 29, 30, 32, 166, 257,
373, 374, 376, 397, 398, 400, 401, 402,
407, 426, 1147
Стреллер Я. 996, 997
Стриовский Т. И. 392
Стружинский 408
Струкова Е. 970
Ступин 316, 317, 321, 325, 331, 343, 952
Стырне В. див. Стирне В.
Суворов 588, 589, 693, 751, 929, 948, 950,
1147
Суворов В. 49, 88
Суханек Л. 79, 120
Сухов В. В. 583
Сухомлин 1022
Сцепанкиевич И. (Szozebankiewicz Josef)
602
Сычев М. Л. (Макаров Ф. А.) 1102
- Таблер И. К. 423
Тавлуем 806
Тайхерт А. Л. 867
Тар О. Г. 703
Тараканов М. И. 1085
Таубе Г. 783
Таубе К. Г. (Taube Karl) 597, 783, 845
Таубе Р. 597
Таубе Ф. 597
Таубер Й. (Таубер И.) 22, 40
Таубергер А. А. 888, 993, 994
Таубергер Ш. 305, 309, 310, 312
Тварди 386
- Твардовский Ф. див Твардовський Ф.
Твардовський Ф. 138, 227
Тевс А. П. 975, 978
Тевс Д. И. 1101
Тевс И. Д. 749, 949
Тевс И. И. 646
Тейхриб И. Г. 646, 1092
Тейша А. 821, 822
Телешев Г. Г. 1035, 1042, 1056, 1065, 1066,
1073, 1148
Темпель Г. 955
Тепляков О. Г., Тепляков А. Г. 201, 293
Терлецким М. 508
Теске 470, 830
Теслер Г.Ф. 1120
Тетшлах Г. Ф. 884
Тецлав А. М. 723
Тецлав Т. М. (Тецлав Э. М.) 585
Тилем 830
Тиль 481
Тиль-Мамай (Тиль-Мамей) 386, 490
Тильман Л. X. 372, 391
Тимер 481
Типпельскірх фон В. див. Тіппельскірх
фон В.
Тисен А. А. 1085
Тисен И. А. 1085
Тисен Ф. Ф. 1085
Тиссен А. А. 976, 978
Тиссен Г. Г. 585, 956
Тиссен И. А. 975, 976, 978
Тиссен П. П. 1092
Тихоновский 1105
Тиц 952
Тіппельскірх фон В. 175, 266, 390
Ткаченко К. 665
Том Альберт Рейнгольдovich 867
Том Арнольд Рейнгольдovich 867
Томан 664, 670
Томсон 902
Торопов 513
Трапп А.А. 619, 1110
Трапп К. А. 1104
Трапп Ф. К. 1115
Трапп Ф. К. 616, 621, 626, 646, 670, 1107
Траубенберг 508

- Трей П. 666
 Трембач 455, 457
 Треммель Х. М. 701, 715, 718
 Третьяков 513
 Трипус 1114
 Троман Ю. Ф. 1085
 Тромпетере Э. Л. 1123
 Трост Х. Л. 927
 Трофимов С. С. 545, 551
 Троцкий Л. див. Троцкий Л. Д.
 Троцкий Л. Д. 57, 77, 97, 118
 Турбовский Н. Ц. 653, 654, 847, 1148
 Туришев Г. А. 1101
 Тусинг 513
 Тусингер 903, 933
 Тухачевский 1024
 Тушев 998
 Тшахер Гельмут (Tschacher Helmut) 600, 783
 Тшахер Густав (Tschacher Gustav) 600, 783
 Тырмос А.А. 774, 775
 Тышковский 333, 347
 Тэвс Д.-Д. И. 1100
 Тягнибеда 1022, 1027
- Удольний 142
 Удольный 232
 Узельман Г. 1069
 Ульмер 362, 1148
 Ульрих 991
 Ульч Б. 783
 Уманский Я. 836
 Умиренко В. Е. 1085
 Унгар К. В. 1057
 Унгемах С. И. 1121–1123
 Унгер 737
 Унгер А. А. 1088, 1089
 Унгер Г. П. 646, 683
 Унгер К. 1060
 Унгер фон 1009
 Унгер Ю. 737
 Унгерн 951
 Унгефухт 902
 Унрау Генрих Петрович (1882 р.н.) 1086
 Унрау Генрих Петрович (1911 р.н.) 191, 282, 646, 735, 847
 Унрау П. 1011
- Унрау П. 735
 Унру А. Я. 956
 Унру К. К. 646, 678
 Унру П. П. 646, 653
 Унц К. А. 1092
 Уотман 308
 Урицкий С. П. див. Урицкий С. П.
 Урицкий С. П. 153, 243, 350, 1148
 Успенский А. И. див. Успенский О. И.
 Успенский О. И. 180, 181, 188, 192–197, 205, 206, 271, 272, 279, 284–289, 297, 298, 871, 878, 886, 890, 894–896, 898, 901, 904–906, 913–915, 917, 919–922, 933, 935, 936, 945, 947, 951, 953, 954, 960, 963, 966, 968, 969, 971, 972, 974, 980, 983, 985, 987, 988, 992, 996, 1001, 1003, 1007–1009, 1012, 1018, 1030, 1046, 1149
 Ушан 408, 454
- Фабрициус Г.В. 757
 Файнштейн 833
 Фалькенберг 381, 558
 Фалькенштерн А. И. 585
 Фальтин 469, 835
 Фарнер 903
 Фаст А. Я. 647, 683
 Фаст Г. П. 647, 653
 Фаст Я. Я. 646, 683
 Фатов К. Т. 417
 Федичев М. Г. 1101
 Федоренко 67, 108
 Фёдоров 461
 Федоров Н. Н. 552, 563, 1149
 Федоровский 1029
 Федченко 454, 456
 Фейльмер 517, 441
 Фейст 322, 328, 342
 Феллер В. Ф. 927
 Феллер Г. Г. 927
 Феллер Э. 527
 Фель А. Г. 647, 653
 Фель В. И. 1092
 Фель Л. Л. 749, 949
 Фельдкампф 438, 670
 Фельдкампф Б. 491

- Фельм Н. А. 927
Фемиш 967
Ферварин Г. А. 867
Фердерер Г. Я. 701, 715, 718
Ферфюрден Г.И. (Ferfürden Hubert) 467, 603, 779, 1078, 1094
Фершал 921
Фесенко 1024
Фесенко А. А. див. Новожилов И. И.
Фетер 1069
Фетер Я. С. 1092
Фетих И. 724
Феттер 955
Феттих 1069
Феттих Ф. А. 927, 1069, 1070
Фефлер 946
Фехтель К. 490, 589
Фиалло 504
Фикс Л. 732
Фикс Н. Л. 509
Филатов И. К. 1102
Филимонов 473
Филин 368
Филиппов С. А. 582, 583
Филлер 487
Фильшер 829
Фирст 1057
Фирус Э. Ю. 867
Фитерер Е. И. 827
Фитлер А. Ф. 867
Фихтнер 507, 559, 612
Фихтнер А. Э. 1121–1123
Фихтнер Г. А. 314–321, 325, 326, 328, 329, 331, 333, 335, 337–342, 344–347, 1037, 1117–1119
Фихтнер Э. 540
Фиц А. М. 867
Фишер А. Н. 628–631, 633, 635, 636
Фишер Г. Г. 317, 1036, 1037
Фишер И.Б. 447, 458, 536, 786, 793, 794, 796, 797, 1150
Фишер К. К. 623, 627, 647, 678, 1105, 1107, 1112, 1113, 1116
Фишер Р.Ф. 701, 715, 718
Фишман Л. 716, 889, 994, 995, 1035, 1042, 1055, 1056, 1065, 1066, 1073, 1150
Фишмахер 791
Флакс 315, 323, 325, 338
Флейман 1057
Флемінг К. 11, 13, 14, 18, 29, 30, 32, 37, 389, 398, 400, 401, 407, 452, 456, 457, 600
Флемінг Я. 11, 30
Флеминг (Флемминг) К. (Flemming Kurt) див. Флемінг К.
Флеминг 326, 340
Флеминг Я. див. Флемінг Я.
Флеммер Х. 547
Флорин 481, 666
Фогель 444, 461, 463, 832
Фогель 545
Фогель А. 1038
Фогель А. Х. 723
Фогель К. К. 547
Фогель Л. С. 1038
Фоглер 481
Фокт И. Я. 701, 715, 719
Фольк А. К. 703
Фольмер Я. Я. 502, 511, 1041
Фольмера К. 502
Фольц Г. Ю. 829
Фольц И.Ф. 618, 619, 1110, 1114
Фольц Ф.Ф. 620
Фомин А.В. 1125
Фондис Ф. Э. 314–322, 326–329, 331, 333, 335–337, 339, 341–343, 346, 1037, 1117–1119, 1124, 1125
Фондис Э. Э. 1092
Форнер А. 505, 546, 548, 549
Фосс К. К. 314–318, 320, 321, 323, 330, 331, 333, 336, 337, 339, 343, 344, 346, 951
Фот К. К. 1092
Фот Я. П. 647, 653
Фохт Г. Д. 455, 647, 683
Фрайфер В. И. 1086
Франек 488
Франк 1067
Франк Ю. В. 867
Франко Ф. 62, 103
Францен В. (Franzen Viktor) 437, 600, 779, 389
Фрезе К. Я. 975, 978

- Фрезе Я. Я. 976
 Фрей Г. 595
 Фрей К. (Frey Klara) 595, 777
 Фрейбергер Г. Г. 414, 432
 Фрейбергер Р. Г. 413, 432
 Фрейганг В.Г. 774, 776
 Фрейер К. Х. 927
 Фрейлих 1037
 Фрейлих 478, 809
 Фрейлих Ф. Ф. 867
 Фреймут 618, 1109
 Фрешер А. Е. 414
 Фрешер Т. 470, 475, 835
 Фрибус Е. 374, 383, 469, 471, 598
 Фрибус О. (Friebus Eugen) див. Фрибус Е.
 Фрид И. 1059–1061
 Фрид И. А. 1058
 Фрид И. Х. 1086
 Фрид К. Я. 1058
 Фридаг Г. див. Фрідаг Г.
 Фридрих Э. 946
 Фризен А. А. 1092
 Фризен А. П. 588, 589, 750
 Фризен Г. И. див. Фрізен Г. Й.
 Фризен Д. Д. 647, 678
 Фризен И. И. 647, 683
 Фризен Р. 779
 Фриновский М. П. див. Фриновський М. П.
 Фриновський М. П. 67, 108, 383, 385, 400, 606, 800, 892, 901, 921, 935, 945, 951, 960, 966, 969, 972, 988, 1009, 1150
 Фриц 305, 309, 310, 312
 Фриц В. М. 1120, 1122, 1123
 Фриц Э. Я. 867
 Фришпутер 1041
 Фрідаг Г. 145, 235
 Фрізен Г. Й. 179, 270
 Фролов С. А. 391, 944, 1150
 Фрюауф Р. 779
 Фуглевич 991
 Фукс К. А. 1086
 Фукс Т. Э. 750, 949
 Функ 791
 Функ Г. Г. 178, 269
 Функ Г. П. 1054
 Функ П. П. 1092
 Функ П. А. 976, 978
 Фурман Д. 666
 Хагеманн А. 596
 Хагеманн Б. 596
 Хагеманн Г. (Hagemann Hermann) див. Гагеман Г. В.
 Хагеманн Э. 596
 Хайдельберг Л. Ш. 774, 775
 Хаит 1040
 Ханис 832
 Харбих 1050
 Харнак А. 64, 105
 Хартманн О. 785
 Харченко Н. И. (Воловик Н. И.) 1102
 Хатаевич 1022
 Хаустов В. Н. 59, 60, 62, 72, 78, 100, 101, 103, 113, 120, 152, 213, 242, 349
 Хвьяля 1025
 Хеерваген О. (Heerwagen Otto) 605
 Хензель П. (Hensel Paul) 604
 Хертель Г. 388
 Хертель Э. 13, 31, 388
 Хесин 970
 Хеффнер Ю. (Heffner Julius) 593, 777
 Хиделер О. Б. 780
 Хилкендрейс Л. 780
 Хиллер Б. О. 780
 Хинце В. Р. 780
 Хлапатнюк П. 996
 Хлевнюк О. 49, 70, 89, 11
 Хомин 454
 Хооге Г. (Майер Г.) 597
 Хооге Т. (Hooge Theodor) 597, 780
 Хроменко 526
 Хрущев Н. С. 1026, 1150
 Цагикян С. А. 751
 Цайгер О. Т. 846
 Цапик А. М. 1086
 Царбок Э. Ю. 784, 884
 Цахер 667
 Цахер Г. Г. 352
 Цахер И. Г. 352
 Цахер М. И. 352

- Цвелодуб П. И. 391
Цвиккер О. Я. 1121–1123
Цейгер Т. Т. 774
Цейзер А. И. 1092
Цейзер Г. И. 927
Цейзер Л. И. 927
Цекер 481
Целлентин А. 784
Целлентин Х. 784
Цемерман Я. А. 1086
Центнер Э. Ф. 702, 715, 719
Церингер Ю. И. 784, 884
Церр 543, 544
Церр А. Г. 702, 715, 719
Церт Г. (Zehrt Heinrich) 604, 784
Цесарский В. Е. див Цесарский В. Ю.
Цесарский В. Ю. 189, 202, 280, 294, 672,
690, 691, 758, 774, 799, 846, 855, 858,
860, 862, 864, 870, 887, 897, 1151
Цехлер 1062
Цибарт А. Ф. 558, 1040
Циборт 1041, 1042
Цигельманн В. (Ziegelmann Walter) 389,
600, 784
Цильке Б. Г. 638
Цильке Г. Г. 867
Цильке Л. Р. 867
Цильке Р. А. 867
Циммерман (Циммерман) О. 322, 323, 328,
342, 471, 475, 835
Циммер А. Д. 867
Циммер В. 784
Циммерман 546, 549
Циммерман Е. Ф. 723
Циммерман К. Г. 1057, 1059, 1061
Циммерман Ф. Я. 1092
Цимпфер В. Г. 901
Цимфер В. Т. 1099
Цимфер В. Э. 1086
Цимчак Л. Л. 373, 481, 490, 609, 721
Циннеманн И. (Zinnemann Irene), Лёш
(Loesch), Циннеманн Х. 601, 784
Циннеманн К. (Zinnemann Kurt) 601, 602,
784
Ципко О., Ципко А. 77, 118
Цифер В. 955
Цукерман 1065
Цыганков Н. А. 1092
Чалюк (Гелюк) Я. Ш. 699, 713
Чапек 142, 232
Чекменев Ф. Г. 638, 706, 1151
Ченцов В. В. 54–59, 76, 94–99, 111, 117,
123, 124, 213
Черемисин 991
Черкалин В. С. 1125
Черкасов (Черкассов) 513, 465
Черниевски А. 783
Чернова Т. (Чернова-Дьоке, Чернова-
Дёке) 53, 93
Чижевский С. Л. 585
Чижов В. И. 648
Чирко Б. 43, 82
Чирский 969
Чистаховская-Конофицкая Е. А. 902
Чистов П. 180, 271, 917, 918, 954, 959,
1006, 1031, 1034, 1044, 1046, 1047,
1054, 1074, 1075, 1082, 1090, 1093,
1101, 1103, 1151
Чистосердов 498
Чокке 452
Чубарь В. 359
Чубарь Т. 1022
Чувина Е. Т. 927
Чугуненко Ф. Г. (Чугуненко П. Г.)
1086
Чуев Ф., Чуев Ф. 49, 89
Чумаков 572
Чумаков И. И. 623
Чуриков А. Ф. 867
Шабанов И. Н. 425
Шаев 609, 481
Шайбле А. 129, 219
Шалит 902
Шаллай див. Палош-Шаллай
Шальбург Я. 548
Шамрикова 931, 932
Шандерт Л. 498, 505, 782
Шандерт Э. 547, 782
Шандерты 498
Шапиро А. Э. 702, 715, 719

- Шапіро І. А., Шапіро І. А. 199, 200, 291, 292, 418–425, 638, 705
Шапіро І. І., Шапіро 188, 280, 923, 1094
Шаповалов 734
Шардт П. 989
Шардт Я. Я. 1086
Шаров (Шавер) М., Шаров Н. 14, 15, 32, 34, 392, 410, 518, 532, 739, 742, 1152
Шаров П. І. 524
Шаровский 973, 974
Шауберт К. Ф. 723
Шафрин Г.М. 757
Шахгільдян (Шахгильдян) 67, 108
Шахенмайер 543
Шац 991
Шашков О., Шашков А. 200, 201, 292, 293, 1099, 1153
Шваб 507, 559, 612
Швагарик П. І. 419
Швагарик Я. І. 418
Швагер 513, 514
Швайгер 465
Швайгерт І. А. 1086
Швайцер І. 488, 491
Шварц 1036–1038, 1042, 1057, 1061–1065, 1068, 1071, 1072, 1073, 1153
Шварц А. К. 314–318, 320–325, 327, 328, 330–333, 326, 338, 340–346, 1118, 1119
Шварц Ф. Ф. 721
Шварценбергер 523, 524
Шведченко І. А. 424
Швейдлер П. 483
Швейфель К. Ф. 1086
Швейцер Й. (Schweizer Josef) 598
Швейцер І. І. 721
Швемлер 413, 414
Швемлер М. 475
Шволь П. А. 1034
Швядский Я. 374
Шевандин 584
Шевченко 409
Шевченко Д. Д. 751
Шевченко І. 429, 430
Шевченко П.Н. 1120, 1123
Шейблер Р. 187, 278
Шейн І. 527
Шейнмайер 834
Шеленберг А. Г. 975, 978
Шеленберг В.І. 627
Шеленберг П. П. 956
Шелленберг (Шеленберг) Д.Г. 152, 242, 314–320, 322, 326, 328, 329, 331, 333, 335–337, 339, 340–344, 346, 1117–1119
Шелль Г. 129, 219
Шелль І. І. 927
Шелль Р. П. 927
Шелудченко М. І. 403, 412–417, 432, 1153
Шелюжко А.І. 524
Шель А. К. 1086
Шенкнехт В. Э. 1092
Шенфельд Б. Г. 726, 727
Шёнфельд Г. (Schönfeld Georg) див. Шенфельд Г. Г.
Шенфельд Г. Г. 434, 466, 603, 782
Шепфер 828
Шер М. 989
Шербинин І. Ф. 750
Шеремет 973
Шерер Л. І. 416, 433
Шерер Э. 510
Шефенакер А. 592
Шефенакер Ф. (Schäfenacker Friedrich) 591, 592, 777
Шефнер В. В. 1092
Шеффер 1072
Шилинг Л.Л. 774, 775
Шиллер 142, 323
Шиллинг
Шильке О. Г. 413
Шиманский 408
Шиндлер 373
Шиндлер Р. (Schindler Reinhold) 593, 777
Шинкорчук 1040
Шитц І. І. 867
Шитц Я. Г. 867
Шитюк М. (Шитюк Н.) 54, 93
Шифельбейн А. П. 1092
Шифф І. К. 702, 715, 719
Шиц Г. І. 867
Шицле Г. 733
Шицле І. 1067
Шицле І. 989

- Шицле Т. 733
Шкиюнбек В.И. 464, 515
Шламм В. 610
Шланц 515
Шлебец (Шлебитц, Шлебиц) Герберт (Херберт) П. (Menzel Max/Schlebitz Herbert) див. Менцель М.
Шлейхер Густав Георгиевич 1086
Шлейхер Густав Густавович 1102
Шлехт Г. Х. 1092
Шлехт Х. Х. 1092
Шлихт (Шлехт) И. Х. 977, 978
Шлихтенмайер Я. М. 1092
Шлишевский В. В. 391
Шлотгауэр Г. Ф. 750
Шлюпп 474
Шмальц 1041
Шмандура 811
Шмельцер В.В. 181, 182, 193, 273, 274, 285, 914
Шмидгаль 991
Шмидт 1050
Шмидт 559
Шмидт 910
Шмидт 952
Шмидт 991
Шмидт А. И. 425, 728
Шмидт В. Ф. 616, 617, 625, 627, 647, 678, 1108, 1111, 1116
Шмидт Г. 1038
Шмидт Г. Г. 528
Шмидт И. И. 618, 1109
Шмидт О. Я. 750, 950
Шмидт П. 555
Шмидт Р. П. 702, 715, 719
Шмидт С. Ф. 706
Шмидт Ф. див. Шмідт Ф.
Шмидт Ф. Ф. 304, 305, 308, 310, 311, 1122
Шмидт Я. П. 723
Шмидтгаль
Шмідт (Шмидт) 171, 262, 828, 829
Шмідт Ф. 17, 36, 465
Шмоль Я. Я. 647, 658
Шмунк И. В. 954–956, 958–961, 963
Шнайдер А. А. 702, 715, 719
Шнайдер И. К. 703
Шнайдер С. 551, 724, 726, 728, 730, 732, 888, 1153
Шналь 504
Шналь Иосиф 724
Шналь Яков 724
Шнегомберер 1118
Шнейдер 1042
Шнейнбергер (Штейнбейссер?) И. 389
Шнель В. Г. 1086
Шофнер 1112, 1113
Шпамбрукер И. И. 572, 573
Шпанберг В. И. 391
Шпанбрукер 530
Шперлинг Э. Я. 480, 1153
Шпигельглас С. 64, 104
Шпикклер 437
Шпиро 317
Шпис К. Ф. 1086
Шпис Ф. А. 1086
Шписберг 901
Шпицер А. Ф. 702, 715, 719
Шплиторф Ф. 489, 490
Шпрингер Ю. Г. 867
Шраер 316
Шредер 792
Шредер А.И. 736, 929
Шредер Е.Е. 692, 751
Шредер К. А. 647, 653
Шредер П.И. 736
Шредер П.М. 1096, 1097, 1103
Шрокк 1069
Штаб Ф.А. 1038
Штайн 487
Штайн 788
Штайнке 522, 523
Штаммер Г. (Stammer Hermann) 593, 594
Штарк 440, 516
Штарк 788
Штах 473, 614
Штах В. Я. 867
Штейн А. Ф. 702, 715, 719
Штейн Р. 955, 961
Штейнбах 557
Штейнберг 834
Штейнберг И. (Штейнбайссер) (Steinberg Johann /Steinbeisser/) 600

- Штейнванд 543, 544
 Штейнвандт (Штейнванд) Г. Д. 304, 309, 311, 1121–1123
 Штейнгауэр 833
 Штейнгауэр О. Р. 706
 Штейнгреберт И. М. 867
 Штейнек Ф. М. 692, 751
 Штейнекер А. И. 1086
 Штейнфельд Ф. К. 1092
 Штейф Г. М. 702, 715, 719
 Штельбринг 514
 Штельтер Л. Л. 867
 Штенбрер О. А. 585
 Штендер А. Р. 357
 Штенке Г. И. 1092
 Штенский Л. В. 648
 Штеренберг 891
 Штерензон В. И. 976, 978
 Штерн А. 444, 461, 463, 466, 471, 603, 783, 832, 834
 Штерцер Н. П. 192, 925, 938
 Штерцер С. Ф. 192, 284, 923, 939, 1013, 1098
 Штефан И. А. 904
 Штиндт Вильгельм 783
 Штиндт Рудольф 783
 Штихлинг Я. М. 647, 683
 Штолинский И.И. 1114
 Штоль М. В. 692, 751
 Штоль Х. А. 1087
 Штольц П. М. 702, 715, 719
 Штрайт 546, 549
 Штрайфель Е. 503, 504
 Штрайхерт Г. И. 867
 Штраух Л.Л. 869
 Штрезе 902
 Штрейт А. Л. (Штрейдт А.) 460, 464, 505
 Штреккер (Штрекер) Г. Ернстович 10, 11, 13, 28, 29, 31, 32, 171, 172, 175, 262, 263, 266, 372, 373, 377, 378, 383, 386, 394, 395, 401, 407, 445, 463, 471, 565, 566, 568, 574, 580, 581, 583, 584, 609, 828, 907, 911, 912, 935, 966, 967, 1001, 1011, 1048
 Штреккер Л. А. 935, 936
 Штреккер Э 554, 555
 Штрем А. Н. 204, 296, 303–306, 309, 311, 317, 318, 321–325, 327, 330–332, 341, 344–346, 460, 464, 1066, 1067, 1120–1123
 Штробель 1037
 Штром В. Х. 585
 Штромайер Э. Ф. 733
 Штумп А. В. 702, 716, 719
 Штумп Э. В. 702, 716, 719
 Штундер В. И. 576
 Штундер С. И. 576
 Штыбин Ф. 954, 955, 960
 Штюбель 1036
 Шу К. И. 1057–1060
 Шуберт Э. Г. 1086
 Шубников 409, 451, 610
 Шуленбург 174, 265
 Шуллер Э. Э. 392, 526
 Шуллер Я. Ф. 927
 Шульц 1012
 Шульц А. Т. 867
 Шульц Г. Й. 177, 268, 570, 1154
 Шульц К. А. 870
 Шумахер 310
 Шумахер А. 1062
 Шумахер В.Э. 846
 Шумахер Д.А. 846
 Шумахер Х.Г. 1109, 1110
 Шумилов В. 989
 Шумський І. (Шумский И.) 13, 31, 32, 165, 166, 256, 347, 379, 405, 1154
 Шустер Ф. 782
 Шчепанкевич Й. 783
 Шюрман 952
 Шюц 456
 Щебанкевич И. 434
 Щелконогов Г. Н. 422
 Щербаков 1031, 1034, 1047, 1054, 1154
 Щербань А. С. 931
 Щильке О. В. 1092
 Щюц Эбенгард 383
 Эбберт В. (Ebbert Wilhelm) 605, 779
 Эбен В. И. 580, 584
 Эбеналь И. А. 928
 Эбергарт А. А. 867

- Эберле А. М. 928
Эберлен 955
Эберц И. Н. 928
Эверт Г. Г. 956
Эйзенкрон 1040
Эйзин Ю. Э. 706
Эйзол 322, 328, 342
Эйсфельд Я. див. Ейсфельд Я.
Эйфельд Э. Ф. 723
Эйхгорне 829
Эйхельман О.О. див. Ейхельман О.О.
Экштейн Г. Х. 1087
Элпатыев 667
Элянт А. И. 867
Эльке Л. 527
Энгель Э. Я. 1092
Энгельбрехт Ю. 527
Энде 1118
Эндерс В. В. 1087
Энс 903
Энс П. И. 749, 949
Энслен 945
Эплер В. С. 1064
Эпш 324
Эпш 903
Эпш Андрей (Генрих) Г. 736
Эпш Я. П. 569
Эрик В. И. див. Ерик В. Й.
Эрлер И. 956, 962
Эрлих А. Ф. 1092
Эрлих И. И. 403
Эрлих П. Ф. 1092
Эрментраут (Эрмантраут) 312
Эрнст А.И. 705
Эрнст Я.И. 705
Эрт (Эрдт, Эрд) див. Ердт
Эртман Ф. П. 391
Эрьяуц 515
Эслингер Х. 733
Эссер И. 663, 665
Эссерг К. К. 647, 678, 828, 829
Эстерлейн 1110
Этцель И. Я. 1087
Эш А. Х. 888, 993, 994
Юзатин 998
Юн В. Ф. 1087
Юн Э. Ф. 1087
Юнак М. Ф. 1102
Юнг 792
Юнге М. 51, 91
Юнгус Д. И. 1092
Юндт Ф. И. 702, 716, 719
Юнкинд 956
Юнкинд И. Я. 628, 629, 631, 635, 636
Юнкинд П. К. 628–630, 633, 636
Юнкинд П. П. 628–630, 633, 636
Юнкинд Я. П. 628–636
Юнкинд Я.И. див. Юнкинд Я.П.
Юнкинд Я.К. див. Юнкинд Я.П.
Юрик 509
Юрилин Г.М. 956-959, 961–963
Юрковский Л. С. 1087
Юровский 653, 654, 1154
Юрьев 461
Юст Л. 1007, 1008
Ягода Г. 63, 64, 104, 105, 135, 143, 158, 180,
225, 233, 244, 249, 272
Язбутис 992
Якименко О.Н. 1117
Якимчук-Кошман Ф. П. 1101
Якир 1022, 1024
Якоб Г. А. 351–353, 355, 380, 381
Яков Г. 1037
Яковенко В.М. 355, 382, 1154
Яковенко Н. Г. 1087
Яковлев (Эпштейн) Я. див. Яковлев
(Епштейн) Я.
Яковлев (Епштейн) Я. 66, 106
Якубова Л. 43, 82
Якушев (Бабкин) Л.Т. 771, 772, 819, 822,
824, 1154
Ян Г. 780
Ян Ф. Я. 648
Ян Янович 573
Янкович С.А. 674, 676, 678, 680, 681, 983,
1155
Яннсен И. (Jannsen) див. Прцибилла И.
Яновский 409
Янот Ф. В. 706
Янс Г. Г. 981, 982

-
Янушевский И. И. 867	Янцен И. Г. 588, 589, 750
Янц А. Д. 750, 950	Янцен И. И. 1087
Янц Г. 1011	Янцен И. М. 1092
Янц Г. А. 749, 949	Янцен К. М. 750, 950
Янцевич 1007, 1008	Янцен П.Я. 1087
Янцен 324, 325, 329, 332, 336, 337, 342– 344, 346	Янцен Я. А. 977, 978
Янцен 903	Янцен Я. И. 1093
Янцен 976, 978	Янцен Я. К. 588, 589, 750
Янцен А. М. 1093	Яремко 538
Янцен В. В. 1093	Ясинский Г.М. 1120, 1122
Янцен Г. 958	Ясман А. 733
Янцен Г. Г. 647, 653	Яуфман 485, 611
Янцен Д. П. 750, 950	Яуш 575
Янцен Д. Ф. 648, 683	Ящук Д. И. 1087

Географічний покажчик

Географический указатель

- Аахен, г. 892
Австрия див. Австрія
Австрія 12, 14, 30, 33, 65, 105, 133, 143, 152, 242, 663, 686, 771, 794, 808 830, 840, 892, 894, 1039, 1065, 1076
Австро-Венгрия див. Австро-Угорщина
Австро-Угорщина 19, 37, 1050
Азербайджан 333
Азово-Черноморский край, АЧК 332, 340, 482, 664, 666
Айгенфельд, с.1107
Айзенах, г. 686
Аккаржа, с. 700, 701, 714, 715
Акмолинск, г. див. Акмолінськ, м.
Акмолінськ, м. 192, 283, 937, 944, 1128
Александргильф, с.697–700, 702, 711–715
Александркроне с. 647
Александрия, г. див. Олександрія, м.
Александровка, кол. 956
Александровка, с. 640, 543, 647, 701, 714
Александровский р-н 666, 814, 964
Александроград, кол. 723
Александрофельд, с. 647
Алексейфельд, кол. 646
Алтыново, с. 890
Алчевск, г. 408
Альтвассер, г. 777
Альт-Монталь, кол. 640
Амвросиевский р-н 814, 955, 961, 1031, 1052
Ананьев, г. 877
Андреевка с. 329, 339
Армавир, г. 1151
Армянская ССР 684
Арнсберг, г 466
Артемівськ, м. 176, 185, 199, 201, 267, 276, 291, 293, 403, 432, 464, 483, 515, 589, 874, 964, 965, 1013, 1082, 1098, 1132, 1151, 1184, 1187
Артемівський р-н 160, 251, 416, 432, 433, 483, 515, 610, 640, 666, 814, 990, 1032
Артемовск, г. див. Артемівськ, м.
Артемовский р-н див. Артемівський р-н
Астана м. 192, 283
Ахтырка, г. див. Охтирка, м.
Бабаровка, с. 867
Бабурка, кол. 639
Бад-Вармбрунн (Бад-Вармбрунне), г. 593
Баден, с. 699, 701–703, 713, 715, 728
Балта, г. 877, 1134, 1148
Балтия див. Балтія
Балтія 50, 71, 90
Барановичи, г. 1144
Барановский р-н 946
Барбаровка, с. 821
Барвенковский р-н 455, 952, 1051
Барышевский р-н 521, 820, 821
Бауэргейм, кол. 865, 866
Бахмачский р-н 479, 805, 808, 810

- Белая Церковь, г. 574, 875
Белгородский р-н 1048
Белефиш, кол. 865
Беловодск, г. 1134
Белоруссия, БССР див. Білорусія
Беляевский р-н 492
Бельгия 985
Бердичев, г. 876, 946
Бердичевский р-н 946
Бердянск, г. див. Бердянськ, м.
Бердянськ, м. 11, 30, 31, 127, 216, 374, 383, 598, 601, 618, 642, 779, 827, 875, 1109
Березовский р-н 509, 543, 1056–1060
Берендорф, г. 597
Берислав, м. 127, 216, 876
Бериславский р-н 510
Берлин, г. див. Берлін, м.
Берлин, кол. 722
Берлин-Вильмерсдорф, округ 389, 784
Берлін, м. 15, 33, 170, 172, 262, 330, 339, 372, 373, 380, 389, 390, 452, 466, 472, 508, 522, 538, 541, 542, 545, 591, 592, 595, 596, 665, 777, 778, 781, 782, 828, 829, 967, 973, 981, 1010, 1011, 1078, 1080
Бессарабия див. Бессарабія
Бессарабія 128, 217, 511, 703
Бирзуланский р-н 644
Бирнбаум, округ 1080
Білорусія 50, 90, 139, 228, 646
Благовещенск, г. 466, 780
Близнецовский р-н 952
Блок, пос. 635
Блюменорт, кол. 644
Блюменталь, с. 623, 641, 647, 866, 1105, 1107
Бобринец, г. 876
Бобруйск, г. 646, 1130
Богаговка, с. 648
Богодухов, г. 875
Боковоантрацитовский р-н 482, 483
Боковский р-н 485
Болярка, с. 865–867
Большелепетихский р-н 530
Больше-Янисольский р-н 814
Большой Токмак, г.875
Борзна, г. 876
Борисово, м. 188, 280
Борисполь, г. 875
Бохум, г. 605, 779
Бразилия 378, 985
Брауншвейг, г. 328, 339
Бремен, г. 500
Брест-Литовськ, м. 164, 255
Брисниц (Бриснитц), 783
Брусиловский р-н 946
Буденовский р-н 814
Буровская, кол. 722
Бурято-Монгольская АССР 684
Вайнау, кол. 645
Валки, г.875
Вальдгейм, с. 642
Варваровка, с. 643
Варваровка, кол. 955
Васильков, г. 875
Вассерау, кол. 640, 646, 647
Велика Британія 63, 104, 1128
Великобританія див. Велика Британія
Вена, г. див. Відень, м.
Венгрия див. Угорщина
Верхнеднепровск див.
Верхньодніпровськ
Верхний Суходол, с. див. Верхній Суходол, с.
Верхній Суходол, с. 180, 271
Верхньодніпровськ, м. 160, 250
Верхняя Хортица, с. 564
Вершининов, х. 604
Вершиновка, х. 722
Вестфалия 663
Виленская губ. див. Віленська губ.
Винница, г. див. Вінниця, м.
Винницкая обл. див. Вінницька обл.
Вишневка, с. 643, 1033
Вишневич, с. 866
Відень, м. 133, 222, 892, 1039, 1076
Віленська губ. 180, 271
Вінницька обл. 139, 151, 194, 198, 201, 229, 241, 285, 289, 293, 508, 533, 574, 648, 756, 766, 781, 802, 919, 941, 1019, 1026

- Вінниця, м. 180, 199, 271, 291, 397, 446, 538, 707, 708, 877, 1024–1026
- Владель, с. 866
- Владивосток, м. 192, 264, 284, 939, 982, 1098
- Владынь, г. 865–867
- Водяное, с. 646
- Вознесенск, г. 700, 713, 875, 1134
- Волинська губ. 127, 216
- Волинь 127, 132, 159, 185, 221, 250, 276, 518, 521, 522, 532, 666, 783, 784, 817, 882, 945
- Волковышка, г. 647
- Вологодская губ. див. Вологодська губ.
- Вологодська губ. 209, 301
- Володарск, г. 781, 782
- Володарск-Волинский р-н див.
Володарськ-Волинський р-н
- Володарськ-Волинський р-н 149, 239, 785
- Волчанск, г. 875
- Волинская губ. див. Волинська губ.
- Волинь, див. Волинь
- Вольваховка, кол. 865–867
- Вормс, р-н 595
- Вормс, кол. 641
- Вормс, с. 1063, 1121
- Воронеж, г. 983
- Воронежская обл. 626, 639, 1108
- Воронцовка, с. 332, 340
- Ворошиловград (нині – Луганськ), м. 12, 176, 185, 199, 200, 267, 291, 292, 385, 400, 418, 423, 483, 488, 489, 598, 609, 638, 669, 705, 817, 868, 874, 931, 957, 962, 996–998
- Ворошиловградская обл. див.
Ворошиловградська обл.
- Ворошиловградский р-н 481–483, 610, 667, 816, 818
- Ворошиловградська обл. 194, 200, 201, 286, 292, 293, 960
- Ворошиловск, г. 408, 817, 874
- Ворошиловский р-н 483
- Восточная Пруссия 605, 782, 783
- Восточно-Сибирская обл. див. Східно-Сибірська обл.
- Врешен, р-н 778
- Вунзидель, г. 783
- Высокополье, с. 643, 867
- Высокопольский р-н 316, 323, 338, 903
- Вятская губ. 1140
- Габурово с. 644
- Гайворонский р-н 1033
- Гайсин, г. 877
- Галиция 454
- Гальштадт, с. 701, 714
- Гамбург, м. 174, 175, 265, 266, 427, 502, 781
- Гаммерау, г. 782
- Гебровка, с. 867
- Гененгайм, г. 686
- Генриховка, кол. 866, 867
- Генфельд, с. 698, 712
- Германия, Германский рейх див.
Німеччина, Німецький рейх
- Гёттинген, т. див. Гьоттінген, м.
- Гильдендорф, с. 697–699, 702, 711–713, 715
- Гиршау, кол., с. 641, 646, 647
- Глухов, г. 876
- Гнаденгейм, с. 645
- Гнаденталь, с. 703
- Гогенштейн, г. 1152
- Голопристанский р-н див.
Голопристанський р-н
- Голопристанський р-н 196, 288, 986
- Голта, с. 779
- Гонорино, с. 521
- Горевая, д. див. Горевая, с.
- Горевая, с. 196, 288
- Горки, с. 200, 292
- Горлівський повіт 189, 280
- Горловка, г. 400, 488, 611, 874, 901, 1033, 1048
- Горловский р-н 646, 648
- Горловский уезд див. Горлівський повіт
- Городницкий р-н 823, 946
- Городня, г. 876
- Городовка, кол. 956
- Городок, г. 574, 575
- Гороховка, кол. 964
- Горский, х. 1052
- Горцин, с. 1080

- Горьківська обл. 66, 107, 684
 Горьковская обл. див Горьківська обл.
 Гох-Гейм, с. 1031
 Граний-Дуб, кол. 866
 Григориополь, г. див Григориополь, м.
 Григориополь, м. 127, 216
 Гринталь, кол. 722
 Гринфельд, кол. 722
 Гришевка, с. 782
 Гришинский р-н 481, 482, 667, 816
 Гродненская губ. 1144
 Гросвейде, с. 644
 Гросс-Геншероуен, г 783
 Гроссен, г. 783
 Гросс-Либенталь, с.547, 702, 1121
 Гроссуловский р-н 700, 702, 714, 715, 730, 731
 Гурьев, г. 1116
 Гьоттінген, м. 210, 302
- Давидово-Орловка, кол. 1031,1050
 Далекій Схід 170, 261
 Дальний Восток див. Далекій Схід
 Данія 985
 Данциг, м. 126, 215
 Двинск, г. 540
 Дерсово, х. 723
 Джанкой, г. 543
 Дзержинск, г. див. Дзержинськ, м.
 Дзержинский р-н 667, 736, 1047, 1051
 Дзержинськ, м. 185, 276
 Диканская, кол. 1032
 Диканський р-н 451
 Дмитриевка, с. 1064
 Дмитриевский р-н 477, 479, 805, 807, 808, 810
 Дмитровка, с. 867
 Днепродзержинск, г. див.
 Дніпродзержинськ, м.
 Днепропетровск (сейчас – Днепр), г. див.
 Дніпропетровськ (нині – Дніпро), м.
 Днепропетровская обл.. див.
 Дніпропетровська обл.
 Днепропетровщина 329, 339, 1030
 Дніпродзержинськ, м. 186, 277, 829, 875, 980
- Дніпропетровськ (нині – Дніпро), м. 12, 30, 176, 190, 191, 195, 212, 267, 271, 282, 287, 311, 399, 434, 439, 444, 461, 463, 466, 476, 535, 536, 592–596, 598, 601–603, 605, 639–648, 653, 699, 713, 829, 831, 836, 847, 875, 980, 983, 984, 990, 1024–1026, 1028, 1094, 1145, 1146
 Дніпропетровська обл. 10, 19, 21, 29, 37, 38, 40, 44, 56, 57, 74, 83, 96, 97, 115, 125, 141, 146, 167, 185, 186, 214, 231, 258, 267, 268, 277, 278, 366, 368–370, 372, 460, 464, 466–468, 471, 485, 520, 530, 533, 587, 602, 603, 607, 608, 614, 616, 632–635, 639–648, 686, 698, 700, 712, 714, 786, 787, 789, 802, 817, 821, 825, 832–834, 875, 890, 904, 905, 942, 964, 980, 982, 990, 999, 1009, 1019, 1024, 1033, 1040, 1048, 1049, 1054, 1076, 1078, 1096, 1100, 1106, 1108, 1115, 1117
 Добрий Кут, кол. 866
 Долиновка, с. 645
 Дон 344
 Донбас 10, 12, 29, 30, 44, 56, 83, 96,125, 151, 183, 197, 214, 242, 274, 289, 311, 318, 331, 352, 372, 373, 385, 386, 400, 408, 411, 437, 438, 440, 441, 451, 455, 462, 464, 481, 482, 484–486, 489, 490, 513, 516, 596, 607–611,640, 646, 659–668, 802, 812, 814–817, 822, 829, 901, 913, 954–963, 982, 990, 997, 1025, 1026, 1028, 1048, 1151
 Донбасс див. Донбас
 Донецк, г. див. Донецьк, м.
 Донецкая губ. див Донецька губ.
 Донецкая обл. див Донецька обл.
 Донецьк, м. 199, 291
 Донецька губ. 136, 226
 Донецька обл. 74, 115, 125, 133, 141, 146, 151, 152, 163, 176, 177, 180, 185, 190, 194, 199–201, 206, 214, 236, 242, 254, 267, 268, 271, 276, 280, 281, 285, 286, 290, 293, 298, 483–485, 487, 533, 577, 591, 593–595, 597, 602, 604, 605, 525, 642–645, 648, 667, 691, 736, 762, 766, 784, 821, 866, 870, 874, 919, 942, 949, 954, 958, 1019, 1024, 1088, 1107, 1108

- Дорфштадт, кол. 1040
 Дрейлинден, кол. 602, 605
 Дружковка, г. 486, 600, 669, 783, 817, 1088
 Дубовка, кол. 641
 Дунаевцы, г. 574, 575, 778, 781
 Душанбе, г. 1125
 Дымерский р-н 574, 575
 Дюссельдорф, г. 467, 892
- Евгеньевка, кол. 641
 Ёдлаукен, г. 782
 Ейский р-н 332, 340
 Екатериненталь, с. 639
 Екатериновка, с., кол.
 (Константиновский р-н) 779, 955,
 Екатериновка, с., кол. (Никопольский
 р-н) 644, 991
 Екатеринодар, кол.867
 Екатеринослав, г. див. Катеринослав, м.
 Екатеринославская губ. див.
 Катеринославська губ.
 Екимовский р-н 1053
 Еланецкий р-н 933
 Еленендорф, кол. 333
 Еленовский р-н 990
 Елизаветгаль, кол. 779
 Елисаветград, г. див. Єлисаветград, м.
 Емільчинський р-н 149, 239, 820, 823, 946
 Енгельс, м. 152, 243
- Єлисаветград, м. 126, 215
- Жиков, г. 780
 Житомир, м. 197, 199, 289, 291, 532, 778,
 819, 824, 876, 946, 1026,1028, 1061,
 1117
 Житомирская обл. див. Житомирська
 обл.
 Житомирский округ див. Житомирський
 округ
 Житомирский р-н 329, 339, 820, 821
 Житомирська обл. 74, 186, 194, 201, 278,
 286, 293, 646, 766, 772, 802, 822,823,
 837, 876, 942, 945, 999, 1012, 1024
 Житомирський округ 167, 258, 518, 530,
 531
- Жмеринка, г. 876
 Жмерино, с.1100
- Заальфельд, г. 605, 778
 Закавказья 208, 300
 Закавказье див. Закавказья
 Западная обл. 1053
 Западная Пруссия 780
 Западно-Сибирский край, Западная
 Сибирь див. Західно-Сибірський
 край, Західний Сибір
 Запорожская обл. див. Запорізька обл.
 Запоріжжя, м. 13, 31, 176, 179, 190, 191,
 194–197, 267, 270, 282, 283, 286, 287,
 374, 467, 469, 471, 472, 564, 566–569,
 594, 596, 603, 611– 613, 639, 640, 642–
 648, 674, 676, 678, 680, 681, 826, 834,
 835, 857, 977, 980–982, 981, 1009–1011,
 1029
 Запорізька губ. 133, 222
 Запорізька обл. 1106–1108
 Запорожская губ. див. Запорізька губ.
 Запорожский р-н 643, 644, 646,647, 831, 834
 Запорожский уезд 641
 Запорожье, г. див. Запоріжжя, м.
 Захаровка, с. 644
 Західно-Сибірський край, Західний
 Сибір 65, 66, 80, 103, 106
 Звенигородка, г.875
 Зеленое-Поле, с. 640, 645
 Зеленополь, с. 991
 Зельц (Зельцы), кол., с. 139, 229, 306, 698,
 700, 702, 703, 712, 713, 715, 724, 726,
 728, 730, 731, 1061, 1069, 1070
 Зельцкий р-н див. Зельцьський р-н
 Зельцьський р-н 17, 35, 139, 149, 229, 239,
 441, 460, 492, 503, 504, 507, 508, 511,
 543, 553, 555–562, 612, 613, 648, 697–
 700, 702, 703, 711–713, 715, 725–728,
 730, 731, 989, 1038, 1040, 1061, 1069–
 1070
 Змиев, г. 875
 Золотоношский р-н 531
 Зульц, с. 629, 632
- Излучистая, кол. 647

- Изюм, г. 875
 Изяславский р-н 648
 Иловайск, кол. 1053
 Иозефсталь, с. 1121
 Иркутск, г. 582
 Испания див. Іспанія
 Истобнос, с. 867
 Италия див. Італія
 Ишколь, д. див. Ішколь, с.
 Испания 48, 62, 63, 88, 103, 104, 173, 264, 460, 464, 501, 546, 922
 Италия 63, 104, 110, 137, 173, 264, 580, 655
 Ишколь, с. 165, 256
- Каганович, сел. 185, 276
 Кагановический р-н 483, 610, 968, 998
 Казанка, с. 646
 Казанковский р-н 646
 Казатин, г. 877
 Казахстан, Казахская ССР 151, 241, 527, 530, 531, 821, 843, 1065, 1116, 1121
 Кайзергаль, с. 643
 Калининдорфский р-н 789
 Каменево, кол. 597, 1032
 Каменец-Подольск, г. 575, 877
 Каменец-Подольская обл. 707, 802, 877, 942, 1000, 1019
 Каменское, с. 624, 625, 643, 647, 783, 1107
 Кандель, с. 699, 700, 703, 713, 1038
 Карагандинская обл. див. Карагандинська обл.
 Карагандинська обл. 151, 241
 Каракуб, с. 1106
 Каргополь, г. 782
 Карла-Либкнехта, с. 336, 368, 369, 618–622, 624, 626, 639, 640, 642–647, 1104, 1106–1108, 1115
 Карлиник, с. 867
 Карл-Либкнехтовский р-н див. Карл-Лібкнехтівський р-н
 Карл-Лібкнехтівський р-н 139, 149, 169, 229, 239, 260, 370, 381, 496, 498, 507, 543, 547, 553, 556–562, 612, 632, 700, 701, 713, 714, 989, 1039–1042, 1048, 1063, 1066, 1067
 Карловка, кол. 956
 Карлсруэ, кол. 1049
 Карлсталь, с. 1073
 Каргуз-Бероза (Каргуз-Береза), г. 1144
 Кассель, с. 700, 702, 714, 715, 730
 Катериненталь, с. 543, 547
 Катеринослав, м. 126, 177, 215, 268, 783
 Катеринославська губ. 21, 40, 127, 128, 133, 136, 144, 160, 189, 216, 217, 222, 226, 250, 280
 Каховка, г. 876
 Каховский р-н 510
 Кёльн, г. 466, 521, 608, 782
 Кемниц, г. 686, 1076
 Кенигсберг, г. див. Кьонігсберг, м.
 Киев, г. див. Київ, м.
 Киевская губ. див. Київська губ.
 Киевская обл. див. Київська обл.
 Київ, м. 10, 11, 13, 15, 22, 25, 26, 28–30, 32, 34, 41, 84, 86, 107, 120, 130, 142, 164, 172, 180, 181, 195, 232, 235, 252, 261–263, 265, 266, 271, 272, 286, 287, 311, 351, 356, 360, 362, 372, 381, 383, 384, 386, 387, 392, 393, 397, 399, 400, 402, 405, 407, 410, 429, 436, 438, 439, 442, 447, 448, 459, 462, 465, 467, 468, 477, 484, 504, 513, 518–520, 522–526, 528, 530–532, 534–539, 552, 571–575, 577, 578, 592, 594, 595, 606, 607, 613–615, 650, 672, 690, 691, 695, 707, 735, 738, 739, 741, 742, 757, 767, 770, 773, 775, 777, 778, 781, 784, 786, 798, 803, 808, 811, 815, 819–821, 825, 829, 842, 844, 845, 854, 855, 857, 859, 861, 863, 869, 875, 877, 884, 890, 893, 895, 896, 901, 902, 904, 906–912, 916, 920, 933, 935, 936, 945, 947, 953, 954, 958, 965, 966, 971–974, 982–984, 989, 995, 996, 1003, 1007, 1010, 1017, 1023, 1024, 1026, 1028, 1029, 1045, 1046, 1095, 1117
 Київська губ. 127, 216
 Київська обл. 139, 141, 146, 151, 166, 167, 194, 231, 236, 257, 258, 285, 518, 521, 530–533, 574, 607, 641, 739, 766, 767, 779, 783, 802, 837, 842, 843, 875, 904, 919, 942, 999, 1019, 1023, 1025
 Киреевский р-н 1049

- Кирово, (сейчас – Кропивницький), г. див.
 Кірово, (нині – Кропивницький), м.
 Кировоградская обл. див. Кіровоградська обл.
 Кировский р-н 646
 Кирьяново, х. 1049
 Кислечеватая, кол. 641–645
 Кичкас, с. 644, 646, 976, 977, 981, 1010
 Кірово, (нині – Кропивницький), м. 176, 267, 498, 509, 787, 791, 876, 1029
 Кіровоградська обл. 56, 96
 Климуш, х. 722
 Ключевская, станица 700, 714
 Кляйн-Либенталь, с. 699, 712, 732, 1062, 1121
 Козелец, г. 876
 Козловка, с. 1067
 Колларовский р-н 644
 Кольма 284, 939, 1098
 Комаровка, с. 952
 Коми АССР 1147
 Коминтерновский р-н див.
 Комінтерновський р-н
 Комінтерновський р-н 149, 239
 Кондиріно, с. 180, 271
 Кондырино, с. див. Кондиріно, с.
 Конотоп, г. 876, 1127
 Константиновка, г. див. Костянтинівка, м.
 Константиновский р-н див.
 Костянтинівський р-н
 Короп, г. 876
 Коростень, г. 522, 523, 574, 876, 946, 1151
 Коростенский округ див. Коростенський округ
 Коростенський округ 167, 285, 518
 Коростышев, г. 778, 780, 782
 Корсунь, г. 875
 Корулько, с. 1051
 Кострин, г. 884
 Костянтинівка, м. 185, 276, 666, 669, 670, 736, 817, 874, 901, 958, 962, 1033, 1049, 1088
 Костянтинівський р-н 160, 251, 483, 485, 486, 610, 814, 955, 961, 1088
 Котовск, г. 877
 Краматорск, г. див. Краматорськ, м.
 Краматорский р-н 481, 485, 611, 667, 955, 961
 Краматорськ, м. 11, 30, 185, 276, 400, 486, 605, 665, 670, 874
 Крамели, х. 701, 715
 Красний Луч, м. 185, 276, 874, 1031, 1126
 Красноармейский р-н див.
 Красноармійський р-н
 Красноармійський р-н 177, 268, 527, 529, 820, 822, 946
 Красноград, г. 875
 Краснодарский край 1118
 Краснодар, сел. див. Сорокіно, сел.
 Красное, с. 1067
 Краснолуцкий р-н 160, 251, 482, 485, 611, 814, 818, 998
 Краснолучский р-н див. Краснолуцкий р-н
 Красно-Окнянский р-н 555
 Красноярская обл. 684
 Красноярский р-н 1047
 Красный Луч, г. див. Красний Луч, м.
 Кременчуг, г. 877
 Крестилово, с. див. Хрестилово, с.
 Кривий Ріг, м. 176, 187, 190, 191, 195, 267, 278, 282, 287, 466, 520, 567, 603, 640–642, 644–647, 658, 830, 866, 875, 980, 990, 992
 Кривой Рог, г. див. Кривий Ріг, м.
 Криворожский р-н 640, 641, 645
 Кривці, с. 180, 271, 1143
 Кривцы, с. див. Кривці, с.
 Крым 127, 144, 208, 216, 234, 300, 541, 543, 544, 548, 648, 829, 974, 1124
 Криндачевский р-н 990
 Кролевец, г. 876
 Крым, Крымская АССР див. Крым
 Ксеновка, с. 1105
 Ксеньевка с. 621, 644, 1107
 Кубань 139, 228, 700, 714
 Кузбасс 490
 Кузнецк, г. 385
 Куйбышевский р-н 482, 666
 Кулиш, с. 784
 Купянск, г. 875

- Курляндская губ. див. Курляндська губ.
 Курляндська губ. 161, 166, 252, 257
 Курск, г. 273, 1154
 Курская губ. 580
 Курская обл. 1033, 1048
 Куця Балка, с. 547
 Кьонігсберг, м. 174, 175, 265, 266, 821
- Лавада, г. 777
 Ландау, с. 144, 204, 234, 296, 543, 701, 714, 1067
 Ландскроне, с. 641, 646
 Латвия 540, 642, 781, 828, 1072, 1096
 Лаузиц 783
 Лебедин, г. 875
 Ленинград, г. див. Ленінград, м.
 Ленинградская обл. див. Ленінградська обл.
 Ленінград, м. 10, 29, 66, 73, 106, 115, 143, 152, 153, 232, 242, 243, 306, 505, 513, 604, 722, 986, 1036
 Ленінградська обл. 65, 106
 Либава, г. 777
 Лида-Барановичи, р-н див. Ліда-Барановичі, р-н
 Липовец, с. 784
 Липовский, х. 1034
 Лисичанск, г. 483, 817, 874, 1130
 Лисичанский р-н 483, 610, 669
 Лисовка, кол. 956
 Литва 159, 250, 647, 700, 713
 Литкин, х.722
 Лифляндия див. Ліфляндія
 Ліда-Барановичі, р-н 150, 240
 Ліфляндія 133, 181, 222, 273
 Лодзяновка, кол. 865
 Лозова, м., станція 181, 182, 200, 273, 292, 592
 Лозовая, г., станция, див. Лозова, м., станція
 Лозовенковский р-н 964
 Лозовеньки, с. 1032
 Лозовской р-н 952
 Луганск, г. див. Луганськ, м.
 Луганское, с.723
 Луганськ, м. 12, 30
- Луговая, с. 867
 Люксембург, с. 366, 368, 470, 472, 590, 627, 642, 648, 834, 835, 1033
 Люксембургский р-н див.
 Люксембурзький р-н
 Люксембурзький р-н 19, 38, 165, 177, 178, 190, 239, 256, 268, 281, 366, 470, 472, 474, 617–626, 632–635, 639, 640, 642–648, 825, 828, 835, 831, 991, 1104, 1106, 1107, 1108
 Люнебург, м. 22, 41
 Люстдорф, с 500, 502, 511, 993, 1121
- Магадан, г. 939
 Магдебург, округ 597
 Магнитогорск, г. 998
 Макеевка, г. див. Макіївка, м.
 Макеевский р-н 485, 814
 Макіївка, м. 185, 276, 484, 670, 874, 997, 1034
 Максимовка, с. 821, 865
 Малахово, с. 702, 715, 1063
 Мало-Константиновка, кол. 723
 Малошовка, с. 1053
 Малые Виски, с., Мало-Висковский р-н 1065
 Мангейм, с. 389, 508, 702, 715, 777
 Мануйловка, с. 1065
 Мариамполь, кол. 645
 Мариеволь, кол. 647
 Мариенгейм, с.640
 Мариенфельд, кол. 1033
 Мариновка, кол. 956
 Маринополье, с. 644
 Мариуполь, г. див. Маріуполь, м
 Мариупольский р-н див.
 Маріупольський р-н
 Маріуполь, м. 127, 142–144, 176, 185, 199, 200, 216, 231, 233, 234, 267, 276, 291, 292, 484, 593, 597, 604, 628, 629, 632–636, 670, 723, 828, 874, 1041
 Маріупольський р-н 160, 251, 814, 1033, 1034
 Марксфельд, кол. 723
 Мархлевский р-н див. Мархлевський р-н
 Мархлевський р-н 150, 241

- Марьяновка, кол. 866
 Мастхольде, м. 780
 Межевая, кол. 723
 Межевский р-н 647
 Мейсен, г. 467
 Мелітополь, г. див. Мелітополь, м.
 Мелітопольский р-н 642, 643, 647, 831, 1031, 1040
 Мелітополь, м. 176, 190, 191, 202, 282, 294, 604, 639–641, 643–648, 682, 683, 835, 847
 Николаїв, м. 11, 30, 142, 176, 211, 231–235, 267, 270, 288, 289, 309, 383, 440, 441, 460, 464, 493, 495, 496, 500, 544, 545, 548, 553–555, 610, 612, 783, 787–789, 791, 793, 830, 876, 934, 985–987, 1140
 Николаївська губ. 133, 222
 Николаївська обл. 194, 285, 640, 766, 786, 787, 794, 802, 876, 903, 942, 1000, 1019
 Миллерово, г. див. Міллерово, м.
 Миллиардовка, х. 726
 Минская губ. див. Мінська губ.
 Мир, м. 167, 258
 Мировка, с. 639–641, 647
 Миролюбовка, х. 1068
 Мирополь, кол. 642, 778
 Мирская, кол. 723
 Митава, г. див. Мітава, м.
 Михайловка, кол. 956
 Михайловка, с. 648
 Міллерово, м. 139, 229
 Мінська губ. 165, 167, 188, 256, 258, 280, 1139
 Мітава, м. 166, 257
 Могилев, г. 877
 Могилев-Подольский (Могилев-Подольск), г. 508, 574
 Могилев-Подольский округ 508, 574
 Моздок, г. 326, 339, 1124
 Молдавская АССР, Молдавская АССР, МАССР, АМССР, Молдавия див. Молдавська АРСР, Молдавська АСРР
 Молдавська АРСР, Молдавська АСРР 9, 27, 146, 231, 236, 441, 541, 612, 644, 766, 788, 877, 802, 904, 942, 1000, 1019, 1024, 1068
 Молочанск, г. 318, 991
 Молочанский р-н див. Молочанський р-н
 Молочанський р-н 149, 239, 316, 317, 324, 468, 470, 475, 485, 567, 640, 641, 643–648, 825, 829, 831, 833, 835, 990, 1049
 Морозово, с. 643
 Москва, м. 8–12, 14, 15, 17, 19, 26–30, 33, 36, 38, 44, 54, 73, 77, 84, 94, 114, 118, 125, 131–133, 135, 137, 138, 140, 142, 143, 152, 155, 168, 173, 174, 180, 181, 186, 189, 191, 194, 202, 213, 215, 220–222, 227, 229, 232, 243, 246, 259, 264–266, 272, 274, 277, 277, 280, 282, 286, 294, 312, 317, 319, 324, 329, 339, 344, 345, 360, 362, 372, 383, 386, 389–400, 408, 437, 440, 461, 463, 467, 473, 474, 481, 486, 487, 489, 520, 525, 541, 542, 544–546, 549, 556, 557, 582, 592, 594, 595, 609, 614, 626, 636, 655, 656, 661, 663, 666, 667, 670, 672, 690, 720, 740, 741, 757, 773–775, 778, 784, 789, 809, 813, 815, 816, 826, 832, 833, 837, 839, 845, 854, 855, 857, 859, 861, 863, 869, 886, 896, 917, 935, 936, 938, 945, 958, 960, 962, 990, 1001, 1022, 1094, 1111
 Московская губ. див. Московська губ.
 Московская обл. див. Московська обл.
 Московська губ. 180, 200, 292
 Московська обл. 77, 118, 1009
 Мостовский р-н 698–703, 712–715
 Мунтау, с. 646
 Мюльгейм, г. 1078
 Мюнстер, г. 777
 Мюнстерберг, с. 648
 Найгель, с. 866
 Найгоф, кол. 722
 Нальчик, г. 670
 Наримановский р-н 333
 Нармидерман, с. 866
 Недбаевка, с. 529, 821
 Нежин, г. 805, 806, 808, 876
 Нейгейм, кол. 723, 866, 867
 Нейдорф, кол. 866
 Ней-Карань, г. 778

- Нейково, с. 1057-1061
 Нейман, кол. 867
 Нейрусардт, х. 722
 Нейштадт, г. 779
 Немиров, г. 780, 877
 Нивки, с. 575
 Нижний Рогачик, с. 700, 714
 Нижняя Хортица, с. 1054
 Никитовка, с. 866
 Николаев, г. див. Миколаїв, м.
 Николаевка, кол. 956, 961
 Николаевка, с. 648, 865
 Николаевская губ. див. Миколаївська губ.
 Николаевская обл. див. Миколаївська обл.
 Николаевский р-н 641, 642, 645, 701, 715
 Николаевщина 788, 933
 Николай-Поль (Николайполь), с. 647
 Никополь, г. див. Нікополь, м.
 Нікополь, м. 186, 277, 466, 567, 602, 603, 686, 876, 980
 Никопольский р-н 641–646, 831, 991
 Німеччина, Німецький рейх 8. 10, 12, 14, 15, 17–19, 26, 28, 29, 33, 37, 38, 42, 55, 57, 58, 60–66, 69, 71–73, 75, 79, 81, 95, 97, 98, 100, 103–105, 107, 110, 112–114, 116, 120, 123, 125, 129, 133, 134, 136, 137, 140–142, 144, 146, 147, 150, 152–154, 158, 162, 164–168, 170–175, 178, 204, 208, 211, 215, 223, 225–227, 229–231, 234, 236, 237, 240, 242, 244, 256–259, 261–266, 269, 296, 303, 305, 309–312, 318, 319, 322, 325–331, 336, 337, 339–345, 351, 353, 354, 366, 368, 372–375, 381, 383, 385, 386, 388, 390, 392, 394, 408–411, 414, 418, 426, 427, 438, 440, 444, 448, 450–453, 456, 459, 468, 470, 474, 475, 478, 479, 481, 483, 487–489, 492, 499–504, 506–508, 510, 512, 513, 515, 516, 519–530, 536–538, 542, 544–547, 549, 553, 556, 557, 561, 564–567, 569, 571, 573, 578, 580–583, 591, 593, 594, 600, 602, 607–613, 629, 639, 655, 662, 663, 665, 667, 670, 686, 720, 771, 777, 788–790, 792, 795, 805, 808–811, 815, 817, 820–822, 826–836, 840–842, 884, 890, 892, 894, 901, 913, 914, 934, 935, 951, 952, 959–961, 967, 972, 986, 997, 1002, 1009, 1011, 1027, 1028, 1031, 1032, 1035, 1036, 1041, 1048, 1055, 1060, 1062–1066, 1068, 1070, 1072, 1076, 1078, 1080, 1108, 1117, 1122
 Новая Бавария, м. 427, 521
 Новая-Шульба, с. 1116
 Новгород, с. 618, 620, 640, 1104, 1106, 1107
 Новгород-Северск, г. 876
 Новин, с. 867
 Ново-Глебовка, с. 867
 Новоград-Волинськ, м. 149, 167, 239, 258
 Новоград-Волинський р-н 529, 646, 820, 821, 945, 946
 Новоград-Волинск, г. див. Новоград-Волинськ, м.
 Новоград-Волинский округ 518
 Новоград-Волинский р-н див. Новоград-Волинський р-н
 Ново-Григорьевка, с. 647
 Новодворовка, с. 633
 Ново-Дмитриевка, кол. 955
 Новое, кол. 866
 Ново-Златопольский р-н 466, 602, 618, 619, 1106
 Новокаракуб, с. 618, 645
 Ново-Комиссаровка (Новокомиссаровка), с. 642
 Новокрасновка, с. 144, 234, 632–634
 Ново-Монталь, с. 643
 Новомосковск (Ново-Московск), г. 647, 875
 Ново-Орловка, кол. 956
 Ново-Романовка, с. 821, 865, 866
 Новосибирск, г. див. Новосибірськ, м.
 Новосибирская обл. 684
 Новосибірськ, м. 174, 175, 265, 266, 400, 582, 684
 Ново-Строевка, с. 1033, 1048
 Ново-Шульбинский р-н 1116
 Новый Айренталь, кол. 867
 Новый Каракуб, с. 618, 645
 Новый Мариенталь, кол. 722

- Нойенхаген, г. 595
 Нюрнберг, г. 320
 Нью-Йорк, г. 1129
 Нью-Йорк, кол. 646, 736, 737
- Овруч, г. 574**
 Овручский р-н 823
 Одеса, м. 7, 25, 73, 114, 122, 123, 127, 131, 138, 139, 143–146, 169, 171–173, 176, 180, 188, 194, 197, 203, 211, 212, 216, 221, 227, 229, 232, 234–236, 259, 260, 262–264, 267, 271, 280, 286, 289, 295, 304, 306–313, 316–318, 389, 397–399, 439–441, 446, 460, 463–465, 473, 492, 496–506, 508–510, 517, 535, 536, 540, 541, 545–549, 551, 553–555, 559, 560, 574, 575, 607, 610, 612, 614, 698–702, 712–717, 724, 726, 728, 730, 732, 745, 777, 779–781, 784, 788, 789, 791, 793, 815, 875, 884, 888, 902–904, 921, 922, 958, 988, 989, 993, 994, 1024–1026, 1028, 1029, 1036–1042, 1056–1065, 1067–1073, 1120–1122
 Одесса, г. див. Одеса, м.
 Одесская губ. див. Одеська губ.
 Одесская обл. див. Одеська обл.
 Одесский пригородный р-н 697–699, 711, 713, 993
 Одесчина, див. Одещина
 Одеська губ. 131, 133, 134, 139, 144, 221, 224, 229, 234
 Одеська обл. 7, 17, 31, 44, 83, 125, 139, 141, 146, 163, 166, 167, 176, 177, 194, 198, 204, 214, 229, 231, 236, 240, 254, 257, 258, 264, 268, 285, 286, 296, 297, 311, 235, 339, 381, 441, 464, 492, 495, 496, 498, 504, 505, 511, 533, 541–543, 547, 552, 553, 560, 562, 577, 607, 608, 612, 629, 631, 632, 639, 641, 642, 644, 646, 647, 648, 697–703, 711–716, 766, 786, 788, 802, 817, 875, 903, 943, 988, 999, 1019, 1022, 1024, 1037, 1038, 1056–1063, 1065–1070, 1073, 1117, 1120–1122
 Одещина 139, 143, 185, 229, 233, 276, 309, 406, 511, 553, 666, 788, 1030
 Одноробовка, с. 779
- Озерово, с. 640
 Октябрьського Рудника, пос. 641
 Олевск, г. 946
 Олевский р-н 823
 Олександрія, м. 176, 199, 267, 291
 Ольшанский р-н 547
 Омская обл. 684
 Орджоникидзе, пос. 641
 Орджоникидзе, г. 817, 874, 997
 Орджоникидзенский р-н 483, 485, 667
 Оренбургская губ. 645
 Орлинское, с. 623, 642
 Орловка, с. 866
 Орлово, кол. 644
 Осипова-Балка, с. 625, 644, 1108
 Осова, г. 865
 Остер, г. 811, 876
 Охтирка, м. 186, 277, 875
 Очаков, г. 792, 876
- Павлоград, г. 876
 Павлоградский р-н 698, 712
 Панютино, г. 600
 Паства, кол. 641, 645–647
 Пачелми, с. 183, 274
 Пачелмы, д. див. Пачелми, с.
 Пвилия, кол. 866
 Пензенская губ. див. Пензенська губ.
 Пензенська губ. 183, 194, 274
 Первомайск, г. див. Первомайськ, м.
 Первомайский р-н 867
 Первомайськ, м. 176, 267, 548, 700, 701, 713, 714, 875
 Перелазовский р-н 1034
 Переяслав, г. 875
 Пермская губ. див. Пермська губ.
 Пермська губ. 196, 288
 Петрово-Марьинский уезд 1151
 Петровский, х. 723
 Петроград, м. 130, 219, 1134
 Петрозаводск, г. 545
 Петропавловка, кол. 1031, 1052
 Пинск, г. 1041
 Південно-Західний край 128, 217, 218, 250
 Північне Причорномор'я 49, 89, 126, 215

- Північно-Кавказький край, Північний Кавказ 60, 100, 139, 143, 144, 228, 233, 234, 474, 828, 1124
- Поволжя 125, 132, 134, 214, 221, 817, 1047
- Поволжье див. Поволжя
- Поділля 159, 250, 573, 780, 817
- Подільська губ. 127, 216
- Подоліе, Подольє див. Поділля
- Подольская губ. див. Подільська губ.
- Познань, пров. 388, 780
- Полтава, г. 273, 408, 877, 1025, 1026
- Полтавская обл. див. Полтавська обл.
- Полтавська губ. 185, 199, 277, 291
- Полтавська обл. 56, 96, 766, 872, 877, 943, 999, 1019, 1022, 1024, 1026
- Польша див. Польща
- Польща 50, 52, 60, 69, 71, 72, 90, 92, 101, 110, 112, 113, 140, 141, 150, 152, 230, 231, 240–242, 264, 408, 580, 583, 655, 823, 879, 884, 970, 975, 977, 1024, 1027, 1041
- Понятовка, с. 1069
- Попово, с. 388, 780
- Портц-Упбах, г. 892
- Постишев, сел. 185, 276, 602, 604, 605
- Постышев, пос. див. Постышев, сел.
- Потемкино, с., кол. 620, 645, 1106
- Потьма, г. 937, 944
- Правобережна Україна 151, 242, 802, 904, 905, 1026
- Правобережная Украина див. Правобережна Україна
- Прага, г. 444, 454, 461, 463, 832
- Преславль, с. 644
- Прибалтика 128, 150, 218, 240
- Привіслинський край див. Привіслинський край
- Привіслинський край 159, 250
- Прилуки, г. 782, 876
- Прилукський р-н 479, 805, 808, 810
- Причорноморье див. Причорномор'я
- Причорномор'я 128, 129, 218, 905
- Пришиб, г. 777
- Пробуждение, кол. 640
- Пробуждение, с. 625, 1108
- Проскуров, г. 574, 877
- Пруссия див. Пруссія
- Пруссія 127, 216
- Псков, г. 594
- Пулин, с. 318, 867
- Пулинский р-н див. Пулинський р-н
- Пулинський р-н 146, 149, 150, 236, 239, 241, 316, 641, 1061
- Путивль, г. 876
- Пятихатский р-н 991
- Раздельнянский р-н 730, 1069
- Раштадт, с. 698–703
- Ревель, г. 779
- Реймшад, г. 892
- Рейн 319, 329, 344
- Рейнпфальц, г. 779
- Рейнфельд, с. 640
- Реклинхаузен, г. 351, 381
- Республика немцев Поволжья, АССР немцев Поволжья див. Республіка німців Поволжя, АРСР німців Поволжя
- Республика німців Поволжя, АРСР німців Поволжя 60, 100, 107, 143, 152, 185, 208, 233, 242, 276, 300
- Рига, г. 597, 642, 784, 828, 1072, 1096
- Ризенбург, г. 780
- Ровенецкий р-н 417, 483, 585, 611, 814, 818, 955, 961, 998
- Ровеньки, м. 185, 276, 722
- Розенрот, с. 643
- Розенталь, кол. 643
- Розенфельд, кол. 722
- Розовка, с. 1034, 1051, 1096
- Розы-Люксембургский р-н 647
- Ромны, г. 876
- Рорбах, с. 700, 713, 1042, 1121
- Росія, Російська імперія, Радянська Росія, РРФСР 5, 23, 42, 45–47, 52, 62, 69, 77–79, 81, 84–86, 91, 92, 102, 110, 118–120, 122, 125, 126, 128, 129, 132–134, 136, 140, 154, 159, 201, 209, 211, 215–218, 220–223, 225, 226, 230, 244, 249, 250, 293, 390, 665, 811, 829, 981, 1009–1011
- Россия, Российская империя, Советская Россия, РСФСР див. Росія

- Ростов, г. 474, 828, 902
 Ростовская обл. 684
 Рот-Фронтівський р-н 19, 38, 468, 470–472, 641–647, 825, 830, 833–835, 990, 991
 Рот-Фронтівський р-н див. Рот-Фронтівський р-н
 Ртище 783
 Рудковського, х. 866–868
 Руднервейде, с. 644
 Рудника, с. 780
 Румунія 71, 112, 139, 229, 508, 733, 805, 829
 Румыния див Румунія
 Рурский басейн 663
 Рутковская, кол. 866
 Рыбница, г. 877
 Рыхальск, станція 529
 Рюкенау, с. 641
- Савров, с. 781
 Садки, с. 946, 1061
 Саксонія 389
 Саратов, м. 134, 152, 223, 242, 243
 Саратовська губ. 132
 Саратовская обл. 300
 Сарена, с. 648
 Сахновщанский р-н 952
 Свистуново, с. 642
 Северное Причерноморье див. Північне Причорномор'я
 Северо-Кавказский край, Северный Кавказ див. Північно-Кавказський край, Північний Кавказ
 Семипалатинская обл. 1116
 Серго, г. 866, 874, 998
 Серговский р-н 385, 437, 461, 481, 667, 816, 998
 Сердобск, г. див. Сердобськ, м.
 Сердобськ, м. 194, 285
 Середино-Будский р-н 571
 Сзарженя, с. 884
 Сибирь див. Сибір
 Сибір 181, 272, 573, 582, 726
 Симбирская губ. див. Симбірська губ.
 Симбірська губ. 200, 292
- Симферопольский р-н 326, 339, 1124
 Синельниківський р-н 177, 268, 1033
 Синельниковский р-н див. Синельниківський р-н
 Скадовский р-н див. Скадовський р-н
 Скадовський р-н 196, 288, 986
 Слаута, г. 574
 Славянск, г. 593, 665, 702, 874
 Славянский р-н див. Слов'янський р-н
 Сладководное, с. 618, 1106
 Слободарка, кол. 865
 Слободище, с. 777
 Слов'янський р-н 160, 251, 666
 Смела, г. 779, 875
 Смоленск, г. 1009
 Смоленская губ. див. Смоленська губ.
 Смоленська губ. 160, 251
 Снежное, г. див. Сніжне, м.
 Снежнянский р-н 385, 482, 666, 667, 669, 816
 Сніжне, м. 185, 276
 Солнцево, кол. 784, 1032
 Солодыри, кол. 785, 866
 Сорокино (Краснодон), сел. див. Сорокіно (Краснодон), сел.
 Сорокіно (Краснодон), сел. 185, 276
 Сорочин, с. 867
 Сосница, г. 876
 Софиевка, станція 329, 339
 Софиевский р-н 646
 София, г. 784, 884
 Спартак, с. 497, 698, 694, 701, 711–714, 733
 Спартаківський р-н 148, 239, 310, 460, 492, 495–497, 508–510, 543, 547, 553, 554, 556–559, 561, 562, 612, 697–703, 711–716, 989, 1062, 1073
 Спартаковский р-н див. Спартаківський р-н
 Средняя Азия 1030
 СРСР, Радянський Союз 5, 7, 8, 10–15, 17, 18, 23, 25, 26, 29, 30, 33–35, 37, 42–51, 57–63, 65, 66, 69–75, 78–90, 92, 97, 98, 100–104, 106, 107, 110–117, 119–122, 123, 133, 135–138, 140, 143, 145–148, 150, 152, 155–159, 161–163, 168, 172–

- 175, 178, 203, 204, 207, 208, 210–212, 223–227, 229–231, 233, 235–238, 240–244, 247, 249, 251, 253, 259, 262–266, 269, 281, 295, 296, 299, 300, 302, 303, 305, 308–310, 318, 325–332, 336, 339–341, 360, 366, 370, 372, 381, 385, 386, 390, 400, 407–409, 423, 428, 429, 437, 438, 440, 444, 449–454, 456, 461–464, 468, 473, 474, 478, 481–483, 485, 487–490, 495, 499–501, 503, 504, 506–508, 510, 511, 513–516, 519–523, 525, 526, 528, 533, 535, 538–542, 546, 555, 556, 559, 564–567, 573, 577, 580, 581, 591, 596, 608–610, 617–626, 629, 631–635, 655, 660, 662, 663, 665–667, 670, 694, 737, 761, 768, 777–782, 784, 787, 789, 790, 792, 811, 814, 815, 820–822, 828–834, 842–845, 849, 851, 872, 883, 890, 898, 901, 902, 934–936, 954, 960, 967, 973, 981, 982, 997, 1011, 1017, 1024, 1031–1034, 1036–1041, 1047–1054, 1057–1073, 1096, 1106–1108, 1115, 1122
- СССР, Советский Союз див. СРСР,
Радянський Союз
- Ставище, г. 781
- Сталинград, г. 437, 487, 488, 643
- Сталинградская обл. див. Сталінградська обл.
- Сталинградский край 422, 643
- Сталиндорфский р-н 470, 641, 645, 647
- Сталино (сейчас – Донецк), г. див.
Сталіно (нині – Донецьк), м.
- Сталинская обл. див. Сталінська обл.
- Сталинский округ 1151
- Сталинский р-н 481, 667, 956, 962
- Сталінградська обл. 208, 701, 715, 1033
- Сталіно, м. 176, 183, 184, 192, 199, 267, 275, 283, 284, 291, 397–399, 404, 411, 433, 439, 535, 536, 591, 593–596, 598, 604, 605, 695, 736, 874, 886, 896, 917, 929–932, 937, 939, 954, 957, 963, 983, 1013, 1046, 1088, 1096, 1100
- Сталінська обл. 166, 180, 197, 200, 201, 214, 271, 286, 289–293, 960, 964, 999, 1031–1034, 1047, 1050–1053
- Старая Буда, с. 867
- Старица, с. 1047
- Старобельск, г. див. Старобільськ, м.
- Старобельский округ 484, 814
- Старобельский р-н див. Старобільський р-н
- Старобельщина 668
- Старо-Бешевский р-н 667, 814, 1032
- Старобільськ, м. 176, 200, 267, 291, 292, 638, 705, 874
- Старобільський р-н 160, 251
- Старо-Бояут, с. 326, 339
- Старо-Керменчикский р-н 623, 645, 648, 814, 1052, 1107
- Староселье, с. 574
- Старые Гуты, с. 571
- Старый Болут, с. 1124
- Старый Керменчик, с. 648
- Степное, с. див. Степное, с.
- Степное, с. 200, 292
- Страсбург, с. 648, 697, 702, 703, 711, 715, 724, 725, 1068, 1070
- Стрибож, кол. 865, 867
- Сувалки, г. 1152
- Судак, г. 548
- Сумы, м. 202, 293, 408, 452, 875, 952
- Сумы, г. див. Сумы, м.
- Суранская волость 645
- Східно-Сибірська обл. 66, 106
- Таврическая губ. див. Таврійська губ.
- Таврия 793
- Таврійська губ. 127, 216, 217
- Таганрог, г. див. Таганрог, м.
- Таганрог, м. 132, 221, 474, 784, 828
- Талово-Тузлово, кол. 723
- Тальсен, г. 781
- Тарасово, с. 325, 339
- Тарту, г. 312, 1120
- Тарутино, с. 1121
- Татарская АССР 684
- Ташкент, м. 152, 153, 242, 243
- Тбилиси, г., Тифлис, г. див. Тбілісі, м., Тифліс, м.
- Тбілісі, м., Тифліс, м. 137, 139, 198, 208, 227, 229, 290, 301
- Тверская губ. див. Тверська губ.

- Тверська губ. 158, 209, 249, 301
 Тельман, г. 591
 Тельманівський р-н 160, 251, 481, 485, 597, 604, 667, 814, 1049
 Тельмановський р-н див. Тельманівський р-н
 Тетерев 574
 Тиге, с. 640, 641
 Тилигуло-Березанский р-н 557, 561, 701, 702, 715, 786, 789, 934, 1063, 1067
 Тирасполь, г. 397, 877, 904, 1134, 1140, 1148
 Тираспольский р-н 1068
 Тобольская губ. див. Тобольська губ.
 Тобольська губ. 180, 271
 Томск, г. 540
 Трехграды, с. 497
 Трехизбенка, с. 865
 Троицкое, с. 642
 Трояны, с. 782
 Тульская губ. див. Тульська губ.
 Тульська губ. 180, 271
 Тульчин, г. 877
 Турец, г. 865
 Турция 510
- Угорщина 71, 112, 152, 242, 830, 933
 Удевичи, кол. 631
 Украина, Советская Украина, Украинская ССР, УССР, див. Україна
 Украинская народная республика див. Українська народна республіка
 Україна, Радянська Україна, Українська РСР, УРСР, УСРР 5–12, 14, 15, 17, 20, 22–25, 27, 28, 30, 33, 36, 38, 39, 42–57, 60, 61, 66, 69, 70, 73, 74, 76, 79–88, 90–93, 95–97, 100–102, 106, 107, 110, 111, 113–115, 117, 120–126, 129–131, 135, 137–145, 147, 148, 150–154, 156, 160–163, 166, 167, 172, 176, 178, 181, 185, 191, 193, 197, 198, 201, 202, 204, 206–208, 210, 211, 213–215, 219, 220, 224–226, 228–235, 237, 238, 241, 242, 244–246, 250, 253, 254, 257, 263, 267, 269, 272, 283–285, 289, 290, 293, 294, 296, 298–300, 302–306, 308–312, 315–318, 323, 341, 421, 467, 478, 479, 503, 521–523, 529, 531, 535, 538, 542, 544, 553, 555, 562, 565–567, 581, 602, 607, 608, 611, 614, 615, 661, 665, 667, 684, 737, 763, 779, 783, 801, 802, 810, 811, 822, 828, 829, 842, 874, 901, 902, 904–906, 916, 919, 920, 951, 974, 988, 990, 999, 1004, 1010, 1011, 1018–1030, 1050, 1063, 1065, 1066, 1072, 1112, 1115, 1121, 1124
 Українська народна республіка, УНР 45, 84, 129, 219
 Ульяновка, с. 866
 Уманский уезд 1134
 Умань, г. 875
 Упице, г. 503
 Урал 66, 106
 Устимовский р-н 548
 Устиново, с. 249
 Уфа, м. 132, 221
- Феодосийский р-н 332
 Фильеровка, кол. 866
 Финляндия див. Фінляндія
 Фирстенау, кол. 644
 Фінляндія 240
 Фляровка, кол. 866
 Форст 783
 Фрайденталь, с. 734
 Франкфурт, г. 383
 Франция див. Франція
 Франція 63, 104, 493
 Францгаль, кол. 645
 Фридрихсталь 597, 783
 Фридрих-Энгельский р-н див. Фрідріх-Енгельський р-н
 Фриц-Геккерта, с. 640
 Фриц-Геккертовский р-н див. Фріц-Геккертовський р-н
 Фрідріх-Енгельський р-н 169, 260
 Фріц-Геккертовський р-н 19, 38, 468, 470, 472, 620, 639–641, 647, 786, 791, 903, 937, 1106
 Фромендировка 780
 Фрунзе, с. 642
 Фрунзенский р-н 642
 Фусем, с. 892

- Хабаровск, г. 629
 Ханженково, пос. 605
 Харків, м. 7, 8, 10, 11, 13, 18, 19, 25, 26, 28–33, 36, 37, 142, 143, 145, 171, 172, 182, 232, 235, 256, 258, 262, 263, 273, 274, 285, 286, 289, 303–305, 314–316, 319, 321, 324, 325, 328, 330–335, 337, 339, 340, 347, 351, 372, 373, 377, 379, 383, 385, 386, 388, 389, 391, 394, 397–402, 405, 407, 408, 427, 428, 442, 443, 447, 449, 450, 452–458, 463–469, 471–484, 486–489, 514, 515, 524, 535, 536, 538, 565, 567, 568, 580–585, 591, 593–595, 597, 598–601, 607, 609–612, 614, 657, 665, 670, 777, 778, 780, 782, 810, 815, 827–829, 831, 833, 835, 875, 902, 913, 914, 934–936, 958, 966–970, 981, 990, 991, 1001, 1002, 1024–1026, 1028, 1029, 1037, 1064, 1109, 1122, 1153
 Харківська губ. 200, 292
 Харківська обл. 7, 18, 185, 277, 450, 455, 460, 464, 520, 533, 592, 607, 670, 677, 875, 943, 970, 999, 1001, 1019, 1022, 1024, 1026, 1032, 1051
 Харцизьк, м. 185, 276
 Харцызск, г. див. Харцизьк, м.
 Харцызский р-н 814, 1032, 1053
 Харьков, г. див. Харків, м.
 Харьковская губ. див. Харківська губ.
 Харьковская обл. див. Харківська обл.
 Хемниц, г. 782
 Херсон, м. 122, 123, 176, 211, 212, 267, 548, 787, 789, 791, 792, 876, 903, 986, 1064
 Херсонская губ. див. Херсонська губ.
 Херсонский р-н див. Херсонський р-н
 Херсонська губ. 127, 128, 144, 199, 216, 217, 233, 779
 Херсонський р-н 196, 288, 640, 986
 Химки, г. 1154
 Холзово, с. 160, 251
 Хорлівський р-н 196, 288, 986
 Хорловский р-н див. Хорлівський р-н
 Хортица, с. 126, 178, 215, 269, 316, 318, 324, 329, 340, 467, 567, 595, 789
 Хортицкий р-н 317, 639, 641
 Хрестилово, с. 199, 291
 Царство Польское див. Царство Польське
 Царство Польське 127, 128, 216, 218
 Цебриково, с. 510, 647, 1037, 1120, 1121
 Цебриковский р-н 325, 339, 510, 548, 647, 989, 1122
 Цейц, г. 389
 Центральна і Східна Європа 742, 49, 81, 88, 121
 Центральная и Восточная Европа див. Центральна і Східна Європа
 Цюрих, г. 648
 Цюрихталь, кол. 332
 Часов-Яр, г. 464
 Частоозерне, с. 180, 271
 Частоозерное, с. див. Частоозерне, с.
 Черкасы, г. 352, 875
 Чернигов, г. 397, 399, 535, 806, 808, 876
 Черниговская губ. див. Чернігівська губ.
 Черниговская обл. див. Чернігівська обл.
 Чернігівська губ. 126, 215, 866
 Чернігівська обл. 185, 277, 571, 766, 782, 805, 807, 876, 943, 1000, 1019
 Чернобыль, г. 875
 Черняхівський р-н 149, 239, 946
 Черняховский р-н див. Черняхівський р-н
 Чехословакия див. Чехословаччина
 Чехословаччина 12, 30, 49, 65, 71, 88, 89, 104, 105, 112, 152, 242, 503, 832
 Чечельник, г. 781
 Чистополье, с. 623, 645, 1107
 Чистяково, г. 874
 Чистяковский р-н 818, 956, 962, 1031, 1050
 Чосна, с. 778
 Чугуев, г. 875
 Шарапкино (Шерапкино), кол. 955, 961
 Шарах 783
 Шарлоттенбург, г. 778
 Швейцария 648
 Шепетовка, г. 574, 877, 946
 Шестаковка, кол. 964
 Ширвиндт, г. 1048

Широковский р-н 642	Эссен, г. 604, 663
Широкое, с. 977	Эстония, Эстонская ССР 312, 703, 1120
Ширяевский р-н 903	
Шостка, г. 876	Юго-Западный край див. Південно-Західний край
Шпола, г. 875	Юзівка (нині – Донецьк), м. 199, 291
Штейнбах, с. 780	Юзовка (сейчас – Донецк), г. див. Юзівка (нині – Донецьк), м.
Штеровка, станция 485, 611	
Щорс , г. 876	
Эберсбах г. 389	Яблонец , станция 529
Эйгенгейм, кол. 626, 639, 1108	Ялта, г. 781
Эйслебен, г. 778	Ямельник, с. 884
Эйх, г. 595	Яновский р-н 1067
Эльзас (Эльзасс), с. 699, 700, 713, 726, 727	Япония див. Японія
Эмильчинский р-н див. Емільчинський р-н	Японія 60, 69, 110, 150, 152, 173, 240, 264, 655
Энгельс, г. див. Енгельс, м.	Ярмолинцы г. 574
Эспенштадт, г. 780	Ярославль, г. 592, 700, 713

Зміст

Содержание

<i>Від редколегії</i>	5
<i>От редколлегии</i>	23
<i>Кокін С. Німецька операція НКВС у сучасній історіографії</i>	42
<i>Кокін С. Немецкая операция НКВД в современной историографии</i>	81
<i>Айсфельд А. «Великий терор» в Україні: Німецька операція 1937–1938 рр.</i>	122
<i>Айсфельд А. «Большой террор» в Украине: Немецкая операция 1937–1938 гг.</i>	211
<i>Документи</i>	303
<i>Документы</i>	303
№ 1. Обвинительное заключение по делу Альфреда Штрема. 24 февраля 1934 г.	303
№ 2. Обвинительное заключение по делу Роберта-Гельмута Миквица. 25 февраля 1934 г.	308
№ 3. Обвинительное заключение в отношении Фридеберта Фондуса и других лиц, обвиняемых по делу об участии в так называемой контрреволюционной фашистской организации. 4 марта 1936 г.	314
№ 4. Обвинительное заключение в отношении Фридеберта Фондуса и других лиц, обвиняемых по делу об	

участии в так называемой контрреволюционной фашистской организации. 19 июля 1936 г.	335
№ 5. Выдержка из резолюции Пленума ЦК ВКП(б) по докладу наркома внутренних дел СССР Н. Ежова «Уроки вредительства, диверсий и шпионажа японо-немецко-троцкистских агентов». 3 марта 1937 г.	348
№ 6. Записка начальника Разведывательного управления РККА С. Урицкого генеральному секретарю ЦК ВКП(б) И. Сталину о подготовке для печати статей об иностранном шпионаже. 26 апреля 1937 г.	350
№ 7. Анкета арестованного сотрудника редакции газеты «Ди Варгайт» Генриха Якоба, обвиненного в причастности к немецкой троцкистской контрреволюционной организации. 14 июня 1937 г.	351
№ 8. Протокол допроса сотрудника редакции газеты «Ди Варгайт» Генриха Якоба, обвиненного в принадлежности к немецкой контрреволюционной троцкистской организации. 26 июня 1937 г.	353
№ 9. Сводка наружного наблюдения сотрудниками НКВД УССР за посетителями Германского консульства в г. Киеве. 1 июля 1937 г.	356
№ 10. Записка генерального секретаря ЦК ВКП(б) И. Сталина, приложенная к протоколу № П51/324 заседания Политбюро ЦК ВКП(б). 20 июля 1937 г.	358
№ 11. Решение Политбюро ЦК ВКП(б) о немедленной подготовке приказа об аресте всех немцев, работающих на оборонных заводах. 20 июля 1937 г.	359
№ 12. Оперативный приказ наркома внутренних дел СССР Н. Ежова № 00439. 25 июля 1937 г.	360
№ 13. Телеграмма НКВД СССР наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому об учете и арестах германских подданных на предприятиях оборонной и тяжелой промышленности. 25 июля 1937 г.	362
№ 14. Циркуляр наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальникам областных УНКВД о порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. 25 июля 1937 г.	363
№ 15. Записка наркома внутренних дел СССР Н. Ежова генеральному секретарю ЦК ВКП(б) И. Сталину,	

- приложенная к копии приказа № 00439 об аресте всех немцев, работающих на оборонных заводах. 27 июля 1937 г. 365
- № 16. Постановление Люксембургского РО НКВД об избрании меры пресечения Якову Бауну. 1 августа 1937 г. 366
- № 17. Постановление прокурора Люксембургского района Днепропетровской области Филина об избрании в качестве меры пресечения в отношении Якова Бауна содержание под стражей. 1 августа 1937 г. 368
- № 18. Ордер Люксембургского РО НКВД на обыск и арест Якова Бауна. [1] августа 1937 г. 369
- № 19. Анкета арестованного Якова Бауна. 1 августа 1937 г. 370
- № 20. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о шпионской деятельности сотрудника консульства Германии в г. Харькове Германа Штреккера. 1 августа 1937 г. 372
- № 21. Телефонограмма начальника УНКВД по Днепропетровской области Е. Кривца наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому с докладом об аресте членов немецкой диверсионной организации. 1 августа 1937 г. 374
- № 22. Рапорт помощника начальника 1-го отделения 3-го отдела УГБ начальнику 3-го отдела УГБ НКВД УССР В. Стырне об отчетности областных управлений НКВД о выполнении приказа НКВД СССР № 00439. 1 августа 1937 г. 376
- № 23. Протокол допроса жителя г. Харькова Эмиля Гертеля, обвиняемого в шпионаже в пользу Германии. 2 августа 1937 г. 377
- № 24. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского вр.и.о. начальника УНКВД по Харьковской области И. Шумскому о неудовлетворительном исполнении приказа НКВД СССР № 00439. 4 августа 1937 г. 379
- № 25. Обвинительное заключение по следственному делу на сотрудника редакции газеты «Ди Варгайт» Генриха Якоба. 5 августа 1937 г. 380
- № 26. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову об исполнении приказа № 00439. 5 августа 1937 г. 383
- № 27. Сопроводительное письмо наркома внутренних дел УССР И. Леплевского к направленным в НКВД СССР

- копиям протоколов допросов арестованных граждан
Германии. *5 августа 1937 г.* 385
- № 28. Сообщение Германского консульства в Харькове
Министерству иностранных дел Германии об аресте 17-ти
германских подданных в г. Харькове. *5 августа 1937 г.* 388
- № 29. Телеграмма Германского посольства в Москве Министерству
иностраннных дел Германии о волне арестов в СССР.
7 августа 1937 г. 390
- № 30. Сопроводительное письмо вр.и.д. начальника 8-го отдела УГБ
УНКВД по Донецкой области Я. Соломоновича председателю
Военного трибунала ХВО А. Козловскому к актам о
приведении в исполнение приговоров трибунала.
7 августа 1937 г. 391
- № 31. Почтотелеграмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику УНКВД по Киевской области
Н. Шарову с указанием об аресте граждан Германии согласно
приказу НКВД СССР № 00439. *8 августа 1937 г.* 392
- № 32. Протокол допроса Виллибальда Бильдта, обвиненного в
шпионаже в пользу Германии. *9 августа 1937 г.* 394
- № 33. Указание начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне областным управлениям НКВД о выполнении
директивы наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
№ 80138/4497. *9 августа 1937 г.* 397
- № 34. Телефонограмма начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне вр.и.о. начальника УНКВД по Харьковской
области Л. Рейхману о предоставлении сведений об
арестованных германских подданных согласно приказу
НКВД СССР № 00439. *9 августа 1937 г.* 398
- № 35. Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных управлений НКВД УССР об
оперативной реализации показаний «сознавшихся немецких
шпионов и диверсантов». [*9-10 августа 1937 г.*] 399
- № 36. Телефонограмма начальника 3-го отдела УГБ НКВД
УССР В. Стырне начальнику 3-го отдела ГУГБ НКВД
СССР А. Минаеву об аресте немецких специалистов на
предприятиях г. Харькова и Донбасса. *10 августа 1937 г.* 400
- № 37. Телефонограмма начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне руководству УНКВД по Харьковской области

- о выполнении директивы наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского № 80138/4497. *10 августа 1937 г.* 402
- № 38. Приказание начальника УНКВД по Донецкой области
Д. Соколинского начальнику 6-го отдела УГБ УНКВД
В. Ляшику о приведении в исполнение решения «тройки» при
УНКВД о расстреле семи человек согласно приказу НКВД
СССР № 00439. *11 августа 1937 г.* 403
- № 39. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского вр.и.о. начальника УНКВД по Харьковской
области И. Шумскому об аресте участников немецкой
диверсионной организации. *11 августа 1937 г.* 405
- № 40. Постановление Люксембургского РО НКВД о привлечении
Якова Бауна в качестве обвиняемого. *13 августа 1937 г.* 406
- № 41. Телеграмма заместителя начальника УНКВД по Харьковской
области Л. Рейхмана наркому внутренних дел УССР
И. Леплевскому о результатах следствия по немецкой
и польской линиям и диверсионно-вредительской
деятельности в промышленности. *13 августа 1937 г.* 407
- № 42. Телеграмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальнику УНКВД по Киевской области Н. Шарову
с указанием об аресте гражданина Германии
Христофора Бенке. *14 августа 1937 г.* 410
- № 43. Протокол № 5 заседания «тройки» при УНКВД по Донецкой
области с решениями в отношении лиц, обвиняемых
в «шпионской, диверсионной, вредительской и к-р
деятельности в пользу Германии». *14 августа 1937 г.* 411
- № 44. Циркуляр начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР
В. Стырне областным управлениям НКВД о безоговорочном
исполнении приказа НКВД СССР № 00439 и предоставлении
подробной информации о проживающих в УССР гражданах
Германии. *16 августа 1937 г.* 426
- № 45. Протокол допроса Вальтера Мюллера, обвиненного в
шпионаже в пользу Германии. *19 августа 1937 г.* 427
- № 46. Приказание начальника УНКВД по Донецкой области
Д. Соколинского начальнику Артемовского ГО НКВД
М. Шелудченко об исполнении решений «тройки» при
УНКВД о расстреле 20 человек в соответствии с приказом
НКВД СССР № 00439. *19 августа 1937 г.* 432

- № 47. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского начальнику УНКВД по Днепропетровской
области Е. Кривцу с указанием об аресте германских
подданных. 20 августа 1937 г. 434
- № 48. Циркуляр наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных УНКВД о порядке отчетности
по результатам исполнения приказа НКВД СССР
№ 00439. 25 августа 1937 г. 435
- № 49. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
об исполнении приказа № 00439 на предприятиях
Донбасса. 27 августа 1937 г. 437
- № 50. Циркуляр наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам УНКВД по Сталинской, Днепропетровской,
Одесской и Киевской областям об активизации исполнения
приказа НКВД СССР № 00439. 28 августа 1937 г. 439
- № 51. Спецсообщение наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о
результатах исполнения приказа НКВД СССР № 00439 в
Донбассе, Одессе и Николаеве. [После 28 августа 1937 г.] 440
- № 52. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
И. Леплевского заместителю начальника УНКВД по
Харьковской области Л. Рейхману о неудовлетворительной
оперативной работе по ликвидации немецких шпионов и
диверсантов. 29 августа 1937 г. 442
- № 53. Телефонограмма заместителя наркома внутренних дел
УССР М. Степанова заместителю начальника УНКВД по
Харьковской области Л. Рейхману о неудовлетворительном
исполнении приказа НКВД СССР № 00439.
[20–31 августа 1937 г.] 443
- № 54. Сообщение начальника УНКВД по Днепропетровской
области Е. Кривца наркому внутренних дел УССР
И. Леплевскому о результатах следствия по фактам
«диверсионно-вредительской деятельности» германских и
чехословацких подданных. 30 августа 1937 г. 444
- № 55. Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных управлений НКВД о подготовке
дополнительной отчетности по результатам массовых
операций. 31 августа 1937 г. 446

- № 56. Телефонограмма помощника начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР А. Сапира начальнику 3-го отдела УГБ УНКВД по Харьковской области И. Фишеру с указанием отчитаться о результатах работы по немецким делам. *31 августа 1937 г.* 447
- № 57. Докладная записка заместителя начальника УНКВД по Харьковской области Л. Рейхмана наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах ликвидации немецких «диверсионно-вредительских организаций». *1 сентября 1937 г.* 448
- № 58. Выписка из оперативной сводки наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах следственной работы 3-го, 4-го и 5-го отделов УГБ НКВД УССР в отношении граждан, подозреваемых в шпионаже в пользу Германии. *2 сентября 1937 г.* 459
- № 59. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальнику 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР А. Минаеву о результатах исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *2 сентября 1937 г.* 463
- № 60. Сообщение Германского консульства в Харькове Министерству иностранных дел Германии об аресте германских граждан по обвинению в пропаганде и агитации с целью свержения или подрыва советской власти. *2 сентября 1937 г.* 466
- № 61. Докладная записка начальника УНКВД по Днепропетровской области Е. Кривца наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о ликвидации «немецких шпионско-диверсионных формирований» на промышленных предприятиях. *4 сентября 1937 г.* 468
- № 62. Докладная записка начальника УНКВД по Черниговской области М. Корнева наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о ликвидации «немецких шпионских формирований» на промышленных предприятиях. *4 сентября 1937 г.* 477
- № 63. Справка начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области Д. Орлова по оперативным делам в отношении германских подданных. *5 сентября 1937 г.* 481
- № 64. Справка начальника 3-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области Д. Орлова о количестве германских подданных,

- арестованных согласно приказу НКВД СССР № 00439.
[5 сентября 1937 г.]..... 487
- № 65. Докладная записка 3-го отдела УГБ УНКВД по Одесской области о результатах оперативно-следственной работы в отношении граждан Германии согласно приказу НКВД СССР № 00439. [Не ранее 5 сентября 1937 г.] 492
- № 66. Выписка из оперативной сводки наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах следственной работы 3-го и 4-го отделов УГБ НКВД УССР в отношении граждан, обвиняемых в шпионаже в пользу Германии. 8 сентября 1937 г. 512
- № 67. Докладная записка начальника УНКВД по Киевской области Н. Шарова наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах работы по ликвидации «немецкого шпионско-диверсионного подполья». 8 сентября 1937 г. 518
- № 68. Сообщение наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову об исполнении приказа НКВД СССР № 00439. 9 сентября 1937 г. 533
- № 69. Сопроводительное письмо помощника начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР А. Сапира к списку германских подданных, проживающих в областях УССР, адресованное 3-м отделам УГБ областных управлений НКВД УССР. 10 сентября 1937 г. 535
- № 70. Телефонограмма заместителя начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР С. Самойлова начальнику 3-го отдела УГБ УНКВД по Харьковской области И. Фишеру о направлении дополнительных материалов о подлежащих аресту граждан Германии. 14 сентября 1937 г. 536
- № 71. Выписка из оперативной сводки наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах следственной работы в отношении лиц, подозреваемых в шпионаже в пользу Германии. 14 сентября 1937 г. 537
- № 72. Протокол допроса арестованной бывшей сотрудницы Германского консульства в г. Одессе Эльзы Лутц-Гарш. 23 сентября 1937 г. 540
- № 73. Сопроводительное письмо наркома внутренних дел УССР И. Леплевского секретарю ЦК КП(б)У С. Косиору с докладной запиской начальника УНКВД по Одесской области

- Н. Федорова о положении в немецких колониях Одесской области. *24 сентября 1937 г.* 552
- № 74. Протокол допроса жителя г. Запорожья Фридриха Бурбы, обвиненного в шпионаже в пользу Германии. *26 сентября 1937 г.* 564
- № 75. Выписка из протокола допроса бывшего шофера Германского консульства в г. Киеве Александра Воскобойникова. *27 сентября 1937 г.* 571
- № 76. Письмо наркома внутренних дел УССР И. Леплевского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову и начальнику 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР А. Минаеву о результатах исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *1 октября 1937 г.* 577
- № 77. Сопроводительное письмо начальника ДТО ГУГБ НКВД Юго-Западной железной дороги С. Заславского наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколам допросов арестованных граждан Германии. *1 октября 1937 г.* 578
- № 78. Протокол допроса Владимира Эбена, обвиненного в шпионаже в пользу Германии. *1–2 октября 1937 г.* 580
- № 79. Сопроводительное письмо вр.и.о. начальника 8-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области Я. Соломоновича председателю Военного трибунала ХВО А. Козловскому к актам о приведении в исполнение приговоров. *2 октября 1937 г.* 585
- № 80. Сопроводительное письмо наркома внутренних дел УССР И. Леплевского к направленным в НКВД СССР спискам законченных следствием дел в отношении «участников немецких шпионских организаций». *3 октября 1937 г.* 587
- № 81. Письмо заместителя председателя Военного трибунала ХВО С. Романовского начальнику УНКВД по Донецкой области об утверждении приговора к высшей мере наказания в отношении Якова Янцена, Давида Вильмса, Ивана Янцена и Абрама Фризена. *3 октября 1937 г.* 588
- № 82. Ходатайство заместителя председателя Военного трибунала ХВО С. Романовского начальнику тюрьмы г. Артемовска о выдаче осужденных. *3 октября 1937 г.* 589
- № 83. Постановление Люксембургского РО НКВД о привлечении в качестве обвиняемого Якова Бауна. *3 октября 1937 г.* 590

- № 84. Список арестованных в округе Германского консульства в г. Харькове, составленный по состоянию на 1 октября 1937 г. *7 октября 1937 г.* 591
- № 85. Докладная записка наркома внутренних дел УССР И. Леплевского в НКВД СССР о результатах работы по ликвидации «немецкого шпионско-диверсионного подполья». *8 октября 1937 г.* 606
- № 86. Обвинительное заключение в отношении Якова Бауна и других 19-ти человек, обвиненных в участии в «фашистском подполье» в Люксембургском районе Днепропетровской области. *9 октября 1937 г.* 616
- № 87. Обвинительное заключение по следственному делу о ликвидации в г. Мариуполе «контрреволюционной фашистской диверсионно-шпионской организации» во главе с немцем-пастором Михаилом Гоценбеллером. *12 октября 1937 г.* 628
- № 88. Письмо начальника Старобельского окротдела НКВД УССР Ф. Чекменева начальнику Ворошиловградского горотдела НКВД И. Шапиро об этапировании осужденных, приговоренных Спецколлегией Донецкого областного суда к расстрелу. *13 октября 1937 г.* 638
- № 89. Протокол № 8 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным УНКВД по Днепропетровской области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *18 октября 1937 г.* 639
- № 90. Предписание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальнику УНКВД по Днепропетровской области Е. Кривцу о приведении в исполнение высшей меры наказания на основании решений «двойки» от 18 октября 1937 г. *23 октября 1937 г.* 650
- № 91. Телеграмма заместителя наркома внутренних дел УССР М. Степанова начальникам областных управлений НКВД УССР и НКВД МАССР о продлении срока исполнения приказа НКВД СССР № 00486. *25 октября 1937 г.* 652
- № 92. Акт УНКВД по Днепропетровской области об исполнении решения «двойки» о расстреле Отто Аннуча, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. *27 октября 1937 г.* 653
- № 93. Из оперативного приказа наркома внутренних дел СССР Н. Ежова № 00698 об усилении оперативной работы в

- отношении иностранных дипломатических и консульских представительств в СССР и репрессировании связанных с ними советских граждан. 28 октября 1937 г. 655
- № 94. Телефонограмма заместителя наркома внутренних дел УССР М. Степанова заместителю начальника УНКВД по Харьковской области Л. Рейхману с пояснениями о порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00486. 29 октября 1937 г. 657
- № 95. Акт Криворожского горотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Давида Варкентина, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 31 октября 1937 г. 658
- № 96. Докладная записка начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского в НКВД УССР о «диверсионной деятельности немецкой агентуры» в Донбассе. Октябрь 1937 г. 659
- № 97. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколам заседания «двойки» в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. 1 ноября 1937 г. 672
- № 98. Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Генриха Бауна, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 2 ноября 1937 г. 674
- № 99. Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Адама Зейбеля, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 2 ноября 1937 г. 676
- № 100. Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Франца Пфлуга, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 2 ноября 1937 г. 678
- № 101. Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Рейнгольда Пфлугфельдера, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 3 ноября 1937 г. 680
- № 102. Акт Запорожского горотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Готлиба Пфлугфельдера, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 3 ноября 1937 г. 681

- № 103. Акт Мелитопольской опергруппы и райотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Петра Барнгардта, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 3 ноября 1937 г. 682
- № 104. Акт Мелитопольской опергруппы и райотдела НКВД об исполнении решения «двойки» о расстреле Франца Корнельцена, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. 4 ноября 1937 г. 683
- № 105. Телеграмма наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальникам областных УНКВД с указанием наркома внутренних дел СССР Н. Ежова об ускорении проведения массовых репрессивных операций. 4 ноября 1937 г. 684
- № 106. Протокол № 39 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным УНКВД по Днепропетровской области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. 15 ноября 1937 г. 686
- № 107. Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальникам областных управлений НКВД о порядке отчетности об оперативно-следственной работе. 15 ноября 1937 г. 687
- № 108. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколу № 33 заседания «двойки» в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. 18 ноября 1937 г. 690
- № 109. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколу № 37 заседания «двойки» от 15 ноября 1937 г. в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. 18 ноября 1937 г. 691
- № 110. Письмо заместителя председателя Военного трибунала ХВО С. Романовского начальнику УНКВД по Донецкой области о приведении в исполнение приговора к высшей мере наказания в отношении восьми осужденных. [Не позднее 19 ноября 1937 г.] 692
- № 111. Сопроводительное письмо наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальнику УНКВД по Днепропетровской области Е. Кривцу к копии протокола № 39 заседания «двойки» от 15 ноября 1937 г. 20 ноября 1937 г. 694

- № 112. Сопроводительное письмо начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому к протоколу заместителя наркома внутренних дел СССР Л. Бельского от 17 ноября 1937 г. с решениями относительно 51 человека в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *21 ноября 1937 г.* 695
- № 113. Протокол № 54 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным УНКВД по Одесской области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *25 ноября 1937 г.* 697
- № 114. Письмо начальника Старобельского окротдела НКВД Ф. Чекменева начальнику Ворошиловградского горотдела НКВД И. Шапиро об этапировании 19 осужденных, приговоренных к расстрелу. *3 декабря 1937 г.* 705
- № 115. Докладная записка начальника УНКВД по Каменец-Подольской области Н. Приходько наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативно-следственной работы. *6 декабря 1937 г.* 707
- № 116. Приказание заместителя начальника УНКВД по Одесской области М. Спектора коменданту УНКВД Л. Лелеткину о приведении в исполнение решений «двойки» о расстреле 62 человек. *7 декабря 1937 г.* 711
- № 117. Акт коменданта УНКВД по Одесской области Л. Лелеткина о приведении в исполнение решения «двойки» о расстреле 65 человек согласно приказу НКВД СССР № 00439. *7 декабря 1937 г.* 717
- № 118. Спецсообщение наркома внутренних дел УССР И. Леплевского начальнику 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарскому о выдворении граждан Германии. *8 декабря 1937 г.* 720
- № 119. Приказание начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского коменданту УНКВД Л. Аксельроду об исполнении решения о расстреле 25 человек согласно приказу НКВД СССР № 00439. [*Не позднее 9 декабря 1937 г.*] 722
- № 120. Сообщение Зельцкого райотдела НКВД начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области С. Шнайдеру относительно Франца Рериха. *14 декабря 1937 г.* 724
- № 121. Сообщение Зельцкого райотдела НКВД начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области

- С. Шнайдеру относительно Бернгарда Шенфельда.
14 декабря 1937 г. 726
- № 122. Сообщение Зельцкого райотдела НКВД
начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области
С. Шнайдеру относительно Александра Шмидта.
14 декабря 1937 г. 728
- № 123. Сообщение Зельцкого райотдела НКВД
начальнику 3-го отдела УНКВД по Одесской области
С. Шнайдеру относительно Рафаила Бартле.
14 декабря 1937 г. 730
- № 124. Сообщение Спартаковского райотдела НКВД начальнику 3-го
отдела УНКВД по Одесской области С. Шнайдеру о вербовке
агентуры из числа немцев. *15 декабря 1937 г.* 732
- № 125. Предписание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальнику УНКВД по Днепропетровской области Е. Кривцу
о внесении изменений в протокол № 8 заседания «двойки»
от 18 октября 1937 г. *16 декабря 1937 г.* 735
- № 126. Из приговора Военного трибунала ХВО по делу шести
человек, обвиняемых в участии в контрреволюционной
фашистской организации. *25 декабря 1937 г.* 736
- № 127. Указание наркома внутренних дел УССР И. Леплевского
начальникам областных управлений НКВД о
порядке отчетности по проведенным национальным
операциям. *26 декабря 1937 г.* 738
- № 128. Выписка из докладной записки начальника УНКВД
по Киевской области Н. Шарова заместителю наркома
внутренних дел УССР М. Степанову о результатах
проведения национальных операций в Киевской
области. *26 декабря 1937 г.* 739
- № 129. Справка ДТО ГУГБ НКВД Одесской железной дороги о
результатах оперативно-следственной работы.
30 декабря 1937 г. 743
- № 130. Справка ДТО ГУГБ НКВД Сталинской железной дороги о
результатах оперативно-следственной работы.
31 декабря 1937 г. 746
- № 131. Письмо председателя Военного трибунала ХВО
А. Козловского начальнику 8-го отдела УГБ УНКВД по
Донецкой области со списком осужденных, приговоренных к
высшей мере наказания. *31 декабря 1937 г.* 749

- № 132. Справка ДТО ГУГБ НКВД Юго-Западной железной дороги о результатах оперативно-следственной работы.
1 января 1938 г. 752
- № 133. Справка 8-го отдела УГБ НКВД УССР о количестве арестованных органами НКВД, *3 января 1938 г.*..... 755
- № 134. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 117 заседания «двойки» от 28 декабря 1937 г. *3 января 1938 г.*..... 757
- № 135. Отчет 8-го отдела УГБ НКВД УССР наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативно-следственной работы за период с 1 июня 1937 г. по 1 января 1938 г. *4 января 1938 г.*..... 759
- № 136. Справка 8-го отдела УГБ НКВД УССР о количестве осужденных «тройками» при областных управлениях НКВД, *4 января 1938 г.*..... 766
- № 137. Выписка из докладной записки заместителя начальника УНКВД по Киевской области И. Бабича заместителю наркома внутренних дел УССР М. Степанову о результатах оперативно-следственной работы. *4 января 1938 г.*..... 767
- № 138. Выписка из справки начальника УНКВД по Житомирской области Л. Якушева о результатах проведения национальных операций. *5 января 1938 г.* 771
- № 139. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 125 заседания «двойки» от 30 декабря 1937 г. *5 января 1938 г.*..... 773
- № 140. Из сопроводительного письма начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 125 заседания «двойки» от 30 декабря 1937 г. *5 января 1938 г.*..... 775
- № 141. Выдержка из списка арестованных в СССР граждан Германского рейха по округу Генерального консульства Германии в Киеве по состоянию на январь 1938 г. *7 января 1938 г.* 777
- № 142. Выписка из доклада вр.и.о. начальника УНКВД по Николаевской области И. Фишера наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативно-следственной работы. [*10 января 1938 г.*]..... 786

- № 143. Выписка из справки вр.и.о. начальника УНКВД по Николаевской области И. Фишера к докладной записке о результатах проведения национальных операций. [10 января 1938 г.] 794
- № 144. Справка вр.и.о. начальника УНКВД по Николаевской области И. Фишера о следственных делах, рассмотренных НКВД СССР в рамках проведения национальных операций. [10 января 1938 г.] 797
- № 145. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 143 заседания «двойки» от 8 января. 10 января 1938 г. 798
- № 146. Докладная записка наркома внутренних дел УССР И. Леплевского заместителю наркома внутренних дел СССР М. Фриновскому о результатах проведения национальных операций. 11 января 1938 г. 800
- № 147. Выписка из докладной записки начальника УНКВД по Черниговской области М. Корнева наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативной работы. 11 января 1938 г. 804
- № 148. Выписка из докладной записки УНКВД по Черниговской области о результатах контрразведывательной работы. 11 января 1938 г. 807
- № 149. Выписка из докладной записки начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о ликвидации «разведывательной шпионско-диверсионной организации» в Донбассе. 12 января 1938 г. 812
- № 150. Сопроводительное письмо и выписка из докладной записки вр.и.о. начальника УНКВД по Житомирской области Л. Якушева наркому внутренних дел УССР И. Леплевскому о результатах оперативной работы по немецкой линии. 12 января 1938 г. 819
- № 151. Докладная записка начальника УНКВД по Днепропетровской области Е. Кривца заместителю наркома внутренних дел УССР М. Степанову о результатах выполнения приказа НКВД СССР № 00439. 12 января 1938 г. 825
- № 152. Выписка из докладной записки заместителя начальника УНКВД по Киевской области И. Бабича заместителю наркома внутренних дел УССР М. Степанову о результатах проведения национальных операций. 13 января 1938 г. 837

- № 153. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 146 заседания «двойки» от 10 января 1938 г. *14 января 1938 г.* 845
- № 154. Акт УНКВД по Днепропетровской области об исполнении решения «двойки» о расстреле Генриха Унрау, подвергнутого репрессии в порядке приказа НКВД СССР № 00439. *14 января 1938 г.* 847
- № 155. Выписка из справки начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о результатах оперативно-следственной работы органов НКВД УССР. *15 января 1938 г.* 848
- № 156. Сопроводительное письмо помощника начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР А. Сапира вр.и.о. начальника 3-го отдела ГУГБ НКВД СССР А. Минаеву к копиям шифротелеграмм, направленных в Германское генеральное консульство в Киеве. *15 января 1938 г.* 854
- № 157. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 160 заседания «двойки» от 12 января 1938 г. *16 января 1938 г.* 855
- № 158. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 156 заседания «двойки» от 12 января 1938 г. *16 января 1938 г.* 857
- № 159. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 155 заседания «двойки» от 12 января 1938 г. *16 января 1938 г.* 859
- № 160. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 162 заседания «двойки» от 15 января 1938 г. *18 января 1938 г.* 861
- № 161. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 171 заседания «двойки» от 12 января 1938 г. *18 января 1938 г.* 863
- № 162. Предписание начальника УНКВД по Донецкой области Д. Соколинского коменданту УНКВД Л. Аксельроду о расстреле 94 человек, подвергнутых репрессии в

- порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439.
[Не позднее 21 января 1938 г.] 865
- № 163. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 172 заседания «двойки» от 15 января 1938 г. *26 января 1938 г.* 869
- № 164. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве репрессированных в ходе проведения национальных операций. *28 января 1938 г.* 871
- № 165. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве арестованных в ходе проведения национальных операций. *[1 февраля 1938 г.]* 873
- № 166. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве арестованных в ходе проведения национальных операций в областях и городах Украины. *1 февраля 1938 г.* 874
- № 167. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве репрессированных в ходе проведения массовых операций в Житомирской области. *2 февраля 1938 г.* 878
- № 168. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве арестованных в ходе проведения массовых операций. *4 февраля 1938 г.* 881
- № 169. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве репрессированных в ходе проведения национальных операций. *[5 февраля 1938 г.]* 883
- № 170. Протокол № 219 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным НКВД УССР в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *5 февраля 1938 г.* 884
- № 171. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу заседания «двойки» № 211 от 1 февраля 1938 г. *6 февраля 1938 г.* 886
- № 172. Рапорт помощника начальника 1-го отдела УГБ УНКВД по Одесской области А. Гольдлюста начальнику 3-го отдела УГБ УНКВД А. Шнайдеру об отсрочке исполнения решения «двойки» о расстреле А. Эша и А. Таубергера в связи с выявлением «областного немецко-повстанческого центра». *6 февраля 1938 г.* 888

- № 173. Специальное сообщение 2-го отдела УГБ НКВД УССР о результатах наружного наблюдения за Германским консульством в г. Киеве. *8 февраля 1938 г.* 890
- № 174. Протокол № 232 заседания «двойки» с решениями по материалам, представленным УНКВД по Донецкой области в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *10 февраля 1938 г.* 892
- № 175. Вербальная нота Германского генерального консульства в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР при правительстве УССР в связи с отказом шофера грузового автомобиля заезжать на территорию Германского генерального консульства. *17 февраля 1938 г.* 893
- № 176. Директива наркома внутренних дел УССР А. Успенского о проведении оперативно-следственной работы на предприятиях оборонной промышленности. *21 февраля 1938 г.* 894
- № 177. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела ГУГБ НКВД СССР В. Цесарского начальнику УНКВД по Донецкой области Д. Соколинскому к протоколу № 239 заседания «двойки» от 15 февраля 1938 г. *23 февраля 1938 г.* 896
- № 178. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза для наркома внутренних дел УССР А. Успенского и его заместителя А. Радзивиловского о количестве лиц, репрессированных в ходе проведения национальных операций. *25 февраля 1938 г.* 898
- № 179. Справка начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР Л. Мунвеза о количестве лиц, арестованных в ходе проведения национальных операций в феврале 1938 г. *2 марта 1938 г.* 900
- № 180. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР А. Успенского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах выявления и ареста лиц, обвиняемых в шпионаже в пользу Германии. *3 марта 1938 г.* 901
- № 181. Приказ наркома внутренних дел УССР А. Успенского начальникам областных управлений НКВД УССР о выявлении центров шпионско-диверсионной и повстанческой работы немецкой разведки. *3 марта 1938 г.* 905
- № 182. Письмо Германского генерального консула в г. Киеве Г.-В. Гросскопфа в адрес вр.и.о. уполномоченного НКВД СССР при правительстве УССР П. Бровцинова с вербальными нотами в связи с действиями представителей органов власти

- по отношению к сотрудникам Германского генерального консульства в Киеве. *3 марта 1938 г.* 907
- № 183. Вербальная нота Германского генерального консульства в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР при правительстве УССР в связи с действиями, препятствующими работе генерального консульства. *3 марта 1938 г.* 909
- № 184. Вербальная нота Германского генерального консульства в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР при правительстве УССР относительно умышленных препятствий в выдаче виз сотруднице Генерального консульства Шмидт. *3 марта 1938 г.* 910
- № 185. Вербальная нота Германского генерального консульства в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР при правительстве УССР относительно угроз ареста по отношению к домработницам сотрудников Германского консульства Вильке и Штреккера. *3 марта 1938 г.* 911
- № 186. Вербальная нота Германского генерального консульства в г. Киеве Управлению уполномоченного НКВД СССР при правительстве УССР в связи с действиями, препятствующими работе генерального консульства (отключение электричества, порча замка). *3 марта 1938 г.* 912
- № 187. Указание наркома внутренних дел УССР А. Успенского начальникам областных управлений НКВД о выявлении и оперативной разработке сотрудников иностранных компаний. *8 марта 1938 г.* 913
- № 188. Выписка из сводки вр.и.о. начальника 5-го отдела УГБ НКВД УССР и ОО КВО М. Листенгурта наркому внутренних дел УССР А. Успенскому о результатах следствия в отношении бывшего командира 45-го механизированного корпуса РККА Антона Борисенко. *8 марта 1938 г.* 915
- № 189. Сопроводительное письмо наркома внутренних дел УССР А. Успенского начальнику УНКВД по Донецкой области П. Чистову к протоколу № 288 заседания «двойки» от 25 марта 1938 г. *1 апреля 1938 г.* 917
- № 190. Указание наркома внутренних дел УССР А. Успенского начальникам областных управлений НКВД об усилении оперативно-следственной работы и ликвидации немецкого шпионско-диверсионного подполья. *3 апреля 1938 г.* 919

- № 191. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о пресечении деятельности
итальянской и немецкой разведок на морском транспорте
Черноморского морского пароходства. *9 апреля 1938 г.* 921
- № 192. Выписка из протокола особого совещания при
наркоме внутренних дел СССР в отношении Сергея
Штерцера. *10 апреля 1938 г.* 923
- № 193. Выписка из протокола особого совещания при наркоме
внутренних дел СССР в отношении Веры Кайзер.
10 апреля 1938 г. 924
- № 194. Выписка из протокола особого совещания при
наркоме внутренних дел СССР в отношении Надежды
Штерцер. *10 апреля 1938 г.* 925
- № 195. Акт УНКВД по Одесской области об исполнении решения
«двойки» о расстреле 50 человек в соответствии с приказом
НКВД СССР № 00439. *13 апреля 1938 г.* 926
- № 196. Письмо вр.и.о. председателя Военного трибунала ХВО
И. Детистова начальнику УНКВД по Донецкой области
о приведении в исполнение приговоров в отношении
Андрея Шредера и Антона Кенига. *14 апреля 1938 г.* 929
- № 197. Письмо председателя спецколлегии Донецкого областного
суда А. Радина начальнику УНКВД по Донецкой области о
приведении в исполнение приговора в отношении Алексея
Щербаня, Карла Деблица и Рихарда Лянге. *23 апреля 1938 г.* 930
- № 198. Выписка из телеграммы начальника УНКВД по
Николаевской области П. Карамышева наркому внутренних
дел УССР А. Успенскому о результатах работы по
выявлению и ликвидации «фашистско-повстанческих
организаций». *24 апреля 1938 г.* 933
- № 199. Выписка из телеграммы наркома внутренних дел УССР
А. Успенского заместителю наркома внутренних дел СССР
М. Фриновскому об аресте жены секретаря Германского
консульства в г. Киеве Германа Штреккера — Людмилы
Штреккер. *10 мая 1938 г.* 935
- № 200. Сопроводительное письмо помощника начальника 8-го
отдела УГБ НКВД УССР А. Славина начальнику 8-го
отделения УГБ УНКВД по Донецкой области к выписке
из протокола Особого совещания при НКВД СССР об
этапировании осужденных. *13 мая 1938 г.* 937

- № 201. Сопроводительное письмо помощника начальника 8-го отдела УГБ НКВД УССР А. Славина начальнику 8-го отделения УГБ УНКВД по Донецкой области к выписке из протокола Особого совещания при НКВД СССР в отношении Сергея Штерцера. *14 мая 1938 г.* 939
- № 202. Справка и.о. начальника 3-го отдела УГБ НКВД УССР М. Спектора о результатах рассмотрения справок и количестве арестованных в ходе проведения национальных операций. *15 мая 1938 г.* 941
- № 203. Сопроводительное письмо вр.и.д. начальника 8-го отдела УГБ УНКВД по Донецкой области Я. Соломоновича начальнику ОМЗ УНКВД С. Фролову к выпискам из постановления Особого совещания при НКВД СССР. *17 мая 1938 г.* 944
- № 204. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР А. Успенского в НКВД СССР о выявлении и ликвидации «Волынского областного немецкого фашистского центра» в Житомирской области. *2 июня 1938 г.* 945
- № 205. Сопроводительное письмо заместителя председателя Военного трибунала ХВО С. Романовского начальнику УНКВД по Донецкой области к списку 88 человек, приговоренных к расстрелу. *2 июня 1938 г.* 948
- № 206. Выписка из списка осужденных, приговоренных к ВМН, направленного из Военного трибунала ХВО в УНКВД по Донецкой области. *Не позднее 2 июня 1938 г.* 949
- № 207. Телефонограмма наркома внутренних дел УССР А. Успенского в НКВД СССР о выявлении и ликвидации в Харькове «Левобережного центра германской национал-социалистической партии». *4 июня 1938 г.* 951
- № 208. Телефонограмма начальника УНКВД по Сталинской области П. Чистова наркому внутренних дел УССР А. Успенскому о ликвидации в Донбассе «немецкой шпионско-диверсионной организации». *12 июня 1938 г.* 954
- № 209. Телефонограмма народного комиссара внутренних дел УССР А. Успенского в НКВД СССР о выявлении и ликвидации «Донецкого областного национал-фашистского центра». *28 июня 1938 г.* 960
- № 210. Приговор Спецколлегии Сталинского областного суда в г. Артемовске в отношении Оскара Руфа и Эмиля Гильца. *1 июля 1938 г.* 964

- № 211. Телефонogramма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о ликвидации в г. Харькове
нелегальной радиостанции и технической лаборатории
немецкой разведки. 8 июля 1938 г. 966
- № 212. Телефонogramма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского руководству НКВД СССР о выявлении
«немецкой резидентуры» в санитарном отделении УНКВД по
Харьковской области. 8 июля 1938 г. 969
- № 213. Телефонogramма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского руководству НКВД СССР о выявлении
в г. Киеве «шпионской организации, готовившей
бактериологические диверсии». [Не позднее 13 июля 1938 г.] 972
- № 214. Выписка из оперативного листа УГБ НКВД УССР на арест
«контрреволюционного элемента». 13 июля 1938 г. 975
- № 215. Выписка из донесения наркома внутренних дел УССР
А. Успенского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову
о результатах командировки в г. Днепропетровск и г.
Запорожье. 15 июля 1938 г. 980
- № 216. Сопроводительное письмо начальника 8-го отдела УГБ
УНКВД по Днепропетровской области Б. Синякова
начальнику 1-го спецотдела УГБ НКВД УССР А. Назаренко
к документам о репрессировании 129 человек по «немецкой
контр-революции». 15 июля 1938 г. 984
- № 217. Выписка из донесения наркома внутренних дел УССР
А. Успенского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о
результатах командировки в г. Николаев. 16 июля 1938 г. 985
- № 218. Телефонogramма наркома внутренних дел УССР
А. Успенского в НКВД СССР о результатах работы
по выявлению «немецких шпионско-диверсионных
организаций». 22 июля 1938 г. 988
- № 219. Приказание начальника УНКВД по Одесской области
П. Киселева коменданту УНКВД Иванову об исполнении
решения «двойки» о расстреле Адольфа Таубергера и
Адольфа Эша. 23 июля 1938 г. 993
- № 220. Акт УНКВД по Одесской области об исполнении
решения «двойки» о расстреле Адольфа Таубергера и
Адольфа Эша. 23 июля 1938 г. 994
- № 221. Сопроводительное письмо начальника 8-го отделения
УГБ УНКВД по Одесской области Л. Фишмана

- помощнику начальника 1-го спецотдела НКВД УССР
А. Славину к акту об исполнении решения «двойки» о
расстреле 50 человек. *28 июля 1938 г.* 995
- № 222. Телефонограмма начальника УНКВД по Ворошиловградской
области Г. Коркунова наркому внутренних дел УССР
А. Успенскому о выявлении и ликвидации «немецкого
шпионско-диверсионного подполья» на территории
Ворошиловградской области. *29 июля 1938 г.* 996
- № 223. Справка начальника 1-го спецотдела НКВД УССР
А. Назаренко о количестве репрессированных НКВД СССР в
особом порядке в ходе проведения национальных операций в
УССР. *1 августа 1938 г.* 999
- № 224. Сообщение наркома внутренних дел УССР А. Успенского
руководству НКВД СССР о ходе следствия по делу о
выявленном в г. Харькове немецком разведывательном
пункте с нелегальной техникой. *4 августа 1938 г.* 1001
- № 225. Справка начальника 1-го спецотдела НКВД УССР
А. Назаренко о количестве справок, находящихся на
рассмотрении в НКВД СССР в связи с проведением массовых
репрессивных операций в УССР. *5 августа 1938 г.* 1004
- № 226. Письмо заместителя председателя Военного трибунала ХВО
С. Романовского начальнику УНКВД по Сталинской области
о направлении документов, подтверждающих исполнение
приговоров к высшей мере наказания. *5 августа 1938 г.* 1006
- № 227. Сообщение наркома внутренних дел УССР А. Успенского
руководству НКВД СССР о ликвидации «немецкой
шпионско-диверсионной группы» на Юго-Западной
железнодорожной дороге. *7 августа 1938 г.* 1007
- № 228. Сообщение наркома внутренних дел УССР А. Успенского
в НКВД СССР о ликвидации «шпионско-диверсионных
резидентур немецкой разведки» на Запорожье.
19 августа 1938 г. 1009
- № 229. Письмо начальника 1-го спецотдела УНКВД по
Сталинской области Я. Соломоновича начальнику
тюрьмы г. Сталино с запросом о содержании под стражей
Сергея Штерцера. *25 августа 1938 г.* 1013
- № 230. Справка начальника 1-го спецотдела НКВД УССР
А. Назаренко о количестве лиц, репрессированных органами
НКВД УССР. *30 августа 1938 г.* 1014

- № 231. Отчет наркома внутренних дел УССР А. Успенского наркому внутренних дел СССР Н. Ежову о результатах оперативно-следственной работы органов НКВД УССР за период с 1 октября 1936 по 1 июля 1938 г. [*Август 1938 г.*] 1018
- № 232. Выписка из протокола № 1 заседания «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области с решениями в отношении лиц, обвиняемых в «шпионской, диверсионной, вредительской и контрреволюционной деятельности в пользу Германии». *23 сентября 1938 г.* 1031
- № 233. Выписка из протокола № 193 заседания «особой тройки» при УНКВД по Одесской области с решениями в отношении лиц, обвиняемых в «шпионской, диверсионной деятельности в пользу Германии» в порядке исполнения приказа НКВД СССР № 00439. *23 сентября 1938 г.* 1035
- № 234. Письмо вр.и.о. председателя Военного трибунала ХВО С. Романовского начальнику УНКВД по Сталинской области о направлении актов о приведении в исполнение приговоров, вынесенных трибуналом 91-му осужденному. *26 сентября 1938 г.* 1043
- № 235. Письмо начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова в адрес вр.и.д. начальника 1-го спецотдела НКВД УССР А. Славина о направлении справок о приведении в исполнение приговоров Военного трибунала ХВО. [*Не ранее 27 сентября 1938 г.*] 1045
- № 236. Письмо вр.и.д. начальника 1-го спецотдела НКВД УССР А. Славина начальнику УНКВД по Сталинской области П. Чистову с указанием наркома внутренних дел А. Успенского направить акты о приведении в исполнение приговоров Военного трибунала ХВО в отношении 91 человека. *29 сентября 1938 г.* 1046
- № 237. Выписка из протокола № 3 заседания «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области с решениями относительно 76 человек, обвиненных в «шпионской и диверсионно-повстанческой деятельности». *29 сентября 1938 г.* 1047
- № 238. Выписка из протокола № 217 заседания «особой тройки» при УНКВД по Одесской области с решениями в отношении лиц, обвиненных в «шпионской, диверсионной, вредительской и контрреволюционной деятельности в пользу Германии». *5 октября 1938 г.* 1055

- № 239. Выписка из протокола № 220 заседания «особой тройки» при УНКВД по Одесской области с решениями в отношении лиц, обвиненных в «шпионской и вредительской деятельности в пользу Германии». 7 октября 1938 г. 1066
- № 240. Выписка из приказа начальника УНКВД по Сталинской области П. Чистова начальнику внутренней тюрьмы УГБ УНКВД И. Дерновому об исполнении решения «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области о расстреле 132 человек. [Не позднее 13 октября 1938 г.] 1074
- № 241. Выписка из протокола № 290/р заседания «двойки» с решениями по пересмотренным делам в отношении лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу иностранных государств. 13 октября 1938 г. 1076
- № 242. Выписка из протокола № 290/р заседания «двойки» с решениями по пересмотренным делам в отношении лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу иностранных государств. 13 октября 1938 г. 1078
- № 243. Выписка из протокола № 290/р заседания «двойки» с решениями по пересмотренным делам в отношении лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу иностранных государств. 13 октября 1938 г. 1080
- № 244. Рапорт начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова начальнику УНКВД П. Чистову об исполнении решений «двойки» о расстреле 86 человек, содержащихся в тюрьме г. Артемовска. 14 октября 1938 г. 1082
- № 245. Приговор Военного трибунала ХВО в отношении Андрея Унгера. 14 октября 1938 г. 1088
- № 246. Приказание начальника УНКВД по Сталинской области П. Чистова начальнику внутренней тюрьмы УГБ УНКВД И. Дерновому об исполнении решения «особой тройки» при УНКВД по Сталинской области от 12 октября 1938 г. [Не позднее 16 октября 1938 г.] 1090
- № 247. Сопроводительное письмо вр.и.д. начальника 1-го спецотдела НКВД УССР М. Бережного начальнику УНКВД по Днепропетровской области П. Коркину к выпискам из протокола № 290/р заседания «двойки» от 13 октября 1938 г. с решением об отмене «приговоров» и пересмотре дел. 3 ноября 1938 г. 1094
- № 248. Приговор Военного трибунала ХВО в отношении Петра Шредера и Ивана Мевюса. 4 ноября 1938 г. 1096

- № 249. Сопроводительное письмо начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова начальнику тюрьмы И. Зачепе к выписке из протокола Особого совещания при НКВД СССР от 10 апреля 1938 г. в отношении Сергея Штерцера. *5 ноября 1938 г.* 1098
- № 250. Акт УНКВД по Сталинской области об исполнении решения «особой тройки» при УНКВД о расстреле Рафаила Герингера и других лиц. *14 ноября 1938 г.* 1099
- № 251. Акт вр.и.д. начальника УНКВД по Сталинской области С. Вольского о результатах проверки данных на репрессированного Дитрих-Дмитрия Тэвса. *25 ноября 1938 г.* 1100
- № 252. Рапорт начальника 1-го спецотдела УНКВД по Сталинской области М. Зуйкова начальнику УНКВД П. Чистову об исполнении решений внесудебных органов о расстреле 16 человек. *25 ноября 1938 г.* 1101
- № 253. Письмо вр.и.д. военного прокурора ХВО М. Грезова начальнику УНКВД по Сталинской области П. Чистову о приведении в исполнение приговора Военного трибунала ХВО в отношении Петра Шредера и Ивана Мевюса. *25 декабря 1938 г.* 1103
- № 254. Архивная справка по материалам уголовных дел с имущественными характеристиками репрессированных жителей Люксембургского района. *10 декабря 1958 г.* 1104
- № 255. Протест военного прокурора Одесского военного округа по делу репрессированных в 1937 г. Ивана Неба и других 19-ти человек. *17 июня 1959 г.* 1106
- № 256. Постановление президиума Верховного Суда УССР об отмене приговора спецколлегии Харьковского областного суда от 13–17 августа 1936 г. в отношении Готлиба Фихтнера и других шести человек. *24 июня 1960 г.* 1117
- № 257. Постановление Одесского областного суда об отмене решения судебной «тройки» при коллегии ГПУ УССР от 26 февраля 1934 г. в отношении Альфреда Штрема и других 11 человек. *25 декабря 1968 г.* 1120
- № 258. Заключение УКГБ УССР по Харьковской области и прокурора Харьковской области о реабилитации Фридеберта Фондиса. *24 июня 1991 г.* 1124

<i>Стислі біографії співробітників органів НКВС та інших виконавців репресій, які згадуються у додокументах . . . . .</i>	1126
<i>Краткие биографии сотрудников органов НКВД и других исполнителей репрессий, упоминаемых в документах . . . . .</i>	1126
<i>Список сокращень . . . . .</i>	1156
<i>Список сокращений . . . . .</i>	1156
<i>Именний покажчик . . . . .</i>	1164
<i>Именной указатель . . . . .</i>	1164
<i>Географічний покажчик . . . . .</i>	1201
<i>Географический указатель . . . . .</i>	1201

Наукове видання

**«ВЕЛИКИЙ ТЕРОР» В УКРАЇНІ:
НІМЕЦЬКА ОПЕРАЦІЯ
1937–1938 РОКІВ**

Збірник документів

Галузевий державний архів
Служби безпеки України

Підписано до друку **xx.xx.2017**. Формат 70x100/16.
Умов. друк. арк. 100,62. Папір офсетний. Друк офсетний.
Тираж 500 прим.

Надруковано ПП «ФІРМА «ГРАНМНА»
м.Київ, просп. Повітрофлотський, 94-А.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності
у Державний реєстр ДК №4135

